General dr. MIHAIL POPESCU
Gl. lt (r) dr. VALENTIN ARSENIE
General de brigadă (r) dr. GHEORGHE VĂDUVA

ARTA MILITARĂ DE-A LUNGUL MILENIILOR

Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei
București 2004

General de brigadă (r) dr. GHEORGHE VĂDUVA

ARTA MILITARĂ DE-A LUNGUL MILENIILOR

EDITURA CTEA
Bucureşti, 2004

Coperta: VICTOR ILIE
Pictura de pe coperta 1: Peter Bruegel, *Rebel Angels*

CUPRINS

Argument *6*
Capitolul 1. Arta militară a antichităţii *11*
1.1. Filosofia genezei confruntării *11*
1.2. De ce şi cum a apărut războiul *12*
1.3. Esenţa războiului antichităţii *16*
1.4. Gândirea militară antică *18*
1.4.1. Orientul, China, India, Grecia şi Imperiul Roman *19*
1.4.2. Arta militară în spaţiul traco-dac *60*
1.4.2.1. Cadrul general *60*
1.4.2.2. Armata dacică *63*
1.4.2.3. Burebista *70*
1.4.2.4. Decebal *74*
1.5. Armament şi mijloace de luptă *87*
1.6. Spaţiul şi timpul în acţiunile militare ale antichităţii *89*
1.7. Formele acţiunilor de luptă. Strategiile terestre şi strategiile navale *94*
1.8. Concluzii *95*
Capitolul 2. Arta militară în Evul Mediu *106*
2.1. Gândirea militară a Evului Mediu. Noua filozofie a confruntării .. *106*
2.2. Spaţiul strategic. Fărâmiţarea. Feudele şi armatele. Armamentul *126*
2.3. Manevra. Primele strategii ale acţiunilor rapide. Arta militară mongolă *161*
2.4. Cruciadele şi „războiul drept“ împotriva infidelilor *177*
2.5. Arta militară românească în Evul Mediu *188*
2.6. Concluzii *201*
Capitolul 3. Arta militară în Epoca Renaşterii *203*
3.1 Marile descoperiri, ştiinţa, noile teorii şi influenţa lor asupra artei militare *203*
3.2. Noua strategie a forţelor, mijloacelor şi acţiunilor *218*
3.3. Revoluţionarea gândiri militare. Reflecţia strategică *231*
3.4. Manevra *268*
3.5. Concluzii *269*
Capitolul 4. Arta militară în Epoca Modernă *271*
4.1. Europa paradoxurilor bizare şi a revoluţiilor magnifice *271*
4.2. Noua filozofie a războiului *284*
4.3. Războiul politicii, politica războiului. Carl von Clausewitz *336*
4.4. Războiul şi politica. Helmuth von Moltke *351*
4.5. Gândirea militară germană de la Clausewitz la Schlieffen *360*

4.6. Conducerea, legăturile 367
4.7. Realităţi şi orizonturi 370
4.8. Concluzii 380
Capitolul 5. Arta militară în Epoca contemporană 382
5.1. Statele naţionale, ideologia, ştiinţa şi războiul 382
5.2. Războaiele lumii şi lumea războaielor 389
5.3. Începutul mondializării războiului. Primul război mondial 419
5.4. Începutul strategiei aeriene 428
5.5. Al doilea război mondial. Confirmări şi infirmări în planul artei militare 434
5.6. Strategii şi tactici privind forţele, mijloacele şi acţiunile 443
5.7. Manevra 467
5.8. Concluzii 480
Capitolul 6. Arta militară postbelică şi viitoare 502
6.1. Coordonate actuale şi viitoare ale artei militare 502
6.1.2. Arta militară în timpul Războiului Rece 502
6.1.3. Eurasia. Un nou heartland 521
6.1.3.1. Marii actori 525
6.1.3.1.1. Federaţia Rusă 525
6.1.3.1.2. China 535
6.1.3.1.3. India 538
6.1.3.1.4. Asia Centrală 540
6.1.3.2. „Axa răului". Coreea de Nord 543
6.1.3.3. Asia de Sud Est 546
6.2. Războiul prezentului, războiul viitorului 549
6.2.1. Despre strategia primului război al mileniului al III-lea 549
6.2.2. Războiul bazat pe reţea 560
6.2.2.1. Conceptul de Război bazat pe Reţea (RBR) 560
6.2.2.2. Aspecte ale realizării RBR în forţele armate ale SUA. Unicul model teoretic şi pragmatic 563
6.2.2.3. Aplicarea conceptului RBR în Armatei României 566
În loc de încheiere 606
Bibliografie 609
Anexe 623
Anexa nr. 1 – ARTA RĂZBOIULUI 623
Anexa nr. 2 – CARACTERISTICILE UNOR BĂTĂLII DIN EVUL MEDIU 651
Anexa nr. 3 - ACŢIUNI ÎN TEATRUL DE RĂZBOI BAZAT PE REŢEA. 653

Cel care nu înţelege în profunzime răul războiului nu poate să înţeleagă profund nici avantajele lui

Sun Tzî

ARGUMENT

Arta militară, de-a lungul mileniilor, a avut o evoluţie care se defineşte mai degrabă prin drame, suferinţe şi „tragedii înălţătoare" (dar tragedii), decât prin realizări de excepţie, cum au fost, spre exemplu, cele din literatură, ştiinţă, filozofie, arte plastice, inginerie sau medicină. Arta militară este o artă a confruntării. Ea ţine de zona de criză socială şi politică, de filosofia situaţiei-limită şi presupune o anumită manieră de a ieşi din ea prin forţă, ameninţare, descurajare sau violenţă. Arta militară este, în acelaşi timp, o artă a dialogului, a unui anumit tip de dialog care a avut, de-a lungul mileniilor, suişurile şi coborâşurile sale, dramele şi gloriile sale. Există opinii care opun arta militară altor arte, care o consideră o artă a răului, a situaţiilor-limită, o artă a violenţei sau, în orice caz, o artă… anticulturală, care a proliferat îndeosebi în epocile de stagnare sau de recul civilizaţional.

Arnold Toynbee, în eseul său *Război şi civilizaţie*, a demonstrat, printr-o serie de exemple, că perfecţionarea artei militare nu ţine de perfecţionarea societăţii, de buna funcţionare a acesteia, ci îşi află seva de regulă în stoparea sau chiar în reculul civilizaţiei. O civilizaţie ascendentă, înfloritoare nu dă naştere la războaie, ci dimpotrivă, previne războiul. Numai criza civilizaţională caută ieşire adesea prin violenţă. Cu alte cuvinte, în viziunea aceswtui gânditor, arta militară nu este un produs al civilizaţiei, ci o consecinţă a degradării ei. Afirmaţia pare paradoxală, întrucât, pe măsură ce omenirea şi-a dezvoltat gândirea, cultura şi mijloacele de trai, s-au perfecţionat şi mijloacele de ducere a războiului. Dar, fără îndoială, adevărata „probă de foc" a acestor mijloace este dată de perioadele de tensiune, de crize şi conflicte, de ciocnirile de civilizaţii (războaiele medice, războaiele punice, cruciadele, primul şi al doilea război mondial), de fracturile civilizaţionale care se prezintă ca fenomene complexe de disfuncţionalitate a societăţii omeneşti.

În marea lor majoritate, războaiele nu au fost mijloace de exterminare, iar Evul Mediu şi epoca actuală o demonstrează cu prisosinţă. „Odinioară, victoria însemna însuşirea de bunuri, de sclavi, de teritorii. Exterminările nu privesc decât anumite categorii speciale de conflicte, iar nimicirea forţelor armate ale adversarului teoretizată de Clausewitz ca fiind scopul principal al

operaţiilor militare nu este în sine decât un moment al concepţiei totdeauna schimbătoare a războiului.“[1]

Războiul, oricât de mult ne-am teme de el şi l-am condamna, este un produs al societăţii omeneşti, este un fenomen politic şi social foarte complex, cu cauze numeroase şi determinări multiple. El nu poate şi nu trebuie să fie privit doar ca o teroare pentru omenire, ca partea cea mai rea a tuturor lucrurilor. Războiul nu este decât o modalitate de rezolvare a unor situaţii conflictuale prin mijloace violente. El este un produs al politicii, deci al intereselor, şi ţine de relaţiile politice, sociale, economice şi chiar culturale. Războiul nu este un lucru în sine şi nu poate fi tratat ca un lucru în sine. Deşi, astăzi, uneori războiul este înţeles ca un sfârşit al politicii, el rămâne, totuşi, un instrument al politicii, o continuare a politicii. Totdeauna angajarea militară între două entităţi, chiar şi atunci când se produce spontan (unele conflicte armate s-au declanşat dintr-un capriciu), are ca suport o decizie, iar această decizie este politică. Războiul, ca soluţie a unor tensiuni, crize şi conflicte, începe să fie din ce în ce mai puţin agreat de state şi mai ales de populaţii. Deşi războiul continuă să rămână o soluţie, oamenii sunt din ce în ce mai mult convinşi că o astfel de soluţie nu este cea mai bună.

„Populaţiile europene ies din Primul Război Mondial cu un sentiment de dezgust, temperat la învingători prin savoarea adesea amară a victoriei şi întărit la cei învinşi printr-un sentiment de dureroasă frustrare.(…) Dar este imposibil să analizăm războiul, pe plan istoric, numai după aceste criterii de sensibilitate de azi. (…) Marea mutaţie care s-a cristalizat în Europa în timpul Primului Război Mondial – casta ofiţerilor – începe să facă loc unui sistem de recrutare mai democratic: soldaţii nu mai vor să fie consideraţi ca vite trimise la abator. De acum înainte, războiul încetează să mai fie perceput sub un singur unghi ludic: preţul său este prea mare în suferinţă. Viaţa omenească este resimţită ca fiind mult mai preţioasă ca odinioară.“[2] Este, practic, aceeaşi mutaţie care s-a produs în procesul trecerii de la Antichitate la Evul mediu. Războiul devenise, în antichitate, mult prea dur, armamentul se dezvoltase, fortificaţiile de asemenea, iar costurile erau foarte mari în vieţi omeneşti şi în mijloace materiale. De aceea, în tot Evul Mediu, războiul se prezintă mai ales ca demonstraţii de forţă, intimidare, lupte între reprezentanţi sau ca lupte sporadice între unităţi mici. Armatele erau, în Evul Mediu, mai mult mijloace de descurajare, de impunere, decât maşinării de ucis alte maşinării de ucis. Filosofia confruntării sângeroase va fi readusă,

[1] Gérard Chaliand, ANTHOLOGIE MONDIALE DE LA STRATÉGIE, Robert Laffont, Paris, 1990, p.IX.
[2] Idem, p. XIII.

din păcate, tocmai de o epocă foarte importantă pentru dezvoltarea culturii omeneşti – Epoca Renaşterii. Războaiele vor redeveni sângeroase, scopul lor fiind impunerea voinţei prin distrugerea armatei adverse şi supunerea pe această cale a statului rival, a entităţii, taberei sau coaliţiei rivale.

De-a lungul timpurilor, războiul – care rămâne totdeauna un mijloc al politicii – a avut diferite aspecte. Adesea, în diferite epoci, războiul a avut un caracter ritual. Două grupuri rivale îşi desenau campionii care să se lupte între ei. Acest lucru se petrecea atât în antichitate, cât şi în Evul Mediu. „La azteci, imperiu războinic constituit dintr-o serie de cuceriri, scopul războiului, paralel cu creşterea tributului care îmbogăţea grupul hegemonic, era mai puţin acela de a provoca victime adversarului, cât acela de a face prizonieri care vor deveni oferte în holocaust. Inamicul este învins când i-au fost luaţi şefii sau când i-a fost distrus templul, semn că zeii săi nu sunt atât de puternici.“[3]

Istoria Europei s-a fondat pe moştenirea iudeo-creştină şi greco-latină. Primul adversar din secolele al VII-lea, al VIII-lea până în secolul al XVI cel puţin este islamul. În mai puţin de un secol, islamismul cucereşte jumătate din bazinul mediteranean, care era în cea mai mare parte elenizat, romanizat şi creştinizat, şi atinge Peninsula Iberică. Începe în 1085, prin luarea cetăţii Toledo şi se încheie în 1492. Urmează o expansiune a musulmanilor din secolul al XIV-lea până în secolul al XVI-lea. Rând pe rând, cad Kosovo în 1389, Nicopole în 1396, Mohacs în 1526, iar în 1525 turcii asediază Viena. Acest mare oraş din inima Europei, Viena, va fi din nou asediat în 1683 şi salvat prin intervenţia polonezului Jan Sobieski.

Stăpânirea otomană se va încheia treptat, începând cu 1831, când Grecia îşi declară independenţa, cu războiul ruso-turc din 1877-1878 şi cu cele balcanice din 1911-1913. În perioadele acestea, au loc confruntări şi confluenţe culturale, schimburi şi transmutări de populaţii, care au marcat profund, nu numai Balcanii, Marea Egee şi Marea Mediterană, ci întregul continent european. S-a crezut multă vreme că antagonismul fundamental, cel care a generat atâtea confruntări, ar fi fost între puterile maritime şi cele continentale. Fără a se neglija acest aspect, care este foarte important pentru anumite perioade ale confictualităţii mondiale şi regionale, trebuie spus că lucrurile sunt mult mai complexe. Lumea nu s-a mişcat numai pe mare, ci şi pe uscat. Mai mult, după cunoştinţele actuale, se pare că marile mişcări de populaţii au avut loc pe uscat şi nu pe mare[4], iar exemplele cunoscute până acum con-

[3] Ibidem.

[4] Această afirmaţie trebuie luată în dimensiunea ei relativă, întrucât este foarte posibil ca descoperirile din viitor să conducă şi la alte concluzii privind liniile-forţă ale relaţiilor interumane, îndeosebi ale celor conflictuale, în îndepărtata antichitate. Ceea ce ştim azi despre

firmă această ipoteză. În această viziune, „antagonismul fundamental al secolului al IV-lea î.e.n. până în secolul al XIV-lea e.n., la scara continentului euro-asiatic, este cel între nomazi şi sedentari.“[5]

Hunii hărţuiesc China chiar înainte de dinastia Han, numeroase alte popoare migratoare, de la goţi la mongoli şi popoarele turcice hărţuiesc continuu Europa. Există un nucleu perturbator, un foaier generator de mişcare populaţională care s-a aflat odinioară în Asia Centrală, iar în zilele noastre, în Asia Centrală şi Sud-estică, dar sub o cu totul altă formă.

Sciţii, hunii, avarii, ungurii, turcii, mongolii au făcut ravagii pe necuprinsurile eurasiatice. Interesant este că toţi erau călăreţi desăvârşiţi şi foarte buni arcaşi. De aceea, influenţa lor asupra artei militare s-a făcut serios simţită. Ei sunt, de fapt, cei care au impus confruntării militare spiritul activ, ofensiv, în care predomină mişcarea, rapiditatea acţiunii şi supleţea dispozitivelor. De fapt ei, nomazii, au creat, în spaţiul societăţii omeneşti, războiul.

Pe stepele central asiatice, unde s-au născut, ei îşi desfăşurau nestingheriţi forţele, îşi potoleau setea de mişcare, hălăduind în copitele cailor întinsurile nesfârşite. Spiritualitatea acestor populaţii nu s-a format în respect faţă de spaţiul vertical, de verticalitatea spaţiului plin, pentru că un astfel de spaţiu nu exista acolo, ci sub presiunea întinsului arid, a liniei fugitive a orizontului, a unui spaţiu plat şi gol, adesea frecventat de fata morgana, copleşitor de întins şi copleşitor de gol, dezolant şi primitiv, pe care numai goana calului îl putea umple şi numai setea de mişcare îi putea atenua presiunea teribilă şi nuditatea. Era un spaţiu care te îndemna să treci dincolo de el, care îţi impunea fuga, mişcarea, nomadismul ca mod de viaţă, ca sens al supravieţuirii.

Acest spaţiu se întindea din zona Mării Caspice până în îndepărtate Manciurie. El este, deopotrivă, un focar generator de mişcare şi un pivot al lumii eurasiatice, care, timp de două milenii, afectează China, până la dinastia Ming. Acest spaţiu perturbator exercită o presiune foarte mare îndeosebi asupra Persiei. Este vorba de invaziile succesive ale turcilor şi mongolilor. Bizanţul, Carpaţii şi zona Balcanilor au fost şi ele afectate de invaziile succesive ale goţilor, vizigoţilor, hunilor, volgarilor şi maghiarilor.

Spaţiile sedentare ale antichităţii sunt China, India, Persia (până la războaiele medice), Mesopotamia, Asia Mică, Egiptul, Grecia, Palestina, Siria, Italia, Tracia şi Dacia. Aceste civilizaţii sedentare s-au format în jurul fluviilor, în depresiuni şi zone montane cu o climă prielnică, în oaze şi, în

antichitate se prezintă ca un sistem de concluzii şi ipoteze desprinse din analiza documentelor, a urmelor arheologice, a mediului natural şi social, precum şi pe logica istorică.

[5] Gérard Chaliand, ANTHOLOGIE MONDIALE DE LA STRATÉGIE, Robert Laffont, Paris, 1990, p. XIX.

general, în ţinuturi bogate în resurse. În cele din urmă, în conflictul nomazi – sedentari, au învins sedentarii. Victoria lor constă în faptul că aproape toate aceste civilizaţii şi popoare şi-au păstrat, de-a lungul mileniilor, cea mai mare parte din teritoriile lor, limba şi obiceiurile, ba, mai mult, au influenţat cultura nomazilor şi chiar i-au asimilat.

De-a lungul secolelor şi mileniilor, confruntarea se va continua şi se va diversifica, se va extinde şi va cunoaşte o puternică expansiune în interior, concomitent cu accentuarea procesului de formare a unor entităţi civilizaţionale, economice şi culturale. Filosofia ei este complexă, cunoaşte foarte multe ramificaţii, modulându-se pe sistemele politice, economice şi sociale, pe procesele specifice societăţii omeneşti.

Era nucleară şi cea electronică vor aduce mutaţii substanţiale în arta militară, dar nu-i vor schimba nici esenţa şi nici spiritul.

Ceea ce este însă important în arta militară, se pare că ţine, pe de o parte, de o anumită continuitate în spaţiul şi spiritul acesteia şi, pe de altă parte, de ciclicitatea strategică a filosofiei războiului. Cu alte cuvinte, o epocă istorică nu preia pur şi simplu războiul, ca teorie şi practică, ca fenomen politic şi social, de la epoca precedentă şi îl duce mai departe, ci îl preia ciclic, repetând fazele prin care trece acesta. O epocă, spre sfârşitul ei, transformă războiul într-o formă de confruntare atât de violentă, încât el devine insuportabil sau, în configuraţia respectivă, chiar imposibil. Aşa s-a întâmplat cu antichitatea, care, spre sfârşitul ei, a folosit războiul pentru exterminarea armatelor învinse. Evul Mediu se caracterizează prin folosirea descurajării şi asediului ca modalităţi de obţinere a victoriei, pe cât posibil, fără luptă sau cu lupte simbolice, dar către sfârşitul lui, violenţa revine. Epoca Modernă şi Contemporană se încheie cu dezastrele provocate de cele două războaie mondiale şi folosirea armei nucleare, iar Epoca Informaţională începe cu politicile şi strategiile de gestionare a crizelor şi cu războiul antiterorist.

CAPITOLUL 1. ARTA MILITARĂ A ANTICHITĂŢII

1.1. Filosofia genezei confruntării

Confruntarea ţine de esenţa Universului şi nu doar de fizionomia fiinţei umane. Astăzi nu mai există nici o îndoială. Ea nu s-a născut o dată cu omul, ci l-a precedat pe acesta. Şi nici nu va dispărea o dată cu omul. Îi va supravieţui acestuia şi va merge mai departe. Dispariţia confruntării ar însemna dispariţia acelor tensiuni interioare care generează forţa şi nedeterminarea, deci informaţia, ceea ce ar duce la aşa-numita entropie zero, adică la încremenire. Iar încremenirea, în dialectica lumii, este echivalentă cu moartea termică şi dinamică a Universului. Or, la capacitatea noastră de până acum de percepere şi de înţelegere a dialecticii Existenţei, acest lucru nu este şi nu poate fi posibil.

Confruntarea trece prin etapele cunoscute, cele de deosebire, de opoziţie şi de conflict, deşi trebuie spus că deosebirea nu este opoziţie şi nici opoziţia nu înseamnă conflict. Deosebirea este doar condiţia iniţială a opoziţiei, iar opoziţia este condiţia esenţială a conflictului. Oamenii se deosebesc unii de alţii, aşa cum şi lucrurile se deosebesc unele de altele. Şi gemenii se deosebesc. Nicăieri nu există identitate perfectă. Desigur, de aici nu rezultă cu necesitate că oamenii se şi opun *ab initio* unul altuia. Unii chiar colaborează sau se asociază, în vederea unei acţiuni care cere mai mult efort decât cel de care poate fi capabil un singur om. Unde-i unul nu-i putere… Deşi puterea există în unitatea forţei, adică în sensul unic al vectorilor ei. *Non multa sed multum.*

Nu ştim foarte exact cum a apărut omul pe pământ. Ceea ce ştim sunt doar ipoteze. Verificate parţial, mai mult prin mijloace deductive sau inductive decât prin altele mai credibile. Dovezile sunt interpretabile. Iar teoriile poartă paradoxul logicii. Ceea ce este logic nu este însă totdeauna, în mod obligatoriu, şi adevărat. Ipotezele creaţiei divine, cele evoluţioniste, cele ale apariţiei accidentale a omului, ca şi cele care susţin că omul este… extraterestru au limitele şi farmecul lor. Arheologia şi istoria reconstruiesc, cu mijloacele de azi, realitatea de ieri. Şi, cu toate că se spune că nimic nu dispare de pe lumea aceasta, ci totul se transformă, realitatea de ieri a fost ieri; azi ea este altceva, este urma sau urmarea a ceea ce a fost, şi tot altceva suntem şi noi. Realitatea de ieri vine spre azi prin cel puţin două modalităţi: prin

încremenirea unor urme şi prin transformarea ei, prin devenirea ei. Adesea, lucrurile mărunte, aparent neînsemnate, pot produce, prin evoluţia lor, schimbări radicale în configuraţia lumii. Savanţii se ocupă, azi, de ceea ce se cheamă variaţia condiţiilor iniţiale, iar rezultatele, exprimate în ceea ce se numeşte teoria haosului, sunt, deocamdată, descurajatoare. Singura certitudine la care s-a ajuns este că nu există nici o certitudine, că nu ştim adică nimic sigur nici despre ieri, nici despre mâine şi nici chiar despre azi.

De aici nu rezultă că nu avem dreptul să gândim, că incertitudinea este o fatalitate şi certitudinea o iluzie. Rezultă doar că nimic nu este foarte sigur pe lumea aceasta, ceea ce înseamnă că avem foarte mult de lucru, atât pentru identificarea începuturilor şi a reperelor de bază ale acestei lumi, cât şi pentru înţelegerea metamorfozelor şi devenirilor. Nimic nu este nou sub soare, dar soarele este nou în fiecare zi, nu numai pentru cei care se nasc, ci şi pentru cei care reuşesc să-l vadă astfel.

1.2. De ce şi cum a apărut războiul

Experţii susţin că războiul – în accepţia de confruntare violentă, armată, între mase de oameni – a apărut în Neolitic. Alain Bru (general de brigadă (r) Jean Baptiste Margeride), în excepţionalul său studiu despre rolul armamentului în istoria războiului[6], pornind de la această convingere unanimă a experţilor, se întreabă dacă violenţa umană era necunoscută înainte de această perioadă. Şi, la urma urmei, de ce Neoliticul a fost cel care a adus confruntarea violentă între hominieni şi nu perioadele precedente – Paleoliticul superior, Mezoliticul – sau, mai târziu, epoca bronzului?

Răspunsurile date de specialişti se bazează, mai ales, pe dovezi arheologice şi pe corelarea acestora cu logica istorică. Ele nu sunt însă categorice, nu dau şi nu pot da o imagine completă, exhaustivă asupra a ceea ce s-a petrecut cu sute de mii de ani în urmă. Pentru perioade foarte îndelungate din istoria omenirii nu există decât dovezi arheologice, uneori nici atât.

Nu s-au găsit însă dovezi certe că, înainte de Neolitic, ar fi existat confruntări violente între grupuri umane. Dar de aici nse deduce, în mod sigur, că n-ar fi existat.

Ipotezele care rezultă de aici pot fi încadrate în câteva categorii:

- fie nu au existat, înainte de neolitic, confruntări între hominieni, totul fiind armonios şi echilibrat, ceea ce este greu de presupus;
- fie au existat confruntări, dar acestea nu se desfăşurau între organizaţii sau grupuri ale hominienilor, pentru că astfel de organizaţii sau

[6] www.stratisc.org, Alain Bru, **Histoire de la guerre a travers l'armement**, capitolul 1.

grupuri nu existau sau erau atât de rare încât nu se întâlneau unele cu altele, ceea ce este iarăşi foarte greu de acceptat, întrucât ar lipsi însuşi mobilul şi motivul organizării, al constituirii grupului;

- fie confruntările se duceau prin mijloace şi sub forme care n-au lăsat urme, întrucât, probabil, nu se desfăşurau potrivit teoriei jocurilor strategice cu sumă nulă – câştig eu, pierzi tu –, ci altor reguli pe care omenirea le redescoperă abia azi prin teoria haosului.

Desigur, se pot avansa şi alte ipoteze. Rolul lor este acela de a deschide noi căi pentru a înţelege mai bine, mai profund, originea confruntărilor între grupurile umane şi evoluţia lor în timp.

Unii consideră că un astfel de obiectiv nu este important, că nu contează când, cum, unde şi de ce au apărut războaiele. Ele se prezintă deja ca o realitate a societăţii omeneşti, chiar ca o fatalitate a acesteia, şi trebuie luate aşa cum sunt. Important este a le preveni sau a le folosi, nu a le înţelege originea care, oricum, nu ne mai poate întoarce la nişte izvoare secate demult sau pierdute prin labirinturile istoriei. Când porneşti pe firul apei în sus, nu poţi fi sigur că izvorul la care ajungi este şi singurul. Într-un fluviu se adună mai multe râuri, într-un râu se adună o mulţime de pâraie, fiecare dintre ele având unul sau mai multe izvoare, ca să nu mai vorbim de torentele care apar în urma ploilor repezi. În ceea ce priveşte râul, pârâul şi izvorul, importantă este regula circuitului apei în natură, sub presiunile căldurii soarelui şi gravitaţiei. Referitor la război, importantă este *regula puterii*. Explicaţiile sunt însă numeroase, iar puterea nu este cauza războaielor, ci doar mobilul şi efectul lor

Una dintre explicaţiile generale care se dă apariţiei confruntării violente între grupuri umane este *agresivitatea*. Fiinţa umană – fiinţa biologică, în general – este de natură agresivă. Natura însăşi este agresivă. Agresivitatea se manifestă în toate. În comportamentul fătului şi adultului, al microorganismelor şi mulţimilor. Jocurile, competiţiile sportive, concursurile de orice fel, chiar şi formula „îmi place să mă depăşesc pe mine însumi“ sunt expresii ale agresivităţii umane. Omul este o fiinţă agresivă. Agresivitatea înseamnă tensiune interioară, adică predispoziţie permanentă pentru acţiune. Sensul, direcţia şi motivul acţiunii, în cazul omului, nu vin însă numai din agresivitate, ci mai ales din interes. Cu alte cuvinte, interesul se foloseşte de agresivitate pentru realizarea scopurilor şi obiectivelor sale. Agresivitatea nu este neapărat distructivă. Ea poate fi – şi este, în cele mai multe cazuri – şi creativă. Creaţia înseamnă luptă, înseamnă trecere peste limite, ieşirea din sistem.

Întrebarea tulburătoare care se pune este una legată de începuturile societăţii omeneşti, de vremurile despre care se ştie atât de puţin: Ce interese

vor fi predominat societatea omului primitiv? Poate fi vorba, în acea etapă, de interese, în sensul în care înţelegem noi această noţiune, azi, ca imbold, ca motiv al acţiunii umane? Greu de răspuns. Reconstrucţia unor societăţi atât de îndepărtate, mergând totdeauna pe firul apei istoriei în sus, nu este nici simplă, nici la îndemână şi nici concludentă. Nimeni nu poate stabili cu precizie care au fost condiţiile iniţiale, cum au evoluat ele în timp şi, mai ales, cum au variat ele.

Şi, la urma urmei, nu este obligatoriu ca, atunci, demult, cu milioane de ani în urmă, omul să se fi luptat cu omul. Probabil, nu exista, propriu-zis, o societate omenească, în sensul pe care-l dăm noi azi acestui concept, ci grupuri sau cete, adică grupuri de oameni obligaţi să fie împreună pentru procurarea hranei, apărarea împotriva duşmanilor din natură (trebuie să fie fost şi atunci foarte numeroşi), protecţia şi reproducerea speciei. Omul este, prin excelenţă, de la apariţia sa pe pământ, o fiinţă socială. Şi nu credem că a devenit pe parcurs aşa. Ursul, spre exemplu, nu este un animal social. El trăieşte în singurătate, îşi marchează un teritoriu pe care îl apără. Dar el este identic cu ceilalţi urşi din specia lui, iar comportamentul lui nu s-a schimbat de sute sau chiar de mii de ani.

Omul, ca fiinţă socială, nu poate exista decât în societate. El este dependent de societatea care-l pregăteşte pentru viaţă. Mai exact, el depinde de acel fragment social, de acea structură socială (familie, clan, ceată, trib etc.) care-i dă totul şi îi ia totul. Comportamentul hominienilor este, în cea mai mare parte, unul învăţat, însuşit. Este, deci, un comportament al speciei, dar şi al societăţii, particularizat în indivizii sociali.

Determinările acestea nu sunt uşor de identificat şi de decelat. Pentru că tot ceea ce se întreprinde are ca punct de plecare şi ca bază de investigare doar… urmele, doar consecinţele. Probabil că determinările lumii antice, ca orice alte determinări, s-au intercondiţionat atât de strâns de-a lungul secolelor şi mileniilor, încât au creat o ţesătură imposibil de penetrat şi de descompus în firele, fibrele şi substanţele iniţiale. Totuşi, nimeni nu renunţă la încercările de reconstituire şi de cunoaştere a lumii antice. Fără astfel de încercări, fără un astfel de efort de cunoaştere şi înţelegere măcar a mecanismului variaţiei condiţiilor iniţiale, este greu, este chiar imposibil să înţelegem sensul evoluţiei lumii noastre, viitorul planetei oamenilor.

Cunoaşterea trecutului devine, pe măsură ce avansează, fascinantă. Întrebările sunt numeroase şi se înmulţesc cu repeziciune, ca o reacţie în lanţ, răspunsurile nu sunt şi nu pot fi simple. Lumea dinaintea noastră este sau nu este aceeaşi cu lumea în care trăim noi? Societatea modernă, măcinată de ambiţii, de lupte pentru putere, de conflicte de toate felurile şi de o beligeranţă aproape continuă, este consecinţa societăţi antice şi a celei pre-antice,

sau lumile acelea au dispărut, lăsând locul unei societăţi bulversate, contradictorii, în care dreptatea sălăşluieşte la un loc cu nedreptatea, binele cu răul, adevărul cu minciuna, puterea cu umilinţa, teroarea cu mila? Cum şi de ce a apărut o astfel de societate? Şi, dacă ea nu a apărut totuşi din senin sau în urma unei catastrofe (sociale, geografice, ecologice, climatice, cosmice etc.), ci urmează, prin labirinturile întortocheate ale istoriei, destinul primilor hominieni? În ce măsură numeroasele vulnerabilităţi şi ameninţări ale societăţii de azi se trag din cele ale societăţii de ieri? Lumea antică este oare cea vinovată de apariţia şi proliferarea conflictelor sociale şi războaielor? Sau şi ea, la rândul ei, a fost supusă aceloraşi legi conflictuale care, se pare, sunt caracteristice omului şi mediului său biologic şi social?

Răspunsuri tranşante nu se pot da. Poate că nici nu există şi nici nu trebuie să existe răspunsuri tranşante, categorice, ci doar unele variabile, influenţate şi chiar modelate de condiţiile concrete, aşa cum este realitatea.

Ceea ce cunoaştem în legătură cu lumea antică reprezintă doar fragmente ale unei realităţi trecute, legate între ele nu doar prin + şi –, ci şi printr-o infinitate de alte corespondenţe, nuanţe, posibilităţi.

Lumea antică îşi are propria ei evoluţie, propria ei filozofie şi, probabil, nu totdeauna reconstrucţia coordonatelor ei ontologice, gnoseologice şi logice corespunde cu realitatea acelor timpuri; ele se vor a fi doar o proiecţie actuală a acelor vremuri extrem de îndepărtate. Or, pentru a înţelege sistemul, trebuie să te poţi situa nu numai în exteriorul acestuia – ceea ce-ţi asigură calitatea şi capacitatea de a fi imparţial şi obiectiv –, ci şi în interiorul acestuia –, ceea ce-ţi dă posibilitatea de a fi concret şi subiectiv. Probabil că antichitatea, ca şi viitorul, va constitui un spaţiu de explorare nelimitat, de unde rezultă aserţiunea că, cu cât o vom cunoaşte mai mult, cu atât mai numeros şi mai profund va fi universul necunoscutelor şi, deci, al întrebărilor care-i vor căuta mereu răspunsuri.

Condiţiile de trai pentru oamenii începutului societăţii omeneşti, indiferent cât ar fi fost de prielnice evoluţiei speciei, impuneau mari restricţii, numeroase ameninţări, astfel încât hominienii acelor vremuri vor fi fost nevoiţi să-şi asume, pe toate planurile, numeroase riscuri, inclusiv pe cele ale confruntărilor intestine.

Pentru ce oare se vor fi luat la harţă acei strămoşi ai noştri? Ce aveau ei de împărţit? Erau oare atât de numeroşi şi resursele atât de puţine, încât să fie nevoiţi să se bată pentru ele şi pentru un loc sub soare? Sau se băteau pentru altceva. Pentru ce anume? Greu de răspuns.

Sezonul rece impunea transhumanţa spre regiunile cu păşune. Probabil că o astfel de mişcare a păstorilor şi turmelor genera şi unele conflicte cu populaţia de agricultori. Conflicte existau însă şi între triburile nomade.

Spre exemplu, înainte de Gingis Han, triburile mongole erau mai tot timpul în conflict pentru cele mai bune păşune. Totdeauna în lume a existat o bătălie aproape continuă pentru stăpânirea celor mai bune pământuri. Probabil că, în antichitate, populaţia umană nu era chiar atât de numeroasă ca acum. Cu alte cuvinte, era pământ pentru toată lumea. Dar, se pare că omul antichităţii nu a căutat tot timpul pământuri neocupate, adică un loc sub soare, ci, îndeosebi, un loc cât mai bun sub soare. De aceea, se pare că pământurile pe care şi le-a dorit nu erau cele libere, cele neocupate, ci mai ales cele care erau în posesia altora. Se pune încă o întrebare tulburătoare: oare, erau atât de puţine locurile bune sub soare, sau omul este făcut să lupte contra omului, indiferent când, unde şi pentru ce? Din derularea dovezilor, rezultă că este posibilă şi o astfel de aserţiune. Omul primitiv a dorit, probabil, nu numai pământuri, ci şi anumite bunuri create de alt om primitiv. Şi, dacă nu a putut să le ia singur, a apelat atunci la ajutorul celuilalt. Este foarte posibil ca societatea omenească, aşa cum o cunoaştem noi, să aibă la origini şi astfel de asocieri sau mai ales astfel de asociaţi.

Din momentul în care omul a început să-şi controleze şi, în mare măsură, chiar să-şi creeze propria sa condiţie, să-şi organizeze viaţa şi munca, să-şi constituie ceea ce astăzi se numeşte mediu de securitate, totul a devenit posibil. Deşi, logic, acest control al propriei condiţii ar fi trebuit să-l ducă pe om la respectarea omului, adică la crearea acelui mediu de viaţă, de siguranţă şi de securitate prielnic evoluţiei speciei umane. Evident, un astfel de mediu a fost creat, deci există, dar el nu se bazează pe o armonie universală, ci pe omniprezenţa şi omnipotenţa spiritul combativ.

1.3. Esenţa războiului antichităţii

Omul preistoric este vânător şi culegător. Nu numai vânător de animale (de fapt, el însuşi era animal), ci şi de semeni de-ai lui. Concluzia aceasta se desprinde din analiza unor fortificaţii, a armelor şi scheletelor care poartă urme de săgeţi. Cele mai vechi desene rupestre care reprezintă lupte cu folosirea armelor datează de 17.000 de ani. Armele descoperite în Paleolitic sunt pietre, măciuci, suliţe, ţepuşe, mai târziu, pumnalul şi praştia.

Praştia este o armă care loveşte la distanţă. Aceste arme se vor dezvolta în continuare, folosindu-se pietrele şi lemnul. De altfel, şi arcul este tot o armă de lovire la distanţă. Antichitatea cunoaşte aceste arme de tip tomahawk. Începând de acum, omenirea îşi va construi mereu astfel de arme, ajungând, către sfârşitul mileniului al doilea, la rachetele de croazieră *Tomahawk*, a căror bătaie este de… 2500 km. Izvorul acestor rachete se află, deci, în antichitatea timpurie.

În America, silexul este înlocuit cu obsidianul sau cu alte pietre dure. Arcul se răspândeşte cu repeziciune. Luptătorul (vânătorul) poartă mai multe săgeţi. Frecvenţa de lovire creşte.

Confruntarea are loc în zonele de habitat, apoi se extinde. Şi astfel, apar fortificaţiile. În neolitic, efectivele armatelor care se confruntă sunt în jur de 5.000-10.000 de oameni. Confruntarea, în această epocă, nu se desfăşoară, totuşi, între mase atât de mari, ci între grupuri compuse din câteva sute de indivizi. Desenele rupestre prezintă, spre exemplu, şiruri de războinici care merg în coloană după şeful lor, care are un altfel de echipament.

Există, în această epocă, şi primele elemente de artă militară, mai exact de tactică, cum ar fi atacul frontal sau dubla învăluire. Probabil că motivul acestor confruntări îl reprezentau sursele de hrană şi controlul teritoriului pe care se găseau acestea.

Luptele preistorice sunt sălbatice. În Egipt, lângă Asuhan, s-a descoperit un cimitir care datează din perioada 12.000-4000 î.e.n. Jumătate dintre schelete poartă urme ale unei morţi violente survenite în urma unor lovituri provocate de pietre aruncate. Asemenea cimitire se află şi în Rusia şi în România. Şi nu numai. Ele datează de cinci milenii. Urme ale unor astfel de războaie din neolitic există în multe locuri, cele mai evidente fiind ruinele unor fortificaţii (grote, pereţi înalţi, valuri de pământ etc.). Un sat, spre exemplu, a ridicat, în mileniile al IX-lea şi al VIII-lea î.e.n., turnuri şi fortificaţii formate din pereţi înalţi de 10 metri şi groşi de 3 metri. Înapoia acestor fortificaţii, oamenii lucrau pământul şi desfăşurau tot felul de activităţi, îşi formau rezerve etc. Prizonierii erau transformaţi în sclavi, iar tinerele femei în amante.

Arma cea mai răspândită în neolitic era ţepuşa din lemn cu vârf de piatră. Ea se va transforma, către sfârşitul neoliticului, în lance.

Neoliticul marchează, între 12.000 şi 8000 î.e.n., prima revoluţie tehnologică în domeniul armamentului. În acest interval de timp, apar patru arme noi: arcul, praştia, daga şi ghioaga. Arcul realizat la sfârşitul acestei epoci va constitui principala armă de aruncare timp de multe milenii. Începând cu mezoliticul, săgeţile au vârful din silex lipit cu un preparat vegetal. În neoliticul mijlociu săgeţile au vârful din piatră şlefuită.

Praştia este mai precisă decât arcul primitiv. S-au găsit, în Anatolia, praştii şi proiectile din argilă arsă, mult mai precise ca proiectilele formate din pietre.

Tot în neolitic, apar toporul de piatră şi pumnalul din silex sau din cupru. Este foarte posibil ca armele acestea să fi fot, în acelaşi timp, şi unelte de muncă. Civilizaţiile încep să se dezvolte în zonele fluviilor şi altor resur-

se de apă şi de hrană şi tot pentru aceste locuri se vor da, până în zilele noastre şi Marile bătălii.

Se crede că omul a ajuns în America, trecând prin strâmtoarea Bering, cam cu 60.000 de ani î.e.n. Acest flux durează până la 18.000 î.e.n., când accesul prin strâmtoare se închide (separarea continentelor).

În Oceania, prima descoperire a unei urme omeneşti datează cu 40.000 de ani î.e.n. (Australia şi Noua Guinee).

Preistoria reprezintă o epocă distinctă. Se poate spune că unele elemente de artă militară îşi află începuturile aici, având în vedere dovezi ce ţin de constituirea armatelor sau grupurilor înarmate, evoluţia armamentelor şi chiar a tacticii de confruntare. La sfârşitul acestei epoci, oamenii sunt în măsură să lupte în mod organizat. Antichitatea, mai ales în perioada distinctă de formare a entităţilor civilizaţionale, este cea care îi va da consistenţă şi durată.

Războiul antichităţii, ca esenţă, nu se deosebeşte de războiul modern. În toate timpurile, războiul a fost un instrument al politicii, o continuare a politicii prin mijloace armate, violente. Mai exact, esenţa războiului contemporan nu este diferită de cea a războiului antichităţii. Fiecare epocă istorică îşi are însă tipurile ei de războaie şi modalităţile ei specifice de rezolvare a problemelor conflictuale. Se pare însă că primul model de război, ca şi prima expresie a gândirii filosofice, l-a creat antichitatea. Epocile următoare au preluat acest model şi l-au dezvoltat. Esenţa războiului antichităţii o reprezintă confruntarea dintre nomazi şi sedentari. Această confruntare nu s-a încheiat pe parcursul acestei epoci. Conflictul dintre nomazi şi sedentari, deşi se apreciază că a fost câştigat, încă spre sfârşitul antichităţii, de sedentari, se continuă şi azi.

1.4. Gândirea militară antică

Armatele se deosebesc radical de hoardele înarmate. Ele se constituie în momentul când comunităţile umane devin entităţi şi identităţi şi au nevoie să-şi apere această identitate comunitară, economică şi teritorială împotriva oricăror agresiuni. În acelaşi timp însă, aceste armate servesc şi pentru impunerea intereselor în afara comunităţii, pentru lărgirea teritoriului, cucerirea unor locuri mai bune, obţinerea unor bunuri de la alte comunităţi etc. Armatele nu au apărut din senin, ci ca urmare a apariţiei componentei politice a societăţii, adică a acelei structuri care are funcţia de a formula, exprima, proiecta, servi şi impune interese. De aceea, o armată presupune ordine, disciplină, un sistem de instruire şi anumite modalităţi de acţiune. Antichitatea cunoaşte armate profesionalizate, iar meseria de militar este una dintre

cele mai nobile. În acelaşi timp, ea cere asumarea unor rigori, unor riscuri foarte mari şi renunţarea la anumite drepturi.

Confruntarea violentă dintre cete sau hoarde dezorganizate se transformă, în decursul a mai bine de trei milenii, înaintea erei noastre, în război. Astfel, războiul devine un fenomen politic şi social complex, care presupune nu doar confruntarea armată violentă, ci şi pregătirea şi folosirea resurselor, elaborarea unor planuri, a unor strategii.

Deşi confruntarea propriu-zisă se desfăşoară pe spaţii relativ mici, ea are o mare intensitate, cere îndemânare, angajament fizic, curaj şi alte calităţi deosebite. Aceste calităţi vor impune, de-a lungul mileniilor, o anumită filozofie a eroismului şi angajamentului fizic şi psihic de masă inflamant, care va atinge un prag critic în perioada de tranziţie şi, într-un anume sens, se va dilua în decursul Evului Mediu. Din aceste motive (dar şi din altele care ţin de cultură, filozofie şi mod de viaţă), studiul antichităţii este fascinant. Datorită faptului că izvoarele sunt relativ puţine, iar scrierile păstrate din acea vreme impregnate de glorificarea comandanţilor, conducătorilor şi forţelor supranaturale, cei care s-au ocupat de această străveche perioadă a omenirii, cei care doar s-au fascinat de iscusinţa strămoşilor noştri şi, mai ales, cei interesaţi de o anumită imagine au creat nu numai legende, ci şi percepţii convenabile, unele, poate, foarte apropiate de adevăr, altele doar utile. Spaţiul de investigare în trecut este simetric cu spaţiul de investigare în viitor. Între-un fel, cercetarea ştiinţifică se desfăşoară, la fel de intens şi de benefic, atât spre viitor, cât şi spre trecut. Antichitatea rămâne, şi din punctul de vedere al artei militare, o mare provocare şi o fascinaţie.

1.4.1. Orientul, China, India, Grecia şi Imperiul Roman

Orientul antic. Arta militară la hitiţi, egipteni, asirieni şi mesopotamieni

În mileniul al III-lea î.e.n., un popor de origine indo-europeană trece Balcanii şi, în jurul Mării Negre, începe expansiunea în Asia Mică, în mai multe valuri. Se instalează pe platourile înalte ale Anatoliei, formează principatele autonome Nes, Kuşara şi Zalpa şi aduce în zonă calul. Numele şi-l ia de la un popor indigen învins: hattis. În anul 2000 î.e.n., adoptă scrierea cuneiformă. Astfel începe istoria hitiţilor. Ei caută locurile bogate în minereu, întrucât sunt primii care prelucrează fierul la cald, către 1500 î.e.n., păstrând acest secret cel puţin trei secole.

În secolul al XIX-lea î.e.n., au loc o serie de confruntări şi ia naştere unificarea Asiei Mici cu capitala la Nisa.

Labarnas sau Tabarna, regele ţinutului Kuşara, este considerat ca fondator al Imperiului hitit, către 1680 î.e.n. El generalizează folosirea carului de luptă care apăruse în secolul anterior. Carul de luptă era unul dintre obiectele cele mai preţioase ale antichităţii. „În relaţiile interdiplomatice, carele de luptă sunt daruri foarte apreciate. Dar şi în acest sens hitiţii şi-au arătat superioritatea militară faţă de alte popoare.“[7] Carul hitit este o armă puternică. El are trei oameni în echipaj – un vizitiu, un atacant şi un apărător (scutier) –, spre deosebire de carul de luptă egiptean care are numai doi oameni. Fiul său, Hattuşil (1650-1620 î.e.n.), mută capitala la Hattusaş. Duce o politică de cuceriri faţă de Siria. Ridică fortificaţii, organizează numeroase campanii, anexează teritorii.

Este dezamăgit de cei trei fii ai săi şi îl preferă ca urmaş pe un nepot, Mursilis I (pe la 1620-1590) . Acesta a supus oraşul Alep, pe care bunicul său îl făcuse un oraş înfloritor, pune pe fugă armatele hurite, răzbunând moartea înaintaşului său, după care porneşte împotriva Babilonului, pe carte-l pradă complet în anul 1595 î.e.n. La întoarcerea din această expediţie, Mursilis este ucis cu un pumnal de cumnatul său, Hantilis. Acesta pune mâna pe putere şi ridică un perete de incintă în jurul capitalei. Au loc, la curtea din Hattuşaş, certuri pentru tron care împing regatul Hatti pe marginea prăpastiei. Acestei perioade negre îi pune capăt Telipiniu (pe la 1525-1500), introducând o succesiune bine stabilită, pe line bărbătească.

Urmează o perioadă de mişcări de popoare, care durează până către 1450 î.e.n.. Hicsoşii atacă Egiptul. Erau nomazi. Ei nu sunt acelaşi lucru cu huriţii, aşa cum au susţinut unii arheologi, întrucât huriţii nu sunt nomazi.

Tudhalijas al II-lea este primul suveran al noului imperiu. Restabileşte tutela asupra oraşului rebel Alep, dar care are o mare importanţă pentru hitiţi. Suppiluliuma (aproximativ 1375-1335) face să crească prestigiul imperiului în zonă. Dar, prea repede, moare de ciumă. După el, urmează, pentru o scurtă perioadă, Arnuwandas, fiul cel mare, apoi cel de al doilea băiat al său, Mursilis (1334-1306), care se remarcă prin realismul scrierilor sale, un fel de justificare faţă de divinitate. Aceste scrieri au o valoare deosebită, inclusiv în ceea ce priveşte arta militară.

Încă din timpul lui Suppiluliuma, dar mai ales sub Mursilis, apare un element nou: ţara Ahhija sau Ahhijawa, care era considerată ca o mare putere a acelor timpuri. Ea era locuită de un popor de navigatori, originari din Cipru şi din vestul Asiei Mici. Unii dintre aceştia învaţă la curtea regală din Hattuşaş, împreună cu prinţii hitiţi, arta de a conduce carele de luptă. Este

[7] Margarete Riemschneider, LUMEA HITIŢILOR, cuvânt înainte de profesorul Helmuth Th. Bossert, traducerea şi note de Paul P. Marian, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1967, p. 85.

foarte posibil ca ei să fie aceiaşi cu aheenii. În timpul acela, grecii erau deja stabiliţi în zonă. De altfel şi numele regelui, *Mursilis*, seamă foarte mult cu grecescul *Myrsilos*. Aceasta pare a fi una din sursele prin care filosofia şi mitologia Asiei Mici se transmit civilizaţiei greceşti.

Imperiul ajunge până la Munţii Zagros, în est, şi până la Marea Mediterană, în vest, în 1360 î.e.n. Între timp, Siria de Nord devin protectorat hitit, iar oraşul Amar este fortificat pentru a face faţă ameninţărilor asiriene. În acest moment, puterea hitită rivalizează cu Egiptul, Asiria şi Babilonul

În 1310 î.e.n., hitiţii suferă o înfrângere în faţa faraonului Sethi I. Gasgaşii distrug oraşul Hattuşaş, în vremea regelui Muwataliis (1306-1282). Egiptul ameninţă puternic. Capitala este mutată la Tarhuntassa, nu departe de Karaman. Are loc o campanie fulgerătoare care adună forţe pentru confruntarea cu Ramses al II-lea. Ciocnirea are loc la Kadeş, în jurul anului 1290 î.e.n.

Alături de cea de la Megiddo (1483) sub Tutmosis III, bătălia de la Kadeş (Siria) este cea mai celebră bătălie atestată istoric. S-au confruntat egiptenii cu hitiţii, în nordul Siriei. Această bătălie s-a încheiat indecis. Cincisprezece ani mai târziu, incapabili de a-şi produce unii altora o înfrângere decisivă, beligeranţii au semnat un tratat, recunoscându-şi reciproc zonele de influenţă mutuale. Textul care s-a păstrat este însă un comunicat fals. Dar aşa era moda pe atunci: să fie exaltaţi suveranii. Parcă numai atunci?!

Hitiţii nu vorbesc de această bătălie, deşi atacul lor prin surprindere şi folosirea carelor de luptă reprezintă un element important în arta militară a timpului. Esenţial în textul care-l omagiază pe Ramses al II-lea ni se pare tocmai atacul prin surprindere dat de hitiţi. Descrierea lui are loc în patru rânduri: „ei atacă armata lui Ramses în centru, în timpul ce ea era în marş, ignorând prezenţa hitiţilor şi nefiind pregătită de luptă. Infanteria şi carele Majestăţii Sale slăbesc în faţa lor.“[8]

Una dintre fascinaţiile antichităţii o reprezintă armata asiriană. Regele Teglat Phalasar (746-727) a creat o administraţie demnă de un stat care avea o politică clară şi distinctă de cuceriri teritoriale. Era o politică frecventă pe vremea aceea. Pentru a o duce la îndeplinire, a fost constituită o armată foarte eficientă, cu ajutorul căreia s-a reuşit anexarea Siriei, a Babilonului, a Mesopotamiei, a Iudeii şi a Egiptului. Marele atu al acestei armate o reprezenta calul. Povestea folosirii calului în cadrul oştirii este foarte interesantă şi, de aceea, vom mai reveni de multe ori asupra ei. Calul va domina câmpul de luptă mai bine de o mie de ani, iar acest lucru nu poate să rămână fără o

[8] Gérard Chaliand, ANTHOLOGIE MONDIALE DE LA STRATEGIE DES RIGINES AU NUCLEAIRE, Edition Robert Laffont, S.A., Paris, 1990, p. 7.

semnificaţie specială în arta militară. De fapt, calul este acela care a impus războiul de mişcare.

Valul de război este un fel de regulament care a fost găsit în 1947 într-o grotă la Qurman şi tradus în ebraică şi engleză în 1954 şi în franceză în 1955. Este ulterior anului 63 î.e.n., adică prezenţei romane.

În acest document este descrisă manevra unei mari unităţi tactice formată din 7 linii sau batalioane, fiecare numărând 1000 de oameni. Documentul este deteriorat în josul coloanei a cincia, pierzându-se astfel descrierea rolului primelor două batalioane, formate probabil din arcaşi şi prăştiaşi.

„Şi când vor lua poziţie (…?), ele vor forma şapte linii, una înapoia celeilalte (…?)

(……..)

şapte ori, apoi vor reveni în poziţia lor.

După ele vor ieşi trei batalioane de infanterie şi vor lua poziţii între linii. Primul batalion va lansa spre liniile inamicului şapte suliţe. Şi sub loviturile suliţelor se va striga: «Fulger de lance pentru Puterea lui Dumnezeu.» Şi sub a doua linie de suliţe se va striga: «Săgeţi sângeroase pentru a ucide prin Mânia lui Dumnezeu.» Şi după cel de al treilea rând de suliţe se va striga: «Lovituri de sabie care devorează pe cei ucişi pe nedrept prin Judecata lui Dumnezeu.» Toţi aceştia vor lansa de şapte ori, apoi vor reveni în poziţia lor.

Şi, după ele, vor ieşi două batalioane de infanterie şi vor lua poziţii între cele două linii. Primul batalion va ţine o lance şi un scut şi cel de al doilea va avea un scut şi o sabie. (…)“[9].

Arta militară în China antică

China nu face parte din acel spaţiu turbulent (foaier perturbator) care se întinde între Marea Caspică şi Manciuria, cuprinzând în genere Asia Centrală. Acest spaţiu chinezesc imens este unul generator de forţe şi resurse. Zona de falie tectonică din sud-estul continentului asiatic – aici se află cele mai mari înălţimi de pe Terra (Himalaya) şi cele mai mari adâncimi oceanice (groapa Marianelor) – are caracteristici care o fac foarte interesantă, atât sub aspectul influenţei asupra condiţiei umane şi civilizaţiei, cât şi sub aspectul mişcării populaţiilor.

Imensul spaţiu chinez închide, de fapt, culoarul central asiatic şi îndeosebi pe cel mongolic şi, poate, şi din acest motiv, generează un tip de com-

[9] Ibidem, p.15

portament pe care-l exprimă cum nu se poate mai bine civilizaţia antică chineză, cu marii ei învăţaţi dintre care se detaşează Confucius (Cun Fu Tzî), Lao Tzî şi Sun Tzî. Scrierile lor sunt cele ale unor înţelepţi, ale unor elitişti care înţeleg profund caracteristicile acelor vremuri şi relaţiile complexe ce se stabilesc între oameni şi instituţii.

Sun Tzî, spre exemplu, scrie că războiul este o chestiune de importanţă vitală pentru stat, ieşind astfel din negura determinărilor fataliste sau mistice şi descoperind adevărata esenţă a acestui tip de confruntare. El scrie un scurt tratat asupra războiului care, deşi o vreme a fost uitat, a revenit puternic pe scena artei militare, constituindu-se în unul dintre reperele ei cele mai importante.

Arta războiului este, în acelaşi timp, un tratat de strategie indirectă, prin care se relevă modalităţile cele mai inteligente de obţinere a victoriei, evitându-se, pe cât posibil bătăliile. *(Anexa nr. 1)*

Filosofia din *Arta războiului* nu aparţine, de fapt, acelei perioade a antichităţi în care obiectivul confruntării era obţinerea victoriei prin nimicirea armatei inamice. *Arta războiului* este altceva. Este un tratat de strategie indirectă. Este un document în care se relevă rolul strategiei politice. Este un tratat despre şiretenie, despre inducere în eroare, despre negociere şi impunere a voinţei. Şi, mai ales, este un tratat de conduită militară şi morală a comandantului.

Scrierile lui Sun Tzî se referă la o confruntare între entităţi în cadrul unui mediu compus din state relativ stabile, cu reguli acceptate. Sun Tzî vede în război nu doar o ciocnire între forţe armate, ci un complex de măsuri, de la cele de descurajare la acţiuni psihologice, de la arta presiunii la cea a înşelăciunii. Războiul este astfel un sistem de acţiuni inteligente care trebuie să răspundă unor principii inteligente.

Arta războiului, definită atât de interesant de marele strateg chinez, este anterioară teribilei invazii a nomazilor, care va genera o mare strategie defensivă a Chinei concretizată în Marele Zid. Arta lui Sun Tzî nu are practic nici o legătură cu aceasta, dar ea va juca un rol extrem de important în gândirea militară chineză şi în cea japoneză.

Arta militară în India antică. Arthashastra

Arthashastra este o operă care cuprinde 15 cărţi din care 10 sunt consacrate diplomaţiei şi artei războiului. Este scrisă în sanscrită şi atribuită lui Kotilya, ministru sub regele Şandragupta Morya (secolul IV î.e.n.).

Cartea este scrisă cu un realism măsurat, fără extensii moralizatoare şi are o valoare cu totul deosebită, reprezentând unul dintre marile monumente

ale gândirii politice şi strategice din lumea antică[10]. Cartea începe prin enunţarea celor şase procedee ale politicii: pacea, războiul, aşteptarea, marşul, recursul (la celălalt), jocul dublu. În realitate, după învăţăturile vechi, nu există decât două procedee: pacea şi războiul. Celelalte decurg din acestea două. Pacea constă în a se lega printr-un pact. Războiul cere violenţă. Aşteptarea, să-l vezi că vine. Marşul, să acumulezi forţe împotriva unui adversar. Recursul presupune să te adresezi celui de al treilea. Jocul dublu înseamnă să propui deopotrivă şi pacea şi războiul. Dacă eşti inferior adversarului, faci pace. Dacă-i eşti superior, este de preferat războiul. Dacă se constată că nici tu nu-l poţi distruge pe adversar, nici el pe tine, e bine să aştepţi. Dacă ai o superioritate în elemente, să mergi. Dacă îţi lipseşte puterea, recurgi la altul. Dacă ceea ce vrei să faci nu este realizabil decât cu un aliat, trebuie să faci joc dublu.

Aşa ne învaţă strămoşii – spune Kotilya. Nu avem de ales. Această modalitate algoritmică şi, în interiorul ei, dihotomică de tranşare a opţiunilor este remarcabilă. În fond, este vorba de o metodă. Cel puţin în această dimensiune, textul seamănă cu tratatul lui Sun Tzî, care se referă la arta războiului. Şi Sun Tzî şi gânditorul indian văd războiul ca instrument, ca procedeu al politicii, ceea ce este remarcabil pentru acele timpuri.

Kotilya scrie:

„Dacă se constată aceasta: «Să menţin pacea şi să ruinez întreprinderile adversarului prin întreprinderile mele care reuşesc din belşug; sau voi scoate avantaj din propriile-mi întreprinderi care reuşesc din plin, sau din cele ale adversarului»;

sau: «Datorită încrederii (pe care o inspiră) păcii, voi ruina întreprinderile adversarului prin metode (reguli), prin (metode) secrete şi prin spioni»;

sau, mai mult: «Datorită activităţii mele care va aduce beneficii mai mari, facilitând (muncitorii) prin ajutoare şi exonerări de impozite, voi atrage în folosul meu un val de oameni care vor face să funcţioneze întreprinderile adversarului»;

sau, mai mult: «Dacă realizezi pacea cu un (prinţ) prea puternic, adversarul îşi va vedea propriile sale întreprinderi periclitate»;

sau, mai mult: «Fiind dat faptul că el face pace cu mine pentru că este în război cu acest (prinţ), eu voi trena războiul mult timp»;

sau, mai mult: «El va produce ravagii în ţara acestui (prinţ) care a făcut pace cu mine, dar care mă detestă»;

[10] Gérard Chaliand, ANTHOLOGIE MONDIALE DE LA STRATEGIE DES ORIGINES AU NUCLEAIRE, Edition Robert Laffont, S.A., Paris, 1990, p. 407.

sau, mai mult: «Ruinat de adversar, poporul său va veni la mine: de acum înainte, întreprinderile mele vor cunoaşte creşterea»;

sau, mai mult: «Dat fiind faptul că întreprinderile pe care le-a început nu reuşesc şi că el este într-o situaţie proastă, adversarul nu va fi în măsură să atace întreprinderile mele; în plus, el trebuie să facă faţă întreprinderilor (războinice): astfel, pentru aceste două raţiuni, trăind în pace cu el, eu voi cunoaşte o creştere în propriile mele întreprinderi»;

sau, mai mult: „Făcând pace cu inamicul, eu voi destrăma cercul (prinţilor) aliaţi cu acest inamic; o dată spartă această unitate, eu îl voi avea la dispoziţia mea»;

sau, mai mult: «Îmi voi face inamicul favorabil, sprijinindu-l cu trupe şi, după aceea, când el va voi să cucerească (un stat vecin care face parte din) cerc, voi provoca ostilitate împotriva lui; de îndată ce va deveni obiectul acestei ostilităţi, îl voi face să piară»;

- atunci se vizează creşterea prin mijlocirea păcii.

Dar dacă se constată aceasta: «Poporul meu se compune mai ales din războinici şi îndeosebi din corporaţii, sau este protejat de locuri impracticabile, munţi, păduri, fluvii, sau prin aceea că există o cale de acces unică, astfel încât să fiu în măsură să zdrobesc asalturile adversarului»;

sau, mai mult: «Primind sprijin asupra unui fort impracticabil la frontiera ţării, voi fi în măsură să ruinez întreprinderile adversarului»;

sau, mai mult: «Forţa ofensivă a adversarului este ruinată de vicii (interne) şi de dezastre (exterioare), venind astfel timpul pentru ruinarea întreprinderilor sale»;

sau, mai mult: «Văzând că el face război în altă parte, voi fi în măsură să deturnez poporul său»;

- atunci se vizează creşterea, făcând război.

Dar dacă se spune: «Adversarul nu este în măsură să ruineze întreprinderile mele şi nici eu nu pot să le ruinez pe ale sale»;

sau, mai mult: «Răul (pe care i-l voi produce va fi asemănător cu cel ce va alea loc) în luptă între câine şi mistreţ»;

sau, mai mult: «Voi creşte dacă mă voi devota în întregime execuţiei propriilor mele întreprinderi»;

- atunci, se vizează creşterea (practicând politica) de aşteptare.

Dar, dacă se spune: «Voi realiza ruinarea întreprinderilor inamicului, protejându-le pe ale mele, mergând asupra inamicului»;

- atunci se vizează creşterea, dacă pornesc contra inamicului.

Dar dacă se spune: «Nu sunt în stare să ruinez întreprinderile adversarului, nici să le previn pe ale mele de la ruinare»;

- atunci să se apeleze la (un prinţ) puternic şi să se spere, executând întreprinderile sale proprii, la trecerea de la declin la o situaţie staţionară, de la o stare staţionară la una de creştere.

Dacă, în fine, se spune: «Pe de o parte, voi promova propriile mele întreprinderi prin pace şi, pe de altă parte, le voi ruina pe cele ale adversarului prin război»;

- atunci se vizează creşterea prin mijlocul unui joc dublu."[11]

În continuare, autorul dezvoltă aceste proceduri, în capitole separate, referindu-se la natura alianţelor, alegerea unei politici după raportul de forţe, tratatele de pace concepute de regele care este mai slab, aşteptarea după război, aşteptarea după pace, negocierea după război, negocierea după pace, negocierea cu alţi regi, conduita unui rege când este pe punctul de a fi atacat, a face un tratat de pace şi a nu-l respecta, eliberarea ostaticilor, restabilirea puterii pierdute etc.

Interesantă este şi viziunea asupra unor priorităţi operaţionale. Cine ar trebui atacat mai întâi? Un rege vulnerabil sau un inamic natural? Mulţi ar spune că regele vulnerabil. Autorul afirmă că, dimpotrivă, cel care trebuie atacat mai întâi este inamicul natural. Dacă se lasă timp inamicului natural şi se atacă regele vulnerabil, fără îndoială că inamicul natural îşi va rezolva rapid problemele pe care le are şi îl va sprijini în mod sigur pe regele cel vulnerabil.

Între un rege puternic, dar nedrept, şi un rege slab, dar drept, trebuie să mergi împotriva celui puternic. Pe cel nedrept nu-l va ajuta nimeni când este atacat, pe când pe cel slab, dar drept, îl va ajuta toată lumea.

În capitolul *Întocmirea unui tratat de pace şi violarea lui. Eliberarea ostaticilor (a zălogului N.N.),* Kotilya analizează cu foarte mult realism filosofia acestor acţiuni. „Cuvintele *pace, tratat, dare de garanţii* (garant, ostatic, zălog N.N.) au acelaşi sens. Scopul celor trei acte este de a crea încredere între state.

Maeştrii grăiesc: «Un tratat de pace bazat numai pe cuvântul dat şi pe jurământ nu este prea sigur; cu o garanţie sau un zălog, iată un pact stabil.» Nu, spune Kotilya. Cuvântul dat sau jurământul făcut constituie un pact stabil, deopotrivă, în această lume şi în cealaltă, în timp ce o garanţie sau un zălog, apelând la forţă, nu au sens decât pentru această lume.

«Noi am făcut un pact»: astfel, regii, în timpurile vechi, concluzionau asupra păcii, depunând un jurământ; şi dacă se temeau că va fi încălcat, ei

[11] Gérard Chaliand, ANTHOLOGIE MONDIALE DE LA STRATEGIE DES ORIGINES AU NUCLEAIRE, Edition Robert Laffont, S.A., Paris, 1990, p. 408 – 410.

atingeau focul, apa, o brazdă, un bulgăre de pământ din zidul de apărare, un omoplat de elefant, crupa unui cal, capra unui car, o armă, o piatră preţioasă, grăunţe, parfumuri, o licoare, din aur sau din argint, pronunţând: «Aceste obiecte să-l ucidă sau să-l părăsească pe cel care va rupe jurământul său!»

Dacă se teme de nerespectarea unui jurământ, se poate lua drept garanţie o personalitate, un ascet sau o persoană notabilă.“[12]

Referindu-se la război, autorul oferă un adevărat ghid. El are în vedere mai multe ipostaze ale pregătirii şi ducerii războiului. Astfel, pe timpul activităţii regelui care se pune în marş pentru război, autorul spune cum trebuie verificate forţele sau slăbiciunile puterilor, ale locului şi ale momentului şi care sunt anotimpurile favorabile expediţiilor militare.

El are sfaturi şi în cea ce priveşte rezolvarea revoltelor, pierderile, cheltuielile şi câştigurile, pericolele care pot proveni din partea ofiţerilor şi unor luptători în regiunile exterioare şi în interior, precum şi mijloacele pentru a le preveni.

În ceea ce priveşte războiul, autorul se referă la modul de instalare a taberei, la marşul din tabără, la măsurile de asigurare a trupelor împotriva calamităţilor şi pe timpul atacului, la diversele tipuri de luptă disimulată, la pregătirea şi desfăşurarea contraatacurilor, la rolul terenului, la funcţiunile infanteriei, cavaleriei, carelor de luptă şi elefanţilor.

Interesante sunt şi dispozitivele de luptă la care face referire: ordinea de bătaie în aripi, flancuri şi frontală, în funcţie de forţa trupelor. Se referă, de asemenea, la repartiţia trupelor puternice şi a celor slabe, la modul de luptă al infanteriei, cavaleriei, carelor şi elefanţilor, în diferite variante. Iată una dintre ele:

„Plasând cele mai bune trupe în faţă, va trebui ca următoarele, ca valoare, să fie amplasate pe aripi, cele care sunt pe locul trei, ca valoare, înapoi şi cele slabe, în centru. Va fi astfel capabil să reziste.

Totuşi, după ce va fi fost realizată ordinea de bătaie, se va ataca cu una sau două formaţii din aripi, din flancuri şi din centru; cu restul va trebui susţinut atacul.“[13] Evident, dispunerea trupelor şi desfăşurarea atacului depind de o mulţime de factori pe care autorul nu-i ignoră. El vorbeşte, în continuare şi de alte aspecte, cum ar fi asedierea şi cucerirea unui fort, pacificarea teritoriului cucerit etc. Este un tratat de o valoare deosebită, întrucât analizează aproape toate situaţiile posibile privind relaţiile de determinare între politică şi strategie, între diplomaţie şi forţă.

[12] Idem, p. 435.
[13] Idem, p. 448.

Arta militară la greci

O altă fascinaţie a antichităţii o reprezintă armata greacă. Războaiele medice îi dau strălucire, iar războiul peloponeziac relevă dramatismul şi complexitatea acelor vremuri. Se spune că tot ce s-a înfăptuit pe această lume, din punct de vedere al gândirii filosofice, sociale şi speculative, a existat mai întâi la greci. Şi despre arta militară se poate spune acelaşi lucru. Mai ales dacă avem în vedere că Alexandru Macedon, una dintre cele mai mari personalităţii ale antichităţii, a fost elevul lui Aristotel.

Macedonenii, neam tracic, se aflau însă în spaţiul balcanic înaintea grecilor, iar acest lucru spune foarte mult în legătură cu civilizaţia care exista aici. Grecii înşişi recunosc că au învăţat foarte multe lucruri de la macedoneni, mai exact de la neamurile tracice existente în acest spaţiu cu mult înaintea lor. Mileniile care au trecut n-au estompat cu nimic nici strălucirea cetăţilor greceşti, nici pe cea a cetăţilor acadiene îngropate în nisipurile Mesopotamiei. Şi nici arta militară a acelor timpuri.

Armata grecească urma principiile filosofiei şi societăţii greceşti. Cetăţenii, adică nobilii, negustorii şi ţăranii, erau cei cărora li se încredinţa (de către consiliul agorei) apărarea cetăţii. Sclavii şi străinii, mai ales cei care proveneau din popoarele supuse, nu aveau acest privilegiu. Era o onoare să faci parte din armata greacă. Spre deosebire de alte armate ale antichităţii care presupuneau mai ales mercenariatul, armata Greciei antice era o armată a poporului, adică, în termenii de azi, o armată naţională. Consiliul alegea un strateg care răspundea de organizarea armatei, de instruirea ei şi de apărarea cetăţii. Grecii sunt cei care au creat noţiunea de cetăţean-soldat.

Majoritatea acestei armate era constituită din reprezentanţi ai clasei de mijloc, care alcătuiau infanteria grea. Era o infanterie în armură de bronz, foarte greoaie, cu o cască, un scut şi jambiere din metal. Echiparea se făcea pe cont propriu. De aceea, echipamentul era foarte diferit, în funcţie de mijloacele pe care le avea fiecare. Soldaţii greci erau înarmaţi cu sabie, pumnal şi lance. Acestea erau considerate arme demne de ei, celelalte – cum ar fi arcul – erau privite ca fiind sub demnitatea lor şi, de aceea, ele reveneau militarilor din păturile inferioare. De asemenea, cei din păturile inferioare erau încadraţi ca vâslaşi, pe galere, în marină.

Luptătorii claselor superioare se angajau, de regulă, în cavalerie. Cavaleria nu era însă punctul forte al grecilor. Ei nu cunoşteau bine calul şi nu se bazau pe el. Datorită terenului frământat în care s-au sedentarizat şi ocupaţiilor de zi cu zi, ei nu aveau nevoie de cal. Calul a fost folosit mai ales de popoarele migratoare, de popoarele de stepă – neamurile turcice, goţii, vizigoţii şi ostrogoţii, hunii şi, mai târziu, mongolii –, adevărata confruntare a

antichităţii având loc între acestea şi popoarele sedentare. Aceasta este principala caracteristică a antichităţii, şi ea va imprima o linie evolutivă deosebită artei militare. Este o linie care nu se pierde în dimensiunea temporizată şi prudentă a Evului Mediu, ci doar se estompează, pentru a se regăsi, practic, după Renaştere, în Epoca Modernă, sub o formă extrem de violentă.

Cavaleria grecilor a apărut, pe de o parte, ca urmare a faptului că armatele cu care se confruntau aveau multă cavalerie şi, pe de altă parte, din nevoie nobililor de a avea mai multă mobilitate, nu numai pe câmpul de luptă, ci şi în procesul pregătirii armatei.

Folosirea masivă a calului are loc la macedoneni, sub regele Filip şi, mai ales, sub fiul acestuia, Alexandru cel Mare. Dar macedonenii nu erau greci, ci traci, iar tracii foloseau din plin acest animal, atât în viaţa de zi cu zi, cât şi în luptă. Alexandru a avut nevoie de cal, mai ales în expediţiile sale împotriva perşilor. După cum se ştie, după bătălia de la Arabel, din 331 î.e.n., Alexandru Macedon foloseşte şi elefanţii.

Categoriile de forţe în Grecia antică sunt: infanteria grea (hopliţii), cavaleria, arcaşii, prăştierii sau prăştiaşii şi marinarii. Tactica de luptă folosită de greci este cea a *falangei*. Fiecare soldat atacă şi se apără cu scutul său. Învinge cei care rămân în teren. După luptă, ei îşi adună morţii şi îşi ridică trofeele. La asedierea unei cetăţi, grecii dau foc împrejurimilor, distrug sursele de apă şi de hrană, apoi îi ucid pe supravieţuitori.

Aceasta era, de fapt, esenţa artei militare a perioadei elene. Confruntarea se ducea pe viaţă şi pe moarte, luptătorii fiind pregătiţi şi antrenaţi într-un astfel de spirit. Sensul confruntării era nimicirea. Textele antice vorbesc de distrugerea armatei adverse şi fac un titlu de glorie din nimicirea tuturor duşmanilor. Războiul era exclusivist: care pe care. Desigur, se referea la confruntarea de pe câmpul de bătaie, pentru că, în rest, grecii nu aveau nici capacitatea şi nici disponibilitatea unor expediţii care să radă totul de pe suprafaţa pământului. Nici măcar romanii nu au aplicat o astfel de politică şi o astfel de strategie, deşi ei foloseau ca mijloc de descurajare şi de supunere a populaţiilor din zonele cucerite, teroarea.

Impactul războaielor medice asupra artei militare a antichităţii

Imperiul persan, care se întindea, în prima jumătate a secolului al V-lea î.e.n. (492-448), până pe coastele mediteraneene ale Asiei Mici, se confrunta cu o revoltă a oraşelor ioniene[14] . Darius I a luat măsuri foarte severe

[14] Ţinutul ionienilor cuprinde coastele mediteraneene ale Asiei Mici şi insulele adiacente Chio şi Samos. Acesta a fost colonizat de grecii ionieni în secolul al XI-lea î.e.n. alungaţi

pentru înăbuşirea acestei revolte. A distrus, în 494, oraşul Milet şi a hotărât să-i pedepsească pe greci, întrucât i-au sprijinit pe rebeli. Aşa au început Războaiele medice. Aceste războaie sunt foarte importante pentru arta militară, întrucât s-au desfăşurat pe spaţii mari, în două medii strategice – pe mare şi pe uscat – şi au opus două armate, de fapt două state, extrem de diferite, atât în ceea ce priveşte modul de viaţă, cât şi mijloacele de luptă.

O manevră dublu învăluitoare. Bătălia de la Marathon

Iniţial, Darius supune oraşele Corint, Argus şi Egine, apoi traversează Marea Egee şi debarcă pe plaja de la Marathon[15]. Era în anul 490, pe 12 septembrie. Astfel, are loc primul război medic.

Perşii cuceriseră aproape toate popoarele semisălbatice din Asia occidentală, inclusiv armenii, caldeenii, şi lydienii. Ei au crezut că şi Grecia va fi o pradă la fel de facilă. De aceea, pretextând de faptul că grecii sprijineau revoltele ionienilor, au atacat această ţară. Aşa ia naştere bătălia de la Marathon.

Numărul luptătorilor angajaţi nu a fost prea mare, dar bătălia respectivă, intrată în celebritate nu atât ca primul război medic, cât mai ales ca loc în care un soldat a alergat peste 40 de kilometri şi, după aceea, îndeplinindu-şi misiunea, a murit, reprezenta primul şoc, prima ciocnire violentă între cele două entităţi, practic, între Asia şi Europa[16].

Numărul asiaticilor care au atacat Grecia pe plajele de la Marathon n-a fost foarte mare, cum s-ar putea crede. Herodot vorbeşte de sute de mii de oameni. O astfel de armată nu putea fi nici transportă, nici desfăşurată într-un asemenea spaţiu. Delbrück consideră chiar că armata perşilor era inferioară numeric celei a atenienilor Oricum, disproporţia nu putea fi foarte mare. Dacă atenienii erau în număr de 10.000, perşii nu puteau fi mai mulţi de

---

de invazia dorianã. Ei au ridicat 12 oraşe (Chio, Samos, Efes, Milet, Colofon, Prian, Lebedos, Fose, Teos, Clazomenes, Myontes şi Erytrees). Acestea formau o confederaţie. În ele s-a dezvoltat, în secolele al VII-lea şi al VI-lea, o civilizaţie înfloritoare, o şcoală filosofică strălucită (Tales, Anaximene, Anaximandru, Heraclit) şi o literatură de excepţie (poemele homerice).

[15] Marathon era un oraş din Atica, situat la 40 de kilometri spre Nord-Est de Atena. El a rămas celebru pentru bătălia din 490, unde perşii au suferit o severă înfrângere. Milthiade, pentru a-i linişti pe atenieni, a trimis un mesager, pe Filipides (Phipipides), care a parcurs distanţa în patru ore şi, după ce a spus „Am învins!“, a murit. În cinstea acestui eveniment, în cadrul întrecerilor sportive, a fost introdusă proba de maraton (alergare pe o distanţă de 42,195 km).

[16] Lt. colonel Colin, **Les grandes Batailles de l'Histoire de l'antiquité a 1913**, Paris, Ernest Flammarion, 195, p. 7.

15.000. Armata persană era însă rudimentară, în sensul că se compunea din hoarde adunate din toate ţinuturile ocupate, nu cunoştea o organizare deosebită, o disciplină riguroasă şi nu avea o tactică strălucită. Atenienii aveau exerciţiul militar. Şi chiar dacă ei nu se ridicat la înălţimea spartanilor în ceea ce priveşte educaţia fizică şi formarea militară, nu erau nici prea departe de aceştia.

Cetăţile greceşti, în această etapă, erau înfloritoare, iar democraţia introdusese serviciul militar obligatoriu, dar nu ca o corvoadă, ci ca o onoare. Cetăţenii atenieni erau înrolaţi în armată la 18 ani. După ce îşi făceau stagiul, depuneau jurământul militar şi erau gata să intre în rânduri la nevoie. Milthiade, cel care a primit onoarea să oprească invazia perşilor la Marathon, stăpânea ştiinţa militară şi era în măsură să manevreze, cu falangele sale, o armată considerată inertă, violentă şi sălbatică, barbară. Lucrurile nu stau, desigur, chiar aşa, pentru că o astfel de armată a fost un instrument eficient în mâna lui Darius pentru a realiza marele imperiu. A fost însă eficientă acolo, unde lupta era o simplă înfruntare, nu şi aici, în Europa, unde lupta devenise o ştiinţă şi o artă.

Flota trimisă de Darius împotriva grecilor era condusă de Pisistratide Hipias, cetăţean grec care fusese ostracizat, întrucât manifestase tendinţa de a deveni tiran. Această flotă a debarcat, pe plaja de la Marathon, o grupare de 10.000 – 15.000 de luptători, îndeosebi arcaşi montagnarzi, fără armură. Colin susţine că a existat şi un mic corp de cavalerie, dar care nu a luat parte la bătălie, din motive care nu se cunosc.

Armata lui Milthiade număra 8.000 – 10.000 de oameni. Ea s-a dispus în ordine de bătaie probabil la intrarea în Valea Vrana. Drumul spre Atena trecea pe aici, aşa că locul a fost ales foarte bine, întrucât, dacă intenţionau să ia drumul Atenei, perşii trebuiau să intre în această vale.

Armata persană s-a aşezat în faţa grecilor la 1.200 de metri. Cele două formaţii de luptă au rămas aşa, mai multe zile. Grecii aveau zece şefi militari, fiecare dintre aceştia comandând dispozitivul timp de o zi.

Prima concluzie importantă care se deprinde de aici este aceea că, în antichitate, responsabilitatea angajării unei bătălii era imensă. De aceea, înainte de a declanşa acţiunea, armatele rămâneau, adesea, faţă în faţă, la o distanţă mai mare decât bătaia armamentului din dotare. Această regulă era impusă de miza enormă pe care o avea o bătălie. În vremea aceea, adesea, soarta războiului se hotăra printr-o singură bătălie. În afară de aceasta, pierderile în oameni şi materiale erau totdeauna foarte mari. O asemenea înfruntare însemna deci o responsabilitate enormă. Primul care şi-a asumat-o la Marathon a fost Milthiade. El şi-a organizat cu foarte multă grijă dispozitivul, având în centru doar câteva linii, iar pe flancuri mase formidabile,

cum le numea Herodot. Luptătorii greci ai anului 490 î.e.n. purtau armuri, căşti şi scuturi. Erau înarmaţi cu lănci de 2 metri cu vârf de fier sau de oţel şi cu săbii. Ordinea de bătaie prevedea intervale de un pas între luptători (tot de un pas era şi distanţa dintre rânduri), astfel încât soldaţii să aibă libertatea de mişcare necesară luptei apropiate şi să poată folosi la maximum armamentul din dotare. La Marathon, n-a participat infanteria uşoară, formată din arcaşi, care avea posibilitatea să lupte la distanţă. Falanga grecească formată din infanterie grea, în armură, era destinată pentru lupta apropiată.

Dimpotrivă, perşii dispuneau numai de infanterie uşoară, înarmată cu arcuri şi cu săbii.

Superioritatea grecilor în armament, în disciplină şi în instruire era incontestabilă. Dar acest lucru s-a văzut abia în timpul bătăliei.

Distanţa de 1200 de metri era destul de mare. Milthiade a hotărât s-o străbată în pas viu, până la bătaia săgeţilor persane, şi, de aici, până la contactul de suliţă şi de sabie, probabil, în pas alergător.

Bătălia de la Marathon are multe curiozităţi. Lipsa infanteriei uşoare şi a arcaşilor în tabăra grecească nu are nici o explicaţie. Toată antichitatea uza de această procedură. De asemenea, nici lipsa cavaleriei persane nu pare explicabilă. Cu atât mai mult cu cât confruntarea nu a avut loc la intrarea în vale, ci pe plajă, în zona gorganului Soros, unde se află mormintele atenienilor uciși în bătălie.

Perşii au căzut în capcana atenienilor. S-a întâmplat, cu perşii, cam acelaşi lucru care se va întâmpla, peste 274 de ani, cu romanii, la Cannae. Au oprit atacul grecilor pe centru şi au trecut rapid la contraatac, împingând falangele greoaie înapoi, spre vale, În acest timp, aripile dispozitivului atenienilor, care erau foarte puternice, au înaintat vertiginos şi i-au încercuit pe perşi. După ce au nimicit gruparea terestră a perşilor, atenienii s-au năpustit pe plajă, asupra navelor acostate nu prea departe de ţărm pe care le-au atacat cu foc. După Herodot, grecii au capturat şapte nave, celelalte reuşind să scape. Pierderile de la Marathon au fost de 6.400 de oameni din tabăra perşilor şi 192 din cea a atenienilor.

Bătălia de la Marathon reliefează rolul manevrei, al gândirii. Această confruntare reprezintă prima manevră dublu învăluitoare, gândită înainte de luptă şi materializată ca atare. O vom regăsi multiplicată în aproape toate marile bătălii ale istoriei, de la Cannae la Waterloo şi Sedan.

Lupta în două medii. Corăbiile lui Xerxes

Cele ce s-au petrecut la Marathon nu puteau rămâne nepedepsite. Nici fără ecou. Perşii au desprins multe concluzii de aici. Acţiunile lor ulterioare

din războaiele medice vor demonstra acest lucru. Şi chiar dacă, în final, victoria a aparţinut inteligenţei greceşti, manevra strategică pe mare şi pe uscat întreprinsă de Xerxes nu poate să rămână fără ecou în arta militară. Această manevră a făcut ca războaiele medice să se desfăşoare pe un spaţiu imens, de o parte şi de alta a Mării Egee, ceea ce implica gândire strategică şi un sistem de conducere adecvat. Reacţia grecilor în astfel de împrejurări este o expresie a superiorităţii culturale şi militare, a ştiinţei asupra voinţei, a argumentului patriotic asupra arbitrariului imperial.

Timp de trei ani, Xerxes, fiul lui Darius, care se va afla pe tronul Persiei între 486 şi 465 î.e.n. (an în care este asasinat), a pregătit o flotă mult mai importantă decât cea din primul Război medic. El trece strâmtoarea Helespont (Dardanele) şi, de data aceasta, îi atacă pe greci pe uscat, dinspre nord, şi pe mare, dinspre sud.

Astfel ia naştere cel de al doilea Război medic. Pentru greci, primejdia devenise foarte mare. Atacaţi dinspre nord de o armată numeroasă şi dinspre mare, grecii şi-au dat seama că nu pot face faţă unei astfel de situaţii decât dacă se unesc. Este pentru prima dată când ei decid să se unească. Acesta reprezintă, poate, cel mai important efect al războaielor medice: unirea grecilor. Perşii au întreprins o manevră strategică dublu învăluitoare, de amploare, atacând, dinspre uscat, cu o armată numeroasă, bazată pe cavalerie şi pedestrime, şi, pe mare, cu o flotă la fel de numeroasă şi de bine pregătită. Această manevră de amploare nu i-a surprins însă pe greci. Ei au înţeles rapid ce urmăreau perşii, au constituit grupări adecvate care să le contracareze acţiunile, atât pe uscat, cât şi pe mare.

Deşi aspectul general al ofensivei perşilor este cel de amplă manevră pe direcţii exterioare, în realitate, acţiunea flotei este una în interiorul spaţiului grecesc, având în vedere că civilizaţia greacă avea unul dintre spaţiile ei cele mai importante pe ţărmul asiatic al Mării Mediterane (oraşele Milet, Efes, Smyrne, Kaunas etc.).

Totuşi, atacul impetuos al perşilor în defileul de la Temophile[17] nu poate fi stăvilit. Armata greacă (de fapt, un batalion de 300 de oameni), sub conducerea lui Leonidas, cu tot eroismul ostaşilor (grecii sunt nimiciţi până la ultimul om), nu reuşeşte să-i oprească pe perşi. Aceştia trec prin defileu, invadează Grecia dinspre nord şi dau foc oraşelor pe care le întâlnesc, inclusiv Atenei.

Era în anul 480.

[17] în greacă, înseamnă „Porţile calde". Defileu pe malul sudic al Golfului Lamia, care controlează accesul dinspre Nord. Punct strategic. În 279, grecii resping invadatorii galezi, iar în 191, romanii nimicesc armata lui Antiochos al III-lea.

Totuşi, războiul nu a fost pierdut. Mai rămânea bătălia navală. Aici, flota ateniană, sub conducerea lui Temistocle a obţinut două victorii decisive asupra celei persane, la Artemision şi, mai ales, la Salamina.

În continuare, armata persană aflată în Grecia sub comanda lui Mardonios, a fost învinsă la Plates, în 479. În acelaşi timp, victoria navală grecească de la Mycale, în apropiere de Samos, reprezintă un nou succes de importanţă politică şi strategică pentru greci. În anul următor, Atena creează Liga de la Delos, care asigură hegemonia grecilor în Marea Egee. În acelaşi an, 468, Cimon învinge la Eurymedon, în Asia Mică. Războiul se continuă însă până în 449, când se încheia pacea de la Calias, prin care se consemnează înfrângerea perşilor, independenţa oraşelor ioniene şi supremaţia ateniană în Marea Egee.

Arta militară, la greci, este construită nu numai prin experienţa războaielor, ci şi prin contribuţia unor gânditori remarcabili, care, din acest punct de vedere, se ridică la nivelul şcolii filosofice elene.

Énée Tacticianul (sec.IV î.H.) este unul dintre aceştia. Nu se ştie nimic despre viaţa lui. A redactat un tratat intitulat ***Tactica şi asediul oraşelor,*** care datează din 360-356. Subliniază rolul informaţiei, al spionajului. Cei bogaţi se hotărâseră să atace prin surprindere poporul din oraş. Argos, reprezentantul poporului, s-a împrietenit cu doi oameni din tabăra adversă. În văzul lumii, îi trata ca pe adversari. Dar, prin ei, a aflat planul advers de a ataca poporul în una din nopţi şi i-a prevenit, în mod inteligent, pe cetăţeni să fie cu toţii înarmaţi, fiecare în tribul lui. Cei care vor lipsi vor fi consideraţi trădători. În felul acesta, atacul asupra poporului a fost zădărnicit.[18]

În ceea ce priveşte apărarea oraşelor, el scrie că apărătorii trebuie să-şi împartă forţele în trei secţiuni: una să lupte, una să se odihnească, iar cea de a treia să se pregătească pentru a intra în luptă. În felul acesta, trupele care apără oraşul vor fi totdeauna proaspete şi îl vor surprinde pe inamic prin faptul că el nu va avea mereu în faţă aceiaşi oameni şi acelaşi dispozitiv. Soldaţii nu trebuie reprimaţi, pedepsiţi, ci încurajaţi. Iar dacă trebuie să se dea exemple pentru păstrarea ordinii şi disciplinei, acestea trebuie alese din rândul celor mai bogaţi şi cu cea mai mare putere în oraş, pentru a servi drept lecţie tuturor.

Thucidide (460-399) este, fără îndoială, cel mai mare istoric al antichităţii. A fost contemporan cu Războiul peloponeziac (431-404). De aceea, el îl relatează ca nimeni altul. S-au confruntat Atena, care era la apogeul său

[18] Gérard Chaliand, ANTHOLOGIE MONDIALE DE LA STRATEGIE, Edition Laffont Paris, 1990, p. 22.

de putere maritimă şi Sparta şi aliaţii săi. După 10 ani favorabili, Atena a întreprins o expediţie în Sicilia şi a fost învinsă. Opera este bogată în episoade de importanţă strategică şi de consideraţii politice perene.

Bătălia navală de la Sybota. De o parte, Corintul. De cealaltă parte, Corsica. Au loc negocieri între corsicani şi atenieni pentru a face o alianţă. Ei spun că au reuşit să-i respingă singuri pe corintieni, în bătălia navală care a avut loc, că nu s-au aliat până acum cu nimeni, dar corintienii s-au înarmat, au primit sprijin masiv de la greci şi, deci, corsicanii sunt obligaţi să-şi caute aliaţi.

Avem aici mărturia negocierii unei alianţe. Corsicanii spun toate avantajele: că au cea mai bună flotă, în afară de cea a atenienilor, că ajutorul pe care l-ar oferi atenienii va rămâne de neuitat etc.

Corintienii, la rândul lor, le amintesc atenienilor că, în Războiul Medic, le-au dat 20 de corăbii lungi. E timpul să-şi plătească datoria.

Atenienii, după ce i-au ascultat şi pe unii şi pe alţii, au ţinut două adunări. În prima, nu au admis teza corintiană. În cea de a doua, n-au realizat propriu-zis o alianţă cu corsicanii, ci un fel de pact defensiv, care consta în acordarea de ajutor în cazul atacului Corsicii, Atenei sau Aliaţilor lor.

Dar, imediat după plecarea corintienilor, au trimis un ajutor de 10 nave. Când aceste nave au ajuns în Corsica, corintienii au trimis împotriva lor 115 unităţi care au ancorat la Chaimerion.

Prima bătălie este câştigată de corintieni, prin acţiunea virulentă a aripii lor stângi. Dreapta fusese pusă pe fugă de corsicani. Navele se pregătesc din nou de luptă, dar vin în sprijinul corsicanilor încă 20 de nave ateniene. Corintienii trimit o barcă solie la aripa ateniană şi le cer să nu angajeze lupta. Atenienii acceptă şi corintienii se retrag ridicând un monument în Sybota. La fel procedează şi corsicanii.

Această bătălie navală este importantă atât prin numărul foarte mare de corăbii angajate, cât şi prin tratativele purtate, între corintieni, atenieni şi corsicani.

Discursul lui Pericle în faţa atenienilor. Ambasadorii Spartei au declarat: „Lacedemonienii doresc pacea; ea va fi posibilă dacă le lăsaţi grecilor autonomia.“ Atenienii au convocat o adunare şi au deschis o dezbatere. Au vorbit numeroşi oratori. A vorbit şi Pericle, fiul Xantipei. Discursul lui Pericle are îndeosebi valoare politică. El formulează cu înţelepciune răspunsurile care urma să fie date Spartei. În acelaşi timp, analiza pe care o face asupra peloponezilor şi asupra atenienilor este foarte consistentă. El îi sfătuieşte pe atenieni să nu cedeze pretenţiilor peloponezilor, pentru că, se ştie, ei vor

formula altele şi mai mari. În acelaşi timp, el vorbeşte de rolul Atenei ca putere maritimă şi de importanţa strategică a cunoaşterii şi stăpânirii mării. Ceea ce contează într-o confruntare – spune Pericle – nu sunt casele, ci fiinţele umane.

Pentru arta militară a antichităţii, scrierile lui **Xenofon** (426-354) au o valoare specială. Xenofon este una din figurile remarcabile ale antichităţii. El a fost nu numai un istoric de excepţie, ci şi un luptător pe măsură. A fost elev al lui Socrate. A servit în Cavalerie. În urma victoriei Spartei (404) în războiul peloponeziac, a părăsit Atena. În 401, Xenofon se afla în Persia, cu mercenarii greci, alături de Mais Cyrus, care candida la tronul fratelui său mai mare. Dar Cyrus a fost ucis, iar grecii s-au văzut nevoiţi să se retragă, după ce au pierdut toţii şefii într-o capcană. Xenofon a fost ales şef şi a condus expediţia care a durat 8 luni, într-o retragere prin luptă de 2.500 km[19].

Anabase sau *Retragerea celor 10 mii*, un recit excelent despre această retragere prin luptă sub hărţuirea inamicului, este o capodoperă. Esenţială, în această lucrare, este descrierea unei retrageri prin luptă de 2500 de kilometri, pe spaţii foarte mari pentru acele vremuri, într-un mediu ostil, organizată în cele mai neînsemnate detalii.

Pe timpul acestei retrageri, el, Xenofon, se afla, de regulă, în ariergardă, dar pendula între avangardă, forţele principale şi locul său în dispozitiv. Se remarcă pe tot acest parcurs măsurile temeinice de siguranţă, manevrele inteligente pentru contracararea acţiunilor adversarilor, logistica, îndeosebi cartiruirea şi procurarea hranei, măsurile ingenioase luate pentru traversarea cursurilor de apă, ca şi cele de pe timp de iarnă pentru protecţia personalului împotriva zăpezii excesive şi frigului. Dispozitivul era ales în aşa fel încât să fie prevenită surprinderea şi să asigure, la nevoie, intrarea organizată şi rapidă în luptă a forţelor strict necesare. Se evidenţiază, de asemenea, organizarea minuţioasă a trecerii prin teren accidentat, îndeosebi prin munţi, pe drumuri înguste şi prin punctele obligatorii. Desprinzând învăţămintele necesare din experienţa dramatică a cursei în care au pierit toţi comandanţii expediţiei greceşti, Xenofon, de-a lungul acestei retrageri care are o valoare strategică deosebită, nu mai este surprins niciodată.

Pentru arta militară, *Retragerea celor 10.000* reprezintă o capodoperă a iscusinţei strategice, mai exact a artei strategice. Ea relevă valoarea gândirii, a intuiţiei şi experienţei, capacitatea de a folosi datele culese de elementele de cercetare, de la prizonieri şi populaţie, din analiza terenului şi din cunoaşterea tacticii de luptă a posibilului inamic. În locul unui marş orb, în

[19] Gérard Chaliand, *Op. Cit.*, p. 37-58.

disperare, Xenofon ne oferă o lecţie de organizare riguroasă a unei retrageri prin luptă de valoare strategică.

Desigur, după o astfel de experienţă, Xenofon era în măsură să elaboreze un tratat privind strategia acţiunii cavaleriei. De aceea, *Hiparh*, alături de recitul istoric *Cyropedia*, prin care se evocă educaţia lui Cyrus cel Mare, rege al Persiei în secolul al VI-ea î.e.n, este o lucrare valoroasă. El subliniază aici rolul deosebit al cavaleriei în marş şi luptă, misiunile pe care le poate îndeplini, formulează reguli de urmat, precauţii, exigenţe şi chiar sfaturi cu privire la modul de acţiune în diferite forme de teren, în situaţii speciale şi chiar în cazul concret în care ar putea fi atacată Atica.

Primul capitol tratează problema marşurilor, a cercetării şi cercetaşilor, a necesităţii de a cunoaşte ţara, a spionilor, a siguranţei şi a ajutorului.

„În marş, comandantul trebuie să se preocupe totdeauna de a uşura spatele calului şi oamenii săi prin mersul pe jos, alternând cu măsură mersul călare şi pe jos. (…) Dacă mergi spre un anumit loc, fără să ştii de vei întâlni sau nu inamicul, trebuie să-ţi odihneşti oamenii pe rând; ar fi dezastruos ca inamicul să se apropie când toţi oamenii sune pe jos.“[20]

Acest document, care este, de fapt, un regulament, trece dincolo de rigoarea regulilor şi devine un fel de ghid, sintetizând o experienţă îndelungată. „În apropierea unei primejdii, un comandant prudent va trimite în faţă cercetaşi şi alţi cercetaşi care să facă recunoaşteri; pentru că este util fie să ataci, fie să te aperi, să descoperi inamicul cât mai departe posibil.“[21]

El vorbeşte, de asemenea, de mijloacele de inducere în eroare a inamicului asupra efectivului, de anumite stratageme, între care şi aceea de a amesteca infanteria cu cavaleria. „Un bun comandant trebuie să ştie să recunoască locurile în care infanteria are avantaj asupra cavaleriei şi acelea în care cavaleria are avantaj asupra infanteriei. Trebuie să ştie să găsească modalitatea de a face ca o mică trupă de cavalerie să pară numeroasă şi, invers, să dea impresia că este prezentă când este absentă, să ştie nu numai să descifreze secretele inamicului, dar, disimulând proprii săi cavalerişti, să dispară din faţa lui când acesta nu se aşteaptă. Şi încă o excelentă stratagemă este aceea de a putea, atunci când nu eşti în plenitudinea forţelor, să-l înspăimânţi pe inamic pentru a-l împiedica să te atace şi, când eşti în forţă, să-i provoci îndrăzneala de a te ataca.“[22]

Xenofon cunoaşte foarte bine valoarea inducerii în eroare a inamicului, pe care pune mare preţ. Ea este specifică Greciei antice şi se va întâlni

[20] Gérard Chaliand, *Op.cit*., p. 59.
[21] *Ibidem*
[22] Gérard Chjaliand, *Op.cit.*, p. 61.

peste tot, de la legendarul cal troian al lui Ulise, la disimularea strategică sau tactică. „Pentru a-l intimida pe inamic, ai resurse să realizezi ambuscade false, fortificaţii false, ştiri false. Dimpotrivă, ceea ce-l va încuraja este să afle că adversarii săi au încurcături şi dificultăţi. (…) Când eşti aproape de mare, poţi să-l înşeli pe inamic, fie echipând o flotă şi atacând terestru, fie simulând pregătirea unui atac terestru şi atacând pe mare.“[23]

„Împotriva unui inamic superior, ai nevoie de multă inteligenţă şi de o mare îndrăzneală pentru a profita de ocazie; trebuie, în plus, să fii capabil să suporţi oboseala.“ În finalul acestui ghid, Xenofon glorifică războiul, afirmând că el nu vede „care exerciţii[24] ar putea să fie preferate războiului.“[25]

Roma şi arta militară a antichităţii

Cu Imperiul roman, arta militară a antichităţii atinge apogeul. Fără a se neglija aportul inamicilor Romei în ceea ce priveşte războiul de mişcare, îndeosebi rolul cavaleriei, care nu era unul din punctele forte ale armatei imperiale, al manevrelor pe spaţii mari, trebuie spus că Imperiul elaborează o concepţie minuţioasă şi complexă asupra războiului, iar mijloacele pentru ducerea lui sunt privite şi tratate în mod unitar şi complex. Armata romană, deşi era, practic, o armată de invazie, nu a neglijat decât rareori rolul fortificaţiilor şi pe cel al apărării. Roma, poate mai mult decât oricare altă putere a antichităţii, a creat infrastructuri puternice, alcătuite din drumuri amenajate, castre, cetăţi, puncte fortificate şi mijloace de traversare a cursurilor de apă. Roma a realizat un sistem de apărare fortificată a *limes*-ului, precum şi baze de plecare la ofensivă foarte bine pregătite.

Războaiele punice. Manevrele pe spaţii mari. Două inteligenţe: Hanibal[26] şi Scipio Africanul

Capcana psihologică a ambuscadei de la Trasimene

[23] Gérard Chjaliand, *Op.cit.*, p. 62.
[24] Se referă la exerciţiile fizice, atât de importante în Grecia antică.
[25] Gérard Chaliand, *Op.cit.* p. 65.
[26] Hannibal (247-183 î.e.n.) general şi om politic cartaginez. Fiul lui Hamilcar Barca. Este unul dintre cei mai străluciţi strategi ai antichităţii. A condus, în al doilea război punic (218-201 î.e.n.), una dintre cele mai vestite campanii din istorie, în cursul căreia a traversat Pirineii, Alpii (în două săptămâni) şi a pătruns în Peninsula Italică, unde a înfrânt armata romană în bătăliile de la Trebbia, din Câmpia Padului, de la Trasimene şi de la Cannae (216 î.e.n.).

Una dintre dimensiunile strategice cele mai importante ale bătăliilor antichităţii o reprezenta efectul psihologic. Marii comandanţi ţineau totdeauna seama de tot ceea ce le putea aduce un avantaj în câmpul tactic şi chiar în spaţiul strategic. O analiză atentă a factorului psihologic în bătăliile antichităţii arată că războiul nu era o confruntare oarbă, chiar dacă, de cele mai multe ori, el însemna distrugerea aproape completă a adversarului. Tocmai datorită efectului fizic teribil, factorul psihologic trebuie să fi jucat un rol cu totul deosebit.

Unul dintre exemplele cele mai clare ale acestei dimensiuni a confruntării militare îl reprezintă campania lui Hanibal în Italia şi mai ales bătăliile de la Trasimene şi Cannae. Polybe (202-120), un grec în serviciul Romei, călător iscusit, martor al distrugerii Cartaginei, acest mare istoric al imperialismului roman, nu scapă ocazia de a descrie, cu admiraţie şi respect, victoriile strălucite ale lui Hanibal la Trasimene şi Cannae, subliniind rolul excepţional al calităţilor comandantului, al iscusinţei şi inteligenţei.

Relevând rolul generalului, el scrie că „…există mulţi generali care, mofturoşi, leneşi, fără să se mişte un deget şi fără să acţioneze, neglijează nu numai acţiunile Statului, dar şi pe ale lor proprii; alţii sunt pasionaţi de vin şi nu se pot aşeza în pat până nu se îmbată. Unii se ţin de femei în aşa măsură încât nu le e ruşine să sacrifice acestei infame plăceri oraşe întregi, interesele lor şi chiar viaţa lor; alţii sunt laşi şi fricoşi, defect dezonorant pentru oricare om, darămite pentru un general. Trupele, sub un astfel de comandant, îşi petrec timpul fără să întreprindă nimic; nu se poate încredinţa comanda unui astfel de om fără să te expui la cele mai mari nenorociri. Temeritatea, încrederea desconsiderată, nervozitatea brutală sunt, de asemenea, defecte care conferă inamicului avantaje asupra unui general şi motive pentru prieteni să nu aibă încredere în el. Nu există capcane sau ambuscade în care el să nu cadă, nu există momeală din care el să nu muşte. Dacă s-ar putea cunoaşte slăbiciunile celuilalt şi, atacând inamicul să-i fie luat comandantul în locul în care el se aşteaptă cel mai puţin, în foarte scurt timp s-ar putea subjuga tot pământul. Luaţi pilotul de pe un vas şi, bineînţeles, vaporul şi echipajul vor cădea în puterile inamicului: la fel se întâmplă şi cu o armată căreia îi este surprins generalul prin abilitate sau prin artificiu.“[27]

Aşa a procedat Hanibal cu Flaminius, atrăgându-l în capcanele sale. Hanibal, ştiindu-i slăbiciunile, a distrus tot în jurul taberei romane, înfuriindu-l peste poate pe consulul roman, care a luat comportamentul cartaginezului drept o insultă. Văzând totul arzând în jurul taberei, consulul s-a enervat

[27] Gerard Chaliand, ANTOLOGIE MONDIALE DE LA STRATEGIE, Robert Laffont, Paris, 1990, p. 73.

atât de tare, încât i-au dat lacrimile. N-a vrut să asculte de nimeni, să ţină seama de nimic, a inflamat cetăţenii împotriva lui Hanibal şi, cu mai mulţi cetăţeni decât soldaţi, a pornit împotriva cartaginezului. Pentru a inflama şi mai tare furia lui Faminius, generalul cartaginez, din loc, în loc, transforma totul în cenuşă. În stânga avea Munţii Cortona, iar în dreapta Lacul Trasimene. Când la văzut pe Flaminius în apropiere, el s-a folosit de o vale mărginită de două lanţuri muntoase şi închisă de o colină extrem de accidentată, greu de escaladat. Intrarea în vale era îngustată de un lac. Fireşte, Hanibal i-a pregătit lui Flaminius o ambuscadă pe cinste.

Consulul roman a ajuns în zonă seara. Şi-a instalat tabăra şi a dormit ca pe ghimpi. Dis de dimineaţă, el a trecut imediat la urmărirea lui Hanibal, fără să ţină seama că se ridicase o ceaţă de o tăiai cu cuţitul, care cuprinsese tot defileul.

Hanibal l-a lăsat să pătrundă cu toate forţele în defileu, după care l-a atacat virulent. Era un atac bruscat, care nu le-a dat posibilitatea romanilor nici măcar să se desfăşoare. Flaminius însuşi a fost ucis rapid de câţiva galezi. Au pierit peste 15.000 de romani, care n-au putut nici să acţioneze, nici să se retragă, pe de o parte, datorită atacului cartaginez prin surprindere şi, pe de altă parte, datorită unei legi (pe care Polybe o califică drept deplorabilă), potrivit căreia ostaşii nu aveau dreptul nici să fugă, nici să părăsească rândurile. Au scăpat doar vreo şase mii de oameni care au manevrat corpul ce-i ataca din faţă. Au fost însă şi ei urmăriţi şi dezarmaţi.

Un nou avertisment strategic: bătălia de la Cannae

Bătălia de la Cannae (2 august 216 î.e.n.) este, prin efectele ei asupra configuraţiei câmpului tactic, unică în istorie. Este una dintre puţinele bătălii ale antichităţii, unde nu numărul a contat, ci mişcarea, soluţia găsită şi aplicată de generali. Cannae are o importanţă colosală asupra artei militare, nu atât prin victoria răsunătoare obţinută asupra unei armate care avea o faimă strălucită, cât mai ales prin reliefarea rolului deosebit al comandantului. Cannae este un produs al inteligenţei şi capacităţii intuitive, creatoare a comandantului. Această bătălie demonstrează că războiul este o artă, iar această artă aparţine generalilor străluciţi, curajoşi şi cu spirit de iniţiativă. Unul dintre aceşti generali de excepţie era şi cartaginezul Hanibal. În bătălia sfârşitului, care se va da peste aproape două decenii, Hanibal va dori să-l cunoască personal pe tânărul lui adversar, Scipio, pe care-l va trata cu respect şi onoare, acolo, în spaţiul Cartaginei. Gestul lui Hanibal trebuie privit tocmai ca sensibilitate artistică de care nu poate fi capabil decât cel care ştie

ce înseamnă arta războiului. Dar până la acest final care a dat din nou strălucire Romei, va trece un timp de grele încercări.

În preajma acestei bătălii, Hanibal pustiise locurile pe unde trecuse şi se afla în citadela Cannae, unde romanii îşi avuseseră proviziile. După ce pierduseră Canusium, armata romană intrase într-o mare încurcătură. De aceea, Senatul, sub presiunea curierilor care relevau disperarea şi iritarea din zona de confruntare, a hotărât ca bătălia să se dea. Pentru aceasta, ei l-au trimis la faţa locului pe Emilius, un virtuos care adusese foarte multe servicii Romei, inclusiv în războiul contra ilirilor.

În vederea acestei bătălii, gruparea romană de forţe a fost alcătuită din opt legiuni, fiecare având cinci mii de oameni, fără aliaţi. Hotărârea încălcat un obicei vechi al romanilor, acela de a-şi alcătui gruparea de forţe din patru legiuni, fiecare având patru mii de oameni şi 200 de cai (numai în împrejurări deosebite legiunile aveau cinci mii de oameni şi 300 de cai). Infanteria aliaţilor este egală cu cea a legiunilor, dar cavaleria este mai numeroasă. Fiecărui consul i se subordonează două legiuni, precum şi jumătate din trupele aliate. Cea mai parte a bătăliilor se dau, de un consul, cu două legiuni şi cu jumătate din aliaţi. Rareori se întâmplă să fie folosite toate forţele în acelaşi timp şi în cadrul aceleiaşi expediţii. Dar, la Cannae, împotriva regulilor şi obiceiurilor, romanii folosesc nu numai două legiuni, ci opt! Probabil, ei au încercat să compenseze lipsa aliaţilor, îndeosebi a cavaleriei acestora – absenţă care-i va costa foarte scump –, acordând în acelaşi timp o importanţă colosală bătăliei. Acest lucru i s-a spus clar lui Emilius. Câştigul înseamnă glorie pentru Roma, pierderea echivalează cu un dezastru.

Dezastrul era însă previzibil, iar romanii îl simţeau. Este şi motivul pentru care armata lor, pe câmpul de bătaie de la Cannae, număra 80.000 de infanterişti şi ceva mai mult de 6.000 de cavalerişti, în timp ce Hanibal dispunea doar de 40.000 şi 10.000 de cavalerişti.

Dispozitivul armatei romane se sprijinea cu aripa dreaptă – cavaleria – pe fluviu, infanteria s-a dispus în continuare, pe un front egal, manipulele fiind foarte aproape unele de altele, cu intervale mai strânse ca de obicei, având însă adâncimea mai mare decât frontul. Cavaleria aliaţilor – câtă a fost –, dispusă la aripa stângă, închidea linia în faţa căreia era amplasată infanteria uşoară.

Hanibal a trecut Ofidul cu prăştierii şi cu trupele uşoare, pe care le-a aşezat în faţa armatei. Forţele principale au traversat râul prin două locuri. Pa mal, în aripa stângă, Hanibal a dispus cavaleria spaniolă şi galeză, faţă în faţă cu cavaleria romană, apoi, în aceeaşi linie, a fost amplasată jumătate din infanteria grea, infanteria spaniolă şi cea galeză; cealaltă jumătate a infanteriei africane şi, în aripa dreaptă, cavaleria numidă. În faţa acestui dispozitiv,

s-a postat Hanibal cu infanteria spaniolă şi galeză care s-a detaşat din centrul corpului de bătaie. Această formaţie arăta că Hanibal dorea să înceapă lupta cu spaniolii şi galezii susţinuţi de africani. Infanteria africană era dotată cu arme capturate de la romani în luptele precedente. Spaniolii şi galezii aveau scuturi. Armata lui Hanibal era foarte viu colorată. Aceste culori erau alternate în aşa fel încât spectacolul respectiv i-a înspăimântat foarte tare pe romani.

Cavaleria spaniolă şi cea galeză obţin, în cele din urmă, un avantaj net şi distrug pur şi simplu cavaleria romană. Centrul sub formă de semicerc al armatei cartagineze, sub presiunea extraordinară a legiunilor romane, cedează şi deschid. Romanii îi urmăresc pe cartaginezi cu impetuozitate. Ei rup cu uşurinţă linia galeză, îi urmăresc, dar sunt încercuiţi de aripile africane foarte puternice. Romanii nu mai reuşesc să-şi păstreze formaţia, fiind nevoiţi să lupte om contra om. Erau însă atacaţi din toate părţile, mai ales din flancuri. Emilius a căzut în luptă, trecând din aripa dreaptă, unde fusese cavaleria, în rândul legiunilor.

Din 6.000 de cavalerişti romani s-au mai salvat 70, iar din cavaleria auxiliară doar vreo trei sute. Zece mii de infanterişti romani, păstraţi în rezervă, au fost făcuţi prizonieri, iar dintre cei care s-au aflat în centrul luptei n-au scăpat decât vreo trei mii. Toţi ceilalţi, adică 70.000 de oameni au murit pe câmpul de onoare.

Hanibal a pierdut în această bătălie în jur de 4.000 de galezi, 1.500 spanioli şi africani şi 200 de cai.

Lecţia tactică şi, în acelaşi timp, strategică de la Cannae este categorică: o armată mobilă, bine condusă, este superioară uneia greoaie, aproape inflexibilă. Era foarte clar că orizontul strategic aparţinea mişcării, iar cavaleria se anunţa încă de la Cannae, arma viitorului.

Strategia indirectă. Sfârşitul Cartaginei, strălucirea Romei

În 219, Hanibal Barca a intrat în oraşul liberian Saguntum. În bătălia de pe râul Ticinus, Publius Cornelius Scipio avea 17 sau 18 ani. Tatăl său, tot Publius Cornelius Scipio, era consul roman. Scipio cel tânăr l-a însoţit pe tatăl său în bătălia de pe Ticinius împotriva lui Hanibal care trecuse Alpii. În bătălie, Scipio a fost rănit. Fiul s-a avântat în luptă cu trupele sale, a pătruns singur în rândurile cavaleriei inamice, foarte puternică la acea dată, şi şi-a salvat tatăl. Pentru aceasta, el a fost evidenţiat în faţa armatei.

Hanibal adusese în arta militară acea sclipire de geniu, pe care numai grecii, în războaiele medice, o mai avuseseră. Desigur, grecii exprimau o cultură de excepţie în acele vremuri, iar o astfel de gândire nu se putea să nu

dea roade şi în arta militară. Hanibal nu venea însă dintr-o astfel de civilizaţie. Este vorba de sclipirea de geniu a acestui comandant, de faptul că el a văzut, a simţit şi a înţeles nevoia de schimbare în ducerea războiului. Ceea ce s-a întâmplat ulterior nu are o foarte mare importanţă pentru arta militară. Bazele războiului de mişcare – deopotrivă, în spaţiul tactic, adică în interiorul bătăliei, şi în cel strategic, adică în pregătirea forţelor şi mijloacelor pentru punerea în operă a deciziei politice – le pusese el, Hanibal. Lucrul acesta a fost înţeles foarte târziu, pentru că Scipio Africanul[28] nu l-a învins pe Hanibal datorită unei strategii superioare, ci prin faptul că i-a studiat strategia şi a aplicat-o pe câmpul de bătaie.

Pe ansamblu însă, romanii n-au schimbat mare lucru din maşina lor de ducere a războiului, deşi au învăţat câte ceva de la toţi cu care s-au luptat.

Şi în această etapă de evoluţie a Romei, războiul era tot o chestiune politică. Dar nu dimensiunea politică era cea mai complexă, cea mai dificilă (deşi se cunosc maşinaţiunile şi lupta crâncenă din Senatul roman), ci dimensiunea strategică. Toţi marii comandanţi romani erau preocupaţi să găsească soluţii pentru fiecare bătălie în parte, începând cu modul structurare şi de pregătire a forţelor şi mijloacelor şi continuând cu modul de angajare, cu realizarea dispozitivului şi cu alegerea manevrei celei mai convenabile.

Era o perioadă în care Roma nu strălucea. Scipio-tatăl a înţeles că, în aceste condiţii, cheia succesului împotriva lui Hanibal este să-l atace în Spania. Iar înfrângerea categorică şi extrem de ruşinoasă de la Cannae în faţa unei armate a lui Hanibal de două ori mai mică decât cea romană demonstra că Roma avea nevoie de o nouă gândire strategică, de o nouă inteligenţă, care să pună în mişcare şi în valoare un mecanism de război extrem de complex şi de greoi. De aceea, Scipio cel bătrân s-a dus acolo, în Spania. Să-l ajute pe fratele său şi să-l învingă pe Hanibal (sau să pregătească terenul pentru a fi învins). Cei doi fraţi au declanşat un război de gherilă împotriva cartaginezilor, care aveau o nouă Cartagină pe teritoriul spaniol. Însă, în anul 212 î.e.n., cei doi fraţi au fost ucişi în cursul unor bătălii, pe valea Baetis. În anul 211, doar 9.000 de legionari ţineau linia fluviului Ebro împotriva a trei armate cartagineze care aveau în jur de 45.000 de oameni[29].

Scipio-fiul avea 25 de ani. Lui i s-a încredinţat de către Senat, după moartea tatălui său, comanda legiunilor romane din Spania. El pleacă din

---

[28] ***Publius Cornelius Scipio Africanus Major*** (235--183 î.e.n.) geniu politic şi militar roman care s--a remarcat în bătăliile de lângă Ticino şi Cannae. El nu trebuie confundat cu ***Publius Cornelius Scipio Aemilianus Minor***, care va distruge Cartagina în 146 î.e.n., şi care, în urma cuceririi cetăţii Numantia, primeşte porecla de **NUMANTINUS**.

[29] www.barca.fsnet.co.uk/scipio-africanus.htm&prev, D. Kent Fonner, După ce a studiat tactica lui Hanibal, Scipio Africanul îl urmăreşte pe adversarul său cartaginez.

Roma cu 10.000 de infanterişti şi 1.000 de cavalerişti. Scipio îl admirase şi, de aceea, îl studiase cu foarte multă atenţie pe Hanibal. El a început pregătirea oamenilor în lumina a ceea ce a învăţat, studiindu-l pe Hanibal. A folosit, pentru experimente, o unitate mai mică şi mai flexibilă – cohorta –, iar ca armament l-a ales pe cel mai convenabil noilor tactici de luptă (săbii mai scurte şi mai uşor de mânuit, hispanice, care le înlocuiau pe cele greoaie din dotarea armatei romane).

Cu o astfel de armată, formată, în cele din urmă, din 25.000 de infanterişti şi 2.500 de cavalerişti, Scipio trece fluviul Ebro, îşi împarte forţele în două şi se apropie de Cartagina, atât pe mare, cât şi pe uscat. Trupele de pe uscat fac un marş de 325 de mile în şapte zile şi ajung sub zidurile Cartaginei înainte ca şefii cartaginezi să fi avut timp să reacţioneze. Mai mult, el a traversat o lagună considerată de nepătruns, profitând de reflux.

Noua Cartagină a fost total surprinsă şi cucerită rapid. Era în anul 210 î.e.n. Lecţiile lui Hanibal de la Trasimene şi Cannae fuseseră bine însuşite. O armată mobilă, bine instruită, echivala cu două armate greoaie, în armuri şi fără cavalerie.

În anul următor, Scipio l-a atacat pe Hasdrubal Barca, fratele lui Hanibal, folosind exact aceeaşi tactică a cartaginezilor din bătălia de la Cannae din 2 august 216. Hasdrubal este bătut crunt, se retrage în Italia, dar este omorât într-o bătălie, iar capul lui aruncat la picioarele lui Hanibal. În anul 206, Scipio stăpânea Peninsula Iberică, care va rămâne la romani pentru şapte secole.

Următoarea mutare a lui Scipio a fost să forţeze Senatul să aprobe invadarea Cartaginei, în Africa de Nord. Senatorii nu prea erau dispuşi să-şi asume un asemenea risc, dar Scipio era convins că Hanibal va muşca din momeală şi va pleca din Italia în ajutorul Cartaginei. Ceea ce gândea Scipio reprezenta o strategie indirectă. De fapt, cam acelaşi lucru gândise şi tatăl său, luând drumul Spaniei.

În cele din urmă, Senatul a aprobat ca Sicilia să reprezinte o bază de operaţii pentru campania africană. Scipio şi-a continuat imperturbabil planul său. El înţelegea perfect că, pentru a-l învinge pe Hanibal, trebuie să-l izoleze şi să-l lovească cu armele sale.

În pregătirea acţiunilor viitoare, l-a trimis în Africa pe Gaius Laelius, pentru a căuta o alianţă cu şefii Siphax şi Masinisa. Aceştia erau pe punctul de a se revolta împotriva cartaginezilor. În cele din urmă, protejându-i în două bătălii (deşi ei îl hărţuiseră în anul 204), Scipio obţine alianţa acestora. Cartaginezii cer pace. Hanibal părăseşte Italia, cu resturile armatei sale, şi convinge guvernul de la Cartagina să nu încheie pacea. Hanibal realizează, în continuare, câteva succese împotriva numidienilor, dar Scipio insistă să

obţină alianţa lui Masinisa. Hanibal încearcă să împiedice acest lucru, dar, în apropiere de Zama, se realizează joncţiunea. Hanibal trimite trei spioni să afle ce se întâmplă. Aceştia sunt capturaţi, dar Scipio nu-i ucide, cum erau uzanţele, ci le oferă posibilitatea să inspecteze tabăra. Hanibal a fost impresionat şi, după câteva zile, s-a întâlnit cu tânărul Scipio. Discuţiile au fost amicale, dar 17 ani de război nu puteau fi daţi uitării.

În ziua bătăliei – 19 octombrie 202 –, Scipio şi-a dispus legiunile aparent într-o formaţie romană clasică, pe trei linii, dar în aşa fel încât să poată fi mascată, înapoia lor, şi i se asigure posibilitatea să treacă printre rânduri, o infanterie uşoară. Cavaleria romană comandată de Laelius a fost plasta în aripa stângă a liniilor de infanterie, iar cavaleria numidienilor, comandaţi de Masinissa, în aripa dreaptă.

Dispozitivul pare clasic – de departe liniile infanteriei apăreau ca masive –, dar aşezarea practică a luptătorilor permitea o manevră internă foarte rapidă, care, aşa cum s-a dovedit la Cannae, are un rol hotărâtor.

Prima linie a lui Hanibal avea 12.000 de oameni. Această linie era mascată de 80 de elefanţi, apăraţi de luptători înarmaţi uşor. În cea de a doua linie, cartaginezul a plasat majoritatea forţelor indigene, iar în cea de a treia linie, a dispus luptătorii din vechea gardă, cei care luptaseră în Italia şi pe atâtea fronturi. Cavaleria a fost amplasată, ca de obicei, pe flancuri.

Imediat ce dispozitivul a fost realizat, Hanibal a ordonat ca liniile romane să fie şarjate de elefanţi. Numai că Scipio prevăzuse o astfel de eventualitate şi a pregătit un sistem de contracarare care n-a dat greş. Zgomotul surlelor şi trompetelor i-a panicat atât de tare pe bieţii elefanţi, încât aceştia s-au întors spre propriul dispozitiv şi au şarjat cavaleria lui Hanibal, descoperindu-i flancul stâng.

La Cannae, Hanibal îi înspăimântase pe soldaţii romani prin coloritul extrem de viu al echipamentului luptătorilor, mai ales prin roşul spaniolilor. De data aceasta, Scipio a contracarat planul lui Hanibal, punându-i pe fugă elefanţii prin sunetul strident al trompetelor. Poate că, şi la Cannae, şi la Zama, acest factor psihologic extrem de important într-o astfel de încleştare, a avut un rol decisiv în derularea ulterioară a bătăliei.

Acei elefanţi, care nu s-au speriat de acest zgomot infernal, au trecut cu uşurinţă prin dispozitivul infanteriei lui Scipio, fără să deranjeze nici un soldat, întrucât existau de la început intervale corespunzătoare Nu se putea ca romanii să nu exploateze acest moment confuz.

Laelius a şarjat imediat aripa dreaptă a cavaleriei cartagineze şi a pus-o pe fugă.

Liniile de infanterie s-au încleştat, dar echipamentul foarte bun al romanilor şi disciplina au fost superioare mercenarilor lui Hanibal, care s-au

văzut presaţi între liniile romane şi propriile linii unde nu se creaseră culoare de retragere.

În acest timp, întocmai cum procedaseră cartaginezii la Cannae, cavaleria lui Laelius şi cea a lui Masinissa au apărut înapoia armatei lui Hanibal şi, în faza următoare, armata cartagineză a fost nimicită.

Cartaginezii au pierdut peste 20.000 de oameni, în timp ce romanii, doar 1.500. După înfrângere, Hanibal se refugiază în Asia Mică. Ameninţat cu captivitatea romană, el se sinucide la curtea regelui Bitiniei, Prusias.

După această bătălie, Cartagina a dispărut ca stat, iar Scipio a fost onorat cu titlul „Africanul". Ulterior, acuzat de corupţie, el a fost exilat la Liternum şi a murit în anul 184 î.e.n, dezamăgit de compatrioţii săi. N-a contat că el a adus Romei, la întoarcerea din Africa, 123.000 de livre de argint. Şi nici victoria strălucită obţinută împotriva unuia dintre cei mai mari strategi ai acelor timpuri.

Desigur, meritul lui Scipio este acela că l-a învins pe Hanibal. L-a învins însă cu armele lui, cu geniul lui. Nu Scipio, ci Hanibal a contribuit la revoluţionarea artei militare, prin reconsiderarea mişcării, a manevrei fulgerătoare, efectuată cu trupe uşoare şi rapide. Meritul lui Scipio este acela că a înţeles rolul manevrei, al unui dispozitiv de luptă flexibil, al ingeniozităţii şi curajului, al conducerii iscusite şi, în ultimă instanţă, al voinţei de a învinge.

Iulius Cezar, războaiele galilor şi războiul civil

În anul 58 î.e.n., Iulius Cezar a barat drumul elveţienilor care intenţionau să traverseze provincia romană pentru a se instala în Saintonge şi i-a respins pe platoul elveţian. Apoi s-a îndreptat spre Rin pentru a stopa trupele inamice, a desfăşurat o bătălie în Alsacia de Sus şi l-a învins pe Arioviste, comandantul trupelor respective. Cezar a cucerit atunci întreaga Galie, raliindu-şi popoarele galice. În urma acestor campanii fulgerătoare, Cezar capătă o imensă celebritate. El consolidează autoritatea Romei asupra Galiei şi dezbină popoarele galice. *Divide et impera*.

În anul 55 î.e.n., Cezar trece din nou Rinul şi se bate cu germanii, apoi, în acelaşi an, debarcă în Marea Britanie. Din toamna anului 54 î.e.n., galezii se revoltă. Cezar pierde efectivele unei legiuni şi jumătate. Au loc o serie de lupte. Cezar cucereşte Avaricum, dar suferă un eşec la Gergovie (aproape de Clemond Ferrand). Lupta finală se dă pe Coasta de Aur, în jurul Alesiei. Cezar, după un lung asediu, învinge rezistenţa galilor. Era în anul 51 î.e.n. Galii pierduseră în jur de un milion de oameni, cam în acelaşi număr fiind luaţi prizonieri.

În acest timp, poziţia lui Cezar, la Roma, s-a degradat foarte mult. Au loc o serie de asasinate. Fiica sa, Iulia, soţia lui Pompei, a fost omorâtă. Crassus a pierit într-o expediţie împotriva parţilor, iar Pompei devenise un om puternic la Roma. În anul 52 î.e.n., au loc tulburări puternice. Clodius este asasinat de Milon şi Pompei face rost de un consulat fără colegiu. În anul 49 î.e.n., Cezar cere să se prezinte la alegerile consulare din 48 î.e.n., el nefiind prezent la Roma, ci în provincie, împreună cu armata sa. Legea cerea să fie prezent, dar el se temea de atacurile adversarilor săi.

Pe 11 ianuarie 49 î.e.n., în urma unui acord între Senat şi Pompei, i se cere lui Cezar să concedieze armata şi să părăsească provincia. Refuzând, el ignoră legea republicană, trece Rubinconul cu trupele sale, invadează Italia, ajunge la Roma şi, prin rapiditatea acţiunii, împiedică mobilizarea părţii adverse. Pompei părăseşte în grabă Roma şi se duce în Orient. În două luni, Cezar stăpâneşte Italia. Decide să dizolve trupele lui Pompei instalate în Spania. În drum spre Spania, asediază Marsilia, pe care o supune. Nimiceşte trupele lui Pompei din Spania.

În anul 48 î.e.n., trece Adriatica şi, cu armata sa formată din veterani experimentaţi, nimiceşte armata lui Pompei, la Pharsale, în Tesalia, deşi aceasta era superioară numericeşte. Din datele pe care le avem, rezultă că, pentru a slăbi puterea Romei şi a amâna cât mai mult un posibil război împotriva Daciei, conducătorii daci l-au sprijinit pe Pompei. Se poate ca o astfel de opţiune să fi avut consecinţe grave pentru perioada care a urmat. Pompei fuge în Egipt. Faraonul Ptolemeu refuză să-i acorde însă azil şi ordonă să fie asasinat.

În anul 47, înainte de a merge în Egipt pentru a rezolva diferendul dintre Cleopatra şi fratele ei, Ptolemeu, înăbuşe o revoltă în Alexandria. Pacifică apoi Egiptul, o părăseşte pe Cleopatra pentru a-l învinge pe Pharnas, fiul lui Mithridate. La întoarcerea în Italia, constată că trebuie să se ducă imediat în Africa pentru a nimici forţele republicane reconstituite aici. La Thapsus, zdrobeşte această armată de 50.000 de oameni, partizani ai lui Pompei. În anul 45 î.e.n., trebuie să alerge din nou în Spania pentru a nimici, la Munda, la 15 martie, o armată de 30.000 de oameni, toţi pierind în luptă.

Urmează o perioadă extrem de dinamică şi de dramatică, încheiată cu asasinarea sa, în plină şedinţă a Senatului, la 15 martie 44 î.e.n. Marele Cezar cade, ucis de Brutus, chiar la picioarele statuii lui Pompei.

Iulius Cezar este un personaj complex. Dar, înainte de toate, s-a dovedit a fi un general de geniu, cu aptitudini de comandament, spirit analitic, stăpânind perfect logica războiului. Este unul dintre cei mai mari strategi ai antichităţii, care a revoluţionat arta militară a acelor timpuri.

Deşi armata romană era constituită pe principiul forţei elaborate şi al construcţiei strategice detaliate, el a dinamizat-o, făcând-o să acţioneze şi să reacţioneze fulgerător. Lui îi aparţine celebrul dicton: *Veni, vidi, vici*. Acesta reprezintă ceea ce, de fapt, a introdus Cezar în arta militară a timpului său: rapiditatea acţiunii. El este, în acelaşi timp, un om politic, un literat, un om de cultură. Volumele „Comentarii" asupra războiului galic şi asupra războiului civil (rămas neterminat) este o lucrare remarcabilă. „Comentariile asupra războiului galic" este opera unui comandant care a învins. Fiecare carte este consacrată uneia dintre cele şapte campanii ale sale în Galia. „Comentariile asupra războiului civil" relatează luptele dintre Cezar şi Pompei.

Cezar a învins la Pharsale, dar nu a învins spiritul vremurilor, pe care, într-un fel, el însuşi la recreat. Aceste opere nu sunt o simplă relatare a evenimentelor. Ele conţin comentarii, idei, judecăţi apreciative care au deopotrivă valoare literară, politică şi militară. Operele lui Cezar au îmbunătăţit arta militară a timpului. El este cel care a pus bazele unei armate puternice, unei strategii a acţiunilor rapide, unei forţe dinamice, suple, capabile de mari performanţe, aşa cum o va dovedi istoria unică, îndelungată, deopotrivă, glorioasă şi dramatică a Imperiului roman.

Salluste (86 - 35). Este unul dintre cei mai mari istorici romani. Lucrarea sa ***La Guerre de Jugurta*** (40) este un model de scriere despre războiul de gherilă, despre tacticile celui puternic împotriva celui slab, ale celui slab împotriva celui puternic, despre întrebuinţarea războiului de uzură şi a celui de hărţuire. Acest război a durat din 110 î.e.n. până în 104 î.e.n..

Salluste se găsea în tabăra lui Cezar, la începutul anului 49 î.e.n., când a izbucnit războiul civil. Îl însoţea pe acesta în Africa. În anul 46 î.e.n., a devenit primul guvernator al noii provincii africane create de Cezar. După moartea lui Cezar, el s-a îndepărtat de politică şi s-a consacrat scrierilor sale. Cea mai mare parte a ***Istoriilor*** s-a pierdut. Cu lucrarea ***Războiul lui Jagurtha***, el devine foarte important în ierarhia istoricilor antichităţii.

Războiul de gherilă

Numidia eşuează în faţa lui Metellus[30], reputat pentru echitatea şi loialitatea sa, adversar al partidului popular. S-a concentrat asupra războiului pe care îl declanşase. Reface armata, întrucât nu avea încredere în cea veche. După ce primeşte ajutoare de la latini şi aliaţi, el porneşte spre Numidia.

[30] Este vorba de Caecilius Metellus Pius Scipio, consul în 52,aliat al lui Pompei, care, după ce a fost învins de Cezar la Thapsus în anul 46, s-a sinucis.

La sosirea sa în Africa, primeşte din partea proconsulului Albinius o armată incapabilă să se bată, care prăda şi era prăduită, indisciplinată şi neinstruită. De aceea, amână campania. Albinius, bulversat de dezastrul fratelui său Aulus şi de armată, şi-a păstrat comandamentul şi armata în tabără. Armata continua să fie indisciplinată, soldaţii prăduiau satele, furajele erau puţine. Metellus se ocupă foarte serios de armata sa, are grijă de soldat, şi o face să devină puternică.

Jagurtha, informat de aceste lucruri, trimite o solie prin care spune lui Metellus că Numidia se predă. Dar Metellus cunoştea din experienţă perfidia numidienilor şi nestatornicia lor. Metellus discută separat cu fiecare în parte şi îi determină să-l predea pe Jugurtha.

Câteva zile mai târziu pătrunde în Numidia cu o armată instruită şi gata de luptă. Locuitorii îl primesc ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat, sunt în locuinţe şi pe câmp, la munci şi îi oferă alimente. Matellus bănuia însă că numidienii îi întind o surpriză. De aceea, el trimitea în permanenţă cercetaşi înainte şi era în orice moment gata de luptă. În spate, avea cavaleria, iar pe flancuri trupe uşoare specializate în hărţuire.

Jugurtha a înţeles că Matellus vrea să-l bată cu armele sale: cuvinte dulci, minciuni, îndemnarea populaţiei la trădare etc. Şi atunci se hotărăşte să angajeze lupta. Alege o colină, dincolo de care începea deşertul. Le spune soldaţilor că romanii şi-au schimbat numai şeful, nu şi sufletul. Dacă nu învinge, vor fi sub jug. Şi le pregăteşte acestora o ambuscadă[31]. Metellus observă însă ambuscada. Schimbă direcţia loviturii pe flanc, încurajează soldaţii. Jugurtha atacă din toate părţile. Se creează confuzie. Cavaleria romană se împotmoleşte în boschete, orbită de praful şi nisipul care se degajă din copitele cailor, în timp ce cavaleria numidiană se strecoară abil.

În cele din urmă, armata romană se aliniază pentru a primi bătălia. Numidienii se bazează pe elefanţii lor, dar aceştia se încurcă în crengi. Romanii câştigă bătălia. Metellus rămâne aici patru zile şi trimite cercetaşi să descopere unde se află Jugurtha, ce întreprinde şi cum se împacă cu înfrângerea. Regele Jugurtha se retrăsese în păduri, la adăpostul unor obstacole naturale, unde regrupa o armată mai numeroasă decât prima.

Metellus înţelege că Jugurtha avea un caracter dur şi nedrept şi caută altă modalitate de a-l ataca. Pătrunde în locurile cele mai bogate ale Numidiei, devastează culturile, incendiază locurile şi pieţele nefortificate sau slab fortificate, ucide toată populaţia în stare să poarte arme. Cultivă, adică, te-

[31] Despre ambuscadă scrie şi Sextus Iulius Frontin (40-106) în lucrarea sa STRATAGEMATICON (scrisă în anul 88), o culegere în care sunt prezentate fapte de arme, noţiuni de strategie, tactică şi arta asediilor

roarea. Aceasta îi aduce multe provizii, mulţi ostatici. Aceste procedee îl înspăimântă pe Jugurtha. Îşi pusese toate speranţele în fugă, şi acum se vede nevoit să-l urmeze pe inamic. Nu ştiuse să-şi apere poziţiile, şi acum trebuie să se războiască pe poziţiile inamice.

Totuşi, el alege tactica cea mai convenabilă: lasă grosul armatei într-un singur loc şi îl urmăreşte zi şi noapte pe Metelleus, lovindu-l prin surprindere, ucide şi ia prizonieri, apoi dispare în noapte.

La Roma, Metellus a fost sărbătorit. Totuşi, el începe să fie foarte prudent, pentru a evita ambuscadele lui Jugurtha. Şi când se aprovizionează, asigură convoiul cu ajutorul unor cohorte. Împarte armata în două corpuri, unul comandat de el însuşi, celălalt comandat de Marius. Cele două corpuri se aflau campate în două locuri diferite, nu departe însă unul de celălalt. La nevoie, se reuneau.

Jugurtha îl urmărea peste tot, otrăvea furajele şi sursele de apă, ataca ariergărzile. Romanii au vrut să-l oblige pe Jugurtha să angajeze lupta la Zama. Aflând despre această intenţie, Jugurtha îi devansează pe romani şi cere cetăţenilor să-şi apere oraşul. Au loc câteva confruntări foarte dure, dar indecise, Jugurtha preferând tot timpul atacul prin surprindere, în locul dorit de el. Metellus se retrage cu armata într-un loc mai sigur şi se pregăteşte de iernat.

Această lucrare este foarte importantă, întrucât ne prezintă o altă faţetă a războaielor antichităţii. Eram obişnuiţi să privim războaiele antichităţii ca rezumându-se la una sau mai multe bătălii, cu armatele faţă în faţă, care se dispun într-un anumit mod şi acţionează într-un anumit mod.

Iată că lucrarea respectivă, ca şi cea a lui Xenofon privind retragerea celor zece mii pe o distanţă de 2500 km, demonstrează că nu toate războaiele antichităţii erau aşa. Confruntarea dintre Metellus şi regele Jugurtha, descrisă atât de sugestiv de **Salluste**, demonstrează cu prisosinţă acest lucru.

Ea reliefează rolul inteligenţei în alegerea procedeelor de acţiune, al factorului psihologic şi al atacului prin surprindere. Cei doi încearcă toate procedeele, de la impresionarea adversarului sau apelul la mila acestuia, la folosirea ambuscadelor, a urmăririi, a atacării ariergărzilor şi chiar al acţiunilor pe timp de noapte.

Desigur, lucrarea este scrisă de un militar roman. Era firesc să-l prezinte pe Jugurtha ca nepopular, lipsit de scrupule, iar pe numidieni ca şovăielnici, nestatornici, laşi şi vicleni.

Dincolo de aceste elemente, lucrarea reliefează o faţetă a războiului mai puţin cunoscută în scrierile antice. Războiul acesta durează toată vara, se desfăşoară pe spaţii foarte mari, prin tot felul de procedee, nu are bătălii decisive, deşi confruntările sunt numeroase, iar mijloacele extrem de diferi-

te: distrugerea culturilor, a localităţilor, terorizarea populaţiei etc. (de către romani), pentru a-l atrage în cursă pe Jugurtha şi reacţia corespunzătoare a acestuia (atacul prin surprindere, ambuscada, urmărirea paralelă, acţiunile pe timp de noapte etc.).

Bătălia de la Adrianopole şi rolul cavaleriei

Bătălia de la Adrianopole, de la 9 august 378 reprezintă cel mai mare dezastru militar roman al secolului al IV-lea. Istoricul militar Ammien Marcelin (325-395) o descrie nu doar cu lux de amănunte, ci şi cu realism. Iată, pe scurt, care este importanţa ei pentru arta militară.

Goţii din secolul al IV-lea se instalează la nord de Dunăre, cam în zona Daciei şi Sciţiei. În 376, vânaţi de huni, ei cer azil politic în Imperiul roman din Orient. Vizigoţii lui Alaric sunt autorizaţi să se stabilească pe teritoriul roman. Ostrogoţilor le este refuzată trecerea, din motive de securitate. Integrarea masivă a vizigoţilor depăşeşte capacitatea provinciilor balcanice şi, de aceea, ei sunt trataţi cu răutate de comandanţii regionali romani şi înfometaţi. Goţii se revoltă. Revolta ameninţă să-i cuprindă şi pe cei admişi în Imperiu cu 40 de ani în urmă. Aceştia erau stabiliţi în apropierea Adrianopolului. Li se cere să treacă strâmtorile, din motive de securitate. Nu li se aprobă să mai rămână două zile, pentru a-şi procura hrană şi cele necesare. Astfel începe războiul. Soldaţii improvizaţi din Adrianopole sunt masacraţi.

Hunii le tăiaseră calea de retragere peste Dunăre. Nu le rămânea altceva decât să lupte cu energia disperării.

Romanii obţin câteva succese printr-o strategie indirectă. Blochează o parte dintre goţi în defileurile Munţilor Balcani. Goţii par a fi respinşi dincolo de Balcani, înapoia Dunării. Dar, la începutul anului 377, această strategie este abandonată şi Tracia deschisă jefuirii.

Barzimer, unul dintre conducătorii armatei romane care a primit ordin să înăbuşe această revoltă, este surprins de goţi. Aceştia îl atacă cu o rezervă de cavalerie, exact în momentul când era obosit, nimicindu-i forţele. Aripile de cavalerie ale romanilor erau totdeauna respinse de cele ale goţilor.

Cei mai buni generali romani erau cei occidentali. Însă regiunile cele mai ameninţate, cele mai devastate se aflau în Orient. Goţii şi aliaţii lor atacau în mai multe bande dispersate, ceea ce-i făcea greu de localizat şi de contracarat. Ei au renunţat la operaţiile de asediere de care erau inapţi şi unde puteau fi depistaţi.

Goţii sunt cei care au dinamizat şi lărgit teatrul de confruntare, acţiunile lor fiind foarte apropiate de ceea ce astăzi numim război de gherilă. Dar, în ziua de 9 august 378, ei nu au acţionat în bande, ci unitar, contracarând,

printr-o tactică superioară şi prin eroism, acţiunea romanilor. Efectivele goţilor erau probabil de 15.000 militari (10.000 infanterişti şi 5.000 cavalerişti) şi 30.000 civili (familiile acestora). Tabăra lor se afla la 7 ore de Adrianopole. În vederea acestei campanii, romanii alcătuiseră o grupare eterogenă de forţe, formată în grabă, probabil vreo şapte mari unităţi a 700-1.000 de oameni fiecare.

Cavaleria romană (scutieri-arcaşi) era slabă, căci, în a doua fază a bătăliei, a dat înapoi în faţa cele gotice. La Adrianopole, forţa de ruptură aparţine cavaleriei gotice, nu celei romane.

Armata romană, evaluată la 3.000 cavalerişti şi 7.000 de infanterişti, era, probabil, mai numeroasă decât cea a goţilor, cel puţin în prima fază a bătăliei, când cavaleria gotică nu se afla în teatru, fapt pentru care romanii au atacat frontal, sperând într-o victorie facilă.

Romanii ajung la tabăra goţilor către ora 14.00, după un marş obositor de 7 ore. Goţii, care erau lipsiţi deocamdată de cavaleria lor, dau foc taberei şi întrebuinţează o tactică a tergiversării, în vederea câştigării de timp şi organizării ripostei, mai ales că forţa lor de şoc – cavaleria – nu se afla în teatru.

În acest sens, şeful goţilor propune negocieri şi schimb de ostatici. În pofida a ceea ce simţeau soldaţii romani, care doreau să profite de această superioritate şi să disocieze dispozitivul neînchegat al goţilor, împăratul Valen, comandantul grupării de forţe romane, acceptă. Astfel, goţii câştigă un timp preţios care nu numai că îi salvează de la dezastru, dar, în final, le va asigura una din cele mai strălucite şi mai categorice victorii ale antichităţii. Romanii atacaseră spontan, sperând într-o victorie facilă. Dar au căzut în dubla capcană întinsă de goţi. Capcana timpului şi ce a dispozitivului. În timp ce romanii atacă frontal, angajând aproape toate forţele, goţii rezistă presiunii, fixează de front inamicului şi asigură condiţii atacului prin surprindere al cavaleriei. Aceasta atacă în trombă, prin surprindere, flancul stâng al romanilor. Surprinderea se datorează faptului că romanii nu au avut elemente de cercetare în jurul taberei goţilor, care se afla înapoia unei coline, şi nu au sesizat apropierea, într-un nor de praf, a cavaleriei.

După succesul cavaleriei, trece la atac şi infanteria goţilor. Se ridică un praf infernal. Romanii o iau la fugă, dar echipamentul greu nu le permite să se salveze. Sunt ajunşi din urmă şi masacraţi. Doar noaptea pune capăt acestui dezastru.

Această înfrângere este comparată de către contemporani cu cea de la Cannae din anul 216 î.e.n. unde o armată romană a fost nimicită de Hanibal. Din punct de vedere strategic, această înfrângere este foarte grea. Armata Imperiului roman de Răsărit fusese nimicită, iar o astfel de oştire nu se poate

reface cu uşurinţă. Cezar aprecia că sunt necesari cam 8 ani de campanii pentru a alcătui o legiune călită şi instruită. Impactul moral este imens, inclusiv pentru armata profesionistă a Imperiului roman care trecea, în acele momente, printr-o gravă criză de recrutare şi nu dispunea de suficiente rezerve.

Ammien Marcelin apreciază că Adrianopole reproduce schema tactică a bătăliei de la Cannae, unde Hanibal a nimicit o armată romană de două ori mai numeroasă decât a sa. S-a dorit ca data de 9 august 378 să fie considerată decisivă în istoria militară, întrucât marca sfârşitul cavaleriei grele şi declinul infanteriei moştenitoare a tradiţiilor antice.

Se pare că Evul Mediu începe la Adrianopole. De acum, pentru o mie de ani, cavaleria îşi va impune primatul în luptă. Sosirea cavaleriei lui Saphrax şi Althe au marcat cu certitudine deznodământul acelei bătălii.

Însă adevăratele cauze ale înfrângerii armatei romane rezidă în neglijenţele comandamentului. Practic, acest comandament nici n-a existat. Bătălia de la Adrianopole nu a fost pregătită. În primul rând, nu s-au făcut recunoaşteri, iar cercetarea n-a existat. Comandamentul roman nu a pregătit din timp o tabără fortificată unde, în eventualitatea evoluţiei nefavorabile a bătăliei, să se asigure retragerea în siguranţă, apărarea şi aprovizionarea forţelor. Valens nu şi-a consultat trupa şi nu a condus-o. El a asistat pur şi simplu la desfăşurarea evenimentelor, fără să mişte un deget. De aceea, bătălia de la Adrianpole este considerată o „bătălie a soldaţilor", începută, dusă şi încheiată de soldaţi, fără intervenţia comandanţilor. La Adrianopole, soldaţii romani erau epuizaţi după un marş de şapte ore, cu echipament greoi. Comandantul nu s-a bazat pe simţul soldaţilor, nu a pregătit şi nu a continuat atacul prin surprindere asupra taberei goţilor, ci, dimpotrivă, a acceptat negocierile cu aceştia, dându-le timp să-şi organizeze apărarea şi riposta.

Se reafirma astfel, încă din vremea aceea, rolul excepţional al surprinderii. Era vorba de o trecere hotărâtoare de la bătălia rigidă, face-to-face, la bătălia inteligentă, în care manevra şi factorul psihologic au un rol hotărâtor. Această tendinţă va marca întregul Ev Mediu şi chiar Epoca contemporană.

La Adrianopole, a fost folosit, de către armata romană, acelaşi dispozitiv care caracterizează întreaga antichitate: la mijloc, s-a dispus, infanteria, iar pe aripi, cavaleria. Numai că toate acestea s-au făcut în mod automat, fără un plan, fără a se ţine seama de teren, de împrejurări, de inamic. Rezervele au fost insuficiente, iar împăratul Valens, care a şi pierit în acea bătălie, s-a mulţumit să asiste la un spectacol pe care nu-l controla.

S-a remarcat, în schimb, abilitatea comandamentului got, capacitatea conducătorilor goţi de a manevra rapid forţele, de a acţiona prin surprindere, în mod inteligent şi fără prejudecăţi. Era, după Cannae, şi după campania lui

Traian împotriva lui Decebal, o bătălie în care se releva cu putere rolul mobilităţii, al manevrei. Desigur, bătălia de la Adrianopole, cu toate laudele strălucite ale istoricilor antici, nu se poate compara, din punct de vedere strategic, cu războiul dintre Imperiul Roman şi Dacia, care a durat doi ani şi s-a desfăşurat pe sute de kilometri, cu manevre iscusite, de amploare strategică. Adrianopole este însă important pentru că reliefează discrepanţa dintre mobilitate şi rigiditate, dintre echipamentul uşor şi cel greoi, dintre rutină şi iscusinţă, dintre aroganţă şi simplitate. Este pus, de asemenea, în evidenţă, rolul factorului psihologic, al moralului în luptă. Acest factor va marca, după cum vom vedea, întregul Ev Mediu şi nu va mai părăsi niciodată teatrul de război.

Revoltele goţilor se vor continua. Criza nu este rezolvată decât în anul 382, dar nu prin război, ci prin negocieri. Împăratul Teodosie (Flavius Theodosius 347-395), urmaşul lui Valens acceptă statutul de federali pe care-l solicită goţii. Dar lucrurile nu vor rămâne aşa. Goţii le vor da, în continuare, foarte mult de furcă romanilor.

Armata imperială romană

Armata imperială romană este o armată de profesionişti şi numără în jur de 330.000 de oameni (165.000 legionari şi 165.000 auxiliari).

Comandantul suprem al armatei este împăratul. Prefecţii de tabere administrează taberele fixe (garnizoanele) instalate la frontieră. Aici se află mai multe legiuni. Prefectul comandă rezervele care rămân în garnizoane, în timp ce legiunile sunt plecate la luptă. Fiecare legiune are un general şi 6 tribuni militari, care sunt ofiţeri superiori aleşi de împărat şi 59 centurioni: Fiecare centurion (ofiţer inferior) comandă o centurie, unitate a legiunii. Fiecare centurion are ca ajutor un subofiţer şi un grup de subofiţeri (purtător al semnului distinctiv: siglei, drapelului), instructor sau campidoctor, pecurius, arhitect, medic militar, tessararius care, în fiecare noapte, primeşte o parolă înscrisă pe o tabletă – tessera –, şeful muzicii şi muzicienii, trompetişti care anunţă exerciţiile, gardă, deşteptător şi responsabil cu stingerea incendiilor). Comandantul primei centurii *pilus prior* este şi comandantul cohortei. Insigna centurionilor este podgoria.

Sub împăratul Augustus, existau 28 de legiuni. Numărul acestora urcă la 33, în timpul lui Sever. O legiune are între 5000 şi 6000 de oameni. Ea este împărţită în 10 cohorte, fiecare cohortă având 6 centurii, fiecare cu câte 100 de luptători. Două centurii formează o manipulă. Deci o cohortă are trei manipule. Cohortele sunt numerotate de la I la X, prima fiind cea mai prestigioasă. Fiecărei legiuni i se ataşează un corp de cavalerie, care are între 120 şi 300 de oameni.

Corpul de elită al armatei romane este legiunea. I se adaugă trupe uşoare şi mobile recrutate în provincii (auxiliare) şi trupe recrutate la frontiere, care îşi păstrează armamentul şi îşi menţin tactica de luptă. Legionarii se angajează pentru o perioadă de 20 de ani, iar auxiliarii pentru 25 de ani.

Recrutarea legiunilor se face mai ales în provincii. Solda unui legionare este de 150 la 500 dinari (deniers) pe an şi poate fi sporită cu diferite prime. La sfârşitul carierei, un soldat primeşte 3000 de dinari şi o porţiune de teren, iar pentru auxiliari şi dreptul de cetăţean la terminarea serviciului.

Cohortele pretoriene sunt în număr de 10. Ele derivă din garda de onoare a generalului şi devin garda personală a împăratului. Sunt formate în special din romani şi sunt considerate ca un corp de elită. Efectivele lor variază între 5.000 şi 10.000 de soldaţi. Fiecare cohortă este divizată în 10 centurii de infanterie şi o formaţie de cavalerie. Solda unui luptător este de 500 de dinari pe an, iar durata serviciului este de 16 ani.

Cohortele urbane sunt un fel de miliţii. Ele veghează oraşele. În capitala Imperiului, Roma, sunt 4 cu un efectiv de 6000 de oameni, iar în Cartagina şi în Lyon, câte una. Încadrarea se face de către un prefect al oraşului şi 4 la 6 tribuni. Serviciul este de 20 de ani, iar solda de 250 dinari pe an. Ele sunt considerate ca inferioare celor pretoriene, dar superioare celor legionare.

Cohortele de veghe (îndeosebi pe timp de noapte) sunt miliţii compuse din sclavi. Acestea erau destinate să treacă prin incendii şi să lupte împotriva lor. Soldaţii primesc dreptul de cetăţean după 6 ani de serviciu (ulterior, după 3 ani). Efectivul este de 700 de oameni. Există 7 asemenea cohorte. Fiecare cohortă are 7 centurii. Fiecare centurie are mai multe secţiuni specializate (alimentare cu apă, mânuirea pompelor, stingerea incendiilor, protecţia închisorilor, termalelor şi mânuirea saltelelor de amortizare a căderii sinistraţilor)

Cavaleria n-a fost niciodată punctul forte ale armatei romane. Romanii nu acordă, de la început, o atenţie deosebită cavaleriei. La începutul imperiului, cavaleria era organizată pe regimente sau *alae*, fiecare având 500 de oameni. Către finele secolului I, după experienţa atâtor confruntări, o *alae* avea 1000 de oameni şi era împărţită în *turmae* de 30 – 40 cavalerişti. O *alae* era comandată de un prefect, iar o *turmae* de un decurion. Romanii nu sunt buni cavalerişti. Adesea, cavaleria lor era învinsă de efective inferioare. De altfel, majoritatea cavaleriştilor din armata romană era formată din aliaţi. Cavaleria romană era compusă din 4 corpuri diferite: cohortele mixte, care aveau o compunere amestecată, un sfert alcătuindu-l cavaleria şi trei sferturi infanteria); cavaleria legionară număra 120-300 luptători pentru fiecare legiune; cavaleria aripilor (flancurilor), formată din voluntari (cetăţeni

şi străini); corpurile indigene, alcătuite din luptători indigeni, care nu erau permanente.

O altă componentă a armatei romane o alcătuia **marina**. Dar, spre deosebire de corăbiile greceşti sau feniciene, cele romane erau, în marea lor majoritate, un fel de mijloace de transport al infanteriei (să-i zicem infanterie marină). Nava specifică marinei romane era *galera* şi anume *galera cu cinci rânduri de rame*, copiată de la cartaginezi. Augustus creează o flotă permanentă, care, în principal, îndeplineşte misiuni de poliţie navală, protejând convoaiele de aprovizionare cu alimente, materiale de război şi efective, a legiunilor aflat în campanii în Orient. Niciodată aceste nave n-au dus lupte.

Marina romană cuprindea 8 escadre (Misena, Ravena, Frejus, Bretania, Libya, Alexandria, Syria, Pontul) şi 3 flotile (Rin, Constanţa şi Dunăre). Romanii se simt vulnerabili pe mare. De aceea, ei creează un fel de punte *(corvus)* ce permite abordajul, prin care transformă lupta navală într-o confruntare asemănătoare celei terestre. Soldaţii, înarmaţi ca infanteriştii de uscat, trec pe acest *corvus* pe puntea inamică, realizează o formaţie de luptă care seamănă cu falanga. Pe fiecare navă, se află un căpitan, un pilot, 300 de vâslaşi (sclavi), decurioni şi în jur de 120 de soldaţi. Navele romane de război sunt cunoscute ca fiind cele mai greoaie, dar şi cele mai bine înarmate. Ele cuprindeau un pinten de bronz, instalat la prova care putea distruge orice navă inamică lovită în borduri. Pe punte se aflau piese de artilerie care aruncau săgeţi, pietre şi proiectile aprinse. În momentul abordajului, acţiona infanteria de la bord. În secolul al III-lea, creşte rolul navelor pentru securitatea mării, combaterea pirateriei şi transportul rapid al trupelor, chestiune vitală pentru imperiu. În marină, soldaţii sunt angajaţi pentru 26 de ani, iar cei care nu sunt cetăţeni primesc dreptul de cetăţenie. Ofiţerii de marină nu sunt încă bine priviţi. Un ofiţer de marină are rangul unui centurion.

Soldatul roman – unul dintre cei mai instruiţi soldaţi ai vremurilor sale – trebuie să ducă un echipament care cântăreşte între 25 şi 40 de kilograme. Cu un astfel de echipament el înaintează 25-30 de kilometri pe zi, ba chiar şi 50, în marşuri forţate.

Echipamentul său este destul de greoi, dar şi eficient şi se compune din: armură (lorica segmentate), o veste (vestitus) şi un pantalon scurt. Pe partea dreaptă are o sabie scurtă (gladius) prinsă cu o curea în bandulieră, iar pe stânga un pumnal (pugio). De centură are prins un şorţ (cingulum) din fâşii de piele cu plăci metalice care fac zgomot în timpul atacului. Mai are, de asemenea un scut (scutum), o cască (galeum), două suliţe (pilum), iar ca încălţăminte sandale din piele.

Cartiruirea trupelor romane era foarte bine organizată. În cazărmi, fiecare 8 soldaţi romani dispuneau de o cameră de 30-35 m^2, cu 8 cuşete, o masă şi un foaier. Centurionii dispuneau fiecare de mai multe camere, pentru ei şi pentru servitorii lor. În armata romană, chiar şi soldaţii puteau avea sclavi.

Taberele romane erau solide şi bine apărate. Fiecare soldat trebuia să aibă o lopată cu care săpa şanţul din jurul taberei. Tabăra are formă pătrată şi este formată din corturi din piele instalate în rânduri de câte 10. Când cantonamentele erau mai îndelungate, se prevedea construirea unor clădiri din lemn sau din piatră. Taberele aveau grajduri, locuri pentru bagaje şi bucătării instalate de regulă în aceleaşi locuri.

În perioadele când nu există campanii, armata romană se antrenează temeinic. Antrenamentele cuprind 3 marşuri pe o distanţă de 30 de kilometri (15 la pas şi 15 în alergare), cu echipamentul care cântărea 25 kg, doborârea de arbori, săparea de şanţuri şi activităţi sportive (natație, echitaţie, sărituri etc.). Soldaţii fac, de asemenea, fortificaţii la frontieră, ridică cetăţi şi castre, construiesc drumuri. Şi – probabil de aici s-au inspirat şi regimurile comuniste – soldaţii romani mai sunt întrebuinţaţi şi pe şantierele unor construcţii publice, la apeducte, amfiteatre etc.

Paza şi apărarea *limes*-ului (frontierei) se realiza prin unităţile (legiunile) dislocate aici. Imperiul roman cunoaşte două tipuri de frontiere: *frontierele ofensive* şi *frontierele defensive*. Această activitate cunoaşte două etape. În prima parte a existenţei imperiului, frontiera era marcată de posturi fortificate şi jaloane, un fel de baze de plecare la ofensivă împotriva celor din afara *limes*-ului. Era perioada de extindere a imperiului, când romanii atacau în toate direcţiile. După primul secol, frontierele romane au devenit defensive. În această perioadă, cea mai mare parte a efectivelor armatei romane era dispusă la frontiere, îndeosebi pentru apărarea acestora. Era perioada când atacurile asupra Imperiului roman se înmulţiseră şi se diversificaseră. În afară de Legiunea a VII-a *Gemina*, care se afla izolată în Tarasconia, şi de Legiunea a II-a *Parthic,* dislocată la Albanum, toate legiunile erau dispuse la mică distanţă de frontieră..

Strategia şi tactica

Marşul. Ordinea de marş rămâne, în armata romană, aproape neschimbată. În faţă, se deplasează grupuri mici de cercetaşi, care adună informaţii. Când este atacată, înaintează în formaţia în cruce *(agmen quadratum).* Un soldat are pe el 25-50 de kilograme (gamelă, efecte personale, hrană pentru 17 zile şi unelte pentru tabără). O etapă de marş cuprinde 25 km.

Sunt însă numeroase marşurile forţate. Purtătorul siglei (însemnului) se află totdeauna în faţa formaţiei. Lui i se transmit comenzile de oprire şi de reluare a marşului.

Cartiruirea (camparea). Seara, la sfârşitul fiecărei etape, se construieşte tabăra. Tabăra este totdeauna ridicată cu mută grijă, mai ales dacă urmează ca armata să rămână într-o astfel de campare toată iarna. Tabăra trebuie să fie construită pe o înălţime, în apropierea unui curs de apă. Se alege cu grijă locul, după indicaţiile generalului, se trasează apoi incinta după un ritual care corespunde templului celest. Se trasează două linii perpendiculare, aşa cum se procedează la ridicarea unui oraş, apoi soldaţii montează corturile. După această operaţiune, soldaţii se adună pe limita exterioară a taberei şi sapă un şanţ. Pământul se aruncă în interior, astfel încât înălţimea taluzului să fie egală cu adâncimea şanţului. Pe taluz se realizează o palisadă de ţăruşi sau de nuiele împletite, uneori prevăzută şi cu crenele. Cele două mari linii conduc la 4 porţi: *porta praetoria* spre inamic, *porta decumana*, în partea opusă şi, în dreapta şi în stânga, *porta dextra* şi *porta sinistra*. Cele 4 mari sectoare sunt divizate de drumuri secundare care se taie în unghi drept. Nu departe de *porta pretoria* se află *praetorium*, cortul generalului, în faţa căruia vulturii sunt fixaţi în pământ, iar în jur este amplasat *forumul*, locul de adunare şi *quaestorium*, trezoreria şi magazia. Înapoi se află altarul şi corturile ofiţerilor superiori, locotenenţilor şi tribunilor.

Urmează legiunile, în centru, cele auxiliare, toate aranjate în 6 rânduri perpendiculare pe drumul principal care duce de la poarta din dreapta la cea din stânga. Totdeauna sunt amplasate în aceleaşi locuri forumul, tribunalul şi baracamentele. În corturi se păstrează ordinea de bătaie. O tabără ocupă 45 de hectare, având laturile de aproximativ de 550/800 m. Totdeauna se lasă un spaţiu suficient de mare împrejurul taberei, astfel încât corturile să fie ferite de săgeţile inamice şi să permită manevra rapidă în caz de atac.

Protecţia taberei şi supravegherea împrejurimilor se asigură de un corp de gardă. Familiile legionarilor pot să locuiască în tabără. Locuitorii vin adesea să facă comerţ cu legionarii sau să caute protecţie.

Acţiunile terestre. Iniţial, în timpul lui Servius Tullius, adică în secolul al VI-lea î.e.n., armata adopta o tactică de luptă în falange masive, pe şase rânduri. Din secolul al IV-lea î.e.n., bătălia se desfăşoară pe fronturi mai mici. Dispozitivul prevede ca legionarii să fie amplasaţi umăr lângă umăr, flancaţi de aliaţi şi de cavalerie. Aceasta este formaţia tradiţională a antichităţii. Fiecare legiune are trei linii în patru colţuri cu cel de al cincilea element în mijloc, articulate cu manipule. Manipulele, divizate pe centurii, se dispun pe mai multe rânduri, cu distanţe şi intervale egale între ele, astfel încât fiecare să se poată retrage, fără să afecteze dispozitivul.

La semnalul dat, soldaţii lansează suliţele, apoi angajează lupta corp la corp. Veteranii se află în poziţie de aşteptare cu genunchiul pe pământ. Ei sunt angajaţi numai atunci când cele două linii de asalt sunt respinse.

Uneori, formaţia ia forma unui unghi ascuţit *(cuneus)* sau, în defensivă, forma unui cerc *(orbis)* pentru a rezista atacului din toate părţile.

Marius şi Caesar renunţă la aceste formaţii stereotipe şi la tactica manipulară şi îşi dispun trupele în funcţie de condiţiile concrete, mai ales în funcţie de configuraţia terenului. Începe să se folosească atacul pe flancuri şi încercuirea. În timpul Imperiului, creşte rolul cavaleriei (datorită atacurilor barbarilor care dispuneau de o cavalerie numeroasă şi bine antrenată) şi, adesea, se apelează la arcaşi străini şi la prăştieri, pentru destabilizarea dispozitivului inamic. Romanii creează însă o cavalerie greoaie, cu armuri, care constituie aripile legiunilor aflate în dispozitiv de luptă. Această cavalerie nu va rezista însă multă vreme. După bătălia de la Adrianopole, se impune cavaleria uşoară, extrem de mobilă, care va stăpâni câmpul de luptă timp de 1000 de ani, până la detronarea ei de către blindate.

Asediul. Romanii acordă o deosebită atenţie asediului. Ei inventează mijloace de asediu numeroase şi sofisticate care le permit să găsească soluţii pentru fiecare acţiune în parte. Utilizează mijloace de aruncare, de spargere (rupere), de incendiere şi de apropiere protejată. Dintre mijloacele de aruncare, se evidenţiază catapulta şi balista. Catapulta aruncă pietre, bile de plumb mai grele de 100 de kilograme, suliţe etc., frontal, pe când balista conferă obiectelor aruncate o traiectorie curbă care le asigură trecerea dincolo de ziduri şi întărituri.

Onagra este un lansator asemănător catapultei, dar mai redus ca dimensiuni. El aruncă pietre, bile etc. pe o traiectorie la o distanţă de 30 de metri şi cu o înălţime de 40 m.

Dintre mijloacele de rupere (spargere), se evidenţiază berbecul. Acesta are forma unei grinzi cu un berbec metalic în vârf. Această grindă are uneori o lungime de 60 de metri şi o mânuiesc 200 de soldaţi. Se izbeşte cu ea zidul sau fortificaţia respectivă până ce se creează o breşă.

Pentru lansarea mijloacelor incendiare, romanii folosesc balistele şi catapultele. Fiecare legiune dispune de 50 de catapulte deservite de artificieri specializaţi.

Pentru protecţia forţelor proprii, romanii folosesc mai multe mijloace, unele fixe, altele mobile. Spre exemplu, ei se apropie foarte mult de zidurile oraşului care urmează să fie asediat şi îşi construiesc fortificaţii de unde lansează mijloace incendiare, pietre, suliţe etc. Când vor să se apropie de pereţii oraşului în teren deschis, folosesc, ca mijloace mobile, panouri montate pe roţi sau adoptă celebra formaţie în broască, punându-şi scuturile dea-

supra capului. La Messada, aproape de Marea Moartă, în timpul războiului împotriva evreilor din anul 70, ei au construit o rampă de asalt lungă de 209 m şi înaltă de 91 m.

Turnul mobil este un alt mijloc de apropiere. Este confecţionat din lemn, montat pe roţi şi poate fi mânuit cu uşurinţă. Are mai multe etaje. Se foloseşte în general pentru observare şi pentru infiltrarea în interiorul oraşului asediat. Tot în acest scop se folosesc acoperişurile din piele udată cu apă *(vinea)* şi formaţia broască.

Luptele navale. Romanii întrebuinţează îndeosebi două tactici în luptele navale: abordajul şi lovirea navelor inamice în borduri cu prova proprie în care se află un dinte (pinten) de bronz sau de fier (eperon) extrem de puternic. Pentru abordaj ei realizează o punte ce se rabatează peste bordul corăbiei inamice şi asigură trecerea rapidă a luptătorilor romani. În pregătirea atacului infanteriştilor marini, acţionează artileria de la bord compusă din catapulte şi baliste, care lansează pietre, bile de metal şi proiectile incendiare. Atacul frontal în bordul navelor inamice se face cu prova şi se urmăreşte avarierea şi scufundarea acesteia. În timpul Imperiului, rolul marinei romane creşte semnificativ.

1.4.2. Arta militară în spaţiul traco-dac

1.4.2.1. Cadrul general

O parte dintre istorici şi numeroşi alţi cercetători din acest domeniu (dar şi din alte domenii) promovează, de la o vreme, o imagine cu totul nouă în legătură cu teritoriul ţării noastre şi cu populaţia care l-a locuit încă din paleoliticul inferior (2.000.000 de ani î.e.n.). Nu este, desigur, o imagine conjuncturală sau una convenabilă, ci una bazată pe argumente foarte serioase, pe documente şi săpături arheologice. Dar reconstituirea trecutului este tot atât de dificilă ca prefigurarea viitorului. Oricât de numeroase ar fi documentele care consemnează o realitate sau alta, oricât de fascinante şi de concludente ar părea săpăturile arheologice, niciodată ele nu vor fi suficiente pentru a reconfigura în întregime şi în toate detaliile o lume care a dispărut sau care, de-a lungul mileniilor, a devenit altceva. Timpul conservă urmele, dar tot el le şi distruge.

Totuşi, pe baza documentelor şi a urmelor conservate de timp, a unei bogate experienţe în domeniu şi a iscusinţei omeneşti, cercetătorii se străduiesc să reconstituire, cât mai exact cu putinţă, lumea noastră de ieri. Şi, pe măsură ce timpul trece şi tehnologia avansează, se clarifică din ce în ce mai mult şi o parte din enigmele trecutului.

În cercetarea istorică românească actuală, se manifestă din plin această tendinţă. Unii istorici părăsesc din ce în ce mai mult linia deschisă îndeosebi de Şcoala Ardeleană în legătură cu provenienţa noastră latină şi tradiţionala şi comoda teorie a apariţiei poporului român prin contopirea elementului roman cu cel dacic (prin romanizarea Daciei) şi se întorc la cercetarea izvoarelor. Acest lucru se petrece nu din dorinţa de a contesta sau a pune la îndoială teoriile existente şi deja consacrate, ci din aceea de a ne apropia cât mai mult de adevăr. Este puţin probabil ca poporul român să se fi format din femeile dacilor, soldaţii romani lăsaţi la vatră după ce serviseră 25 de ani în legiuni şi trecuseră prin numeroase bătălii, coloniştii veniţi aici o dată cu stăpânirea romană. Probabil că vor fi existat şi influenţe ale stăpânirii romane, dar acestea nu puteau fi hotărâtoare în formarea celui mai viguros popor din centrul şi sud-estul european.

Întrebările sunt numeroase, iar răspunsurile nu par surprinzătoare. Adeseori, interesul conjunctural a dus la nerespectarea adevărului şi la încălcarea logicii istoriei. Este timpul să se iasă din asemenea capcane.

Există dovezi clare că, pe teritoriul de azi al poporului român, restrâns ca arie până la limita minimă posibilă, a fiinţat una dintre cele mai vechi civilizaţii din lume. Unele dintre aceste dovezi, poate cele mai multe, sunt cele arheologice (femurul uman descoperit la Bugiuleşti, comuna Tetoiu, judeţul Vâlcea, vechi de 1.800.000 – 2.000.000 de ani, uneltele de piatră, vechi de 1.000.000 de ani, găsite pe tot teritoriul ţării, alte unelte şi arme – toporul târnăcop minier, harponul de pescuit, lancea cu două tăişuri, datând de 18.000 de ani, tăbliţele de la Tărtăria cu o vechime de 7000 de ani, care atestă cea mai vechie scriere din lume, cu 1000 de ani înaintea tăbliţelor sumeriene de la Djemet-Noar etc.). La acestea se adaugă culturile neolitice de la Criş, Gumelniţa, Petreşti, Boia, Vădastra şi Hamangia (Gânditorul şi Soţia sa), precum şi ceramica policromă de la Cucuteni; altele sunt de ordin lingvistic, cultural sau consemnate în puţinele documente care au rămas din acele vremuri.

Epoca bronzului (începutul mileniului al II-lea î.e.n.) înseamnă, în spaţiul Carpaţilor, al Dunării şi Mării Negre, folosirea uneltelor din metal. În spaţiul Transilvaniei de azi, se folosea, în acele timpuri, pe scară largă, la un înalt nivel de prelucrare şi de modelare, cuprul (descoperirile de la Poiana, Guşteriţa, Tufalău, Sărata-Monteoru, Erna etc.).

Unii cercetători au desprins concluzia că arienii[32] care, la începutul mileniului al II-lea î.e.n., au ajuns în nord-vestul Indiei, erau din zona Carpaţilor. Specialişti de la Universitatea din Cambridge fixează ca spaţiu de origine al primei faze a Culturii Vedice, sub titlul „Ancient India" (E.J. Rapson, „The Cambridge History of India", pag. 65-76)[33], în zona Carpaţilor.

Aceşti arieni, potrivit celor precizate de V. Gordon Childe în lucrarea „The History of Civilization", apărută în 1993, la p. 176-177, erau amplasaţi, iniţial, între Carpaţi şi Nistru şi pe Valea Dunării, între Carpaţi şi Balcani[34]. Din aceleaşi surse, aflăm că ei aveau o organizare tribală, fiecare trib fiind condus de un rege (rajah) cu funcţie ereditară. Apariţia arienilor în India (pe lângă populaţia autohtonă negroidă) a divizat societatea hindusă în patru caste:

1. *Brahmanii* (arienii, casta preoţilor, care era cea mai importantă);
2. *Kşatria* (casta războinicilor şi domnitorii);
3. *Vaisyas* (casta negustorilor şi ţăranilor);
4. *Sudras* (casta servitorilor şi a muncitorilor, paria).

Literatura sacră se împarte în cea auzită (*shruti*, în sanscrită) şi cea scrisă (*smrti*). Valoarea cea mai mare o are literatura *shruti*, întrucât se consideră că vine de la zei. Textele care aparţin acestei literaturi se numesc *vede* (în sanscrită, *vede* înseamnă *a cunoaşte, a vedea*). Cele mai importante *vede* sunt: Rigveda, Samaveda, Atharuveda, Brahmanas, Aranyakas şi Upanişadele. *Vedele* sunt imnuri dedicate unor zeităţi. Cele 108 upanişade (dintre care se cunosc numai 10) sunt expresii ale gândiri speculative, filosofice şi conţin ritualuri, ceremonialuri, moduri de comportament. În acestea se găseşte şi cuvântul *OM*, care se pronunţă cu respect (cei care-l pronunţă stau în picioare) în templele hinduse. El este explicat ca simbolizând legătura dintre fiinţa supremă şi realitatea concretă, umană, pământeană. De fapt, are acelaşi înţeles cu cuvântul *OM* din limba română. Un alt cuvânt prezent în sanscrită este *deva* sau *dava* (zeu). Cuvinte ca *IAMA* (domnul şi judecătorul morţilor în religia vedică), *PELASGIC* (format din *pela* şi *gea* şi, însemnând, probabil, cuvertura pământului, adică o populaţie care se află peste tot), *BAN* (vechi de 5400 de ani, în sanscrită, ban = stăpân) şi multe altele au fost duse, probabil, o dată cu arienii, în toată lumea. Unii istorici şi lingvişti consideră că ele provin din limba strămoşilor noştri care se vorbea pe aceste plaiuri, din care s-a născut, ulterior, limba latină literară.

[32] Arya = nobil (în sanscrită).
[33] Internet, DACIA.RO, Strămoşii arieni
[34] Internet, Idem.

Arienii din zona carpatică s-au răspândit peste tot în lume, determinând explozii de civilizaţii în Mesopotamia, Egipt, Creta. Ei reprezintă apogeul culturii carpatice, denumită de dr. Giles în „Cambridge History for India“ «cultura *Danubian I*». Profesorul de la Cambridge este de părere că egiptenii, mesopotamienii, evreii, creştinii sunt transmiţători ai culturii pelasgice, ai culturii vedice. Arienii din Carpaţi s-au difuzat, în acelaşi timp, şi prin toată Europa, din ţările nordice până în sudul Germaniei, din Balcani până în Tesalia şi în Anatolia. Armele lor de luptă erau toporul de acasă şi înţelepciunea. Se pare însă că ei au ajuns în aceste locuri nu prin războaie răsunătoare, nu trecând lumea prin foc şi sabie, care să fi lăsat urme de mari bătălii, ci prin înţelepciune, printr-un fel de mişcare naturală de la superior la inferior, printr-un fel de misionarism primitiv, ca purtători ai unei culturi superioare ale cărei urme se păstrează până azi. Această mişcare nu a produs rupturi spectaculoase, schimbări de ritm, hecatombe, holocausturi, nu a generat mari bătălii sau invazii nemaipomenite. Probabil, ea s-a desfăşurat în timp, masiv, în superioritate culturală şi, de aceea, efectele au fost foarte puternice şi s-au păstrat de-a lungul mileniilor.

Cu cât înaintăm mai mult în istorie, pe firul apei în sus, cu atât uimirea şi admiraţia faţă de începuturi ne sunt mai mari. Civilizaţia geto-tracă apare, în mod distinct, cu o mie de ani înaintea erei noastre, adică în epoca fierului. Ea nu se iveşte pe un loc gol, *ex nihilo*, nici nu este importată de undeva, ci reprezintă o continuitate a modului de viaţă din acest spaţiu carpatic. Specialiştii apreciază că epoca fierului (Hallstatul) durează, pe teritoriul pe care se află azi România, 500 de ani (1000-500 î.e.n.). Descoperirile de la Comalău, Costeşti, Crăciuneşti, Grădiştea, Poiana, Moşneni etc. atestă acest lucru. Erau confecţionate din fier seceri, coase, topoare, cârlige de pescuit, brăzdare de plug, podoabe şi arme. Oamenii locuiau în bordeie şi, în zonele de munte, în case.

Principalele lucrări de apărare erau cetăţile cu val de pământ şi întărituri. Se apreciază că perioada a doua a fierului este cea mai importantă din istoria veche a României. Dacii şi-au perfecţionat, în această perioadă, nu numai uneltele de muncă, podoabele şi modul de viaţă, ci şi armele şi sistemele de fortificaţii. Faptul că, pe teritoriul vechii Dacii, există urme ale unor cetăţi confirmă caracterul statornic, sedentar al acestei populaţii şi măsurile pe care le-a luat în vederea apărării teritoriului.

1.4.2.2. Armata dacică

"Feriţi-ne, zei cereşti, ca, printr-un dezastru care i-ar pune în mişcare pe daci si pe geţi, Roma să cadă, iar eu să mai rămân teafăr...".

Lucanus

Deşi dacii erau un popor sedentar, armata lor constituia una din cele mai temute forţe militare ale timpului. Unul dintre argumentele existenţei, forţei şi continuităţii statului dac este organizarea sa militară şi spiritul defensiv şi, deopotrivă, ofensiv specific al armatei sale. Există cel puţin două argumente care stau la baza constituirii armatelor antichităţii, care ţin de vocaţia popoarelor. Popoarele migratoare, care au, fără îndoială, vocaţia mişcării, şi-au constituit armate de invazie, predominant ofensive[35]. Aceste armate se bazau, în genere, pe cavalerie, iar strategia lor era una de mişcare. Ele au devenit instrumente de impunere a condiţiilor migratorilor populaţiilor sedentare, mijloace de teroare şi de pradă. Popoarele sedentare au fost nevoite să-şi constituie structuri de apărare îndeosebi împotriva invadatorilor. Într-un fel, se poate spune că arta militară îşi are originea în această perpetuă confruntare între populaţiile aflate în mişcare şi cele sedentare.

In vremurile acelea, era suficient loc sub soare pentru întreaga populaţie a planetei. Totuşi, entităţile nu se aşezau în ordine unele lângă altele, astfel încât să se realizeze încă de la început relaţii de bună vecinătate. Unele populaţii se aflau într-o continuă mişcare, prăduind sedentarii, altele erau în căutarea unui loc în care să se statornicească. Şi unele şi altele îşi realizau instrumentele necesare asigurării mişcării, protecţiei populaţiei şi prăduirii sedentarilor. Cele mai multe dintre populaţiile aflate în mişcare nu căutau spaţii nelocuite pentru a se stabili (deşi au fost şi astfel de populaţii), ci spaţii locuite pe care să le prăduiască sau să le cucerească prin luptă. Aşa este lumea făcută: să se bată pentru acapararea bunului celuilalt.

În aceste condiţii, geto-dacii şi-au constituit armate de apărare puternice, care le-au asigurat multă vreme respectul celor din jur, inclusiv al Imperiului roman. Într-un fel, putem spune că nenorocul (sau norocul) acestei numeroase populaţii l-a reprezentat tocmai existenţa Imperiului roman. Probabil că, în lipsa acestuia, alta ar fi fost soarta acestui spaţiu care s-ar afla, după unele opinii, la originea civilizaţiei europene.

Filosofia geto-dacilor era una a *spaţiului plin*, a *spaţiului-izvor*, în care oamenii se pregătesc doar pentru altă viaţă, pentru cea de dincolo de moarte. De aceea, acest spaţiu era înzestrat cu toate atributele, de la cele dătătoare de resurse la cele de protecţie şi transcendere.

[35] Este dificil, dacă nu chiar imposibil, să se poată face o distincţie netă între armatele de apărare şi armatele ofensive ale antichităţii. Totuşi, este de la sine înţeles că armatele popoarelor aflate într-o continuă mişcare aveau, în general, structuri, caracteristici şi tactici ofensive, deşi e foarte greu să faci o distincţie netă, pe vremea aceea, între ofensivă şi apărare.

În aceste condiţii, armata dacilor nu apăra doar un teren, un spaţiu, ci slujea un principiu, o filozofie. Spaţiul acesta era tărâmul lui Zamolxe, zeul subteran, zeul pământului, iar oamenii aflaţi sub arme luptau pentru apărarea pământului lui Zamolxe. Aici nu este vorba de un subterfugiu, de un artificiu din cele numeroase care dau soldaţilor o anumită credinţă şi o anumită conduită convenabilă, ci de o realitate indiscutabilă, neîndoielnică, de un mod de a fi. Probabil, nu numai credinţa era izvorul puterii armate a dacilor, ci şi filosofia profundă a acestui popor (din care, evident, izvora şi credinţa), sistemul de valori pe care se statorniceau vremelnicia şi durata.

Limpezimea gândului izvorâtă din ontologia unei existenţe simple şi clare se constituia într-un suport al ingeniozităţii şi creativităţii în domeniul acţiunii militare. Dacii erau detaşaţi de spaimele lumeşti, de spectrul anxios şi tensionat al confruntării. Ei gândeau limpede, atât în pregătirea, cât şi în desfăşurarea luptei, pentru că viaţa lor era sinceră şi ordonată după regulile unei naturi pe care ei o atribuiau lui Zamolxe, iar Zamolxe era zeul pământului. Peştera de la Polovraci – considerată a fi fost lăcaşul zeului dac –, mai poartă şi azi misterele acelei filosofii niciodată dezlegată, niciodată relevată în toată măreţia ei.

Caracteristica strategică principală a acţiunii militare la daci era *flexibilitatea*, iar la originea acesteia se afla *iscusinţa*. Ea se concretiza atât în mijloacele de luptă, cât şi în tacticile întrebuinţate, mai ales în arta manevrei. După cum se ştie, dacii erau maeştrii ai manevrelor efectuate prin surprindere, ai incursiunilor şi atacurilor fulgerătoare, de regulă cu obiectiv limitat.

Armele folosite de daci, deşi nu păreau deosebite, erau foarte puternice şi mânuite cu multă iscusinţă. Falxurile[36], spre exemplu, i-au determinat pe comandanţii romani să schimbe coifurile luptătorilor.

Armatele geto-dacilor nu era atât de numeroase ca ale romanilor sau macedonenilor. Erau însă suficient de mari pentru a forma un centru de putere armată în lumea antică.

Atitudinea strategică a conducerii armatelor geto-dace era una defensivă. Ea rezulta, pe de o parte, din politica regilor daci şi, pe de altă parte, din vocaţia poporului dac. De aici nu se desprinde însă concluzia că armata dacă se baricada în cetăţi şi valuri de apărare şi aştepta liniştită să fie atacată. Era o armată dinamică şi foarte activă, care ştia să pună în aplicare un

[36] Falx = sabie de dimensiuni mari, curbă, care, mânuită fulgerător şi cu iscusinţă, penetra cu uşurinţă coifurile soldaţilor romani, întrucât lovitura era aplicată exact în creştetul capului, cu forţă şi energie. Această sabie i-a determinat pe romani să realizeze un coif nou, format din două benzi metalice rigide, intersectate chiar deasupra creştetului capului.

principiu de bază al confruntării potrivit căruia cea mai bună apărare este… atacul. De aceea, armata dacilor făcea numeroase incursiuni, îndeosebi la sud de Dunăre. Nu erau incursiuni barbare, de prăduire, ci acţiuni tactice cu valoare strategică, întrucât urmăreau slăbirea garnizoanelor romane de frontieră (şi nu numai romane), crearea unei stări de nesiguranţă în zonă şi avertizarea că riposta dacilor va fi totdeauna pe măsură.

La urma urmei, dincolo de legende, este foarte posibil ca dacii să fi dus o politică militară activă, obiectivul strategic fiind acela de descurajare a forţelor străine, îndeosebi a puterii romane, şi, pe această bază, de prevenire a unui război major sau măcar de amânare a acestuia.

În ceea ce priveşte angajarea militară a ţării, politica regilor daci era una înţeleaptă, cumpătată, care s-a păstrat până azi. Înţelepciunea românilor nu este o trăsătură a latinităţii, ci una pe care o moştenim de la strămoşii noştri daci.

Atitudinea strategică era foarte bine reprezentată şi la nivel tactic. Dacii erau luptători viteji şi inteligenţi, iar procedeele tactice întrebuinţate în luptă se bazau pe folosirea iscusită a condiţiilor naturale şi vizau realizarea surprinderii.

Istoricii apreciază că procedeul tactic de bază era **ordinea de bătaie în unghi ascuţit** (triunghi ascuţit cu vârful înainte), pentru a străpunge mai uşor liniile adverse. Nu este vorba de un procedeu, ci de o formaţie de luptă care, în cazul dacilor, viza un anumit tip de angajare. Avem de a face cu o **angajare succesivă**, care începea prin testarea tăriei frontului şi continua prin creşterea gradată a acţiunii sau, în cazul în care inamicul era foarte puternic, cu o atitudine defensivă care să ducă la atragerea lui în locuri defavorabile acestuia sau în capcane tactice pregătite din timp.

Atacul dac viza îndeosebi flancurile inamicului, chiar dacă dispozitivul preferat al dacilor era triunghi cu vârful înainte. În vremurile acelea, când rezultatul bătăliei depindea adesea de confruntarea directă luptător contra luptător şi se realiza, de cele mai multe ori, într-o singură bătălie, prin copleşirea adversarului şi nimicirea aproape completă a forţelor angajate în bătălie, manevrele de bază erau **atacul frontal în superioritate numerică** şi **învăluirea**. Totuşi, cum vom vedea mai târziu, în analiza celor două mari războaie daco-romane, dacii foloseau şi **manevra strategică de întoarcere**. Puţine armata din lume realizau, în acel timp, o astfel de manevră.

În toate bătăliile, dacii preferau **atacul asupra flancurilor adverse**. Acest lucru nu se realiza însă dintr-o dată, prin dispunerea la vedere a forţelor, astfel încât inamicul să ştie că va fi atacat pe flancuri, ci pe parcursul luptei, fie după un plan minuţios, care era aplicat însă în funcţie de si-

tuaţia concretă, fie prin exploatarea imediată a succesului local şi a condiţiilor favorabile create tocmai în acest scop.

Apărarea strategică avea, la daci, ca procedee tactice de bază, hărţuirea, ambuscada, atacul prin surprindere, pârjolirea pământului, otrăvirea fântânilor etc., procedee păstrate până târziu în Ţările Române. Acestea erau combinate cu ceea ce azi am numi acţiuni diplomatice, cu ameninţări (prin scrisori, curieri, semne etc.) şi numeroase acţiuni de inducere în eroare. Decebal ar fi tăiat, la înălţimea unui stat de om, copacii din marginea unei păduri şi i-ar fi echipat în veştminte ale luptătorilor daci.

Dacii foloseau, în aceeaşi măsură, tactici de lovire a punctelor vulnerabile şi a punctelor tari ale inamicului (spionajul, asasinatul, capcana, ambuscada). Acestea se realizau atât în timpul confruntării, cât şi înaintea acesteia, tocmai pentru a preveni bătălia decisivă, a o amâna sau a determina desfăşurarea ei în condiţii favorabile.

Dacii aplicau, fără nici un fel de problemă, principii asemănătoare celor formulate de marele Sun Tzî, cu mult înainte de a fi cunoscute în Europa. De unde se desprinde concluzia că războiul reprezenta, pentru regii daci, ca şi pentru dinastiile Chinei antice şi medievale, nu doar o înfruntare cavalerească pe un câmp de bătaie, ci o confruntare de durată, bazată pe inducerea în eroare a adversarului, folosirea prilejului favorabil, crearea faptului împlinit şi pe exploatarea tuturor condiţiilor propice oferite de teren şi starea vremii. Cu alte cuvinte, şi la vechii daci, arta confruntării era o artă a înşelăciunii. Dar nu numai atât. Sidonius Appolinaris arată că dacii ştiau să folosească în mod ingenios cetăţile şi refugiile supreme care erau aşa de bine construite şi rânduite încât geţii deveneau invulnerabili.

Armata dacilor număra, după unele date, în jur de 50.000 de luptători. La apariţia oştilor lui Alexandu Macedon în zonă, pe malul nordic al Dunării, spune Arrian, au apărut imediat în jur de 4.000 de călăreţi şi 10.000 de pedestraşi, probabil armata tribului care se afla în acea zonă. O astfel de armată a unui singur trib (pentru că, în vremea aceea, triburile dacilor nu erau unite) reprezenta, fără îndoială, o forţă de temut.

În vremea lui Burebista, în caz de război, puteau fi mobilizaţi în jur de 200.000 de luptători (Strabon). O astfel de armată era una din cele mai puternice forţe ale antichităţii. Nefiind o **armată de invazie**, ci o **armată de apărare**, ea beneficia şi de numeroase resurse, de avantajul terenului şi al fortificaţiilor pregătite din timp etc.

Armata lui Decebal număra în jur de 100.000 de luptători. Era însă o armată permanentă, foarte bine instruită, formată prin recrutare în sistemul teritorial-unional şi pe obşti, care a dat măsura întregului potenţial de care dispuneau dacii în acele momente. Atât în primul război cu romanii (101-

102), cât şi în cel de al doilea (105-106), armata lui Decebal a avut o comportare exemplară, de vreme ce o armată ofensivă de 150.000 de luptători romani nu a reuşit să o îngenuncheze. Ea nu a fost învinsă decât prin trădare şi superioritate numerică, de către un imperiu cuceritor.

Armata era dominată de pedestrime (armată de apărare), dar dispunea şi de cavalerie. Ea era organizată pe familii şi triburi. Dispunea de armament specific compus din arcuri cu săgeţi otrăvite în venin de viperă, falx supina (sabie încovoiată), lănci, suliţe, topoare, pumnale etc. şi scuturi.

Dacii nu au fost niciodată lăsaţi în pace. Nu-i lăsa geografia. Aflându-se la originea trei mari culoare strategice (cel central-european, situat la nord de Carpaţi şi de Alpi, cel al Dunării şi ce maritim), ei au fost nevoiţi tot timpul să înfrunte forţele care înaintau prin aceste culoare, să-şi apere cu arma în mână pământurile, ca să nu mai vorbim de nenumăratele certuri dintre ei. În acelaşi timp, dacii erau producători de aur, agricultori, păstori şi vânători, ceea ce impunea folosirea continuă atât a uneltelor de muncă şi de supravieţuire, cât şi a armelor.

Ştirile din acele vremuri nu sunt prea numeroase. Dar toate vorbesc de o populaţie viguroasă, temută şi respectată. În anul 514 î.e.n., spre exemplu, geţii[37] opuneau rezistenţă regelui Darius al Persiei. Acesta, aflat într-o expediţie împotriva sciţilor, ajunsese şi în teritoriile dobrogene. Darius a învins. Dar Herodot, referindu-se la acele timpuri, formulează acea judecată apreciativă pe care orice român o ştie azi pe de rost şi anume aceea că geţii sunt „cei mai viteji şi mai drepţi dintre traci“

Este menţionat, în scrierile lui Sofocle, regele get Charnabon. Urmează un „rex Istrianorum“ care se opune cu succes, în anul 339, regelui scit Atheas. După moartea sa rapidă şi în condiţii necunoscute, macedoneanul Filip al II-lea are drum liber. În anul 335, Alexandru Macedon, fiul lui Filip, ajuns la sud de Dunăre, observă, pe malul nordic al fluviului, la gurile Argeşului, o armată de 4000 de călăreţi şi 10.000 de pedestraşi. Motivul pentru care se afla Alexandru Macedon aici era să-i pedepsească pe tribali. Aceştia făceau parte din acelaşi neam cu geţii, dar se aflau la sud de Dunăre.

Armata triburilor gete nu dă piept cu Alexandru, ci se retrage împreună cu femeile, copiii. Soldaţii lui Alexandru găsesc însă în oraş o pradă bogată. O pradă bogată, dar un oraş pustiu. De unde rezultă, pe de o parte, caracterul organizat al societăţii de la nord de Dunăre şi, pe de altă parte, capacitatea manevrieră a acestei armate, probabil a triburilor aflate aici, şi

[37] Locuitorii dintre Carpaţi şi Dunăre şi cei din Dobrogea îşi spuneau *geţi*, iar cei din Transilvania *daci*. Făceau însă parte din acelaşi neam, ca şi cei de la sud de Dunăre care-şi ziceau tribali, de la ţinutul lor denumit Tribalia.

existenţa unei strategii flexibile şi protective. Această armată, ştiindu-se în inferioritate faţă de armata lui Macedon, nu a angajat lupta, ci a organizat evacuarea, adăpostirea şi protecţia femeilor şi copiilor. Aşa ceva se va produce mereu în istoria locuitorilor acestor pământuri, ceea ce conduce la raţionamentul că una din funcţiile armatei era aceea de a proteja populaţia şi bunurile acesteia şi nu doar aceea de a înfrunta şi a învinge inamicul. Nu era singura armată din lumea antică nevoită să desfăşoare şi alte acţiuni decât războiul propriu-zis. Era însă una din armatele unor societăţi sedentare înzestrată cu abilitatea ca, la nevoie, să nu angajeze lupta, ci să protejeze populaţia.

În anul 326, aceiaşi geţi îl bat măr pe unul din generalii lui Alexandru Macedon, pe nume Zopyrion.

Cel mai cunoscut rege get este Dromihete, sau Dromichaites. Un alt rege, vestit pe vremea aceea, Lysimah, râvnea la teritoriile dobrogene. În anul 292 î.e.n, fosta armată a lui Alexandru cel Mare, condusă de fiul lui Lysimah, Agathocles, îl atacă pe Dromichaites. Regele get îl învinge, îl ia prizonier, dar nu-l omoară, ci, dimpotrivă, îl trimite acasă cu daruri. Lysimah nu înţelege gestul şi porneşte el însuşi, în fruntea unei armate de 100.000 de luptători, să-i pedepsească pe geţi. Regele get îl învinge şi pe el, îl ia prizonier şi îi dă o lecţie de înţelepciune care a devenit, de-a lungul secolelor, legendară. În regatul lui Dromichaites era o democraţie militară. Soarta lui Lysimah s-a discutat împreună cu ostaşii. Lui Lysimah i se cruţă viaţa, ba, mai mult, este aşezat la o masă bogată şi convins că o astfel de vrajbă nu are sens. Lysimah înţelege acest lucru şi, în scurt timp, Dromichaites îi devine ginere.

Din aceste relatări rezultă că armata regilor geţi era suficient de puternică, pentru a învinge un rege precum Lysimah, şi suficient de înţeleaptă, pentru a se retrage din faţa unui conducător de oşti, precum Alexandru cel Mare.

Centrul de putere al populaţiei de la nord de Dunăre se afla, în acea vreme, după cum rezultă din relatări, în Câmpia Munteniei. Regii geţi îşi întindeau autoritatea asupra unor zone mai mult sau mai puţin întinse, care cuprindeau Dobrogea şi o parte din Moldova, dispuneau de armate destul de puternice pe care le conduceau cu înţelepciune. Regele Zalmodegikos conducea o uniune de triburi dintre Muntenia şi Moldova şi exercita o influenţă mare asupra cetăţilor greceşti de la Pontul Euxin. Un alt rege get, Rhemaxos, apăra oraşele pontice şi îi ajuta pe milesieni să salveze Histria.

Regele Oroles este un fel de Dromichaites, dar pe invers. Înaintaşul său introdusese în regat democraţia militară. Oroles prefera o… democraţie autoritară.

În anul 168, Cloilios are o armată de 10.000 de oameni, Dar ultimul mare rege get este Oroles.

După acesta, prin Rubobestes, centrul vital al puterii geto-dace se mută în Transilvania.

1.4.2.3. Burebista

Probabil la două – trei milenii după prăbuşirea Imperiului pelasgic, Burebista, născut cu aproximaţie la 110-111 î.e.n., a reuşit să realizeze reunificarea populaţiei tracice, pe baza limbii, credinţei şi teritoriului. A fost, poate, cea mai mare realizare a neamului nostru în antichitatea timpurie şi una din cele mai puternice întregiri de neam din lumea antică. De aceea, Burebista sau Buerebista, este considerat cel mai mare rege al traco-dacilor.

Statul lui Burebista se întindea de la Moravia de azi până la Bug, din Carpaţii Nordici până la Balcani şi la sud de Dionysopolis (Balcic). Se pare că podul de la Drobeta, atribuit lui Apollodor din Damasc, ar fi opera traco-dacilor, care, aşa cum spune Strabon, stăpâneau ambele maluri ale Istrului, sau, în orice caz, a unei colaborări îndelungate cu romanii.

Mai mult, o baladă aromână vorbeşte de trei meşteri care au construit un pod peste Dunăre. Dacă l-ar fi construit Apollodor, cum de a uitat ilustrul arhitect să treacă pe Columnă tocmai o astfel de operă care este una din minunile antichităţii?!

Burebista nu este numele adevărat al regelui dac. Se pare că numele lui s-a pierdut prin veacuri.

Burebista este un supranume şi vine de la combinarea cuvintelor BU-ERE-BU-IST-AS (Care-era, care – este - nu) şi înseamnă „Cum a fost, cum nu mai este“[38], adică Unicul, Nemaipomenitul. S-au descoperit monede care-l înfăţişează pe Burebista cu două capete, semnificând prezentul şi viitorul, sub inscripţia SARMIS VASIL, Cel Mai Mare Rege.

Mai era cunoscut şi sub numele de PAVEL-TER, stăpân absolut al tracilor. Soţia lui se numea ZINA, iar sfătuitorul lui era înţeleptul Deceneu[39], care i-a învăţat pe daci să trăiască după legile naturii.

După toate datele, tot în acest timp, s-a decis ca anul I să fie considerat anul naşterii celor doi Zamolxis, adică 713 B.C., iar anul reformelor politice şi religioase să fie 666 care apare pe inscripţii în întreg teritoriul pelasgic ca

[38] www.DACIA.RO

[39] Marele preot Deceneu ar fi fost o perioadă în Egipt unde i-a iniţiat pe egipteni în tainele sacerdotale pelasgice. Apoi, ar fi revenit în Getia şi, împreună cu Burebista, ca şef al spiritualităţii, ar fi realizat unificarea militară şi religioasă a tracilor.

SSS (666), în limba greacă CCC (în greacă C se citeşte S) sau în romană VIVIVI.

Pe o placă de Marmură găsită la Tomis se află rugăciunea unei femei gete, care are un acrostih interesant şi un mare rafinament:

AYRELIA	*STRĂLUCITOARE*
BENERIA	*CURATĂ*
SYM FORO	*MAREAŢA DOAMNĂ*
SYN DIO	*SUNT CREDINCIOASĂ*
SYN ZE SASE TRI	*SUNT CU TREI DE ŞASE*
KAI TETHI GATRI	*DAR ATÂT TE ROG*
AYRIS NONAM	*CÂNDVA SĂ MĂ AJUŢI*
NIASCHARIAN	*SĂ RENASC*

Acrostihul este AB SSS KAN, care înseamnă CU 666 ANI, semn la care se închinau cei întorşi la adevărate religie.[40]

Reşedinţa Argedava este localizată pe Dealurile Orăştiei, pe la Costeşti. Centrul spiritual numit de Straborn „Muntele Sfânt“, legendarul Kagaion, de unde Burebista ar fi promovat sau impus un mod de viaţă auster şi disciplinat, s-ar fi aflat pe undeva prin Munţii Bucegi, lângă Vârful Omu, denumit şi „Sfinxul Românesc“ (Adrian Bucurescu, „Dacia secretă“). Arheologii de azi localizează legendarul Kagaion pe Dealul Grădiştei, în Masivul Sureanu, la Sarmizegestusa[41] Regia, unde se află şi unul din sanctuarele patrulatere.

În anul 74-72 î.e.n., a avut loc cel de al doilea război Mithridatic: Generalul Varro Lucullus, proconsulul provinciei Macedonia, ocupă oraşele greceşti de la vestul Pontului Euxin, de la Apollonia până în Delta Dunării. Se încheie un tratat cu romanii. Locuitorii oraşelor greceşti sunt nemulţumiţi. Ce ajutorul lui Burebista. La Histria, Burebista îl învinge pe ge-

[40] www.DCAIA.RO, Burebista.

[41] SARMIS-EGE-TUSA = Mare – Pământ – Fiu, adică Pământ – Fiul – Mării, formaţia din acea zonă fiind prima porţiune de pământ care a ieşit din Marea Sarmatică.

neralul Antonius Hybrida şi supune oraşele Tomis, Calatis, Dionisopolis şi Apollonia, cucerind apoi cetăţile Aliobrix, Tyras, Odessas.

Aceasta dovedeşte puterea armatei lui Burebista şi calităţile sale şi ale statului său major.

După cum se va vedea şi în continuare, în toată perioada existenţei statului dac, acţiunile armate ale conducătorilor săi se caracterizează printr-o filozofie care se pare că depăşeşte obiceiurile vremii şi scopurile generale ale războaielor duse cu forţe numeroase. De unde rezultă că politica militară a statului dac era una specifică, adaptată unei populaţii sedentare, care era nevoită ca, într-o perioadă a mişcărilor de populaţii, de hoarde şi de armate, în vecinătatea unui mare imperiu, să găsească soluţii, inclusiv militare, pentru a se apăra. Era vorba de o **apărare activă**, bazată nu pe baricadarea în cetăţi şi forturi naturale, ci pe acţiuni dinamice, ofensive, concepute şi efectuate cu multă ingeniozitate şi cu un deosebit curaj.

În organizarea statului dac, Burebista a pus accent pe două lucruri foarte mari şi foarte importante: organizarea de tip militar şi unitatea credinţei. Organizarea de tip militar s-a manifestat în toate activităţile. Marele rege a avut grijă să fie însărcinaţi cu administrarea activităţilor agricole oameni competenţi. Ei se ocupau cu împărţirea sarcinilor, cu supravegherea muncilor şi cu strângerea dărilor. Pe vremea lui Burebista, s-au consolidat aşezările şi comunităţile de tip rural, a crescut responsabilitatea oamenilor faţă de obşte, s-a impus o anumită filozofie a vieţuirii, care corespundea cel mai bine vocaţiei populaţiei.

Regele dac a înţeles perfect că un stat puternic este un stat care produce, care acumulează, care economiseşte, îşi apără frontierele şi îşi protejează locuitorii. Pentru a exista pe acest pământ, trebuie să ai rădăcini, adică valori. În numele acestor valori, s-a realizat şi unitatea statului traco-dac şi puterea lui în acele vremuri fără noroc.

Concepţia militară a lui Burebista era, de fapt, una politico-militară de tip integrat. Ea viza realizarea puterii prin unitate, inteligenţă, capacitate de reacţie în orice situaţii şi fapt împlinit. Regele dac concentra în statul său de tip economic-militar cam tot ce exista în acele vremuri. Şi, probabil, dacă n-ar fi fost împrejurările atât de vitrege în care s-a dezvoltat civilizaţia tracodacilor şi cea adiacentă spaţiului lor, alta ar fi fost soarta Europei Centrale. Dar istoria nu se judecă după posibilităţi, ci după fapte. Faptele lui Burebista nu sunt cunoscute decât în mică măsură. Cu timpul, se vor afla şi altele care vor sublinia măreţia acestui prim rege modern din Europa.

Se pare că el îmbina ceea ce azi numim apărare activă cu ofensiva limitată. În această viziune, armata trebuia să fie în măsură să acţioneze, cu o parte din forţe, ofensiv, prin surprindere, şi, cu o altă parte, să asigure ulti-

mul aliniament, ultima creastă, cum se spune, care era centrul ei vital. În acest sens, Burebista a conceput şi realizat un sistem de fortificaţii unic în Europa acelor timpuri. Nucleul acestui sistem se afla în Munţii Şureanu şi avea o suprafaţă de 200 km pătraţi. Incinta militară a acestui centru vital avea o suprafaţă doar de trei hectare, cu ziduri de piatră de calcar fasonată. Zidul Dacic este alcătuit din cetăţi construite din blocuri de calcar sau din piatră nefasonată. Asemenea mărturii au fost descoperite la Piatra Neamţ (Piscul Batca Doamnei şi colina Cozla), la Cetăţeni, în judeţul Argeş, la Covasna, în Valea Zânelor şi la Sighişoara.

Dar apărarea dacilor nu se baza numai pe acest sistem. Sistemul era doar un centru vital, adică acel spaţiu ultim, de unde nu se mai putea pleca nicăieri. În zona aceasta – care cuprindea prima suprafaţă de pământ ieşită, cu milioane de ani în urmă din Marea Tetis –, se aflau nu numai ultimele şi cele mai complexe fortificaţii ale acelor timpuri, ci şi spaţiul zeităţilor (Peştera de la Polovraci, peştera Zeului pământean sau subpământean Zamolxe, care se presupune că ajunge, pe sub munţi, până în zona Sarmizegetusa, un loc energetic, miraculos. Mai mult, dacă privim harta regatului lui Burebista şi pe cea a statului dac din vremea lui Decebal, constatăm că Transilvania se află în centrul acestei suprafeţe, iar zona Sarmizegetusa reprezintă centrul geografic vital al acestei suprafeţe. Este o zonă cu mai multe aliniamente de fortificaţii naturale, la care se ajunge foarte greu, dar care permite ceea ce în arta militară se cheamă manevra strategică pe direcţii interioare.

Armata de 200.000 de oameni a lui Burebista era una din armatele temute ale antichităţii. Interesant este că regele dac nu a trecut la invazia altor teritorii, cum ar fi făcut aproape orice rege al antichităţii care ar fi reuşit să adune o astfel de armată, ci s-a limitat la a-şi apăra statul şi a interveni activ acolo unde era cazul. Spre exemplu, în anul 48 î.e.n., el a intervenit în conflictul dintre Cezar şi Pompei. O inscripţie descoperită recent la Balcic se referă la un mesager personal al lui Burebista, pe numele lui Acronion, trimis la regele Pompei pentru a-i sugera o alianţă[42]. Peste 3-4 ani, Cezar trimite împotriva lui Burebista, pentru a-l pedepsi, numeroase legiuni. Pe 15 martie, Cezar este asasinat în senat. Aceeaşi soartă o are şi Burebista, la scurt timp după acest eveniment care a zguduit Roma. A fost oare o simplă potrivire de destin?!

Marelui rege dac i-a urmat consilierul său cel mai apropiat, Deceneu. Unii presupun chiar că Deceneu ar fi organizat acel asasinat. E greu de presupus. Nu se ştie mai nimic de moartea lui Burebista. Se ştie doar că Dece-

[42] www.DACIA.Ro, Burebista.

neu era un mare învăţat al acelor timpuri. Există inscripţii în piatră care arată că ar fi cunoscut relaţiile într-un triunghi, numărul perfect 6, de unde şi asocierea 666, numărul cosmic 36, informaţii despre pentagonul planetar (Saturn, Jupiter, Marte, Venus şi Mercur), despre poziţia soarelui la echinox şi solstiţiu şi a Lunii în cele patru faze ale sale, despre calendarul dacic, cu anul de 360 de zile care alternează cu cel de 365 de zile etc.

Ce se va fi întâmplat atunci, poate vom afla cândva. Oricum, e lesne de înţeles că, din diferite motive – unele obiective, altele interesate –, nu s-a spus tot adevărul în legătură cu istoria României şi a strămoşilor noştri. Timpul va arăta că poporul de pe aceste meleaguri şi-a păstrat, de-a lungul mileniilor, filozofia vieţii şi a muncii, sistemele de valori, convieţuind cu restul lumii aşa cum s-a putut. Dar, oricum, nu este prea onorant să afirmăm mereu că poporul român este rezultatul unei încrucişări, este, adică, o corcitură şi cu atât mai puţin una dintre coloniştii romani, dintre aventurierii sau ţiganii romani şi ce o mai fi rămas din numeroasa populaţie geto-dacă de pe aceste meleaguri. Aceasta este, după părerea noastră, o ofensă adusă poporului român şi nu trebuie acceptată.

Toate acestea conduc la o concluzie simplă: civilizaţia traco-dacă este contemporană cu cea romană sau anterioară acesteia şi a creat sisteme de valori care sunt legate de vocaţia unei populaţii sedentare, care a trăit şi a continuat să trăiască în acest spaţiu de unde nu a clintit-o nimeni, niciodată.

Ipoteza anteriorităţii civilizaţiei romane şi chiar greceşti (grecii recunosc că au învăţat foarte multe lucruri de la macedonenii pe care i-au găsit şi pe locurile unde se află ei azi) este confirmată din ce în ce mai mult de descoperirile arheologice, lingvistice etc., iar arta militară a înaintaşilor noştri, fără să depăşească totuşi circumstanţele timpului ei, avea caracteristici remarcabile şi particularităţi care o făceau să fie unică şi temută în acele timpuri. Dar asupra acestui aspect vom reveni.

1.4.2.4. Decebal

Decebal este unul din străluciţii conducători ai antichităţii. De el se vorbeşte, astăzi, mai puţin decât de Alexandru Macedon sau de Hanibal, pentru că, în general, oamenii care şi-au apărat ţara nu sunt importanţi pentru omenire, ci doar pentru ţara lor. Ei nu au călcat în copitele cailor întinsurile Europei şi nici n-au trecut prin foc şi sabie popoarele. Pentru că n-au putut, sau pentru că n-au vrut. Pentru că n-au avut puterea să o facă, sau pentru că nu le-a stat în fire. Dio Cassius spune despre Decebal că „era priceput în ale războiului şi iscusit la faptă, ştiind când să năvălească şi când să se retragă, meşter în a întinde curse, viteaz în luptă, ştiind a se folosi cu di-

băcie de o victorie şi a scăpa cu bine dintr-o înfrângere, pentru care lucruri el a fost mult timp pentru romani un potrivnic de temut.“[43]

La Drobeta Turnu Severin există, în grădina din centrul oraşului, două monumente. Unul îl reprezintă pe Traian, celălalt pe Decebal. Pe soclul statuii lui Decebal scrie „DECEBALUS PER SCORILO“, inscripţie descoperită pe un vas de cult la Sarmizegetusa. Este un monument vechi, întreţinut cu multă grijă (ca şi cel al lui Traian). În oraşul începutului sfârşitului unui mit – cel al Daciei nemuritoare – se află, faţă în faţă, doi mari bărbaţi ai antichităţii, doi mari comandanţi, nu ca învins şi învingător, ci ca oameni care au făcut istoria, acea istorie pe care o ştim, atât cât o ştim şi aşa cum o ştim.

Decebal preia conducerea Daciei de la regele Duras-Diurapenus. Era în anul 87. Era război. Împăratul Domiţian se afla în plină ofensivă.

Capitala Daciei era tot la Sarmizegetusa, care devenise deja o localitate foarte importantă şi nu doar un complex de apărare, cum era în vremea lui Burebista. Totuşi, aşezarea ei, organizarea interioară, numele şi relaţiile cu exteriorul fac din ea o localitate misterioasă şi temută.

Sarmizegetusa nu a rămas în istorie ca o cetate a opulenţei şi strălucirii, deşi nu ducea lipsă nici de aur, nici de capacitatea de a străluci, dacă s-ar fi dorit acest lucru. Sarmizegetusa se prezintă, mai degrabă, ca un refugiu, ca un loc tainic şi misterios, ca un centru vital. O dată învinsă Dacia, interesul Romei a fost acela de a-i şterge amintirea din Istorie, de a-i distruge urmele şi aşa destul de puţine şi de misterioase.

Istoricii consemnează (poate exagerând, poate nu) numeroase neînţelegeri între daci. La sud de Dunăre, ei erau grupaţi în Tribalia, la nord de Dunăre, ei se grupau mai ales în zonele de deal, în depresiuni şi în munţi. Câmpiile erau cultivate cu grâu, dacii exploatau aurul, erau deopotrivă, mineri, agricultori, vânători, păstori, apicultori, viticultori şi pescari. Ţara era prea bogată pentru a nu trezi orgolii şi invidii chiar în interiorul ei, iar ordinea militară din timpul lui Burebista (Buerebistas) şi comunitatea spirituală realizată prin religie nu puteau dăinui la infinit.

Probabil au existat numeroase intrigi, infiltrări şi uneltiri din partea Imperiului roman împotriva statului dac, considerat incomod şi periculos. Romanii nu se dădeau în lături de la nimic. Iar dacă Dacia şi-a păstrat unitatea până la căderea Imperiului, ba chiar şi după aceea (chiar dacă scrierile despre această unitate sunt puţine), acest lucru se datorează, fără îndoială, vocaţiei acestui popor. Este însă foarte posibil ca Dacia să-şi fi epuizat o parte din virtuţile ei, din cauza unor frământări interne şi hărţuirii ei permanente de către puterea romană, ultimul ei rege, marele Decebal, încercând

[43] www.DACIA.RO, Decebal.

să-i reconstruiască forţa şi unitatea în jurul unor valori care, ca şi cele ale României de azi, nu mai erau pe placul unora dintre mai marii timpului.

Decebal a refăcut şi a perfecţionat sistemul de apărare al Daciei. Numai că, spre deosebire de Burebista, el şi-a consolidat sistemul de apărare (cetăţi, infrastructuri, logistică, sisteme de supravieţuire) şi cu ajutorul meşterilor romani, iar dotarea şi instruirea armatei s-a realizat în primul rând pentru a se opune legiunilor romane, dar împrumutând foarte mult din spiritul roman. Acest lucru, după părerea noastră, a constituit un factor de slăbire, de diminuare a spiritului dac şi de consolidare a celui roman, ceea ce, în acea perioadă, nu putea fi un factor de putere.

Cu alte cuvinte, nolens, volens, Decebal a intrat în jocul romanilor şi devenise o chestiune de timp ca strategia *divide et impera* a Imperiului să-şi facă efectul şi în temuta Dacie. Se ştie, cuvântul *terorism* vine de la legiunile romane care foloseau teroarea pentru a înspăimânta şi supune populaţiile pe care le cucereau. Roma dispunea de un adevărat păienjeniş de clevetitori şi de intriganţi care aplicau cum nu se poate mai bine strategia înşelăciunii, asasinatul, hărţuirea şi teroarea. Decebal îşi însuşise şi el aceste obiceiuri şi spera ca, şi cu ajutorul lor, să-şi salveze regatul. A fost la un pas de a-l asasina pe Traian.

În acelaşi timp, pe plan intern, s-a accentuat stratificarea socială, ceea ce a dus la apariţia unor probleme ce ţineau de situaţia straturilor şi înmulţirea privilegiilor. Pentru a controla această tendinţă şi a menţine unitatea statului, Decebal a încredinţat conducerea ramurilor economice prefecţilor. Această soluţie n-a fost suficientă pentru a împiedica efectele secundare ale comerţului (care, în vremea lui Decebal, atinge valori maxime) şi, în ultimă instanţă, bătălia ascunsă din sânul păturii dominante pentru privilegii şi putere. Această situaţie a deschis posibilitatea uneltirilor şi trădării. Doar aşa stăteau lucrurile şi la Roma. Decebal a stimulat religia (s-au construit noi sanctuare, inclusiv marele calendar) şi slujirea valorilor poporului său. Probabil că politica internă generală a lui Decebal de consolidare a statului, de intensificare a controlului intern pe care-l reclamau ameninţările care veneau deopotrivă, din exterior, dinspre Imperiul roman şi, din interior, din partea celor avizi de putere şi bogăţie sau din partea celor infiltraţi de Roma pentru a slăbi unitatea statului, şi interesele unor privilegiaţi a dus, în fapt, la apariţia unor vulnerabilităţi pe care Imperiul le-a exploatat la maximum.

Atât Imperiul, cât şi Decebal s-au folosit, în confruntarea care a caracterizat perioada ce a urmat, de strategii indirecte.

Romanii vizau divizarea şi dezbinarea Daciei, folosindu-se de o caracteristică a acestei populaţii, adică de intrigile interne care existau aici, iar Decebal încerca să contracareze o astfel de strategie, atât prin măsurile in-

terne de consolidare a statului şi a sistemului său de apărare militară, cât şi prin diplomaţie şi aplicarea, prin mijloacele sale, în incinta Romei, a artei înşelăciunii.

Nu era însă linişte la Dunăre. Chiar în anul în care Decebal devine rege, Fuscus atacă Dacia, pătrunde adânc pe Valea Oltului, desigur, cu intenţia de a lovi centrele vitale ale ţării şi a o distruge. Dacii spulberă visul lui Fuscus, atunci când el credea că a ieşit deja din strânsura munţilor, la Turnu Roşu.

Roma nu putea fi nici umilită, nici înfrântă într-o singură bătălie. Aşa că, în anul următor, ofensiva este reluată. De data aceasta, Tettius Iulianus ajunge la Tapae. Bătălia se încheie indecis, dar romanii sunt declaraţi învingători. Domiţian nu exploatează succesul, ci se duce să-i pedepsească pe cvarzi şi pe marcomani. Pacea din 89 este avantajoasă pentru romani, dar, mai târziu, ea va fi considerată ruşinoasă.

Ceea ce este important în aceste două confruntări se referă îndeosebi la strategia folosită de romani. Ei au acţionat în forţă, pe două direcţii diferite, la interval de un an, obiectivul strategic fiind nu neapărat nimicirea oastei dace (dar nu se excludea nici o astfel de posibilitate, scopul declarat fiind acela de distrugere a dacilor), ci acela de testare a capacităţii de reacţie a dacilor, în vederea unui război de amploare.

Aşa se explică comportamentul ciudat al Romei care, iniţial, ovaţionează victoria de la Tapae, pentru ca, ulterior să considere ruşinoasă pacea care s-a încheiat.

Prin aceste acţiuni împotriva Daciei, Imperiul roman nu realiza că, de fapt, începuse să-şi semneze începutul sfârşitului, atacând tocmai unul dintre scuturile care îl apărau.

Războaiele sfârşitului

Imperiul roman nu se afla într-o situaţie strălucită. Numeroasele intrigi din Senat şi lipsa resurselor erau principalele cauze care au determinat luarea unor decizii importante pentru acel sfârşit de secol. Traian a fost nevoit să găsească soluţii viabile pentru refacerea puterii economice şi financiare a imperiului şi prevenirea atacurilor care se înmulţeau. El a rămas o lungă perioadă de timp la Dunăre, inspectându-şi cetăţile şi pregătindu-le pentru a zădărnici atacurile şi incursiunile lui Decebal la sud de Dunăre. În realitate, Traian pregătea războiul final cu Dacia, convins fiind că o victorie împotriva dacilor ar fi însemnat o adevărată resurecţie pentru Roma. Legiunile I Adiutrix, XII Gemina. XIV Gemina şi XV Apollinaris, din Pannonia, II Adiutrix, IV Flavia şi VII Claudia, din Moesia Superioară, I Italica şi V Ma-

cedonia, din Moesia Inferioară trebuiau să fie pregătite pentru evenimentele care urmau. În acelaşi timp, s-a continuat construirea drumului la sud de Dunăre, prin Cazane şi a lucrărilor necesare unei campanii îndelungate.

Desigur, Decebal ştia foarte bine acest lucru, atât din sursele proprii, cât şi din informaţiile pe care, fără îndoială, le primea de la locuitorii Tribaliei, popor de acelaşi neam cu dacii şi geţii.

Traian a considerat, chiar în primele zile ale secolului al II-lea al erei noastre, că a venit timpul să impună şi „ţinuturilor locuite" faima şi puterea Romei.

Cauzele reale pentru care Traian a atacat Dacia, înţelegând probabil că nu era cea mai bună soluţie, o reprezintă însă căderea şi chiar dezastrul financiar şi economic al Imperiului.

Se încearcă adesea acreditarea ideii că dacii sunt vinovaţi pentru războiul declanşat de Imperiul roman, datorită deselor incursiuni pe care le făceau la sud de Dunăre, periclitând frontiera colosului. Se pare însă că, în mare parte, incursiunile geto-dace la sud de Dunăre aveau însă alt obiectiv decât acela de a prăda Imperiul, a-l hărţui şi a-l înfricoşa. Orice s-ar spune, nu se poate ca dacii să nu se fi temut de colosul de la sud de Dunăre, cel care cucerise întreaga Europă. Incursiunile lor la sud de Dunăre vizau, pe de o parte slăbirea garnizoanelor romane, pentru a preveni sau amâna cât mai mult războiul şi, pe de altă parte, sprijinirea tribalilor, populaţie geto-tracă, practic aceeaşi cu cea de la nord de Dunăre, aflată acolo din negura mileniilor, şi care se răscula adesea împotriva stăpânirii romane.

Roma a creat însă impresia că pacea din 89 ar fi fost nefavorabilă şi umilitoare pentru Imperiu. Senatul avea dreptate. Într-adevăr, pacea din 89 nu putea fi favorabilă Romei, atâta vreme cât aurul şi bogăţiile Daciei nu luaseră drumurile Imperiului.

Aceasta se pare că este cauza reală a războiului. Nu se poate ca Roma să nu-şi fi dat seama că războiul împotriva unei populaţii numeroase nu era decât o soluţie pe termen scurt. Pentru că, pe termen lung, lipsit de o protecţie exterioară nemijlocită[44] şi de un spaţiu care să-i permită manevra strategică pe direcţii exterioare, cum era cel dintre Dunăre şi Carpaţi, Imperiul nu putea decât să aibă de suferit. Dar, probabil, nevoia acută de bani era mult mai importantă decât soarta viitoare a Imperiului.

În afară de aceasta, Dacia putea să reprezinte o bună bază de plecare în plănuita expediţie a lui Traian împotriva parţilor. Oricum, pentru reuşita

[44] *Protecţia exterioară nemijlocită* a imperiilor, ca şi cea a marilor puteri de azi, se realizează prin existenţa unor state vecine stabile, cu populaţii sedentare, care îşi apără teritoriul şi nu râvnesc la teritoriile altora.

unei asemenea expediţii, Traian avea nevoie de resurse. Dacia i le putea oferi din plin.

Se acreditează adeseori ideea că Dacia reprezenta un mare pericol pentru Roma. Regii daci, în afara unor acţiuni de punere la punct a celor care le prădau teritoriul şi de cele de unificare a neamului, nu au ieşit în afara frontierelor, a arealului lor economic, politic şi spiritual. Dacii nu au atacat Imperiul, ci, aşa cum se ştie, veneau în ajutorul fraţilor lor de peste Dunăre sau încercau să creeze un fapt împlinit pentru a preveni sau amâna cât mai mult cu putinţă un atac, greu de stăvilit, din partea Imperiului. A susţine că dacii jubilau şi se jucau cu frontierele Imperiului roman, atacându-le de câte ori aveau poftă ni se pare a nu corespunde în întregime adevărului. Probabil că descoperirile arheologice şi scrierile care se vor mai găsi vor aduce mai multă lumină decât tradiţionalul nostru mod de a ne pune totdeauna cenuşă în cap.

Exista, într-adevăr, şi un pericol vizavi de planurile lui Traian care vizau un război de anvergură împotriva parţilor. Era foarte posibil ca, în cazul unei astfel de acţiuni, Decebal să-l fi atacat din spate.

Pentru că problemele de securitate ale Daciei, în vecinătatea unui imperiu puternic şi cuceritor, nu erau puţine. Traian nu putea face o astfel de greşeală şi, ca atare, cea mai avantajoasă soluţie pentru romani ar fi fost să atace mai întâi Dacia, vânând mai mulţi iepuri cu o singură săgeată.

Se pare că, de fapt, războiul împotriva Daciei era un război pentru resurse. Dacia era unul dintre cele mai bogate state europene ale antichităţii. Cucerind-o, Traian putea obţine nu numai aurul din depozitele dacice, ci şi minele din care se scotea acesta, ogoarele, păşunile şi, mai ales, oamenii, meşterii, material de război pentru campaniile următoare şi luptători foarte abili. Exista şi posibilitatea colonizării unor teritorii pentru a atenua unele probleme sociale grave din perimetrul Romei. Traian înţelegea perfect că, aventurându-se în Dacia, periclita frontiera estică a imperiului. Dar, probabil, puţin îi păsa. O victorie împotriva dacilor i-ar fi creat o aură dincolo de care Senatul nu putea să vadă decât un erou. Şi i-ar fi dat posibilitatea să adune resurse pentru a-i ataca şi a-i supune pe redutabilii parţi.

Credem că şi Decebal ştia aceste raţionamente şi, probabil, a întreprins mult mai multe acţiuni decât cele care se cunosc[45]. Stăpânind teritoriul de la sud de Dunăre, Imperiul roman a pregătit ani de zile un astfel de război.

[45] Este logic ca romanii să fi reliefat, prin tot ce au scris şi au consemnat în piatră, doar partea convenabilă a războaielor împotriva Daciei. Învingătorul are totdeauna dreptate. Evenimentele ulterioare nu au mai permis reconstituirea puternicei Dacii. Probabil că războaiele respective au avut şi alte aspecte foarte interesante pentru arta militară pe care romanii le-au ascuns. De aceea, considerăm că ele ar trebui mai bine cercetate

Decebal nu putea să nu înţeleagă, la justa lor valoare, aceste pregătiri. Un astfel de război putea fi întârziat prin acţiuni diplomatice sau zădărnicit prin diversiuni şi puternice acţiuni militare preventive. Decebal le-a folosit la maximum pe primele, dar nu a reuşit să adune suficiente forţe şi opţiuni pentru a le pune pe deplin în operă pe următoarele. Fără să renunţe la tot felul de diversiuni, el şi-a creat un sistem de alianţe şi a format o coaliţie anti-romană din care, în afara triburilor dace, mai făceau parte burii germanici şi roxolanii.

Nu era puţin ceea ce a făcut Decebal. Nu era puţin pentru o Dacie sedentară, nevoită să supravieţuiască în coasta celui mai puternic imperiu al antichităţii. În acele vremuri extrem de grele, Decebal a reuşit să adune o armată de 160.000 de oameni[46], dintre care 140.000 erau daci. Din câte se ştie, Decebal a încercat să stabilească o alianţă şi cu parţii, informându-i probabil de intenţiile lui Traian (pe care regele dac nu se poate să nu le fi cunoscut) cu privire la atacarea, după luptele cu dacii, a acestui puternic fost imperiu al parţilor din sud-vestul Asiei, care, sub Mithridate I (170-138 î.e.n.) atinsese apogeul, întinzându-se din nord-vestul Iranului de azi, peste Asiria, Babilonia şi Persia, până în India.

Traian a realizat, pe malul drept al Dunării, un drum militar care trece prin Cazane („Tabula Traiana“ atestă şi azi, imperturbabilă, această întreprindere), iar în zona Porţilor de Fier sapă un canal de 3 km (cel care a existat în zona localităţii sârbeşti Sip până în anul 1970, când s-a ridicat barajul sistemului hidroenergetic şi de navigaţie „Porţile de Fier I“) prin care să treacă flota. Noi considerăm, totuşi, că „drumul lui Traian“ nu s-a construit pe un loc gol. Este foarte posibil să fi existat, anterior, în vremea regatului lui Burebista şi a unei bune colaborări cu romanii, un drum, întrerupt sau deteriorat după ce comunicaţiile dintre populaţiile de la sud şi de la nord de marele fluviu au fost limitate de frontiera imperiului. De aceea, credem că Traian, care, probabil, întrevedea, în cadrul minuţioasei concepţii a războiului contra lui Decebal, o manevră strategică foarte complexă, a amenajat, în acest scop şi drumul respectiv. Dacă aşa stau lucrurile (şi desfăşurarea ulterioară a evenimentelor a confirmat această realitate), avem de a face cu una dintre cele mai subtile expresii ale artei strategice a antichităţii.

[46] www.DACIA.RO. După alte surse (Academia Militară, Curs de Istoria Artei Militare, vol. I, Bucureşti, 1989, p. 85), armata lui Decebal număra doar 40.000 de luptători, inclusiv cei mobilizaţi.

Pentru campania împotriva Daciei, Traian a pregătit îndelung o armată de 120.000 de oameni[47], luptători unul şi unul. Istoricii consemnează că, din forţele auxiliare făceau parte şi unităţi „etnice“ compuse din sirieni, palmirieni, marcomani, asturi germanici.

Planul roman al acestei campanii viza atacarea lui Decebal cu două grupări de forţe, una, situată la sud de Dunăre, într-o zonă vizavi de Drobeta (azi, Drobeta Turnul Severin) şi Dierna (Orşova), cealaltă, în Panonia, mai exact într-un raion situat într-o zonă cam pe unde se află localitatea sârbească de azi Vrsec. În acelaşi timp, romanii continuau să-şi păstreze garnizoane destul de puternice de-a lungul malului drept al Dunării şi în Moesia Inferioară, pe de o parte, pentru a preveni o posibilă manevră de întoarcere din partea aliaţilor lui Decebal şi, pe de altă parte, pentru a-şi crea rapid o nouă bază strategică de plecare la ofensivă, în cazul unui eşec. Era vorba, deci, de o manevră dublu învăluitoare, care urma să fie efectuată într-un teren greu accesibil, cu fortificaţii naturale şi numeroase capcane. Prima rocadă între cele două grupări se realiza chiar pe baza de plecare pe fluviul Dunărea. Probabil Traian a avut în vedere şi eventualitatea schimbării efortului de pe o direcţie pe alta, în funcţie de evoluţia evenimentelor.

Planul lui Decebal trebuie să fi fost unul pe mai multe variante. Oricum, în această confruntare cu Traian, pe care regele dac nu putea să o perceapă altfel decât ca pe catastrofă (această concluzie rezultă din destinul lui şi din comportamentul dacilor în timpul acestor războaie), conducătorul dacilor nu avea altă posibilitate decât să adopte, ca modalitate de acţiune, apărarea strategică, însoţită de hărţuirea permanentă a trupelor romane şi de unele riposte ofensive care să-l determine pe împăratul roman să renunţe la ofensivă.

Probabil că Decebal înţelegea că, o dată cu aceste războaie, soarta Daciei era pecetluită. Ultimul mare rege dac trebuie să fi fost un om foarte realist şi foarte conştient de destinul poporului său.

Primul război (101-102)

La 25 martie 101, Traian soseşte de la Roma şi îşi pune planul în aplicare. O grupare de forţe trece Dunărea pe la Lederata (Ramma) şi pe la Dierna (Orşova). Gruparea principală de forţe s-a îndreptat spre Arcidava (Vărădia) şi de acolo a luat-o spre est trecând pe la Berzovia spre Tibiscum.

[47] www.DACIA.RO. Potrivit Cursului de Istoria Artei militare, vol. I, Bucureşti, 1989, p. 84, efectivele armatei romane erau, în ambele războaie de 100.000 de luptători. După alte surse, armata romanilor număra 150.000 de oameni.

Aici se realizează joncţiunea cu forţele care înaintaseră destul de greu prin culoarul Cerna-Timiş. O dată ajunse aici, forţele lui Traian întră în Poarta de Fier a Transilvaniei. La Tapae, în Poarta de Fier a Transilvaniei, are loc prima bătălie care, după unii, se încheie indecis, iar după alţii, dă câştig de cauză lui Traian. Acesta pătrunde în depresiunea Haţegului şi începe cucerirea cetăţilor dace din Munţii Orăştiei.

Sistemul cetăţilor îi dă însă atâta bătaie de cap lui Traian, încât îl prinde iarna. Decebal profită de avantajele anotimpului şi întreprinde una din cele mai îndrăzneţe manevre ale antichităţii. Este vorba de o manevră ofensivă, desfăşurată pe timpul apărării strategice, menită să-l determine pe marele Traian să-şi retragă forţele la sud de Dunăre şi să renunţe la război. Forţele de manevră ale lui Decebal se unesc cu cele ale burilor coborâţi din Carpaţii Răsăriteni şi cu cele ale roxolanilor, trec cu multă greutate şi cu mari riscuri Dunărea îngheţată (gheaţa s-a rupt de mai multe ori, provocând pierderi destul de serioase grupării de manevră) şi atacă garnizoanele romane din Moesia Inferioară.

Până în acest punct, manevra a reuşit. Însuşi Traian se duce cu forţe retrase din Dacia la faţa locului, în Moesia Inferioară (în Dobrogea). Au loc trei mari bătălii, soldate cu pierderi substanţiale de ambele părţi. La cea de la Adamclisi, Traian în persoană participă la lupte. Se spune că el însuşi şi-a rupt hainele pentru a face pansamente şi a-i bandaja pe cei răniţi. Nu se spune însă mai nimic despre comportamentul dacilor şi aliaţilor lor, mai puţin cele din scrierile romane şi din scenele de pe monumentul de la Adamclisi. Obţine victoria, dar nu este suficient pentru a câştiga şi războiul. Decebal atacă trupele romane din Ţara Haţegului.

În primăvara anului 102, romanii reiau luptele şi atacă Dacia din 4 direcţii: pe Valea Mureşului; prin pasul Vâlcan, de-a lungul Jiului; de-a lungul Oltului, prin pasul Turnu Roşu; dinspre nord şi est. Coloana de pe Valea Mureşului este condusă de însuşi Traian. Bătălia are loc în apropierea cetăţii Sarmizegetusa Regia. Campania a durat tot anul, astfel că iarna i-a surprins din nou pe romani şi Traian a fost nevoit să încheie pace.

Pacea din 102 era, de fapt, un armistiţiu. Condiţiile păcii erau foarte grele pentru daci. Pacea definitivă se încheie la Roma în faţa Senatului. Condiţiile impuse dacilor erau foarte grele, dar Decebal trebuia să le accepte. Acestea erau:

- predarea armelor, a maşinilor de război, a transfugilor romani şi a tehnicienilor;
- demantelarea fortificaţiilor;
- cedarea teritoriilor cucerite de romani;
- să nu aibă aliaţi;

- să nu mai recruteze ostaşi în interiorul imperiului.

În urma acestei păci, au fost distruse cetăţile de la Piatra Roşie, Blidaru şi chiar Sarmizegetusa Regia. Teritoriile cedate romanilor cuprindeau o parte din Muntenia şi din Oltenia, sudul Banatului şi o porţiune din Ţara Haţegului. După un timp, garnizoanele romane însărcinate cu supravegherea aplicării condiţiilor din Tratatul de pace au fost retrase. Traian primeşte numele de Dacicus, în semn al preţuirii victoriei asupra celui mai important duşman al Romei din acel timp. Apar emisiuni monetare care-l prezintă pe Traian într-o trăsură triumfală, Dacia fiind în genunchi.

Al doilea război (105-106)

Primul război se încheie nu neapărat pentru motivul că dacii şi-ar fi epuizat posibilităţile de apărare, iar romanii, generoşi, le-ar fi acordat pacea. Unul dintre motivele încheierii acestei păci îl reprezintă şi faptul că Traian îşi epuizase efectiv resursele şi nu mai putea continua războiul. Traian avea, deci, nevoie de un răgaz. Atât pentru a-şi asigura o victorie definitivă în acest război, cât şi pentru a crea condiţii şi resurse pentru campaniile următoare. Ca oricare împărat roman, şi Traian vedea departe…

Pacea, oricât de înrobitoare ar fi fost, era oricum, şi pentru daci, mai bună decât continuarea războiului. Nu se poate însă ca Decebal să nu fi înţeles că, de fapt, Traian avea nevoie de un răgaz pentru a pregăti un nou război împotriva Daciei.

Traian continuă să întărească linia Dunării şi garnizoanele din teritoriul deja ocupat. Experienţa lui Domiţian din anul 87 şi războiul din 101-102 aduseseră suficiente elemente pentru ca pregătirile pentru o nouă confruntare să se facă, de data aceasta, complet. Pentru un conducător militar de talia lui Traian, lucrurile erau foarte clare, pe termen lung. Dar, mai ales, Traian ia măsuri pentru consolidarea dispozitivului din Moesia, pentru a contracara o eventuală manevră ofensivă a lui Decebal de tipul celei din primul război.

În acest timp, pentru a asigura fluenţa manevrei de forţe şi mijloace peste Dunăre, din adâncime, spre zona frontului, Traian ordonă lui Apollodor să construiască un pod de piatră în zona Drobeta. Acest pod ar fi fost edificat între 103 şi 105. Podul avea o lungime de 1135 metri, 20 de picioare de piatră şi portaluri monumentale cu o deschidere de 33 de metri. Există însă opinii potrivit cărora o astfel de lucrare nu putea să fie edificată în doi ani. Şi, dacă, totuşi, podul a fost edificat de Apollodor, de ce nu sunt prezentate, pe Columnă, scene din timpul construcţiei sau care să prezinte soldaţii romani trecându-l? Unii istorici consideră că podul ar fi fost construit în

timpul lui Burebista care, se ştie, stăpânea ambele maluri ale Fluviului. Cel mai probabil, el a fost realizat în timp, printr-o colaborare cu romanii care, se ştie, erau artizanii unor astfel de construcţii.

Pregătirile romanilor pentru război nu l-au lăsat indiferent pe Decebal. El a continuat să-şi refacă cetăţile deteriorate (Costeşti, Blidaru, Piatra Roşie) şi încearcă din nou să constituie o coaliţie anti-romană. Îi atacă pe iazygii din Banat, aliaţi ai romanilor, ia înapoi, prin forţă, teritoriul dat acestora de Traian după războiul din 102 şi îşi consolidează dispozitivul. De fapt, Decebal îşi pregătea acţiunile pentru viitorul război cu romanii, care era iminent. Cum Decebal era un comandant iscusit, respinge ultimatumul dat de romani şi încearcă să-i surprindă atacându-i. Este însă foarte posibil ca situaţia să nu fi fost atât de tranşantă. Pentru că, oricum, nu Decebal este vinovat de războiul dintre Imperiul Roman şi Dacia.

Atacul lui Decebal împotriva garnizoanelor romane trebuie să fi fost unul preventiv şi disuasiv sau măcar de întârziere a ofensivei lui Traian sau de slăbire a forţelor acestuia. În acele vremuri, când războiul se baza îndeosebi pe confruntarea fizică faţă în faţă, factorul psihologic conta enorm. Iar dacii se bazau şi pe acest efect. Steagurile lor cu cap de lup şi coadă de şarpe scoteau un şuierat care-i deruta şi îi înspăimânta pe adversari. Componenta psihologică a acţiunii dacilor este destul de bine ilustrată în ceea ce s-a spus şi s-a scris despre aceste războaie. Bineînţeles, toate acestea s-au scris nu pentru a-i lăuda pe daci, ci pentru a-i preamări pe romani. În fond, ei sunt cei care au inventat expresia *Vae victis!*

Atacul lui Decebal se produce asupra garnizoanelor romane din teritoriile ocupate de Traian. Cneus Pompeius Longinus, care comanda o parte din forţele romane, cade într-o capcană întinsă de daci şi este făcut prizonier. Decebal a încercat să obţină încetarea ostilităţilor şi retragerea romanilor în schimbul lui Longinus, care nu era o persoană oarecare, ci fostul guvernator al Panoniei şi al Moesiei Superioare. Longinus se sinucide. Planul lui Decebal cade. Trebuie să continue ofensiva (iarna anului 104 şi primăvara anului 105), deşi şansele sunt limitate, întrucât coaliţia anti-romană de la Dunăre la Eufrat nu a luat naştere.

În aceste condiţii, Senatul declară război dacilor. Decebal încearcă şi ultima şansă de a pune capăt unui război de care era acuzat el şi nu Traian. Prin intermediul unor transfugi, încearcă să-l ucidă pe Traian. Aceştia sunt prinşi şi planul de asasinare nu reuşeşte.

Traian trece Dunărea şi înaintează prudent prin teritoriile deja ocupate de romani în 102. Înaintarea lui Traian se face în etape, fiecare fiind însoţită de refacerea drumurilor şi de efectuarea unor lucrări de fortificaţii care să permită adăpostirea rapidă a forţelor în caz de atac prin surprindere. Atacul

propriu-zis asupra teritoriilor lui Decebal are loc abia în primăvara anului 106. Parcurgerea într-un an a unor distanţe care, în mod normal, trebuiau străbătute în câteva săptămâni sau, în cazuri mai dificile, în câteva luni, arată cât de dificilă a fost confruntarea Imperiului cu Dacia.

Iarna 105-106, Traian a petrecut-o în Oltenia. Planul lui Traian viza atacarea dacilor din mai multe direcţii, pentru a-i prinde într-un cerc, limitând astfel posibilitatea de manevră şi de diversiune a regelui dac. În lipsa unor aliaţi puternici, Decebal nu avea altă soluţie decât să primească lupta în spaţiul vital al Daciei, ceea ce, pentru romani, reprezenta cheia reuşitei.

Manevra romană era suficient de largă. Colosala forţă militară de aproape 200.000 de oameni a fost împărţită pe cinci sau şase grupări de forţe care urmau să se apropie de Sarmizegetusa din direcţii diferite.

O primă grupare de forţe a înaintat prin culoarul Cerna-Timiş, pe la Tibiscum, prin Poarta de Fier a Transilvaniei, ajungând în Depresiunea Haţegului. Apoi a coborât spre Sarmizegetusa pe Valea Mureşului.

Cea de a doua grupare a înaintat pe Valea Jiului, pe la castrul de la Bumbeşti, şi a trecut spre Sarmizegetusa prin Pasul Vâlcan.

Cea de a treia grupare – cea mai importantă –, condusă de Traian, a înaintat pe Valea Oltului, urmând să atace dinspre est cetăţile dacice din Munţii Orăştiei.

A patra grupare avea ca misiune, probabil, să întărească forţele romane din primul val şi să prevină o eventuală contra-acţiune ofensivă de întoarcere efectuată de Decebal în stilul celei din 101-102 şi, de aceea, trupele romane cartiruite în castrele construite în Muntenia în primul război, au trecut în Ţara Bârsei prin culoarul Rucăr-Bran, urmând să înainteze probabil prin trecătoarea Perşani, de-a lungul Târnavelor şi Mureşului spre Munţii Orăştiei.

Cea de a cincia grupare de forţe a intrat în Ţara Bârsei prin pasul Bratocea, iar cea de a şasea, venind de pe Valea Siretului, probabil din Moesia Inferioară, a pătruns în Transilvania printr-una din trecătorile Carpaţilor Orientali, probabil prin pasul Oituz.

Este evident că Traian viza atacul simultan al cetăţilor dacice din Munţii Orăştiei cu cele trei coloane principale, potrivit unui plan minuţios şi unei coordonări riguroase a deplasării şi operaţiei.

Cele trei coloane au ajuns la timp, au atacat conform planului cetăţile dacice şi, cu multă greutate şi pierderi mari, au reuşit să ocupe primul aliniament de cetăţi de la Costeşti, Blidaru şi Piatra Roşie. Se spune că, în aceste împrejurări, o parte dintre dacii lui Decebal se supune lui Traian, trădându-şi astfel conducătorul.

Ultimul aliniament al forţelor lui Decebal era Sarmizegetusa Regia, aflată la 1200 m altitudine, pe Dealul Grădişea Muncelui. Cucerirea şi distrugerea cetăţii reprezenta obiectivul final al războiului roman.

În vara anului 106, romanii încep atacul. Este respins. Cetatea dacică este asediată. Romanii îşi construiesc o cetate paralelă şi taie alimentarea cu apă a dacilor. Din nou, o parte dintre daci se predau. Alţii scapă şi se refugiază în terenul puternic acoperit. Cetatea, lipsită de apă şi de apărare, este invadată şi incinta sacră incendiată. Se sfârşea astfel un mit, iar romanii cucereau Dacia.

Bicilis, confidentul lui Decebal, spune că aurul lui Decebal se ascunde în albia răului Sargetia, în apropierea capitalei dacice.

Decebal s-a retras spre nord, a încercat să ajungă în Carpaţii Orientali şi să continue lupta cu ajutorul bastaranilor şi roxolanilor. În zona Harghitei, îl ajunge din urmă un detaşament de cavalerie roman. Decebal se sinucide. Războiul este încheiat oficial la 11 august 106, dată la care Dacia este declarată provincie romană. De acum, Dacia va fi controlată strict de romani. În urma cuceririi Daciei, o mare cantitate de aur (de ordinul tonelor) ia drumul Romei. Cursul aurului scade brusc în Imperiul roman şi în afara acestuia.

Sunt, desigur, foarte multe semne de întrebare în legătură cu aceste războaie, cu comportamentul dacilor, chiar al regelui Decebal şi cu relatările despre acest război. Probabil, cu timpul, se va ajunge şi la găsirea răspunsurilor.

Cert este că, pentru arta militară, războaiele dintre romani şi daci au o foarte mare însemnătate, întrucât:

- Se desfăşoară în timp îndelungat şi pe spaţii mari;
- Cuprind manevre ingenioase, efectuate atât în ofensivă, cât şi în apărare;
- Acţiunile militare propriu-zise sunt combinate cu o logistică de mare amploare, care permite asigurarea cu mijloace a peste 300.000 de luptători şi a numeroase forţe auxiliare;
- Relevă rolul fortificaţiilor în campanii care nu se desfăşurau totuşi static, ci foarte dinamic, cu deplasări pe spaţii imense.

În această confruntare, deşi iniţiativa strategică aparţine romanilor, Decebal reuşeşte să întreprindă acţiuni extrem de subtile care au, fără îndoială, valoare strategică. Arta militară se îmbogăţeşte cu una dintre cele mai iscusite manevre ofensive de întoarcere, desfăşurată în timpul apărării strategice: atacul dacilor, burilor şi roxolanilor din iarna 101-102 asupra garnizoanelor romane de la sud de Dunăre din Moesia Inferioară.

Considerăm că episodul acesta, peste care se trece uneori foarte uşor cu vederea sau care este luat doar ca o diversiune, constituie una dintre cele mai valoroase acţiuni din timpul războaielor daco-romane.

1.5. Armament şi mijloace de luptă

Armamentul şi mijloacele de luptă ale antichităţii reprezintă un domeniu care se cere studiat cu multă atenţie. La urma urmei, întreaga artă militară a antichităţii nu este altceva decât o modalitate de creare şi folosire a acestor arme pentru realizarea scopurilor şi obiectivelor războiului.

Studierea armelor duce la înţelegerea, în mare măsură, a filosofiei de confruntare, a filosofiei războiului.

Din punct de vedere al armelor şi acţiunilor impuse de acestea, antichitatea îşi are propria ei filozofie. Ea este distinctă şi se construieşte pe coordonatele foarte complexe ale confruntării dintre nomazi şi sedentari în reconfigurarea spaţiului vital şi al marilor coridoare strategice, care vor rămâne neschimbate timp de milenii.

De aceea, antichitatea trebuie privită ca o entitate distinctă, care începe undeva, în negura vremurilor şi evoluează până când tensiunile interioare care se acumulează sparg acest spaţiu şi determină reluarea ciclului. Armele antichităţii se cer privite ca existenţe care au influenţat nu doar desfăşurarea bătăliilor, strategia şi tactica, ci şi comportamentul uman faţă de mijloacele create de om. S-a spus adesea că epocile moderne nu au creat nimic care să nu fi existat în antichitate. La fel se poate spune, păstrând proporţiile, şi în domeniul armamentelor.

Armele şi mijloacele de luptă ale antichităţii se împart în:

- Arme individuale de atac şi de apărare;
- Maşini de război;
- Mijloace de protecţie individuală şi colectivă;
- Mijloace de campare;
- Mijloace de transport terestru şi naval;
- Mijloace de asediere;
- Fortificaţii şi alte lucrări de apărare.

Armele se împart, la rândul lor, în câteva categorii care s-au menţinut de-a lungul întregii antichităţi şi chiar mai târziu, în Evul Mediu:

- Arme individuale pentru lupta apropiată (pumnalul, sabia, ghioaga etc.);
- Arme individuale pentru lupta la distanţă – arme cu aruncare - (arcul cu săgeţi, halebarda, suliţa, lancea, praştia etc.);
- Armament de artilerie (bombarda, catapulta etc.).

Maşinile de război ale antichităţii se reduc la carele de luptă cu doi sau trei luptători şi la alte mijloace, de cele mai multe ori improvizate.

Dintre mijloacele de protecţie individuală şi colectivă de disting scutul, armura şi casca. Aceste mijloace au avut o importanţă deosebită în antichitate.

Scutul[48] a apărut cu trei milenii înaintea erei noastre, avea diferite forme (rotunde, ovale, triunghiulare etc.), era confecţionat din diferite materiale, mai întâi din lemn acoperit cu piele, apoi lemnul era întărit cu o garnitură de bronz etc. şi folosea în principal la apărarea împotriva săgeţilor, suliţelor sau altor lovituri ale adversarului, dar nu numai. El putea fi folosit, în lupta apropiată, şi pentru a-l lovi pe adversar, pentru a-l dezechilibra sau pentru a-l agăţa. Acest scut putea fi utilizat şi ca umbrelă sau ca adăpost, aşa cum astăzi din patru foi de cort se confecţionează în câteva minute un cort care adăposteşte cei patru oameni care le poartă.

Armura datează cam din aceeaşi perioadă (sfârşitul mileniului trei şi începutul mileniului doi). Proteja umerii, pântecele şi se prelungea ca un fel de mantie, în Asiria[49], mai ales. Era confecţionată dintr-o ţesătură cu zale de bronz. Armura propriu-zisă a apărut probabil la începutul mileniului doi înaintea erei noastre şi presupune stăpânirea unor procedee de prelucrare a metalelor, întrucât ea este confecţionată din zale. Cea mai veche armură cunoscută este aşa-numita panoplie de Dendra, un fel de mijloc de protecţie folosit de un şef militar contemporan cu eroii lui Homer. Ea a fost descoperită într-un sarcofag. Nu este confecţionată din zale, ci dintr-un fel de cilindru de bronz, la care se alătură alţi cilindri mai mici ce protejau braţele, iar în partea inferioară avea un şorţ care proteja picioarele. Este o armură rigidă care nu putea fi folosită în luptă, întrucât reducea la maximum mobilitatea. O fi fost, totuşi, o modalitate de a-l proteja pe acel şef care, probabil, supraveghea sau conducea lupta de undeva, dintr-un loc situat în apropierea spaţiului bătăliei, împotriva săgeţilor şi suliţelor aruncate de adversar.

Casca apare o dată cu armura, dar evoluţia ei este mai înceată, datorită faptului că necesită o tehnologie pe care fierarii armurieri ai acelor timpuri nu o stăpâneau. Ei nu reuşiseră încă, la mijlocul mileniului doi înaintea erei noastre, să creeze suprafeţe metalice curbe, care să poată fi îmbinate ca solzii unui peşte, nici să modeleze metalul după anumite forme. Aşadar, casca începutului, ca şi armura, era incomodă, greu suportabilă şi nu permitea mişcarea. Casca de bronz suportabilă a fost folosită abia la jumătatea

[48] **www.stratisc.org, Histoire de la guerre à travers l'armement,** par Alain Bru - général de brigade (c.r.) Jean Baptiste Margeride, Capitolul 2.
[49] *Ibidem*

secolului al IX-lea î.e.n. Cam în acelaşi timp apar şi celebrele armuri tip clopot care aparţin panopliei Argos[50].

Panoplia Argos cuprindea o cască de bronz elipsoidală, cu apărătoare pentru obraji, o armură destul de largă, ce se prelungea cu o placă ce proteja abdomenul şi manşete pentru antebraţe. Din aceeaşi panoplie făceau parte şi jambierele. Armura avea elemente de bronz şi de piele, în funcţie de posibilităţile celui ce şi-o procura.

Mijloacele de protecţie colectivă folosite în armatele antichităţii erau şi ele extrem de felurite. Unele armate – este vorba de cele ale nomazilor - nu dispuneau de aşa ceva. Până târziu, în Evul Mediu, filosofia lor consta în mişcare, în viteză. „Protecţia" colectivă se asigura prin dinamism, prin goana calului. Celelalte armate – ale Imperiului roman şi ale popoarelor sedentare – realizau lucrări de protecţie colectivă din pământ, lemn şi piatră. Acestea constau în fortificaţii, întărituri de pământ, din lemn sau din piatră. De fapt, arta militară la romani, spre exemplu, consta nu numai în organizarea perfectă şi pregătirea riguroasă a legiunilor, ci şi în folosirea fortificaţiilor pentru adăpostirea şi protecţia trupelor. Se poate chiar spune că arta militară la romani se baza pe… fortificaţiile care înaintează, pe fortificaţiile care însoţesc legiunile, în sensul că, oriunde ajungeau, romanii ridicau lucrări de protecţie ce constituiau şi o puternică bază de plecare la ofensivă. Dacii înşişi dispuneau de un sistem de cetăţi care le asigurau rezistenţă, protecţie colectivă şi loc de refugiu.

1.6. Spaţiul şi timpul în acţiunile militare ale antichităţii

S-ar putea spune că, într-un fel, arta militară a tuturor timpurilor îşi are modelul în arta militară a antichităţii. Profesionalismul armatelor, antagonismul fundamental dintre mişcare şi poziţie, dintre nomadism şi sedentarism, dintre populaţiile ţărilor continentale şi cele ale ţărilor maritime şi scrierile antice despre aceste probleme conduc la o concluzie tulburătoare: antichitatea este o epocă a unui realism frământat, a unui pragmatism teluric, impregnat cu o proiecţie ideală şi chiar mistică a acestui realism fluid, atât de dependent de variaţia condiţiilor iniţiale. Anticii realizează nu numai dimensiunea ontologică a unei societăţi omeneşti în profundă mişcare, cutremurată de două fenomene cu un impact de falie teribil: nomadismul şi sedentarismul, ci şi gnoseologia şi logica raporturilor complexe şi implicaţiilor majore pe care le are confruntarea. Este vorba de o confruntare care,

[50] *Ibidem*

orice s-ar spune, înseamnă construcţie sau reconstrucţie a mediului social, economic, cultural şi militar al omenirii.

Timpul real şi spaţiul real se definesc nu pe proiecţia cosmică a mişcării şi a vectorilor ei, ci pe fuziunea a două filosofii care, cel puţin în antichitatea timpurie, par contradictorii şi chiar ireconciliabile. Prima dintre acestea este filosofia spaţiului plin, a spaţiului armonios, echilibrat, impregnat de mugurii construcţiei valorilor, specifică populaţiilor sedentare, stabilite în general în zone fertile şi cu resurse bogate, brăzdate de fluvii şi râuri, o filozofie a timpului real, contopit cu cel cosmic, îndeosebi cu cel solar (soarele fiind dătător de viaţă) în aceeaşi durată. Cealaltă este o filozofie a spaţiului gol, de stepă, cu orizont linear şi copleşitor, o filozofie a spaţiului dilatat, orizontal, adesea revărsat peste margini, şi a timpului variabil. Această filozofie este caracteristică popoarelor de stepă, în special celor din foaierul perturbator ce se întinde între Mareea Caspică şi Manciuria.

Filosofia spaţiului plin şi a timpului real este generatoare de valoare. Ea creează sisteme dinamice adaptative şi uriaşe ambuscade civilizaţionale în care, în cele din urmă, se va topi masa migratorilor şi a nomazilor. Se înţelege, nu fără a genera schimbările pe care le incumbă totdeauna o astfel de ciocnire. În această confruntare, vor învinge, desigur, sedentarii, dar nici ei nu vor ieşi dintr-o astfel de încercare aşa cum au intrat, ci vor fi alţii, ei înşişi transformaţi, metamorfozaţi, adică mai agresivi, mai setoşi de putere şi chiar de mişcare, de extensie. Chiar după primele valuri de migraţii, fenomenul frontierei se va dinamiza, se va complica. Frontierele vor deveni mai extensive, mai agresive. După valurile de migraţii, sedentarii nu-şi vor mai încăpea în margini. Din acest moment, sedentarii, îmbogăţiţi cu ceea ce le-au adus nomazii, îşi vor crea pofta de expansiune, vor începe bătălia pentru extensia spaţiului şi condensarea timpului. Astfel se va crea o a doua mare sursă de conflict. Către sfârşitul antichităţii, lumea se va afla pe o altă traiectorie a devenirii, definită pe încrâncenarea bătăliei pentru spaţii şi resurse.

Filosofia spaţiului gol şi a timpului dilatat sau comprimat, a timpului variabil, produce acea bulversare care generează procesul de remodelare. Totdeauna va fi nevoie de un impuls, de o cerinţă care să declanşeze un astfel de proces. Reacţia sedentarilor la năvălirile nomazilor nu este una de simplă apărare, adică de baricadare în sistemele proprii şi de respingere totală a adversarului, pentru simplu motiv că invazia nu are loc doar prin atacul militar, ci şi printr-o agresiune în spaţiul spiritualităţii, în cel al informaţiei şi, în general, în cel al modului de viaţă.

Spaţiul şi timpul, în războaiele antichităţii care, în principal, sunt războaie între nomazi şi sedentari, dar şi, derivate din acestea, războaie pentru

definitivarea teritoriului şi impunerea unui anumit tip de raporturi, pentru dominare şi, respectiv, pentru obţinerea unui loc cât mai bun în *noua ordine*, au dimensiuni relative. Filosofia spaţiului şi a timpului – foarte importantă în înţelegerea războaielor şi, în general, a problemelor antichităţii – impune o abordare diferenţiată a acestor noţiuni, din unghiuri diferite, dar avându-se în vedere marile coordonate, marile linii-forţă care definesc acea epocă istorică. În timp ce pentru sedentari spaţiul este ogorul, casa, ţinutul, ţara – imuabil în dimensiunea sa, dar perfectibil în conţinutul său –, iar timpul este dat de succesiunea ciclică a anotimpurilor, exprimată în rânduirea muncilor ce definesc un anumit tip de raporturi comunitare şi interumane, pentru nomazi, spaţiul este rectiliniu, mişcător, iar timpul se prezintă nu ciclic, ci succesiv, ca un mecanism care nu măsoară durata, ci doar trecerea, mersul, adică mişcarea.

Sedentarii impun nomazilor această dimensiune verticală a spaţiului şi ciclică a timpului, le domolesc avântul, îi obligă să privească în sus şi în jos, să cuprindă şi să înţeleagă miracolul vieţii, al genezei. Nomazii îi obligă pe sedentari să iasă peste margini, să-şi tulbure reprezentarea despre lume, să comprime timpul şi să accepte nemărginirea.

Ei, bine, în războaiele antichităţii, se regăseşte această simbioză ieşită din cea mai teribilă confruntare, din cea mai accentuată contradicţie. Sedentarii măsoară spaţiul cu brazda şi timpul cu numărul brazdelor. Nomazii măsoară spaţiul cu lungimea drumului şi timpul cu numărul etapelor de marş. Muncile pământului telurizează timpul, îl leagă de lucruri foarte concrete, de produse ale muncii şi îl evaluează în creşterea grâului şi a meiului, a copacilor şi a ierbii. O astfel de evaluare, de măsurare este naturală, decurge deci din modul în care natura se reproduce pe sine, după legile Cosmosului, după ordinea firească existentă de milioane de ani pe pământ. Goana calului comprimă deopotrivă spaţiul şi timpul, dinamizează viaţa, introduce o a treia dimensiune a existenţei umane: viteza.

În ceea ce priveşte spaţiul şi timpul, considerăm că antichitatea cunoaşte trei mari etape:

- Etapa prenomadă;
- Etapa conflictului dintre nomazi şi sedentari;
- Etapa conflictului dintre entităţi spaţio-temporale constituite sau în curs de constituire (etapa noii ordini a lumii).

Prima etapă, cea **prenomadă**, este marcată foarte bine de Sun Tzî în *Arta războiului* şi de Kotilya în *Arthashastra*. Tot aici se înscrie şi *Codul lui*

Hammurabi[51], un document cu valoare juridică, deosebit de interesant şi azi. Este vorba de dimensiunea militară şi politico-militară a raporturilor foarte complexe dintre entităţi (state) stabile care se luptă între ele, într-un spaţiu limitat, pentru resurse, supremaţie, teritorii, putere zonală. Din această perioadă, începe fenomenul propriu-zis al frontierei, concretizat în lupta pentru teritorii, pentru supremaţie, pentru resurse. Aceste tipuri de războaie, specifice confruntărilor între entităţi relativ stabilizate, se desfăşoară după reguli în general acceptate de beligeranţi. Ele sunt asemănătoare. Cele care se întâlnesc în *Codul lui Hammurabi*, cele din *Arthashastra* şi cele din *Arta războiului* se înscriu în acelaşi registru politic, moral şi militar. Spre deosebire de primele două, *Codul lui Hammurabi* acordă o foarte mare atenţie normei de drept, care, în viziunea celui care a creat-o, îi protejează pe militari. „Câmpul, grădina sau casa soldatului sau prinsului sau tributarului nu pot fi vândute.“[52] Locurile de desfăşurare a unor astfel de confruntări sunt situate, de regulă, în afara foaierului perturbator, mai ales în spaţiul Chinei antice şi în cel al Indiei antice. Cel puţin în aceste spaţii, au fost elaborate lucrări (ghiduri, învăţături, regulamente) prin care se fac cunoscute regilor, prinţilor şi generalilor reguli de comportare în pregătirea şi ducerea războaielor, elemente de strategie (strategii) şi de tactică, procedee de acţiune, politici, modalităţi de înşelare şi de influenţare, măsuri de protecţie a trupelor proprii şi o mulţime de alte elemente fără de care nu poate exista, în spaţiu luptei, nici confruntare, nici victorie.

Aceste texte dovedesc preocuparea deosebită a comandanţilor, teoreticienilor şi practicienilor militari de a transmite respectul faţă de detalii, componenta morală a pregătirii şi ducerii războiului, precum şi învăţăturile înaintaşilor. Este etapa în care s-a cristalizat o morală pe care o vom regăsi, aproape nealterată, şi în prima etapă a Evului Mediu. Filosofia acestei etape a antichităţii constă în realizarea obiectivului propus, indiferent prin ce mijloace, dar toate bazate pe calităţile personale ale comandanţilor şi ostaşilor, pe legile războiului, pe experienţa înaintaşilor şi, pe cât posibil, pe evitarea confruntării directe. Spaţiul şi timpul, în această etapă, devin utilitare, prag-

[51] Domnia regelui Hammurabi („cel cald“, „cel care vindecă“ – un epitet al zeului Soare – vezi *Gândirea asiro-babiloniană în texte*, E.S., Bucureşti, 1975, p. 301 -) a fost localizată, după unele cercetări, probabil, între 1704 şi 1662 î.e.n. Codul nu este cel mai vechi. Se pare că l-au precedat, cu 200 de ani, codurile *Lipit-Iştar* din Isin, *Bilalam* de la Eşnunna şi *Urnamu* din Ur. *Codul lui Hammurabi* este scris pe o stelă de piatră de diorită neagră, înaltă de 2,25 m, lată de 1,90 m, la bază, şi 1,65 m, la vârf. În partea de sus, este sculptat regele Hammurabi, care învaţă de la zeul Şamaş legea pe care trebuie s-o aplice. Cele 16 coloane ale codului se află, bine conservate, în partea de jos. Altele cinci au fost şterse cu dalta. Textul este scris în babiloniana cuneiformă.

[52] GÂNDIREA ASIRO-BABILONIANĂ ÎN TEXTE, E.S., Bucureşti, 1975, p. 319.

matice şi se evaluează prin crearea unor structuri de acţiune şi de reacţie solide şi sigure, pe acţiuni iscusite, pe un joc al inteligenţelor. Putem spune, fără teama de a greşi, că, în această etapă a antichităţii timpurii, confruntarea nu se baza pe teoria jocurilor strategice cu sumă nulă (câştig eu, pierzi tu; pierd eu, câştigi tu), ci pe una care este foarte asemănătoare cu cea din zilele noastre, în care există posibilitatea ca ambele tabere să câştige, să piardă sau să acţioneze în zadar.

În aceste condiţii, spaţiul şi timpul sunt relative, depind de modul în care este înţeleasă şi materializată confruntarea, aceasta bazându-se nu pe două filosofii ireconciliabile, cum se va întâmpla mai târziu, în epoca migraţiilor, ci pe o filozofie a reaşezării raporturilor între state constituite, pe o filozofie a bătăliei pentru influenţă, supremaţie locală şi resurse.

Etapa conflictului dintre nomazi şi sedentari este cea mai perturbatoare etapă din istoria omenirii. După ce antichitatea, ieşind din neolitic, se limpezise, după ce se realizaseră deja primele scrieri, primele valori ale unei civilizaţii ce se contura a fi o civilizaţie a popoarelor sedentare, a culturii pământului şi spiritului, intrase în funcţiune nucleul, foaierul sau spaţiul perturbator. Este foarte posibil ca un astfel de spaţiu să nu fi apărut din senin, ci să fi fost el însuşi creat de acea ordine a lumii impusă prin sedentarizare. Adică cei care nu au mai avut loc în astfel de spaţii (deşi ne îndoim că nu ar fi existat suficient loc sub soare pentru populaţia de atunci, dar fiecare timp îşi are legile sale), sau cei alungaţi din astfel de spaţii (devenite, probabil, intolerante) să se fi grupat în acel loc de unde nu-i mai alunga nimeni, să se fi înarmat cu filosofia de mişcare a acestui spaţiu întins, copleşitor, şi abia după aceea să fi năvălit în trombă peste ţinuturile de unde au fost cândva alungaţi.

Din câte ştim, nu există dovezi indiscutabile în susţinerea acestei ipoteze, dar nici împotriva ei. Considerăm că, în viitor, ea va trebui să fie, alături de multe alte ipoteze, verificată. Fiecare acţiune umană îşi are cauzele ei, care nu pot şi nu trebuie să fie eludate. Analiza lor nu satisface doar o simplă curiozitate, ci se constituie într-un uriaş rezervor de cunoştinţe şi înţelepciuni care ajută la prognozarea viitorului. Pentru că şi lumea, ca oricare alt sistem dinamic de pe această planetă, evaluează ciclic.

Năvălirea migratorilor are multe implicaţii. În multe părţi, migratorii reuşesc să surprindă populaţiile sedentare nepregătite pentru a face faţă situaţiei, pentru a se apăra. Chiar şi în acele zone unde exista deja o experienţă militară temeinică – China, India, Mesopotamia, Tracia, Egipt –, nomazii războinici au reuşit, în mare măsură să realizeze surprinderea strategică. Surprinderea a constat în raportul acţiune/timp.

Nomazii aveau o altă dimensionare, o altă înţelegere şi o altă evaluare a timpului decât sedentarii. Timpul, pentru nomazi, însemna mişcare, rapiditate. Astfel, între timpul sedentarilor şi timpul nomazilor s-a creat un decalaj foarte mare, un gol, un vid de timp, care, iniţial, nu a putut fi umplut (de către sedentari) cu acţiuni pe măsură. Şi astfel, migratorii au prăduit, au lovit puternic. Reacţia sedentarilor a fost lentă. Ei nu au răspuns cu aceeaşi monedă.

Dacă, fizic, nomazii i-au surprins şi i-au copleşit pe sedentari cu rapiditatea mişcării, psihic, sedentarii s-au refăcut rapid şi le-au opus invadatorilor nu armate rapide, bine organizate şi disciplinate, ci un sistem de capcane civilizaţionale, urzite în timp, în care aceştia au intrat iremediabil. Este etapa în care ia naştere marea strategie chineză împotriva invadatorilor, concretizată, fizic, în marele zid.

Timpul a lucrat iremediabil şi foarte puternic în favoarea sedentarilor.

Cea de a treia etapă este marcată de temporizarea nomazilor, de asimilarea lor (în cea mai mare măsură, pentru că nomazi există şi în zilele noastre) şi de **conflictul între entităţi refăcute şi restabilizate**. Este momentul în care fenomenul frontierei se acutizează, dând naştere marilor confruntări ale antichităţii. Această etapă începe cu războaiele medice şi se încheie, într-un fel, cu bătălia de la Adrianopole.

1.7. Formele acţiunilor de luptă. Strategiile terestre şi strategiile navale

Bătăliile antichităţii se deosebeau de cele de azi, nu atât prin amploarea spaţială (care, adesea, era foarte mare), cât mai ales prin modul de angajare. Oricare bătălie a antichităţii presupunea cel puţin două faze: deplasarea la locul confruntării şi înfruntarea propriu-zisă, lupta. Unele armate erau foarte grijulii în ceea ce priveşte această deplasare. Legiunile romane, spre exemplu, realizau drumuri, poduri peste cursurile de apă, fortificaţii, depozite, iar taberele lor erau adevărate modele de organizare şi de disciplină, asigurând toate condiţiile de adăpostire, dar şi de apărare şi de plecare la atac sau spre zona de confruntare.

Formele acţiunilor de luptă erau, ca şi azi, *atacul*, *apărarea*, *retragerea* şi *urmărirea*. Ele se manifestau în funcţie de mulţi factori şi depindeau foarte mult nu atât de comportamentul inamicului, cât mai ales de stilul în care erau formate şi instruite armatele. În general, marile armate ale antichităţii erau profesioniste. Ostaşii practicau meseria războiului şi ajungeau la perfecţiune. În China antică, înainte de năvălirea hunilor, confruntarea între tabere nu era, ca în Evul Mediu european, o simplă ciomăgeală, ci o adevă-

rată artă a inducerii în eroare, a culegerii de informaţii, a determinării inamicului să cedeze fără luptă sau să acţioneze în inferioritate tactică şi strategică. Strategia era arta înţelepciunii, fiecare comandant fiind un înţelept sau înconjurându-se de înţelepţi. Mai târziu, pe timpul invaziei populaţiilor din foaierul perturbator, întreaga strategie consta în organizarea rapidă a acţiunilor militare în vederea opririi năvălitorilor. Cam acelaşi lucru se va întâmpla şi cu Roma antică. Strălucirea ei pălea în faţa unor invazii ale populaţiilor războinice nomade, migratoare, care introduseseră în spaţiul de confruntare rapiditatea, viteza şi, prin urmare, o nouă strategie, cea a acţiunilor rapide.

1.8. Concluzii

În *Arta războiului* a lui Sun Tzî, în *Arthashastra*, în relatările lui Xenofon despre retragerea celor zece mii, ale lui Cezar şi în alte documente, sunt oferite o mulţime de date şi precepte pentru a putea înţelege principalele coordonate ale artei militare a antichităţii. Nu există însă suficiente date pentru a desprinde concluzii foarte consistente în ceea ce priveşte funcţiunile militare ale antichităţii (dispozitive, formaţii, manevre, mobilitate, logistică, comandă şi control), mai ales ale celei orientale. Ceea ce se ştie rezultă din scrierile unor gânditori cum sunt cei chinezi (Confucius, Sun Tzî, Shang Yang, Su Ma Sen etc.), indieni şi egipteni, din consemnările lui Alexandru Macedon şi ale unor istorici, precum Xenofon (care a participat personal la campanii), Tucidide şi alţii.

1. Nucleul armatei, timp de mai multe secole, îl reprezentă **falanga**[53]. Aceasta era, de fapt, o formaţie adaptată mijloacelor de luptă de atunci. Primul element al acestei formaţii era asigurarea protecţiei şi crearea condiţiilor

[53] Falanga este o unitate tactică terestră creată de Arhelaos, rege al Macedoniei (433-399) şi perfecţionată de regele Filip. Formaţia respectivă era compusă din 16 rânduri. Cei noi erau încadraţi de veterani. Centrul vital al formaţiei era constituit din luptători în armură (hopliţi) Ei nu se puteau deplasa rapid şi, de aceea, constituiau forţa de oprire a adversarului. Infanteria uşoară, după ce lansa săgeţile şi suliţele, ocupa un loc înapoia falangei, în momentul ciocnirii cu adversarul. Cavaleria, plasată la cele două extremităţi ale formaţiei, avea ca misiune să încercuiască inamicul. O astfel de tactică presupunea un teren degajat. De aceea, romanii refuzau să angajeze lupta într-un astfel de teren şi au conceput manevre care să disocieze falanga. Bătălia de la Granic din iunie 334 î.e.n. dintre Alexandru Macedon şi Darius demonstrează efectul falangei macedonene. Soldaţii din primul rând erau înarmaţi cu sulițe lungi de 7 m. Ce din rândul următor îşi sprijineau sulițele pe umerii celor din primul rând. Desfăşuraţi pe mai multe rânduri cu intervale de 1 m între ele, protejaţi pe flancuri de scuturi, ei formau o masă compactă care a asigurat mai bine de două secole victoria regilor eleni. Alexandru cel mare a redus această formaţie la opt rânduri, asigurându-i astfel o mai mare mobilitate.

pentru dubla protecţie (a luptătorilor falangei şi a infanteriei uşoare) şi lovirea ulterioară a adversarului printr-o manevră dublu învăluitoare, efectuată de regulă de către cavalerie.

Protecţia individuală se realiza, în cazul infanteriei grele, considerată trupă de elită, prin cască, scut şi armură. Casca era diferită de la o armată la alta, dar, în principiu, ea proteja capul şi figura. La perşi, spre exemplu, ea era o simplă calotă legată cu un cordon sub bărbie.

Armura rămâne un privilegiu al celor bogaţi. Fiecare avea dreptul să fie protejat, dar armuri adevărate nu-şi puteau procura decât cei bogaţi. Ceilalţi, fie că se mulţumeau cu armuri mai vechi, cumpărate de ocazie sau moştenite, fie îşi improvizau astfel de armuri din stofă, piele etc. Dacii, spre exemplu, foloseau, ca armură, stofa, pielea, lemnul şi, cei mai înstăriţi, bronzul şi fierul.

Scutul era, mai ales, de formă rotundă şi proteja partea stângă a corpului. Partea dreaptă era apărată de vecinul din dreapta, întrucât, în acele vremuri, infanteria grea adopta, ca dispozitiv de luptă, formaţia strânsă. Scutul, ca şi armura, avea o mare importanţă. De aceea, curios, luptătorii greci erau numiţi după felul scutului şi nu după cel al armei pe care o purtau.

Protecţia infanteriei uşoare era dată, mai ales, de mişcare. În primul rând, ea era formată din cei care nu aveau mijloace pentru a-şi procura armură şi scut. În acea vreme, armura era, în împrejurările unui mediu tensionat şi nesigur, o chestiune de viaţă şi de moarte şi nu doar un simplu moft sau un lux. Infanteria uşoară este numită, uneori, şi *proletariatul* armatelor antice, datorită statului social al luptătorilor şi misiunilor secundare pe care se considera că le îndeplinesc aceştia într-o bătălie.

Realitatea era însă cu totul alta. Infanteria uşoară a antichităţii, în pofida condiţiei ei precare, prefigura rolul mişcării în confruntările militare viitoare, evident, înainte de a fi fost introdusă în bătălie (de către nomazi) cavaleria, cea care va domina câmpul de luptă timp de un mileniu. Această infanterie era compusă din arcaşi şi prăştieri, care acţionau de la mare distanţă, şi nu aveau nici un fel de protecţie Tot din infanteria uşoară făceau parte şi lansatorii de suliţe, care se apropiau la 25-30 metri de adversar, aruncau suliţele şi apoi se retrăgeau printre luptătorii din infanteria grea, înainte ca ei să-şi strângă rândurile. Aceşti suliţaşi erau vânaţi de arcaşii adverşi care acţionau pe flancuri şi, bineînţeles, de cavaleria inamică.

Scutierii (peltaştii[54]) erau mercenari traci înarmaţi cu un scut de răchită acoperit de piele. Acest scut era mai uşor decât cel din lemn obişnuit acoperit cu piele, dar nu proteja corpul decât împotriva săgeţilor trase de la ma-

[54] Peltaste (fr.) – infanterist grec antic înarmat cu un scut (peltea) din lemn sau din răchită.

re distanţă şi a pietrelor aruncate cu praştia. Aceşti luptători aveau în dotare şi o sabie. Deşi se pare că nu avea nici o şansă în faţa celor cu armuri, în bătălia de la Lehaion, ei au reuşit să-i învingă pe luptătorii spartani protejaţi de armuri.

Protecţia colectivă se realizează, în general, prin cetăţi sau fortificaţii din piatră şi pământ. Cetatea Tyr, care avea pereţi cu înălţimea de 45 m, a fost asediată timp de şapte luni de Alexandru Macedon

Sisteme de protecţie s-au realizat şi pe nave, atât pentru vâslaşi – aşezaţi, în flota Greciei antice, pe trei rânduri –, cât şi pentru luptătorii propriu-zişi, care erau infanterişti.

2. **Cavaleria** n-a jucat un rol foarte important în Grecia antică, nici în Roma antică. Soldatul de la Maraton n-a avut la dispoziţie un cal. În schimb, perşii şi soldaţii lui Alexandru Macedon considerau cavaleria o armă de elită. De unde se deprinde concluzia că, încă de atunci, în confruntările militare, începe să se acorde o atenţie specială mişcării, mobilităţii. Dar, asupra acestui aspect vom reveni.

Se pare că Filip, tatăl lui Alexandru, cel care a organizat armata modernă a Macedoniei, a acordat o mare atenţie mişcării, preluând această atitudine de la traci. Aici avem de a face cu două feluri de cavalerie. Pe de o parte, este vorba de cavaleria cuirasată, care presupune existenţa unui cavaler cu armură înarmat cu o suliţă de câţiva metri (pe care-l vom întâlni şi în Evul Mediu) şi, pe de altă parte, se iveşte o formaţiune călare uşoară, protejată sumar (cască, scut de piele, armură de piele sau de straturi de stofă), care va avea un rol esenţial în proliferarea manevrei pe câmpul de bătaie.

3. Un loc special în confruntările antichităţii îl ocupă **carele de luptă.** În bătălia de la Kadesh din anul 1295 î.e.n. dintre egiptenii lui Ramses al II-lea şi hitiţi, încheiată nedecis, se vorbeşte de sute de asemenea vehicule de luptă. Este vorba de o asociaţie interesantă dintre un vehicul în general pe două roţi, pe care se aflau doi sau trei luptători înarmaţi cu suliţe, arcuri, săbii etc. şi diferite alte arme care se ataşau acestui vehicul. La hitiţi, spre exemplu, unul conducea vehiculul, unul ataca şi cel de al treilea era scutier.

4. Tot în această perioadă este întrebuinţată şi **artileria.** Este vorba de acele mijloace de lansare mecanică a pietrelor, suliţelor, săgeţilor şi altor proiectile. Ei, aceşti artilerişti, nu erau, practic, protejaţi. În schimb, geniştii, care construiau fortificaţii (în general, şanţuri sau valuri de pământ şi, mai târziu, cetăţi), au fost, către sfârşitul secolului al IV-lea î.e.n., protejaţi de scuturi colective şi înarmaţi pentru a se apăra împotriva asediatorilor.

5. Există un prag al confruntărilor antichităţii care relansează valoarea **mobilităţii**, ca modalitate de revoluţionare a artei militare. Până la un moment dat, bătălia era condiţionată de modul de angajare, de formaţia adoptată (secole de-a rândul formaţia strânsă – falanga – a configurat în acest fel câmpul de bătaie), de sistemul de protecţie şi de un fel de manevră intrinsecă, lineară, care consta în schimbarea liniilor şi în trecerea rapidă de la o formă la alta a dispozitivului. Într-o astfel de confruntare, evident, infanteria uşoară şi chiar cavaleria nu aveau un rol prea important. Dar terenul variat şi armamentul (apariţia bombardelor mai perfecţionate, creşterea puterii de penetrare a săgeţilor şi suliţelor) şi dezvoltarea numerică a armatelor au determinat reconfigurarea modului de angajare şi a tipului de confruntare. Acest lucru nu s-a făcut dintr-o dată, ci a durat secole. Un rol foarte important în desfăşurarea bătăliei începe să-l aibă, din ce în ce mai mult, **mobilitatea**. Sunt reconsiderate astfel, atât infanteria uşoară, cât şi cavaleria (mai ales din cea de a doua jumătate a secolului al IV-lea î.e.n.). Până la inventarea potcoavei, calul, îndeosebi în teren pietros, era foarte vulnerabil. La începutul secolului al IV-lea a apărut ideea… „încălţării“ calului. În acest scop, s-au realizat nişte saboţi, care erau fixaţi de copita calului cu ajutorul unor curele. Caii erau purtaţi aşa pe timpul transportului, pentru a le proteja copitele. Erau descălţaţi doar în ziua bătăliei. Între timp, s-a inventat şi potcoava prinsă de copita calului cu caiele. În războaiele din Statele Unite ale Americii, s-a dovedit superioritatea cailor potcoviţi ai Cavaleriei Forţelor Armate în faţa cailor indienilor, care nu aveau potcoave. Dar, până aici, din momentul folosirii calului în război, au trecut 23 de secole!

Romanii (ca şi grecii) nu au acordat totuşi mare importanţă cavaleriei, din cel puţin două motive: experienţa lor îndelungată, tactica de luptă pe care o foloseau legiunile şi terenul greu, frământat, în care au acţionat acestea. Romanii au preferat arta fortificaţiilor, a ridicării de castre şi de forturi, combinând cum nu se poate mai bine mişcarea calculată, în ordine desăvârşită, cu protecţia acesteia. În schimb, ei au acordat o importanţă cu totul specială infanteriei uşoare.

Cu excepţia invaziilor barbare asupra teritoriului chinez, se pare că rolul mobilităţii a fost neglijat în confruntările din antichitate, până către secolul al IV-lea î.e.n. Totuşi, în lupta de la Marathon, atenienii lui Milthiade se întorc în marş forţat pe plaja pe care au debarcat perşii, obţinând o victorie răsunătoare. Dar şi în bătălia navală de la Sybota din războaiele peloponeziene (431-399 î.e.n.) se relevă rolul deosebit al mobilităţii, îndeosebi al mobilităţii navale.

Cel care dă strălucire mobilităţii este însă Alexandru Macedon. Este curios cum se îmbină, în campaniile sale, tactica falangei cu cea a mobilităţii. De altfel, însăşi concepţia de întrebuinţare a falangei devine, la Alexandru Macedon, altceva decât a fost până atunci, atât prim modificarea structurii falangei (de la 16 la 8 rânduri), cât şi prin folosirea cavaleriei şi infanteriei uşoare pentru realizarea unei manevre de încercuire a inamicului.

Perşii sunt printre primii care au înţeles valoarea strategică a mobilităţii. În timpul campaniei lui Xerxes, flota a urmat un itinerar paralel cu cel al forţelor terestre. Furtuna şi dezastrul de la Salamina zădărnicesc planurile perşilor, dar aceasta nu diminuează cu nimic valoarea operaţiilor strategice combinate care se deschid în istorie o dată cu această campanie. De fapt, o astfel de manevră combinată – uscat, mare – au folosit şi egiptenii împotriva acţiunilor popoarelor maritime.

Înainte de a-şi începe campaniile sale împotriva perşilor, Alexandru Macedon a avut grijă ca flota acestora să nu aibă baze în care să se facă întreţinerea operei vii a navelor. În acest fel, flota persană, din lipsa unor astfel de baze absolut necesare pentru vitalitatea unor corăbii construite din lemn, s-a dezagregat.

În antichitatea greacă şi persană, s-a reliefat, cel puţin din ceea ce se cunoaşte până în prezent, rolul pe care l-a avut mobilitatea navală. Navele devin, dintr-un mijloc de transport al luptătorilor infanterişti, un mijloc de luptă. Aşa iau naştere luptele navele. Pentru aceasta, navele sunt dotate cu structurile şi mijloacele necesare. Navele au o lungime de 55 de metri, echipajele sunt formate din 170 de vâslaşi, 15 oameni de punte şi un număr variabil de infanterişti marini. Numărul luptătorilor este variabil, în funcţie de misiuni şi de calităţile navei. Mai târziu, acestui echipaj li se vor adăuga artileriştii, cei care vor mânui armele lansatoare.

De remarcat că vâslaşul greu nu este sclav sau condamnat, ci un om liber care face parte din clasa săracă. Este un vâslaş foarte bine antrenat, întrucât din asta îşi câştigă pâinea. În bătălia de la Salamina, valoarea profesională şi patriotismul au jucat un rol important în asigurarea superiorităţii manevrei tactice, deci în obţinerea victoriei asupra flotei persane.

La sfârşitul celui de al doilea mileniu î.e.n., egiptenii aveau pe Nil nave de transport destul de puternice.

Existau, bineînţeles, nave de transport militar – armada persană din timpul războaielor medice, precum şi cele ale grecilor şi egiptenilor –, şi corăbii pentru transportul mărfurilor. Primele, cele de transport militar, trebuia să fie manevrabile, suple, uşor de acostat, cu acces la uscat (deoarece, propriu-zis, erau un fel de nave de transport desant), celelalte puneau în operă regulile de transportul mărfii şi pasagerilor.

În acest timp, se produc numeroase schimbări în ceea ce priveşte numărul şi manevrabilitatea pânzelor, în funcţie de vânt şi de cerinţele de manevrabilitate.

Antichitatea aduce numeroase perfecţiuni navelor de luptă şi de transport, astfel încât, spre sfârşitul ei, s-a cam dat tot ce puteau da corăbiile cu pânze. Evul Mediu le preia şi le duce mai departe.

6. Armatele antichităţii, mai ales spre sfârşitul epocii, erau destul de numeroase. De aceea, **logistica** lor ridica numeroase probleme. Acestea erau rezolvate în mod diferit de nomazi şi de sedentari. Sedentarii nu întreprind campanii la distanţe mari de localităţi şi de locurile în care îşi depozitează rezervele. De aceea logistica lor este una directă, care constă într-un sistem simplu de aprovizionare direct de la surse, prin intermediul unor mici formaţii sau al unor membrii ai colectivităţii non-combatanţi. Nomazii îşi cară după ei familiile şi întregul avut. Rezervele sunt în căruţe. Înapoia armatelor nomade, există baze de plecare şi de aprovizionare. Însă, în cea mai mare parte, atât pentru armată, cât şi pentru familii, proviziile şi cele necesare sunt obţinute de la populaţiile locale. Bătăliile dintre nomazi şi sedentari cunosc aceste diferenţe şi, uneori, ele au efecte importante în ceea ce priveşte deznodământul lor. Multe popoare sedentare (dar nu numai) folosesc aşa numita tactică a pământului pârjolit, care nu este altceva decât o puternică *lovitură logistică* aplicată invadatorului. În acest timp, ei au grijă să-şi protejeze rezervele şi să asigure condiţii pentru reluarea vieţii obişnuite, la sfârşitul campaniei.

Desigur, perşii lui Darius, ai lui Xerxes şi macedonenii lui Alexandru cel Mare nu sunt nomazi, dar sistemele lor logistice erau foarte interesante. Xerxes a folosit o flotă ce însoţea pe mare trupele care atacau pe uscat, asigurându-le, bineînţeles, şi resursele necesare. Armata folosită în războaiele medice era destul de diferită de cea a grecilor.

Alexandru Macedon a creat formaţii speciale pentru rechiziţii şi aprovizionare. Aceste formaţii seamănă foarte multe cu cele din ziua de azi. De altfel, el a pus în fruntea logisticii un om foarte inteligent – Eumene –, căruia i-a dat funcţia de mare cancelar al imperiului. În expediţiile sale, el a creat un fel de stocuri mobile ce urmau îndeaproape trupele.

În timpul retragerii celor zece mii, grecii lui Xenofon au folosit resurse locale pentru aprovizionare, deşi terenul pe care l-au străbătut le era ostil Xenofon vorbeşte, totuşi, destul de puţin despre acest aspect. Pe vremea aceea, logistica făcea parte nemijlocită din activitatea comandanţilor şi trupei şi se rezolva, ca şi azi, prin rechiziţii, crearea unor rezerve din timp de pace şi amplasarea lor în locuri convenabile.

În antichitate, fiecare luptător îşi căra mijloacele de subzistenţă cam pentru 10-15 zile. Fiecare soldat purta o încărcătură cam 25-50 kg, iar etapele de marş erau în jur de 30 km, în marş normal, şi până la 45-50 km, în marş forţat. Oricât de încărcaţi ar fi fost, soldaţii formaţiunilor de luptă înaintau mult mai repede decât convoaiele logistice, formate din căruţe, elefanţi şi alte mijloace de transport.

Aprovizionarea cu muniţii şi cu alte mijloace de luptă, deşi la prima vedere, n-ar trebui să fi fost o problemă, avea totuşi dificultăţile sale şi în antichitate. Soldaţii erau înarmaţi cu săbii, suliţe, praştii etc., cu un scut, iar unii (cei din infanteria grea şi cei din cavaleria grea) aveau şi armuri. De regulă, fiecare soldat îşi ducea săgeţile şi armamentul din dotare. Probleme de aprovizionare mai dificile s-au ivit atunci când au fost introduse în bătălii carele de luptă şi, în general, maşinile de luptă (catapulte grele şi uşoare, berbeci).

Totuşi, majoritatea materialelor se puteau confecţiona pe loc, fiind din lemn şi, mai târziu, din metale prelucrate primitiv. Acestea se cereau asigurate cu piese de rezervă şi muniţii. Piesele de rezervă din metale se confecţionau din timp şi erau transportate o dată cu trupele. Şi chiar dacă muniţiile erau, la început, simple pietre sau ceramică arsă, pentru o bătălie era nevoie de o mare cantitate ce trebuia aprovizionată din timp, depozitată şi transportată la piesă.

Asigurarea medicală şi veterinară trebuie să se fi făcut, de asemenea, în mod diferit la armatele nomade şi la cele ale populaţiilor sedentare. Sunt destul de puţine documente despre aceste activităţi. Probabil că erau considerate ca subînţelese. Populaţiile sedentare asigurau asistenţă imediată răniţilor şi animalelor, aşa cum se petreceau lucrurile în fiecare zi. Probabil că acelaşi lucru se petrecea şi cu armatele nomade. Pe de o parte, asistenţa medicală era asigurată de grosul comunităţii care urma armata, dar, în acest proces erau, bineînţeles, folosite şi prăzile de război, resursele localităţilor cucerite şi alte resurse. Antichitatea nu acorda însă o atenţie specială protecţiei omului, mai ales în armatele care recrutau soldaţi din rândul populaţiilor subjugate, aşa cum era cea persană.

Armata lui Alexandru Macedon avea totuşi un medic şef, de unde rezultă că dispunea de un serviciu medical. Dar, din câte se ştie, deşi medicina era destul de dezvoltată în Grecia antică, asistenţa medicală pe câmpul de luptă lăsa de dorit. De regulă, rănile erau vindecate prin grija naturii şi a lui Dumnezeu.

7. Conducerea forţelor era, în antichitate, elementul cel mai important al obţinerii succesului. În scrierile anticilor, se subliniază de nenumărate ori

că generalul este acela care asigură victoria pe câmpul de luptă. O armată foarte bună, condusă de un general slab poate pierde cu uşurinţă o bătălie şi, dimpotrivă, o armată mai slabă şi mai puţin numeroasă, dacă este condusă de un general capabil, inteligent şi abil, poate obţine victoria. Generalul Hanibal este un astfel de comandant. La Cannae, cu o armată de 40.000 de mii de oameni, a nimicit o armată romană, foarte bine instruită, de 80.000 de oameni. Iar acest lucru nu a fost întâmplător. Dar cum să găseşti astfel de generali?

Grecii îşi alegeau generalii. În fie care an, la Atena, Adunarea oraşului alegea 10 generali (στρατεγοσ), responsabili pentru 12 luni de problemele armatei, şi polemarcul (πολεμαρχ), comandantul şef. Bătălia de la Marathon a fost condusă de Milthiade, pentru că lui i-a venit rândul să comande în ziua aceea. În Sparta, armata era condusă de doi regi şi se afla sub controlul Adunării Bătrânilor, prin intermediul a 5 efore (εφορεσ).Titlul de rege era echivalent celui de general sau de strateg în stratocraţia spartană.

Sistemul grec, democratic, creează foarte multe dificultăţi în ceea ce priveşte luarea deciziilor şi unitatea comenzii. În războiul împotriva lui Xerxes, Grecia a avut noroc că în frunte se găsea un om deosebit – Temistocle – , care a făcut în aşa fel încât planul cel mai bun de acţiune să fie acceptat. Acest plan era al lui.

Armata persană era formată, în general, din entităţi care nu acţionau unitar. Comanda era însă unitară, în fruntea ei fiind monarhul. Cyrus comanda direct armata, dar nu se ştie nimic despre statul său major. Cum comanda el această armată? Prin cine? În ce fel? Având în vedere acţiunea pe mare şi pe uscat din războaiele medice, acţiune care presupune o coordonare foarte precisă, pe spaţii mari şi în medii diferite, precum şi simultaneitatea unor acţiuni, se poate desprinde concluzia că, şi în această armată, exista un sistem de conducere remarcabil.

Darius, spre exemplu, nu participa la bătălii, ci doar asista, asumându-şi rolul de strateg general. Generalii săi erau cei care conduceau operaţiile; el doar îi urmărea şi oricând puteau cădea în dizgraţiile sale. La Issos şi Arbel, Darius al III-lea şi-a luat rolul de spectator, luând-o la fugă şi părăsindu-şi familia. Alexandru a avut însă toată grija ca, după ce a învins o astfel de armată, să se poarte frumos cu familia regelui fugar.

Alexandru Macedon comanda el însuşi armata, în timp ce se afla, la momentul potrivit, şi în primele rânduri. E drept, el supraveghea începerea luptei, apoi, după ce îşi dădea seama cum stau lucrurile, intra, pentru scurt timp, în bătălie. Probabil că intrarea comandantului în luptă era esenţială pentru moralul trupei. Oricum, o astfel de intrare trebuie să fie multilateral

asigurată, altfel existau toate şansele ca primul căzut să fie chiar regele, ora aşa ceva nu s-a întâmplat de prea multe ori.

Specificul conducerii trupelor în bătăliile antichităţii ţinea de pregătirea iniţială, în detaliu, a bătăliei, de conducerea la vedere, de exemplul personal şi, mai ales, de adaptarea la situaţie. Coeficientul de integralitate[55] trebuie să fi avut în acele vremuri o importanţă imensă. O armată cu un coeficient de integralitate apropiat de unitate se comportă ca un întreg, adaptându-se rapid evoluţiei bătăliei, acţionând ingenios şi eficient. Experienţa luptelor, calitatea pregătirii, motivaţia şi însuşirile comandantului sunt factorii care asigură unei armate un coeficient de integralitate ridicat.

Alexandru Macedon lăsa o largă marjă iniţiativei subordonaţilor. Acesta este, de altfel, funcţia principală a integralităţii. Fiecare se comportă ca şi cum ar acţiona de unul singur, dar toţi, împreună, formează acel tot armonios ce se comportă, de fapt, ca un singur om. La asemenea performanţe nu ajung decât armatele care au în fruntea lor mari comandanţi.

Alexandru Macedon încredinţa unele expediţii, considerate secundare, chiar unora dintre subordonaţii săi. Spre exemplu, la întoarcerea din campania Indusului, o parte din armată a fost condusă de Crater, cealaltă de regele însuşi. Generalii lui Alexandru erau de o capacitate şi calitate incontestabile. Numele lor a rămas în istorie: Parmenion, Ptolemeu, Antigon, Crater, Eumene, Nearc, Hephesteion. Se cunosc însă foarte puţine lucruri despre statul său major, încredinţat lui Hephesteion.

În general, se nu se ştiu prea multe despre statele majore ale armatelor antichităţii. Eumene, Marele Cancelar, conducea logistica, poate chiar întreaga administraţie a Imperiului, în timp de Hephesteion, prieten din copilărie cu Alexandru, se ocupa de treburile de stat major. Pentru că, fără nici o îndoială, un astfel de stat major a existat în armata macedoneană.

Problema comunicaţiilor trebuie să fi fost, şi în antichitate, la fel de importantă ca în oricare altă epocă. Este adevărat, la nivelul tactic, ea nu era atât de complicată, întrucât bătălia se desfăşura la vedere. Probabil că se foloseau semnalele şi agenţii de legătură. Unele bătălii s-au desfăşurat însă pe fronturi mari, de mai mulţi kilometri. Acestea necesitau şi o altfel de coordonare decât prin agenţi călări sau prin curieri. Este cazul campaniei persane şi celei greceşti din timpul Războiului Peloponeziac. Cum îşi va fi coordonat Xerxes corăbiile şi trupele de uscat?

[55] Coeficientul de integralitate primeşte valori între 0 şi 1 şi ţine de capacitatea unei armate de a se comporta unitar, de a se adapta rapid situaţiei, de a-şi mula acţiunile potrivit cerinţelor esenţiale ale misiunii şi a rezolva rapid toate problemele angajamentului tactic.

În bătălia de la Issos, frontul era de 2,5 km. Parmenion comanda flancul stâng şi Alexandru flancul drept. La un moment dat, cavaleria persană realizează o breşă. Macedonenii contraatacă imediat, antrenând fracţiunea tesaliană de cavalerie grea. Perşii caută, în continuare, să exploateze breşa creată la dreapta. Alexandru este la 2 km depărtare. Revine imediat şi umple breşa, folosind cealaltă parte a cavaleriei grele şi infanteria uşoară. După ce frontul este restabilit, el şarjează în fruntea cavaleriei, pătrunde în liniile perşilor şi loveşte spatele acestora. Perşii pierd bătălia. Este bătălia în care Darius o ia la fugă şi îşi abandonează familia. Se pune totuşi întrebarea: Cum au fost realizate legăturile în timpul bătăliei, astfel încât situaţia să fie tot timpul sub control şi să se folosească manevra cea mai subtilă pe un asemenea front? Desigur, un front de 2,5 km nu este foarte mare, mai ales într-un spaţiu deschis. Este posibil ca legăturile să fi fost „la vedere", aşa cum erau ele în întreaga antichitate, iar conducerea să se fi realizat prin semnale şi prin ofiţeri de legătură.

Există însă unele războaie, cum au fost, spre exemplu, cele ale lui Traian din anii 101-102 şi 105-106 împotriva lui Decebal, în care acţiunile s-au desfăşurat în timp şi pe spaţii foarte mari, acoperind sute de kilometri. Traian a atacat, în anul 105, pe patru coloane care şi-au coordonat mişcarea în aşa fel încât au ieşit la timp în zona capitalei Daciei.

În iarna 101-102, dacii, împreună cu roxolanii şi cu alţi aliaţi, întreprind manevra strategică din Sciţia Minor, trecând Dunărea şi obligându-l pe Traian să scoată o parte din forţele campate în Dacia şi să oprească manevra strategică a lui Decebal (manevră ofensivă a apărării), luând naştere bătălia de la Adamclisi.

În majoritatea bătăliilor din Războiul Peloponeziac, nu era vorba de legături strategice, întrucât acestea s-au desfăşurat pe spaţii restrânse, cu dispozitive la vedere. În războaiele medice, se punea totuşi problema conducerii strategice. Xerxes a dispus, fără îndoială, de astfel de mijloace. La fel se pune problema şi în expediţia atenienilor împotriva Siracuzei, aliatul Spartei, din anul 416 î.e.n., unde superioritatea navală a Atenei a permis realizarea legăturilor între Grecia şi corpul expediţionar din Sicilia.

Aceste legături nu erau însă continue. Comandanţii îşi cunoşteau foarte bine rolurile şi misiunile şi se luau din timp toate măsurile pentru a nu le lipsi nimic din ce le era necesar în timpul campaniilor. Alexandru Macedon distruge flota persană din Mediterana printr-o strategie indirectă. Astfel, el şi-a asigurat legături şi pe mare şi pe uscat. Este foarte posibil ca legăturile să se fi realizat, şi la nivel strategic, prin poştă, curieri, agenţi, folosindu-se toată gama de mijloace de transport rapid din acele vremuri, dintre care cele mai rapid trebuie să fie fost calul.

Antichitatea este fascinantă şi prin sistemul de comunicaţii pe care îl va fi folosit. Scrierile nu spun prea multe, iar dovezile arheologice nu pot păstra decât suporţii materiali ai informaţiei. Dar, de vreme ce Sun Tzî, Kotilya, Xenofon şi alţii consemnează cu lux de amănunte funcţionarea unor sisteme de acţiune militară şi de reacţie la provocările şi ameninţările acelor vremuri, înseamnă că exista şi un sistem de comunicaţii pe măsură.

CAPITOLUL 2. ARTA MILITARĂ ÎN EVUL MEDIU

2.1. Gândirea militară a Evului Mediu. Noua filozofie a confruntării

În general, Evul Mediu este plasat între secolul al V-lea şi secolul al XV-lea. Se cunosc însă foarte puţine lucruri, din această perioadă, despre Africa, Antarctica, Arctica şi chiar despre America. .

Începutul Evului Mediu este plasat în secolul al V-lea, când Odoacre alcătuieşte regatul Italiei. Există însă şi o departajare între perioada regatelor barbare – Dark Age a anglo-saxonilor – şi adevăratul Ev Mediu, pe care unii istorici îl consideră că debutează cu finele secolului al VII-lea, marcat de perioada carolingienilor.

Acest lucru are, desigur, importanţa sa. Nu numai pentru motivul că schimbarea de epoci este foarte greu de sesizat şi de localizat, ci şi pentru aceea că, într-o astfel de perioadă, se produc mutaţii profunde care revoluţionează complet configuraţia şi dinamica evolutivă ale sistemului. Ne aflăm, în astfel de momente, în zona unor bifurcaţii şi, probabil, nu vom şti niciodată care au fost cauzele care au determinat evoluţia societăţii omeneşti spre ceea ce, ulterior, s-a numit Evul Mediu şi nu spre alte evoluţii, pe alte coordonate. Aplicarea teoriei haosului în analiza evoluţiei societăţii omeneşti, departe de a contura vreo concluzie clară, a adâncit şi mai mult necunoscutele. Cauzele reale ale evoluţiei societăţi, în sensul pe care îl ştim, nu au fost şi nu vor fi, cel puţin în orizontul apropiat, pe deplin identificate.

Perioada târzie a antichităţii are cel puţin două caracteristici pe care le considerăm foarte importante pentru studiul de faţă. Prima dintre ele constă în prima asimilare, de către popoarele sedentare, a nomazilor şi bulversarea gravă a societăţilor relativ stabile, apariţia a noi focare perturbatoare, fără a dispărea însă complet marele foaier perturbator dintre Marea Caspică şi îndepărtata Manciurie.

Recipientele uriaşe care prind în ambuscadele lor civilizaţionale nomazii războinici, temperându-le sau diminuându-le energia de mişcare sunt China, India, Orientul Apropiat şi, mai ales, Imperiul Roman. Această diminuare se va face însă cu un preţ – acela al transferului de energie dinspre nomazii războinici spre sedentarii care încep să nu-şi mai încapă în spaţiile lor originare şi, încet, încet, trec la un fenomen cunoscut sub numele de *expansiunea frontierelor* sau la transformarea frontierelor din linii sau zone de apărare în baze de plecare la ofensivă. Aşadar, o dată cu prima etapă a asimilării nomazilor, care se produce în antichitatea mijlocie – pe care o vom

numi epoca stârnirii sau primei activări[56] a foaierului perturbator –, are loc şi prima reacţie expansivă a sedentarilor. Această reacţie are, la rândul ei, două componente importante: reculul în faţa invaziei barbarilor şi contraofensiva marilor entităţi civilizaţionale. Prima ţine de o reacţie naturală, care se bazează pe flexibilitatea spaţiului, cea de a doua este o construcţie ofensivă, care apelează la filosofia faptului împlinit. Interesant este că reacţia aceasta masivă ofensivă, agresivă a entităţilor civilizaţionale, îndeosebi a celei romane şi a celei rezultate în urma expansiunii frontierelor acesteia – cea occidentală – nu se produce împotriva nomazilor sau migratorilor, ci împotriva altor entităţi sedentare. Este normal să fie aşa, întrucât nomazii avea doar frontiere … mişcătoare, care nu puteau fi atacate, ci cel mult oprite sau destrămate. De aici nu rezultă o nomadizare a sedentarilor, ci doar o simplă ieşire peste margini. Această ieşire peste margini va însoţi însă omenirea până la etape entropiei zero, adică la dispariţia ei.

În general, începutul Evului Mediu se pune pe seama dispariţiei reale a autorităţii Romei. Pentru că, este vorba, la urma urmei, de Evul Mediu european, extins chiar la spaţiul eurasiatic, locul în care antichitatea târzie a avut cele mai mari efecte, în care s-au produs cele mai mari schimbări. Apariţia şi configurarea iniţială a Evului Mediu sunt legate de soarta celei mai mari puteri politice şi militare a antichităţii, care a fost Imperiul Roman. Evul Mediu pare, în comparaţie cu colosul care a născut civilizaţia occidentală, un recul sau o undă joasă, unii spun chiar o undă întunecoasă, o stagnare. Poate fi considerat şi ca o epocă de gestaţie, de pregătire latentă a valorilor de mai târziu, care vor revoluţiona civilizaţia europeană (şi chiar civilizaţia lumii), inclusiv arta militară.

Evul Mediu îşi are deci valenţele şi valorile lui, iar arta militară n-a stagnat în această perioadă, ci a urmat un curs echilibrat, deşi destul de fragmentat. Evul Mediu începe, după alte date, la mijlocul secolului al IV-lea şi ţine până la sfârşitul secolului al XV-lea. Retragerea aureliană din Dacia de la 271 nu este considerată ca făcând parte din procesul de degradare a Imperiului roman, din declinul Romei. Această retragere se apreciază a fi un act voluntar al Imperiului. De fapt, nu este vorba de un act voluntar, ci de un complex proces al frontierei, care, o dată cu includerea a o parte din teritoriul Daciei în spaţiul său, va avea de înfruntat consecinţe deosebit de grave. Imperiul roman nu a înţeles filosofia spaţiului dac, aşa cum nu a înţeles-o, în general, pe cea a spaţiului balcanic şi, de aceea, politica sa de cucerire şi de extindere cu orice preţ a frontierelor spre est avea să-l lipsească de

[56] Vor mai fi şi alte activări ale acestui foaier, între care cea mai importantă este cea a stârnirii Hoardei de Aur, care a invadat spaţiul nostru în 1241.

acea flexibilitate strategică absolut necesară pentru rezistenţa la invazie, pentru stăpânirea fenomenului migrator. O dată cu invazia hunilor şi, ulterior, a goţilor, războaiele romanilor pentru extinderea frontierelor imperiului, pentru cucerirea de noi teritorii nu-şi mai aveau rostul. Dacă Roma ar fi dispus de aliaţi puternici şi flexibili, nu de supuşi care tot timpul se revoltau (precum tracii şi tribalii), atunci fenomenul nomad ar fi putut fi, poate, mai bine controlat şi chiar stăpânit. Analiza evoluţiei ulterioare a continentului european arată că o astfel de soluţie ar fi fost favorabilă Imperiului roman. Dar, la urma urmei, istoria se judecă după ce s-a petrecut, nu după ce s-ar fi putut întâmpla.

Cert este că invazia Daciei lui Decebal nu i-a adus lui Traian decât o glorie efemeră şi resurse pentru stabilizarea monedei romane şi pentru continuare războiului cu parţii. Pe termen mediu însă, s-a dovedit că invadarea Daciei a dus nu la consolidarea frontierelor estice ale Imperiului, ci la slăbirea lor. Lipsit de posibilitatea unor riposte flexibile, de capacitatea de a întreprinde manevre strategice pe direcţii exterioare, într-un spaţiu de siguranţă strategică şi de apărare înaintată care să fie supravegheat în permanenţă şi controlat de populaţiile sedentare cărora la aparţine acesta şi care l-ar fi apărat cu orice preţ, Imperiul roman a fost nevoit să accepte o confruntare directă cu hoardele barbare extrem de rapide (toţi nomazii erau călăreţi desăvârşiţi şi războinici prin vocaţie), confruntare care s-a dovedit, în cele din urmă, dezastruoasă.

Este însă foarte posibil ca şi Imperiul roman să-şi fi epuizat după 12 secole de existenţă, energia de conservare şi de evoluţie, să se fi uzat, să-şi fi încheiat procesul frontierei şi să fi fost obligat, potrivit legilor statistice ale evoluţiei societăţilor omeneşti, să se transforme, să lase loc altei civilizaţii pe care, din câte ştim azi, tot el a creat-o.

Analiza Imperiului bizantin, ca spaţiu impresionant de la confluenţa de civilizaţii, conduce la concluzii cu totul remarcabile, inclusiv pentru arta militară. Imperiul roman, în varianta sa orientală – ca Imperiu bizantin – aduce aici o serie de repere culturale extrem de importante, care temperează zelul încă fierbinte al foaierului perturbator asiatic şi re-creează un spaţiu civilizaţional ce va constitui unul dintre izvoarele de cultură şi de sensibilitate ale Europei.

După unii, bătălia de la Adrianopole, de la 9 august 378 reprezintă cel mai mare dezastru militar roman al secolului al IV-lea, care, practic, încheie strălucirea Imperiului şi marchează începutul sfârşitului. Nu ştim dacă este chiar aşa – în fond, sfârşitul Imperiului roman este un proces foarte complex, care nu poate fi redus la o bătălie, iar dacă o bătălie ar marca, într-adevăr, sfârşitul unui imperiu, atunci aceea ar fi trebuit să fi fost cea de la

Cannae, din 2 august 216. Bătălia de la Adrianopole demonstrase doar, încă o dată şi pentru ultima dată, sfârşitul erei războiului greoi, poziţional, şi trecerea la războiul de mişcare. Bătălia de la Adrianopole adusese în prim plan rolul mişcării, al calului, al cavaleriei, ca armă a viitorului. Din acel moment să se fi renunţat oare la arta organizării bătăliilor, la meticulozitatea şi scrupulozitatea romană, pentru care războiul nu era numai o confruntare brutală şi sângeroasă, ci şi o artă complicată a folosirii mişcării protejate, a construcţiilor de drumuri şi fortificaţii? Ne îndoim. Dacă, mult mai târziu, în arta militară modernă, vom întâlni definiţii, precum ofensiva este *focul care se mişcă*, în epoca romană ofensiva se constituia dintr-un *sistem de fortificaţii care înainta*, dintr-o artă a construirii de castre, de drumuri, de apeducte şi de lucrări a căror măreţie rezistă şi azi.

Evul Mediu se încheie o dată cu apariţia primelor străluciri ale ştiinţei, la Florenţa, la Roma, la Pisa, adică o dată cu Renaşterea italiană şi cu răspândirea ei în spaţiul european. Fără a intra în detalii, care n-ar avea o semnificaţie deosebită pentru studiul de faţă, trebuie să subliniem, totuşi, că Evul Mediu nu trebuie considerat ca o epocă absolut înnegurată pentru istoria omenirii, pentru civilizaţia planetei. Dimpotrivă, considerăm că, în pofida clar-obscurului cu care privim această perioadă, ea nu a fost chiar o frână în dezvoltarea civilizaţiei, ci o etapă de „ieşire din bifurcaţii“, cum s-ar spune în teoria haosului, şi de reconstrucţie a unui drum pe care antichitatea îl începuse în epoca sedentarizării populaţiilor ieşite din neolitic, îl bulversase la maximum în epoca migrării intempestive a nomazilor războinici, distrugători de limite şi de frontiere şi îl repusese pe rol, metamorfozat şi violent, în ultima ei parte, care este una de acutizare a procesului frontierei.

Organizarea centralizată a Bisericii Catolice este şi ea o asemenea proiecţie; Imperiul Roman, la fel. Care s-a inspirat mai mult de la care? O ipoteză interesantă ar putea fi aceea că modelul inspiră o mult mai mare centralizare faţă de posibilităţile de adaptare ale sistemului. Perioada cuprinsă între Conciliul de la Niceea şi divizarea Imperiului Roman este o bună ilustrare. Apar cele două diviziuni ale Imperiului, de Apus şi de Răsărit, fiecare conduse de două versiuni universaliste ale creştinismului: catolicismul şi ortodoxia. Din Biserica Catolică apare o a treia versiune a creştinismului, cea protestantă, care întotdeauna a fost contra centralizării şi, spre deosebire de catolicism, a fost prolifică în ceea ce priveşte numărul ridicat de secte autonome. Consecinţa acestui fapt este vizibilă în politica Europei contemporane: se observă o rezistenţă mai puternică faţă de centralizarea federală a Uniunii Europene în ţări cu majoritate protestantă decât în cele cu majoritate catolică.

În ceea ce priveşte sfârşitul Evului Mediu – ca al oricărei alte epoci istorice –, părerile sunt împărţite. Depinde însă din ce punct de vedere sunt privite lucrurile. Evul Mediu se termină odată cu începutul Renaşterii italiene. Care Renaştere? – se întreabă Alain Bru. Cea de la Florenţa sau cea care s-a răspândit ulterior în Europa.

Se încheie oare Evul Mediu cu căderea Constantinopolului (1453) şi cu sfârşitul Războiului de o sută de ani? Alain Bru consideră că, din punct de vedere militar (al folosirii armamentelor), Evul Mediu se încheie în momentul în care armele de foc, îndeosebi tunurile, funcţionează sigur sau aproape sigur (pentru că sigur nu funcţionează ele nici azi), intră în dotarea majorităţii armatelor, devenind o prezenţă nemijlocită şi necesară în luptă, se folosesc instrumente de ochire şi de măsurare a distanţelor şi se perfecţionează mijloacele de deplasare, crescând mobilitatea acestora. Această etapă corespunde cu Războiul Italiei din 1494, sfârşitul Reconchistei spaniole, 1492, precum şi cu descoperirea Americii şi intensificarea navigaţiei. „Capitolul se încheie deci când tunurile lui Carol al VIII-lea, pe atunci cea mai puternică artilerie din lume, răscolesc drumurile Italiei.“[57]

Imperiul roman de Vest fusese, practic, distrus de migraţiile uriaşe. Dar, mai ales, fuseseră distruse infrastructurile, instituţiile şi cultura. Desigur, este un fel de a spune, întrucât o cultură nu poate fi distrusă, ci doar pusă în umbră, făcută inutilă (la ce le trebuiau migratorilor rafinamentele romanilor, ştiinţa şi arta fortificaţiilor şi construcţiilor monumentale?). Ea rămâne însă înmagazinată în opere, în conştiinţe şi, la momentul potrivit, renaşte şi se continuă. Dar nu atât migratorii sunt cauza dezagre4gării Imperiului, cât dificultăţile interne ale unei administraţii, ale unei structuri care îşi epuizase energia de mişcare şi trebuia să se transforme în altceva. Au fost distruse oraşele şi o mulţime de alte edificii durate în zece secole, au fost lăsate în paragină drumurile, podurile şi apeductele.

Migratorii au dat cu câteva secole înapoi populaţiile civilizate de romani, au apărut foametea şi bolile. O parte dintre aceşti migratori, după ce au prădat oraşele şi au distrus rezultatele unor eforturi de secole, s-au dus mai departe, alţii au rămas şi, într-o formă sau alta, s-au alăturat efortului de refacere a ceea s-a distrus. Cu atât mai mult, cu cât, într-o anumită măsură, ei sunt aceia care au fost nevoiţi să conducă acest proces. În aceste condiţii, singura entitate care mai păstrase valorile civilizaţiei greceşti şi romane era biserica. Cei mai mulţi dintre noii regi, inteligenţi şi, în mare măsură, responsabili, au înţeles că nu-şi pot spori puterea decât dacă apelează la această

[57] www.stratisc.org/actr/bru, Alain Bru (general de brigade c.r. Baptiste Margeride), HISTORIE DE LA GUERRE A TRAVERS L'ARMAMENT.

entitate care păstrase organizarea administrativă, tradiţia intelectuală şi valorile antichităţii târzii.

Într-un fel, Evul Mediu a fost nevoit să reparcurgă, cel puţin în Europa occidentală şi în Europa Centrală, etapele antichităţii, să reconstruiască ceea ce fusese distrus. De aceea, rolul bisericii, entitate care conservase o parte însemnată din valorile antichităţii, a crescut atât de mult, încât, la un moment dat, a devenit dictatorial şi justiţiar.

Evul Mediu nu este, totuşi, nici nivelator, nici în totalitate absurd. Este doar o *etapă de mediere*, un moment de respiro între două mari ofensive civilizaţionale: cea a antichităţii, care se încheiase brutal şi lamentabil, şi cea a epocii moderne. Şi în această etapă au apărut, totuşi, scrieri, iar arta militară a beneficiat de aportul unor gânditori de profunzime, unor regi inteligenţi şi unor comandanţi instruiţi care au făcut în aşa fel încât brutalitatea confruntării să fie completată şi, pe alocuri, chiar înlocuită cu fineţea stratagemelor, cu acţiuni inteligente, creative.

Procope de Cezare (începutul secolul al VI-lea – 565) este unul dintre primii cronicari, analişti şi chiar teoreticieni ai Evului Mediu timpuriu. Este un personaj care introduce o notă de sensibilitate, de reflecţie filosofică profundă, în descrierea războiului. El a înţeles că războiul este dus de oameni, iar oamenii sunt, de atâtea ori, victima hazardului, care poate fi noroc sau nenoroc. A avut însărcinări importante la Constantinopol şi a fost chiar prefect al oraşului, în anul 562. Istoric. A devenit secretar al lui Belisar pe care l-a urmat în campaniile sale împotriva perşilor, vandalilor şi ostrogoţilor, în Iran, în Africa de Nord şi în Italia. Opera sa *Războaiele* este consacrată războaielor lui Iustinian, relatează războaiele lui Belisar şi ale lui Narses: contraofensiva împotriva perşilor (530), recuceririle din Africa de Nord şi din Italia (522-524). Prezintă, pe trei teatre de operaţi – Mesopotamia, Africa de Nord şi Italia –, efortul Bizanţului pentru reconstituirea unităţii Imperiului roman. În aceste opere, Belisar este prezentat ca utilizând o strategie de uzură, în timp ce Narses este considerat un strateg şi un tactician cu multă originalitate.

El a mai scris şi o *Istorie secretă*, nepublicată, în care îl atacă pe împăratul Iustinian şi pe împărăteasa Theodora.

În opera sa *Războaiele perşilor*, se prezintă deja (deşi este foarte devreme), două dintre caracteristicile esenţiale ale confruntărilor militare din Evul Mediu: lupta prin reprezentanţi şi războiul de uzură. În capitolul intitulat *Lupte rituale*, Procope oferă o descriere edificatoare a unor astfel de lupte. „În acest angajament, căzură şapte perşi cărora romanii le luară corpurile, după care fiecare parte rămase pe poziţia ei. Dar un tânăr persan s-a apropiat călare de armata romanilor, dorind să ştie dacă vreunul dintre ei ar accepta o

luptă în doi. Nici unul nu îndrăzni să-şi asume riscul, cu excepţia unui anume Andreas care făcea parte din anturajul lui Buzes; acesta nu era un soldat şi nu făcuse niciodată războiul. Era un simplu profesor de gimnastică care conducea o şcoală de lupte la Bizanţ. Era în armată ca ordonanţă a lui Buzes. Era bizantin, prin naştere. El singur avu curajul, fără ca Buzes sau altcineva să-i dea ordin, să provoace un inamic la o luptă în doi. El atacă primul, în timp ce barbarul se întreba unde să ochească, şi îl atinse pe acesta în partea dreaptă a pieptului cu o lovitură de lance. Persanul nu putu rezista şocului loviturii acestui bărbat foarte viguros, şi căzu de pe cal. Andreas îl ucise cu un cuţit, în timp ce acesta era culcat pe spate ca o victimă oferită sacrificiului. Un puternic strigăt de bucurie izbucni din oraş şi din rândurile trupelor romane. Furioşi, perşii, pentru a relua lupta, trimiseră un alt cavaler, un bărbat brav, cu o statură splendidă, dar care nu era tânăr, ci avea deja câteva fire de păr alb.“[58] Bineînţeles, Andreas îl învinge şi pe acesta şi astfel se încheie confruntarea, iar cele două armate se retrag, cea romană cântând, fiecare ridicându-şi tabăra pentru noapte.

Procope descrie, în aceeaşi operă[59], şi o confruntare directă dintre armata romană condusă de Belisar şi Hermogen şi armata persană. Ordinea de bătaie este mai puţin rigidă ca în confruntările antichităţii, dar nu prea departe de aceasta. Perşii îşi păstrează o puternică rezervă, în timp ce romanii se gândesc la o manevră de întoarcere, astfel încât perşii să fie puşi în situaţia de a lupta cu fronturile răsturnate.

Lupta începe abia după amiază. Justificarea este una care ţine de un factor psihologic şi practic foarte important. Perşii nu luau masa decât seara şi comandanţii lor considerau că este avantajos pentru ei să-i atace pe romani exact după ce aceştia au

Nori de săgeţi se năpusteau asupra celor două tabere, producând multe victime, dar nu îndeajuns de multe pentru ca bătălia să se limiteze la atât. Era vorba, în fond, de o luptă între romani şi perşi. Perşii aduceau valuri, valuri de arcaşi, întrucât îşi păstraseră o puternică rezervă în acest scop. Numai că vântul bătea împotriva lor şi micşora bătaia şi efectul săgeţilor.

Aceasta era doar prima fază a bătăliei, prin care se urmărea uzura forţelor adverse şi crearea unui raport de forţe favorabil atacului cu suliţele

---

[58] Gérard Chaliand, ANTHOLOGIE MONDIALE DE LA STRATEGIE DES ORIGINES AU NUCLEAIRE, Edition Robert Laffont, S.A., Paris, 1990, pp. 205-206.

[59] Procope, LA GUERRE CONTRE LES PERSES, cartea I, capitolul XIII, cartea a II-a, capitolele XX şi XXI, în HISTORI OF THE WARS, Washington Square Press, 1967, tradus în franceză de Catherine Ter Sarkissian, opere citate de Gérard Chaliand, în ANTHOLOGIE MONDIALE DE LA STRATEGIE DES ORIGINES AU NUCLEAIRE, Edition Robert Laffont, S.A., Paris, 1990, p. 211.

şi lăncile, apoi bătăliei corp la corp. În tabăra perşilor se afla un grup de luptători faimoşi denumiţi „Nemuritorii“. În timp ce perşii îşi aruncă în luptă arma lor secretă, romanii întreprind o manevră de învăluire adâncă (întoarcere, în scurt) şi apar pe dealuri înapoia perşilor. Perşii sunt înconjuraţi, sunt ucişi vreo 5000, dar romanii nu-i urmăresc pe cei care au luat-o la fugă, aşa cum i-au urmărit goţii pe romani în bătălia de la Adrianopole, de la 9 august 378. Acest lucru spune deja foarte mult în legătură cu specificul confruntărilor militare în prima parte a Evului Mediu: nu se urmărea distrugerea armatei adversarului, ci obţinerea victoriei.

Bătălia se încheie cu victoria romanilor, fără ca armata perşilor să fie distrusă. Perşii nu mai îndrăznesc însă să atace. Generalii romani sunt, în continuare, buni strategi. Steaua lor încă nu a apus. Ei concep acţiunile militare în aşa fel încât să obţină victoria cu minimum de pierderi şi prin manevre iscusite.

Tot în lucrarea sa *Războiul împotriva perşilor*, Procope prezintă încă un aspect foarte interesant privind filosofia artei de confruntare în această etapă de început a Evului Mediu. Este vorba de căderea unei cetăţi romane, Petra. Cetatea a fost construită pe ţărmul mării, într-un loc stâncos, inaccesibil, de unde-i vine şi numele (petra = piatră). Ea era fortificată, în acelaşi timp, cu ziduri groase şi turnuri de interior care nu lăsau practic nici un spaţiu liber. Conducătorul perşilor şi-a propus, iniţial, să asedieze cetatea, dar, dându-şi seama că nu este foarte bine apărată, a trecut la asaltul ei. Romanii au răspuns prompt, şi primul asalt s-a încheiat indecis. Atunci perşii au recurs la o stratagemă: au săpat, în secret, un tunel pe sub unul dintre turnuri, au luat o mulţime de pietre de acolo pe care le-au înlocuit cu lemn şi au dat foc lemnului. Romanii care se aflau în turn au sărit înainte de a fi aruncaţi în aer, s-au adăpostit înapoia pereţilor şi, terifiaţi, după ce s-au asigurat că Chosres, conducătorul perşilor, le va cruţa viaţa, au predat cetatea.

După cum se vede, avem de a face cu o manevră subterană, care se practica în vremea aceea şi pe care o vom întâlni, mult mai târziu, şi în războiul ruso-turc din 1877-1878, folosită de ostaşii Batalionului 1 Geniu din Armata Română, la atacul redutei Griviţa II.

În capitolul *Vicleniile de război ale lui Belisar*, Procope relatează o modalitate de inducere în eroare a adversarului, care ar face notă bună şi azi. Chosres, regele perşilor, aflase că Belisar campase cu întreaga sa armată la Europum, lângă Eufrat. A trimis în solie pe unul dintre secretarii regali cei mai inteligenţi, pe nume Abandanes, cu misiunea de a evalua situaţia şi a raporta imediat care este realitatea. Pretextul acestei solii îl constituia faptul că Cezar (aşa îl numeau perşii pe împăratul roman) nu trimisese ambasadori şi nu se validase încă tratatul convenit. Aflând de această intenţie a perşilor,

Belisar s-a hotărât să-l inducă în eroare pe acest trimis special, dispunându-şi soldaţii în aşa fel încât să pară că se află pur şi simplu la vânătoare, dar să se întrevadă că, în realitate, este vorba de o armată numeroasă, foarte disciplinată, superioară celei persane atât din punctul de vedere al pregătirii şi moralului, cât şi din cel al dispunerii, care ştie exact ce are de făcut. Şase mii de oameni dintre cei mai vânjoşi, aleşi pe sprânceană, făceau această demonstraţie de calm şi virtute, dispuşi nu departe de pavilion, în timp ce o mie de călăreţi, care se mişcau elegant, la vedere discretă, pe malul opus, arătau că, dacă perşii vor trece Eufratul, nu vor mai avea nici o şansă să îl traverseze şi înapoi, în caz de înfrângere. La acea dată, Imperiul roman de est avea frontieră cu cel persan pe Eufrat. Solul persan le-a reproşat romanilor că n-au trimis nici un ambasador, acesta fiind, de altfel, şi motivul pentru care trupele persane au intrat în teritoriul roman. Belisar îi răspunde că, de regulă, oamenii nu se comportă aşa cum s-a comportat regele persan. Dacă apare vreun litigiu, se trimit purtători de cuvânt pentru a rezolva incidentul, şi numai dacă nu este posibil, atunci se apelează şi la război. Dar Chosres a intrat în forţă în mijlocul romanilor, înainte de a propune convorbiri de pace.

În acest timp, generalul roman era înconjurat de traci, iliri, goţi, vandali, eruli şi mauri, adică de tot cam ce cuprindea Imperiul roman de est, dispuşi în câmpie. În realitate, toţi aceşti soldaţi ai Romei erau timoraţi şi chiar înspăimântaţi, pentru că armata persană a acelor vremuri putea oricând să-i atace cu sorţi de izbândă

Trimisul perşilor trage însă concluziile dorite de Belisar şi îl sfătuieşte pe regele pers să-şi retragă armata. Dar patrularea cavalerilor romani dincolo de râu crea în continuare impresia că o astfel de retragere este imposibilă. Belisar schimbă comportamentul acestora şi, o dată retrasă armata persană, el însuşi traversează fluviul cu întreaga armată română şi trimite mesageri regelui pers care mulţumesc pentru retragerea armatei persane şi promit trimiterea neîntârziată a ambasadorilor Imperiului roman şi că, în felul acesta, va putea fi ratificat acordul precedent de pace.

Tot Evul Mediu este plin de asemenea episoade. Conducătorii armatelor evită din ce în ce mai mult confruntarea directă, preferând fie lupta prin reprezentanţi, fie tratativele, fie inducerea în eroare şi obţinerea avantajului dorit prin alte mijloace.

Paradoxal, dar Evul Mediu debutează tocmai prin aceea că politicienii şi generalii gândesc mai mult războiul, căutând şi alte mijloace pentru a rezolva diferendul.

Bătălia dintre armata română, condusă de Narses, şi cea a goţilor, condusă de vestitul Totila, s-a desfăşurat după canoanele vremii. Dispozitivul iscusit al lui Narses şi folosirea întregului armament din dotare au avut

câştig de cauză. Procope face apel la toate datele despre acea bătălie şi relatează toate versiunile. La un moment dat, armatele se aflau faţă în faţă. Are loc o luptă singulară, la provocarea unuia dintre goţi – un dezertor roman care se afla în tabăra goţilor –, dar care este învins.

Bătălia, totuşi, nu se declanşează. Totila însuşi, într-o armură aurită, impresionantă, iese în faţa trupei şi face o demonstraţie ecvestră şi de îndemânare privind folosirea lăncii cum de puţine ori s-a văzut. El nu provoacă pe nimeni la luptă, ci doreşte doar să câştige timp, pentru că aştepta încă 2000 de goţi. Aceştia sosesc şi bătălia începe. Nu se ştie de ce, dar se pare că Totila interzice luptătorilor săi să folosească arcul. El se bazează pe şarja neîntrecuţilor săi călăreţi care se află în primele rânduri, în faţa infanteriei. Aceşti cavalerişti şarjează, dar sunt copleşişi de ploaia de săgeţi care îi loveşte cumplit din două părţi. Se retrag în dezordine, izbesc propria infanterie, care nu le face loc să intre în rânduri, se creează o panică de nedescris, iar goţii nu mai repetă comportamentul înaintaşilor lor de la Adrianopole, de acum aproape două secole, şi fug înspăimântaţi. Însuşi Totila fuge, dar este ajuns de către urmăritori. Este străpuns cu o sabie de un gepid din tabăra romană, care se afla printre urmăritori, Asbadus. Romanii încetează urmărirea, iar Totila şi însoţitorii să ajung la Caprae. Aici, Totila îşi dă duhul şi este îngropat.

Autorul comentează cu sensibilitate acest episod: „Camarazii săi îl îngroapă şi pleacă mai departe. Astfel se sfârşesc domnia lui Totila şi viaţa lui. A fost rege al goţilor unsprezece ani. Moartea sa nu este demnă de realizările sale anterioare, căci el a cunoscut succesul, iar sfârşitul său nu a fost pe măsura actelor sale. Încă o dată, se dovedeşte că hazardul se joacă cu vieţile oamenilor, precum pisica cu şoarecele, făcând dovada absurdităţii sale şi naturii sale inexplicabile. În mod spontan, fără nici o raţiune, el acordă, un timp, şansă lui Totila, apoi are capriciul să-i producă o moarte mizerabilă, nedemnă de ceea ce merita el.“[60]

O altă variantă a morţii lui Totila descrisă de Procope este aceea că, în timpul luptei, el ar fi fost rănit grav de o săgeată, iar cei apropiaţi l-au scos de acolo şi au încercat să-i îngrijească rana, dar el a murit. Supuşii l-au îngropat la Caprae. Goţii încă rezistau, iar Totila se aflase tot timpul între ei, luptând ca simplu soldat. Când nu l-au mai văzut printre ei şi au aflat ce s-a întâmplat, au intrat în panică şi s-a produs un dezastru.

Romanii au aflat vestea morţii lui Totila de la o femeie care le-a arătat locul unde a fost înmormântat. L-au dezgropat, pentru a se convinge de adevăr, apoi l-au îngropat la loc.

[60] Gérard Chaliand, *Op.cit.*, p. 215.

Narses îşi continuă acţiunea, recucereşte Veneţia, apoi o serie de oraşe din nordul Italiei, în special din Toscana şi, în final, dă asaltul decisiv asupra Romei, care se afla în mâna goţilor. Asaltul se dă de-a lungul zidurilor de întărire, dar numai pe anumite porţiuni, pentru că armata romană nu era atât de numeroasă încât să se dispună pe întreg perimetrul oraşului, şi nici goţii nu erau în măsură să apere circular întregul oraş.

Între timp, la ordinul lui Narses, Dagisthaeus, cel care predase perşilor cetatea Petra, găseşte un loc din cadrul zidurilor neapărat, îl escaladează cu uşurinţă cu oamenii săi şi deschide porţile oraşului. Romanii erau din nou în Roma. Goţii au fugit care pe unde au putut. Şi din nou apare un comentariu care umanizează acele vremuri dure, conturând şi o altă proiecţie – pe care o vom întâlni şi în îndepărtata Chină, în romanul *Cele trei regate*, scris în secolul al XIV-lea – asupra condiţiei umane a războinicului. Sunt argumente care au o deosebită valoare, întrucât pregătesc nu o epocă neagră, cum se va susţine atâta vreme, ci un timp al reflecţiei, al sensibilităţii. Iată comentariul: „În acest punct al recitului meu – scrie Procope –, sunt frapat să constat cum hazardul îşi bate joc de problemele omeneşti. El nu este acelaşi în faţa oamenilor şi nu-i priveşte totdeauna cu aceiaşi ochi. El îşi schimbă adesea ora, locul şi metoda. Trebuie să fie astfel, de vreme de Bessas, care a pierdut Roma, puţin timp după aceea, salvează Petra, în Lazic, pentru romani, la fel şi pentru Dagisthaeus, care a abandonat Petra inamicului, apoi reia Roma pentru Împărat. Dar totdeauna a fost astfel şi totdeauna va fi aşa, atâta vreme cât hazardul (norocul) este ceea ce este el pentru oameni.“[61]

Evul Mediu debutează cu acest efort al Bizanţului pentru reconstruirea Imperiului roman de odinioară. Acest lucru nu mai este şi nu mai poate fi posibil. Fiecare dintre noile identităţi create chiar în spaţiul Imperiului începea un proces de afirmare. Invazia primelor valuri de războinici nomazi lăsase urme de neşters, iar procesul acesta va continua şi în prima parte a Evului Mediu. Spaţiile nu mai erau acelaşi. Nici oamenii, nici mentalităţile. Cultura greacă şi cea romană, deşi par estompate de această explozie, de această agresiune a foaierului perturbator, nu vor rămâne fără efecte.

Bizanţul adună în creuzetul său o mulţime de valori, inclusiv în domeniul artei militare, pe care le va transmite, prin secole, culturii europene şi mondiale.

Unul dintre oamenii valoroşi care au contribuit la dezvoltarea artei militare în această perioadă este **Mauriciu** (539-602). El a fost un comandant militar strălucit şi, după anul 582, împărat al Imperiului bizantin. A condus cu strălucire războaiele împotriva perşilor dintre anii 578-582 şi o serie de

[61] Gérard Chaliand, *Op.cit.*, p. 218.

campanii la Dunăre, împotriva slavilor şi avarilor. I se datorează un tratat de artă militară *Strategikon,* scris pe la anii 600, care, alături de tratatul lui Sun Tzî, *Arta războiului*, şi de cel al indianului Kotilya, *Arthashastra*, reprezintă una dintre cele mai elaborate opere ale Antichităţii şi Evului Mediu timpuriu. El a analizat tehnicile militare ale popoarelor periferice. În textele strategice ale epocii, ideea unei etologii şi unei geografii a războiului era absentă. Regulile şi principiile războiului nu cunoşteau, la acea epocă, diferenţieri.

Chiar în primul capitol al lucrării, intitulat *Înaintea zilei bătăliei*, Mauriciu notează: „Aşa cum o navă nu poate traversa marea fără timonier, nici inamicul nu poate fi învins fără tactică şi strategie. Cu acestea şi cu ajutorul lui Dumnezeu poţi să obţii victoria asupra unei forţe adverse, nu numai egale, ci chiar superioară ca număr. Căci nu este adevărat, cum o susţin unii oameni fără experienţă, că efectivele şi curajul decid soarta unui război; în afară de favoarea divină, tactica şi valoarea şefilor sunt cele care contează, şi acestora trebuie să le acordăm toată atenţia, decât să pierdem timpul mobilizând mari cantităţi de oameni. Prima metodă asigură securitate şi avantaje celor care ştiu să le întrebuinţeze cât mai bine, în timp ce cea de a doua nu antrenează decât dificultăţi şi ruină financiară.“[62]

În continuare se vorbeşte despre folosirea timpului şi a locurilor favorabile în lupta împotriva inamicului. Mai întâi este vorba de prevenirea atacurilor care ar putea răni ostaşi proprii, dar folosirea unor astfel de atacuri împotriva inamicului. Trebuie foarte mare vigilenţă pentru a preveni surprinderea şi a nu cădea în ambuscadele inamicului. În acest sens, se cer trimise patrule în toate direcţiile şi, mai ales, în jurul câmpului de bătaie. Trebuie să se evite urmăririle în dezordine sau rău coordonate. Un general nu trebuie să se ocupe să dea ajutor în chestiuni mărunte. De asta trebuie să se ocupe alţi ofiţeri competenţi. Pentru că, dacă un astfel de ofiţer comite o greşeală, ea poate fi remediată, dar dacă şeful unei armate eşuează, acest eşec se poate transforma într-o dezordine completă.

Apar, în această lucrare, elemente ale strategiei indirecte. Un general trebuie să studieze foarte bine inamicul. Dacă este puternic în cavalerie, atunci trebuie să i se distrugă resursele în furaje. Dacă este superior în efective, trebuie să i se taie sursele de aprovizionare. Dacă armata inamică este compusă din oameni de etnii diferite, aceştia trebuie corupţi prin favoruri, promisiuni şi prin lucruri vizibile, prezente. Dacă există disensiuni între ei, trebuie tratat cu şefii lor. Dacă folosesc lancea, trebuie conduşi în teren dificil. Dacă depind de arc, trebuie atraşi în teren deschis şi obligaţi să primească lupta corp la corp. Sciţii şi Hunii trebuie atacaţi în februarie sau în martie,

[62] Gérard Chaliand, *Op.cit.*, pp. 218 – 219.

când caii lor abia au ieşit din iarnă. Când bivuachează, trebuie atacaţi prin surprindere, ziua şi noaptea. Dacă sunt indisciplinaţi şi neobişnuiţi cu rigoarea, trebuie atacaţi atunci când ardoarea li se răceşte şi încep să ezite. Dacă adversarul este superior în infanterie, este nevoie să fie atras în teren deschis, dar nu la o distanţă prea mare şi atacat cu suliţe. „Arta războiului este precum cea a vânătorii. Sălbătăciunea este descoperită prin recunoaşteri, pândită, filată, încercuită, folosindu-se mai degrabă toate stratagemele decât forţa brutală. Trebuie acţionat în acelaşi fel şi în război, indiferent dacă inamicul este sau nu este numeros. A încerca pur şi simplu să-l aduci într-un teren deschis, corp la corp sau faţă în faţă, chiar dacă se pare că s-ar reuşi, este o întreprindere foarte riscantă şi aducătoare de primejdii serioase. În afara cazurilor de extremă urgenţă, este ridicol să încerci să obţii victoria cu un asemenea preţ, iar aceea nu aduce decât o glorie zadarnică."[63]

Autorul acordă o atenţie cu totul specială *reunirii informaţiilor asupra inamicului,* obţinute prin cercetaşi trimişi periodic în faţă, prin spioni şi patrule. Scopul este acela de a preveni orice surpriză şi a putea lua o decizie în cunoştinţă de cauză. El atrage atenţia asupra cunoaşterii armatei inamice. Dacă nu i se cunosc obiceiurile, forţa, modul de acţiune, atunci trebuie întreprinse acţiuni care să ducă deopotrivă la cunoaşterea potenţialului advers şi la cultivarea încrederii în sine a propriilor soldaţi. În acest sens, mai mulţi soldaţi, înarmaţi uşor, pot să atace prin surprindere, pentru a testa astfel valoarea inamicului.

În următorul capitol, *Măsuri care se cer luate în ziua bătăliei*, se află, de asemenea, sfaturi şi numeroase elemente practice, ce ţin de o experienţă îndelungată, de o gândire bogată şi de o inteligenţă pusă adeseori la încercare. Autorul începe cu răul. *După o înfrângere*, consideră el, nici chiar în zilele următoare, nu este bine să trimiţi trupa să reia lupta. Este foarte dificil să restabileşti o situaţie. Cu excepţia sciţilor, nimeni nu are obiceiul să repare imediat o înfrângere, şi cu atât mai puţin romanii. E drept, este posibil ca un general să-şi dea seama imediat de greşeala comisă şi chiar să fie dispus să reia bătălia. Este însă imposibil ca soldaţii să înţeleagă raţiunea pentru care sunt trimişi din nou în luptă, în urma unei înfrângeri. De cele mai multe ori, ei consideră înfrângerea ca având drept cauze nu o greşeală a generalilor, un comportament nepotrivit sau o inferioritate a trupelor proprii, ci ca pe o voinţă a lui Dumnezeu. În acea epocă, bătăliile erau încă foarte dure, iar comportamentul unor mase mari de luptători (care, se ştie, se supune altor legi decât confruntarea dintre doi oameni) scăpa de multe ori de sub controlul generalilor, iar explicaţiile nu erau totdeauna căutate în spectrul raţional.

[63] Gérard Chaliand, *Op.cit.*, p. 220.

Soldaţii simţeau mai bine şi mai acut decât oricine, mai bine chiar decât ofiţerii care îi conduceau, că o armată este altceva decât însumarea soldaţilor ei. Această simţire scăpa raţiunii, înţelegerii cauzelor comportamentului marilor armate în bătălie. Este şi motivul pentru care Mauriciu consideră că nu trebuie să reiei ofensiva nici în zilele următoare. Indicat ar fi să se folosească unele strategeme, unele şiretlicuri, unele acţiuni pregătite cu multă grijă şi desfăşurate în momentele cele mai potrivite. Acestea sunt numite de Mauriciu *lupte de ariergardă* şi se consideră că pot reface moralul trupei.

Autorul arată şi cum anume trebuie ridicat moralul trupei, cum pot fi folosite condiţiile puse de inamicul victorios, exagerându-se cu bună ştiinţă cele defavorabile, pentru a spori potenţialul coleric al oamenilor şi a-i determina să prefere să intre cât mai repede în luptă decât să se supună voinţei inamicului, cum să iasă de sub urmărirea unui inamic rapid, cum ar fi sciţii sau perşii, ale căror armate se bazează pe o cavalerie rapidă. Retragerea este şi trebuie înţeleasă ca o formă a acţiunilor de luptă, dacă se face în ordine şi potrivit unor planuri bine puse la punct.

În acelaşi mod tratează şi măsurile care se cer luate *după o victorie*. El se foloseşte de o maximă foarte înţeleaptă din vremea aceea: *Fii victorios, dar nu împinge victoria ta prea departe.* Totuşi, inamicul trebuie urmărit, distrus, împiedicat să-şi refacă potenţialul sau obligat să accepte condiţiile care i se impun. La război, ca şi la vânătoare, un obiectiv ratat rămâne un eşec total.

Dar, cel mai important lucru este ca, după o victorie, să se menţină ordinea în cadrul trupelor. Ordinea, după ajutorul pe care îl oferă Dumnezeu, este cel mai important lucru pentru a câştiga un război. În aceeaşi măsură trebuie cunoscut foarte bine terenul şi trimis continuu patrule de cercetare, în faţă, în spate, în dreapta şi în stânga la cel puţin două sau trei mile de front.

Mauriciu are grijă să formuleze ***instrucţiuni generale pentru comandantul şef*** şi chiar unele maxime. El îl sfătuieşte pe general ca, în momentele critice, să nu stea prea departe de acestea, ca şi cum ar fi nedemne de el, ci să fie în acel loc din care poate să cultive încredere oamenilor săi, adică atât de aproape de locul bătăliei, cât este posibil. Nu trebuie pedepsiţi decât cei care sunt iniţiatori şi conducători. Soldatul trebuie să simtă afecţiunea paternă a generalului, iar acesta să se întreţină cu ei în probleme esenţiale. Generalul trebuie să ducă o viaţă simplă, să dea ordine fără brutalitate, să se îngrijească de securitatea lor, de hrana lor şi de plata regulată a soldelor.

Nu se poate menţine disciplina în armată în afara acestor măsuri. Autorul subliniază, având la bază propria sa experienţă, necesitatea spiritului de dreptate, rolul generalului în toate împrejurările. Un general este eficient,

atunci când oamenii săi îl consideră ca fiind netulburat, echilibrat şi totdeauna echitabil. El trebuie să vegheze totdeauna ca civilii să fie feriţi de orice pericol.

„Modul său de viaţă va trebui să fie moderat şi vigilent. E bine să discute problemele dificile în timpul nopţii. Noaptea, este mult mai uşor să faci proiecte, căci ai spiritul ferit de tulburări exterioare. Înainte de toate, este important să fii prudent, să-ţi foloseşti timpul pentru a face planuri şi, o dată decizia luată, să o execuţi fără ezitare, aprehensiune sau slăbiciune. Aprehensiunea nu este prudenţă, ci teamă perversă."[64]

Şi aici autorul insistă asupra unor elemente care ţin, într-adevăr, de arta comandantului de a conduce trupele, de pregătirea, organizarea şi desfăşurarea în bune condiţii a unei campanii. Se referă la măsuri de inducere în eroare a inamicului, la păstrarea secretului planurilor, la evitarea şabloanelor şi, folosirea, de fiecare dată, a altor procedee, pentru ca inamicul să nu-şi poată da seama de stilul comandantului, de părţile tari şi de defectele armatei tale.

Găsim, în acest capitol, elemente importante ale unei adevărate strategii psihologice şi de imagine. Soldaţii trebuie să nu afle veştile rele, să li se cultive încrederea în victorie, morţii să fie înmormântaţi noaptea, în secret, dar cei ai inamicului trebuie lăsaţi la vedere, pentru a-l face să-şi piardă curajul. Actele de laşitate ale soldaţilor proprii trebuie tratate cu discreţie şi necondamnate public.

Urmărirea inamicului, care este una dintre formele acţiunilor de luptă, trebuie să se facă totdeauna în funcţie de situaţie. Spre exemplu, într-un teren favorabil ambuscadelor, urmărirea se face cu multă prudenţă. Un bun general trebuie să ştie să se retragă la timp, adică la momentul voit, pentru a fi în măsură să revină atunci când este necesar. Un general nu are dreptul să spună niciodată: *Nu m-am aşteptat la aceasta*. El trebuie să se aştepte la orice, să prevadă desfăşurarea evenimentelor, să nu fie niciodată surprins. De aceea, el trebuie să verifice informaţiile primite din mai multe surse şi să nu se încreadă în orice. „După Dumnezeu, noi nu putem baza securitatea decât pe armele noastre şi pe fortificaţiile noastre."[65]

Asemănarea cu *Arta războiului*, a Lui Sun Tzî, şi *Arthashastra,* a lui Kotilya, este izbitoare. Desigur, nu pentru că Mauriciu ar fi cunoscut aceste lucrări (deşi nu este imposibil ca el să fi luat cunoştinţă de ele), ci în primul rând pentru motivul că problemele militare, la începutul Evului Mediu, erau, în linii generale, asemănătoare cu cele din prima etapă a antichităţii.

[64] Gérard Chaliand, *Op.cit.*, p. 223.
[65] *Ibidem*, p. 224.

Autorul concentrează, în continuarea acestui capitol, în ***Maxime*** o învăţătură complexă şi o experienţă extrem de interesantă. Le vom reproduce întocmai, după cum sunt ele prezentate în lucrarea excepţională a lui Gérard Chaliand[66], dată fiind actualitatea şi perenitatea lor:

„E bine să-l loveşti pe inamic prin şiretenie, ajutor, sau prin înfometare, fără a te lăsa vreodată antrenat într-o bătălie organizată, care este mai mult o chestiune de şansă decât de bravură.

Sunt eficiente numai acele planuri de bătaie despre care inamicul nu bănuieşte nimic înainte de a fi puse în acţiune.

Şiretenia este adesea utilă în război. Un soldat inamic care dezertează şi vine la noi, dând de o parte comploturile, face mai mult rău inamicului decât pierderile pe care el le poate suferi în timpul acţiunii.

Natura nu produce decât oameni bravi; grijile şi antrenamentul fac soldaţi eficienţi. Soldaţii care muncesc fără pauză devin mai curajoşi, în vreme ce excesul de timp liber îi face slabi şi leneşi. Trebuie să avem grijă să-i păstrăm tot timpul activi.

Un bun general este cel care-şi foloseşte capacităţile proprii, adaptându-se ocaziilor care-i sunt oferite şi calităţii inamicului.

Un şef prudent nu va facilita să intre în ţara lui o forţă aliată superioară ca număr propriei sale armate, întrucât această forţă s-ar putea răzvrăti, ar putea vâna trupele indigene şi cuceri ţara.

Pe cât posibil, o forţă aliată va trebui să cuprindă diverse naţionalităţi, cu scopul de a se evita pericolul de a-ţi vedea oamenii unindu-se în vederea unor acţiuni murdare.

Generalul cel mai eficient este cel care încearcă să distrugă armata inamicului mai mult prin înfometare decât prin forţa armelor.

«Consumă-ţi timpul pentru a elabora planuri, dar când decizia a fost luată, pune-o rapid în execuţie.» În război, ocaziile sunt trecătoare, n-ai cum să le reţii.

Inamicul nu-l crede pe generalul ale cărui cuvinte sunt înfricoşătoare, ci pe acela care acţionează.

Prepară-ţi decizia noaptea şi pune-o în aplicare ziua. Nu poţi să faci planuri şi să acţionezi în acelaşi timp.

Şeful nostru trebuie să-şi adapteze stratagemele dispoziţiilor luate de generalul inamic. Dacă aceasta are o propensiune spre temeritate, el riscă să se lanseze fără grijă într-o acţiune prematură; dacă este un gen timorat, poţi să-l dobori prin lovituri continue şi neaşteptate.

[66] Gerard Chaliand, *Op.cit.*, pp. 224-226.

Conştient de vicisitudinile războiului, generalul va trebui să fie gata, chiar şi după victorie, să asculte propunerile inamicului pentru o pace în termeni avantajoşi.

Cel mai bun şef este cel care nu se angajează în mod voluntar într-o bătălie hazardată şi incertă şi se abţine să rivalizeze cu cei care, conducând cu temeritate operaţiile, sunt admiraţi pentru succesele lor strălucitoare; cel mai bun şef este acela care, ţinând inamicul în nesiguranţă, în incertitudine, îşi păstrează propria securitate şi totdeauna în condiţiile alese de el.

Un general care doreşte pacea trebuie să fie gata de război, întrucât barbarii devin foarte neliniştiţi când au în faţa lor un adversar gata să se bată.

Un general clarvăzător ţine seama nu numai de pericolele probabile, ci şi de cele care pot fi absolut imprevizibile.

Un şef avizat nu va angaja niciodată o bătălie de rang decât dacă se iveşte o ocazie excepţională sau un avantaj excepţional.

Trebuie să alegem terenul nu numai în funcţie de armamentul nostru, ci şi în raport cu diferitele populaţii pe care le avem în faţă. Parţii şi galezii se comportă bine în teren şes. Spaniolii şi ligurii luptă mai bine în munţi şi în zone colinare, bretonii, în teren împădurit, în timp ce germanii sunt mai abili în teren mlăştinos.

Indiferent care ar fi terenul ales de general, trebuie să se procedeze în aşa fel încât el să devină familiar trupelor. Atunci ele vor fi capabile să evite punctele dificile şi, pentru că militarii cunosc foarte bine locurile, vor lupta cu încredere.

Când inamicul este încercuit, este bine să păstrăm o breşă în liniile noastre, pentru a-i lăsa posibilitatea să fugă, în cazul în care ar considera că fuga este mai avantajoasă ca lupta.

Este mai bine să eviţi un adversar şiret decât unul care nu renunţă niciodată. Acestea din urmă nu disimulează ceea ce face, pe când este foarte greu să-ţi dai seama ce anume pregăteşte cel şiret.

Generalul trebuie să caute să învingă inamicul nu numai prin arme, ci şi atacându-i sursele de aprovizionare, făcându-i sursele de apă neutilizabile şi otrăvindu-i cerealele. Va trebui de asemenea să ştie cum să contracareze asemenea măsuri luate de adversar şi cum să evite ca ai săi să fie victime ale acestora."

Începutul Evului Mediu se caracterizează prin existenţa unor entităţi care se opun şi chiar se confruntă. Spre deosebire de timpurile moderne, aceste entităţi populaţionale erau fie în relaţii de colaborare, de alianţă, fie în relaţii de opoziţie sau conflictuale. Mauriciu, după obiceiul vremii, încearcă să definească, să enunţe ***caracteristicile şi tacticile*** acestora. Evident, el ana-

lizează caracteristicile şi tacticile de luptă ale posibililor inamici ai Imperiului bizantin, şi nu vocaţiile sau valorile popoarelor din spaţiul eurasiatic. De aceea, o astfel de analiză nu are valoare culturală, universală, ci doar strategică. „După ce vom fi examinat principiile de organizare şi de comandament ale cavaleriei, fără de care, considerăm noi, este imposibil să înfrunţi adversarul cu un minim de siguranţă, va trebui, acum, să tratăm tacticile şi caracteristicile fiecăreia dintre rasele (entităţile N.A.) susceptibile de a crea dificultăţi statului nostru.“[67]

Îi caracterizează pe *perşi* ca fiind perverşi, disimulaţi şi servili, dar patrioţi şi supuşi. Pentru binele patriei lor, ei suportă încercările dure şi proba războiului. Ei se pregătesc temeinic, succesele lor datorându-se acesteia şi valorii şefilor. Ei sunt mai degrabă prudenţi decât necugetaţi şi impulsivi. Suportă uşor căldura pentru că trăiesc în zone calde, setea şi lipsa de hrană Sunt redutabili ca asediatori, dar şi mai redutabili ca asediaţi. Sunt îndemânatici în a-şi ascunde rănile şi curajoşi în adversitate, ştiind chiar să întoarcă avantajul în favoarea lor, întrucât sunt negociatori cu care nu se poate trata. Nu vor avansa niciodată o propunere, chiar dacă este în avantajul lor; vor aştepta ca ea să vină de la adversar.

Poartă armuri. Tunică din zale şi sunt înarmaţi cu arc şi cu spadă. Sunt mai antrenaţi decât toate celelalte popoare războinice în folosirea eficientă a arcului. Campează înapoia unor fortificaţii, iar când se apropie momentul bătăliei se înconjoară de un şanţ şi de o palisadă din stâlpi înalţi şi subţiri. Nu-şi lasă bagajele în interior, ci sapă un şanţ care le va servi şi ca refugiu în caz de retragere. Îşi caută ei înşişi furajele necesare cailor, nu-i lasă să pască liberi.

Ordinea lor de bătaie cuprinde trei corpuri – centru, aripa dreaptă şi aripa stângă –, centrul fiind compus dintr-o trupă de elită de 400 la 500 de oameni. Adâncimea nu este uniformă. De regulă cavaleria este plasată în prima şi cea de a doua linie ale falangelor, iar frontul formaţiei este dens şi rectiliniu. Rezervele, inclusiv caii, se află în apropierea liniei principale. Dacă trebuie ca în primele linii să lupte lăncierii, ei au grijă să aleagă un teren accidentat şi să folosească masiv arcurile. Vara lansează atacurile la ora cea mai fierbinte a zilei. Intră în luptă calm şi în ordine, în formaţie densă. Pe vremea aceea, densitatea era una din virtuţile unei formaţii, iar manevrele cele mai eficiente se limitau la anumite mişcări bruşte de sute sau chiar de mii de oameni pentru a copleşi a anumită parte vulnerabilă (sau făcută să fie vulnerabilă) a inamicului. Arta conducerii bătăliei consta atât în alegerea dispozitivului (formaţiei) şi a armamentului cel mai potrivit, cât şi în efectu-

[67] Gérard Chaliand, *Op.cit.*, p. 226.

area unor mişcări de mase mari exersate îndelung la exerciţii. Perşilor – scrie Mauriciu - nu le plac ploile, vântul din sud, formaţiile ordonate de infanterie, terenul deschis şi lupta corp la corp, arcul fiind inutilizabil, ei neîntrebuinţând nici lancea şi nici scutul. Este eficace să-i şarjezi în acele momente, pentru că ei nu ştiu să efectueze brusc o voltă-faţă pentru a se opune celor care-i asaltează, aşa cum fac sciţii. Sunt vulnerabili la atacurile laterale de o oarecare anvergură. Atacurile de noapte inopinate asupra taberelor lor au şi ele o oarecare eficacitate, pentru că ei îşi plantează corturile în dezordine şi fără discernământ înapoia fortificaţiilor.

Autorul dă în continuare indicaţii cu privire la dispozitivul care trebuie adoptat în lupta cu perşii, la alegerea terenului, care trebuie să fie descoperit, fără porţiuni accidentate, mlaştini sau alte obstacole care ar putea rupe formaţia. O dată ajunşi la o bătaie de săgeată, trebuie atacat fără întârziere, în ordine şi rapid, pentru a ieşi de sub bătaia săgeţilor şi a angaja rapid lupta corp la corp. Volta nu trebuie să angajeze inamicul de front, ci să vizeze spatele acestuia, întrucât perşii, în urmărire, se străduiesc să nu-şi rupă formaţia. Dacă cineva, care este urmărit, face voltă şi îi contraatacă de front pe perşi, riscă să aibă multe pierderi, întrucât perşii, în timpul urmăririi, nu atacă în dezordine ca sciţii, ci cu prudenţă şi în perfectă ordine.

Autorul prezintă, în continuare, o altă categorie de posibili inamici ai Bizanţului, din tagma *sciţilor, turcilor şi altor popoare al căror mod de viaţă seamănă cu cel al hunilor*. Modul lor de viaţă este foarte primitiv. Aşa trăiesc, în opinia autorului, foarte multe popoare. Dintre acestea, doar turcii şi avarii se îngrijesc de organizarea lor militară şi, de aceea, ei sunt mai puternici ca alţii în ceea ce priveşte bătăliile organizate. Turcii sunt foarte numeroşi şi independenţi, nu au nici un fel de talente, nu sunt formaţi în nimic în afară de a se conduce foarte bine împotriva inamicilor lor. Avarii sunt şnapani ticăloşi, dar foarte experimentaţi în materie militară. Forma lor de guvernare este monarhică, iar conducătorii lor pedepsesc cu cruzime greşelile comise. Fiind popoare nomade, ştiu să îndure şi pedepsele, şi frigul, şi căldura şi tot felul de alte privaţiuni. Sunt superstiţioşi, perfizi, avizi de îmbogăţire, necinstiţi. Îşi bat joc de jurăminte, nu respectă acordurile încheiate şi nu se mulţumesc cu cadouri.

Nu preferă forţa, ci atacul prin surprindere, tăierea căilor de aprovizionare. Sunt protejaţi de tunici de zale, au săbii arcuri şi lănci. În luptă, cei mai mulţi atacă cu armament dublu: lancea în bandulieră şi arcul în mână, în funcţie de nevoi. Şi caii celor mai distinşi sunt protejaţi de armuri. Ei acordă o atenţie specială tirului cu arcul de pe cal. Sunt urmaţi de o imensă turmă de cai, atât pentru aprovizionare, cât şi pentru a da impresia că au o armată călare foarte numeroasă. Nu campează, precum perşii şi romanii, înapoia

unor fortificaţii, ci, până în ziua luptei, rămân pe triburi şi îşi lasă caii să pască, atât vara, cât şi iarna. Îşi iau caii în ajunul bătăliei, îi ţin aproape de corturi, pun santinele şi menţin legătura unii cu alţii pentru a nu fi atacaţi prin surprindere. Ei nu-şi formează liniile de bătaie, ca romanii sau perşii, din trei părţi, ci din mai multe unităţi de dimensiuni diferite, în strâns contact unele cu altele, pentru a da impresia unui front unit.

În afară de forţa principală, îşi mai constituie o grupare pe care o expediază împotriva unui inamic neglijent sau în locurile cele mai ameninţate. Este vorba de un fel de grupare mobilă de intervenţie rapidă, acolo unde este nevoie. Rezerva de cai şi-o dispun imediat înapoia liniei principale, iar bagajele, în dreapta şi în stânga liniei, la una – două mile distanţă sub pază formată din efective reduse. Preferă lupta la distanţă, ambuscadele, manevrele de încercuire, retragerile simulate, voltele bruşte, formaţiile în unghi, în grupuri dispersate.

Dacă inamicul se retrage, ei nu-l urmăresc în mod organizat, ca perşii şi romanii. Dacă inamicul se retrage în fortificaţii, preferă să-i taie căile de aprovizionare şi să îl oblige să accepte condiţiile impuse pentru capitulare. La început, aceste condiţii sunt moderate, apoi, o dată acceptate, ele devin din ce în ce mai severe. În lupta cu aceştia trebuie ales un teren şes, fără obstacole. E bine să se folosească împotriva lor o masă omogenă şi densă de cavalerie pentru a-i determina să accepte lupta corp la corp. Şi atacurile nocturne sunt eficace împotriva lor, o parte din forţe atacând, cealaltă organizând ambuscade.

Autorul atrage atenţia asupra comportamentului special al acestor luptători. De aceea, atunci când se trece la urmărirea lor, acest lucru trebuie făcut cu multă prudenţă, pentru că ei nu abandonează lupta după primul eşec şi caută toate mijloacele pentru a ataca.

Lombarzii (longobarzii), francii şi *alte popoare cu păr blond* acordă o mare atenţie libertăţii. În luptă sunt îndrăzneţi şi întreprinzători. Ei consideră retragerea ca dezonorantă. Se luptă pe viaţă şi pe moarte, pe cal, ca şi pe jos, corp la corp. Dacă lupta pe cai nu le reuşeşte, la un semn toţi descalecă şi se organizează în linii de luptă. Chiar dacă sunt în inferioritate numerică, nu evită lupta. Sunt înarmaţi cu scuturi lănci şi spade scurte purtate în bandulieră. Preferă lupta pe jos şi şarjele rapide. Nu se prezintă în luptă în formaţii fixe, în regimente sau divizii, ci potrivit organizării pe triburi, relaţiilor de rudenie şi intereselor. Frontul lor de bătaie este dens şi regulat. Se supun greu şefilor. Şarjele lor sunt rapide şi impetuoase. Dispreţuiesc ordinea, mai ales când sunt pe cal, sunt avizi şi coruptibili când este vorba de bani.

Nu suportă suferinţa, oboseala şi durerea. Sunt sensibili la căldură, la frig, la ploaie, la privaţiuni, la lipsa vinului şi la amânarea luptei. În lupta de

cavalerie, îi deranjează terenul neregulat şi împădurit. Pot fi uşor prinşi în ambuscade pe flancuri şi înapoia liniilor de bătaie, întrucât neglijează complet cercetarea şi alte măsuri de siguranţă. Pot fi foarte uşor păcăliţi, dacă se simulează o retragere, apoi se face o voltă. Atacurile de noapte cu arcaşi le pot produce pierderi mari, pentru că sunt foarte dezordonaţi în organizarea taberei. Totuşi – spune autorul –, trebuie evitate bătăliile rânduite, mai ales în primele faze ale operaţiei. Este bine să se recurgă la ambuscade şi alte stratageme, să li se creeze disconfort şi penurie în aprovizionare.

Despre *slavi, anti şi cei care li se aseamănă*, Mauriciu scrie că sunt independenţi şi neguvernabili, mai ales în propria lor ţară.. Sunt populaţii călite, suportă uşor căldura, frigul, ploaia, lipsurile şi privaţiunile… Trăiesc în ţinuturi cu păduri aproape de nepătruns, cu fluvii, lacuri şi mlaştini şi au amenajate din timp, pentru a ieşi din aceste locuri, în caz de primejdii, locuri de acces în toate direcţiile. Îşi ascund bunurile de preţ în locuri secrete şi nu scot la iveală decât strictul necesar. Atacă inamicul în locuri escarpate, în desişuri, în mlaştini etc. Folosesc cu pricepere ambuscadele, atacul bruscat, lupta apropiată, inventând procedee atât pe timp de noapte, cât şi pe timp de zi. Au o foarte bogată experienţă în traversarea cursurilor de apă. Trec pe sub apă cu o trestie în gură, pentru respiraţie. Întrucât nu sunt guvernabili, ignoră orice regulă de angajare în luptă, orice ordine de bătaie. Atacă în formaţii strânse, de la distanţă mică, năpustindu-se asupra adversarului cu strigăte înfiorătoare. Dacă inamicul dă înapoi, atacă violent, dacă nu, se retrag. Sun vulnerabili la valurile de săgeţi, la lupta corp la corp cu infanteria uşoară şi în teren deschis. Autorul dă în continuare unele indicaţii cu privire la comportamentul faţă de un inamic slav, la mijloacele de luptă cele mai adecvate, la acţiunile cavaleriei şi infanteriei, la tehnica realizării unor poduri peste cursurile de apă. Deşi toate acestea par consideraţii practice, fără vreo relevanţă pentru arta militară, ele sunt foarte importante pentru înţelegerea spiritului vremii, pentru pregătirea şi desfăşurarea bătăliilor şi a războiului. La urma urmei, nu sunt simple date nemijlocite despre un inamic, aflat, în poziţii, la 1- 2 kilometri în faţă, ci caracteristici ale unor posibili adversari, elemente ale vocaţiei războinice a acestora, practici, obiceiuri, reguli şi cutume, iar acestea ţin efectiv de arta militară.

2.2. Spaţiul strategic. Fărâmiţarea. Feudele şi armatele. Armamentul

Primele secole ale Evului Mediu, în Occident, reprezintă un timp al recunoaşterii şi reconstrucţiei tehnice şi teoretice a artei militare a antichităţii târzii, îndeosebi a antichităţii greco-romane, mai ales a celei bizantine. Nu

există, propriu-zis, un spaţiu strategic al acestui timp. Există doar spaţii de confruntare, iar acestea se configurează, cu excepţia celui asiatic dominat de mongoli, în mici fragmente care nu se vor mai aduna niciodată până la reapariţia marilor armate de invazie.

Arta militară a acestui timp este caracterizată de:

- Recompunerea valorilor şi cutumelor antichităţii;
- Folosirea pe scară largă a fortificaţiilor, deci este o artă a protecţiei, a apărării;
- Folosirea stratagemelor şi, în general, evitarea bătăliilor care ar fi dus la pierderi umane numeroase din tabăra proprie;
- Ofensiva religiei şi războaie religioase extrem de sângeroase;
- Cavalerismul.

Acestea sunt, în general, tendinţele şi caracteristicile principale, mai ales ale Evului Mediu Occidental, care venea după strălucirea şi decăderea Romei şi Bizanţului. Ele sunt contradictorii şi antinomice.

În Asia, în America precolumbiană şi în Europa de Est, pe falia eurasiatică, lucrurile nu stăteau însă aşa. Foaierul perturbator era încă foarte activ, iar primul scut european împotriva acestuia se mutase în Carpaţi şi la Gurile Dunării. Aici au avut loc multe bătălii, îndeosebi după ultima năvălire mongolă din 1241 – cea Hoardei de Aur –, dar desfăşurarea propriu-zisă a bătăliilor nu depăşeşte totuşi cu mult, în ceea ce priveşte strategia, tactica şi modul de angajare, spiritul general al Evului Mediu.

În Europa, cunoştinţele acumulate de antichitate, în special în perioada greacă şi în cea romană, nu au aplicabilitate imediată. Se pare chiar că are loc un proces de ignorare a acestora, dacă nu chiar de uitare sau estompare. Altele erau priorităţile. Foaierele perturbatoare erau încă foarte active, iar mişcările populaţiilor nomade şi războinice puneau încă unele probleme, mai ales în prima parte a Evului Mediu. În această etapă a Evului Mediu, are loc o conservare a acelor cunoştinţe de care, se pare, nimeni nu avea nevoie. Ele se strâng în mânăstiri şi în biblioteci, precum cea din Alexandria care, deşi a fost afectată de incendiul din anul 47 î.e.n., a continuat să păstreze o parte din tezaurul gândirii antice.

Europa avea alte preocupări în acest timp. Avea loc un proces foarte adânc, invers celui din antichitatea târzie (poate şi ca o reacţie la ceea ce fusese Imperiul roman), de descentralizare a puterii şi a vieţii sociale, de constituire a unor entităţi foarte puternice, care nu aveau nevoie de ştiinţă, ci de autoritate. Activitatea ştiinţifică este continuată, în această etapă, în Orientul Apropiat, în estul Mediteranei, în sudul Italiei şi în Egipt. De asemenea, ea are o desfăşurare constantă în îndepărtata Chină.

Occidentul, în acest timp, asimilează, în fiecare feudă, acele elemente care se reconfigurează în tensiuni interioare şi în produse de o frumuseţe inegalabilă, între care se află şi numeroase subtilităţi ale artei militare, medievale, concretizată în cetăţi şi edificii care reunesc în acelaşi spaţiu protejat viaţa obişnuită a oamenilor, adică societatea, şi apărătorii acesteia, adică armata. Este, dincolo de semnificaţia practică a unei astfel de reuniuni, prima încercare (reuşită) de constituire a unei entităţi, viabile, civil-militar, într-o filozofie care se va relua foarte târziu, abia la începutul mileniului al treilea. În acelaşi timp, şi prin mijloace cu totul noi, Evul Mediu gestează şi gestionează un potenţial care va exploda în timpul Renaşterii. Cetatea Carcassone din zona mediană a Franţei, situată undeva între Munţii Pirinei şi contraforturile Masivului Central, care se păstrează aproape intactă, este o dovadă a filosofiei civil-militar din acele vremuri. Situată pe o înălţime, la o intersecţie de drumuri, ea domină zona. În caz de pericol, în jur de 5.000 de oameni se adăposteau aici, iar forţa militară trecea în apărare pe ziduri şi în cele 49 de turnuri. Se acţiona atât din interiorul ei – cetatea este foarte solidă, are contraforturi şi şanţuri de apărare adânci, care se umpleau cu apă –, cât şi în exterior.

Astfel, arta militară a Evului Mediu nu se reduce numai la asediu şi rezistenţa la asediu şi la un sistem de manevre subtile, care să ducă, în final, la o soluţie negociată sau impusă prin descurajare, ci şi la constituirea unei entităţi civil-militar, pe baza unei anumite distribuiri a rolurilor. Acest lucru se petrecea, în general, într-o zonă limitată, iar responsabilitatea o purta un prinţ sau un feudal.

Prima etapă a Evului Mediu este una de tranziţie, dar şi de recul faţă de civilizaţia bizantină. Alexandru îşi salvase biblioteca după incendiul din 47 î.e.n, dar, mai târziu, în timpul cuceririi arabe, ea a fost rasă de pe suprafaţa pământului. Însă, în secolele al XII-lea şi al XIII-lea, după descoperirea scrierilor filosofilor greci, acestea au devenit o dogmă, adică un spaţiu de referinţă pentru orice activităţi şi reflecţii intelectuale. Într-un fel, o astfel de atitudine era justificată. Evul Mediu nu depăşise – şi nici nu va depăşi – strălucirea gândirii filosofice a antichităţii şi, ca atare, ea trebuia mai întâi însuşită. O astfel de gândire a avut influenţă şi asupra artei militare. Este vorba de o influenţă indirectă. Având în vedere că, în general, marii comandanţi ai armatelor antichităţii, dintre care se detaşează Alexandru Macedon, erau şi gânditori, iar în China antică şi medievală, înţelepţii se bucurau de un tratament cu totul deosebit, este de la sine înţeles câtă importanţă se asigura înţelepciunii.

Raidurile vikingilor în nord şi cele ale musulmanilor în sud au anulat efectele acţiunilor dinastiei carolingiene care tindea să devină un centru de

cultură. Oraşele se dezvoltă începând cu secolul al XI-lea, iar universităţile după alte două secole. Urmaşii lui Mahomed au ajuns până în Spania, în sudul Europei şi în India. În goana cailor, ei s-au izbit de acele edificii excepţionale pe care le ridicaseră civilizaţiile antice şi, în afară de acestea, de o mulţime de reguli, obiceiuri şi valori ale unor populaţii care vieţuiau acolo de mii de ani. Acestea i-au uimit şi i-au umilit. Dar i-au şi influenţat. Încet-încet, ei au simţit nevoia să afle, să ştie, să înţeleagă. Aveau o minte ageră, neîncătuşată în nici un fel de sloganuri (asta se va întâmpla mult mai târziu, dar nu ca o caracteristică a lumii arabe, ca o vocaţie, ci ca un scut anti-asimilare, ca o cupolă de protecţie împotriva acţiunilor extrem de penetrante şi de agresive ale civilizaţiei şi misionarismului occidental), erau receptivi şi plini de înţelepciune. Setea lor de cunoaştere şi de înţelegere este explicabilă şi face parte din rezistenţa la mediu, este un proces de însuşire a tehnicilor şi artei adversarului pentru a fi folosite împotriva lui. N-au fost dintotdeauna aşa. Înainte de Mahomed, trăiau în triburi, se luptau între ei la târguri, prădau. Mahomed, care suferea de epilepsie, a devenit păstor şi, iluminat în timpul crizelor, s-a făcut ascultat şi urmat. Când coreiştii i-au atacat, ei s-au retras la Medina, apoi s-au întors şi au cucerit cu sabia Meca. *Coranul*, cartea de învăţături a lui Mahomed şi experienţa lor i-au adunat şi le-au cultivat respectul faţă de cunoaştere. Spre exemplu, Al-Mamun (783-833) a cerut împăratului Imperiului oriental ca, în textul unui tratat, să se prevadă livrarea unor copieri din toate cărţile greceşti care se aflau în Bizanţ. Au fost traduse, în 813, *Elementele* lui Euclid, iar în 827 opera lui Ptolemeu.

Dincolo de controversele care există cu privire la rolul efectiv al arabilor în dezvoltarea ştiinţei, nu încape nici o îndoială că, în Evul Mediu, ei au jucat un rol important, ducând mai departe sau cel puţin preluând, mai ales în domeniul matematicii (cifrele arabe, cifra zero, primele noţiuni de algebră etc.), în cel al chimiei, în cel al medicinii, în cel al astronomiei (observatorul din Samarkand datează din secolul al XV-lea) şi în cel al filosofiei (Avicena şi Averoes), o parte din realizările de excepţie ale gândiri greceşti şi indiene. Ei s-au constituit în una din acele punţi eficiente de legătură între civilizaţia antică şi civilizaţia modernă care a ţâşnit pur şi simplu în Occident, după ieşirea din Evul Mediu. Dar şi aici lucrurile se cer privite cu foarte multă grijă, întrucât, în feudele şi în miile de entităţi fragmentare europene care au caracterizat această perioadă, au încolţit germenii unor valori (dar şi ai unor fantasme) care vor duce la măreţia şi tragedia continentului european de mai târziu.

China cunoaşte, de asemenea, o evoluţie remarcabilă atât a ştiinţelor (de la ei aveam prima descriere a unei super-nova galactice, în 1054), cât mai ales în domeniul artelor, literaturii şi filosofiei. Gândirea chineză ope-

rează cu noţiuni care se păstrează de mii de ani, este foarte profundă şi promovează o filozofie a sinelui. În arta militară, aşa cum o arată numeroase scrieri care s-au păstrat, prevalează stratagema, soluţia tactică ingenioasă şi ştiinţa.

Sedentarii datorează, totuşi, foarte multe lucruri nomazilor. Romanii au luat de la celţi metalurgia, iar agricultura le datorează nomazilor plugul pe roţi, cu brăzdar adânc, moara de apă[68] etc.

Interesant este că unele dintre scrierile antichităţii nu ne-au parvenit numai din locuri păstrate de populaţiile sedentare (biserici, lăcaşuri de cult, locuri private etc.), ci şi prin intermediul unora dintre aceste popoare nomade, care n-au mistuit chiar totul în calea lor, ci au păstrat şi unele dintre scrierile valoroase. Mai mult, studii relativ recente au arătat că unele dintre copii au fost făcute nu numai în mânăstiri, ci şi în afara acestora, de către femei laice care lucrau la domiciliu. În 1883, Karl Bartoch nota că, în Evul Mediu, femeile citeau şi scriau mai mult decât bărbaţii, datorită nivelului lor mediu de instruire care era superior celui atins de bărbaţi[69]. A fost, desigur, o etapă, pentru că, o sută de ani mai târziu, vom întâlni femeia redusă la atribuţiile de maternitate şi condamnată la ignoranţă.

Matematica începe să fie reconsiderată, în Europa, abia sub Papa Urbain al V-lea care a decis ca licenţa să se acorde acelora care posedă şi cunoştinţe de aritmetică şi geometrie plană. Pe vremea acea, cei mai instruiţi oameni abia de reuşeau să facă adunarea şi scăderea. Totuşi, datorită evoluţiei armamentului de cetate şi de asediu, se studiază balistica exterioară (traiectoria şi comportamentul proiectilului pe traiectorie). Aceasta, desigur, pentru a stabili bătaia şi maniera de tragere. Abia prin secolul al XIV-lea a apărut şi interesul pentru teorie, dar numai în cercuri restrânse şi mai mult în dimensiunea ei filosofică, pornindu-se de la textele lui Aristotel cu privire la mişcarea *naturală* şi mişcarea *violentă*. Este vorba de conceptul *impuls*, care nu a primit o traducere pe măsură. Traiectoria are două elemente. Câtă vreme există acest impuls, proiectilul exercită o mişcare violentă, apoi, după dispariţia impulsului, una naturală (proiectilul cade vertical, sub propria-i greutate). Când, la sfârşitul traiectoriei, săgeţile erau înfipte în pământ oblic, gânditorii şi-au exprimat nedumerirea. După teoria lor, trebuia ca ele să cadă vertical. Arcaşii ştiau însă de ce, pentru că vedeau traiectoria reală.

În 1867, deci după Evul Mediu, apare *Principia matematica* a lui Newton, care explică mecanica corpurilor. A trecut însă mult timp până să

[68] www.stratisc.org/actr/bru, Alain Bru (general de brigade c.r. Baptiste Margeride), HISTORIE DE LA GUERRE A TRAVERS L'ARMAMENT.
[69] Alain Bru, Idem.

înţeleagă tot omul că aceste principii se aplică şi mişcării proiectilului. În 1746, în lucrarea *Opere militare*, Sionville foloseşte, pentru descrierea traiectoriei, aceeaşi teorie a impulsului. El arată că, traiectoria proiectilului cuprinde trei faze: faza întâi constă într-o mişcare violentă, rectilinie; faza a doua care constă în descriere unui arc de cerc (pierderea impulsului) şi faza a treia care este o cădere liberă, verticală.

Principiile fizicii sunt puţin cunoscute, iar chimia este, de fapt…, alchimie, cu tot sortimentul de asociaţii bizare, legate de prepararea otrăvurilor şi a unor substanţe care s-au dovedit a fi utile şi în domeniul militar (praful de puşcă sau pulberea neagră, în China). La acestea se adaugă alcoolul, acidul sulfuric şi alte substanţe. Alchimiştii credeau în piatra filosofală, dar acest lucru nu i-a împiedicat să ajungă la ceea ce se cunoaşte sub denumirea de „foc incendiar".

În această perioadă, apar roata hidraulică, moara de apă, se construiesc uriaşe catedrale din piatră şi lemn, castele şi numeroase alte edificii. Metalele, în prima parte a Evului Mediu, se răresc, deoarece minele sunt închise şi tot ce ţine de prelucrarea metalelor suportă aceleaşi presiuni ca şi oraşele. Rămân doar acele entităţi productive care confecţionează săbii, cuţite, mijloace de prelucrare a lemnului. Totuşi, prin anii 700-750, apar primele cuptoare care asigură cantităţile de fier necesare. Către 1350, aceste cuptoare, înalte de 5-6 metri, produceau câteva tone de metal pe zi. Acest lucru influenţează foarte mult evoluţia armamentului şi a muniţiilor. Se revine la prelucrarea bronzului, iar proiectilele de piatră sunt cămăşuite cu metal.

Se revine şi la prelucrarea pietrei. Sunt introduse mijloace de tăiere a acesteia. Încet, încet, se trece la amplificarea prelucrării pietrei, mai ales pentru că, înainte de 1100, fuseseră defrişate mari suprafeţe de păduri şi, în afară de aceasta, crescuse cerinţa realizării unor construcţii din piatră: cetăţi, biserici etc.

Are loc şi un prim salt în ceea ce priveşte condiţia umană. Se începe prin aceea că sclavii sunt consideraţi fiinţe umane, dându-li-se dreptul să se căsătorească şi să-şi alcătuiască familii. Aşa cum se ştie, în cele din urmă, sclavagismul dispare (cel puţin, în Europa).

Feudalismul menţine, totuşi, şerbia. Şerbul nu este sclav. El are drepturi şi obligaţii, chiar dacă, în regimul feudal, este fiinţa socială cea mai de jos. El este legat de pământ şi plăteşte feudalului dijmă şi muncă. Dar şi feudalul este obligat să-i asigure protecţie şi să-i facă dreptate.

Mijloacele incendiare se prezintă ca o compoziţie lichidă care se presupune că ar fi fost pusă la punct în secolul al VII-lea. S-a tras această concluzie din faptul că, la sfârşitul secolului al VII-lea, Bizanţul dispunea de o armă incendiară pe care a folosit-o în apărarea împotriva atacurilor musul-

mane terestre şi de pe apă. Compoziţia acestui lichid incendiar nu se cunoaşte cu exactitate. Atât de mult a contat folosirea acestui mijloc, încât s-a spus că nu putea fi stins cu apă. Fosforul apare însă mult mai târziu, aşa că una dintre supoziţiile valabile pentru justificarea unei astfel de informaţii ar fi aceea că focul care atinge o anumită intensitate şi o anumită temperatură nu poate fi stins cu apă. De unde rezultă că amestecul acela era atât de puternic, încât nu putea fi stins cu apă. După căderea Constantinopolului, lichidele incendiare de o astfel de calitate nu au mai fost întrebuinţate până la primul război mondial.

Descoperirea şi folosirii prafului de puşcă reprezintă, fără îndoială, începutul revoluţionării armamentelor. Dar o astfel de „revoluţionare" nu s-a produs în mod spectaculos, ci în mod evolutiv. Primele amestecuri de cărbune, sulf şi salpetru au fost realizate în China pe la jumătatea mileniului întâi, dând naştere la aşa-numitele suliţe de foc, un fel de aruncătoare de flăcări. Acestea, o dată aprinse şi lansate, aveau un recul. De aceea, pentru lansarea unor astfel de mijloace, denumite *săgeţi de foc*, între secolele al VII-lea şi al X-lea au fost realizaţi nişte cilindri (fuzee) care, le măreau bătaia. O lucrare din anul 969 dă detalii în legătură cu compoziţia pulberii, dimensiunile cilindrului-fuzee care se confecţiona din hârtie (fusese deja descoperită în China), era impregnat cu salpetru, apoi uscat, despre poziţia propulsorului privind săgeata etc.

Acest lucru a fost posibil în China datorită faptului că, în confruntările dintre armatele rivale, erau folosite fel de fel de stratageme, care necesitau inteligenţă şi gândire creatoare. Literatura chineză a vremii consemnează cu prisosinţă acest lucru. După experienţa dramatică a invaziilor, se revenise la arta războiului a lui Sunt Tzî, fiecare comandant fiind, practic, însoţit de înţelepţi.

În Europa, reţeta pulberii este dată de Marcus Graecus în secolul al IX-lea: o parte cărbune din lemn de tei, şase părţi de sulf şi şase părţi de salpetru (reţeta optimă este: 2 părţi de carbon, o parte sulf şi şase părţi salpetru). În secolul al XIII-lea, armatele lui Gingis Han dispuneau de un fel de grenade cu pulbere neagră, fără îndoială, luate de la chinezi. Pulberea a fost utilizată şi în activităţile civile, în exploatările miniere la sfârşitul secolului al XII-lea şi începutul secolului al XIV-lea. În această perioadă se pune la punct amestecul optim de carbon, sulf şi salpetru, obţinându-se pulberea neagră. Ajungerea Europei la nivelul tehnic atins de Imperiul roman va dura o jumătate de mileniu. Noutăţile în domeniul tehnic (şi nu numai) apar, frecvent, abia în secolul al XI-lea, iar ritmul lor de aplicare va face ca, în următoarele trei secole, să nu se realizeze mare lucru.

Dacă Imperiul roman de Vest a fost pur şi simplu devastat de migratori şi supus erodării de propriile lui limite, Imperiul Bizantin s-a comportat, în tot acest timp, până la căderea Constantinopolului, ca o cetate asediată de musulmani.

Evul Mediu se caracterizează, din punct de vedere militar, prin creşterea gradului de protecţie a luptătorului şi unităţilor. S-ar putea spune că, după dezastrul pe care-l produceau bătăliile antichităţii târzii (uneori, armatele se nimiceau aproape complet), s-a simţit nevoia găsirii acelor mijloace care să prevină acest lucru. S-a mers, în general, în trei direcţii:

- Dezvoltarea mijloacelor de protecţie individuală şi colectivă;
- Folosirea unor strategii, tactici şi procedee inteligente de acţiune care să determine obţinerea succesului fără pierderi grele, deci fără confruntări violente, de mare amploare şi chiar fără angajarea luptei;
- Folosirea tratativelor şi negocierilor.

Existau mai multe feluri de protecţie individuală: prin echipament, prin armuri, prin fortificaţii. Aceste tipuri de protecţie erau folosite şi în antichitatea târzie; Evul Mediu le ridică pe o treaptă superioară. În general, echipamentul individual al luptătorului se compunea din veştminte confecţionate din stofă groasă şi chiar din piele, dublate de zale. Evident, zalele acopereau doar anumite părţi vulnerabile ale corpului. Un astfel de echipament se întâlnea, în rândul infanteriei şi cavaleriei până în secolul al XIV-lea.

Armura. Trecerea de la armurile din plăci tăiate la armurile din zale se afirmă mai ales după 1350. Către 1420, s-au rezolvat şi unele probleme în ceea ce priveşte supleţea articulaţiilor şi, deci, mobilitatea acestui echipament. Masa acestor echipamente nu era mai mare de 25 de kilograme. Oricum, o astfel de masă era jenantă îndeosebi pentru cavalerişti. O dată căzut din şa, era aproape imposibil să mai încalece fără ajutor… Trebuie protejat însă şi calul. De aceea, în Evul Mediu, în epoca turnirului şi a cavalerilor rătăcitori, vom găsi tot felul de armuri atât pentru călăreţ, cât şi pentru cal. Dar nu cavalerii rătăcitori au inventat armura care proteja calul şi călăreţul. Spre exemplu, în Războiul de o sută de ani, masele de arcaşi englezi creau o perdea de săgeţi care făcea imposibilă şarja de cavalerie inamică şi produceau mari pierderi în rândul cavaleriştilor. De aceea, aceşti cavalerişti au fost nevoiţi să-şi protejeze şi caii. Armurile cailor erau confecţionate din piele şi le protejau de regulă ochii, partea din faţă şi crupa. Astăzi, astfel de imagini ne amuză; pe atunci însă, ele erau ultimul strigăt în materie de protecţie a luptătorului şi a credinciosului său camarad de bătălie – calul –, iar platoşele, armurile, căştile şi zalele costau chiar mai mult decât armele. O

dată cu apariţia armelor de foc – cel puţin în prima etapă –, armura calului era confecţionată din plăci metalice care îi acoperea cam tot corpul, cu excepţia picioarelor. Greutatea pe care o duce calul creşte, de la 120 kg, cât era prin 1440, la 200 kg, spre sfârşitul secolului. Este lesne de înţeles cam ce distanţă putea parcurge un cal cu o astfel de „încărcătură" şi mai ales cum arătau şarjele de cavalerie în acea vreme.

Toate acestea dovedesc, încă o dată, grija deosebită pentru protecţie, iar o astfel de greutate a armurilor a dus, în cele din urmă, la desfiinţarea ei pentru o lungă perioadă de timp. Din nou se va pune, către sfârşitul Evului Mediu şi începerea epocii moderne, aceeaşi problemă a antichităţii: trecerea de la confruntarea şablonică, poziţională, la războiul de mişcare. Până la o astfel de evoluţie va curge însă multă apă pe toate fluviile continentelor. Semnalul va veni, din nou, ca şi în antichitatea mijlocie, dinspre Orient, cu hoardele lui Gingis Han, cel care foloseşte, printre primii (în afară de chinezi), armele de foc.

Apar, aşadar, armele de foc, iar protecţia împotriva gloanţelor devine o mare problemă. Armurile de paradă, strălucitoare, elegante, atingeau cincisprezece – douăzeci de kilograme, iar cele de luptă ajungeau la patruzeci de kilograme. Dar toate armurile Evului Mediu au cam aceleaşi caracteristici, date de nivelul tehnologic la care se ajunsese. Desigur, multe dintre ele, ne spune Alain Bru[70], păstrează specificul locului. De exemplu, armurile germanilor cuprindeau, pe la începutul secolului al XV-lea, şi un fel de „fuste", care aminteau de „panoplia de Dendra" din antichitatea miceniană.

Armurile erau scumpe, ca şi în antichitatea greacă. De aceea, majoritatea luptătorilor erau nevoiţi să se mulţumească cu moştenirile de familie, cu ce puteau găsi sau cumpăra. Unii dintre luptători o foloseau pe cea care o luau ca pradă sau captură de război de la inamic. Oricum, armura era, şi în Evul Mediu, pentru oricare luptător, o chestiune de viaţă şi de moarte. De aceea, i se acorda toată atenţia, cu atât mai mult cu cât armamentul a cunoscut evoluţii importante, mai ales după descoperirea prafului de puşcă. De altfel, această descoperire va face inutilă armura obişnuită şi, încet, încet, se va renunţa la ea. Acest proces a durat însă secole (evident, de la descoperirea prafului de puşcă). Se va reveni abia către sfârşitul secolului al XX-lea la protecţia individuală a luptătorului prin vesta antiglonţ, care este o „armură" a infanteristului de la graniţa dintre două milenii.

Casca. Dacă toate celelalte elemente ale protecţiei individuale – armură, adăposturi, fortificaţii etc. – au apărut şi au dispărut, în funcţie de foarte mulţi factori,între care cel mai important este armamentul, casca nu a dispă-

[70] Alain Bru, *Op.cit.*

rut niciodată de pe câmpul de luptă. Ea a fost, este şi va fi însoţitorul permanent al ostaşului pe câmpul de luptă. Desigur, nu toţi ostaşii foloseau căşti. Dar aceasta nu este o caracteristică, ci o excepţie. Modelele utilizate erau extrem de variate. Cele din această epocă aveau diferite forme: ascuţite, trunchi-conice, bombate etc. Cele care se foloseau la parade erau împodobite cu fel de fel de elemente ornamentale: coarne, aripioare etc. Dar acestea nu aveau ce căuta pe câmpul de luptă. O asemenea cască trebuie să fie cât mai robustă şi, în acelaşi timp, cât mai comodă. Nici una dintre aceste probleme nu a fost rezolvată vreodată până la capăt. Totdeauna casca, indispensabilul însoţitor al soldatului, nu a asigurat decât o protecţie parţială şi totdeauna ea l-a jenat şi îl va jena şi în continuare, chiar şi în epoca unor „căşti inteligente“, cu GPS şi afişaj electronic, pe acesta.

Căştile din Evul Mediu se realizau fie prin îmbinarea unor triunghiuri isoscele, fie prin prelucrare la cald pentru a li se da forma bombată, iar metalul din care se fabricau a fost, o lungă perioadă de timp, bronzul.

Din epoca carolingiană – scrie Alain Bru –, până către anul 1000, căştile occidentale semănau, în general, cu cele folosite în Imperiul de Jos. Erau, totuşi mai multe modele. Pentru cavalerişti, casca era formată dintr-o calotă (prin alăturarea a două cochilii) şi avea protecţie şi pentru obraji. Cea a infanteristului era realizată prin forjare repetată, avea forma unei calote la baza căreia se afla o bandă circulară, protecţie pentru ceafă, pentru obraji şi pentru nas. Era o cască grea, incomodă, dar asigura o protecţie foarte bună.

Din secolul al XI-lea până în secolul al XII-lea se dezvoltă o cască formată dintr-un fel de cilindru care avea deasupra o placă rotundă plată sau un con plat, rezolvându-se astfel complicata problemă (pentru acea epocă) a realizării formelor curbe şi ovale prin forjare sau prin îmbinare. În acest cilindru, sunt decupate orificii şi fante pentru ochi, pentru nas şi pentru gură. În secolul al XIII-lea, în partea din faţă a cilindrului va fi montat un volet, care va înlocui toate aceste orificii şi fante. Casca evoluează apoi, după 1450, spre forme ovaloide, cu volete şi alte mecanisme de asamblare la armură. Astfel de căşti protejau capul, gâtul şi faţa.

Pe la începutul secolului al XV-lea fierarii reuşesc să crească temperatura şi să realizeze oţeluri maleabile, care, datorită încălzirii la temperaturi înalte, pot fi modelate după voinţă. Astfel, armurile şi căştile se modelează după luptători, ceea ce reprezintă un mare progres.

Dar ţăranul care se refugiază în castel şi participă la lupta defensivă nu are nici un fel de protecţie. Şi aşa, în vremurile acelea, armurile şi căştile erau foarte diferite. Unele erau făcute de fierarii din sate, altele se moşteneau sau veneau din secolele trecute. Foarte puţine unităţi – de obicei ale

suveranului sau unor feudali foarte puternici şi foarte bogaţi – erau echipate uniform.

Scutul. Existau scuturile obişnuite, cele care se purtau în mâna stângă, şi marile scuturi care se dispuneau la sol şi se deplasau în funcţie de necesităţi, un fel de „fortificaţii care se mişcă".

În Evul Mediu, scutul individual devenise de forma unui arc de ogivă, aşa cum este el cunoscut până în zilele noastre.

Unii dintre cavalerişti nu întrebuinţează însă scutul în luptă, datorită armurilor grele care, pe de o parte îi proteja, iar pe de altă parte îi jena, inclusiv în conducerea calului.

Pe timpul şarjelor, mai ales cavaleria uşoară, foloseşte, împotriva săgeţilor, un ECU care este legat, printr-o curea de piele, spre inamic.

În lupta pe jos, se foloseşte, în secolul al VIII-lea un scut rectangular. S-au folosit chiar ziduri de scuturi (cel realizat de armata Lui Carol Martel la Poitiers, în 732, şi cel al lui Harold, la Hstings, în 1066).

În lumea musulmană şi în Orient, se foloseşte, de regulă, scutul de formă circulară. Cel folosit de infanterişti, natural, are dimensiuni mai mari decât cel al cavaleriştilor.

Către sfârşitul Evului Mediu, scutul se va rări şi, în cele din urmă va dispărea din dotarea luptătorului, datorită, firește, apariţiei şi dezvoltării armelor de foc. Dar pentru cea mai mare perioadă a Evului Mediu, el făcea parte din echipamentul cel mai important al soldatului.

Scutul uriaş, comun, deplasabil, este un fel de precursor al blindatelor de azi. El era, în general, rectangular, montat pe roţi şi prevăzut cu fante pentru observare şi pentru tragere.

Unele scuturi erau, de fapt, nişte panouri de 170/90 cm care se fixau la sol cu ajutorul a doi ţăruşi metalici şi susţinuţi cu o proptă. Erau şi scuturi mai mici 100/70 cm care se purtau pe umeri şi pe care-l folosea un luptător în poziţia în genunchi. Acest paravan avea vreo 30 de kilograme, dar oprea toate săgeţile trase de arcuri şi, la o sută de paşi, chiar şi pe cele trase de un careu de arbalete. El proteja atât luptătorul cât şi pe genistul care efectua lucrări.

Existau şi scuturi mult mai puternice, cu o grosime de 5 la 7 cm, care cântăreau 80 – 100 kg, care se transporta pe două roţi şi era manevrat de doi oameni. Archebuzele penetrau un astfel de „blindaj", aşa că el a crescut şi chiar a fost dublat de plăci metalice, însă, o dată cu acestea a crescut şi greutatea la 250 kg şi, la patru, numărul oamenilor care-l transportau.

Către sfârşitul secolului al XV-lea, toate acestea, cu unele mici excepţii, dispar. Apar însă în 1915, pentru o scurtă perioadă de timp şi, după cum ştim, mult mai târziu, ca scuturi montate pe afeturile de tun.

Protecţia colectivă. Tot Evul Mediu se caracterizează prin dezvoltarea unor mijloace excepţionale de protecţie colectiv, dintre care cele mai importante sunt castelele fortificate şi, prin extensie, oraşele fortificate. Fortul carolingian, până către sfârşitul secolului al IX-lea, avea incinta exterioară în întregime din lemn, iar podurile exterioare (peste şanţurile care înconjurau incinta) erau tot din lemn. Aceste forturi aveau mici turnuri de pază, eventual şi unele turnuri în incintă. În exterior, se aflau locuinţe, grajduri şi alte construcţii necesare vieţii curente. Exista, în interior, o ultimă fortificaţie . În secolul al X-lea s-au adus unele perfecţiuni, dar fortificaţiile erau tot din lemn. În acest timp, fortificaţiile se amenajează, succesiv, pe incinte, pe coline naturale sau artificiale, în vârful acesteia aflându-se ultima construcţie, precedată însă de numeroase obstacole şi de pasarele care puteau fi uşor incendiate sau, la nevoie, distruse. De data aceasta, locuinţele şi grajdurile se află înapoia primei incinte (în curtea de jos). În timpurile obişnuite, cei din curtea de jos nu au acces în ultima incintă de pe colină.

O astfel de soluţie nu era însă perenă, nici foarte bună. Vulnerabilităţile erau foarte mari. Curtea inferioară, ca şi cea superioară puteau fi uşor incendiate, iar durata lor în timp era limitată. De aceea, către sfârşitul secolului al X-lea reapare piatra ca material de construcţii şi fortificaţii. Epoca romană reverberează şi prin această revenire la forturile de odinioară. Castelele fortificate, de regulă, rectangulare (cu timpul însă formele vor varia foarte mult), sunt construite pe coline naturale şi chiar pe locuri foarte greu accesibile. Ruinele lor presară, azi, întreaga Europa, dar şi celelalte continente, mărturii ale unei perioade din istoria omenirii în care, pentru prima oară după atâta vreme, omul s-a închis în piatră pentru a se apăra împotriva… omului. Ele sunt, deopotrivă, castele ale măreţiei (este vorba de construcţii uriaşe care au necesitat eforturi imense), dar şi ale ruşinii, întrucât nu erau ridicate pentru a se apăra de vânturi, raze cosmice sau de extratereştrii, nici măcar de animale, ci de alţi oameni. Dar acestea sunt vremurile şi noi nu avem dreptul să le judecăm. Nu poţi să nu te uimeşti însă în faţa unui Ev, de altfel destul de prudent, în care oamenii care a ridicat fortificaţii pentru a se apăra de atacurile altor oameni, uneori de acelaşi neam cu ei, şi pe care îi atacau la rândul lor cu aceeaşi ferocitate. Castelele nu erau însă numai fortificaţii de apărare ridicate de populaţiile neagresive. Ele se constituiau, în acelaşi timp, şi în importante baze de plecare la ofensivă împotriva altora. Evul Mediu introduce în arta militară ceea ce am numi un „război al castelelor“, un fel de bătălie pe termen lung, niciodată încheiată, niciodată câştigată sau pierdută, a unor puncte fortificate împotriva altor puncte fortificate. Şi chiar dacă nu ferocitatea este caracteristica principală a Evului Mediu, ci prudenţa, şiretenia, tendinţa de a evita masacrele şi luptele deschise, aşa cum

erau ele în antichitate, motivul acestor uriaşe castele nu era bunăstarea, ci apărarea, mai exact, protecţia şi, adesea, asigurarea condiţiilor pentru a-l ataca, la momentul oportun, pe celălalt. Această caracteristică va însoţi omenirea de-a lungul multor secole.

După Evul Mediu, bătăliile vor redeveni însă feroce, castelele nu vor mai folosi la nimic, iar armamentul şi mijloacele de luptă se vor perfecţiona atât de mult încât nimeni nu va mai fi vreodată invulnerabil.

Aşadar, visul făuritorilor de castele din Evul Mediu s-a spulberat, poate, încă de atunci. Pentru că, nici atunci, nici mai târziu, de fapt, niciodată, castelele fortificate şi oraşele fortificate n-au oprit războaiele, ci doar au încetinit oarecum ritmul pierderilor umane. Viaţa omului devenise preţioasă în Evul Mediu.

Aceste castele nu se războiau chiar tot timpul. În intervalele dintre două confruntări, aici se făceau planuri, se urzeau alianţe, se făcea diplomaţie, dar se şi trăia.

Castelele au început să se perfecţioneze, palisadele de incintă au devenit pereţi, turnurile de observaţie au devenit locaşuri de tragere. În incintă se află, de-acum, toate: surse de aprovizionare cu apă, grajduri, locuinţe, biserică etc. Dacă nu se află pe o stâncă sau pe o colină dominantă, castelul este înconjurat de un şanţ umplut cu apă. Aceasta este imaginea clasică a castelelor medievale.

Partea locuibilă devine circulară sau semicirculară şi este legată de partea inferioară prin planuri de lemn înclinate de lemn care, la nevoie pot fi distruse. Adesea, din incinta superioară sunt săpate tuneluri care să permită ieşirea spre un curs de apă sau ieşiri de salvare, care rămân, în mare măsură, secrete.

Tot Alain Bru ne spune că perioada gigantismului de la finele secolului al XIII-lea şi începutul secolului al XIV-lea culminează cu ambiţiosul castel de Coucy, construit între 1323 şi 1330 de Enguerrans al II-lea, apoi renovat uşor în 1400. Acest castel avea turnuri înalte de 36 de metri şi cu un diametru de 19 metri, iar incinta superioară era înaltă de 54 de metri şi avea un diametru de 31 de metri. Aceasta avea de 22.000 tone de piatră, de trei ori mai mult decât greutatea turnului Eifel. În aceste incinte nu avea voie să pătrundă nimeni, în afara unor militari şi unor servitori de mare încredere. Nici rudele apropiate – şi cu atât mai puţin străinii sau oaspeţii – nu avea dreptul să viziteze astfel de locuri. Era un mare act de impoliteţe şi simpla întrebare despre un astfel de loc. În timp de război, soldaţii destinaţi să lupte în această incintă erau conduşi direct la posturile lor de luptă. Şi în ţara noastră există ruine ale unor astfel de castele şi cetăţi medievale: castelul Huniazilor, cetatea Sucevei, cetatea neamţului etc.

Oraşele fortificate – ridicate în sud-vestul continentului de regii francezi şi britanici – erau castele fortificate cu o incintă locuibilă foarte largă. Aceasta se afla în spaţiul curţii inferioare şi conţinea locuinţe, edificii de cultură şi biserici.

Praful de puşcă, realizarea tunului şi, mai ales, a încărcăturilor explozive au făcut ca, începând cu secolul al XV-lea, valoarea castelelor fortificate să scadă foarte mult. Acest proces a fost însă foarte lent. Oricum, tunul şi explozibilul au desfiinţat valoarea castelului fortificat. Această concluzie, care reprezintă sfârşitului Evului Mediu, este foarte importantă pentru arta militară. Descoperirea prafului de puşcă, realizarea armelor de for, îndeosebi a tunului şi a încărcăturilor explozive va face caducă reţeaua de castele şi va relansa lupta deschisă, ceea ce însemnă, înainte de toate, o nouă revenire spectaculoasă şi tragică la arta militara a antichităţii.

Mobilitatea. Bătălia de la Adrianopole demonstrase, indubitabil, rolul mobilităţii într-o bătălie. De aceea, începând cu ultima etapă a antichităţii, în arta militară devine predominantă concepţia războiului de mişcare. Năvălirile succesive asupra Imperiului roman au impus acest concept, dar, imediat după prăbuşirea acestuia, s-a prăbuşit şi conceptul ca atare. Mai exact, a intrat într-o etapă de fărâmiţare a acţiunilor şi de reelaborare a filosofiei confruntării.

Celţilor li se datorează probabil potcovirea cailor, iar prin secolul al IV-lea apar şeile cu arcade şi panouri şi hamul, în secolul al VII-lea, şi în Bizanţ, apare scăriţa la şa inspirată din bucla de piele prezentă la popoarele stepelor Rusiei de Sud, se realizează atelajele, apoi, în secolul al IX-lea, jugul frontal care permitea folosirea a două şi chiar trei perechi de boi care tractau o maşină cu aburi pe roţi, motorul unei batoze.

Şaua cu cele două scăriţe are o mare importanţă, pentru că a făcut din cavalerist stăpânul câmpului de luptă timp de patru secole, iar hamul a permis folosirea calului pentru tractarea materialului de artilerie. Boul duce mai mult decât calul, adică materialul greu de artilerie, dar el nu poate merge decât cu patru kilometri pe oră.

La sfârşitul secolului al IX-lea apare şi trenul mobil din faţă la atelajele cu patru roţi, ceea ce face posibilă manevrarea (întoarcerea) uşoară a acestor vehicule. Această invenţie a Sudului s-a răspândit destul de greu spre Nord, dar ea are o importanţă colosală pentru ceea ce înseamnă mobilitate. Este un fel de „ou al lui Columb“ al mobilităţii.

Odată cu invaziile migratorilor, în ultima parte a Imperiului roman, mai ales în Vest, drumurile, chiar şi cele dalate, se degradaseră cumplit, ceea ce îngreuna foarte mult folosirea atelajelor. Dar, începând cu secolul al VI-lea, când majoritatea migratorilor s-au fixat, se reia construcţia drumurilor.

Ceea ce se făcea era foarte departe de tehnica impecabilă a romanilor, dar, oricum, începea reconstrucţia drumurilor. În această etapă, în construcţia drumurilor, nu se aplică principiul roman – calea cea mai scurtă pentru a ajunge la obiectiv –, ci alte principii, rămase necunoscute, ca şi drumurile care, probabil, s-au realizat. Oricum, cel puţin până în secolul al X-lea, problema drumurilor nu se punea cu atâta acuitate. Nu se cunosc, în această perioadă, alte drumuri în afară de traseele marilor pelerinaje. După secolul al X-lea, drumurile care se realizează rămân neschimbate timp de un mileniu. Aceasta, în principal, pentru că drumurile se realizează în aşa fel încât calul şi boul să poată urca pantele (drumuri în serpentine), iar ele vor corespunde multă vreme exigenţelor de transport.

Drumurile care au fost realizate după secolul al X-lea traversează cursurile de apă cam prin aceleaşi puncte. Cu excepţia câtorva poduri romane, nu există nici un pod de piatră anterior secolului al XII-lea, ceea ce spune foarte mult despre circulaţia acelor timpuri. Nu există aproape nici o informaţie despre podurile din lemn care au precedat aceste poduri de piatră. Este vorba de aceeaşi perioadă în care şi fortificaţiile erau construite tot din lemn. Probabil că se construiau după aceeaşi tehnologie descrisă de romani: se băteau pilonii, se puneau grinzile longitudinale, apoi cele transversale.

Evident, în Evul Mediu, în epoca bătăliilor între castele fortificate, erau preferabile podurile de lemn care puteau fi uşor construite şi tot atât de uşor incendiate. Dacă avem în vedere faptul că limitele feudelor erau marcate în multe cazuri de cursurile de apă, e lesne de înţeles că podurile respective trebuiau să corespundă intereselor acestor feudali. Şi, în afară de aceasta, un pod de piatră se construieşte foarte greu, se întreţine foarte greu, se distruge extrem de greu şi, mai ales, este costisitor. De aceea, trecere la construirea masivă a podurilor de piatră (după secolul al XII-lea) trebuie să corespundă unei noi etape în dezvoltarea feudalismului, aceea a intensificării schimburilor de mărfuri, ca urmare a apariţiei mijloacelor moderne de prelucrare, şi a întemeierii statelor. Cert este că o mare parte din aceste poduri au fost construite foarte solid, unele dintre ele păstrându-se intacte până în zilele noastre, în pofida cerinţelor sporite ale traficului.

Mobilitatea maritimă. Antichitatea inventase navigaţia. Evul Mediu nu avea cum să renunţe la ea. Dimpotrivă, se pare că nu numai că a menţinut-o, dar a şi dezvoltat-o. China medievală foloseşte corăbiile de război, atât pe râurile interioare, cât şi în spaţiul maritim. În Mediterana, se păstrează galera, o navă greoaie, cu borduri înalte şi greu manevrabilă. În acest timp, prin secolul al XVII-lea, apar însă şi unele nave pentru transportul cavaleriei, lungi de 16 metri, cu un singur catarg, cu pânză de formă pătrată sau dreptunghiulară, pentru transportul trupelor şi chiar nave de luptă.

Din unele texte rezultă că navele cavalerilor cruciaţi erau ceva mai importante, având două catarge.

În această epocă, apare caravela. În jurul anilor 1500, tonajul acesteia era între 50 şi 500, nava fiind stabilă şi mai bine adaptată navigaţiei rapide, întrucât putea primi un sistem de pânze mai bogat, în raport cu tonajul.

Trecerea cursurilor mari de apă se făcea nu numai pe poduri comerciale care, de multe ori, nu corespundeau necesităţilor militare, ci şi cu ajutorul unor ambarcaţiuni de cele mai multe ori rechiziţionate din zonele respective. Pentru transportul cailor şi materialului greu se realizau un fel de portiţe prin cuplarea a doua sau mai multe ambarcaţiuni şi folosirea unei platforme care se sprijinea pe acestea.

În general, pentru traversarea (forţarea) cursurilor de apă, se foloseau mai multe procedee:

- cucerirea şi menţinerea unui pod permanent;
- realizarea unui pod pe piloni;
- realizarea unui pod mobil (de pontoane).

Toate aceste procedee se foloseau, în funcţie de situaţie, fiecare având avantajele şi dezavantajele lui. Un pod permanent, spre exemplu, era greu de cucerit şi, mai ales, de menţinut, vulnerabilitatea trupelor care treceau pe acolo era foarte mare, iar riscul unor atacuri puternice din partea inamicului se menţinea tot timpul. De fapt, în toate timpurile, din antichitate până în epoca nucleară, trecerea sau forţarea cursurilor de apă au pus totdeauna probleme.

Cel de al doilea procedeu se aplică şi el din antichitate până în zilele noastre, dar nu este uşor. În primul rând, este necesar ca, în cadrul trupelor, să existe specialişti, iar militarii să aibă astfel de abilităţi. Or, se ştie, Evul Mediu nu preluase acest obicei de la legiunile romane, întrucât nu fusese nevoie. Ştim deja că majoritatea drumurilor şi podurilor construite în vremea romanilor fuseseră distruse sau lăsate în paragină.

Cel de al treilea procedeu – realizarea unui pod plutitor - este o inovaţie a englezilor în ultima treime a Războiului de o suită de ani. În Evul Mediu, o astfel de soluţie era posibilă în măsura în care puteau fi rechiziţionate mijloace plutitoare de la riverani. Trupele nu dispuneau, ca astăzi, de echipamente pentru realizarea unor poduri plutitoare, dar, cu timpul, s-a realizat şi acest lucru. Evident, mijloacele de la faţa locului nu erau totdeauna suficiente. Un astfel de pod avea nevoie de un sistem de ancorare solid, de capete de pod şi de numeroase alte amenajări. Nimic nu este însă imposibil pe lumea aceasta. Evul Mediu revenea, cumva la modalităţile folosite de armatele din antichitate pentru traversarea cursurilor de apă. Unul dintre exemplele cele mai semnificative îl reprezintă modul în care legiunile lui

Traian au trecut Dunărea în anii 101 -102 şi 105 – 106 în timpul războiului împotriva dacilor.

Provocarea fusese lansată. Începând din secolul al XV-lea – ne spune tot Alain Bru, în excelentul său studiu publicat pe Internet de Institutul de Strategie comparată din Franţa – numeroşi specialişti au propus realizarea unor poduri plutitoare formate din pontoane transportat pe roţi şi asamblate la faţa locului. Procedeele propuse nu difereau foarte mult de ceea ce foloseşte azi orice armată pentru traversarea sau forţarea cursurilor de apă: parcuri de poduri de pontoane. Se foloseau, de asemenea, pentru traversarea materialului greu, portiţe sau sisteme combinate de portiţe cu poduri uşoare şi cu poduri permanente etc.

Logistica. Dispăruse, de parcă nici n-ar fi fost, şi superba organizare romană, meticulozitatea cu care erau pregătite şi susţinute acţiunile, drumurile, aprovizionările, disciplina. Vor fi necesare zece secole pentru a se atinge cât de cât o asemenea perfecţiune.

Există însă un argument care a reimpus regândirea sistemului logistic şi a modalităţilor de susţinere a acţiunilor de luptă: apariţia prafului de puşcă. Tunurile, armele de foc şi celelalte nu puteau fi aprovizionate decât dacă muniţiile erau pregătite din timp şi depozitate în mod corespunzător. Dintr-o dată se creează dependenţe şi interdependenţe foarte puternice care vor direcţiona activităţile de aprovizionare şi transport spre o reconfigurare asemănătoare celei romane. Desigur, provocările nu vor mai fi aceleaşi, întrucât Evul Mediu nu pune în mişcare, pe mii de kilometri, mari armate, ci fragmentează extrem de mult atât spaţiul de confruntare, cât şi confruntarea propriu-zisă. De aceea, progresul este lent, dar nu există drum de întoarcere. Fără o logistică pe măsură, nu există nici confruntare, nici vieţuire, nici supravieţuire.

Caracteristicile logisticii Evului Mediu derivă din specificul confruntărilor din această epocă. Evul Mediu nu pune în mişcare efective mari, pe distanţe lungi, iar bătăliile, atâtea câte au fost, nu au aspectul unor confruntări pe viaţă şi pe moarte, cu consumuri imense. Sunt, în general, angajări cu obiectiv limitat, asedii, demonstraţii de forţă, lupte prin reprezentanţi sau bătălii între castele. De aceea, aprovizionarea cu alimente se face, de regulă, prin rechiziţii din zona de confruntare, în situaţia în care bătălia nu se desfăşoară sub zidurile cetăţii (dar şi atunci, cel aflat în ofensivă, atât pe timpul asediului, cât şi atunci când trece la asalt, îşi procură, cu sau fără plată, produsele necesare din zonă). Din acest motiv, populaţia atacată practică tactica „pământului pârjolit“, pentru a-l pune pe inamic în situaţia de a nu se putea aproviziona şi a abandona lupta.

Aceste tactici se folosesc în timpul Războiului de o sută de ani, dar sunt aplicate cu succes şi de domnitorii români din Evul Mediu.

Inamicul folosea şi el, la rândul lui, modalităţi de prăduire a populaţiei, ceea ce dovedeşte că nu existau armate permanente, bine plătite şi disciplinate, care să aibă o morală şi să se supună unor reguli stricte.

Luptătorii angajaţi nu au tot timpul „de lucru". De aceea, după ce se încheie o bătălie, ei rămân şomeri, se organizează în bande şi pradă satele şi gospodăriile şi aşa sărăcăcioase ale celor care nu sunt în măsură să le apere.

Desigur, această situaţie nu se petrecea peste tot. Armatele regulate şi bine plătite îşi creau sisteme de aprovizionare formate din convoaie care le însoţeau în campanii. Dar acestea erau, în general, armate ale regilor, cum au fost cele ale reginei Elisabeta de Castilia şi ale lui Ferdinand Aragon sau, la noi în ţară, cele ale lui Mihai Viteazul. Oricum, dat fiind specificul Evului Mediu, aprovizionările nu constituiau chiar o problemă greu de soluţionat. Trupele regulate nu torturau populaţia, ci, dimpotrivă, doreau să fie privite şi tratate ca eliberatoare. Oare nu a fost aşa întotdeauna, din antichitate, până în epoca cibernetică?

Probleme complicate şi complexe punea aprovizionarea cu muniţii. Apariţia artileriei a necesitat pregătirea din timp a proiectilelor şi încărcăturilor şi transportarea lor la piesă. Desigur, nu erau aceleaşi cerinţe precum cele din timpul primului şi celui de al doilea război mondial, tunurile Evului Mediu având o cadenţă rară, da nici mijloacele de transport nu erau aceleaşi cu cele din aceste războaie. Artileriştii medievali nu riscau, în timpul unei bătălii, să rămână fără muniţii, adică fără pulberi dinainte pregătite şi fără proiectile. În timpul asediilor, situaţia era însă ceva mai complicată, întrucât era nevoie de o mare cantitate de muniţii care trebuia transportată, în general, în timp scurt (chiar dacă asediul era de durată).

Pregătirea şi transportul pulberilor (sub formă de încărcături în săculeţe, purtate de luptători la centură, dar şi transportate cu alte mijloace), a proiectilelor (mai ales după ce s-a trecut la cămăşuirea cu metal a proiectilelor din piatră sau la pregătirea ghiulelelor de metal) puneau unele probleme, dar rareori s-a întâmplat să nu fie rezolvate.

Caracteristica principală a victoriei în Evul Mediu nu era aceea a pierderilor produse inamicului, ci aceea de a rămâne stăpân pe câmpul de luptă. O astfel de caracteristică revine abia la sfârşitul secolului al XX-lea şi începutul secolului al XXI-lea, odată cu apariţia şi folosirea pe câmpul de luptă a armei informaţionale şi a sistemelor de arme inteligente.

Aceleaşi probleme se puneau şi în ceea ce priveşte aprovizionarea cu materiale. Construirea podurilor de lemn pe piloni, spre exemplu, impunea pregătirea din timp a pilonilor, aducerea lor în zonă, baterea lor cu ajutorul

unor maşini de bătut (unor berbeci care funcţionau cu scripeţi), pregătirea grinzilor şi a scândurilor pentru podele etc. Şi materialele necesare asediului şi lucrărilor genistice (săpăturilor) de apropiere: scări, gambioane, fascine, frânghii, cârlige, gheare de pisică se cereau aduse în zonă în timp util şi în cantităţi suficiente etc.

Apariţia artileriei cu ţeavă a făcut să dispară bombardele, catapultele şi alte maşini de aruncat, dar nu dintr-odată, ci în timp, pentru că tunurile acestea erau foarte grele. Tunurile abandonate de englezi în urma eşecului asediului de la Saint Michel, în 1434, cântăreau 2 tone, 3,5 tone şi chiar 5,5 tone. În 1452, un tun avea 16,4 tone. Acest material, în caz de nereuşită, era abandonat pe câmpul de luptă.

Nici sănătatea oamenilor nu era lăsată la voia întâmplării, aşa cum se întâmpla în antichitatea timpurie. De aceea, trupele erau însoţite de medici, chirurgi, alchimişti, vrăjitori, preoţi etc. De asistenţă medicală calificată beneficia partea nobiliară a armatei. Ceilalţi se foloseau de experienţa veteranilor, se ajutau unii pe alţii sau beneficiau de ajutorul soţiilor, rudelor şi celor apropiaţi, care, în timpul luptelor din Evul Mediu, se aflau totdeauna în apropierea taberelor care se confruntau, mai ales dacă era vorba de asedierea unui castel sau de o bătălie între două armate care aparţineau celor doi feudali rivali. Armatele Evului Mediu erau totdeauna urmate de fel de fel de oameni ai societăţii civile, începând cu cei apropiaţi soldaţilor (soţii, logodnice, concubine, părinţi, rude, prieteni) şi continuând cu comercianţi, negustori, traficanţi, jefuitori de cadavre etc.

Armata bizantină era organizată pe principiul pentarhiei (fiecare unitate avea cinci subdiviziune) şi păstra tradiţia romană. În secolul al VI-lea, fiecare companie avea doi infirmieri, iar la nivelul regimentului (compus din cinci companii) se aflau un medic,un chirurg şi 8 infirmieri, ajutaţi de soldaţi brancardieri.

Regina Elisabeta de Castilia a introdus corturile de infirmerie, truse de instrumente chirurgicale, pansamente etc.

Cu aceste două excepţii, Evul Mediu european nu a înţeles că soldatul trebuie protejat de către stat, asigurându-i-se nu doar armament şi muniţie, ci şi asistenţă medicală şi respectul cuvenit pentru faptele sale, pentru riscurile sale.

Conducerea. În domeniul conducerii, există cel puţin un paradox. Pe de o parte, Evul Mediu reprezintă un regres faţă de Imperiul roman şi, în general, faţă de armatele antichităţii târzii, în ceea ce priveşte conducerea şi activitatea de comandament şi, pe de altă parte, micile armate ale feudalilor, care puteau fi conduse în condiţii foarte bune, se află la discreţia nobililor. Totuşi, în această perioadă, se dezvoltă foarte mult gândirea militară, apar

procedee ingenioase de ducere a luptei, de înşelare inamicului, de intimidare a lui etc. În China medievală, comandanţii sunt adevăraţi înţelepţi, iar Gingis Han este considerat unul dintre cei mai străluciţi comandanţi din toate timpurile.

În Evul Mediu, de regulă, şeful militar este suveranul sau feudalul. Acesta nu conduce în mod direct trupele, ci dă unele indicaţii, după care se comportă ca un luptător obişnuit în fruntea armatei sale. Generalii romani nu făceau aşa ceva. Ei nu participau la luptă decât pentru foarte scurt timp şi, de cele mai multe ori, cu un obiectiv foarte precis: acela de a îmbărbăta soldaţii, de a-i determina să lupte cu toată ardoarea. În falangele greceşti, în schimb, comandantul se afla tot timpul în faţa trupei, ceea ce, evident, reprezenta o greşeală. De cele mai multe ori, moartea comandantului armatei în luptă generează debandada trupelor proprii. Şi mai gravă este situaţia în care acesta este capturat de inamic. În aceste împrejurării, inamicul este cel care dictează condiţiile.

Regii din Evul Mediu sunt, în general, tineri, fără experienţă, spre deosebire de generalii romani, ca să nu mai vorbim de împăraţi, care îşi petreceau mulţi ani ca ofiţeri şi cunoşteau bine legile şi capcanele războiului. În Evul Mediu, ca şi în Antichitate, conducerea războiului cerea, deopotrivă, inteligenţă, înţelepciune şi foarte multă experienţă. Aceste însuşiri nu prea existau la comandanţii din armatele Evului Mediu, dată fiind durata destul de limitată a vieţii şi lipsa unor armate profesioniste cu experienţa a numeroase campanii. Totuşi, în China medievală, dar şi în Europa, datorită dezvoltării armamentelor, apariţiei armelor de foc şi politicii de reducere a pierderilor şi, în acest sens, de evitare a bătăliilor decisive, se formează primele comandamente şi, în cadrul acestora, se conturează un fel de înţelepciune şireată care promovează strategii specifice, bazate, în general, pe descurajare, inducere în eroare, negocieri şi demonstraţii de forţă. Important era, în acele vremuri, să-ţi realizezi scopurile, pe cât posibil fără să angajezi un război de masă.

La fel de nefolositor era şi obiceiul de a concentra actul conducerii asupra efectuării unor şarje de cavalerie, lăsând restul armatei – artilerie, infanterie, arcaşi, suliţaşi etc. – să se descurce singuri, să facă adică ce-i taie capul. Era un fel de şarjă de onoare. Adesea, nu conta rezultatul bătăliei, ci comportamentul celor care şarjau. Onoarea era mai presus de orice. Din acea epocă (din timpul Războiului de o sută de ani) datează şi celebra expresie *Tirez-vous, messieurs les anglais*, care arată cât de important era cavalerismul (până la dezastrul de la Crécy), ce însemna să dai întâietate inamicului să deschidă focul. Această realitate vine oarecum în contradicţie cu tendinţa generală din Evul Mediu, aceea de a se evita bătăliile decisive, cu

pierderi foarte mari, şi de a obţine victoria nu neapărat prin înfrângerea inamicului, ci prin stăpânirea câmpului de luptă. Nu era acceptată impolitețea, dar se accepta arta înşelăciunii. Până la urmă, sub Carol al VI-lea, au înţeles şi francezii acest lucru. Prima ţinea de onoarea luptătorului, de cavalerismului Evului Mediu, în timp ce a doua făcea parte din arsenalul procedeelor tactice iscusite şi stratagemelor (îndeosebi în China medievală, dar nu numai) care dădeau savoare şi consistenţă confruntării. De fapt, confruntarea era un fel de competiţie, de întrecere, în care trebuia să câştige nu numai cel mai viteaz, ci şi cel mai iscusit. Aceasta este unul dintre marile paradoxuri ale Evului Mediu. Conducerea de ansamblu a luptelor şi bătăliilor coboară cu mult sub calitatea celei romane, dar arta militară se îmbogăţeşte cu strategia indirectă a stratagemelor, a dezinformării şi descurajării.

Mijloacele de transmisiuni sunt cam aceleaşi cu cele ale antichităţii târzii. Însă amplasarea comandantului în faţa trupei îl lipseşte pe acesta de posibilitatea de a observa rezultatele primei angajări şi de a remarca evoluţia bătăliei. Chiar dacă este vorba de asediu, de asaltul unei cetăţi fortificate sau de rezistenţa la aceste acţiuni – foarte complexe, de altfel –, comandantul şi statul său major (comandamentul) trebuie să aibă posibilitatea să observe câmpul de luptă, să adune, prin toate mijloacele posibile, informaţiile necesare şi să ia măsurile ce se impun, atât în ceea ce priveşte manevra de forţe şi de mijloace, cât şi în folosirea acelor acţiuni şi procedee care pot pune trupele proprii în situaţii avantajoase. Or, toate acestea, nu se pot realiza decât dacă ieşi din rânduri şi observi, dacă analizezi ce se întâmplă, înţelegi, intuieşti şi hotărăşti. Or, numai într-o astfel de postură poţi să-ţi dai seama de mijloacele de transmisiuni de care ai nevoie, de modul de folosire a lor pentru a conduce efectiv (a primi informaţii, a da şi a transmite ordine) şi, mai ales, de comportamentul acestui sistem de legături (prin semnale, agenţi etc.) în dinamica luptei. Interesant este că Evul Mediu reprezintă o perioadă din istoria omenirii în care principiile erau mai tari ca realităţile. Acest lucru va dispărea însă (sau, în orice caz, se va diminua) după războiul de o sută de ani, când altele vor fi coordonatele şi dimensiunile bătăliilor.

Către sfârşitul Războiului de o sută de ani, practica participării nemijlocite a comandantului şi comandamentului la luptă, în linia întâi, începe să fie diminuată. Ea nu va dispărea însă nici în epoca modernă. În războiul de la 1877, în primul şi chiar în cel de al doilea război mondial, vom întâlni comandanţi care atacă în fruntea unităţilor şi subunităţilor şi cad primii seceraţi de gloanţele inamicului, lăsându-şi subordonaţii fără acela care-i putea conduce dacă nu la victorie, măcar spre o desfăşurare cât mai corectă şi mai onorabilă a acţiunii.

Numai un comandant care observă cu atenţie desfăşurarea luptei sesizează momentul când trebuie să introducă în luptă rezervele, când trebuie să şarjeze, când să atace frontal, când să întreprindă o manevră de învăluire sau de întoarcere şi, la nevoie, când să se retragă. Comandantul trebuie să conducă, nu să lupte.

În Evul Mediu nu se poate vorbi de conducere şi nici de legături la nivel operativ şi strategic, cel puţin în Europa occidentală. Ele nu sunt însă străine armatelor lui Gingis Han şi nici celor care se înfruntau în China medievală sau în India. Putem spune că, într-un anumit fel, şi din acest punct de vedere, Evul Mediu aparţine Orientului. Mongolii foloseau aşa-numiţii *cavaleri-săgeată*, echipaţi şi pregătiţi în mod special pentru a transmite la mare distanţă ordine şi informaţii, chinezii foloseau spionii, curierii şi agenţii, Imperiul bizantin se folosea de mesageri care aduceau în timp oportun informaţia autorităţilor centrale etc. Indienii din America, incaşii, aztecii etc. foloseau şi ei, în mod ingenios, sisteme de informare rapidă prin curieri şi semnale.

Lipsa unor sisteme de transmisiuni la nivel strategic nu este, desigur, întâmplătoare. Fărâmiţarea puterii, după căderea Imperiului roman de vest, apariţia a numeroase feude, divizarea conducerii şi a intereselor, lipsa unui efort constant de reconstrucţie a unor infrastructuri care existaseră cândva generau un fel de fragmentare, de limitare a nevoii de informaţii. Feudalul era interesat de domeniul lui şi, eventual de domeniile vecinilor, care-i puteau fi duşmani sau prieteni. Secole de-a rândul se va impune acest mod de a gândi şi acţiona şi numai constituirea entităţilor statale puternice şi, în consecinţă, apariţia unor politici adecvate vor genera şi regenera nivelele strategic.

Armele nu dispar cu uşurinţă din panoplii. Ele se perfecţionează, se transformă, în funcţie de evoluţia celorlalte mijloace de luptă şi de cerinţele efective ale confruntării, uneori cedează locul altora, dar nu întâmplător, ci potrivit unor determinări foarte precise şi, în acelaşi timp, foarte complexe. Evul Mediu va aduce multe asemenea determinări. Locul bombardelor din antichitate, al lansatoarelor grele va fi luat, încet, încet, de artileria cu traiectorie curbă, al arcurilor de armele de foc etc. Dar procesul acesta va dura, iar Evul Mediu îl va intermedia.

Cavaleria grea, cuirasată a existat în armata romană de prin anii 70, dar în lipsa scăriţelor, cavaleriştii erau înarmaţi cu o suliţă de 3,5 m ţinută, în luptă, deasupra umărului (în rest, sub braţ). Această armă este folosită şi în vremea carolingienilor. După apariţia scăriţelor, cavaleristul va avea posibilitatea să poarte o armură ceva mai grea care-l va proteja mai bine. Începând cu secolul al XIV-lea, a apărut aşa-numita unitate de lăncieri compusă

dintr-un cavaler şi scutierul său – care luptau pe cal –, în general unul dau doi arcaşi, un paj şi un valet. Între secolele al XII-lea şi al XIV-lea, 4 – 6 unităţi de lăncieri formau un steag (banieră). La o bătălie din vremea aceea participau între 5 şi 15 steaguri, efectivele fiind în general mici (3000 – 5000 de oameni) în comparaţie cu cele ale antichităţii, care erau de zeci de mii şi chiar de sute de mii de oameni.

Dar, o dată cu apariţia armelor de foc, rolul cavaleriei va începe să se diminueze. Ea nu va dispărea însă decât foarte târziu. Astfel, în 1914, în forţele armate franceze existau 72.324 călăreţi în armata activă, dintre care 25.399 erau înarmaţi cu săbii şi muschete, dar şi cu lănci[71]. Cavaleria s-a încăpăţânat să rămână pe poziţii până în ultima clipă. Astfel, în 1939 lăncierii polonezi au şarjat în disperare tancurile germane, în Vest, şi pe cele sovietice, în Est[72].

Infanteriştii antichităţii şi cei ai Evului Mediu dispuneau de suliţe. Acestea erau foarte diferite. Unele aveau o lungime de aproximativ 5 m. Acestea se plantau în sol, sub un unghi de 15 – 20 grade şi erau destinate să protejeze arcaşii şi trăgătorii de la arbalete şi bombarde, mai târziu şi pe artilerişti şi muschetari, împotriva şarjelor de cavalerie.

Suliţa obişnuită a infanteristului are peste 60 de forme (suliţa simplă, sabia scurtă, suliţa cu vârf lat, furca de război, halebarda etc.)

Spada şi sabia. Evul Mediu utilizează sabia-spadă. Aceasta avea, în principal (mai ales cea întrebuinţată de elveţieni şi scoţieni, în secolele al XIII-lea şi al XIV-lea) o lungime de 140 cm (dintre care 25 pentru mâner), care putea fi folosită cu o singură mână sau cu ambele mâini.

Existau şi săbii de 1,60 m care se mâniau cu ambele mâini.

Orientul întrebuinţează sute de săbii, spade iatagane etc. în toată perioada Evului Mediu, între care se evidenţiază cele fabricate din oţeluri de Damasc şi cele japoneze.

În Occident, această armă devine, cu timpul, suplă, uşor de mânuit, ceea ce va duce la apariţia unor adevăraţi artişti în folosirea lor.

Se foloseşte, în această perioadă şi **toporul** de aruncat.

Praştia continuă să se folosească în armata bizantină până în secolul al VII.

Arcul continuă, în tot Evul Mediu să rămână o armă redutabilă şi la îndemână. În bătălia de Hastings din 1066, Guillaume dispunea de un corp de arcaşi care folosesc tragerile indirecte (cu traiectorie curbă). Arcul va fi

[71] Alain Bru, Op. Cit.

[72] La muzeul din Grünwald, exista, în 1986, o hartă a dublei invazii – sovietică şi hitleristă – asupra Poloniei.

folosit mai ales de englezi. Eduard I a creat primele unităţi permanente de arcaşi în 1280. Cu ajutorul arcaşilor, el realizează trageri de masă, precise, cu arcul, înlocuind tactica galeză a ambuscadelor. La Crécy, în 1346, au fost întrebuinţaţi 6000 de arcaşi, fiecare trăgând o săgeată la cinci-zece secunde, aceasta însemnând o perdea de săgeţi foarte precise de 36.000 pe minut. Dacă se ţine seama că fiecare arcaş avea 3 – 6 duzini de săgeţi, rezultă că, la Crécy, erau disponibile pentru bătălie peste 300.000 de proiectile[73] (săgeţi). Datorită acestei eficacităţi, armatele şi-au creat unităţi de arcaşi. Dar, ne spune Alain Bru, arcul continental era, fără îndoială, mai slab decât cel arcul britanic „long bow" care cerea un antrenament continuu ce începea din copilărie.

Arbaleta se presupune a fi o invenţie a Occidentului prin anii 1000 sau, în aceeaşi măsură, o reluare a unei vechi arme greceşti sau chineze (folosită de chinezi inclusiv în războiul din 1894-1895 împotriva Japoniei). Dar acest lucru are mai puţină importanţă aici[74].

Artileria nevrobalistică nu este cunoscută în Occident timp de secole. Cruciaţii iau contact cu bizantinii, dar ideea nu este îmbrăţişată de occidentali. Ideea unei astfel de artilerii – care este o artilerie de câmp (de însoţire) – apare mult mai târziu. Cu toate acestea, ea este folosită în Extremul Orient, unde tactica şi strategia asediului se cunosc mai puţin. Artileria din această zonă (catapulta) folosea un fel de tuburi de carton umplute cu o substanţă incendiară, care preconizează pulberea neagră de mai târziu. Acestea aveau efect psihologic, nu produceau pagube. Erau un fel de foc de artificii. Chinezilor nu le-a folosit la nimic împotriva mongolilor, dar Gingis Han a luat măsuri să-şi creeze un corp de specialişti care să folosească aceste mijloace şi să deprindă caii cu exploziile.

În bătălia din 1219 – 1225 contra Imperiului musulman, mongolii folosesc berbeci, turnuri de asalt, mijloace de arunca. Se folosesc, de asemenea, 3000 lansatori de încărcături incendiare de tip chinezesc, 700 de lansatoare de bile incendiare, 300 de catapulte grele şi 4000 de scări de asalt. Dar tactica mongolă, care era una a acţiunilor de tip rapid[75], nu se putea împăca, în nici un fel, cu arta Evului Mediu care se baza pe asediu şi astfel de mijloace.

---

[73] Alain Bru, Op. Cit.

[74] Pentru detalii, a se vedea excelentul studiu al lui Alain Bru, publicat pe Internet de ISC francez la adresa: www.stratisc.org/actr/bru, Alain Bru (general de brigade c.r. Baptiste Margeride), HISTORIE DE LA GUERRE A TRAVERS L'ARMAMENT.

[75] Gheorghe Văduva, STRATEGIA ACŢIUNILOR RAPIDE, Editura AISM, Bucureşti, 2000.

Artileria cu torsiune care era un fel de catapultă lansatoare de proiectile (pietre), dar cu modificări faţă de cele care se foloseau în antichitate. (…) Greutatea proiectilelor lansate trebuie să fie de câteva zeci de kilograme de vreme ce distrugeau pereţi şi ziduri de cetăţi.

În secolul al XIII-lea, în Occident este inventată **artileria cu contragreutate**, care funcţionează pe un alt principiu decât cel al resortului: cel al contragreutăţii. Ea lansa proiectile mai grele decât oricare alt sistem, dar nu prin tragere direct, ci prin traiectorie curbă. De aceea, precizia nu era prea mare, dar se puteau arunca proiectile în interiorul cetăţii sau al castelului asediat, la distanţe de 120 - 220 de metri, în funcţie de greutatea proiectilului.

Rachetele. Denumirea provine din cuvântul italian *rochetta,*]ns[cei care au au descoperit forţa de recul a pulberii şi, în consecinţă, au realizat nişte tuburi lansatoare care măreau bătaia mijloacelor folosite, îndeosebi a săgeţilor sunt chinezii. Pe „drumul mătăsii“, aceste descoperiri au ajuns în lumea arabă, iar în Occident în timpul şi cu ajutorul cruciadelor. O asemenea descoperire nu a avut prea mare succes. Se prefera precizia. Dar chinezii au realizat că arderea pulberii măreşte viteza săgeţii şi creează o capacitate de autopropulsie.

Această proprietate este folosită de arabi pe timpul cruciadelor, spre exemplu, în 1250, în apărarea unui braţ al Nilului împotriva armatei lui Ludovic al IX-lea. Fuzeea (racheta) se va întrebuinţa în Evul Mediu pentru a înspăimânta caii, în asedierea oraşelor fortificate, pentru a provoca incendii (casele fiind din lemn şi acoperite cu paie sau cu stuf), dar şi împotriva asediatorilor, în luptele navale (în confruntările dintre armatele chineze, acesta era un lucru frecvent). O astfel de rachetă nu avea însă nici un efect asupra castelelor din piatră fortificate. La asediul de la Orleans, din 1429, spre exemplu, deşi existau arme de foc deja evoluate, s-au folosit, şi de o parte, şi de alta rachete, atât pentru incendierea oraşului, cât şi pentru aprinderea fortificaţiilor din lemn făcute de adversar.

A fost o vreme când aceste rachete s-au întrebuinţat, fără să aibă însă un mare efect. Dezvoltarea armelor de foc a făcut însă să dispară pentru multă vreme: vor apărea foarte târziu, vremelnic, abia pe la începutul secolului al XIX-lea, apoi vor fi iarăşi eclipsate, până la apariţia şi folosirea renumitelor V1 şi V2.

Dacă rachetele n-au avut succes, mijloacele de artilerie s-au impus cu timpul. Ele nu au fost primite ca o „iluminare“, ca o chestiune senzaţională. înlocuiau uriaşele

Artileria. S-a ajuns la concluzia că efectul pulberii poate fi folosit nu numai pentru a mări bătaia unei săgeţi, ci şi pentru a arunca, în mod dirijat,

un proiectil spre o ţintă. Aşa a apărut artileria. Acest lansator cu pulbere, care nu era chiar o minune, întrucât el a apărut lent şi s-a integrat destul de greu în câmpul de luptă. Era însă clar (după un anumit timp) că totul s-a schimbat.

Se consideră că, pentru prima dată, armele de foc au fost întrebuinţate în bătălia de la Crécy din 1346 de către englezi. Ei au pus în line trei bombarde care, se spune, au decis soarta bătăliei. Să nu uităm însă că, în afară de cele trei bombarde, englezii aveau 6000 de arcaşi care au lansat în jur de 300.000 de săgeţi! În anul următor, la Calais, aceste bombarde sunt transportate pe continent, dar nu se dovedesc prea utile din cauza bătăii foarte mici.

Mongolii au întrebuinţat, la rândul lor, în secolul al XIII-lea, acele ghiulele de foc pregătite de chinezi. Alain Bru emite ipoteza că ar fi posibil ca ghiulele respective să fi fost lansate de pe astfel de mijloace.

Decretul florentin din 1326 numeşte pe cei care au sarcina de a fabrica „tunuri de metal“ (de canna tube), ghiulele şi săgeţi de fier pentru acestea. Există, desigur, din această perioadă şi alte documente care atestă fabricarea tunurilor şi proiectilelor (ghiulelelor). Europa cunoaşte artileria cu ţeavă în primele decenii ale secolului al XIV-lea. Primele ţevi sunt turnate din bronz, după tehnica folosită în construirea clopotelor de biserici. Sunt rezolvate, în continuare, o serie de probleme privind transportul acestor tunuri pe roţi, ochirea şi calibru.

Regii şi comandanţii înţeleg, în secolul al XV-lea, avantajul însoţirii trupelor de către mijloacele de artilerie şi, de aceea, le acordă o importanţă foarte mare. De aceea, către sfârşitul secolului al XV-lea, tunul se montează pe roţi, are un dispozitiv de ochire, atinge ceea ce Alain Bru numeşte *prima maturitate*. Acest tun din 1490, care nu dispunea încă de proiectile explosive şi de avantren, este strămoşul tunului care va fi prezent pe aproape toate câmpurile de bătaie până la jumătatea secolului al XIX-lea.

Armele de foc individuale au cam aceeaşi soartă. La începuturile lor, ele nu puteau rivaliza cu arcul sau cu arbaleta, datorită bătăii reduse, impreciziei şi cadenţei de tragere foarte rare.

Tactica şi strategia

Există prea puţine informaţii în legătură cu evoluţia tacticii şi strategiei în prima parte a Evului Mediu. Nu există însă nici o îndoială că arta militară a evoluat în această perioadă, în funcţie de caracteristicile epocii, de coordonatele politice, de dimensiunile şi specificul confruntării. Mai mult, întrucât ultima perioadă a antichităţii, prin intensificarea invaziei popoarelor no-

made războinice şi violenţa fenomenului frontierei, adusese confruntarea militară la dimensiuni insuportabile, Evul Mediu a realizat acel recul necesar, dar şi o serie de noi modalităţii – bazate pe stratageme (China), de demonstraţii, lupte prin reprezentanţi, fragmentare de tip feudal, descurajare şi chiar negocieri (Europa) – care au adus multe elemente de fineţe şi de subtilitate în arta militară. Să nu uităm că Evul Mediu aduce armele de foc şi, legat de acestea, noi procedee tactice.

Tactica terestră

Invazia nomazilor războinici nu avea nimic de a face cu cavalerismul de mai târziu, care caracterizează Evul Mediu, nici cu tactici deosebite. Nomazii atacau, de regulă, în formaţii strânse şi se retrăgeau în dezordine. De cele mai multe ori, ei foloseau arta înşelăciunii, nu-şi ţineau cuvântul dat, foloseau ambuscadele, atacul prin surprindere şi acţiunile rapide.

Arabii secolului al VII-lea folosesc, ca procedee tactice, hărţuirea cu arcul, atacul prin surprindere cu armamentul destinat pentru lupta apropiată. Nici luptătorii, nici caii nu sunt protejaţi. De aceea, unităţile de cavalerie uşoară, foarte mobile, sunt în măsură să desfăşoare acţiuni rapide, prin surprindere şi chiar să şarjeze decisiv inamicul slăbit. Acţiuni ale cavaleriei uşoare – şi chiar ale infanteriei uşoare – vom întâlni şi la domnitorii români din această perioadă. Această tactică a cavaleriei uşoare, mai exact, de folosire a cavaleriei uşoare pentru hărţuirea inamicului şi şarjarea lui în momentele cheie se va menţine până în secolul al XX-lea. Şarjele de la Prunaru şi de la Robăneşti din primul război mondial, efectuate de unităţi ale cavaleriei române, ca şi şarjele cavaleriei poloneze din 1939 împotriva blindatelor germane şi sovietice sunt ultimele acţiuni donquijotiste (dar, din păcate, extrem de tragice) ale acestei arme excepţionale – cavaleria –, care dominat un mileniu câmpurile de bătaie, dar a cărei stea a apus o dată cu perfecţionarea armelor de foc, cu apariţia mitralierei, a avionului şi a blindatelor.

Pentru Evul Mediu, epoca fortificaţiilor, a cetăţilor şi castelelor din piatră – unele inexpugnabile –, cavaleria uşoară era însă o realizare deosebită. Ea reprezintă prima expresie a ceea vom numi strategie a acţiunilor rapide. Iar acest lucru se datorează, pe de o parte acţiunilor popoarelor nomade războinice din foaierul perturbator (Estul şi Nordul Mării Caspice – Manciuria) şi, în Evul Mediu, mongolilor şi arabilor.

Această strategie a acţiunilor rapide nu pătrunde însă masiv şi nu se impune decât cu timpul. În Imperiul bizantin, continuă să existe şi să evolueze cavaleria grea. Aceasta lansează şarje coordonate asupra inamicului. Eficacitatea lor depinde însă de foarte mulţi factori şi mai ales de teren. Într-

un teren accidentat, şarjele cavaleriei grele sunt ineficiente, uneori chiar imposibile, pe când cele ale cavaleriei uşoare sunt nu numai posibile, ci şi uşor de realizat, dacă sunt combinate cu alte acţiuni ingenioase, cum ar fi, spre exemplu, ambuscadele. În bătălia de pe Indus, din 1222, mongolii folosesc, împotriva musulmanilor, o mare divizie de cavalerie în teren muntos, care execută o manevră de învăluire şi, prin aceasta, hotărăşte soarta confruntării. Era prima manevră de o asemenea amploare în teren muntos. Ea demonstrează, între altele, că nici o acţiune nu este imposibilă, că inteligenţa, curajul şi ingeniozitatea comandanţilor şi luptătorilor au spart totdeauna şabloanele. Deşi, după modul cum este judecat Evul Mediu, nu s-ar părea că asemenea calităţi au avut un câmp larg de manifestare, adevărul este că, în special în China şi în Orientul îndepărtat, dar chiar şi în Europa conţilor şi prinţilor, acest ev întunecat a adus, totuşi, şi foarte multă lumină în domeniul artei militare.

La începutul secolului al VII-lea, la Poitiers regele Carol Martel formează, în faţa cavaleriştilor lui Abd-er-Rahman, un fel de bastion viu (în genul falangelor greceşti de odinioară) din luptătorii săi foarte bine protejaţi. Inamicul este derutat de acest comportament neobişnuit şi ezită mult timp. În cele din urmă, trece la atac şi se izbeşte de acest zid de fier. Dar exemplele de confruntare în care un procedeu sau altul determină câştigul de cauză sunt numeroase.

Carolingienii reanimă manevra în câmpul tactic. În acest sens, ca şi în Bizanţ, se dezvoltă cavaleria, mai ales datorită inventării şi folosirii scăriţelor. Imperiul avea pe atunci 1.200.000 kilometri pătraţi. Acest lucru cere mobilitate şi inteligenţă. Carolingienii foloseau o tactică adaptată la situaţie. Spre exemplu, dacă inamicul nu îşi realizase încă pe deplin dispozitivul şi putea fi surprins în această ipostază, armata trebuie să pătrundă pe centru printr-o lovitură frontală puternică, apoi, în adâncime să de despice în două, să fracţioneze inamicul şi să-l nimicească pe părţi. Infanteriştii acţionau asupra flancurilor, iar cavaleriştii asupra spatelui. Dacă inamicul realizase deja dispozitivul, atunci trebuia atacată aripa lui cea mai slabă şi extins atacul asupra spatelui, centrului şi aripii celeilalte. Aceasta este manevra ce se va impune de-a lungul secolelor. Ea venea din antichitate, de la Alexandru cel Mare şi va ajunge la Napoleon şi la marile armate care s-au confruntat în al doilea război mondial.

Paralel cu aceste tactici ale armatelor aflate în contact, pe un câmp de luptă, Evul Mediu va cunoaşte şi tactici ale unor expediţii de jefuire (cele ale vikingilor, cele ale otomanilor, cele ale mongolilor etc.). Războaiele, în acel timp, se duceau pentru teritorii, pentru bunuri, pentru bogăţii şi pentru sclavi

Către sfârşitul secolului al IX-lea, vikingii renunţă la acţiunile cu grupuri mici şi bande prădătoare şi îşi formează armate care nu mai întreprind raiduri, ci cuceresc teritorii. În această epocă apar ducatele şi regatele Angliei, Normandiei, celor Două Sicilii şi cel al Kievului.

Arabii fac, oarecum, excepţie de la comportamentul popoarelor nomade cuceritoare, în sensul că ei nu se lasă asimilaţi. După ce trec dincolo de Amu Daria şi Sâr Daria, dincolo de Indus, cuceresc cam tot ce corespunde spaţiului ce defineşte „drumul mătăsii", ei asimilează destul de repede populaţiile din zonă, creează şi controlează lumea islamică. Tactica lor este foarte abilă. Ei îşi recrutează infanteria, în mare măsură, din populaţiile convertite. Folosesc acţiunile de tip carolingian: atac violent, pătrundere, dezvoltare a loviturii în adâncime. Ei întrebuinţează, de asemenea, hărţuirea, întrucât dispun de o cavalerie uşoară abilă şi foarte bine antrenată.

Imperiul bizantin păstrează tactica şi armele din vremea lui Iustinian. Apar însă manuale după care se desfăşoară pregătirea şi acţiunile, ceea ce reprezintă un lucru nou.

În Occident, apar armatele feudale. Baza lor o constituie cavaleria grea. În Anglia, dar nu numai, importanţi sunt şi arcaşii. Aceste armate apără castelele şi oraşele fortificate sau, dacă este necesar, atacă alte armate ale altor feudali.

Bătălia între două armate feudale începe cu ciocnirea infanteriştilor, a arcaşilor şi a arbaletierilor şi se încheie cu confruntarea cavaleriei grele.

În faţa primilor cruciaţi, sarasinii nu aveau cavalerie grea, ci o cavalere uşoară. Ei îi hărţuiesc pe cruciaţi cu arcuri şi, când cavalerii grei sunt epuizaţi şi au pierderi importante, îi şarjează. Această tactică a fost posibilă numai într-un teren favorabil, altfel ar fi fost extrem de greu de rezistat atacului în forţă al cavaleriei grele.

In 1214, la bătălia de la Bouvines, cavaleria atacă frontal şi manevrează de flanc, venind în sprijinul infanteriei. În 1302, la Courtrai, nu va mai fi însă aşa. Flamanzii s-au postat înapoia unui teren mlăştinos. Cavaleria franceză a şarjat şi s-a afundat în mlaştină. „Restul n-a mai fost decât un măcel care a lăsat un nume sinistru la locul luptei: Blood-Meersh, Mlaştina de Sânge."[76]

În timpul asediului şi, respectiv, al rezistenţei la asediu sau la asalt, cavaleria nu are nici un rol. Asediul şi asaltul nu se dau cu nobili, ci cu infanterişti, cu oameni de rând obişnuiţi să muncească pământul, să lucreze la pădure şi în carierele de piatră.

[76] Alain Bru, *Op.cit.*

Către sfârşitul Evului Mediu, mai exact, în cea de a treia parte a lui, se situează una dintre cele mai caracteristice confruntări ale acelui timp: **războiul de 100 de ani**. Simplul titlu spune foarte multe în legătură cu filosofia confruntării Evului Mediu. De la lupte sângeroase la tărăgăneli de zeci de ani, după determinări care, azi, ne par subiective şi chiar absurde. În realitate, este vorba de o epocă extrem de frământată, în care se constituiau şi se desfăceau entităţi, în care se căutau forme de exercitare a puterii, de guvernare, de fapt de afirmare sau de impunere a identităţii. Evul Mediu este, într-un fel, evul germinator de suporturi pentru viitoarele mai mari sau mai mici identităţi sociale.

Eduard al III-lea, regele Angliei, credea că are dreptul la coroana Franţei, fiind descendent direct al lui Filip al IV-lea cel Frumos, prin mama sa, Elisabeta. El a contestat legitimitatea celor care se aflau la putere în Franţa. Aceasta se întâmpla în 1337. În bătălia de la Ecluse din 1340, flota franceză a fost distrusă în întregime, ceea ce a creat un avantaj net lu Eduard în plan strategic. El putea să-şi deplaseze nestingherit forţele în Flandra şi, în general, pe continent. Ostilităţile dintre Franţa şi Anglia s-au prelungit până în 1451. La început, francezii au dat înapoi în faţa adversarilor lor englezi, care erau mai mobili şi mai ofensivi, aşa cum am precizat, când am vorbit de mobilitate. Cele două bătălii – cea de la Crécy din 1346 şi de la Poitiers, din 1356 – sunt deosebit de interesante pentru a înţelege arta militară a timpului. În ambele bătălii, englezii au acţionat în inferioritate numerică (36.000 englezi contra 50.000 francezi, la Crécy, şi 7.000 englezi contra 15.000 francezi, la Poitiers), englezii au câştigat categoric cele două bătălii, datorită folosirii arhebuzelor şi arcaşilor, la Crécy, şi manevrei în flanc, la Poitiers. Mai mult, la Poitiers, a fost luat prizonier însuşi regele Ioan cel Bun de către Prinţul Negru. Şarjele pline de bravură ale francezilor au întâlnit focul puternicelor arhebuze şi, mai ales, săgeţile celor 6.000 de arcaşi, la Crécy, şi disciplina şi puternica reacţie ofensivă la Poitiers. Cu 524 de ani în urmă, adică în anul 732, Carol Martel îi bate straşnic pe arabi, zăgăzuind pentru totdeauna invazia lor în Europa… Cât de aspră şi de întortocheată este soarta!

Acestea sunt considerate acţiuni de anvergură, deşi nu se comparau cu bătăliile din antichitatea târzie unde erau angajaţi sute de mii de oameni. Sub Carol al V-lea, războiul devine de uzură. În acest timp, numeroase bande de mercenari fără soldă prădau regatul Franţei. În 1380, Carol al V-lea încetează din viaţă. Conflictul este aproape stins, iar situaţia stabilizată, datorită, între altele, politicii conciliante a regelui Richard al II-lea al Angliei. Se spera într-o pace de durată, dar nebunia lui Carol al VI-lea şi rivalitatea prinţilor de sânge care începe cu asasinarea, în 1407 a lui Louis d'Orleans,

fratele regelui, slăbeşte poziţia Franţei, divizată între Armagnaci şi Bourgogni. De fapt, între aceste două tabere se declanşase un război civil extrem de grav şi de distrugător. Henric al V-lea al Angliei nu putea să nu profite de o astfel de ocazie şi, în octombrie 1415, la Asincourt, produce Franţei o teribilă înfrângere (cu neutralitatea activă a lui Ioan cel fără de Frică). Englezii erau tot în inferioritate numerică (5.500 contra 16.000 francezi). Dar superioritatea armamentului, calitatea comandamentului, deci a conducerii, şi manevra rapidă au dus la obţinerea victoriei. Regatul este divizat în trei părţi: Henric al V-lea stăpâneşte Normandia, intră în Paris şi este recunoscut ca succesor de Carol al VI-lea. Ioan cel fără de Frică şi fiul său Filip cel Bun afirmă independenţa ducatului de Bourgogne, extins prin moştenirea flamandă. Prinţul Carol, ultimul fiu al lui Carol al VI-lea, păstrează provinciile din centru şi din zona de sud-est. Sprijinit de gestul lui Ioana d'Arc (20 aprilie 1429 la 24 mai 1430) şi susţinut de Yolanda de Anjou, cel care va deveni Carol al VII-lea întoarce încet, încet situaţia în avantajul lui, reia Parisul în 1435, Normandia în 1450, Guiana în 1453, după victoria de la Castillon, ultima dintre faptele de arme din acest război lung şi dureros, dar care a deschis orizonturile ideii de naţiune. Aceasta este, ca să spunem aşa, importanţa lui politică. Dar importanţa militară o depăşeşte cumva pe cea politică, mai exact, se separă de ea, întrucât confruntările de aici sunt printre primele din Europa occidentală care impun armele de foc şi manevra, acţiunea rapidă, ca şi uzura, alianţele des schimbătoare şi paradoxale şi conspiraţia. Este, poate, după dezastrul Romei, prima dovadă că urzelile şi nesăbuinţele politicului pot duce la dezastru militar. Francezii, în aceste trei confruntări, n-au întreprins nici o manevră, întrucât exista un cod de onoare care interzicea acest lucru. Codul de onoare al francezilor, la care s-au adăugat abilităţile englezilor, a însemnat dezastru. Sunt ultimele trei mari bătălii care se mai duceau în regimuri cavalereşti. Şarjele cavaleriei franceze sub ploaia ucigătoare de foc a arhebuzelor şi de peste 300.000 de săgeţi era sublimă, tragică şi sinucigaşă. După 570 de ani, la Prunaru, în bătălia Bucureştilor din primul război mondial, cavaleria română, ca şi cea franceză, va şarja mitralierele germane. Sublim eroism, dar absolut inutil. Rezultatul a fost, ca şi la Crécy în 1346, un dezastru.

Carol al VII-lea a înţeles rolul unei armate şi, prin ordonanţele din 1439 şi 1445, a dispus alcătuirea unei armate permanente. El reuşeşte, între altele, să creeze cea mai modernă artilerie din Europa. În 16 luni de campanie, între 1449 şi 1450, locurile fortificate engleze din Normandia au fost distruse, la fiecare opt zile, câte unul.

Concluziile asupra războiului de o sută de ani sunt numeroase. Dar cel mai important lucru care se desprinde de aici ţine deopotrivă de strategie şi

de tactică. După cele trei mari înfrângeri, francezii au înţeles că arta strategică nu constă în onoare, ci în disciplină, pregătire temeinică, mijloace de luptă performante, în manevră şi , deci, în…înşelăciune. Cavalerismul s-a stins o dată cu miile de oameni căzuţi acolo sub săgeţile arcaşilor şi ghiulelele arhebuzelor, sub loviturile de flanc şi manevrele subtile întreprinde de inamic. Surprinderea tehnică devenea un principiu al luptei. Lupta nu mai era o întrecere, o competiţie, ci un mijloc pentru a realiza un scop politic. Crécy, Poitiers şi Azincourt încheie o epocă a artei militare şi redeschid o alta. Sun Tzî reînvie şi pe pământurile Europei. Spre exemplu, în anul 1448 Carol al VI-lea a ordonat parohiilor să întreţină fiecare câte un arcaş, să-l plătească cu 56 de franci pe lună (un fel de indemnizaţie de echipare) şi să-l instruiască în aşa fel încât să fie gata oricând când este chemat de rege[77].

Spaţiul strategic european începea să se profileze în consonanţă cu cel geopolitic, dar încă depindea – şi va depinde foarte multă vreme, chiar şi în zilele noastre – de interesul şi abilitatea oamenilor politici, de jocul hazardului şi de implementarea noilor tehnologii.

Tactica navală

De-a lungul Evului Mediu, tactica navală n-a evoluat. Armamentul care a apărut în acest timp nu permitea să fie perforată coca. Deci bătălia se ducea între echipaje şi, eventual, se încerca incendierea navelor adverse, aşa cum procedau chinezii în bătăliile dintre armatele diferitelor regate care-şi desfăşurat vasele de război pe marile fluvii.

Chiar şi când au apărut armele de foc individuale, bătălia navală era tot între echipaje, mai exact, între infanteriile îmbarcate. Corăbiile care au transportat con chistadorii n-au fost, de fapt, decât mijloace de transport. Bătăliile navale propriu-zise apar mult mai târziu.

Lupta între două nave se ducea ca în vremea romanilor. După ce echipajele (de fapt, luptătorii ambarcaţi) îşi trimiteau mii de săgeţi, când se considera momentul potrivi, avea lor un abordaj, iar lupta se continua cu suliţa, cu sabia sau cu alte mijloace individuale, exact ca cea terestră. Se foloseau, bineînţeles, şi săgeţile incendiare.

De această situaţie profitau masiv navele engleze care aveau arcaşi foarte buni, care, atunci când luptau pe nave, erau antrenaţi să arunce săgeţi grele. În afară de aceasta, la englezi, îndeosebi în timpul războiului de o sută de ani, au apărut şi primele manevre ingenioase de nave. Astfel, englezii

[77] Căpitanul Trofin Gh.Ion, ISTORIA MILITARĂ ÎN CADRUL ISTORIEI UNIVERSALE (EVUL MEDIU), Tipografie Lovrov, Arad, 1935, p. 94.

grupau rapid două-trei sau mai multe nave împotriva unei nave inamice. Apoi, după ce îi produceau pierderi substanţiale, una singură trecea la abordaj iar celelalte nave se regrupau rapid în vederea unui nou atac asupra unei alte nave inamice.

Este o tactică pe care o vor prelua şi forţele terestre şi pe care o vor folosi cu mult succes mongolii şi, mai târziu, Napoleon în numeroasele sale bătălii şi care a fundamentat principiul concentrării forţelor la momentul dorit în locul potrivit.

Şi în Mediterana, deşi există mari deosebiri între flote şi între nave, se foloseşte aceeaşi tactică. Navele se străduiesc să se sprijine reciproc şi realizează un dispozitiv care să permită acest lucru. Experienţa arătase că o navă izolată este sortită pieirii. Multe au păstrat eperonul ca tradiţie, pentru că, datorită eficacităţii arcaşilor şi a folosirii săgeţilor incendiare era greu să se realizeze străpungerea bordurilor unei nave cu ajutorul pintenului din prova. Greu şi riscant, dar nu imposibil.

În timp ce folosirea cavaleriei şi a cavalerismului medieval în armatele de uscat au dus aproape la ignorarea oricărei tactici, navele nu-şi puteau permite acest lucru.

Apariţia armelor de foc au accentuat această tendinţă. Gurile de foc au fost plasate lateral (pentru că navele nu erau suficient de largi, dar şi pentru a nu le afecta viteza), în prova (piesele de atac) sau în pupa (cele de retragere).

Tot în această perioadă au început să fie folosite şi „bombele“incendiare. Oricum, apariţia armelor de foc, chiar dacă nu a schimbat substanţial tactica navală, a impus mărirea vitezei, diminuarea desantului şi creşterea capacităţii de manevră şi a puterii de lovire, precum şi specializarea navelor. Dar acest lucru se va produce ceva mai târziu.

Un fel de foc gregorian (mijloace incendiare) a fost întrebuinţat împotriva cruciaţilor în timpul luării Constantinopolului (1204) care veneau pe mare.

Arta întrebuinţării în luptă a armatelor. Tactica mare

„Tactica mare“ (ceea ce va echivala mai târziu cu *arta operativă*) a Evului Mediu pare simplistă şi lipsită de orice valoare. Bătăliile, de regulă, nu erau precedate de o pregătire temeinică şi de manevre iscusite în vederea realizării dispozitivelor, ci se prezentau ca nişte ciomăgeli crunte, câştigând cel mai puternic. Desigur, aceasta era nota dominantă, mai ales în Europa feudală. Pentru că, în timp ce europenii erau divizaţi pe feude, fiecare cu armata lui, Gingis Han a realizat una dintre cele mai puternice, mai discipli-

nate şi mai bine organizare armate ale lumii, iar întrebuinţarea ei în luptă reprezenta o adevărată artă, fiecare bătălie, fiecare manevră fiind pregătită în amănunţime, fără să fie limitat sau îngrădit spiritul de iniţiativă şi libertatea de acţiune a generalilor.

În timpul năvălirilor migratorilor, populaţia aptă de a purta arme le opunea rezistenţă, de cele mai multe ori după planuri bine puse la punct, încercând să-i atragă în locuri defavorabile pentru ei, pârjolind pământul în calea lor, otrăvind fântânile etc.

În Evul Mediu, cel puţin după ce aceste invazii s-au mai rărit, iar Imperiul roman de vest a căzut, a urmat o perioadă a fragmentării în care arta operativă a dispărut aproape cu desăvârşire. Nici chiar în timpul cruciadelor, al războiului de 30 de ani sau al războiului de o sută de ani, nu a existat propriu-zis o tactică superioară, adică o artă operativă. Tactica mare apare mult mai târziu, la Napoleon.

Singura armată din Evul Mediu care menţinea nivelul generator de tactică mare (operativ) – chiar dacă nu exista o teorie a artei operative – este cea mongolă. Fiecare campanie se prezenta ca o succesiune de operaţii temeinic pregătite, care cuprindeau toate aspectele, începând cu culegerea informaţiilor şi luarea deciziilor şi continuând cu pregătirea şi desfăşurarea manevrelor de realizare a dispozitivelor.

Bătălia propriu-zisă avea mai multe faze, iar legăturile foarte sigure şi rapide asigurau o conducere fermă şi, în acelaşi timp, flexibilă, astfel încât exista posibilitatea corectării oportune a erorilor şi actualizării permanente a deciziei. În Europa acelor ani, tactica mare era neglijată. Se căuta să se ajungă cât mai repede la bătălie (sau să se evite bătălia). Lipsită de această importantă verigă de legătură între strategia militară, ca modalitate de punere în operă, prin mijloace militare, a deciziei politice, şi tactică, înţeleasă ca desfăşurare a bătăliei, arta militară a Evului Mediu prezenta atât de multe lacune, încât unii autori apreciază că, de fapt, lipsea cu desăvârşire. Acest lucru se reflecta, în general, în marile greşeli care se făceau în pregătirea şi desfăşurarea luptelor, în voluntarismul excesiv sau în lipsa de măsură. În vremea cavalerismului, lucrurile se simplificaseră atât de mult, încât războiul devenise o chestiune de onoare, iar pregătirea şi desfăşurarea bătăliilor finală urma regula turnirurilor, adică a unor competiţii în care se murea. În timpul cruciadelor, în confruntarea cu musulmanii care utilizau elemente de şiretenie, ambuscade, atacuri prin surprindere etc., cavalerii s-au adaptat rapid situaţiei, au uitat de onoare şi au atacat şi ei tot aşa, prin surprindere, în plină noapte, au atras inamicul în locuri înguste sau mlăştinoase, scopul fiind acela de a câştiga bătălia şi nu de a se măsura onorabil cu adversarul

Strategia

Atâta vreme cât există politică, există şi strategie. Şi în Evul Mediu, existau numeroase mijloace pentru rezolvarea situaţiilor conflictuale, începând cu cele diplomatice şi continuând cu cele de descurajare, de ameninţare sau prin sisteme de alianţe, relaţiile dintre marile familii şi mai ales combinaţiile matrimoniale. Dar, mai presus de toate, era banul. Banul făcea minuni şi în timpul Evului Mediu. Totul se negocia şi se plătea. Adică se cumpăra sau se vinde. Provincii, oraşe, trădări, alianţe, prinţi luaţi prizonieri etc.

Aceasta era politica. Dar strategia generală? Dar strategia militară? Strategia generală, ca strategie a statului, a guvernelor, a regilor, era una foarte simplă: a combina forţele, mijloacele şi acţiunile pentru a obţine ceea ce doreşti. Strategia militară rezulta din această strategie generală. Când celelalte nu dădeau rezultate, se apela la confruntarea militară. Întrucât acest lucru era prevăzut din timp, fiecare entitate politică (fiecare feudal) dispunea şi de o componentă militară pe care şi-o pregătea singur şi o folosea după cum îl tăia capul. De aceea, fiecare provincie, fiecare principat îşi avea regulile sale de recrutare şi pregătire a forţelor şi de întrebuinţare a lor. Relaţia dintre politică şi strategie era foarte strânsă şi extrem de simplă. Una-două se ajungea la încăierare.

Regulile erau ceva mai complicate când în această ecuaţia intervenea regele, când era vorba de constituirea unei forţe care să îndeplinească obiective strategice importante, cum au fost, spre exemplu, cele stabilite în timpul cruciadelor (atâtea câtea au fost şi cum au fost). Dar toate acestea ţin de strategia forţelor şi de cea a mijloacelor, mai ales de strategia genetică (generatoare de forţe şi mijloace)

În ceea ce priveşte strategia operaţională, lucrurile erau şi mai simple: a întâlni armata inamică, a angaja bătălia a cărei soartă o va hotărî Dumnezeu. Totuşi, în acest cumplită dezordine strategică, domnitorii români, de la Mircea cel Bătrân, la Ştefan cel Mare şi Mihai Viteazul, îşi pregăteau cu mare minuţie bătăliile. Ţinând seama de toate dimensiunile strategice ale confruntării: armate, spaţiu, timp, manevre, resurse, sistem de angajare. Ca şi mongolii (de la care, poate, au şi învăţat multe lucruri în timpul campaniei acestora din 1241), ei aveau cercetaşi peste tot, se informau, făceau planuri, îşi eşalonau forţele, concepeau manevre. Dar, în esenţă, bătălia era tot o încăierare, însă o încăierare condusă, în care forţele erau introduse progresiv, alegându-se cu multă grijă locul confruntării (Podul Înalt, mlaştina de la Călugăreni etc.). Aceste elemente vor fi întâlnite şi la mongoli, în bătălia de la Sajo din 1241, care-i atrag pe cavalerii unguri într-un loc mlăştinos şi îi

nimicesc, şi în timpul bătăliei de la Bouvines din 1214, şi în timpul cruciadelor.

În timpul războiului de o sută de ani, către sfârşitul lui, s-a înţeles, în sfârşit că războiul nu este o chestiune de bravură, de onoare, ci presupune învingerea adversarului şi obţinerea victoriei. Deci strategia militară este cea care duce la victorie, adică la îndeplinirea obiectivului politic al războiului. Era o revenire destul de târzie, dar nu prea târzie la arta războiului a anticului Sun Tzî, la conceptul roman

2.3. Manevra. Primele strategii ale acţiunilor rapide. Arta militară mongolă

Se spune că, de fapt, în spaţiile strategice ale Evului Mediu, cu excepţia celui al invaziilor mongole şi al confruntărilor chineze, n-ar fi existat nici un fel de artă militară. Chiar dacă Leon al V-lea (886 – 911) a scris că în Imperiul bizantin ar fi existat artă militară, mulţi autori subliniază că nu era vorba propriu-zis de aşa ceva, ci doar de o nostalgie a antichităţii. După prăbuşirea Imperiului roman de vest, nu mai rămăsese nimic. Totul a fost distrus, totul a fost uitat. Instituţia militară nici măcar nu exista. Era doar un război continuu, fiecare luptându-se cu fiecare pentru a supravieţui. Propriu-zis, nu exista o armată şi o societate civilă, adică o societate care nu era armată. Întreaga societate era armată, iar armata era întreaga societate înarmată. În Europa, fiecare nobil, fiecare căpetenie era şi trebuia să fie, în primul rând pentru sine, şi comandant militar. Armata nu era a statului, ci se compunea din cetele pe care le adunau şi le aduceau feudalii sau aceste căpetenii. Cu alte cuvinte, fiecare feudal avea armata lui, făcea cu ea ce vrea, când vrea şi cum vrea. Toţi bărbaţii erau soldaţi. Începeau să se antreneze de când erau copii şi, când ajungeau la maturitate, intrau în armata feudalului. Iar acest feudal avea nevoie de armată pentru a se apăra împotriva altui feudal, împotriva bandelor de hoţi care prăduiau întinderile Europei şi, evident, pentru a se face ascultat de cei aflaţi sub stăpânirea lui. El era stăpân absolut în ţinutul lui. Avea doar obligaţia să se prezinte la rege, atunci când regele hotăra că trebuie să se adune toate aceste armate pestriţe într-o armată şi mai mare, şi mai pestriţă.

Lupta se reducea la o încăierare oarbă, însoţită de strigăte cumplite. Armatele se aruncau unele asupra altora şi învingea cine era mai robust. Se pare că nu domnea nici un fel de regulă, în afară de regula celui mai tare.

Această atitudine, mai exact, această filozofie extrem de simplistă este valabilă cam în prima perioadă a Evului Mediu, dominată de năvălirile migratorilor războinici şi de fragmentarea spaţiului strategic european în feude.

Nomazii războinici atacau într-o formaţie care semăna cu un triunghi cu vârful înainte, numit şi cap de porc. Bătălia se modela de la sine, după comportamentul celor care se înfruntau. Lupta se ducea mai mult pe jos, iar armamentul era cam acelaşi: secure, ghioagă, cuţit, suliţă, arc şi sabie.

Manevra folosită (dacă putea fi vorba de manevră) era lovitura frontală, iar procedeul de luptă cel mai folosit era încăierarea. Desigur, cu timpul, pentru a se sprijini unii pe alţii în timpul acestor încăierări, luptătorii se organizau într-un fel de formaţie, care semăna cu liniile de luptă ale antichităţii sau cu un dispozitiv care să permită sprijinul reciproc. La Catalunum, în 451, galii şi germanii s-au organizat într-un dispozitiv care le-a permis să-l înfrângă pa Atila, iar la Casilium, în Italia, în anul 657, vreo18.000 de romani, comandaţi de Narses, au învins fără drept de apel, prin manevre de învăluire, 30.000 de franci.

Atât o seamă de bătălii ale antichităţii, printre care cea de la Cannae, cât şi Evul Mediu, prin aceste bătălii, dar şi prin multe dintre cele care au urmat, dovedeau că nu superioritatea numerică asigură victoria, ci calitatea armatelor, manevra, armamentul şi modul cum sunt conduse.

Până către sfârşitul primei etape a Evului Mediu, cu unele excepţii (hunii şi mongolii), câmpul de luptă este dominat de infanterie.

În cea de a doua parte a Evului Mediu – perioada feudelor –, lucrurile se schimbă radical. Reapare calul. Dar nu acelaşi cal cu care se zbenguiau hunii pe întinsurile Europei şi nici calul formidabil al mongolilor, ci calul nobiliar. Lupta devine dintr-o dată un fel de titlu de mândrie. Nobilii considerau că este sub demnitatea lor să lupte pe jos, iar bătăliile, întrucât se duceau în general între armate puţin numeroase, după un anume ritual, nu mai angajau infanteria, ci cavaleria.

Dar, caracteristic pentru această etapă a Evului Mediu, cavaleria nu era organizată (cel puţin în spaţiul european) după cerinţele câmpului de luptă, ci după placul fiecărui feudal. Unitatea de luptă care domina însă vremurile acelea se numea *lance.* Ea era formată dintr-un cavaler (sau cavaleristul), un scutier (care era şi un fel de ţine-cal), un arcaş şi un paj. Acesta din urmă mergea călare pe calul de rezervă al cavalerului. Mai multe lăncii alcătuiau un *steag*, mai exact, armata unui proprietar, care putea fi feudal sau altă personalitate care îşi permitea aşa ceva. Unitatea următoare era *baniera*, formată din 50 de *lăncii*, iar 20-30 de *baniere* alcătuiau o *bătălie*. Fiecare *bătălie* era comandată de un conte sau de un duce, iar 3-5 *bătălii* compuneau, de fapt, *armata*, care era comandată de rege.

Infanteria, practic, nu exista sau nu conta. Ea era recrutată dintre ţărani şi avea un rol secundar şi ingrat pe câmpul de luptă. Infanteristul acestei etape a Evului Mediu era servitor, vasal, călău şi ucigaş. El pregătea calul

stăpânului şi îl ucidea pe adversar atunci când acesta cădea de pe cal şi, evident, când primea ordin să o facă. Treaba aceasta era una mizerabilă, lipsită de orice onoare. De aceea, din rândul infanteriştilor simbriaşi, se constituiau bandele de tâlhari şi aventurieri care străbăteau toate drumurile Europei pentru a prăda şi jefui. Ele deveniseră nu numai extrem de periculoase, dar şi renumite. Aveau diferite nume şi se puneau premii pe capetele lor.

Exista însă şi un alt tip de infanterişti. Este vorba de acei ţărani-valeţi, care erau mobilizaţi doar pe timpul campaniilor de către stăpânul lor şi care se aflau exclusiv în slujba acestuia. După terminarea campaniei, ei reveneau la treburile lor.

Nu peste tot, în Evul Mediu, exista o astfel de concepţie despre infanterie. Spre exemplu, în luptele de la Morgarten, din 1315, o armată de 1.300 de infanterişti elveţieni au învins 20.000 de cavalerişti austrieci. Este vorba de o infanterie organizată, instruită, disciplinată şi respectată. Ea a acţionat, în acea bătălie, pe batalioane (fiecare batalion avea până la 4.000 de oameni) dispuşi pe 8 rânduri. În primele două rânduri se aflau artileriştii arhebuzieri şi halebardierii[78], iar în celelalte şase se aflau luptătorii de rând, înarmaţi cu hanguri şi piciuri. La realizarea acestui dispozitiv, s-a ţinut seama şi de acoperirea flancurilor. Al doilea batalion spre exemplu, era dispus înapoi şi lateral faţă de primul, astfel încât el să poată intra în luptă atât în favoarea primului, cât şi împotriva unui inamic care ar fi atacat de flanc. Cel de al treilea batalion era aşezat, în linia a treia, înapoia primelor două şi avea rolul de a interveni decisiv. Infanteriştii elveţieni erau conduşi de şefii cantoanelor şi nu puteau părăsi rândurile. Cel care părăsea rândul în care se afla era pedepsit cu moartea.

În Europa acelor ani, era una dintre primele încercări de a aplica o tactică în luptă. Aceasta se baza pe câteva principii care se vor întâlni mereu pe câmpurile de bătaie: eşalonarea în adâncime; apărarea flancurilor şi constituirea unor rezerve.

Tot din cadrul infanteriei făceau poarte şi arcaşii englezi, cei mai buni din secolul al XIV-lea şi, din vremea lui Carol al VII-lea, şi arcaşii francezi.

Tactica arcaşilor englezi era foarte simplă. Ei se dispuneau în linie, fiecare înapoia unui par de 3 metri, şi lansau cât mai multe săgeţi asupra călăreţilor. După cei îi răneau sau îi doborau de pe cal, îi obligau să primească lupta pe joc, ceea ce era dezastruos pentru ei, întrucât nu aveau aproape nici un fel de mobilitate. În 1469, Carol al VII-lea avea 16.000 de arcaşi, împărţiţi în patru corpuri de 4.000 de oameni, fiecare corp având 8 bande a 500 de oameni. Bandele erau comandate de căpitani, iar prima bandă îl avea în

[78] Din *hell* (locuitor) şi *bard* (secure, bardă)

flancul drept pe căpitanul general. Arcaşii francezi erau echipaţi cu o lorică (geacă), formată din 30 de petece şi, în anumite părţi, acoperită de o armură de zale. Ca armament, francezii dispuneau de arcuri, spade şi arhebuze (coulevrine). Având în vedere că ei erau generaţi şi pregătiţi într-un sistem civil, se comportau libertin, fiind lipsiţi de orice disciplină. De aceea, Ludovic al XI-lea îi înlocuieşte cu 6.000 de infanterişti elveţieni, 10.000 de mercenari francezi şi un corp de germani din apropierea Rinului.

Armata turcă se baza îndeosebi pe infanterie. Infanteria turcă dispune de un arc, de sabie scurtă şi de iatagane. Disciplina mamelucilor şi ienicerilor este foarte severă. Artileria are numai piese grele, de asediu.

Armata turcă dispune de un corp de cercetaşi foarte bine antrenaţi. Aceştia au acţionat ireproşabil în bătălia de la Nicopole din 1396, asigurând apropierea prin marş forţat a forţelor principale şi atacare prin surprindere şi extrem de violentă a armatelor occidentale, care erau arogante şi pline de ifose.

Acest sistem n-a mai funcţionat atât de bine în bătălia de la Rovine, nici la Angora, în 1402. Totuşi, turcii au învăţat probabil de la mongoli, arta simulării, a inducerii în eroare, precum şi pe cea a manevrei. De altfel, în timpul luptelor, ei foloseau unele din mijloacele pe care le aduseseră mongolii, cum ar fi cele incendiare.

Cavaleria mongolă era cu totul altceva decât cea mofturoşilor conţi şi feudali europeni. În primul rând, mongolii nu-şi permiteau fiţe şi artificii în organizarea şi desfăşurarea luptelor. Acţiunile lor se desfăşurau pe spaţii imense (pentru acele timpuri) şi cu o repeziciune care configurează o adevărată strategie a acţiunilor rapide. Toată cavaleria mongolă – de fapt, baza armatei – era de tip uşor. Mongolii nu-şi permiteau armuri, cuirase şi zorzoane. Ei compensau lipsa „blindajului“ de tip cavalerist cu mişcarea, cu viteza. Echipamentul lor era simplu şi eficient. Fiecare luptător avea un costum de piele strâns în talie, o cască uşoară şi diferite alte ustensile necesare în campanie: funii, corzi, pe care le foloseau pentru legat caii, pentru transportul maşinilor de luptă etc. De asemenea, era nelipsit un săculeţ din piele în care se punea raţia de ovăz a calului (traista cu ovăz), gamela luptătorului, pile pentru ascuţirea vârfului săgeţilor etc. Pe timpul trecerii cursurilor de apă, săculeţul se închidea ermetic şi se umfla cu aer (sau se umplea cu materiale plutitoare) şi folosea luptătorului ca un fel de plută sau de colac. Reamintim că şi astăzi, uneori, pentru trecerea cursurilor de apă, luptătorul, în lipsa unui echipament individual modern, poate folosi foaia de cort din dotare pe care o umple cu paie sau cu vreascuri şi care-l ajută să se ţină la suprafaţa apei fără probleme.

Mongolii dispuneau de mai multe feluri de cavalerie. Astfel, exista o *cavalerie uşoară pentru manevră*, care acţiona rapid pe flancuri, în adâncime (manevra de la Buhara din 1220) şi în orice fel de teren (bătălia de pe Indus din 1222) şi care era folosită, de multe ori, pentru a crea ceea ce mult mai târziu se va numi *fapt împlinit*. O altă categorie de cavalerie era cea de *recunoaştere*. Aceasta era trimisă înainte, pe diferite itinerare, adesea prin teren greu, ascuns, cu scopul de a descoperi prezenţa inamicului şi a transmite comandantului în permanenţă date despre acesta. Exista şi o *cavalerie de siguranţă*. Aceasta făcea siguranţa marşului şi a staţionării şi intervenea imediat în luptă, angajând inamicului şi creând condiţii pentru ca forţele principale să treacă la atac în mod organizat. Mongolii dispunea şi de o *cavalerie de atac*, de o *cavalerie de izbire*, care era un fel de *cavalerie grea*, destinată să lovească inamicul cu toată forţa, să pătrundă adânc în dispozitivul acestuia, să-l fracţioneze şi să asigure nimicirea lui pe părţi.

Hanul avea însă toată grija să fie păzit şi însoţit de o cavalerie de gardă, care-i asigura protecţie personală, dar şi o rezervă generală puternică, în măsură să intervină decisiv pentru obţinerea victoriei.

După cum se vede, mongolii, spre deosebire de europeni, au înţeles perfect că rolul comandantului nu este acela de a ataca cu sabia în prima linie, ci acela de a conduce lupta. Dar acest lucru apare mult mai târziu, abia în vremea lui Gingis Han. De fapt, toată strălucirea mongolilor se manifestă doar în vremea lui Gingis Han şi a câtorva dintre urmaşii săi. Înainte de Gingis Han, mongolii erau împărţiţi în triburi şi în familii care se războiau între ele. În una dintre aceste familii – Yezukay - descendentă din vestiţii Burtukini de odinioară, s-a născut, în anul 1154 sau 1162, şi el, marele conducător de odinioară. Se numea Temudjin. Era un copil deosebit de inteligent şi de crud. Cruzimea venea nu numai din fire, ci şi din viaţa câinoasă pe care o duceau toţi copiii mongoli, care nu aveau aproape nici un drept şi trăiau ca nişte animale. Aveau însă responsabilităţi foarte mari şi foarte exacte, de la mânarea cailor şi conducerea căruţelor, la hrănirea animalelor şi întreţinerea focului etc. La 13 ani, viitorul Gingis Han şi-a ucis un frate vitreg pentru motivul că i-a furat un peşte. Şi tot la 13 ani şi-a ales singur soţia, o fată foarte frumoasă. În acest timp, tatăl i-a fost otrăvit, iar tribul inamic, cel al taidjuţilor, a luat în stăpânire şi partea nordică a platoului Gobi, acolo unde era familia sa. I-au răpit şi soţia, pe frumoasa Burta Fidjen, cu care a avut trei copii (se pare că primul nu a fost al lui, dar pe care l-a iubit şi l-a pregătit, ca şi pe ceilalţi doi fii ai săi, pentru viaţa grea de campa-

nii pe care aveau să o ducă) şi care au moştenit un imperiu mai mare decât cel roman[79].

Prima bătălie dată de viitorul Gingis Han[80] i-a dat câştig de cauză în faţa hoardei lui Targutay, inamicul său, cu aproape 30.000 de luptători. A dispus cei 13.000 de luptători ai săi în formaţii pe escadroane, pe două linii, cu o aripă sprijinită pe o pădure, iar în cealaltă aripă a grupat, într-un careu de căruţe, femeile, bătrânii şi copiii, toţi înarmaţi cu arcuri. AQ fost o luptă corp la corp între două cavalerii rapide. Inamicul nu a putut efectua o manevră de învăluire, întrucât Temudjin avea flancurile acoperite. În momentul decisiv, el a introdus linia a doua de escadroane în luptă şi, până la căderea nopţii, a câştigat. Din acel moment, al a intrat în posesia unui bastonaş din lemn de corn cu măciucă de fildeş, pe care-l purtau doar generalii. În acea luptă, probabil îi vine ideea să unească toate triburile nomade din nordul Chinei şi să devină cea mai temută forţă a acelor timpuri.

În anul 1210, Gingis Han trece zidul chinezesc şi atacă China, această civilizaţie care se statornicise aici, izolată de restul lumii. La acea vreme, chinezii cunoşteau praful de puşcă, dar maşinile lor de luptă erau grele şi vechi. De exemplu, pentru a întinde coarda unei catapulte, era nevoie de două sute de oameni, iar o arbaletă putea fi mânuită de zece oameni.

În primăvara anului 1211, Gingis Han s-a pus în mişcare. Dispozitivul se compunea din detaşamente de cercetare şi de spioni, detaşamente de asigurare a mişcării, o avangardă compusă din 30.000 de luptători călare (fiecare luptător avea doi cai), organizaţi pe trei divizii (tumane) comandate de trei generali: Mukhuli, Şepe Noyon şi Subotay. După avangardă urma centrul dispozitivului, format din 100.000 de luptători, zece divizii, şi două aripi care totalizau tot cam 100.000 de oameni. Gingis Han avea o gardă personală din 1.000 de luptători pe cai negri. Era înconjurat de fiii săi. Avea vârsta de 49 de ani sau de 57 de ani, nu se ştie precis. Oricum, după trecerea zidului, a măcelărit trupele din acoperire şi a înaintat vertiginos. O serie de cetăţi, între care şi capitala Zen King, au rezistat, iar Gingis Han n-a îndrăznit să treacă mai la sud, ci s-a retras.

În primăvara anului următor, a reluat ofensiva, dar n-a reuşit să cucerească decât o cetate – Lya Tung –, printr-o stratagemă obişnuită la Mongoli. Au lăsat căruţele în apropierea cetăţii şi s-au retras cale de două zile. După două zile, apărătorii cetăţii au ieşit noaptea din cetate să prade căruţele. Generalul Şepe Noyon a schimbat caii şi a reparcurs într-o noapte distanţa pe care o străbătuse în două zile, simulând o retragere. I-a surprins

[79] Căpitan Trofin Gh. Ion, Op. cit, p. 110.
[80] Gingis Han = Cel mai mare împărat.

pe chinezi înainte de a se lumina de ziuă şi i-a măcelărit. Toamna, s-au retras din nou pe platoul Gobi. Însuşi Gingis Han fusese rănit într-un asalt asupra capitalei chineze.

În primăvara anului 1214, mongolii au trecut din nou zidul, împărţiţi în trei armate, care au operat pe cont propriu. În faţa fiecărei armate, erau obligaţi să atace indigenii capturaţi. În toamnă, Gingis Han s-a retras din nou. Pentru a nu se mai întoarce, împăratul chinez i-a trimis o soţie din familia imperială, 500 de tinere, 500 de sclavi şi o mulţime de cai şi mult aur. Mongolii i-au ucis pe toţi înainte de a trece zidul, cum le era obiceiul. Dincolo de zid au trecut doar fata de viţă împărătească ce-i fusese dăruită lui Gingis Han ca soţie, câţiva sclavi, aurul şi caii.

Mongolii au reuşit să cucerească cetatea Yen King, după ce împăratul se retrăsese spre sud. A rămas să guverneze China generalul Mukhuli, în timp ce Gingis Han s-a retras cu tot aurul la Kara Korum. Poate cel mai important trofeu al marelui han mongol nu a fost aurul ci prinţul Ye Liu, care a devenit sfetnicul cel mai eficient al lui Gingis Han.

Această campanie, foarte importantă pentru arta militară, a scos în relief, pe de o parte, valoarea manevrei şi a stratagemei şi, pe de altă parte, importanţa perseverenţei, a planurilor de campanie, a disciplinei tactice. Gingis Han a luat tot timpul temeinice măsuri de cercetare şi de procurare a informaţiilor, nu înainta niciodată la voia întâmplării şi nu se hazarda în efectuarea unor campanii fără a-şi lua temeinice măsuri de siguranţă. Avangărzile şi flangărzile sale erau puternice, extrem de mobile şi capabile să angajeze, fără nici o problemă, lupta. Ca şi legiunile Imperiului roman de odinioară, diviziile lui Gingis Han înaintau cu prudenţă, asigurându-şi nu doar proviziile şi rezervele necesare, ci şi spaţiul de manevră necesar dezvoltării ofensivei. Gingis Han nu s-a avântat fără rezerve în spaţiul imens al Chinei, ci s-a preocupat, ani de-a rândul. Campanie după campanie, să rezolve problema cetăţilor pe care nu le putea cuceri. El s-a considerat învingător abia atunci când a cucerit cetatea Yen-King, capitala Chinei. Numai că, atunci când el a cucerit-o, împăratul chinez o părăsite şi se mutase undeva în sud.

Gingis Han a ştiut să îmbine, în timpul campaniilor chineze, arta strategică a necesarei libertăţii de acţiune acordată cu generozitate generalilor săi cu principiul conducerii unitare şi cu cel al fermităţii acţiunii la nivel tactic şi strategic. Gingis Han s-a dovedit a fi un mare general care conducea un război, nu o campanie sau o bătălie. După marii împăraţi romani, este primul conducător militar din istorie care a înţeles şi a practicat războiul ca mijloc politic şi strategic, nu ca scop în sine. Totuşi, atunci când a fost nevoie, acest bărbat bine făcut, autoritar, crud şi inteligent s-a avântat în luptă şi

chiar a fost rănit la asaltul capitalei chineze. Dar el nu practica un eroism gratuit, era înconjurat de o gardă, se comporta ca un conducător, lua toate măsurile pentru ca armata sa imensă, de peste 200.000 de oameni, să nu ducă lipsă de nimic. Probabil că logistica acelor campanii nu se rezolva prin prăzi, cum am fi tentaţi să credem, ci printr-un sistem bine pus la punct de asigurarea hranei, tainului pentru cai şi muniţiei. De aici nu rezultă că mongolii nu prăduiau. Dar prăzile erau suplimentare. Despre importanţa trenului de aprovizionare se poate desprinde o concluzie lămuritoare din rolul pe care l-a jucat coloana de căruţe lăsată ca momeală în stratagema folosită pentru cucerirea cetăţii Lya Tung din timpul primei campanii desfăşurată în anul 1211.

Faptul că Gingis Han nu a cucerit efectiv China – care era cel mai strălucit imperiu din Orient şi o civilizaţie unică, fără seamăn - şi nu s-a înstăpânit acolo trece ca un fel de curiozitate, de nedumerire. Să nu uităm însă că el a atacat China foarte târziu, deşi visul lui a fost mereu să cunoască şi să cucerească această ţară, iar China nu putea fi cucerită şi stăpânită, întrucât era o civilizaţie cu mult superioară celei mongole. Imperiul mongol era o entitate nomadă, un produs al foaierului perturbator. El nu era făcut să dureze, ci doar să marcheze trecerea prin lume a unui uragan, a unei vijelii cum n-a mai fost alta. Gingis Han trebuia să-şi urmeze deci vocaţia. El nu a fost un întemeietor de civilizaţie, un om de mare spirit, ci doar un strălucit conducător militar. Vocaţia sa era mişcarea, goana calului îi era forma de manifestare, cortul (iurta) îi era casa. E drept, un cort mare, cu tron aurit, cu ofiţer de serviciu la intrare şi lapte de iapă din care se putea hrăni fiecare dintre cei care intrau în acea iurtă împărătească. Nu intra însă oricine, ci numai acela care era primit, şi era primit dacă aducea un plocon substanţial.

Reşedinţa Imperiului mongol se afla la Kara Korum. După războiul împotriva Chinei, a devenit un oraş foarte căutat, un fel de centru comercial, dar şi un oraş în care ţările îşi trimiteau ambasade. Gingis Han visa deja la o viaţă stabilă pentru imperiul său, probabil, aşa cum văzuse în China. De aceea el stabilise legături ceva mai substanţiale cu Mahomed al II-lea din dinastia Horazi, care controla toată musulmănimea, de la Indus la Marea Neagră şi Marea Roşie. Este vorba de Imperiul karismian.

Un incident cu o caravană mongolă masacrată la Ortrar l-a determinat pe marele han să renunţe la planurile sale de stabilizare a vieţii şi a populaţiei şi să-şi urmeze vocaţia.

Aşa a luat naştere expediţia lui Gingis Han împotriva musulmanilor. Nu era simplu. Musulmanii se aflau în plină glorie şi dispuneau de o armată de 400.000 de oameni (turci, perşi, arabi şi alte popoare de sub stăpânirea lui Mahomed al II-lea) – cavalerie şi infanterie –, înarmaţi cu săbii, lănci, ar-

curi, maşini de aruncat de foarte bună calitate şi protejaţi de căşti şi de scuturi. Graniţa de nord era protejată de cetăţi şi de fluviile Sâr Daria şi Amu Daria.

Gingis Han dispunea de o armată permanentă, cu un efectiv de 300.000 de oameni, înarmată cu armament luat de la chinezi sau cumpărat de la musulmani. A creat o divizie formată din chinezi, comandată de un general chinez care se ocupa şi de maşinile de luptă care aruncau bombe incendiare.

Armata mongolă se pregătea mai ales prin vânători anuale, care aduceau un triplu avantaj: procurau hrană, antrenau luptătorii şi caii, eliminând stresul şi creau un moral excepţional.

Pentru campania împotriva musulmanilor, Gingis Han trebuia să parcurgă o distanţă de peste 3.000 de kilometri şi să treacă un nou zid, mult mai dificil decât cel chinezesc, munţii Asiei Centrale, lipsiţi de comunicaţii şi cu înălţimi mari. Să nu uităm însă că mongolii trăiau ei înşişi într-un spaţiu muntos şi deşertic, cu ierni extrem de aspre şi de lungi (chiar de şapte luni pe an).

Gingis Han nu ataca niciodată fără un plan pus la punct în cele mai neînsemnate amănunte. Totdeauna, înainte de o campanie, el aduna generalii, le expunea planul, le cerea părerea şi punea la punct toate detaliile acţiunii. Aşa se explică excepţionala coordonare a unei armate imense, care acţiona uneori pe sute de kilometri, cu manevre largi de învăluire şi de întoarcere.

Se pare că planul mongolilor pentru această campanie era, pe cât de simplu, pe atât de ingenios. O grupare secundară de forţe trebuie să treacă munţii Tianşan şi să atace demonstrativ în zona izvoarelor fluviilor Sâr Daria şi Amu Daria, în timp ce grosul forţelor, sub comanda marelui han, să se îndrepte spre Buhara şi, în cooperare cu gruparea secundară, să nimicească inamicul.

De la început se evidenţiază ideea de manevră, iar valoarea forţelor, spaţiul pe care au fost concepute să se desfăşoare şi modul de angajare îi sau valoare strategică.

Acţiunea de pregătire nemijlocită a invaziei a început în primăvara anului 1219. Diviziile (tumanele) s-au adunat la sud-vest de Kara Kum. Până în toamnă s-au realizat concentrările şi grupările de forţe.

S-au realizat recunoaşteri amănunţite în Munţii Tianşan, astfel încât toate deciziile au fost luate în cunoştinţă de cauză. Armata a fost înzestrată cu echipament special (haine îmblănite, căciuli etc.), plus echipamentul obişnuit (două arcuri, tolbă cu săgeţi, săculeţ din piele ermetic cu ustensile, toporaş, corzi etc.). Au trecut munţii (înalţi de peste 2.000 de metri), pe timp de iarnă, pe coloane, având cirezile în faţă, soldaţii la mijloc şi convoaiele

de aprovizionare la urmă, în jur de 300.000 de luptători şi 500.000 de animale. Se mărşăluia doar în timpul zilei. Noaptea, soldaţii ridicau corturile sau dormeau direct pe zăpadă, fără probleme.

Cu toată cruzimea ancestrală a mongolilor acelor timpuri, dată de spaţiul aspru în care au trăit, de condiţiile grele ale vieţii nomade şi de tradiţii, în timpul acestui marş (care se pare că a fost unul din cele mai bine organizate, precum retragerea celor 10.000 de greci din Persia, în antichitate), Gingis Han a luat măsuri de transportarea şi îngrijirea bolnavilor (personalul destinat pentru această activitate era format din chinezi) şi de asigurare a unor condiţii minime pentru ca armata să traverseze munţii nu doar supravieţuind, ci menţinându-şi intactă capacitatea de luptă. Soldaţii aveau asupra lor câte o raţie de carne uscată sau afumată şi de lapte condensat şi erau atât de bine antrenaţi încât, în condiţii de efort, puteau sta 2-3 zile fără să se hrănească. Erau însă deprinşi să reziste la orice condiţii şi să supravieţuiască oricăror împrejurări. În cele din urmă, sugeau câteva picături de sânge din piciorul calului şi încă două-trei zile puteau acţiona fără altă hrană.

Prinţul chinez Ye Liu, sfetnicul apropiat al marelui han, descrie în detaliu această traversare a munţilor pe timp de iarnă. Copitele cailor erau îmbrăcate în piele (din lipsa potcoavelor), se tăiau trepte în gheaţă cu topoarele, se amenajau punţi şi chiar poduri pentru a trece crevasele, prăpăstiile şi alte locuri dificile.

Traversarea munţilor a durat din toamna anului 1219 până în primăvara anului 1220, deci toată iarnă, ceea ce reprezintă o performanţă nemaicunoscută până atunci.

Are loc o ciocnire foarte violentă, care a durat o zi întreagă, între avangărzile lui Djuci, fiul cel mare al lui Gingis Han şi avangarda lui Mahomed. Aici se remarcă, de asemenea, ingeniozitatea mongolilor în ceea ce priveşte ruperea luptei şi retragerea. Djuci a aprins focuri pe tot frontul şi, noaptea, s-a retras. Mahomed nu a înţeles manevra, ci a luat-o ca pe o ruşine. Considerându-se victorios, a revenit la grosul forţelor. Între timp, marele han îi trimite 5.000 de oameni ca întărire fiului său cu care acesta îşi continuă acţiunea demonstrativă, îndreptându-se spre cetatea Khokand, de pe râul Sâr Daria. Această cetate era apărată de un general turc iscusit şi foarte curajos, Timur Malih. Acest general a fortificat o insulă în mijlocul fluviului. Djuci a încerca să construiască un pod de pietre mari, dar Timur îl ataca cu arcaşi de pe pontoane. Chinezii au creat bombarde care loveau aceste pontoane cu pietre şi cu bombe incendiare. Timur a acoperit pontoanele cu un strat de pământ pentru a rezista acestor bombe incendiare. Văzând însă că nu-i poate opri pe mongoli, a pornit pe râu în jos, pe pontoane, cu toate forţele sale.

Cavaleria mongolă a început urmărirea de pe maluri, iar Djuci, care coborâse înaintea lui pe râu în jos, lăsând doar un detaşament care să asedieze cetatea[81], a construit rapid un pod de pe care să-l atace pe Timur, când va sosi acolo cu pontoanele sale. Timur a prins însă de veste, a ancorat pontoanele în dreptul unei păduri şi a continuat deplasarea pe uscat. Aici, cu o mână de oameni, a ţinut pe loc, timp de câteva luni, o divizia mongolă.

Între timp, grosul forţelor mongole, care aveau în avangardă diviziile generalului Noyon, se îndreptau spre Samarkand. Mahomed se îndreaptă cu grosul forţelor într-acolo, lasă 40.000 de oameni în cetăţile de pe fluviu şi 30.000 de oameni la Buhara. Nu înţelesese planul mongol. Gingis Han a început asediul cetăţii Ortrar (acolo unde au fost ucişi negustorii mongoli pentru care se declanşase acest război) şi cetatea Taşkent, în timp ce o a treia grupare de forţe se îndrepta spre cetatea Jend.

Surprins, Mahomed a împărţit forţele între Buhara şi Samarkand, iar el s-a refugiat în interiorul imperiului. Sar Gingis Han a trimis imediat două divizii (tumane) în urmărirea lui, comandate de generalii Subotay şi Noyon, cu misiunea de a-l urmări pe şah în toată lumea şi de a-l găsi viu sau mort. Aceste divizii l-au urmărit pa şah zi şi noapte pe traseul Balk, Nisapur, Teheran. Şahul, deghizat în pescar, fugise însă pe mare şi murise în mizerie.

În a doua etapă a raidului său, cu permisiunea marelui han, Subotay a ocupat Georgia, Caucazia şi Crimeea şi, întâlnind o armată rusească de 80.000 de oameni foarte bine echipată şi perfect instruită, care cobora pe Don, a bătut în retragere 9 zile, atrăgându-i pe greoii cavaleri ruşi într-un loc unde nu puteau să lupte şi obligându-i să se despartă în mai multe tabere. I-a atacat apoi pe părţi şi i-a nimicit.

Gingis Han, între timp, a cucerit toate cetăţile, pe unele distrugându-le până la temelie. „De pildă, pentru distrugerea completă a cetăţii Urgenkh, a schimbat cursul Amudariei, făcându-l să se reverse peste oraş.“[82]

Toată lumea era înspăimântată, întrucât mongolii s-au comportat cu multă cruzime în timpul acestei campanii. Este adevărat, arta militară se îmbogăţise cu una dintre cele mai ingenioase şi teribile manevre strategice, dar numai componenta militară, aşa cum se va vedea în continuare, nu este de-ajuns. Totuşi, afganii au dat semne că nu le convine această situaţia şi că se vor răscula. Prinţul Jelal-ed-Din a alcătuit o armată de 60.000 de oameni. Gingiis Han a luat chestiunea în serios, mai ales că armata lui era cam împrăştiată şi, la Buhara (sau Bukhara) a convocat consiliul orhonilor (generalilor). S-a hotărât ca situaţia din teritoriile cucerite să fie supravegheată de

[81] Mongolii nu admiteau să rămână înapoia lor o cetate necucerită.
[82] Căpitan Trofin Gh. Ion, **Op. Cit.**, p. 153.

un detaşament, iar Gingis Han, cu o armată de 60.000 de oameni să distrugă forţele lui Jelal-ed-Din concentrate la est de munţii Kohi-Baba. După o serie întreagă de înfruntări şi hărţuiri, de asedierea unor cetăţi şi locuri fortificate etc., cele două tabere s-au aflat faţă în faţă. Jelal-ed-Din si-a dispus forţele în faţa fluviului Indus, cu dreapta sprijinite p o cotitură a fluviului şi cu stânga pe un lanţ muntos. Bătălia s-a angajat în mod obişnuit, cu concentrarea eforului îndeosebi pe dreapta. Mongolii au continuat să-i atragă pe inamicii lor pe dreapta, obligându-l pe Jelal-ed-Din să atace cu toate forţele. În acest timp, Gingis Han, cu 10.000 de călăreţi din garda imperială, deci o divizie de elită, a rămas înapoi şi la centru. A trimis imediat o divizie, sub comanda generalului Bella Noyon, să treacă munţii şi să cadă în flancul şi spatele inamicului. Manevra a reuşit pe deplin. Toţi cei 60.000 de inamici au fost nimiciţi, mai puţin prinţul Jelal-ed-Din care s-a aruncat în râu şi s-a salvat.

Campaniile au continuat. Arta militară mongolă atinsese culmi pe care nici o altă armată nu mai cunoscuse. Iar elementele fundamentale care au asigurat succesul mongolilor au fost curajul, călirea fizică şi psihică excepţională, mişcarea şi manevra. Din unele calcule, reiese să Gingis Han a trecut munţii Asiei Centrale, pe timp de iarnă, cu o armată de aproape 300.000 de oameni, înaintând cu o viteză de 4 km pe oră, ceea ce ni se pare a fi exagerat. Nu încape însă nici o îndoială că s-a înaintat foarte repede. De fapt, însăşi traversarea unui teren muntos, pe timp de iarnă, în condiţiile spaţiului auster al Asiei Centrale, ni se pare a fi, şi pentru timpurile de azi, o mare performanţă. Dar mult mai performantă este angajarea inamicului pe tot frontul de la Bukhara cu mici detaşamente şi întreprinderea unei manevre complexe pe linii multiple exterioare, care nu i-a lăsat absolut nici o şansă lui Mahomed. La Bukhara, ca şi în alte părţi, armata mongolă era inferioară numeric celei musulmane. Mai mult, venea după un marş de cinci luni, iarna, prin munţi. A învins iscusinţa generalilor, disciplina, unitate de comandă, legăturile permanente, mişcarea şi, mai ales, manevra. Manevra este esenţa artei militare mongole. Pentru că, dacă în aproape tot Evul Mediu european nu putem vorbi de o artă militară propriu-zisă. Mongolii au creat una care rămâne unică în istorie. Ea nu a folosit însă la nimic. Uriaşul imperiu creat n-a putut supravieţui întemeietorului său. Pentru că era produsul unui geniu militar, care visa să cucerească tot pământul, nu al unei necesităţi istorice.

La 18 august 1227, Gingis Han s-a stins din viaţă. Avea 73 de ani. A lăsat un imperiu imens, care nu avea însă să-i supravieţuiască.

Marele Han a transformat complet tot ce a găsit pe lume, fără să schimbe însă esenţa. Fiecare copil mongol, la numai câţiva ani, era un bun călăreţ desăvârşit şi un foarte bun trăgător cu arcul. Gingis Han a creat ar-

mata permanentă şi diviziunile corespunzătoare: plutonul (10 cavalerişti, adică luptători călare); escadronul (100 de luptători călare), comandantul primului pluton fiind şi şeful escadronului; regimentul (1000 călăreţi); divizia sau tumanul, care avea 10.000 de oameni. O armată mongolă avea până la 25 de tumane, regrupate în corpuri de armată sau în armate care duceau campanii independente.

El a creat, de asemenea, un Stat Major General, care pregătea cu minuţiozitate campaniile, în urma unor informaţii care se refereau la tot ce putea avea legătură cu campania: valoarea armatelor inamice, caracteristicile populaţiilor, drumuri, cursuri de apă, climă, resurse, fortificaţii etc. Se îngrijea de pregătirea continuă a armatelor, de instruirea ofiţerilor şi, mai ales, de disciplină. Un loc important în calitatea armatei o avea iniţiativa personală. Gingis Han ştia să îmbine – aşa cum numai un geniu militar putea să o facă – principiul unităţii de comandă şi al supunerii cu cel al libertăţii de acţiune şi al stimulării iniţiativei personale.

Gingis Han acorda o atenţie cu totul specială legăturilor. Călăreţii-săgeată puteau parcurge 1400 la 1800 km pe săptămână pe orice timp şi pe orice teren. Cu siguranţă însă că el dispunea şi de alte mijloace de legătură sau de transmitere a semnalelor la distanţă: relee umane, focuri etc.

Mongolilor nu le place să fie genişti, artilerişti etc. De aceea, Gingis Han i-a folosit pentru astfel de activităţi pe cei care aveau efectiv aptitudini, mai ales pe chinezi.

Invazia mongolă în Europa

Mongolii auziseră de Europa. O parte dintre popoarele nomade războinici din foaierul perturbator trecuseră munţii sau înaintaseră încă din antichitate spre vest – hunii – şi nu se mai întorseseră. Urmaşii lui Gingis Han se hotărâseră să-i ducă mai departe expediţiile şi să-i împlinească visul de a cuceri toate ţările până la marginea pământului.

În 1234, Ogotay cucereşte complet China. Anul următor, el a convocat consiliul generalilor. S-a hotărât formarea trei armate: una care să pătrundă în Coreea, alta pentru Imperiul Sung, iar cea de a treia care să invadeze ţările de le vest de Volga.

Această armată destinată să treacă dincolo de Volga avea un efectiv de 150.000 de oameni, iar comanda ei a fost încredinţată prinţului Batu, secondat de vestitul general Subotay. Acesta a luat toate măsurile pentru a culege informaţiile necesare privitoare la resurse, drumuri, forţe armate din fiecare ţară situată pe direcţia de invazie.

În 1237, mongolii atacă prin surprindere Rusia şi cuceresc cetate după cetate şi oraş după oraş. Kievul, pe atunci cea mai mare cetate a Rusiei şi cel mai înfloritor oraş, cade în mâna mongolilor în anul 1240. În acelaşi an, trec Nistrul, îi bat pe cumani şi se opresc. Iarna o petrec în Galiţia

Europa nu era pregătită pentru o astfel de confruntare şi nici nu putea fi. Ungaria, Polonia şi regatul lui Petru şi Asan, în sudul Dunării, care s-ar fi putut alia împotriva mongolilor, n-au făcut-o, iar celelalte ţări din Europa se aflau divizate în feude, iar armatele lor nu contau. De fapt, ţările respective nici nu aveau armate în sensul în care vorbim astăzi de aceste instituţii ale statului. Armate aveau doar feudalii.

Direcţia generală de invazie era capitala Ungariei. Batu şi şeful său de stat major, generalul Subotay, fixaseră, ca obiectiv geografic, cucerirea pustei maghiare, iar ca obiectiv militar, nimicirea armatei ungare.

În vederea realizării acestor obiective, hoarda de aur a realizat următorul dispozitiv:

- grupare principală de forţe (în jur de 70.000 de oameni), comandată de Batu, dispusă la sud de Lemberg, cu misiunea de a ataca în scurt, pe direcţia Lemberg, Pesta;
- flangardă pe dreapta compusă din armata lui Oarda (40.000 de oameni), în zona Krasnozstaw, Iamascov, cu misiunea de a angaja forţele poloneze pe direcţie Cracovia - Olmütz, a face imposibilă intervenţia lor în folosul celor ungureşti şi, bineînţeles, a le nimici;
- flangardă pe stânga compusă din armata prinţului Budzig, dispusă în nordul Bucovinei, cu misiunea de a supraveghea forţele româno-bulgare şi să le atace dacă intervin în folosul ungurilor, apoi să treacă peste Carpaţi şi să participe la ocuparea Ardealului;
- rezervă generală comandată de prinţul Kadan, dispusă în zona Proskurov, cu misiunea de a înainta prin pasul Rodna pe Valea Someşului, fiind în măsură să acţioneze acolo unde este nevoie.

Invadarea estului Europei de către Hoarda de Aur a lui Batu s-a desfăşurat în acelaşi spectru strategic creat de Ginsgis Han în campaniile împotriva Chinei şi musulmanilor. Nu însă după acelaşi şablon. Mongolii nu acţionau şablonard, ci inteligent, creativ. Este principala caracteristică a artei militare mongole din acele timpuri în care, practic, se uitase pur şi simplu arta militară a antichităţii europene.

Înainte de a sublinia valoarea strategică (desigur, în principal, pentru arta militară, dar nu numai) şi politică a acestei manevre mongole în spaţiul

geostrategic de interes pentru ţara noastră, trebuie să subliniem că, de fapt, în campania europeană, mongolii s-au bătut, în principal, cu ungurii care erau, la rândul lor, ca şi ei, tot un produs al foaierului perturbator dintre Caspica şi Orientul Îndepărtat.

Ungurii, polonezii şi boemii n-au luat nici o măsură serioasă, spre norocul nostru, al românilor, pentru a contracara această invazie. În Ungaria se continuau certurile politice, în Polonia cei patru prinţi erau total indiferenţi, iar Boemia, probabil, era în aşteptare. Nimeni nu cunoştea valoarea militară a mongolilor, iar Europa acelor vremuri având, se pare, alte priorităţi.

Nici de data aceasta mongolii nu au întins prea mult coarda. Ei au acţionat atât cât a trebuit, potrivit planurilor pe care şi le-au făcut, şi nu au lăsat nimic la voia întâmplării.

Gruparea mongolă de manevră pe dreapta s-a pus în mişcare la 1 martie 1241, a înaintat foarte rapid, la 2 martie a trecut Vistula pe gheaţă, în zona Sadomir şi a continuat înaintarea cu două coloane pe două direcţii, una spre nord, către Kujova-Masova şi cealaltă spre Kracovia, inima Poloniei. Pe 18 marte are loc o primă angajare, însă polonezii sunt spulberaţi. Coloanele se întâlnesc la Varşovia şi, la 8 aprilie 1241, ajung la Lignitz. Primii doi prinţi ai Poloniei fuseseră bătuţi măr în 38 de zile, iar ceilalţi doi şi-au unit, în sfârşit armatele, au făcut o slujbă religioasă şi au şarjat. Mongolii au simulat o retragere, i-au atras pe greoii cavaleri polonezi cât mai departe de grosul forţelor, i-au înconjurat şi i-au nimicit. Şi tot aşa, i-au bătut pe polonezi pe părţi.

În 40 de zile, gruparea lui Oarda a parcurs 700 de kilometri, a dat trei bătălii şi a scos din luptă armata poloneză. A fixat apoi cu detaşamente armata boemă, a trecut apoi Carpaţii şi s-a unit cu grusul forţelor care zdrobiseră armata ungară.

Gruparea principală de forţe a trimis în avangardă, la două zile de marş, o divizie formată de 10.000 de cavalerişti, sub comanda lui Seyban, fratele lui Batu. Acesta a degajat rapid, cu ajutorul bărbaţilor localnici, defileul blocat de unguri, la 11 martie a atacat trupele ungureşti din defileu, iar la 15 martie era în faţa Pestei. În doar trei zile, a străbătut 290, ceea ce înseamnă 70 de kilometri pe zi!

În ziua de 17 martie, a ajuns în faţa Pestei şi gruparea principală de forţe. Bella s-a închis în cetate, iar Batu nu s-a grăbit s-o asedieze. Mongolii nu procedau la asedierea cetăţilor, ci le cucereau prin stratageme. Aşa s-a întâmplat şi de data aceasta. Episcopul Ugolini, care era şi general, l-a acuzat pe Bella de laşitate, a ieşit din cetate şi a atacat escadroanele mongole. Bineînţeles, mongolii atât aşteptau. S-au retras cu abilitate şi i-au atras pe greoii cavaleri unguri într-un loc mlăştinos, unde i-au ucis pe cei mai mulţi

dintre ei. Doar Ugolini a reuşit să scape împreună cu câţiva oameni mai apropiaţi.

Maghiarii îi acuzau pe cumani de trădare, iar aceştia, în loc să vină în sprijinul ungurilor, au trecut la prădarea teritoriului maghiar. La fel au făcut şi mongolii. L-au lăsat pe Bella în cetate şi au trecut la prăduirea localităţilor din toată Ungaria.

Bella aştepta un ajutor din partea austriecilor, dar nesăbuitul Ugolin îl convinge pe rege să atace forţele mongole din faţa Pestei care erau puţine. Astfel, în ziua de 23 martie, ungurii ies din cetate şi atacă. Seyban se retrage metodic la vest de localitatea Sajo, aşa cum primise ordin de la Subotay. În acelaşi timp, mongolii dau semnalul de adunare. Seyban a avut toată grija să ducă acţiuni întârzietoare, astfel încât abia pe 9 aprilie ungurii au atins zona râului Sajo. Ei şi-au instalat tabăra în apropierea râului, în zona singurului pod. Ei credeau că mongolii nu pot trece prin altă parte. De aceea, Bella a şi trimis la pod un detaşament de o mie de soldaţi pe malul opus, cu misiunea de a apăra şi păstra podul. Restul trupelor – în jur de 64.000 de oameni – le-a îngrămădit înapoia căruţelor. Batu ar fi zis că ungurii sunt îngrămădiţi ca nişte oi într-un ţarc, deci n-o să le fie prea greu să-i învingă.

Planul mongolilor era, ca de obicei, simplu. În noaptea de 9 spre 10 aprilie 1241, divizia lui Seyban urma să facă o manevră demonstrativă la pod pentru a-l atrage pe inamic, în timp ce grosul forţelor a primit misiunea să treacă prin vad pe la Girings şi Kiss Csecs şi să cadă în spatele taberei maghiare.

Seyban a trecut la acţiune, iar ungurii s-au repezit să respingă atacul. Bineînţeles, Seyban s-a retras, iar ungurii s-au înapoiat în tabără victorioşi, de parcă s-ar fi încheiat întreaga campanie.

Când grosul forţelor a reuşit să treacă râul, Seyban a atacat din nou şi a reuşit să ajungă la sud de râu, menţinând un contact strâns cu forţele maghiare şi limitându-le libertatea de acţiune. Între timp, grosul forţelor reuşise să realizeze dispozitivul de încercuire, astfel încât, în zori, ungurii s-au trezit încercuiţi, au intrat în panică, au contraatacat, dar au fost nimiciţi aproape în întregime. În trei zile, mongolii au ajuns la Pesta şi au ocupat-o.

Flangarda lui Budzing a trecut la misiune o dată cu grosul forţelor. Misiunea ei era să asigure flancul stâng al uriaşului dispozitiv ofensiv mongol şi să supravegheze armata lui Asan al II-lea. S-a deplasat pe Valea Prutului şi Siretului, a dus acţiuni locale, a ajuns, pe sub Carpaţi până la Slatina, apoi s-a înapoiat şi a trecut Carpaţii pe la Predeal, în ziua de 31 martie 1241. A întâmpinat unele rezistenţe din partea lui Posa, Voievodul Ardealului, a cucerit cetatea Braşovului şi pe cea a Sibiului. A coborât apoi pe Valea Mureşului până la Cenad, unde s-a întâlnit cu rezerva generală a lui Cadan.

Acesta a trecut Carpaţii în ziua de 31 martie 1241, iar comandamentul mongol – căci exista aşa ceva – a coordonat acţiunea celor două grupări de forţe care au primit misiunea să ocupe Ardealul, întrucât nu era nevoie de ele în campania de dincolo de Tisa. Gruparea lui Cadan a acţionat pe direcţia Dorna, Bistriţa, Dej, Cluj, Oradea, Cenad. Iarna, Batu a dat ordin să se treacă Dunărea în urmărirea lui Bella. Campania împotriva Austriei n-a avut succes. Dar, pe 11 decembrie 1241, s-a anunţat că a murit hanul Ogotay. S-a ordonat retragerea. Ea a început în primăvara anului 1242 şi s-a încheiat în anul 1244. Dar, paradoxal, Batu şi cu prinţii de sânge au ajuns la Karakorum abia în 1243. În 1294, o dată cu moartea lui Kublay, ultimul mare han mongol, s-a stins şi acest uriaş imperiu. A mai încerca ceva, prin 1400, Tamerlan, un descendent al familiei lui Gingis Han, care a înfiinţat un imperiu mongol cu capitala la Samarkand, dar în secolul al XV-lea s-a terminat şi această aventură. A rămas doar strălucirea geniului militar al lui Gingis Han şi remanenţa sa, atâta cât a fost. Fiecare generaţie avea parte de o adunare a şefilor (în sensul agorelor greceşti) numită kuriltai prin care se alegea Marele Han. Tânărul Timudjin fusese ales Mare Han (Kha-Han) în 1206 sub numele de Gingis. De-a lungul perioadei de glorie mongolă, au fost aleşi ca Mare Han, următorii:

- Gingis Han;
- Ogotay, cel de al treilea fiu al lui Gingis Han;
- Guiuk, fiul cel mare al lui Ogotay;
- Mong Ke, vărul lui Guiuk, fiul lui Tuli, cel mai tânăr nepot al lui Gingis Han;
- Kublay, cel mai tânăr dintre cei trei fraţi ai lui Mong Ke, a cărui inteligenţă o remarcase însuşi Gingis Han, pe când nepotul său nu avea decât 10 ani. În 30 de ani, Gingis Han a ajuns, de la primitivismul triburilor mongole, pe jumătate sălbatice şi nomade, care trăiau mai rău decât ţiganii noştri corturari, la cel mai mare imperiu de pe pământ, pe care descendenţii săi îl vor spori, dar care nu le va supravieţui.

În primul rând, pentru că mongolii nu erau mai mulţi de trei milioane, dintre care 500.000 de mongoli albi, putând realiza doar 25 de tumane, iar populaţiile cucerite nu aveau nici disciplina mongolă, nici supunerea, nici interesul şi nici predispoziţia necesară pentru a întări şi perpetua stăpânirea mongolă. De aceea, în secolul al XV-lea, mongolii se vor restrânge la spaţiul din care nu i-a alungat niciodată nimeni, pentru că nimeni nu a râvnit nici la spaţiul lor auster şi sărac, nici la civilizaţia lor de păstori nomazi.

2.4. Cruciadele şi „războiul drept“ împotriva infidelilor

Cruciadele fac o notă distinctă în filosofia Evului Mediu. Ele reprezintă o situaţie-limită sau un complex de situaţii-limită care, într-un fel, se înscriu în spiritul vremii. Este vorba de un spirit extrem de contradictoriu, în care tendinţa de evitare a confruntărilor sângeroase masive se combină, într-un mod îngrozitor, cu violenţa şi intoleranţa. Evul Mediu se constituise ca un fel de recul social, cultural şi militar faţă de sublimul şi tragismul Imperiului roman. Confruntarea militară din vremea Imperiului devenise atât de violentă încât armatele se măcelăreau pur şi simplu, mai ales după explozia foaierului asiatic perturbator, iar rezultatele erau deteriorarea continuă a unor valori constituite în timp, adâncirea conflictelor politice şi sociale şi, în final, prăbuşirea Imperiului de vest. Imperiul bizantin a continuat să existe în acest mediu fragmentar, care a edificat altfel de valori – cavalerismul medieval, proprietatea, individualitatea, onoarea –, practicând o filozofie a ceremonialurilor şi cadourilor care va fi percepută şi relevată diferit (cu respect, cu uimire sau, dimpotrivă, cu neîncredere şi chiar cu dispreţ) de cruciaţi. În vestul european se constituiau marea proprietate individuală – feudele – cu tot arsenalul care rezultă din această filozofie a fragmentării, care nu era altceva decât o reacţie la centralism şi putere imperială. Totdeauna omenirea a pendulat între aceste extreme, rareori reuşind să găsească un echilibru acceptabil şi de durată.

De fapt, cuvântul *cruciadă* nu a existat în Occident în acea vreme[83]. Era doar un drum spre Ierusalim, un drum spre locurile sfinte şi, în ultimă instanţă, o amplă acţiune de salvare, de eliberare a locurilor sfinte. Aceste locuri aveau o semnificaţie cu totul deosebită, în acele vremuri, pentru lumea occidentală. A fost de-ajuns un singur semnal dat de papa Urban al II-lea[84] pentru a se declanşa una dintre cele mai teribile acţiuni ale lumii medievale. O astfel de reacţie face parte din comportamentul social, este caracteristică speciei umane. Aceste cruciade nu au fost doar simple pelerinaje (care au precedat cruciadele şi se continuă şi în zilele noastre), ci şi campanii militare ale creştinismului occidental, ale creştinismului catolic pentru a se înstăpâni în acele locuri pe care le considera că-i aparţin (deşi ele nu au aparţinut niciodată Occidentului). De fapt, se dorea eliberarea lor de sub păgânii musulmani. Pătrunderea turcilor selducizi în anul 1071 în Asia Mică

[83] Până la 1250, cuvintele *cruciadă* şi *cruciaţi* nu au fost folosite în Occident. După această dată, ele se întâlnesc în scrieri, provenind, probabil, de la crucea uriaşă pe care o aveau desenată pe piept şi pe spate cavalerii cruciaţi.

[84] Turcii selducizi au pătruns în Asia Mică, i-au bătut pe bizantini, în 1071 la Mezincurt. Profitând de această situaţie şi invocând spiritul de solidaritate cu creştinii din Orient, în 1074, papa Grigore al VII-lea a pregătit o expediţie care nu a reuşit. Proiectul a fost reluat de papa Urban al II-lea în 1095 la Conciliul din Clermont.

a îngreunat pelerinajul liber al creştinilor în Palestina. Şi tot în această perioadă, Imperiul bizantin era ameninţat de turci, iar împăratul Alexios Komnenos a solicitat ajutor. S-au adăugat spiritul vremii, dorinţa de îmbogăţire, tentaţia aventurii, interese comerciale, nevoia de asociere umană în situaţii mai dificile, spiritul belicos al catolicismului acelor ani.

Finanţarea s-şa făcut, la început, de cruciaţii înşişi. Ulterior, s-au instituit taxe şi impozite foarte mari. În Anglia, Richard Inimă de Leu i-a taxat pe evrei cu 25 % din venituri, în timp de Filip August al Franţei îi obliga să contribuie cu suma de 5.000 de mărci de argint. Biserica şi-a constituit, la rândul ei o trezorerie de cruciadă, recurgând, sub papa Inocenţiu al II-lea, în 1200, la instituirea aşa-numitei zeciuieli, care viza veniturile cardinalilor cu a zecea parte şi pe cele ale clerului secular cu a patra parte. A recurs însă şi alte numeroase surse.

Aşadar, pietatea, în această etapă a Evului Mediu, însemna, între altele, călătoria la Ierusalim, la locurile sfinte. În secolul al XI-lea, pelerinii au fost stimulaţi prin deschiderea, în 1010, a unui itinerar continental pe Valea Dunării. Aşadar, fluviul Dunărea devenise axul central al pelerinajului spre Locurile Sfinte. Dar şi comerţul est-mediteranean a folosit pentru acest lucru. Pentru a ajunge la locurile sfinte, oamenii din Occident îşi vindeau sau îşi amanetau casa şi averea,erau în stare să facă orice, numai pentru a ajunge acolo. Biserica a avut toată grija să stimuleze aceste călătorii spre locurile sfinte care, acum, se considerau a fi ocupate şi pângărite de musulmani. Se ştie cât de uşor se aprinde ura în oameni când este vorba de sentimentul religios. Biserica şi-a dat seama că are prilejul pentru a deveni extrem de puternică. Şi nu l-a pierdut. După ce a sanctificat războiul împotriva infidelilor şi a stimulat şi susţinut Reconchista creştină spaniolă asupra maurilor, a găsit un nou inamic, un nou obiectiv strategic: ofensiva împotriva Orientului, atât a celui „necredincios“ musulman, cât şi împotriva schismaticilor. Dacă statele şi armatele lor nu aveau aproape nici o politică remarcabilă şi, ca atare, nici o strategie, Biserica avea o politică extrem de bine pusă la punct şi o strategie pe măsură.

Proclamarea cruciadei era o iniţiativă pontificală. Ea se declanşa printr-o bulă papală sau un canon care anunţa data plecării, obiectivele urmărite, explica raţiunile şi sublinia avantajele. Clericii nu făceau treaba asta în mod direct, ci prin intermediul unor predicatori şi unor misionari. Aceştia au inflamat extremismul, exclusivismul, pasiunea pentru Hristos, entuziasmul unor credincioşi, au aprins ura împotriva infidelilor, necredincioşilor şi evreilor. În Germania, spre exemplu, predicatorii lui Rodolf au provocat pogromul împotriva comunităţilor evreieşti.

Excesele deveniseră foarte mari. De aceea, papalitatea s-a hotărât să supravegheze şi să controleze predicile. Următoarele predici prezentau cruciada la locurile sfinte ca un voiaj de salut, ca un remediu acordat de Dumnezeu supuşilor săi. Începând cu papa Inocenţiu al III-lea, predica cruciadei era însoţită de vânzarea de indulgenţe şi astfel şi-a pierdut spiritualitatea ei.

După prăduirea Romei, în 846, de către musulmani, cetatea eternă a lumii antice, care intra în Evul Mediu într-un mode dezastruos, a elaborat o modalitate de acţiune armată considerată a fi *război drept*. Papalitatea a luat acest concept augustian, l-a deformat şi l-a folosit împotriva infidelilor. Acest război a devenit , astfel, un *război de apărare a credinţei*. Primii care au folosit acest concept au fost Papa Leon al IV-lea, în 853, şi Papa Ioan al VII-lea, în 878.

Începând din secolul al X-lea li s-a cerut credincioşilor să renunţe la orice fel de acţiune violentă între ei şi să întoarcă cu toţii armele împotriva infidelilor. Era vorba, în secolul al X-lea, îndeosebi de musulmani. Dar, în secolul al XI-lea, pericolul musulman fiind oarecum diminuat, biserica a devenit un fel de a doua armată, făcând uz de ceea ce se numea *război drept*. Începând cu 1063, după intervenţia din Spania, biserica a făcut în aşa fel încât războiul declanşat de ea împotriva necredincioşilor sau infidelilor să fie acceptat şi considerat un război drept.

„Cruciadele au constituit (alături de: încreştinările forţate generale din primele secole de după Edictul de la Milano din anul 313, de Reconchista iberica din secolele al XIV-lea şi al XV-lea, de Conchista spaniolă a Americii Latine din secolele ale XV-lea şi al XVI-lea, de războaiele si persecuţiile contrareformei catolice din secolul al XVI-lea, de vânătorile medievale de vrăjitoare şi de cumplita Inchiziţie) cele mai mari crime săvârşite de biserică împotriva umanităţii. Istoricii apreciază ca în total au fost ucişi de către biserică în 1500 ani (între secolele al IV-lea şi al XIX-lea) circa 10 milioane oameni nevinovaţi, în timp ce alte câteva milioane de oameni nevinovaţi au fost persecutaţi, torturaţi, mutilaţi, exilaţi, distruşi psihic. In timpul celor şapte Cruciade, trupele de aventurieri creştini catolici au devastat peste tot pe unde au trecut (Europa si Asia), au ucis zeci de mii de creştini ortodocşi (răzbunare pentru Marea Schismă din 1054) si zeci de mii de locuitori civili necreştini ale regiunilor asiatice.“[85]

Prima cruciadă (1096 – 1099) a dus la ocuparea Ierusalimului, a oraşelor Antiohia şi Edessa şi întemeierea Regatului feudal al Ierusalimului. Iată cum descrie **Raimondo d'Aquilérec** cucerirea Ierusalimului:

[85] **Radu Cerghizan**, CRUCIADELE, Internet,

„Musulmanii erau decapitaţi, alţii căzeau de pe creneluri fulgeraţi de săgeţi, alţii, în fine, ardeau în flăcări! Alături, pe străzile şi în pieţele publice ale Oraşului Sfânt, se vedeau grămezi de picioare, mâini şi capete tăiate şi impregnate de sânge coagulat…

În vechiul templu al lui Solomon unde musulmanii aveau obiceiul să-şi celebreze sărbătorile lor religioase se înainta cu sângele până la înălţimea genunchilor… După luarea oraşului, în faţa Mormântului Sfânt, pelerinii îşi manifestau bucuria cântând Dumnezeului învingător şi triumfător cântece inexprimabile în cuvinte.

La 12 august 1099, armata egipteană a sosit, în fârşit la Ascalon. Vizirul, care credea într-o posibilă colaborare cu francii, a trimise un ambasador pentru a discuta cu noii şefi ai Ierusalimului. Dar cruciaţii, ştiind că armata egipteană era în raza lor de acţiune, atacară tabăra egipteană instalată în faţa Ascalonului. Încă o dată, surprinderea a fot totală, pentru că nici chiar cercetaşii n-au avut timp să anunţe sosirea cavalerilor.

Armata marelui vizir de 10.000 de oameni va fi decimată şi, cum soldaţii egipteni se refugiaseră în cetatea Ascalon, numeroşi civili au fost masacraţi o dată cu fugarii. În câteva luni, toate locurile fortificate ale Galileei se predară cruciaţilor cu porturile de pe litoralul mediteranean.“

Aici nu poate fi vorba de artă militară sau de vreo concepţie de întrebuinţare a forţelor şi mijloacelor, ci doar de un atac prin surprindere şi de o măcelărire a tot ce se întâlnea în cale, potrivit fanatismului care cuprinsese oamenii acelor timpuri. Religia ridicase praguri categorice şi îndoctrinase oamenii cu un spirit intolerant faţă de lumea musulmană, care se va menţine până în zilele noastre. Desigur, şi reciproca este valabilă, pentru că, la rândul lor, şi musulmanii au dovedit, în atâtea alte împrejurări, aceeaşi intoleranţă. Dar aceasta nu era artă militară, nici măcar obiectiv politic cu determinaţii strategice, ci o simplă exprimare a urii, dincolo de care se afla, desigur, interesul.

Tipurile de bătălii erau asemănătoare şi constau în asediu, atacuri frontale, dar şi în mişcări de unităţi şi subunităţi dintr-un loc în altul, urmăriri, ambuscade etc. Bătălia de la Antiohia este un exemplu. Cavalerii ajunşi acolo au trecut la asedierea oraşului. Guvernatorul a cerut ajutor. Emirul Redwan şi rudele sale şi-au dirijat armata în ajutorul Antiohiei. În drum, ei au reluat localitatea Harim din mâna cruciaţilor.

Francii şi-au trimis cavaleria să-i atragă pe turci într-un loc îngust unde lacul Antionia este foarte aproape de Orente, în timp ce infanteria a rămas în faţa oraşului. Francii i-au atacat pe turci aproape de Podul de fier, atrăgându-i în locul voit. Turcii au fost zdrobiţi şi puşi în derută. Francii au

reocupat locurile forte. Guvernatorul Antiohiei a efectuat o ieşire contra infanteriei, dar s-a retras de îndată ce a aflat că emirul a fost bătut.

Cavalerii cruciaţi au continuat asedierea cetăţii. S-au construit turnuri în faţa porţilor, Cruciaţii aveau moralul ridicat, în urma victoriei. Nu mai aveau însă provizii. O flotă engleză cu pelerini italieni le-a adus şi provizii, pe 4 martie, în portul Sfântul Simion. Francii s-au dus să le ia, dar, la întoarcere, au căzut într-o ambuscadă. Cei aflaţi în dispozitivul de din asediu au vrut să le vină în ajutor, dar turcii asediaţi au efectuat o ieşire din cetate împotriva lor. La sosirea coloanei care fusese după provizii, cruciaţii i-au obligat pe turci să reintre în oraş, apoi au atacat trupele turceşti responsabile de ambuscadă şi au reluat echipamentul pierdut. Pierderile cruciaţilor au fost între 500 şi 1.000 de oameni (după Anonimus şi alţi cronicari).

Genovezii, veneţienii şi pisanii erau interesaţi de consolidarea regatului Ierusalimului, pentru că doreau controlul comercial al estului Mediteranei. De aceea, la începutul secolului al XII-lea, ei au sprijinit expansiunea francilor, care a inclus în regat oraşele de coasă din Siria şi Palestina, apoi Tortose, la nord de Tripoli, edificând cetatea de pe Muntele Pelerin. Au urmat Arsuf, Cezar, Acra, Beirut şi Sidon, a căror apărare a fost încredinţată cavalerilor templieri.

Începând însă cu 1128, guvernatorul turc Zangi unifică provinciile Mossoul şi Alep şi în 1144 recucereşte Edessa. Căderea Edessei şi, în consecinţă, a primului stat franc, l-a determinat pe papa Eugen al III-lea să apeleze la a **o nouă cruciadă, cea de a doua** (1147-1149). Împăratul Conrad al III-lea şi regele Louis al VII-lea, în fruntea a două armate importante au luat drumul Constantinopolului. Dar traversarea Asiei Mici a fost dezastruoasă. Turcii au produs armatei lui Conrad al III-lea foarte multe pierderi, astfel încât cei doi suverani, în loc să atace Zangi şi Alep, s-au hotărât să ajungă la Ierusalim şi să asedieze Damascul. Dar şi această acţiune s-a încheiat printr-un eşec. Musulmanii au luat Antiohia, Edessa, au eliberat Egiptul şi l-au unificat cu Siria şi cu Mesopotamia de Sus. Uniţi politic, militar şi religios musulmanii din Orientul Apropiat au angajat un război decisiv împotriva francilor. La Hatin, în 1187, Saladin nimiceşte armata francilor, cucereşte Ierusalimul şi aproape toate posesiunile latine din Orient, în afară de Tyr, Tripoli şi Antiohia.

Această acţiune relevă marea deosebire dintre filosofia fragmentară, sectară şi lipsită aproape de orice gândire tactică şi strategică a Occidentului cufundat în individualism, pe de o parte, şi presiune religioasă, pe de altă parte, şi reacţia musulmană organizată, masivă şi, în general, bine pregătită, desfăşurată după o concepţie care nu era viciată de refulările orgoliilor sau prejudecăţilor absurde.

Desigur, Occidentul nu putea accepta situaţia. Papa Grigore al VIII-lea ştia foarte bine acest lucru şi, de aceea, nu a întâmpinat nici o dificultate în provocarea **celei de a treia cruciadă** (1189-1192). Împăratul german Frideric I Barbăroşie, Filip I Augustul şi Richard I Inimă de Leu au luat cruce şi au pornit la război. Probabil că a existat un plan. Dar un plan la care să se supună trei regi e greu de elaborat şi, mai ales, de dus până la capăt. Frideric a trecut prin Constantinopol şi Anatolia, dar s-a înecat şi armata sa s-a împrăştiat. Ceilalţi doi au luat calea maritimă prin Sicilia. Ca să profite de situaţie, Richard a cucerit insula Cipru,apoi ambii s-au întâlnit la asediere cetăţii Acra. În 1191 au obţinut victoria. Filip August s-a întors în Franţa, iar Richard nu a îndrăznit să atace Ierusalimul. A semnat doar un tratat cu Saladin prin care se asigura libertatea de pelerinaj pentru creştini la Ierusalim, în timp ce musulmanii se puteau aduna la Meca.

Acestea au fost cruciadele secolelor al XI-lea şi al XII-lea.

Ele nu se vor opri însă aici, ci vor fi continuate şi în secolul următor. Nu vor aduce niciodată ceea ce s-a sperat, dar nici nu sunt lipsite de orice semnificaţie. Ele fac parte din istoria Europei şi a Orientului Apropiat şi vor instaura un spirit care va fi mereu prezent, otrăvind această parte a lumii cu neîncredere, prejudecăţi, intoleranţă şi tendinţa de răzbunare.

După aceste prime trei cruciade, începe să predomine spiritul pieţei. Negustorii şi afaceriştii sunt din ce în ce mai puţin interesaţi de soarta Ierusalimului şi mai mult de interesele lor. Ies în prim plan genovezii, veneţienii şi pisanii, care privesc de multă vreme aceste locuri, care înseamnă, de fapt, drumul mătăsii, adică al caravanelor spre ţinuturile Extremului Orient, ale Rusiei Sudice, ale Crimeei şi Asiei Centrale.

Încep negocierile. Veneţienii, genovezii, cei din Palermo şi din alte oraşe costiere italiene şi, în general, europene, îşi deschid magazine în Egipt. Se negociază o pace de lungă durată cu Saladin. Bizanţul, Pisa, Veneţia şi Geneva au obţinut concesii comerciale foarte importante. Dar aceste relaţii s-au degradat, mai ales din cauza grecilor. În afară de aceasta, schisma de la 1054 atârna foarte greu în aceste relaţii. În 1171 bizantinii îi arestează pe veneţieni şi masacrează populaţia latină din Constantinopol.

La chemarea lui Inocenţiu al III-lea, are loc **cea de a patra cruciadă** (1201-1204) în favoarea Orientului, împotriva Egiptului, care stăpânea Ierusalimul, dar veneţienii o deturnează în favoarea lor. Are loc un sângeros război fratricid, soldat cu pierderi mari. În aprilie 1204 cade Constantinopulul în mâna cruciaţilor. Se instaurează un imperiu latin care trebuia să dureze până în 1270.

Papa Inocenţiu al III-lea nu renunţă la motivele pentru care a declanşat cruciada a IV-a. El era convins că va găsi cheile oraşului sfânt în Egipt. De

aceea, în 1213, face apel la cea de a **cincea cruciadă**, proclamată la conciliul de la Latran din 1215.

Italienii nu doreau această cruciadă, iar occidentalii erau reticenţi. Jean Brian întreprinde o expediţie către Delta Nilului (1217 – 1220), în speranţa că va forţa astfel cedarea Ierusalimului. Asediază portul Damiete care cade în 1219, apoi merge spre Cairo. Este încercuit, astfel încât, în 1221, este nevoit să cedeze portul egiptean în schimbul libertăţii sale.

Aici se zăreşte ceva mai clar un scop politic al acţiunii, chiar dacă nu a avut adeziunea tuturor europenilor. Jean Brian urmărea ca, printr-o strategie indirectă, să obţină Ierusalimul. Desigur, nu a reuşit, datorită insuficienţei forţelor şi mărginirilor politice şi filosofice ale vremii. Dar ideea merită remarcată, întrucât , pentru strategie, este foarte importantă. Ea nu era chiar nouă. În Evul Mediu, se obişnuia frecvent ca scopul unei acţiuni militare să fie capturarea prinţului sau feudalului pentru a se obţine o răscumpărare substanţială, pentru a se face un schimb sau pentru a se realiza, indirect, alte scopuri şi obiective.

Eşecul a generat un nou apel papal la cea de a **şasea cruciadă** (1228-1229). Ea a fost încredinţată împăratului german Frideric al II-lea. Aceasta şi-a amânat de mai multe ori plecarea şi era gata să fie excomunicat de papa Grigore al IX-lea. În cele din urmă s-a îmbarcat pentru Orient, în anul 1228, dar nu-i prea ardea lui de cruciade. Totuşi, a reuşit să obţină restituirea Ierusalimului pe căi diplomatice. Prin tratatul semnata la Jaffa în 1229, se acordau cruciaţilor oraşele Bethleem şi Nazaret pe o perioadă de zece ani.

Musulmanii reiau Ierusalimul. Aşa că se apelează din nou la o cruciadă. Hotărâtă în 1245 de conciliul de la Lyon, **cea de a şaptea cruciadă** este lansată de papa Inocenţiu al IV-lea şi condusă de regele Ludovic al IX-lea. El a încercat să cucerească Egiptul sperând să facă din aceasta un mijloc de schimb pentru a recupera Siria-Palestina. Aşa cum se întâmplase şi în 1219, cucereşte, în 1249, dar este capturat de mameluci care au devenit între timp stăpâni în Egipt. În Franţa, acest lucru a produs o vie emoţie. În cele din urmă, este eliberat în schimbul portului Damiete. El se duce la Acre şi, timp de patru ani, fortifică cetăţile costiere france Acra, Cezare, Jaffa şi Sidon:

Apar însă mongolii care, în 1258, îşi extind protectoratul asupra Asiei Mici, distrug califatul de Bagdad şi, după doi ani, invadează Siria şi ameninţă Egiptul. Mongolii au alte probleme, mamelucii opresc invadatorii şi, încet,. încet, preiau Nazaretul. Bethleemul, Safedul, precum şi oraşele costiere Arsuf, Jaffa, Cezare şi, în 1268, Antiohia.

Cruciadele reprezintă, într-adevăr, un spirit al epocii, dar nu o unanimitate. Mulţi oameni s-au opus acestora, pentru că ele nu erau pelerinaj, ci acţiuni militare extrem de sângeroase, desfăşurate în virtutea unui concept

de război drept împotriva infidelilor. Ele erau împotriva firii, împotriva spiritului de reconciliere, departe de umanism, înţelegere, toleranţă şi respectul vieţii. Nici nu putea fi aşa ceva în acele vremuri.

Totuşi, spiritul acesta de respect, de onoare, de proprietate, de încredere începea să se edifice în unele entităţi din Europa, mai ales în interiorul familiilor, în timp ce, în lumea arabă, luau amploare ştiinţele, îndeosebi matematica, astronomia şi geografia, ca o continuare a spiritului epocii de înflorire a filosofiei greceşti. Să nu uităm că lumea arabă se construia pe ruinele Mesopotamiei, ale Persiei, ale Egiptului antic şi în foarte strânsă legătură cu Imperiul bizantin şi cu vechea civilizaţie greacă.

Unii dintre cavalerii occidentali, educaţi în spiritul demnităţii şi onoarei, nu puteau fi de acord cu masacrarea oamenilor nevinovaţi, în timp ce unii misionari înţelegeau că misionarismul înseamnă a convinge, a transmite, nu a ucide, iar negustorii nu aveau nici un interes să cultive ostilitate. Pe ei îi interesau pieţele, deci oamenii, cumpărătorii şi vânzătorii, nu cadavrele acestor oameni.

Mai mult, Biserica însăşi a ajuns să deservească spiritul cruciadei, al misionarismului, al pelerinajului şi chiar pe cel al apărării locurilor sfinte. Calificând cruciadele ca propriile sale războaie drepte împotriva infidelilor şi necredincioşilor (cruciade declanşate între 1207 şi 1208 de papa Inocenţiu al II-lea) sau împotriva lui Frideric al II-lea şi succesorilor săi, încurajând acţiunile cavalerilor teutoni împotriva slavilor şi prusacilor, papalitatea s-a îndepărtat de scopurile pe care le propusese în 105 papa Urban al II-lea. De altfel întregul comportament intolerant şi răzbunător al bisericii occidentale în toată această perioadă a contribuit în mod substanţial la discreditarea cruciadelor.

Din punct de vedere al artei militare, cruciadele au oferit, totuşi, exerciţiul deplasării pe distanţe foarte mari a unor armate de cavalerie cuirasate, el unor confruntări brutale, dar, într-un spectru larg de situaţii, în teren felurit şi cu resurse puţine. În cea mai mare parte a acestor situaţii, conducătorii militari europeni, spre deosebire de cei mongoli care au acţionat în China şi în Asia Centrală cam în aceeaşi perioadă cu ultimele cruciade, nu erau pregătiţi, nu aveau planuri precise, puteau fi uşor surprinşi. Ei erau îndemnaţi şi dirijaţi mai ales de spiritul de aventură, de noroc, de hazard, desfăşurau o mulţime de acţiuni colaterale (ca şi în 1214, la Bouvines), fără nici o legătură cu obiectivul strategic al războiului (atunci când acesta exista).

Cruciada a supravieţuit căderii Orientului latin. Începând cu finele secolului al XIII-lea şi pe toată durata secolului al XIV-lea, s-a continuat propaganda cruciadelor. Au apărut numeroase proiecte, îndeosebi comerciale, dar şi militare, cum a fost spre exemplu cel al debarcării unei armate în Siria

de Nord care să facă joncţiunea cu mongolii împotriva islamului. Marino Sanudo sugerează în lucrarea sa Liber secretorum fidelium crucis, o blocare maritimă a Egiptului printr-o flotă veneţiană86. S-a insistat, de asemenea, pe fuziunea ordinelor militare: templieri, hospitalieri şi teutoni. Rezultatele acestei propagande n-au întârziat să apară. În 1310, o expediţie finanţată de Biserică cucereşte Rhodes. În 1344, Clement al VI-lea organizează o *cruciadă a Arhipelagului* care regrupează Veneţia, Rhodes şi Cipru şi cucereşte Smirna.

Prinţi şi suverani iau drumul crucii, dar, adesea, acesta era doar un pretext pentru creşterea fiscalităţii. În Franţa, spre exemplu, Filip al IV-lea cel Frumos şi Filip al VI-lea şi-au anunţat de nenumărate ori plecarea, strângând, bineînţeles, fonduri pentru aceasta. A fost realizată, totuşi, o coaliţie provizorie pentru a apăra interesele în Mediterana.

După eşecul din 1395, de la Nicopole, şi după cel de la Varna din 1444, Occidentul a cedat teren turcilor care, în 1453, au luat Constantinopolul. Şi cu asta, cruciadele au devenit istorie. Unul dintre efectele lor cele mai grave a fost acela că au adâncit şi mai mult prăpastia dintre creştinii occidentali şi cei ortodocşi, precum şi pe cea dintre creştinii occidentali şi cei non-ortodocşi ai Orientului (iacobini, nestorieni, armeni). Ruptura şi războiul cu musulmanii va domina Europa, inclusiv după păcile de la Westfalia, din 1648, ba chiar până în zilele noastre.

În pofida deschiderii unor pieţe şi extinderii comerţului, ruptura dintre creştini şi musulmani se va manifesta şi în domeniul economic, iar în cel cultural va fi şi mai accentuată.

Poate cea mai semnificativă influenţă a Occidentului asupra Orientului a fost cea militară, în sensul transferului sau comerţului cu echipamente.

Căderea Constantinopolului (6 aprilie – 29 mai 1453) marchează un punct de cotitură în istoria Europei. Evul Mediu european avea să-şi înscrie, în penultimul său secol, şi acest episod care reprezintă finalul unui mare şi puternic imperiu. La urma urmei, vorba *esse este escruciari* (tot ce există merită să piară) trebuia să se înfăptuiască şi în acest caz. Nu va fi, desigur, un răsărit de soare pentru Europa, ci doar un fapt. Ca atâtea altele. Împrejurările în care s-a produs acest eveniment sunt şi ele, ca şi evenimentul pe care-l favorizează, dramatice.

La conducerea Imperiului otoman venise, în 1451 Mehmet al II-lea. Obiectivul lui politic era cucerirea Constantinopolului, această perlă a unei civilizaţii care avea să influenţeze totuşi întregul continent. E drept, în vremea aceea, după aproape patru secole de la marea schismă, Constantionopo-

[86] Encyclopedie, CROISADES, Internet

lul devenise cel mai important centru al continentului, floarea, strălucirea lui. În această perioadă, marea metropolă nu mai era ce a fost. Decăzuse foarte mult. În acelaşi timp, el reprezenta un serios obstacol în calea expansiunii turcilor în Europa.

Mehmet al II-lea a închis strâmtoarea Bosfor şi a trecut la pregătirea asediului. În acest scop, a construit o artilerie de mare calibru şi a trecut la pregătirea armatei pentru o operaţie deosebită, aceea a asediului unui mare oraş. Constantin al XII-lea (1449 – 1453) nu putea să nu-şi dea seama de pericolul care îl pândeşte. De aceea, cum era şi firesc, el a cerut ajutorul ţărilor europene. Au sosit 300 de artilerişti şi 700 de soldaţi genovezi. Capitala de o mie de ani a Bizanţului, cea mai mare cetate a Evului Mediu, devenise vulnerabilă. Zidurile şi fortificaţiile sale păreau inexpugnabile. Aşa fuseseră timp de o mie de ani. Zidul Teodosius al II-lea din partea de nord avea o lungime de 7 kilometri şi o înălţime de 9 metri, zidurile lui Constantin şi Anastasios măsurau 78 de kilometri, la care se adăugau numeroase fortificaţii interioare, apeducte, rezerve de apă şi alimente.

Mehmet al II-lea a pregătit, pentru această acţiune, o armată de 100.000 de oameni, 56 de tunuri şi 200 de nave, în timp ce din faimoasa armată bizantină se mai aflau, în apărarea celei mai strălucite cetăţi medievale europene doar 10.000 de luptători şi 30 de nave de luptă ancorate în Cornul de Aur. Operaţia a început, pe 6 aprilie, cu o puternică pregătire de artilerie. Pe 20 aprilie a avut loc o bătălie navală încheiată indecis. Dar, în noaptea de 21 spre 22 aprilie, otomanii au transportat, din Bosfor în Cornul de Aur, pe uscat, 67 de nave şi i-au surprins pe bizantini. Câştigând supremaţia pe mare, turcii şi-au apropiat artileria de zidurile oraşului şi, după 54 de zile de asediu, adică la 29 mai, sub privirile neputincioase ale unei Europe sfărâmată, marea cetate a căzut. Imperiul bizantin, strălucitorul Imperiu de răsărit, căzuse, scopul politic al războiului declanşat de otomani fusese realizat. De-acum, Imperiul otoman avea porţile Europei deschise.

Din punct de vedere al artei militare nu sunt prea multe lucruri de remarcat. În primul rând,.acest război a fost un mijloc al politicii turceşti care avea obiective clare, imperiale şi, ca atare, au fost luate toate măsurile pentru a fi îndeplinite. Iniţiativa politică, cea strategică şi, pe timpul bătăliei, şi cea tactică au fost în întregime de partea Imperiului otoman care se afla în plină expansiune şi a impus mişcarea, focul şi manevra.

Manevra pe uscat al flotei este cea mai sensibilă, cea mai inteligentă şi cea mai importantă acţiune din această bătălie. Într-un fel, în a doua jumătate a Evului Mediu, la mai bine de două secole după invazia Hoardei de Aur a mongolilor condusă de Batu Han, otomanii întreprindeau o operaţie

de anvergură, nu atât ca desfăşurare spaţială, cât mai ales ca importanţă strategică şi politică.

Multe au trecut sau au fost uitate, dar această rană produsă Europei în anul de graţie 1453 nu va fi uitată niciodată. Şi astăzi o parte dintre europeni o consideră o umilitoare înfrângere, întrucât ea marchează sfârşitul unei străluciri, apusul unei civilizaţii care, deşi va reînflori în Europa, nu va mai fi aceeaşi.

2.5. Arta militară românească în Evul Mediu

Arta militară românească în Evul Mediu nu are aceleaşi coordonate cu cea a Europei Occidentale. Dar nici nu se poate spune că nu are nici un fel de contact cu aceasta. În ultima parte a antichităţii, legiunile romane din Dacia au determinat, pe timpul ocupaţiei, construirea a numeroase fortificaţii. Dacia, după cucerirea romană, nu a devenit o provincie liniştită, fără probleme, ci una în care aveau lor numeroase revolte. Acestea erau coroborate cu cele de la sud de Dunăre şi în special cu cele din ţinutul Tribaliei, locuit, cum bine se ştie, de români. La moartea lui Traian, a avut loc o astfel de răscoală care s-a extins şi în prima parte perioadei stăpânirii lui Hadrian (117-138). În timpul acesteia, cade însuşi guvernatorul provinciei, Quadratus Bassus.

Evul Mediu are, şi pe teritoriul românesc, tot trei etape. Prima se caracterizează prin efectul imediat al cuceririi romane a Daciei, pe numeroasele reacţii, pe o mulţime de răscoale, frământări etc., pe apariţia obştilor rurale şi a unor entităţi teritoriale de tipul cnezatelor şi voivodatelor. Cu acestea începe, de fapt, cea de a doua etapă a Evului Mediu care, la români, se caracterizează prin închegarea unor formaţiuni statale puternice, cu armată constituită, conduse de domni pământeni. Cea de a treia etapă începe cu acţiunile acestor domnitori – este vorba în primul rând de Mihai Viteazul, dar nu numai – de unificare (în sensul de atunci) a spaţiului românesc. Este cumva o repetare a ceea ce făcuseră Burebista şi Decebal, numai că împrejurările erau cu totul altele. Tocmai datorită acestor elemente importante care ţin de unitatea ancestrală a spaţiului românesc, arta militară nu va dispărea, ci, dimpotrivă, va constitui un atu al celor care şi-au asumat, în acea epocă, responsabilităţi teritoriale şi vocaţii identitare. Deşi arta militară la români, în tot Evul Mediu, va avea un specific al ei, spaţiul românesc, la fel cu fel al Europei de vest, era fragmentat în cnezate şi voievodate. Acestea aveau un sistem militar bine structurat. Exista o oaste permanentă compusă din:

- cavalerie uşoară;
- infanterie (pedestrime);

- ❖ garnizoanele cetăţilor;
- ❖ detaşamente speciale pentru supravegherea frontierelor.

Armamentul din dotarea era cel al unei oaste suple, dinamice: arc, suliţă, lance, sabie, spadă, topor de luptă, buzdugan de bronz (noutate), arbaletă, balistă, catapultă, măciucă, ghioagă. Se foloseau, de asemenea, mai ales de către luptătorii din Oastea cea Mare (care erau ţărani), ca arme, uneltele de lucru: secera, coasa, securea etc.

Mijloacele de protecţie individuală şi colectivă erau cele ale vremii, însă mult simplificate. Unii dintre luptătorii de români dispuneau de scuturi, de cămăşi din zale, de coifuri etc., dar erau departe de ceea ce se petrecea cu adevăratele blindaje ale cavalerilor în Occidentul medieval.

Românii dispuneau însă de numeroase mijloace de protecţie colectivă Cele mai importante dintre acestea erau: cetăţile de pământ (Fundu Herţei, Baranga, Ibăneşti, Horodiştea, Bâtca Doamnei (în zona Piatra Neamţ etc.); fortificaţiile din lemn şi pământ (Alba Iulia, Blandiana, Dobâca etc.); fortificaţiile din zid şi din piatră; reşedinţele întărite şi aşezările fortificate.

Strategia şi tactica

În general, se consideră că, în Europa Evului Mediu, nu a existat, practic, strategie şi tactică. Desigur, este un adevăr relativ. El nu poate fi generalizat. Acolo unde nu există strategie, nu există nici politică, pentru că politica pune în operă o anume strategie, iar acolo nu există o strategie, este greu de presupus (dar nu exclus) că se poate dezvolta o anumită tactică. Oricum, tactica ţine de acţiune şi nu se raportează neapărat la conceptul strategic (şi cu atât mai puţin la cel politic) decât prin intermediul artei operative. Or, la tipurile de confruntări locale din Evul Mediu – care erau cu miile –, este greu se presupus că se putea stabili o legătură coerentă între aceste niveluri – strategic şi tactic – ale artei militare. Totuşi, nu a fost peste tot aşa. În paginile anterioare, s-a arătat că mongolii şi chiar turcii au dezvoltat, în plin Ev Mediu, o artă militară cu rezonanţe deosebite în istorie.

Ei, bine, o astfel de artă militară a existat şi la domnitorii români. Ea a fost determinată de situaţia specială a teritoriului românesc la ieşirea din antichitate şi intrarea în Evul Mediu, dar şi de influenţele Bizanţului, populaţiilor migratoare războinice din foaierul perturbator şi, bineînţeles, Occidentului european, nu numai până la marea schismă din 1054, ci şi după aceea.

Situaţia specială a teritoriului românesc izvorăşte din poziţia sa geografică şi din condiţiile concrete în care a trăit şi a supravieţuit neamul nostru.

În secolul al II-lea are loc invazia **goţilor**, iar începând cu 376 îşi fac apariţia **hunii**, un neam tumanic deosebit de crud. Întâmpinând o rezistenţă deosebită la intrarea în culoarul strategic al Dunării, ei pătrund, prin Carpaţii Păduroşi, în Câmpia Panoniei, apoi ataca de-a lungul Dunării, în sensul cursului apei (bătălia de pe malul râului Utus (Vid), lângă Sucidava (Celei, Corabia), într-o fâşie de 200 de kilometri. Puterea maximă o ating sub regele Attila (445 – 453). În anul 454, pe râul Nedas, **gepizii** şi aliaţii lor (suevi, skiri, sarmaţi etc.) îi învinge pe huni. Au dispărut însă şi ei, până în secolul al VII-lea, în masa populaţiilor româneşti. Procesul asimilării nomazilor se continua, la fel ca şi cel al influenţării vieţii sedentarilor.

Longobarzii se stabilesc şi ei la vest de Tisa, în prima jumătate a secolului al VI-lea. Ei se unesc cu avarii şi, în anul 567, îi învinge pe gepizi.

În secolele al Vi-ea şi al VII-lea se produce migraţia slavilor. În anul 689 ajung, în Câmpia Panoniei, ungurii, iar în 891 ajung la sud de Dunăre, aproximativ în zona în care sunt şi azi, bulgarii, un popor venit de pe Volga. Interesant este că, din acel popor, care nu era slav, n-a mai rămas decât numele (probabil, volgari), populaţia de azi făcând parte din neamul slavilor, fiind adică slavizată.

La ieşirea din antichitate şi intrarea în Evul Mediu, pe teritoriul românesc funcţionau comunităţi obşteşti rurale şi oraşe organizate, în mare parte, după modelul roman. Aceste se grupau, după obiceiul vremii, în entităţi teritoriale oarecum distincte care, în spaţiul românesc, se numeau cnezate şi voievodate. Avându-se în vedere mişcarea populaţiilor prin acest spaţiu, voievozii români erau permanent în alertă. Ei aveau constituite forţe înarmate cu care făceau faţă situaţiilor complexe cu care se confruntau. Cea mai cumplită dintre ele a fost cea creată de triburile maghiare care au descălecat în Câmpia Panoniei. În acel timp, Menumorut era voievod în zona Bihorului, Gelu, în partea de Nord a Transilvaniei, Glad în Banat. Menumorut luptă împotriva lui Arpad, regele ungurilor, pentru apărarea cetăţii Sătmarului, care nu cade în mâna inamicului. Arpad îşi continuă însă atacul (el nu avea obiceiul de mai târziu al mongolilor să nu lase înapoia lor cetăţi neocupate) împotriva lui Gelu, apoi, în retragere spre Câmpia Panoniei, îl ataca pe Menumorut. Aceste primeşte lupta într-un loc îngust, la Vadul Crişului, şi îl alungă pe Arpad peste Tisa.

În cele din urmă, ungurii îl învinge pe Gelu. El cade în luptă în bătălia de la poalele Mezeşului şi de pe cursul râului Almaş. În 906 – 907, reiau atacurile împotriva lui Menumorut. Se dă o luptă pentru cetatea Biharia, care nu a putut fi cucerit. Ea rămâne în mâinile lui Menumorut.

Din punct de vedere strategic, iese în evidenţă, pe de o parte, perseverenţa ungurilor în a cuceri acest spaţiu şi, pe de altă parte, opoziţia armată a

populaţiilor sedentare care nu va accepta niciodată, de-a lungul secolelor, dominaţia maghiară. Aceste relaţii nu s-au îmbunătăţit niciodată şi, probabil, aşa vor rămâne până la sfârşit, întrucât, orice am face, istoria nu se uită. Ea trebuie luată însă aşa cum este, lăsată acolo unde este, şi găsite soluţii pentru viitor. Pentru că, în timp ce ungurii caută şi azi fel de fel de pretexte şi de subterfugii pentru a se menţine aproape „înregimentaţi", oriunde s-ar găsi, tot ei sunt primii care îi acuză pe alţii de intoleranţă, naţionalism şi extremism. Probabil că, într-o viitoare Europă unită şi unitară, toate acestea nu vor fi nici măcar amintiri. Până atunci însă, fantasmele istoriei continuă să bântuie, în imagini trecute, – precum odinioară războinicii foaierului perturbator în copitele cailor – întinsurile bătrânului nostru continent.

Glad, voievodul Banatului, îşi avea cetatea de reşedinţă la Cuvin. Ungurii îl atacă, în nenumărate rânduri, şi pe Glad. Între altele, are loc o luptă pe Timiş, în care se remarcă o manevră ungară de lovire în flanc. Toate aceste bătălii se încheiau indecis, dar cert este că urmaşii lui Glad sunt voievozi ai Banatului în tot secolul al X-lea.

Ungurii nu s-au prea sinchisit de ce rămâne în urma lor, au trecut la sud de Dunăre – desigur, într-o expediţie războinică –, ajungând până în Tracia şi în Macedonia.

Între secolele al X-lea şi al XIII-lea, în Transilvania, urmaşii lui Gelu (cei din familia Giuleştilor) au dezvoltat oştirea şi au întărit sistemul de fortificaţii. Tot în această perioadă, se dezvoltă regatul româno-bulgar al Asăneştilor. Legăturile dintre nordul şi sudul Dunării se menţin şi chiar se întăresc. Negustorii din Braşov ajungeau frecvent la Stara Zagora, iar în 1210, un corp expediţionar condus de Ioachim de Sibiu vine în sprijinul ţarului Borilă Asan de la Târnovo, cucerind, pentru ţar, cetatea Vidin.

Anul 1241 reprezintă cel mai important eveniment militar al Evului Mediu asiatic şi, în mare parte, est-european. Invazia mongolă a hoardei lui Batu-Han a influenţat enorm comportamentul militar al populaţiei sedentare şi al populaţiilor sedentarizate, stimulând mişcarea, cavalerie şi aducând primele arme de foc. Organizarea militară excepţională a mongolilor, disciplina şi rigoarea, arta înşelăciunii tactice şi chiar strategice (care se potrivea de minune cu exigenţele acţiunilor armatelor domnitorilor români împotriva unor forţe mult superioare) au fost preluate masiv de armatele acelor vremuri din spaţiul românesc. O analiză atentă a acelor evenimente conduce la concluzia că ea nu a fost chiar atât de rea pentru români. Dimpotrivă, lovind puternic, în bătălia de la Sajo, dar nu numai, în oastea maghiară şi producând o sciziune iremediabilă între unguri şi cumani, s-a revigorat speranţa voievozilor şi domnitorilor români care şi-au refăcut forţele atât de necesare în lupta care-i aştepta pentru pregătirea unificării politice a românilor. Într-

un fel, acţiunile mongolilor împotriva musulmanilor a avut efecte generale favorabile şi asupra Europei de Vest.

Toate acestea sunt expresii ale unei situaţii dinamice, derulată pe spaţii mari, unde se confruntă sau colaborează entităţi militare româneşti bine constituite, experimentate, care folosesc tactici şi procedee tactice exersate. Spaţiul românesc se prezintă, în prima etapă a Evului Mediu, ca un tărâm al confruntărilor, al unor numeroase şi intense bătălii, principalii protagonişti fiind, pe de o parte, românii – ca populaţie sedentară – şi, pe de altă parte, populaţiile migratoare războinice.

O astfel de situaţie se va răsfrânge benefic în etapa următoare, cea de a treia, a Evului Mediu, care se derulează, pe spaţiul românesc, între secolele al XIV-lea şi al XV-lea. În această etapă,principatele române dispun de o organizare militară bine pusă la punct. Xenopol afirma că organizarea militară este „elementul de căpetenie căruia ţara îi datorează fiinţa.“[87]

Existau, în această perioadă, oastea permanentă sau *oastea cea mică*, formată din cetele boierilor, din garda domnească, din garnizoanele cetăţilor şi cete necesare exercitării autorităţii pe plan local.

Oastea cea mare era formată, în caz de război, prin mobilizarea tuturor celor erau în stare să poarte arme. Mobilizarea generală se realiza prin strigare sau, în Transilvania, prin trimiterea de călăreţi

Începând cu Basarab I (1324 – 1352) şi continuând cu Vlad Ţepeş, cu Mircea cel Mare, cu Ştefan cel Mare şi Sfânt, cu Mihai Viteazul şi cu aproape toate toţi cei care au durat, în Evul Mediu, destinele poporului român, domnitorii români au fost nevoiţi să facă faţă unor situaţii politice şi militare extrem de grele, de care depindeau nu numai frontierele statului respectiv, ci chiar viaţa oamenilor, integritatea instituţiilor care se constituiau, valorile neamului, fiinţa sa. Era extrem de greu. Viaţa se derula între două războaie, oamenii erau nevoiţi să-şi ia avutul şi să ia drumul ascunzătorilor, să suporte năvălirile, să se pregătească în permanenţă pentru război. De aceea, domnitorii şi-au constituit armate destul de puternice pentru vremea aceea, deşi nu atât de numeroase. De altfel, după cum bine ştim, armatele Evului Mediu (cu excepţia celei mongole) nu erau prea numeroase. Ele se formau prin alăturarea cetelor sau unităţilor pe care le aveau nobilii, iar efectivele variau foarte mult de la ţară la ţară, de la zonă la zonă sau de la o situaţie la alta.

Armatele domnitorilor români aveau efective între 30.000 şi 40.000 de oameni. Erau însă bine structurate, mobile şi beneficiau de o perfectă

[87] Xenopol, ISTORIA ROMÂNILOR DIN DACIA TRAIANĂ, Ediţia a III-a, vol. IV, 1926, P. 142.

cunoaştere a terenului şi a procedeelor de luptă ale inamicului, întrucât domnitorii români nu au neglijat niciodată problema informaţiilor.

Armatele lor aveau, în principiu, următoarea structură pe arme:

1. **Infanteria** sau pedestrimea, care alcătuia două treimi din totalul forţelor. Iniţial, era o infanterie uşoară, fără armuri şi destul de mobilă. Ulterior, ea s-a diversificat, aşa cum era în toate armatele vremii. S-a constituit astfel o *infanterie grea*, care dispunea de platoşe, zale uşoare, căşti, scuturi şi era înarmată cu săbii scurte, în timp ce infanteria *uşoară continua* să fie înarmată cu lănci, suliţe şi arcuri. În secolul al XV-lea apar, în armatele domnitorilor români, şi armele de foc individuale (bombarda manualis). S-a mai constituit *infanteria de elită* sau *cetele de voinici*. Acestea alcătuiau, de regulă, garda domnitorului şi erau compuse din bărbaţi deosebiţi care primiseră titlul de voinic din partea capului oştirii.

2. **Cavaleria** nu era specifică popoarelor sedentare. Dar ea trece drept armă deosebită la domnitorii români, probabil, dintr-un motiv foarte simplu: ei sunt printre primii care s-au confruntat cu popoarele nomade războinice (oştirile lor erau constituite din călăreţi iscusiţi), de al care au preluat acest obicei nemoştenit de la romani. Armata Moldovei dispunea, în secolul al XV-lea, de 12.000 – 15.000 de călăreţi.

Ca şi infanteria, cavaleria era, în general uşoară. În secolul al XV-lea, întâlnim, pe lângă *cavaleria uşoară* (hânsarii sau husarii), şi *cavaleria grea* (catafracţii, în Transilvania) alcătuită, în general, din curteni. Aceştia erau protejaţi de zale şi scuturi, precum cavalerii medievali. Cavaleria grea era păstrată în rezervă şi folosită ca element de izbire şi de manevră, dar nu oricum şi oricând, ci cu multă iscusinţă şi doar în momentele decisive. Procedeele de luptă ale cavaleriei grele erau *şarja* şi *atacul cu trupa pedestră*. Primul era folosit de toate cavaleriile din Europa şi din Asia, cel de al doilea se pare că era specific acestei zone (cel folosit de Filip August, în 1214, în bătălia de la Bouvines, conta mai mult pe sprijinul acordat de infanterie cavaleriei, nu pe o simbioză a acţiunii celor două arme).

În cadrul cavaleriei grele, domnitorii formau aşa-numitul *corp al vitejilor*, alcătuit din mica boierime, mai exact din acei luptători care primeau titlul de *viteaz* acordat de domnitor.

Artileria apare în armatele domnitorilor români la sfârşitul secolului al XIV-lea. Primul voievod român care a folosit artileria a fost Mircea cel Bătrân, mai întâi în apărarea cetăţilor, apoi şi în câmp deschis. În 1432, Vlad Dracul solicită meşterilor braşoveni o sută de puşci (tunuri). Artileria din secolul al XIV-lea arunca ghiulele la o sută de paşi. În secolul al XV-lea, tunurile aveau calibre de 850 mm, iar bătaia lor crescuse la 500 – 1000 de paşi. Iancu de Hunedoare, spre exemplu, avea, în 1443, 150 de tunuri.

Românii dispuneau şi de flotile, una dunăreană, alta maritimă. Iancu de Hunedoara avea, în 1456, 200 de nave mici (naviculae) şi o navă mare de transport, iar Vlad Dracul a promis 40 – 50 monoxile pentru călăuzirea flotei burgundo-papale.

Voievozii români nu neglijau nici *serviciile de informaţii* (iscoade), *serviciile de aprovizionare* sau *serviciile de acordare a ajutorului medical*.

Cea mai veche unitate luptătoare a fost *steagul* sau *banderiul*. Un steag avea până la 250 de luptători. Marea unitate tactică, la români, era, în Evul Mediu, ceata. O ceată era compusă, de regulă, din patru steaguri. În 1473, spre exemplu, Ştefan a angajat în campania din Ţara Românească 48 de steaguri cu 12.000 – 15.000 de oameni.

Pentru misiuni independente, se constituiau *pâlcuri de oaste*, conduse de boierii din Sfat.

În numeroasele bătălii, începând cu cea din 9 – 12 noiembrie 1330 de la Posada condusă de Basarab I şi continuând cu toate celelalte, voievozii români au aplicat strategii de punere în operă a unor politici foarte abile de păstrare a entităţii statale şi de neam, de câştigare a unor aliaţi şi de prevenire a situaţiilor complexe, dificile. Dar, în această parte de lume, la bifurcaţia a trei mari culoare strategice, nu se putea. De aceea, strategiile folosite de domnitorii români au fost şi ele extrem de bine elaborate. Strategia forţelor, spre exemplu, conţinea modalităţi inteligente de alcătuire flexibilă şi dinamică a armatelor, de pregătire a forţelor, iar strategiile generative de forţe şi mijloace erau şi ele adaptat timpului românesc, voinţei domnitorului unele (care reprezenta, la urma urmei, opţiunea politică) şi realităţilor concrete. Cele mai flexibile şi mai ingenioase – însă în deplină concordanţă cu celelalte – erau strategiile operaţionale. Acţiunile erau, de fapt, campanii care cuprindeau mai multe faze, fiecare gândită în amănunţime, şi pusă în aplicare prin tactici adecvate. În 1330, Basarab I,aplică tactica pământului pârjolit, apoi îl atrage pe Carol Robert de Anjou (1308 – 1342) undeva, probabil, în Depresiunea Loviştei, între Sălătruc şi Perişani[88] (după ce încheiase o înţelegere că îl lasă să părăsească ţara), într-o ambuscadă. Aici nu este şi nu poate fi vorba de filosofia acelui cavalerism medieval occidental. Este vorba de o luptă pe viaţă şi pe moarte, în care duşmanul era lovit prin toate mijloacele. Din acest punct de vedere, ca şi din multe altele, voievozii români, nu se aliniau la filosofia cavalerilor occidentali, ci, aici, la porţile nepăzite ale Europei, luptau pe viaţă şi pe moarte, iar acest lucru se ştia de către europeni şi era apreciat prin unele cancelarii. Ulterior, s-a mai uitat. Pe 17 mai 1395,

[88] Academia Militară, CURS DE ISORIA ARTEI MILITARE, vol. I, Bucureşti, 1989, p. 177

la Rovine, Mircea cel Bătrân (1386 – 1418), îl atrage pe Baiazid, care avea o armată de 80.000 de oameni (plus 8.000 de sârbi şi albanezi), tot spre Curtea de Argeş, îl hărţuieşte cu cavaleria uşoară şi, probabil, la confluenţa Argeşului cu Vâlsanul, lângă Merişani, la numai 20 de kilometri spre sud de Curtea de Argeş, capitala ţării, îl loveşte năprasnic, cu o oaste doar de 10.000 de oameni compusă din steagurile domniei şi din cele ale boierilor. Acelaşi tip de stratagemă pe care au folosit-o şi mongolii, în 1241, la Sajo, atrăgând cavalerii maghiari într-o zonă mlăştinoasă şi lovindu-i când ei nu se mai puteau apăra. Turcii veneau în Ţara Românească la aproape un sfert de veac după ce obţinuseră o victorie răsunătoare în 1369 la Kosovo Polje, împotriva sârbilor (prima lor incursiune la nord de Dunăre avusese loc chiar în anul 1369).

La 22 martie 1442, Iancu de Hunedoara apelează iarăşi la o stratagemă, întrucât ştia foarte bine că otomanii nu se aflau numai într-o expediţie de prăduire, cum le era obiceiul, ci urmăreau să-l prindă pe Iancu pentru a scăpa de probleme. Begul Mezid trecuse Dunărea pe la Nicopole cu o armată de 80.000 de oameni, înaintase pe Valea Oltului, prin pasul Turnu Roşu, trecuse la asedierea Sibiului, iar cu o parte din forţe se îndreptase spre Alba Iulia. Prima confruntare a lui Iancu cu turcii fusese la nord-est de Alba Iulia. Iancu trimisese curieri călări cu sabia însângerată să ridice oastea, dar nu avusese timpul necesar pentru a aduna, constitui şi pregăti. Aşa că luase lucrurile aşa cum erau, acceptase lupta, o pierduse şi se refugiase în cetatea neamului românesc. Reuşeşte, între timp, să adune o oaste de 30.000 – 40.000 de oameni. Încurajat de izbândă, Mezid formează un detaşament care avea sarcina să-l prindă pe Iancu. Acesta s-a sustras însă în mod abil, echipând o altă persoană în haine de domn şi formând un detaşament de 500 de catafracţii. Din momentul în care Iancu a identificat în teren modul în care turcii puneau în aplicare ceea ce el ştia că urmăresc, iniţiativa tactică a trecut de partea lui. I-a lăsat pe turci să-i vâneze sosia (uneori, datoria te obligă să sacrifici oameni dragi), iar el a efectuat o manevră de lovire în flanc şi spate şi a pus imediat în derută întregul dispozitiv turcesc. La un semnal, au ieşit împotriva turcilor şi apărătorii cetăţii Sibiului. Această manevră tactică a fost una succesivă, decalată şi defalcată pe faze ale luptei, bine gândită şi executată cu mult curaj. Ea a dus la obţinerea victoriei în inferioritate numerică şi seamănă foarte mult cu bătălia de la Cannae în care Hanibal, care avea 40.000 de oameni, învinge fără drept de apel, tot printr-o manevră de învăluire, forţele romane care numărau 80.000 de oameni. Iată că, peste sute de ani, aceeaşi manevră, efectuată cu iscusinţă, duce la aceleaşi rezultate. Şi aşa va fi mereu. Rareori se va întâmpla să se obţină o victorie pe câmpul de

luptă altfel decât prin manevre curajoase şi iscusite. Or, acestea ţin de arta militară.

Aceste bătălii duse de domnitorii români se deosebesc radical de cele care se purtau, la acea vreme, în Europa de Vest. Aici, la porţile de atunci ale Europei. Ele se duc pe spaţii mari, se folosesc manevre iscusite, ceea ce le apropie mai mult de arta militară mongolă şi de cea musulmană, decât de cea vest-europeaană.

În aceeaşi notă o iscusinţei, curajului şi spiritului manevrei se înscriu şi acţiunile domnitorului Vlad Ţepeş. În 1642, el întreprinde o incursiune la sud de Dunăre şi ucide 23.883 de otomani. Ca urmare, Mohamed al II-lea, cu o oaste de 250.000 de oameni, trece la acţiune împotriva domnitorului român. Cu o grupare intenţionează să cucerească cetatea Chilia şi să atace Ţara Românească dinspre Est, iar cu o grupare de 60.000 de luptători trece Dunărea pe la Turnu. Era o manevră largă de învăluire combinată cu un atac direct, frontal. Ţepeş adună 24.000 – 25.000 de oameni, trece la acţiuni întârzietoare şi de hărţuire, cu cavaleria uşoară, şi, bineînţeles, trimite o grupare în apărarea cetăţiiChilia. Domnitorul cunoştea foarte bine limba turcă, obiceiurile turcilor şi era tot timpul bine informat. Pe direcţia de înaintare a turcilor, Turnu Măgurele - Târgovişte, Vlad a aplicat tactica pământului pârjolit, combinată cu folosirea unor atacuri scurte, prin surprindere, mai ales pe timp de noapte. La 5 km de Târgovişte, soldaţii lui Mahomed al II-lea dau peste o pădure de ţepi în care erau înfipte capetele otomanilor ucişi în timpul incursiunii. Peisajul era înspăimântător. Dar ce nu era înspăimântător în campaniile acelui timp?! Turcii îşi stabilesc tabăra la sud de Târgovişte, pentru a se pregăti de atac. Dar, în noaptea de 16 iunie 1462, Vlad se furişează cu 7.000-10.000 de călăreţi în tabăra turcească, atacă prin surprindere. Se produce o panică generală, otomanii se omoară între ei.. Turcii pierd, după unele surse, 100.000 de oameni, după altele, 30.000 – 50.000.

În această confruntare, se disting atât acţiunile manevriere pe spaţii mari ale turcilor (gruparea Chilia), cât şi concepţia îndrăzneaţă şi curajoasă a domnitorului român. Această campania a lui Vlad Ţepeş împotriva oastei lui Mahomed al II-lea a fost una foarte complexă, cu puternice acţiuni psihologice (pârjolirea pământului, atacuri prin surprindere. Domnitorul nu şi-a propus însă să atragă oştile otomane într-un loc îngust sau în unul mlăştinos, aşa cum se proceda la vremea aceea în toată lumea, pentru că, probabil, acest lucru nu era nici posibil, nici indicat, întrucât turcii aveau două grupări de forţe, iar efectivele foarte mari le permiteau să realizeze puternice rezerve pe care să le introducă succesiv în luptă. Una din puţinele modalităţi eficiente era un atac prin surprindere, pe timp de noapte, asupra taberei turceşti, ceea ce nu are nimic de a face cu cavalerismul occidental, cu lupta prin re-

prezentanţi, cu nobilii care se bat între ei etc. Aici este vorba de o luptă pe viaţă şi pe moarte, în care 25.000 de oameni trebuie să înfrunte 250.000! Atacul trebuie efectuat pe părţi, violent, în momentul cel mai potrivit (după miezul nopţii) şi rapid. De fapt, Vlad a atacat doar o grupare de forţe, ce mai apropiată de Târgovişte, domnitorul român aplicând o interesantă manevră strategică pe direcţii interioare. Aceasta nu urmărea însă crearea unui raport de forţe favorabil sau convenabil, întrucât aşa ceva nu era posibil, ci, în prima fază, hărţuirea şi descurajarea inamicului, producerea de pierderi importante trupelor acestuia şi, în a doua fază, crearea prilejului favorabil pentru a putea fi lovit exact în momentul în care acesta este extrem de vulnerabil. Momentul a fost ales în noaptea de 16 iunie, după ce, ziua, soldaţii turci, epuizaţi după un marş cumplit, se impresionaseră de pădurea de ţepi şi probabil, adormiseră în coşmaruri. Aceasta nu are nici o legătură cu comportamentul cavalerilor occidentali în bătăliile dintre tabere, deşi, în timpul cruciadelor, n-au ezitat nici o clipă să atace, tot pe timp de noapte, tabăra egipteană de lângă Ierusalim şi să o nimicească.

De aici se desprinde o concluzie foarte importantă pentru arta militară: totdeauna, situaţia creează comportamentul. Armatele se instruiesc după regulamente, după legi şi norme impuse de statutul lor sau de un război virtual. În luptă, acţionează însă după comportamentul inamicului, se adaptează, adică, la situaţia concretă. Totdeauna, armata care nu are acea flexibilitate care să-i permită o astfel de adaptare va pierde acea bătălie şi, dacă va continua să persevereze în sloganuri, va duce şi la pierderea războiului, care nu este o simplă bătălie, ci o confruntare politică prin mijloace militare.

Ştefan cel Mare şi Sfânt este, poate, cel mai strălucit reprezentant al războiului iscusit, al acţiunilor ingenioase, bine pregătite. De aceea, din 47 de războaie, el n-a pierdut decât două. Domnitorul român era un foarte bun strateg. El ştia bine că politica de independenţă şi de putere nu poate fi pusă în operă decât printr-o strategie pe măsură, care să nu scape din vedere ceea ce este esenţial: generarea forţei. Desigur, ca şi astăzi, vremurile nu permiteau să fie întreţinute armate profesioniste de sute de mii de oameni. Astfel de armate întreţineau numai imperiile sau marile puteri militare, cu pretenţii regionale şi chiar globale. Ştefan cel Mare şi Sfânt, ca mai toţi domnitorii pământeni români, au ştiut să îmbine şi să combine, în formele cele mai eficiente cu putinţă, armatele permanente – oastea cea mică – şi armata mobilizată – oastea cea mare. Nu este vorba, aşa cum s-a susţinut într-o vreme, de ridicarea poporului la luptă, ci de pregătirea obligatorie şi necesară a bărbaţilor să fie în măsură ca, la nevoie, să compună oastea cea mare. Pentru aceasta, ei trebuia să fie antrenaţi. Era un efort foarte mare, care a creat, în

ţară un spirit. El se mai simte încă şi acum prin satele noastre. Pentru că, pe vremea aceea, într-adevăr, a trăi însemna efectiv a lupta.

În 1467, Matei Corvin se hotărâse să ia cetatea Chilia (secole de-a rândul Ungaria şi, mai târziu, Imperiul Austro-ungar vor visa la Gurile Dunării) şi să treacă Moldova sub suzeranitate maghiară. De aceea, el a concentrat o oaste de 40.000 de oameni, dintre care 12.000 erau mercenari, în zona Braşovului, a trecut prin pasul Oituz şi a ajuns, la 14 decembrie, la Baia, în apropierea Sucevei, cetatea de scaun a Moldovei, pe care s-a hotărât să o asalteze. Şi-a instalat acolo tabăra pentru odihnă.

În noaptea de 14/15 decembrie 1467, adică imediat ce regele maghiar şi-a instalat tabăra, Ştefan, cu 12.000 de oameni, care, până în acest moment, folosise ca formă de acţiune *aşteptarea strategică*[89], l-a atacat. Era după miezul nopţii. Atacul moldovean a fost precedat de o diversiune: în Baia au fost incendiate câteva case, iar ostaşii lui Corvin, surprinşi, s-au grăbit să stingă incendiul care le putea devasta întreaga tabără (Baia era un târg strâmt, între dealuri). Ştefan a câştigat fără drept de apel şi, imediat a trecut la urmărirea strategică până ce resturile oastei maghiare a fost scoase din ţară.

Desigur, Ştefan nu se baza numai pe forţa sa militară. Ea nu era decât un instrument al uni politic înţelepte care a consolidat puterea şi stabilitatea în interior, a stabilit relaţii de prietenie cu Polonia şi un anumit tip de relaţii cu Matei Corvin. A fost nevoit să lupte cu sabia în mână pentru ca, în obiectivul politic major pe care şi-l propunea – înlăturarea dominaţiei otomane – să-i fie alături şi Ţara Românească. Aşa are loc campania din 1473, care, în anumite privinţe, poate fi privită ca un războiu fratricid. Nu era însă ceva nou pe vremea aceea. Nici acum nu este. De la nivelul cel mai de jos, al ţăranului de rând (fraţii se omorau şi se omoară şi azi între ei pentru pământ) la nivelul cel mai de sus (fraţii sau adversarii de acelaşi neam şi de acelaşi sânge se războiau între ei pentru averi şi pentru tron, aliindu-se cu oricine şi oricând, numai pentru a-şi atinge scopurile). Aceasta era lumea de atunci. Aşa a fost, aşa este şi, probabil, aşa va fi mereu. Să nu ne facem iluzii. Dar Radu cel Frumos era fidel Imperiului otoman, iar acest lucru contravenea politicii şi strategiei lui Ştefan. Cu 12.000 de călăreţi, Ştefan trece Milcovul şi ajunge aproape de Bucureşti, la 18-20 noiembrie 1473. Bătălia a durat trei zile, întrucât Radu a primi şi sprijin otoman. Este o premieră în Evul Mediu (luptele, în această perioadă istorică, durau doar o zi). La 24 noiembrie, Ştefan a intrat în Bucureşti şi l-a pus ca domnitor pe Laiotă Basarab. Radu re-

[89] Academia Militară, CURS DE ISORIA ARTEI MILITARE, vol. I, Bucureşti, 1989, p. 192

vine cu 13.000 de turci şi 6.000 de munteni, dar este iarăşi înfrânt. În cele din urmă, adică la 23 noiembrie, turcii îl pun din nou pe tron pe Radu cel Frumos.

Această campanie a lui Ştefan cel Mare nu are o importanţă militară. Ea se remarcă, doar, la nivel tactic, prin durata neobişnuită a luptei de pe Vodna, prin caracterul ofensiv (era prima acţiune ofensivă a domnitorului moldovean) şi prin contopirea obiectivului strategic cu cel politic. Ştefan nu urmărea nici să zdrobească oastea adversă, nici să cucerească un teritoriu, nici să realizeze vreo pradă de război, nici să obţină vreo răscumpărare, cum era obiceiul în Evul Mediu, nici să unifice cele două ţări. Urmărea pur şi simplu să-şi câştige un aliat, care putea fi un prim pas spre unirea celor două ţări (ceea ce nu prea era la modă pe atunci), în lupta împotriva unui duşman al Europei. Aceste confruntări aveau loc după ce se încheiase războiul de 30 de ani, deci după pacea de la Westfalia, în care, între altele. Musulmanii fuseseră declaraţi duşmanii Europei.

Campaniile lui Ştefan vor fi, de-acum, expresii concrete ale unei strategii militare care punea în operă o strategie politică foarte exactă, aceea de a obţine şi menţine independenţa Moldovei şi a apăra valorile creştinătăţii.

Aceste intenţii (care deveniseră realităţi clare, pentru că, între timp, Ştefan luase Chilia) nu i-au convenit lui Mahomed al II-lea care porneşte cu o armată de 120.000 de oameni, concentrată în zona Bucureştilor, împotriva lui Ştefan. Aceasta dispunea de 40.000 de oameni, 5.000 de soldaţi secui, 2.000 de călăreţi polonezi şi 1.800 unguri. Iată cum vechi duşmani, datorită unei politici pe măsură, s-au unit rapid împotriva unui inamic comun.

Oastea otomană a fost hărţuită – un cronicar otoman scria că şoimii turci care zburau în luptă arătau ca nişte găini jumulite –, iar locul ales de Ştefan pentru bătălie a fost ales în lunca Bârladului, între două dealuri împădurite. Ştefan şi-a dispus o parte din forţe înapoia unui şanţ baricadat cu copaci tăiaţi, flancate de câte 10 guri de foc, a creat o puternică rezervă formate din cete de viteji călare, precum şi o diversiune cu trâmbiţaşi şi toboşari cară se creeze impresia că forţele principale se aflau în altă parte. Era în ziua de 10 ianuarie 1475. Aşa ia naştere ceea ce în istorie se numeşte bătălia de la Vaslui. Otomanii au luptat într-un dispozitiv neobişnuit pentru ei, cu spahii la centru şi corpurile de ieniceri pe flancuri, într-un loc îngust, pe timp de iarnă. Se consemnează că otomanii au pierdut 40.000 de oameni şi 4 paşale. Această înfruntare trebuie să constituie un semnal pentru a se realiza un puternic sprijin european pentru Ştefan. N-a fost însă aşa, chiar dacă Papa l-a felicitat şi l-a numit „atletul lui Hristos“, iar cronicarii nu şi-au cruţat penele. Europa era mult prea divizată pentru a se putea uni. Aceasta a fost şi mai este încă şi azi marea ei tragedie.

Arta militară câştigă însă încă un punct în drumul ei de la brutalitate la iscusinţă, de la confruntare oarbă la acţiune inteligentă. Aşa cum o va dovedi şi în continuare, domnitorul român este deopotrivă un mare politician, un diplomat abil şi un strateg desăvârşit. La Războieni, în 1476, el înfruntă o armată otomană de 200.000 de oameni. În acest timp, peste Nistru, apoi peste Prut, pe la Ştefăneşti, acţiona, spre Suceava, o grupare de tătari. Ştefan trimite o parte din forţe acolo şi îi loveşte pe aceştia din spate. După bătălie îi urmăreşte activ, cei mai mulţi dintre tătari pierind tocmai pe timpul acestei urmăriri active, ceea ce reprezintă iarăşi un lucru nou în arta militară a timpului. La Războieni, Ştefan trece în apărare şi, după o serie de acţiuni de hărţuire a inamicului, primeşte lupta pe 26 iunie 1497, produce inamicului pierderi de 30.000 de oameni, apoi, sub un atac acoperitor al cavaleriei, se retrage în munţi. Moldovenii pierduseră 1.000 de oameni. Cu trei grupări de forţe, sultanul a încercat să cucerească cetăţile Suceava, Neamţ şi Hotin. N-a reuşit. Erau foarte bine apărate. Şi astăzi semeţia ruinelor lor mărturiseşte încrâncenarea şi tensiunile acelor vremuri. Înaintaşii noştri n-au avut pre multă linişte pe acest pământ pe care o legendă care circulă prin mânăstirile noastre spune că Dumnezeu le-ar fi dat românilor din cel pe care îl rezervase pentru el.

Ştefan, din munţi, continuă acţiunile. Îşi reface o oaste de 16.000 de oameni şi continuă activitatea diplomatică şi politică. Matei Corvin îşi concentrează o importantă armată la Braşov, iar sultanul trimite împotriva lui o grupare de forţe din armata aflată în Moldova. Ştefan atacă fulgerător asediatorii cetăţii Suceava, apoi nimiceşte forţele care asediau Hotinul. Sultanul, fără a fi realizat vreunul dintre obiectivele politice ale războiului – înlăturarea lui Ştefan, supunerea Moldovei, anexarea Chiliei şi Cetăţii Albe – ordonă retragerea şi, în câteva zile trece Dunărea. Ştefan cel Mare intră apoi în Bucureşti, în timp ce Ştefan Bathorey şi Vlad Ţepeş învinge o grupare turcească de 18.000 de oameni, iar Vlad îşi reocupă tronul.

A fost un război complex, nespecific Evului Mediu, în care se demonstrează nu numai rolul oastei, ci şi cel al abilităţii politice, al construcţiei politice. Interesele ţării au fost mai presus de orice, pentru un domnitor ca Ştefan cel Mare şi pentru unul ca Vlad Ţepeş.

Între timp, situaţia politică se mai schimbase. Moldova era o ţară liberă, deşi, supă pacea din 1487, era tributară turcilor. De altfel, mai toate ţările europene din zonă îşi schimbaseră într-un fel politica faţă de Poartă. Veneţia încheiase pace cu turcii în 1479, Ungaria în 1483. Ştefan nu reuşise să realizez un bloc antiotoman. Atunci, cea mai bună soluţie era o pace cu otomanii. Aliatul de odinioară Polonia, prin regele Ioan Albert, a intrat în ţară cu o armată de 80.000 de oameni, sub pretextul că doreşte să elibereze de sub

turci Chilia şi Cetatea Albă, pentru a le restitui Moldovei, dar, la 24 septembrie 1497, a ajuns la Suceava.

Ştefan a adunat o armată de 40.000 de oameni, la care s-au adăugat corpul de oaste al lui Radu cel Mare, 12.000 de oameni conduşi de voievodul Transilvaniei Bartolomeu Dragffi şi 2.000 de turci. Ştefan a desfăşurat, într-o primă etapă acţiuni întârzietoare, astfel încât oastea poloneză a ajuns în prejma cetăţii Suceava abia la 24 septembrie 1497. Între 26 septembrie şi 10 octombrie, au asediat, fără nici un rezultat, cetatea Sucevei, după care asediul a fost ridicat. S-a încheiat o pace între Ştefan şi polonezi, dar aceştia nu au respectat condiţia de a se retrage pe acelaşi itinerar, ceea ce însemna prăduirea altui teritoriu. Ştefan l-a aşteptat pe polonezi în Codrii Cosminului şi, când aceştia urcau o pantă pentru a ajunge la cota 406, i-a atacat violent, din ambuscadă. Pierderile polonezilor au fost de 40.000 de oameni. A fost o ambuscadă de proporţii, probabil de talia celei de la Posada, care a dus la nimicirea oastei duşmane.

În Ţara Românească, la 1600, Mihai Viteazul va întruni toate aceste virtuţi ale domnitorilor români şi va încerca imposibilul: unirea celor trei principate ale spaţiului românesc într-o singură ţară. Şi chiar dacă, pentru scurt timp, a atins acest ideal care, pe atunci, nici măcar nu era pronunţat cu voce tare, o astfel de realizare nu putea fi lăsată să dureze. Mihai Viteazul a arătat însă că unitatea românilor este nu numai posibilă, ci şi necesară. Deznodământul a fost asasinarea marelui voievod. Dar câţi dintre marii bărbaţi ai spaţiului românesc, ai Europei şi ai lumii nu erau pe atunci asasinaţi? Asasinatul a făcut totdeauna parte din arsenalul politic al lumii.

Aceste câteva exemple arată cât de grea a fost viaţa românilor în Evul Mediu şi ce mare importanţă au avut personalităţile care au reuşit, cu un preţ imens, să menţină nucleele românismului şi să apere civilizaţia care exista pe aceste meleaguri. Desigur, relatările, legendele, cronicile creează imagini înălţătoare, de parcă domnitorii români s-ar fi aflat la vânătoare, mereu deţinând iniţiativa tactică şi strategică. Realitatea trebuie să fie fost dramatică. Arta militară nu era un lux, o chestiune de fineţuri de salon, ci o continuă dramă jucată cu săgeata în coardă şi cu pumnalul la gât. Evul Mediu, la români, a fost unul eroic şi tragic. El a creat însă valori pe care, adesea, urmaşii acestor bravi le-au călcat în picioare sau au uitat de ele. Dar, de fiecare dată, românii au ieşit din tragedia istoriei, ca şi din fantasmele ei, şi au mers înainte.

2.6. Concluzii

1. Evul Mediu continuă, într-un fel, antichitatea târzie, dar, în acelaşi timp, îşi are caracteristicile sale care îl deosebiesc de toate celelalte epoci istorice, atât în ceea ce priveşte dezvoltarea economică, viaţa socială, cultura şi procesul frontierei, cât şi în ceea ce priveşte filosofia confruntării, arta războiului, arta militară.

2. Există, în Evul Mediu, două mari caracteristici ale confruntărilor militare:

a) Exprimă caracterul fragmentar al societăţii europene vestice, divizată în feude, cu conţi, prinţi, fiecare având nu doare posesiuni, ci şi adevărate armate. De aceea, confruntarea militară, în vestul Europei, era, pe de o parte, una de tip cavaleresc, cu etichete şi reguli protocolare care nu aveau nimic comun cu arta militară şi, pe de altă parte, fără să încalce aceste reguli cavalereşti, una specifică războiului dintre state, cu bătălii desfăşurate efectiv după reguli militare (în războiul de 30 de ani şi în cel de o surtă de ani).

b) În acest timp, se dezvoltă cel mai mare imperiu al lumii, cel mongol. Sub Gingis Han, arta militară mongolă atinge apogeul. Gingis Han nu a fost niciodată înfrânt. Lui i se datorează războiul de mişcare, strategia acţiunilor rapide, iscusinţa militară şi chiar răspândirea armelor de foc pe care le preluase, în forma neinteresantă în care erau atunci, de la chinezi.

3. Arta militară românească atinge, în Evul Mediu, sub domnitorii români, acea culme pe care o mai cunoscuse doar sub Burebista şi Decebal. În timp ce în Europa de vest se dezvoltă cavalerismul, iar arta militară pur şi simplu dispare sau se fragmentează în fel de fel de obiceiuri, potrivit caracteristicilor regiunilor, voinţei conţilor, nobililor şi cavalerilor, în Principatele Române ea se constituie într-un element de putere, de forţă. Desigur, decizia politică a domnitorului este cea care direcţionează comportamentul militar, dar, aflându-se sub presiunea mongolă şi musulmană, românii sunt nevoiţi să-şi dezvolte strategii pe măsura obiectivului politic fundamental urmărit: păstrarea fiinţei neamului, apărarea spaţiului românesc împotriva otomanilor şi maghiarilor şi configurarea unor relaţii care să permită supravieţuirea statelor. Tot în această etapă, are loc, pentru prima dată de la Bureabista încoace, o încercare (care a reuşit pentru un an) de reunire a spaţiului românesc în acelaşi stat politic, în aceeaşi ţară. Astfel încât, pentru scurt timp, Mihai Viteazul a fost un fel de Burebista al Evului Mediu.

CAPITOLUL 3. ARTA MILITARĂ ÎN EPOCA RENAŞTERII

3.1 Marile descoperiri, ştiinţa, noile teorii şi influenţa lor asupra artei militare

Renaşterea schimbă complet datele problemei. Ieşirea din Evul Mediu se prezintă precum apele care rup un zăplaz şi se revarsă într-o câmpie deschisă. Apele cuprind totul, nu există, iniţial, o direcţie în care ele se canalizează. Curg pur şi simplu, mai exact, se revarsă.

Aşa se petrec lucrurile şi cu arta militară. De fapt, nici nu este vorba, în adevăratul sens al noţiunii, de artă militară, ci de o serie de descoperiri ştiinţifice, de realizări pe planul producţiei industriale şi de evenimente, care au *nolens volens* implicaţii şi în domeniul militar.

Toate armele şi toate armatele cunosc, în timp, evoluţii mai mult sau mai puţin spectaculoase.

Artileria continuă, în această perioadă, ceea ce se începuse în ultima parte a Evului Mediu, cu ameliorările necesare. În schimb, armele individuale de foc realizează progrese extrem de importante, chiar decisive, iar acest lucru va schimba radical configuraţia câmpului de luptă şi va influenţa semnificativ arta militară.

Navele de luptă ajung, tot în această perioadă, la acea maturitate tehnică care va conduce la nava de război specializată, dotată cu guri de foc dispuse în borduri, în baterii capabile să distrugă prin foc o navă inamică. De-acum, marina va fi altceva.

Începând cu Revoluţia franceză de la 1789, se aduce în prim plan conceptul *naţiunii înarmate*, cu efective în linie, având deja o gândire tactică, operativă şi, mai ales, strategică. Se relevă noi concepte de întrebuinţare a mijloacelor – apare, aşadar, o *strategie a mijloacelor,* o *strategice genetică* sau *generativă –,* cu alte cuvinte, are loc o revoluţie militară, mai exact, se finalizează, se pune în operă o revoluţie militară, care începuse o dată cu introducerea mijloacelor de foc în dotarea armatelor. E drept, la chinezi sau în teribila hoardă a lui Gingis Han, armele de foc nu aveau relevanţă; ele deschideau însă o nouă epocă în arta militară.

Aceste aspecte nu sunt unitare, nu sunt nici lineare şi nici foarte clare. Europa se prezenta ca o mare diversitate de stări şi de situaţii. Numărul ţărilor care au ajuns la stadiul de naţiuni era destul de limitat (Franţa, Anglia şi Spania), celelalte se zbăteau între cerinţa de identitate şi nevoia acută de supravieţuire. Trebuie avut însă în vedere şi Imperiul otoman care, pe vremea aceea, stăpânea Balcanii. Situaţia nu era şi nu putea fi stabilă. Şi nu va

fi niciodată astfel, decât pentru foarte scurte perioade de timp. Germania şi Italia erau fragmentate în sute de stătuleţe care, adesea, se războiau între ele. De altfel, dându-şi seama de potenţialul acestor ţări (dacă ar fi fost unificate), cei interesaţi – şi îndeosebi regii Franţei – încurajau şi întreţineau această fragmentare. Se mai aveau în vedere, desigur, Rusia, Austria, Polonia, dar şi alte ţări.

Totuşi, de la 1500, epoca în care reîncepe progresul ştiinţific al Europei, divizarea se accentuează, atât între Est şi Vest, cât şi între religii. Aceasta este o tendinţă care nu va fi niciodată eradicată în Europa, cel puţin până la finele secolului al XX-lea.

Cealaltă tendinţă este una intrinsecă, organică am spune, care vine din legea progresului, şi se referă la dezvoltarea gândirii ştiinţifice. Tot acum, au loc primele descoperiri şi primele cuceriri coloniale europene. Europa devine, prin câteva din marile ei puteri – Spania, Franţa, Marea Britanie – un conglomerat cu implicaţii globale. Începe un complicat proces al agresiunii frontierei Vestului, care va constitui, de-a lungul secolelor, o uriaşă sursă de conflict. De fapt, este vorba de o nesfârşită bătălie pentru resurse.

În secolul XIV-lea, apar imprimeriile. Acestea încep să difuzeze informaţia şi ştiinţa, debutând cu prezentarea realităţilor antichităţii. Aşadar, abia către sfârşitul Evului Mediu, încep să fie cunoscute în profunzime operele anticilor. Acest proces se desfăşoară rapid, întrucât cerinţele (în producţie, în construcţii, în fortificaţii, în domeniul militar etc.) deveniseră foarte mari, iar soluţiile nu mai puteau fi numai empirice. Pe aproape toată durata Evului Mediu, construcţiile (palatele şi castelele) se făceau ca pe vremea romanilor: cât mai solide pentru a nu se dărâma.

Prima ediţie din ceea ce a rezistat timpului din opera lui Arhimede a apărut în 1554. La fel au apărut Euclid, Heron etc. Aceste apariţii editoriale au reprezentat pentru generaţia de atunci un fel de iluminare. Veneau în contact nu numai cu rezultate strălucite obţinute cu mai bine de un mileniu în urmă – ceea ce părea incredibil –, ci şi cu o metodologie a gândirii, cu o metodă. Aşadar, gândirea filosofică şi ştiinţifică a Greciei antice îşi găsea adevăratele ei rezonanţe abia în Renaştere. De aici nu rezultă că, până în epoca Renaşterii, asemenea opere au fost cu totul îngropate şi uitate, ci doar faptul că ele nu au avut o importanţă filosofică, socială şi ştiinţifică majoră, că nu au rezonat cu epoca, întrucât merseseră prea departe, iar Evul Mediu, care reculase mult în raport cu civilizaţia romană, nu putea fi la înălţimea lor, nu le înţelegea.

Regina ştiinţei era, şi atunci, ca întotdeauna, *matematica*. Interesant este că ea s-a dezvoltat, în acea vreme, în Italia, ţară divizată în stătuleţe

rivale, aşa cum, mai târziu, în Germania celor peste 300 de stătuleţe, vor străluci Kant, Hegel, Fichte, Goethe, Schopenhauer şi un mare curent de gândire filosofică şi culturală: *Sturm und drang*. La urma urmei, şi Grecia lui Pericle, a lui Socrate, Platon, Thales, Arhimede şi Aristotel era tot aşa, divizată şi aflată în nesfârşite războaie.

În epoca Renaşterii, omul de ştiinţă era polivalent. El se ocupa de toate, de matematică, de fizică, de biologie, de chimie, de astronomie etc. Este adevărat, vremea enciclopediştilor încă nu venise, dar începuse. Renaşterea se caracterizează prin explozia ştiinţelor, îndeosebi a matematicii. Specializarea apare abia către sfârşitul secolului al XVIII-lea.

Între secolele al XVI-lea şi al XVIII-lea, o pleiadă de matematicieni încoronează această ştiinţă-regină, care, de-atunci, nu-şi va mai părăsi tronul. Aceşti matematicieni sunt cunoscuţi şi azi de către fiecare elev de liceu de pe lumea aceasta. Unii dintre aceşti matematicieni se vor implica foarte serios şi în domeniul militar, mai ales în probleme de balistică şi de proiectare a armamentelor. Într-un fel, strategia genetică sau generativă – care este o strategie a mijloacelor – le datorează foarte mult matematicienilor renascentişti. Numărul matematicienilor renascentişti este foarte mare. Dintre aceştia, cei mai importanţi sunt: Nicolas Fontana (1449 – 1557), medic, care a scris însă şi… un tratat de artilerie; Gerolamo Cardano (1501 – 1576), astronom şi astrolog, dar şi medic; François Viète (1540 – 1603), care foloseşte simbolurile algebrice şi creează metode de criptografie; John Neper (1550 – 1617), care creează calculul logaritmic; Descartes (1596 - 1650), Fermat (1601 - 1665) Pascal (1623 - 1662), Newton (1642 - 1727), Leibnitz (1646 - 1716), Bernoulli; Euler (1707 - 1783); Lagrange (1736 - 1813); Monge (1748 - 1818); Laplace şi atâţia alţii.

Peste 95 % din conţinutul programelor disciplinelor matematice care se studiază în toate şcolile din lume cuprind descoperirile matematicienilor de până la 1800, ceea ce demonstrează valoarea acestora, saltul imens care s-a făcut în acea perioadă.

Matematica este, de fapt, cea care a revoluţionat ştiinţa, aducând-o, în acelaşi timp, cu picioarele pe pământ. Iar arta militară, care nu este numai intuiţie, inspiraţie, spirit de orientare şi de iniţiativă, ci şi ştiinţă, cunoaştere, sistem de norme, principii, legi, a cunoscut, dintr-o dată, un salt la fel de spectaculos ca oricare alt domeniu de activitate.

În această perioadă sunt întocmite cataloage astronomice şi formulate legile lui Kepler (1571 – 1630). Apar noi vizionari, noi oameni de ştiinţă precum Copernic (1473 – 1543), Galileo Galilei (1564 – 1642), Newton (1642 – 1727) şi Laplace (1749 – 1827). Tot acum sunt publicate şi o parte dintre lucrările lui Immanuel Kant

În această perioadă, este configurat sistemul heliocentric, sunt formulate legile mecanicii, cinematica corpurilor terestre, primele aprecieri ale vitezei luminii. Pe plan militar, se dezvoltă teoria balisticii externe. Este incredibil cum, dintre toate legile mişcării corpurilor, traiectoria a fost studiată cel mai puţin până la Renaştere.

O amploare deosebită o ia fizica. Printre fizicienii ale căror nume au devenit, de-a lungul secolelor, de notorietate se numără: Galileo Galilei; Descartes (1596-1650); Mariotte (1620-1684); Pascal (1623-1662); Boyle (1627 - 1691); Huygens (1629 - 1665); Newton (1642-1727); Celsius (1701-1744); Reomur (1683-1757); Coulomb (1736-1806); Watt (1736-1819); Volta (1745-1819); Laplace (1749-1827)

Geometria descriptivă a fost descoperită abia spre sfârşitul acestei perioade şi a rămas un secret militar până în preajma Revoluţiei.

Apar morile de apă, gaterele, precum şi unelte perfecţionate pentru prelucrarea cochiliei navelor. În Europa, începe să fie important lemn din Africa, mai rezistent la acţiuni fizice şi care nu putrezea.

O dată cu generalizarea armelor de foc şi creşterea populaţiilor, se măreşte cererea de metal, se dezvoltă întreprinderile de extracţie şi prelucrare a metalului, îndeosebi în Anglia, apar diferenţieri în prelucrarea metalelor, care permit obţinerea unor aliaje. Oţelurile aliate vor apărea mai târziu, prin secolul al XIX-lea, dar drumul fusese deja deschis.

Descoperirea alamei de către alchimiştii arabi ai secolului al XIII-lea. Ea este folosită pentru fabricarea instrumentelor de precizie.

Primele idei raţionale asupra balisticii externe a proiectilelor – este vorba de traiectorie – aparţin lui Galileo Galilei. Nu exista însă instrumentul matematic necesar analizei (calculul integral). El a asemănat mişcarea proiectilului în aer cu o parabolă.

Nici marina n-a rămas mai prejos, deşi aici revoluţia spectaculoasă întârzie. Primul vas specializat pentru luptă este galionul. El apare în 1520 şi ţine cam o sută de ani.

În a doua jumătate a secolului al XVII-lea, apar vase mai rapide şi mai bine înarmate decât galionul. Este vorba de navele de linie, clasate în rangurile 1, 2 şi 3, după tonaj şi armament. Din rangul 4 făceau parte navele care escortau convoaiele pentru a le proteja împotriva piraţilor. De asemenea, aceste nave însoţeau şi apărau expediţiile şi recunoaşterile în ape necunoscute, precum şi explorările. În rangul 5 erau încadrate navele care primeau misiuni de cercetare, de escortă şi de legături rapide, iar de rangul 6 erau considerate navele costiere de supraveghere, patrulare şi vamă. Navele din rangurile 4 şi 5 vor primi numele de fregate şi de corvete, iar cele din rangul 6 vor fi vase de cabotaj sau vânătoare. La sfârşitul secolului al XVIII-lea,

Statele Unite ale Americii vor lansa fregatele grele dotate cu tunuri de mare putere[90].

Principalele descoperiri din secolele XVI – XVIII sunt următoarele:

- 1511 - Primele ceasuri portative.
- 1550 - Difuzarea primelor pergamente, buloane şi chei de strâns.
- 1550 - Teodolitul antic este perfecţionat cu o busolă.
- 1569 : Sistemul cartografic Mercator.
- 1582 – Calendarul gregorian:
- 1590 – Primele microscoape ale fraţilor Jansen,
- 1604 – Luneta construită în serie de fraţii Jansen.
- 1611- Adoptarea puştii cu silex de către suedezi.
- 1620 –Rigla de calcul a lui Edmund Gunther.
- 1620 – Tunul submarin al lui Cornelius Dreble.
- 1627 - Norme de abataj în cariere pentru pulberea neagră create de Gaspard Weindle.
- 1643 - Termometrul cu mercur al lui Toricelli.
- 1656 – Teoria pendulului şi aplicare ei în reglarea ceasurilor (Huygens).
- 1666 – Nivela cu bulă a lui Thevenot.
- 1670 – Balanţa lui Roberval.
- 1672 – Telescopul refractar cu oglindă de bronz polizată (Newton).
- 1686 – Explicarea fenomenului vânturilor alizee de către Hadley.
- 1690 – Maşina cu abur a lui Denis Papin.
- 1698 . Pompa cu abur fără piston a lui Savary.
- 1705 – Manometrul lui Pierre Varignon.
- 1709 – Primele încercări ale cocsului în siderurgie, în Anglia.
- 1712 – Maşina cu abur a lui Newcomen.
- 1715 – Întrebuinţarea clopotului de scafandri pentru lucrări de zidărie sub apă, mai ales pentru piloni de poduri (Lethbridge).)
- 1718 – Mitraliera pastorului notar Puckle.
- 1732 – Măsurarea vitezei fluidelor prin diferenţa între presiunea statică şi cea dinamică (Pitot).
- 1741 – Prima schiţă a maşinii de frezat cu angrenaje (Pallen).
- 1750 – Prima schiţă a alezorului rabotez din metal (Focq).
- 1751 – Paratonera lui B. Franklin.

[90] www.stratisc.org, Allain Bru, HISTOIRE DE GUERRE A TRAVERS L'ARMAMENT

- 1757 - Sextanul lui J.Campbel.
- 1760 – Calorimetrul lui Black.
- 1761 – Cronometrul de marină al lui Harrisson.
- 1761 . Primele anemometre (Hanov).
- 1768 – Aerometru pentru măsurarea densităţii lichidelor (Baumé).
- 1768 – Prima hartă a izoclinelor declinaţiei magnetice terestre (J.C.Wilke).
- 1769 – Se experimentează platforma lui Cugnot care tracta un tun de 2,5 tone cu o viteză de 3,5 la 9 km/h.
- 1776 – Schiţa submarinului cu balast, elice şi încărcătură explosivă (broasca lui Bushnell).
- 1777 – Prima ambarcaţiune construită în întregime din fier (3,60 m lungime).
- 1775 – Maşina cu abur a lui Watt.
- 1779 – Primul pod metalic (peste Severn) realizat de Darby.
- 1779 – Prim schiţă a turbinei cu abur (Pickard).
- 1783 – Primul laminoare industrial (Henry Cast).
- 1783 – Vaporul (piroscaful) lui Jouffroy d'Alban.
- 1783 – Mongolfierul fraţilor Montgolfier, apoi balonul cu hidrogen al lui Charles.
- 1784 – Obuzul fuzant cu gloanţe (şrapnelul) locotenentului Shrapnell.
- 1785 – Primele încercări de paraşutare a animalelor efectuate de Blanchard. (Primul salt uman va fi efectuat în 1797 de Garnerin).

Începând cu secolul al XVI-lea, protecţia individuală, care luase o amploare fără precedent în antichitatea târzie, devine îndoielnică şi chiar dispare. E drept cavaleria grea mai păstrează pentru o vreme cuirasa, întrucât aceasta face să ricoşeze gloanţele (dacă unghiul de incidenţă este diferite de 90 de grade), dar nu pentru multă vreme. În 1620, cavalerii grei vor mai păstra doar casca şi un corset care le va proteja părţile vitale ale corpului. O astfel de protecţie devine însă din ce în ce mai îndoielnică.

Apariţia armelor de foc va însemna, desigur, începutul sfârşitului acestei arme care a dominat câmpul de luptă timp de un mileniu. În locul ei, îşi vor face apariţia blindatele, dar asta ceva mai târziu. Către sfârşitul secolului, vom găsi aceste cuirase corset la cavalerii grei şi la genişti. În schimb, infanteria renunţă la acele armuri şi scuturi care, o dată cu apariţia armelor de foc, nu mai folosesc la nimic. Păstrează doar casca şi, la început, jambierele. Cu timpul, renunţă şi la jambiere. Apariţia armelor de foc dinamizează

lupta şi anulează practic protecţia individuală. Se va reveni asupra ei mult mai târziu, o dată cu inventarea vestei antiglonţ.

În ceea ce priveşte protecţia colectivă, situaţia a devenit şi mai grea. Apariţia tunului şi a mijloacelor explosive a făcut inutile fortificaţiile Evului Mediu. De aceea, începând cu secolul al XVI-lea, acestea sunt reconsiderate. Tonul îl dă Italia, care, în acest secol, se confruntă cu lupte interne şi cu campaniile franceze şi spaniole. Va fi nevoie de un secol, chiar de două, pentru a se ajunge la un sistem de protecţie colectivă eficient.

Prima modificare radicală a fortificaţiilor de tip Ev Mediu o găsim în apărarea oraşului italian Urbino de către Francesco di Giorgio. Acesta este şi autorul primei lucrări de fortificaţii intitulată *Tratat de Arhitectură Civilă şi Militară*.

Aproape toţi renascentiştii italieni, între care şi Michelangelo, au preocupări atât în domeniul aşa-numitei arhitecturi de război, deci al fortificaţiilor, cât şi în cel al maşinilor de luptă.

Discuţiile asupra acestei perioade sunt extrem de diversificate. Important este că schimbarea s-a produs, iar aceasta se datorează în primul rând evoluţiei armamentului. Nu numai armamentul determină însă revoluţiile în arta militară. Aici acţionează un complex de factori, între care cel mai important este modul de a gândi, iar acesta este, la rândul lui determinat de interes, de împrejurări, deci de modul de viaţă. Factorul politic, ca expresie a interesului, începe să proiecteze într-un anume fel acţiunea umană.

Mai întâi, sunt abandonate fortificaţiile înalte, care reprezintă ţinte sigure pentru artilerie şi pentru mijloacele explosive. În locul lor, se realizează fortificaţii joase, precedate de şanţuri adânci şi greu de trecut de primul val de atacatori. Asemenea fortificaţii se realizează din pământ căptuşit cu pietre (pentru a le proteja împotriva intemperiilor şi a le asigura o pantă care să facă fortificaţia respectivă greu de escaladat).

Aceste fortificaţii sunt înconjurate de creneluri şi locaşuri de tragere, astfel încât să se asigure apărarea prin foc.

Terenul în faţa acestei fortificaţii trebuie să fie în pantă (în glacis), fără nici un loc pe care inamicul l-ar putea folosi ca adăpost sau ca locaş de tragere. Aceasta nu este o noutate, ci doar o revenire la obiceiul antic de a gândi lupta, de a o proiecta, de a o planifica. Deşi termenul nu se folosea pe vremea aceea, este vorba de strategie.

Apariţia bombelor de mortier[91] (cu traiectorie înaltă) a creat probleme în ceea ce priveşte protecţia depozitelor de muniţii şi de alimente din adâncime, adică din interiorul fortificaţiilor. Acestea au fost acoperite cu un strat

[91] Aruncător

gros de pământ afânat (pentru ca bombele să se afunde, iar explozia lor să fie dirijată în sus).

În Franţa a fost realizată cea mai veche fortificaţie specială care să reziste focului artileriei cu pulbere. Ea a fost ridicată de spanioli. Avea un număr de bastioane (turnuri de apărare foarte joase) şi, după obiceiul vremii, era precedată de un şanţ

În aceeaşi perioadă, s-a ivit cerinţa de a se asigura trageri flancate la baza zidului. Acest mod de a organiza tragerile – ceea ce mai târziu se va numi *sistem de foc* - a dominat arta fortificaţiilor secole de-a rândul. Acest lucru este foarte important. Observarea atentă a amplasării crenelelor, a poziţiei cetăţii, a terenului conduce orice militar la înţelegerea sistemului de foc al cetăţii respective (în raport de armamentul avut la dispoziţie) şi, de aici, a modului de acţiune a taberelor care se confruntau.

Oraşul Naarden din Olanda, păstrat aproape intact, are încă cele şase bastioane, cele şase semiluni şi curtinele sale.

Întrucât tragerile apărătorului asupra inamicului care înainta în glacis nu erau eficiente decât la o distanţă de 30 de metri, fortificaţiile au fost întărite cu escarpe şi contraescarpe ridicate în faţa atacatorului.

Este vremea caponierelor (tuneluri de legătură), care traversează adesea şanţul şi asigură apărătorului posibilitatea de a executa un foc razant şi prin surprindere asupra inamicului. Erau trimişi trăgători pe contraescarpe. Aceştia, evident, trebuia să fie recuperaţi. Avem de a face cu primele manevre de foc şi, oarecum, de mijloace. Ele se aseamănă cu liniile de luptă ale înaintaşilor, cu modul de acţiune a lăncierilor, suliţaşilor, prăştierilor şi arcaşilor, dar o astfel de manevră este subordonată acum efectului focului. Alternanţa liniilor de trăgători se va menţine până la apariţia armamentului cu repetiţie şi a celui automat. Iar obiceiul escarpării şi întăririi cu obstacole de tot felul a poziţiilor de apărare nu va dispărea nici la începutul secolului al XXI-lea, când americanii au creat bomba MOAB, care are o greutate de 9,450 tone.

Inamicul se apropia de aceste escarpe şi contraescarpe prin tranşee săpate în zigzag. Dacă reuşeau să se apropie, puneau încărcături explosive în aceste escarpe şi le puteau depăşi.

Arhitectul fortificaţiilor din această perioadă este mareşalul **Vauban** (1633 – 1704). El sugerează construirea celui de al doilea şanţ, înaintea şanţului de glacis principal. Aici se amenajează semiluni şi bastioane. Cu cel de al doilea sistem, Vauban consideră că poate para un atac de tipul celor pe care el însuşi le-a conceput şi le-a condus. Este vorba de tragerile prin ricoşet care asigurau trecerea proiectilelor peste pereţii fortificaţiei şi distru-

gerea artileriei inamice. Vauban a aplicat în domeniul fortificaţiilor experienţa pe carte el a dobândit-o în asedierea zonelor fortificate.

Matematicianul **Alembert** (1717 – 1783) a relevat un traseu de fortificaţii poligonal, ceea ce reprezenta o noutate pe vremea aceea. Studiul a fost reluat de Carnot, însă aplicarea lui în practică s-a produs abia în 1816 în Prusia.[92]

Gaspard Monge (1746 – 1818), care era profesor de topografie şi de desen la Şcoala Militară din Mézieres a inventat *geometria descriptivă*. Era în anul 1779. O parte din cursul pe care îl ţinea el era destinată fortificaţiilor. Pe atunci, construirea de fortificaţii necesita calcule aritmetice interminabile. Uneori, era nevoie ca întreaga construcţie să fie dărâmată şi reluată. Metoda lui Monge a rezolvat această mare dificultate. Timp de 15 ani, această metodă a fost considerată secret militar. Abia în 1794, geometria descriptivă a devenit curs pentru învăţământul public.

În ceea ce priveşte navele, trebuie subliniat că, până către jumătatea secolului al XIX-lea, nu a existat o protecţie specială pentru navele de război. Coca galionului era realizată din lemn de stejar şi avea o grosime de 30 de centimetri. Foarte rapid s-a ajuns ca navele de linie să aibă coca (tot din stejar) de 50 de centimetri. În secolul al XVIII-lea, unele vase de rangul 1 au ajuns să aibă coca de 70 de centimetri.

O astfel de cocă nu putea fi perforată în momentul când ea a fost creată. Mult mai târziu, doar ghiulele trase de tunurile cele mai puternice, respectiv, de 32 la 42 de livre îi puteau produce stricăciuni. Lemnul din care era construită coca era ţinut multă vreme în ape pietrificante şi nu putea fi incendiat. Se foloseau însă ghiulele roşii (înroşite într-un cuptor aflat în partea din faţă a navei care, în timpul luptei, dacă era lovit, devenea el însuşi un pericol), dar efectul lor nu era totdeauna cel scontat. Oricum, pa fiecare navă se aflau rezerve de apă şi nisip pentru stingerea incendiilor.

Bătăliile navale din această perioadă nu vizau distrugerea sau scufundarea navelor, ci doar scoaterea lor din luptă prin distrugerea suprastructurii (catargelor, cabinei de comandă, cârmei etc.). În felul acesta, nava inamică devenea neguvernabilă şi nu mai avea nici o importanţă în luptă.

Referitor la mobilitatea armatelor, sunt multe de spus. Progresele realizate în domeniul armamentelor se aflau şi ele la început. Dar aceste progrese constau îndeosebi în creşterea puterii de foc, nu şi a mobilităţii. Mobilitatea **infanteriei**, spre exemplu, era inferioară celei pe care o aveau legiu-

[92] www.stratisc.org, Allain Bru, HISTOIRE DE GUERRE A TRAVERS L'ARMAMENT

nile romane. Infanteristul secolului al XVI-lea nu putea să străbată mai mult de 20 -25 de kilometri pe zi, ceea ce făcea aproape imposibilă realizarea surprinderii. Este lesne de înţeles că, într-un asemenea cadru, rolul cavaleriei se menţinea destul de important, dar nu atât prin posibilitatea de a şarja inamicul (acţiune la care nu se va renunţa, dar care va deveni, cu timpul, sinucigaşă), cât mai ales prin faptul că putea efectua cercetarea şi prevenirea trupelor proprii asupra pregătirilor pe care le face inamicul în vederea unui atac. De unde rezultă că, în perioada Renaşterii, creşte foarte mult rolul cavaleriei uşoare.

Mobilitatea tactică este, deci în scădere. Mult mai importante erau, în acea perioadă, disciplina, ordinea, puterea de foc şi arta comandantului. Alain Bru în citează pe Griebeauval care, asistând la o aplicaţie a armatei prusace în care Frideric al II-lea combinase viteza şi precizia manevrei, lucru foarte rar pe atunci, ar fi spus: „Este o reţetă de război, şi orice reţetă nu este valoroasă decât prin talentul comandantului care o aplică“

În vremea aceea, se punea un accent cu totul special pe perfecţiunea execuţiei. Armatele se comportau ca şi cum ar fi exersat nişte figuri de balet. Va trebui să treacă foarte mult timp pentru a se reveni asupra vitezei cu care se execută manevra. Napoleon va fi acela care va repune în valoare mişcare, viteza şi manevra.

Cavaleria se deplasează, de cele mai multe ori, împreună cu infanteria. Fac excepţie de la regulă unităţile sau subunităţile de cavalerie trimise în recunoaşteri sau cele care efectuau siguranţa marşului.

Deşi cavaleria rămâne cea mai mobilă dintre armele epocii, rolul ei scade. I se găseşte totuşi o întrebuinţare adecvată. Spre exemplu, formaţiile de cavalerie, degajate de armurile grele care nu mai foloseau la nimic, şarjează infanteria inamică între două salve. Pe atunci, era necesar un timp de reîncărcarea armelor, iar acest interval era propice pentru asemenea şarje. Evident, pentru a şarja în mod eficient, cavaleria trebuie să se apropie de liniile inamice până la bătaia eficace a armamentului infanteriei, să se adăpostească înapoia unor acoperiri naturale şi să atace, la momentul potrivit, în galop.

Chiar dacă, datorită mijloacelor de foc, i s-a diminuat rolul în bătălie, cavaleria va rămâne, până în secolul al XX-lea, o armă nobilă. Şi astăzi, spre exemplu, foştii cavalerişti români, veterani de război – cei care mai sunt în viaţă – se mândresc cu arma lor – cavaleria. În Statele Unite ale Americii, în Italia şi în alte ţări, unele dintre unităţile de blindate păstrează şi denumirea pe care au avut-o cândva. Astfel, ele au devenit unităţi blindate de cavalerie.

Artileria – noua armă care a revoluţionat bătăliile – rămâne, totuşi, foarte puţin mobilă. Tunurile grele, ghiulele şi butoaiele cu pulbere erau trase de cai puternici, dar lenţi. De altfel, până la mecanizarea artileriei, calul va rămâne principalul locomotor. Abia către sfârşitul secolului al XVIII-lea, apare artileria alezată şi, în consecinţă artileria purtată şi cea călăreaţă şi,în parte, samarizată.

Artileria purtată presupune transportul servanţilor în chesoane sau antetrenuri. Aceste atelaje erau trase de 4 – 8 animale. Desigur, cu o asemenea încărcătură, mersul era la pas. Pe distanţe scurte, se folosea însă şi trapul.

Artileria călăreaţă presupunea ca toţi servanţii să fie pe cai. Desigur, exista şi atelajul care transporta piesa şi muniţia. Pe vremea lui Napoleon, artileria călăreaţă va avea un rol deosebit în luptă.

Dincolo de limitele unei astfel de realităţi, trebuie remarcat faptul că artileria călăreaţă constituie primul pas important spre „dinamizarea sprijinului cu foc“, pentru crearea a ceea ce mai târziu se va numi *focul care se mişcă*. Precursor în acest domeniu, ca în multe altele, este Frideric al II-lea. El va crea primele baterii de artilerie călăreaţă pe care le va folosi inclusiv în sprijinul şarjelor de cavalerie.

În condiţiile creării artilerii purtate şi a celei călăreţe, era nevoie de o escortă compatibilă, iar aceasta nu putea fi alcătuită decât din cavalerie. Desigur, cavalerişti, foarte mândri de arma lor, n-au privit cu ochi buni această nouă misiune, pe care ei o înţelegeau ca slugărire a artileriei, dar războiul nu ţine niciodată seama de orgoliile armelor şi cu atât mai puţin de cel al oamenilor. El îşi are legile lui.

Realizarea ordinii de bătaie de către infanterie putea dura câteva ore. Când formaţia era gata – se practica încă ordinea strânsă –, artileria începea pregătirea de foc. În vremea aceea, artileria se dispunea în faţa liniilor infanteriei. Când se considera că inamicul a fost suficient bătut cu foc[93], infanteria şi cavaleria depăşeau aliniamentul tunurilor şi treceau la atac. De regulă, artileria nu mai putea să tragă în aceste condiţii. Deci atacul infanteriei şi cavaleriei era lipsit de ceea ce mai târziu se va numi sprijinul de foc.

Totuşi, şi în vremea aceea, uneori, tunurile erau împinse cu braţele la nivelul infanteriei şi, în felul acesta, focul artileriei se continua şi pe timpul atacului. Dar nu după mult timp, a apărut aşa numita artilerie de câmp sau *artileria infanteriei*. Alain Bru citează exemplul lui Gustav Adolf, care, în timpul războiului de treizeci de ani, foloseşte această metodă. Inamicul este surprins, atât datorită focului artileriei care se continua şi pe timpul atacului,

[93] Uneori, duelul de foc al artileriei celor două tabere dura ore şi chiar zile în şir.

cât, mai ales, efectului psihologic. Nu se va rămâne însă la acest nivel. Nevoia creşterii mobilităţii artileriei va fi din ce în ce mai acută. Gilbert, în lucrarea sa *Eseu general de tactică*, apărută în 1772, şi Teil în *Despre folosirea noii artilerii în campanii*, din 1778, dezvoltă ideea mobilităţii tactice a artileriei, rezultată din cerinţa de a se realiza în locul potrivit şi la momentul voit concentrarea focului şi a forţelor. Acest principiu va constitui însă filonul principal în marea artă a manevrei din timpul lui Napoleon.

Una dintre problemele cele mai complexe şi mai grele ale acelor timpuri o reprezenta *trecerea cursurilor de apă*. Podurile permanente confecţionate din piatră erau rare şi, de regulă, se găseau în localităţi. De aceea, trupele evitau să treacă peste cursurile de apă. Nu totdeauna era însă posibil acest lucru. Oricum, lucrurile s-au complicat foarte mult, o dată cu apariţia artileriei tractate şi a materialului greu. Aşa cum s-a văzut în capitolul anterior, în Evul Mediu, mongolii foloseau un săculeţ din piele ermetic pe care îl umpleau cu aer şi care îi ajuta să se menţină la suprafaţa apei, în timp ce caii înotau singuri.

După secolul al XVI-lea, în afara unor mijloace primitive, individuale de traversare a cursurilor de apă (foi de cort umplute cu vreascuri, trunchiuri de copaci şi alte materiale plutitoare, unele rechiziţionate din zonă), s-au creat mijloace speciale pentru trecerea în plutire a materialului greu. Este vorba de portiţe formate din pontoane. Se constituie deci formaţiuni de pontonieri, specializaţi în construirea portiţelor şi podurilor plutitoare. Pentru acest lucru, se măresc cerinţele de transport, întrucât, în afară de materialul plutitor, se mai transportă tot felul de alte materiale: lanţuri, cângi, frânghii bărci uşoare. Personalul se specializează, necesităţile de asigurare a acţiunilor şi protecţia trupelor cresc.

Navele se dezvoltă şi ele continuu, atât în ceea ce priveşte creşterea tonajului, deci a deplasamentului, cât şi în ceea ce priveşte viteza de deplasare şi dotarea cu armament. În această epocă, fiecare pânză primeşte un nume. Aceste nume, adesea pitoreşti, se vor menţine multe secole, unele dintre ele fiind în uz şi azi la ambarcaţiunile-şcoală cu pânze.

Logistica

Problema logisticii era destul de simplă în antichitate şi chiar în Evul Mediu. Legiunile romane, armatele lui Alexandru Macedon şi cele persane găseau mijloace de subzistenţă pe unde treceau, iar confecţionarea săgeţilor, a proiectilelor pentru bombarde (care erau pietre sau bolovani) etc. se făcea pe loc, fără prea multe dificultăţi. Armatele mongole înaintau având turme de vite înaintea lor şi, înapoia lor, convoiul cu tot ce le era necesar.

Renaşterea şi epoca modernă complică foarte mult logistica. Apariţia mijloacelor de foc necesită alt fel de materiale şi alt fel de transporturi. Este vorba de transportul pulberii (care trebuie ferită de apă şi de umiditate), de confecţionarea şi transportul ghiulelelor, al încărcăturilor explozive şi, aşa cum s-a arătat mai sus, al mijloacelor de trecere peste cursurile de apă. Alain Bru a extras dintr-un studiu intitulat *Istoria Artileriei Franceze*, două exemple privind aprovizionarea şi consumul de muniţie în cazul unor asedii. Iată cum se prezenta situaţia atunci:

ASEDIU	**MAASTRICHT**	**1673**	**LUXEMBURG**	**1684**
Număr de:	*Aprovizionare:*	*Consum:*	*Aprovizionare :*	*Consum :*
Ghiulele	115 233	57 673	76 694	37 510
Bombe	11 456	6 100	7 092	5 500
Grenade	40 000	3 900	40 304	20 600
Livre de :	*Aprovizionare :*	*Consum :*	*Aprovizionare :*	*Consum :*
Plumb	116 000	51 600	90 800	59 800
Pulbere	990 000	597 000	953 000	853 000

Sursa: www.stratisc.org, Allain Bru, Histoire de la guerre à travers l'armament, capitolul IV.

Pentru asediul Luxemburgului, s-a consumat o cantitate foarte mare de pulbere, atât în tragerile de artilerie cu toate calibrele, cât şi în efectuarea unor lucrări de distrugere (mănări). A crescut, de asemenea, consumul de grenade. Alain Bru apreciază că, începând cu secolul al XVII, se pune problema de a fi transportate în jur de 2.000 de tone de muniţii şi pulberi, echivalentul a câteva sute de mii de raţii de hrană.

Totul se schimbă. Armatele devin de masă. Mijloacele tehnice încep să permită şi chiar să impună acest lucru.

Fiecare soldat devenise în măsură să-şi repare singur puşca. În acelaşi timp, apar specialişti care însoţesc armatele sau lucrează pentru armate: fierari, mecanici de utilaje, ceasornicari etc.

Războiul devine astfel o chestiune complexă, angajând nu doar armatele, ci şi economiile ţărilor respective. Începe să se dezvolte o industrie de armamente, apar fabricile de arme şi de tunuri, precum şi cele care realizează alte mijloace necesare luptei armate.

La toate acestea se adaugă măsurile care se iau pentru *asistenţa medicală*. Apar ambulanţele, ia naştere medicina de urgenţă. Iau astfel naştere primele formaţii medicale militare şi primele corpuri de medici militari. Este vorba de o specialitate care va avea un rol foarte însemnat de-a lungul tim-

purilor, nu numai în ceea ce priveşte medicina militară, ci şi în dezvoltarea serviciilor medicale de urgenţă.

Ea va face faţă însă cu greu cerinţelor luptei. Dezvoltarea armamentelor va duce la creşterea numărului de răniţi, iar ambulanţele şi, în general, serviciile de prim ajutor pe câmpul de luptă nu vor face faţă situaţiei.

Urmează, chiar până la cel de al doilea război mondial, o perioadă extrem de dificilă pentru serviciile medicale militare. Armatele de masă şi armamentele din ce în ce mai puternice fac ca numărul răniţilor să fie foarte mare. Mulţi oameni vor pieri din cauza acestor răni neîngrijite sau din cauza întârzierii primului ajutor, dar şi mai mulţi vor pieri din cauza epidemiilor care explodează totdeauna în vremuri grele şi mai ales pe timpul războaielor (tifosul exantematic, holera, ciuma etc.)

Multe din aceste epidemii însoţesc corpurile expediţionare, îndeosebi pe timpul traversadelor (vapoarele din acea epocă erau neîncăpătoare, lipsite de condiţii de igienă şi de un minim confort, iar durata călătoriei era foarte mare). Uneori, din cauza epidemiilor şi dificultăţilor insurmontabile, corpurile expediţionare nu şi-au îndeplinit misiunile sau au făcut-o cu un preţ imens.

Conducerea trupelor se realiza în două moduri. Suveranul era, adesea, şi comandant al armatei (Gustav Adolf, Frederic al II-lea etc.). Această situaţie prezintă avantajul că suveranul îşi punea în aplicare propriile-i decizii, contopindu-se astfel nivelul politic decizional cu cel strategic, care este un nivel de punere în aplicare a deciziei politice. Acest lucru este însă extrem de dezavantajos, în sensul că suveranul, contopind nivelul deciziei politice cu cel al execuţiei ei, va fi lipsit de mijloacele necesare rezolvării şi pe alte căi a situaţiei conflictuale. În afară de aceasta, de cele mai multe ori, el nu este militar de carieră şi, de aceea, este posibil ca o decizie politică bună să fie materializată necorespunzător. Mai mult, dacă suveranul moare în luptă, totul este pierdut. De cele mai multe ori, dacă el moare sau este făcut prizonier, armata sa se destramă[94], ţara este în pericol, sfâşiată, pe de o parte, de inamic şi, pe de altă parte, de rivalităţile şi luptele interne pentru putere. În Evul Mediu, se urmărea în mod expres să fie luaţi prizonieri prinţii, pentru a se primi răscumpărări importante pe seama lor.

În situaţia în care suveranul este luat prizonier, inamicul este cel care dictează condiţiile de pace.

[94] Face excepţie armata lui Gustav Adolf care a continuat să luptă cu aceeaşi îndârjire şi după căderea în luptă a suveranului.

De aceea, de cele mai multe ori, comanda armatei este încredinţată unui general numit de suveran. Este drept, suveranul poate alege pe cine doreşte el, dar, de acum, de acest general şi de această alegere pe care a făcut-o suveranul, va depinde în mare măsură nu doar soarta bătăliilor, ci chiar şi cea a războiului. Suveranul va avea grijă ca, în fruntea armatei, să fie numit cel mai bun general, în măsura în care acest lucru se poate stabili cu exactitate în timp de pace.

Se instituie apoi, ca formă colectivă specializată de punere în operă a deciziei politice, *consiliul de război*. În toate ţările, acest consiliu va avea un rol foarte important în materializarea, prin mijloace militare, a deciziei politice. În adevăratul înţeles al cuvântului, *statele majore* apar la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea. Statul Major General al Armatei României, spre exemplu, apare în noiembrie 1859.

În secolele precedente, după întrunirea consiliului de război, generalul comandant transmitea în scris misiunile subordonaţilor săi. Treaba aceasta o făceau nişte oameni (civili, chiar femei) care scriau foarte citeţ. Acest secretariat era condus de un ofiţer. Natural, secretariatul nu era obligat să se priceapă la probleme militare. Dar, încet, încet, competenţele acestuia s-au lărgit, la început cu probleme care ţineau de logistică şi plata soldelor, ulterior şi cu altele.

Generalul comandant se mai folosea şi de un grup de tineri ofiţeri care transmiteau ordinele în timpul bătăliei.

Treptat, civilii din secretariat au fost înlocuiţi cu ofiţeri având o anumită specializare.

Aşa apar primele structuri care vor duce la ceea ce astăzi se numesc state majore.

Vor trece însă o sută de ani până ce se va ajunge la structura de azi a statului major alcătuit din ofiţeri cu o formaţie specială.

Ofiţerii care încadrau aceste structuri primeau şi atunci o pregătire specială, cu o durată de trei ani. În 1783, Segur i-a grupat într-un corp al ofiţerilor de stat major. Din acest moment, statul major va avea rolul de a pregăti toate datele necesare reflecţiei comandantului şi elaborării deciziei.

În Evul Mediu, a fi nobil era echivalent cu a fi ofiţer. Deci toţi ofiţerii erau nobili. Lucrurile încep să se schimbe, chiar dacă, în acele momente, înfiinţarea şcolilor de ofiţeri era considerată o absurditate, întrucât se credea că rangul este de-ajuns pentru calitatea de ofiţer.

Apariţia pulberii negre şi a armei artileriei, care necesitau o pregătire specială a personalului, a grăbit procesul înfiinţării şcolilor militare. Totuşi, primele şcoli militare au fost deschise în Franţa, abia după ordonanţa din 1720 prin care s-a creat Corpul Regal de Artilerie.

Acest Corp avea cinci batalioane în garnizoanele Metz, La Fere, Strasbourg, Grenoble şi Perpingan. Pe lângă fiecare dintre aceste batalioane, a fost creată o şcoală pentru formarea temeinică a ofiţerilor de artilerie. „Instrucţia – teoretică şi practică – era obligatorie pentru cadeţii fiecărei companii, la care aveau însă acces şi subofiţerii şi soldaţii voluntari, dar după un examen de aptitudini.“[95]

Artileria începe să-şi dovedească eficienţa pe câmpul de luptă, mai ales spre mijlocul secolului al XVIII-lea. „Spiritele luminate au înţeles că dacă viitorii mari responsabili îşi vor permite să ignore aspectele pur tehnice, formarea interarme, cel puţin teoretică, a tinerilor ofiţeri devenea urgentă înainte ca ei să-şi însuşească experienţa practică a armei lor proprii în regimentele respective. În Franţa, în 1750, Josef Paris-Duvernay, secretar cu finanţele, a prezentat regelui proiectul unei şcoli militare. După ezitări şi consultaţii, Ludovic al XV-lea a semnat decretul de fondare la 13 ianuarie 1751.“[96]

Legăturile erau asigurate, ca şi în Evul Mediu, prin curieri, agenţi călări sau semnale transmise la distanţă prin relee umane. Mesajele au început să fie însă cifrate, pentru a nu fi înţelese cu uşurinţă de inamic, în cazul în care curierul (sau agentul de legătură) cădea prizonier. Legăturile la mare distanţă erau realizate prin Poşta Regală care a fost creată de Sully. Depeşele ministeriale urgente ajungeau la destinaţie în 5 – 6 zile.

În timp de război funcţiona un sistem de relee, ca în vremea lui Gingis Han. Acest sistem se constituia în toate situaţiile, inclusiv pe timpul cât armata opera în afara ţării. Dar, în acest ultim caz, de îndată ce curierul ajungea cu mesajul la frontieră, guvernatorul regiunii respective lua toate măsurile pentru a duce în siguranţă la administraţia centrală mesajul respectiv.

3.2. Noua strategie a forţelor, mijloacelor şi acţiunilor

În această perioadă, tunurilor nu li s-au adus modificări esenţiale, în afară de cele care ţineau de transportul lor în zona acţiunilor de luptă. În schimb, armamentul individual a cunoscut mutaţii substanţiale.

Tunul cunoaşte, în secolele al XV-lea şi al XVI-lea, o oarecare stabilizare, în sensul că poate fi folosit fără prea multe riscuri. El devine mobil (transportabil), iar accidentele (explozia ţevii, a încărcăturii, înainte de încheierea operaţiunilor de pregătire a lansării loviturii etc.) se răresc. Oricum, accidentele nu se mai produc din cauza fabricaţiei, atunci când aceasta este

[95] Alain Bru, *Op.cit.*, capitolul IV (http://www.stratisc.org/act/bru).
[96] Alain Bru, Idem.

corectă, ci a defecţiunilor de fabricaţie (care sunt şi ele din ce în ce mai rare) sau defecţiunilor de încărcare şi de manipulare. Tot în această perioadă, se realizează şi primele aparate de ochire.

Ţeava va continua, timp de trei secole, să fie realizată din bronz.

Apariţia tunului înseamnă, de fapt, dispariţia feudalităţii şi apariţia statului, întrucât numai statul este capabil să-şi doteze armata cu tunuri. Desigur, statul modern nu se naşte datorită apariţiei tunurilor, ci tunul intră în dotarea armatelor, datorită capacităţii statului de a realiza astfel de mijloace. Statul este un fenomen social, politic, economic şi militar foarte complex, determinat de apariţia intereselor politice majore, de ontologia şi filozofia existenţei şi dezvoltării societăţii umane. Acest lucru înseamnă şi modernizarea şi transformarea armatelor în instrumente categorice ale politicii.

Bătaia tunului, la acele începuturi, era între 300 şi 600 de metri.

Spre exemplu, artileria lui Henric al III-lea era, spre sfârşitul domniei acestuia, la o armată de 25.000 de oameni, compusă din 30 de piese, dintre care 10 tunuri, cu 474 cai de tracţiune, 5.200 ghiulele transportate de 86 şarete (fiecare având patru cai), 60 de şarete de pulbere (trase de doi sau de patru cai), 43 şarete uşoare (cu câte doi cai), pentru utilaje pionierilor, bagaje şi obuze explosive. Se adăugau tunarii şi 1.500 de pionieri.

Marile reforme încep cu Ludovic al XIV-lea. În 1671, s-a creat Regimentul de puşcaşi al regelui, destinat pentru escortă şi punerea pieselor în baterie, iar în 1679 se înfiinţează prima şcoală de artilerie şi prima companie de geniu. În 1864, ia naştere Regimentul Regal de Bombarde, format din 12 companii, apoi numărul lor creşte la 15. În 1693, Regimentul de puşcaşi se transformă în Regiment Regal de Artilerie.

Numărul calibrelor începe să se micşoreze. Se ştie, atunci, ca şi mai târziu, ca şi în viitor, numărul mare de calibre crea, creează şi va crea totdeauna probleme deosebite privind mai ales fabricarea şi aprovizionarea cu muniţii, dar şi folosirea în câmpul tactic. Prin ordonanţa din 7 octombrie 1732, în Franţa se instituie sistemul Valliere (Valliere a fost considerat cel mai bun artilerist al timpurilor sale). Au fost reţinute doar cinci calibre, pentru tunuri (24, 16, 12, 8 şi 4 livre), trei pentru mortiere (12, 10 şi 8 degete), şi unul singur pentru obuziere, cel de 8 degete.

Au fost eliminate piesele prea lungi şi cele prea scurte, care, datorită reculului, rupeau afeturile. Valliere a acordat prioritate puterii în dauna mobilităţii. Cea mai mică piesă de 4 cântărea 1150 de livre!

De unde rezultă că infanteria nu putea fi însoţită de tunuri. La data aceea, desigur, pentru că, ulterior, lucrurile s-au schimbat.

Începând cu anul 1740, se adoptă un material mai uşor, căpătând iarăşi importanţă mobilitatea şi sprijinul pe care artileria trebuie să-l acorde infanteriei.

S-a umblat la afet, la sistemul de încărcare şi la muniţii. Din 1746, mareşalul de Saxonia a introdus tubul de carton explosiv, ceea ce adus la accelerarea tragerii. Totuşi, dacă în ceea ce priveşte fabricarea gurilor de foc existau reglementări clare, în realizarea afeturilor, chesoanelor şi diverselor materiale, fiecare turnătorie (întreprindere) proceda cum credea de cuviinţă. De aici, o mare diversitate de material, care crea foarte multe dificultăţi în ceea ce priveşte manevra de artilerie. Acestea se vor menţine până târziu şi nu vor dispărea decât odată cu apariţia artileriei autopropulsate.

În artileria navală, calibrele sunt mai mari, de 36 şi 42 de livre şi chiar mai mult. Începând cu 1630, tunul naval este montat pe un şasiu greu (pentru a-i diminua reculul), care va rămâne neschimbat timp de două secole. Până atunci, reculul era amortizat de un sistem de grinzi şi de frânghii.

La artileria navală, ochirea era foarte dificilă, datorită mişcării permanente a navei. De aceea, ochitorii trebuiau selecţionaţi dintre luptătorii cu reflexe deosebite, iar formarea lor cerea timp şi mult efort. Cei mai buni ochitori ai timpului acela (în general, cei mai buni tunari) au fost, cu excepţia perioadei lui Ludovic al XVI-lea, cei englezi.

Tragerile de artilerie navale se efectuau, pe o fantă, într-o fracţiune de secundă, când ţinta putea fi observată prin deschizătura respectivă.

Dar nu numai acestea erau dificultăţile artileriei navale. Problema muniţiilor era crucială, din cel puţin două motive: depozitarea pe navă în cantităţi suficiente a muniţiei şi a pulberii nu se putea realiza decât pentru cel mult o zi de luptă, iar reparaţia navelor şi a artileriei era extrem de dificilă. S-a ivit astfel cerinţa să se constituie baze navale. Mai mult, prezenţa muniţiei (mai ales a pulberii) la bord crea un pericol iminent de explozie.

Rachetele fuseseră întrebuinţate în Evul Mediu pentru a produce anumite efecte (sperierea cailor şi înfricoşarea oamenilor). Ele nu au dat însă rezultate, pentru că erau imprecise şi, după un anumit timp (pe câmpul de luptă veştile circulă foarte repede), oamenii s-au obişnuit cu ele şi nu le mai dădeau nici un fel de atenţie.

Totuşi, rachetele au continuat să fie folosite ca mijloace incendiare, în trageri pe suprafeţe mari, unde nu era nevoie de precizie (incendierea oraşelor, trageri asupra poziţiilor inamice în pregătirea de foc etc.).

Începând cu secolul al XVI-lea, s-au făcut numeroase propuneri pentru folosirea acestor rachete sau fuzee. Între acestea se situează şi *roata infernală* a lui Michelangelo. Este vorba de un cerc de oţel care avea o serie de fuzee tangente. Aprinderea acestor fuzee asigura rotirea foarte rapidă a

acestui cerc. Această roată de foc era lansată asupra cavaleriei inamice. Datorită efectului giroscopic ea se menţinea pe direcţia în care a fost lansată. Acest efect giroscopic va fi folosit, cum bine se ştie, în construcţia rachetelor de azi. Racheta nu a fost utilizată în Europa secolelor al XVI-lea şi al XVII-lea. Dar, în 1784, în India, forţele engleze s-au izbit de un regiment de fuzee, care, întrebuinţând rachete cu cap explosiv de 4 kg le-au provocat pierderi considerabile. Aceste rachete au avut asupra soldaţilor englezi un efect psihologic deosebit. Prin urmare, un tânăr ofiţer englez, William Congrave, au reluat această problemă pe baze tehnice şi ştiinţifice: raportul propulsie-greutate, efectele obţinute de diferite capete explozive sau incendiare, ghidajul iniţial prin rampe, prin tuburi, desfăşurarea în teren etc.

Începând cu 1804, aceste rachete vor intra în producţie şi vor fi folosite de forţele maritime engleze contra Franţei din vremea Imperiului şi a altor aliaţi ai acesteia. De unde era să ştie Anglia, în acele timpuri, că va veni o vreme – cel de al doilea război mondial – în care ea va suporta efectele rachetelor hitleriste V 1 şi V 2?

Archebuza cu platină, fitil şi bazinet cu capac pivotant a devenit arma individuală cea mai răspândită a secolului al XVI-lea. Totuşi, Anglia va păstra încă o vreme unităţile de arcaşi care aveau o foarte mare cadenţă de tragere. Cert este că archebuza acelor vremuri nu avea performanţe mai bune decât arcul englez. Fitilul se stingea din cauza vântului, capacul rămânea de multe ori deschis sau se deschidea în timpul tragerii, reîncărcarea dura în jur de trei minute… La care se adaugă şi greutatea de 8 la 12 kg, destul de mare pentru un infanterist, care mai avea şi alte lucruri de cărat. În afară de acestea, armele erau foarte diversificate. Unele aveau o lungime de 1,5 metri, calibru 18 mm, bătaia maximă ajungea la vreo 200 de metri, dar cea eficace nu era decât de… 80 de metri.

Se întrebuinţau şi archebuze grele de cetate sau navale, care, datorită reculului foarte mare, erau fixate în locaşuri practicate în fortificaţii sau în coca navei. Alain Bru dă un exemplu de utilizare a unor astfel de arme. Este vorba de asediul Paviei, din 1521. Soldaţii spanioli au folosit archebuze mai puternice, mai lungi şi mai grele decât cele contemporane. Ele aveau o lungime de 1,6 – 1,8 metri. Pentru tragere se fixau cu fel de furcă (placă de bază) pe pământ. Bătaia era de 300 de metri, dar, la 100 de metri, glonţul perfora orice fel de cuirasă.

Francezii au adoptat o muschetă mai uşoară, de calibru 16 mm, cu care se puteau efectua trageri fără să fie nevoie de acel furcer de sprijin înfipt în pământ. Bineînţeles, muschetarul care-şi permitea să tragă cu o astfel de muschetă trebuia să fie suficient de puternic pentru a nu fi trântit la pământ de reculul armei.

În 1525, în Germania, a fost inventat *platoul rotativ.* Se produceau astfel scântei care aprindeau pulberea. Noul mecanism cu placă rotativă era însă foarte scump. În 1550 s-a inventat, în Spania, un altfel de mecanism de darea focului. Se asigura aprinderea pulberii prin şocul unui silex. Se produceau astfel sântei care aprindeau pulberea. Arma aceasta se numea puşcă *(fusil,* în franceză, de la italianul *fossile pierre*). În 1614, Martin le Bourgeoy a perfecţionat acest mecanism care a devenit *baterie şi silex*, păstrat până în secolul al XIX-lea.

Primul cartuş, în sensul adevărat al cuvântului, apare către 1663 - 1665. Încărcătura şi glonţul devin un singur element. Tubul acelui cartuş era din hârtie impregnată cu ulei, deci foarte greu de transportat fără a fi deteriorat. Soldaţii sunt cei care au inventat diferite modalităţi de transportare a acestor cartuşe, inclusiv banda cu cartuşe sau vesta care avea şi un loc unde se ţinea pulberea de rezervă etc. Nevoia te învaţă orice. În timpul celui de al doilea război mondial, spre exemplu, unii dintre soldaţi îşi umpleau sacul de merinde nu cu hrană ci cu muniţie.

În 1870, fiecare companie din armata rusă, din cea prusacă sau din cea suedeză dispunea de câţiva trăgători de elită dotaţi cu arme ghintuite, în general carabine. Maşinile de ghintuit ţevi de puşcă erau considerate secret de stat. Franţa, spre exemplu, îşi ghintuieşte prima sa carabină abia în 1801.

Tot în această perioadă este inventată şi baioneta. Ea uneşte arma de foc cu lancea, cu suliţa şi cu sabia. Dispar astfel milenarele unităţi de suliţaşi. Tot Alain Bru ne povesteşte că ataşarea baionetei la puşcă s-a produs printr-o întâmplare: în 1640, soldaţii basci, rămaşi fără muniţie, şi-au fixat cuţitele în partea din faţă a muschetelor. Primele baionete au fost fabricate din ordinul lui Martinet, începând cu anul 1671. Lama primei baionete avea o lungime de 32 cm, o lăţime de 4,4 cm la bază şi două tăişuri.. Ea nu putea fi însă folosită pe timpul tragerii. La începutul secolului al XVIII-lea toate unităţile de suliţaşi dispăruseră din Europa.

Numărul de cartuşe, din 100, care ating ţinta şi distanţa de tragere

DETALII	**78 m**	**157 m**	**235 m**	**314 m**	**392 m**
Trageri directe sau prin ricoşet (în teren tare)	75	50	27	20	14
Trageri directe (în teren moale sau inegal)	67	38	16	6	3

Sursa: www.stratisc.org, Allain Bru, Histoire de la guerre à travers l'armament, capitolul IV..

Primele grenade sunt folosite, către sfârşitul secolului al XIV-lea, de soldaţii chinezi. Ele se prezentau sub forma unor cochilii de metal încărcate cu pulbere. Rolul lor se limita la a înfricoşa, iar efectul era psihologic. Acest efect nu s-a schimbat, de-a lungul secolelor, oricât de mult ar fi crescut puterea de distrugere a grenadelor (grenadele defensive din secolul al XX-lea au raza de acţiune de peste 200 de metri).

Cuvântul grenadă apare în Europa în 1520. Un artificier necunoscut a avut ideea să umple cu pulbere două cochilii de fontă, apoi să le unească între ele şi să le ataşeze un fitil. Se pare că raza de acţiune a unei astfel de grenade era de 15 – 20 de metri. Grenada va rămâne aşa, neschimbată, timp de patru secole. În 1914, ea avea fitilul întârzietor introdus într-un tub, iar scânteia care-l aprindea se producea automat, prin frecare (mai târziu, prin percuţia unei capse în care se afla fulminat de mercur.)

Fitilul întârzietor – fitilul Bickford – a fost pus la punct relativ târziu, abia în 1888.

Grenada a dus la crearea unor subunităţi speciale de grenadieri. Dar aceşti luptători nu erau numai grenadieri, ci şi infanterişti. În afară de grenade, ei aveau în dotare puşti şi baionete şi luptau ca oricare infanterist. Oricum, aruncarea grenadelor presupunea apropierea de inamic sau surprinderea lui. De aceea, cu timpul, fără a fi excluse subunităţile de grenadieri, fiecare infanterist va fi dotat şi cu câteva grenade pe care le va arunca asupra inamicului la distanţa potrivită.

Armamentul, ca şi muniţiile, continuă să se dezvolte în ritm foarte rapid. În această epocă, va fi înlocuit aproape întregul armament al antichităţii şi al Evului Mediu.

Bomba nu va mai fi o simplă ghiulea. Ea va deveni, încă din 1600, bombă explosivă. Era folosită de mortiere (aruncătoare) prin trageri curbe, aproape exclusiv în asedii. Nu avea bătaie foarte mare. La început, bomba dispunea de un fitil exterior care se aprindea înainte de lansare. Abia prin 1635 – 1640, bomba dispunea de un fitil care nu ieşea decât foarte puţin în exterior. Fitilul se aprinde, de data aceasta, prin încărcătura de aruncare.

Aruncătoarele s-au dezvoltat în acest spirit. Ele există şi azi în dotarea armatelor şi se folosesc cam în aceleaşi scopuri.

Se pare că din ele a derivat, în 1697, şi obuzierul. Către sfârşitul secolului al XVIII-lea, se dezvoltă un obuz cu bătaie scurtă, dar cu traiectorie înaltă, ceea ce permitea tragerea în contrapantă. Cel care le-a folosit cu rezultate bune a fost, în acel timp, Frederic al II-lea. Era, am putea spune, prima mare reuşită (după inventare) a artileriei. Această direcţie va fi dez-

voltată în continuare, ajungându-se la tragerile indirecte de mare eficacitate de astăzi.

Aruncătoarele au început să fie montate, începând cu secolul al XVII-lea, şi la bordul navelor.

Apariţia armelor de foc – cea mai importantă invenţie de după antichitate – a produs mari mutaţii în domeniul artei militare. Este cea mai mare revoluţie care s-a produs în domeniul armamentelor. Ea nu va fi egalată decât de descoperirea armei nucleare şi, poate, în secolul al XXI-lea, a unui nou sistem de arme, bazat pe amplificarea de peste 1,7 milioane de ori a undelor radio, aşa cum se prefigurează de programul şi sistemul HAARP instalat, de câţiva ani, de către americani, la Gakona, în Alaska. Asupra acestui lucru vom reveni la momentul potrivit.

Până aici, confruntarea avea aspectul unor lupte de întâlnire. Fiecare se dispunea în teren în ordinea de bătaie pe care o considera cea mai potrivită. Treaba aceasta dura uneori chiar şi două zile.

Realizarea dispozitivului reprezenta o chestiune extrem de dificilă, pe de o parte, datorită faptului că unităţile soseau la locul bătăliei obosite, nu toate în acelaşi timp, ci aşa cum se putea, fie după o ordine stabilită, fie cum da Dumnezeu sau cum reuşeau în confruntarea cu condiţiile grele şi, pe de altă parte, datorită numeroaselor probleme concrete care se cereau soluţionate. Pentru a ne face o imagine asupra acelor dificultăţi, să ne amintim cât de greu se realizau dispozitivele de paradă militară sau cele din deschiderea olimpiadelor şi spectacolelor de pe stadioane oferite cu diferite prilejuri.

Aici era vorba însă de pregătirea unei confruntări pe viaţă şi pe moarte, în prezenţa inamicului sau în imediata lui apropiere, desfăşurată din ce în ce mai mult sub presiunea acestuia.

De aceea, în această perioadă, datorită creşterii maselor armatelor, greutăţii realizării dispozitivelor şi puterii de foc, generalii nu aveau încredere în lupta de întâlnire improvizată, nu se bazau pe noroc sau pe spiritul de orientare al soldaţilor şi comandanţilor. Războiul devenise o treabă foarte serioasă, cu care nu-şi permitea nimeni să fie superficial. Astfel, din condiţii obiective, realizarea dispozitivelor dura foarte mult şi se efectua după reguli pe care nu le încălca nimeni. Este adevărat, Frederic al II-lea nu mai respectă aceste reguli stabilite de secole, dar nu toată lumea procedează astfel. Suveranul prusac nu era însă singurul. Nici Gingis Han şi nici urmaşii lui nu se încadrau în sloganurile Evului Mediu. Ei bulversaseră toate regulile şi toate obiceiurile războiului.

Cu alte cuvinte, bătălia finală nu mai era prima şi ultima confruntare; ea devenea din ce în ce mai mult finalizarea manevrei pentru realizarea dis-

pozitivului. Or, toate aceste mişcări de trupe, unele desfăşurate în ascuns, altele organizate în aşa fel încât să-l inducă în eroare pe inamic, ca şi succesiunea în timp şi în spaţiu a acestora ţin de marea tactică (care, mai târziu, va genera *arta operativă).*

Din ce în ce mai mult, bătălia devine actul final al unei manevre operaţionale inspirată de strategia militară, strategie care, la rândul ei, face parte din strategia generală a statului. Acest model, chiar dacă nu va fi totdeauna respectat, se va constitui într-o linie de conduită valabilă şi în zilele noastre.

În această perioadă, infanteria devine regina bătăliilor, aşa cum era pe timpul romanilor şi falangei greceşti. Acest rol fusese pierdut, către sfârşitul antichităţii, îndeosebi după bătălia de la Adrianopole în care cavaleria goţilor a surclasat pur şi simplu greoaiele legiuni romane. Cavaleria macedoneană şi cea germană au accentual această realitate.

Popoarele războinice nomade din foaierul perturbator asiatic şi hoardele mongole au făcut să sporească şi mai mult rolul cavaleriei, în timp ce, în bătăliile de la Bouvines din 1214 şi de la Crecy din 1347, din cadrul războiului de 100 de ani, datorită mijloacelor avute la dispoziţie (străluciţilor arcaşi englezi şi armelor de foc), cavaleria, îndeosebi cea grea, păleşte, fiind nevoită (la Crecy) chiar să descalece şi să lupte pe jos.

Aşa cum s-a spus mai spus, apariţia şi folosirea în luptă a armelor de foc marchează începutul sfârşitului aceste strălucitei arme care a fost cavaleria.

Apariţia mecanismului de darea focului la puşcă a revoluţionat arma infanteriei şi a adus-o din nou în prim-planul acţiunii tactice. Iniţial, tactica acelor vremuri consta în a opri cavaleria (care continua, totuşi, să deţină supremaţia mobilităţii în câmpul tactic), prin suliţaşi, şi a o nimici apoi prin foc.

Ideea tactică esenţială a acestor vremuri este aceea a realizării unui nou tip de sprijin interarme. Devine foarte clar că lupta modernă avea nevoie deopotrivă de un foc puternic şi de mobilitate, de manevre rapide (care, pe vremea aceea erau destul de complicate) pentru poziţionarea forţelor şi realizarea dispozitivelor dinainte planificate sau hotărâte la faţa locului. Toate acestea cereau o coordonare temeinică adesea între entităţi incompatibile, ceea ce a şi dus la dispariţia intempestivă a vechilor arme.

Formaţiile de luptă erau încă în ordine strânsă, ceea ce făcea să crească eficienţa tragerilor de artilerie. Tunurile, aflat în faţa dispozitivului trupelor proprii (nu se descoperiseră încă tragerile indirecte, din poziţii acoperite), loveau cu uşurinţă, cel puţin în prima fază a bătăliei, în ceea ce mai târziu se va numi pregătire de foc, rândurile inamicului, producându-i nume-

roase pierderi. În aceste condiţii, cavaleria proprie se năpustea asupra flancurilor inamice, în timp ce infanteria, după primele salve de archebuze, ataca frontal, creând cavaleriei posibilitatea de a şarja. Cavaleria şarja mai ales acele rânduri ale infanteriei inamice care erau în curs de reîncărcare a armelor. Aceasta era o misiune nouă pentru cavalerie. Deci această forţă rapidă va viza, de-acum, nu punctele forte ale inamicului, ci punctele lui vulnerabile. Ceea ce era, oarecum dezonorant pentru cavalerişti. Aceasta era însă realitatea. Şarja frontală devenise sinucigaşă. Dar, după cum bine ştim, nu se va renunţa definitiv la ea decât o dată cu dispariţia cavaleriei.

Tot în acea perioadă, a intrat în dotarea armatelor pistoletul sau revolverul. Era încă o şansă dată cavaleriei pentru a se adapta noii configuraţii a câmpului tactic. Imaginea cavalerilor care şarjau cu sabia scoasă din teacă, aplecaţi deasupra coamei calului va fi înlocuită din ce în ce mai mult cu una a cavalerului pistolar, care va marca masiv secolele al XVIII-lea, al XIX-lea şi chiar prima parte a secolului al XX-lea.

Ultima voltă din istorie – scrie Alain Bru – va fi cea executată la Rosbach, în 1757, de cavaleria franco-austriacă – bizar – împotriva unei alte cavalerii, cea a lui von Seydlitz, în aşteptare. Efectele au fost mediocre. Apoi Seydlitz a şarjat cu sabia, dar aripa prusacă au contraatacat puternic. Şarja românilor de la Prunaru, din timpul primului război mondial, se înscrie şi ea în acest donquijotism cavaleresc al onoarei dispărute.

De aici nu rezultă că s-a renunţat atât de uşor la cavalerie. Ea începe să fie însă din ce în ce mai mult întrebuinţată, aşa cum s-a subliniat mai sus, în strânsă coordonare cu infanteria şi artileria, ca grupare de manevră care va lovi deopotrivă flancul, spatele şi punctele vulnerabile ale inamicului, dar ăi pentru alte misiuni, îndeosebi de cercetare şi asigurare.

Întrebuinţarea armelor în bătălie devine, în aceste condiţii, o adevărată artă. Arta aceasta nu a fost inventată acum. Şi Alexandru cel Mare şi Gingis Han şi mulţi alţi comandanţi au dat dovadă de calităţi excepţionale în conducerea armatelor în timpul unor mari campanii, ceea ce, cu siguranţă, face parte din arta militară. De data aceasta, încep să fie elaborate lucrări, iar pregătirea şi conducerea forţelor, fără a-şi pierde caracterul de artă, începe să beneficieze de o teorie, devine adică ştiinţă.

În ofensivă, aşa cum se preciza mai sus, artileria se dispunea înaintea infanteriei, executa pregătirea de foc a atacului, după care era depăşită de luptători şi nu mai putea să tragă (datorită traiectoriilor întinse şi preciziei precare). S-a creat însă, încă din acele timpuri, artileria de însoţire, care sprijinea cu foc infanteria şi cavaleria, în diferite momente ale luptei.

În apărare, artileria era protejată dar nu putea interveni decât în anumite momente şi în anumite situaţii.

În Spania, una din diviziunile armatei se numea *coronelia* (de la coronel = colonel). Era compusă, iniţial, din 8 companii de suliţaşi şi patru companii de archebuzieri (puşcaşi). Principiul de alcătuire era cel terţiar. Unităţile respective (*coronelias*) erau întărite cu artilerie. Cea de a treia entitate era comandată de prinţ de sânge (*infant*). Unităţile comandate de infanţi se numeau *las infanterias*. De aici provine numele de infanterie care s-a răspândit în întreaga Europă.

În Franţa, primele regimente de infanterie, în sensul modelului terţioului spaniol vor fi create începând cu anul 1569, în timpul sângeroaselor războaie religioase declanşate în această ţară, războaie care au culminat cu masacrele de la Wassy, din 1562. Aceste prime regimente s-au creat la Picardie, Piémont, Navarre, Champagne. Fiecare regiment se compunea din 3 bande a patru companii, fiecare având 200 de oameni. La acestea se adăuga cea de a 13-a companie compusă din 100 de veterani. Un astfel de regiment avea aproape 3.000 de oameni. Aceste efective s-au menţinut până în secolul al XX-lea. În timpul primului război mondial, regimentele aveau, în general, cam 4.000 de luptători, iar în timpul celui de al doilea război mondial ele au fost în jur de 3.000.

În ceea ce priveşte formaţiile de luptă, s-a renunţat încet, încet la copierea antichităţii, îndeosebi a falangei greceşti. Mai întâi a fost redus numărul rândurilor de suliţaşi, de la de la 30 până la 10 – 12; în 1630, creşte distanţa între piesele de artilerie şi se reduce (până la dispariţie) numărul suliţaşilor.

Unul dintre marii reformatori ai armatei şi tacticii de luptă este **Gustav Adolf.** El s-a născut în 1594 şi devine rege la 17 ani. Suedia avea pe atunci, împreună cu Finlanda, 1,5 milioane de locuitori. La această vârstă, este nevoit să lupte cu Danemarca. Învinge. În 1617, el este cel care-i impune acesteia condiţiile de pace. Luptă împotriva Rusiei, care pierde accesul în Baltica, în urma păcii de la Stolbova, obţine, în 1621, o regiune de la Polonia, iar în 1629 creează pe ţărmul de sud al Balticei o bază militară care-i asigură condiţii pentru desfăşurarea operaţiilor ulterioare.

Toate acestea ţin de strategie. De strategia forţelor, de strategia mijloacelor şi, evident, de strategia operaţională. Şi chiar dacă, pe vremea aceea, nu se întrebuinţa noţiunea de strategie, nu putem să nu remarcăm în regele suedez unul dintre cei mai mari strategi ai lumii.

Armata suedeză era formată dintr-un puternic nucleu de naţionali, care se supuneau cu greu disciplinei. Acestora li se adăugau şi unii mercenari recrutaţi de regulă dintre nemţi şi scoţieni. Oamenii primesc o uniformă care-i va deosebi de inamic în luptă. Era pentru prima dată când o armată pri-

mea aceeaşi uniformă şi, poate, prima punere în ordine, în noile condiţii create de introducerea mijloacelor de luptă moderne, care au revoluţionat arta militară. În vremea regelui Gustav Adolf, capătă o importanţă deosebită ceea ce azi se numeşte *strategia mijloacelor*.

Gustav Adolf era un rege tânăr. Probabil că, din acest motiv, generalii lui erau preferaţi din rândul oamenilor tineri, întrucât el considera că, după o anumită vârstă, fiinţa umană nu mai are aceleaşi performanţe. Ea suportă mai greu privaţiunile războiului, nu mai are nici rezistenţa fizică necesară pentru a face faţă campaniilor lungi, nici disponibilitatea să o facă. Totuşi, el nu a renunţat la vechii ofiţeri, ci le-a încredinţat logistica, procesul de fabricaţie a armamentelor şi alte activităţi extrem de importante din spatele frontului sau din imediata lui apropiere. Aceşti vechi ofiţeri erau implicaţi în lanţul logistic care începea de la bazele create în Germania şi în alte locuri şi se desfăşura până în zona campaniilor.

Gustav Adolf a interzis acele coloane de tot felul de afacerişti care urmau trupele în timpul campaniilor încă de pe vremea romanilor. Singurele persoane care puteau însoţi armatele în campanie erau infirmierele. Acestea se recrutau dintre soţiile combatanţilor sau dintre văduvele de război şi trebuia să aibă o conduită ireproşabilă.

Armata suedeză este prima din lume care a fost dotată cu puşca cu platină şi silex, fără suportul de recul care se înfigea în pământ. Ea este, de asemenea, prima care adoptă cartuşul cu scopul de a mări cadenţa de tragere. În această armată antrenamentul soldaţilor nu se reduce la încărcarea puştii, cum era regula vremii, ci cuprinde şi pregătirea soldaţilor ca ochitori. Această armată este prima dintre toate armatele contemporane ei care realizează cea mai mică proporţie între suliţaşi şi puşcaşi: unu la unu.

Infanteria suedeză este dotată cu primele tunuri de asalt din lume. Aceste tunuri aveau o greutate de 120 de kilograme – puteau fi, deci, transportate de câţiva oameni –, echipele de servanţi erau foarte bine antrenate, iar cadenţa de tragere de 2 lovituri pe minut era foarte mare pentru acele timpuri. Acestea se mai numeau şi tunuri de piele, întrucât ţeava, foarte suplă, era protejată împotriva intemperiilor de un înveliş de piele. Aceste tunuri vor fi înlocuite cu piese de 4 livre a căror greutate nu va depăşi însă 300 de kilograme. Echipamentul soldaţilor include manta şi încălţăminte îmblănită, un fel de cuptoare (bucătării) rulante, corturi cu pereţi dubli etc.

Regimentul de infanterie din armata suedeză avea 1180 de oameni şi se compunea din 8 companii fiecare a 144 de luptători, dintre are 72 erau puşcaşi, 54 suliţaşi şi 18 ostaşi de schimb.

Soldaţii sunt înarmaţi cu o puşcă uşoară, cu o bretelă pentru muniţii şi o suliţă. Unitatea tactică este brigada compusă din două regimente.

Cavaleria are doar două subdiviziuni: *cavaleria cuirasată,* dotată cu sabie şi pistolet, care se folosea pentru şarje; *dragonii*, înarmaţi cu sabie şi muschete. Această cavalerie putea fi folosită fie ca *infanterie călare* (care lupta însă pe jos) şi avea misiunea să întărească rapid un punct în dificultate, fie în calitate de cavalerie uşoară, care primea misiuni de cercetare, recunoaştere, apărarea unui flanc ameninţat sau de urmărire şi dispersare a inamicului învins. Cavaleria în aşteptare este apărată împotriva şarjelor inamice de 50 de puşcaşi şi de tunuri de infanterie.

Artileria, cu excepţia celei afectate infanteriei (tunurile de infanterie), este pentru întâia oară grupată a priori. În vederea luptei, ea va fi plasată, iniţial, înaintea infanteriei, dar infanteria va fi dispusă în aşa fel încât, în timpul acţiunilor, să nu împiedice tragerile de artilerie. Acest lucru este foarte important, întrucât rezolvă, atât cât se putea atunci, una din marile probleme: sprijinul de foc. De asemenea, artileria este standardizată redusă la trei calibre: 4, 8 şi 12 livre. Cadenţa sa este sporită, devansând cu un secol alte armate.

În cadrul bătăliei de la Breitenfeld, din 17 septembrie 1631, dintre armata imperială germană (68.000 d oameni) şi armata suedeză (42.000 de oameni dintre care 17.000 erau saxoni), ca şi în altele, se văd clar efectele conceptului de luptă de tip suedez.

Bătălia începe, aşa cum era obiceiul în epocă, prin duelul de artilerie care durează 150 de minute. Acest lucru dovedeşte că, deja, la vremea aceea, focul devenise mijlocul principal, alături de manevră, în confruntarea militară. *Aceasta este marea revoluţie săvârşită şi care va fi mereu desăvârşită şi niciodată încheiată (revoluţia militară continuă) în arta militară a tuturor timpurilor*. Imperialii adoptaseră o formaţie strânsă, greoaie, pe 20 de rânduri. De aceea, artileria suedeză produce acestor trupe pierderi grele. Formaţia fiind strânsă, ca pe timpul falangei greceşti, soldaţii, umăr lângă umăr, nu aveau nici o posibilitate de adăpostire. Nu acelaşi lucru s-a întâmplat cu liniile sudeze, care erau mai puţine şi mai flexibile. În timpul schimburilor de foc de artilerie, s-a ridicat un fum gros, la adăpostul căruia suedezii au manevrat cu uşurinţă.

Iată cum s-au derulat acţiunile. După un marş în care trece, sub presiunea inamicului, râul Loberbach, armata suedeză se prezintă la locul bătăliei în ordine. Deşi raportul de forţe era de 1,6/1 în favoarea germanilor, infanteria suedeză, însoţită de tunurile sale, ia iniţiativa şi atacă. În acest timp, cavaleria suedeză şarjează artileria inamică, imediat după ce aceasta lansează o salvă, deci în timpul cât ea încărca tunurile şi era vulnerabilă. Să nu

uităm că, în tot acest timp, tunurile de însoţire a infanteriei suedeze trăgeau continuu. Cu această lovitură impetuoasă, infanteria suedeză realizează o breşă chiar în centrul dispozitivului advers, iar regimentele din linia a două o dezvoltă şi o lărgesc. Confuzia devine astfel dezordine în tabăra inamică şi, în cele din urmă, debandadă. Regimentele suedeze introduse în luptă pentru lărgirea breşei atacă spre exterior, în timp ce aripile inamicului sunt şarjate de cavalerie. Regimentele de dragoni avansează rapid şi atacă inamicul din spate. Intră astfel în debandadă şi cavaleria inamică. Inamicul este distrus. Cei care scapă o iau la fugă şi sunt urmăriţi doar de 1.500 de suedezi cu regele în frunte.

Schema ideală a acţiunii suedeze a fost aplicată şi aici, dar nu în mod rigid, şablonard – aşa ceva nu este posibil pe câmpul de luptă –, ci în funcţie de situaţia concretă. Atunci când o schemă este aplicată rigid poate duce la dezastru.

Victoria suedezilor s-a datorat mobilităţii şi puterii de foc. În această bătălie, suedezii au manevrat de două ori mai repede decât adversarul.

Această victorie a uimit lumea europeană a timpului. Mulţi au căutat să-l imite (desigur, fără succes) pe Gustav Adolf. De altfel, participarea sa la războiul de 30 de ani a fost doar de 26 de luni. Suveranii europeni căutau, de fapt, noi reţete. Reţete nu se pot însă da. Cel mult, se pot impune unele principii. Oricum, după aceste experienţe, s-a renunţat la numeroasele linii de infanterie şi la muscheta cu fitil în favoarea puştii cu cremene.

Dar spiritul acţiunii din vremea lui Gustav Adolf se va regăsi abia la Napoleon.

Gustav Adolf a înţeles câteva lucruri esenţiale în ceea ce priveşte lupta armată. În primul rând, este vorba de valoarea oamenilor şi a armamentului. Oamenii trebuie să fie foarte bine motivaţi, perfect antrenaţi şi disciplinaţi. Acestor exigenţe trebuie să le corespundă structuri şi funcţiuni adecvate. Gustav Adolf ţinea la valoarea oamenilor şi la respectul lor. El a interzis pedepsele corporale şi a apelat la disciplina conştientă.

De asemenea, se poate spune că, deşi infanteria îşi relua, încet, încet, rolul şi locul de regină a bătăliilor, iar artileria îşi multiplica acţiunile, Gustav Adolf a realizat ceea ce mai târziu se va numi *luptă întrunită*. Viteza de acţiune, mobilitatea, trecerea la sprijinul de foc, atât prin artileria infanteriei (artileria de însoţire), cât şi prin artileria din poziţii şi, în consecinţă, supleţea dispozitivului şi rapiditatea manevrei sunt elementele hotărâtoare datorită cărora regele suedez a câştigat bătăliile. El a ştiut să-şi păstreze rezerve puternice, să dinamizeze acţiunile, prin toţi factorii (pregătire, mijloace, viteză de reacţie , manevră), într-o deplină simbioză.

Pe el nu-l va ajunge nimeni. Din punct de vedere al abilităţii strategice şi tactice, al flexibilităţii dispozitivelor şi acţiunilor, el poate fi comparat cu Gingis Han. Desigur, regele suedez nu a călcat în copitele cailor întinderile Europei şi Asiei. În schimb, el a perfecţionat arta militară, atât printr-o inteligentă strategie a mijloacelor (strategie genetică, creativă), cât mai ales prin ieşirea din rigiditism, concomitent cu crearea şi aplicarea creativă (niciodată aceeaşi) a modelelor.

Supleţea dispozitivului (împuţinarea liniilor de infanterie, crearea condiţiilor pentru ca tragerile de artileriei să se continue şi pe timpul atacului, crearea intervalelor etc.) a dus la mărirea frontului la 4, la 6 şi chiar la 8 kilometri. Realizarea unui asemenea dispozitiv cerea uneori chiar şi două zile, dar ea era foarte importantă. Chiar dacă, pe atunci nimeni nu studia teoria haosului, unele mari personalităţi, unele genii ale artei militare, între care se situează şi tânărul rege suedez, intuiau importanţa pe care o aveau condiţiile iniţiale. La urma urmei, întreaga desfăşurare ulterioară a bătăliei depinde de variaţia acestor condiţii iniţiale, în funcţie de factorii care determinau comportamentul în bifurcaţii a sistemului de confruntare. Poate că tocmai de aceea, în mod paradoxal, nu se căuta bătălia decisivă, ci se foloseau, mai degrabă, strategii şi tactici indirecte (asediul, tăierea liniilor de comunicaţii, cucerirea punctelor cheie etc.

Într-un fel, prin astfel de strategii şi tactici indirecte, epoca modernă prelungea deopotrivă arta aşteptării sau a tergiversării din Evul Mediu cu cea a înşelăciunii, vicleniei şi stratagemei, care au fost specifice antichităţii din vremea lui Sun Tzî.

3.3. Revoluţionarea gândiri militare. Reflecţia strategică

În câteva decenii, **Frederic al II-lea** a reuşit să aducă Prusia la rangul de mare putere. La sfârşitul războiului de treizeci de ani, Germania mai dispunea de 3.600 de infanterişti şi 2.500 de cavaleri. După patruzeci de ani, Frederic-Guillaume ajunge la o armată de 21.000 de infanterişti, 4.800 de cavaleri, 2.700 de oameni în locuri fortificate şi un nucleu de artilerie. Nu era o armată mare, dar era o armată. Allain Bru notează, în studiul pe care l-am citat deja, că, în 1734, un detaşament de 10.000 de militari prusaci participau la operaţii sub conducerea prinţului Eugen, pe atunci deja bătrân.

În 1740, când Frederic al II-lea s-a urcat pe tron, armata prusacă număra 47.000 de infanterişti, 13.000 de cavalerişti, 5.000 de membrii ai miliţiilor şi 3.500 în locuri fortificate. În total 68.500 de oameni, la o populaţie de 2,2 milioane locuitori.

Armata prusacă începe să fie, sub Frederic al II-lea, foarte bine instruită. Subofiţerii sunt aleşi dintre cei mai buni militari şi au datoria să vegheze la instaurarea disciplinei. Ei impun această disciplină chiar cu brutalitate. Desigur, conceptul de *disciplină prusacă* datează din această perioadă. Sub Frederic al II-lea corpul ofiţerilor devine de elită şi accede la o condiţie socială de prim rang.

Armata este antrenată cu foarte mare rigoare pentru trageri. Se ajunge astfel la 5-6 lovituri pe minut. Soldaţii prusaci nu ochesc, ci trag de pe şold.

Cavaleria era încă greoaie – regele o numea *coloşi pe elefanţi* – şi folosea pistoletul. Frederic al II-lea o reorganizează, dotând-o cu cai iuţi, cu săbii şi antrenând-o pentru şarje în formaţii strânse. Ca şi Gustav Adolf, regele prusac are în vedere mobilitatea, disciplina, puterea de foc şi calitatea oamenilor.

Tactica, în vremea lui Frederic al II-lea rezidă în idei simple. Era vorba, la urma urmei, de modul în care se aborda inamicul, dispozitivul cel mai potrivit fiind acela la care inamicul nu putea să reacţioneze. De exemplu, un dispozitiv oblic care să ducă la înfundarea (blocarea) uneia dintre aripile dispozitivului advers facilita cedarea succesivă a centrului sau a aripii celelalte. Un astfel de dispozitiv era preferat de regele prusac. Cavaleria intervenea la momentul potrivit, astfel încât, prin rapiditatea manevrei, inamicul era pus în derută.

Tactica mare în această epocă se manifestă îndeosebi în manevrele dinaintea bătăliei sau bătăliilor decisive. Prin aceste manevre se urmărea, în general, punerea trupelor proprii într-o situaţie avantajoasă în raport cu cele ale inamicului.

Totuşi, în această perioadă, în care rolul cavaleriei scade vizibil în favoarea focului, cu toate măsurile pe care le iau regii înţelepţi şi comandanţii inteligenţi, mişcările de trupe sunt lente şi greoaie. Am putea spune că perioada de trecere de la războiul de mişcare creat de Gingis Han la unul confuz, în care armele impun o altfel de mişcare, alt fel de acţiuni şi, în consecinţă, alt fel de manevre, este şi ea cenuşie şi contradictorie.

Tactica şi, mai ales, tactica mare se manifestă mai ales la nivelul rezolvării nemijlocite a unor probleme de dispozitiv. Fiecare general era interesat să realizeze în ascuns şi cât mai repede un dispozitiv al trupelor care să-i asigure victoria în bătălia decisivă. Era un fel de *artă operativă „empirică“,* la inspiraţie, necesară soluţionării problemelor concrete.

Cu câteva excepţii (este vorba de Gustav Adolf), majoritatea armatelor plecau la luptă cu un cortegiu de femei, copii şi fel de fel de alte servicii auxiliare. Toate acestea făceau imposibilă o manevră rapidă. La acestea se

adăugau unele reguli extrem de rigide, lipsa datelor complete despre acţiunile inamicului, masivitatea şi precaritatea mijloacelor de transport.

Războiul din 1574 condus de Ion Vodă face, de asemenea, parte din şirul de acţiuni militare specifice acelei vremi, care ilustrează deopotrivă determinarea politică foarte clară a războiului, manevra distinctă, bine gândită pentru poziţionarea forţelor şi realizarea dispozitivului, în vederea lovirii prin surprindere a adversarului. Armata de invazie otomană avea 100.000 de luptători şi peste 100 de tunuri[97].

Comandamentul otoman a realizat două grupări de forţe, în vederea unei manevre strategice pe direcţii exterioare. Gruparea principală s-a concentrat în zona Bucureştilor, cu misiunea să înainteze pe direcţia Buzău, Focşani, să respingă forţele moldovene de pe Milcov şi să continue înaintarea de-a lungul Siretului spre cetatea de scaun a Moldovei. Cea de a două grupare s-a format din garnizoanele turceşti şi detaşamente de tătari la Tighina şi Cetatea Albă, urmând să atace dinspre Est.

Nu era pentru prima oară când se proceda astfel. Turcii mai constituiseră astfel de grupări de forţe şi împotriva lui Mircea cel Bătrân, a lui Vlad Ţepeş şi a lui Ştefan cel Mare. Iar manevra strategică pe direcţii exterioare era unul din procedeele specifice armatelor de invazie otomane.

Ioan Vodă a hotărât o manevră strategică din poziţii centrale, pe direcţii interioare, cu scopul de a lovi mai întâi gruparea principală de forţe ale inamicului, apoi cealaltă grupare. Ideea este foarte interesantă, întrucât viza nimicirea forţelor principale, gruparea secundară de forţe putând fi neutralizată mai uşor. În vederea acestei manevre, Ioan Vodă a adunat 20.000 de infanterişti şi 9.000 – 10.000 de cavaleri, între care şi corp de cavalerie format din cazaci[98].

Ioan Vodă a înaintat rapid spre Jiliştea, unde se stabilise tabăra otomană şi, pe timp de noapte, prin surprindere, a capturat întreaga avangardă inamică. A atacat apoi frontal, concomitent cu o manevră dublu învăluitoare, nimicind complet armata inamică. După aceea, el a înaintat spre Dunăre şi a trecut la asedierea cetăţii Brăila, în timp ce o mică grupare a forţelor sale la Bucureşti şi a instalat un domnitor favorabil luptei antiotomane. Obiectivul politic al lui Ioan Vodă era să realizeze o puternică grupare de forţe împotriva turcilor, formată în primul rând din ţările româneşti Muntenia şi Moldova. Era una dintre ideile politice de mare valoare care va fi continuată şi de Mihai Viteazul.

[97] Istoria militară a poporului român, vol. III, p. 114.
[98] Curs de istoria artei Militare, vol. I, Bucureşti, 1989, p. 238.

Această primă bătălie evidenţiază o concepţie politică clară şi o strategie pe măsură. Atât la nivel operativ, cât şi la nivel tactic, se impun acţiunile dinamice, executate rapid şi prin surprindere, mai ales pe timp de noapte şi folosirea manevrei dublu învăluitoare. De asemenea, acţiunea tactică o prelungeşte pe cea operativă, iar aceasta (manevra pentru poziţionarea corespunzătoare a forţelor) rezultă dintr-o concepţie strategică operaţională foarte clară, adoptată în funcţie de împrejurări.

Războiul nu se încheiase însă cu această bătălie. În zona Tighina, otomanii concentrau alte forţe. De aceea, Ioan Vodă renunţă la asediul Brăilei şi se îndreaptă spre Tighina. El nimiceşte un corp de oaste compus din otomani şi tătari, dar nu reuşeşte să cucerească cetatea Tighina.

Această primă campanie se înscrie în linia strategică generală a acţiunilor domnitorilor români. Manevra este totdeauna bine gândită, scopurile politice sunt puse în operă de strategii pe măsură şi de tactici iscusite.

Din păcate, lupta cu un imperiu nu este atât de simplă. Şirurile de bătălii câştigate constituie, ce-i drept,adevărate perle de artă militară, dar războiul înseamnă infinit mai mult. Înseamnă resurse, adică putere economică şi, de aici, strategii generative viabile. Or, astfel de obiective nu puteau să-şi fixeze decât marile entităţi militare, cum erau imperiile. Totuşi, acestor bătălii extraordinare, duse de cele mai multe ori în inferioritate numerică, le datorăm un trecut glorios, care străluceşte încă peste marile tragedii care au chinuit secol după secol poporul român.

A doua campanie este pierdută de Ioan Vodă. Atacul din trei direcţii cu o armată de 60.000 – 100.000 de oameni şi 120 de tunuri nu l-a surprins pe domnitorul moldovean, dar jocurile politice nu i-au fost favorabile. El a rămas singur în faţa oştirii otomane, având o armată doar de 30.000 de oameni (înseamnă că, în prima campanie, pierduse jumătate din luptători) dintre care 13.000 erau cavalerişti şi 110 tunuri. El îşi poziţionează forţele în zona Huşi, care părea cea mai favorabilă punerii în aplicare a unui plan asemănător cu cel din prima campanie: manevra din poziţii centrale, pe direcţii interioare. Nici nu se putea altfel. După epuizarea din prima campanie şi pericolul atacului otoman din mai multe direcţii, domnitorul nu-şi putea diviza forţele, şi aşa extrem de puţine. Aproape toţi domnitorii români au aplicat cu succes, cel puţin local, acest principiu important în arta militară, cel al unităţii forţelor. De altfel, o astfel de manevră se aplică mai ales atunci când inamicul atacă din mai multe direcţii şi nu există posibilitatea să se realizeze pe fiecare un raport de forţe convenabil.

În acest scop, Ioan Vodă a trimis o mică grupare de forţe în acoperire, pe Milcov, iar o avangardă condusă de hatmanul Eremia a primit misiunea să se poziţioneze la Isaccea, să-l împiedice pe inamic să traverseze Dunărea

şi să ducă tot felul de acţiuni întârzietoare. Aici trebuia să acţioneze şi grosul forţelor, urmând ca gruparea otomană care acţiona dinspre Nistru să fie atacată ulterior.

Din păcate, la puţinătatea forţelor moldovene, s-a adăugat şi trădarea celui care trebuia să fie vârful de lance al domnitorului. Eremia, nu numai că nu a îndeplinit misiunea pe care o primise, dar l-a şi dezinformat pe Ioan Vodă cu privire la numărul turcilor. Comandantul oştirii moldovene şi-a dat însă imediat seama că inamicul este mult mai numeros şi a rostit o propoziţie devenită celebră: „Îi vom număra în luptă." Ea face cinste domnitorului moldovean, dar nu suplineşte lipsa datelor despre inamic, deci deficienţele organizării cercetării, datorate, în principal, neloialităţii hatmanului Eremia.

Poziţionarea forţelor lui Ioan Vodă este însă interesantă. Infanteria era dispusă pe două linii, pe detaşamente de către 1.000 de oameni, fiecare cu artileria lui. Între aceste detaşamente a fost dispusă artileria grea. Cazacii au fost aşezaţi la flancul stâng, iar cavaleria română, sub conducerea lui Eremia, pe aripa stângă.[99] De altfel, cu excepţia dispunerii infanteriei pe detaşamente, fiecare cu artileria lui, aceasta era schema generală clasică a poziţionării forţelor în acea vreme. De remarcat este şi faptul că artileria nu este amplasată numai în faţa primei linii a infanteriei, cum era obiceiul, ci pe toată adâncimea dispozitivului.

Din nenorocire, Eremia a trecut cu toată cavaleria din aripa stângă de partea lui Petru Şchiopul care se afla în tabăra otomană, lăsând acest flanc descoperit.

Bătălia a început în aceste condiţii extrem de grele. Infanteria română a rezistat atacului otomani, iar cazacii au atacat oastea otomană în flanc. În acest timp, otomanii au efectuat o manevră de învăluire a flancului moldovean rămas descoperit.

Această manevră, coroborată cu acţiunile tătarilor care au ajuns din nord-est în zona bătăliei, a dus la încercuirea oastei moldovene. Lupta în încercuire a durat un timp, dar Ioan Vodă a fost nevoit să accepte încetarea ostilităţilor. Ca şi Gustav Adolf, el a căzut în luptă. De fapt a fost ucis în cortul comandantului otoman. Se afla acolo pentru a accepta condiţiile de încheiere a ostilităţilor. Şi tot în luptă au căzut şi cei mai mulţi dintre ostaşii săi. Era în ziua de 14 iunie 1574.

În perioada 1594 – 1601, au loc, în spaţiul românesc, evenimente cu totul deosebite, care vizau lovirea puternică a Imperiului otoman şi crearea

[99] Curs de istoria artei militare, vol. I, Academia militară, Bucureşti, 1989, p. 240.

condiţiilor pentru realizarea unui mare front antiotoman, care devenise o prioritate în această zonă a Europei.

Obiectivul politic era foarte clar. El urma să fie pus în operă printr-o strategie foarte complexă care pune în aceeaşi ecuaţie Bucureştiul, Iaşul şi Transilvania condusă de Sigismund Bathorey. Această strategie prevedea, în principal, atacarea bazelor otomane între Severin, Chilia şi Cetatea Albă, realizarea controlului strategic al fluviului şi eliberarea Dunării. Efectivele militare care urmau să asigure un astfel de plan nu erau prea numeroase. Este vorba doar de 42.000 de oameni (20.000 – 22.000 în Ţara Românească, 10.000 în Moldova şi 10.000 în Transilvania. Se miza pe surprindere, pe acţiuni fulgerătoare, folosindu-se singura strategie operaţională care a dat totdeauna rezultate la români, aceea a angajării succesive a inamicului, printr-o manevră pe linii interioare.

Această strategie a fost efectiv aplicată. Din noiembrie 1594 şi până în ianuarie 1595, toate garnizoanele otomane vizate au fost atacate. Ca urmare, au fost eliberate cetăţile Giurgiu, Turnu, Hârşova, Tighina, Ismail, Chilia şi Cetatea Albă. După Dacia lui Burebista şi cea a lui Decebal, era pentru prima dată în istorie când se deţinea un control unitar asupra unei părţi însemnate din frontierele româneşti. Visul de unitate al românilor începuse să prindă iarăşi contur. Împlinirea lui era însă foarte departe.

Apoi cavaleria română a pătruns la sud de Dunăre pe podul de gheaţă ţo a atacat garnizoanele otomane din Silistra, Măcin, Şiştov, Nicopole şi Rahova, concomitent cu înfrângerea celor care se aflau în zona oraşelor Lugoj şi Timişoara.

În aceste condiţii, s-a schimbat complet situaţia strategică în dud-estul Europei. Forţele române deţineau iniţiativa strategică în Banat şi controlau linia Dunării şi pe cea a Nistrului între Hotin şi Cetatea Albă.

Concluzia care se desprinde până în acest moment privitoare la acţiunile române pentru cucerirea iniţiativei strategice este aceea că Ţările Române, împreună, dispuneau de un potenţial suficient de mare pentru a pune probleme strategice majore Imperiului otoman, în această parte a Europei, în condiţiile în care s-ar fi realizat o coaliţie europeană antiotomană. Se apreciază că Ţările Române deveniseră principalul inamic al Imperiului otoman pe teatrul european de sud-est. În doar câteva luni, acţionând împreună, românii obţinuseră succese militare şi politice remarcabile.

Visul lui Ioan Vodă şi al altor domnitori referitor la constituirea unui front comun antiotoman în primul rând prin unirea potenţialului Ţărilor Române era pe cale de a se înfăptui.

Arta militară se îmbogăţise cu noi experienţe privind manevra strategică pentru cucerirea iniţiativei şi controlul spaţiului, elemente deosebit de

importante pentru punerea în aplicare a unui concept politic clar privind independenţa ţărilor române şi crearea condiţiilor favorabile unei acţiuni militare. Se pare că forţele române au reuşit să realizeze, în această etapă, şi *surprinderea strategică*, întrucât, probabil, otomanii, deşi, ca orice imperiu, se temeau de o eventuală coaliţie a statelor din zonă împotriva lor, nu s-au aşteptat ca ea să se şi realizeze. Oricum, ei ştiau că nu erau create toate condiţiile – în eventualitatea că se şi realiza – să fie de durată. Iar dacă ar fi existat cumva şi o astfel de premisă (pe care ei ar fi luat-o fără îndoială în calcul), se înţelege că ar fi avut toată grija să o anihileze, fie printr-o politică de dezbinare, specifică marilor imperii, fie printr-un atac militar fulgerător în zonele cele mai vulnerabile (pentru a se obţine rapid şi sigur succesul şi efectul scontate).

Imediat (ianuarie – martie 1595), forţele otomane au încercat să restabilească situaţia în zona Dunării, dar forţele române au ripostat viguros, obţinând victorii în luptele care s-au dus la Hulubeşti, Giurgiu şi Şerpăteşti, chiar în ianuarie 1595.

Atunci, turcii au recurs la o manevră dublu învăluitoare (care le era caracteristică). Cu o grupare de 24.000 de tătari aflată în Banat au acţionat în lungul Dunării, spre est, şi, cu o grupare de 8.000 de luptători, concentrată la Rusciuc, urmau să treacă Dunărea şi să realizeze joncţiunea cu gruparea principală.

După cum se vede, otomanii acţionau cu grupări şi garnizoane locale (grosul forţelor lor fiind angajat în Europa Centrală), cu efectivele pe care le aveau deja în zonă. Este vorba de o reacţie destul de rapidă pentru recucerirea iniţiativei strategice sau măcar pentru limitarea sau contracararea acţiunilor românilor.

Mihai Viteazul a aflat imediat de manevra otomană. El şi-a dispus forţele în zona Hulubeşti, în vederea folosirii unei manevre pe direcţii interioare, care nu era altceva decât cea mai potrivită manevră de răspuns la acţiunea otomană, în condiţiile în care domnitorul român nu avea nici superioritatea numerică, nici rezervele, nici resursele strategice necesare.

El a întărit acoperirea Dunării şi, în acelaşi timp, a trimis o avangardă împotriva tătarilor, sub comanda fraţilor Buzeşti. În confruntarea de la Putineiu, fraţii Buzeşti au înfrânt avangarda tătarilor, dar forţele lor principale, care nu se aflau la o distanţă foarte mare au intervenit şi au respins această avangardă până la Stăneşti. Mihai Viteazul a întărit în timp oportun avangarda română, aceasta a contraatacat viguros şi a obţinut victoria.

În această primă parte a manevrei pe direcţii interioare, au ieşit în relief calităţile domnitorului român şi capacitatea sa de a rezolva rapid situaţiile complexe, simultane sau succesive.

Acţiunile de la Putineiu şi Stăneşti se caracterizează prin *flexibilitate tactică*, motivaţie ridicată şi capacitate de ripostă. Aceste caracteristici sunt strâns legate de stăpânirea artei operative, în sensul manevrei rapide şi oportune a forţelor pentru realizarea, la momentul oportun, a dispozitivelor celor mai convenabile şi mai eficiente.

Gruparea de sud a otomanilor viza înaintarea spre Bucureşti şi, în cooperare cu gruparea principală de forţe, punerea lucrurilor la punct. În acest sens, a trecut Dunărea cu o avangardă puternică, urmând ca, după trecerea tuturor forţelor să înainteze impetuos spre Bucureşti. Mihai Viteazul a atacat fulgerător această avangardă, pe timp de noapte, în zona Şerpăteşti, la 10 km de Hulubeşti şi a nimicit-o. A continuat apoi înaintarea, a trecut Dunărea spre sud pe un pod de gheaţă cu 10.000 de oameni – ceea ce reprezenta o performanţă – şi a atacat tot prin surprindere forţele principale ale otomanilor de la Rusciuc.

O astfel de manevră, efectuată în siguranţă şi prin surprindere, arată încă odată, ca de atâtea alte ori în istorie, cât de importantă este *arta operativă*. În aceste împrejurări, ea nu se rezumă numai la arat poziţionării forţelor, cum o numesc unii teoreticieni, ci coboară până aproape de nivelul tactic, se topeşte adică în tactică, se finalizează în ea, tocmai prin realizarea acelui suport necesar surprinderii operaţionale. Este ceea ce realizau grupările de forţe (mai ales avangărzile) lui Gingis Han printr-o viteză de înaintare incredibilă, fiecare soldat din avangardă având doi cai.

Odată cu cucerirea cetăţii Brăila şi joncţiunii din Dobrogea a forţelor moldovene şi muntene, se încheia această campanie antiotomană de iarnă a oştilor române.

Învăţămintele campaniei din toamna şi iarna 1594/1595 sunt numeroase, atât pe plan politic, cât şi pe plan militar.

Momentul strategic fusese foarte bine ales. Turcii erau angajaţi cu forţele principale în Europa Centrală, iar garnizoanele lor de frontieră, oricât ar fi fost de puternice, deşi erau capabile să menţină stabilitatea strategică în zonă, nu se puteau opune unor acţiuni concomitente ale celor trei ţări române, pentru că Imperiul otoman, probabil, nu avuse în vedere aşa ceva. Sesizând acest lucru, domnitorii români au reuşit să realizeze o astfel de unitate, cel puţin pentru un scop strategic imediat, benefic pentru toată lumea, inclusiv pentru Europa creştină: constituirea, fie şi pe moment, a unui front comun antiotoman şi obţinerea iniţiativei strategice, slăbirea Imperiului otoman în zona Dunării şi crearea condiţiilor pentru obţinerea independenţei printr-o amplă acţiune a tuturor ţărilor din zonă.

S-a realizat, de asemenea, angajarea concomitentă a inamicului pe un front larg – în Banat, pe linia Dunării şi pe linia Nistrului – şi punerea lui în situaţia de a nu-şi putea concentra forţele şi desfăşura acţiuni de amploare.

Coordonarea acţiunilor militare ale celor trei principate române reprezintă, poate, cea mai mare realizare românească pe plan politic şi strategic a acelor vremuri. Ea este un corolar al multor secole de experienţă, prin care, dincolo de scopurile limitate şi intempestive ale războaielor grele de apărare a frontierelor Ţărilor Române, s-a reproiectat, cel puţin în spirit, ca speranţă, ca ideal, reconstituirea vechii Dacii, apărarea fiinţei neamului, a identităţii spaţiului românesc.

Pentru acele timpuri, era un vis frumos, dar imposibil, chiar nebunesc, întrucât Dacia (de fapt, spaţiul României), divizată, sfâşiată, era un tampon, adică o zonă de siguranţă strategică între trei mari imperii, şi nici unul dintre aceşti coloşi – Imperiul otoman, Imperiul ţarist şi Imperiul habsburgic – nu ar fi permis sub nici o formă aşa ceva.

Şi este foarte simplu de ce. Ţara Românească, reprezenta o zonă de siguranţă strategică pentru Imperiul otoman. Moldova era o zonă de siguranţă strategică pentru Imperiul Ţarist (mai ales în Secolul al XIX-lea. Imperiul habsburgic folosea ca zonă de siguranţă strategică, mai ales de flexibilitate strategică, spaţiul interior al Carpaţilor de curbură. Dar asupra acestui aspect vom reveni, pentru că este foarte important din punct de vedere geostrategic.

Şi totuşi, o astfel de nebunie s-a înfăptuit, chiar şi în acele condiţii, iar autorul ei a fost Mihai Viteazul…

Campaniile strălucite ale lui Mihai Viteazul marchează sfârşitul secolului al XVI-lea şi trecerea în secolul al XVII-lea cu prima mare unire a ţărilor române în spaţiul vechii Dacii. Dintre aceste campanii se remarcă bătălia de la Călugăreni, din 23 august 1595 şi bătălia de la Şelimbăr, din 28 octombrie 1599.

Turcii nu puteau să lase nesancţionate isprăvile românilor din timpul cât ei erau ocupaţi tot cu treburi războinice prin Europa Centrală. Şi, de aceea, au luat măsuri în consecinţă, atât pe plan politic, cât şi pe plan militar. Pe plan politic, au încercat dezbinarea celor trei ţări române, cu ajutorul Poloniei şi, în parte, profitând şi de faptul că nici Imperiul habsburgic nu putea permite o unitate a Ţărilor Române, chiar dacă era vorba de un război împotriva turcilor.

Această strategie politică a turcilor, în parte, a reuşit, în sensul că, în cele din urmă, pe tronul Moldovei a fost adus Ieremia Movilă, iar Andrei Bathory nu era chiar un prieten al lui Mihai Viteazul.

Oricum, în ajunul bătăliei de la Călugăreni, cele trei ţări române erau de aceeaşi parte a baricadei, raliate planului lui Mihai Viteazul, care prevedea realizarea unei grupări de forţe puternice şi învingerea oastei otomane.

Bătălia de la Călugăreni este o ilustrare vie a artei militare româneşti la sfârşitul secolului al XVI-lea. Această bătălie nu este însă una izolată, accidentală, provocată doar de voinţa şui Mihai Viteazul de a se confrunta cu otomanii sau de dorinţa lui Sinan Paşa de a se răzbuna pe ghiaurul român. Nu este nici o bătălie oarecare, deşi nu se prea regăseşte prin cărţile de istorie care circulă azi în lume, ci ea se înscrie în marele efort european de stăvilire a expansiunii otomane.

Confruntarea de la Călugăreni a fost precedată de o serie de acţiuni ale lui Mihai Viteazul menite să zădărnicească sau să întârzie planul otomanilor de a realiza mari grupări de forţe şi de a trece la ofensivă cu o altă grupare pe direcţia Giurgiu, Bucureşti şi cu altă grupare pe direcţia Silistra, Chilia. În acest scop, domnitorul muntean a trecut chiar şi la sud de Dunăre, lovind puternic garnizoane turceşti, până la Adrianopole, Sofia şi Vidin.

Cu toate acestea, Sinan Paşa, cu o oaste de 70.000 – 180.000 de oameni, a trecut Dunărea şi a continuat înaintarea pe direcţia Giurgiu, Bucureşti, pentru a-l zdrobi pe Mihai Viteazul. Domnitorul român nu s-a înspăimântat deloc. Şi-a dispus cei 16.000 de luptători în zona Călugăreni, într-un teren favorabil, infanteria pe două linii, cu cele 12 tunuri în faţă, cavaleria pe aripi şi o puternică rezervă, din 6.000 de oameni, în adâncime, sub comanda căpitanului transilvănean Albert Kiraly.

Interesant este că, deşi în inferioritate numerică, Mihai Viteazul a atacat fulgerător cu cavaleria. Cavaleria turcilor s-a retras, dar Sinan Paşa a atacat cu infanteria. Mihai Viteazul a lovit-o puternic cu tunurile. Dar Sinan a continuat atacul, întreprinzând manevre de învăluire. Domnitorul român s-a retras în ordine şi, introducând în luptă rezerva, a biruit. Dar nu a trecut la urmărirea inamicului, întrucât acest lucru era greu de realizat, el fiind încă în inferioritate numerică (la căderea serii, otomanii pierduseră 7.000 de oameni), ci, în noaptea de 23/24 august a rupt lupta şi s-a retras în tabăra de la Stoieneşti (în apropierea culoarului Rucăr – Bran). În octombrie 1595, oştile unite ale celor trei ţări române au trecut la ofensivă şi i-au alungat pe turci din ţară. În ianuarie 1597, s-a încheiat pace, Poarta recunoscând independenţa Ţării Româneşti.

În toamna anului 1599, are loc bătălia de la Şelimbăr. Mihai Viteazul foloseşte manevra strategică pe direcţii exterioare. Mihai dispunea de 30.000 de luptători, oşteni, lefegii şi haiduci balcanici conduşi de căpitanul Baba Novac. O grupare de forţe a fost dispusă la Ploieşti şi o alta la Craiova. Domnitorul şi-a asigurat flancul drept prin implicarea secuilor, a trecut

munţii într-o zi şi o noapte. A fost un Marş strategic, executat în ordine. La 26 octombrie cele două grupări de forţe ale domnitorului român au realizat joncţiunea la Veştem, iar a două zi au intrat în contact cu inamicul.

Armatele adverse s-au dispus după obiceiul vremii. Cei 16.000 de luptători ai lui Andrei Báthory s-au dispus pe trei linii, cu 45 de tunuri în faţă. Oastea lui Mihai s-a dispus pe două linii, cu tunurile de asemenea în faţă şi o puternică rezervă. Această rezervă, ca şi în cazul bătăliei de la Călugăreni, a constituit factorul de succes şi la Şelimbăr. Mai mult, românii au reuşit să-l captureze pe Gaspar Korniş, comandantul armatei lui Báthory. S-a trecut la urmărirea inamicului şi astfel Mihai Viteazul a intrat triumfător în cetatea Alba Iulia…

Concluzia care se desprinde de aici este aceea că oştile române din acea vreme dispuneau de o strategie elaborată, acţionau în dispozitive dinamice şi flexibile, uşor adaptabile la situaţia tactică, iar preocuparea comandanţilor era aceea de a realiza surprindere era constantă şi bine susţinută.

În *strategia forţelor*, ca şi în *strategia generativă* (strategia mijloacelor) apare o nouă provocare distinctă, cea a proiectării forţelor.

Forţele terestre aveau posibilităţi limitate, mai ales după scăderea rolului cavaleriei. Şi, oricum, cavaleria era o armă a manevrei tactice din timpul bătăliei şi nu un sistem de proiecţie a forţelor.

Singura care putea să îndeplinească o astfel de cerinţă era forţa navală. Ea opera încă, la începutul perioadei la care ne referim, cu galere. Galera nu putea fi un mijloc eficient de proiectare a forţei, datorită limitelor acestui vas de război: viteză mică, vâsle, imposibilitatea traversării oceanului fără escală etc. Ultima bătălie de galere a fost cea din 1571 la intrarea în Golful Corint.

Au început să apară nave de un tonaj mai mare – este vorba de nave comerciale –, care, datorită existenţei navelor mici şi rapide ale piraţilor, aveau tot timpul armament la bord. Aceste nave au influenţat şi arsenalul de război. Se simţea nevoia acută a înlocuirii vechilor nave cu unele mai mari, mai puternice şi cu viteză adecvată. Aici progresele au fost destul de lente. Totuşi, s-a realizat şi aici ceva. Atât în ceea ce priveşte însoţirea navelor comerciale, care deveneau din ce în ce mai numeroase, datorită apropierii şi debutului revoluţiei industriale, cât şi în ceea ce priveşte evoluţia navelor propriu-zise de război.

Astfel, noul vas de război – galionul – avea armamentul de bord dispus lateral. El nu putea deci folosi atacul frontal, pe două linii, practicat încă din antichitate. Apare de data aceasta o tactică colectivă.

Principalele evoluţii ale secolului al XVIII-lea se referă, ca întotdeauna, la relaţiile dintre marile ţări, la proliferarea puterii unora şi scăderea puterii altora. Spre exemplu, Franţa, în pofida expansiunii ei spre acele faimoase frontiere naturale, îşi pierde din prestigiu, în timp ce Prusia devine o mare putere în Europa Centrală, în primul rând, datorită militarizării sale. Tot în acest timp, se consolidează puterea Rusiei, care, pentru prima oară începe să joace un rol european. În prima parte a secolului, Austria îşi sporeşte şi ea, la rândul ei, puterea, dar, începând cu anul 1760, stagnează.

Bătălia se duce între Franţa şi Marea Britanie, îndeosebi, pentru coloniile de peste mări (Canada, India, Orient etc.). În general, Marea Britanie, datorită flotei sale, obţine unele avantaje. Cu timpul, lucrurile se mai echilibrează. Dar, oricum, Marea Britanie rămâne multă vreme stăpâna mărilor.

În 1778, are loc bătălia navală de la Ouesant, iar în 1782 cea de la Chesapeake, urmate de pacea de la Versailles, în care Franţa începe să câştige teren. Flota lui Ludovic al XVI-lea, în colaborare cu flota olandeză şi cea spaniolă, începe să se impună asupra flotei regale britanice.

În a doua parte a secolului al XVIII-lea, are loc o accelerare a progreselor ştiinţifice. Se universalizează limbajul matematic, iau amploare cercetările în fizică şi în chimie. Creşte producţia industrială, mai ales în Marea Britanie, ceea ce înseamnă crearea pieţelor de desfacere.

Apar numeroase publicaţii, încep bătăliile… democratice pentru puterea politică şi, odată cu ele, şi corupţia.

Gândirea, inclusiv cea militară, este influenţată de aceste evoluţii, se dezvoltă în noul cadru al bătăliei pentru noi teritorii, pentru resurse şi, mai târziu, pentru noi pieţe.

Nicolo Machiaveli (1469 - 1527), florentin, este unul dintre oamenii importanţi ai Renaşterii italiene care, ca mai toţi contemporanii săi, s-a ocupat şi de probleme ale artei militare, dar într-o manieră cu totul deosebită ce ţine deopotrivă de conceptul politic al vremurilor – adică de formarea şi consolidarea statelor politice, pe baza unităţii de interese şi de valori – şi de natura şi justificarea legilor. În 1513, scrie *Prinţul*, o lucrare în care, între altele, tratează şi problema armatelor formate din mercenari şi din naţionali. În 1520, scrie *Discursuri asupra primei decade a lui Tite-Live*, iar în 1921, *Arta războiului (Arta Militară)*. Îşi încheie cariera scriitoricească cu *Istorii florentine* (1525).

În această epocă, se desprinde preocuparea oamenilor de ştiinţă şi cultură pentru fundamentarea, pe baza unor sisteme de valori care vin din antichitate, a unor noi configuraţii ale artei militare, cu tot ce ţine de aceasta, de la filosofia şi fizionomia resursei umane, la dezvoltarea mijloacelor de luptă,

bazată, de data aceasta pe principii ştiinţifice şi pe impactul legilor care guvernează societatea omenească.

„Principalele fundamente ale tuturor statelor – scrie Machiaveli în lucrarea sa *Prinţul –,* atât ale celor noi, cât şi ale celor vechi sau mixte, sunt legile bune şi armatele bune. Pentru că nu pot exista legi bune acolo unde nu sunt armate bune şi, acolo unde există armate bune, trebuie să existe şi legi bune, eu mă voi abţine să tratez legile, dar voi vorbi despre armate.“[100]

Armatele cu care un prinţ îşi apără puterea pot fi fie ale sale, fie mercenare, fie auxiliare sau mixte. Machiaveli apreciază că mercenarii auxiliari sunt inutili şi periculoşi. Cel care îşi menţine puterea cu ajutorul mercenarilor nu este şi nu poate fi în siguranţă, întrucât mercenarii sunt individualişti, dezuniţi, ambiţioşi, indisciplinaţi şi neloiali, răzbunători în mediul prietenilor şi laşi între inamici, fără frica de Dumnezeu şi fără de lege faţă de oameni. Îi interesează doar plata şi atât. În timp de pace, te jecmănesc ei; în timp de război te jecmăneşte inamicul, iar lor nu le pasă. Pe timp de pace, vor solde mari, dar când vine războiul, o iau la sănătoasa, căutând alţi prinţi care nu sunt în război. Aceasta (filosofia armatelor mercenare) este, după Machiaveli, cauza ruinării Italiei din acea vreme. Un astfel de sistem al mercenariatului pervers a permis regelui francez Carol al VIII-lea să cucerească Italia. Acestea sunt păcatele prinţilor, dar tot ei trebuie să suporte şi consecinţele. Nu numai ei, desigur, dar în primul rând ei.

Căpitanii mercenari sunt sau nu sunt excelenţi în meseria lor. Adică unii sunt, alţii nu sunt. Dacă sunt, nu te poţi încrede în ei, întrucât ei aspiră la propria lor grandoare şi puţin le pasă de tine; dacă nu sunt, te ruinează. Oricum ai privi lucrurile, nici un prinţ nu poate fi avantajat, în epoca la care se referă Machiaveli şi care era una de construcţie politică a entităţilor statale, de astfel de armate mercenare, întrucât mercenarii nu aveau nici o legătură cu noul spirit al vremurilor, al legilor care guvernau societăţile omeneşti şi care erau legi identitare.

Desigur, Machaiveli privea cu obiectivitate realităţile. Cauzele pentru care se cereau promovate armatele identitare, adică armatele statelor (care lipsiseră aproape în totalitate în Evul Mediu, fiecare feudal având armata lui alcătuită fie din mercenari, fie din supuşii săi), erau în primul rând politice (construcţia identităţii politice şi militare a statelor, ca entităţi protectoare pentru populaţie şi ca elemente de bază în relaţiile internaţionale), dar nu numai politice.

[100] Gérard Chaliand, ANTHOLOGIE MONDIALE DE LA STRATEGIE DES OORIGINES AU NUCLEAIRE, Edition Robert Laffont, Paris, 1990, p. 621

Dezvoltarea armamentelor şi a mijloacelor de luptă, creşterea puterii de distrugere au dus, într-un fel, la simplificarea deprinderilor militarilor, deci la „deprofesionalizarea" armatelor. Oricare soldat putea învăţa foarte repede şi foarte uşor să tragă cu puşca, pe când un bun arcaş se forma în câţiva ani, chiar în câteva zeci de ani. De asemenea, deprinderea de a mânui spada sau sabia se forma în mulţi ani de efort. Deci, în acea etapă, progresul în domeniul armelor de foc[101] asigura însuşirea rapidă a mânuirii lor, ceea ce va duce la revenirea la armatele de masă ale antichităţii timpurii.

Machiaveli crede că armatele trebuie să fie folosite fie de un prinţ , fie de o republică, ceea ce reprezintă un act de mare cutezanţă pentru acele vremuri. Prinţul trebuie să-şi asume responsabilitatea constituirii, pregătirii şi desfăşurării armatelor, să fie, adică, el însuşi un bun căpitan; republica trebuie să-şi trimită sub arme cetăţenii ei, pentru că nimeni nu o poate apăra mai bine ca ei; când apare un căpitan sau un luptător care nu este valoros, el se cere a fi imediat schimbat, iar acest lucru se poate realiza cu uşurinţă, atâta vreme cât o armată este alcătuită din cetăţenii ţării respective. „Se vede din experienţă – scrie Machiaveli – că numai prinţii şi republicile înarmate fac progrese foarte mari şi că armatele mercenare nu fac niciodată ceva bun. O republică dotată cu propria sa armată se supune mai uşor unuia dintre cetăţenii săi decât unuia care are o armată străină."[102]

În *Arta războiului* (1521), Machiaveli continuă ideile exprimate în 1513 în *Prinţul* cu privire la superioritatea armatei republicane faţă de cele mercenare. Primul mare filosof politic al Renaşterii, autorul acestui studiu, teoretician de mare profunzime, nu putea să nu vadă şi să nu înţeleagă faptul că armatele sunt instrumente de forţă prin care se pune în aplicare un concept politic. De aceea, în etapa la care ne referim, ontologia lor impune ca astfel de instituţii să fie şi altfel motivate decât prin remuneraţie. Experienţa dovedise că remuneraţia nu este suficientă. Ea creează o situaţie extrem de fluidă în care mercenarii se duc acolo unde sunt plătiţi mai bine şi unde nu există iminente pericole de război.

Motivaţia era la îndemâna politicienilor şi prinţilor. Este vorba de afirmarea identităţii politice şi economice a statului care abia ieşise (sau nu ieşise încă pe deplin) din perioada de gestaţie (sau de maturitate, de coacere) feudală a societăţii. Or, acest obiectiv, excepţional pentru acea vreme, nu se putea realiza decât prin participarea tuturor cetăţenilor la construcţia şi apă-

[101] Este vorba de o anumită etapă a acestui progres. Pentru că, odată cu apariţie sistemelor de arme performante, a aviaţiei şi mijloacelor de luptă zise inteligente, la sfârşitul secolului al XX-lea şi începutul secolului al XXI-lea, se va reveni la demasificarea şi profesionalizarea armatelor.

[102] Gérard Chaliand, *Op.cit.*, p. 622.

rarea cetăţii, prin conştiinţa identitară, adică prin *hommo politicus*. Era, de fapt, o întoarcere la prima perioadă a antichităţii şi la cea a înfloririi civilizaţiei greceşti, dar, desigur, pe un alt plan.

Arta războiului este scrisă, în sensul şcolii socratice, ca un dialog între Fabricio şi Cosimo. De altfel, toată opera lui Machiaveli este o demonstraţie riguroasă, un joc de principii. „Scopul oricărei guvernări care vrea să facă război – spune autorul prin gura lui Fabricio – este să fie în măsură să ducă o campanie împotriva oricărui inamic şi, în ziua luptei, să învingă. Trebuie deci ca guvernul să pună pe picioare o armată. Pentru aceasta, e necesar să găsească oameni, să-i distribuie, să-i antreneze prin diviziuni mai mici sau mai mari, să-i campeze şi să-i înveţe să reziste inamicului, marşului sau câmpului de bătaie (…) Cine ştie să ducă o bătălie este iertat de toate greşelile pe care le-a comis în conduita sa militară; în schimb, cel căruia i s-a refuzat un asemenea dar, oricât de recomandat ar fi în alte circumstanţe, nu va încheia niciodată în mod onorabil un război. O victorie anulează nepriceperea în conceperea unor operaţii, în timp ce o înfrângere avortează planurile cele mai înţelepte.“[103]

Această afirmaţie este foarte importantă pentru arta militară. Ea relevă rolul talentului în conducerea acţiunilor militare, rolul personalităţii, al geniului. Toată perioada Renaşterii este caracterizată de o asemenea concepţie. Se crease un adevărat entuziasm care avea să renască forţa interioară, dumnezeiască, a creaţiei. Acest lucru nu era valabil numai în literatură, în pictură, în sculptură şi în ştiinţă, ci şi în domeniul militar. Era, într-un fel, o revenire la ceea ce spuneau vechii greci: *omul este măsura tuturor lucrurilor, a celor ce sunt, pentru că sunt, şi a celor ce nu sunt, pentru că nu sunt*.

Machiaveli acordă o atenţie cu totul specială resursei umane. El scrie că „primul lucru necesar războiului este să găseşti oameni, apoi trebuie să te ocupi de ceea ce înseamnă *recrutare* şi de ceea ce aş numi *elită*, pentru a mă servi de un termen mai onorabil, consacrat de antici.“[104]

Unii scriau, înaintea lui Machiaveli, că soldaţii cei mai buni pot fi recrutaţi din ţările cu climă temperată. În cele cu climă caldă, oamenii sunt caracterizaţi ca fiind prudenţi şi lipsiţi de curaj, în timp ce, în ţările cu climă rece, oamenii sunt curajoşi, dar lipsiţi de prudenţă. E lesne de înţeles că asemenea consideraţii erau specifice perioadei în care prinţii îşi cumpărau cei mai buni soldaţi, iar astfel de evaluări aveau rolul lor pentru fiecare zonă. Aceasta era concluzia care se desprindea, cel puţin în Italia, despre filosofia mercenariatului. Machiaveli depăşeşte aceste consideraţii la modă pe

[103] Idem, p. 622 – 623.
[104] *Ibidem*, p. 623.

atunci (ca şi acum, de altfel) şi spune că fiecare stat are obligaţia şi responsabilitatea să-şi alcătuiască trupele recrutându-şi soldaţii din propria ţară. Nu contează dacă ţara are climă caldă, temperată sau rece. El apelează din nou la antici, subliniind că ei dau exemple care atestă că, atunci când ai disciplină, ai şi soldaţi buni. Disciplina corectează defectele naturii şi este mai puternică chiar şi decât legile ei. Era o afirmaţie extrem de curajoasă, care nu va concorda pe deplin cu ceea ce spunea, mai târziu Francis Bacon[105], dar Machiaveli trăia într-o epocă în care tocmai aceste legi trebuia să fie găsite şi înţelese. Ceea ce, la o analiză mai atentă, nu contrazice afirmaţia marelui filosof englez, întemeietor al metodei inductive.

„A recruta soldaţi din afara ţării nu se poate chema *elită*; acest cuvânt presupune că poţi alege dintr-o provincie oamenii cei mai devotaţi, pe cei care vor să meargă, ca şi pe cei care nu vor. Nu veţi putea, deci, alcătui această elită decât în locurile care vă sunt supuse; în ţările care nu depind de voi, nu veţi putea să forţaţi pe nimeni; trebuie să vă mulţumiţi cu voluntari.“[106]

Urmează o discuţie foarte interesantă privind statutul soldaţilor străini care se înrolează în armata unui prinţ. Aceştia, evident, nu vor fi cei mai buni din ţara respectivă, ci, de regulă, cei mai răi. Pentru că, dacă ar fi cei mai buni, ar fi opriţi acolo. Mai mult, cei care trec de la un prinţ la altul, de la o ţară la alta, n-au nici credinţă, nici valoare, nici valori în care să creadă. Machiaveli a trăit într-o perioadă a eforturilor şi filosofiilor identitare. Armatele acelor timpuri, cu excepţia celei germane, erau alcătuite însă din astfel de mercenari. În astfel de armate nu se putea introduce disciplina. Desigur, şi armatele romane – armate profesioniste - aveau în compunerea lor străini şi chiar legiuni străine. Erau însă compuse din soldaţi recrutaţi din regiunile supuse Imperiului roman, care făceau deci parte din acest imperiu. La fel stăteau lucrurile şi cu armatele turceşti.

Deci soluţia pe care o propune Machiaveli în ceea ce priveşte resursa umană este ca *armatele să fie alcătuite din cetăţeni ai statului, recrutaţi prin autoritatea suveranului.*

Machiaveli precizează că astfel de armate constituite din cetăţeni nu produc nici revolte, nici alte necazuri, ci, dimpotrivă, republicile armate durează mai mult decât cele lipsite de o armată a lor. Roma a trăit liberă patru sute de ani, Sparta opt sute, în timp ce republicile private de astfel de armate n-au trăit mai mult de patruzeci de ani.

---

[105] *Naturae non nisi parendo imperatur*. (Nu putem cunoaşte natura decât supunându-ne cauzelor legilor ei).

[106] Gérard Chaliand, Op. Cit., p. 623.

El dezvoltă în continuare raţiunile armatelor indigene, alcătuite din cetăţeni ai statului şi, în consonanţă cu aproape toţi marii săi contemporani, oferă soluţii politice viabile.

E drept, Machiaveli nu s-a referit la tot ce ţine de arta militară, îndeosebi la influenţa factorului tehnic asupra configuraţiei armatelor, dar acest lucru nu diminuează semnificaţia practică excepţională şi marea importanţă teoretică a scrierilor sale. Machiaveli nu era un tehnician, ci un teoretician, un gânditor în categorii filosofice, iar opera lui este caracterizată de această logică perfectă, adeseori crudă şi chiar diabolică, dar extrem de realistă.

În lucrarea *Discursuri asupra primei decade Tite-Live*[107], Machiaveli se referă, într-un capitol special, la relaţia dintre război şi strategia politică. Este un capitol foarte important, întrucât relevă relaţia firească de determinare politică a războiului. El citează un fapt plin de semnificaţii. Tullus, regele Romei şi Metius, regele Albanezilor, au convenit că, din confruntarea campionilor lor, cine va ieşi învingător va deveni stăpânul poporului celuilalt. Cei trei albanezi au fost ucişi, în timp ce un sigur roman a scăpat. Astfel, Metius şi poporul său au trecut sub dominaţia romanilor. Învingătorul, reîntors la Roma, a găsit-o pe sora lui plângând moartea viitorului soţ, care nu era altul decât unul dintre cei trei albanezi ucişi. El o ucide şi pe ea. Potrivit legilor Romei, eroul din lupta cu albanezii este dat în judecată pentru crimă. Au loc mari dezbateri şi este iertat nu pentru că a învins în lupta cu albanezii, ci datorită lacrimilor tatălui său.

Din aceste eveniment, Machiaveli desprinde trei concluzii extrem de importante:

- ❖ Nu trebuie niciodată să-ţi pui la bătaie întreaga avere, întrebuinţând doare o parte din forţe;
- ❖ Într-un stat guvernat de legi corecte, crimele şi acţiunile frumoase nu se compensează unele cu altele;
- ❖ Nu este înţelept să închei un tratat când poţi şi când trebuie să te îndoieşti de posibilitatea respectării lui.
- ❖ Este inadmisibil să consimţi ca libertatea unui popor să fie pierdută datorită faptului că trei dintre cetăţenii săi au fost învinşi.

Metius, care s-a declarat învins şi a supus poporul său romanilor, şi-a dat seama în cele din urmă de greşeala făcută. Era însă prea târziu. Din acest exemplu ales cu multă grijă de Machiaveli, rezultă importanţa dimensiunii

[107] Machiavel, *Discours sur la premiere décade de Tite/Live*, Edition Berger/Lebraut, 1980, citată de Gérard Chaliand în *Op.cit.*, p. 624 – 630.

politice a confruntării militare, adică urmărirea interesului, înţelegerea consecinţelor, a responsabilităţii, a măsurii şi a valorilor.

Acest spirit îl vom întâlni şi în scrierile anticilor, îndeosebi la Sun Tzî, dar el va reveni mereu în arta militară a tuturor timpurilor.

În continuare, Machiaveli face o distincţie clară între o armată care luptă pentru propria sa glorie şi o armată care luptă pentru gloria altuia. Armatele romane, totdeauna învingătoare sub consuli, sunt totdeauna bătute sub decemviri. Este ceea ce deosebeşte o armată a statului, compusă din cetăţenii săi, de una formată din mercenari pe care nu-i interesează decât solda. Niciodată o asemenea armată nu va fi dispusă să moară pe câmpul de luptă pentru gloria prinţului care o plăteşte. Totdeauna se va găsi un alt prinţ care să o plătească mai bine.

Şi încă ceva pe care, ca şi Sun Tzî, Machiaveli îl sesizează. El chiar îşi intitulează un paragraf astfel: „Pentru a se ridica din mediocritate la un rang mai înalt, şiretenia serveşte mai mult decât forţa". Forţa nu este niciodată suficientă; în schimb, şiretenia ajunge, câteodată, chiar şi singură, la rezultate remarcabile. Filip al Macedoniei, Agathocle al Siciliei şi mulţi alţii sunt exemple în acest sens. Prin inteligenţă şi şiretenie ei au ajuns, dintr-o stare mai mult sau mai puţin mediocră, pe tron şi chiar în fruntea unor imperii. Machiaveli spune că Xenofon, în *Viaţa lui Cyrus*, demonstrează *necesitatea de a înşela pentru a reuşi*. Expediţia lui Cyrus împotriva regelui Armeniei este o ţesătură de înşelătorii. Prin înşelăciune, nu prin forţă, Cyrus îl determină pe regele armean să renunţe la imperiu. Xenofon însuşi spune că, pentru a ajunge să obţină lucruri deosebite, un prinţ trebuie să-şi însuşească arta de a înşela, de a induce în eroare.

„Eu nu cred – scrie Machiaveli – că a existat vreodată vreun om care să facă dintr-un stat obscur o mare putere întrebuinţând în mod deschis numai forţa; dar am văzut reuşind acest lucru doar prin înşelăciune, prin viclenie."[108] Acest lucru trebuie să-l facă nu numai prinţii, ci şi republicile[109], cel puţin până ce ajung la acel stadiu care să le permită recurgerea la forţă. Roma a făcut uz de toate mijloacele, inclusiv de arta înşelăciunii, pentru a ajunge la acea grandoare care o face unică în lume. Oare nu Roma este cea care s-a servit de stratagema alianţelor pentru a aduce în sclavie toate popoarele vecine? Apoi nu Roma s-a servit de armele acestor popoare înrobite pentru a cuceri alte popoare mai îndepărtate şi a căpăta reputaţia unei puteri redutabile?

[108] Gérard Chaliand, *Op.cit.*, p. 626.

[109] Aici nu este vorba numai de înşelăciune, în sensul peiorativ şi dezonorant al cuvântului, ci şi de iscusinţă, de inteligenţă, de diplomaţie şi chiar de manipulare.

Un prinţ poate ceda în faţa forţei, dar nu în faţa fricii de forţă. Cedarea în faţa fricii forţei (chiar şi pentru a preveni războiul) are consecinţe totdeauna neplăcute. Inamicul va descoperi cu uşurinţă această laşitate şi o va folosi din plin, cerând mereu şi mereu alte sacrificii. Istoria este plină de asemenea exemple. Demnitatea poate costa, pe moment, foarte scump; dar, pe termen lung, ea nu poate fi decât benefică pentru acel popor care o are. Este o învăţătură care ar fi fost de mare folos şi unora dintre conducătorii românilor, întrucât de prea multe ori, în numele unor cauze care nu erau ale românilor, ei şi-au permis să treacă peste onoarea şi demnitatea neamului nostru, fără să-l întrebe dacă este de acord sau nu cu astfel de decizii, cu astfel de acte. Desigur, istoria va judeca lucrurile, dar nu va mai putea corecta nimic din marile erori săvârşite de ei.

Conspiraţiile sunt periculoase pentru oricare dintre subiecţi, inclusiv pentru prinţi. Ele au detronat mai mulţi regi decât au făcut-o războaiele. Foarte puţini sunt aceia care pot duce un război cu un prinţ; sunt însă foarte mulţi cei care conspiră. Conspiraţia poate fi unitară, tiranică, sau conjurantă, iniţiată adică de o conjuraţie, de mai multe persoane. Cea solitară, tiranică, este frecventă. Foarte mulţi oameni conspiră împotriva a altor foarte mulţi oameni, astfel încât putem spune, în sensul în are o spune implicit şi Machiaveli, că viaţa de zi cu zi este nu numai o luptă, ci şi o conspiraţie, mai exact, supusă la tot felul de conspiraţii. Conspiraţiile asociate sau conspiraţiile mai multor oameni reprezintă însă cu totul altceva. În primul rând, trebuie să fii un pic nebun pentru a participa la o conspiraţie, întrucât, totdeauna se va găsi un trădător, iar viaţa ta va fi tot timpul în pericol. De aceea, o conspiraţie – atunci când se realizează – trebuie să se bazeze pe o încredere totală. Or aşa ceva nu există decât în situaţii cu totul limitate şi cu totul excepţionale. Este şi motivul pentru care, în majoritatea cazurilor, cei care urzesc conspiraţii împotriva prinţului sunt rude, apropiaţi sau persoane favorizate ale acestuia sau ale celui împotriva căruia se conspiră. „Trebuie deci ca un prinţ, care vrea să se ferească de conspiratori, să se păzească mai mult decât cei pe care i-a copleşit cu favoruri decât de cei pe care i-a ofensat.“[110] În situaţia în care o conspiraţie este urzită de mai mult de trei persoane, este imposibil ca ea să nu fie descoperită prin una din următoarele trei cauze: trădare, imprudenţă sau uşurinţă.

Pentru a te păzi împotriva conspiratorilor, nu trebuie să le dezvălui proiectul decât în ultima clipă. Dacă totuşi trebuie să discuţi cu cineva, apoi acesta trebuie să fie un prieten apropiat, a cărui fidelitate a fost dovedită în multe împrejurări. În aceste condiţii, chiar dacă şi acesta te trădează, este

[110] Gérard Chaliand, *Op.cit.*, p. 628.

mult mai uşor să te aperi împotriva lui decât împotriva tuturor celor care conspiră împotriva ta.

Bun cunoscător al antichităţii, probabil că Machiaveli nu a uitat celebrele cuvinte ale lui Cezar asasinat de cel mai devotat apropiat al său: *Şi tu, Brutus!?*

În *Istorii florentine*, Machiaveli formulează clar, indubitabil, filosofia războiului, scopul lui cel mai clar.

„Scopul tuturor celor care întreprind un război a fost totdeauna şi, în mod raţional, trebuie să fie îmbogăţirea lor şi sărăcirea inamicului; nu trebuie să căutăm într-o victorie sau într-o cucerire altceva decât creşterea puterii proprii şi slăbirea celei adverse; de unde rezultă că, în toate situaţiile în care te găseşti sărăcit prin victoria pe care o obţii sau slăbit prin cuceririle pe care le faci, ai depăşit scopul propus sau nu l-ai atins. O republică sau un prinţ se îmbogăţesc prin război şi prin victorie, atunci când, după ce au nimicit inamicul, intră în posesia prăzii şi a contribuţiilor; din contră, sunt sărăciţi prin victorie când inamicul nu este distrus şi când prada şi contribuţiile nu le sunt rezervate, ci devin ale soldaţilor. Acest prinţ este fericit prin înfrângeri şi mai nefericit prin victorii. În primul caz, suferă ravagiile străinătăţii; în cel de al doilea, pe cele ale soldaţilor săi care sunt mai intoleranţi întrucât sunt lipsiţi de raţiune şi îl forţează să mărească fără încetare şi în mod nejustificat impozitele. Or, dacă acest prinţ are un dram de omenie, este imposibil să se bucure pe deplin de o victorie care întristează toţi cetăţenii.“[111]

Există, în *Istorii florentine*, un paragraf care se constituie într-o expresie concludentă a ceea ce înseamnă şi va însemna spiritul renascentist în arta militară a epocii moderne. Îl vom reproduce în întregime:

„La antici, când o republică bine constituită învingea inamicii săi, Trezoreria publică se reumplea de aur şi de argint; erau distribuite daruri poporului; impozitele erau remise cetăţenilor, aveau loc jocuri şi sărbători solemne prin care erau veneraţi învingătorii. Dar, în timpurile a căror istorie o scriu – spune Machiaveli –, se începe prin a se epuiza Trezoreria publică, apoi vă veţi despuia voi înşivă, în schimb nu vă va asigura nimeni şi în nici un fel împotriva unor noi agresiuni. Aceste efecte funeste au drept cauze maniera detestabilă în care sunt conduse războaiele. Cum ne mulţumim să despuiem inamicii învinşi, fără să-i ucidem, fără să-i luăm prizonieri, aceştia vor reveni şi vor ataca învingătorul de îndată ce susţinătorul lor va fi avut timp să le furnizeze din nou cai şi arme; pe de altă parte, dacă prada şi contribuţiile sunt lăsate la cheremul soldaţilor, prinţii învingători nu vor putea recurge la acestea pentru a face faţă noilor cheltuieli, dar va trebui să însân-

[111] Idem, p. 630 631.

gereze din nou poporul care, pentru unicul fruct al victoriei, va vedea şefii săi grăbiţi să-l preseze peste măsură.

Pe scurt, ajungem în acest punct în care toţi, atât învingătorii cât şi învinşii, au nevoie de bani proaspeţi, dacă vor soldaţi, unii pentru a-i echipa, ceilalţi pentru a-i recompensa; fără echipament, soldaţii nu pot să lupte; fără recompense, nu vor să lupte; de unde rezultă că învingătorul profită prea puţin de victorie şi învinsul suferă prea puţin de înfrângere, căci el are totdeauna timp să se restabilească, în timp ce celălalt nu va fi niciodată în stare să-şi urmărească succesele sale."[112]

Iată maniera pragmatică în care erau înţelese războaiele în primele decenii ale secolului al XVI-lea.

Foarte interesantă este, după cum s-a văzut, concepţia lui Machiaveli despre armată. Între 1513 şi 1519 a fost rege, la Florenţa, Lorenzo di Piero Di Medici. După cum se ştie, în această perioadă, Machiaveli a scris, pentru Lorenzo di Medici, lucrarea *Prinţul* prin care i-a sugerat acestuia să creeze o armată formată numai din italieni, cu scopul de a scoate invadatorii străini din Italia. Cam acesta începea să fie spiritul vremii.

Frederic al II-lea (1712 – 1786), cel de al treilea rege al Prusiei, este, alături de Marlborugh (1650 – 1722), una dintre marile personalităţi ale artei militare din secolul luminilor. El duce prima sa campanie la 28 de ani[113]. Armata sa avea două calităţi excepţionale pentru acea vreme: mobilitate şi disciplină. Mobilitatea îţi dă totdeauna un ascendent asupra adversarului, iar disciplina te ajută să depăşeşti momentele dificile, să înfrunţi greul. Este adeptul manevrei. Dar nu numai. Frederic al II-lea se situează printre primii din epoca sa care acordă o mai mare importanţă focului decât izbirii, şocului. Ordinea sa de bătaie este oblică, întrucât el vizează flancurile. Victoria lui de la Leuthen din 1757 asupra Austriei (de fapt, asupra unei coaliţii formată din Austria, Franţa şi Rusia), din timpul Războiului de şapte ani, se datorează acestei combinaţii iscusite a focului, şocului şi manevrei. El a realizat în 1750 o lucrare intitulat *Instrucţie pentru generali.*

Arta militară nu se reduce, pentru **Frederic al II-lea**, la pregătirea şi desfăşurarea bătăliilor. Ea cuprinde, după cum rezultă şi din fragmentul *Instrucţie militară*, prezentat de Gérard Chaliand în *Antologia mondială a strategiei*…, tot ce ţine de pregătirea şi întrebuinţarea forţei militare, de scopurile şi obiectivele războiului, de filosofia confruntării armate. Începând

[112] *Ibidem*, p. 631.

[113] Gérard Chaliand, ANTHOLOGIE MONDIALE DE LA STRATEGIE DES OORIGINES AU NUCLEAIRE, preface de Lucien Poirier, posface de Pierre Marie Gallois, Edition Robert Laffont, 1990, p. 691

îndeosebi cu regele suedez Gustav Adolf, în secolul al XVI-lea, războiul nu ne mai apare ca o simplă încăierare, ca o simplă ciomăgeală, aproape fără nici o regulă, aşa cum fusese el în Evul Mediu (cu excepţia celui dus de Gingis Han, de urmaşii acestuia şi de domnitorii români), ci presupune o filozofie, adică un mod de a fi gândit şi pregătit, un sistem de reguli, un model teoretic, o schemă generală de acţiune, adică o concepţie. În perioada Renaşterii şi în întreaga Epocă modernă, aceste scheme şi aceste concepte se dezvoltă şi se flexibilizează, atingând apogeul în secolul al XIX-lea cu marea tactică a lui Napoleon.

Desigur, Napoleon a fost un geniu militar. Din aceiaşi categorie fac însă parte şi alţi mari comandanţi sau teoreticieni militari care i-au netezit drumul. Unul dintre aceştia este, cum spuneam, Frederic al II-lea. El îşi începe recitul cu un capitol intitulat *Cum poate fi împiedicată dezertarea*, care s-ar părea că nu are nici o legătură cu arta militară. Tocmai aceasta este însă deosebirea dintre Frederic al II-lea şi alţi comandanţi din vremea lui: el a înţeles că disciplina este un element fundamental al artei militare. Astăzi ştim foarte bine că ea face parte din sistemul de pregătire a armatelor, deci din strategia forţelor, având un impact deosebit asupra strategiei operaţionale. Pe atunci însă nu se punea mare preţ pe o astfel de aserţiune.

Pentru valoarea practică, redăm în întregime acest paragraf. Fiecare comandant va înţelege, din lecturarea celor 14 măsuri pe care le formulează autorul cât de apropiat era Frederic al II-lea de subtilităţile armatei, de practica pregătirii trupelor. El spune că dezertările pot fi împiedicate astfel::

„1. Evitându-se constituirea taberelor prea aproape de un codru sau de o pădure, dacă raţiunile de război nu o cer;

2. Efectuându-se mai multe apeluri pe zi;

3. Trimiţând frecvent patrule de husari (călăreţi n.n.) în jurul taberei;

4. Plasând, în timpul nopţii, vânători în lanurile de grâu şi dublând posturile de cavalerie la căderea nopţii, pentru a întări lanţul;

5. Dacă nu veţi permite ca soldatul să intre în debandadă şi dacă ofiţerul îşi va conduce trupa în ordine la apă şi la odihnă;

6. Pedepsind aspru haimanalâcul, care este sursa tuturor dezordinilor;

7. Neretrăgând, în zilele de marş, gărzile care sunt amplasate în sate, decât atunci când trupele au luat armele;

8. Veghind, sub presiunea unor pedepse aspre, ca soldatul să nu părăsească formaţia în timpul marşului;

9. Evitând marşurile de noapte, dacă raţiuni importante nu cer acest lucru în mod absolut;

10. Împingând patrule de husari pe dreapta şi pe stânga, când infanteria traversează o pădure;

11. Dacă plasaţi ofiţeri la intrarea şi ieşirea dintr-un defileu care să oblige soldaţii să reintre în rânduri;

12. Ascunzându-i soldatului marşurile pe care sunteţi obligaţi să le faceţi înapoi sau folosindu-vă de un pretext special pentru a-l flata;

13. Acordând totdeauna atenţie subzistenţei, având grijă să se furnizeze trupelor pâine, carne, vinars, bere etc.;

14. Dacă dezertarea se strecoară într-un regiment sau într-o companie, trebuie să examinaţi mai întâi raţiunea acestui rău; informaţi-vă dacă soldatul era instruit, dacă i s-au acordat toate drepturile, dacă nu cumva căpitanul este vinovat de rău tratament. Trebuie observată cu grijă dacă disciplina a fost riguroasă. Se va spune, poate, că şi colonelul i-a acordat atenţie, dar nu este suficient. Într-o armată, totul trebuie să tindă spre perfecţiune ca şi cum tot ce se realizează ar fi opera unui singur om.

Cea mai mare parte a unei armate este compusă din oameni indolenţi; dacă generalul nu este totdeauna atent ca ei să-şi facă datoria, această maşină, care este artificială şi nu poate fi perfectă, va fi mai degrabă viciată, iar în final nu vom avea decât o armată disciplinată doar ca idee.

Trebuie deci să vă obişnuiţi să lucraţi fără pauză; experienţa celor care vor proceda astfel, va arăta că acesta este un lucru foarte necesar, că în fiecare zi se cer reprimate tot felul de abuzuri care nu sunt percepute de cei care nu se obosesc să le cunoască.

Această practică permanentă şi penibilă va părea dură pentru un general; dar, ca urmare, el va fi cu prisosinţă recompensat. Câte avantaje nu va avea cu aceste trupe atât de brave, atât de frumoase, atât de disciplinate? (…) Am văzut ofiţeri şi simpli soldaţi grav răniţi, care, fără să ţină seama de acest lucru, nu-şi părăseau postul, nu voiau să se retragă pentru a li se pansa rănile. Cu asemenea trupe, poţi cuceri lumea întreagă, dacă victoria nu le va fi la fel de fatală ca inamicului. Căci veţi putea să întreprindeţi orice cu ele, cu condiţia să nu le lăsaţi fără mijloace de subzistenţă. Dacă veţi mărşălui, veţi devansa inamicul prin viteză. Dacă îl atacaţi în pădure, îl obligaţi să accepte lupta acolo. Dacă veţi urca un munte, îi veţi vâna pe cei care opun rezistenţă şi totul nu va fi decât un masacru. Dacă veţi acţiona cu cavaleria, aceasta va trece inamicul prin tăişul săbiei şi îl va distruge.

Dar, cum nu este suficient să ai trupe bune, şi, adesea, un general, prin ignoranţă, poate pierde orice avantaj, am să vă vorbesc despre calităţile unui general şi am să formulez unele reguli pe care, în parte, le-am experimentat pe pielea mea şi altele pe care mi le-au furnizat mari generali.“[114]

[114] Gérard Chaliand, *Op.cit.*, pp. 692-693.

În continuare, în subcapitolul intitulat simbolic *Dintr-o privire,* el reliefează calităţile unui bun general. El afirmă că o astfel de calitate, exprimată prin sintagma *dintr-o privire*, se reduce la două aspecte. Primul constă în talentul de a judeca rapid relaţia dintre teren şi trupe, a vedea adică dintr-o privire relaţia cea mai potrivită dintre teren şi poziţionarea trupelor, dintre teren şi dispozitivul de luptă. Este, în ultimă instanţă, o chestiune de bun simţ militar. Toţi cei care ne-am aflat mulţi ani în flancul drept al subunităţilor şi unităţilor, în state majore, am privit terenul nu doar ca pe o desfăşurare de forme de relief, ci şi ca pe un câmp de luptă. Privind un bot de deal sau o pantă în glacis, ne-am spus: aici ar putea fi amplasată o companie, aici s-ar preta o ambuscadă, aici ar trebuie să fie un tun, o mitralieră, un punct de observare etc. Acestea sunt deprinderi pe care ţi le imprimă viaţa la trupe, exerciţiile şi aplicaţiile, experienţa. Asemenea deprinderi devin atât de precise, încât, un comandant experimentat rareori greşeşte.

Cel de al doilea aspect, la fel de important sau, poate, mult mai important ca primul, este să poţi distinge, dintr-o privire, avantajele terenului.

După părerea lui Frederic al II-lea, confirmată pe deplin de experienţa războaielor, aceste două calităţi, care par foarte simple, nu sunt chiar la îndemâna oricui. Puţini se nasc cu talentul de a evalua dintr-o privire valoarea terenului şi a trupelor, de a realiza instantaneu interdeterminări atât de importante în derularea luptei. Un general abil trebuie să „vadă“ dintr-o dată, adică dintr-o privire, sistemul de fortificaţii cel mai simplu şi mai eficient care se pretează la terenul pe care-l zăreşte pentru prima oară la calitatea trupelor sale, avantajele pe care le poate crea pentru forţele proprii şi dezavantajele care pot fi ridicate pentru inamic. Un astfel de general va şti să profite de cea mai mică ridicătură de teren, de orice vale, de orice defileu, de orice drum, de orice mlaştină…

Să ne gândim câte bătălii s-au pierdut şi câte vieţi s-au irosit pentru că un general n-a sesizat această interdeterminare, n-a văzut şi cu ochii minţii o astfel de relaţie, adică o realitatea pe care a văzut-o cu ochii lui, nu a înţeles-o şi, de aceea, nu a planificat şi n-a realizat manevra corespunzătoare. În atacul redutei Griviţa II din anul 1877, trupele române n-au sesizat o vale (denumită, ulterior, Valea Plângerii) şi, ca atare, au fost nevoite să o traverseze, apoi batalionului lui Şonţu a atacat pe un teren în glacis, în expunerea îndelungată la tirul otomanilor aflaţi pe metereze, având numeroase pierderi. Dacă cercetarea românilor ar fi descoperit toate caracteristicile terenului, probabil că s-ar fi găsit o altfel de soluţie. La fel s-au petrecut lucrurile şi în cel de al doilea război mondial când, la Oarba de Mureş, Divizia 9 Infanterie şi alte forţe din zonă, fiind obligate să atace frontal, au avut pierderi uriaşe, de 11.000 de oameni. De ce? Pentru a fi cucerit un prăpădit de bot de deal

care putea fi manevrat şi care, la urma urmei, nu avea aproape nici o importanţă pentru derularea acţiunilor următoare.

Exemplele de acest gen sunt numeroase în istorie. Adesea, din încăpăţânarea, din lipsa de talent sau din nepriceperea unui general, au murit zeci de mii şi chiar milioane de oameni pe toate câmpurile de bătaie ale lumii. Osemintele soldaţilor se răsucesc în morminte, atunci când ei au murit fără să fie necesar. Frederic al II-lea este unul dintre puţinii suverani care au înţeles că arta militară nu este un simplu joc de şah, adică un joc strategic cu sumă nulă, ci un joc cu vieţi omeneşti, adică o creaţie a minţilor inteligente şi responsabile, o calitate a comandanţilor iscusiţi, talentaţi şi pricepuţi. Virtutea, fără ştiinţă şi inteligenţă, este o nerozie.

„În spaţiul unui careu de două leghe, poţi, câteodată, să realizezi două sute de poziţii. Un general va şti, dintr-o privire, să o aleagă pe cea mai avantajoasă.“[115] Din păcate, unii generali nici măcar nu-şi dădeau seama (nici atunci, nici mai târziu) că nu ştiu.

Cunoaşterea şi alegerea terenului sunt două lucruri esenţiale – spune Frederic. Trebuie să ştii însă să profiţi de ele, să distribui adică trupele în locurile cele mai avantajoase pentru ele, pentru stilul lor. „Cavaleria noastră, care este pregătită pentru a acţiona cu rapiditate, pe cât posibil, nu trebuie să lupte decât în teren plat, în celelalte locuri poate acţiona infanteria. Focul său va fi pentru defensivă, iar baioneta pentru ofensivă.“[116]

Talentatul strateg arată că, în cea mai mare parte, ordinele după care se desfăşurau bătăliile acelor timpuri erau vechi, după metode străvechi care nu se potriveau realităţilor. El a rupt această tradiţie, arătând că o armată trebuie să fie introdusă în bătălie pe terenul care-i este convenabil. Spre exemplu, dacă terenul este plat, dar nu are decât o dezvoltare de o milă şi este flancat de o pădure unde inamicul şi-ar putea amplasa o parte din infanterie, un astfel de loc este cu totul nepotrivit pentru cavalerie. Dacă totuşi cavaleria trebuie să atace pe acolo, apoi ea va fi flancată de infanterie care va fixa inamicul din pădure pentru a susţine şi proteja cavaleria.

Ca şi Gustav Adolf, el a înţeles rolul colaborării dintre arme, al acţiunilor unitare, în care, în funcţie de teren, de starea vremii, de inamic şi de condiţiile concrete, rolurile se pot schimba. El spune, spre exemplu, că, într-un teren muntos, cavaleria va fi amplasată în linia a doua şi nu va fi folosită decât acolo unde este necesar şi unde este posibil. De aici nu rezultă că întreaga cavaleria va mărşălui liniştită până se ajunge la câmpie. În funcţie de situaţie, unele escadroane, vor fi folosite pentru manevra de flanc etc.

[115] Gérard Chaliand, Op. Cit., p. 693.
[116] Gérard Chaliand, Op. Cit., p. 694.

Iată o manieră concretă, realistă, de a analiza situaţia, de a întrebuinţa forţele. Marea tactică nu poate face abstracţie de aceste lucruri concrete, pentru că, în ultimă instanţă, aici, la acest nivel, se hotărăşte soarta bătăliei (bineînţeles, dacă politicianul şi strategul şi-au făcut cum trebuie datoria).

Dacă războiul are loc într-o ţară neutră, atunci ordinea, disciplina şi protecţia populaţiei locale, concomitent cu discreditarea inamicului, pot fi factori de succes. Regele spune, în continuare, care trebuie să fie comportamentul trupelor dacă războiul are loc într-o ţară protestantă (protecţia acestei religii), într-o ţară catolică (toleranţa, moderarea). În orice situaţie, locuitorii ţării respective trebuie să fie protejaţi, iar cei care nu respectă o astfel de regulă pedepsiţi cu toată asprimea. Dar dacă războiul se desfăşoară împotriva unor ţări ca Boemia sau Moravia, atunci toate coloanele trebuie păzite şi protejate, iar măsurile de siguranţă întărite, pentru că nu va fi niciodată câştigată afecţiunea populaţiei etc.

Desigur, toate acestea nu surprind. Ele se întâlnesc, cu lux de amănunte, şi în scrierile anticilor (Sun Tzî, *Arta războiului*, Kotilyo, *Arthashastra* etc.). Este interesantă, aici, îmbinarea factorului politic, a celui informaţional şi a celui militar, concret. Această alăturare defineşte modul de angajare, exigenţele angajării şi responsabilităţile ei. Nimic nu se face însă la întâmplare. Totul se bazează pe cunoaştere, pe chibzuinţă, pe analiză. Sfaturile sunt practice. Lucrarea Lui Frederic al II-lea este, de fapt, un ghid pentru generali, un manual de conducere scris dintr-o experienţă vastă şi cu o intuiţie genială. El nu scapă nimic din ceea ce este important pe câmpul de luptă. De exemplu, atunci când vorbeşte de marşuri, subliniază că, dintre toate manevrele, cea mai dificilă este traversarea (forţarea n.n.) cursurilor de apă în prezenţa inamicului. El vorbeşte de realizarea dispozitivului pentru forţare, trimiţând în faţă forţe care să realizeze şi să consolideze un cap de pod, apoi infanteria, asigurând sprijinul de foc cu artileria, iar cavaleria constituind ariergarda. Sunt măsuri practice extrem de importante, valabile şi azi, desigur, în raport cu mijloacele de luptă actuale.

În continuare, referindu-se la precauţiile care se cer în cazul retragerii împotriva husarilor şi pandurilor, el formulează una dintre axiomele războiului: husarii şi pandurii nu sunt redutabili decât pentru cei care nu-i cunosc. Dar Frederic îi cunoştea foarte bine şi, de acea, afirma că ei se folosesc mai ales pentru a urmări inamicul în retragere, pentru a ataca prin surprindere coloanele slab apărate şi pentru a prădui. De aceea, el îi sfătuieşte pe cei care vor fi eventual urmăriţi de aceştia să deschidă asupra lor un foc de artilerie (în teren plat), pentru că se tem de astfel de lovituri. Ei sunt periculoşi în păduri, în teren accidentat şi în defileuri. Aici este aproape imposibil să nu fie pierduţi oameni. În orice caz, în astfel de locuri sau în apropierea lor,

nu este bine să fie făcute halte sau să se instaleze tabere. Pentru a preveni atacurile husarilor şi pandurilor, trebuie trimise avangărzi şi flangărzi care să ocupe locurile dominante, iar în retragere se cer constituite ariergărzi. Cu alte cuvinte, se cer luate temeinice măsuri de siguranţă.

Oricum, este dificil să fie evitate pierderile. Husarii şi pandurii atacă din locuri ascunse, sunt dispersaţi şi bine adăpostiţi. „Eu am efectuat două asemenea retrageri – scrie Frederic al II-lea –, în anul 1745; una pe valea de la Liebenthal, mărşăluind spre Staudenitz, şi alta de la Trautenau la Schazlar. În pofida tuturor precauţiilor imaginabile, noi am pierdut în prima şaizeci de oameni ucişi sau răniţi şi mai mult de două sute în cea de a doua.“[117] Haltele trebuie să fie făcute cu multe precauţii, măsurile de siguranţă să nu lipsească în nici o împrejurare, dar cel mai important lucru este cunoaşterea terenului.

Fiecare acţiune trebuie bine gândită, bine chibzuită. Numai după ce ai reflectat matur asupra tuturor obiectivelor inamicului şi posibilităţilor acestuia de a le realiza, poţi să formulezi proiectele tale care vor urmări fie camparea în apropierea flancurilor sale, fie în zona de unde îşi procură mijloacele de subzistenţă, fie în acele poziţii din care îi poţi tăia căile de aprovizionare. Această măsură ţine, fără îndoială de strategia operaţională, de arta operativă şi de ceea ce se va numi mai târziu marea tactică, iar toate acestea revin responsabilităţii generalului.

Parcă imitându-l pe Sun Tzî, dar în legătură strânsă cu realităţile secolului al XVIII-lea, el se referă şi la anumite diversiuni care să-l inducă în eroare pe inamic, făcându-l să-şi părăsească poziţiile, să se pripească. În acelaşi timp, trupele proprii trebuie să aleagă acele itinerare şi acele locuri la care inamicul nici nu se gândeşte că ar putea fi folosite, dar totdeauna conform planului, proiectului. Nimic nu se poate face la întâmplare, când este vorba de astfel de întreprinderi. Atâta timp cât un general va elabora dispoziţii înţelepte, fondate pe principii solide şi pe realităţi, inamicul va fi obligat să rămână în defensivă, să nu aibă adică iniţiativa tactică şi cu atât mai puţin pe cea strategică.

Înainte de a face un proiect, trebuie ca inamicul, ţara unde se vor desfăşura luptele şi terenul să fie foarte bine cunoscute. Vor fi examinate drumurile, vor fi alese cu grijă călăuzele, cercetarea şi elementele de siguranţă a marşului. Toate acestea trebuie ascunse. Secretul este sufletul oricărei acţiuni militare. În faţă este bine să fie trimise trupe uşoare, mobile, care să facă siguranţa formaţiei de marş, dar să reţină şi eventualii dezertori din tabăra proprie şi spionii trimişi sau lăsaţi de inamic. Călăreţii uşori (husarii)

[117] Gérard Chaliand, Op. Cit., p. 697.

sunt, de asemenea, cei mai potriviţi pentru a respinge patrulele inamice care se apropie prea mult. Dar dacă inamicul îşi află tabăra în teren deschis, atunci în faţă trebuie împinsă o avangardă de dragoni care, la momentul potrivit, ar putea ataca şi pune în debandadă inamicul. Aceşti dragoni trebuie să fie însă susţinuţi de întreaga armată, dar nu cum s-o nimeri, ci după un plan bine conceput, în care, de obicei infanteria va ataca aripile cavalerii inamice. În acest caz, este bina ca avangarda să atace cu o jumătate de oră înaintea ivirii zorilor. Armata nu trebuie să fie mai departe de opt sute de paşi. Pe timpul marşului se va merge în linişte şi nici un soldat nu va fuma. La ivirea zorilor, infanteria va înainta pe patru sau şase coloane pentru a-i sprijini pe dragoni. Ea nu are voie să deschidă focul înainte de ivirea zorilor, pentru a nu-i împuşca pe dragoni, dar, de îndată ce există vizibilitate, infanteria trebuie să tragă în toate locurile unde nu au pătruns dragonii şi în special asupra cavalerii inamice surprinsă descălecată. Sunt sfaturi practice de mare importanţă. Fiecare ofiţer ştie ce înseamnă să mărşăluieşti noaptea, să realizezi dispozitivul într-o perfectă linişte, să ataci înainte de ivirea zorilor sau în plină noapte. Unii au experienţa războiului, alţii doare pe cea a aplicaţiilor, dar învăţămintele sunt aceleaşi.

„O axiomă a războiului este să-ţi asiguri spatele şi flancurile şi să le întorci pe cele ale inamicului; aceasta se realizează în diferite moduri dar potrivit aceluiaşi principiu.“ Este foarte clar că ne aflăm în miezul cel mai fierbinte ale artei militare din secolul luminilor. Aceste *Instrucţiuni militare pentru generali* nu scapă nici un amănunt, nici un aspect care ţine de filozofie şi de fizionomia pregătirii şi ducerii războiului, în toate laturile sale, de la cunoaşterea terenului şi a inamicului, la pregătirea forţelor, mijloacelor şi acţiunilor, lupta în condiţii speciale, în teren dificil, în păduri, în zone mlăştinoase, în localităţi etc. La un moment dat, el spune, spre exemplu, că atacarea oraşelor costă atâta forţă umană, încât „eu mi-am făcut obiceiul de a le evita, când nu sunt forţat în mod absolut să le atac; căci în acest atac rişti să pierzi elita infanteriei tale.“

Apoi există o mulţime de învăţăminte practice desprinse din experienţa campaniilor anterioare privind conceperea unor dispozitive pe una sau două linii, atacarea bateriilor de artilerie ale inamicului, manevrele de flanc, combinarea focului cu mişcarea, sprijinul reciproc între cavalerie, artilerie şi infanterie etc.

Frederic încheie acest superb ghid de strategie practică pentru generali cu o concluzie care-i vizează pe politicieni: „Acestor maxime, eu le-aş adăuga încă una şi anume aceea că războaiele noastre trebuie să fie de scurtă durată şi vii, de vreme ce nu este în interesul nostru să trenăm în ele; un lung

război va slăbi admirabila noastră disciplină, va depopula ţara şi ne va epuiza resursele."[118]

Petru cel Mare (1672 – 1725) a fost ţarul Moscovei în 1682, apoi, începând cu 1721, împăratul Rusiei. A creat o nouă capitală a Rusiei – fereastră spre Europa – la Sankt Petersburg. A cucerit Marea Baltică, iar spre Sud, Marea de Azov şi Marea Neagră. Astfel, începând cu Petru cel Mare, Rusia devine o mare putere militară. În acest sens, testamentul său este edificator. Acest testament nu este o noutate. El se înscrie în spiritul vremii. Era o perioadă a luptei pentru putere, pentru împărţirea lumii, de afirmare a marilor puteri, de constituire a marilor entităţi care vor înălţa şi vor chinui Europa. Testamentul lui Petru cel Mare este, în esenţă, un document politic. Influenţa lui asupra artei militare este, deci, indirectă, în sensul că obiectivele politice pe care le formulează acest faimos testament necesită strategii (politice, economice, diplomatice, culturale şi militare) pe măsură. Pentru a sesiza în mod direct aceste influenţe, redăm conţinutul acestui document, folosindu-ne de traducerea franceză republicată în 1990 în cartea lui Gérard Chaliand, *Antologie mondiale de la stratégie d'origines au nucleaire*:

„1. Întreţineţi naţiunea rusă într-o stare de război continuu, pentru ca fiecare soldat să fie călit şi dornic de luptă; nu-l lăsaţi în repaus decât pentru a ameliora finanţele statului, a reface armata şi a alege momentele oportune pentru atac. Procedaţi în aşa fel încât pacea să servească războiului şi războiul păcii, în interesul prosperităţii Rusiei.

2. Apelaţi, prin toate mijloacele posibile, la popoarele cele mai instruite din Europa, la căpitani, în timpul războiului, şi la savanţi, în timp de pace, pentru a asigura naţiunii ruse posibilitatea să profite de avantajele celorlalte ţări, fără a pierde nimic din ale sale.

3. Luaţi parte, cu orice ocazie, la afacerile şi împărţelile oricui din Europa şi mai ales la cele ale Germaniei, care, fiind cea mai apropiată, interesează cel mai direct.

4. Divizaţi Polonia, provocându-i tulburări şi invidii continue; câştigaţi putere cu ajutorul aurului, influenţaţi dietele, corupeţi cu scopul de a influenţa asupra alegerii regilor; procedaţi în aşa fel încât să fie numiţi partizanii voştri, protejaţi-i, intraţi cu trupele ruse şi staţionaţi acolo până ce se iveşte ocazia să rămâneţi definitiv. Dacă puterile vecine creează dificultăţi, liniştiţi-le, împărţind cu ele ţara, până ce se iveşte momentul să reluaţi înapoi ceea ce le-aţi dat.

[118] Gérard Chaliand, *Op.cit.*, p. 706.

5. Luaţi cât puteţi de mult de la Suedia, faceţi în aşa fel încât ea să vă atace pentru a avea un pretext să o subjugaţi. Pentru aceasta, izolaţi-o de Danemarca şi Danemarca de Suedia şi întreţineţi cu grijă rivalităţile dintre ele.

6. Alegeţi totdeauna soţiile prinţilor ruşi dintre prinţesele Germaniei, pentru a multiplica alianţele de familii, apropiaţi interesele, atrageţi Germania la cauza noastră, sporind influenţa asupra ei.

7. În ceea ce priveşte comerţul, preferaţi alianţa cu Anglia, ea fiind puterea care are cea mai mare nevoie de noi pentru marina sa şi care poate fi cea mai utilă pentru dezvoltarea noastră. Schimbaţi lemn şi alte produse pe aurul ei şi stabiliţi între comercianţii săi, mateloţii ei şi ai noştri raporturi permanente.

8. Extindeţi-vă fără încetare spre Nord, de-a lungul Balticei, ca şi spre Sud, de-a lungul Mării Negre.

9. Apropiaţi-vă cât mai mult posibil de Constantinopol şi de Indii. Cel care va domina aici va fi adevăratul stăpân al lumii. În consecinţă, întreţineţi războiul permanent, când cu Turcia, când cu Persia; lucraţi asupra Mării Negre; cuceriţi, puţin câte puţin, această mare, ca şi Baltica, **ceea ce constituie un punct dublu necesar reuşitei proiectului**; grăbiţi decadenţa Persiei; pătrundeţi până în Golful Persic; restabiliţi, dacă este posibil, prin Siria, vechiul comerţ cu Levantul şi avansaţi până în Indii, care sunt depozitul lumii. Odată ajunşi aici, vă veţi putea lipsi de aurul Angliei.

10. Căutaţi să întreţineţi cu grijă alianţa cu Austria; sprijiniţi, în aparenţă, ideile sale de viitoare regalitate asupra Germaniei şi stimulaţi, împotriva ei, în ascuns, gelozia prinţilor. Încercaţi s-o faceţi să ceară ajutorul Rusiei, prin unii sau prin alţii, şi exercitaţi asupra ţării un soi de protecţie care pregăteşte dominarea viitoare.

11. Interesaţi casa Austriei să-i alunge pe turci din Europa şi neutralizaţi invidiile sale cu ocazia cuceririi Constantinopolului, fie sugerându-i un război cu vechile state ale Europei, fie donându-i o parte din cucerirea pe care i-o veţi lua mai târziu.

12. Ataşaţi şi reuniţi în jurul vostru toţi grecii dezuniţi sau schismaticii care sunt răspândiţi fie în Ungaria, fie în Turcia, fie în mijlocul Poloniei; ajutaţi-i să-şi facă statul lor, obţineţi sprijinul lor şi stabiliţi un fel de predominanţă universală printr-un soi de regalitate sau de supremaţie sacerdotală; aceştia vă vor fi prieteni.

13. Odată Suedia, dezmembrată, Prusia învinsă, Polonia supusă, Turcia cucerită, armatele noastre reunite, Marea Neagră şi Marea Baltică păstrate pentru vapoarele noastre, trebuie să propuneţi, în mod separat şi în cel

mai mare secret, mai întâi curţii de la Versailles, apoi celei de la Viena, de a împărţi cu ele imperiul universal.

Dacă una dintre cele două acceptă, ceea ce este neîndoielnic, flatându-le ambiţia şi amorul propriu, vă puteţi servi de una pentru a o zdrobi pe cealaltă; apoi, zdrobind-o şi pe cea rămasă, angajând cu ea o luptă directă, Rusia va câştiga, posedând deja la propriu întregul Orient şi o mare parte din Europa.

14. Dacă fiecare dintre ele va refuza oferta Rusiei, ceea ce este puţin probabil, trebuie să ştiţi să le provocaţi certuri şi să le faceţi să se epuizeze una pe cealaltă. Atunci, profitând de un moment decisiv, Rusia ar face să pătrundă trupele sale reunite dinainte asupra Germaniei; în acelaşi timp, vor pleca la atac cele două flote considerabile, una din Arhanghelsk, cealaltă din Marea Neagră, încărcate cu hoardele asiatice, împotriva flotelor armate din Marea Neagră şi din Marea Baltică. Avansând prin Mediterana şi pe ocean, ele vor invada Franţa, pe de o parte, în timp ce Germania va fi lovită din altă parte; aceste două obstacole fiind învinse, restul Europei va trece cu uşurinţă şi fără violenţă sub jug."

Joly Maizeroy (1719 – 1780) este autorul unor importante lucrări de strategie între care se află şi *Teoria războiului* (1777) şi *Tratat de stratageme permise în război* (1765).

În *Teoria războiului*, formulează unele concepte, reguli şi principii care vor fi aplicate mai târziu, în vremea lui Napoleon. Prin Maizeroy, reflecţia strategică făcea un pas important, aducând în dezbatere filosofia războiului şi a luptei armate, ştiinţa şi arta confruntării militare.

Interesant este şi *Tratatul de stratageme*. După ieşirea din Evul Mediu şi parcurgerea a mai bine de două secole de readaptare a conceptelor şi, corespunzător, a forţelor, structurilor şi acţiunilor la noile condiţii, iată că se face apel la ceea ce cândva, în Evul Mediu, se considera a fi imoral: întrebuinţarea unor stratageme. În arta militară, trece din nou în prim-plan scopul, nu mijlocul.

„Când se consideră că nu se poate obţine victoria prin forţe care acţionează în mod deschis, se apelează la abilitate şi înşelăciune. Se profită de un loc favorabil pentru a se ascunde o parte din trupe care că lovească inamicul în spate în timpul luptei."[119]

Nu era nimic nou. Se revenea, în fond, la arta militară a antichităţii. Autorul arată că nici un căpitan n-a fost mai abil ca Hanibal în folosirea stratagemelor. Spre exemplu, ambuscada pe care i-a întins-o Hanibal lui Sem-

[119] Gérard Chaliand, *Op.cit.* p. 707.

pronius era formată din o mie de pedestraşi şi o mie de cavalerişti. Ei au fost plasaţi în râpele şi stufărişul din zona unui râu care despărţea cele două armate. Numizii au atacat romanii şi apoi s-au retras determinându-i pe aceştia să-i urmărească dincolo de râu. Era în miezul iernii. Numizii, angajându-i de front, le-au produs dezordine în liniile de luptă, iar cartaginezii au efectuat o manevră de învăluire cu infanteria uşoară. Consulul roman a ordonat retragerea. În acel moment, trupele din ambuscadă au atacat din spate, obligându-i pe romani să lupte în încercuire.

El dă mai multe exemple de folosire a ambuscadei şi, pentru a nu se crea confuzii, precizează: „Eu nu vorbesc aici de corpuri destinate să întoarcă inamicul în timpul luptei pentru a-l lovi în flanc sau în spate. Eu înţeleg prin *ambuscada de bătălie* o dispunere a trupelor în aşa fel încât, retrăgând înapoi una dintre aripi, centrul sau întreaga armată, să-l determini pe inamic să treacă la urmărire pentru a-l face să cadă într-o capcană care a fost pregătită în acest scop.“[120]

Toate descrierile şi exemplele folosite sunt luate din marile bătălii, îndeosebi din cele ale antichităţii. Spiritul renascentist încă nu dispăruse. Acestea erau însă nu doar dovezi de admiraţie faţă de una dintre cele mai frumoase perioade ale omenirii -. Antichitatea –, ci şi adevărate lecţii pentru contemporani.

Arta militară începea să reaccepte arta înşelăciunii. Se schimba lumea.

Henry Lloyd (1729 – 1783), deşi britanic la origine, s-a aflat în serviciile Habsburgilor, apoi în cele ale Rusiei. El face un tablou sugestiv al războiului şi armatelor secolului al XVIII-lea. Dacă o mare parte dintre cei care au scris despre arta militară erau cronicari sau militari experimentaţi care consemnau realităţi sau transmiteau, sub forma unor sfaturi sau ghiduri, experienţa lor, Lloyd se prezintă ca un teoretician, ca un filosof al războiului. El elaborează judecăţi de valoare, emite ipoteze, formulează definiţii, fundamentează teorii. Războiul începe să fie discutat, pus în concepte, aduc în judecata societăţii şi în imperativul ştiinţei.

„Războiul este o stare de acţiune; o armată este o maşină mobilă destinată să execute toate mişcările militare. Această maşină, ca şi altele, este compusă din diferite părţi, iar perfecţiunea sa depinde de buna constituţie a fiecăreia dintre părţi, luate separat, şi de aranjamentul corespunzător dintre ele. Obiectivul lor comun trebuie să fie reunirea a trei proprietăţi esenţiale: *forţa*, *agilitatea* şi o *mobilitate universală*. Dacă întrunirea celor trei părţi produce efectul dorit, se poate spune că maşina este perfectă; trebuie să se

[120] Idem, p. 709.

ţină seama că o proprietate nu se dezvoltă în detrimentul celorlalte, ci, dimpotrivă, întregul anunţă o justă proporţie.“[121]

Deja avem de a face cu o filozofie a războiului şi armatelor, cu o viziune holistică, integrală asupra instituţiei armelor şi funcţiunilor ei. Experienţa lui Lloyd îşi spunea cuvântul. Dar ea nu se exprimă în sfaturi, ci în concepte.

În continuare, el explică, în aceeaşi viziune integratoare, ce înţelege prin forţa unei armate (nu însumarea efortului numărului de oameni, ci vigoarea colectivă dată de dispunerea trupelor şi de armamentul lor) şi prin agilitate (viteza cu care mărşăluieşte şi acţionează o armată). Din aceste două calităţi rezultă cea de a treia – *mobilitatea universală* – care este una de sinteză şi, pe această bază, formulează prima problemă tactică: *Care trebuie să fie dispunerea (poziţionarea) unui număr mare de oameni, pentru ca ei să se poată mişca şi acţiona cu cea mai mare viteză?*

„Bătălia este o scenă mobilă în care toate circumstanţele sunt rapide şi fugitive. Activitatea serveşte la a sesiza ocazia favorabilă; dacă o veţi lăsa să scape, poate nu veţi mai regăsi niciodată, în următoarele douăzeci de campanii, ceea ce vi s-a prezentat într-o zi de bătălie şi de care n-aţi ştiut să vă folosiţi.“[122]

Au existat şi vor exista şi în continuare numeroase teorii ale *prilejului favorabil*. Ele vor fi formulate în fel şi chip, dar esenţa nu se va schimba. Marea calitate a unui comandant este să sesizeze şi să folosească acest prilej favorabil. Nu scrie pe fruntea evenimentului respectiv aşa ceva, nimeni nu-i pune o etichetă şi nimeni nu-l avertizează pe comandant asupra acestui lucru. Doar geniul său poate să o facă. Dacă îl are. În domeniul artei militare, un comandat trebuie să fie ceea ce au fost marii pictori – Michelangelo, Picaso, Grigorescu etc. – în pictură, marii scriitori – Balzac, Goethe, Eminescu etc. – în literatură, marii filosofi – Socrate, Kant, Hegel etc. - în filozofie şi aşa mai departe. În aceasta constă esenţa artei militare. Restul este matematică, istorie şi logică…

„Prin *mobilitate universală* înţeleg o formaţie care să fie aplicabilă pe orice teren şi împotriva oricărei trupe, atât în atac, cât şi în apărare; căci linia de bătaie, odată fiind formată în faţa inamicului, este dificil să-i mai schimbi ordinea şi să faci vreo mişcare. De asemenea, când crezi că ai de făcut câteva schimbări, recurgi la linia a doua sau la rezervă, dar aproape totdeauna fără succes.“[123] Cât de mult seamănă acest concept cu ceea ce noi numim,

[121] *Ibidem*, p. 711.
[122] *Ibidem*.
[123] *Ibidem*, p. 712.

azi, modul sau modulare! Mobilitatea universală ajută să fie depăşite orice circumstanţe. Nu era, desigur, o noutate. Armata lui Gingis Han, alcătuită pe principiul multiplicării de zece, datorită unor structuri simple şi dinamice, avea un grad de mobilitate extrem de ridicat, realizând, aşa cum s-a precizat în capitolele anterioare, ritmuri de înaintare incredibile pentru acea perioadă. Meritul lui Lloyd este însă acela de a fi încercat o fundamentare teoretică a acestor realităţi, adică de a le transforma în concepte, în teorii şi chiar în modele universale.

Autorul vorbeşte de raportul ideal dintre cavalerie şi infanterie, care este unul intrinsec, greu de stabilit, şi care depinde de dispozitivul adoptat, de calitatea trupelor, de coeficientul de uzură, de manevra care se preconizează sau care se impune, de teren, de viteza cu care se derulează acţiunile, de inamic etc.

În general, până în acel moment, formaţiile erau în pătrat sau în paralelogram, nu circulare, ca la Cezar. Autorul se apleacă asupra acestor lucruri – care, astăzi, par lipsite de importanţă –, pentru că figurile geometrice în care se dispuneau armatele contau foarte mult. Se pare că aveau în ele ceva magic. Chiar şi în primul şi în cel de al doilea război mondial, se vorbea de formaţiile în romb, în pătrat, în paralelogram etc. Şi astăzi, formaţiile articulate ale subunităţilor sunt în linie de grupe, de plutoane, de companii, de batalioane etc., în triunghi cu vârful înainte, în triunghi cu vârful înapoi…

Adoptarea unor formaţii sau altora era, în acele timpuri, o chestiune esenţială. Bineînţeles, aici acţionau legi matematice precise, în funcţie de care erau dozate eforturile oamenilor şi timpul pentru trecerea de la o formaţie la alta. Dar aceste manevre simple şi obositoare nu depindeau numai de abilitatea şi agilitatea trupelor, ci şi de inamic. Oricum, marea artă a comandantului consta în a adopta formaţia cea mai economicoasă, cea mai rapidă, cea mai flexibilă şi cea mai eficientă, chiar dacă nu dispunea de nici un instrument ştiinţific, ci doar de experienţa şi intuiţia sa.

Odată cu apariţia şi dezvoltarea armelor de foc, învăţătura şi experienţa multor milenii de artă militară se spulberaseră sau, în orice caz, se bulversaseră iremediabil. Trimiterea la antici se făcea tocmai în sensul creării unui suport pentru ieşirea din rigiditate. Pentru că trebuie pornit de undeva, iar Evul Mediu nu oferea mare lucru.

Între secolele al XVI-lea şi al XVIII-lea se încerca să se pună totul în ordine. Într-o nouă ordine. Iar pentru aceasta, se simţea nevoia întoarcerii la antici. Era un fel de întoarcere la izvoare.

Lloyd descrie în zece puncte ordinea de bătaie a modernilor. Aceasta este, ni se pare, semnificativă pentru o epocă de tranziţie spre războiul de mişcare din vremea lui Napoleon. Reforma începuse. Ea nu se baza doar pe

o critică constativă şi total neconstructivă, ci mai ales pe scrieri care evocau fie experienţa anticilor, fie experienţa proprie. Se umbla deci la temelie. Se construia adică o temelie. Oricum, reflecţiile lui Lloyd în ceea ce priveşte colaborarea între arme, manevra şi rolul armelor de foc ne dau o dimensiune reală asupra epocii:

„Dincolo de o anumită măsură – scrie Lloyd –, numărul nu ajută deloc forţa unei armate, cel puţin pentru motivul că nu toate trupele pot să acţioneze împreună; fără aceasta, nu se face altceva decât să se adauge noi dificultăţi greutăţilor unei armate şi s-o facă incapabilă să manevreze. Această manieră de a separa cavaleria de infanterie (dispunerea cavaleriei pe aripi, pentru a-i proteja flancurile, ca şi cum aceasta nu şi le-ar putea proteja, mai ales prin foc, şi singură!) face ca rareori ele să acţioneze împreună pe un câmp de luptă, la momentul convenit. Ele acţionează separat, având, poate, un obiectiv comun, dar fără să-şi coordoneze acţiunile şi fără să se protejeze reciproc.“[124]

El descrie, după multele observaţii pe care le-a făcut în timpul campaniilor, o bătălie. Este, de fapt, o privire critică, el sesizând neajunsurile şi limitele acelui timp. După părerea autorului, examinarea, preţ de mai multe zile a poziţiilor inamice, înainte de a le ataca, este nu numai pierdere de vreme, ci şi o acţiune în favoarea inamicului, întrucât îi dă posibilitatea acestuia să ia iniţiativa tactică.

La urma urmei, după părerea autorului, ceea ce observi în câteva zile poţi constata şi în câteva minute. El pledează, astfel pentru rapiditatea acţiunii, pentru surprindere. Cu atât mai mult cu cât apropierea de poziţiile inamice, după obiceiul vremii, este ca un fel de pisică cu clopoţei. În faţă merge artileria, cu tot cortegiul ei de acareturi, care înaintează foarte lent şi face tot felul de popasuri, în timp ce infanteria şi cavaleria înaintează ca melcul în urma acesteia.

Inamicul are posibilitatea să observe minut de minut această mişcare şi să ia măsuri în consecinţă, inclusiv pentru hărţuirea coloanelor şi distrugerea materialului de artilerie. Se ştie, în această perioadă, ca şi în ultima parte a Evului Mediu, domnitorii români, spre exemplu, atacau coloanele inamicului, astfel încât, în zona bătăliei (pe care, de regulă, nu o hotăra inamicul, ci apărătorul), acesta ajungea epuizat şi cu forţele înjumătăţite.

Raţiunea potrivit căreia dispozitivele de marş aveau artileria în capul coloanelor ţinea de modul în care era concepută folosirea artileriei. Ea se dispunea, în zona acţiunilor de luptă, în faţa infanteriei, o proteja pe aceasta împotriva atacurilor inamice şi executa, în acest timp, pregătirea de foc. Ar-

[124] *Ibidem*, p. 718.

tileria nu se putea dispune, în acele vremuri, înapoia trupelor, în poziţii acoperite, din mai multe motive (bătaie mică, traiectorii întinse, precizie redusă, dificultatea conducerii focului etc.) şi, de aceea, întregul dispozitiv trebuia să se adapteze la cerinţele manevrei de artilerie.

Momentul cel mai critic era însă acela al sosirii în zona acţiunilor şi realizării dispozitivului. Aşezarea artileriei în poziţii era dificilă, mişcările de trupe creau numeroase vulnerabilităţi pe care un inamic inteligent, care se afla din timp la locul respectiv, le putea exploata în folos propriu. De regulă, nu se întâmpla însă aşa. Inamicul se mărginea adesea să privească acest spectacol, mulţumindu-se cu poziţiile sale.

Pregătirea de artilerie (canonada artileriei) dura două sau trei ore. Se pornea apoi la atac tot aşa, cu artileria în faţă: Evident, datorită înaintării lente a artileriei, imposibilităţii acesteia de a efectua trageri din mişcare şi numeroaselor obstacole naturale care se aflau pe frontul armatei din ofensivă şi care fragmentau excesiv dispozitivul acesteia, pierderile în rândurile atacatorului erau foarte mari.

În aceste condiţii, atacarea poziţiilor inamice se producea asimetric, iar atacul putea fi cu uşurinţă respins. Urmează un joc greoi al liniilor, un fel de du-te vino fără o finalitate. E clar că aspectul luptei, în aceste condiţii, nu este decât o hărţuială. De aceea, războaiele din vremea aceea nu se mai puteau rezuma la o bătălie decisivă, pentru simplul motiv că, datorită mijloacelor, o astfel de bătălie nu se putea produce.

El propune reintroducerea suliţelor şi folosirea dispozitivelor pe patru linii, în care armele să se sprijine reciproc. La prima vedere, o astfel de concepţie pare un recul. Nu este însă aşa. Armamentul de foc se afla la început, iar performanţele lui abia de le egalau pe cele armelor cu jet (arcul, îndeosebi). De aceea, la alcătuirea dispozitivelor (formaţiilor) de luptă trebuia să se ţină seama de realităţi.

Suvorov (1729 – 1800) este considerat cel mai strălucit militar rus al secolului al XVIII-lea. Are o experienţă excepţională în ceea ce priveşte campaniile militare, în special în utilizarea tacticii maselor compacte şi nu pe cea a linearităţii, cum era moda timpului. Lui îi aparţine lucrarea *Arta de a învinge*, care nu este o lucrare teoretică, ci, aşa cum sunt multe scrieri de acest gen ale militarilor de carieră, o culegere de precepte pe care el le-a aplicat şi le-a experimentat o viaţă şi le-a comunicat prin viu grai subordonaţilor săi după fiecare bătălie sau după fiecare exerciţiu. Valoarea lor constă în realismul lor. Suvorov a fost un mare general. El a obţinut victorii împotriva turcilor şi polonezilor, în campaniile din Italia şi din Elveţia împotriva francezilor etc.

Arta războiului constă în rapiditatea execuţiei, în curajul şi îndrăzneala de a înfrunta orice obstacol. Pentru aceasta, trupele trebuie antrenate zi şi noapte, în condiţiile cele mai grele, şi motivate.

În capitolul intitulat *Instruirea soldaţilor cu cunoştinţele care le sunt necesare,* Suvorov scrie:

„Păstrează cartuşe pentru trei zile şi uneori pentru întreaga campanie dacă nu ai de unde să iei altele. Trage puţin, dar ochit. Înfige baioneta cu putere. Glonţul poate să nu-şi atingă ţinta, baioneta nu; glonţul este un nebun, baioneta este o curvă. (…)

Menajează glonţul! Se înlănţuie trei asupra ta: străpunge-l pe primul, împuşcă-l pe următorul, ucide-l pe al treilea cu baioneta. Se întâmplă rar, dar n-ai timp să reîncarci.

În atac, nu încetini! Exersează tragerile la ţintă! Cumpără douăzeci de gloanţe de plumb de om, va costa puţin! Noi tragem ajustat; la treizeci de gloanţe pierdem unul, dar în artileria de câmp şi regimentară se ratează oare mai puţin de o lovitură din zece?

Fitilul este aprins. Aruncă-te asupra mitraliilor, ele vor trece pe deasupra capului! Ai tunuri, ai oameni. Întoarce-te brusc, urmăreşte, loveşte! Fă-ţi datoria faţă de alţii! Este un păcat să ucizi în mod inutil: aceştia sunt oameni ca şi tine. Mori pentru Sfânta Fecioară! Pentru ţar! Pentru casa imperială! Biserica se roagă la Dumnezeu. Pentru cei care rămân în viaţă, onoruri şi glorie!

Nu ofensa locuitorul! El ne hrăneşte şi ne adapă; soldatul nu este un brigand. Prada e sacră; cucereşte tabăra, totul este al vostru; luaţi fortăreaţa, totul este al vostru. La Ismail, între alte lucruri, se împărţea aur şi argint cu mâna plină. La fel în multe alte locuri. Dar nu prădui niciodată fără ordin!

Într-o bătălie în câmp deschis, există trei feluri de atac: *asupra aripii care este cea mai slabă*. Aripa puternică este acoperită de o pădure: nu este o dificultate! Soldatul trece chiar şi printr-o mlaştină! Este dur să traversezi un râu, nu vei putea să o faci fără un pod. Vei escalada toate fortificaţiile. Atacul asupra centrului nu este avantajos, cel puţin când cavaleria nu este lângă noi. Atacul asupra spatelui inamicului este foarte bun numai pentru un corp slab; dar este dificil pentru o armată să facă o mişcare turnantă.

El spune că, pentru un comandant sunt necesare trei calităţi militare: *coup d'oeil,* pentru a vedea dintr-o dată cum să-şi stabilească tabăra, cum să mărşăluiască, cum să urmărească inamicul şi cum să-l bată; *promptitudinea* şi *atacul viu*.

La un moment dat, referindu-se la atacul viu, el spune: „Piciorul susţine piciorul, mâna susţine mâna! Focul cauzează multe pierderi! Inami-

cul are aceleaşi braţe ca şi noi, dar el nu cunoaşte baioneta rusească! Desfăşoară linia, atacă imediat cu arma albă!"

Valoarea acestor scrieri este mai mult practică, psihologică. Având în vedere că, după fiecare exerciţiu, Suvorov le vorbea îndelung soldaţilor săi, efectul asupra lor trebuie să fi fost deosebit.

3.4. Manevra

Manevra este înţeleasă, pe de o parte ca sistem de acţiuni pentru poziţionarea favorabilă a forţelor în vederea bătăliei şi, pe de altă parte, ca sistem de acţiuni (lovitură frontală, învăluire, întoarcere), la nivel tactic şi strategic, desfăşurate pe timpul ducerii luptei în vederea câştigării iniţiative şi obţinerii succesului.

Prima ţine de arta strategică şi de arta operativă, cea de a doua ţine îndeosebi de tactică şi de practica strategică. Aceste lucruri trebuie privite şi înţelese în dinamica lor, în marea lor flexibilitate. O dată cu apariţia armelor de foc şi cu impunerea lor în câmpul tactic, foarte multe lucruri s-au schimbat. Armatele s-au modificat, poziţionarea lor s-a schimbat, dispozitivele, mai ales de la Gustav Adolf încoace, au devenit mai suple, mai flexibile. Infanteria se dispunea pe linii mai puţine (Gustav Adolf folosea şase linii, Mihai Viteazul o dispunea pe două sau trei linii etc.), tunurile (datorită bătăii relativ mici şi rolului crescând al focului în crearea condiţiilor pentru manevra propriu-zisă), se dispuneau în faţa infanteriei.

Pe timpul luptei, artileria nu mai putea să tragă, deci infanteria era lipsită de sprijinul de foc. Dar, în cele din urmă, încă din această epocă, s-a găsit şi pentru această incompatibilitate un remediu, atât prin poziţionarea corespunzătoare a forţelor şi efectuarea manevrei în aşa fel încât artileria să-şi poată continua tragerile, cât şi prin crearea tunurilor de însoţire (artileria infanteriei).

Ca şi în antichitate, infanteria se dispune la centru, iar pe aripi se poziţionează cavaleria. Ea este cea care efectuează manevra. De regulă, această manevră este de învăluire şi chiar de întoarcere. Apar însă şi unele elemente noi în tactica cavaleriei. Ea primeşte misiunea să şarjeze artileria şi chiar infanteria în momentul când se încarcă armele, deci în pauza de foc, să asigure flancurile şi chiar să însoţească artileria proprie şi s-o protejeze. La rândul ei şi ea este protejată de focul infanteriei.

Astfel, în timpul manevrei, sub toate formele ei, apare necesitatea cooperării între arme şi, de aici, noile exigenţe ale conducerii forţelor. Desfăşurarea războiului prin mai multe campanii, prin mai multe operaţii, prin

mai multe bătălii impune planificarea manevrei, deci apariţia şi dezvoltarea primelor state majore.

Totul este însă în curs de schimbare. Provocările sunt numeroase, iar soluţiile grabnice. Pentru că arta militară nu are o dezvoltare în sine, ci ea depinde de politica vremii, de situaţia economică a statelor, de complexele şi complicatele relaţii ale acelor timpuri. Europa se află în plină efervescenţă; se pun bazele unor societăţi noi, începe industria, viaţa cunoaşte Alte dimensiuni, se deschid sau se redeschid marile rute comerciale, ştiinţa cucereşte pas cu pas continentul, apar marii entuziaşti, se consolidează o gândirea europeană profundă, nimic nu mai este ca înainte. Dar, pe plan politic, Europa se confruntă cu Imperiul otoman, cu o dialectică a forţelor neîntâlnită până atunci, din care va ţâşni, ca şi Renaşterea, secolul luminilor, care va deschide triumfal porţile penultimului secol al mileniului al doilea.

3.5. Concluzii

Perioada Renaşterii, care începe odată cu secolul al XV-lea, este numită de unii istorici şi ca renaştere a artei militare. Această renaştere se doreşte a fi, iniţial, o întoarcere la antichitatea târzie, o reconsiderare şi o reluare a merilor creaţii ale antichităţii. Renaşterea artei militare se înscrie în ansamblul general alo renaşterii ştiinţei, culturii şi vieţii sociale şi are ca suport tocmai realizările deosebite din aceste domenii.

Dacă Evul Mediu european nu adusese cine ştie ce învăţăminte pe plan militar (deşi şi acest lucru este discutabil) Epoca Renaşterii revigorează toate domeniile artei militare, re-creează, de fapt, instituţia militară.

Ca şi celelalte mari epoci – Antichitatea şi Evul Mediu – şi această epocă a Renaşterii şi Luminilor poate fi împărţită în trei etape. *Prima etapă* constă în revoluţionarea ştiinţei şi, pe această bază, a ceea ce astăzi numim *strategia mijloacelor*. Strategia genetică sau generativă (adică strategia care generează mijloace), specifică perioadelor de pace, începe să aibă o importanţă din ce în ce mai mare. În epocile anterioare, acest lucru nu conta prea mult. Confecţionarea arcului şi a săgeţilor, a praştiei şi chiar suliţei nu necesita o tehnologie deosebită, iar fierarii creau câte săbii erau necesare. Deacum, problema mijloacelor de luptă va fi tot atât de importantă (dacă nu chiar mai importantă) decât cea a forţelor. Ele vor fi produse în fabrici, apare o industrie a armamentului. O dată cu epoca renaşterii, războiul devine o chestiune de potenţial. Şi, probabil, aşa va rămâne până la sfârşitul lumii. Această primă etapă o continua, de fapt pe cea a revigorării artei militare din ultima parte a Evului Mediu.

Cea de a doua etapă constă în dezvoltarea artei militare şi se caracterizează prin reconstituirea (iniţial, ca în antichitate, apoi într-un mod specific epocii) a armatelor permanente, ca instituţii sau instrumente ale statelor. Aceste armate sunt alcătuite din cetăţeni ai statului şi din mercenari, primesc uniforme, sunt înzestrate cu armamente noi, care devin din ce în ce mai eficiente – archebuze, muschete etc. şi tunuri – şi pun în operă o anume politică (de cucerire, de apărare, de obţinere a independenţei etc.). Această etapă a dezvoltării artei militare se caracterizează prin repunerea pe rol a strategiei forţelor. Este încă o etapă de căutări şi chiar de revoluţionări. Ne gândim la armata creată de Gustav Adolf şi la cea a lui Frederic al II-lea, care conturează încheierea acestei etape şi trecerii la *cea de a treia etapă* – cea a dezvoltării unor tactici specifice, adică a marii tactici (artei operative), a ceea ce noi numim, azi, *strategie operaţională*. Apare din ce în ce mai clar nivelul operativ al acestei arte, care, pe de o parte, constă în ceea ce se întâmplă până la poziţionarea forţelor la locul bătăliei (care încă dura zile întregi) şi, pe de altă parte, în apariţie unor structuri (comandamente, state majore) care să preia şi să conducă procesul de transpunere a deciziei politice luată de suveran în luptă armate. Acest proces cuprinde, la nivel strategic, realizarea forţelor şi a mijloacelor necesare, elaborare a concepţiei de ducere a războiului, potrivit intereselor statului respectiv şi a modului concret de desfăşurare a operaţiilor. Nivelul operativ trebuie să asigure transpunerea acestei concepţii operaţionale într-un mecanism de război, care consta în dispozitive, linii de comunicaţii, sisteme logistice, structuri de conducere şi de comandă.

Toate aceste trei etape sunt de căutări, de încercări, de confruntări. Armamentul era încă la început, dar revoluţia militară începuse tocmai prin introducerea armelor de foc. Armatele se masifică, puterea lor de distrugere creşte, dar mobilitatea rămâne aceea, chiar se reduce prin diminuarea rolului cavaleriei. Puşca şi mitraliera detronează calul şi cavaleria şi repun coroana Imperiului bătăliei pe fruntea infanteriei.

Oricum, în această epocă, bătăliile nu mai sunt simple încăierări, simple ciomăgeli, ca în Evul Mediu. Ele devin din ce în ce mai mult acţiuni gândite, manevre iscusite, concepute şi studiate îndelung. La nivel strategic se disting forme ale acţiunilor şi operaţiilor clare, care definesc apărarea strategică, ofensiva strategică, aşteptarea strategică etc. Acestea se vor contura din ce în ce mai pregnant în secolul luminilor, iar secolul al XIX-lea, îndeosebi prin arta lui Napoleon, le va aduce consacrarea.

CAPITOLUL 4. ARTA MILITARĂ ÎN EPOCA MODERNĂ

4.1. Europa paradoxurilor bizare şi a revoluţiilor magnifice

Renaşterea adusese un nou flux, o nouă viziune asupra lumii, în primul rând, prin întoarcerea la izvoare, adică prin revenirea la resurse şi reluarea marilor direcţii de dezvoltare pe care le conturase şi le deschisese antichitatea. De aceea se şi numeşte *Renaştere*. Ea nu fusese însă decât un imbold, un şoc teribil care zguduise din temelii un Ev median, şi el necesar şi util, dar temporizator şi identitar. În Evul Mediu, Europa îşi dezvoltase părţile, celulele, îşi oblojise rănile din războaiele sfârşitului dur al antichităţii şi îşi „încărcase" bateriile pentru ceea ce avea să vină. N-o făcuse, desigur, conştient, după strategii şi planuri îndelung elaborate. O făcuse, pentru că trebuia să o facă, pentru că aşa e legea dezvoltării omeneşti, contradictorie şi discontinuă, bazată pe acumulări şi revoluţii, pe salturi spectaculoase şi căderi vertiginoase, pe stagnări inexplicabile şi evoluţii incredibile.

După un ev de ieşire treptată din buimăceala capotării Imperiului roman, de bâjbâială şi oblojeală, de simandicoslâcuri şi cavalerisme, cu conţi, etichete şi obiceiuri de curte, cu turniruri şi seri de poezie, cu declaraţii de dragoste şi drame de salon, de plutire în derivă şi de privire în haos cu dueluri intempestive şi ocheane întoarse, Europa descoperise „pământ la orizont", corăbiile se zguduiseră de pasiuni şi teribilisme, lunetele se îndreptaseră spre cerurile încă necuprinse, spre planetele uitate de greci şi redescoperite de Galileo Galilei, spre stelele în care credeau chinezii antici şi babilonienii, poftele de înavuţire o luaseră înaintea realităţilor, spre Indiile bănuite a avea aur cât cuprinde imaginaţia şi comori nebănuite. Europa redescoperise o lume pe care o avea de cucerit, un univers pe care îl avea de explorat, o zare ştiinţifică pe care o avea de înţeles, un viitor pe care îl avea de construit. Aşa s-a născut *secolul luminilor*. Dar tot aşa s-au născut şi noile provocări venite din vechile poliţe de plătit, din vechile contradicţii, din vechile ambiţii, unele care ţineau de bătălia încă neterminată a religiilor neîmpăcate şi neconcilate, altele care veneau din fantasmele istoriei. Pentru că lumea are memorie şi pentru cele bune şi pentru cele rele.

Europa se va transforma profund. În mai puţin de un secol, datorită progresului ştiinţific şi tehnic fără precedent şi aplicării în producţie, în viaţa politică şi socială a rezultatelor descoperirilor ştiinţifice şi tehnice, continentul nostru va deveni cu totul altceva decât a fost înainte. Nu vor dispărea, desigur, confruntările de tip militar, dar ele vor avea un alt suport, alt spaţiu de desfăşurare, alt orizont şi alt concept strategic. Mai mult, ele se vor inten-

sifica, vor deveni un fel de competiţie, în sitului *jocului de şah,* între politicienii care-şi redescopereau vocaţia puterii şi chiar lipsa de scrupule. Interesul contează, iar expresia lui cea mai concentrată şi cea mai puternică este o nouă traducere a substantivului grecesc *politeia* (πολιτεια) Va începe lupta pentru cucerirea lumii, lupta pentru spaţii şi resurse. Europa trecuse rapid de la arcul cu săgeţi la arma de foc, de la corabia cu pânze la vapor, de la poştalionul cu cai la telegraful electric.

Ca şi astăzi, cunoştinţele acumulate de părinţi sunt depăşite de cele necesare copiilor, revoluţia în cunoaştere, în tehnică, în artă – inclusiv în arta militară – este galopantă. Învăţăturile nu se mai transmit prin papirus, din generaţie în generaţie, de sute de ani pentru alte sute de ani, ci se înnoiesc de câteva ori pe parcursul duratei vieţii unui om.

În acest cadru mişcător, în această luptă pentru o nouă identitate – de data aceasta o identitate naţională –, totul capătă o dimensiune uriaşă şi fluidă, devine un mecanism complicat, guvernat de legi sociale şi umane complexe. Războaiele nu mai sunt doar ambiţii, certuri între prinţi, ci lupte între popoare, competiţii fie pentru supremaţie, fie pentru resurse, fie pentru supravieţuire. Dar, într-un anume fel, Europa, la şi epoca la care ne referim, nu diferă, filosofic, de Evul Mediu – care era tot o epocă identitară –, decât prin faptul că amplifică entităţile, le cumulează, le ridică la nivelul popoarelor. Intervin, acum, ca suport identitar, pe care se construiesc ansambluri sociale dinamice şi complexe, sisteme de valori. Ele sunt acumulări perene, consolidate în timp, care asamblează verticalitatea şi orizontalitatea, sunt rădăcinile care prelungesc pe sub pământ viaţa (cum spune Blaga despre părinţii muriţi) şi înalţă, prin tulpini şi frunze, seva pământului.

Revoluţia franceză de la 1789 şi constituirea primei mari naţiuni izvorâtă din Europa, dar non-europeană – Statele Unite ale Americii (procesul s-a definitivat la 4 martie 1789[125]) – au marcat debutul uneia dintre cele mai prolifice perioade ale istoriei omenirii. Se năştea o epocă a dreptului, a democraţiei, dar şi a confruntărilor extrem de sângeroase care vor marca, de fapt, începutul unei ere apocaliptice ce se va încheia cu dezastrul primului război mondial şi celui de al doilea război mondial. Era, desigur, pe un alt plan, o reproliferare a spiritului antichităţii târzii, a unui apogeu care nu a mai avut timp să-şi creeze o pantă coborâtoare, ci a căzut brusc sub loviturile nimicitoare şi dezastruoase ale barbarilor, care nu erau altceva decât un fel de „terapie de şoc“ (hulitul eufemism de azi) pentru o societate care, deşi

[125] Noua Constituţie a fost depusă la 17 septembrie 1787, însă abia la 4 martie 1789, odată cu alegerea preşedintelui George Washington, ea a intrat efectiv în funcţiune; dincolo de ocean, se formase o naţiune care va avea un rol deosebit în epocile care au urmat.

atinsese vârful, coborâse sub abjectul compromisului, corupţiei, mârşăviei, terorii şi dictatului. Luptele politice din Roma pentru putere şi dezmăţ căpătaseră cote insuportabile, în timp ce marile creaţii ale acestei epoci erau şi vor rămâne unice prin valoarea lor în istoria omenirii. Aceste este marele paradox al tuturor timpurilor. Marea antinomie a lumii. Niciodată rezolvată. Niciodată înţeleasă. Însă totdeauna acceptată. Dar aşa este viaţa. Fiecare pasăre pe limba ei piere.

Între 1789 şi 1815, în Europa au loc numeroase conflicte care se duc însă cu mijloacele existente. Interesant este că, în această epocă foarte dinamică, se manifestă unele paradoxuri prin care se ilustrează tocmai dificultatea construcţiei europene, a consolidării dreptului, a implementării unor relaţii între state şi naţiuni care să dureze. Roma crease dreptul pe care tocmai ea nu-l respecta. Pe de o parte, se afirmă puternic strategiile politice identitare, fiecare stat străduindu-se să-şi consolideze frontierele şi să obţină un statut care să-i asigure accesul la tehnologiile revoluţionare ce explodau în Europa, mai ales după începutul revoluţiei industriale, şi, pe de altă parte, mijloacele de forţă care trebuie să pună în aplicare aceste strategii nu ţin pasul, fie din cauza insuficienţei bugetelor militare în timp de pace (şi, din această cauză, nu se pot dezvolta strategii genetice, adică ale mijloacelor, pe termen mediu şi lung), fie din cauze ale insuficienţei strategiei politice, mai exact, ale politicii strategiei, întrucât, în vremea aceea, nu se vorbea de strategii. Lipsesc aproape cu desăvârşire cercetările sistematice, subvenţionate de stat, în domeniul militar, îndeosebi în cel al creării unor arme noi. Există însă şi numeroase reticenţe, întrucât, într-o epocă atât de flexibilă şi de nesigură, şefii armatelor sunt conservatori şi resping cu uşurinţă orice idee nouă.

Face excepţie de la această regulă America. Chiar din timpul războiului de independenţă, ea se evidenţiase prin procedeele ingenioase de luptă, prin folosirea stratagemelor şi a condiţiilor concrete. Spre exemplu, pe râul Hudson, cam în dreptul Academiei West Point de azi, George Washington a barat înaintarea vaselor britanice printr-un lanţ uriaş, ascuns sub apă. Fragmente din acest lanţ se găsesc şi azi în muzeul din aer liber creat în zona celebrei academii, iar americanii se mândresc cu tot ce ţine de trecutul lor militar.

Gândirea filosofică a luat o amploare fără precedent. Ea nu mai era o simplă speculaţie, ca în vremea dialogurilor socratice, nici o necesară întoarcere la antici, precum o făcuse Renaşterea, ci o dezvoltare a unor idei importante pentru crearea unui suport intelectual solid, care să genereze un model social şi intelectual valid. Lumea începea să-şi cunoască cunoaşterea, să mediteze la propria ei gândire, la propria ei identitate spirituală. Pentru că

efectiv era altceva decât era. Multe din aceste idei au trenat în utopic, dar Descartes, Diderot, Rousseau, Vico, Voltaire, Condorcet, David Hume, Auguste Comte şi alţii au deschis larg porţile reflecţiei filosofice.

Ideile de libertate, egalitate şi fraternitate, care au animat Revoluţia franceză şi se vor întâlni mereu pe continentul european se năşeau atunci şi acolo, din această dezbatere, din această imensă reflecţie asupra condiţiei umane. Şi chiar dacă ele sunt utopice – aşa cum o demonstrează viaţa –, sau, în orice caz, demagogice, în vremea aceea (şi în toate vremurile) au însemnat, înseamnă şi vor însemna foarte mult pentru omenire, întrucât pe expresia lor - din păcate, atât de fluidă şi atât de vaporoasă - se construieşte totdeauna speranţa. O astfel de filosofie era menită să fundamenteze un fel de societate naturală, bazată pe aceste trei principii de egalitate, libertate şi fraternitate. Toate trei erau însă treceri la limită, adică un fel de utopii, pentru că, în societatea reală ele n-au acţionat şi nu vor acţiona niciodată, nicăieri astfel. Prin natura lor, oamenii nu sunt egali din nici un punct de vedere, libertatea este, de fapt, necesitate înţeleasă, adică libertate de a respecta libertatea celuilalt, adică obligaţia de a te supune unor convenţii sociale, iar fraternitatea este totdeauna subiectivă, opţională şi, de cele mai multe ori, interesată sau demagogică.

Şi în ceea ce priveşte fenomenul militar, se manifestă tendinţe contradictorii. Pe de o parte, unii sugerează înlocuirea armatelor regale prin armate ale poporului (Guibert) şi, pe de altă parte, Condorcet, în lucrarea sa *Eseu asupra progreselor spiritului uman*, sugerează o relaţie de dependenţă între infanterie, care este arma dominantă a timpului, şi democraţie. Era entuziasmul europenilor în faţa evoluţiei societăţii americane. Fuller pune însă punctul pe *i* : „Puşca este cea care face dintr-un bărbat un infanterist, iar infanteristul este cel care poate impune democraţie“[126]. Cât de actuală este expresie lui Fuller!

Ideile acestea nu vor putea opri cei 23 de ani de război care au însângerat Europa şi moartea a milioane de oameni. Din păcate, se pare că ideile acestea de libertate, egalitate şi fraternitate – care au născut Revoluţia franceză – au avut şi un alt efect manifestat prin multe secole: recrudescenţa violenţei. Pe plan militar, ele l-au produs pe Karl von Clausewitz, cu al său război total, pe plan biologic a apărut teoria evoluţionistă a lui Darwin, iar pe plan politic şi social teoria lui Marx şi lupta de clasă. Vor urma ani cumpliţi în care teroarea se va instala în arsenalul politico-strategic.

Planul ideologic a rămas, într-un fel, acolo unde-i este locul, de unde şi interpretarea lui negativă şi contradictorie. Deşi filosofia era încă un fel de

[126] Alain Bru, *Op.cit.*

ştiinţă a tuturor ştiinţelor (când ea nu este decât un fel de a gândi NN), celelalte ştiinţe, fără să-i conteste autodefinirea reflexivă şi măgulitoare, şi-au urmat drumul lor. Pentru că un astfel de drum era cerut de viaţă, de practică, de numeroasele probleme concrete care aveau nevoie de soluţii concrete, nu de vorbe, de dialoguri, de supoziţii şi de certuri de cafenea. Nici acestea nu puteau lipsi – lumea n-ar exista fără ele –, dar, în afara lor, sau dincolo de ele, lumea trebuia să-şi facă vehicule de transport, să-şi producă energie, să-şi procure hrană, să câştige bani, să rezolve probleme de geometrie de aritmetică, de logică, de fizică, de chimie, de algebră, de navigaţie, de urbanism şi de relaţii sociale.

De aceea, pe plan ştiinţific şi tehnic are loc o specializare. Apare ramuri distincte care se ocupă de probleme distincte: matematică, fizică, biologie, chimie, astronomie… Este epoca marilor invenţii, marilor descoperiri. După Gauss, care moare în 1855, apare Henri Poincaré, care mai păstrează încă acea imagine a matematicianului universal. Dar cam atât. Concretul ia din ce în ce mai mult locul abstractului, iar prin concret nu se înţelege numai obiectul de pipăit, sacul cu grâu sau balustrada unui pod, ci şi ecuaţia diferenţială, geometria descriptivă, calculul integral, fără de care este imposibilă înţelegerea şi calcularea traiectoriei unui proiectil.

Acest spirit se transmite şi în şcolile militare. În 1720 se creează Şcoala de Poduri şi Ambarcadere, apoi, în 1783, cea de Mine. Deja, în 1748, se crease Şcoala Militară de Geniu plus şcolile de artilerie. În 1794, în Franţa apare Şcoala Politehnică, care pregătea acei ingineri atât de necesari armatei. Apar, în aceeaşi perioadă şi şcolile de aplicaţie, menite să asigure specializarea.

Revoluţia a creat şi şcolile de medicină, Şcoala Naţională de Arte şi de Meserii, Şcoala Normală Superioară etc.

În matematică, începe un fel de cercetare pentru a vedea, un fel de cercetare de dragul cercetării, care se pare să nu era comandată sau cerută de o nevoie socială acută – cum a fost, spre exemplu cerinţa de geometrie descriptivă pentru a se evita milioanele de calcule necesare construirii unei bolte sau unui castel care să nu se dărâme peste noapte –, ci pur şi simplu se desfăşura în virtutea frumuseţii calculului, aşa cum poezia se dezvoltă nu pentru a rezolva vreo problemă concretă de exprimare în vederea obţinerii unui avantaj, ci pentru universul valorii artistice, pentru exerciţiul frumuseţii limbii, al minţii şi al sufletului omenesc.

Dar, ca şi în artă, oamenii descopereau în arsenalul matematicii instrumente de care, la un moment dat, aveau neapărată nevoie. Exemplele sunt numeroase. Nu ne oprim aici asupra lor. Matematica, prin exactitatea, dar şi prin poezia ei, a devenit indispensabilă artei militare, mai ales în ceea

ce priveşte construcţia armamentelor şi balistica. Astăzi se ştie foarte bine că fără matematică, fără logică matematică nu s-ar fi ajuns niciodată la acele sisteme de arme de înaltă precizie care se pare că sunt pe cale de a produce o nouă revoluţie în arta militară, cea mai mare din toate timpurile. Dar asupra acestui aspect vom reveni la momentul potrivit.

Acum, la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, omenirea se afla în faţa unei provocări asemănătoare, care va fi desăvârşită, cel puţin în arta militară, de un mare geniu şi de un mare învins: Napoleon Bonaparte. Acesta este doar un om, chiar dacă istoria l-a aşezat în panteonul marilor valori militare ale modernităţii. Important este spiritul epocii în care a trăit el. Pentru că Napoleon nu a apărut din senin ca Gingis Han. El este o creaţie a veacului în care a trăit, a marii revoluţii înfăptuite în societate şi în arta militară. Marele paradox este că nu Republica a continuat spiritul Revoluţiei, ci el, împăratul. Dar aşa e lumea făcută.

Pentru mai buna înţelegere a rolului descoperirilor în arta militară a timpului napoleonian – de fapt, a tuturor timpurilor –, vom enumera, după Alain Bru[127], principalele descoperii ale acelui timp:

- 1795 – sistemul metric;
- 1798 – gravitaţia constantă a masei Pământului;
- 1799 - se încheie măsurarea arcului meridian de la Dunkerke la Barcelona, de unde se obţine raza terestră apoi metrul etalon;
- 1800 - pila electrică (Volta);
- 1803 - nava cu aburi (Fulton);
- 1811 - arcul electric (Davy.)
- 1819 – teorie ondulatorie a luminii a lui Fresnel);
- 1818 - 1820 – punerea la punct a capsulei cu fulminant de mercur, din care se va naşte capsa de aprindere (Prélat, Purdley, Egg şi Hawker sau Shaw?!);
- 1820 – electromagnetismul (Oersted);
- 1824 – principiile termodinamicii (Carnot);
- 1827 – electrodinamica (Ampère) şi legea curentului continuu a lui Ohm;
- 1831- curentul inductiv (Faraday);
- 1833 – legea electrolizei (Faraday);
- 1835 – accelerarea complementară a corpurilor în rotaţie şi teoria biliardului a lui Coriolis;
- 1839 – măsurarea fenomenelor magnetice (Gauss);

[127] Alain Bru, *Op.cit.*, cap. VII

- 1840 – sistemul metric legal devenit obligatoriu în Franţa;
- 1841 – legea efectelor termice ale curentului electric a lui Joule;
- 1842 – echivalentul mecanic al caloriei (Joule);
- 1847 – legea conservării energiei a lui Helmholtz;
- 1849 – prima măsurare directă a vitezei luminii (Fizeau);
- 1855 – legea curenţilor induşi (Foucault);
- 1855 – argintarea oglinzilor telescopice (Foucault);
- 1859 – teoria corpurilor Kirrchoff analiza spectrului Fraunhoffer (Bunsen);
- 1789 – legea conservării maselor (Lavoisier);
- 1801 – legea amestecului gazelor (Dalton);
- 1802 – legea dilatării gazelor (Gay-Lussac);
- 1805 – legea combinaţiilor gazoase(Gay-Lussac);
- 1806 – legea proporţiilor definite (Proust);
- 1807 – teoria atomică a combinărilor (Dalton);
- 1811 – definiţia moleculei gazelor (Avogadro);
- 1818 – apa oxigenată (Thénard);
- 1823 – lichefierea gazelor (Faraday);
- 1827 – izolarea chimică a aluminiului (Wöler);
- 1830 – metodele de analiză organică (Liebig);
- 1835 – constatarea fenomenului catalizei (Berzelius);
- 1847 – greutatea atomică (Berzelius);
- 1855 – sinteza alcoolului (Bertholet);
- 1796 – vaccinul antivarioloc (Jenner);
- 1804 – plachetele sanguine (Donne);
- 1806 – izolarea morfinei(Steiner);
- 1810 – utilizarea sistematică a sucului de lămâie împotriva scorbutului pe navele Marinei Regale;
- 1811- fibrele nervoase (Bell);
- 1816 – nervii senzitivi şi nervii motori (Magendie);
- 1818 – stricnina (Pelletier şi Caventou);
- 1819 – stetoscopul (Laënnec);
- 1820 – chinina (Pelletier et Caventou);
- 1831- nucleul celular (Brown);
- 1841- citoplasma (Dujardin);
- 1844 – anestezia cu protoxidul de azot (Wells);
- 1844 – anestezie cu eter (Morton şi Warren);
- 1846 –legea logaritmică a senzaţiilor de văz şi de auz Fechner & Weber;

- 1847 – anestezia cu cloroform (Simpson);
- 1853 – aspirina (Gerhardt);
- 1861 – microbii anaerobi (Pasteur).

Toate aceste descoperiri nu puteau să nu influenţeze şi domeniul militar, începând cu producţia mijloacelor de luptă şi continuând cu logistica şi asistenţa medicală. Mai mult, spiritul ştiinţific, pragmatic şi eficient al epocii se transferă şi în arta militară. Lupta devine o chestiune de valorificare a potenţialului propriu dar şi de exploatare imediată a vulnerabilităţilor inamicului, pe care trebuie să le cunoşti din timp şi să ştii cum să te foloseşti de ele. Iarăşi ne întoarcem la străvechea artă descrisă de Sun Tzî.

În afară de aceste descoperiri ştiinţifice, fără de care lumea n-ar fi ieşit niciodată din Evul Mediu, din sucala şi vârtelniţa timpului, din paletele morii de apă şi din opaiţul cu seu de oaie, trebuie să le reamintim şi pe cele tehnice, care nu sunt altceva decât punerea în operă a celor ştiinţifice[128]. Cele mai importante dintre acestea sunt:

- 1791 – începutul lucrărilor pentru determinarea bazelor sistemului metric;
- 1792 –distilarea huilei şi iluminatul cu gaz (Murdoch);
- 1793 – telegraful optic (Chappe);
- 1795 – conservarea alimentelor prin încălzire în vase închise (Appert);
- 1796 – presa hidraulică (Bramah);
- 1801 - aparatul de tăiat şi sudat oxidric (Hare);
- 1803 – prima locomotivă cu abur (Trevithick)
- 1805 – metalurgia zincului (Dong.);
- 1805 - primele încercări de telegrafie electrică (Salva);
- 1808 – producţia de serie a acestei aparaturi;
- 1812 – cricul hidraulic (Bramah);
- 1814 – prima locomotivă cu abur practică (Stephenson);
- 1815 – pietruirea drumurilor prin calibrare şi rulaj (Mac Adam);
- 1816 – producerea pieselor de alamă prin ambutisare (Maudslay);
- 1818 – caseta de direcţie (Lenkensperger);
- 1821 – lentila multiplă (Fresnel); frâna dinamometrică (Prony);
- 1824 – primele lunete jumelate;

[128] Pentru memorie, scrie Alain Bru, trebuie spus că prima ambarcaţiune cu coca în întregime din metal a fost realizată în 1787 de Wilson

- 1825 – prima cale ferată în Anglia;
- 1826 – fotografia (Niepce);
- 1827 – turbina hidraulică;
- 1828 – diferenţialul (Pecqueur);
- 1832 – elicea marină;
- 1835 – primul revolver practic (Colt);
- 1837 – motor electric;
- 1837 – puşca cu percutor şi încărcare prin culasă (Dreyse); nava cu elice (Ericson);
- 1838 – primele traversări ale Atlanticului cu un vapor britanic;
- 1839 – locomotiva electrică;
- 1841 - Reostatul (Poggendorf);
- 1842 – telegraful, alfabetul telegrafic şi cablul submarin (Morse);
- 1844 – barometru aneroid (Vidix)r
- 1845 - pneumatica, (Thomson); drumul asfaltat (Municipalitatea din Nottingham);
- 1846 - grinda pentru bolţile metalice (Neuville.)
- 1849 – carabina cu repetiţie (Hunt), care va deveni Henry-Winchester;
- 1850 – refrigerarea (Harrison);
- 1850 - 1856 – punerea la punct a unor aparate de măsură de înaltă precizie în industrie (Withworth);
- 1851 - legăturile telegrafice submarine comerciale Douvres – Calais; construcţia liniei modulare;
- 1852 – dirijabilul cu aburi care a zburat 27 km; giroscopul lui Foucault;
- 1854 - aluminiul industrial (Sainte-Claire-Deville);
- 1855 – încălzirea cu aburi (Hirn); proiectorul cu arc (în Marina franceză şi în Crimeea);
- 1856 – Convertizorul de fontă în oţel moale (Bessemer); motorul cu combustie internă c pe gaz (Barsanti şi Matteucci);
- 1857 – instalaţia de foraj (Hunaus);
- 1859 – acumulatorul (Planté); prima navă cuirasată – cu coca de lemn – pentru mare montată: fregata Gloria (Dupuy de Lôme);
- 1861 – prepararea industrială a clorului. Mitralieră manuală rotativă cu mai multe ţevi; Gattling – prima navă cuirasată

pentru mare montată în întregime din fier şi oţel: Warrior (Marea Britanie).

Toate aceste descoperiri sunt excepţionale. Secolul al XIX-lea se va numi „secolul aburului“, adică al unei surse de energie care va schimba lumea de până atunci. În afară de aceasta, se dezvoltă siderurgia, mecanica, prelucrarea metalelor, fizica şi chimia care au aplicaţii directe în domeniul militar. Toate aceste descoperiri vor accentua linia ascendentă a progresului, vor crea, de pe o parte, noi dimensiuni identitare ale comunităţilor şi, pe de altă parte, vor genera o nouă bătălie, cea care nu va mai înceta niciodată: ***bătălia pentru resursele planetei.*** Până la un anumit punct, va fi o bătălie cumplită, cu mari argumente, mari tragedii, mari învingători şi insignifianţi învinşi.

Dezvoltarea siderurgiei duce la crearea ţevii de oţel a tunului, la vaporul cuirasat, în general, la realizarea unor multiple instrumente de producţie şi a numeroaselor arme. Practic, în secolul al XIX-lea puterea industrială a unei naţiunii va fi dată de siderurgia sa şi de dezvoltarea mijloacelor de transport cu aburi.

Perioada Revoluţiei franceze şi a Imperiului cuprinde 23 de ani de războaie aproape neîntrerupte. În tot acest timp nu s-au produs revoluţionări substanţiale în ceea ce priveşte înzestrarea armatelor şi nici în ceea ce priveşte desfăşurarea războiului. Cu toate revoluţionările masive produse în ştiinţă, cu industrializarea accentuată a unora dintre ţările europene, acumulările în domeniul militar urmează o linie oarecum paradoxală, în sensul că, mai ales în perioada napoleoniană, gândirea militară, arta militară în ansamblul ei, o ia într-un fel înaintea dotării armatelor. Acumulările cele mai substanţiale se realizează mai ales în gândirea militară, în reflecţia strategică. Explicaţia, credem, constă mai ales în frecvenţa confruntărilor militare şi în nevoia unor soluţii operaţionale.

Cu alte cuvinte secolul al XIX-lea se pare că nu confirmă principiul potrivit căruia revoluţia în probleme militare este generată şi condiţionată de acumulările tehnice, de revoluţia care se produce mai întâi în domeniul armamentelor. Este adevărat, cei douăzeci de ani de războaie permanente nu reprezintă un interval de timp suficient de mare pentru a asigura revoluţionarea armamentelor.

Singurul mijloc de protecţie individuală care mai rămăsese în urma apariţiei armelor de foc mai era casca. Dar nici aceea nu era purtată în toate împrejurările. Spre exemplu, cavaleria americană nu a purtat niciodată cască sau alte mijloace de protecţie individuală în războiul cu indienii.

Bătăliile se duceau, de regulă, în teren descoperit şi, în acele vremuri, nu se punea aproape în nici un fel problema protecţiei individuale. De aici

nu rezultă însă că o astfel de problemă nu exista. În cele din urmă, ea se va pune şi încă deosebit de acut, mai ales în ceea ce priveşte folosirea terenului. După cum vom vedea, terenul, aşa descoperit cum era el, a jucat un rol foarte important în bătălia de la Waterloo. Nu numai prin faptul că un drum în debleu mărginit de un gard viu sau o fermă cu pereţi solizi ar fi oferit protecţie luptătorilor care se aflau aici, ci mai ales prin faptul că distanţele trebuiau străbătute, iar acest lucru necesita timp, iar timpul, în secolul al XIX-lea şi în marea tactică (strategie NN) napoleoneană, era esenţial. Pentru că el era factorul pe care se definea manevra şi prin care se realiza cel mai important principiu al tuturor războaielor şi al tuturor timpurilor: concentrarea forţelor în locul voit şi la momentul potrivit.

Până la Napoleon, era foarte important să fie controlate căile de comunicaţii principale şi locurile fortificate. Uneori, era atât de important, încât, se putea ca pacea să se încheie înaintea bătăliei tocmai datorită acestui, să-i zicem, *fait accompli*.

Napoleon renunţă la acest principiu, nu neapărat pentru că nu ar fi fost valabil, ci mai ales pentru motivul că el singur nu putea asigura punerea în aplicare a strategiei napoleoneene, aceea de a concentra în cel mai scurt timp posibil (sau la momentul oportun) forţele şi mijloacele în locul voit, pentru a-l bate pe inamic pe părţi.

Era o cedare voită a fortificaţiilor în folosul mişcării. Napoleon dinamizase războiul, aşa cum o făcuse Gingis Han în secolul al XIII-lea.

Napoleon răvăşise regulile statornicite, introdusese el altele, ceea ce i-a surprins pe foarte mulţi generali, unii dintre ei acuzându-l că nu respectă legile războiului. Allain Bru îl citează pe un bătrân general prusac, care, în urma dezastrului din 1806 de le Jena, se mira de faptul că Napoleon nu respectă regulile cu care se obişnuise Europa de atâţia ani:„În tinereţea mea – spunea generalul –, exista obiceiul marşurilor şi contra-marşurilor care durau toată vara, fără să se piardă măcar un singur batalion. Iarna, trupele se campau. Iată că vine însă un tânăr ignorant cu creierii înfierbântaţi, care zboară de la Boulogne la Ulm şi de la Ulm la Moravia şi care angajează bătălia în decembrie. Anul următor, intră în campanie împotriva noastră toamna... Tot acest sistem tactic este monstruos de incorect!“

Totuşi, la trei ani după bătălia de la Jena, în 1809, Napoleon i-a cerut lui Lazar Carnot, un vechi ofiţer de geniu, să alcătuiască un memoriu cu privire la fortificaţiile moderne. Desigur, împăratul avea în vedere asigurarea genistică a bazei de plecare la ofensivă, protecţia artileriei şi a altor elemente de dispozitiv. Au urmat o serie de dezbateri tehnice, care ţineau mai mult de poziţionarea forţelor decât de protecţia lor propriu-zisă. Cea mai bună protecţie a trupelor din vremea lui Napoleon o reprezenta mişcarea.

După Waterloo, s-a pus din nou probleme fortificaţiilor şi, în general, problema tehnicii. Cea a tacticii nu îndrăzneau nimeni s-o aducă în discuţie, pentru că nimeni nu era şi nu putea fi încă deasupra lui Napoleon, nici măcar învingătorii lui, care au rămas în istorie ca… învingători ai unui geniu militar şi atât.

În 1845, Parisul era înconjurat de o centură de 94 de forturi , cu depozite şi cazemate. Se revenise din nou la conceptul de apărare a locurilor fortificate. Dar în războiul din 1870, fortificaţiile franceze n-au rezistat bombardamentelor efectuate de la mare distanţă cu piese grele. După 1815, aliaţii Prusiei împotriva lui Napoleon nu erau chiar atât de siguri, iar frontierele sale naturale lăsau de dorit. Aşa că a trecut şi ea la fortificarea frontierelor, începând cu anul 1820. Forturile sunt trasate poligonal sau rectangular, în contrast cu traseele stelare clasice. Acestea lăsau suficiente spaţii care erau bătute cu foc. Spiritul se va menţine atât în primul, cât şi după primul război mondial.

Cât de valabilă este aici, ca să spuneam aşa, „teoria ondulatorie" a comportamentului uman! În vremea lui Gingis Han şi a lui Napoleon – două ilustre genii ale artei militare din toate timpurile –, fortificaţiile nu contau, trupele se mişcau rapid, manevra fiind cea mai bună protecţie. Imediat după ce Napoleon a fost învins, a trecut în stand by şi spiritul său. Va renaşte foarte târziu, mai întâi în prima parte a celui de al doilea război mondial şi, în epoca noastră, prin strategia integrală ofensivă americană bazate pe sisteme de arme de înaltă precizie şi pe noua dimensiune cosmică, universală, a războiului informaţional.

Şantierele navale din Franţa realizau un nou tip de navă de război, o fregată pentru mare montată de 5630 tone, având un blindaj de 12 cm. Această fregată, denumită „Gloria", a fost lansată la apă la 24 noiembrie 1859. Şi din punct de vedere al tonajului, ea depăşea vaporul Napoleon care avea 5050 tone şi coca din lemn. Fregata engleză Warrior a fost construită un an mai târziu, era toată din metal, cu o cuirasă de 12 cm, dar care nu acoperea toate zonele sensibile ale navei.

Secolul al XIX-lea va aduce mutaţii sensibile, dar abia spre sfârşitul lui, şi în ceea ce priveşte mobilitatea. Ceea ce Napoleon înfăptuise în strategie – fără să aibă mijloacele tehnice necesare –, către sfârşitul secolului, urma să se realizeze şi în ceea ce priveşte mobilitatea. De fapt, considerăm că, totdeauna, în toate revoluţiile militare – câte au existat, două sau trei –, factorii esenţiali au fost constituiţi din puterea de foc (sau capacitatea de distrugere) şi din mobilitate. Aceste două elemente s-au aflat totdeauna în corelaţie, chiar dacă nu într-una perfectă. Cavaleria popoarelor războinice migratoare spulberase excepţionalul sistem militar roman, arta lui Gingis

Han făcuse inutile cetăţile, fortificaţiile şi ostilitatea condiţiilor naturale, în timp ce manevra strategică a lui Napoleon în poziţionarea forţelor şi desfăşurarea unor acţiuni prin surprindere făcuse inutile principiile lente şi obiceiurile tărăgănătoare ale confruntărilor anterioare. Napoleon nu avusese însă la dispoziţie nici forţa aburului, nici pe cea a motorului cu combustie internă, nici pe cea a avionului şi nici pe cea a telegrafului. El rezolvase marea problemă a mobilităţii luptei prin singurele mijloace pe care le avea la dispoziţie: inteligenţa, cunoaşterea temeinică a artei războiului, curajul şi intuiţia. Acestea nu erau însă suficiente. Ca urmare, după „scoaterea lui din luptă", arta militară a reculat, aşa cum reculase şi după sfârşitul Imperiului roman.

Dar forţa aburului nu va face, prin sine, să crească mobilitatea armatelor şi capacitatea lor de manevră. Va ajuta însă la apariţia şi explozia transporturilor pe calea ferată, le revoluţionarea transporturilor navale şi, pe această bază, la expansiunea Europei, la ieşirea ei din propriile frontiere, adică la continuare, cu alte mijloace, a agresiunii frontierelor, Marea Britanie, Olanda, Portugalia şi Spania deţinând fanionul primelor ieşiri la rampă de mare anvergură, inclusiv prin mijloace militare.

Nu se punea totuşi probleme ca maşina lui Watt să înlocuiască, pe câmpul de luptă, bătrânul şi nelipsitul cal. Între-un fel, se profila o competiţie de genul celei dintre puşca cu cremene, care abia se năştea şi a cărei bătaie imprecisă dacă atingea 80 de metri, şi silenţiosul arc cu săgeţi, care, la britanici, avea o „bătaie" precisă de peste o sută de metri, iar „glonţul" nu costa mai nimic. Şi, după cum bine se ştie, nu arcul a învins, chiar dacă preţul pulberii şi al metalului din care se confecţiona glonţul necesitau crearea unei adevărate industrii. Sau, poate că tocmai de aceea…

Conceptul de transport feroviar a avut o mare adeziune în Prusia, care era complexată de lipsa frontierelor naturale şi înţelesese că o astfel de deficienţă nu putea fi compensată decât printr-o accelerare a mişcării, adică prin capacitatea de manevră. Abia începuseră să se extindă primele transporturi pe calea ferată că inginerii prusaci primiseră deja însărcinarea să se ocupe de asigurarea unor condiţii de transport pentru a se realiza ceea ce în arta militară se numeşte manevră strategică pe linii interioare.

În acest sens, începând din 1846, Prusia a început încercările de a transporta pe calea ferată un întreg corp de armată. Experimentul a fost o reuşită. Inginerii şi militarii au rezolvat, în acest sens, două probleme importante: crearea reţelei necesare pentru astfel de manevre şi organizarea ei efectivă a (stabilirea şi crearea tipurilor de vagoane, îmbarcarea, convoierea etc.) Conflictul din 1866 împotriva Austriei a fost un fel de repetiţie generală pentru a descoperi erorile şi a le remedia, iar războiul cu Franţa din 1870

a confirmat că strategia germană a folosirii căilor ferate în manevra forţelor a devenit o artă (Fuller). La urma urmei, cam asta visa şi Napoleon.

La 21 noiembrie 1783 a avut loc primul zbor al fiinţei umane într-un balon cu aer cald. Apoi numărul acestor experimente, inclusiv folosindu-se baloane cu hidrogen, a crescut. Aceste baloane au pătruns şi în armată. Dar, deşi asigurau observarea inamicului şi ele erau, la rândul lor, observate de inamic. De aceea, Napoleon, care era atât de atent şi de ingenios în ceea ce priveşte surprinderea inamicului prin manevrele sale iscusite şi aducerea inamicului în situaţia voită, nu a folosit, totuşi, niciodată aceste mijloace, ci a preferat cavaleria uşoară.

Totuşi, ideea de a observa inamicul din aer abia se născuse. În 1852, Giffard a construit un fel de dirijabil acţionat de un motor cu abur de 3 CV, cu o elice de 3,35 metri , cu care s-a străbătut distanţa de 30 de kilometri dintre Versailles şi Elencourt cu o viteză de 9 km/h. În Războaiele de Secesiune, vor fi întrebuinţate, ancorate sau libere, baloanele.

Probleme deosebite se puneau şi în ceea ce priveşte logistica. Armatele crescuseră enorm în ceea ce priveşte efectivele, teatrele de război şi, respectiv, teatrele de operaţii se diversificaseră şi se complicaseră, apăruseră armele de foc şi, de aici, necesitatea aprovizionării cu muniţii şi alte mijloace, în timp ce mijloacele de transport, cel puţin în prima jumătate a secolului, nu evoluaseră prea mult, sau, în orice caz, ele nu puteau ţine ritmul cu cerinţele operaţionale, cu strategia acţiunilor care, datorită inteligenţei deosebite a lui Napoleon, o luase, aşa cum spuneam, cu mult înaintea mijloacelor reale, adică a strategiei generative. De fapt, nici nu exista suficient timp pentru aşa ceva, dată fiind frecvenţa foarte mare a războaielor.

4.2. Noua filozofie a războiului

Napoleon revoluţionase arta militară, prin scoaterea războiului din spaţiul sedentar al aşteptării, din imobilitatea şi tărăgăneala pe care i le imprimase Evul Mediu. Era o reacţie, dar nu numai atât. Era şi o construcţie care va uimi şi va înspăimânta, va impresiona şi va cuceri. Nimic nu este însă veşnic pe lumea aceasta, nici măcar lumea.

De la genialitate la dezastru

Războiul, ca oricare altă activitate umană care se bazează pe limite, pare a fi cea mai ticăloasă dintre ştiinţe, dar şi cel mai cumplit joc al şanselor şi hazardului. Multă lume spune că, atunci când eşti foarte bine pregătit şi, pe deasupra, mai ai şi o minte de geniu, nu ţi se poate întâmpla nimic,

totdeauna vei fi un învingător, aşa cum a fost Gingis Han, că nu vei pierde niciodată nici o bătălie. Gingis Han a fost o trecere paradoxală, atipică şi asimetrică, prin veacul al XIII-lea, o scânteie militară strălucitoare dar efemeră. În urma lui n-a rămas nimic altceva decât un şir de strălucite victorii militare şi un soi de strategie extrem de dinamică pe care, mai târziu, o vom numi strategia acţiunilor rapide. Gingis Han a fost un geniu militar şi atât. Adică un impuls pentru arta militară pe care nu a reuşit nimeni, până azi – în afară de el şi, se pare, de americanii zilelor noastre – să-l transforme în realitate. În rest, toate construcţiile din arta militară au fost chinuite şi dramatice.

Aproape toţi marii comandanţi militari au sfârşit tragic şi fără glorie. Căci gloria este totdeauna supremă şi efemeră. Ceea ce rămâne este doare sublimul simbolului şi măreţia tragediei. „Căci sunt eroi de epopee când, biruiţi, oştenii mor"…

Poeţii sunt cei care au dat poezie şi măreţie războiului. În rest, totul nu este decât o bătălie cumplită şi necruţătoare pentru idei, convingeri, orgolii sau supravieţuire. Desigur, se pot spune multe pe această planetă. Există însă foarte puţini boxeri care au părăsit boxul neînvinşi în carieră. Există foarte puţine armate pe lumea aceasta care n-au suferit nici o înfrângere. Şi aceasta, dacă ne referim la o scurtă perioadă de timp. Pentru că fiecare naş îşi are naşul lui.

În cele ce urmează, vom reaminti cât de uşor se trece de la măreţie la dezastru, ilustrând, şi în domeniul artei militare, ceea ce Eminescu, citându-l pe Vergiliu, sugera atât de frumos:

Donec felix multos numerabis amigos
Tempora si fuerint nublia solus eris[129]

Apăruse pe firmamentul artei militare un tânăr ofiţer, provenit dintr-o familie modestă, un ofiţer de garnizoană, care, după ce i s-a încredinţat comanda artileriei la Toulon, a întors bătălia în favoarea francezilor şi a primit gradul de general de brigadă, Napoleon Bonaparte. Întrucât Franţa revoluţionară dorea să-şi apere noua sa condiţie, iar cea mai bună apărare este atacul, s-a proiectat campania anului 1796.

Această campanie este extrem de vastă şi de curajoasă. Era timpul în care teatrul de război includea mai multe teatre de operaţii. Astfel, planul francez prevedea înaintarea concentrică spre Viena cu trei armate. Armata de Italia, Armata de Sambre şi Meuse şi Armata de Italia. Lovitura principală urma să fie efectuată pe la nord de Munţii Alpi cu primele două armate. Armata de Italia, a cărei comandă i-a fost încredinţată lui Napoleon, trebuia

[129] Traducerea pe care o dă Eminescu acestor versuri este excepţională: *„Până ce eşti fericit, numeri amici o mulţime,/ Vremiile grele viind, singur atuncea rămâi."*

doar să asigura flancul grupării principale. De aceea şi efectivul ei era doar de 30.000 de oameni şi 30 de piese.

Această armată a parcurs prin luptă un drum foarte lung, a traversat Apeninii, a forţa Padul, a trecut Munţii Alpi. Napoleon avea doar 26 de ani. A ştiut însă să insufle acestei armate demoralizate încrederea în victorie şi să transmită soldaţilor, prin discursuri înflăcărate, acţiuni inteligente şi exemplul personal, acea forţă necesară oricărei armate nu numai pentru a-şi face datoria, ci pentru a învinge. El le spunea adesea soldaţilor: „sunteţi goi şi flămânzi, guvernul vă datorează mult şi nu vă poate da nimic". Care guvern din lume nu datorează armatei pe care o foloseşte ca forţă măcar respectul cuvenit soldatului-om!?

În faţa armatei lui Napoleon, în Lombardia se găseau o armată austriacă şi una Piemontului, în zona Torino, de 80.000 de oameni. Era prima bătălie în care Napoleon îşi aplică cu ingeniozitate principiul său de concentrare a efortului în locul dorit şi la momentul voit, pentru a-l bate pe inamic pe părţi. El pleacă cu armata sa din Nisa şi la 11 aprilie 1796, înfrânge armata austriacă. La 13 aprilie angajează gruparea principală a inamicului, apoi pe cea de a treia. A obţinut, în principal prin efectul manevrei şi al surprinderii, şase victorii în cincisprezece zile, iar la 15 mai a intrat în Milano. După o serie de alte succese obţinute în luptele din vara acelui an, între care şi cucerirea cetăţii Mantua, considerată a fi cea mai puternică fortificaţie din Europa, la 6 aprilie 1797, înfrânge trupele austriece la Leoben şi se încheie astfel armistiţiul. Armata comandată de Napoleon a început campania cu 30.000 de oameni şi a încheiat-o cu 70.000.

Manevra strategică pe direcţii interioare – forma de manevră care puntea să pună în valoarea geniala idee a lui Napoleon de a fi totdeauna superior inamicului acolo unde doreşti tu şi când doreşti tu –, coroborată cu surprinderea tactică şi chiar strategică, au revoluţionat arta militară, nu datorită mijloacelor şi forţelor, cum ar fi fost normal, ci datorită acţiunilor. Este pentru prima dată când strategia operaţională era considerată prioritară (întrucât prioritară este ea din toate timpurile), iar Napoleon a aplicat-o nu cerând forţe şi mijloace de la guvern, ci cu forţele şi mijloacele pe care le-a avut efectiv la dispoziţie.

Valoarea campaniei din Italia pentru arta militară este imensă. Napoleon spărsese toate tiparele, călcase toate regulile arbitrare şi neprolifice de până atunci ale războiului – venite din Evul Mediu şi torsionate de vremuri –, introdusese mişcarea şi surprinderea, lăsându-i pe vechii generali şi, mai ales, pe aroganţii monarhi ai Europei, fără suflu.

Vom prezenta, în continuare, pe scurt, dintre sutele de confruntări militare care au împânzit secolul al XIX-lea, doar două bătălii – pe cea de le Jena, din 1806, şi pe cea de la Waterloo, din 1815 - care arată că, în numai nouă ani, un geniu militar a ajuns, datorită unui complex de factori ce nu au fost încă pe deplin elucidaţi, deşi au trecut de atunci aproape două secole, de la sublim la dezastru. Aprecierile şi criticile celor două bătălii au fost, sunt şi vor fi numeroase. Istoria este un rezervor inepuizabil, precum mintea omenească. Cu puţin noroc şi suficientă inteligenţă, fiecare poate găsi în ea suficiente argumente pentru ceea ce doreşte să demonstreze, să afirme sau să nege. Însă numai Marele Dumnezeu şi pământurile din jurul oraşului Jena şi cele pe care s-a ridicat, ulterior, piramida de la Waterloo pot mărturisi, dacă ar şti cum s-o facă, ce a fost în sufletul celor care s-au înfruntat atunci pe viaţă şi pe moarte pentru o glorie efemeră sau pentru o înfrângere istorică. Cu numai un an înaintea bătăliei de la Waterloo, apăruse ceea ce numim şi astăzi Codul Napoleonian şi care este, poate, după dreptul roman, prima întreprindere de o valoare care a marcat, împreună cu alte mari repere ale acelui timp, intrarea Europei într-un nou destin.

Bătălia de la Jena (1806) reprezintă unul din acele repere care jalonează arta militară a secolului al XIX-lea, mai exact perioada de început a evoluţiei artei militare în acest secol. La urma urmei, este secolul care aparţine lui Napoleon, chiar dacă peste numai nouă ani, şi el, ca mulţi alţii, a fost înfrânt.

În 1805, armata Prusiei nu mai era cea din vremea lui Frederic. Făcuse deja o figură ridiculă la Austerlitz. Ea nu se putea împăca însă cu nealinierea la acel trecut glorios. Avea nevoie de o victorie răsunătoare. Se pare că din acest motiv, a provocat războiul din 1806, în care a antrenat Rusia şi Anglia, împotriva Franţei. Desigur, cauzele sunt mult mai complexe, însă nu de acest lucru ne ocupăm noi aici. La sfârşitul secolului al XVII-lea şi în acest început de secol, se născuse un fel de competiţie între armate. Războaiele se ţineau lanţ – desigur, nu din cauză că aşa voiau armatele, ci pentru că aşa dorea elementul politic (întrucât politica generează războiul, ca mijloc ale ei, armata doar îl face) –, iar armatele, conformându-se acestei cerinţe a politicii, încercau să revoluţioneze ştiinţa şi arta confruntării armate, în funcţie de mijloacele la dispoziţie, dar şi de eroismul soldatului şi de profesionalismul şi inteligenţa generalilor.

Armata lui Napoleon se găsea în sud-estul Germaniei, între Goblenz, Passau şi lacul Constance, într-un cantonament de reîmprospătare. Napoleon nu se afla acolo. Era la Paris. Pe 22 august, când prusacii au anunţat ostilităţile, lui Napoleon nu i-a venit să creadă. Pe 3 septembrie, a fost informat

că ţarul refuză să semneze tratatul de pace, deşi era pe punctul de a-l semna. Abia atunci Napoleon a înţeles că s-a format o nouă coaliţie împotriva sa. Din acest moment, războiul devenise inevitabil.

Este foarte interesantă aici politica, mai bine-zis, morala lui Napoleon. El putea să atace imediat, întrucât avea tot timpul armata pregătită pentru război. Într-un fel, el ar fi putut prefigura ceea ce în secolul al XXI-lea se va numi *război preventiv*, dar n-a făcut-o, deşi era pregătit pentru aşa ceva. El putea ataca imediat armata Prusiei care era abia în curs de pregătire. Marea Armată a lui Napoleon era gata de acţiune la primul semnal. Napoleon s-a gândit să atace preventiv, dar s-a temut că va fi considerat agresor.

Pe 10 august 1806, Prusia trecuse deja la mobilizare. Pe 6 septembrie, a atacat Saxonia, antrenând-o în conflict.

Când toate acestea erau evidente, Napoleon a ordonat reunirea Marii Armate între Mayence şi Amberg. Era 19 septembrie.

Pe 26 septembrie, Prusia trimite un ultimatum Franţei. În acest timp, Napoleon se afla în drum spre Wurzburg. Se ducea acolo să preia comanda armatei. A ajuns pe 1 octombrie.

Toată filosofia războiului de la Jena este una pe muche de cuţit, cu acţiuni categorice şi riscuri foarte mari. Planurile de campanie ale celor două părţi erau aproape simetrice, iar armatele riscau totul. Prusacii îşi propuneau să atace în forţă pe direcţia Erfurt, Wurzburg şi să taie cale de retragere a lui Napoleon la Mayence şi Strasburg. Napoleon avea intenţia să atace pe direcţia Bamberg, Berlin şi să taie liniile de comunicaţii ale prusacilor. Se prevedea un duel pe viaţă şi pe moarte. Era stilul inconfundabil al lui Napoleon, care i-a adus atâta strălucire, dar şi dezastrul.

Prusacii, plănuind să se planteze între francezi şi Marea Nordului, riscau ca, într-o astfel de bătălie, odată declanşată, să fie nimicit unul din doi luptători (din rândul adversarului, dar, în caz de eşec, şi din rândul trupelor proprii). Un astfel de risc arată caracterul decisiv al bătăliei de la Jena.

Ce a contat mai mult în această campanie? Perfecţiunea armatei franceze? Geniul lui Napoleon? Jocul hazardului? Sau ştiinţa şi experienţa războiului?

Armata franceză venea după experienţa de la Ulm şi Austerlitz. Infanteria ei nu avusese timp să se antreneze la trageri prin exerciţii, dar devenise una dintre cela mai bune din lume în ceea ce priveşte tragerile, pentru că se antrenase prin luptă. Mai mult, regulamentul de manevre al infanteriei, care fusese introdus în 1791, erau unul dintre cele mai perfecţionate ale acelui timp. El revoluţionase pur şi simplu arta manevrei. Reunea evoluţiile în linie cu mişcările în coloană, oferind astfel mai multe variante de poziţionare a trupelor şi acordând rolul cuvenit mişcării. Coloanele puteau fi de batalioa-

ne, de companii şi chiar de plutoane. Pe câmpul de bătaie, fiecare batalion forma o coloană mică, suplă şi mobilă. Corpul de armată şi divizia se mişcau în grupuri de mici coloane. Aceste grupuri se mulau la teren, putând să se adăpostească şi să se apropie în siguranţă de inamic. Când ajungeau la contact cu inamicul, treceau în faţă tiraliorii, care (în acest timp) făceau şi oficiul de cercetaşi, deschideau focul şi produceau pierderi serioase inamicului, înainte ca batalioanele să intre în linia de luptă. Batalioanele, de îndată ce ajungeau la bătaia tunurilor, măreau intervalele între ele în aşa fel încât să se poată desfăşura, apoi se forma ordinea de bătaie. Tiraliorii se repliau pe aripile batalioanelor sau regimentelor respective şi se angaja lupta muschetarilor. Liniile de luptă executau, sub foc, evoluţii dificile, cum ar fi schimbarea frontului, introducerea rezervelor prin intervale dintre batalioanele deja angajate, în timp ce alte batalioane întregi erau dispersate la liziere de păduri. La fel, coloane mici atacau de-a lungul străzilor din localităţi. Cu alte cuvinte, se relansaseră formaţiile de luptă, se ieşise din acel rigiditism al unor linii fixe, greoaie, imobile. O astfel de revoluţionare începuse de pe vremea lui Frederic, dar abia Napoleon reuşise să se apropie de perfecţiunea poziţionării trupelor, a flexibilităţii dispozitivelor acelor vremuri.

Aceasta era infanteria lui Napoleon. Artileria franceză păstra tradiţiile deosebite ale vechiului corp regal. Cei mai mulţi ofiţeri de artilerie aveau cunoştinţe serioase privind materialul şi modul de întrebuinţare în luptă. Materialul era analog celui care se afla în înzestrarea altor puteri europene, dar avea o anumită superioritate în ceea ce priveşte calibrele. Artileria nu era însă prea numeroasă. A fost nevoie de cinci ani pentru a se ajunge la proporţia de 4 piese de artilerie la o mie de oameni, pe care Napoleon o considera optimă. Bătaia acestor tunuri ajungea la 800 – 1200 de metri. Trăgeau ghiulele şi mitralii. În cea mai mare parte a timpului, se foloseau mitraliile. Mitraliile erau ghiulele sferice care se trăgeau prin ricoşet.

Cavaleria napoleoniană era, în ajunul bătăliei de la Jena, solidă şi experimentată. Era folosită în cercetare şi în recunoaşteri. Cavaleria nu mai era, desigur, ce fusese în antichitate şi în vremea lui Gingis Han. Ea se dovedea totuşi a fi eficientă mai ales în recunoaşteri şi în urmărirea inamicului pus în derută, dar şi pentru şarjare. Armata lui Napoleon era extraordinară din toate punctele de vedere, inclusiv în ceea ce priveşte moralul. Ea avea ceva din pasiunile Revoluţiei şi era dominată de acel orgoliu naţional specific francezilor. Totuşi, existau şi anumită libertăţi în cantonamente, spre exemplu, ceea ce îi face pe unii cronicari să scrie că nu se ştie foarte exact dacă armata lui Napoleon din preajma acelei bătălii era sau nu era disciplinată, în adevăratul sens al cuvântului. Ofiţerii erau însă foarte severi în ceea ce priveşte uniforma, iar disciplina din timpul luptei era indiscutabil una de

mare valoare, întrucât îmbina rigoarea şi precizia manevrei cu libertatea de mişcare.

Armata prusacă din 1806 avea 80.000 de angajaţi voluntari şi 158.000 de rezervişti. Sistemul de recrutare se păstra din vremea lui Frederic al II-lea. Aceşti recruţi, în 1793, deşi erau în proporţie de 1 la 3, au obţinut o victorie strălucită asupra armatei franceze de atunci. Desigur, pentru că îi conducea Frederic. Sistemul era deci foarte bun pentru acele vremuri. Lipsea doar… Frederic. Tiraliorii prusaci, spre deosebire de cei francezi, erau însă slabi. Folosirea tiraliorilor în luptă fusese preconizată încă din 1768 de Frederic. Şi în armata prusacă se creaseră batalioane de infanterie uşoară, adică de puşcaşi. Fiecare companie de linie trebuia să aibă zece tiraliori. Tactica acestei armate eluda însă desfăşurarea pe coloane. Dar armata prusacă, urmaşa glorioasei armate a lui Frederic, avea o cavalerie foarte bună şi o motivaţie excepţională. Mulţi analişti militari sunt de părere că ar fi putut să învingă la Jena. Îi lipseau doar comandanţii. Frederic murise fără să lase pe cineva în loc. De aceea, „în lipsa unui general care s-o conducă, armata prusacă, în loc să meargă la victorie, intra în holocaust.“[130]

Armata lui Napoleon număra 160.000 de oameni şi 13.000 de bavarezi destinaţi operaţiilor secundare. Prusia ar fi trebuit să aibă 250.000 de oameni, dar, din toţi aceştia, doar 110.000 erau gata de luptă. Toată conducerea armatei este ezitantă şi nesigură. Au loc fel de fel de reuniuni. Ducele Brünswick, cel care comanda armata, nu este sigur pe nimic. După ce se adoptă o idee în consiliu, renunţă la ea şi revine la prima, şi tot aşa. Când francezii se aflau deja în marş spre Saxonia, prin Coburg şi Bayreuth, el mai ţinea încă şedinţa de consiliu. Unii propun să-şi concentreze grosul forţelor la Jena, el rămâne însă cu forţele principale la Weimar.

Nu acelaşi lucru se poate spune despre Napoleon. El este ferm, sigur pe el, dar agitat, iscoditor, caută mereu, zi şi noapte, soluţia cea mai bună, nu ezită, are curaj să pună imediat în aplicare ceea ce a gândit. El a rămas toată viaţa credincios principiului său de a avea, în locul hotărât şi la momentul voit, superioritate de forţe asupra inamicului, chiar dacă pe ansamblul raportul de forţe ar putea fi favorabil inamicului. Este un principiu simplu, dar foarte greu de aplicat. Punerea lui în operă face parte din arta militară, iar reuşita ţine, adesea, de genialitatea celui care comandă armata. Despre manevra pe care intenţionează s-o execute la Jena, Napoleon scrie: „Intenţia mea este să-mi concentrez toate forţele pe dreapta, lăsând tot spaţiul dintre Rin şi Bamberg, fără trupă, astfel încât să am aproape 200.000 de

[130] Lr.colonel Colin, LES GRANDES BATAILLES DE L'HISTOIRE, Paris, Ernest Flamarion, 1915, p. 101

oameni reuniţi pe acelaşi câmp de bătaie… Natura evenimentelor care pot avea lor este incalculabilă, pentru că inamicul, care presupune că sunt cu stânga pe Rin şi cu dreapta în Boemia, poate să aibă un mare interes să-mi debordeze stânga; în acest caz, eu pot să-l arunc în Rin.“ Peste câteva zile, Napoleon ar fi adăugat: „Va fi o mare nenorocire pentru el, dacă ezită, sau pierde o singură zi!“ Şi s-a pus imediat în marş. El a recomandat generalilor săi să nu angajeze lupta decât atunci când inamicul are forţe inferioare. În cazul în care inamicul are mai mult de o divizie, să refuze lupta şi să aştepte concursul întregii armate pentru a merge înainte. Iată o modalitate foarte simplă de aplicare a principiului enunţat mai sus.

Prusacii ezită în continuare, grupându-se cu majoritatea forţelor în jurul localităţii Weimar. La contact, generalii francezi Murat şi Lannes spulberă câteva detaşamente prusace. Aceste prime insuccese zdruncină moralul prusacilor, care, până în acele momente, erau siguri că vor învinge. Napoleon îşi continuă înaintarea şi desfăşoară armata pe un front de 60 de kilometri, în faţa presupuselor poziţii ale inamicului.

Se informează, în continuare, asupra intenţiilor inamicului şi, interpretând informaţiile, ajunge la concluzia că inamicul nu are decât două posibilităţi: să se retragă spre o localitate din apropiere de Weimar sau să atace gruparea franceză care se afla acolo. Napoleon îşi dă seama că inamicul nu este bine condus, că se află în derută, că tot timpul ţine consilii în loc să acţioneze. După o analiză riguroasă, hotărăşte să meargă asupra localităţii Jena şi să atace.

Prusacii aveau forţele împărţite în patru grupuri. Napoleon îşi împarte şi el forţele în patru grupuri corespunzătoare. Bătălia propriu-zisă începe în ziua de 14 octombrie, la orele 06.00, dimineaţa, când Napoleon dă semnalul. Au loc o serie întreagă de atacuri şi contraatacuri, în care prusacii se comportă cu eroism, dar sunt prost conduşi. Prusacul Rüchel, cu un corp de 15.000 de oameni, întârzie două ore, datorită terenului greu, ceea ce a contat foarte mult în bătălia de la Jena. Îşi desfăşoară forţele în formaţie oblică, cu centrul înainte şi cavaleria pe flancuri, obţine un succes, cu pierderi foarte grele, în faţa tiraliorilor francezi şi a artileriei, dar grosul forţelor franceze se afla deja pe câmpul de bătaie. Combinarea focului tiraliorilor francezi cu o manevră de flanc hotărăşte soarta confruntării. După cinci ore de luptă, francezii erau deja în faţa Weimarului.

Armata prusacă a pierdut 25.000 de oameni, iar armata franceză 4000.

Bătălia de la Jena a reliefat importanţa deosebită a combinării focului cu manevra, pe toată durata acţiunilor. Napoleon, deşi şi-a împărţit forţele la fel ca prusacii, a fost totdeauna primul la locul bătăliei, sau în ordinea prevăzută, pentru că, în cele din urmă, această confruntare a avut un caracter

metodic, forţele fiind introduse în luptă cu foarte mult discernământ. A învins realismul. Napoleon a rămas tot timpul pe câmpul de luptă, la postul său de observare, astfel încât să vadă, să ştie să înţeleagă tot ce se întâmplă şi să ia măsuri în cunoştinţă de cauză.

Pe câmpul de bătaie de la Auerstaedt, generalul francez Duvout avea 27.000 şi se aştepta ca inamicul său să aibă un efectiv dublu. De aceea, acţiunea lui a fost foarte atentă şi foarte prudentă. Dimpotrivă, Brünswick, care avea 50.000 de oameni credea că va întâlni un mic detaşament francez pe care-l va spulbera. Această apreciere greşită îl va duce la pieire. În timp ce la Jena trupele prusace şi saxone erau dispersate, la Auerstaedt ele erau reunite. Însă Brünswick a găsit de cuviinţă să nu-i atace pe francezi metodic – oricum îi va distruge –, ci angajându-şi diviziile succesiv, ceea ce era convenabil pentru adversar, care se afla în inferioritate numerică.

La ora 14.00, armata prusacă era în derută. Cu greu Blücher a mai putut aduna un regiment cu care să atace. La ora 14.00 mareşalul Davout atacă rezerva prusacă. Întâi stânga, apoi centrul şi în final dreapta. Armata prusacă se retrage în ordine, dând numeroase contraatacuri. Dar pericolul de a fi încercuită creşte. Se retrage în continuare. Mareşalul Davout se opreşte pe creasta unei forme dominante de teren. Urmărirea prusacilor se efectuează doar cu trei regimente de cavalerie susţinute de un batalion de infanterie care, până în acel moment, cucerise şi menţinuse un pod.

Davout a luat 115 guri de foc şi 3.000 de prizonieri. Pierderile prusacilor au fost de 10.000 de oameni, în timp ce francezii au lăsat pe câmpul de luptă de la Auerstaedt 6.000 de oameni, adică un sfert din efectiv.

În seara zilei de 14 octombrie, la nord de Weimar, se ciocnesc cele două coloane de fugari prusaci care veneau dinspre Jena şi dinspre Auerstaedt. Haosul a durat aproape două zile. Abia în ziua de 16, regele Prusiei a reuşit să pună ordine şi să indice direcţia de deplasare spre Magdeburg. Dar francezii începuseră deja urmărirea. Toate corpurile de armată ale lui Napoleon se răspândesc în evantai.

După 24 de zile de urmărire continuă armata prusacă este nevoită să capituleze la Prenzlow, pe 28 octombrie, şi la Lübeck, pe 7 noiembrie. Armata prusacă a fost deci nimicită. Dar Prusia va renaşte, dând o lecţie pe care Franţa nu a ştiut să o înţeleagă. Dacă Napoleon ar fi ştiut să profite de această victorie, poate că alta ar fi fost soarta istoriei. N-a fost însă aşa. Între Leipzig şi Jena se scurseseră şapte ani. Până la Waterloo mai erau nouă ani.

Războiul din 1806 – prima confruntare majoră a secolului al XIX-lea din Europa - fusese unul modern, cu angajamente foarte complexe, care s-au derulat între noua tactică a armatei franceze – apropierea de inamic pe coloane mobile, flexibile, cu posibilitatea de a se adăposti şi a se desfăşura

rapid, folosirea tiraliorilor şi a manevrei – şi tactica liniilor de luptă care era deja depăşită de puterea de distrugere a armamentului. Armata prusacă – disciplinată şi ordonată – ar fi putut să câştige totuşi bătălia dacă ar fi fost condusă cu curaj şi ar fi acţionat rapid. Dar războiul nu se judecă după ce ar fi fost posibil, ci după realităţi.

Peste nouă ani, în 1815, aliaţii vor pune din nou pe picioare o armată de 850.000 de oameni, pentru ceea ce avea să fie la **Waterloo.** Desigur, nu dintr-odată, ci succesiv. Anglo-hanovrienii realizează o armată de 106.000 de oameni, cantonată între Bruxelles şi mare, în timp ce prusacii pun sub arme 124.000 de oameni, cantonată pe Sambra şi Meuse, între Charleroi şi Liege. Se decid să mai aştepte o lună, întrucât contingentele germane şi austriece nu puteau să treacă Rinul decât în luna iunie, iar cele ruseşti în iulie.

Napoleon avea, la 1 iunie, o armată de 290.000 de oameni. Mai bine de jumătate din aceasta se afla pe frontiere secundare. Practic, pentru bătălie, împăratul dispunea de 124.000 de oameni şi 370 guri de foc. Acestea erau forţele pe care Napoleon le-a destinat să luptă împotriva lui Wellington şi Blücher.

Napoleon decide să treacă la ofensivă împotriva acestora, înainte ca aliaţii lor să poată interveni. La Jena evitase să ia iniţiativa. Acum era obligat să o facă. Ajunge, în marş forţat, cu toate trupele din nordul Franţei, la sud de Charleroi. Napoleon devansase inamicul, care se afla în cantonamente şi era pe cale să realizeze surprinderea strategică, dacă Bourmont nu le-ar fi dat de veste prusacilor. De aceea, în ziua de 16 iunie, Napoleon îi găseşte pe prusaci concentraţi la Ligny. Planul lui de a-i separa de englezi eşuase. El atacă, totuşi. Bătălia ar fi putut fi câştigată, dacă ar fi reuşit să introducă în luptă la timp, printr-o manevră de flanc corp de armată al lui Drouet. Aceasta trebuie să cadă în flancul drept al prusacilor şi să-i arunce în Sabra. Drouet a primit ordine contradictorii de la Napoleon şi Ney şi nu a făcut altceva decât să oscileze între cele două armate. A atacat între orele 19.00 şi 21.00 şi a pus capăt bătăliei. Prusacii au pierdut 12.000 de oameni şi francezii 8.500. Noaptea, armata prusacă s-a retras în ordine şi s-a refăcut.

În aceeaşi zi, Ney se angajează împotriva unei părţi a forţelor engleze şi olando-belgiene la Quatre-Bras.

Pe ziua de 17 iunie, prusacii bat în retragere spre Wavre, pentru a se apropia de Wellington. Spre seară se bivuachează acolo, la 10 kilometri de englezii adunaţi între Waterloo şi Mont-Saint-Jean. Practic, reunirea celor două forţe reuşise. Din aceste moment, era foarte clar că planul lui Napoleon eşuase, întrucât el nu putea să de rezultate decât dacă inamicul era angajat şi bătut pe părţi. Despre unificarea forţelor prusace şi engleze, armata franceză

va afla abia a doua zi. Napoleon îl trimite pe Grouchy să urmărească prusacii spre Gembloux. El se pune în marş abia pe 18 iunie la ora 08.00, dar în direcţia Wavre. Ajunge acolo spre orele 16.00 Tunurile bubuiau în stânga sa din miezul zilei. El a avut de ales între ordinul primit de a împiedica reunirea aliaţilor (care se realizase deja pe timpul nopţii, fără ca francezii să prindă de veste) şi glasul tunului care-l cheamă pe orice soldat, pentru că, de regulă, acolo se hotărăşte soarta bătăliei. Grouchy execută ordinul primit. Dacă nu l-ar fi executat şi ar fi ascultat de instinctul său de vechi general, alergând acolo unde îl chema glasul tunului, alta ar fi fost, poate, soarta bătăliei de la Waterloo. Grouchy nu era însă dintre aceia. El era un militar disciplinat – de are este mare nevoie pe câmpul de luptă – şi atât. Dacă ar fi avut acea intuiţie de geniu, ar fi alergat acolo.

Observăm aici că aproape toate întâmplările din tabăra prusacilor – cu excepţia acelor consilii nesfârşite –, care au dus la înfrângerea armatei Prusiei, sunt acum reproduse în tabăra lui Napoleon. Manevre neduse până la capăt, întârzieri, ordine contradictorii, lipsa de iniţiativă.

Cu toate acestea, armata franceză a acelui timp era formată din soldaţi călîţi în războaie. De la Austerlitz şi Jena, Napoleon nu condusese niciodată în războaie luptători atât de călîţi. Din păcate pentru el, nu mai avea însă generalii din 1806. Era exact în situaţia prusacilor din timpul confruntării de le Jena. Dintre toţi marii comandanţi cu care câştigase atâtea bătălii. Dacă în locul lui Grouchy şi al lui Drouet d'Erlon ar fi fost generalii care luptaseră la Jena, poate alta ar fi fost soarta bătăliei. Dintre vechii mareşali, Napoleon îl avea, la Waterloo, doar pe Ney. Acesta manifestase însă multe neajunsuri, începând cu neînţelegerea situaţiei generale, executarea tardivă sau imperfectă a ordinelor, ardoarea intempestivă în luptă, o oarecare stângăcie în folosirea procedeelor tactice ale vremii, mai ales în alegerea formaţiilor tactice. Aceste neajunsuri vor fi manifestate şi aici.

Napoleon avea, pentru această campanie din Ţările de Jos, cinci corpuri de armată comandate de Drouet d'Erlon, Reille, Vandamme, Gérard şi Mouton. Cavaleria era comandată de Grouchy şi se compunea din patru corpuri comandate de Pajol, Exelmans, Kellermann şi Milhaud, fiecare a două divizii, Garda imperială care se diviza în Vechea Gardă (grenadieri şi vânători), Tânăra Gardă (voltijori şi tiraliori), cavaleria uşoară şi rezerva. Vechea Gardă era comandată de generalii Friant şi Roguet, Morand şi Michel, iar Tânăra Gardă de Duhesme şi Barrois. Cavaleria uşoară îl avea în flancul drept pe Lefebre-Desnouettes, iar cavaleria de rezervă pe Guyot.

În ziua de 18 iunie, Grouchy plecare la misiune cu 33.000 de oameni. Pentru bătălia, Napoleon dispunea de Garda Imperială, de corpurile lui

Drouet , Reille, Mouton, Kellermann şi Milhaud, cam 74.000 de oameni şi 266 guri de foc.

Armata comandată de Wellington era departe de a fi omogenă. Ea număra 50.000 de infanterişti, 12.000 de cavalerişti şi în jur de 6.000 de artilerişti şi genişti, cu 184 guri de foc. Această armată nu era omogenă. Ea avea 24.000 de englezi, 6.000 de oameni din Legiunea germană a regelui, 11.000 de hanovrezi şi 27.000 olandezi, belgieni etc.

Această armată era împărţită în corpuri de armată formate din trei sau patru divizii. Avea în rezervă o divizie de cavalerie comandată de lordul Uxbridge. Generalii erau excelenţi. Toţi – Hill, Acten, Picton – erau căliţi în mari operaţii sau în bătălii. La fel şi trupele prusace. Ele făcuseră campaniile din 1813 şi 1814. Aceste trupe erau încadrate cu recruţi şi valoreau precum cele cu care Napoleon câştigase campaniile dintre 1807 şi 1809 la Eylau, Eckmühl, Wageram şi Abesnsberg. Generalul comandant Blücher şi şeful său de stat major, Gneisenau, ca şi subşeful de stat major Grolman, erau oameni valoroşi.

Ce patru comandanţi de corpuri – Bülow, Pirch, Ziethen şi Thielman erau buni soldaţi. Nici nu aveau acele calităţi excepţionale care se cer într-o astfel de bătălie. Dar astfel de calităţi nu le pot hotărî oamenii, ci Dumnezeu.

Câmpul de bătaie de la Waterloo[131] este în general plat. Punctul cel mai ridicat are 140 de metri deasupra nivelului mării şi cel mai coborât, 110 metri.

Trupele lui Wellington erau rânduite pe înălţimile din nordul văii râului Ohain. Rezervele anglo-olandeze erau ferite de vederea francezilor. Dispozitivul lui Wellington se sprijinea cu stânga şi cu centrul pe un drum în debleu mărginit de un gard de mărăcini care ducea de la Ohain la Braine-l'Alleud. Aici se afla cea mai mare parte a infanteriei olandeză, germană şi hanovreză. Pe dreapta, unde se aştepta să fie dată lovitura principală de către francezi, el a plasat jumătate din trupele engleze. Rezervele erau masate înapoia centrului şi dreptei. Stânga nu era întărită decât prin două brigăzi de cavalerie.

Această poziţionare are loc dimineaţa. Wellington dispune toate elementele în aşa fel încât focul să aibă efect maxim. Sistemul de foc este organizat în detaliu. Bateriile sunt amplasate în faţă, înapoia gardului şi unor taluzuri. Ele sunt bine ascunse observatorilor francezi. Pentru trageri se practică creneluri în acest taluz. Infanteria este postat înapoia liniei de creastă, pentru a fi ferită de proiectile şi nu va fi adusă în faţă decât la momentul

[131] Pe locul respectiv, se înalţă azi o piramidă de pământ, care adăposteşte un panoramic cu desfăşurarea bătăliei, asemănător celui de la Borodino şi celui de la Plevna.

oportun. În faţă, la 200 – 300 de metri, aproape de piciorul pantei, este plasat un lanţ de tiraliori.

Localităţile care se află un kilometru în faţa acest linii se prezintă de o manieră foarte interesantă. Wellington îşi dă seama că dispunerea lor îl poate ajuta şi se hotărăşte să le folosească. Cătunele din faţa stângii sunt ocupate, pe o lungime de 1200 de metri, de o brigadă de saxoni şi ostaşi din Weimar. O companie era în faţă, la castelul Frischermont, mici detaşamente erau poziţionate în mijlocul pădurii şi păşunilor în casele care se găseau aici. Era o formă ideală de mascare, mai ales împotriva artileriei franceze. Două tunuri flancau această poziţie. Grosul brigăzii era masată şi pregătită să atace direct, prin şoc. O suprafaţă destul de mare de teren era astfel ocupată cu minimum de forţe. Toată această dispunere viza încetinirea ritmului francezilor şi protecţia stângii dispozitivului propriu, mai ales împotriva unei manevre de învăluire sau de întoarcere.

Ferma Haye Sainte care se afla la 200 de metri în faţa frontului, pe drumul care leagă oraşul Bruxelles de Charleroi, a fost ocupată de 400 de oameni din Legiunea germană, cea mai bună trupă de care dispunea Wellington, şi pregătită pentru tragere. Înapoia acesteia, de cealaltă parte a drumului, se găsea o carieră de nisip. A fost imediat ocupată pentru a asigura un foc de flanc în zona fermei. Două baterii au fost în apropierea drumului pentru a asigura cu foc din toate părţile ferma.

Castelul şi parcul Hougoumont ocupau un careu de 500 de metri a fost şi el temeinic pregătit pentru a face o surpriză francezilor. Castelul a fost ocupat de două batalioane, dar el era asigurat de un dispozitiv de artilerie şi de tiraliori care se aflau în afara castelului.

În afara crenelurilor practicate pentru trageri, Wellington a interzis orice fel de lucrare de apărare, din cel puţin două motive: nu dorea să lege oamenii de teren şi, mai ales, să creeze condiţii de răspuns prin mobilitate la acţiunile franceze. Frontul pe care-l ocupa era foarte restrâns. Cu 68.000 de oameni el ocupa un front doar de 4.000 de metri. Era foarte clar că Wellington se temea să-şi disperseze forţele, întrucât înţelesese foarte bine că tactica lui Napoleon era nimicirea inamicului pe părţi. Şi, mai ales, Wellington nu dorea o apărare pasivă.

Dispozitivul adoptat de napoleon era foarte simplu. Pe dreapta drumului a fost desfăşurat corpul lui Drouet, iar pe stânga drumului, cel al lui Reille. Înapoia lui Drouet a fost poziţionat corpul de cavalerie al lui Milhaud şi cavaleria uşoară de gardă. Înapoia celui de al doilea, a fost dispus corpul de cavalerie al lui Kellermann şi cavaleria de rezervă a Gărzii. Înapoia centrului, a fost plasat corpul lui Lobau, cele două divizii de cavalerie retrase de le Grouchy şi infanteria Gărzii. Majoritatea artileriei era disponibilă la nive-

lul cavaleriei şi rezervelor, în timp ce, în faţă, se afla doar o mică parte a artileriei.

Paradoxal. Acest dispozitiv era cât se poate de convenabil lui Wellington. Tocmai Napoleon, a cărui mare tactică – pentru a nu-i spune strategie – se baza pe manevre subtile, pe combinarea iscusită a focului cu mişcarea, adoptase un dispozitiv care se întindea doar pe 3.500 de metri, evident, pentru a ataca centrul!

Desigur după 188 de ani de la acel eveniment şi după ce s-au consumat tone de cerneală întorcându-se pe toate feţele acest eveniment, pare uşor să emiţi judecăţi de tot felul. Acest lucru dovedeşte încă odată că războiul este o artă a confruntării, iar rezultatul depinde de o mulţime de factori care, adesea, sparg toate calculele şi toate pronosticurile.

În acea zi, Napoleon a ordonat lui Reille să atace castelul Hougoumont pentru a-l fixa pe inamic şi a-i da posibilitatea împăratului să atace cu forţele principale pe dreapta drumului.

Bătălia a început, deci, la orele 11.30 prin atacul asupra castelului. Pregătirea de foc nu a avut succes, întrucât pereţii castelului erau mascaţi de arbori. După o oră de luptă, în faţa zidurilor ajunseseră două regimente. O a doua brigadă s-a alăturat primei, dar fără succes. Pierderile francezilor, care au intrat în foc aproape fără discernământ, erau foarte mari. Sistemul de foc al lui Wellington era prea bine pregătit pentru a putea fi străpuns. Mai mult, Wellington întreprinde un atac cu patru companii şi îi aruncă pe francezi înapoia fermei cu 500 de metri.

Atacul pe centru a început în jurul prânzului. Bătălia a fost antamată după obiceiul napoleonian. O baterie de 80 de piese a fost pusă în bătaie. Imediat însă Napoleon a observat o coloană de prusaci la 7 kilometri. Nu avea deci decât două ore pentru a-i bate pe englezi înaintea sosirii prusacilor. De aici se pare că au început nenorocirile francezilor. De fapt, au continuat. Pentru că ele începuseră cu lipsa de informaţii, cu nereuşita manevrelor de separare a forţelor prusace de cele engleze etc. Toate măsurile ulterioare au fost luate cu precipitare.

Napoleon l-a însărcinat pe Ney să conducă atacul. Către orele 14.00, bateria a încetat focul pentru a face loc celor 20.000 de infanterişti ai lui Drouet care înaintau compact, fără să aplice acea tactică a atacului pe coloane mici, cu posibilitatea de a se desfăşura pe front larg. O astfel de formaţie nu mai fusese întrebuinţată din 1794. Împăratul nici nu se putea gândi la aşa ceva. După 20 de campanii, nimeni nu bănuia că ar mai putea fi folosită o astfel de formaţie, carne de tun pentru inamic. Iată cum o descrie Colin: „În fiecare divizie, cele opt batalioane erau desfăşurat în linie de bătaie, unul înapoia celuilalt, la distanţa unei secţiuni, formând o masă compactă de 160

de oameni de front pe 24 adâncime. Era imposibil să rupi o astfel de masă sau să o manevrezi. Cele patru divizii marşau eşalonate, cu un interval de 400 de metri între ele, stânga în faţă."[132]

Până în acel moment, niciodată nu putuse fi adoptat un astfel de dispozitiv. Unii supun că s-ar fi creat o confuzie între cuvântul francez *divizion* (care înseamnă pe de o parte mare unitate denumită *divizie* şi, pe de altă parte, *diviziune*, *divizare*, adică fracţionare a unui dispozitiv, a unul batalion, în cazul nostru). Argumentul nu rezistă. O astfel de formaţie – aproape stupidă pentru acele vremuri şi mai ales pentru armata lui Napoleon – a fost adoptată, probabil, în urma unui ordin explicit şi foarte clar, care nu era însă al împăratului.

Această formaţie trece, totuşi, cu destulă uşurinţă peste poziţiile înaintate ale lui Wellington, urcă panta şi pune în derută primele linii ale hanovrezilor. Acelaşi lucru îl realizează şi diviziile din centru. Olandezii, care alcătuiau prima linia a lui Wellington, sunt respinşi la Mont-Saint-Jean şi nu se vor mai întoarce.

Divizia de stânga, ale cărei brigăzi fuseseră separate, nu are acelaşi succes. Prima respinge inamicul de la Sabliere, dar cea de a doua nu poate pătrunde în Haye Sainte.

În acest moment, Wellington ordonă liniei a doua să acţioneze împotriva celor două divizii şi jumătate franceze care trecuseră drumul în debleu. Divizia britanică a lui Picton, bine desfăşurată şi cu un sistem de foc pus la punct atacă francezii. Aceştia nu se pot desfăşura, datorită formaţiei masive şi au pierderi enorme. Dar la Haye Sainte, batalionul german trimis acolo este respins şi şarjat de o brigadă de cavalerie pe care Napoleon, din precauţie, a trimis-o aici.

În acest moment intervine divizia de cavalerie comandată de lordul Uxbridge, care resping cavaleria franceză în momentul în care aceasta trece drumul şi şarjează puternic infanteria care nu reuşise să se desfăşoare datorită formaţiei strânse. Aceasta se retrage în dezordine. Dar şi cavaleria engleză, care era deja dezordonată după acţiunea anterioară, ajunge până la linia bateriilor de artilerie franceze, dar este şarjată la rândul ei de o brigadă de lăncieri şi de o brigadă cuirasată franceză.

Per total, atacul infanteriei franceze eşuează, din cauza formaţiei stupide adoptate. Corpul lui Drouet pierde o treime din efectiv (2.000 sunt luaţi prizonieri) şi peste 20 de guri de foc.

Această primă luptă încetează. Mai au loc schimburi de focuri şi angajări doar în zona parcului Hougoumont, unde acţionează divizia lui Jérome,

[132] Lt.col. Colin, *Op.cit.*, p. 162

două batalioane engleze proaspete şi o brigadă din divizia lui Foy. Reille a incendiat ferma prin focul obuzierelor, dar inamicul încă rezista acolo.

La ora 15.30, Napoleon reia atacul asupra inamicului din Haye Sainte. Ferma este incendiată prin focul artileriei. Wellington consolidează linia. Aduce trei brigăzi engleze care nu intraseră încă în luptă.

Mareşalul Ney, care observase aceste mişcări în tabăra engleză, crede că inamicul se retrage şi trece la şarjare. Desfăşoară pentru aceasta corpul de cavalerie al lui Milhaud şi divizia de cavalerie uşoară a lui Lefebre-Desnouettes pe platoul care se întinde la est de drum, obligând bateriile proprii să înceteze focul. În acest timp, infanteria engleză formează 16 careuri întra Haye Sainte şi Hougoumont. Artileria trage cu ghiulele, apoi cu mitralii. Cavaleria franceză şarjează careurile. Se angajează o luptă teribilă. Cavalerişti francezi atacă de opt ori şi nu reuşesc decât să ia trei steaguri.

La rândul lor, şi ei sunt şarjaţi de cavaleria engleză şi respinşi la piciorul pantei. Francezii reiau atacul Ney, în loc să conducă lupta, trece în fruntea cavaleriei sale. Restul corpului de armată, neprimind alt ordin, asistă cu arma la picior la această confruntare înspăimântătoare.

Totuşi atacurile franceze,deşi nu distrug decât două careuri, epuizează rezistenţa engleză. Wellington le ordonă să reziste până la venirea prusacilor. De aceasta depindea înfrângerea sau victoria.

Napoleon înţelege şi el situaţia. Atacul prematur al cavaleriei a fost o greşeală gravă. Dar era deja un fapt împlinit. Infanteria nu avea timp să vină în ajutorul cavaleriei. Aşa că Napoleon face singura mişcare posibilă: lansează corpul lui Kellerman şi cavaleria de rezervă a Gărzii. Ney reia atacurile pentru a treia oară, apoi pentru a patra oară, dar nu reuşeşte să copleşească infanteria engleză. Abia atunci Ney îşi aduce aminte de infanteria sa. O introduce în luptă, dar 6.000 de puşcaşi nu mai puteau schimba soarta bătăliei. În câteva minute 1.500 de oameni sunt ucişi sau răniţi. Ney reuşeşte doar să ia HJaye Sainte, de unde inamicul se retrage. Acest punct era foarte important. Napoleon insistase timp de două ore să fie luat, dar Ney preferase acele şarje intempestive. Se instalează rapid aici artileria, tiraliorii se apropie până la 80 de metri de liniile engleze, iar resturile corpului lui Erlon se adună între Belle-Alliance şi Haye Sainte, urcă până la drumul în debleu, se fixează solid în inima poziţiei inamice. Wellington îşi dă seama , pentru a doua oară, că înfrângerea sa devine iminentă. Ney a cerut întăriri lui Napoleon, dar acesta nu avea de unde să-i mai dea. Mai erau 14 batalioane din Vechea Gardă pe care el s-a hotărât ceva mai târziu, să le folosească împotriva englezilor. Poate că, dacă le trimitea la timp lui Ney, englezii ar fi fost respinşi. Dar prusacii ajunseseră. Corpurile lui Mouton şi Tânăra Gardă erau, de două ore, angajate împotriva prusacilor., iar Vechea Gardă s-a dus să-i

susţină. Corpăul lui Reille se epuizase în luptele de la Hougoumont, fără să poată cuceri această fermă. Pe această aripă, Wellington reuşise.

Pe dreapta, corpul lui Erlon încerca să împiedice joncţiunea aliaţilor, în cătunele Papelotte şi Haye.

De la Wavre la Belle Alliance sunt 20 de kilometri. Dacă ar fi mers cu 2 kilometri pe oră, ar fi ajuns în zona luptei spre seară. Ele au ajuns abia la ora 16.00. Napoleon fusese informat că nu are de a face decât cu corpul lui Bülow. De aceea, el l-a lăsat să sosească pe câmpul de bătaie pentru a-şi putea folosi rezervele, alternativ, mai întâi împotriva englezilor, apoi împotriva prusacilor.

Bücher se decide, la insistenţele lui Wellington, să atace spre orele 16.30. Cei 10.000 de francezi ai lui Mouton îl resping, dar, în cele din urmă, cedează în favoarea celor 30.000 ai lui Bücher. La ora 18.00, prusacii iau Plancenoit. Napooleon lansează împotriba lor Tânăra Gardă şi îi scoate pe prusaci din sat, dar, la rândul ei, şi această gardă cedează. În acest moment, Ney ceruse întăriri împotriva englezilor. Dar Napoleon nu i-a putut trimite Vechea Gardă înainte de a-i respinge pe prusaci din Plancenoit. Unsprezece batalioane înaintează pe unsprezece coloane, intră în sat fără să tragă un foc de armă şi, în 20 de minute, îi resping pe prusaci la 600 de metri Noua Gardă câştigând terenul pierdut.

Napoleon mai avea în rezervă cinci batalioane. După ce i-a oprit pe prusaci se putea întoarce împotriva englezilor.

Era ora 19.00. Într-o jumătate de oră, Wellington şi-a reorganizat trupele şi a reluat ofensiva. Infanteria franceză este respinsă la piciorul pantei. Cheamă în sprijin şi divizia olando-belgiană care ocupa Braine-l'Alleud şi o angajează. Soseşte imediat şi corpul prusac al lui Zieten. Wellington simte că victoria nu-i mai poate scăpa. Dar Napoleon nu disperă. Consolidează aripa dreaptă a corpului lui Erlon cu Vechea Gardă. Şapte batalioane ale lui Drouot se îndreaptă spre inamic. Sunt primite cu un foc puternic din faţă şi din flanc. Nu pot riposta. Ajung la creastă şi resping câteva batalioane inamice. Dar batalioanele din centru sunt rupte de o şarjă engleză Wellington lansează imediat şi infanteria engleză în această şarjă, în timp ce divizia olando-belgiană cade în flancul coloanelor care intrau pe platou. O brigadă engleză atacă din spate dinspre Hougoumont.

Bătălia se sfârşise. Cu ultimele două careuri din Vechea Gardă, asupra cărora se năpustesc talmeş-balmeş prusacii, Napoleon părăseşte ultimul său câmp de bătaie. Era ultimul război al lui Napoleon Bonaparte. Nu prin acest război a rămas el în istorie, ci prin geniul său militar, prin modul în care a împletit ştiinţa războiului cu arta conducerii trupelor în cele mai grele situaţii. Înfrângerea de la Waterloo este doar ultima bătălie pierdută de un

geniu al artei militare. Dar ea, ca şi geniul lui Napoleon, a rămas. Mărturie a faptului că nimic nu este nepieritor pe lumea aceasta. Gloria şi înfrângerea, mândria şi prejudecata, toate, dar absolut toate, sunt vremelnice.

Un al doilea Napoleon însă nu se va mai naşte curând. Aşa cum nici un al doilea Gingis-Han nu a mai apărut vreodată.

Din aceste două bătălii, care sunt simbolice pentru începutul de secol, rezultă complexitatea confruntării militare, marile dimensiuni şi imensitatea factorilor care condiţionează înfrângerea sau victoria.

Bătălia de la Waterloo – pe locul căreia se află acum o piramidă uriaşă de pământ – a fost ca un joc de şah. Ea a depins nu atât de eroismul soldaţilor – care era la cea mai înaltă cotă posibilă –, cât de abilitatea generalilor şi de o mulţime de alţi factori întâmplători. Dar, mai presus de toate, a reieşit încă o dată în relief rolul informaţiilor, al interpretării lor, al cunoaşterii situaţiei, precum şi cel al experienţei, al lucidităţii.

Maximele lui Napoleon

Poate că omul cel mai îndreptăţit să spună ce a făcut, cum a făcut şi de ce a procedat aşa şi nu altfel în numeroasele războaie pe care le-a purtat a fost însuşi **Napoleon Bonaparte** (1769 – 1821. El a fost însă nu numai un mare comandant, un militar de excepţie şi o minte proiectată parcă pentru o astfel de performanţă, ci şi un politician abil pentru timpul său. Locuitorii din Acajo, unde s-a născut acest comandant militar unic, probabil că nu s-au gândit niciodată ce va ajunge concetăţeanul lor. Duce o campanie strălucită în 1799, în ultimul an al secolului al XVII-lea, în Italia, apoi în Egipt. Nici el, ca mulţi alţi conducători europeni, n-a scăpat prilejul să se aventureze în nordul Africii şi pe malurile Nilului. Ce i-o fi atras oare acolo?! Nisipurile fierbinţi? Valea Faraonilor cu marile şi unicele ei monumente? Sau gloria de odinioară a unei civilizaţii străluminată atât de generos de Ra, Zeul Soarelui? În 1804, Napoleon se proclamă împărat. Este considerat, alături de Alexandru Macedon, cel mai mare geniu militar european. Cel mai mare, dacă o astfel de calitate – aceea de a fi geniu – suportă ierarhii sau grade de comparaţie. Genialitatea lui politică se exprimă în modul în care foloseşte condiţiile şi valorile create de Revoluţia franceză, pe care a cunoscut-o destul de bine, întrucât avea 20 de ani pe atunci. Dintre aceste valori, se evidenţiază, pentru Napoleon, mobilitatea socială, coeziunea maselor, dorinţa de progres, dinamismul şi entuziasmul. Interesant (şi paradoxal) este că astfel de valori sunt promovate de o formă de guvernare absolută şi revolută – imperiul –, nu de republică. Este, într-un fel, cazul particular al Franţei, măreţia ei, cea care măsura, de fapt, revoluţionarismul european. Acestui revoluţionarism,

aşa cum vom vedea mai departe, Germania îi răspundea prin revoluţionarismul ideatic, filosofic, iar Statele Unite prin prima Constituţie şi, în cele din urmă, prin Războiul de secesiune, atât de important pentru arta militară a timpului care avea să vină. Franţa era pe atunci o creaţie a Secolului luminilor, o mare putere culturală, demografică, economică şi militară, un fel de cetate de scaun a valorilor europene.

În acest mediu cu totul deosebit a apărut şi s-a dezvoltat geniul militar al lui Napoleon. El este primul, de la Gingis han încoace, care înţelege, construieşte şi aplică arta manevrei, mai exact arta combinată sau întrunită a manevrei. Esenţa artei geniale a lui Napoleon constă în reunirea mobilităţii şi concentrării în acelaşi concept. Cele trei mari elemente ale unei acţiuni militare – focul, şocul (lovitura) şi mişcarea.

Sunt foarte interesante – şi bine cunoscute – maximele sale. Datorită integrării lor perfecte în demersul pe care îl facem privind evoluţia artei militare, reproducem, după *Antologia mondială de strategie* a lui Chaliand, acest text, intitulat *Maxime*:

„La război, numai şeful (comandantul n.n.) înţelege importanţa anumitor lucruri şi el singur poate, prin voinţa sa şi prin iluminările sale superioare, să învingă şi să surmonteze toate dificultăţile.

Un guvern colectiv are idei complicate, iar luarea deciziei durează mai mult.

Nu ţineţi de loc consiliu de război, ci luaţi avizul de la fiecare în ceea ce priveşte decizia.

Trebuie ca un militar să aibă atâta caracter cât şi spirit; oamenii care au mult spirit şi puţin caracter sunt cel mai puţin curaţi, sunt ca o navă care are arborada disproporţionată în raport cu lestul; valorează mai mult caracterul decât spiritul. Oamenii. care au un spirit mediocru şi un caracter proporţionat, reuşesc adesea în această meserie; trebuie atâta bază câtă înălţime. Generalii care au avut mult spirit şi caracter în aceeaşi măsură au fost Cezar, Hanibal, prinţul Eugen şi Frederic.

Arta războiului consistă în a avea totdeauna, cu o armată inferioară, mai multe forţe decât inamicul în punctul în care atacă sau în punctul care este atacat; dar această artă nu se învaţă din cărţi, nici din obiceiuri, ci este un act de conduită care constituie, la propriu, geniul războiului.

Arta războiului constă în dispunerea trupelor în aşa fel încât ele să fie peste tot în acelaşi timp. Arta plasamentului trupelor este marea artă a războiului. Plasaţi totdeauna trupele în aşa fel încât orice ar face inamicul, să vă puteţi reuni rapid.

Nu atacaţi de front poziţiile pe care le-aţi putea cuceri manevrându-le.

Nu faceţi ce vrea inamicul, din simpla raţiune că el o doreşte; evitaţi câmpul de bătaie pe care el l-a recunoscut şi studiat, şi cu încă şi mai multă grijă pe cel care l-a fortificat şi unde s-a consolidat.

Care sunt condiţiile superiorităţii unei armate? 1. organizarea; 2. obişnuinţa ofiţerului şi soldatului cu războiul; 3. încrederea tuturor în ei înşişi; adică bravura, răbdarea şi tot ceea ce ideea de sine dă mijloacelor morale.

Trecerea de la ordinea defensivă la cea ofensivă este una din operaţiunile cele mai delicate ale războiului.

Mai ales nu trebuie părăsită linia defensivă pe care trupele se refac şi se repauzează, fără a avea un proiect determinat, care să nu lase nici o îndoială asupra operaţiilor următoare. Este o mare nenorocire să părăseşte această linie, pentru a fi după aceea obligat să o recucereşti. În război, trei sferturi sunt probleme morale, balanţa forţelor depinde de celălalt sfert.

În războiul în munţi, cel care atacă este dezavantajat; chiar în războiul ofensiv, arta constă în a nu avea decât lupte defensive şi în a-l obliga pe inamic să atace.

Curajul moral este foarte rar la două ore după miezul nopţii; este vorba de acel curaj surprinzător, care, în pofida elementelor celor mai neaşteptate, lasă totuşi libertate de spirit, de judecată şi de decizie.

Pierderea de timp este ireparabilă în război; raţiunile care se invocă sunt totdeauna insuficiente, pentru că operaţiile nu se ratează decât datorită întârzierii.

În ocuparea unei ţări, trebuie luate punctele principale şi de aici trebuie să plece coloane mobile pentru a-i urmări pe briganzi. Experienţa Vandei a demonstrat că cel mai bine este să ai coloane mobile, diseminate şi multiplicate peste tot, şi nu corpuri staţionare.

Soarta unei bătălii este rezultatul unei clipe, unui gând; te apropii prin diverse combinaţii, forţele se amestecă, se bat un anumit timp, se iveşte momentul decisiv, o scânteie îşi face apariţia şi cea mai mică rezervă duce la bun sfârşit acţiunea.

Principiile lui Cezar au fost aceleaşi cu cele ale lui Hanibal: să ţii forţele reunite, să nu fii vulnerabil în nici un punct; să acţionezi cu repeziciune asupra punctelor importante, să foloseşti mijloace morale, reputaţia armelor, teama pe care o inspiri şi, de asemenea, mijloace politice pentru a menţine fidelitatea aliaţilor şi supunerea popoarelor cucerite.

Geniul militar este un dar al cerului, dar calitatea esenţială a unui general este fermitatea de caracter şi hotărârea de a învinge cu orice preţ.

Generalii comandanţi sunt ghidaţi de propria lor experienţă sau de genialitate. Tactica, evoluţiile, ştiinţa inginerului (genistului n.n.) şi a artileris-

tului pot fi învăţate din tratate, cam ca geometria; dar cunoaşterea părţilor înalte ale războiului nu se realizează decât prin experienţă şi prin studiul bătăliilor marilor căpitani. Se învaţă oare din gramatică să compui un cânt din Iliada, o tragedie de Corneille?

Ştiinţa militară consistă mai întâi în a calcula corect toate şansele şi apoi în a face exact, aproape matematic, partea hazardului. Asupra acestui punct nu trebuie să te înşeli, căci o zecime în plus sau în minus poate schimba totul. Or, acest partaj între ştiinţă şi muncă nu se poate sparge decât într-o minte de geniu, întrucât, pretutindeni unde există creaţie, spiritul uman este cel care dă măsura. Hazardul rămâne totdeauna un mister pentru spiritele mediocre şi devine o realitate pentru oamenii superiori.

Arta războiului nu cere manevre complicate, ci le preferă pe cele mai simple; trebuie să ai bun simţ. Nu se înţelege, după aceasta, cum comit generalii greşeli; se întâmplă pentru că ei vor s-o facă din spirit. Cel mai dificil este să ghiceşti planurile inamicului, să vezi adevărul în toate rapoartele pe care le primeşti. Restul nu cere decât bun simţ; este ca într-o luptă cu pumnii: cu cât dai mai mulţi, cu atât e mai bine.

Amintiţi-vă aceste trei lucruri: unitate a forţelor, activitate şi hotărâre fermă de a pieri cu glorie. Acestea sunt trei mari principii ale artei militare care mi-au adus totdeauna noroc în toate operaţiile. Moartea nu înseamnă nimic; dar a trăi învins şi fără glorie înseamnă a muri în fiecare zi.

Întreaga artă a războiului consistă într-o defensivă bine gândită, extrem de circumspectă şi într-o ofensivă îndrăzneaţă şi rapidă.

Trebuie să fii încet în deliberare şi rapid în execuţie.

Arta războiului este o artă simplă şi oricând executabilă; nu este nimic confuz aici; totul este bun simţ, nimic nu este ideologice.

A învinge nu însemnă nimic; trebuie să profiţi de succes.

La începerea unei campanii, trebuie să gândeşti bine dacă trebuie sau nu să înaintezi; dar, când ai trecut la ofensivă, trebui s-o susţii până în ultima extremitate: pentru că, independent de onoarea armelor şi de moralul care se pierde într-o retragere, de curajul care se dă inamicului, retragerile sunt mai dezastruoase, costă mai mulţi oameni şi material ca problemele cele mai sângeroase, cu diferenţa că într-o bătălie are aproape aceleaşi pierderi, în timp ce într-o retragere pierzi doar tu.

Cu puţine excepţii, trupa cea mai numeroase asigură victoria. Arta războiului constă deci în a fi superior din punct de vedere numeric în locul unde vrei să lupţi. Dacă armata ta este mai puţin numeroasă decât a inamicului, nu-i lăsa acestuia timp să-şi reunească forţele; surprinde-l în timpul mişcărilor; concentrează-ţi efortul asupra diverselor corpuri pe care ai reuşit să le izolezi, combină manevrele în aşa fel încât, în toate locurile în care

întâlneşti, să fii în măsură să opui armata ta întreagă unor diviziuni armate. Astfel, cu o armată cât jumătate din cea a inamicului vei fi totdeauna mai puternic decât el pe câmpul de bătaie.“[133]

Arta războiului în viziunea lui Jomini

Riguros, exact, ca un ceasornic elveţian, **Henri de Jomini** (1779 – 1869) a adus reflecţie şi şarm artei militare. Unui spirit de observaţie dezvoltat, i se adaugă talent şi foarte multă experienţă, poate şi un pic de nemulţumire, provenită din faptul că nu toată lumea l-a înţeles. Mai ales că a avut şansa să trăiască o parte din vremea marilor campanii şi să reflecteze asupra lor. El a fost ofiţer elveţian. Un ofiţer elveţian avansat la gradul de colonel de către Napoleon. A participat la bătăliile de la Jena şi Eylau, la începutul războiului cu Spania. La 28 de ani devine general de brigadă. Participă la campania din Rusia, apoi, dezamăgit, trece de partea ruşilor şi participă la bătălia de la Leipzig. În 1828 ia parte, împreună cu fostul său elev, ţarul Nicolae I, la campania împotriva turcilor.

Participă la înfiinţarea Academiei militare din Moscova. În 1837, este publicată opera sa fundamentală *Manual al artei războiului,* un manual destinat viitorului ţar, Alexandru.

Ca şi Clausewitz, Jomini se ocupă de arta războiului. Şi el scrie că trecerea de la politică la război este o combinaţie „prin care un om de stat trebuie să judece când un război este convenabil, oportun, chiar indispensabil, şi să determine diversele operaţii necesare pentru atingerea scopului.“[134]

Motivele pentru care un stat duce un război sunt, după Jomini, următoarele:

- pentru a revendica drepturi sau pentru a se apăra;
- pentru a-şi satisface mari interese publice, cum sunt cele care ţin de comerţ, de industrie şi de tot ceea ce priveşte prosperitatea naţiunilor;
- pentru a susţine vecinii sau pentru a menţine echilibrul politic;
- pentru a îndeplini stipulaţiile de alianţe ofensive şi defensive;
- pentru a propaga doctrine, a le comprima sau a le apăra;
- pentru a extinde influenţa sa sau puterea sa prin achiziţii necesare statului;
- pentru a salva independenţa naţională ameninţată;

[133] Gérard Chaliand, ANTHOLOGIE MONDIALE DE LA STRATEGIE DES ORIGIONES AU NUCLEAIRE, Edition Robert Laffont, Paris, 1990, pp. 785 – 788.
[134] Gérard Chaliand, *Op.cit.*, p. 866.

- din mania cuceririlor şi din spirit de invazie.

Fiecare dintre aceste războaie poate fi ofensiv sau defensiv. Dar mai sunt şi alte circumstanţe şi complicaţii ale situaţiilor ce generează războaie, cărora Jomini le acordă atenţia cuvenită. Ele provin din situaţia specifică a părţilor, astfel:

1. Războiul dus de unul singur împotriva unei alte puteri;
2. Războiul dus de unul singur împotriva mai multor stat aliate între ele;
3. Războiul dus, împreună cu un stat aliat, împotriva unui singur inamic;
4. Războiul în care eşti parte principală sau numai un auxiliar;
5. În acest din urmă caz, se va interveni de la începutul războiului sau în timpul unei lupte deja mai mult sau mai puţin angajate;
6. Teatrul va fi pe teritoriul ţării inamice, al unui aliat sau pe teritoriul propriu;
7. Dacă războiul este de invazie, el poate fi vecin sau îndepărtat, înţelept şi cu măsură sau extravagant;
8. Războiul poate fi naţional, fie împotriva noastră, fie împotriva inamicului;
9. În sfârşit, există războaie civile şi religioase la fel de periculoase şi de deplorabile.

Odată declanşat, războiul trebuie dus după principiile artei militare; există însă o mare diferenţă între natura operaţiilor, potrivit unor şanse. Jomini dă un exemplu foarte interesant privind aceste diferenţe, ceea ce conduce la o mai bună înţelegere a filosofiei războiului acelor vremuri: „De exemplu, 200.000 de francezi care vor să supună Spania ridicată împotriva lor ca un singur om, nu vor manevra la fel cu 200.000 de francezi care vor să acţioneze asupra Vienei, sau a oricărei alte capitale, pentru a dicta condiţiile de pace (1809); nu li se va face luptătorilor de gherilă Mina onoarea de a se lupta cu ei aşa cum s-a luptat la Borodino.“[135]

Toate aceste comportamente depind, după Jomini, de ceea ce el numeşte *politică militară* sau *filozofie a războiului*.

În continuare, Jomini analizează combinaţiile care se raportează la aceste politici, la această filosofie şi la diplomaţie.

Războaiele pot fi:

[135] Idem, 867.

TIPURI DE RĂZBOAIE	CARACTERISTICI
Războaie ofensive pentru a revendica anumite drepturi	Războiul cel mai just va fi acela care se fundamentează pe drepturi incontestabile şi va oferi statului avantaje. Din păcate, foarte multe din aceste drepturi, pe baza cărora se declanşează războaiele, nu sunt decât nişte pretexte, nişte convenienţe. Regulile pentru aceste războaie constau în a şti să atingi scopul propus şi să profiţi. Operaţiile ofensive trebuie să fie proporţionate cu scopul propus. Prima este ocuparea provinciilor revendicate; poţi apoi dezvolta ofensiva potrivit circumstanţelor şi forţelor respective, cu scopul de a obţine cesiunea dorită, ameninţând adversarul la el acasă. Totul depinde de alianţe şi de mijloacele militare ale celor două părţi. Esenţialul este să nu se trezească invidia unui terţ care ar putea oferi sprijin ţării atacate.
Războaie defensive în politică şi ofensive din punct de vedere militar	Orice stat atacat preferă să-şi apere teritoriul pe care-l reclamă cel care l-a atacat. Uneori, statul de la care se cere o parte din teritoriu şi care este ameninţat cu forţa armată, preferă să atace el preventiv. Totul depinde de condiţiile concrete. Uneori, este preferabil să invadezi statul care urmează să te atace; alteori, este mai bine să-l aştepţi să te atace el. Dacă luptele se duc pe teritoriul tău, ai unele avantaje. Dacă principiile strategiei rămân imuabile, adevărurile politicii războiului pot aduce multe modificări în teatru, atât în ceea ce priveşte moralul populaţiei, localităţile, cât şi comportamentul celor care sunt în fruntea armatelor statelor beligerante. Principiile războiului rămân neschimbate; ceea ce se schimbă este politica şi morala. Acestea se supun calculului probabilităţilor. Una este să planifici un război împotriva Rusiei, Franţei sau Austriei şi alta să duci unul împotriva Turciei sau oricărei altei naţiuni orientale, ale căror armate sunt indisciplinate şi nu respectă nici o ordine.

Războaie de convenienţă	Invazia Sileziei de către Frederic al II-lea a fost un război de convenienţă; la fel şi cel de succesiune din Spania. Există două feluri de războaie de convenienţă: cele duse de un stat puternic pentru a se dota cu frontiere naturale şi pentru a obţine un avantaj politic şi comercial (economic) important; cele duse pentru diminuarea puterii unui rival periculos sau pentru a-i împiedica dezvoltarea. Dar un stat nu va ataca niciodată singur un rival periculos, ci doar în coaliţie cu alte state.
Războaie cu sau fără aliaţi	Sunt totdeauna de preferat războaiele duse cu aliaţi. Desigur, doi aliaţi mai puţin puternici, împotriva unui stat puternic, s-ar putea să nu fie o soluţie; dar, oricum, este de dorit să fi aliat cu vecinul decât să te găseşti singur în faţa inamicului.
Războaie de intervenţie	Cel mai avantajos dintre războaie este intervenţia într-o luptă deja angajată. Statul care intervine are avantajul că va înclina balanţa în favoarea statului (sau coaliţiei, alianţei) pentru care intervine Există două tipuri de intervenţie: cea prin care un stat încearcă să se introducă în *problemele interioare* ale vecinului său şi cea prin care se intervine în *relaţiile exterioare* ale vecinilor. Intervenţia în problemele interioare a fost tot timpul condamnată şi nepopulară. Toate intervenţiile de acest gen, în cele din urmă, au eşuat. Intervenţia în *relaţiile exterioare* ale vecinilor este mai legitimă, mai naturală şi chiar mai avantajoasă. Trei motive justifică o astfel de intervenţie: un tratat de alianţă ofensivă sau defensivă prin care un stat se angajează să susţină un aliat; menţinerea echilibrului politic; posibilitatea de a profita de un război deja angajat, nu neapărat cu scopul de a deturna consecinţe supărătoare, cât mai ales pentru a profita. Intervenţiile sunt de natură diferită, la fel şi războaiele care rezultă din acestea: 1. se intervine în mod auxiliar ca urmare a unor tratate anterioare şi ca mijlocire a unor corpuri se-

	cundare a cărei formă este determinată; 2. se intervine ca parte principală pentru a susţine un vecin mai slab al cărui stat trebuie apărat, ceea ce duce la *transportul teatrului de război* departe de frontierele proprii; 3. se intervine, de asemenea, ca parte principală, când eşti un vecin al teatrului de război, ceea ce presupune o coaliţie de mai multe mari puteri împotriva uneia; 4. Se intervine într-o luptă deja angajată, sau înaintea declaraţiei de război. Aceste intervenţii sunt, toate, extrem de delicate şi pline de neprevăzut. Spre exemplu, campaniile dintre 1799 şi 1805 constituie astfel de exemple. Rezultă de aici că astfel de intervenţii îndepărtate pot adesea să compromită armatele care au primit asemenea de misiuni. Singurul lor avantaj este, poate, acela că ţările respective nu pot fi invadate, teatrul de război fiind mult prea departe de frontierelor lor. Ceea ce constituie o nenorocire pentru general, poate fi un bine pentru stat. În războaiele de această natură, esenţialul este să fie ales un comandant al armatei, deopotrivă politic şi militar; trebuie stipulat cu aliaţii ceea ce revine fiecăruia în cadrul operaţiilor; în sfârşit, este necesar să se determine un punct obiectiv care să fie în armonie cu interesele comune. Aceste condiţii se realizează însă foarte greu. Din această cauză, majoritatea coaliţiilor au eşuat.
Războaie de invazie prin spiritul de cucerire sau alte cauze	Există două tipuri de invazii: cele prin atacul unor puteri limitrofe şi cele care se efectuează în depărtare, prin traversarea unor ţinuturi vaste ale căror populaţii sunt mai puţin neutre, îndoielnice sau ostile. Nu toate războaiele de invazie au fost dezavantajoase. Alexandru, Cezar şi Napoleon (jumătate din cariera sa) au probat acest lucru. Numai că astfel de avantaje au limite fixate prin însăşi natura lor, astfel încât, dacă sunt depăşite, urmează extremele dezastruoase. Exemplele sunt numeroase: Cambyse în Nubia, Darius în Sciţia,

	Crasus şi împăratul Iustinian la parţi, Napoleon în Rusia. Napoleon, inclusiv în confruntarea cu Anglia, se pare că a fost trimis pe această lume pentru a-i învăţa pe generali şi pe şefii de state tot ceea ce ei trebuie să evite: victoriile sale sunt lecţii de abilitate, activism şi îndrăzneală; dezastrele sale sunt exemple moderatoare impuse de prudenţă. Războiul de invazie, fără motive plauzibile, este un atentat contra umanităţii, aşa cum a fost cel al lui Gingis Han; dar când el poate fi justificat printr-un mare interes şi un motiv remarcabil, este susceptibil de scuze, chiar de aprobare. Invazia Spaniei din 1808 şi cea din 1823 diferă atât în ceea ce priveşte scopurile, cât şi rezultatele. Prima, dictată din spirit de invazie şi condusă cu virulenţă, ameninţa însăşi existenţa naţiunii spaniole şi a fost fatală autorului ei. Cea de a doua, care nu a vizat decât doctrinele periculoase şi a menajat interesele generale, a reuşit, tocmai pentru că a găsit un sprijin în cadrul populaţiei. Asemenea războaie – spune Jomini, fără să aibă pe deplin dreptate –, din fericire, sunt foarte rare. Viaţa l-a contrazis, pentru că au urmat cele două mari conflagraţii mondiale, iar seria invaziilor de tot felul nu s-a încheiat, ci doar a căpătat un nou nume: globalizare. Dar nici în vremurile acelea nu a fost altfel. Invazia lui Napoleon în Spania a demonstrat-o. Au demonstrat-o şi războaiele Revoluţiei franceze din 1792, 1793 şi 1794; Franţa a fost asaltată de întreaga Europă, atât pe uscat, cât şi pe mare. Războiul din 1828 a demonstrat că turcii imperiului de atunci nu sunt respectabili decât în incinta frontierelor lor.
Războaie de opinii	Războaiele de opinie se prezintă sub trei forme: se limitează la lupte intestine, sunt, adică, războaie civile; pot fi însă, deopotrivă, lupte interne, dar şi exterioare; se limitează la un conflict cu străinătatea. Războaiele de opinie sau de doctrine dintre do-

uă state aparţin şi ele, la rândul lor, clasei războaielor de intervenţie.

Aceste războaie, fie că provin din dogme religioase, fie că sunt cauzate de doctrine politice, nu sunt mai puţin deplorabile, întrucât, ca şi cele naţionale, angajează pasiuni violente care le fac răzbunătoare, crude, teribile.

Războaiele islamice, cele ale cruciadelor, Războiul de 30 de ani, cele ale Ligii fac parte din această specie. Scopul şi mobilul acestor războaie este însă unul mai mult de esenţă politică decât religioasă. Nu pentru a triumfa Biserica romană a susţinut Filip al II-lea Liga în Franţa…

Suedezii, în Războiul de treizeci de ani, şi Filip al II-lea, în Franţa, aveau în ţară un auxiliar mult mai puternic decât propriile lor armate. Dogma nu are decât inamici. Aşa se explică teribilismul luptelor dintre islam şi cruciade.

Războaiele de opinie politică prezintă aceleaşi simptome, aceleaşi puncte de rezistenţă şi aceleaşi şanse. În 1792, o mulţime de societăţi extravagante promovau faimoasa *Declaraţie a drepturilor omului* în întreaga Europă, iar guvernele, alarmate, au luat armele pentru a înăbuşi acest vulcan înainte de a erupe. Nu războiul era însă mijlocul cel mai potrivit pentru a înăbuşi o idee inflamantă. Timpul este cel care le rezolvă pe toate. Timpul şi înţelepciunea naţiunii. Astfel de pasiuni trec tot atât de repede cum au apărut. Dacă nu s-ar fi intervenit în Franţa, niciuna din acele cruzimi n-ar fi avut loc.

Din punct de vedere militar, asemenea intervenţii sunt teribile, pentru că armata invadatoare nu va ataca numai forţele militare, ci şi populaţia civilă, instituţiile, valorile etc.

Historia nu oferă decât un singur exemplu al unei asemenea lupte, cea a Revoluţiei franceze, şi acest lucru poare să demonstreze că pericolul atacării unei naţiuni exaltate este totdeauna foarte mare pentru cei care cred că vor reuşi…

Regulile unui astfel de război sunt, după Jo-

	mini, cele ale luptelor naţionale, diferind de acestea doar într-un singur punct, şi anume acela că obiectivul este ocuparea şi supunerea ţării. Războiul din Spania din 1823 este un exemplu. Războiul Revoluţiei a fost, în acelaşi timp, război de opinie, război naţional şi război civil, în timp ce primul război din Spania, din 1808, a fost naţional, cel din 1823 o luptă parţială de opinie, fără naţionalitate, de unde şi diferenţa enormă de rezultate.
Războaie naţionale	Războaiele naţionale sunt cele mai redutabile dintre toate. Sunt războaie care se declanşează împotriva unei populaţii întregi sau, cel puţin, împotriva majorităţii acestei populaţii animate de un nobil foc de independenţă. Armata care intră într-o astfel de ţară nu posedă nici măcar spaţiul unde să se campeze. Aprovizionările nu pot fi făcute decât prin sabie. Convoaiele sale sunt pretutindeni ameninţate. Un astfel de deznodământ, care se vede totuşi destul de rar, este produs de cauze opuse: un popor înrobit se ridică în masă, la chemarea guvernului şi a conducătorilor săi, animat de o nobilă dragoste faţă de suveran şi faţă de patrie. La fel, un popor fanatic se înarmează cu vocea predicatorilor şi un popor, exaltat de opiniile politice sau de iubirea scară pe care o poartă instituţiilor sale, se postează în faţa inamicului, pentru a apăra tot ce are mai sacru. Inamicul va întâmpina greutăţi insurmontabile privind staţionarea, aprovizionarea etc.
Mici războaie	Contează foarte mult natura, adică relieful ţării respective. Ţările montane sunt cele care au popoarele cele mai redutabile. Urmează ţările cu suprafeţe mari împădurite. Lupta elveţienilor împotriva Austriei şi ducelui de Bourgogne, cele ale catalanilor, în 1712 şi în 1809, dificultăţile întâmpinate de ruşi în Caucaz .etc. demonstrează cu prisosinţă acest adevăr. Obstacolele pe care o armată le întâmpină, atât în războaiele de opinie, cât şi în războaiele naţionale sunt imense şi fac foarte dificilă misiunea gene-

	ralului. Exemplele de acest gen sunt şi ele numeroase: lupta Ţărilor de Jos împotriva lui Filip al II-lea, cea a americanilor împotriva englezilor, cele ale spaniolilor, portughezilor şi tirolienilor împotriva lui Napoleon etc. Lupta populaţiilor trebuie să se sprijine, totuşi, pe o armată regulată, pe un nucleu puternic; numai o astfel de armată poate să organizeze şi să direcţioneze în mod eficient ridicarea la luptă a poporului. Jomini relatează cum, într-o singură noapte, francezii au pierdut două companii, fără să ştie nimeni ce s-a întâmplat cu adevărat cu ele, în timp ce numeroase forţe franceze au intrat în ambuscade şi în capcane de tot felul. „Nici o armată – scrie el – oricât ar fi de călită, n-ar putea lupta cu succes împotriva unui astfel de sistem aplicat de un mare popor, dacă nu dispune de forţe formidabile cu care să ocupe toate punctele esenţiale ale ţării, să acopere toate comunicaţiile sale şi să furnizeze corpuri active puternice pentru a-l bate pe inamic pretutindeni unde el îşi face apariţia.“
Războaie civile şi religioase	Războaiele intestine, atunci când nu sunt legate de o ceartă externă, sunt de regulă rezultatul unei lupte de opinii, de natură politică sau religioasă. În Evul Mediu, ele au fost, cel mai adesea, rezultate din certuri feudale. Războaiele cele mai deplorabile sunt, totuşi, cele religioase. Sunt lupte politice, dar şi lupte care rezultă din fanatisme religioase. Ludovic al XIV-lea, spre exemplu, a vânat un milion de protestanţi industriali. Războaiele fanatice devin oribile atunci când sunt amestecate cu cele din exterior, chiar dacă nu sunt, aparent, decât certuri de familie. Aceste războaie nu au legi, nici morală, sunt pur şi simplu nişte ciomăgeli furibunde, din care profită totdeauna cei interesaţi.
Războaie duble şi cele rezultate din pericolul de a întreprinde două războaie în acelaşi timp	Romanii aveau o maximă, aceea de a nu întreprinde niciodată două mari războaie în acelaşi timp. Se poate însă întâmpla – spune Jomini – ca un stat să fie nevoit să ducă războaie împotriva a două

	popoare vecine. În acest caz, statul respectiv ar trebui să-şi găsească neapărat un aliat, tocmai pentru a menţine un echilibru politic. Interesul nu este însă acelaşi. Ludovic al XIV-lea, Frederic cel Mare, împăratul Alexandru şi Napoleon au susţinut războaie imense împotriva Europei coalizate. Depinde care este scopul unei astfel de coaliţii. Marea coaliţie împotriva lui Ludovic al XIV-lea s-a justificat prin reacţia împotriva unor posibile agresiuni, de tipul celor precedente, care au alarmat vecinii. Cei mai buni aliaţi ai lui Ludovic al XIV-lea n-au fost însă electorul de Bavaria sau ducele de Savoia, ci înseşi slăbiciunile adversarilor săi. Aceste două războaie, ca şi cel susţinut de împăratul Alexandru în 1812, au fost aproape imposibil de evitat. Napoleon este singurul dintre suveranii moderni care a reuşit să întreprindă, în mod voluntar, în acelaşi timp, două şi chiar trei înspăimântătoare războaie împotriva Spaniei, Angliei şi Rusiei. Războaiele duble trebuie deci, pe cât posibil, evitate. Dacă nu este posibil, atunci trebuie găsită o soluţie pentru a restabili echilibrul între părţi, fie prin noi aliaţi, fie prin alte mijloace, îndeosebi politice.

În ceea ce priveşte **strategia**, Jomini elaborează o serie de idei care vor conta mult în definiţiile viitoare. El spune că arta militară are cinci ramuri principale:

- Strategia;
- Marea tactică;
- Logistica;
- Tactica de detaliu;
- Arta inginerească (geniul, fortificaţiile NN).

El le va trata doar pe primele trei. În aceste sens, apelează la o metodologie. Presupune că o armată intră în campanie. Prima grijă a comandantului va fi să convină cu decidentul politic (cu guvernul) ce fel de război va duce. Apoi, el va trebui să studieze teatrul de confruntare. În urma concluziilor care se desprind, el va alege, împreună cu şeful statului, baza de ope-

raţii cea mai convenabilă, în funcţie de frontierele sale, de cele ale aliaţilor şi de alţi factori.

În raport cu aceste alegeri, se va fixa *scopul* care urmează să fie atins şi *zona de operaţii* ce se va adopta. Comandantul va formula un prim obiectiv pentru întreprinderile sale, va alege *linia de operaţii* pe care le va duce în acest punct, fie ca linie temporară, fie ca linie definitivă, astfel încât să ofere cele mai multe avantaje, fără asumarea unor riscuri prea mari.

Pe această linie de operaţii, armata va avea un *front de operaţii* şi un *front strategic*. Înapoia acestui front, este bine ca armata să aibă o *linie de apărare*, pentru a-i servi drept sprijin la nevoie[136]. Poziţiile pasagere (vremelnice) pe care corpurile de armată le vor ocupa pe frontul de operaţii sau pe linia de apărare vor fi poziţii strategice, vor avea adică valoare strategică.

În timpul luptei, armata va adopta una sau două linii strategice de manevră, care nu se confundă cu linia generală a operaţiilor.

Pentru a lega frontul strategic de bază, vor fi formate, pe măsură ce se înaintează, *linii de etape* şi *linii de aprovizionare*, precum şi depozite etc. Este posibil ca să se realizeze mai multe fronturi strategice.

În aceste condiţii, va avea loc bătălia. Dacă şocul va fi indecis, acţiunea se va opri pentru a rîncepe lupta; dacă succesul este asigurat, se va continua acţiunea pentru a se depăşi primul obiectiv şi a se adopta un al doilea.

Jomini dă o serie de detalii în ceea ce priveşte organizarea riguroasă a acţiunii, constituirea grupărilor pentru asedierea unui loc, a unor rezerve strategice, a unor linii intermediare, a amenajărilor pentru trecerea unor cursuri de apă, pentru cantonamentele pe timp de iarnă etc., toate acestea constituind desfăşurarea ordinară, obişnuită a unui război.

El spune că tot ceea ce cuprinde un teatru de război ţine de domeniul ***strategiei***, care presupune:

1. definirea acestui teatru şi a diverselor combinaţii pe care acesta le oferă;
2. determinarea punctelor decisive care rezultă din aceste combinaţii şi a direcţiei celei mai favorabile care trebuie dată acţiunilor;
3. alegerea şi stabilirea bazei fixe şi a zonei de operaţii;
4. determinarea punctului obiectiv care se propune, fie ofensiv, fie defensiv;
5. fronturile de operaţii, fronturile strategice şi linia de apărare;
6. alegerea liniilor de operaţii care duc de la bază la punctul obiectiv sau la frontul strategic ocupat de armată;

[136] În timpul bătăliei de la Adrianopole, armata romană nu a beneficiat de o astfel de linie, şi, din acest motiv, nu a putut face faţă atacului rapid şi în forţă al cavaleriei goţilor.

7. alegerea celei mai bune dintre liniile strategice care trebuie luată pentru o operaţie dată; diferitele manevre pentru a cuprinde aceste linii în diversele lor combinaţii;

8. bazele de operaţii eventuale şi rezervele strategice;

9. marşurile armatelor considerate ca manevre;

10. magazinele considerate în raporturile lor cu marşurile armatelor;

11 fortăreţele care se au în vedere ca mijloace strategice, ca refugii ale unei armate sau ca obstacole în marşul său: adăposturi de făcut sau de acoperit;

12. punctele unde se vor aşeza tabere retranşate, capete de pod etc.;

13. diversiunile sau marile detaşamente care ar deveni utile sau necesare.

Independent de aceste combinaţii, care intră principial în proiecţia planului general pentru primele acţiuni ale campaniei, există şi alte operaţiuni mixte ce fac parte din strategie, prin direcţia pe care o dau, şi din tactică, prin modul cum sunt executate, cum, ar fi: trecerea peste cursurile de apă, cartiruirea pe timp de iarnă, retragerile, surprizele, convoierile, coborârea diferitelor pante etc.

Cea de a doua ramură indicată este ***tactica***, prin care Jomini înţelege manevrele unei armate pe câmpul de bătaie sau de luptă şi diversele formaţiuni pentru a duce trupele la atac.

Cea de a treia ramură este ***logistica*** sau arta practică de a pune în mişcare armatele, detaliul material al marşurilor şi formaţiunilor, aşezarea taberelor şi cantonamentelor, într-un cuvânt, execuţia combinaţiilor strategiei cu tactica.

În vremea aceea (ca şi azi, de altfel), existau mai multe controverse în ceea ce priveşte delimitarea diferitelor ramuri ale ştiinţei militare.

„Eu spun că strategia este arta de a face războiul pe hartă, arta de a îmbrăca, de a cuprinde întregul teatru de război; tactica este arta de a lupta pe teren unde va avea loc şocul, de a plasa aici forţele după localităţi şi a le pune în acţiune în diverse puncte ale câmpului de bătaie, adică într-un spaţiu de patru sau de cinci linii, în aşa fel încât toate corpurile care acţionează să poată să primească ordine şi să le execute chiar şi în cursul acţiunii; în sfârşit, logistica nu este, în fond, decât ştiinţa de a pregăti sau de a asigura aplicarea celorlalte două.“[137]

Unii au criticat aceste definiţii, spune Jomini., fără să pună altceva mai bun în loc. Este adevărat că soarta unor bătălii a fost decisă adesea prin simple mişcări strategice, dar aceasta s-a întâmplat numai în cazuri speciale,

[137] Gérard Chaliand, *Op.cit.*, p. 885.

adică împotriva unor armate disperate, incapabile să opună o reacţie adecvată. În aceste condiţii, multe bătălii au fost câştigate. De aceea, el revine cu o definiţie şi mai precisă: „S-ar putea spune că *tactica* este lupta, iar *strategia* cuprinde întregul război, înainte de luptă şi după luptă, cu excepţia staţionărilor, dar şi ele aparţin strategiei pentru a decide asupra celor care trebuie făcute şi cum trebuie acoperite şi protejate. Strategia decide unde trebuie să se acţioneze; *logistica* aduce şi plasează trupele în acest loc; tactica decide întrebuinţarea lor şi modul de execuţie“[138]

Marea tactică, după Jomini, cuprinde următoarele obiective:

1. alegerea poziţiilor şi a liniilor bătăliei defensive;
2. raportul şi relaţia apărare-ofensivă în luptă;
3. diferitele ordini de bătaie sau marile manevre proprii atacului unei linii inamice;
4. întâlnirea a două armate în marş şi bătăliile neprevăzute;
5. surprinderile armatelor;
6. dispoziţiile pentru conducerea trupelor în luptă;
7. atacul poziţiilor şi taberelor retrase;
8. ajutorul.

Toate celelalte operaţii ale războiului intră în ceea ce Jomini numeşte detalii ale *micului război*. Acestea sunt: convoierea, furajele, luptele parţiale ale avangărzii sau ariergărzii, atacul posturilor mici, cu alte cuvinte tot ce este executat de o divizie sau de detaşamente izolate.

Aceste chestiuni extrem de precise, care nu prea lasă spaţiu de interpretare sau de manevră cuvintelor, au avut rolul lor în epoca modernă. Este vorba de organizarea riguroasă a acţiunilor militare, de stabilirea clară a responsabilităţilor războiului, de delimitarea între politic şi militar, precum şi între diferitele componente ale dispozitivului militar.

Fără astfel de delimitări, acţiunea militară ar fi continuat să se menţină în confuzia Evului Mediu.

Ulterior, s-a mai ieşit din astfel de rigidităţi, definiţiile fiind mult mai largi, pentru că aşa sunt şi confruntările, aşa este şi viaţa. Matematica războiului este una de tip probabilist, chiar haotic, nu toate bătăliile se supun aceloraşi reguli. Nici toate zilele anului nu sunt la fel.

Despre principiul fundamental al războiului. Jomini este convins că există un principiu fundamental al tuturor operaţiilor războiului, care guvernează toate acţiunile şi toate bătăliile, poate cu excepţia celor duse împo-

[138] Idem, p. 885

triva hoardelor sălbatice, în care inamicul nu respectă nici un fel de principiu.

Acest principiu consistă în:

1. A duce, prin combinaţii strategice, grosul forţelor unei armate, succesiv, asupra punctelor decisive[139] ale unui teatru de război şi, atât câte este posibil, asupra comunicaţiilor inamicului fără a le compromite pe cele proprii.

2. A manevra în aşa fel încât să angajezi grosul forţelor numai împotriva fracţiunilor armatei inamice.

3. În ziua bătăliei, să dirijezi, prin manevre tactice, grosul forţelor tale asupra punctelor decisive ale câmpului de bătaie sau asupra unor părţi ale liniei inamice.

4. A face în aşa fel încât masele armatei tale să fie nu numai prezente în punctul decisiv, dar şi să fie puse în acţiune cu energie şi în totalitate, în aşa fel încât să producă un efort simultan.

Arta războiului constă deopotrivă în a aduce forţele asupra acestor puncte decisive şi în a identifica, a recunoaşte şi a lovi astfel de puncte. Un teatru general de operaţii, în definitiv, nu prezintă decât trei zone: dreapta, stânga şi centru.

La fel, fiecare zonă, fiecare front de operaţii, fiecare poziţie strategică şi linie de apărare, precum şi fiecare linie tactică de bătălie are aceleaşi diviziuni, adică două extremităţi şi un centru. Or, punctul decisiv se află undeva în aceste locuri.

Important este să-l vezi şi să-l înţelegi în dinamica lui. De aici, importanţa manevrei pe care o întreprinzi. Ataci pe dreapta, pe stânga sau frontal. Esenţa artei războiului – spune Jomini – nu constă doar în a alege direcţia de atac, deşi aceasta reprezintă, totuşi, punctul fundamental al strategiei.

Arta războiului ţine de talentul execuţiei, de energie, de pricepere, de spiritul de orientare, de arta combinării forţelor între ele şi a forţelor cu mişcarea…

Combinaţii strategice. De îndată ce s-a hotărât declanşarea războiului, primul lucru care trebuie ştiut este dacă acest război va fi ofensiv sau defensiv.

Combinaţiile strategice pot fi următoarele:

[139] Conceptul „**atacul punctelor decisive**“ se foloseşte şi azi, exact în acelaşi sens în care se întrebuinţa şi pe vremea lui Jomini.

COMBINAŢII STRATEGICE	EXPLICAŢII ŞI CARACTERISTICI
Combinaţii ale sistemului operaţiilor	Operaţiile sunt ofensive şi defensive. Ofensiva se prezintă sub diferite faţete: dacă este îndreptată împotriva unui stat mare, îmbracă, în întregime sau în cea mai mare parte, forma unei *invazii*; dacă este vizată o provincie sau o linie de apărare este o *ofensivă ordinară*; dacă nu este decât un atac asupra unei poziţii oarecare a armatei inamice şi se limitează la o singură operaţie, aceasta se numeşte *iniţiativă a mişcărilor*. Din punct de vedere politic şi moral, ofensiva este totdeauna avantajoasă, pentru că se duce pe teritoriul inamic, distruge resursele acestuia şi le conservă pe cele proprii; există însă şi reacţii extrem de virulente împotriva unei astfel de ofensive, atunci când cel atacat se ridică cu toate forţele sale pentru a-şi apăra patria. Sub raport militar, ofensiva are avantaje şi dezavantaje. În strategie, dacă ofensiva este împinsă până la rangul de invazie, dă linii de operaţii întinse în profunzime, care sunt totdeauna periculoase în teritoriul inamic. Ea nu este avantajoasă în strategie decât dacă se foloseşte în mod pasager. Important este să cucereşti şi să menţii iniţiativa strategică. Şi în tactică, ofensiva are avantaje, dar acestea sunt mai puţin numeroase ca în strategie, pentru că lupta este strânsă, la vedere, ceea ce cucereşti azi, poţi pierde mâine etc. Dacă aceste două operaţii – ofensiva şi apărarea – sunt combinate bine, ele pot da rezultate remarcabile şi în războiul defensiv, scopul acestui tip de război fiind acela de a apăra teritoriul vizat de inamic, a-i uza forţele, a-l obliga, în final, să renunţe la ofensivă, deci la război. În cele din urmă, este posibil ca armata care s-a apărat, după ce a echilibrat raportul de forţe, să treacă la ofensivă împotriva armatei care a ata-

	cat. De aceea, apărarea nu trebuie să fie inertă, ci ofensivă. În primele trei campanii ale războiului de şapte ani, Frederic cel Mare a fost agresor; în următoarele patru, el a trebuit să ducă o apărare ofensivă. L-au ajutat, bineînţeles, şi adversarii săi. La fel şi Wellington, care a jucat cam acelaşi rol în cea mai mare parte a carierei sale, în Portugalia, în Spania şi în Belgia.
Combinaţii ale teatrului de operaţii	Un teatru de operaţii cuprinde toate ţinuturile în care două puteri se pot ataca, fie în teritoriul lor propriu, fie în cel al aliaţilor sau al altor puteri secundare antrenate în conflict. Teatrul de război poate cuprinde însă şi zone maritime, şi atunci el se extinde dincolo de graniţele unui singur stat. *Teatrul general de război* este vast. El nu trebuie confundat cu teatrul de operaţii pe care fiecare armată îl deschide acolo unde luptă. Este posibil ca operaţiile să fie combinate, sau fiecare armată să acţioneze separat. În primul caz, teatrul este un fel de eşichier pe care strategia face în aşa fel încât armatele să acţioneze împreună, coordonat, pentru atingerea unui scop comun. În cel de al doilea, fiecare armată va avea teatrul ei de operaţii. *Teatrul de operaţii* al unei armate cuprinde terenul pe care acţionează acea armată. Independent de accidentele topografice, fiecare teatru sau eşichier asupra căruia trebuie să se opereze cu una sau mai multe armate se compune, pentru cele două părţi, din: 1. o bază de operaţii fixe; 2. un scop obiectiv principal; 3. fronturi de operaţii, fronturi strategice şi linii defensive; 4. zone şi linii de operaţii; 5. linii strategice temporare şi linii de comunicaţii; 6. obstacole naturale sau artificiale care trebuie trecute sau care sunt opuse inamicului;

	7. puncte strategice geografice important de a fi ocupate în ofensivă sau acoperite în apărare; 8. baze de operaţii accidentale şi intermediare între scopul obiectiv şi baza pozitivă; 9. puncte de refugiu în caz de revers. Pornind de la aceste remarci, s-au purtat, în teoria militară, numeroase discuţii pe foarte multe teme, cum ar fi cele privitoare la drumurile convergente, la alegerea fluviilor ca linii de operaţii, ca linii strategice, de apărare sau, pur şi simplu, de aprovizionare etc. Aceleaşi discuţii s-au purtat şi pe teme referitoare la punctele decisive, la rolul jucat de terenul muntos asemenea zidului chinezesc etc. Napoleon, totuşi, spunea că „o armată trebuie să treacă peste tot unde un om poate să pună piciorul". Acest lucru l-a dovedit şi armata lui Gingis Han care a trecut, pe timp de iarnă, în şase luni, dificilii munţi Tianşan, pentru a zdrobi rezistenţa lui Mohamed. De unde rezultă – aşa cum susţine şi Jomini – că, într-un teatru de război, nu există accidente topografice sau artificiale insurmontabile.
Combinaţii ale bazelor de operaţii	Primul punct al unui plan de operaţii este asigurarea unei bune *baze de operaţii*. Baza de operaţii este suprafaţa sau porţiunea dintr-un stat de unde o armată îşi va extrage resursele şi întăririle, de unde ea va pleca pentru o expediţie ofensivă, unde va găsi un refugiu în caz de nevoie şi, în sfârşit, pe care va trebui să se sprijine dacă trebuie să-şi apere ţara. Porţiunea aceasta de teren trebuie să îndeplinească anumite condiţii care să răspundă scopurilor şi obiectivelor războiului: să aibă obstacole naturale şi artificiale, resurse etc. În afară de aceasta, mai trebuie amenajată o bază în linia a doua. Fiecare armată poate avea succesiv mai multe baze. Spre exemplu, o armată franceză care operează în Germania – scrie Jomini – ar avea, ca primă bază, Rinul. Înapoia Rinului, ea ar pu-

	tea avea baze pe Meuse sau pe Moselle, pe Sena şi chiar pe Loara. Şi despre aceste baze s-au purtat, la vremea respectivă, discuţii numeroase. Nimeni nu a contestat însă necesitatea lor. Ele trebuie să fie atâtea de câte are nevoie o armată şi organizate în aşa fel încât să asigure toate funcţiunile strategice, de la cele care ţin de strategia forţelor şi mijloacelor până la asigurarea condiţiilor desfăşurării corespunzătoare, neîntrerupte şi oportune a operaţiilor.
Combinarea punctelor şi liniilor strategice, a punctelor decisive ale teatrului de război şi a obiectivelor de operaţii	Punctele şi liniile strategice erau, în vremea lui Jomini, de natură diversă. La fel au rămas şi acum, păstrând, bineînţeles, proporţiile. Unele sunt puncte strategice geografice permanente. Altele devin strategice datorită plasamentului forţelor inamicului sau al forţelor proprii. Acestea sunt, ceea ce autorul numeşte *puncte strategice de manevre*. Unele au o importanţă mai mică, altele au o mare importanţă. Pe acestea din urmă Jomini le numeşte *puncte strategice decisive*. Calitatea de puncte strategice este dată de importanţa militară, fie ca noduri de transport sau de comunicaţii, fie ca puncte obligatorii de trecere, fie ca noduri orografice etc. şi, dacă, bineînţeles, se găsesc în teatru, în zona acţiunilor sau în oricare alt loc care are o legătură cu războiul respectiv sau cu teatrul de război. Liniile strategice, geografice sau relative, sunt totdeauna temporare. Ele ţin de modul de desfăşurare a acţiunilor şi leagă punctele strategice decisive şi obiective. Acestea sunt sau pot fi *linii strategice permanente*, cu rol foarte important în desfăşurarea operaţiilor. *Punctul strategic decisiv* este cel care influenţează în mod notabil fie ansamblul unei campanii, fie una din acţiunile majore care se duc în zonă. Aceste puncte decisive sunt de mai multe feluri: unele sunt puncte sau linii geografice care

	au o importanţă permanentă şi derivă din configurarea eşichierului: valea Dunării, Rinul, Meuse, Marea Nordului etc. Toata acestea, ca şi intersecţiile mai multor văi, creste, căi de comunicaţii, magistrale etc., pot fi considerate astfel de puncte şi linii. Jomini arată că unul din aceste puncte strategice decisive permanente este oraşul Leipzig, întrucât se găseşte la joncţiunea tuturor comunicaţiilor din Nordul Germaniei. De altfel, toate capitalele europene şi nu numai sunt astfel de puncte. Categoria următoare de puncte decisive cuprinde ceea ce rezultă din efectuarea manevrelor şi include acele puncte ce fac parte din amplasamentul trupelor celor două părţi. Rezultă, ca principiu general, că *punctele decisive de manevră* sunt cele ale extremităţilor inamicului, de unde acesta poate fi separat mai uşor de baza sa şi de armatele sale secundare, fără ca trupele proprii să-şi asume prea multe riscuri. Punctul decisiv al unui câmp de bătălie se determină astfel: 1. prin configurarea terenului; 2. prin combinarea localităţilor cu scopul strategic pe care şi-l propune o armată; 3. prin amplasamentul forţelor respective.
Combinarea punctelor obiective	Există puncte de manevră şi altele care sunt geografice, cum ar fi spre exemplu o fortăreaţă importantă, linia unui fluviu, un front de operaţii care oferă linii de apărare sau puncte de sprijin pentru acţiunile viitoare. Combinarea manevrelor şi acestor puncte, analiza lor, în funcţie de obiectivele urmărite, de circumstanţe şi de situaţia reală ar putea duce la soluţii foarte interesante. În strategie, scopul unei campanii determină obiectivul strategic. Dacă acest obiectiv este ofensiv, punctul va fi ocuparea capitalei inamice, sau a unei provincii militare a cărei pierdere l-ar putea determina pe inamic să ceară pace. În răz-

	boiul de invazie, cel care asaltează îşi propune ca obiectiv cucerirea capitalei inamicului. În apărare, punctul obiectiv va fi apărarea a ceea ce atacatorul vrea să cucerească. Punctul principal obiectiv al defensivei va fi apărarea capitalei. *Obiectivele de manevră* se referă la distrugerea sau descompunerea armatei inamice. Primul dintre cei care au înţeles acest principiu a fost Napoleon. El şi-a propus ca obiectiv decisiv, în primul rând distrugerea armatelor inamicului. Acest principiu n-a avut, în campania din Rusia, acelaşi succes ca în Germania. Dar aceasta este o excepţie. Regula rămâne. O altă interpretare pe care o dă Jomini acestui sistem este combinarea obiectivelor politice cu cele strategice, în sensul influenţării, prin combinaţii de cabinet, a obiectivelor strategice. În acest caz, astfel de combinări s-ar numi *puncte obiective politice*. Uneori, războaiele sunt declanşate pentru a satisface obiective politice, adesea foarte importante, dar de multe ori foarte puţin raţionale şi care, strategic vorbind – spune Jomini –, conduc mai degrabă la greşeli grave decât la operaţii utile.
Combinări ale fronturilor de operaţii, ale fronturilor strategice, ale liniilor de apărare şi poziţiilor strategice	Rezultă din astfel de combinări, fronturile operaţiilor, fronturile strategice, liniile de apărare şi poziţiile strategice. Între acestea există raporturi foarte strânse, dar şi diferenţieri specifice importante.
Fronturi de operaţii şi fronturi strategice	O armată, imediat ce ajunge în teatru, ocupă *poziţii strategice*. Frontul pe care se dispune pentru a face faţă inamicului se numeşte *front strategic*. Porţiunea de unde se aşteaptă să acţioneze inamicul se numeşte *front de operaţii*. Aceste fronturi sunt atât de apropiate ca rol şi loc, încât, uneori, se confundă. Denumirea de *front strategic* este cea mai potrivită – consideră Jomini – pentru a desena poziţiile reale ocupate de armată, în timp ce numele de *front de operaţii*

	desemnează spaţiul geografic care separă cele două armate, are o dezvoltare ce se integrează fronturilor lor strategice şi localizează mai bine locul probabil unde va avea loc confruntarea.
Combinarea liniilor de apărare	*Liniile de apărare* sunt strategice şi tactice. Cele strategice ţin de sistemul de apărare al statului, cum ar fi, spre exemplu, liniile de frontieră fortificate, aliniamente fortificate etc., în timp ce altele sunt sau pot fi linii pasagere dar de importanţă strategică. În vremea aceea, liniile de frontieră erau primele linii de apărare strategică şi, de aceea, se căuta ca ele să se sprijine pe obstacole naturale puternice (lanţuri muntoase, fluvii etc.). Fluvii, precum Oder, Rin, Elba erau considerate linii de apărare foarte puternice, permanente. În ceea ce priveşte *liniile de apărare eventuale*, se poate spune că orice obstacol – lanţ muntos de mai mică importanţă, râuri, locuri greu accesibile etc. – erau privite ca linii de apărare deopotrivă strategice şi tactice.
Combinarea poziţiilor strategice	Există poziţii strategice şi poziţii tactice. Primele se ocupă pentru un timp dat cu scopul de a cuprinde frontul de operaţii pe o suprafaţă mare, mult mai mare decât cea pe care, probabil, va avea loc lupta. Aceste poziţii se aleg înapoia unor cursuri de apă, a frontierei, a unor linii de apărare etc. Jomini include în aceeaşi clasă şi campările temporare, etapele de marş, taberele etc. Poziţiile strategice sunt, în general, poziţii de observare, de aşteptare, de sondare, urmărindu-se, prin ele, facilitarea manevrelor, a poziţionării tactice, a desfăşurării ulterioare a acţiunilor. În defensivă, este avantajos ca fronturile strategice şi liniile de apărare să aibă, pe flancuri, ca şi de front, obstacole puternice, naturale şi artificiale care pot servi ca punct de sprijin. Ele pot oferi un front strategic numit *pivot al operaţiunilor*. Aceşti pivoţi nu sunt altceva decât baze parţiale pentru un anumit timp care nu tre-

buie confundaţi cu pivoţii unei manevre. În campania din 1796, Verona a fost un excelent pivot de operaţii pentru toate acţiunile pe care Napoleon le-a întreprins timp de opt luni. În 1813, Dresda a fost, de asemenea, pivotul tuturor mişcărilor sale.

Pivoţii de manevră sunt corpuri mobile care se lasă într-un punct a cărui ocupare este esenţială, în timp ce grosul forţelor continuă acţiunile principale. O dată manevra încheiată, pivotul de manevră îşi încetează existenţa. *Pivotul de operaţiuni* este un punct material, avantajos sub dublul raport, strategic şi tactic, şi care serveşte drept punct de sprijin pentru întreaga campanie.

Linia de apărare nu e bine să fie prea extinsă. Şi *frontul strategic* trebuie să aibă limite rezonabile pentru a se putea reuni fracţiunile care-l compun într-un punct comun, în timpul cel mai scurt posibil.

Frontul de operaţii trebuie să fie optim. Dacă este prea restrâns, va fi dificil, pentru armata care se află în ofensivă, să întreprindă o manevră strategică eficientă, în timp ce, pentru armata din apărare, va fi uşor de acoperit.

Dacă este prea larg, dă posibilitatea celui care se apără să se sustragă manevrelor combinate, şi chiar să întreprindă, la rându-i, manevre strategice eficiente pe linii interioare.

Poziţiile strategice oferă aceleaşi combinaţii. Condiţiile esenţiale pentru o astfel de poziţie sunt ca forţele proprii să fie mai concentrate decât cele ale inamicului şi ca toate părţile armatei să aibă comunicaţii facile şi sigure pentru a se reuni fără ca inamicul să se poată opune.

Astfel, la forţe aproximativ egale, toate poziţiile centrale sau interioare ar fi preferabile poziţiilor exterioare, pentru că acestea din urmă ocupă un front mai larg, ceea ce înseamnă divizarea forţelor. O armată trebuie să aibă una sau două poziţii tactice recunoscute dinainte. Aşa a

	procedat Napoleon la Rivoli şi la Austerlitz, Wellington la Waterloo şi arhiducele Carol la Wagram. Este bine ca un general să-şi dispună forţele în aşa fel încât să realizeze un *careu strategic*. Punctul de şoc ar trebui să fie în centrul acestui careu.
Combinarea zonelor şi a liniilor de operaţii	Prin *zonă de operaţii* se înţelege o anumită fracţiune a teatrului de război care va fi parcursă de o armată într-un scop determinat, fie că acţionează izolat, fie că mişcările sale vor fi combinate cu cele ale unei armate secundare. Uneori, o zonă de operaţii nu prezintă decât o singură linie de operaţii, atât prin configurarea terenului, cât şi prin numărul mic de drumuri practicabile. Dar, de regulă, o zonă prezintă mai multe linii de operaţii. Numărul lor depinde de proiectul generalului, dar şi de numărul de comunicaţii. Nu fiecare drum poate deveni o linie de operaţii, dar fiecare drum foarte bun, dacă nu este ocupat, poate deveni o astfel de linie. *Zona de operaţii* este o fracţiune dintr-un teatru de operaţii, mai exact dintr-un teatru general de război. *Linia de operaţii* este o componentă a zonei de operaţii. *Linia strategică* va desena liniile importante care leagă diverse puncte decisive ale teatrului de război, fie între ele, fie cu frontul de operaţii al armatei. Acelaşi nume se dă şi liniilor care urmează armata pentru a atinge unul dintre aceste puncte sau trupa care întreprinde un marş în vederea unei manevre decisive, deviind pe moment de la linia principală de operaţii. *Liniile de comunicaţii* desenează drumurile practicabile care leagă diferitele fracţiuni ale armatei într-o zonă de operaţii. Există o *linie principală de operaţii*, cea pe care o vor urma forţele principale.
Combinări strategice între alegerea şi direcţia liniilor de operaţii	Există două sau trei zone de operaţii pe un teatru, iar avantajele lor depind cel mai adesea de localităţi. Cu liniile de operaţii este altceva.

Ele sunt ceva mai complicate.

Liniile de operaţii simple sunt cele ale unei armate care acţionează în aceeaşi direcţie a unei frontiere, fără să formeze corpuri independente.

Liniile de operaţii duble sunt cele formate de două armate independente care acţionează spre aceeaşi frontieră sau cele care urmează două mase aproximativ egale în forţe şi care se supun aceluiaşi şef, dar care acţionează separat, la distanţe mari, într-un lung interval de timp.

Liniile de operaţii interioare sunt cele pe care una sau două armate le formează pentru a se opune mai multor mase inamice, dar cărora li se dă o direcţie astfel încât să permită apropierea diferitelor corpuri şi legarea acţiunii lor înainte ca inamicul să aibă posibilitatea să le opună forţe mai numeroase.

Liniile exterioare sunt cele folosite de o armată pentru a combate două extremităţi ale uneia sau mai multor mase inamice.

Liniile de operaţii concentrice sunt mai multe linii care pornesc din puncte îndepărtate pentru a sosi în acelaşi punct, înaintea sau înapoia bazei.

Liniile divergente sunt cele pe care le foloseşte o armată şi care pleacă dintr-un punct dat şi se divizează, pentru ca forţele să ajungă în mai multe puncte divergente.

Liniile profunde sunt cele care, pornind de la bază, parcurg o suprafaţă întinsă pentru a duce la atingerea scopului.

Există, desigur, şi *linii secundare*, prin care se realizează legăturile dintre două armate.

Liniile accidentale sunt cele impuse de noile direcţii ale operaţiilor. Ele sunt foarte importante. De sesizarea lor, depinde, adesea, succesul. Este apanajul oamenilor de geniu, al marilor comandanţi de a le sesiza şi folosi.

Liniile de operaţii provizorii nu sunt decât variante ale liniilor de operaţii principale, măsuri

	care se iau pentru ca operaţiile să nu suporte întreruperi sau discontinuităţi. La acestea se pot adăuga şi aşa-numitele *linii definitive*, care nu sunt altceva decât linii care nu pot fi nici întrerupte, nici eludate şi pe care inamicul nu le poate perturba, interzice sau întrerupe.
Combinarea liniilor strategice	*Liniile strategice de manevră* diferă esenţialmente de *liniile de operaţii*. Liniile strategice sunt de mai multe feluri. Unele au caracter permanent şi o importanţă deosebită (de exemplu, linia Dunării sau cea a Rinului, lanţul muntos al Alpilor sau cel al Balcanilor). Se numesc, de asemenea, *linii strategice* toate comunicaţiile care duc, pe calea cea mai directă şi cea mai avantajoasă, de la un punct important la altul, spre exemplu, de la frontul strategic la toate punctele care urmează să fie atinse. Toate teatrele de război sunt împânzite de astfel de linii, dar unele au o importanţă cu totul deosebită. Există o mare diferenţă între *linia generală de operaţii.* adoptată pentru întreaga campanie, şi *liniile eventuale*, care sunt schimbătoare în funcţie de operaţiile armatelor. *Liniile strategice de manevră* sunt combinaţii de linii în vederea efectuării manevrei. Aceste linii sunt: *concentrice*, atunci când se pregăteşte o lovitură decisivă; *excentrice,* după o victorie; *interioare*, dacă forţele armatelor sunt egale; *exterioare,* pentru cele care au o mare superioritate numerică.
Combinarea mijloacelor de asigurare a liniilor de operaţii prin baze pasagere sau rezerve strategice	Când se pătrunde, prin ofensivă, într-un teritoriu străin, se formează *baze eventuale* care, fără să fie nici atât de sigure, nici atât de puternice precum cele din cadrul propriilor frontiere, pot fi totuşi considerate ca *baze pasagere*. Spre exemplu, un fluviu, cu câteva capete de pod şi două, trei localităţi importante, poate constitui o astfel de bază, cu condiţia să nu se găsească în apropiere o forţă ostilă.

	Aceste baze temporare îndepărtate sunt un fel de puncte de sprijin care pot fi considerate, mai degrabă, eventuale linii de apărare. În cazul în care nu se pot constitui astfel de baze sau astfel de puncte, se stabileşte o *rezervă strategică* (Jomini considera aceste rezerve ca fiind o invenţie a epocii moderne).
Combinarea rezervelor strategice	Rezervele joacă un rol important în războaiele moderne. Odinioară, despre acestea, abia de exista o idee – spune Jomini. Dar, cum orice lucru nou este cultivat cu ardoare, de la guvernul care pregăteşte rezervele naţionale, până la comandantul de pluton, toată lumea vrea, în epoca la care ne referim, să aibă rezerva sa. Crearea *rezervelor naţionale* face parte din politica militară; un guvern înţelept ţine să aibă din timp astfel de rezerve pentru a-şi completa armata activă. Este însă treaba generalului să le dispună şi să le folosească, atunci când ele se află în raionul comandamentului său. Rezervele unei armate sunt de două feluri: cele care sunt în liniile de bătaie, gata de luptă; cele care sunt destinate să completeze o armată şi care pot ocupa un loc important în teatru, servind ca rezerve strategice. În toate campaniile, Napoleon şi-a organizat serioase rezerve strategice. De fapt, considerăm că şi în modul cum a ştiut să-şi creeze şi să-şi folosească rezervele a constat geniul său inconfundabil. Rezerve strategie nu înseamnă însă doar un număr de unităţi dispuse undeva, într-un loc anume din care pot interveni. Ele înseamnă şi un sistem complex de recrutare, de pregătire a unităţilor, de alcătuire a stocurilor, de depozitare, de transport, de comunicaţii etc. Rezervele sunt utile mai ales în ţinuturile care prezintă un dublu front al operaţiilor. Folosirea şi combinarea rezervelor ţine de talentul generalului, de arta militară. Constituirea

	şi folosirea lor depind de starea ţării, de profunzimea liniilor de operaţii, de natura punctelor fortificate, de proximitatea inamicului. Rezervele trebuie să ocupe punctele strategice cele mai interesante, care se găsesc între baza reală a frontierelor şi frontul de operaţii sau între punctul obiectiv şi bază. Şi în vremea lui Jomini, ca şi în zilele noastre, rezervele îndeplineau cam aceleaşi funcţiuni şi se supuneau aceloraşi raţiuni. La urma urmei, arta strategică constă, între altele, şi în marea artă a constituirii, pregătirii şi folosirii oportune a rezervelor strategice.

Cu Clausewitz, Jomini şi teoreticienii care au urmat, intrăm deja într-o dezbatere foarte complexă şi foarte amănunţită despre teoria, filosofia şi practica războiului. Vor urma sute de eseuri, compendii, studii şi tratate care vor face obiectul unor elaborări extrem de aprofundate. Între acestea se înscriu şi maximele lui Jomini asupra liniilor de operaţii. Aceste maxime sunt foarte importante, întrucât alegerea, configurarea, pregătirea şi folosirea liniilor de operaţii au fost considerate, în toate timpurile, elementele cele mai complexe şi cele mai delicate ale artei militare.

Reflecţii asupra liniilor de operaţii

„Dintre toate evenimentele analizate mai sus şi cele care au urmat primei publicări a acestui capitol, în 1805, cred putem deduce maximele următoare:

1. Dacă arta războiului consistă în a pune în acţiune cât mai multe forţe posibile în punctul decisiv al teatrului de operaţii, alegerea liniei de operaţii, fiind primul mijloc de a ajunge aici, poate fi considerată ca bază fundamentală a unui bun plan de campanie.

2. Direcţia care se convine să se dea acestei linii depinde nu numai de situaţia geografică a teatrului de operaţii, ci şi de amplasamentul forţelor inamice pe eşichierul strategic. Totodată, nu se va şti dacă aceasta va fi dată pe centru sau pe extremităţi: numai în cazul în care s-ar dispune de forţe infinit superioare, ar fi posibil să se acţioneze de front şi asupra extremi-

tăţilor în acelaşi timp; în oricare altă circumstanţă, aceasta ar fi o greşeală capitală[140].

În general, se poate spune că cea mai bună direcţie a unei linii de manevră va fi asupra centrului inamicului, dacă acesta comite greşeala de a-şi diviza forţele pe un front prea mare; dar, în oricare altă ipoteză, dacă eşti stăpânul alegerii tale, va trebui ca direcţia să fie dată spre una dintre extremităţi şi de aici spre spatele liniei de apărare şi frontului de operaţii al inamicului.

Avantajul acestei direcţii nu provine numai din faptul că, atacând o extremitate, nu lupţi decât cu o parte din armata inamică, ci şi din aceea că linia sa de apărare este ameninţată să fie întoarsă.

Totodată, când se operează asupra centrului inamicului, nimic nu se poate opune adoptării sistemului în unghiuri drepte al lui Bülow, cu condiţia ca liniile duble de care este nevoie să fie interioare.

3. Nu trebuie să se creadă totuşi că este suficient să câştigi extremitatea unui front de operaţii inamice pentru a putea să te arunci fără să fi contracarat asupra spatelui acestuia, întrucât sunt cazuri în care, acţionând astfel, te trezeşti tu însuţi cu comunicaţiile tăiate. Pentru a evita acest pericol, trebuie să dai liniilor tale de operaţii o direcţie geografică şi strategică în aşa fel încât armata să păstreze înapoia ei o linie de retragere sigură sau, la nevoie, să găsească una alăturată unde ar putea să se arunce pentru a recâştiga baza prin una dintre acele schimbări de linii de se va vorbi la punctul 12.

4. Pentru a manevra în mod înţelept, trebuie evitată formarea a două armate independente pe aceeaşi frontieră: un astfel de sistem n-ar putea fi convenabil decât în cazul unor mari coaliţii, sau când ai forţe imense pe care nu le poţi întrebuinţa în aceeaşi zonă de operaţii, fără să produci încurcături mai periculoase decât utile. Mai mult, în acest caz, va trebui ca cele două armate să fie subordonate aceluiaşi şef, care-şi va avea cartierul general în cadrul armatei principale.

5. Ca urmare a acestui principiu, o linie de operaţie simplă, pe aceeaşi frontieră, va fi mai avantajoasă faţă de una dublă.

6. Se poate întâmpla totuşi ca o linie dublă să devină necesară, mai întâi prin configuraţia teatrului de război, apoi pentru că va trebui să se opună câte o parte din armată fiecărei mase mari care se va forma.

7. În acest caz, liniile interioare sau centrale sunt preferabile celor două linii exterioare, de vreme ce armata care va avea linia interioară va putea

[140] Nu se calculează inferioritatea unei armate după numărul exact al soldaţilor; talentul şefului, moralul trupelor, calităţile lor constitutive contează la fel de mult în balanţă, iar superioritatea va fi totdeauna relativă, deşi proporţiile numerice rămân aproximativ aceleaşi.

să realizeze cooperarea cu fiecare dintre fracţiunile sale pe un plan combinat între, reuşind să adune grosul forţelor sale înaintea inamicului, pentru a decide succesul campaniei[141].

O armată ale cărei linii de operaţii oferă astfel de avantaje, poate ajunge, printr-o mişcare strategică complicată, să zdrobească succesiv fracţiunile adversarului care s-ar expune alternativ loviturilor sale. Pentru a asigura reuşita acestei mişcări, se va lăsa un corp de observaţie în faţa acelei părţi a armatei inamicului care se doreşte a fi ţinută în şah, cerându-se acestui corp să nu accepte un angajament serios, ci să-l atragă pe inamic într-un teren accidentat, el repliindu-se în cadrul armatei principale.

8. O linie dublă ar putea, de asemenea, să fie convenabilă când există o superioritate pronunţată şi pot fi efectuate manevre pe două direcţii, fără a risca distrugerea vreunuia dintre aceste corpuri de către inamic. În această ipoteză, ar fi o greşeală ca forţele să fie înghesuite asupra unui singur punct, privându-le astfel de avantajul superiorităţii şi punând o parte din aceste forţe în imposibilitatea de a acţiona. Totuşi, formând o linie dublă, va fi totdeauna înţelept să se întărească acea parte a armatei care, prin natura teatrului şi prin situaţia celor două părţi, va fi chemată să joace rolul cel mai important.

9. Principalele evenimente ale ultimelor războaie dovedesc justeţea altor două maxime. Prima este aceea că două mase interioare, care se susţin reciproc şi fac faţă, la o anumită distanţă, la două mase inamice superioare ca număr, nu trebuie să se lase strânse de inamic într-un spaţiu prea strâmt, unde vor sfârşi prin a fi simultan copleşite, aşa cum s-a întâmplat cu Napoleon în celebra bătălie de la Leipzig.

Cea de a doua este aceea că liniile interioare nu trebuie să se întindă excesiv, pentru a nu se da inamicului posibilitatea să repurteze un succes asupra corpurilor secundare lăsate în observaţie.

Dar aceasta ar putea să se întâmple totuşi, atunci când scopul principal al războiului o cere; în acest caz, s-ar putea privi cu indiferenţă ceea ce se întâmplă în punctele secundare.

10. Din aceeaşi raţiune, două linii concentrice valorează mai mult decât două linii divergente; primele, mai conformiste principiilor strategiei, au avantajul de a acoperi liniile de comunicaţii şi de aprovizionare; dar, pentru a fi ferite de pericol, trebuie să fie combinate în aşa fel încât cele două armate care le parcurg să nu poată să întâlnească izolat forţele reunite ale inamicului, înainte ca ele să fie în măsură să opereze joncţiunea lor.

[141] Arta de a manevra pe linii interioare a fost folosită cu strălucire de Ion Vodă, Ştefan cel Mare şi Mihai Viteazul.

11. Liniile divergente pot totuşi să fie convenabile, după o bătălie câştigată sau după o operaţie strategică prin care s-a reuşit să se divizeze forţele adverse şi să se rupă centrul său. Atunci este natural să se dea maselor direcţii excentrice pentru a termina dispersarea celui învins. Dar, chiar dacă acţionează divergent, aceste mase se găsesc totuşi pe linii interioare, fiind mult mai uşor de reunit decât cele ale inamicului.

12. Se întâmplă câteodată ca o armată să se vadă forţată să schimbe linia de operaţii în mijlocul unei campanii, O astfel de schimbare numinduse *linie accidentală*. Este o manevră dintre cele mai delicate şi dintre cele mai importante, care poate dă dea rezultate excepţionale, dar, tot atât de uşor, poate duce şi la un mare revers, dacă nu se combină cu sagacitate, pentru că nu se foloseşte decât pentru a scoate armata dintr-o situaţie încurcată.

Napoleon a proiectat mai multe asemenea schimbări, căci el avea obiceiul, în invaziile sale aventuroase, de a fi gata să pareze evenimentele neprevăzute. În epoca bătăliei de la Austerlitz, el prevăzuse ca, în caz de eşec, să aleagă linia sa de operaţii prin Boemia, care i-ar fi oferit o un ţinut nou şi plin de resurse, în loc să ia linia Vienei, care nu-i oferea decât ruine şi unde arhiducele Carol ar fi putut să-i facă probleme.

În 1814, el a început executarea unei manevre mai îndrăzneţe, dar favorizată cel puţin de localităţi, şi care consta în a se baza pe centura fortăreţelor Alsacia şi Lorena, deschizând pe aripi drumul spre Paris. Este sigur că dacă Mortier şi Marmont ar fi putut să-l ajungă şi dacă el ar fi avut 50.000 de oameni în plus, acest proiect ar fi putut antrena urmări decisive, pecetluind strălucita sa carieră militară.

13. Configurarea frontierelor şi natura geografică a teatrului de operaţii pot să exercite, de asemenea, o mare influenţă asupra direcţiei care se dă acestor linii, ca şi asupra avantajelor ce pot fi obţinute. Poziţiile centrale care formează un unchi proeminent spre inamic, ca Boemia şi Elveţia, sunt cele mai avantajoase, pentru că duc, în mod natural, la adoptarea liniilor interioare şi facilitează mijloacele de întoarcere a inamicului. Laturile acestui unghi proeminent sunt atât de importante încât trebuie să foloseşti toate resursele artei şi pe cele ale naturii pentru a le face inatacabile.

14. Marea artă de a dirija corect liniile de operaţii constă, deci, în combinarea raporturilor lor cu bazele şi cu marşurile armatei, în aşa fel încât să se asigure controlul comunicaţiilor inamicului fără a le expune pe cele proprii. Este cea mai importantă problemă de strategie şi cea mai dificilă de rezolvat.

15. Independent de aceste cazuri precise, există încă unul care exercită o influenţă manifestă asupra direcţiei ce se dă liniilor de operaţii: cel în care principala întreprindere a campaniei constă în a efectua trecerea unui fluviu

mare, în prezenţa unei armate inamice numeroase şi intacte. Se ştie bine că, în acest caz, alegerea liniei de operaţii nu va depinde numai de voinţa generalului comandant sau de avantajul atacării unei anumite părţi a liniei inamice, căci primul lucru de luat în seamă este să ştii punctul unde s-ar putea efectua trecerea cea mai sigură şi asupra căruia s-ar găsi mijloacele materiale necesare.

Când ai pontoane militare suficiente, eşti mai puţin expus vicisitudinilor trecerii. Totuşi, trebuie să alegi punctul care oferă cea mai mare şansă de succes prin localităţi, în raport de poziţionarea forţelor inamice. (…)

16. Există încă o combinaţie de linii de operaţii care nu trebuie să fie trecută sub tăcere. Este diferenţa notabilă care există între şansele unei linii de operaţii stabilite în propriul teritoriu şi cea stabilită în teritoriul inamicului. Natura acestor ţinuturi inamice va influenţa şansele. O armată care trece Alpii sau Rinul pentru a duce războiul în Italia sau în Germania, întâlneşte mai întâi statele de ordin secund. Presupunând că şefii lor sunt aliaţi între ei, vor exista totuşi interese divergente ale acestor mici state, ca ale populaţiile lor, precum şi rivalităţi care vor împiedica unitatea de impulsii şi de forţă ce se întâlneşte într-un stat mare. Dimpotrivă, o armată germană care va trece Alpii sau Rinul, pentru a pătrunde în Franţa, va avea o linie de operaţii mai hazardată şi mai expusă decât cea a francezilor care ar penetra în Italia, căci prima va trebui să se izbească de întreaga masă a forţelor Franţei unită prin acţiune şi prin voinţă.

O armată în apărare, care are linia sa de operaţii pe teritoriul propriu, va face uz de tot: locuitori, autorităţi, producţie, pieţe, magazine publice şi private, arsenale. Totul o favorizează. (…)

Natura ţinuturilor influenţează de asemenea şansele liniilor de operaţii. Stabilirea liniilor de operaţii în ţinuturi fertile, bogate, industriale oferă mai multe avantaje decât cele stabilite în ţinuturi aride şi deşertice, mai ales când nu trebuie să lupţi împotriva unor întregi populaţii. (…) Armatele franceze, obişnuite cu dulceţurile Suabei şi bogatei Lombardii, au trebuit să piară în 1806 în noroaiele de la Pultusk, la fel şi în 1812 în pădurile mlăştinoase ale Lituaniei.

17. Există încă o regulă relativă la liniile de operaţii, căreia mulţi autori i-au acordat o mare importanţă Ea seamănă cu formule geometrice, dar, în aplicaţii, ar putea să fie rânduită în clasa utopiilor. După această regulă, trebuie ca ţinuturile laterale ale fiecărei linii de operaţii să fie debarasate de orice inamic, pe o distanţă egală cu profunzimea acesteia, deoarece, altfel, inamicul ar ameninţa linia de retragere. Geometric, această idee s-a exprimat astfel: *Nu poţi avea siguranţă pentru o operaţie decât dacă inamicul este*

respins în afara unui semicerc al cărui centru este subiectul cel mai apropiat de acest centru şi a cărui rază este egală cu lungimea liniei de operaţii.

Apoi, pentru a proba această axiomă, cu toate că este puţin cam obscură, se demonstrează că unghiurile periferice ale unui cerc care au, ca parte opusă, diametrul, sunt drepte (ceea ce este evident) şi că, în consecinţă, unghiul de 90 de grade impus de Bülow pentru liniile de operaţii, acest faimos *Caput Porci* strategic, este singurul rezonabil: de unde se desprinde în mod caritabil concluzia că toţi cei care văd şi nu vor ca războiul să se facă în mod trigonometric sunt ignoranţi.

Această maximă, susţinută cu atâta ardoare şi foarte specioasă pe hârtie, este dezminţită la fiecare pas de evenimentele războiului; natura ţării, traiectele fluviilor şi munţilor, starea morală a armatelor, spiritul popoarelor, capacitatea şi energia şefilor nu se măsoară prin unghiuri, diametre şi periferii. Fără îndoială, corpuri considerabile nu ar fi tolerate pe flancurile liniei de retragere de o manieră care să îngrijoreze; dar a împinge prea departe maxima atât de lăudată, ar însemna să faci să dispară orice mijloc de a face un pas în ţinutul inamic.

Chiar şi respectabilii discipoli ai lui Euclid, care ar fi capabili să comande o armată, ar trebui, pentru a o face cu glorie şi succes, să uite puţin trigonometria lor; cel puţin aşa a cum făcut Napoleon, ale cărui strălucite operaţii par să aparţină mai mult domeniului poeziei decât celui al ştiinţelor exacte. Aceasta pentru că războiul este mai mult o dramă pasională decât o operaţiune matematică…“[142]

4.3. Războiul politicii, politica războiului. Carl von Clausewitz

Aşa cum în pictură, în literatură, în matematică sau în fizică, există mari oameni, mari creatori sau mari observatori cărora le datorăm pasul făcut înainte pe linia ştiinţei, culturii şi sensibilităţii noastre, şi în arta militară există oameni cărora li se datorează capacitatea omenirii de a înţelege şi altfel războiul decât ca pe catastrofă de tipul cutremurelor sau inundaţiilor, pedepsei divine sau blestemului. Ei sunt descoperitorii *oului lui Columb* în arta militară, arătând că războiul nu este altceva decât un fenomen social, aşa cum cutremurul este un fenomen natural, că el are cauze şi efecte în planul societăţii, că se spune, de fapt, voinţei oamenilor, chiar dacă este greu şi doreros de acceptat acest lucru. Unul dintre aceşti mari observatori ai războiului ca fenomen social, ca instrument al politicii este **Carl Von Clausewitz** (1780 – 1831). General prusac, scriitor militar şi strateg. El este cel care a

[142] Gérard Chaliand, ANTHOLOGIE MONDIALE DE LA STRATEGIE D'OORIGINES AU NUCLEAIRE, Edition Robert Laffont, S.A., Paris, 1990, pp. 909 - 915

sesizat semnificaţia fundamentală a războiului, aceea de a fi un instrument al politicii, o continuare, prin mijloace violente, a politicii. Aceasta este, din păcate, nu numai o caracteristică a societăţilor războinice, ci şi un însoţitor permanent al societăţii umane în general, al fiinţei umane. Agresivitatea, se pare, face parte din natura umană: nolens, volens, oamenii se află într-o permanentă confruntare, iar pe planul raporturilor între societăţi şi comunităţi, într-un permanent război. În 5.600 de ani de istorie, au avut loc peste 14.520 de războaie, care s-au soldat cu peste 3.640.000.000 de morţi şi cu pagube de 500 quintilioane de franci elveţieni[143]. Din cei 5.600 de ani de istorie, doar 292 au fost ani de pace. În acest caz, pacea poate fi înţeleasă, aşa cum arată şi numele, doar ca încheiere a unui război în vederea obţinerii unui răgaz pentru pregătirea altui război. Oricât de dură şi de inumană ar părea o astfel de afirmaţie, ea nu trebuie negată. Niciodată, nici o societate de pe lumea aceasta nu a infirmat-o.

Clausewitz a fost prezent la dezastrul de la Jena din 1806. După ce s-a impresionat de ce a văzut acolo şi după ce şi-a petrecut vreo trei ani – până în 1809 – în prizonierat în Franţa, el a participat la reorganizarea armatei prusace şi, până în 1812, a fost la Şcoala militară din Berlin. A participat la campania din Rusia, apoi a făcut campania dintre anii 1814 şi 1815. În ultima parte a vieţii a condus Şcoala militară din Berlin. În 1831, o epidemie de holeră i-a curmat viaţa, iar opera sa *Vom Kriege* (Despre război) a rămas neterminată. Ea a fost publicată ulterior, prin grija soţiei sale. Singura parte terminată din această operă este cartea a I-a, publicată integral în *Antologia mondială de strategie* a lui Gérard Chaliand[144], într-o traducere nouă. Clausewitz, spre deosebire de mulţi alţi strategi, a fost un gânditor extrem de profund, un filosof al războiului. El configurează fizionomia, resorturile şi configuraţia *războiului absolut* care va guverna lumea de la Revoluţia franceză la cel de al doilea război mondial.

Chiar din cartea I, intitulată *Despre natura războiului*, el scrie că „războiul nu este altceva decât un duel pe o scară mai vastă.“ Clausewitz aduce filosofia războiului în dimensiunile ei simple, inteligibile, după preceptele vremii. „Războiul este deci un act de violenţă care trebuie să constrângă adversarul se execute voinţa noastră.“[145] Violenţa se înarmează cu invenţii din domeniul artei şi ştiinţei pentru a înfrunta violenţa. Scopul acestei violenţe este acela de a-l dezarma pe inamic.

[143] ROMÂNIA ŞI TRATATELE INTERNAŢIONALE, Editura Militară, Bucureşti 1972, p. XIX
[144] Gérard Chaliand, Op. Cit., pp. 816 – 866.
[145] Idem, p. 816

Clausewitz spune că, poate, unele minţi filantropice îşi imaginează că inamicul poate fi dezarmat şi altfel decât prin violenţă, fără vărsare de sânge. Deşi o astfel de soluţie ar fi de dorit, este o eroare care trebuie denunţată. „Într-o problemă atât de periculoasă cum este războiul, cele mai grave erori sunt în mod sigur cele cauzate de bunătate. (…)

Ar fi în zadar şi chiar greşit să vrei să ignorezi natura războiului din cauza repulsiei pe care o inspiră natura sa. Dacă războaiele dintre naţiunile civilizate nu sunt aşa de crude şi de distrugătoare precum cele dintre entităţile necivilizate, aceasta ţine de condiţiile sociale care guvernează aceste state ca şi în cele care configurează relaţiile lor mutuale.“ Războiul rezultă din aceste condiţii şi din aceste relaţii. Ele sunt cele care îl generează, îl limitează şi îl moderează. Dar ele însele nu aparţine războiului; ele sunt preexistente lui. „A introduce un principiu moderator în filosofia războiului ar fi o absurditate“, scrie Clausewitz.

Este o observaţie de mare profunzime. Dacă războiul este precedat de o stare de pace în care există un nivel de civilizaţie şi cultură, un sistem de norme şi de relaţii care proiectează nu numai conduita de colaborare, ci, într-un anume fel, şi pe cea de confruntare, de îndată ce s-a ajuns la violenţa armelor, o astfel de confruntare îşi are legile ei, chiar dacă ele acţionează pe un suport civilizaţional preexistent confruntării armate.

După teoreticianul şi strategul prusac, există două motivaţii care împing oamenii să se confrunte: *sentimentul de ostilitate* şi *intenţia ostilă*. Disputa între componenta pasională, psihologică a războiului şi cea raţională, intenţională nu aduce noutăţi, ci doar moduri diferite de manifestare.

În oricare război trebuie să existe această intenţionalitate. Ura nu este suficientă. Războiul este un act intenţionat de violenţă şi nu există limite în manifestarea acestuia. Fiecare dintre adversari caută să impună celuilalt legea sa. Aceasta duce la acţiuni extreme.

Este, după Clausewitz, primul caz de extremism şi primul caz de reciprocitate. Reţinem: *primul caz de reciprocitate*.

Scopul războiului este *nimicirea forţelor armate ale inamicului*[146]. Pentru aceasta, este necesar, cel puţin în teorie, să se creeze cea mai dificilă situaţie posibilă. Evident, o astfel de situaţie nu poate fi decât aceea în care inamicul să fie dezarmat. Dar, la rândul lui, şi el îşi propune acelaşi obiectiv. Acesta este, după Clausewitz, *cel de al doilea caz de reciprocitate*, care conduce la *cea de a doua conduită extremă*. Reţine. *a doua acţiune recipro-*

[146] În războiul din Irak din martie-aprilie 2003, unul dintre scopurile declarate ale confruntării a fost dezarmarea (prin violenţă) a Irakului şi înlăturarea de la putere a regimului dictatorial al lui Saddam Hussein.

că. Efortul maxim al forţelor ţine de evaluarea adversarului, iar aceasta presupune, pe de o parte, *evaluarea amplorii mijloacelor* sale şi, pe de altă parte, *voinţa sa*. Aceste elemente (chiar şi puterea voinţei) pot fi evaluate. Vom lua atunci măsuri pentru a realiza un raport de forţe convenabil acţiunii noastre. Dar, fără îndoială, şi inamicul va face la fel. De aici rezultă *cel de al treilea caz de reciprocitate* şi *cea de a treia extremă* sau trecere la limită. Reţinem: *a treia acţiune reciprocă*.

Voinţa nu se hrăneşte niciodată cu subtilităţi logice. Realitatea nu răspunde însă totdeauna logicii, de unde şi celebra expresie că nu tot ceea ce este logic este şi adevărat.

Logica ar corespunde cu realitatea dacă:

1. războiul ar fi un act cu totul izolat, care apare brusc, fără vreo legătură cu evenimentele anterioare ale vieţii politice;

2. dacă el constă într-un singur act decisiv sau într-o serie de acte simultane;

3. dacă decizia luată este ea însăşi perfectă, fără să fie influenţată de evoluţia situaţiei politice care rezultă.

Toate acestea sunt condiţii care nu există în realitate. Ele pot fi considerate teorii,pentru a desprinde anumite principii generale care guvernează războiul. Dar războiul nu este niciodată un act izolat. Adversarul nu este o persoană abstractă, nici măcar în ceea ce priveşte voinţa. Războiul nu este produsul unei clipe; el nu izbucneşte pe neaşteptate. Adversarii se studiază mult timp, luând ca bază datele care se cunosc, comportamentul în diferite războaie, ceea ce este de fapt adversarul şi nu ce ar trebui să fie şi să facă.

Războiul nu este un şoc unic, fără durată, o ciocnire violentă de o clipă. Dacă ar fi aşa, s-ar tinde iarăşi spre extreme, pentru că o greşeală n-ar putea fi niciodată corectată. Dar dacă războiul constă într-o succesiune de acţiuni şi, ca atare, decizia presupune tot o succesiune de acte, aşa cum se întâmplă în realitate, fiecare dintre cei doi adversari va căuta să-l cunoască bine pe celălalt, pentru a-şi pregăti acţiune, în funcţie de situaţia reală, concretă. Totuşi războiul se rezumă la un singur act decisiv, din care nu există decât o ieşire defavorabilă sau una favorabilă. În cazul unei desfăşurări nefavorabile, dacă, în prima etapă, ai întrebuinţat toate forţele, o a doua devine de neconceput. În mod real, în cazul pregătirii şi ducerii războiului, este vorba de interacţiuni între cei doi adversari, de condiţionare reciprocă. De aceea, Clausewitz consideră că, în caz de război, nu vor fi mobilizate toate forţele în acelaşi timp. De altfel, înseşi natura şi destinaţia acestor forţe fac imposibilă punerea lor simultană în operă. Aceste forţe sunt: forţele militare propriu-zise, ţara cu teritoriul său şi cu populaţia sa şi aliaţii. Dacă forţele militare pot fi mobilizate în aceleaşi timp, nu se întâmplă aşa cu toate ce-

tăţile, râurile, munţii, locuitorii etc. Nici cooperarea aliaţilor nu depinde numai de voinţa beligeranţilor, ci mai ales de natura relaţiilor internaţionale, fapt pentru care, adesea, ei intervin prea târziu. Clausewitz spune că, în caz de război, *concentrarea tuturor forţelor într-un moment dat este contrară naturii războiului*. Această afirmaţia pare oarecum paradoxală, întrucât, în aceeaşi epocă istorică, Napoleon formulase (în urma experienţei, desigur) *principiul concentrării forţelor în locul potrivit şi la momentul voit*. În realitate, este vorba de aplicarea reală a acestui principiu, de gradarea lui şi, totodată, de conturarea unor alte principii care, nu ne îndoim, vor continua să fie studiate în viitorul războiului de teoria haosului. Este vorba de *dependenţa de adversar* şi *de variaţia condiţiilor iniţiale*. Şi chiar dacă marele strateg nu le-a formulat astfel, meditaţia strategică, gândirea filosofică profundă, experienţa şi intuiţia l-au condus la formularea unor judecăţi de valoare cu largi deschideri spre viitor.

Războiul nu este un capăt de lume. El nu duce la rezultate absolute. Statul învins consideră un război pierdut doar ca o bătălie pierdută. El vede într-o înfrângere doar un rău trecător, o tranziţie, adică o problemă pe care circumstanţele politice o vor rezolva.

Din acest moment, războiul începe să fie înţeles ca un fenomen complex, care nu poate fi redus las una sau mai multe bătălii.

Această primă carte a lui Clausewitz analizează cu minuţie relaţia dintre latura abstractă, teoretică a războiului – care împinge la extreme, la un fel de teorie a jocurilor cu sumă nulă – şi latura practică, realistă a acestuia care atenuează extremele şi accentuează interdependenţele. Probabilităţile din viaţa reală înlocuiesc extremele şi absolutul teoretic – scrie el. Războiul se derobează astfel de legile stricte după care forţele trebuie să fie întrebuinţate la extremă. Legile care guvernează războiul real, războiul pe care-l duc statele este guvernat de *legile probabilităţii.* Realitatea furnizează totdeauna „elementele informaţionale din care putem deduce necunoscutul care rămâne a fi descoperit.“ Această afirmaţie este similară cu principiul adâncirii misterului din cunoaşterea luciferică, enunţat de Lucian Blaga în *Trilogia culturii*, potrivit căruia cu cât cunoaştem mai mult o realitate, cu atât se multiplică necunoscutul, misterul. Războiul – această confruntare violentă a voinţelor politice – este totuşi o acţiune umană conştientă, care nu poate face abstracţie de legile cunoaşterii, de sistemul acestor probabilităţi condiţionate carte guvernează toate fenomenele sociale.

„După caracterul adversarului, după instituţiile sale, după situaţia sa şi circumstanţele în care se găseşte, potrivit legilor probabilităţii, fiecare dintre ele două părţi va trage concluzii privind conduita celuilalt şi se va confor-

ma.“[147] Această frază era formulată la începutul secolului al XIX-lea. Deşi, pragmatic, mulţi alţi autori sesizaseră caracterul complex şi contradictoriu al războiului, nimeni nu formulase ideea că un astfel de fenomen trebuie analizat prin teoria probabilităţii, prin legile probabilităţilor. Dincolo de discursul excepţional al lui Clausewitz privind natura războiului şi caracterul său de instrument al politicii, analiza lui prin prisma legilor probabilităţii este, credem, o adevărată revoluţie în ştiinţa militară.

Obiectivul politic al războiului, care este un *obiectiv mobil*, flexibil, devine un element esenţial al ecuaţiei. Acelaşi obiectiv politic, în epoci diferite, poate să provoace reacţii diferenţiate la popoare diferite sau chiar la acelaşi popor. Din acest motiv, nu putem considera obiectivul politic ca măsură în sine, ci doar în sensul în care el influenţează masele care trebuie mobilizate. Cu alte cuvinte, trebuie să se ţină seama de natura acestor mase, pentru că ele sunt cele care întăresc sau slăbesc acţiunea. „Or, dacă obiectivul militar se acordă cu obiectivul politic, acesta va dispărea în general în măsura în care obiectivul politic va dispărea, cu atât mai mult cu cât acesta are importanţă.“

În aceiaşi termeni este analizată şi durata războiului, subliniindu-se rolul interacţiunii militare în ansamblul ei, adică dependenţele şi interdependenţele care se creează nu numai în teatru, ci şi în tot ceea ce îl condiţionează. Războiul va dura atâta timp cât acţionează principiul ostilităţii, iar cele două state sunt înarmate. Unul abia aşteaptă momentul prielnic pentru a acţiona, în timp ce celălalt aşteaptă.

Totdeauna, după Clausewitz, în mod automat beligeranţii acţionează invers, dar în acelaşi spaţiu al confruntării, deci complementar. Când unul atacă, celălalt se apără. Echilibrul forţelor este relativ şi temporar. Totdeauna, unul va ataca.

Dar ostilităţile nu se vor încheia niciodată. Pacea este relativă. Ea va fi considerată, de cel învins, ca un răgaz pentru a se pregăti să-şi ia revanşa (de regulă, recucerirea teritoriului pierdut, avantaje economice, crearea unui mediu de securitate convenabil etc.). Dar războiul nu este o acţiune continuă. Există o mulţime de războaie în care acţiunea nu ocupă decât o mică parte din timp; restul este inacţiune. Aceasta nu este o contradicţie. Este o realitate.

În măsura în care interesele celor doi beligeranţi sunt opuse, are loc o polaritate., De unde şi *principiul polarităţii*. Acest principiu – spune Clausewitz – se aplică acolo unde principiul pozitiv (ofensiva) şi principiul negativ (apărarea) se anulează reciproc. Desigur, unul câştigă, celălalt pierde. Nu

[147] Gérard Chaliand, *Op.cit.* p. 822.

este acelaşi lucru. Dar suma lor este nulă. Acest principiu nu se aplică realităţii, ci relaţiei.

Mai departe, Clausewitz scrie că apărarea şi atacul sunt de natură diferită şi de forţă inegală. De unde rezultă că, de fapt, principiul polarităţii nu se aplică în aceste circumstanţe. O polaritatea reală s-ar realiza numai atunci când s-ar folosi o singură formă de luptă, diferenţierea constând în motivul pozitiv sau negativ al confruntării (de exemplu, când două echipe egale, trag de aceeaşi frânghie). În ceea ce priveşte confruntarea militară, principiul polarităţii nu constă în relaţia concretă, din teatru, atac – apărare, ci în decizia care ţine de acestea. Totdeauna între forţele care trec la atac şi cele care trec la apărare va fi o diferenţă substanţială. Polaritate priveşte, deci, nu acţiunea propriu-zisă, ci decizia.

Efectul polarităţii este, adesea, anulat de superioritatea apărării asupra atacului, ceea ce explică suspensia actului de război. Fiecare trebuie să fie în măsură să se apere, întrucât apărarea este preferabilă unor acţiuni ofensive nesigure sau unei păci defavorabile.

Cunoaşterea imperfectă a situaţiei este o altă cauză care poate să întrerupă acţiunea militare. Oricare şef militar, în timp de război, nu cunoaşte cu certitudine decât o singură situaţie: pe a sa. Pe cea a inamicului o cunoaşte doar din informaţii, iar acestea nu sunt totdeauna sigure. De aceea, pot fi comise erori atât în ceea ce priveşte iniţiativa, cât şi în ceea ce priveşte acţiunea sau inacţiunea. După Clausewitz, există tendinţa ca forţele inamicului să fie supraestimate, de unde şi efectul de reţinere, de prudenţă, în ceea ce priveşte acţiunea militară. Durata războiului este invers proporţională cu mobilitatea forţelor. De asemenea, perioadele de inacţiune sunt cu atât mai scurte cu cât sunt mai mari tensiunile şi eforturile de război. Iată un principiu care a fost confirmat de-a lungul timpului, deşi efectul acestuia trebuie judecat nu numai după mobilitatea forţelor şi efortul de război, ci şi după amploarea angajării şi aria spaţială a confruntărilor. Chiar dacă forţele din primul război mondial erau mai puţin mobile decât cele folosite în cel de al doilea, durata celor două mari conflagraţii mondiale, în raport cu amploarea angajării şi cu alţi factori care au condiţionat aceste războaie, nu face excepţie de la regula enunţată de strategul austriac.

Războiul, aşa cum s-a spus mai sus, poate avea numeroase perioade de inacţiune. O parte dintre războaiele europene pe care le-a studiat Clausewitz – mai ales cele din Evul Mediu - se caracterizau prin existenţe unor perioade lungi de inacţiune. Această realitate l-a determinat pa Clausewitz să afirme că, neîndoielnic, cu cât sunt mai frecvente asemenea perioade, cu atât mai mult se îndepărtează războiul de extreme, devenind şi mai mult un calcul al probabilităţilor. Aceste perioade de inacţiune oferă posibilitatea

variaţiei condiţiilor iniţiale, apariţiei unor surprize şi, de aceea, ele determină din ce în ce mai mult ca politicienii şi strategii să apeleze la calculul probabilităţilor.

Intervine din ce în ce mai mult hazardul. El este fundamental în calculul probabilităţilor şi devine un factor important şi în război. Natura subiectivă a hazardului şi natura sa obiectivă fac din război un joc. Natura subiectivă a războiului constă în primul rând în mijloacele cu care se duce acesta. O privirea atentă asupra războiului conduce la concluzia că elementul natural al războiului este *primejdia*. Cea mai înaltă calitate în aceste mediu primejdios, în acest sistem al primejdiei îl reprezintă *curajul*. Nu curajul orb, ci curajul însoţit de un calcul prudent. *Bravura, optimismul, temeritatea* şi *îndrăzneala* sunt forme de manifestare a curajului şi toate aceste tendinţe ale sufletului caută hazardul care este elementul lor.

Observăm astfel, că, în mod natural, absolutul de tip matematic nu găseşte niciodată, în arta războiului, fundamente solide pe care să se sprijine. Încă de la început, există posibilităţi şi probabilităţi, norocul bun şi norocul rău intră în joc, se infiltrează peste tot, astfel încât putem spune, împreună cu marele gânditor militar austriac, că „dintre toate activităţile umane, războiul este cel care seamănă cel mai mult cu un joc de cărţi.“ O astfel de afirmaţie relansează studierea războiului ca fenomen complex condiţionat şi, în consecinţă, folosirea lui cu multă prudenţă, întrucât, ca orice fenomen care se supune probabilităţilor condiţionate, nu poate fi în întregime controlat, ci doar analizat. Dar acest lucru va fi spus mult mai târziu, o dată cu apariţia teoriei haosului, determinismului lui Ilia Prigogine şi atractorilor lui Lorenz. Dar nici atunci pe deplin, pentru că *atunci*, acum la începutul mileniului al II-lea, înseamnă încă *mâine*.

Ne aşteptăm totdeauna la claritate şi certitudine, cultivăm, reclamăm şi întreţinem o astfel de filozofie dihotomică, o astfel de viziune. În realitate, spiritul nostru este atras de incertitudine. „În loc de a urma, în compania aşteptării, drumul îngust al investigaţiei filosofice şi deducţiilor logice, pentru a atinge, fără să ţină seama de acestea, ţinuturi necunoscute, golite de reperele obişnuite, spiritul preferă să poposească, alături de imaginaţie, în domeniul hazardului şi şansei. Departe de mediocra necesitate, el se pierde în tărâmul posibilităţilor; transportat, curajul îşi ia libertatea de a se arunca înaintea îndrăznelii şi primejdiei, ca un înotător temerar care plonjează în faţa curentului.“

Dacă teoria doreşte să tragă concluzii şi să emită generalităţi cu caracter absolut, ea nu va avea nici o utilitate practică. Teoria trebuie să ţină cont de natura umană şi să abordeze curajul, îndrăzneala şi chiar temeritatea. Arta războiului se aplică unor forţe vii, unor forţe morale. Nu se poate pre-

tinde nici absolutul, nici certitudinea. „Rămâne totdeauna o marjă de incertitudine, atât în problemele mari, cât şi în cele mărunte. De o parte, se află incertitudinea, de cealaltă, curajul şi încrederea pentru restabilirea echilibrului. Cu cât curajul şi încrederea sunt mai mari, cu atât mai mari poate fi marja de incertitudine. Curajul şi încrederea sunt deci principii esenţiale ale războiului; în consecinţă, teoria nu trebuie să prescrie decât acele legi care dau curs liber acestor virtuţi militare, cele mai nobile şi cele mai indispensabile, indiferent care ar fi intensitatea şi forma lor. Temeritatea însăşi nu este lipsită de înţelepciuni şi nici de prudenţă; numai că trebuie un alt instrument pentru a o măsura.“[148]

Iată cum s-au deschis larg porţile spre o altfel de ştiinţă a războiului, spre o altfel de artă militară. Mijloacele de analiză a fenomenului război vor apela, de acum, la teoria probabilităţilor, la teoria jocurilor, la metode ştiinţifice de abordare. E drept, acest lucru nu va schimba nici natura războiului, nici percepţia lui şi, cel puţin până la războaiele mondiale (dar şi după aceea), nici forma de manifestare a violenţei. Va influenţa în schimb hotărâtor teoria strategiei, arta strategică şi practica strategică. Şcolile vor aborda cu seriozitate şi profunzime ştiinţa şi arta războiului, marile bătălii vor fi analizate de acum riguros, cu mijloace ştiinţifice. Pentru că, aşa cum scria Clausewitz, „războiul nu este nici pierdere de timp, nici amor al riscului sau al succesului, nici produs al unui entuziasm fără limite; el este un mijloc serios în serviciul unei cauze serioase. (…) Războiul pe care îl duce orice comunitate – popoare întregi, mai ales popoare civilizate – are drept cauză o situaţie politică şi nu se explică decât printr-un motiv politic. Războiul este deci un act politic. Totuşi, dacă el este o manifestare a violenţei, complet, fără obstacole, absolut, aşa cum se poate imagina după conceptul pur, el s-ar substitui, într-un mod autonom, politicii imediat după ce aceasta l-a provocat; el ar elimina-o, urmând propriile sale legi, asemenea unei mine care nu poate exploda decât în direcţia şi în maniera dinainte fixate.“[149] Este foarte importantă această precizare. Războiul nu este politică. El este mijloc al politicii, dar se separă de politică, de procedeele politicii. Politica îi fixează doar parametrii. De îndată ce s-a declanşat, în parametrii fixaţi de politică, războiul îşi urmează cursul, îşi are propriile sale legi. Pot apărea chiar discordanţe între război şi politică, ceea ce ar conduce la o distincţie teoretică între aceste două domenii. Realitatea este însă alta. Războiul, chiar dacă nu este politică, rămâne un instrument al politicii. El se prezintă ca o serie de acte, de pulsaţii ale violenţei şi durează suficient de mult pentru a-i fi influenţat

[148] Gérard Chaliand, *Op.cit.*, p. 828.
[149] Idem.

cursul de o inteligenţă superioară. Dacă războiul răspunde unui proiect politic, este normal ca motivul politic care l-a generat să rămână prima şi suprema consideraţie care-i dirijează conduita. Dar nici obiectivul politic nu este tiranic, bătut în cuie. Şi el se adaptează mijloacelor existente şi poate fi, adesea, complet transformat. Dar el rămâne totdeauna prima consideraţie. Politica pătrunde astfel în orice acţiune militară, exercită asupra ei o influenţă continuă. Pentru că nu există război de dragul războiului. Războiul este un mijloc al politicii.

În acest sens, la paragraful 24, Clausewitz notează celebra frază care pune pentru totdeauna războiul în coordonatele sale reale: „*Războiul este o simplă continuare a politicii prin alte mijloace*. Noi observăm deci că războiul nu este un simplu act politic, ci un veritabil instrument politic, o urmare a activităţii politice, exercitarea acesteia prin alte mijloace. Ceea ce rămâne propriu războiului este caracterul cu totul special al acestor mijloace. Arta războiului, în general, şi şeful războiului, în fiecare caz în parte, pot să vegheze ca tendinţele şi intenţiile politicii să nu fie incompatibile cu aceste mijloace. Aceasta nu este desigur o exigenţă minoră; dar, dacă ea poate, în anumite cazuri, să influenţeze intenţiile politice, de asemenea ea nu poate să facă altceva decât să le modifice. Căci intenţia politică este scopul, iar războiul este mijlocul, şi nu poate fi conceput mijlocul independent de scop.“[150] Aceasta este, de fapt, esenţa teoriei războiului, a filosofiei războiului. O relaţie de condiţionare extrem de simplă, pe care omenirea a construit-o, iar Clausewitz a reuşit, în sfârşit, să o şi explice. Aceasta este un fel de *oul lui Columb* în filosofia războiului.

Totuşi, natura războaielor este diferită. Tensiunile şi motivele pentru care se declanşează războiul sunt uneori atât de mari încât viziunile politice şi cele militare aproape coincid. În aceste situaţii care merg la limită războiul va părea mai mult militar şi mai puţin politic. Pe măsură ce aceste tensiuni se diminuează, războiul se depărtează de extreme, de tendinţa sa naturală[151], configuraţia politică va diferi de cea a războiului ideal, a războiului-limită, astfel încât războiul va deveni din ce în ce mai mult *politic*.

Politica poate să joace roluri diferite în diferite tipuri de războaie. Uneori, ea iese în faţă, este vizibil, clară, alteori, ea pare să lipsească cu desăvârşire. În realitate, ea nu poate lipsi din nici un război. Politica este inteligenţa statului. Ea operează cu mijloace extrem de complexe şi de diversificate, unele chiar necinstite, folosind sau evitând folosirea violenţei.

---

[150] Gérard Chaliand, *Op.cit.*, p. 829.

[151] Este vorba de logica războiului, de teoria lui, de ecuaţia lui de confruntare între extreme, nu de practica lui, de războiul real, cel care se supune legilor probabilităţii, ecuaţiilor neliniare.

Războiul nu este niciodată ceva independent de politică. De aceea, pentru a studia şi înţelege războiul, trebuie studiată şi înţeleasă politica. Este o concluzie foarte importantă. Fiecare război are în spate o politică, mai exact o decizie politică.

Această aserţiune are implicaţii foarte serioase în ceea ce priveşte teoria războiului. El este, deopotrivă rezultatul unui impuls natural orb şi un joc al probabilităţilor pe care-l pune în operă o decizie politică. Aceasta din urmă îi dă sens, raţiune şi conţinut. Agresivitatea nu este suficientă pentru a explica războiul. Cel mult, ea explică violenţa. Războiul este un complex de acţiuni gândite, elaborate. Există, deci, o trinitate a războiului: *violenţa originală, ura şi animozitatea* care se explică prin acest impuls natural orb; *jocul probabilităţilor şi întâmplării* care transformă războiul într-o activitate liberă a fiinţei şi calitatea sa de a fi un *instrument al politicii* care îi dă calitatea raţională, mai exact, de unică raţiune. Primul aspect interesează masele, cel de al doilea ţine de competenţa şefului militar şi a armatei, iar cel de al treilea aparţine guvernului. Teoria nu poate să ignore aceste elemente, nici raporturile dintre ele. Ea se defineşte pe aceste trei elemente, le studiază şi le modelează.

În capitolul intitulat *Scopul şi mijloacele războiului*, Clausewitz revine asupra naturii complexe şi schimbătoare a războiului. În afară de afirmaţia categorică potrivit căreia războiul este un instrument al politicii, nimic nu este fixat în coordonate definitive. Scopul războiului variază după cel politic, se ţine după el, îl secondează şi îl transpune în practică, dar nu oricum, ci în funcţie de condiţiile concrete. Totuşi, obiectivul politic nu se transpune, nu se topeşte în cel militar, ci rămâne exterior acestuia. Obiectivul militar rămâne totdeauna învingerea inamicului, dezarmarea lui. Ce înseamnă, de fapt, dezarmarea inamicului? Clausewitz distinge trei elemente: forţele armate, ţara şi voinţa inamicului. Forţele armate trebuie distruse, ţara trebuie cucerită şi, prin aceste două elemente, se realizează şi cel de al treilea. Astfel se încheie pacea. Dar pacea nu rezolvă toate problemele. Războiul real nu este cel din teoria războiului. „Dacă există războaie între state inegale, aceasta dovedeşte că, în realitate, războiul este adesea foarte departe de conceptul său original.“ Nu este nevoie ca două state să se bată până ce se epuizează unul pe celălalt. Unul dintre state poate ceda şi atunci pacea se încheie înainte de a se sfârşi războiul. O astfel de eventualitate este foarte importantă şi ea se ia totdeauna în calcul, datorită costurilor imense ale războiului şi sacrificiilor pe care continuarea acestuia le impune.

Dar şi în relaţia dintre obiectivul politic al războiului şi războiul ca instrument al politicii intervin foarte multe elemente care pot influenţa atât desfăşurarea războiului, cât şi obiectivul politic final. Obiectivul politic nu

este imuabil. El însuşi variază, în funcţie de condiţiile concrete, de desfăşurarea ostilităţilor, de presiunile internaţionale, de starea resurselor, de rezultatele care se estimează, deci de probabilitatea rezultatelor. Uneori, se speră ca inamicului să-i fie impusă superioritatea forţelor proprii într-o singură bătălie, obligându-l astfel să accepte condiţiile încetării ostilităţilor şi încheierii păcii, alteori se vizează distrugerea forţelor inamicului şi cucerirea teritoriului său prin mai multe bătălii şi chiar prin mai multe campanii. Sunt şi cazuri când, prin război, nu se vizează distrugerea sau dezarmarea forţelor inamicului, ci crearea unor condiţii, prin intermediul unor strategii indirecte, de a-l obliga să accepte încheierea păcii. Acestea sunt aşa-numitele operaţiuni care au o influenţă politică imediată. Este vorba de acţiuni (de regulă, politice, dar nu numai) care să ducă la separarea inamicului de aliaţii săi, de câştigarea de partea proprie a unor noi aliaţi. Mai târziu, în praxiologie, aceste acţiuni vor fi integrate în ceea ce numit strategia *faptului împlinit*. Un alt mijloc este acela de a-l determina pe inamic să-şi sporească cheltuielile şi să-şi epuizeze resursele. O astfel de strategie indirectă va fi folosită în toate războaiele, inclusiv în timpul Războiului rece. Aceasta demonstrează realismul şi perenitatea operei marelui strateg prusac.

Clausewitz arată şi cum poate fi determinat inamicul să-şi sporească cheltuielile şi să-şi epuizeze resursele. Acestea sunt: a-i distruge o parte din armată şi a-i cuceri o parte din teritoriu; a-i ocupa teritoriul, dar nu pentru a-l păstra, ci pentru a-l devasta, a-i afecta economia, a-i produce pierderi; a-l uza. Această modalitate – *uzura inamicului* –, care se va concretiza în arta militară în ceea ce se numeşte război de uzură, este definită de Clausewitz ca o luptă care implică o epuizare graduală a forţelor fizice şi psihice şi a voinţei pe toată durata acţiunii. Acest lucru se realizează nu prin lupte cu obiective pozitive, adică ofensive, ci printr-o simplă rezistenţă. Aceasta asigură utilizarea mai bună a mijloacelor, economisirea lor şi uzura accentuată a celor ale inamicului. Dar până unde se poate merge cui o astfel de strategie? Prin fiecare acţiune din timpul strategiei de uzură se urmăreşte distrugerea forţelor inamicului până în acel punct în care inamicul să cedeze. Acest lucru se poate realiza printr-o singură acţiune sau printr-o succesiune de acţiuni. Este de preferat succesiunea de acţiuni. Acţiunea negativă – adică apărarea – oferă prilejul ca, în timp, forţele inamicului să fie aduse în acea stare din care nu mai pot continua acţiunea pozitivă, deci ofensiva, raportul de forţe se va contrabalansa şi astfel cel din apărare va putea trece la acţiuni ofensive. Strategia de uzură se foloseşte de cel slab pentru a rezista împotriva celui puternic. Exemplul lui Frederic cel Mare din timpul Războiului de şapte ani este concludent.

Singurul mijloc al războiului pentru a realiza scopurile politice este *lupta*. Războiul este tot ce se raportează la forţe armate, adică la crearea, pregătirea, întreţinerea şi folosirea lor. Lupta, în război, nu este un fapt singular, ci un ansamblu compus din mai multe părţi, care se disting unele după subiect altele după obiect. Subiectul este constituit din structura forţelor, obiectul din scopul luptei. Toate acestea alcătuiesc ceea ce se numeşte *angajament* sau *angajare*. Întrebuinţarea forţelor nu este nimic altceva decât organizarea unui anumit număr de angajări directe sau indirecte. Scopul angajării, în război, este distrugerea forţelor inamicului. Este însă posibil ca, în anumite războaie, distrugerea forţelor inamice să nu fie considerată absolut necesară. De altfel, distrugerea forţelor nu este decât un mijloc pentru a atinge obiectivul politice. Acesta poate fi atins şi prin alte mijloace, cum ar fi demonstraţia de forţă, punerea inamicului în faţa unui fapt împlinit etc. Acolo unde inamicul este slab, în cazul unui angajament, acesta va ceda înainte de a-i fi distrusă armata.

Singurul mijloc al războiului este lupta. Singurul mijloc al luptei este angajarea. De aceea, distrugerea forţelor adversarului este cheia de boltă a tuturor calculelor. Orice victorie importantă – care înseamnă distrugerea forţelor inamicului – se propagă în toate celelalte domenii, ca un fluid. Eficacitatea nu constă totuşi în mijloace, ci în finalităţi, în rezultate. Distrugerea forţelor inamice nu înseamnă doar distrugerea fizică, ci şi morală. Elementul moral este cel mai fluid. El se află peste tot şi, de cele mai multe ori, nu supravieţuieşte distrugerii fizice.

Distincţia dintre acţiunea pozitivă – atacul – şi cea negativă – apărarea – este necesară şi utilă. Ofensiva vizează distrugerea, apărarea înseamnă aşteptare şi, adesea, uzură a inamicului. Ea nu este însă aşteptare pasivă, anduranţă, ci trebuie să vizeze distrugerea forţelor inamice. Mulţi generali care n-au ţinut seama de acest principiu, adică de caracterul activ ofensiv al apărării, au pierdut. Scopul apărării este, în general întârzierea acţiunii inamicului, iar aceasta înseamnă aşteptare. Vine însă un moment al angajării, al lovirii inamicului. Şi atunci apărarea nu mai este o acţiune negativă, ci una pozitivă.

Război înseamnă punerea în aplicare a unei decizii politice prin mijlocirea armelor. Dar modul de punere în aplicare este flexibil. Un comandant abil, atunci când scopurile politice ale războiului permit acest lucru, evită bătălia şi caută să realizeze obiectivul războiului fără costuri şi pierderi de vieţi. Este o întoarcere la arta lui Sun Tzî care considera, între altele, că adevărata artă a războiului constă în obţinerea victoriei fără luptă.

Între practica şi teoria războiului nu există suprapuneri perfecte. Practica nu este teorie, ci aplicarea teoriei în funcţie de circumstanţe, iar teoria

ţine de logica războiului, de regulile şi principiile care acţionează în acest domeniu, de ecuaţiile care îl modelează.

Lucrurile nu sunt însă atât de simple. Tot ce ţine de acţiunea umană – iar războiul este o formă violentă a acestei acţiuni – depinde nu numai de legi şi de principii, de circumstanţe şi de factori aleatori, ci şi de calitatea oamenilor, de capacitatea lor de a crea conexiuni, de a găsi sau inventa soluţii ingenioase. Napoleon spunea că hotărârile cele mai bune pe câmpul de luptă nu sunt, adesea, decât reamintiri, de unde rezultă că, şi în război, omul este măsura tuturor lucrurilor. De aici, rezultă rolul geniului militar, al comandantului de excepţie. Clausewitz nu putea să nu remarce rolul personalităţii militare, al geniului militar. Arta militară este plină de astfel de exemple. Adesea, nu atât ştiinţa războiului, cât spiritul intuitiv şi inventiv al comandantului au dus o armată sau alta la victorie.

Genialitatea militară nu este o calitate unică, precum curajul, ci o combinaţie armonioasă de calităţi. Geniul militar apare mai ales la popoarele care au activităţi complexe. Rareori se vor găsi genii militare la popoarele sălbatice. Aceste genii apar acolo unde evoluţia intelectuală generală este la ordinea zilei, unde există o cultură, o experienţă de viaţă, o filozofie, o gândire socială dezvoltată.

Curajul este de două feluri: cel personal, manifestat în faţa unei primejdii, şi cel care presupune asumarea unei responsabilităţi, fie în faţa unei instanţe, fie în faţa propriei conştiinţe. Curajul manifestat în faţa unei primejdii se manifestă şi el în două moduri: ca indiferenţă faţă de pericolul respectiv, ca dispreţ faţă de moarte, deci ca o stare individuală permanentă, şi, respectiv, ca ambiţie, patriotism, entuziasm. În acest din urmă caz nu este vorba de o stare permanentă, ci de o stare emoţională, de un sentiment. Prima formulă a curajului creează constanţa, cea de a doua generează îndrăzneala. Din combinarea dintre cele două rezultă forma perfectă a curajului. Acestea se întâlnesc mai ales la popoarele sălbatice sau semicivilizate. Totuşi, în război, calităţile intelectuale au un rol predominant. Războiul este domeniul de incertitudine, trei sferturi din elementele pe care se fundamentează acţiunea rămân în ceţurile unei incertitudini mai mari sau mai mici. De aceea, ieşirea dintr-o astfel de stare nu poate fi realizată decât de o inteligenţă subtilă care poate aprecia din instinct adevărul. O inteligenţă superioară este cea care asigură consistenţă războiului. Una medie poate doar să vadă just, ceea ce nu este suficient, războiul fiind domeniul hazardului. „Pentru a triumfa fără probleme în această confruntare neîncetată cu neprevăzutul, două calităţi sunt indispensabile: mai întâi, o înţelegere care, chiar în orele cele mai sumbre, conservă urma luminii interne care duce la adevăr; apoi, curajul de a urma această lumină palidă. Prima a fost configurată prin

expresia franceză *coup d'oeil* (aruncătură de ochi) ; cealaltă este *determinarea*." Din aceste două elemente a luat naştere ideea *unei decizii rapide şi exacte*, foarte importantă atât pentru domeniul tactic, cât şi pentru cel strategic.

Determinarea se datorează unei calităţi speciale a inteligenţei, rapidităţii ei care este proprie mai mult spiritelor puternice decât celor strălucitoare. Trebuie să fii puternic pentru a rezista războiului, inclusiv erorilor şi ororilor. Altfel devii timorat, iar inteligenţa ta îşi pierde din consistenţă şi acţionezi sub impulsul momentului.

Capacitatea de a vedea totul dintr-o privire şi determinare conduc la o calitatea foarte des întâlnită în război, domeniu al neprevăzutului şi forţă de a învinge neprevăzutul: *prezenţa de spirit*.

Atmosfera războiului cuprinde patru elemente esenţiale: primejdia, efortul fizic, incertitudinea şi hazardul. Pentru a le stăpâni este nevoie de tărie de caracter şi de o mare capacitate de înţelegere, adică de energie, fermitate, forţă de caracter şi spirit mobil. Dacă, spre exemplu,inamicul rezistă două ore în loc de patru, acest lucru exercită o mare presiune asupra comandantului nu atât în mod direct, cât mai ales prin efectele asupra combatanţilor,m prin influenţa pe care o exercită asupra acestora. Moralul şi entuziasmul sunt invers proporţionale cu rezistenţa inamicului. O dată cu prelungirea acţiunilor, numărul victimelor creşte, situaţia devine dificilă, iar comandantul trebuie să găsească acele resurse pentru a depăşi mai întâi el însuşi starea pe care i-o creează o astfel de situaţie şi apoi să-i influenţeze şi pe ceilalţi prin ardoarea spiritului său, prin reaprinderea determinării, prin claritatea speranţei pe care trebuie să le-o incumbe. Onoarea şi gloria sunt acele valori care întreţin forţa unei armate şi a fiecărui luptător.

Din acestea rezultă acea energie atât de necesară continuării luptei, ieşirii din situaţii dificile şi acea fermitate de caracter care se materializează de cele mai multe ori în stăpânirea de sine. Clausewitz spune că un spirit puternic este cel care nu-şi pierde echilibrul nici chiar în cele mai violente furtuni.

Dincolo de aceste calităţi care se cer oamenilor, intervin şi alte elemente deosebit de importante. Unul dintre acestea îl reprezintă relaţia război – teren. Dacă în alte activităţi umane, terenul este la îndemână, îl poţi cuprinde dintr-o singură privire, în război, comandantul nu beneficiază de acest avantaj. Aici intervine, în afară de cunoştinţele acumulate şi de informaţiile adunate, simţul de orientare.

Acesta constă, după Clausewitz, în capacitatea de a ne reprezenta rapid şi corect configuraţia geometrică a oricărui teren şi, în consecinţă, cea de orientare rapidă în orice moment. Aici trebuie să intervină acea însuşire a

spiritului care se numeşte imaginaţie. Ei i se asociază o bună memorie şi o deosebită capacitate de înţelegere, de asociere.

Istoria nu atribuie, totuşi, calitatea de a fi geniu decât celor care s-au distins în primele rânduri, mai ales în activitatea de comandament, întrucât aici se cer acele calităţi care, întrunite, duc la genialitate. Clausewitz arată că nu i s-a atribuit lui Carol al XII-lea calitatea de geniu întrucât el n-a ştiut să subordoneze eficacitatea armelor sale unei inteligenţe şi unei înţelepciuni superioare. Nici lui Henric al IV-lea nu i se atribuie aura de geniu, deoarece el a trăit prea puţin pentru ca talentul său militar să dea roade. Napoleon spunea că nenumăratele decizii pe care le ia un şef militar constituie o problemă de calcul matematic demnă de talentele unui Newton sau unui Euler.

De la elitele intelectuale superioare se aşteaptă strălucire, capacitate de sinteză, viziune şi judecată de mare anvergură, care nu se găseşte la inteligenţele obişnuite. Dar toate aceste calităţi nu au nici o relevanţă istorică şi nici o finalitate dacă nu sunt însoţite de un temperament adecvat şi de un caracter puternic. La acest nivel, diferenţa dintre cunoştinţă şi voinţă, dintre a şti şi a putea este flexibilă şi realistă. Un om inteligent ştie ce vrea, ştie ce poate, vrea ce poate şi poate ce vrea.

4.4. Războiul şi politica. Helmuth von Moltke

Războiul nu este doar ce pare a fi. El este o construcţie pe o fundaţie politică solidă sau mişcătoare, perversă sau fermă, curată sau murdară. Este însă o construcţie foarte specială şi, din acest motiv, foarte interesantă. De aceea, în analiza lui, dacă nu se ţine seama de adevăratele coordonate care definesc şi jalonează războiul, de la fundaţie până la acoperiş – aşa cum sunt ele, flexibile şi schimbătoare, dar niciodată nelipsite –, s-ar putea ajunge la concluzii cel puţin nerealiste.

Unul dintre cei are au tratat strategia, adică teoria şi practica războiului, cu responsabilitate, precizie şi prudenţă este **Helmuth von Moltke** (1800-1891). General remarcabil, care aparţine vechii nobilimi germane din Macklemburg, a fost şef al statului major şi are o viziune foarte realistă asupra războiului şi politicii. „Domeniul real pentru o armată este războiul – scrie el. Dar dezvoltarea condiţiilor pentru o astfel de activitate, abilităţile pe care ea le comportă, continuitatea aparţin timpului de pace.“

El face parte din şcoala lui Clausewitz, iar acest lucru este conţinut chiar în prima frază a eseului său despre strategie din care rezultă că politica foloseşte războiul pentru a-şi atinge scopul; ea are o influenţă decisivă asupra debutului şi sfârşitului războiului, dar îşi exercită această funcţie şi pe

timpul desfăşurării operaţiilor. Strategia lucrează, deci, în interesul şi în folosul politicii,. Având-o mereu în coastă, la bază, la izvor. Ea se modelează după obiectivul politic, dar, în ceea ce priveşte modul de acţiune, rămâne complet independentă.

Moltke consideră că prima datorie a strategiei este să pregătească mijloacele de luptă. Desigur, prin mijloace de luptă el nu înţelege doare armamentele sau resursele, ci, în primul rând, armatele, în ansamblul lor. De aceea, primul dintre aceste mijloace este desfăşurarea armatelor. Aici intră în rol consideraţii politice, geografice şi naţionale dintre cele mai variate. O greşeală în adunarea iniţială a armatelor este foarte greu să mai fie corectată în cursul campaniei. De aceea, astfel de dispoziţiuni se cer studiate dinainte. Ele conduc totdeauna la rezultatul voit. Tot înainte de campania propriu-zisă, se efectuează şi pregătirea trupelor pentru război, organizarea transporturilor, a comunicaţiilor etc.

Însă utilizarea mijloacelor pregătite în vederea luptei aparţin strategiei. Voinţa întrebuinţării acestor mijloace în operaţiile care se preconizează se loveşte de voinţa adversă. Voinţa adversă poate fi limitată, dacă avem sau obţinem *iniţiativa strategică*. Această voinţă adversă nu poate fi totuşi zdrobită decât prin mijloacele tacticii, adică prin luptă.

O astfel de confruntare are tot timpul consecinţe materiale şi morale dintre cele mai importante. Întâlnirea cu inamicul creează totdeauna situaţii diferite, care reclamă măsuri diferite. Nu există plan de operaţii care să se desfăşoare cu certitudine, aşa cum a fost el conceput, de la prima acţiune până la ultima confruntare cu forţele inamicului. Nimeni nu-şi imaginează aşa ceva. Dar nici o operaţie fără un plan de operaţii nu este posibilă.

Singurul element permanent al acestui plan este *obiectivul* stabilit. Generalul are mereu în faţă, neschimbat, acest obiectiv. În rest, totul este schimbător. Nimeni, niciodată, nu va putea determina cu precizie, mijloacele necesare ducerii războiului, din prima până în ultima zi de operaţii.

Încă o dată se dovedeşte că epoca lui Napoleon şi Clausewitz este una de clarificare a raporturilor politică – strategie şi politică – război, iar dezbaterile se duc, deopotrivă, în plan teoretic, în plan filosofic şi în plan pragmatic. Experienţa generalilor îşi spune cuvântul, dar şi marile cuceriri ştiinţifice şi cele ale reflecţiei filosofice îşi găsesc, în mod firesc, o foarte utilă corespondenţă în planul reflecţiei militare. Cu alte cuvinte, epoca la care ne referim este una de profunde conexiuni strategie – politică, ştiinţă – strategie, război - strategie.

Generalul este înarmat cu această profundă determinare, ceea ce îi facilitează reflecţia şi îi limpezeşte demersul. El ştie, este absolut necesar să ştie ce anume trebuie să obţină prin război, ştie şi cum să o facă, dar alege-

rea concretă a teatrului de operaţii şi chiar a teatrului de război, poziţionarea forţelor, stabilirea liniilor de operaţii şi a celorlalte elemente de care depinde eficienţa acţiunii tactice sunt variabile greu de pus în corelaţie, care se supun legii probabilităţilor condiţionate. De aici nu rezultă că generalul se află în faţa unui zid de fum, de incertitudini sau de nisipuri mişcătoare, ci doar dificultatea strategică.

Helmuth von Moltke sesizează această dificultate, el însuşi fiind general, dar nu ca pe o zonă descurajantă şi de netrecut, ci ca pe o provocare. Niciodată, un bun general nu dă înapoi în faţa unor astfel de provocări. Ele ţin de meseria lui, de calitatea lui de comandant, de profesionist, de strateg. Acest lucru este esenţial în strategie. Cu atât mai mult cu cât strategia este chemată să pună în operă o decizie politică, adesea schimbătoare, neclară sau chiar perversă.

Deciziile pe care le ia un general au doar câteva baze solide care aplică o hotărâre mai mult sau mai puţin fermă, mai mult sau mai puţin justificată sau justificabilă din punct de vedere politic, din punct de vedere militar, al dreptului internaţional sau moral. Dincolo de aceste repere fixe, de aceste repere de bază – şi ele, uneori, lunecoase ca stâlpul uns cu vaselină din serbările de Ziua marinei pe care trebuie să meargă până la capăt cei cutezători şi abili –, se află însă o imensă mare de incertitudini şi de imense responsabilităţi. De aceea, o parte din deciziile care vor fi luat nu pot fi prevăzute dinainte. Ele se bazează pe noi informaţii, pe evoluţia situaţiei şi pe capacitatea generalului de înţelege şi sesiza rapid esenţialul.

Acţiunile succesive ale războiului nu sunt execuţii premeditate, ci acte spontane care răspund momentului. Ele se înscriu însă într-o conduită generală specifică, într-un stil, ca să spunem aşa, au un sens şi o semnificaţie. Fiecare problemă nou apărută cere însă o soluţie pe măsură. Nici o problemă nu este identică cu alta, dar nimeni nu poate rezolva probleme de matematică, spre exemplu, dacă nu ştie matematică.

Această axiomă este valabilă şi în arta militară. Oricât de talentat ar fi un comandant, el nu poate soluţiona o problemă concretă dacă nu ştie, dacă nu înţelege, dacă nu aplică ştiinţa războiului, dacă nu realizează, uneori, într-o fracţiune de secundă miile de conexiuni dintre ce ştie, ce a învăţat, ce a experimentat şi ce se întâmplă în mod real. Un general nu este general *dacă nu ştie* şi dacă nu vede. Nimeni nu-l trage de mânecă, nimeni nu-i „corectează“ teza pe care o dă în faţa vieţii sau a morţii, în faţa victoriei sau a dezastrului.

Un general trebuie să vadă în incertitudini, trebuie să vadă prin ceaţa, adesea, să ghicească necunoscutele să le conexeze, să-şi păstreze echilibrul şi luciditatea, să nu se rătăcească în imensitatea de amănunte, de impresii, de

trăiri, de situaţii. Un general nu-şi aparţine. În timpul războiului, el nu există ca persoană. Nu are nici o importanţă dacă este urât sau frumos, dacă este înalt sau scund, puternic sau slab, bolnăvicios sau rezistent, dacă ar guturai sau alergie, dacă este lacom sau generos etc. În război, generalul înseamnă logică impecabilă, analiză rapidă, luciditate, capacitatea de a vedea dincolo de ceea ce se vede, putere de pătrundere, curajul asumării responsabilităţii şi responsabilitatea curajului. Dar mai ales, un general înseamnă voinţă – voinţă nu voluntarism –, respect şi înţelepciune. Dacă strategia este dialectica voinţelor care se confruntă, ea nu are nici o treabă cu voluntarismul, încăpăţânarea sau bunul plac. Aceasta nu este strategie, ci moartea strategiei.

De multe ori, aceste lucruri scapă analizei. Când se vorbeşte de o bătălie, se au în vedere, de regulă, raportul de forţe, poziţionarea armatelor, sistemul de foc, manevrele întreprinse, cu alte cuvinte, *spectacolul* acelei bătălii. Aşa a fost şi aşa va fi mereu, pentru că aşa este lumea făcută şi, la urma urmei, pentru că astea sunt lucrurile interesante, palpitante, emoţionante. Pe spectator nu-l interesează cât şi cum a transpirat un actor până ce şi-a intrat în rol, nu-i pasă de viaţa actorului sau a regizorului, nici de recuzită, nici de lacrimile care curg din ochii comedianţilor înainte de a-i vedea producându-se în scenă în scene de care se râde copios. Pe spectator îl interesează doar ceea ce se vede. Însă, aşa cum spunea Exupéry, lucrurile importante rămân, adesea, invizibile.

Cam aşa stau lucrurile şi în arta militară. Pe un general adevărat nu-l interesează spectacolul bătăliei, ci realizarea scopului războiului. Dacă un astfel de obiectiv, se poate realiza fără luptă, fără pierderi de vieţi omeneşti, cu atât mai bine. Dacă nu, aceste pierderi trebuie să fie cât mai mici.

Moltke atrage atenţia că dincolo de acest joc, de această confruntare de voinţe, viaţa oferă o mulţime de alte variabile greu de prevăzut cu exactitate, dar de care nu se poate să nu se ţină seama. La mulţimea de factori, unii cunoscuţi, alţii necunoscuţi, se adaugă şi o a treia categorie de factori care, uneori, scapă complet previziunilor: temperatura, bolile, accidentele de tot felul, adică hazardul, fatalitatea, forţa majoră.

Decizia unui general depinde de toţi aceşti factori, adică de un calcul al probabilităţilor din care nu trebuie exclus nimic din ceea ce ar putea să se întâmple. Un astfel de calcul pare greoi şi chiar ineficient. Cine stă să pună pe hârtie, înaintea luptei, sute şi chiar mii de date referitoare la tot felul de lucruri are ar putea influenţa acţiunea tactică sau strategică, cum ar fi, spre exemplu, direcţia din care vine ploaia, din ce parte şi cu ce intensitate va bătea vântul, câte osii de la vagoanele care transportă muniţii se vor supraîncălzi, câte se vor rupe sau vor lua foc, câte terenuri mlăştinoase se vor afla pe direcţia de ofensivă, câte spaţii defilate sau protejate va oferi terenul, câte

oi vor fugi de prin curţi împiedicând înaintarea soldaţilor şi a mijloacelor de transport, câţi câini vor lătra noaptea descoperind inamicului prezenţa patrulelor de cercetare care se apropie de dispozitivul lui, câte iscoade va folosi inamicul din rândul localnicilor etc.?! Dar toate acestea sunt extrem de importante şi ele ar putea influenţa soarta bătăliei, aşa cum, de pildă, în războiul din 1877, o prăpădită de vale (denumită ulterior *Valea Plângerii*) dinaintea redutei Griviţa II, nedescoperită la timp de cercetarea română, a dus la pierderea atâtor vieţi…

De aici nu rezultă că totdeauna o hotărâre pe care o va lua un general, ţinând seama de toate aceste detalii, va fi şi foarte bună. Dar, oricum, şansa reuşitei este mult mai mare decât în cazul unor hotărâri arbitrare.

Din păcate, în luptă, unii generali nu au răbdare să analizeze toate aceste detalii, iar alţii fac abuz de ele, se pierd în tot felul de amănunte nesemnificative, eludând esenţialul, şi pierd un timp preţios. Buna măsură este totdeauna aceea care dă cele mai bune rezultate. Dar *buna măsură* nu înseamnă o medie aritmetică între toate aceste lucruri. Nu poate exista bună măsură acolo unde există o pregătire teoretică precară, nici acolo unde excesul de teorie eludează experienţa practică sau realitatea. Numai un general bine instruit, inteligent, cu simţul măsurii şi cu o practică suficientă, chiar dacă nu are sclipiri de geniu, poate prezenta garanţia că îşi va conduce bine trupele în luptă. Virtuţile strategiei sunt, de fapt, virtuţile generalului, întrucât strategia este ştiinţa generalului demnitar, generalului comandant, celui care ştie, poate şi vrea să transforme decizia politică în acţiune militară.

Un general care nu ştie istorie militară, care habar n-are de marile bătălii ale istoriei, care nu s-a aplecat suficient asupra principiilor războiului, care nu înţelege oamenii, vremurile, legile confruntării armate, consecinţele victoriei şi ale înfrângerii, societatea şi virtuţile ei, valorile create de omenire în slujba cărora se află şi el, adică preţul vieţii, al oamenilor, al omenirii, al duratei şi al morţii, nu este un bun general, ci doar un intrus în acest spaţiu al celor mai înalte responsabilităţi militare.

Din păcate, armatele au cunoscut destui asemenea oameni ajunşi la gradul de general, dar şi foarte mulţi generali adevăraţi, adică dintre cei care şi-au meritat responsabilitatea şi menirea. Unii dintre ei – precum Hanibal şi Napoleon – au sfârşit în surghiun şi umilinţă, alţii şi-au trăit viaţa până la capăt, aşa cum au început-o, uneori în uitare şi ignoranţă, alteori în limitele obişnuinţei vremurilor. Istoria cunoaşte însă foarte puţini mari generali cărora istoria sau omenirea le-a fost recunoscătoare. Menirea unui general nu este însă să fie sau să nu fie erou de epopee, să-i fie sau să nu-i fie recunoscute meritele şi ridicate statui. Menirea lui este să pună în operă, prin mijloace militare, o decizie politică, să facă adică nu război pe care nu el îl ho-

tărăşte. Uneori, războiul nu se duce după regulile învăţate din cărţi, ci după cum acţionează sau reacţionează inamicul, după cum evoluează împrejurările. În aceste condiţii, este imposibil să vii cu doctrine sau cu strategii preconcepute.

Sistemul acţiunii militare – care, din timp de pace, trebuie construit în aşa fel încât să fie flexibil, modular, adaptabil – trebuie să răspundă prompt situaţiei concrete să găsească şi să accepte soluţia necesară. Or, acest lucru nu-l face sistemul în sine, ci generalul care-l conduce. Dar sistemul trebuie să răspundă automat la semnal şi să se autocorecteze, să se autoregleze, fiecare dintre compartimentele şi elementele sale îndeplinindu-şi în mod flexibil şi interconectabil rolul. Aceasta este adevărată artă strategică.

Moltke îl citează pe arhiducele Carol, care spune că strategia este o ştiinţă, iar tactica o artă. El pune în sarcina generalului comandant să fixeze cadrul şi cursul acţiunilor, al operaţiilor militare, în timp ce arta nu intervine decât în executarea proiectelor strategice. Dimpotrivă, Clausewitz arată că „strategia este întrebuinţarea luptei pentru realizarea scopurilor războiului". În definitiv, adaugă Moltke, strategia asigură tacticii mijloacele de luptă şi face posibilă victoria, conducând armatele şi concentrându-le pe câmpul de bătaie. În afară de aceasta, strategia foloseşte rezultatele fiecărei lupte pentru elaborarea unor noi proiecte. Tactica obţine victoria, strategia o foloseşte, o multiplică, o prelungeşte, o valorifică, o re-creează, o reproiectează. Pentru că ea vede mai departe, pentru că ea are în vedere ansamblul războiului, scopul final, obiectivul de atins prin mijloace militare, care se confundă cu cel fixat de puterea politică.

Strategia este un sistem de conexiuni, de raporturi complexe, care există şi se reproduc pe măsură ce acţiunea şi interacţiunea se exprimă în funcţie de toţi factorii (unii, enunţaţi mai sus, alţii, poate, nici măcar bănuiţi) şi, mai ales, în funcţie de inamic. Ea este mai mult decât o ştiinţă. Este un ansamblu coerent, flexibil, dar şi foarte stabil (tocmai prin flexibilitatea şi adaptabilitatea sa), care uneşte teoria cu practica, ideea directoare cu variaţia condiţiilor iniţiale şi cu situaţia concretă, certitudinea şi supoziţia cu intuiţia, este adică ştiinţa, priceperea şi arta de a acţiona integral în situaţiile cele mai complexe, sub presiunile cele mai mari, după ceea ce ştii, conform a ceea ce vrei, dar şi după cum simţi că trebuie să o faci.

Sunt atât de multe lucruri de spus, pornind de la eseul lui Moltke, dar nu numai. Să presupunem că poziţionăm forţele în aşa el încât unul din flancurile inamicului să fie ameninţat. O putem face cu multe scopuri: Vrem ca el să ştie, să vadă sau să intuiască acest lucru şi să ia acele măsuri pe care noi le putem calcula, prevedea sau intui. În acest caz, poziţionarea forţelor

se poate face fie la vedere (dar atunci ar putea apărea foarte multe bănuieli din partea inamicului), fie în ascuns, dar în aşa fel încât el să prindă totuşi de veste. Calculăm apoi ce ar putea el să facă în acest caz. Să fixeze forţele noastre pe acest flanc şi să atace în altă parte (unde?), să aştepte atacul nostru pe această direcţie şi să ne întindă o ambuscadă, concomitent cu o manevră de învăluire care să cadă în flancul şi spatele forţelor noastre etc.

Tot ceea ce urmărim noi este să creăm condiţii pentru ca inamicul să se comporte într-un mod favorabil nouă. Bătălia de la Waterloo este edificatoare în acest sens. Dar şi inamicul va face exact acelaşi lucru, iar noi ştim că îl va face. Întrebarea care se pune este: cum va proceda?

Oricum, toate războaiele de până acum au demonstrat că eficacitatea poziţionării de flanc are nişte explicaţii pe care Moltke le formulează astfel:

a. obiectivul asaltului este armata adversă şi nu o localitate sau vreo porţiune de teren;
b. nici o armată nu defilează prin faţa celeilalte, ci caută să se poziţioneze, pe cât posibil în ascuns, în situaţia cea mai avantajoasă;
c. prin urmare, inamicul trebuie să rămână aici unde sunt eu însumi.

Acestea unt doar nişte principii. Aplicare lor presupune numeroase particularităţi şi restricţii. Mai întâi – spune Moltke - trebuie făcută diferenţierea între obiectivul războiului şi obiectivul operaţiei respective. Obiectivul războiului nu este nimicirea armatei respective, ci cucerirea capitalei, capitularea, cucerirea unei porţiuni de teritoriu, resursele sale etc. Acest obiectiv poate fi realizat prin una sau mai multe operaţii militare, dar şi prin punerea armatei inamice în imposibilitatea de a acţiona (dacă ea se află prea departe, nu este încă mobilizată, este fracţionată, nu are mijloace suficiente etc.). În acest caz, obiectivul operaţiei nu mai are sens. În acest caz, este posibil ca obiectivul operaţiei să se confunde cu obiectivul războiului, mai exact, obiectivul războiului să fie realizat printr-o singură operaţi, fără nici o bătălie.

Astfel, în martie 1814, Aliaţii nu l-au urmărit pe Napoleon la Nancy, ci au înaintat spre Paris. Stratagema napoleoniană a fost foarte interesantă. La 20 şi 21 martie, după luptele de la Arcis, al căror rezultat a fost indecis, Napoleon a înţeles că nu poate bate cu o armată de 26.000 de oameni pe cei 100.000 de oameni ai Aliaţilor conduşi de prinţul Schwarzenberg şi s-a hotărât să atragă această armată superioară numericeşte spre altă direcţie decât cea a Parisului, printr-o manevră în flancul şi spatele acesteia. De aceea, nu s-a retras spre Paris, ci spre locurile fortificate de pe Meuse şi Rin. Schwarzenberg n-a înţeles de la început manevra lui Napoleon şi l-a urmărit până la

24 martie pe direcţie Vitry, apoi, în urma unor scrisori care-i dezvăluiau planul lui Napoleon s-a îndreptat spre Paris.

Totdeauna armatele, chiar dacă au capacitate de ofensivă, trebuie să-şi păstreze liniile de comunicaţii. În 1812, deşi armata lui Kutuzonv era lipsită de energie şi nu putea desfăşura acţiuni ofensive de amploare, armata franceză murea de foame, deşi liniile ei de comunicaţii erau libere. Se îndepărtase prea mult de resurse. A doua zi după bătălia de la Maloiaroslav din 24 octombrie 1812, unde Kutuzov acţionase destul de slab, Napoleon avea 95.000 de oameni între Maloiaroslav şi Vereia, iar ruşii, cu 100.000 de oameni erau la sus de acest oraş. Francezii nu se puteau retrage decât prin Subzov şi Bieloi spre Vitebak sau prin Mohaisk şi Viasma spre Smolensk. Cavaleria rusă, extrem de numeroasă, i-ar fi putut tăia căile aprovizionare. Şi totuşi n-a făcut-o. De ce oare?

Poziţia de flanc ameninţă. Dar, în multe cazuri ea nu este suficientă ci, pentru a fi eficientă, ameninţarea trebuie să se transforme într-un atac ferm pentru întoarcerea poziţiilor inamicului. Altfel ea nu rămâne decât simplă ameninţare şi atât. Dar un astfel de atac nu poate fi desfăşurat oricum. Dacă vrei să ataci, trebuie să părăseşti poziţiile pe care le-ai amenajat şi să te expui riscului de a nu te mai putea replia. Cei doi adversari vor duce o bătălie cu fronturile răsturnate şi nu există nici un fel de garanţie nici pentru victorie, nici pentru apărare. Dar aceasta-i frumuseţea şi riscul strategiei operaţionale: acţiunea. Pentru că, dacă eşti agresor, nu poţi să realizezi obiectivul războiului aşteptând în poziţii consolidate, iar dacă eşti apărător nu poţi nimici armata care te atacă stând pur şi simplu în faţa ei, fără să o loveşti din răsputeri, acolo unde este puternică sau acolo unde este vulnerabilă. .

Dacă nu vrem să pierdem poziţia de flanc pe care ne-am poziţionat, vom păstra terenul, dar nu vom contribui – cel puţin pe moment – la îndeplinirea obiectivului războiului, care poate fi, aşa cum spuneam, cucerirea teritoriului inamic sau a capitalei acestuia. Acelaşi lucru este, desigur, valabil şi pentru cel care se apără. Pentru el, obiectivul războiului poate fi apărarea teritoriului său, a capitalei sau a resurselor etc. Iar mijlocul strategic prin care realizează acest lucru, în cadrul războiului de apărare, este nimicirea armatei inamice. Dar, se ştie, nimicirea acesteia nu se poate realiza decât prin atac sau puternice riposte ofensive.

Poziţiile de flanc – care, de cele mai multe ori, dau un avantaj strategic - sunt utile atunci şi numai atunci când inamicul le cunoaşte puterea, utilitatea şi se teme de ele. Dacă nu se teme de ele, le atacă şi chiar poate obţine victoria tactică, prin care se compensează dezavantajul strategic iniţial, dat de poziţionarea forţelor. Ba, mai mult, o astfel de victorie tactică, poate asigura, din mişcare, o nouă poziţionare a forţelor care, de data aceas-

ta, poate schimba iniţiativa strategică. Valoarea acestor afirmaţii este foarte mare. Secolul al XIX-lea este un secol al ieşirii din scheme prefabricate, din formaţii rigide. Important este obiectivul care se urmăreşte, reflecţia strategică nefiind altceva decât gândirea comportamentului, analiza temeinică a tuturor posibilităţilor, formularea de ipoteze, fără să se piardă nici un moment din vedere scopul politic şi obiectivul strategic al războiului.

În vremea aceea, generalii luminaţi discutau cu multă ardoare toate aceste probleme. Ei nu erau simpli „caporali" meniţi să ţipe la soldaţi sau să se făleascâ cu uniforme, cu cai, cu surle şi cu trâmbiţe, oricât de bogată ar fi literatura satirică pe aceste teme, ci mar responsabili şi capi ispăşitori ai punerii în operă a deciziilor politice ale acelor vremuri.

Bătăliile erau foarte numeroase. Fiecare dintre ele oferea numeroase învăţăminte. Era foarte clar că, la mijloacele de atunci, numai manevrele de învăluire şi de întoarcere erau cele care ofereau avantaje tactice şi creau condiţii pentru realizarea obiectivului strategic. Dar nu orice poziţionare de flanc era cu adevărat aşa ceva. Simpla grupare a forţelor spre una din aripile liniei de apărare a inamicului nu însemna pe deplin poziţie de flanc. Adesea, o astfel de poziţionare oferea ea însăşi un flanc descoperit inamicului. Condiţia principală a ceea ce se numeşte poziţie sau poziţionare de flanc era aceea ca fronturile să fie paralele, iar linia de retragere perpendiculară pe linia de operaţii a adversarului.

După cum se vede, nici Moltke nu era scutit de geometrismul dispozitivelor de luptă ale timpului. Se introduce încă o noţiune foarte interesantă, în afară de cea a fortificării terenului (acolo unde el nu oferă condiţii pentru o astfel de poziţionare), şi anume legătura cu spatele, deci adâncimea dispozitivului. Această adâncime, ce-i drept, se realiza şi prin folosirea rezervelor sau prin schimbarea frontului, dar coerenţa dispozitivului de luptă într-un teatru de operaţii care se întindea uneori pe zeci de kilometri, era din ce în ce mai acut reclamată. Concluzia lui Moltke, vizavi de poziţionarea forţelor, era aceea că, dispunerea forţelor cu spatele la Marea Baltică ar fi fost un dezastru.

Condiţia esenţială nu este însă aceea să ai teren mult în spate, ci aceea de a şti cum să-l foloseşti. Intervine aici noţiunea de flexibilitate a dispozitivului, ce de capacitate de a pregăti terenul pentru oprirea inamicului, asociindu-i acţiuni pe măsură, adică de a-l contraataca şi chiar ataca. Ne aflăm deja într-un domeniu foarte important al relaţiei dintre acţiunea tactică, componenta strategică a războiului şi jocul inteligenţelor generalilor, adică în sistemul conducerii.

Poziţia de flanc mai are o important. Dacă ea se sprijină pe un teren tare şi este puternic susţinută şi prin alţi factori, îl poate determina pe inamic

să-şi schimbe linia de operaţii, ceea ce este foarte important, întrucât o astfel de schimbare devine previzibilă şi, deci controlabilă. De asemenea, ea trebuie să fie cât mai apropiată de linia de operaţii a inamicului, adică să-l oblige să ţină seama de ea, să depindă adică de ea. Să recunoaştem, pentru a stabili o astfel de poziţie care să-l „prindă" pe inamic şi să-l oblige să acţioneze într-un anumit fel (să-şi schimbe linia de operaţii, să atace, să încerce o manevră etc. toate aceste acţiuni fiind previzibile, chiar calculate) este o artă.

Pentru a justifica o poziţionarea de flanc, Moltke dă exemple din acel timp, face supoziţii, se referă la condiţiile concrete şi, bineînţeles, la limite. Dacă este vorba, spre exemplu de o frontieră de 50 de mile, este normal că ea nu poate fi apărată printr-o simplă poziţionare de flanc, atacatorul stabilind mai multe linii de operaţii. Nici mărgelele de fortăreţe întinse pe frontieră nu reprezintă soluţie. Totdeauna inamicul le va ocoli, va alege alte linii de operaţii. Să fi prevăzut oare Moltke care va fi soarta aliniamentelor fortificate după primul război mondial? Desigur că nu. Dar strategia este aceeaşi, iar legile războiului nu se schimbă de la milă la milă, nici de la an la an şi nici de la veac la veac.

4.5. Gândirea militară germană de la Clausewitz la Schlieffen

În afară de francezi, se pare că una dintre cele mai pertinente analize ale epocii napoleoneene, ale artei napoleonene a fost făcută, cu respect şi realism, chiar de inamicii celui care a fost unic pe firmamentul bătăliilor moderne. Herbert Rosinski, în *Caietele* sale[152] reliefează tocmai aceste realităţi care aduc din veacuri acuitatea şi actualitatea unei reflecţii strategice şi pe marginea epocii napoleoniene.

Ne înclinăm în faţa acestei perseverenţe şi a acestor oameni care, răscolind în firele îngălbenite ale istoriei, aduc mereu în lumină gânditori şi strategi ai unei epoci cu adevărat revoluţionare în arta militară, pleiadă a unei şcoli ce n-a avut nici mentori, nici învăţăcei, nici discipoli, ci doar un mare teatru al unor bătălii pe care istoria le-a consemnat cum s-a putut, în tot spectrul posibil al realităţii, virtuţilor şi percepţiilor lor , de la exaltare, la adevărul crud, de la eroism la stupizenie, şi pe care oamenii le-au interpretat în fel şi chip, cum le-a fost inima, cunoştinţele., interesul şi vrerea.

Chiar în momentul în care, în Franţa, Jomini interpreta, în stilul său ce mai rămăsese din şcoala franceză de strategie, elogiindu-l pe Napoleon, a apărut, în Prusia, sub conducerea lui Scharnhorst, o nouă şcoală a gândiri militare care-i cuprinde pe Clausewitz, pe Lossow şi pe Rühle von Lilien-

[152] www.stratisc.org, CAHIERS HERBERT ROSINSKI IV, Revue „Strategique", nr. 76. Pensée stratégique.

stern. F. K. von Lossow (1767-1848) şi-a încheiat cariera militară în 1833. Avea gradul de general-locotenent şi era guvernator al provinciei Dantzig. Exista pe atunci Societatea Militară din Berlin. Acolo l-a întâlnit pe Scharnhorst care se pare că a avut o influenţă hotărâtoare asupra sa în ceea ce priveşte teoria militară. În faţa acestei asociaţii, se ţineau expuneri pe diferite teme care ţineau de arta militară şi de experienţa războaielor.

Era vremea filosofiei clasice germane. De aceea, toate aceste discursuri şi teorii erau impregnate şi marcate de spiritul filosofic al timpului. Se întâlneau, deci, în aceste teorii, dubla influenţă a revoluţiei nepoleoneene a artei militare şi tendinţele speculative ale gândirii clasice germane. Scharnhorst adusese însă un spirit predominant practic în aceste dezbateri, deşi el avea vaste cunoştinţe literare şi filosofice. Nu acelaşi lucru se poate spune despre Lossow şi Rühle, care erau, în primul rând, practicieni. Face excepţie Clausewitz, deopotrivă, un militar experimentat şi un om de cultură, singurul care a produs o teorie a războiului cu adevărat completă, neschimbată, în esenţa ei, până în zilele noastre.

Scharnhorst este primul care a sesizat revoluţia produsă de Napoleon în arta militară, altfel decât Jomini, adică într-un expozeu lipsit de dogmatisme, de rigorile obişnuite ale vremii, de interpretări strict militare, operaţionale. Spiritul său era liber, interpretarea complexă, pentru că, oricât de paradoxal ar părea, războiul, care este un produs atât de teribil şi atât de îngust în metodele sale, se prezintă, totuşi ca un fenomen extrem de complex, cu cauze multiple şi implicaţii imense şi pe termen lung pentru condiţia umană. Era timpul când războiul, ca meserie a militarilor, cerea el însuşi să fie scos din cazărmi, dus în pieţele publice ale gândirii ştiinţifice, filosofice şi chiar publice, privit, disecat, analizat, comparat, abstractizat şi înţeles în toate dimensiunile sale. *Considerăm că, de fapt, aceasta este prima şi cea mai categorică revoluţionare a artei militare*. Toată viaţa Scharnhorst a lucrat cu răbdare şi pasiune la o astfel de analiză pe care, din păcate, n-a reuşit să o termine. A creat însă o şcoală care a dus mai departe acest spirit.

Exista o adevărată pasiune, o adevărată provocare de a pătrunde secretul noilor forme de război, de a le înţelege, de a le grupa într-un sistem de principii şi de reguli, de a le constituit într-o teorie raţională. Toate explicaţiile şi teoriile de până atunci erau considerate de Lossow şi Rühle ca fiind speculative sau lipsite de importanţă. Clausewitz dovedise deja acest lucru, arătând adevărata faţetă a războiului, adevăratele sale dimensiuni logică, filosofice, istorice, sociale şi politice. Generalul Clausewitz spusese foarte clar că războiul nu este produsul armatelor, nu este al militarilor, ci al politicienilor, al societăţii, al politicii. Or un astfel de raţionament limpede scotea gândirea militare din tot felul de sofisme şi speculaţii inutile. Predecesorii

lor considerau că teoria militară are ca sarcină să stabilească, izolat şi abstract, un număr de elemente sau de forme de bază care se pretindeau a fi valabile în mod absolut pentru toate situaţiile, sferele şi epocile. Astfel de proceduri erau, până atunci, incontestabile. Scharnhorst şi şcoala sa au ridicat împotriva unor astfel de proceduri numeroase obiecţii.

Era, de fapt, ca şi în ştiinţe, o luptă între ideile fixe, între dogme şi spiritul de îndoială ridicat la rangul de principiu de Descartes. *Dobito ergo cogito, cogito ergo sum*. De aici nu rezultă că teoriile anterioare erau negate. Ele erau considerate, şi în continuare, în aspectul lor analitic. Se nega doar valabilitatea lor în situaţii concrete, se nega funcţia lor de reţete universal valabile, întrucât teoreticienii militari ai vremii începuseră să înţeleagă că războiul real se supune unor factori variabili. Teoriile se concentrau asupra unor factori materiali, când, de fapt, un război concentrează în el o mulţime de forţe şi variabile spirituale. Aceste vechi teorii considerau războiul ca o activitate unilaterală, redusă la lupta armată, când, de fapt, războiul un ansamblu continuu, flexibil de activităţi opuse, complexe şi, adesea, imprevizibile.

Această şcoală de la Berlin a înţeles că războiul nu este o funcţie continuă de activităţi lineare, ci presupune etape diferenţiate, unele previzibile, altele imposibil de anticipat.

Discuţii serioase au început să se poarte şi în ceea ce priveşte geometria liniilor interioare ale lui Jomini, securitatea bazelor a lui Bülow sau predilecţia pentru punctele cheie a lui Lloyd. Reprezentanţii şcolii berlineze au introdus ceea ce ei numeau „noua raţionalitate" – în filozofie era vremea raţionalismului –, bazată pe controlul şi modificarea rezultatelor, ori de câte ori este necesar, pornind de la învăţămintele experienţei practice, adică din natura lor. Să nu uităm că în filosofia germană lumea era percepută ca un cosmos impregnat de forţe spirituale. Pentru aceasta, trebuie înţeleasă bine natura, adică devenirea lucrurilor. Astfel, situaţiile totdeauna schimbătoare ale războiului trebuiau tratat în raport cu spiritul lor, şi nu prin aplicare mecanică şi stereotipă a unor formule şi precepte considerate imuabile. Se ieşea astfel din rigiditismul Evului Mediu şi chiar din prima perioadă a Renaşterii care era o întoarcere aproape mecanică la scrierile antichităţii târzii, îndeosebi a celei greceşti. Napoleon realizase practic o astfel de ieşire din rigidităţi, din sloganuri şi formule preconcepute, ceea ce l-a făcut pe Scharnhorst să afirme că trebuie acţionat în acord cu natura chiar şi a circumstanţelor.

Cât de apropiate de provocările zilelor noastre sunt aceste afirmaţii nu este greu de observat. În timp ce gândirea militară germană era impregnată de aceste „forţe spirituale" (să nu uităm Eul lui Fichte, care opune Eului divizibil un non-Eu divizibil, sau drumul Ideii absolute hegeliene spre reali-

tatea lucrurilor şi spre conştiinţa de sine), cea franceză era dominată de ideile Revoluţiei, de geniul lui Napoleon şi de spiritul de corp al armatei sale, precum şi de o revenire la arta războiului antic bazat pe surprindere, stratageme şi influenţă psihologică. Jomini nu sesizase aceste elemente care n-au nici un elemente de fairplay în ele, dare care ţin, fără nici o îndoială de arta strategică a marilor timpuri. La urma urmei, nimic nu este foarte nou sub soare.

Generalii *şcolii de la Berlin* înţeleseseră perfect aceste determinaţii care ameninţau să transforme războiul într-un joc al hazardului. Aici era marea deosebite între teoreticienii dinaintea lui Clausewitz şi cei din timpul şi de după marele strateg. Vechii teoreticieni se străduiau să înlăture hazardul, să pună războiul în ecuaţii liniare sau în pătrăţele geometrice, în timp ce şcoala lui Clausewitz vedea în război, ca instrument al politicii, manifestarea unui spirit liber, imprevizibil şi, de aceea, foarte greu de controlat. De aici şi până la teoria haosului din timpurile noastre nu mai este nici măcar un pas. Războiul redevine astfel ceea ce a fost el întotdeauna, adică nu numai o confruntare violentă între două entităţi, ci o confruntare între-o două entităţi are gândesc, între două spirite.

Acest nou tip de război s-a născut din geniul lui Napoleon şi din atmosfera epocii, din bătăliile dintre idei, din raţionalismul filosofic şi din filosofia raţionalismului ecrasant al timpului. Ideea de stat, cea de naţiune, spirtul legilor, filosofiile identitare, cu tot arsenalul lor de speculaţii şi demonstraţii se regăseau şi în ceea ce priveşte războiul. Pentru Scharnhorst şi prietenii săi războiul devine o forţă uriaşă care exprimă această entitate spirituală, dar organizată, cu Napoleon, în cele mai neînsemnate detalii tehnice şi tactice şi, prin Jomini, transformată într-un joc de forme şi formule eficace.

Generalii şi teoreticienii de până atunci luaseră războiul aşa cum apărea el, se preocupaseră de strategia forţelor, de cea a mijloacelor şi de cea operaţională – deşi nu se numeau aşa - , adică de unele elemente care ţineau de conducerea şi desfăşurarea războiului. Odată cu Clausewitz, războiul începe să fie tratat ca un tot, ca un ansamblu, ca un fenomen. S-a ivit însă o nouă dificultate. Într-o astfel de viziunea, nu mai exista războiu, ci războaie, fiecare război fiind unic, având deci individualitatea sa. De unde rezultă că analiza războiului, adică descompunerea lui pe părţi şi studierea lor deveneau imposibile şi lipsite de valoare practică. Lossow considera că teoria determină etapele individuale ale războiului, dar concluziile care rezultă de aici nu sunt valabile decât pentru acel război, în particularitatea lui. De unde rezultă că nu se pot elabora teorii generale despre război, că războiul nu poate fi studiat din cărţi, că fiecare război îşi are *cartea* sa, fiind unic şi irepeta-

bil. Războiul nu poate fi confundat cu ideea de război. Ideea de război stă la baza gândirii militare, dar războiul ca atare nu se reduce la ideea de război, întrucât această idee are aplicaţii nenumărate. De unde rolul excepţional al comandantului care dă viaţă, consistenţă, unicitate şi aplicabilitate unei astfel de idei.

Lossow şi Rühle[153] erau extrem de speculativi şi de înclinaţi spre discursul filosofic complicat, ceea ce i-a făcut puţin accesibili, spre deosebire de Clausewitz şi de alţi contemporani care erau limpezi şi direcţi în ideile pe care doreau să le exprime. Dar aceasta nu este tocmai rău. Complexitatea discuţiilor, filosofarea îndelungată – chiar neprolifică - asupra unui sau altuia dintre aspectele războiului se constituiau în exerciţii ale spiritului, făcând parte din acel imens efort de a-i despovăra pe generali de responsabilitatea războaielor. O şcoală de gândire strategică nu se naşte din nimic şi, mai ales, nu se naşte în cazărmi sau pe terenurile de instrucţie, nici chiar în încrâncenarea bătăliilor. Acolo ea doar se exprimă.

Singurul din toată această şcoală care a reuşit să exprime filosofia *războiului ca un tot*, a *războiului total* a fost Clausewitz. Lossow era de părere că brutalitatea strategiei lui Napoleon bulversase, prin geniul său, regulile calculabile ale războiului secolului al XVIII-lea. Clausewitz a văzut contrariul, căutând determinările războiului în ansamblul lui, adică teoria sistematică a războiului, şi nu cazul particular al lui Napoleon. În secolul al XVIII-lea, comandanţii acţionau mai degrabă după reguli convenţionale decât după o logică militară precisă. Uneori, bătăliile desfăşurau nu pentru a nimici armata inamică şi a realiza obiectivul strategic al războiului, ci din raţiuni inconsecvente, chiar paradoxale, pentru a satisface, spre exemplu, vanitatea unui comandant, pentru a ieşi dintr-o situaţie disperată etc. În aceste cazuri, teoria aproape că nu avea ce căuta, decât ca un sistem de reguli pe care le urmează, spre exemplu, doi boxeri, mai mult ca să se protejeze unul pe altul decât pentru a realiza scopurile pentru care intră în ring.

Napoleon a ieşit din aceste ambiguităţi, dând războiului un scop foarte precis: învingerea inamicului. Într-o astfel de strategia războiul se prezenta ca un tot şi era dirijat spre obiectivul lui normal, logic, şi nu spre scopuri colaterale, ca în secolul al XVIII-lea. Războiul devine astfel un ansamblu indivizibil, un complex de acţiuni coerente, înlănţuite, un mecanism, un sistem cu o logică internă precisă, care dă un sens exact fiecărui act, fiecărui element. Fortificaţiile, bătăliile, poziţionările, atacul, apărarea, spaţiul, timpul, manevrele, marşurile, mijloacele folosite răspund, toate, aceloraşi impe-

[153] Lossow a publicat, în 1815, lucrarea *Războiul*, Rühle, în 1814, *Despre război* şi Clausewitz, în 1832, *Despre război* (*Vom Kriege*).

rative, aceloraşi scopuri. Obiectivul final al războiului este nimicirea puterii adversarului. Altceva nu există. Aceasta era, de fapt, noua teorie a războiului.

Încă de la primele scrieri, Clausewitz, care era un militar experimentat şi un teoretician excepţiona, un vizionar, demolează pur şi simplu lucrarea lui Bülow *Spiritul războiului modern*, introduce determinarea clară, categorică, între strategie şi tactică care va forma baza întregului său demers teoretic. Această uriaşă lucrare va aduce în sfârşit războiul, atât în teorie, cât şi în practică, cu picioarele pe pământ.

Aşa cum se întâmplă mereu, nici el, ca mulţi alţii, nu a fost înţeles. Pe de o parte, era foarte greu să accepţi că războiul este o continuare a politicii, deci subordonat acesteia, iar pe de altă parte o mulţime de orgolii şi de veleităţi aveau nevoie să se exprime conjunctural şi savant, să epateze sau să impresioneze. Clausewitz a scris, aşa cum o făceau mulţi pe vremea aceea în Germania, aşa cum a crezut şi aşa cum a simţit. Iar acest lucru dă adevărata valoare şi frumuseţe lucrării sale. Clausewitz era un soldat care scria ce a trăit, cea simţit, cea gândit.

Lossow şi Rühle erau, oameni ai epocii lor, care se cramponau fie în discuţii complexe, încurcate, savante li greu de înţeles, fie în raţionamente care le adânceau şi mai mult scepticismul, acel scepticism care produce Schopenhauer.

Singurul care a înţeles că aplicare metodei filosofice în arta militară nu trebuie să se facă din exterior, ci din interior. Metoda filosofică nu este altceva decât o metode de gândire, adică o modalitate de investigare sistematică a cauzelor producerii unui fenomen, a raporturilor care se creează în acest proces, a logicii interioare a fenomenului, implicaţiilor acestuia, iar rezultatul nu poate fi decât un sistem de propoziţii esenţiale, afirmative sau negative dubitative sau categorice, probabilistice sau asertorice, pe baza cărora gândirea îşi va continua sau îşi va relua, de câte ori va fi nevoie demersul său. Cu alte cuvinte, a aplica metoda filosofică în analiza fenomenului războii, însemna a gândi războiul, a-l cunoaşte, a-l înţelege şi, de ce nu, a-l justifica şi a-l folosi.

Din şcoala germană de strategie, în afară de Moltke, care-l continuă pe Clausewitz mai ales în practică, în conducerea efectivă a armatei, face parte şi Schlieffen, un solitar meditativ, ciudat şi liniştit. Este foarte posibil ca un astfel de comportament să-l fi dobândit din contactul lui foarte apropiat, prin rudele sale, cu viaţa monahală. El pare a fie contrariul lui Moltke. Contrar comportamentului său, el avea o capacitate enormă de a afla adevărul, de aşi concentra eforturile şi energiile spirituale pentru a lovi acolo un-

de este cel mai important, asupra celui care contează, a stăpâni secretul victoriei.

Caietele lui Rosinski îi atribuie lui Schlieffen o „sete devorantă pentru *secretul victoriei*", amplificată de poziţia Germaniei sub urmaşii lui Bismarck. El gândea, în aceste circumstanţe, că cel slab nu trebuie să cedeze iniţiativa adversarului, nici aşa cum spunea Clausewitz, pentru că apărarea îi oferea avantajul economiei forţelor, nici aşa cum spunea Moltke, pentru a aştepta să profiţi de erorile sale. Dimpotrivă, susţinea, Schlieffen, cel slab trebuie să atace şi să păstreze iniţiativa mai mult ca niciodată. Pentru el, nici poziţionarea de flanc de care vorbea Clausewitz, nici urmărirea pe care o practica Napoleon şi o lăudat teoreticienii săi, nici atragerea inamicului în capcane şi ambuscade pregătite din timp, nici atacul de flanc ca sensul întreii istorii militare nu aveau nici un fel de valoare. Pentru el conta doar *să cauţi fără răgaz să nimiceşti inamicul*.

Schlieffen susţine ideea atacului decisiv, atacului absolut în flancul şi spatele inamicului, în punctele sale sensibile sau dificile , de unde s-a născut viziunea planului său din 1905 caret trebuia să includă întregul teatru occidental, până la Marea Mânecii, şi în care inamicul ar fi fost privat de posibilitatea oricărei riposte prin batalioanele în careu asupra aripii sale drepte. În studiile din 1902 – 1912, el a culminat prin a susţine ideea unei încercuiri complete cu forţe inferioare, surclasându-se prin aceasta superioritatea numerică a inamicului printr-o acţiune concentrică din toate părţile, aşa cum a procedat Hanibal la Cannes El elaborează aşa numita *Strategie a Absolutului*, bazată pe exploatarea avantajului formelor strategice ale atacului în flanc şi în spatele inamicului, în inferioritate numerică, pe încercuirea totală a forţelor acestuia. Era o strategie care nu se baza pe ceea ce putea să fie raţional, ci prin impunerea conduitei comandantului a unei constrângeri supraomeneşti. Foarte uşor de recunoscut aici ceea ce a caracterizat multe dintre războaiele pierdute de germani: neconcordanţa dintre obiectivul strategic al războiului şi forţele care să-l realizeze.

Acest obiectiv fixat de Schlieffen nu excludea însă libertatea de acţiune, ci dimpotrivă, înlăturarea oricărei îngrădiri şi a oricărei prejudecăţi şi cultivarea curajului de a merge exact în miezul lucrurilor. Nici Schlieffen, nici alţi contemporani sau urmaşi nu au continuat aceste dezbateri. De aceea, o vreme, această şcoală a intrat într-o formă de inactivitate, chiar de cădere.

Schlieffen n-a fost însă uitat. Ideile sale despre atac, despre încercuire, despre concentrarea eforturilor etc. se vor regăsi în strategia germană din cel de al doilea război mondial.

4.6. Conducerea, legăturile

Statele Majore din timpul războaielor Revoluţiei franceze erau improvizate. Ofiţerii care făceau parte din ele erau aleşi şi nu funcţionau cum trebuie. De aceea,printr-o lege din 21 februarie 1793, organizarea şi compunerea Statelor Majore la nivelul armatei au fost strict reglementate. Un comandament de armată trebuie să dispună de: un şef de Stat Major, un subşef, patru generali adjutanţi (care erau, în realitate 6 sau 7), 8 adjuncţi şi un secretariat compus din soldaţi care scriau frumos.

Nu era suficient. Se impunea ca, în cadrul acestor structuri, să se creeze compartimente care să reflecteze asupra problemelor extrem de importante cu care se confrunta o armată: raportul de forţe, analiza situaţiei care se crea şi evoluţia acesteia, a altor factori şi, pe această bază, elaborarea unor soluţii, unor variante de acţiune.

Aceste soluţii sau variante trebuiau transmise la trupe, fie sub forma unor recomandări, fie sub forma unor ordine. Or, toate aceste documente cereau ca oamenii care le întocmesc să fie competenţi, să aibă adică experienţă, iar structurile respective din cadrul armatei să poată răspunde acestor cerinţe, acestor exigenţe.

Napoleon a creat eşalonul Corp de Armată, tocmai pentru că numărul diviziilor era prea mare pentru as mai putea fi comandate direct. Fiecare corp de armată avea un număr variabil de divizii. Armata se mai multiplicase cu un eşalon, actul de conducere se „lungise“, dar, cum este lesne de înţeles, devenise mai simplu şi mai eficient.

Statul major al lui Napoleon, condus de o somitate în materie, generalul Berthier - era, de fapt, cel care punea în operă ingenioasele manevre, care coordona mişcarea diviziilor şi a corpurilor de armată astfel încât celebrul principiu al realizării unui raport superior de forţe în locul voit şi la momentul potrivit să fie aplicat cu rigoare.

La Waterloo, acest lucru nu a mai fost posibil pentru că Berthier murise la 1 iunie. Fără acest om excepţional, fără un şef de stat major care să învârtă diviziile şi corpurile de armată precum mărgelele, care să calculeze cu precizie fiecare mişcare şi să ia toate măsurile de asigurare a acţiunilor, de organizare etc., la Waterloo s-au produs greşeli., nesincronizări. Fără Berthier, adică fără un şef de stat major pe măsură, Napoleon a pierdut fatal acel război.

Adesea i s-a reproşat lui Napoleon că era prea conservator în păstrarea vechilor săi colaboratori, întrucât unii dintre aceştia erau depăşiţi de evenimente sau ajungeau la ceea ce mai târziu se va numi depăşirea limitelor competenţei. Este, desigur, un adevăr. Dar tot un adevăr este şi acela că un stat major nu se formează de pe o zi pe alta. Statul Major, în vremea Împăra-

tului, era mai ales un element de execuţie, de planificare. Acest lucru cerea rigoare, prevedere, prudenţă şi o mare capacitate de cuprindere a teatrului de război şi, mai ales a teatrului de operaţii. Nu toţi oamenii sunt capabili de asemenea performanţe.

Napoleon avea calitatea şi capacitatea de a-i dibui şi a-i folosi pe cei care aveau astfel de calităţi. Fără un stat major pe măsură, Napoleon nu ar fi fost cea fost. Aceste lucru trebuie bine înţeles. În război, o idee, oricât ar fi de ingenioasă, de genială, trebuie pusă în aplicare cu rigoare, cu exactitate. Un stat major coordonează mişcarea a zeci de mii de oameni, iar cu astfel de lucruri nu se glumeşte.

Napoleon are şi marele merit de a-l fi creat sau de a-l fi descoperit pe Berthier, adică valoarea indiscutabilă şi indispensabilă a unui stat major.

În 1819, supă Imperiu, a fost creat un Corp Special de Stat Major, dar cei care l-au creat şi, mai ales, cei care l-au folosit, n-au înţeles că aici, în acest compartiment, trebuie concentrate deopotrivă inteligenţa şi experienţa unei armate, disciplina planificării riguroase şi capacitatea de a vedea conexiunile, implicaţiile, determinările, cauzele şi efectele etc.

Nu insistăm prea mult asupra acestor lucruri atât de bine cunoscute azi. Vrem doar să subliniem că epoca la care ne referim marca trecerea, şi în ceea ce priveşte conducerea, de la un voluntarism arbitrar şi, adesea, criminal, la un determinism riguros, ştiinţific, aşa cum era spiritul vremii.

După dezastrul de la Jena, din 1806, s-a înţeles, şi în Prusia şi în celelalte armate care fuseseră atunci inamice armatei Franţei, că este nevoie de un stat major. Desigur, nu era chiar o noutate – astfel de exigenţe rezultaseră şi din alte bătălii –, dar spiritul ştiinţific, riguros al epocii impunea acelaşi lucru şi în domeniul militar. În 1810, a fost fondată Academia Militară de la Postdam unde Sharnhorst, printr-o activitate intelectuală de mare rafinament, pregătea viitorii ofiţeri de comandă şi stat major. Din 1818 şi până la sfârşitul vieţii, în 1831, Clausewitz a fost acela care a condus celebra Academie de Război (Kriegsakademie), unde ofiţerii erau îndemnaţi să gândească original, să înţeleagă complexul fenomen al războiului. Iar acest lucru nu a rămas fără rezultate în timp.

Nici Rusia, nici Austria nu au acordat, până atunci, părea mare atenţie formării ofiţerilor de comandă şi stat major. Suveranul le ştia şi le făcea pe toate. Dar acest lucru nu putea să dureze la infinit. Spiritul vremii era acela de a se acorda ofiţerilor o calificare superioară, sistematică, bazată pe cuceririle ştiinţei. Armatele nu mai puteau fi pregătite şi conduse după ureche.

În armata americană nu se punea cu acuitate o astfel de problemă, decât, parţial, în războiul împotriva Marii Britanii dintre 1812 şi 1814 şi, poa-

te, în războiul împotriva Mexicului din 1848. În rest, forţele terestre americane numărau vreo 10.000 de oameni.

Ofiţerii şi subofiţerii americani ai acelor timpuri trăiau în forturi, în garnizoane de frontieră şi duceau o viaţă destul de grea. Ei şi-au călit însă caracterul şi au reuşit să vadă mult mai departe decât mulţi dintre ceilalţi locuitori ai Americii. La începutul Războiului de secesiune, 81 % dintre albi trăiau în statele din Nord, unde profesia militară nu era foarte preţuită. De aceea, în timpul Războiului de Secesiune mai mult de jumătate dintre ofiţerii din Sud au optat pentru Confederaţie.

Nu se poate vorbi de conducere fără state majore şi nu se poate vorbi de state majore şi de armate fără sisteme de transmisiuni, fără legături.

Epoca la care ne referim cunoaşte, pentru prima oară în istoria cunoscută a omenirii, o transmisie cu viteza de 300.000 de kilometri pe secundă.

Aşa cum praful de puşcă descoperit de chinezi va revoluţiona armamentele de o manieră incredibilă, şi transmiterea, cu viteza luminii, a unui semnal la distanţă, va revoluţiona informaţia.

Dar acest lucru nu se va produce dintr-odată. Soldaţii lui Napoleon nu aveau nici telefoane mobile, nici display-uri montate pe căşti, nici GPS-uri montate pe coamele bidiviilor. Ei aveau doar o puşcă, o sabie, un tun şi o motivaţie foarte puternică, venită, probabil, de pe vremea romanilor care exclamau acel *dolce et decorum est pro patria mori*, sau, cine ştie, poate că aşa este gena omului făcută să genereze, mai exact, să secrete - şi când trebuie şi când nu trebuie - entuziasm, curaj, devotament, ideal, eroism, ca şi contrariile acestora.

Principalul mijloc de legătură din vremea lui Napoleon va fi la fel ca în vremea lui Gingis Han: curierul. Acest curier va străbate, pe jos sau cu calul lui, nu numai secolul al XIX-lea, ci chiar şi cea mai marte parte a secolului al XX-lea.

Napoleon avea nevoie de 4 zile pentru a lua legătura, de pe unde se afla el, de la Berlin, de exemplu, cu Parisul şi de 5 – 6 zile pentru a transmite un mesaj de la Varşovia spre capitala Franţei. Victoria de la Austerlitz a fost adusă la cunoştinţa capitalei pe 6 decembrie 1805, iar legătura Paris – Salamanque – Paris, pe o distanţă de aproape 5.000 de kilometri, efectuată de locotenentul Canouville a fost realizată în 20 de zile.

Alte sisteme de legătură cunoscute pe vremea aceea erau cele prin agenţi de legătură – şi ei prezenţi pe câmpul de luptă, mai ales la nivelul unităţilor şi subunităţilor până în secolul al XXI-lea –, prin câini şi porumbei călători, prin mijloace vizuale şi auditive. Antichitatea folosea un sistem vizual foarte rapid. Astfel, Roma a aflat de victoria de la Pharale mai repede decât a aflat Parisul de victoria de la Austerlitz. Un astfel de sistem vizual –

focuri aprinse pe coline şi în locuri dominante dinainte stabilite – au folosit şi domnitorii români din Evul Mediu, pentru a vesti primejdia, atunci când erau atacate hotarele.

Ulterior au mai fost folosite şi alte sisteme. Spre exemplu, Claude Chappe (1763-1805) a propus un sistem compus dintr-un suport vertical cu o bară de 4 metri lungime prevăzută la extremităţi cu anumite tije care puteau fi poziţionate diferite pentru a transmite, după un anumit cod, semnale. A fost experiment la o distanţă de 35 de kilometri cu relee intermediare. Timpul de transmitere a semnalului dus-întors a fost de 11 minute. Este aşa-numitul telegraf Chappe. Dar acest telegraf, cum bine se ştie, avea numeroase inconveniente care ţineau îndeosebi de vizibilitate şi de capacitatea de transmitere.

În 1774, la Geneva, Lesage a creat un telegraf care folosea o maşină electrostatică. Telegraful electric propriu-zis a apărut după ce Volta a inventat pila electrică şi, între 1819 şi 1833,cu Ampere, Oersted şi Faraday care au descoperit electromagnetismul. Gauss şi-a dat seama că este nevoie de un curent constant, ceea ce nu exista pe atunci. În 1837, Steinel înlocuieşte pilele electrice printr-o maşină de inducţie, care producea curent în cele două sensuri, iar Samuel Morse, pictor şi fizician amator, creează în 1837 ceea ce noi numim azi telegraf. Prima line de telegraf, de la Washington la Baltimore, de 64 de kilometri, a fost inaugurată la 18 mai 1844., după care a cucerit rapid America şi a trecut oceanul şi în Europa. S-au aliniat rapid şi armatele, începând cu cea a Prusiei , Angliei şi Franţei.

La începutul Războiului Crimeii, telegraful ajunsese la Bucureşti, a fost apoi prelungit foarte repede până la Varna, iar la 26 aprilie 1855, traversând marea, a ajuns la Scutari. Pentru prima oară în istorie guvernele putea să fie informate rapid cu ceea ce se petrecea la mii de kilometri.

Aceasta era, de fapt, adevărata revoluţie. Aceasta a schimbat lumea

4.7. Realităţi şi orizonturi

Rusia şi controlul foaierului perturbator

Dezastrul francez din 1812, apoi campania din 1813 – 1814 au adus armatei Rusiei un prestigiu enorm, pre care şi-l va consolidat şi în r'boiului ruso-turc din 1877-1878. Era o bătălie pentru strâmtori, pentru coridoare strategice, care intra în cadrul general al confruntărilor europene între marile puteri pentru influenţă şi resurse. Este adevărat, în aceste prime decenii ale secolului al XIX-lea şi nici mai târziu, armata rusă nu beneficia de căi ferate şi de telegraf, dar de aici nu rezultă că juca un rol mai puţin important în

Europa. În afară de aceasta, armata rusă juca un rol important în controlul foaierului perturbator de odinioară, îndeosebi în Asia Centrală, adică între Aral şi Marea Caspică şi în sudul Kazahstanului, ca şi în Extremul Orient.

Credem că rolul cel mai important al Rusiei în ceea ce priveşte problemele Europei, asumat de ea însăşi prin pacea de la Westfalia, a fost controlul foaierului perturbator dintre Caspica şi Manciuria şi limitarea puterii otomane pe continentul european. Războiul ruso-turc din 1877 – 1878 a angrenat şi România care, în urma unui comportament eroic, dar lipsit de o experienţă strategică remarcabilă[154], şi bunăvoinţei puterilor europene şi-a obţinut independenţa de stat. Rusia şi-a jucat rolul ei politic şi strategic, confruntându-se cu toate puterile europene nu numai pe teatrele continentului, ci şi în bătălia pentru India.

O nouă putere se năştea din haos

Statele Unite ale Americii aveau, în 1820, vreo 10 milioane de locuitori, inclusiv indienii care nu fuseseră încă ucişi. În 1860 însă această populaţie va ajunge rapid la 93 de milioane. Era un fenomen unic, nemaiîntâlnit până atunci pe planetă. Iar cine avea ochi să vadă vedea ce anume se profila la orizontului sfârşitului de secol. Pentru că, aici, nu este vorba doar de creşterea spectaculoasă a populaţiei (care venea îndeosebi de pe continentul european), ci mai ales de dezvoltarea economiei şi a ştiinţei, de stimularea marilor descoperiri şi construcţia unei civilizaţii specifice bazată pe respectul valorii şi pe spiritul legii.

Din punct de vedere al artei militare, se pare că n-ar prea fi lucruri noi de aflat. Lucrurile nu stau însă aşa: lecţia pe care avea să o dea America bătrânului continent din care-şi trăgea ea însăşi esenţa nu avea să întârzie.

În 1823 apare *doctrina Monroe,* care neagă orice imixtiune a puterilor europene în problemele Lumii Noi. În acelaşi timp, Statele Unite ale Americii se angajează şi ele, la rândul lor, să nu se amestece în certurile şi încurcăturile europenilor.

În acelaşi timp, Statele Unite se extind continuu spre vest şi chiar spre sud, în dauna Mexicului. În 1850, California era deja faţa Statelor Unite spre Oceanul Pacific. Devenise foarte clar pentru toată lumea că Statele Unite ale Americii se întind între cele două oceane.

În 1848, se declanşează războiul împotriva Mexicului, care pierde toate provinciile situate dincolo de Rio Grande.

---

[154] Armata Română modernă fusese înfiinţată în 1830, iar în 1859, în tabăra de la Floreşti, ea avea să arate, părin manevrele de acolo, că este gata să reînvie eroismul înaintaşilor. Practic, în războiul ruso-turc din 1877 – 1878, ea a primit botezul focului, pierzând în jur de 10.000 de oameni, ceea ce însemna foarte mult pentru o tânără oaste.

Se conturează, în acest timp, o echilibrare economică foarte solidă. Deja, pe planul agriculturii, se obţin rezultate remarcabile, americanii devenind exportatori de cereale şi de bumbac. Din punct de vedere industrial, Statele unite depindeau încă de Europa, mai ales în perioada manufacturii. Dar Statele Unite, constituite printr-o voinţă extrem de puternică, generau o civilizaţie de sinteză – prima de acest gen de pe planetă –, care îşi impunea din ce în ce mai mult regulile ei pragmatice şi eficiente.

Cei care veniseră aici fugiseră de acea lume veche şi doreau să construiască una nouă, pe alte principii şi într-o altă filozofie. Se construia o civilizaţie prin *dezrădăcinare* şi *replantare*, prin *aventură*, *cutezanţă* şi *altoire*, prin *negare* şi *afirmare*. Pentru America, atunci, ca în toate timpurile care au urmat şi care încă vor urma, nimic nu era, nu este şi nu va fi imposibil. Limitele dispăruseră, omul se simţea liber nu doar în libertatea sa, ci şi în libertatea acţiunii sale. Aceste este, de altfel miracolul american: libertatea acţiunii umane eficiente. Guvernele favorizează dezvoltarea industrială. Se creează numeroase facilităţi în industria cărbunelui şi a minereurilor, se construieşte rapid o reţea de căi ferate, se inventează numeroase maşini şi unelte agricole.

America este cuprinsă de entuziasmul cuceririi propriului pământ, al acţiunii şi al îmbogăţirii. Dar teritoriul era imens, iar libertate nu înseamnă nivelare, ci competiţie. Se creează astfel decalaje mari între nordul industrializat şi sudul agricol, încă sclavagist. Nordul avea nevoie de protecţii vamale, sudul avea nevoie de deschideri pentru a-şi vinde produsele agricole. Dar sudul nu avea porturi dezvoltate, nu avea mijloace pentru acest export. De aceea, era nevoit să-şi trimită produsele, pentru a fi exportate, în porturile din nord. Bumbacul aduce astfel nordului 40 de cenţi la fiecare dolar. De asemenea, nordul era cel care „importa“ sclavii pe care-i vindea apoi pe plantaţiile sudului.

Forţele terestre americane aveau pe atunci vreo 15.000 de oameni. Militarii erau prost plătiţi, cam 13 dolari pe lună. În sud, lucrurile stăteau ceva mai bine. Armata de aici avea ofiţeri mai bine pregătiţi şi mai bine plătiţi decât cei din Uniune.

În schimb, forţele navale, prin tradiţia anglo-saxonă, sunt mai bine plătite şi alcătuite cu mai multă grijă. Aceste forţe erau compuse din fregate, corvete, baterii flotante, ni şi din nave de linie.

În 1890, amiralul Mahan erou al Războiului de Secesiune, care, pe vremea aceea fusese invitat să asigure învăţământul de strategie navală la Colegiul Naval de Război din Rhode Island, publică lucrarea *The Influence of Sea Power Upon History,* care devine unul din punctele de reper ale geostrategiei şi strategiei americane. El demonstrează, prin această lucrare, că,

pentru a deveni stăpânul lumii, trebuie să devii mai întâi stăpânul mărilor. Nu era nevoie de o astfel de demonstraţie, întrucât o făcuseră cu prisosinţă britanicii în prima jumătate a veacului. Mahan credea că americanii sunt o naţiune marină. Deşi problema războiului dintre popoarele marine şi cele terestre a constituit, pentru multă vreme, şi mai constituie încă şi acum o chestiune extrem de delicată şi de controversată, americanii nu s-au considerat niciodată marinari, deci războinici ai mărilor – chiar dacă astăzi ei domină marea, ala cum i-a învăţat Mahan –, ci, mai degrabă, aleşi pentru a fi responsabili. Ei au fost totdeauna obsedaţi de propria lor securitate. Iar modul de a o realiza a fost, în cele din urmă., unul ofensiv.

Mahan era un susţinător al lupte navale apropiate, în genul în care procedau romanii cu flota cartagineză, întrucât poate fi pus în valoare factorul moral.

El înţelege factorul strategic ca pe o interacţiune între elementul economic şi cel politic şi corelaţia acestora cu factorul militar. Harta geopolitică era văzută ca o rezultantă, ca o intervenţie umană în morfologia naturală a planetei.

Este, după cum afirmă Ioannis Loucas într-un studiu recent asupra războiului americano-spaniol din 1898[155], motivul posibil pentru care preşedintele McKinley a anexat, în urma păcii de la Paris, Arhipelagul Filipinez. Această anexare, împreună cu stăpânirea asupra Cubei şi zonei Porto Rico asigura controlul strategic al Mării Caraibelor şi canalului Panama care urma să fie construit. Se deschidea astfel Oceanul Pacific spre zona chineză cu care americanii acelui timp doreau o politică a porţilor deschise.

Imperiul chinez se afla în decădere, iar spaţiul acesta era vizat de trei mari puteri ale vremii: Rusia, putere euro-asiatică tradiţională care încerca să anexeze, între altele Port Arthur, pentru a avea acces la mările calde, Japonia care, prin războiul din 1894-1896 împotriva Chinei, reuşise să Insulele Pescadores şi Taiwan, care-i permitea să controleze aproape în întregime Marea Chinei, şi puterile europene (Franţa, Germania şi Marea Britanie) care, în pofida politicii americane a porţilor deschise şi atitudinii circumspecte obişnuite a Angliei, îşi împărţiseră cu Rusia teritoriul chinez.

Aşadar, anexarea Filipinelor dădea posibilitatea americanilor să-şi exercite propria lor politică în zonă.. Acelaşi lucru îl făcuse, în Mediterana, şi Marea Britanie cu Insula Cipru.

---

[155] www.stratisc.org, Ioannis Loucas,LA GUERRE HISPANO-AMÉRICAINE DE 1898 : UNE HYPOTHÈSE DE GÉOSTRATÉGIE COMPARÉE, Revue "Stratégique",N°76 - Pensée stratégique II, GÉOSTRATÉGIE

Spaţiul strategic al Mării Mediterane din 1878 prezenta aproximativ acelaşi caracteristici cu cel al Mării Cinei din 1898.

Marea Britanie, la cumpăna dintre lumi

Marea Britanie nu a fost niciodată invadată, cucerită, obligată să semneze acte de capitulare etc. Mai mult, ea a fost totdeauna creatoare a unui imperiu în care soarele nu apunea niciodată. Este vorba de o ţară ursită de Dumnezeu să ţină balanţa, să ducă o politică de balanţă, să-şi urmeze cu rigoare interesele şi drumurile spre Indii.

Regula de conduită a Marii Britanii a fost totdeauna cea a politicii de balanţă. Ea este ţara în care s-a declanşat prima revoluţie industrială din lume şi tot ea este ţara cu cea mai stabilă armată din lume.

În strategia Marii Britanii, constituirea şi menţinerea unei forţe navale regale extrem de puternice care să asigure securitate imperiului şi a liniilor sale comerciale a fost dintotdeauna o prioritate.

Pe continent, politica Marii Britanii s-a bazat pe aliaţi. Ea a avut totdeauna forţe terestre capabile să alcătuiască rapid corpuri expediţionare.

Pe continent, atunci când s-a ivit pericolul ruso-prusac, a încurajat Franţa să-şi constituie o armată puternică, iar atunci când Napoleon prezenta o mare ameninţare s-a aliat cu Rusia şi Prusia împotriva lui. Şi, bineînţeles, a reuşit, aşa cum va reuşi totdeauna în istorie.

Vocaţia prusacă şi maşinărie filosofică germană

Prusia era, prin secolul al XIII-lea un regat de dimensiuni mici, dar cu veleităţi foarte mari. Aceste veleităţi erau date de armata sa. Pentru că Prusia, spre deosebire de foarte multe alte state europene, a ştiut să-şi respecta armata într-o vreme când glasul tunului era forma cea mai convinmgătoare a glasului politic.

Secolul al XIX-lea nu aparţine însă Prusiei, ci Germaniei. Forţa gândirii filosofice germane reuşise să creeze acele idealuri şi acele forţe lăuntrice care fac dintr-un popor adeseori amărât şi lipsit de resurse naturale, o mare naţiune.

Dominaţia germană începe în 1815, după învingerea lui Napoleon şi se realizează atât prin mijloace economice în uniunea vamală propusă în 1819 de economistul List şi realizată începând cu 1828. Una dintre consecinţele acesteia va fi dezvoltarea rapidă a căilor ferate, începând cu 1837. Caracteristic pentru spaţiul german este că s-a realizat aici o uniune economică, înaintea unităţii politice, ceea ce ar trebui luat foarte serios în seamă, întrucât forţa politică a Germaniei a constat totdeauna în forţa ei economică şi nu invers.

Datorită acestei economii, Germania şi-a creat una dintre cele mai moderne armate din Europa. Marea reformă a armatei germane a fost începută, totuşi, foarte târziu, abia în 1859. A fost introdus serviciul militar obligatoriu de trei ani, au fost întărite rezervele şi capacităţile teritoriale. Dieta s-a opus frecvent acestor reforme, dar Bismark, care a devenit prim ministru în 1862, a impus, chiar împotriva Dietei şi a prevederilor constituţionale, reforma. Rezultatele acestei reforme au fost testate în Războiul contra Danemarcei , apoi în cel împotriva Austriei. Învăţămintele vor fi de marte folos în campaniile viitoare ale armatei germane, mai ales împotriva Franţei.

Bismark a dezvoltat aşa numita *realpolitik* prin care se dă+dea prioritate politicii externe, războiul fiind considerat, potrivit preceptului lui Clausewitz, ca ultimul mijloc al politicii, ca ultima ei raţiune. Germania, dominată de o combinaţie de forţe şi filosofii prusace şi austriece, îşi propunea, deocamdată, o dominare continentală, probabil şi pentru a nu îngrijora Marea Britanie şi a şi-o face potrivnică.

Totuşi, între Prusia (axul principal al viitoarei forţe germane) şi Marea Britanie, există multe similitudini politice şi strategice şi chiar o anumită împărţire a rolurilor, aşa cum se va încerca (câteodată, se va şi reuşi) şi în secolele următoare. Marea Britanie a elaborat o strategie maritimă constantă, integrală, de dimensiuni globale, care punea în operă politica imperială britanică, iar Germania a dezvoltat o strategie continentală, predominant terestră, care viza dominaţia pe continent.

Interesant este că o astfel de strategie nu este numai militară, cum s-ar putea deduce din militarismul prusac şi din cel german. Este vorba de o strategie totală, adică de o strategie a guvernului, de o strategie politică, economică şi, complementar acestora, de una militară. De aceea, în viziunea lui Clausewitz, războiul nu este doar un fenomen, nu este un act independent, nu este un simplu act de voinţă, ci o *continuare a politicii prin alte mijloace*. Niciodată, în viziunea germană, războiul nu a fost altceva.

Este, considerăm, o concluzie extrem de interesantă, care nu se reduce la acel timp, care nu este valabilă numai pentru analiza politicii şi, în consecinţă, a strategiei şi artei militare germane de după 1815, ci are relevanţă în toate timpurile. Ea este o constantă politică şi strategică germană, care provine din filosofia profundă a acestei naţii, şi nu poate fi înţeleasă pe deplin decât în totalitatea ei, ca esenţă a unei evoluţii specifice, cu multe frustraţii, din care au ieşit adaptări riguroase şi elaborări meticuloase, de mare valoare, dar şi debordări primejdioase.

Marile victorii germen – atâtea câte au fost –, ca şi marile înfrângeri ale Germaniei, dezastruoase pentru oricare altă naţiune, pentru nemţi n-au fost decât lecţii din care au tras consecinţe şi din care şi-au extras sevele

unor noi dezvoltări, totdeauna meticuloase şi totdeauna temătoare pentru restul Europei. Devotamentul germanilor faţă de Germania este nemăsurat şi nepreţuit, este real şi construit în spirit nemţesc, adică celulă cu celulă, şurub cu şurub, ansamblu cu ansamblu. Naţiunile europene ar fi trebuit să înveţe de la Germania această filozofie a respectului cel mai profund faţă de ciclului Ideii absolute hegeliene, pentru că, iată că avenit vremea să o spunem, şi realitatea se naşte din idee în aceeaşi măsură în care ideea însăşi este realitate, cel puţin ca resursă a devenirii omeneşti, a conştiinţei de sine.

Trezirea la realitate

În acest timp, arta militară românească, bazată pe realism, ingeniozitate, capacitate de manevră, pe aplicarea din străvechime a unor principii redescoperite de Gustav-Adolf, de Frederic şi de Napoleon, care presupuneau manevra pe linii interioare, folosită cu atâta iscusinţă de Ion Vodă şi de Mihai Viteazul, pe stratageme şi surprindere, pe hărţuire şi lovituri decisive, aplicate în locul voit şi la momentul potrivit, se ofilise, chiar murise.

Ultimul mare strateg al neamului fusese Mihai Viteazul. Timp de trei secole, Ţările Române, cu eforturi nemăsurate şi multă înţelepciune, încercaseră să supravieţuiască, aproape în uitarea şi nerespectul Europei care-şi opunea pe tapetele teatrelor de război, marile imperii, inclusiv pe cele din jurul României.

Regulamentul organic, apoi unirea Ţării Româneşti cu Moldova treziseră speranţa reînvierii artei militare româneşti, ca instrument al unei politici naţionale afirmată încă în 1848 şi materializată deja prin actul din 1859.

Armata Română – moştenitoare a unor tradiţii excepţionale, care-i dădeau dreptul să fie una dintre fruntaşele Europei pentru ceea ce făcuse la porţile continentului, în spiritul păcilor de la Westfalia şi în pentru apărarea fiinţei neamului – învăţa să se pună pe picioare, ieşea din somnul cel de moarte şi se pregătea pentru eroismul de mai târziu, pentru punerea în operă a uni politici naţionale care să ducă la întregirea neamului.

Aceasta era armata care se instruia în tabăra de la Floreşti şi care a trecut Dunărea, în 1877, pentru a săvârşi acele fapte nepieritoare şi acel eroism care a trezit, în sfârşit naţiunea română la o viaţă europeană.

Dar, în afară de moralul excepţional şi de calităţile umane şi militare deosebite cu care este înzestrat soldatul român, această armată nu prea mai avea altceva. Corpul de comandă era în formare – Statul Major General s-a înfiinţat abia în noiembrie 1859 –, iar despre experienţa războiului nici nu putea fi vorba.

Cu toate acestea, tânăra armată română a asigurat trecerea peste Dunăre a trupelor ruse, a realizat un pod de pontoane şi a participat efectiv, în

urma hotărârii Parlamentului, la război. Ea a desfăşurat, alături de armata rusă, acţiuni ofensive, după obiceiul vremii, adică atacuri frontale împotriva unor reduite care nu puteau fi cucerite decât prin manevre ingenioase sau prin asediu.

La Plevna, Rahova, Smârdan, Vidin, armata română a luptat ci eroism. Nu se pot evidenţa procedee tactice deosebite, nici alte acţiuni care să pună în strălucire iscusinţa comandanţilor şi a trupei şi să reînvie spiritul înaintaşilor. Armata română lupta însă aşa cum lupta şi armata rusă, cot la cot cu ea, săvârşit aceleaşi fapte de bravură şi bucurându-se de acelaşi respect. Se scria o pagină de istorie, de renaştere naţională. Şi se scria cu sânge. Putem găsi multe greşeli ale comandanţilor, începând cu echipamentul folosit şi continuând cu procedeele tactice. Dar, la urma urmei, şi vestita armată a lui Napoleon, la Waterloo, lipsită de un stat major foarte competent, a săvârşit o mulţime de greşeli şi de neconcordanţe. Putem spune multe lucruri despre tactica şi strategia războiului din 1877 – 1878, care, repet, a fost un război ruso-turc, - şi e bine să le spunem - dar nu putem pune nici o clipă la îndoială valoarea morală a acestei armate, curajul ei, spiritul ofensiv, de care, o vreme, unii dintre strategii români nici nu voiau să audă, calităţile şi virtuţile acestei armate.

Dintre sutele de fapte deosebite pe care le cunoaştem, am reaminti una singură, care ni se pare foarte interesantă pentru înţelegerea adevăratei filosofii a ceea ce a însemnat şi va trebui să însemne arta militară românească. Este vorba de manevra subterană întreprinsă de geniştii români, care s-au apropiat de reduta Griviţa II, săpând, sub protecţia fascinelor, gambioanelor şi parapetelor de pământ, două şanţuri. Când au fost suficient de aproape, au săpat furnale (galerii) pe sub redută pentru a ajunge astfel în interiorul ei, a o mina şi a o arunca în aer, facilitând astfel atacul frontal al soldaţilor maiorului Şonţu. Manevra a reuşit. Din fericire, nu a mai fost nevoie să fie aruncată în aer, întrucât, copleşiţi şi înţelegând ce-i aşteaptă, turcii au părăsit-o. A fost singura redută cucerită în atacul de la Plevna.

Preţul de sânge plătit pentru dobândirea independenţei de stat n-a readus din păcate, respectul artei militare în rândul politicienilor şi oamenilor importanţi din România. Ţara era săracă, eroii de la Plevna, mutilaţii de război ajunseseră cerşetori. Politica românească nu se baza pe o soluţie militară – nu s-a bazat niciodată pe aşa ceva –, nici măcar pe o contribuţie militară semnificativă la realizarea idealului naţional, probabil, din teamă dea nu fi consideraţi o naţiune agresoare. La urma urmei, însuşi Napoleon, la Jena, n-a atacat primul din aceleaşi considerente. Nu este locul să judecăm aici politica românească de după 1877. Probabil că ea nu a fost prea rea, de vreme ce a dus, în 1918, la realizarea unităţii naţionale statale a românilor, dar Româ-

nia merita mai mult, dacă politica românească ar fi fost consolidată, la vremuri potrivite, de o componentă militară de temut, aşa cum a fost cazul Prusiei.

Deşi, armamentul nu a cunoscut evoluţii sau revoluţii spectaculoase în această perioadă, procedeele tactice şi modalităţile de planificare şi desfăşurare a operaţiilor au cunoscut mutaţii semnificative, revoluţionare. Aceste mutaţii s-au simţit nu numai în strategia operaţională, ci şi în strategia forţelor şi în cea a mijloacelor.

În primul rând, a avut loc un proces de trecere de la armatele regale, princiare, feudale etc. la armatele de masă, la armatele naţionale. La începutul acestei perioade, pierderile în luptă erau însă foarte mari. În Franţa spre exemplu, între 1792 şi 1799 au fost ucişi, în lupte 700.000 de soldaţi. Pentru a preveni astfel de situaţii, se impunea, pe de o parte, pregătirea temeinică a armatelor, călirea soldaţilor în lupte – iar acestea nu se puteau realiza decât în timp – şi, pe de altă parte, folosirea acelor procedee tactice care să asigure punerea inamicului în imposibilitatea de a acţiona.

Armatele depindeau însă de relaţiile internaţionale, de jocurile politice ale vremii. După declaraţia de război a regelui Boemiei şi a celui al Ungariei din 20 aprilie 1792, are loc, în mod surprinzător, alianţa Prusiei cu Austria. Trupele franceze nu erau pregătite pentru război. La aceasta se adăuga lipsa de disciplină şi migraţia ofiţerilor.

La 1 septembrie armata de campanie avea 82.000 de oameni, repartizaţi în trei armate (de Nord, de Centru şi de Est). Pe 20 septembrie, cu 52.000 de oameni, Kemllermann respinge, la Valmy, armata lui Brünswick, care fusese redusă, datorită dizenteriei, la 32.000 de oameni. De fapt, întreaga bătălie de la Valmy n-a fost decât o hărţuire continuă. Mai puţin de 300 de francezi ucişi, dintre care vreo 60 datorită exploziei unui cheson de pulbere, şi 184 de prusaci.

Prusacii s-ar retras şi astfel francezii au devenit învingători. Cvasibătălia de la Valmy seamănă cumva cu cele din Evul Mediu, în care armatele se „cruţau“ reciproc sau căutau fel de fel de subterfugii pentru evitarea acelor bătălii sângeroase care, spre sfârşitul antichităţii, se încheiau cu distrugerea armatei inamice.

Valmy a fost denumit Marathonul Revoluţiei, întrucât se credea – se mai crede încă şi acum – că o adunătură de buticari au bătut armata marelui Frederic! Franţa a intrat practic în război cu toate statele limitrofe, fiind nevoită să-şi ridice efectivele, la sfârşitul anului 1793, la 800.000 de oameni. Niciodată o armată europeană nu atinsese un astfel de efectiv!

Strategia forţelor cunoaşte noi acţiuni menite să asigure generarea forţelor necesare războiului care se prefigura la orizontul secolului al XIX-

lea. În toate armatele au loc numeroase reforme. Se găsesc cu greu formula acceptabile. Armatele profesioniste, mercenare, nu puteau fi înlocuite dintr-o dată şi în întregime cu armate de masă, ci trebuiau găsite formule care să îmbine experienţa veteranilor cu entuziasmul şi tinereţea ieşite din Revoluţie (în ceea ce priveşte Franţa, dar nu numai). Franţa foloseşte, în acest scop, formula „amalgamului", fiecare semi-brigadă (noua denumire a regimentelor) fiind alcătuită dintr-un batalion de profesionişti şi două batalioane de alcătuieşte de recruţi. O a doua variantă a acestei formule a fost amestecarea recruţilor cu profesioniştii în aceleaşi unităţi, care s-a dovedit mai bună.

În această perioadă se realizează primele divizii de arme întrunite permanente, alcătuite, în principiu din 4 brigăzi (semi-brigăzi) de infanterie – două de linie şi două uşoare, două regimente de cavalerie, două companii de artilerie cu 24 de piese şi un parc de pontoane. Deja avem de a face cu o organizare modernă. O astfel de divizie avea până la 15.000 de oameni.

La începutul anului 1796, mai erau 350.000 de oameni sub arme.

Napoleon n-a bulversat instituţia militară moştenită de le Revoluţie. Nu numai pentru că nu ar fi dorit sau nu ar fi putut realiza astfel de reforme, dar mai ales pentru că situaţia complexă în care a trăit nu i-a lăsat timp pentru reforme. Marele merit al lui Napoleon este acela de a fi întrebuinţat cât mai bine ce a avut. Este unul din cele mai bune exemple ale istoriei în care un împărat nu creează o armată, ci o foloseşte foarte bine pe cea care o are, aducându-i, în funcţie de timpul avut la dispoziţie şi de mijloacele care dispunea, corectivele necesare. Din acest punct de vedere, Napoleon a fost nu numai un mare maestru al strategiilor operaţionale, ci şi un maestru al strategiei forţelor, în sensul modelării armatei, cu minimum de efort, în sensul cerut de strategia operaţională şi de strategia mijloacelor. Nici în strategia mijloacelor, Napoleon n-a avut răgazul necesar pentru a face reforme de substanţă. De altfel, se pare geniul lui nu era făcut pentru aşa ceva. Era un geniu… operaţional, ca să spunem aşa. Singurele modificări pe care le-a făcut el în structura armatei ţine de creşterea efectivelor şi a proporţiei artileriei. În 1813, Napoleon avea 80.000 de artilerişti.

Este adevărat, el a creat, aşa cum afirmam mai sus, în 1803, şi eşalonul corp de armată, care cuprindea 2 – 4 divizii şi unităţi de cavalerie uşoară preferate de Împărat pentru acţiuni de cercetare. Corpul de armată a fost creat mai ales pentru a reduce numărul eşaloanelor direct subordonate, pentru a da mai multă libertate de acţiune entităţilor luptătoare şi a simplifica conducerea. Se pare însă că s-au mai creat eşaloane şi… după oameni, aşa cum se întâmplă adesea, Napoleon neputând să se despartă cu uşurinţă de cei care-l slujiseră în atâtea bătălii.

Napoleon nu era, aşa cum ar crede unii, un împătimit al războiului, un geniu al distrugerii. Dimpotrivă, el nu a căutat niciodată conflictul, ci a fost constrâns să răspundă. El dovedise că poţi să devii rege fără să moşteneşti acest titlu, cum se petreceau lucrurile de secole pe continent, iar suveranii Europei nu i-au putut ierta niciodată acest lucru. Şi astfel s-a născut marea coaliţie împotriva lui. Această coaliţie a fost învinsă, dar s-a născut alta şi alta, până când intrusul sau „Uzurpatorul", care punea în pericol ordinea europeană a conţilor, prinţilor, ereditarilor etc., a fost închis în insula Elba.

4.8. Concluzii

1. Creşterea efectivelor a fost impusă de accentuarea contrastelor şi construcţiilor politice şi de proliferarea războiului, ca mijloc şi ca soluţie militară pentru rezolvarea diferendelor politice. Această creştere a determinat, la rândul ei, creşterea producţiei de armament şi muniţii, adică apariţia industriei de război.

2. S-au lărgit fronturile şi a crescut durata războaielor. La Austerlitz, frontul depăşea 15 kilometri, iar la Jena, armata lui Napoleon, la un moment dat, s-a desfăşurat pe 60 de kilometri.

3. A crescut în complexitate actul de comandă şi, în general, sistemele de conducere, ceea ce a dus la descentralizarea comandamentului; ordinele se nu se mai dădeau infanteriei, cavaleriei, artileriei, ci diviziei care le întrunea pe toate, iar mai târziu corpului de armată.

4. S-a impus creşterea mobilităţii artileriei pentru a putea interveni rapid acolo unde era necesar. S-a diversificat focul artileriei, de la pregătirea atacului la sprijin.

5. S-a diminuat rolul cavaleriei, deşi, încă pentru multă vreme – chiar âşi în primul război mondial – ea va rămâne elementul cel mai mobil al câmpului de luptă. Între 1792 şi 1815, cavaleria joacă încă rolul de forţă de izbire, dar şarjele ei se lovesc de o infanteriei solidă, de un sistem de foc bine pus la punct, iar pierderile sunt uriaşe şi dureroase. De aceea, rolul ei se mută din ce în ce mai mult spre acţiuni de cercetare şi de urmărire a inamicului.

6. În Războiul de Secesiune, cavaleria este, totuşi, folosită (mai ales de către sudişti) cu mult succes pentru raiduri adânci în spatele forţelor inamicului.

7. Napoleon este acela care a dezvoltat, ca nimeni altul, şi nivelul operativ. Prin acest nivel nu înţelegem aici un anumit eşalon, ci totalitatea

acţiunilor care se întreprind, potrivit unui plan strategic, pentru poziţionarea forţelor şi realizarea dispozitivului necesar începerii luptei care, în această viziune, reprezintă nivelul tactic. Şi chiar dacă noţiunile *tactic, operativ şi strategic* au sfere mult mai largi şi un conţinut mult mai complex decât delimitările cu care operăm aici şi acum, ni se pare potrivit să separăm nivelul operativ de cel tactic, nu atât prin amploarea forţelor care se confruntau, cât prin etapele pe care le presupunea războiul, de la planificarea strategică la desfăşurarea propriu-zisă a luptei. Acest lucru se justifică, între altele şi prin faptul că, pe vremea aceea, armatele aveau cam aceeaşi mărime, erau un fel de forţe etalon care se confruntau în acelaşi teatru de operaţii, de cele mai multe ori identic cu teatrul de război. Napoleon a impus nivelul operativ ca nivel al mişcării de poziţionare a forţelor. Nimeni nu a făcut-o mai bine ca el, deşi nu a schimbat aproape cu nimic mobilitatea trupelor pe care le-a moştenit din epoca Revoluţiei. Şi înaintaşii lui în arta militară – ne referim aici la marii căpitani ai tuturor timpurilor: Hanibal, Cezar, Gingia Han, Gustav-Adolf şi Frederic – făcuseră acelaşi lucru, dar într-o altă manieră, care nu atinge forţa şi abilitatea lui Napoleon.

8. Apariţia căilor ferate şi a telegrafului vor revoluţiona complet arta militară spre sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, în sensul că vor facilita manevra strategică.

CAPITOLUL 5. ARTA MILITARĂ ÎN EPOCA CONTEMPORANĂ

5.1. Statele naţionale, ideologia, ştiinţa şi războiul

Revoluţia franceză şi tot lanţul de schimbări esenţiale pe continentul european aduceau în prim plan, deopotrivă, mai acut ca oricând, nevoia de identitate, de comunicare şi de solidaritate culturală, economică şi socială. Dar solidaritatea nu exclude competiţia şi nici nu limitează mijloacele de ducere a ei. Bătălia pentru resurse devine din ce în ce mai aprigă, iar simpla căutare a Indiilor – încheiată cu bravuri de care omenirea nu poate fi nici mândră, nici pe deplin mulţumită – nu mai era suficientă.

Cam tot ce era de spus la acest capitol se spusese. Cel puţin, aşa se credea. Pământul fusese explorat şi începuse chiar să fie cutreierat în lung şi în lat, iar competiţia pentru resurse, pentru pieţe şi influenţe se desfăşura cu înverşunare. Naţiunile nu căpătaseră o puternică identitate politică şi economică, dar cerinţa aceasta devenise acută, procesele frontierelor se derulau pe toate coordonatele posibile: economice, culturale, politice, sociale, teritoriale şi militare. Expansiunea Occidentului începuse.

Avusese loc o revoluţie industrială de proporţii care marcase nu numai întreaga viaţă economică, politică şi socială, ci şi arta militară. Armele de foc ajunseseră la primele performanţe notabile. Abia acum se puteau materializa unele dintre marile idei ale secolului al XVIII-lea şi al XIX-lea.

Până la debutul primului război mondial, o mulţime întreagă de invenţii şi-au făcut loc în viaţa societăţii, începând cu telegraful şi continuând cu motorul cu combustie internă, cu aeroplanul şi submarinul purtător de torpile. Aceste invenţii se aflau abia însă în primele decenii de aplicare, aşa că nu ajunseseră la maturitate.

Spre exemplu, la începutul secolului al XX-lea, abia se efectuaseră primele zboruri. În afară de aceasta, avionul era foarte costisitor şi nu se afla la îndemâna oricui. Nici azi nu se află, dar atunci exemplarele de aeroplane erau rare, cam cum sunt rachetele cosmice azi.

Cu siguranţă va veni o vreme când vor exista companii de transporturi cosmice (aşa acum există azi companii de transporturi aeriene), când unii vor avea, poate, naveta lor spaţială de serviciu sau chiar personală, cu care vor putea face din când în când, în interes de serviciu sau pentru simpla plăcere, călătorii printre stele.

De asemenea, până la primul război mondial, submarinul nu lansase niciodată o torpilă de război. Toate aceste invenţii aveau nevoie de timp pentru a putea fi testate, perfecţionate, dezvoltate şi aplicate în confruntarea

armată. Războiul face însă minuni. El creează acea stare de urgenţă, condensează timpul şi dilată spaţiul. Astfel, în numai patru ani, aproape toate invenţiile care precedaseră sângerosul conflict din 1914-1918 au fost aplicate. Au fost folosite inclusiv gazele toxice şi aruncătoarele de flăcări.

Şi în arta militară s-a petrecut un lucru care nu mai avusese loc până atunci şi care nu se va mai impune niciodată nici după aceea, cel puţin până în momentul în care scriem aceste rânduri: *superioritatea apărării poziţionale faţă de ofensivă*. Dar asupra acestui aspect vom reveni.

Primul război mondial, aparent, nu seamănă cu nici unul dintre războaiele anterioare. Mai mult, primul război mondial, al cărui front măsura în Occident 700 de kilometri şi în Est 1400 de kilometri, a fost primul din istorie în care numărul morţilor prin rănire a fost mai mare decât cel al pierderilor prin boli sau prin infectarea rănilor.

Acest război nu a avut un caracter ideologic, precum războaiele religioase anterioare sau cel de al doilea război mondial. Dar, orice s-ar spune, el este un război al ieşirii din încorsetările marilor imperii, este o explozie a identităţii. Abia primul război mondial pune în operă un final al unor năzuinţe exprimate în epoca Renaşterii. Este adevărat, forma extrem de violentă face din el nu un spaţiu de confruntare pentru progres, ci un ring sângeros pe care milioane de oameni au plătit preţul identităţii.

Primul război mondial este, într-un fel, cel dintâi beneficiar global al dezvoltării ştiinţei. El avea să aducă în arta militară, ce-i drept, într-un mod extrem de sângeros, ceea ce se acumulase în ştiinţă de la Renaştere încoace. Într-un fel, primul război mondial încheia o etapă a evoluţiei societăţii omeneşti, aşa cum războaiele care au dus la căderea Imperiului roman puneau capăt dominaţiei imperiilor Antichităţii. Spre deosebire însă de aceste războaie (care au impus mişcarea, ca soluţie strategică), primul război mondial a impus „confruntarea statică", războiul poziţional. Aceasta pentru că naţiunile europene care se confruntau ajunseseră aproximativ la acelaşi stadiu. Se crease adică un echilibru strategic din care cu greu se putea ieşi.

Din punct de vedere politic, primul război mondial era o „ieşire peste margini", o eliberare a naţiunilor, o revenire la acea nouă fragmentare a spaţiului politic în identităţi statale şi naţionale. Dar această ieşire nu s-a exprimat prin mişcarea uriaşelor mase de oameni, ci prin „mişcarea focului".

Se pare că lucrurile nu sunt deloc întâmplătoare. Aceste „descărcări impresionante de energie socială", ca să le spunem aşa, au loc în condiţii care nu diferă prea mult din punct de vedere filosofic de la o epocă la alta. Nu vrem să subliniem neapărat caracterul obiectiv al războiului, dar, la urma urmei, putem oare susţine cu certitudine că războiul nu se prezintă în primul

rând ca o astfel de descărcare, ca un seism social, ci doar ca voinţă politică subiectivă, ca opţiune de ultimă instanţă, subiectivă şi arbitrară, a politicilor care se confruntă? Probabil că nu. Primul război mondial este cea dintâi conflagraţie care confirmă acest adevăr, care arată, de fapt, amploarea şi esenţa războiului. Abia aici se materializează conceptul clausewitzian de război total, ca instrument al politicii, ca mijloc al politicii, dar şi ca realitate care trebuie acceptată aşa cum e. Desigur, nu există judecăţi categorice în această privinţă. Încă din secolul al XIX-lea s-au manifestat o serie de opinii în legătură cu caracterul subiectiv al războiului, cu calitatea lui de produs social.

Cu toate acestea, indiferent care ar fi fost şi care ar fi opiniile în legătură cu caracterul subiectiv sau obiectiv al războiului, cu locul şi rolul lui în relaţiile şi realităţile sociale, el există, iar secolul al XX-lea consemnează dramatismul acestui adevăr, acestei aserţiuni.

Există opinii potrivit cărora trecerea de la un sistem social la alt sistem social se fac prin revoluţii, prin violenţă, prin negare violentă şi afirmare violentă, adică prin salturi calitative care generează un nou tip de relaţii sociale. Există însă şi opinii în legătură cu caracterul continuu sau ondulatoriu al societăţii omeneşti, cu trecerea de la o calitate la alta în cadrul aceluiaşi sistem dinamic complex, în cadrul aceleiaşi procesualităţi. Cu alte cuvinte, războiul face parte din această procesualitate complexă, ţine de natura devenirii societăţilor umane. El este tot atât de complex ca societatea omenească şi nu poate fi înţeles altfel decât dacă este analizat împreună cu toate celelalte procese sociale.

Rolul social al ştiinţei creşte foarte mult către sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea. Se părea (şi se credea) că fizica reuşise să explice absolut toate fenomenele lumii. Mai erau unele detalii, dar nu conta. Singurul loc unde ostilităţile nu se încheiaseră erau cele din spaţiul matematicii. Aici, problemele continuau să le dea bătaie de cap matematicienilor şi nu numai lor. Cu cât rezolvau mai multe, cu atât mai numeroase erau problemele care-şi aşteptau soluţii.

Şi problemele filosofice primiseră, de la Descartes încoace, o mulţime de soluţii, de interpretări şi de dimensionări. Raţionalismul atinsese cote foarte înalte în filosofia franceză a secolelor al XVII-lea şi al XVIII-lea, în timp ce filosofia germană a secolului al XIX-lea beneficiase de aportul unui Fichte, unul Scheling, unui Kant, unui Hegel. Societăţile se laicizau, fără să dispară credinţa, dar meditaţia metafizică îşi păstra locul ei important în meditaţia filosofică. Acest lucru este foarte important în formarea spiritului identitar al naţiunilor, în explicare lumii şi, în ultimă instanţă, în teoria şi practica războiului.

Astfel de evenimente nu se petreceau în secolul al XX-lea, ce-i drept, ci cu mult timp înainte; dar secolul al XX-lea era principalul beneficiar al acumulărilor anterioare. Reflecţia, meditaţia filosofică sunt chestiuni permanente, profunde, care ţin de condiţia umană. Dar, în anumite perioade, ele cunosc evoluţii spectaculoase, pe cât de mari pe atât de complexe şi de contradictorii.

Sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea sunt marcate nu numai de lupta ideilor, de noua filozofie a societăţilor de tip industrial, ci şi de numeroase descoperiri care impun filosofia pragmatică, adică producţia, acţiunea practică, directă, care accelerează vectorii de confruntare. Spre exemplu, descoperirea accidentală a radioactivităţii în 1896 va demonstra că un corp simplu se poate transforma în altul, ieşindu-se astfel dintr-o absurditate care durase atâtea secole (până la alchimişti).

Acelaşi afect l-a avut şi descoperirea cuantei, în ceea ce priveşte energia. În 1905 se descoperă relativitatea restrânsă, iar în 1917, în plin război, cea generalizată. Toate acestea demonstrau că lumea este mult mai complicată şi mult mai complexă decât apărea ea la prima vedere. Începe o strictă specializare, o aprofundare a domeniilor, o ieşire (ca să spunem aşa) din triumfalismul fizicii şi o reintrare în labirinturile cele adevărate ale ştiinţei.

Descoperirile sunt numeroase şi de mare importanţă. Ele vor schimba radical viziunea noastră asupra lumii sau, mai precis, vor demonstra că lumea este o uriaşă şi continuă construcţie a cărei structură de rezistenţă nu este şi nu poate fi sesizabilă la prima vedere. Nu ştim totul nici măcar în domeniul de care ne ocupăm şi, de aceea, trebuie să apelăm la specialişti, iar specializarea devine atât de strictă încât, dacă doreşti, spre exemplu, să ştii sau să rezolvi ceva prin algebra Boole, trebuie să baţi la a treia uşă pe dreapta, unde este posibil să găseşti un specialist în acest domeniu. Poincarré a fost ultimul mare matematician considerat a fi capabil să înţeleagă ansamblul matematicilor epocii sale. De la el încoace nu a mai fost posibil aşa ceva.

Principalele descoperiri ştiinţifice ale veacului al XX-lea care au marcat, într-o formă sau alta, şi evoluţia artei militare sunt următoarele:

În fizică:

- 1900 – Descoperirea cuantei de energie (Plank) şi a substanţelor radioactive (Rutherford şi Soddy)
- 1903 – Descoperirea izotopilor (Soddy)
- 1904 – Tubul electronic (Fleming) şi celula fotoelectrică (Korn)
- 1905 – Relativitatea restrânsă (Einstein)
- 1910 – Descoperirea ionosferei şi a influenţei ei asupra transmisiunilor radio (Heaviside)

- 1912 – Prima explicaţie a structurii atomului (Börh)
- 1916 – Relativitatea generalizată (Einstein).
- 1917 – Primele evaluări ale Galaxiei şi poziţiei soarelui, precum şi aprecierea că Universul este instabil (Friedmann)
- 1919 – Prima verificare experimentală a Relativităţii generalizate (Eddington)
- 1923 – Teoria radiogoniometriei (Grupul de la Oxford)
- 1924 – Mecanica ondulatorie (Broglie)
- 1926 – Principiile fundamentale ale televiziunii (Baud)
- 1927 – Principiul incertitudinii viteză-poziţie a particulelor (Heisenberg)
- 1928 – Efectul Raman (Yukawa)
- 1931– Ciclotronul (Lawrence)
- 1932.- Electronul pozitiv (Anderson). Neutronul (Chadwick). Deuteriumul şi apa grea (Urey)
- 1934 – Radioactivitatea artificială (Joliot-Curie). Mezonul (Yukawa)
- 1936 – Radiotelescopul (Reber)
- 1938 – Numeraţia binară pentru calculator (Wiener). Fisiunea nucleară (Hanh şi Strassman)
- 1939 – Reacţia în lanţ (Joliot, Halban, Kowarski)
- 1940 – Crearea şi izolarea Plutoniului (Seaborg). Betatronul (Kerot)
- 1942 – Divergenţa reactorului nuclear (Fermi).
- 1945 – Reacţia în lanţ explosivă (Oppenheimer, Groves etc).

În chimie:

- 1901 – Compuşii organo-magnezici (Grignard.)
- 1908 – Lichefierea Heliului (Kammerling-Omnes)
- 1915 – Se folosesc gazele toxice de luptă începând cu această dată (acţiune iniţiată de Germania)
- 1921 – Sinteza hidrocarburilor (Bergius)
- 1922 – Teoria polimerilor (Standinger)
- 1925 – Cracarea catalitică a petrolului în 1939 (Houdry)
- 1927 – Cauciucul sintetic
- 1929 – Neoprenul (Carothers)
- 1930 – Plexiglasul (Firma Dupont de Nemours)
- 1935 – Nailonul (Carothers)
- 1936 – Realizarea Tabunului adică a dimetilfosforoamicianatului (echipa Schräder)
- 1938 – Teflonul (Firma Dupont de Nemours)
- 1939 – Sarinul, adică metilfluorofosfonatul de izopropril (Schräder)

- 1941 – Siliconul (Kipping) şi polistirenul (Whinfield şi Dickson)
- 1943 – Clorura de polivinil
- 1944 – Somanul, adică metilfluorofosfonatul de pinacolil (Kuhn)

În biologie şi medicină

- 1900 – Grupele sanguine (Landsteimer) şi electrocardiograma (Einthaven)
- 1902 – Barbituricele (Fischer)
- 1905 – Transfuzia sanguină (Crile)
- 1906 – Vitaminele (Hopkins)
- 1909 – Cronaxia (Lapicque) şi tratamentul tifosului (Nicolle)
- 1913 - Vaccinul B.C.G. (Guerin şi Calmette)
- 1914 – Tiroxina (Kendall)
- 1915 – Bacteriografia (Hérelle.)
- 1914-1918 – Chirurgia craniană, chirurgia cardiacă, protezarea, chirurgia estetică
- 1919 – Teoria cromozomială a eredităţii (Morgan)
- 1922 – Insulina (Bauting şi Berg) şi anatoxina imunizantă (Ramon)
- 1926 – Vitamina B (Jansen)
- 1927 – Penicilina (Fleming)
- 1928 – Vitamina C (Szent-Györgyi)
- 1929 – Cateterismul intracardiac (Farsemann)
- 1930 – Vitamina K (Dams).
- 1931 – Electroencefalograma (Berger)
- 1932 – Gena cromozomială şi mutaţiile experimentale (Morgan)
- 1935 – Sulfamida (Domagk)
- 1936 – Cortizonul (Kendall)
- 1942 – Antibioticele de sinteză (Halpern)
- 1944 – Streptomicina (Waskman)

Descoperiri şi aplicaţii tehnice:

- 1861 – Producţia industrială de clor (Deacon), Mitraliera de mână (Gatling)
- 1862 – Primul motor în patru timpi cu gaz (Beau de Rochas); turela pe nava cuirasată (Ericson şi Coles)
- 1865 – Cuptorul siderurgic (Martin)
- 1866 – Magnetoul (Siemens). Dinamita (Nobel)
- 1872 – Motorul în doi timpi (Brayton)
- 1873 – Tunul cu frână hidraulică (Krupp)
- 1876 – Telefonul (Bell) şi primul motor în patru timpi practic (Otto).

- 1877 – Microfonul (Hugues)

- 1878 – Placa fotografică cu bromură de argint (Eastman) Telegraful cu imprimare (Beaudot). Lampa electrică incandescentă - becul electric (Edison). Alternatorul (Siemens.)

- 1879 – Locomotiva electrică (Siemens)

- 1880 – Pulberea coloidală fără fum şi reziduuri (Vielle)

- 1881 – Maşină contabilă cu cartele perforate (Hollerit)

- 1882 – Primul pod metalic prefabricat (Bonnet şi Eiffel)

- 1883 – Motorul pe benzină (Daimler). Turbina cu aburi (De Laval). Primul vehicul cu motor cu explozie (Delamare şi Debouteville)

- 1884 – Transformatorul electric (Gaulard). Mitraliera care funcţionează pe principiul reculului (Maxim). Fibra textilă de celuloză (Chardonnet)

- 1885 – Motorul cu inducţie (Tesla). Melenita (Turpin)

- 1886 – Obţinerea industrială a aluminiului prin electroliză (Herault). Sudura prin arc voltaic (Thomson)

- 1887 – Motorul electric asincron (Tesla)

- 1888 – Carburatorul (Daimler şi Butler)

- 1889 – Filmul fotografic – pelicula - (Eastman)

- 1890 – Detectarea undelor hertziene (Branly). Motorul cu aprindere prin compresie (Diesel)

- 1892 – Cuptorul siderurgic electric (Moissan)

- 1893 – Antena radio-electrică (Popov). Pistolul cu repetiţie (Borchart.)

- 1895 – Lichefierea industrială a aerului (Linde). Mitraliera care funcţionează prin împrumut de gaze (Browning). Razele X (Röntgen)

- 1896 – Primele legături radio (Marconi)

- 1897 – Oscilograful catodic (Braun). Tunul cu tragere rapidă (tunul de 75 mm francez)

- 1898 – Înregistrarea magnetică a sunetelor (Poulsen). Propulsorul lichid pentru rachete (Ţiolokovski)

- 1900 – Dirijabil cu structură rigidă (Zeppelin)

- 1901 – Turbina cu abur multicelulară (Rateau)

- 1902 – Motorul electric sincron (Danielson)

- 1915 – Începând cu acest an se folosesc produsele toxice de către Germania şi de către Aliaţi

- 1916 – Tancul (Marea Britanie şi Franţa)

- 1917 – Emiţătorul de ultrasunete submarine (Langevin)

- 1920 – Începuturile radiogoniometriei

- 1921 – Oţelul nitrurat (Fry)

- 1922 – Lentila electromagnetică pentru fluxuri de electroni (V. Bush). Magnetronul (Hull)

- 1923 – Trasori radioactivi (Hevery). Rachete cu propulsie lichidă (Goddard)

- 1927 – Legătura aeriană directă New-York - Paris. (Lindberg)

- 1929 – Ceasul cu cuarţ (Morrisson)

- 1931 – Magnetronul de putere bazat pe radar (Ponte)

- 1934 – Primele încercări ale radarului (David, Taylor şi Young)

- 1935 – Televiziunea prin combinare de linii (Barthélémy). Radar cu bătaie de 50 km (Watson-Watt)

- 1936 – Elicopterul pilotabil (Focke)

- 1937 – Maşina electrică de calcul (Aiken). Turboreactorul (Wittle)

- 1938 – Tubul video (Varion). Televiziunea în culori (Baird). Fotocopierul (Carlson)

- 1939 – primul zbor al unui avion cu reacţie (von Ohnain). Primul radar îmbarcat pe crucişătorul Rodney.

- 1940 – Radarul cu impulsii prin magnetron cu cavităţi (Randal şi Boot).

- 1941 – Teoria şi limbajul ordinatorului secvenţial (von Neumann)

- 1942 – Forjarea la rece (Firma Krupp). Prima reacţie nucleară controlată în lanţ (Fermi). Tragerile de încercare cu rachete balistice cu bătaie lungă, până la 320 km (Donberger şi von Braun, rachetele A.4 / V.2)

- 1943 – Teleghidarea aeriană prin fir a rachetelor (Germania; o astfel de soluţie a fot avansată începând din 1938 de Şilovsky). Amplificator electronic de lumină de nivel scăzut (Lyot)

- 1945 – Schema ordinatorului cu tub electronic programat prin cablaj (Eckert şi Maudley). Aplicare explosivă a fisiunii nucleare (Oppenheimer şi Groves)

Toate acestea arată care era, de fapt, nivelul atins de cunoştinţele ştiinţifice, dar şi de aplicare a lor în practică. Într-un astfel de mediu este de la sine înţeles că arta militară s-a dezvoltat mai ales în latura ei acţională (practică).

5.2. Războaiele lumii şi lumea războaielor

Una dintre cele mai realiste analize asupra configuraţiei geopolitice şi geostrategice a lumii începutului de secol, din perspectivă istorică, o realizează **Harold J. Mackinder** (1861 – 1947) în *The Geographical Pivot of Histoire* (1904). Aici el defineşte un *hearland* (Germania) care ameninţă puterea maritimă a Marii Britanii, În 1943, acest pivot se mută mai spre Est,

în spaţiul eurasiatic. Mackinder subliniază unitatea geografică şi geostrategică a continentului european şi a celui asiatic, complementaritatea dintre mare şi uscat, dintre populaţiile maritime şi cele de uscat. Discuţia privind rolul confruntării dintre populaţiile continentale şi cele maritime ca izvor al marilor realizări sau marilor catastrofe sau cel al confruntării dintre populaţiile migratoare şi cele sedentare a fost şi este încă în atenţie. Cert este că, în evoluţia societăţii omeneşti, cu toate nelipsitele ei probleme, este greu de identificat şi de ierarhizat priorităţile diferitelor epoci istorice. Principiul complementarităţii şi cel al luptei pentru resurse sunt însă permanente în viaţa comunităţilor umane şi nu vor dispărea, probabil, decât o dată cu hominienii.

Descoperirea rutei prin sudul Africii spre Indii a permis să se realizeze legătura dintre navigaţiile costiere occidentale şi orientale ale Eurasiei.

Revoluţia începută de marii navigatori din vremea lui Columb a aduc creştinătăţii maximum de putere. Este vorba de acel tip de putere care se proiectează pe mare sau peste mare, prin mijloace maritime şi terestre, care precede mobilitatea aeriană.

După cea efectuată de popoarele nomade din foaierul perturbator (care erau războinici călare), încă din antichitate, aceasta a fost a doua mare revoluţie săvârşită în domeniul mobilităţii armatelor. Ea a fost realizată, în principal, pe mare (iar Mackinder, ca britanic, remarcă rolul deosebit al acesteia), dar şi pe uscat (este vorba de punerea în aplicare a numeroaselor invenţii care începuseră încă din vremea Renaşterii). A de a treia mare revoluţie va fi realizată tot în secolul al XX-lea, prin deschiderea liniilor aeriene şi dotarea armatelor cu aviaţie.

Până la descoperirea şi deschiderea căilor navale, Europa era strânsă între ameninţările nomazilor din foaierul perturbator, care îi erau superiori în mobilitate, zona deşertică din Sud şi oceanul necunoscut. Din momentul deschiderii acestor căi, s-a dezvoltat mobilitatea navală şi, prin aceasta, raporturile dintre Europa şi Asia s-au schimbat. Eurasia este o regiune-pivot a politicii mondiale. Începuse deja acţiunea de a se acoperi de o reţea feroviară. Rusia – spune Mackinder – a înlocuit, în această viziune a pivotului asiatic - Imperiul mongol.

Ea exercită aceleaşi presiuni ca Imperiul lui Gingis Han de odinioară asupra Finlandei, Scandinaviei, Poloniei, Turciei, Indiei şi Chinei şi înlocuieşte raidurile centrifuge ale popoarelor din stepă. Ea ocupă în lume aceeaşi poziţie pe care o ocupă Germania în Europa. Ea poate lovi în toate direcţiile şi poate fi lovită din toate direcţiile, în afară de cea din nord. S-a debarasat de Alaska, pentru că nu dorea să aibă posesiuni dincolo de mare, în aceeaşi măsură în care Marea Britanie dorea să aibă supremaţia Oceanului.

Bulversarea echilibrului de putere în favoarea statului-pivot, având ca rezultat expansiunea spre marginile Eurasiei, ar permite utilizarea vastelor resurse continentale pentru construcţia navală şi realizarea unui imperiu mondial. Acest lucru ar fi posibil – spune Mackinder –, dacă Germania s-ar alia cu Rusia. „Chestiunea Orientului Apropiat, cea a Orientului Mijlociu şi cea a Extremului Orient sunt legate de echilibrul instabil al puterilor interioare şi celor exterioare în aceste părţi ale creşterii marginale în care puterea locală este actualmente mai mult sau mai puţin neglijabilă."[156]

Dar dacă China, organizată de japonezi, ar distruge Imperiul rus şi ar cuceri teritoriul lui, acest lucru s-ar crea o altă mare ameninţare pentru libertatea lumii, *pericolul galben*.

Războaiele duse de Anglia în Africa de Sud şi de Rusia în Manciuria au dat naştere ideii în imensitatea asiatică, la o distanţă comparabilă, evocă acelaşi contrast între Vasco da Gama care, la sfârşitul secolului al XV-lea, a ocolit Capul Bunei Speranţe, în drumul său spre Indii, şi cavalcada lui Yermak Cazacul, în fruntea cavalerilor săi, în Ural şi Siberia, la începutul secolului al XVI-lea. La fel şi populaţiile nomade, de-a lungul Antichităţii şi Evului Mediu, care au inundat subcontinentul India, Peninsula europeană, Orientul Mijlociu şi China.

Mackinder foloseşte acum termenul de *heartland*, cu sensul de *regiune-pivot* sau *stat-pivot*, pe care-l folosise şi în 1904. *Heartland*-ul este partea de nord şi din interior a Eurasiei. El se întinde de la ţărmurile Oceanului Arctic la deşerturile Asiei Centrale şi, spre Vest, până la un aliniament care se întinde de la Marea Baltică până la Marea Neagră.

Conceptul nu permite o definire precisă pe hartă, întrucât se fundamentează, în opinia lui Mackinder, pe trei aspecte distincte de geografie fizică (cea mai vastă câmpie a lumii, fluvii navigabile şi zona de prerie care a oferit condiţii ideale pentru dezvoltarea unei mari mobilităţi la populaţiile nomade). Apoi este vorba de lina de despărţire a apelor (unele curg spre Oceanul Arctic, altele spre sud sau spre est (continentale), orientată Est-Vest, ea însăşi reprezentând un *heartland*. La sud de această linie muntoasă se întinde o zonă de prerie, care compensează lipsa mobilităţii navale cu un alt tip de mobilitate. Acest *heartland* a corespuns cu teritoriul URSS[157] pe axa strâmtoarea Bering – România (9.000 kilometri). Această linie are anu-

[156] Harold J. Mackinder, The Geographical pivot of History, London, 1904

[157] Iar acum corespunde în cea mai mare parte cu teritoriul Federaţiei Ruse şi al Ucrainei, din zona Urali, bifurcându-se spre Balcani şi spre Ţările Baltice. Această linie a unui spaţiu-pivot este încă activă, chiar dacă, la ora actuală, adică la începutul secolului al XXI-lea, are loc o mişcare destul de substanţială a populaţiilor din spaţiul chinez şi din cel islamic spre nordul Extremului Orient şi spre Siberia.

mite particularităţi. Ea este tangentă la spaţiul mongol şi, la 5.000 de kilometri de strâmtoarea Bering, traversează fluviul Ienisei.

La est de acest fluviu – spune Mackinder – terenul este în general muntos şi brăzdat de fluviul Lena. De aceea, acest fragment este numit de autor *lenaland* (ţinutul fluviului Lena). Rusia *lenaland*-ului avea, la vremea aceea, o suprafaţă de nouă milioane de kilometri pătraţi, dar populaţie nu depăşea zece milioane de locuitori, dintre care şase milioane se aflau de o parte şi de alta a căii ferate transcontinentale Irkutsk – Vladivostok.

La vest de Ienisei se afla Rusia *heartland*-ului, o câmpie care se întinde pe mai bine de şase mii de kilometri de la Nord la Sud şi pe şase mii de kilometri de la Est la Vest. Populaţia acestui *heartland* depăşea 170 de milioane de locuitori.

Mackinder prezintă valorile strategice ale *heartlend*-ului rusesc, comparându-l cu cel francez. În jurul acestui pivot, s-a desfăşurat primul război mondial. El a început pe aliniamentul Vosge, Marea Nordului, pe 450 de kilometri. În prima parte a războiului, francezii s-au retras până pe Marna, iar în 1918, către sfârşit, frontul a înaintat în jurul aceluiaşi aliniament-pivot. În 1918, în faţa marii ofensive germane, frontul a reculat, dar Franţa avea suficient spaţiu strategic pentru o apărare în adâncime şi pentru o retragere strategică. Acelaşi lucru l-a făcut şi Rusia în cel de al doilea război mondial. Armata rusă s-a retras spre *lenaland*, înapoia fluviului Ienisei, spre acele spaţii naturale protejate. Numai că Rusia Sovietică avea o populaţie de patru ori mai numeroasă, frontiere de patru ori mai întinse. Rusia a început al doilea război mondial aproximativ în aceleaşi condiţii în care l-a început Franţa pe primul. Înapoia marilor bariere naturale, în *heartland* şi *lenaland*, dispunând de bogate resurse, Rusia şi-a dezvoltat industria. În 1938, Rusia avea aceeaşi producţie de fier ca Statele Unite, iar în ceea ce priveşte producţia de petrol ocupa locul doi în lume. Se aprecia, la vremea respectivă, că resursele din bazinele miniere de la Kuzneţk şi Krasnoiarsk pot satisface nevoie lumii întregi timp de 300 de ani.

Mackinder desprinde concluzia că, dacă Uniunea Sovietică va învinge Germania în cel de al doilea război mondial, ea va deveni cea mai puternică forţă din lume. *Heartland*-ul este cea mai mare fortăreaţă naturală de pe planetă. Pentru prima dată în istorie, această fortăreaţă are o forţă militară suficientă calitativ şi cantitativ.

Secolul al XX-lea aducea în prim plan, metodic şi profund, dimensiunea strategică a războiului, cu toată gama de atribute şi implicaţii dată de noile armamente, de noile provocări. Unul dintre cei care dezvoltă arta militară la început de secol este britanicul Julian Corbett (1854 – 1922). Cartea

sa principală se intitulează *Some Principles of Maritime Strategy* (1911), dar contribuţia sa cea mai originală la dezvoltarea artei militare, îndeosebi a *strategiei navale*, o reprezintă *The Green Pamphlet* (1906). Această lucrare este foarte interesantă. Corbett începe prin câteva definiţii. El spune că strategia navală este o parte a artei războiului. Obiectul de studiu pentru ofiţeri este arta războiului, care include, bineînţeles, şi strategia navală. Războiul este utilizarea forţei în scopuri politice. Această definiţie o continuă pe cea a lui Clausewitz. De altfel, tot secolul al XX-lea va fi marcat de teoria clausewitziană asupra războiului. După aceste prime puneri în temă, Corbett se referă la *marea strategie* şi la *strategia globală* (britanicii, la începutul secolului, utilizau termenul de *marea strategie* pentru *strategia globală* sau *integrală*). El priveşte lucrurile de o manieră integrală. Fiecare operaţie (sau mişcare particulară) trebuie considerată nu numai în ceea ce priveşte obiectul ei specific, ci şi ca etapă a campaniei sau a războiului.

Strategia – în viziunea lui Corbett – este arta de a aplica puterea militară pentru realizarea scopurilor fixate. Există două feluri de strategii: *strategia globală*, care vizează scopurile ultime şi *mica strategie*, care vizează primele obiective.

Fiecare operaţie a unei armate sau a unei flote trebuie să fie pregătită şi dusă în funcţie de: 1) planul general al războiului şi 2) obiectivul pe care acesta îl vizează în mod direct.

Strategia globală are ca domeniu planul războiului şi cuprinde:

1) alegerea obiectivelor imediate sau care sunt primele vizate pentru a se atinge obiectivul final;
2) alegerea forţei care va fi întrebuinţată, adică determinarea funcţiunilor relative ale marinei şi forţelor terestre.

În sensul cel mai larg, *strategia globală* se referă la ansamblul resurselor ţării pentru război. Este o ramură a politicii[158] care apreciază forţele terestre şi marina[159] ca făcând parte dintr-un tot care va fi întrebuinţat ca instrument al războiului. Dar ea trebuie să şină seama de situaţia politică şi diplomatică a ţării (de care depinde eficacitatea instrumentelor), de situaţia economică (comercială – spune autorul) şi financiară (care furnizează energia necesară funcţionării instrumentului).

Fricţiunea care rezultă de aici, inerentă războiului, este edificată ca *deflecţie a strategiei de către politică*. Ea este în general considerată ca o maladie şi se conţine în orice problemă strategică. Cu alte cuvinte, este imposibil să se ia o decizie importantă, într-o chestiune de strategie, în afara

[158] Corbett se referă aici la doctrina strategică.
[159] Pe vremea aceea, nu existau forţe aeriene.

diplomaţiei şi viceversa. Uneori, o acţiune convenabilă din punct de vedere strategic nu poate fi desfăşurată din raţiuni de diplomaţie. (Este valabilă şi reciproca, dar de puţine ori se ţinea seama de ea).

Strategia şi diplomaţie nu pot fi niciodată total disociate. Interacţiunea lor trebuie acceptată ca făcând parte din ceea ce Clausewitz numea „fricţiunea războiului".

Nu era o simplă revenire la Clausewitz. Era o dezvoltare a determinărilor strategiei şi, în acelaşi timp, o delimitare clară (atât cât se putea la început de secol) a domeniului ei. De fapt, în secolul al XX-lea se va pune în operă, atât teoretic, cât şi pragmatic, ce s-a creat în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea.

Domeniul strategiei, după Corbett, îl reprezintă *planul operaţiilor*. Aceasta înseamnă:

1. alegerea obiectivelor parţiale, în funcţie de efectivele şi punctele strategice ale inamicului, cu scopul de a fixa obiectivul final al unei operaţii;
2. conducerea forţelor destinate pentru operaţia respectivă.

Mica strategie poate să fie:

1. navală, în cazul în care obiectivul imediat poate fi realizat doar fu forţele navale;
2. terestră, în cazul în care un astfel de obiectiv se atinge doar prin întrebuinţarea forţelor terestre;
3. mixtă, atunci când obiectivul se realizează prin acţiunea combinată a forţelor terestre şi navale.

Strategie navală este o subdiviziune a strategiei. De unde rezultă că strategia nu poate fi studiată numai din punctul de vedre al operaţiilor navale. *Strategia navală* este deci supusă aceloraşi fricţiuni ca *marea strategie*, dar pe un plan mai redus.

Comandanţii de forţe de nivel strategic sunt adesea nevoiţi să ia decizii în mod independent faţă de conducerea centrală sau de cartierul general. Astfel de decizii pot să aibă consecinţe pe plan diplomatic sau pe plan militar de care trebuie să se ţină seama.

Ofensiva şi apărarea. Distincţia fundamentală dintre ofensivă şi apărare depinde de natură obiectivului. Orice calcul strategic depinde de această distincţie. Prin urmare, soluţia oricărei probleme strategice, indiferent dacă este vorba sau nu de o strategie globală, depinde, înainte de toate, de natura obiectivului. Toate obiectivele pot să fie pozitive sau negative. *Pozitiv* înseamnă *posesie*. *Negativ* înseamnă *negarea posesiei*. Dacă obiectivul este *pozitiv*, avem de a face cu o *strategie ofensivă*. Dacă obiectivul este *negativ*, strategia corespunzătoare va fi *defensivă*.

Acesta este singurul criteriu care permite să se decidă dacă o operaţie trebuie să fie ofensivă sau defensivă (de apărare). O astfel de distincţie (care este categorică) presupune totuşi o anumită flexibilitate strategică.

Obiectivele ultime pot fi ofensive sau defensive, dar nu este obligatoriu ca obiectivele ultime să aibă aceeaşi natură cu obiectivele iniţiale (limitate). Spre exemplu, obiectivul ultim al războiului ruso-japonez (expulzarea ruşilor din Manciuria) era ofensiv, deci pozitiv, în timp ce obiectivul final al flotei (acoperirea invaziei) era defensiv, deci negativ. Dar obiectivul prim al flotei era nimicirea flotei ruseşti, deci pozitiv.

Ofensiva este forma pozitivă a războiului. Ea se adoptă, în general, de către forţa cea mai puternică. În schimb, defensiva, al cărei obiectiv este negativ, se prezintă ca fiind forma de război cea mai durabilă, întrucât, pentru a păstra ceea ce deja ai, este nevoie de mai puţine efective decât atunci când vrei să iei ceea ce aparţine altuia. Este, în general, tactica adoptată de cel slab.

Majoritatea cazurilor în care partea cea mai slabă desfăşoară o ofensivă cu succes sunt acelea în acare acţiunea se declanşează prin surprindere, înainte deci ca adversarul să fie efectuat mobilizarea.

Avantajele ofensivei sunt clare pentru toată lumea. Dezavantajele sau inconvenientele sunt determinate de nevoia extinderii liniilor de comunicaţii şi, mai ales, de cerinţa de a duce operaţii în teren necunoscut.

Avantajele defensivei constau în aceea că operaţiile se duc într-un teren cunoscut, iar bazele de aprovizionare sunt aproape. Apărarea poate fi organizată din timp, iar contraatacurile şi alte acţiuni pot să-l surprindă pe inamic. Inconvenientele apărării sunt îndeosebi de ordin moral.

Funcţiile şi caracteristicile defensivei (apărării). Defensiva (apărarea) nu este altceva decât aşteptarea unor condiţii favorabile pentru a lovi, pentru a trece la ofensivă. Adoptarea apărării nu exclude atacul. Atitudinea defensivă este considerată, de fapt, cea mai bună tactică pentru a-l determina pe inamic să efectueze anumite mişcări care-l vor face mai vulnerabil şi, în consecinţă, mai uşor de lovit.

O apărare bine concepută trebuie să fie o ameninţare sau să ascundă un atac. În 1756, luând o poziţie defensivă în Canalul Mânecii şi ameninţând atacarea forţelor engleze, francezii disimulau spre Minorca.

Acest avantaj al defensivei se manifestă mai ales în războiul naval, mobilitatea flotei permiţând să se treacă rapid şi fără avertisment de la defensivă la ofensivă. Esenţa defensivei constă în reluare ofensivei.

Este foarte clar că Julian Corbett face parte dintre cei care susţin ofensiva ca forma cea mai importantă a acţiunilor de luptă. Pentru a demonstra acest lucru, el aduce un exemplu foarte interesant: incendierea flotei engleze

de către olandezi la Chatham. Olandezii, în inferioritate, au adoptat o atitudine defensivă. Englezii şi-au desfăşurat flote, dar n-au făcut nimic. Au rămas pur şi simplu pasivi, în aşteptarea păcii. În final, învinşii, adică olandezii, au trecut la ofensivă cu scopul de a obţine condiţii de pace mai bune.

Exemplele de acest gen sunt numeroase în istorie. Atitudinea ofensivă a lui Decebal din iarna anilor 101 – 102 în Dobrogea, manevra lui Averescu de la Flămânda, din primul război mondial sau acţiunea ofensivă a unei grupări de forţe israeliene din războiul din 1973, peste lacul Amar, în teritoriul egiptean, deci în spatele frontului, prin intervalul dintre cele două armate egiptene aflate şi ele în ofensivă etc.

Această atitudine ofensivă a apărării şi care constă dintr-o serie de mici acţiuni ofensive a fost numită de Clausewitz „scut de lovituri". Noţiunea clausewitziană nu este agreată însă de Corbett, cel puţin în ceea ce priveşte războiul pe mare. El preferă termenul elisabetian *preventiv*[160]. Funcţia principală a defensivei – scrie Corbett – este să acopere, să susţină şi să intensifice atacul principal. Nici un plan de bătaie nu este complet, dacă nu prevede şi apărarea.

Principiul fundamental al concentrării forţelor rareori poate fi aplicat dacă nu este adoptată şi apărarea. Nu poţi fi tare peste tot. Acolo unde nu eşti, treci în apărare. De asemenea, pe teatrele de operaţii secundare sau mai puţin importante, poate fi adoptată şi apărare. Aceste teatre pot fi reduse la nivelul minim de securitate, ceea ce va permite să se realizeze, pe teatrul principal, o maximă concentrare de forţe.

Principiul apărării (defensivei): dacă nu eşti destul de puternic pentru a lansa ofensiva, rămâi în apărare, aşteptând să devii puternic, fie determinându-l pe inamic (prin contraatacuri sau prin alte mijloace) să-şi slăbească puterea ofensivă, fie întărindu-ţi forţele prin noi efective sau prin aportul unor aliaţi.

Apărarea (defensiva) nu este utilă decât dacă se constituie într-o acoperire sau într-un mod de pregătire a unei acţiuni ofensive. Mai ales pe mare, rareori se iveşte ocazia de a se recurge la apărare ca tactică generală (în viziune britanică). Dar de aici nu rezultă că o astfel de atitudine defensivă nu trebuie studiată. Dispreţuind apărare – spune Corbett despre compatrioţii săi marinari –, noi am ignorat ce forţă poate furniza ea inamicului. Istoria noastră navală este presărată cu episoade în care noi am fost puşi în derută şi chiar în situaţii de eşec de către inamici care aveau pe mare o politică defensivă, concepută astfel pentru a susţine ofensiva pe uscat. Rareori noi am

[160] Îl vom regăsi şi în debutul secolului al XXI-lea, în strategia de securitate a SUA sub forma aşa-numitului *război preventiv*.

reuşit să facem faţă cu succes acestei atitudini; numai studiind defensiva, vom putea să-i facem faţă.

Referindu-se le acţiunile ofensive duse cu intenţii defensive, Corbett are în vedere *contraatacurile, diversiunile* şi *atacurile excentrice (divergente). Contraatacurile* se efectuează asupra unui inamic aflat în ofensivă care se expune. Clausewitz le numea *avantaj surpriză al apărării*. Diversiunile sunt acţiuni întreprinse asupra unui inamic în exteriorul teatrului operaţiilor sale ofensive. Ele au ca scop să conturbe strategia inamică, să-i distragă atenţia adversarului şi să atragă forţele sale în afara atacului principal. *Atacurile excentrice (divergente)* sunt veritabile mişcări ofensive. Spre deosebire de diversiuni, care sunt, în general, acţiuni negative (cu scop de a-l atrage pe inamic), atacurile excentrice sunt acţiuni pozitive, care urmează să ia ceva de la inamic. În acest sens, Corbett dă două exemple semnificative. *Diversiune:* raidul englez din 1815 asupra Washington. Efective: în jur de 4000 de oameni. Obiectiv: o diversiune asupra coastelor Statelor Unite ale Americii în folosul armatei însărcinată cu apărarea Canadei. Intenţia era defensivă-preventivă. Atac excentric: operaţiile de la New Orleans din 1815. Efective: 15.000 – 20.000 de oameni. Obiectiv: asigurarea controlului gurilor fluviului Mississippi şi ocuparea câtorva posesiuni de valoare a căror restituire ar fi permis obţinerea unor condiţii de pace mai bune etc. Intenţia era deci pozitivă: de a lua.

Războaie limitate şi nelimitate. *Războiul cu scop limitat* (războiul limitat) este acel război prin care se vizează obţinerea unei părţi determinate din posesiunile sau din interesele inamicului (spre exemplu, războiul dintre Spania şi Statele Unite al cărui obiectiv era eliberare Cubei). *Războiul cu scop nelimitat* este acel război prin care se vizează nimicirea completă a inamicului. Pentru a scăpa de o astfel de distrugere, inamicul va fi nevoit să se supună voinţei adverse (exemplu: războiul franco-german).

Planuri de război. După ce s-a stabilit natura războiului (ofensiv sau defensiv, limitat sau nelimitat), strategia trebuie să decidă asupra sistemului operaţional sau planului de război. Aceasta depinde de: 1) teatrul de război; 2) diversele teatre de operaţii posibile în cadrul teatrului de război.

În continuare, Julian Corbett defineşte aceste teatre. În ceea ce priveşte *teatrul de război*, el aduce în dezbatere două definiţii. Una, cea curentă pe vremea ceea, ca „ansamblu al teritoriului pe care părţile aflate în contact (părţile prezente) se pot înfrunta“, şi alta, mai completă, propusă de autor: „zonele geografice în interiorul cărora trebuie în mod necesar să se deruleze operaţiile în vederea atingerii obiectivului final al războiului şi obiectivelor parţiale care conduc la aceasta.“ Un teatru de război poate cuprinde mai multe teatre de operaţii.

Teatrul de operaţii este în general definit ca ansamblu sal unui teritoriu pe care vrem să-l cucerim sau să-l apărăm. Prin *operaţie*, Corbett înţelege „orice întreprindere strategică de anvergură“. Teatrul de operaţii ţine de spaţiul în care una dintre părţi desfăşoară una sau mai multe operaţii. Şi în ceea ce priveşte teatrul de operaţii, Corbett aduce unele precizări. El arată că teatrul de operaţii este „zona, fie maritimă, fie terestră, sau ambele la un loc, în interiorul cărora inamicul trebuie să fie înfrânt înainte ca noi să putem realiza obiectivul operaţiei respective.“

Planul de război determină teatrul de operaţii (în interiorul teatrului de război). El determină, de asemenea, în fiecare teatru de operaţii, *liniile de operaţii* şi scopurile.

Corbett face distincţie între *obiect* (scop) şi *obiectiv* (punctul care trebuie atins). Un obiectiv este „orice punct sau trupă vizate de o mişcare ofensivă“. Astfel *obiectul* (scopul) într-un teatru de operaţii oarecare constă în a domina marea unde inamicul are o flotă. Această flotă va constitui *obiectivul*.

El arată că, în mod frecvent, *obiectul* este confundat cu *obiectivul*. De aceea el face distincţie între cele două. *Obiectivul* este considerat ca *scop* al unei mişcări sau al unei operaţii determinate şi ţine de responsabilitatea şefului care a primit o astfel de însărcinare. *Obiectul* este *scopul* unui sistem de operaţii şi ţine de responsabilitatea statului major sau a celui care conduce războiul. *Obiectivul* este un punct diferit pe care dorim să-l atingem în ofensivă sau să-l apărăm; el poate fi, de asemenea, o parte a forţelor inamice pe care vrem s-o distrugem. *Obiectivul* nu trebuie confundat cu *destinaţia*. Un obiectiv este totdeauna subordonat unui *obiect* (scop). *Obiectivul* se atinge, *scopul* se realizează.

Linii de operaţii. Linia de operaţii este considerată ca fiind „zona de uscat sau de mare care trebuie parcursă de la bază sau de la un punct de plecare pentru a se atinge obiectivele.“ Liniile de operaţii pot fi *exterioare* sau *interioare*. Cele interioare se referă la poziţia din teatru care permite atingerea principalelor puncte sau forţe ale inamicului mai rapid decât poate el să le apere sau să le susţină. Aceasta este o *poziţie interioară*. Liniile exterioare şi, respectiv, poziţiile exterioare sunt cele opuse acestora.

Linii de comunicaţii. În viziunea lui Corbett, liniile de comunicaţii au trei înţelesuri distincte:

1. *linii de aprovizionare*, care încep de la bazele de operaţii şi ajung până în punctul atins de forţele operaţionale;
2. *linii de comunicaţii laterale*, prin care forţele angajate în teatru comunică între ele şi se sprijină reciproc;

3. *liniile de retragere* sunt inversul celor de aprovizionare; încep de la punctul atins şi conduc la baza de operaţii.

În strategie navală acestea se numesc *linii de pasaj şi de comunicaţii* şi sunt în uz (ca noţiune şi practică) de la sfârşitul secolului al XIII-lea.

Comunicaţii maritime. Sunt diverse categorii de comunicaţii maritime pentru care sau împotriva cărora se intră în acţiune. Acestea sunt:

1. Comunicaţii proprii sau ale adversarului (care corespund comunicaţiilor forţelor terestre). Importanţa strategică a acestora a crescut foarte mult o dată cu dependenţa accentuată a flotelor (şi armatelor) de cărbune, muniţii etc.
2. Comunicaţii ale unei armate care operează de la bază de peste mări. Aici se includ şi comunicaţiile dintre baza avansată şi baza principală.
3. Rutele comerciale.

În *strategia terestră*, marea majoritate a problemelor se referă la *comunicaţii. În strategia navală* s-a considerat că lucrurile stau altfel, pentru că, pe mare, la urma urmei, nu sunt drumuri… Totuşi, Corbett consideră, pe bună dreptate, că şi în strategia navală contează „pasajul şi comunicarea"; toate problemele strategiei navale pot fi reduse la aceste concepte, tocmai pentru a le rezolva mai uşor.

În continuare, cum era şi firesc, el se ocupă de *strategia navală* pe care o consideră ca fiind o problemă de pasaj şi de comunicaţii. „Prin *strategie navală* – scrie Corbett – noi înţelegem arta de a conduce operaţiile majore ale flotei. Astfel de operaţii au ca obiect *pasajul şi comunicaţiile*; aceasta înseamnă că flota este preocupată în principal să protejeze propriile noastre comunicaţii şi să permită să le cucerim pe cele ale inamicului."

Scopul strategiei navale constă în a asigura stăpânirea mărilor. Aceasta înseamnă cu totul altceva decât noţiunea militară de *ocupare a unui teritoriu*, întrucât marea nu poate fi supusă unei dominaţii politice. Valoarea mării în sistemul politic mondial constă în faptul că ea reprezintă un mijloc de comunicare între state şi între diversele părţi ale acestora. De unde rezultă că „stăpânirea mării" înseamnă controlul comunicaţiilor în raport cu care beligeranţii au interese opuse. De aceea „stăpânirea mării" nu poate fi niciodată scopul (obiectul) ultim al războiului.

Funcţiile reale ale unei flote (cu excepţia războaielor pur maritime) sunt triple:

1. ajutorul sau sprijinul limitat operaţiilor terestre;
2. protecţia sau distrugerea comerţului;
3. prevenirea (prevenţia) sau concluzia alianţelor (adică descurajarea sau convingerea puterilor neutre să ia parte la război).

Există raporturi strânse între strategia navală şi aspectele sale diplomatice, financiare şi militare şi marea strategie. Aceste funcţii ale marinei pot fi îndeplinite în două moduri:

1. prin atacuri directe asupra teritoriului, prin ameninţări sau prin bombardamente, debarcări, raiduri etc.
2. prin stăpânirea mării, adică prin dobândirea unei poziţii care să permită controlul comunicaţiilor maritime.

În cele din urmă, strategia navală este o problemă de comunicaţii, dar nu în exclusivitate. În anumite circumstanţe, flota acţionează direct împotriva teritoriului chiar dacă nu are timpul necesar pentru asigurarea controlului comunicaţiilor.

Stăpânirea mărilor. Stăpânirea mărilor nu se poate realiza decât în timp de război. Stăpânirea mărilor în timp de pace nu este nu este altceva decât realizarea unei poziţii avantajoase care poate fi folosită în timp de război. Stăpânirea mării poate fi: generală sau locală. Cea generală se referă la acea situaţia în care inamicul nu poate acţiona asupra liniilor de pasaj şi de comunicaţii şi, în acelaşi timp, nu şi le poate apăra pe ale sale. Cea locală se referă la capacitatea de a-l împiedica pe inamic să pericliteze liniile de comunicaţii în unul sau mai multe teatre de operaţii. Cele două forme de stăpânire a mării – generală şi locală – pot fi, la rândul lor, temporare sau permanente.

Există o situaţie de rivalitate în ceea ce priveşte stăpânirea mărilor. Această stăpânire nu este totdeauna esenţială în toate operaţiile de peste mări. Într-o situaţie de rivalitate, puterea dominantă poate să se concentreze sau să fie determinată să se concentreze într-un singur teatru de operaţii şi să stăpânească local sau temporar zona respectivă de o manieră suficientă pentru a atinge obiectivul particular vizat, în timp ce puterea mai slabă profită de această concentrare locală pentru a acţiona în altă parte fără restricţii.

Această situaţie de rivalitate va rămâne în vigoare primii trei ani din timpul războiului de şapte ani , până ce Hawke şi Boscawen au ajuns la o finalitate. Astfel de situaţie se găsesc şi în războaiele anti-napoleoniene, până la Trafalgar.

Dintre metodele pentru asigurarea controlului se detaşează controlul general permanent care se realizează prin nimicirea flotei inamice şi controlul local şi temporar (acţiuni limitate, diversiune, superioritate locală de forţe, blocada. Apoi Corbett se referă la acţiunea flotei în faţa unui port inamic, prin realizarea unei blocade riguroase şi a unei blocade comerciale. De asemenea, foarte importantă este observare, cu ajutorul cuirasatelor şi crucişătoarelor, a portului inamic, alcătuirea unor escadre care să intervină în caz de nevoie etc.

Principiul concentrării forţelor devine foarte important în strategia navală. Maxima „menţineţi forţele voastre grupate" nu înseamnă că toată flota trebuie ţinută la un loc, ci amplasată pe grupări în aşa fel încât ea să poată interveni rapid şi decisiv acolo unde este nevoie. În fond, ca şi în strategia operaţională terestră, arta pregătirii şi desfăşurării operaţiei constă în îmbinarea principiului concentrării forţelor şi mijloacelor la locul potrivit şi la momentul voit, ieşind la timp de sub loviturile inamicului şi atrăgându-l în acţiuni defavorabile pentru el.

Caracterul special al comunicaţiilor maritime. Ideea stăpânirii mării – care înseamnă, de fapt, cucerirea şi menţinerea iniţiativei strategice pe mare – este strict legată de controlul comunicaţiilor maritime. Dacă în războiul terestru, liniile de comunicaţii tind să ia direcţii opuse, în cel maritim, marile linii de comunicaţii devin adesea paralele. Corbett arată că, în cazul unui război contra Germaniei, al cărui obiectiv s-ar situa în Mediterana Orientală, în America sau în Africa de Sud, liniile de comunicaţii ale britanicilor ar fi identice, aşa cum au fost în toate războaiele imperiale împotriva Franţei. Această particularitate influenţează în mod decisiv strategia navală. Dacă pe uscat, putem ataca liniile de comunicaţii ale inamicului fără să le expunem pe ale noastre, în războiul naval, întrucât aceste linii sunt comune, nu poţi ataca liniile inamicului fără să le aperi pe ale tale. De unde rezultă că, în războiul maritim, forţele trebuie dispuse în aşa fel încât să controleze liniile de comunicaţii comune. De aici provin şi maximele citate de Corbett: „Locul convenabil de dispunere a flotei noastre este în largul coastelor inamice" şi, respectiv, „Coasta inamică este veritabila noastră frontieră" etc. Veritabilul principiu rămâne însă cel potrivit căruia *obiectivul cel mai important al flotei este să asigure controlul comunicaţiilor şi, dacă flota inamică le controlează, să fie nimicită sau scoasă în afara acestora*.

Britanicii însă cred că stăpânirea generală a mării, deci nimicirea flotei inamicului este cea mai importantă pentru strategia navală a acestei ţări. Firește, nu se exclud de aici (ci, dimpotrivă, se presupun) operaţiile pentru controlul comunicaţiilor comune.

Funcţiunile marinei rămân totuşi foarte complexe, dar, în nouă din zece situaţii, maniera cea mai eficace de a găsi o rezolvare este atitudinea decisivă, adică provocarea flotei inamice, forţarea ei să acţioneze. Iar acest lucru nu se poate realiza decât dacă se asigură un control al comunicaţiilor care sunt esenţiale pentru planul de campanie inamic. În acelaşi timp, comunicaţiile proprii trebuie puse la adăpost de acţiunile flotei adverse. Principiul „provoacă flota inamică" se aplică şi atunci când flota adversă este superioară, dar numai cu condiţia ca locul în care este atrasă aceasta să fie controlat de forţele proprii. Aproape toate bătăliile navale, din antichitate şi

până la data când Corbett scrie această lucrare esenţială pentru filozofie strategiei navele britanice şi nu numai (ea este valabilă oriunde şi pentru oricare putere maritimă), dovedesc acest lucru

Generalul Friedrich von Bernhardi (1849-1930) a publicat în 1911 *La guerre moderne*, cea mai bună lucrare a lui, în care analizează condiţiile probabile ale războiului viitorului. El prevedea că un astfel de război va fi scurt (era o concepţie specifică epocii, ca şi acum, de altfel). De asemenea, arată în ce măsură armele de foc dominau tactica, impunându-i legile lor. Evident, un astfel de război (scurt şi dominat de armele moderne) nu poate fi dus decât de către statele industrializate.

În concepţia lui Bernhardi, războiul nu este acelaşi peste tot.. El cunoaşte numeroase variaţii, după specificul teatrului şi natura beligeranţilor. Într-un fel se duce războiul în Peninsula Balcanică şi altfel în Manciuria, între ruşi şi japonezi, sau în Rif, între spanioli şi berberi.

Este adevărat, subliniază teoreticianul german, principiile generale sunt aceleaşi peste tot, dar circumstanţele impun folosirea diferenţiată a mijloacelor, iar acestea variază la infinit. Dacă se întrebuinţează forţe numeroase într-un ţinut deşertic, lipsit de drumuri sau de munţi, trebuie urmată o conduită total diferită de cer adoptată într-o vastă câmpie cu o reţea densă de căi ferate şi drumuri practicabile orientate în toate sensurile.

Se va întrebuinţa o cu totul altă metodă într-un război desfăşurat cu armate mici în regiuni puţin cultivate (precum războaiele britanicilor în Africa) decât în confruntările dintre marile armate europene în zone dens populate.

Războiul este cel la care ne gândim şi, de aceea, el ne apare aproape ca un sfinx incomprehensibil, enigmatic. Bernhardi are perfectă dreptate. Nimeni n-a ştiut vreodată totul despre războiul viitorului. Cei care au crezut că ştiu s-au înşelat. A fost doar o iluzie. Naţiuni întregi sunt chemate să lupte unele împotriva celorlalte. Ele o vor face totdeauna cu mijloacele pe care le au şi cu cele mai perfecţionate arme, unele dintre ele neîntrebuinţate niciodată până în acel moment. Situaţia relativă a infanteriei, artileriei, cavaleriei va fi complet schimbată. Toate mijloacele tehnice îşi dau concursul pentru a facilita mişcarea.

Inclusiv aerul va fi cucerit. Baloanele şi aeroplanele introduc un element nou în *arta războiului*. Bernhardi se întreabă care va fi influenţa mijloacelor moderne asupra luptei. Influenţele sunt, de fapt, interinfluenţe, pentru că nu numai mijloacele moderne influenţează luptele, ci şi luptele au efecte asupra evoluţiei acestor mijloace şi asupra sistemelor care le produc. Pe scurt, războiul viitorului va pune în acţiune o cantitate de forţa care nu va putea fi apreciată înainte, iar rezultatele vor depinde în mare măsură de cir-

cumstanţe fortuite, de hazard şi nu se pretează la previziuni sau calcule prealabile. Este foarte posibil ca voinţa generalului să fie anihilată de jocul forţelor angajate, care nu poate fi calculat. Putem produce forţe, nu însă şi rezultatul confruntării lor. Acesta depinde de foarte mulţi factori, atât de mulţi, încât, uneori, spunem că rezultatul luptei depinde de hazard.

După ce formulează aceste ipoteze, Bernhardi nu este de acord cu ele. „Dacă vom examina de fond toate elementele noi care vor juca un rol în războiul viitor şi efectele pe care ele le pot produce, precum şi raporturile acestor efecte cu legile universale ale operaţiilor militare, vom reuşi să ne facem o idee generală despre esenţa războiului modern şi să descoperim metoda cea mai avantajoasă."

În vremea lui Bernhardi, existau comandanţi experimentaţi care puneau totul pe seama lui Moltke. Era de-ajuns să ştii ce a scris şi ce a zis Moltke pentru a fi capabil, în viitor, să câştigi războiul. Această mentalitate este combătută de Bernhardi. El spune că nu acesta este spiritul scrierilor lui Moltke. Dimpotrivă, Moltke, prin ceea ce scrie, arată că nu trebuie să aplici într-un război învăţămintele trecutului decât în măsura în care ele sunt compatibile cu condiţiile prezente. Niciodată Moltke n-a dispreţuit lecţiile experienţei, dar nici nu s-a limitat la atât. El era un spirit liber, privea înainte şi tindea totdeauna să dezvolte elementele existente în lumina schimbărilor şi inovaţiilor care se anunţau.

Mesajul lui Moltke ar putea fi exprimat astfel: nu vă limitaţi la ceea ce se ştie, mergeţi înainte, gândiţi voi înşivă, cu toată libertatea. De unde Bernhardi conchide că, pentru a sonda războiul viitorului, trebuie să ieşim din argumentele autorităţii şi, ţinând cont de condiţiile moderne, să dezvoltăm învăţămintele lui Moltke şi ale războaielor Unităţii germane într-o nouă gândire şi în noi principii.

De-a lungul secolelor, lucrurile s-au schimbat din punct de vedere politic şi strategic. Experienţa războaielor trecute este, într-un fel, unicul fundament posibil al artei militare, în sensul că gândirea are nevoie de material teoretic pentru a concepe o doctrină. Dar arta militară nu este doar o proiecţie în prezent sau în viitor a experienţei războaielor trecute. Ea este, de fapt, o construcţie în care se îmbină marile repere strategie ale războiului, date deopotrivă de experienţă şi de principiile care se desprind de aici, cât şi elemente ale prezentului şi viitorului. La proiectarea construcţiei artei militare în viitor concură ştiinţele, noile descoperiri, evoluţia sistemelor de arme, industria, finanţele economie, cultura, adică sistemele de valori…

Trecutul prezentul şi viitorul sunt dominate de legi generale care sunt considerate mari constante, implicate totdeauna şi peste tot în război (considerat ca fenomen social). În acelaşi timp, trebuie să se aibă în vederea şi

influenţa împrejurărilor, a noilor condiţii asupra războiului. Nu este de-ajuns să înţelegem principiile războiului, teoria războiului; trebuie să scoatem din aceste cunoştinţe o doctrină pentru a le putea aplica, adică o doctrină de luptă. Se poate desprinde, de asemenea, într-o anumită măsură, după Bernhardi, şi legea victoriilor viitorului.

În unele războaie învinge armatele superioare numeric, în altele, dimpotrivă, victoria trece de partea celor inferioare numeric. Diferenţa a fost compensată de inteligenţa generalului. Uneori, armatele care se confruntă rămân într-un echilibru tactica sau strategic, iar rezultatul războiului se decide pe alte căi. Sunt şi situaţii în care contează hazardul, concursul de împrejurări, o particularitate a armamentului, o armă nouă introdusă în luptă, echilibra, o acţiune prin surprindere, norocul, perseverenţa, moralul trupei, iscusinţa comandanţilor etc.

Istoria te ajută să cunoşti războiul. Doctrina te învaţă să-l faci. Însă, de foarte multe ori, cheia succesului se află în mâna generalului.

În timpul lui Frédéric-Guillaume s-a recunoscut că elementul decisiv în luptă îl reprezenta focul. Tactica focului s-a perfecţionat foarte mult în acele timpuri. Prusacii trăgeau deja până la zece lovituri pe minut. Era nevoie de o disciplină de fier, care a rămas până astăzi cunoscută sub denumirea de *disciplină prusacă*. Infanteria prusacă se mişca în formaţiuni masive şi rigide şi nu se încovoia niciodată, oricât de grele ar fi fost pierderile. Ea se arăta a fi superioară adversarului, atât prin această disciplină, cât şi prin foc.

Frederic cel Mare a constatat că numai focul şi disciplina nu sunt suficiente, dacă nu le se asociază o ofensivă hotărâtă, adică un spirit ofensiv. Şi, după cum se ştie, el a introdus acest spirit ofensiv în armata prusacă, transmis la toate contingentele şi în toate timpurile care au urmat. Acest spirit s-a manifestat în primul rând prin folosirea *şarjei de cavalerie*. Şarja a devenit principiul de bază al acţiunilor cavaleriei. Aplicând acest principiu în tactica armei respective, el a făcut din cavaleria prusacă – după cum remarcă Bernhardi – una dintre cele mai redutabile forţe din lume. Marele comandant şi strateg prusac a căutat peste tot şi totdeauna soluţii extreme, atât pe plan strategic, cât şi în plan tactic.

După moartea lui, tactica lineară s-a teoretizat excesiv şi a degenerat într-un sistem de mici artificii fără valoare practică.

Următorul care a introdus un element de noutate în arta militară a fost Napoleon. Şi, la drept vorbind, de la Napoleon până la cel de al doilea război mondial, s-au schimbat puţine elemente esenţiale în arta războiului. Practic, în afară de influenţele şi mutaţiile aduse de sistemele de arme, care au impus fie concentrarea excesivă, fie dispersia, nu s-a schimbat mare lucru.

Autorul face o analiză pertinentă a momentelor importante care au influenţat arta războiului. Ne aflăm deja în plin secol XX, secolul vitezei, al marilor confruntări, al marilor explozii economice şi financiare, dar şi al marilor tragedii, al spaimelor, angoasele şi dezamăgirilor. Bernhardi nu vorbeşte însă de dezamăgiri, ci de logica războiului, de momentele care se înlănţuie în apodicte sau în îndoieli. Aceste momente nu sunt aceleaşi, întrucât condiţiile în care au loc confruntările armate sunt totdeauna noi, sunt totdeauna altele. Citându-l pe Clausewitz, care rămâne unul dintre cei mai mari teoreticieni ai războiului, el insistă asupra unei duble condiţionări în arta militară, îndeosebi în arta războiului. În primul rând, este necesar să fie expuse, într-o manieră definitivă, finală, legile constante ale războiului. Bernhardi era convins că există ceva comun în toate războaiele, un cadrul în care acestea evoluează, un sistem de structuri şi de funcţiuni condiţionat de legi imuabile, perene sau greu schimbătoare. Apoi, în cadrul impus de aceste legi, se cere readaptată în permanenţă *doctrina practică* la formele totdeauna schimbătoare ale războiului. El este convins că nu se va putea construi o doctrină satisfăcătoare a războiului în afara acestei metode. Şi are dreptate.

Pentru a rezolva prima dintre aceste probleme, războiul trebuie debarasat de toate aparenţele sale exterioare, de tot ceea ce este contingent, variabil, de tot ce ţine de circumstanţe. Rămân, după opinia lui Bernhardi, doar trei factori care domină războiul, întrucât avem de a face cu lupta individului dau a unor popoare, cu lupta popoarelor sălbatice sau a naţiunilor civilizate *in extremis*.

Primul dintre aceşti factori constă în aceea că războiul, prin natura sa, este totdeauna acelaşi. Se doreşte, cum a spus-o deja Clausewitz, să se impună voinţa proprie voinţei adversarului. Aceasta înseamnă nimicirea inamicului sau producerea de pierderi însemnate în rândurile acestuia, astfel încât el să fie constrâns să renunţe la un anumit lucru, conform interesului nostru.

În al doilea rând, orice luptă se supune legii atacului sau apărării. Lupta nu poate fi concepută în afara acestor două noţiuni.

În al treilea rând, toate operaţiile războiului sunt influenţate de calităţile fizice, intelectuale ţi morale ale omului.

Cu alte cuvinte, războiul are totdeauna aceeaşi natură, se supune aceloraşi legi şi este condiţionat (influenţat) de factorul uman.

Desigur,şi natura teatrului de operaţii exercită, de asemenea, o influenţă care, în anumite privinţe, rămâne totdeauna aceeaşi.

În câmpie, spre exemplu, raportul dintre modul de acţiune a trupelor şi natura ţinutului rămâne, de regulă, constant. Pentru a trece prin defileuri, eşti nevoit să reduci fronturile; pantele abrupte îngreunează înaintarea;

punctele ridicate din teren asigură o bună vizibilitate; linia crestei garantează protecţia împotriva observării şi focului inamic etc.

Războiul naval se derulează într-un spaţiu lichid bântuit de furtuni şi supus, prin natura mării, unor legi imuabile. Influenţa circumstanţelor nu schimbă în mod direct natura războiului, dar creează acele condiţii în care se dezvoltă arta militară. De aceea, trebuie să li se acorde importanţa cuvenită. Partea constantă a războiului se rezumă, deci, la trei factori: scopul, forma de luptă şi omul. Din aceştia derivă legile imuabile ale artei războiului.

Este evident că nu poate fi posibilă dezvoltarea teoretică a acestora în ansamblul lor. Spre exemplu, nimeni n-ar putea să reducă la un sistem de legi forţele morale umane cu infinita lor varietate şi atât de larga diversitate situaţională. Rămânem neputincioşi în faţa acestor profunzimi de nepătruns şi, de aceea, facem apel la experienţă atunci când vrem să vedem limpede şi să înţelegem. „Ceea ce marii generali din toate timpurile au considerat ca principii ale acţiunii or, ceea ce apare în spiritul critic drept cauză ultimă şi esenţială a succeselor sau insuccesel, raporturile de cauzalitate între anumite moduri de acţiune şi succes, care se reproduc adesea, toate acestea trebuie să fie luate într-un sens critic, iar faptele degajate de ceea ce este temporal, local, fortuit şi abia după aceea examinat dacă fiecare principiu general desprins din definiţia războiului este convenabil. Astfel, se vor putea constitui, dacă nu toate legile războiului, cel puţin principiile cele mai importante ale conducerii practice a războiului, care se fundamentează pe caracterul normal al fenomenelor.“[161] Există un grup de *legi periodice* a căror valoare este limitată în timp. Este imposibil să se dezvolte totalitatea legilor generale, dar se poate demonstra categoric valoarea lor imuabilă. Nu este, desigur, cazul legilor periodice. Nu avem însă nici un criteriu pentru a considera un fenomen determinat în genul de război căruia îi aparţine, adică în anumite condiţii, ca fiind normal sau accidental. Se poate demonstra doar că el nu este în contradicţie cu marile legi generale ale războiului, dar de aici nu rezultă că el are valoare de principiu şi, în felul acesta, se adaugă legilor importante.

Bernhardi sesizează un lucru esenţial pentru arta militară: legile şi principiile războiului nu sunt arbitrare: ele ţin de sistemele de valori, se sedimentează în timp, fac parte din patrimoniu.

Obiectivul oricărei doctrine practice a războiului consistă în a expune aceste legi şi principii în mod clar şi convingător. Este însă foarte greu a scoate esenţa, adică principiile, din păienjenişul faptelor. Constatăm că, în diferite armate, aceleaşi evenimente ale istoriei militare sunt judecate diferit,

[161] Gérard Chaliand, *Op. cit*, p. 1075

iar fenomenele noi din domeniul războiului unt, adesea, apreciate extrem de diferenţiat. Va fi deci foarte dificil să se ajungă, în acest domeniu atât de schimbător şi de incert, la principii incontestabile. Se va rămâne totdeauna în spaţiul probabilităţilor. Cel mai bun lucru pe care putem să-l facem este să încercăm să ne apropiem cât mai mult posibil de certitudine.

Concluzia gânditorului militar german este cât se poate de realistă. Acest soi de gândire – care nu pare a fi specifică exactitudinii şi rigorii germane – se înscrie în spiritul ieşirii din determinismul de tip mecanicist de la începutul secolului al XX-lea şi abordare de pe poziţii mai realiste a artei războiului.

Având în vedere că, în general, principiile războiului nu sunt creaţii teoretice sau descoperiri savante, ci provin din experienţă, o astfel de abordare este cât se poate de curajoasă.

„Experienţa arată că, pe de o parte, dacă este foarte important să avem principii pentru a face faţă războiului, pe de altă parte, va fi extrem de dificil să descoperi legea fenomenelor războiului viitor din care să deduci aceste principii.“[162]

Circumstanţele exterioare care dau caracterul războiului nu se transformă subit, ci puţin câte puţin. Marile descoperiri şi schimbările sociale profunde nu antrenează nici ele dintr-o dată transformarea tuturor factorilor care interesează războiul. După descoperirea pulberii, au trecut secole până ce ea a influenţat războiul. Dar l-a influenţat, şi încă decisiv. Dar nu i-a schimbat nici natura, nici structura, nici esenţa. Nici principiile fredericiene ale războiului, nici cele ale războaielor napoleoniene, concepute după necesităţile acelor timpuri, n-au putut fi aplicate ad-litteram, spre exemplu în campania din 1870, deoarece condiţiile exterioare ale războiului au fost esenţialmente altele.

„Astăzi puţinilor oameni le este dat să acumuleze o experienţă militară personală suficientă. Cu cât pacea durează mai mult, cu atât se diminuează, cel puţin pentru Germania, numărul oamenilor care cunosc războiul prin ei înşişi. Nu rămâne deci decât posibilitatea de a căuta în istora războaielor o asemenea experienţă şi a desprinde, din aceste lecţii, legi pentru viitor.“[163]

O influenţă foarte mare o au asupra maselor de militari şi elitelor o au bătăliile câştigate de generali faimoşi sau scrierile care prezintă astfel de succese. Se citează adesea Napoleon, Moltke, Jomini. Toate aceste influenţe – care nu pot fi negate – sunt uneori prea mult simplificate, alteori exagerate. Jomini se închidea în unele concepţii pe care le atribuia lui Napoleon,

[162] Gérard Chaliand, *Op.cit.*, p. 1076.
[163] *Ibidem*, p. 1078.

dar, în realitate, el căuta să se adapteze cât mai bine fiecărei situaţii concrete. Există însă şi o altă condiţie şi anume aceea ca, în procesul de elaborare a unei concepţii generale asupra războiului, nu trebuie să te laşi niciodată dominat de fapte particulare, oricât de importante ar fi acestea.

Moltke prefera manevre pe direcţii (pe linii) exterioare. Şi tot el a transformat o idee într-un principiu – cel al concentrării forţelor numai pe câmpul de bătaie şi nicăieri în altă parte, adică fără grupări prealabile. Mult mai târziu, la începutul secolului al XXI-lea, când s-a pus în discuţie şi în practică ideea războiului în reţea, se va vorbi din ce în ce mai mult de *concentrarea efectelor* şi nu a forţelor.

Două lucruri sunt foarte importante: În primul rând, trebuie exploatate toate datele existente şi evitat arbitrariul. Din aceste date rezultă foarte multe lucruri. De aceea, ele se cer examinate cu multă atenţie. Trebuie fixată valoarea lor reală, recunoscute legile care au dus la apariţia lor, cauzele şi limitele. Din aceste date se poate deduce maniera naturală, firească în care evoluează evenimentele sub influenţa, fie a noutăţilor tehnologice sau sociale, fie a condiţionărilor noi aduse în conducerea războiului. Adevăratul progres constă în a prevedea şi provoca evoluţia naturală în profitul armatei. Adesea, este mai periculos să nu cunoşti bine importanţa marilor descoperiri decât să supraapreciezi noutăţile.

Bernhardi sesizează caracterul de masă al războiului viitorului. În statele Europei Centrale – spune el –, populaţia masculină este organizată în formaţiuni militare împotriva unui invadator. Este vorba de un război naţional, în sensul cel mai larg. Acestui concept îi corespunde serviciul militar obligatoriu, recunoscut în pe întregul continent. În caz de război, se mobilizează armate imense, nu numai pentru apărare (potrivit conceptului de război naţional), ci şi pentru acţiuni ofensive. Aceste armate nu sunt unitare. Există armate permanente şi miliţii. Cele permanente sunt compuse din regimente de linie, care se completează cu rezervişti, şi regimente de linia a doua ţi a treia care se mobilizează din clasele mai vechi de rezervişti.

Elementele cele mai capabile sunt chemate în regimentele de primă lini şi folosite pentru a duce războiul în afara teritoriului naţional. Celelalte au misiunea de a furniza garnizoane de fortăreaţă, de a asigura securitatea căilor ferate, de a ocupa teritoriile cucerite şi de a completa golurile produse în armata propriu-zisă. Toate aceste unităţi trebuie să fie în măsură să organizeze apărarea locală şi să combată inamicul sub forma războiului naţional, dacă el trece frontierele ţării.

Prima consecinţă a acestui tip de război este aceea că valoarea militară a armatelor depinde mai mult ca înainte de caracterul şi natura naţiunii. Dacă poporul este harnic, supus , ascultător şi tenace, este normal că şi armata

care se recrutează din rândul lui va avea ca suport aceste calităţi, de va fi o armată disciplinată, riguroasă şi tenace. Naţiunea se menţine astfel printr-o educaţia politică pe măsură. Dacă, dimpotrivă, o armată se recrutează din rândul unei populaţii revoluţionare, obişnuită să se revolte împotrivă oricărei autorităţi, ea îşi va asuma riscuri foarte mari, pentru că filosofia unei armate este contrară acestor obiceiuri.

O altă consecinţă – şi mai importantă decât prima – este că semnificaţia politică a războiului a suferit o transformare completă. Deoarece toate clasele politice participă la confruntarea militară, este imposibil ca războiul să mai fie angajat pentru raţiuni frivole sau pentru interese dinastice. Numai interesul vital al unui popor poate şi trebuie să fie apărat prin război.

Va fi din ce în ce mai dificil de declarat şi de angajat un război, întrucât acesta va presupune sacrificii foarte mari de bunuri şi de vieţi, care vor depăşi tot ceea ce se cunoştea la vremea aceea. Deja pregătirea unui război costa foarte mult încă în timp de pace, absorbind o mare parte din impozite, din venitul naţiunii. Cheltuielile vor fi insuportabile în timpul mobilizării, desfăşurării războiului şi aprovizionării şi completării armatelor aflate în teatrul de operaţii.

De aceea, la un moment dat, s-a susţinut că nici un stat nu va fi capabil să susţină un război, pentru că, între cheltuielile presupuse de confruntările militare şi resurse se va crea o adevărată prăpastie. Economia, care generează şi regenerează aceste resurse va avea anevoie de acea forţă de muncă – în general, bărbătească şi calificată – care se va consuma în ritmuri înfiorătoare pe câmpul de luptă. Averea publică nu va putea sub nici o formă să susţine astfel de armate.

Autorul consideră aceste opinii exagerate. Natura umană are capacitatea de a se regla automat. Şefii vor fi obligaţi să se adapteze le resurse, iar războiul va înceta atunci când el nu va mai avea resurse pentru a fi continuat. Aceste lucruri sunt foarte interesante. Este pentru prima dată când se vorbeşte clar despre condiţionarea economică a războiului, când se pune tranşant în cauză interesul vital al naţiunii.

Aceasta va fi caracteristica secolului al XX-lea şi ea va influenţa în mod substanţial arta militară. După al doilea război mondial, va apărea o altă condiţionare – cea a riscurilor nucleare masive – care va regenera principiul medieval al descurajării prin posibilitatea distrugerilor inacceptabile. Bernhardi – perspicace şi foarte profund – vede încă de la începutul secolului această evoluţie.

Totuşi, el scrie: „Pierderile unui război sunt atât de mari, şi este atât de periculos să rişti (când nu eşti suficient pregătit) să suporţi aceste pierderi,

dacă astfel de imense sacrificii pentru apărarea naţională nu se justifică, prin ele însele, ca fiind necesare în toate cazurile."[164]

Armatele numeroase, formate din militari în termen, necesită foarte mari cheltuieli pentru instrucţie. Timpul de pregătire se scurtează foarte mult faţă de epocile anterioare şi, de aceea, instructorii trebuie să fie foarte calificaţi şi capabili de a depune eforturi mari. În afară de aceasta, trebuie pregătită şi rezerva.

Va veni o vreme, spune autorul, când numărul va fi învins de valoarea tactică a trupelor. În 1870-1871, armatele franceze, deşi mai numeroase, se zdrobesc de solidele batalioane prusace, iar japonezii, deşi în inferioritate numerică, obţin victoria asupra trupelor ruseşti.

Totul se complică. Armatele nu vor mai acţiona potrivit aceleiaşi gândiri, vor surveni dificultăţi în transporturi, cele ale menţinerii permanente a armatelor cu o capacitate de luptă ridicată, aprovizionarea cu muniţii, evacuarea răniţilor, asigurarea şi întreţinerea comunicaţiilor etc. De unde rezultă că, în ceea ce priveşte aceste mari armate, capacitatea lor de manevră vas fi inferioară celei a unei armate mai mici.

De aceea, trebuie trimisă cercetare mult în faţă, luate decizii cu bătaie mai lungă şi prevenite unele situaţii neplăcute. Astfel de armate mărşăluiesc pe mai multe itinerare, au adâncimi foarte mari, ceea ce îngreunează introducerea lor organizată în luptă, manevra, logistica. Armatele nu au aceeaşi pregătire, nu sunt omogene. Aceasta îngreunează conducerea, face dificilă angajarea, mai ales la schimbarea de situaţii. Şi din nou Bernhardi foloseşte ca exemplu complexitatea şi manevrele din războiul franco-prusac din 1870-1871 şi din cel rus-o japonez. Dacă, în primul, abundenţa comunicaţiilor şi terenul permitea o mare diversitate în sistemul de angajare, în războiul ruso-japonez, cele două armate erau legate de rezerve şi de liniile lor de aprovizionare printr-o singură cale ferată, dar şi aceasta cu multe probleme, datorită diferenţei de ecart.

După o analiză extrem de pertinentă, Bernhardi spune că, totuşi, modernitatea războiului na va fi dată numai de masivitatea armatelor şi de unitate lor de acţiune strategică şi tactică, ci şi de tehnologie.

De filosofia războiului modern la început de secul se ocupă şi generalul francez **Jean Colin** (1864-1917), autorul lucrării citate în capitolele anterioare *Les grandes batailles de l'histoire* (1915). Lucrarea lui *Les Transformations de la guerre*, publicată în 1911, este semnificativă. Din păcate, el moare pe front, la sfârşitul anului 1917 şi nu-şi poate continua şi completa ideile cu experienţa primului război mondial.

[164] Gérard Chaliand, *Op. cit*., p. 1083.

El face diferenţa între războaiele de mişcare ale lui Napoleon şi, spre exemplu, folosirea cursurilor de apă, de către Moltke, pentru organizarea apărării (Napoleon le folosea doar pentru mascarea mişcării forţelor). Colin remarcă, la Moltke, nu ceea ce se spunea despre el că este un calculator rece şi precis, ci strategul, comandantul iscusit care foloseşte poziţiile de flanc şi manevrele de întoarcere. El nu a fost învingătorul de la Sadova, Metz şi Sedan cu aptitudinile uni şef de birou. Moltke are darul marilor căpitani. El ia totul în mod natural, cu calm şi îndrăzneală. La Gravelotte, spre exemplu, când marele Bismark a emis părerea renunţării la ofensivă, Moltke spune că va da ordinul de atac pentru a doua zi în zori.

Prusia secolului al XIX-lea este cea care a introdus în război două operaţii aproape necunoscute până atunci: *mobilizarea* şi *concentrarea*. Statul major prusac pregătea tot timpul războaie posibile contra Austriei, Franţei sau Rusiei, studia constant tot felul planuri de campanie pe care se străduia să le pună la dispoziţia armatei. Acestea se numeau *Aufmarsch*[165]. Napoleon numea această operaţiune *reunirea* armatelor. Mai târziu, aceasta s-a numit, impropriu, *concentrare*. Căile ferate au adus noi dimensiuni planurilor de transport şi de concentrare, care erau foarte atent studiate sub îndrumarea lui Moltke. Unii dintre ofiţeri s-au gândit că ar fi mai potrivit ca mobilizarea şi concentrarea să nu fie succesive, ci unificate, concomitente. Acest lucru devenea posibil datorită căii ferate şi celorlalte mijloace de transport, aşa cum azi, la începutul secolului al XXI-lea devine posibilă, datorită informaţiei reale şi Războiului bazat pe Reţea, *concentrarea efectelor*.

Colin vorbeşte de noile condiţii ale războiului, care s-au schimbat radical încă din secolul al XIX-lea. Nu numai armele s-au dezvoltat, ci şi mijloacele de subzistenţă şi, mai ales, mijloacele de comunicaţii. Progresele armamentului au modificat lupta, bătălia, dar, oricât de importantă ar fi, o astfel de schimbare, de modificare, ea singură nu este de natură să transforme războiul în ansamblul său.

Mai există, după Colin, două elemente de care depinde o astfel de transformare: progresele mijloacelor de comunicaţii şi creşterea efectivelor. Ca şi Bernhardi, el sesizează importanţa căilor ferate, a reţelelor rutiere, a armatelor de masă, a liniilor de aprovizionare şi liniilor de comunicaţii. Orice s-ar întâmpla -. Spune Colin –, generalii nu trebuie să se lase dominaţi de spatele frontului ca odinioară armatele de magazinele din vremea lui Napoleon. În această privinţă, libertatea de acţiune a trupelor este salvgardată,

[165] *Aufmarsch* nu semnifică nici desfăşurare, nici concentrare, ci o operaţie care se efectuează când elementele unei coloane debuşează şi se regrupează, cu intervale mari, în formaţii de aşteptare.

cum a fost totdeauna, prin convoaie, atelaje şi automobile de care ele nu trebuie să fie niciodată private.

Telegraful a schimbat complet condiţiile de desfăşurare a războiului, întrucât permite conducerea de la mare distanţă. Dar automobilul aproape că a depăşit telegraful, în sensul că generalul însuşi poate ajunge, mai rapid chiar decât ordinul pe care-l transmite prin telegraf, acolo unde doreşte, unde este nevoie de el.

„Ultimele transformări ale războiului – precizează Colin – nu fac altceva decât să accentueze evoluţia realizată le mijlocul secolului al XVIII-lea:

- Bătălia, odinioară independentă faţă de operaţii, intim legată de acestea în vremea lui Napoleon, absoarbe aproape toate operaţiile.
- Linia comunicaţiilor, de care nu-şi făcea nimeni griji la Valmy, care devenise foarte importantă în timpul lui Napoleon, a căpătat o importanţă vitală.
- Urmând legea naturală, recentele progrese industriale şi militare au favorizat defensiva în lupta de pe front; dar ofensiva are mai multă forţă pentru a impune bătălie şi a o face decisivă în profitul său, de vreme ce armata asaltatoare ocupă toate lărgimea teatrului de operaţii şi mătură totul în trecerea sa.“[166]

Se spune că marile principii ale războiului sunt imuabile. Acestea se prezintă, din toate timpurile, sub forma unor adevăruri simple, de bun simţ. După părerea justificată de lui Colin, nu trebuie să se exagereze în această privinţă. Marile principii care se aplicau înainte se vor aplica, fără îndoială, şi în viitor, dar multe dintre ele vor fi caduce. Vor apărea, desigur, şi altele noi. Ni se pare foarte importantă, pentru arta militară, analiza pe care o face Colin cu privire la aplicare principiilor napoleoniene în vremurile moderne.

Principiul unităţii liniilor de operaţii nu mai era respectat încă din 1813, pentru că aprovizionarea se făcea deja pe calea ferată, o singură linie fiind de-ajuns pentru patru sau cinci corpuri de armată.

Unitatea liniilor de operaţii avea o dublă semnificaţie pentru Napoleon. Ea facilita protecţia depozitelor şi a convoaielor şi asigura unitatea acţiunii. Protecţia convoaielor se va realiza altfel în viitor.

În ceea ce priveşte mişcarea maselor de trupe pe care războaiele europene le vor solicita, există ideea ca ele să fie desfăşurate într-o linie continuă, omogenă, cu o densitate aproape constantă, cu care se va declanşa bătălia, fără alte combinaţii.

[166] Gérard Chaliand, *Op.cit.*, p. 1097.

Principiul concentrării sau cel al reunirii, cum se numea în vremea lui Napoleon nu însemnă adunare a 5-6 corpuri de armată într-un spaţiu în care soldaţii să fie umăr lângă umăr, ci pentru ca generalul să poată întrebuinţa această forţă potrivit proiectelor sale şi circumstanţelor. Nu este mare lucru să concentrezi două milioane de oameni pe un front de două-trei sute de kilometri. Trebuie să te preocupi pentru a întrebuinţa această forţă într-o manieră comună, potrivit împrejurărilor.

Napoleon dorea acest un singur şef, o singură linii de operaţii, pentru ca toate forţele să fie modelate după o voinţă comună, orientată de o idee comună, spre un scop comun. Nu este suficient să ai un general şef şi o armată desfăşurată fără intervale; trebuie să existe o idee dominantă după care va acţiona această armată.

Mai există încă un punct de vedere care ţine de principiul unităţii. Este ceea ce Clausewitz numea *economia forţelor în timp*, adică dirijarea tuturor forţelor de care se dispune pe acelaşi teatru de operaţii, dar succesiv.

Despre *economia forţelor* scrie foarte convingător profesorul de istorie militară, de strategie şi de tactică aplicată de la Şcoala de război, generalul **Ferdinand Foch** (1851-1929), care l-a înlocuit pe generalul Pétain la conducerea statului major, în 1917. Acest principiu a luat naştere în timpul perioadei revoluţionare, datorită dificultăţilor la care el dădea un răspuns. Cu atât mai mult cu cât, atunci, ca şi acum, circula peste tot proverbul potrivit căruia cine vânează doi iepuri nu prinde nici unul. Ceea ce scrie Frédéric fiind convins că a şti să pierzi sau să sacrifici o provincie, pentru a reuşi să-ţi concentrezi toate forţele în vederea nimicirii inamicului în altă parte, nu mai este suficient. Foch consideră că principiul economiei forţelor constă în arta de a deversa toate resursele într-un anumit moment în acelaşi punct, astfel încât ele să poată comunica între ele, apoi, o dată obţinut rezultatul dorit, de ale reuni din nou pentru a acţiona convergent într-un nou scop unic. Această acţiune se desfăşoară succesiv, în funcţie de rezistenţa întâmpinată. Este un principiu care a apărut în timpul Revoluţiei datorită războaielor naţionale cu efective mari. El se aseamănă cu principiu concentrării, dar este altceva. Este vorba de o concentrare succesivă, în funcţie de situaţie, de o tratare gradată a inamicului, în aşa fel încât cu minimum, de forţe să se obţină maximum de efecte, păstrându-se tot timpul rezerve suficiente.

Xenofon spunea că „Arta războiului este, în definitiv, arta de a-ţi păstra libertatea de acţiune“. Aceasta înseamnă – spune Foch – ca, în timpul unei operaţii, să te sustragi voinţei adversarului. Arta acestui principiu constă în *securitatea acţiunii*, în siguranţa ei. Adică să ataci fără să te descoperi, ca în scrimă.

Meritul de a scoate istoria militară din istorisirea bătăliilor revine germanului **Hans Delbück** (1848-1929), care a scrie o operă colosală în şapte volume intitulată *Gerschichte der Kriegskunst im Rahmen der Polotischen Censhischte*, Berlin 1900-1920 (*Istoria artei războiului în cadrul istoriei politice*), tradusă doar în limba engleză. În istorie, nu este atât de dificil să descoperi cea mai bună sursă de acţiune. „Marile idei militare sunt, în realitate, extrem de simple. Manevrele cele mai cunoscute, prezentate în istoria ca fiind opera unor veritabile genii (de exemplu, retragerea prusacă de la Ligny spre Waterloo) ar fi putut să fie inventată de un operator de bătălie care avea harta sub ochi. Măreţia rezidă în libertatea intelectului şi a spiritului în momente de tensiune şi de criză şi voinţa de a-ţi asuma riscuri."

Critica militară nu încetează de a face fel de fel de interpretări, fel de fel de supoziţii: că Napoleon ar fi fost foarte precaut în faţa Moscovei şi, în loc să atace decisiv, cu ultimele rezerve, pentru a obţine o victorie totală, el a preferată să-i lase pe ruşi să se retrată; că, la Waterloo, armata franceză ar fi fost nu numai dispersată, ci şi capturată, dacă prusacii ar fi părăsit Plancenoit cu o oră mai devreme… Comportamentul lui Napoleon la Moscova nu ţine de slăbiciune, ci de natura umană. Istoria ar trebui să descrie lucrurile aşa cum au fost, nu aşa cum se doreşte să fi fost… De multe ori aceste două perspective se confundă…

Clausewitz scrie că scopul oricărui război, în sensul politic cel mai restrâns, este distrugerea puterii militare a inamicului. În consecinţă, bătălia trebuie considerată ca unicul factor decisiv într-un război, scopul oricărei strategii. Aceasta esenţa operei lui Clausewitz. Toate sistemele strategice anterioare se fondau pe un punct de vedere opus: succesul în război se poate obţine în egală măsură prin manevră, prin ocuparea poziţiilor, prin punerea la punct a propriilor comunicaţii şi ruperea celor inamice.

Tipul de războaie din care Clausewitz desprinde astfel de legi sunt cele napoleoniene. Dar campaniile lui Frederic cel Mare se fondau pe sistemul opus. Clausewitz însuşi considera că, pe timpul lui Frederic cel Mare, bătălia era considerată ca un rău căruia oamenii i se supuneau pentru că nu avea mijloace de a o evita…

Lenin, care-l citise pe Clausewitz şi căruia îi datorează victoria din 1917, formulează cunoscutele sale şase puncte asupra guvernului şi armatei revoluţionare: adunarea constituantă a întregului popor; înarmarea poporului; libertatea politică; libertate deplină naţiunilor oprimate şi frustrate de drepturile lor; ziua de muncă de opt ore; formarea de comitete revoluţionare ţărăneşti. Sarcinile detaşamentelor revoluţionare erau de două feluri: acţiuni militare independente şi dirijarea mulţimii. Ce s-a întâmplat între timp şi cum s-au petrecut lucrurile până în ultimul deceniu al secolului al XX-lea s-

a văzut. Arta militară nu a acumulat nimic nou în vremea comunismului. În timpul Războiului Rece s-au accentuat doar antagonismele şi incompatibilităţile politice şi s-a derulat furibund şi periculos cursa înarmărilor, în deosebi a celor nucleare.

Principiile clausewitziene au ajuns astfel să fie aplicate, aşa cum au fost aplicate, în constituirea unor armate revoluţionare care îşi vor juca şi ele, ca toate armatele acestei lumi, rolul lor în tot secolul al XX-lea.

Tot la început de secol XX are loc şi dezvoltarea unei altfel de strategii. Este vorba de acţiunile celui slab împotriva celui puternic. O astfel de strategie, bazată pe hărţuire, este fondată de un absolvent de la Oxford, participant la săpături arheologice în Orientul Mijlociu, care a lucrat o vreme, la Cairo, în serviciile de informaţii ale armatei – **Thomas Edward Lawrence** (1855-1935). În 1916, a fost trimis la Hedjaz unde arabii s-au revoltat împotriva turcilor. De comun acord cu Faycal, care va ajunge după război suveran haşemit în Irak, el elaborează o strategie a celui slab împotriva celui puternic: strategia războiului de ghuerilă. Publică lucrarea *Şapte piloni ai înţelepciunii*, lucrarea *The Army Quarterly* (1920) şi o serie de eseuri între care şi cel intitulat *Gherila*. Este singurul european care nu se ocupă de contra-insurecţie, concepţie şi strategie care se utiliza de decenii în războiul colonial, ci de războiul de gherilă.

Studiul se fundamentează pe experienţa concretă a revoltei arabilor împotriva turcilor din 1916-1918. Această revoltă a început în iunie 1916 printr-un atac al unor triburi arabe, slab înarmate şi fără experienţă, împotriva garnizoanelor turceşti din Medine şi din împrejurimile oraşului Meca. Na fost încununat de succes. După câteva zile, atacatorii s-au retras. Medine era legat de forţele principale ale turcilor, care se aflau în Siria, printr-o cale ferată, aşa că respectiva garnizoană a fost imediat întărită. Un corp expediţionar turc a pornit, din Medine, împotriva rebelilor care se retrăseseră spre Meca. Avea de parcurs o distanţă de 400 km. Primii 75 km au fost parcurşi relativ uşor. Au urmat apoi 30 km de coline unde oamenii din triburile arabe ale lui Faycal se aflau în apărare. După aceste coline se deschidea o zonă plată costieră care duce la Rabegh, port la Marea Roşie, considerat cheia oraşului Meca. Aici se afla Şerif Ali, fratele mai mare al lui Feycal, cu alţi oameni din triburile arabe, dar şi forţe regulate arabe formate din ofiţeri şi luptători de origine arabă care serviseră în armata turcă.

Din vremea lui Napoleon, se considera că, pentru obţinerea victoriei, contează doar armatele regulate. Opinia militară era obsedată de axioma lui Foch, potrivit căreia *principiul războiului modern constă în a căuta inima armatei inamice, centrul ei de putere, şi a o distruge în bătălie*. Un astfel de

principiu îl vom întâlni şi în secolul al XXI-lea, sub forma *lovirii centrelor vitale ale inamicului*. Forţele neregulate n-au atacat poziţiile turcilor. De altfel, erau considerate incapabile de a forţa o decizie.

În timp ce forţele regulate arabe se aflau la antrenament, turcii au amorsat brusc avansul lor asupra oraşului Meca. Au traversat colinele în 24 de ore, făcând proba celei de a doua teoreme a războiului neregulat, şi anume aceea că *trupele neregulate sunt de asemenea incapabile nu numai să atace, dar şi să apere un punct sau o poziţie*. Însă nici forţele regulate arabe, care se găseau într-o situaţie critică, n-au fost capabile să respingă măcar atacul unui batalion, dar al unui întreg corp de armată.

În ianuarie 1917, oamenii lui Fayal au părăsit Meca şi Medine, au mărşăluit 300 km spre nord, până la Quedj. Această mişcare excentrică a avut un efect magic. Spaţiul de ameninţare s-a mărit, vulnerabilităţile dispozitivului turcesc s-au înmulţit. De aceea, turcii au fost nevoiţi să-şi disperseze forţele, iar cu jumătate din ele să organizeze paza căii ferate, trecând astfel în defensivă. În acest timp, arabii au obţinut succes după succes, pierderile turcilor fiind de 35.000 de morţi şi tot atâţia prizonieri. Arabii au ocupat 250.000 km^2 din teritoriul inamicului, fără să aibă pierderi considerabile.

Strategia şi tactica unui astfel de război erau cu totul diferite faţă de teoriile pe atunci în mare vogă ale lui Clausewitz şi Foch. Turcii au fost blocaţi într-o porţiune limitată de teren, fără resurse, deci fără posibilitatea de a se întări, de a lua legătura cu forţele lor principale care se aflau în Siria, de a se retrage sau de a întreprinde noi acţiuni. Aşa ceva nu era scris în manualele de atunci. Potrivit teoriei europene, inamicul trebuia distrus, lovindu-i inima armatei. Şi totuşi, arabii, printr-o strategie neconvenţională şi o tactică pe măsură, au câştigat indubitabil războiul.

Războiul absolut care se teoretiza în Europa – spune Lawrence – era valabil pentru Franţa, Germania şi Anglia, iar educarea militarilor în spiritul urii faţă de adversar se finaliza în cele din urmă prin aceea că soldatul ura războiul. *Războiul absolut* nu putea fi altceva decât un tip de război. Clausewitz mai distinsese şi alte tipuri: războaiele personale din raţiuni dinastice, războaiele de expulzare din raţiuni partizane, războaiele comerciale din raţiuni comerciale.

Arabii doreau să cucerească teritoriile care le aparţineau şi să-i alunge pe turci, cu cât mai puţine pierderi proprii. Atât din punct de vedere strategic, cât şi tactic, se întâlnesc aceleaşi elemente: unul algebric, altul biologic şi un al treilea psihologic, dar valoarea lor constă în altă interpretare. Primul ţine de ştiinţă, de matematică şi comportă constante cunoscute, condiţii fixe, spaţiu şi timp, lucruri neorganice precum coline, climate, căi ferate. Elementul uman este prezent, în această dimensiune, doar ca mase prea importante

pentru a se ţine cont de variaţiile individuale. În cazul arab, *factorul algebric* se prezenta sub forma unei zone de cucerit, care era de 320.000 km^2. Turcii nu putea să apere această zonă, cu armata lor regulată, decât prin linii de tranşee, prin poziţii etc. Arabii nu aveau cum să atace aceste poziţii cu formaţii în linie, pentru că nu dispuneau de armate de acest tip. Ei se puteau mişca însă peste tot, intangibili şi greu de oprit, ca un gaz. Armatele sunt ca nişte plante solide, imobile, cu rădăcini şi tulpini prin care se hrănesc. Arabii se doreau a fi ca un abur care sufla peste tot şi în fiecare punct ales. Fără un obiectiv, un soldat dintr-o armată regulată este paralizat. După un calcul elementar – un post de 20 de oameni la fiecare 6 km^2 –, rezulta că, pentru a apăra cei 250.000 km^2 şi a face faţă tuturor arabilor din ţară, turcii aveau nevoie de 600.000 de oameni. Ei dispuneau doar de 100.000. Turcii au crezut că rebeliunea arabilor poate fi rezolvată prin mijloace militare, ca şi cum rebelii ar fi făcut parte dintr-o armată regulată şi i-ar fi atacat aşa cum scriau regulamentele acelor vremuri. N-a fost însă aşa.

Cel de al doilea termen este *factorul biologic* (*bionomie*, îi spune autorul). Teoriile vremii îi ziceau, cu acea nuanţă eroică şi tragică, *efuziunea sângelui*. În realitate, este vorba de un factor variabil, foarte sensibil şi ilogic. Turcii tratau oamenii ca material, întrucât ei aveau mai mulţi oameni decât echipament, deci nu ca pe o variabilă, ci ca pe o constantă. Distrugerea unei căi ferate, unui pod sau a unei puşti era mai importantă pentru ei decât pierderea unui om. La arabi, oamenii nu constituiau unităţi, ci indivizi, iar pierderea unui om însemna pierderea unei zale dintr-un lanţ. Arabii aplicau cum nu se poate mai bine principiul economiei forţelor. Războiul arabilor se prezenta ca o presiune necunoscută, ca un deşert. De oriunde era posibil un atac asupra turcilor, iar în acel atac ei, arabii, erau superiori, în acel punct şi în acel moment, celor pe care îi atacau.

Iată, deci, un principiu napoleonean aplicat de o altfel de armată şi în alt fel de condiţii. Aplicarea acestui principiu era posibilă pentru că arabii îşi asiguraseră, prin manevre iscusite, individuale şi pe grupuri mici, *libertatea de acţiune* şi posibilitatea realizării *surprinderii* tactice. Pentru că, oricum, ei reuşiseră, după Quedj, să cucerească şi să menţină *iniţiativa strategică*. Toate acestea erau posibile pentru că ei aveau informaţii perfecte, care, de altfel, nu erau prea greu de procurat, dacă se are în vedere imobilitatea dispozitivului de apărare al turcilor.

Cel de al treilea factor îl constituie cel *psihologic*. El priveşte mulţimea, starea de spirit a acesteia. Starea de spirit era la fel de importantă pentru comandanţii arabi, precum ordinea de bătaie pentru turci. La aceasta se adăuga starea de spirit a naţiunii arabe, care sprijinea luptătorii săi. Dincolo de toate este însă vorba de *etica războiului*. Armata arabă era foarte slabă

din punct de vedere fizic. De aceea, o astfel de slăbiciune trebuia compensată prin factorul psihologic.

În gândirea militară şi în practica vremii, se considera că de îndată ce s-a înţeles necesitatea proporţionalităţii între spaţiu şi efective, succesul era sigur şi putea fi demonstrat cu un creion şi o hârtie. Proba nu era fizică, ci morală şi, ca urmare, în aceste condiţii, bătăliile deveneau o eroare. Tot ceea ce se putea câştiga printr-o bătălie desfăşurată în aceste condiţii erau muniţiile consumate de inamic. Era, se ştie, o mentalitate, sau o filozofie a primei perioade a Evului Mediu, prin care se încerca evitarea bătăliilor, pentru a reduce, desigur, numărul pierderilor de vieţi omeneşti. Se revenise asupra acestui aspect în epoca modernă. Napoleon spunea că este greu de găsit generali dispuşi să ducă o bătălie. Nenorocirea acestui război – scrie Lawrence – este că foarte puţini generali erau în măsură să facă altceva.

Gândirea militară pivotase un secol asupra reflecţiei lui Napoleon, formulată într-un moment de rafinament al veacului al XVIII-lea în care oamenii aproape uitaseră că războiul dă licenţa de a ucide. „O bătălie este ceva care se impune părţii considerate mai slabă; ea este dusă inevitabil fie prin lipsa de spaţiu, fie prin necesitatea de a apăra un bun material mai scump decât viaţa soldaţilor.“[167]

Arabii n-aveau nimic material de pierdut, deci nu aveau nimic nici de apărat, nici ceva care să fie mai scump decât viaţa soldaţilor. Ei doreau doar să-şi ia înapoi pământurile, fără să piardă inutil vieţi omeneşti. Atuul lor era rapiditatea şi timpul, nu puterea de lovire, ceea ce le dădea o forţă mai mult strategică decât tactică.

Luptând potrivit acestei filosofii, ei au luat Akaba, Talief de la Marea Moartă, Azrak, şi Deraa, apoi Damasc.

Acţiunea lor în deşert s-a asemănat foarte mult cu cea de pe mare, în primul rând, datorită mobilităţii. Armata arabă nu păstra avantaj pe care-l oferea un atac reuşit, nu consolida terenul, nu rămânea pe loc. După ce ataca, se retrăgea pentru a ataca în altă parte, într-un loc mai îndepărtat. Era posibil aşa ceva, întrucât arabii dispuneau de cavalerie şi cunoşteau foarte bine terenul, iar pregătirea lor nu se făcuse în limitele teoriei vremii. Ei nu au acţionat însă singuri. În anumite condiţii, raidurile arabe au fost întărite cu blindate conduse de britanici. Aceste mijloace, care se întrebuinţau pentru prima dată pe un câmp de luptă, au fost foarte eficace, mai ales în marşul spre Damasc.

Armata arabă, animată de idealul libertăţii, nu era de aceeaşi factură cu armatele europene. Îi lipsea disciplina şi rigoarea, în sens european, fiecare

[167] Gérard Chaliand, *Op.cit.*, p. 1133.

trib având regulile şi tradiţiile sale. De aceea, combinarea triburilor în timpul unor acţiuni era, uneori, extrem de dificilă.

Teza războiului de gherilă formulată de Lawrence se reduce la aceea că rebeliunea trebuie să aibă o bază inatacabilă, un loc la adăpost nu numai de un atac, ci şi de teama unui atac, o bază precum acelea pe care revolta arabă le-a avut în porturile de la Marea Roşie, în deşert sau în spiritul oamenilor care au subscris la această acţiune. Ea trebuie să aibă, de asemenea, un adversar străin cu echipament perfecţionat, care se prezintă sub forma unei armate de ocupaţie disciplinată, prea mică pentru a satisface regula suprafaţă-efective, prea redusă pentru a-şi adapta numărul la spaţiu, în vederea dominării întregii zone într-un mod eficient folosind posturi fortificate. Revolta trebuie să se sprijine pe o populaţie amică, sau cel puţin simpatizantă, care nu-l va informa şi nu-l va ajuta pe inamic.

Cele subliniate de Lawrence se înscriu în spiritul epocii naţiunilor. Era timpul luptelor pentru libertate, pentru afirmarea entităţilor naţionale. Acest timp cerea angajare masivă, complexă, fie cu armate numeroase, formate din militari în termen la care participau toate clasele sociale, fie cu armate neregulate, care luptau prin mijloace atipice şi asimetrice. Secolul al XX-lea aparţine acestui timp de confruntări între state şi naţiuni, între forţe masive, costisitoare şi violente. Cele două războaie mondiale sunt o consecinţă a acestei filosofii, a acestei stări.

5.3. Începutul mondializării războiului. Primul război mondial

Primul război mondial (1914-1918) se constituie într-o expresie concretă a unui nou tip de beligeranţă configurată de caracteristicile societăţii industrializate, de tendinţele de ieşire din corsetele imperiale de tip habsburgic ale unor vremuri ce erau depăşite nu numai de evoluţia ştiinţei şi tehnicii, ci şi de dialectica intereselor. Telefonul, telegraful, producţia industrială, comunicaţiile maritime şi feroviare acceleraseră dinamica socială, lărgiseră sferele de cuprindere şi de interes ale societăţilor care se configurau pe noile coordonate ale unor pieţe extrem de tensionate şi de atractive. „Un război de cinci ani a izbucnit în 1914, «undeva, în Balcani», un «colţ uitat al Europei». El va lua, printr-o escaladare iresponsabilă a loviturilor reciproce, a provocărilor şi ambiţiilor nemăsurate ale celor mai mari puteri industriale ale lumii, dimensiuni apocaliptice, inaugurând un secol de «violenţă» la scară planetară. Un conflict de asemenea proporţii – soldat cu peste 9 milioane de morţi pe câmpurile de luptă şi cu un bilanţ al costurilor militare de 961 miliarde franci aur - «a fost generat, în principiu, de un ardent naţiona-

lism şi de influenţa celor două sisteme potrivnice de alianţe. (J.R. Barber)»“[168].

Naţionalismul ardent despre care vorbeşte Barber este unul de tip identitar, absolut necesar pentru noua construcţie europeană, pentru restabilirea echilibrului de putere impus de noua filozofie a relaţiilor intracontinentale.

Din acest conflict nu va ieşi însă învingătoare nici o putere din Europa, ci o altă mare putere care, începând cu sfârşitul războiului, îşi va începe epoca sa de dominare, dar şi de mare responsabilitate, asupra Terei: Statele Unite ale Americii.

Aceasta ar fi una dintre consecinţele Politice şi economice pe termen lung ale războiului. În ceea ce priveşte arta militară, primul război mondial nu aduce mare lucru nici pe Frontul de Vest, nici pe Frontul de Est şi cu atât mai puţin pe frontul Balcanilor, care rămâne situat undeva, între încrâncenarea tranşeelor beligeranţilor şi interesele celor care au făcut din această regiune un butoi cu pulbere..

Naţiunile Europei se militarizaseră puternic. Se şi dezvoltaseră puternic. Dintre acestea, se detaşau Germania, în Europa, şi Statele Unite, pe continentul american. În Europa domina aşa numita „pace germană“ instaurată o dată cu întemeierea Reichului wilhelmian şi afirmarea puternică a Germaniei[169].

Dezvoltarea economică a Germaniei era efectiv impetuoasă. Avea loc un fel de expansiune economică germană, care era însă împiedicată de ordinea rigidă a lumii. În acest timp, Imperiul austro-ungar continua politica sa expansionistă în Europa de Sud-Est.

În acelaşi timp, Marea Britanie, stăpâna mărilor, era vădit incomodată de dezvoltarea flotei germane şi de expansiunea economică a acestei ţări, în special în Africa. Franţa dorea Alsacia şi Lorena, în timp ce Rusia viza Balcanii şi, ca întotdeauna, strâmtorile.

Celelalte ţări, îndeosebi România, Serbia şi Belgia – vizau eliberarea teritoriilor naţionale, întregirea neamului şi realizarea unităţii naţionale.

Au luat naştere cele două alianţe militare: Tripla Alianţă sau Alianţa Puterilor Centrale (Germania, Austro-Ungaria şi Italia) şi Tripla Înţelegere sau Antanta (Marea Britanie, Franţa şi Rusia).

Compunerea forţelor în 1914, pe fronturile europene

[168] ENCICLOPEDIA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL, Editura Teora, p. 9

[169] Academia militară, CURS DE ISTORIA ARTEI MILITARE, volumul II, Bucureşti, 1990, p. 186.

STATE		C.A.	DIVIZII		EFECTIV DIVIZIE	DIVIZIE		ART. C.A.		PIESE ART. LA DIVIZIE		
			Inf.	Cv.		B.	Bt.	Bt.	P.se	Uş.	Gr.	T
Antanta	Franţa	22	48	10	18.000	16	9	12	48	36	-	36
	Anglia	-	6	1	18.667	12	12	-	-	72	4	76
	Rusia	29	54	17	17.000	16	6	3	12	48	-	48
	Total	51	108	28	-	-	-	-	-	-	-	-
Centrale	Germ.	46	103	11	13.000	12	12	4	16	72	8	80
	Habsb.	16	49	11	18.000	14	7	2	8	42	-	42
	Total											

Sursa: Academia Militară, Curs de istoria artei militare, vol. II, Bucureşti, 1990

Având în vedere cantitatea masivă de forţe şi mijloace angajate în acest conflict, se poate spune că primul război mondial este un război de masă.

Situându-se la mijlocul unei perioade de evoluţie a societăţilor de tip industrial (care vor culmina, din punct de vedere militar, prin al doilea război mondial), această conflagraţie a realizat o angajare fără precedent care, practic, a şi dus la imobilizarea fronturilor, la anihilarea mişcării, la consolidarea (fortificarea) poziţiilor şi la folosirea masivă a focului.

Iată cum au evoluat efectivele principalelor armate participante la acest război:

ARMATA	1914	DUPĂ MOBILIZARE	DIVIZII PE FRONT ÎN 1916	TOTAL EFECTIVE	TOTAL DIVIZII
I.Habsburgic	478.000	2.300.000	57	9.000.000	76
Anglia	411.000	1.500.000	12	9.500.000	85
Germania	801.000	4.200.000	117	14.000.000	223
Rusia	1.423.000	6.600.000	108	15.000.000	202
SUA	340.000	-	-	3.700.000	35
Franţa	947.000	5.800.000	74	7.800.000	114

Sursa: Academia Militară, Curs de istoria artei militare, vol. II, Bucureşti, 1990

Planurile de campanie ale celor două tabere răspundeau cerinţelor epocii, dar nu asigurau, *ab initio*, coordonarea scopurilor cu mijloacele, în primul rând datorită insuficienţei informaţiei. Planul lui Joffre (planul XVII) prevedea acţiuni ofensive, ruperea apărării germane între Chateau Salins şi Sarrebourg, în coordonare cu acţiunile ruseşti de pe frontul de est.

Comandamentul rus prevedea, iniţial, în cadrul planului denumit *Ipoteza A*, trecerea la ofensivă împotriva Germaniei în Prusia orientală, cu două grupări de forţe, pe direcţii convergente (spre Königsberg şi Allenstein), pentru a încercui şi nimici Armata 8 Germană, adoptând apărarea strategică pe frontul de sud-vest. Apoi, după mobilizare, comandamentul rus intenţiona să treacă la o nouă acţiune ofensivă şi pe frontul de sud-vest, pentru nimicirea armatelor austro-ungare, cucerirea trecătorilor din Carpaţi şi interceptarea căilor de retragere spre Cracovia.

Autorul planului de campanie german este generalul von Schlieffen, care a fost urmat la conducerea Marelui Stat Major German de generalul von Moltke. Ambii erau adepţii războiului de mişcare, ai războiului de scurtă durată, ai războiului fulger. Şi aceasta în condiţiile în care era inevitabil războiul pe două fronturi. De aceea, planul Schlieffen viza, într-o primă etapă, un atac, cu majoritatea forţelor, prin Belgia şi Luxemburg, pe la Vest de Paris, pentru întoarcerea flancului stâng al armatei franceze, concomitent cu o atitudine defensivă în Alsacia şi Lorena, în zona fortificată Belfort şi Verdun, adică exact pe unde prevedea planul francez executarea loviturii principale. În etapa următoare, pe măsură ce forţele principale ajungeau la sud-vest de Paris, urma să treacă la ofensivă şi gruparea de forţe din Alsacia şi Lorena pe direcţia Sarreburg, Bar sur Aube, realizând astfel o manevră dublu învăluitoare.

Pe frontul de Est, planul german prevedea, într-o primă etapă, apărarea strategică în Prusia Orientală, concomitent cu o ofensivă executată cu un grup secundar de forţe, în cooperare cu Austro-Ungaria, pentru menţinerea unui aliniament favorabil. Apoi, după înfrângerea armatei franceze pe frontul de vest, efectuarea unei manevre pe direcţii interioare şi trecere la ofensivă pe frontul de est pentru nimicirea armatei ruse.

Generalul Schlieffen aprecia că, în vest, pe direcţia loviturii principale, erau necesare 63 de divizii de infanterie şi 7 divizii de cavalerie, iar pe direcţia secundară numai 9 divizii de infanterie, trei divizii de cavalerie şi patru brigăzi teritoriale (Moltke a mărit numărul diviziilor pe această direcţie, datorită atitudinii ofensive franceze). Această măsură luată de generalul Moltke a dus la slăbirea grupării principale de forţe.

Planul de campanie austro-ungar (*Ipoteza R*) prevedea trecerea rapidă la ofensivă în Galiţia, pentru nimicirea grupării de forţe ruse dintre Vistula şi Bug, într-o primă etapă, şi împiedicarea mobilizării. Ulterior, se prevederea regruparea forţelor din aripa de nord la est de Varşovia şi reluarea ofensivei împotriva armatei ruse din estul Galiţiei. De asemenea, în plan se prevedea trecerea la ofensivă, cu o grupare secundară de forţe, pentru înfrângerea Serbiei şi cucerirea teritoriului acesteia.

După cum se vede, este vorba de planuri complexe cu obiective foarte mari şi spaţii imense.

Iniţiativa strategică a aparţinut Puterilor Centrale. S-au deschis trei fronturi în Europa: Frontul de Vest cu o lungime de 500 km (apoi 700 km), de la frontiera elveţiană (Elveţia era neutră) până la Marea Nordului; Frontul de Est, cu o lungime de 1000 km, de la Marea Baltică la Carpaţi şi Frontul balcanic pe fluviul Dunărea şi râul Sava.

Pretextul războiului l-a constituit asasinarea, la 15 iunie 1914, a arhiducelui Ferdinand de Habsburg, moştenitor al coroanei Austro-Ungariei şi de refuzul Serbiei de a satisface ultimatumul dat de oficialităţile de la Viena, fapt pentru care, Imperiul habsburgic atacă Serbia, la 15 iulie 1914. Este un pretext, desigur. În realitate, grupările de forţe erau constituite, iar războiul era deja pregătit şi inevitabil. La 19 iulie, Germania a declarat război Rusiei, l 21 iulie Franţei şi la 22 iulie Belgiei. Tot la 22 iulie, Marea Britanie s-a declarat că se află în război cu Germania, iar Muntenegru a declarat război Austro-Ungariei. La 29 iulie, Franţa şi Marea Britanie au declarat război Austro-Ungariei, iar la 10 august, Japonia a declarat război Germaniei.

Primul război mondial a cuprins 28 de ţări cu o populaţie de peste 1,5 miliarde de oameni.

Pe Frontul de Vest, Germania a trecut la ofensivă, prin Luxemburg (încălcându-i neutralitatea) şi Belgia. În faţa acestei situaţii, comandamentul francez a hotărât să întrebuinţeze o parte din rezerva strategică
pentru întărirea dispozitivului de apărare. El a introdus, între Armatele 3 şi 5, de la Stenay până la Sedan, Armata 4. Remanierile din dispozitiv au fost greoaie , iar lipsa de informaţii a dus la surprindere Belgiei. Ea n-a opus decât o rezistenţă nesemnificativă armatelor germane. Acestea, după ce au cucerit zona fortificată Liège, au înaintat prin Belgia, spre nordul Franţei, creându-se pericolul unei manevre de întoarcere a armatei franceze. Până la 20 august, armatele germane au ocupat oraşul Bruxelles. Francezii au renunţat la planul iniţial şi au refăcut dispozitivul de apărare pe Marna, făcând sistem cu gruparea de forţe franceză dispusă în fortificaţii. Ofensiva declanşată de germani cu Armatele 5, 5 şi 7 a fost oprită în Munţii Vosgi şi în faţa oraşului Belfort. Generalul Joffre, sesizând epuizarea forţelor germane, a întărind flancul stâng cu forţe aduse de la flancul drept (o manevră strategică de-a lungul frontului), constituind aici Grupul de Armate general Gallieni, cu scopul de a executa o lovitură asupra celor 20 de divizii de la aripa dreaptă a frontului german. Astfel a luat naştere celebra *Bătălie de pe Marna* care a durat de la 5 septembrie până la 13 septembrie 1914 şi s-a desfăşurat pe un front de 280 km, de la Paris la Verdun.

Toate aceste planuri şi schimbările de planuri arată că, spre deosebire de unele dintre bătăliile antichităţii şi de cele ale Evului Mediu, care se desfăşurat ca nişte lupte faţă în faţă, acest aducea în prim plan o altfel de confruntare, bazată pe focul artilerie şi manevra de-a lungul fronturilor.

Comandamentul german şi-a dat şi el seama că prevederile planului de campanie deveniseră inaplicabile şi, de aceea, a renunţat la urmărirea forţelor franceze cu Armatele 1 şi 2. Aceste armate au primit misiunea să respingă o contraofensivă franceză declanşată dinspre Paris, în culoarul definit de zonele fortificate Paris şi Verdun. În acest timp, Armatele 4 şi 5 urmau să rupă apărarea franceză în centrul dispozitivului şi să dezvolte ofensiva, iar Armata 3 să acţioneze în funcţie de situaţie.

Francezii au hotărât să menţină cu orice preţ centrul dispozitivului şi să atace convergent, cu două grupări de forţe din zonele Paris şi Verdun. Forţele franceze şi engleze totalizau pentru bătălia de pe Marna 54 de divizii de infanterie şi 8 de cavalerie, plus patru divizii de la Armatele 1 şi 2, în curs de transport. Germanii dispuneau, în teatru, de 41 de divizii de infanterie şi 3 divizii de cavalerie. Raportul de forţe era de 1,3/1 în infanterie şi 1,8/1 în cavalerie, nefavorabil trecerii la ofensivă, dar cine mai ţinea seama, în acele împrejurări, de legile şi principiile războiului?!

Prin comportamentul excepţional al Armatei 9 franceze şi datorită sprijinului dat de Armata 5 cu două corpuri, precum şi acţiunilor hotărâte ale Armatei 6 franceze şi ale Armatei expediţionare britanice, din zilele de 8 şi 9 septembrie, în zona Verdun, s-au creat condiţii pentru preluarea iniţiativei strategice, iar armatele germane au fost nevoite să treacă în defensivă şi să se retragă, începând cu 13 septembrie, pe un nou aliniament.

Contraofensiva franceză de pe Marna a găsit forţele germane în curs de regrupare pentru a pune în aplicare noul plan. Deşi raportul de forţe nu era hotărâtor unei acţiuni ofensive sau contraofensive de amploare, operaţia a reuşit, forţele germane fiind respinse pe o adâncime de 100 km, până pe râurile Aisne şi Vesle. Efectul cel mai mare al Bătăliei de pe Marna constă însă în aceea că i-a determinat pe germani să renunţe la planurile iniţiale. S-a spulberat şi ideea *războiului fulger* şi cea a *războiului de mişcare*. După o perioadă, denumită „Cursa la mare“, în care fiecare dintre cele două grupări de forţe a încercat să învăluie flancul celeilalte, s-a trecut la războiul poziţional. Toate acţiunile ofensive germane au eşuat. Aliaţii au extins frontul către nord, păstrând portul Calais. Frontul s-a stabilizat pe aliniamentul St. Michel, Verdun, Compiegne, Bray, Somme, Arras, Armentieres la Lys, Ipres, Dixmunde, la 70 km est Calais, între Elveţia şi Marea Nordului.

După stabilizarea situaţiei aici, comandamentul german a renunţat la ofensiva din vest şi şi-a concentrat efortul pe Frontul din Est. Aici, Armata

8, în zona Gumbinnen, Angerburg, Interburg, avea misiunea să polarizeze cât mai multe forţe ruseşti şi să favorizeze astfel ofensiva austro-ungară. În Silezia, se afla Corpul Woirsch, care făcea legătura între Armata 8, aflată în zona lacurilor Mazuriene, şi flancul stâng al grupării austro-ungare, asigurând în acelaşi timp şi calea ferată Breslau – Lemberg.

Austro-Ungaria concentrase Armata 1 în zona râului San, Armata 4, la Iaroslav, Armatele 2 şi 3 la Lamberg şii Detaşamentul Köwess, care asigura flancul drept al dispozitivului. Această grupare de forţe trebuia să treacă la ofensivă pe direcţiile Cracovia, Lubin şi Lamberg, Kovel.

Ruşii au creat, în nord, Grupul de Armate general Jilinsky pentru a acţiona în Prusia Orientală. Această structură – grup de armate – nu a existase înainte. Ea a fost creată în scopul facilitării conducerii strategice, de către comandamentul rus, aşa cum Napoleon crease Corpul de armată. Întinderea frontului (peste 1000 de kilometri) şi participarea numeroaselor efective la război necesitau o structură care să faciliteze conducerea şi acţiunea în teatru. Mai târziu, către sfârşitul secolului al XX-lea, aşa cum vom vedea, s-au creat, din acelaşi motiv, dar într-o cu totul altă viziune strategică, noi structuri de conducere – comandamentele operaţionale, desfiinţându-se sau restructurându-se eşaloanele cronofage.

Grupul Jilinsky, care era alcătuit din Armatele 1 şi 2 ruse, cu o grupare de legătură între ele, urma să acţioneze ofensiv, la vest de râul Niemen, în zona Kovno, Vistula, spre Lacurile Mazuriene.

La sud, pe Frontul Austro-Ungar, acţiona Grupul de Armate „General Ivanov“ constituit din Armatele 3, 4, 5 şi 8, în zona Brest, Kamenec, Rovno.

Mijloace folosite în luptă şi problema mobilităţii

Pentru că, în primul război mondial, s-au întrebuinţat automobile, camioane şi blindate, fiind necesară şi traversarea unor cursuri de apă, s-au folosit, în afară de podurile permanente existente (multe dintre ele distruse de artilerie), portiţe şi poduri de pontoane. Puteau fi trecute peste cursurile de apă mijloace de luptă de 9 tone, ca, spre exemplu, tunurile de 75 mm şi cele de 105 Rimailho. După al doilea an de război, s-a creat un nou model care putea să transporte 14-18 tone de material.

Punerea în serviciu a tancului francez greu de 23 tone şi a tancurilor britanice de aproape 30 de tone a creat probleme dificile, întrucât puţine poduri rezistau la o astfel de greutate. Dar, după cum se ştie, fronturile s-au stabilizat, deplasările s-au efectuat pe spaţii mici şi nu a mai fost nevoie de mijloace de trecere.

Oricum, problema traversării cursurilor de apă a devenit foarte importantă, atât pentru unele etape ale primului război mondial, cât şi pentru viitorul războiului. S-au construit, în timpul războiului, numeroase poduri improvizate cu material din zonă.

Germanii au acordat, de asemenea, o mare importanţă construcţiei de poduri pentru trecere peste cursurile de apă sau peste diferite obstacole (văi, pâraie, locuri accidentate etc.) a materialului greu de artilerie, îndeosebi a tunurilor de 150 mm. Inclusiv tunurile 420 Krupp şi 380 mm Skoda au fost studiate în vederea transportului, desigur, pe părţi.

Marea concentrare a mijloacelor de foc, îndeosebi a celor de artilerie, şi a obstacolelor de tot felul a făcut aproape imposibilă mişcarea. Mobilitatea s-a redus, de fapt, la manevra de foc, poziţiile fiind bombardate cu artilerie ore în şir sau chiar zile în şir. Terenul, cel puţin pe frontul de vest, era atât de răscolit de explozii, lucrări genistice şi obstacole, încât deplasarea cu camioanele, spre exemplu, constituia o adevărată aventură, în eventualitatea în care s-ar mai fi găsit vreo porţiune de teren nerăscolită de bombe, proiectile şi mine.

Datorită imposibilităţii circulaţiei maşinilor şi altor mijloace de transport, acţiunile ofensive fie erau compromise, fie nu se puteau pur şi simplu desfăşura. Este vorba nu doar de masele imense de oameni ai diviziilor (care, oricum, se deplasau pe jos), ci mai ales de manevra de material de artilerie ţi de manevra logistică. Încă din primul război mondial, consumurile începuseră să fie foarte mari. Era nevoie de coloane întregi de atelaje sau maşini care să aprovizioneze frontul cu muniţii, alimente şi alte materiale.

Şi, ca şi cum toate acestea n-ar fi fost de-ajuns, în retragere, pe frontul de vest, francezii au distrus numeroase lucrări de artă (poduri rutiere şi feroviare, îndeosebi peste cursurile de apă, dar şi alte treceri prin puncte obligatorii), ceea ce a făcut aproape imposibilă orice manevră. Şi toate acestea se petreceau în ajunul bătăliei de la Marna.

În 1917, are loc operaţia „Alberic“ prin care s-a distrus sistematic zona din care s-au retras germanii. Retragerea propriu-zisă a început la 16 martie, dar pregătirile au început în februarie. Nemţii s-au retras pe linia „Hidenberg“ (Siegfried, după denumirea nemţească), dar, practic, au distrus zona. Acest lucru i-a împiedicat şi pe ei în ofensiva de la începutul anului 1918. Pentru nemţi manevra pe linii interioare între cele două fronturi era o chestiune vitală. Aceasta nu a reuşit decât în foarte mică măsură. Dar, totuşi, a reuşit. Să ne amintim că, pentru ruperea frontului la Sibiu, nemţii au efectuat o manevră de întoarcere peste Munţii Cibinului, aducând pentru aceasta, de pe frontul din Vest, Corpul 10 Alpin. În Europa, dar nu numai, războaiele erau sezoniere, adică se desfăşurat în timpul anotimpurilor frumoase. Răz-

boiul de Secesiune şi războiul ruso-japonez din 1904-1905 a fost aproape stopat pe timpul iernii.

În timpul primului război mondial, deplasarea pe câmpul de luptă era criminală. Pe timp ploios, mulţi oameni s-au înecat în pâlniile de obuz pline cu apă, iar greutatea pe care o duceau infanteriştii prin noroaie era insuportabilă. Era pentru prima dată când greutăţile create de arme – altele decât cele de ucidere a forţei vii – puneau probleme insurmontabile. Logistica nu putea să urmeze acţiunile nici măcar pe timp frumos, darămite în condiţiile grele ale unui imens câmp de luptă desfundat. După câţiva kilometri, pentru că logistica nu funcţiona, acţiunile ofensive se opreau, se împotmoleau. Pentru a ieşi din astfel de situaţii, era nevoie de un vehicul greu, de un tractor. Acest tip de vehicul exista deja în Statele Unite. Era un tractor agricol şenilat. Aşa a apărut tancul. Nemţii au neglijat iniţial acest aspect, iar când s-au trezit ei se terminase războiul. Ei au construit, către sfârşitul războiul câteva zeci de exemplare, fără nici un succes nici din punct de vedere tehnic,m nici tactic.

Marea Britanie este care a angajat (de o manieră prematură) tancul, la 15 septembrie 1916. Eficacitatea tancului va fi însă demonstrată mai târziu. În primul război mondial, tancul a fost folosit ca însoţitor al infanteriei. Se folosea mai ales mitraliera şi piese cu bătaie scurtă. Motorul abia ducea blindajul, iar viteza era apropiată de cea a infanteristului, 4-5 kmh. În ultimul an de război, s-a înţeles că tancul poate oferi nu numai sprijin de foc, ci şi puţin logistică: muniţii, alimente, apă.

Tancurile din perioada 1915-1918

Denumire	Greut.	Lung.	Lăţime	Înălţime	Echipaj	Armament	Viteză Km/h	Z.A.	Prod.
Mark I.(G.B)M	28,5	9,75	4,12	2,41	8	2 tunuri de 57+4 mitraliere	5,6 km/h	37	
F	27,5	9,75	4,30	2,41	8	5 mitral.	5,6	37	150.
Mark IV et V - M	28,5	8,05	4,19	2,48	8	2 tunuri de 57+4 mitraliere	5,0	56	420
F	28,0	8,05	4,19	2,48	8	6 mitral.	5,0	56	595
Whippet	14,2	6,09	2,61	2,74	3	4 mitral.	12,8	64	200
Schneider	14,6	6,32	2,05	2,03	6	1 tun de 75+2 mitraliere	7,5	48	400

St-Chamond	23,0	8,69	2,67	2,36	8	1 tun de 75+4 mitraliere	8,0	60	400
FT.Renault	7,0	5,00	1,74	2,14	2	1 tun de 37 sau mitraliere	7,7	35	3144
A-7V.	30,0	7,34	2,07	3,30	18(!)	1 tun de 57+7 mitraliere	8,0	40	35

*Sursa: **www.stratisc.org**, **Histoire de la guerre à travers l'armement,** par Alain Bru - général de brigade (c.r.) Jean Baptiste Margeride*

5.4. Începutul strategiei aeriene

Fiecare război are cauze şi efecte, determinări şi implicaţii. Războiul este o stare dinamică rezultată dintr-o altă stare dinamică, este, adică, un sistem dinamic complex de sisteme dinamice complexe. De aceea, el cunoaşte o continuă expansiune, atât pe verticală, cât şi pe orizontală, atât în sine, cât şi exteriorul său. Aşa au apărut, probabil, forme dintre cele mai ciudate de război, de la gherilă la războiul informaţional, de la războiul geofizic la războiul asimetric sau atipic, de la războiul total la războiul bazat pe reţea.

Primul război mondial, care este un produs al ciocnirii naţiunilor în procesul complex de constituire a identităţilor lor politice, economice şi sociale, aduce în teatru armatele de masă, automobilele, blindatele şi avioanele. Noutăţi care nu schimbă esenţa războiului, dar îi metamorfozează esenţialmente configuraţia şi fizionomia.

Deşi nu pare, mutaţia ce mai profundă adusă în teatru este *tridimensionalitatea*. Iar aceasta a fost dată de componenta aeriană.

Generalul **Giulio Duhet** (1869-1921), ofiţer de artilerie la origine, a fost comandantul primei unităţi aeriene din Italia. El a criticat dur conduita statului italian în război, fapt pentru care a fost deferit curţii marţiale. Dar, după dezastrul de la Caporetto din 1917, i s-a dat dreptate, a fost reabilitat, numit comandant al aviaţiei şi, ulterior, avansat la gradul de general. În 1921, el a publicat *Il dominio dell'aeria* (*Stăpânirea spaţiului aerian*) în care prezintă cu îndrăzneală rolul viitor al aviaţiei, dimensiunea aeriană a războiului. El vorbeşte de producţia de avioane, de rolul aviaţiei de bombardament în cadrul apărării naţionale, de necesitatea organizării unei flote aeriene. O ţară care stăpâneşte spaţiul aerian este în măsură să-şi protejeze teritoriul propriu de un atac aerian al inamicului şi chiar să sprijine operaţiile

maritime şi terestre, punându-l pe acesta în imposibilitatea de a-şi îndeplini obiectivele.

Aviaţia, prin acţiuni ofensive, poate tăia legăturile inamicului cu bazele sale, îi poate bombarda teritoriul, producându-i pierderi însemnate şi demoralizându-i populaţia.

Încă de la primele zboruri, Duhet a atras atenţia asupra acestei noi forme de război – războiul aerian –, anunţând că aeroplanul va fi fratele cadet al forţelor terestre şi marinei. El a anunţat că va veni o zi când mii de avioane militare vor împânzi cerul sub autoritatea unui Minister al Aerului, iar dirijabilele şi alte aparate mai uşoare decât aerul vor dispărea în faţa superiorităţii avionului. „Tot ceea ce eu am prevăzut, începând cu 1909, s-a realizat. (…) Iată ce am eu de spus: în pregătirea apărării naţionale, trebuie să urmăm o cale complet nouă, deoarece natura viitoarelor războaie va fi totalmente diferită de cea a războaielor de odinioară. Cramponarea în trecut nu ne va învăţa nimic util pentru viitor, întrucât acest viitor va fi radical diferit de tot ceea ce a existat înainte, şi trebuie abordat sub un nou unghi.“[170]

Încă un general cu multă experienţă şi cu multă intuiţie sesizează marea problemă a tuturor a tuturor armatelor – cramponarea la trecut, la experienţa războaielor la care au participat – şi încearcă să atragă atenţia asupra necesităţii cunoaşterii şi înţelegerii viitorului.

Despre era aeronautică scrie şi **William Mitchell** (1879-1936), cel care a devenit „assistant-chief of the Air Service“, dar, în 1925, a fost îndepărtat pentru că a criticat concepţia oficială de dezvoltare a aviaţiei. Nimic nu este nou nici măcar în lupta pentru spaţiul aerian. El rămâne, totuşi, un vizionar în ceea ce priveşte rolul aviaţiei. „Omenirea se află în pragul «erei aeronautice» în cursul căreia destinele tuturor popoarelor se vor hotărî în aer“. El scrie că strămoşii au străbătut «era continentală», a urmat «era marilor navigatori» şi competiţia pentru marile rute de navigaţie ale marinei militare, comerciale şi de comunicaţii, dependente şi supuse forţelor terestre create în era continentală.

A început competiţia aerului. Au apărut forţele aeriene. Ele vor urca din ce în ce mai sus. Dar ce este forţa aeriană? Definiţia dată de William Mitchell este foarte sugestivă. El spune că *forţa aeriană este facultatea de a face ceva în aer sau traversând aerul şi, de vreme de aerul acoperă lumea întreagă, aeroplanele pot să fie peste tot pe planetă*. Aeronavele nu depind nici de drumuri, nici de apă, munţii, fluviile şi deşerturile nu le sunt obstacole. Avionul comprimă timpul, anihilează distanţele, suprimă frontierele. Nu

[170] Gérard Chaliand, *Op.cit.*, p. 1139

ştii unde va lovi, când va lovi, cu ce va lovi. Avioanele au nu numai mitraliere şi tunuri, ci şi rachete grele care utilizează forţa gravitaţiei. Aviatorii survolează toate ţările din toate direcţiile, ziua şi noaptea. Avioanele n-au frontiere. Deja, în vremea aceea,raze de zbor a unui avion ajunsese la 1500 km.

De aceea, autorul vorbeşte de necesitatea adoptării unor noi reguli pentru conducerea războiului. Există o nouă categorie de personal, pe lângă *personalul terestru* şi *personalul maritim*: *personalul zburător*.

Forţa aeriană nu este un auxiliar. Mii de avioane vor inunda cerul. Ele vor lupta în linie, cu propriile arme pe care le folosesc într-un mod specific. Aviatorii au mijloace de comunicaţii, de semnalare şi de atac.

Forţa aeriană acţionează la trei niveluri: la cel la care se găseşte, deasupra acestui nivel şi sub el. Avioanele acoperă altitudini situate între 60 şi 10.000 de metri. Ele pot să lupte unele împotriva celorlalte, dar pot lovi şi obiective terestre, maritime etc.

Apare astfel *strategia aeriană*. Ea se ocupă, deopotrivă, de pregătirea şi folosire a forţelor aeriene (strategia aeriană a forţelor) şi a mijloacelor (strategia aeriană a mijloacelor), de conceperea şi desfăşurarea acţiunilor de atac, dar şi a celor de apărare împotriva atacurilor de la sol, de pe mare sau din aer (strategia operaţională aeriană).

Aviaţia este, prin excelenţă, o armă ofensivă. Chiar şi acţiunile de apărare se realizează tot prin atac, iar autorul sesizează plaja imensă de deschideri şi de posibilităţi pe care o prezintă apariţia în spaţiul strategic şi în câmpul tactic a avionului.

Din punct de vedere aeronautic, există, în viziunea autorului, trei tipuri de ţări:

- cele care sunt alcătuite din insule susceptibile de a fi atacate pe calea aerului, începând de la litoralul unui continent;
- cele care posedă o frontieră terestră cu o ţară adversă şi care sunt parţial independente şi parţial dependente de aprovizionarea din import, fie pe calea ferată, fi pe calea maritimă, fie pe calea aerului;
- cele care sunt în întregime autonome, dar care se situează în afara razei de acţiune a avioanelor obişnuite.

Din această ultimă categorie fac parte Statele Unite. Autorul susţine că nici o ţară europeană sau asiatică nu poate să atace Statele Unite altfel decât pe mare sau pe calea aerului. De aceea – scrie cu convingere William Mitchell –, o flotă aeronavală eficace ar trebui să fie în măsură să protejeze ţara împotriva oricărei invazii şi să-i asigure independenţa, dar nu va putea să supună o ţară inamică prin invazie, nici s-o învingă, fără să părăsească

teritoriul de origine. În consecinţă, este vorba de o metodă cu totul nouă de a duce războiul la distanţa la care se impune. O putere aeriană superioară va domina toate regiunile maritime şi nimeni nu va putea pune în pericol această supremaţie.

Se conturează deja, în concepţia gânditorului american una dintre caracteristicile cele mai importante ale reuşitei în războiul viitorului: *supremaţia aeriană*. Scopul şi efectul *strategiei aeriene operaţionale* şi nu numai este realizarea şi menţinerea *supremaţiei aeriene***.** Este un principiu care se va instala în arta militară şi nu va fi detronat niciodată. Mai mult, către sfârşitul secolului al XX-lea, şi începutul secolului al XXI-lea, el va fi completat *de principiul supremaţiei spaţiale (cosmice)* şi de *principiul supremaţiei informaţionale*.

Autorul precizează că nu toate naţiunile sunt în măsură să creeze o *putere aeriană eficace*. Pentru a realiza totuşi o astfel de flotă, sunt necesare două lucruri:

1. Un simţ deosebit al naţiunii, patriotism şi dragoste de ţară suficient de puternice pentru ca piloţii să suporte pierderile foarte ridicate în caz de război. Aviaţia americană, deşi, în mai puţin de două săptămâni, a pierdut în bătălia de la Chateau-Thierry 75 % din efective – morţi, răniţi sau dispăruţi –, a continuat lupta cu un moral atât de ferm, de parcă n-ar fi suferit nici o pierdere.
2. O situaţie foarte bună a industriei şi a disponibilităţilor în materii prime care intră în compunerea echipamentului aeronautic, a motoarelor şi avioanelor.

„Dacă o ţară a cărei ambiţie este să cucerească planeta reuşeşte să-şi asigure un «demaraj aerian» într-un război al viitorului, ea poate domina lumea mai uşor decât a reuşit vreodată vreo naţiune, în trecut, să domine un continent.“[171]

Era, pe atunci, o perioadă a entuziasmului aerian. Se organizau mitinguri aviatice, se imaginau scenarii etc. Dacă Giulio Duhet şi William Mitchell erau nişte vizionari ai războiului aerian, mareşalul britanic **Hugh Trenchard** (1873-1956) este artizanul creării Royal Air Force. El a concretizat viziunile predecesorilor şi contemporanilor săi.

În 1927, comandantul Colegiului Imperial de Apărare a întocmit un raport în care recomanda ca principiile războiului să fie descrise în aceiaşi termeni în manualele celor trei arme (categorii de forţe). Susţinea aceasta,

[171] William Mitchell, Winged Defence. THE DEVLOPMENT AND POSSIBILITIES OF MODERN AIR POWER - ECONOMIC AND MILITARY, New York, 1925, în Gérard Chaliand, *Op.cit.*, p1152.

întrucât situaţia opiniilor în ceea ce priveşte războiul aerian nu era foarte clară. Celelalte două arme (forţele terestre şi cele navale) nu acceptau punctul de vedere al Statului Major al Aerului potrivită căruia, în războaiele viitorului, atacurile aeriene vor fi dirijate cu siguranţă împotriva centrelor vitale de comunicaţii şi de fabricare a muniţiilor de război de orice fel, indiferent unde s-ar situa acestea.

În acest scop, Statul Major al Aerului a elaborat o doctrină. Doctrina de până atunci nu ţinea seama de existenţa forţei aeriene şi, în manualele marinei şi forţelor terestre, se exprima astfel:

1. *Marina*: obiectivul militar al marinei constă în distrugerea în luptă sau neutralizarea şi slăbirea marinei adverse, inclusiv a voinţei conducătoare şi a moralului.

2. *Forţele terestre*: în timp de război, scopul ultim este distrugerea principalelor forţe inamice pe câmpul de luptă.

În opinia Statului Major al Aerului, obiectivul acţiunii aeriene este de paralizarea de la început a centrelor de producţie a muniţiei de război ale inamicului şi întreruperea ansamblului transporturilor şi comunicaţiilor acestuia.

În noul manual al Royal Air Force, acest important obiectiv – scrie Trenchard – era prezentat astfel: *misiunea forţei aeriene este de a zdrobi mijloacele de rezistenţă inamice prin atacuri asupra unor obiective selecţionate ca fiind cele mai potrivite în vederea atingerii acestui obiectiv*.

Mareşalul Trenchard examinează acest obiectiv (de fapt, această doctrină) din trei puncte de vedere:

1. Această doctrină violează ea vreunul dintre principiile veritabile ale războiului?

2. O ofensivă aeriană de acest gen este contrară legii internaţionale sau imperativelor umanitare?

3. Obiectivul urmărit va duce la victorie şi, prin urmare, forţe aeriană va fi întrebuinţată în mod convenabil?

Obiectivul celor trei categorii de forţe este acelaşi: înfrângerea ţării inamice şi nu doar a forţelor sale terestre, navale sau aeriene. Nu este deci vorba de un principiu nou, nici de violarea vreunui principiu. Este vorba doar de o nouă metodă pentru a-l învinge per inamic.

În concepţia lui Trenchard, nu este ilegal să bombardezi obiectivele militare ale inamicului, indiferent unde se găsesc acestea.

În continuare, Trenchard dă răspunsuri afirmative la toate cele trei întrebări, le justifică şi le susţine printr-o serie de argumente care vor deveni, în deceniile următoare, adevărate reguli în desfăşurarea confruntărilor armate. Interesant este că multe din formulările lui Trenchard sau din spiritul lor

se regăsesc şi astăzi în strategia naţională de securitate a Statelor Unite, în diferitele doctrine şi, în general, în filosofia războiului prezentului şi chiar în unele predicţii asupra viitorului. Implicaţiile apariţia acestei arme sunt colosale. Ea schimbă complet filosofia războiului, nu doar prin extinderea teatrului de confruntare, adică a spaţiului luptei (bătăliei), ci mai ales prin afectarea gravă şi ireversibilă a întregii populaţii, prin includerea ei în acest spaţiu.

Era de aşteptat să se întâmple aşa ceva. O dată cu constituirea statelor naţionale şi, respectiv, a armatelor naţionale (ca instrumente de forţă ale acestora), întreaga populaţie era implicată, într-o formă sau alta în război, deoarece:

- armatele d masă necesită contribuţia întregii populaţii la generarea resursei umane încorporabile şi a resursei materiale necesare pregătirii şi desfăşurării războiului;
- războiul nu mai poate fi declanşat oricum şi pentru orice, ci doar pentru apărare (impunerea, slujirea etc.) intereselor naţionale vitale;
- lupta armată depăşeşte cadrul strict al câmpului de bătaie, întrucât scopul războiului (războiul este un fenomen politic) este acela de a înfrânge ţara adversă (şi nu doar armate ei) prin toate mijlocele posibile admise în limita legilor războiului (tratate, convenţii, acorduri, cutume etc.).

În această situaţie, componenta aeriană nu face altceva decât să se constituie în cea de a treia dimensiune a confruntării, care comprimă timpul şi include în teatru şi obiective economice, industriale, de transporturi, telecomunicaţii, infrastructuri etc.

Aşadar, strategia aeriană va relansa războiul, îi va deschide noi orizonturi. Pământul este cel care este. De la Columb încoace, nu s-au mai descoperit lucruri esenţiale care să dezvăluie noi orizonturi sau noi necuprinsuri. Desigur, explorarea adâncurilor Terrei, fluide sau solide, se constituie într-o mare provocare din care îşi poate trage seva inclusiv concepţia *războiului geofizic*.

Necuprinsul se află şi în noi şi, poate, niciodată nu-l vom putea cuprinde, investiga şi înţelege pe deplin. Poate că mereu vom pendula între eonul dogmatic şi cunoaşterea luciferică. Dar adevărata provocare a începutului secolului al XX-lea rămâne spaţiul aerian şi, ulterior, cel cosmic, cu tot ce ţine de această nou dimensiune pe verticală. Strategia aeriană a extins domeniul artei militare, dar nu l-a încheiat, nu l-a schimbat şi nici nu l-a

epuizat. A sporit doar uimirea şi spaima, fără să înăbuşe speranţa că infinitul mare va rămâne totuşi cognoscibil…

5.5. Al doilea război mondial. Confirmări şi infirmări în planul artei militare

Primul război mondial s-a încheiat, pentru Germania, nu doar cu o înfrângere pe muchie de cuţit, dar nu lipsită de semnificaţie, ci mai ales cu coşmarul celor două fronturi. Probabil că încă înainte de încheierea armistiţiului, capetele politice şi strategice ale Germaniei se gândeau la o revanşă. Hitler, caporalul din primul război mondiale, pictorul ratat, era, poate „instrumentul" cel mai potrivit pentru o astfel de misiune. A arunca vina a tot ceea ce a urmat, adică a întregului război mondial şi a modului cum a fost gândit, pregătit şi propagat doar pe Hitler nu disculpă pe nimeni. Al doilea război mondial derivă din primul, din situaţia politică şi economică a continentului, din tensiunile acumulate, din recrudescenţa unor vulnerabilităţi şi ameninţări specifice epocii. Nu credem că este cazul să justificăm sau să repugnăm războiul. Din 1945 încoace se face aproape în fiecare zi acest lucru. Pentru studiul de faţă, importantă este nu dimensiunea sau condiţionarea politică a acestui război, justeţea sau injusteţea lui (învingătorul are totdeauna dreptate), ci influenţa lui asupra artei militare, iar aceasta este enormă.

Primul şi cel mai important lucru pe care l-a făcut Germania după primul război mondial este schimbarea conceptului strategic şi, pe baza lui, înarmarea şi pregătirea armatei, populaţiei, informaţiei şi economiei. Poate că, fără Hitler, acest război s-ar fi declanşat mai târziu sau nu s-ar fi declanşat sub forma a ceea ce ştim, ci ca un război (ofensiv sau de apărare) împotriva comunismului sau dar nu încape nici o îndoială că situaţia Europei de după prima conflagraţie mondială era tensionată şi chiar belicoasă.

La această situaţie se adăugau teoriile rasiale ale vremii, efortul consolidării noilor state naţionale din zona fostului Imperiu Austro-Ungar care abia se constituiseră, uneltirile şi acţiunile subversive ale Ungariei – pusă într-o situaţia foarte grea după război –, efortul stabilizării frontierelor şi al stăpânirii ideologiilor inflamante stimulate, pe de o parte de apariţia Uniunii Sovietice, stat al muncitorilor şi ţăranilor, şi pe de altă parte, de teoriile naţionaliste care vizau nu doar întărirea statelor naţionale, ci impunerea dominaţiei anumitor naţiuni, extensia spaţiului vital şi, în sfârşit, o nouă ordine a lumii. Toată lumea ştia sau intuia că, mai devreme sau mai târziu, Germania va declanşa din nou războiul. Dar, oamenii politice de atunci, ca şi cei de azi, din anumite interese, au închis ochii în faţa unor realităţi sau şi-au băgat

capul în cenuşa lumii, ca struţul în nisipul deşertului, pentru a nu vedea, sau a se preface că nu văd ceea ce era şi, de obicei, este evident oricând şi oriunde, pentru oricine vrea să vadă.

Pentru prevenirea efortului pe două fronturi, nemţii au încercat să evite Frontul de Est, încheind o alianţă cu ruşii prin Pactul Ribbentrop-Molotov. O astfel de alianţă nu putea rezolva decât parţial marile probleme. Hitler nu a ţinut seama de un adevăr elementar: dincolo de Germania şi de Rusia, exista o lume tradiţional opusă expansiunii germane. Din această lume făcea parte indiscutabil şi Rusia. Mai devreme sau mai târziu, Rusia s-ar fi întors oricum împotriva Germanie şi, pentru a preveni acest lucru, Germania s-a gândit să atace Rusia la momentul cel mai potrivit, adică imediat ce încheie socotelile cu Franţa, căreia îi rămăsese datoare din primul război mondial. Numai că, într-un alt fel, acelaşi lucru îl avea în vedere şi Uniunea Sovietică. Dispozitivul realizat la frontiera cu România după ultimatum-ul din 1940 nu era unul defensiv, ci unul ofensiv. Probabil că din acest motiv, Hitler a hotărât, în Planul Barbarosa, să declanşeze ofensiva mai întâi la nord, pe direcţia Berlin, Varşovia, Moscova, să înainteze vertiginos în teritoriul rus şi abia după aceea (deci după câteva zile sau săptămâni, în funcţie de progresiunea forţelor pe direcţia loviturii principale) să se treacă la ofensivă şi în sud, unde rezistenţa ar fi fost mai mică din cauza pericolului de încercuire care pândea forţele sovietice.

Socoteala de acasă nu se potriveşte însă cu cea din târg. Ca şi în primul război mondial, românii erau nerăbdători să-şi recupereze pământul smuls prin ultimatum. Şi au trecut Prutul…

Panoramic, al doilea război mondial este un spectacol grandios. Din punct de vedere uman, este o tragedie cu 55.000.000 de morţi. Din punct de vedere politic este un dezastru de proporţii, întrucât a dus la bipolaritate, la cursa înarmărilor, la Războiul Rece, la perturbări grave în relaţiile dintre state şi la acumulări de tensiuni care nu vor putea fi dezamorsate nici într-un mileniu de acum încolo.

Războiul s-a industrializat. Aceasta era concluzia desprinsă după prima conflagraţie mondială. Doi oameni şi o ţeavă puteau nimici, încă din primul război mondial, o companie de eroi. Toată lumea cunoştea, într-o formă sau alta, acest adevăr, această determinare. Mijloacele de luptă treceau, într-un fel, pe prim plan între factorii care condiţionau, pe câmpul de bătaie, victoria sau înfrângerea. Primul război mondial o dovedise cu prisosinţă. Şi nu era decât începutul. Dar oamenii, adesea, nu vor sau nu pot să vadă ceea ce este evident. Pe cei din societăţile democratice îi interesează mai mult puterea imediată, alegerile, poziţia lor socială etc., în timp ce pro-

blemele politice şi sociale foarte mari rămân de multe ori undeva, departe, în afara preocupării partidelor politice şi individului politic. Aşa s-au petrecut lucrurile şi după primul război mondial. Teoreticienii, îndeosebi cei francezi, s-au grăbit să elogieze războiul de poziţie, toată Europa concentrându-şi eforturile să construiască linii de cazemate considerate inexpugnabile, ca şi cum ar fi existat numai tunul şi bietul infanterist, nu şi tancul, avionul, portavionul, nava de război, submarinul, informaţia şi mintea mereu răscolitoare şi totdeauna iscoditoare a omului.

Aşadar, cel de al doilea război mondial l-a continuat pe primul în toate. În politică, în strategie, în mijloace de luptă, în patimi, în ranchiună, în lipsa de măsură şi, mai ales, în absurditate. Trebuia victoriile fulgerătoare ale germanilor din 1939-1933 şi atacul japonez de la Pearl Harbor pentru ca lumea să se trezească şi să se coalizeze rapid împotriva Germaniei hitleriste şi a aliaţilor ei. Războiul industrializat le-a permis americanilor, spre exemplu, să aibă doar 291.557 morţi în acest război[172], deşi ei au luptat şi pe Frontul Pacificului şi pe cel european şi, mai ales, pe cel aerian, aducând o imensă putere tehnologică, logistică şi de transport. Fără o astfel de putere nu era posibilă debarcare din Normandia, nici nu se dezvolta conceptul de mai târziu de *proiecţie a forţei* sau cel de *pierderi zero*.

Primul război mondial ruinase Europa. Franţa, care se credea a fi învingătoare în această conflagraţie mondială, a ieşit cea mai afectată, după Rusia care suferise, în plus, revoluţiile din 1905 şi 1917 şi războiul civil care a urmat. Finanţele erau ruinate, drumurile distruse, industria profilată pe armamente… Scârbită şi umilită de acest război fără raţiuni serioase şi fără mize, Europa spera într-o pace lungă şi calmă.

Au început imediat să-şi facă loc noile idei, pe de o parte, cele comuniste care preconizau că întreaga lume trebuie să adopte o astfel de orânduire, aceasta fiind, în opinia susţinătorilor ideologiei respective, legea obiectivă a progresului societăţii omeneşti şi, pe de altă parte, cele ale ideologiilor anticomuniste (care erau altceva decât valorile democratice).

Lumea s-a polarizat nu în jurul valorilor comuniste şi în cel al democraţiilor occidentale, ci în jurul a două ideologii opuse. Valorile democratice – care sunt valori universale – rămân în afara acestor dispute, pentru simplul fapt că lumea nu se polarizează în jurul valorilor, ci al intereselor.

În Balcani, are loc un amestec de populaţii cu toate tensiunile şi prejudecăţile acumulate în sute de ani şi cu tutele venind din toate părţile, în funcţie de interesele fiecăruia în zonă, ceea ce l-a determinat pe Nicolae

[172] În Războiul de Secesiune, americanii au pierdut 1.041.000 de morţi, fără a lua în consideraţie şi civilii.

Iorga să afirmă că nici un război din Balcani nu îşi află cauzele în interiorul Balcanilor. Va trebui să curgă însă multă apă pe Dunăre, până când se va înţelege că butoiul cu pulbere din Balcani n-a fost pus acolo de balcanici, ci de marile puteri care şi-au disputat de sute de ani această zonă.

Cauzele instabilităţii europene sunt însă mult mai numeroase. Nu Balcanii au produs cel de al doilea război mondial şi nu ei sunt responsabili de tensiunile acumulate în Europa şi în lume. Ei sunt doar victimele unor conflicte care îşi au cauze în fenomenul complex şi contradictoriu al expansiunii frontierelor economice, financiare, politice, sociale, informaţionale, ideologice, morale şi chiar culturale.

Criza mondială din 1929-1933 arată cu prisosinţă acest lucru. Ea este cea care generează sau contribuie în mod substanţial la generarea unor regimuri totalitare, favorizate şi de trebuinţa intrinsecă de redefinire şi reconsolidare a identităţilor statale naţionale şi politice, impuse, natural sau arbitrar, de noua ordine de după război.

Statele Unite, nemulţumite că nu li plăteşte datoria de război (de unde să li se plătească? Naţiunile europene erau, toate, ruinate!), la 19 martie 1920, nu au ratificat Tratatul de la Versailles. Deşi Societatea Naţiunilor fusese creată la propunerea preşedintelui Wilson, Statele Unite refuză să facă parte din ea, considerând-o un fel de tribună neputincioasă. Oare, astăzi, la începutul mileniului al III-lea, nu există, în Statele Unite, cam aceeaşi opinie în legătură cu rolul Organizaţiei Naţiunilor Unite şi al Consiliului ei de Securitate?!.

Dar aceasta-i istoria…

…În 1928, consternate, dar pline de speranţă, 60 de stat au semnat pactul *Briand-Kellog* care declara războiul în afara legii. Societatea Naţiunilor era însă neputincioasă în faţa ascensiunii dictaturilor şi agresiunilor germane.

Războiul propriu-zis începe la 1 septembrie 1939 prin atacarea Poloniei. Prima garnizoană poloneză care cade lovită de războiul-fulger este o subunitate de grăniceri de la Westerplate. Polonia rezistă doar zece zile. În acest timp este atacată şi din Est, de Armata Roşie.

Francezii credeau încă în inexpugnabilitatea liniei Maginot. Dar Wermachtul nu a atacat pe acolo, deşi a simulat câteva acţiuni pentru a-i induce în eroare pe francezi şi pe britanici, ci a ocupat Danemarca şi Norvegia.

Franţa a fost atacată la 10 mai 1940. Diviziile germane au trecut la ofensivă prin Ţările de Jos şi Belgia. Frontul francez a fost străpuns la 12 mai la Sedan, linia Maginot fiind ocolită. De aceea, trupele franceze şi bri-

tanice care se aflaseră în ajutorul Belgiei au fost nevoie să se retragă pe le Dunkerque pentru a nu fi încercuite.

Are loc un teribil exod al populaţiei franceze spre sud, descris dramatic de Antoine de Saint Exupéry în romanul *Vol de nuit*. Acest exod împânzeşte drumurile şi încurcă manevra armatei. La 14 iunie, cade Parisul. Preşedintele Consiliului, Paul Reynaud este obligat să demisioneze. Îi ia locul un erou din primul război mondial, mareşalul Petain, acum în vârstă de 80 de ani. Noul guvern cere armistiţiul. Era 22 iunie 1940. La 25 iunie, înaintarea germană se opreşte. Zona sudică, unde-şi exercita mandatul Petain, era considerată Franţa liberă, iar cea nordică, Franţa ocupată. Italia, care a intrat în război la 10 iunie 1940, ocupă teritoriile frontaliere din Alpi. Încă o dovadă că frontierele, o dată fixate, nu pot fi menţinute decât printr-o voinţă a tuturor. La prima bulversare a situaţiei internaţionale sau regionale, conflictul de frontieră devine aproape inevitabil.

În august 1940, Hitler începe să bombardeze Anglia. Dar nu îndrăzneşte să deschidă un front englezesc, adică să invadeze teritoriul englez. Aşa cum nu îndrăzneşte să atace Elveţia. Anglia se prezenta încă, în ajunul celui de al doilea război mondial, ca o insulă protejată de mare. Oricine ar fi îndrăznit s-o atace îşi asuma o traversadă extrem de costisitoare şi de riscantă. De-a lungul istoriei, cu Anglia s-a întâmplat cam acelaşi lucru care se întâmplă azi cu Statele Unite ale Americii. Nu a putu fi atacată terestru şi invadată.

Dacă nu a putut-o invada, Hitler, concomitent cu bombardarea ei (inclusiv cu vestitele rachete V 1 şi V 2), a trecut la izolarea ei cu ajutorul submarinelor. De aici a luat naştere Bătălia Atlanticului care a durat cât a durat întregul război.

În Mediterana, Hitler îi ajută pe italieni care întâmpină mari dificultăţi în Balcani. Grecia şi Iugoslavia trec sub control german. Dar se declanşează aici, mai ales în Iugoslavia, o foarte puternică rezistenţă, aşa cum se declanşase şi în Franţa. Era, de fapt, un nou tip de război: *războiul de rezistenţă*. Acesta a luat naştere ca reacţie la războiul de invazie, care este un război de mişcare, bazat pe acţiunea în forţă, pe direcţii, fără prea multă asigurare, a diviziilor de blindate sprijinite masiv de aviaţie. În aceste condiţii, rezistenţa se organizează ca o reţea flexibilă şi dinamică. Ea rezultă dintr-o stare de fapt, dintr-o stare de ostilitate faţă de ocupant şi are o tensiune lăuntrică foarte puternică din care îşi extrage forţe şi psihologia.

Desigur, Hitler nu s-a mulţumit cu atât. În primăvara anului 1941, atacă şi Egiptul, iar la 22 iunie 1941 trece la ofensivă împotriva aliatului său, Uniunea Sovietică. Ocupând o parte din teritoriul Franţei, inclusiv Parisul, Hitler crezuse, probabil, că reuşise să corecteze greşelile strategice ale pri-

mului război mondial, rezolvând definitiv problema frontului din Vest (pe care el o reduce la problema cuceririi Franţei şi scoaterii ei din război) şi era timpul să deschidă un nou front, cel din Est.

În mai puţin de doi ani, Hitler inflamase întreaga Europa şi Africa de Nord. Se aştepta ca războiul – războiul-fulger – să ducă rapid la supunerea lumii, cel puţin a Eurasiei, visul geopoliticienilor de odinioară, şi la dominarea germană. Avertismentul lui Mackinder nu fusese înţeles. O alianţă Rusia-Germania putea duce efectiv la excluderea Marii Britanii din competiţia pentru dominarea lumii. Numai că o astfel de alianţă, în condiţiile date, nu putea fi decât conjuncturală şi perversă. Stalin şi Hitler erau doi dictatori, doi extremişti unul de stânga, altul de dreapta –, care, ajunşi în aceeaşi epocă la putere, au inflamat lumea. Un astfel de cuplu, care se iveşte, probabil o dată la o mie de ani, reprezintă unul dintre acele cancere care grăbesc sfârşitul lumii. Ar fi însă posibil ca evenimentele tragice de acest fel să fie şi zăplazuri sau, dimpotrivă, ieşiri peste margini care să trezească lumea la realitate, deşii de zeci de mii de ani, nimic nu a împiedicat războaiele şi confruntările armate…

La sfârşitul anului 1941, Europa era dominată de puterea nazistă. Era incredibil, dar adevărat. Marile naţiuni europene nu ieşiseră încă din buimăceală, din şocul unei tragedii la care nu se aşteptaseră, care pe care o intuiseră. Războiul începe să-şi ceară tributurile sale. În vieţi, în bani, în mijloace materiale. Rusia se retrăgea, dar rezista. Şi chiar dacă nu ar fi rezistat, numai drumurile de la Berlin la Moscova, făcute pe roţi sau pe şenile, ar fi necesitat eforturi economice imense şi sacrificii. Mitul războiului fulger s-a spulberat repede în stepa kalmucă, la porţile Moscovei şi, mai ales, la Stalingrad. Hitler a înţeles repede că are nevoie de petrolul caucazian şi, de aceea, a deschis o a doua lovitură spre această zonă. Practic, a schimbat direcţia loviturii principale. Oricum, ruşii, mobilizaţi pentru a-şi apăra ţara, şi ajutaţi de marile naţiunile ale lumii, au schimbat destul de repede (pentru un război de asemenea proporţii) raportul de forţe, spulberând mitul războiului fulger. Preşul a fost imens. Din cele 55.000.000 de oameni morţi în război, 20.000.000 au fost ruşi. Iar acest sacrificiu imens nu trebuie uitat.

O dată cu declanşarea ostilităţilor spre est şi ieşirea din iluzia războiului rapid, Hitler a obligat, într-o formă sau alta, întreaga Europă să lucreze pentru el. Scopul era acela de a întări potenţialul german, pentru a alimenta războiul. Şi în Est, şi în Vest. Chiar dacă Frontul de Vest nu se materializa în bătălii precum în primul război mondial el exista. Nemţii aveau forţe de ocupaţie în Franţa, în Belgia, Olanda, în Polonia, în Balcani etc., duceau un război în nordul Africii şi în Atlantic, bombardau Anglia şi se confruntau

masiv cu rezistenţa declanşată, practic, în toate zonele ocupate, dar mai ales pe teritoriile Rusiei, Franţei şi Iugoslaviei.

Se deschid lagăre ale morţii în care sunt masaţi evreii dinţările ocupate, începe vânătoarea forţei de muncă, iar rechiziţiile ating proporţii necunoscute până atunci. Cruciada împotriva bolşevismului, a comunismului, care, în 1917, părea favorabilă Occidentului, se transformă acum într-un calvar pentru întreaga Europă. Problema nu era acum una ideologică, ci una politică nemijlocită, adică o bătălie între un război prin care se urmărea cucerirea lumii şi un război de apărare împotriva acestei invazii, care le depăşise chiar şi pe cele ale lui Gingis Han, un război de supravieţuire. În ţările ocupate, sunt instalate, ca întotdeauna, guverne şi regimuri favorabile ocupantului. Apar colaboraţioniştii. În Franţa, există chiar un act oficial, cel semnat la 24 octombrie 1940. Mareşalul Petain, eroul din primul război mondial, îl întâlneşte pe Hitler, caporalul din primul război mondial, la Monitoaire.

În noiembrie 1942, este ocupată şi zona liberă din Franţa. Ca să se ştie. Este o cruzime să transformi un erou într-un colaboraţionist. Dar aceasta a fost soarta lui Petain şi nimeni nu poate face nimic pentru a schimba istoria.

Franklin Roosevelt era favorabil intrării Statelor Unite ale Americii în război. Pentru că Anglia se afla în război. Şi, în final, pentru că minţile inteligente îşi dădeau seama că al războiul acesta, ca şi primul război mondial, trebuia câştigat de Aliaţi, şi, dacă era câştigat, principalul beneficiar al unei astfel de victorii va fi Statele Unite. Opinia publică americană era însă ostilă intervenţiei Statelor Unite ale Americii în război.

În mai 1941, se votează o lege potrivit căreia Statele Unite sunt autorizate să vândă şi să împrumute material de război. Economia americană, care devenise deja prosperă după primul război mondial, avea capacitatea de a schimba complet raporturile de forţe pe plan mondial în favoarea aliaţilor. Acesta era sensul în care trebuia să evolueze politica războiului. De aceea, în august 1941, Roosevelt şi Churchill se întâlnesc la Tera Nova şi elaborează *Charta Atlanticului* prin care se prevedea distrugerea dictaturii naziste. Este momentul hotărâtor, momentul de bază al războiului, care va genera nu numai forţă, ci şi acea filosofie pe care o numim, mai mult sau mai puţin conjunctural, a forţei democraţiei împotriva dictaturii din care nu se va mai ieşi nici în vremea Războiului Rece.

Pa americani îi interesează mai alea Oceanul Pacific. În iulie 1941, Japonia ocupă Indochina. La 7 decembrie 1941, japonezii atacă, în Insulele Hawai, portul militar Pearl Harbor. Acest atac, despre care se pare că americanii ştiau, a schimbat opinia publică din Statele Unite în favoarea războiului. La 11 decembrie, Germania declară război Statelor Unite. Războiul de-

vine mondial. Japonezii înaintează fulgerător. În iunie 1942, ei erau la porţile Indiei şi Australiei. Se instalează, în zonele ocupate, guverne pro-japoneze, care propagă ideea unei prosperităţi asiatice.

Războiul ia în curând o turnură neaşteptată. Aliaţii declară războiul total, care înseamnă, în această viziune, angajare a tuturor mijloacelor – umane, economice, financiare – în folosul războiului, mai ales pentru producerea de noi arme, de noi mijloace de transport şi de comunicaţii. Spre exemplu „Victory Program" britanic răspunde întru totul acestor imperative. Apar, în acest timp, primele avioane cu reacţie, în timp ce rachetele V 1 şi V 2 continuă să lovească teritoriul Angliei. Dar tot în această etapă sunt puse la punct şi primele calculatoare electronice, necesare apărării antiaeriene a teritoriului Marii Britanii.

Începând din mai 1942, americanii obţin primele victorii în Marea de Corali. Apoi, în iunie, la Midway şi în decembrie la Guadlcanal. Japonezii renunţă la tentativa de a cuceri Australia.

În octombrie, 1942, britanicii câştigă bătălia de la El-Alamein şi obligă corpul lui Rommel să se retragă,. Pe 8 noiembrie, generalul Eisenhower debarcă în Africa de Nord. Este momentul în care, pentru a preveni o eventuală debarcare în sudul Franţei, Hitler invadează zona liberă a acestei ţări. Dar trupele aliate înaintează şi, conjugate cu acţiunile forţelor franceze ale lui Leclerc obligă Corpul African să capituleze în Tunisia. Era în mai 1943.

În acest timp, pe frontule de est se petrecuseră multe lucruri defavorabile ofensivei germane. Nemţii fuseseră opriţi la 40 de kilometri de Moscova, iar trupele germane, încercuite la Stalingrad, se predau la 2 februarie 1943.

În Pacific, flota americană şi cea engleză,m apariţia radarului şi sonarului, pun capăt ofensivei submarine germane.

Sfârşitul anului 1942 şi începutul anului 1943 marchează finalul ofensivei strategice şi al invincibilităţii armatei germane (nici o armată de pe lume, mai puţin a lui Gingis Han, dar din cauza intervalului scurt de timp în care aceasta a acţionat) n-a fost vreodată invincibilă.

Ofensiva strategică sovietică debuşează în iulie 1943. Armata Roşie înaintează pe direcţia poloneză şi, în sud, cu Fronturile 2 şi 3 ucrainean pe cea românească. Ieşirea României din război şi trecerea ei de partea Aliaţilor reprezintă unul din acele momente extrem de importante menite dacă nu să schimbe soarta războiului, atunci măcar să prevină unele surprize care puteau fi de mari proporţii.

În cartea sa *O lume sub arme*, Winberg arată că, de fapt, americanii aveau în vedere bombardarea atomică a Germanii, dacă războiul ar mai fi continuat cinci-şase luni. Dacă este adevărat, atunci ieşirea României din

război – scrie colonelul (r) Florian Gârz – a prevenit o astfel de tragedie pe pământ european.

Aliaţii debarcă în Sicilia în iulie 1943, iar în septembrie Italia fascistă capitulează, dar Roma cade abia iunie 1944.

În iunie 1944, operaţia Overlord declanşează debarcarea din Normandia sub conducerea lui Eisenhower, dar abia la 31 iulie trupele debarcate se pun în marş spre Est. Pe 15 august este deschis un front în Provence, trupele aliate înaintând pe valea Rhônului. De fapt, debarcarea din Normandia, cea din Sicilia, ofensiva Aliaţilor din nordul Africii etc. nu au deschis al doilea front, cum se spune adesea, ci l-au activat, au trecut la ofensivă uşurând sarcina Armatei Roşii, care a dus greul acestui război terestru şi creând o frontieră cât mai estică între democraţiile occidentale şi ideologia comunistă care, nolens, volens, avea cale liberă cel puţin în Europa de Est. Pe 25 august Divizia blindată a generalului Leclerc întră în Paris.

Hitler nu poate preveni războiul pe două fronturi, plus frontul naval. Ca şi în primul război mondial, Germania, este nevoită să-şi distribuie forţele peste tot, încercând disperate manevre pe linii interioare. Acestea nu mai erau însă posibile, datorită bombardamentelor intense ale aviaţiei anglo-americane şi ofensivei vertiginoase a Armatei Roşii. Armatele americane şi sovietice fac joncţiunea pe Elba la 25 aprilie 1945, iar la 30 aprilie Hitler se sinucide. Pe 7 şi 8 mai, la Reims, Germania capitulează necondiţionat.

Statele Unite reuşesc să fragmenteze forţele japoneze, să le izoleze în insulele din Pacific şi să recupereze arhipelagul. Japonezii ripostează prin kamikaze. Noul preşedinte ale Statelor Unite decide folosirea bombei atomice. Nu în situaţii limită, desigur, pentru că războiul în Europa se încheiase, iar obţinerea victoriei împotriva Japoniei era o chestiune de zile. Folosirea bombei atomice era, pe de o parte, o reacţie faţă de ce s-a întâmpălat la Pearl Harbor şi, pe de altă parte, o ultimă lovitură cu valoare strategică (şi politică) pe termen lung. Din acest moment, lumea trecea la o nouă era în istoria armelor şi a războaielor – era nucleară…

Prima explozie are loc la Hiroshima, la 6 august 1945 ora 08.15, trei zile mai târziu, la 9 august, fiind lovit atomic şi oraşul Nagasaki. Rezultatul: oraşele distruse, 150.000 de victime, efect psihologic cumplit, declanşare a cursei pentru arma atomică şi intrarea într-o nouă eră a războiului: ***era nucleară***. La 2 septembrie 1945, Japonia capitulează şi cel de al doilea război mondial ia sfârşit. Al doilea război mondial nu a rezolvat nimic. A pus doar capăt unor ambiţii în favoarea altor ambiţii, a răspuns unor provocări, dar a declanşat altele mult mai mari şi mai îndelungate. De aceea, începe imediat cel de al treilea, care este un război al acumulărilor de arme şi de tensiuni: *Războiul Rece*.

5.6. Strategii şi tactici privind forţele, mijloacele şi acţiunile

Pe plan strategic, la început de secol, rolul fundamental l-au jucat căile ferate. Se poate spune că, spre exemplu, primul război mondial este un „război pe suport de cale ferată", în timp ce al doilea război mondial este un „război pe suport de blindate, avioane şi nave de luptă". Aşa cum vom vedea, conflictele armate ale ultimelor decenii ale secolului al XX-lea şi începutului secolului al XXI-lea vor avea un suport informaţional, aerian şi maritim. În funcţie de tipul de suport, se profilează întreaga configuraţie a unui conflict.

În marea lor majoritate, soldaţii de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea erau din mediul rural. Dar performanţele fizice realizate în timpul Revoluţiei franceze şi Primului Imperiu nu vor mai fi egalate. Norma etapelor de marş zilnice va fi de 15-30 km pentru infanterie şi 30-40 km pentru cavalerie. Infanteristul primului război mondial era tot atât de încărcat ca legionarul roman, dar condiţiile câmpului de lupte erau mult mai grele.

Calul rămâne ce a fost el întotdeauna, dar nu mai are chiar acelaşi rol. Mitraliera şi armamentul de foc, mijloacele blindate şi vehiculele cu motor încep să-l detroneze. Cândva, către sfârşitul Antichităţii, populaţiile nomade războinice dintre Caspica şi Manciuria, născute şi crescute în şa, au trecut prin copitele cailor întinsurile Asiei şi ale Europei, impunând războiul de mişcare. Acum, la graniţa dintre cal şi tanc, nici calul, nici tancul nu reuşesc să se impună şi, ca atare, războiul trenează în neputinţa mişcării, în fortificarea poziţiilor, masivitatea focului şi într-o continuă mişcare pe linii interioare. În unele locuri – Balcani şi Rusia – se mai folosesc boii şi chiar catârii.

Dar, încet-încet, transportul începe să aibă o dimensiune strategică, să devină un factor hotărâtor al războiului. El se dezvoltă pe două direcţii interdependente: creşterea mobilităţii forţelor prin implementarea unei capacităţi semnificative de autotransport; dezvoltarea mijloacelor de transport strategic. Pe baza acestor concepte, în a doua parte a secolului al XX-lea, se va dezvolta o nouă filozofie a confruntării prin proiectarea forţei. Acest lucru se va realiza destul de rapid, întrucât, cel puţin domeniul transporturilor, cel al comunicaţiilor şi cel al sistemelor de arme sunt modelate de o ecuaţie logaritmică.

Transportul operaţional debutează la 21 iulie 1861 în timpul Războiului Civil american. Pierre Toutant a avut ideea să-şi întărească dispozitivul cu 8000 de oameni şi 20 de tunuri. Aceste efective, în mai puţin de 24 de ore, trebuiau să parcurgă 100 de kilometri. Numai calea ferată putea să asigure un astfel de ritm şi un astfel de volum al unor transporturi masive, în timp util. Acest transport a fost efectuat şi a asigurat o intervenţie de flanc

decisivă. Iată că, în războiul civil american, ca şi în primul război mondial, calea ferată asigura posibilitatea manevrei rapide de forţe. Ideea unui astfel de transport operaţional au avut-o cei din Sud, dar au aplicat-o în mod eficient mai ales cei din Nord, întrucât Sudul avea doar 14.140 km de cale ferată, pe când Nordul dispunea de 37.020 km.

Şi Războiul burilor (1899-1902) s-a desfăşurat de-a lungul a două axe marcate de căile ferate ale epocii: cea care pornea din Cap (colonie engleză) spre Nord şi cea care lega Pretoria de Lorenzo-Marquez. În plan tactic, acest război se remarcă prin folosirea trenurilor purtătoare de artilerie şi a trenurilor blindate.

Războiul ruso-japonez din 1904-1905 este caracterizat de folosirea transsiberianului. Această cale ferată nu era încă terminată. În plus, ea era întreruptă de lacul Baikal. Aici se făcea o transbordare destul de dificilă la vremea aceea. Calea ferată de la Ural până pe malul vestic al Baikalului avea 3250 km, iar de pe malul estic al lacului până la Vladivostok măsura 3780 km şi trecea prin Karbin şi Port-Arthur. Capacitatea era, la început de 6 trenuri pe zi, iar în final de 16 trenuri pe zi.

Dificultăţile deveneau însă foarte mari, întrucât trebuia asigurată logistica unei armate de peste un milion de oameni şi înlocuite pierderile în oameni, cai, armament, muniţii, alimente şi materiale. Evident, transsiberianul era insuficient. Pentru asemenea distanţe, nu calea ferată ci transportul maritim este în măsură să rezolve marile probleme. Un singur cargou putea să transporte încărcătura a mai multor trenuri Dificultăţi au avut şi japonezii, deşi distanţele nu erau atât de mari (ultimele staţii erau la câteva sute de kilometri de zona acţiunilor). Aici s-au adăugat diferenţele de ecartament (1524 cm aveau căile ferate ruse şi 1.435 cm era norma internaţională). Japonezii, în loc să modifice ecartamentul pe tronsoanele respective, au preferat să schimbe vagoanele. Dar o astfel de schimbare era imposibilă pentru locomotive. S-a ajuns astfel ca vagoanele să fie tractate individual de către cai şi de către chinezi.

În războaiele Balcanilor din 1912-1913, calea ferată n-a jucat nici un rol. Aici terenul este muntos, iar calea ferată se afla abia la începuturi.

În primul război mondial, planul *Schlieffen*, prin care se concentra efortul iniţial asupra Franţei, se baza pe două elemente esenţiale: încetineala mobilizării ruse şi diferenţa de ecartament a căilor ferate ruse faţă de cele europene, ceea ce limita la maximum sprijinul logistic şi de altă natură care putea fi dat acţiunilor ofensive ruseşti împotriva Germaniei şi Austriei.

Franţa, în schimb, după lecţia dură din 1870, a acordat o mare atenţie căii ferate. De altfel, generalul Joffre era, la origine, genist, specialist în căi ferate. „Planul XVII“ francez (planul de mobilizare şi de desfăşurare) s-a

bazat pe folosirea la maxim a căii ferate pentru poziţionarea forţelor şi mijloacelor. În timpul războiului, liniile ferate de rocadă au asigurat manevra de forţe de-a lungul unui front de 800 km. Fără aportul căii ferate, bătălia de pe Marna ar fi fost pierdută. Aproape toate transporturile importante ale forţelor şi cele logistice din primul război mondial au fost efectuate pe calea ferată. Drumurile erau distruse de proiectile, câmpul de luptă arăta ca un imens sol selenar.

Tot pe calea ferată au fost transportate piesele grele de artilerie. În această perioadă, au apărut şi trenurile blindate şi trenurile purtătoare de artilerie. Evident, trenurile nu puteau ajunge până la linia frontului, ci, adesea, doar până într-o zonă de siguranţă care trebuia să fie în afara bătăii artileriei adverse şi a altor mijloace de foc. De aici până în poziţii, piesele grele de artilerie, muniţiile şi materialele de tot felul erau transportate cu camioane, cu căruţe, chesoane sau cu alte mijloace: transporturile cu aceste mijloace erau efectuate pe distanţe scurte, întrucât frontul de vest (ca şi cel de est) era imobil.

Şi Germania şi-a pregătit cu minuţiozitate mijloacele de transport în vederea efectuării manevrei de forţe corespunzătoare. Numai peste Rin au fost construite 14 poduri de cale ferată, plus câteva căi ferate de rocadă, foarte importante pentru fizionomia manevrei strategice, care permiteau joncţiunea între Colmar şi Cologne.

Să ne amintim, de asemenea, şi de diviziile româneşti din Marele Război de Întregire, care s-au aflat mai mult în trenuri, pendulând între frontul de sud şi frontul Carpaţilor, decât pe câmpul de luptă.

Dar, în acest război, debutează şi ceea ce mai târziu se va numi motorizarea sau mecanizarea unităţilor, marilor unităţi şi acţiunilor armate: automobilul.

Era normal să fie aşa. Calea ferată, oricât de performantă ar fi fost, prezenta numeroase inconvenienţe, începând cu infrastructurile complicate şi costisitoare şi continuând cu vulnerabilitatea sporită şi, în consecinţă, cu cerinţele (care vor deveni, o dată cu trecerea timpului, din ce în ce mai mari) de securizare şi protecţie. De aceea, automobilul prezenta unele avantaje faţă de calea ferată, chiar dacă se afla abia la început de drum. Oricum, primul război mondial nu este al automobilului, ci al căii ferate. Dar primul război mondial poate fi apreciat, în arta militară, ca războiul de debut în spaţiul motorizării şi mecanizării câmpului de luptă şi, după cum vom vedea mai târziu, şi în tridimensionalizarea acestuia.

Primul vehicul a fost pus la punct în 1875 de Bolée, tată şi fiu. Acesta avea 5 tone, un motor de 15 CP şi atingea 40 kilometri la oră pe drum plat, dar consuma 4 kilograme pe kilometru. A urmat, trei ani mai târziu, un ve-

hicul care consuma 2 kilograme, în loc de patru. Aceste maşini funcţionau ca o locomotivă. Aveau deci un om care alimenta maşina cu cărbuni. Acesta se numea, după munca pe care o exercita, chauffeur (încălzitor, cel care încălzeşte). Erau, se înţelege, motoare cu abur. În 1883, se realizează o maşină cu trei roţi, deci mai mică, dar care se încărca automat (dispăruse, deci, şoferul, adică cel care punea cărbuni). Trebuia însă să se aprindă focul, să se aştepte creşterea presiunii, iar autonomia acestui vehicul era doar de 40 km. Ultimul vaporist s-a numit Serpolet. În 1890, el a parcurs distanţa dintre Paris şi Lyon în zece zile. În 1902, acest vehicul a atins viteza de 102 km pe oră.

Motorul cu abur n-a avut o viaţă lungă în automobilism. Au urmat încercări de folosire a energiei electrice în domeniu, foarte la modă pe atunci, dar nu s-a realizat mare lucru. S-au pus totuşi bazele locomotivelor şi tramvaielor electrice.

A apărut, în fine, motorul cu explozie. Aceasta a fost una dintre acele invenţii care au contribuit masiv la revoluţionarea artei militare. Invenţia aceasta are foarte mulţi autori. Acum, cel puţin pentru studiul de faţă, nu mai are importanţă cine, cum şi de ce a inventat motorul cu explozie.

În 1902, a fost organizată o întrecere Paris-Bordeaux de 1200 km, la care au participat 21 de automobile (unele cu abur, altele electrice, dar şi cu combustie internă). S-au consumat 100 de ore, dar Panhard-Levassor a câştigat în mai puţin de 50 de ore, ceea ce înseamnă o viteză medie de 25 km/h, incluzând şi timpul consumat pentru rezolvarea unor incidente de tot felul.

Cum-necum, automobilul a fost introdus în competiţia mişcării. El nu a influenţat în mod hotărâtor primul război mondial, nu a detronat categoric, intempestiv şi definitiv calul, dar şi-a anunţat, modest şi fără pretenţii, intrarea în arenă. La 1 august 1914, spre exemplu, Armata Franceză dispunea de 26 vehicule de legătură, 12 auto-mitraliere; 31 autosanitare, 91 de camioane, 50 tractoare de tunuri, dar planurile de mobilizare prevedeau rechiziţionarea a zeci de mii de autovehicule, adică cvasitotalitatea parcului civil, inclusiv a numeroaselor autobuze necesare transportului trupei.

Aceasta nu rezolva desigur problema transporturilor, datorită, pe de o parte, stării execrabile a drumurilor şi, pe de altă parte, slabei fiabilităţi a autovehiculelor şi insuficienţei service-urilor. În 1914, transportul a două brigăzi necesita 1200-1300 de automobile, camioane şi autobuze, pentru bătălia de la Marna, iar în 1916, transporturile pentru bătălia de la Verdun au însemnat un trafic zilnic de 6000 de camioane.

Belgienii, britanicii şi francezii au folosit şi maşini uşor blindate pe care erau amplasate mitraliere. De asemenea, multe tunuri antiaeriene au

fost montate pe camionete, pentru a facilita manevra acestui material. Războiul a accelerat folosirea automobilului. La sfârşitul lui, acest lucru devenise curent. Dar, aşa cum se afirma mai sus, în timpul războiului, automobilul nu reuşise să detroneze nici calul, nici trenul. Trenul era mijlocul transporturilor de masă, în timp ce calul rămânea încă bun la toate pe câmpul de luptă. Era însă limpede că mileniul lui se încheia, o dată cu apariţia tancurilor, a vehiculelor de luptă blindate şi a maşinilor de transport. În pofida unor Don Quijote care şarjau mitralierele, adevăraţii militari înţeleseseră că intraseră deja într-o altă epocă istorică.

Cam acelaşi lucru se petrecea şi în domeniul naval. Chir dacă, de-a lungul veacurilor, aici nu au apărut alte mijloace în afară celor plutitoare şi, ulterior, a aviaţiei îmbarcate, marina beneficiază şi ea, în preajma războiului şi, mai ales, în timpul desfăşurării acestuia de progrese remarcabile şi chiar de mutaţii profunde, cum ar fi. Spre exemplu, folosirea în luptă a submarinului şi a portavionului.

Crescuse deci semnificativ şi mobilitatea navală. Apăruseră flote comerciale, iar flotele militare se dotaseră cu nave de suprafaţă rapide şi bine înarmate şi chiar cu submarine.

În ceea ce priveşte navele de suprafaţă, perfecţionările sunt indiscutabile. Deja, la navele importante de război (şi nu numai) care se construiesc după 1870, dispare coca din lemn, în timp ce creşte tonajul şi viteza. Spre exemplu, în 1861, Warior era un cuirasat de 9.200 tone, în timp ce vasul francez Brennus, construit în 1896, avea 14.200 tone, iar Dreadnought, în 1906, avea 22.000 de tone. Statele Unite au realizat, în 1917, crucişătorul Tenessee de 32.000 de tone. Greutatea navelor de război creşte, pe de o parte, datorită blindajului şi, pe de altă parte, datorită armamentului de artilerie din ce în ce mai greu, adică de calibru mai mare, şi mai performant de la bord.

Începând cu 1894, se folosesc, pentru propulsia navelor, turbinele cu abur. Iniţial, o astfel de turbină a fost montată de Parsons pe iahtul „Turbinia“, permiţându-i acestuia să atingă viteza, extraordinară pentru epocă, de 34 de noduri. Astfel de turbine au fost montate şi pe nave aparţinând forţelor navale ale unor ţări, dar pe vase mai mici. În 1914, aproape toate forţele navale – mai puţin Marina Regală Britanică – încă preferau maşina cu triplă expansiune (maşina lui Kirk) pentru navele de mare tonaj. La sfârşitul secolului al XIX-lea, cărbunele a fost înlocuit printr-un combustibil lichid (păcură, motorină), ceea ce a simplificat foarte mult problema propulsiei şi a alimentării maşinii (se făcea, de data aceasta, prin pompaj). De altfel, în 1900, apar primele motoare diesel în forţele navale, dar pentru navele mici.

Tot în această perioadă, apar şi primele submersibile. Ele rămân în imersiune un timp limitat, iar viteza pe care o ating (în imersiune) este doar de 3-4 noduri. Aplicând principiului lui Arhimede, în 1776, David Bushnell a construit un fel de submersibil cu un singur membru în echipaj, cu care s-au făcut demonstraţii (fără nici un accident), dar n-a fost operaţionalizat.

Adevăratul inventator al submarinului a fost Robert Fulton, dar invenţia sa n-a fost acceptată nici de Franţa, nici de Marea Britanie. Invenţiile de acest gen s-au succedat. Sub presiunea lui Napoleon al III-lea, care era pasionat de tehnică, Marina acordă credite pentru construirea unui prototip de 400 tone, cu o lungime de 42,5 metri. Acesta a fost gata în 1863. În 1914, jumătate din submersibilele franceze erau pe abur, dar aveau şi motoare diesel. Competiţia avea să se continue. În 1899, s-a realizat un submersibil care răspunde aproape tuturor exigenţelor: mai puţin de 200 de tone, dublă motorizare (pentru navigaţia la suprafaţă şi în imersiune), viteza maximă de 12 noduri (8 noduri în imersiune), raza de acţiune de 100 mile şi cu 2 tuburi lans-torpile. Între 1901 şi 1912, după ce se lansează 8 modele de preserie, forţele navale trec la realizarea unor submersibile operaţionale.

În Statele Unite ale Americii, începând cu 1900, Congresul votează credite pentru construirea a 20 de submersibile Holland de 120 de tone pentru apărarea de coastă. Maşina pe abur este înlocuită cu motoare diesel. Clasa *S* din 1918 avea un deplasament de 800/1080 tone, două motoare diesel de 1200 CP, o viteză de 14,5 noduri la suprafaţă şi 11 noduri în imersiune, iar raza de acţiune era de 4.200 mile nautice. Avem deja de a face cu un submarin oceanic. Dar această clasă nu a intrat în primul război mondial. Este însă un produs al lui.

În Marea Britanie, a rămas o vrem în espectativă. Britanici nu se grăbesc niciodată. Dar, începând cu 1902, pentru a recupera timpul pierdut, ei lansează în producţie, sub licenţă, submarinul *Holland*. Acest submersibil n-a dat satisfacţie, aşa cum nu a dat nici în Statele Unite, şi, de aceea, Marea Britanie a trecut la propriile sale realizări: clasa *C* costieră, de 300/390 tone, şi clasa *E* semioceanică, de 650/850 tone.

Şi Germania a rămas în espectativă de-a lungul secolului al XIX-lea. Începând însă cu 1901, trece la producţia submersibilelor. Prima serie a fost, în 1910, cea a *U.9*, cu un deplasament de 500/620 tone, cu un singur tub lans-torpile, apoi şi cu unul reîncărcabil. Producţia a continuat cu submersibile costiere şi oceanice, care aveau o rază de acţiune de 25.000 de mile nautice.

Înainte de primul război mondial, marina italiană, care era a şaptea din lume, se limita la un submersibil *Meduza* de 300/350 tone, construit, în serie mică, în 1912. În 1915, a fost realizat unul de 510/600 tone.

Primul submersibil rus a intrat în serviciu în 1911. Făcea parte din clasa Krabov şi era destul de rudimentar. De aceea, cele 30 de Krabov construite la Sevastopol au fost folosite doar pentru blocarea coastei de nord a Turciei.

În timpul primului război mondial, submarinele aliaţilor au fost folosite în Mediterana în încercări curajoase pentru a forţa intrarea în porturile austriece şi turceşti, dar fără cine ştie ce rezultate. În schimb, germanii au produs, în 1917, şi cu ajutorul submarinelor, pierderi atât de mari flotei comerciale a Aliaţilor, încât se punea în pericol capacitatea lor de a continua războiul.

Primul război mondial se remarcă prin cel puţin patru caracteristici: folosirea căii ferate pentru transportul masiv al trupelor, muniţiilor şi materialelor; folosirea primelor blindate şi a automobilului; apariţia şi întrebuinţarea submarinelor; apariţia celei de a treia dimensiuni a confruntării militare – aviaţia, deci mobilitatea aeriană –, de unde şi nevoia de a se constitui forţe aeriene.

Transporturile feroviare îşi vor avea, în continuare, importanţa lor cu totul deosebită, dar apogeul lor, ca valoare militară intrinsecă, a fost atins în primul război mondial.

Mobilitatea aeriană este, poate, cea mai importantă realizare a domeniului militar în veacul al XX-lea (la care se va adăuga, spre sfârşit de veac, cea cosmică şi cea informaţională, dar aceasta din urmă aparţine îndeosebi începutului secolului al XXI-lea).

La 14 octombrie 1897, primul aparat mai greu decât aerul care se desprinde de sol a fost, se pare, cel al lui Clément Ader. Inginerul Lilienthal realizează, între 1891 şi 1896, planoare uşoare care se lansau de pe pante, pilotabile prin poziţia pe care o lua pilotul (principiul acesta se foloseşte şi astăzi la deltaplanuri). Acest inventator este prima victimă a unei erori de pilotaj.

În Statele Unite, fraţii Wright au reluat experienţele lui Lilienthal în 1889, dar pilotajul se făcea printr-o guvernare verticală şi prin aripi semisuple acţionate de cabluri. Cei doi fraţi au realizat un motor de 12 CP (8,8 kW) care, montat pe un „Flyer“, le-a permis să zboare, pentru prima oară, la 3 decembrie 1903, de patru ori într-o zi, ultimul zbor având o durată de aproximativ un minut.

Încep zborurile şi în Europa, îndeosebi în Franţa. Apar nume care sunt legate de începuturile aviaţiei pe continent: Bleriot, Delagrange, Farman, Esnault-Pelterie, Ferber, Levasseur, Latham, Pischoff, fraţii Voisin, Ernest Archdeacon, precum şi brazilianul Santos-Dumont, care se afla la Paris.

N-ar trebui să-l uităm nici pe Traian Vuia care, în 1906, realizează un zbor mecanic. Trei ani mai târziu, la 25 iulie 1909, Bleriot, traversa cu un avion Canalul Mânecii, iar Fabre creează, în 1910, hidroavionul. În acelaşi an, în România, cade primul pilot – locotenentul Caranda – pe aerodromul din Cotroceni. În 1912, Italia este cea care foloseşte, ca mijloc militar, în Libia, primul avion

Se pare că 1909 este anul naşterii aviaţiei. În acest an, are loc un miting la care participă 38 de avioane, dintre care 23 reuşesc să decoleze. Sunt executate 120 de zboruri, dintre care 7 realizează mai mult de 100 de kilometri. Un „Farman" realizează chiar 180 km, în mai puţin de 3 ore.

Începând cu 1910, Franţa, Germania şi Rusia pun în acţiune un prim program al aviaţiei militare. Astfel de programe există şi în alte ţări; în Marea Britanie, în 1911, încorporat, anul următor, în Royal Flying Corp. Din iulie 1914, programul se separă în Royal Naval Air Service. Royal Navy îşi punea mari speranţe în folosirea avionului ca mijloc de cercetare şi de recunoaştere pentru flotă.

În războiul împotriva Turciei, în Libia, în 1911, armata italiană a făcut apel la Aeroclubul Regal Italian pentru a-i împrumuta avioane şi a forma piloţi militari. La 11 octombrie 1911, are loc primul zbor de recunoaştere, la 1 noiembrie, se produce primul „bombardament" aerian (4 grenade artizanale aruncate din avion cu mâna), iar la 24 noiembrie, are loc prima reglare a focului de artilerie din avion. La 23 februarie 1912, este îndeplinită prima misiune de fotografiere aeriană, iar în iunie 1912, este creată, oficial, Aviaţia Militară Italiană.

În războaiele din Balcani din 1912 şi din 1913, nu este întrebuinţată aviaţia, deşi beligeranţii deţineau câteva aeronave. Luptele s-au dus în zone montane, ude era dificilă folosirea avionului, iar avioanele pe care le aveau beligeranţii erau deja perimate.

La debutul primului război mondial, singura misiune prevăzută pentru aviaţie o reprezentau recunoaşterile. Dar o mare parte dintre şefi se îndoiau de valoarea informaţiilor primite pe această cale, obiectând că, pe timp de noapte, de ceaţă şi în cazul unor nori foarte joşi, aceste aparate nu au nici un fel de posibilitate de a observa câmpul de luptă.

De altfel, unele susceptibilităţi în legătură cu folosirea aviaţiei s-au menţinut până în zilele noastre.

Adesea, la unele aplicaţii, se spunea, mai în glumă, mai în serios, că aviaţia este o armă „sensibilă", care nu poate fi deci folosită oricând şi oriunde. Pragul acestei „sensibilităţi" a fost depăşit foarte târziu, abia în ultimul deceniu al secolului al XX-lea, şi nici atunci pe deplin.

În 1914, aviaţia avea următoarele performanţe:

Aparate :	Naţ.	Viteza Km/h	Plafon	R.Acţ.	Clasa, armament
Voisin I	Franţa.	120	2900	330	Biplan cu elice, 60 kg bombe sau o mitralieră, aparat foto sau bombardament uşor
Aviatik.B1	Germania	105	2500	450	Biplan. 20 kg bombe şi o mitralieră. Recunoaşteri sau bombardament uşor
B.E - 2	Marea Britanie	113	3000	340	Biplan, 45 kg bombe. Recunoaşteri sau bombard. uşor
Mourometz.B	Rusia	95	2000	350/600	Cvadrumotor, biplan, 500 kg bombe, 3 mitraliere, recunoaşteri strategice sau bombardament greu

Principalele caracteristici ale avioanelor în al doilea război mondial:

Detalii	Vânătoare	Bombardiere
Viteză maximă	500/550 km/h	350 à 450 km/h
Plafon	În jurul a 9000 m	5000 à 9000 m, după încărcătură
Autonomie de zbor	600 - 900 km	1200 à 3000 km, după încărcătură
Încărcătură (bombe)	-	1 - 2,5 t, după distanţă

La sfârşitul războiului:

Detalii	Vânătoare	Bombardiere
Viteză maximă	650-720 km/h	500-560 km/h
Ălafon	Mai mult de 12 000 m	11 000 m (B.29)
Autonomie	Până la 3500 km cu rezervoare largabile. (Mustang P.51)	Până la 5200 km cu 5 tone de bombe (B.29).
Încărcătură (bombe)	(av. Vânătoare-bombardament: 500 kg sau paniere cu rachete).	Maximum 10 tone (Lancaster)

*Sursa: www.stratisc.org, **Histoire de la guerre à travers l'armement,** par Alain Bru - général de brigade (c.r.) Jean Baptiste Margeride*

Rusia a intrat în război cu avioane uşoare, cu performanţe reduse şi puţine la număr. Dar a fost, pe parcurs, singura putere în măsură să folosească aparate gigantice pentru vremea aceea. Modelele V, apoi G, intrate în serviciu mai târziu, transportau 750-1.000 kg de bombe şi aveau la bord şapte mitraliere. Aceste avioane au fost concepute de tânărul inginer Sikorsky şi s-au bucurat de o bună intrare în luptă. Rusia a ieşit din război, a trecut prin focul revoluţiei din 1917, iar programele aeronautice au cunoscut şi ele efectul acestor metamorfoze. De aceea, unii dintre specialişti au plecare din ţară. Între ei se-a aflat şi inginerul Sikorski. Acesta a emigrat în Statele Unite ale Americii, după ce s-a instaurat puterea sovietică, unde a devenit iarăşi celebru, dar în domeniu elicopterelor.

În 1918 performanţele aviaţiei se prezentau astfel:

Aparate	**Naţion.**	**Viteză**	**Plafon**	**Rază acţiune**	**Clasă, armament**
Spad XIII	Franţa	215	6650	330 km	Monoloc, 2 mitraliere fixe, sincronizate.
Siemens D IV	Germania	195	8100	320 km	Monoloc, 2 mitraliere fixe, sincronizate
Breguet 14	Franţa	180	6000	700 km	320 kg bombe, 3 mitraliere (una fixă)
Bristol 20.M	Marea Britanie	210	6100	250 km	Vânător monoloc o mitralieră sincronizată.
Zeppelin „S“ „Stacken“	Germania	150	3800	800 km	Cvadrimotor, 1800 kg bombe, 4 mitr. orientabile

*Sursa: **www.stratisc.org**, **Histoire de la guerre à travers l'armement,** par Alain Bru - général de brigade (c.r.) Jean Baptiste Margeride,*

Există, desigur, şi alte elemente care concură la performanţa unui avion, dar aceasta era realitatea de la sfârşitul primului război mondial în ceea ce priveşte aviaţia.

În primul război mondial (dar şi în cel de al doilea), s-au folosit foarte multe dirijabile. După cel al maşinii cu abur a lui Henri Giffard din 1852, progresele în domeniul dirijabilelor au fost, totuşi, foarte lente. Cea mai mare parte a naţiunilor au folosit soluţia Giffard – înveliş suplu, rigidizat doar prin presiunea hidrogenului. Contele von Zeppelin era convins şi de o altă soluţie: cea a unor aparate cu o structură de rezistenţă din duraluminiu. Dar

acest concept nu putea fi aplicat decât unor aparate de talie mare. Aşa au apărut dirijabilele Zeppelin. Un astfel de dirijabil – Zeppelin 1, din anul 1900 – avea o lungime de 128 metri.

Aliaţii au apelat îndeosebi la dirijabile de tip suplu – foarte puţine la număr –, cu volum limitat de 6.000 la 12.000 m^3, în timp ce Germania a apelat la dirijabile de tip Zeppelin şi de tip Schüte-Lanz, cu armătură de lemn în loc de duraluminiu, care aveau o lungime de 180 m, o viteză de 95 km/h, un plafon de 5.400 m şi o autonomie de 3.700 km. Dirijabilul Zeppelin tip 59, spre exemplu, avea o lungime de 226 m, un volum de 68.800 m^3, un plafon de 8.200 m şi o autonomie de 8.000 km.

Începând cu 1916, apar aparate de 200 la 400 m^3, fără echipaj, care se ridicau deasupra unor obiective (staţii de cale ferată, noduri feroviare importante etc.) şi aveau drept scop să abată bombardierele de la aceste obiective. Iată că, datorită apariţiei aviaţiei de bombardament, transporturile pe calea ferată – chiar în perioada câne ele constituiau cel mai important mijloc al manevrei strategice, deveniseră vulnerabile şi aveau nevoie de protecţie.

Spre sfârşitul celui de al doilea război mondial, producţia de avioane, datorită simplicităţii avionicii şi armamentului, producţia de avioane pare, în comparaţia cu ceea ce se întâmplă azi, fantastică. Spre exemplu, pentru Germania, această producţie era în 1939 de 1639 avioane, în 1940 de 7172, în 1941 de 8703, în 1943 de 19.930, în 1944 de 35.795, dintre care 1041 cu reacţie, iar în 1945 de 19371. Deci, un total de 92.610 avioane! Desigur, nu toate acestea s-au ridicat în aer. Unele au fost distruse la sol de bombardamentele Aliaţilor, altele nu au mai intrat în luptă din lipsă de carburanţi. Dar cifra este imensă!

Producţia engleză a fost de peste 97.000 de aparate. O arte dintre acestea era bombardiere grele, mai întâi bimotoare, apoi cvadrimotoare. Acestea acţionau împreună cu avioanele de bombardament americane şi erau însoţite de numeroase avioane de vânătoare.

Producţia ruşilor a fost în jur de 80.000-90.000 de aparate, iar cea a Statelor Unite a ajuns, din 8 decembrie 1941 până la 2 septembrie 1945 de aproape 320.000 de avioane. Vreo 15.000 dintre acestea au fost furnizate Marii Britanii, Uniunii Sovietice, Chinei, Australiei etc.

În această perioadă apar primele avioane cu reacţie şi primele elicoptere, dar ele nu joacă un rol esenţial în cel de al doilea război mondial. Cea de a doua jumătate a secolului al XX-lea aparţine însă armei nucleare, rachetelor strategice, aviaţiei reactive, elicopterelor şi informaţiei.

Protecţia personalului

Şi în ceea ce priveşte protecţia personalului, primul război mondial prezintă unele particularităţi. Este, am putea spune, războiul în care s-a făcut cel mai mult pentru protecţia colectivă şi, în acelaşi timp, războiul cel mai sângeros şi cel mai crud, întrucât este o confruntare în care omul a fost cel mai puţin protejat. Acesta este unul din marile apradoxuri. Totuşi, s-au mai păstrat unele mijloace de protecţie individuală din epoca modernă. Erau însă anacronice.

La începutul războiului, spre exemplu, în armata activă franceză existau: 10.750 luptători cu cască, armură şi sabie, 25.400 de dragoni cu cască, lance şi muschetă, 38.650 husari, vânători călare cu chipiu, sabie şi muschetă. Nemţii purtau celebra lor cască cu moţ ascuţit, iar cuirasierii (luptătorii împlătoşaţi) erau echipaţi ca omologii lor francezi.

Din primele zile de război, s-a dovedit că aceste cuirase nu erau bune de nimic, deci au fost aruncate, iar împlătoşaţii au devenit simpli infanterişti de tranşee. Primul război mondial a distrus cuirasa. Ea va apărea însă, spre sfârşitul secolului, ca vestă antiglonţ.

La sfârşitul lunii noiembrie 1914, intendentul general Adrian a propus generalizarea căştii pentru toţi luptătorii. Joffre, care credea că războiul va fi scurt, s-a opus. Dar, în cursul anului 1915, casca Adrian a fost acceptată. Ea era din oţel şi avea o grosime de 2 mm, dar asigura o bună protecţie mai ales împotriva schijelor.

Italia Serbia şi Belgia au adoptat casca franceză. Mare Britanie a adoptat o altă cască. Cea germană era mai grea, dar asigura o mai bună protecţie. Ea va fi folosită, cu mici modificări, şi în al doilea război mondial.

Şi tanchiştii aveau o cască de piele, care-i proteja în primul rând împotriva loviturilor pe care, le primeau în timpul mersului, în interiorul cutiei blindate, datorită neregularităţilor terenului. Dar, din cauza condiţiilor extrem de grele din interiorul tancului – căldură, praf, fum, spaţiu îngust –, tanchiştii nu purtau aceste căşti. Pe vremea aceea, căştile nu aveau laringofon, iar comunicarea între membrii echipajului, în interiorul tancului, se realiza prin… sfori.

Tot în această perioadă, apar şi măştile contra gazelor. Primele erau primitive şi constau din nişte ochelari şi un tampon impregnat cu hiposulfit de sodiu şi fixat cu o bandă elastică pe nas şi pe gură. Apoi masca se perfecţionează, ajungând la forma de azi. Se produc măşti pentru cai şi chiar pentru câini.

Primul atac cu substanţe toxice de luptă (cu arma chimică) a avut loc la 22 aprilie 1915. Francezii n-au avut pierderi prea mari din cauza acestor substanţe, dar ruşii, care nu erau la fel de bine protejaţi, da.

Fortificaţiile cunosc în primul război mondial o dezvoltare specială. Şi acest lucru datorită, în primul rând, faptului că nimeni nu se aştepta ca focul să aibă o aşa mare importanţă. Apăruseră carabina cu repetiţie, mitraliera, tunul de câmp cu tragere rapidă. În aceste condiţii, lucrările de fortificaţii aveau menirea, pe de o parte, să prevină sau să reducă efectele focului şi, pe de altă parte, să împiedice apropierea inamicului la o distanţă convenabilă folosirii eficiente a focului şi celorlalte mijloace pe care le avea la îndemână. Cele mai importante lucrări folosite în primul război mondial (dar şi în cel de al doilea) sunt tranşeele, adăposturile, reţelele de sârmă ghimpată, precum şi arici, capre, obstacole puţin vizibile etc.

Trilogia *trageri rapide, fortificaţii şi reţele de sârmă ghimpată* (mai ales după ce a apărut, în Statele Unite, o maşină care producea zeci de kilometri de sârmă ghimpată pe zi) asigură apărării o putere pe care n-o mai avusese niciodată, nici măcar pe timpul castelelor medievale, considerate ca fiind inexpugnabile. Dar, cum se va dovedi mai târziu, era vorba doar de o iluzie (trecătoare, ca orice iluzie).

În Războiul de Secesiune, atacul unor astfel de poziţii fortificate se soldase cu adevărate hecatombe. Acest război, respectând proporţiile, a costat mai mult, în vieţi omeneşti, decât războiul din 1914-1918, considerat a fi fost cel mai sângeros de până atunci.

Cea de a doua mare experienţă o constituie războiul ruso-turc din 1877-1878, mai ales în asedierea Plevnei. Osman cumpărase 50.000 de carabine Winchester din Statele Unite. El a folosit 25.000 de oameni şi artilerie puţină. Fiecare ostaş turc dispunea de o puşcă Martini-Peabody de 14,7 mm care trăgea lovitură cu lovitură şi de o carabină Winchester 40/44, cu repetiţie, care avea o magazie de 12 cartuşe. Pe timpul bombardamentului de artilerie, turcii se adăposteau, apoi ieşeau din adăposturi şi deschideau focul asupra inamicului cu puşca Martini-Peabody, care era foarte puternică; pe măsură ce inamicul se apropia (când ajungea la 120-170 m), deschideau focul cu carabina, care trăgea foarte rapid. Primele atacuri ruseşti şi româneşti au costat 50 % din efectivele angajate. Era un angajament sinucigaş. De aceea, s-a renunţat la aceste atacuri sângeroase şi s-a trecut la asediu. Totuşi, trebuie subliniat că 25.000 de turci au rezistat asediului 134 de zile, fără artilerie.

Din această experienţă importantă a asediului Plevnei, statele majore europene – şi îndeosebi statul major german – au desprins concluzia că războiul de mişcare trebuie dus cu mai multă rapiditate, astfel încât să nu i se lase inamicului răgazul de a se consolida la teren. S-a desprins însă şi concluzia (de către partizanii fortificaţiilor) că astfel de aliniamente fortificate trebuie pregătite din timp de pace. Spre exemplu, Franţa, lipsită de Alsacia

şi Lorena, graniţa cu Germania fiind mai lungă, a înţeles că, după ce pierduse bariera naturală a Rinului, este necesar să realizeze fortificaţii pe toată lungimea frontierei. Acest lucru s-a impus mai mult pentru politicieni decât pentru militari. Exista concepţia că, la adăpostul acestor fortificaţii, se poate organiza o apărare impenetrabilă şi, în acest timp, se poate desfăşura o mobilizare corespunzătoare pentru trecerea la o ofensivă decisivă şi nimicirea inamicului.

Era vremea fortificaţiilor. Cimentul artificial fusese descoperit în 1824 şi îmbunătăţit în 1844 de Isaac Johnson. În 1867, J. Monier inventează betonul armat. Pentru genişti, era o nouă eră, o nouă lume. Fortificaţiile din beton armat deveneau o armă redutabilă.

Oraşele au devenit, astfel, un fel de centre logistice, în timp ce, pentru apărarea lor, s-au construit centuri de forturi, unde erau amplasate tunuri, mitraliere şi garnizoane. Forturile din jurul Parisului şi din jurul Bucureştiului sunt edificatoare pentru înţelegerea filosofiei militare a acelor vremuri, a spiritului artei militare din preajma primului război mondial.

Zonele fortificate apar încă din 1878. În Franţa, spre exemplu, s-au constituit astfel de zone pe două linii. Prima linie cuprindea: zona fortificată Belfort- Epinal; lucrările Trouée de Charmes; zona fortificată Toul-Verdun. Cea de a doua linie includea: forturile din jurul localităţilor Dijon, Langres, Reims, Laon, La Fere, Maubege şi Lille.

Regiunea fortificată Verdun cuprindea, pe 210 km^2, 22 de forturi şi 40 de lucrări de apărare secundare.

În adâncime se aflau forturile Parisului.

Începând cu 1897, o dată cu apariţia obuzierelor grele germane, s-au perfecţionat şi mai mult lucrările de fortificaţii. Ele adăposteau nu numai depozitele şi forţa vie, ci şi mijloacele de luptă. Aproape toate piesele de artilerie se aflau în fortificaţii.

Aceste fortificaţii nu veneau pe un loc gol, nu erau simple acţiuni sau reacţii la dezvoltarea tehnicii. Ele veneau dintr-un spirit al epocii, erau efecte ale unor anumite orientări în arta militară.

Căderea oraşului Port-Arthur, în 1905, face să scadă oarecum importanţa care se acorda valorii fortificaţiilor. Noua formă de acţiune preconizată îndeosebi de Şcoala de Război din Franţa era ofensiva. De acum, fortificaţiile erau considerate utile doar ca acoperire iniţială a mobilizării (de unde şi noţiunea de acoperire a frontierelor), în mod special la frontiera cu Germania. Ca urmare, fortificaţiile de la Langres, Dijon, Reims şi Lille etc. au fost abandonate sau trecute în stand by. Mai târziu, în timpul războiului, cu un preţ imens, mentalitatea s-a schimbat din nou. A trebuit să vină experienţa formidabilă de la Verdun, pierderea fără luptă a localităţii Doumont dezar-

mată, lunga şi eroica apărare de la Vaux (practic, fără artilerie), enormele pierderi din timpul multiplelor asalturi pentru reluarea Doaumont-ului, pentru a se recunoaşte, discret, enorma eroare a abandonării forturilor înainte de război – scria generalul Petain în *La bataille de Verdun*, Edition Lorraines.

Era o mare prostie, în acel timp, să abandonezi un fort de zece metri de beton pentru a te instala, nu prea departe de acesta, într-o fragilă tranşee săpată în grabă în pământ… Dar acesta-i războiul. Cu atâtea eroisme adesea inutile, cu atâtea curiozităţi şi stupidităţi. Acestea sunt suişurile şi căderile oamenilor şi mentalităţilor, care se exprimă, uneori sintetic, alteori dramatic, în edificarea şi evoluţia artei militare.

Curios este că nemţii – care au fost, sunt şi, probabil, vor rămâne şi în continuare adepţi ai războiului de mişcare, ai războiului fulger – au înţeles mai bine decât francezii, mai bine decât mulţi alţii, importanţa fortificaţiilor.

Forturile şi-au avut rolul lor în război şi mai ales în pregătire, în filosofia războiului. Cu metri sau zeci de metri de beton armat, cu armament protejat de armături de baton, care trăgea prin ambrazuri sau indirect, un fort devenea, teoretic, inexpugnabil. Practic însă nu era aşa, pentru că, indiferent cât de bine ar fi fost pregătit un fort, era nevoie de alimente, de muniţii şi de apă pentru ca apărătorii să reziste lung timp. Dar, cum se ştie, în arta militară, uneori, se trece cu uşurinţă de la o extremă la alta. Între 1919 şi 1930, francezii au acordat o importanţă exagerată liniei fortificate Maginot, bazându-şi aproape întreaga concepţie de apărare pe această fortificaţie, care nu le-a fost de nici un folos în cel de al doilea război mondial, mai ales că ea nu a fost prelungită şi la frontiera cu Belgia din raţiuni economice şi, bineînţeles, politice.

Protecţia prin blindaj

Primul război mondial inaugurează o nouă epocă în desfăşurarea războaielor: epoca blindajelor, epoca „războiului de fier".

Apar, în această perioadă, vehiculele blindate. Ele sunt înarmate, în general, cu o mitralieră. Astfel de vehicule au fost propuse de unii constructori chiar înainte de conflict. Era norma, de vreme ce se începuse deja, de aproape un secol, trecerea la societatea de tip industrial. Aceste vehicule aveau masa de 2,5 la 3 tone, un blindaj de 6-8 mm, un motor de 30-40 HP şi roţi cu bandaj plin. Armata franceză, spre exemplu, a fost dotată cu maşina *Charon Mle1904* şi cu derivate ale acesteia. Această maşină putea să transporte două grinzi de oţel de 1,60 m pentru traversarea şanţurilor. După bătălia de pe Marna, în timpul cursei spre mare, au fost blindate uşor şi armate cu câte o mitralieră câteva vehicule civile care aveau motoare puternice.

După stabilizarea frontului vestic, s-au folosit vehicule blindate austriece şi germane, de o parte, şi ruseşti şi franţuzeşti, de cealaltă parte, pe frontul rus. Au fost singurele acţiuni de pe frontul de Est unde s-au folosit astfel de mijloace. În ceea ce priveşte blindatele, rușii nu erau mai prejos. De altfel, şenila a fost inventată, în 1909, de Fraçois Kégresse, şoferul ţarului. În acea epocă, sistemul a fost conceput pentru a circula în teren noroios, pe zăpadă şi în teren greu. Roţile din faţă erau mobile, iar şenilele se aflau în spate. Roţile din faţă, iarna, erau înlocuite prin patine-ski speciale. Denumirea acestui sistem a fost *care, tancuri* şi *panţere* (*chars, tancks, panzers*)

Winston Churchill, pe atunci Prim Lord al Amiralităţii Britanice, a crea Comisia Cuirasatelor Terestre. Dar experţii de la Royal Navy aveau în vedere vehicule uriaşe de 2000 de tone, înarmate cu tunuri şi mitraliere şi care să transporte un batalion de debarcare. Aceste vehicule trebuia să fie dotate cu mai multe motoare diesel navale care să acţioneze roţi uriaşe. Era, desigur, o fantezie, pentru că, în condiţiile în care blindajul acestora era de 3-5 cm doar în partea din f aţă, ele feveneau extrem de vulnerabile, mai ales pentru tunurile de câmp. Armata britanică a manifestat rezerve faţă de astfel de mijloace. La fel şi cea franceză. Un astfel de vehicul de luptă nu avea nici un viitor.

Atunci comisia şi-a revăzut proiectele, de data aceasta completată şi cu ofiţeri din Forţele Terestre (coloneii Swinton şi Crompton şi locotenenjtul Wilson). S-a plecat de la tractorul şenilat american *Holt*. În acest timp, în Franţa, colonelul Estienne, părintele mecanizării, îl hărţuia pe generalul Joffre să achiziţioneze astfel de materiale. S-au comandat 400 de Schneider şi 400 de st. Chamond. În acest timp, britanicii produc Mark-1, în final ajungând la Mark V ameliorat.

Aceştia sunt precursorii. Ideea lor era simplă şi se baza pe aceea că, pentru ruperea fortificaţiilor de campanie, infanteristul avea nevoie de un sprijin de foc puternic şi continuu pe tot timpul înaintării sale. Deci tancul trebuia să fie deopotrivă un mijloc de sprijin, de distrugere şi de înfricoşare a inamicului, invulnerabil la armamentul infanteriei.

Primele tancuri au avut probleme în ceea e priveşte concepţia şi motorizarea (nu existau, pe vremea aceea, motoare suficient de fiabile şi de puternice) şi acoperirea cu foc acelor 360 de grade. Echipajul era voluminos, cutia blindată trebuia să fie deci pe măsură.

Principalele caracteristici ale tancurilor din primul război mondial:

Denumire	Greut (t)	Supraf. frontală (m^2)	Supraf. laterală (m^2)	Bilndaj minim (mm)	Binldaj maxim (mm)	Putere motor (CV)	Armament în

Mark.V. (GB)	28,5	8,40	15,25	6	12	125	cazemată
Whippet	14,2	5,52	14,40	5	14	2 x 45	cazemată
Schneider(Fr)	14,6	4,75	10,60	7	11,5	55	cazemată
St-Chamond	23	4,90	14,40	6	14	90	cazemată
Renault F.T	7	2,50	5,65	6	20	35	turelă
A.7-V	32	5,70	20,25	10	25	2 x 100	cazemată

*Sursa: **www.stratisc.org**, **Histoire de la guerre à travers l'armement,** par Alain Bru - général de brigade (c.r.) Jean Baptiste Margeride,*

Începe confruntarea între artileria de câmp şi tancuri. Dacă tancurile atacau în formaţie rară, şansa putea fi de partea tunurilor de câmp. Dar dacă tancurile atacau erau numeroase şi atacau în formaţii masive, artilerie de câmp nu avea nici o şansă în faţa mobilităţii. Tancul *F.T. Renault* avea o turelă tot-azimut. Din acest punct de vedere, se apreciază că el este singurul şi adevăratul moştenitor al tancului actual. Desigur, o istorie a drumului lung (şi, totuşi, atât de scurt, în timp!), dar extrem de dificil de la *F.T.Renault* la *Leclerc*, la *T 81*, la *M1 A2 Abrams* sau la *Leopard II,* ar fi interesantă. S-ar desprinde concluzii semnificative, poate, şi în ceea ce priveşte rolul blindatelor în procesul de trecerii de la *războiul de fier* la *războiul informaţiei*, în războiul viitorului. Numărul tancurilor F.T.Renault a fost de două ori mai mare decât toate celelalte la un loc. După război, firma Renault a primit numeroase comenzi de astfel de tancuri, atât din partea americanilor şi a britanicilor, cât şi din partea italienilor şi ruşilor.

Acest tanc avea o turelă mică, în care încăpea doar comandantul de tanc. Acesta trebuie să fie, în acelaşi timp, şi comandant de pluton, de companie sau chiar de regiment, şi încercător şi observator, ceea ce era prea mult.

Prima bătălie între tancuri a avut loc la 24 aprilie 1918, lângă localitatea Villers-Bretonneux. Trei tancuri *Mk V* s-au izbit de un A7 V. Acesta din urmă avea un tun de 57 mm cu care a distrus două din cele trei tancuri de tip „femelă", înarmate numai cu mitraliere. Apoi a fost şi el scos din luptă de tunul de 57 de pe cel de al treilea Mk V „bărbătesc". Acest lucru nu a impresionat atunci statele majore. Abia după doisprezece ani s-a pus probleme

realizării unui material de artilerie cu tragere rapidă care să fie montat pe astfel de mijloace.

Forma înclinată (rotunjită) a blindajelor a for relansată abia în 1941 cu surprinzătorul tanc *T 34* şi apoi cu *Panther*.

Protecţia navală

Primul război mondial este şi un război al navelor blindate. Probleme protecţiei navale se pune în aceeaşi măsură ca şi pentru Forţele Terestre. Blindarea navelor punea, ca peste tot, probleme deosebite. De aceea, la acest capitol al protecţiei navale se au în vedere numai navele de tonaj mic.

Blindajul navelor se referă, pe de o parte, la blindarea cocii şi, pe de altă parte, la realizarea unor turele blindate pentru armamentul de artilerie.

În 1879 blindajul atingea 55 cm, iar în 1890, avea, la cuirasatele britanice, 61 cm şi era considerat inexpugnabil. Aceste blindaj proteja doar maşina, ceea ce era cu totul insuficient.

La 10 martie 1914 a intrat în serviciu cuirasatul Iron Duke, care avea următorul blindaj: centura laterală – 203-205 mm; extremităţile – 63-152 mm; puntea superioară; 32-51 mm; puntea mijlocie – 38 mm; puntea inferioară – 25-63 mm; turelele – 102-179 mm; barbetele – 178-254 mm; cazematele laterale – 51-152 mm.

Deplasamentul acestei nave era de 26.230 tone (încărcată – 30.870 tone), iar ca armament avea 10 tunuri de 242 mm în cinci turele, 12 piese de 162 mm în cazemate laterale, 4 piese de 76 mm şi 4 piese de 47 mm în barbete. Se adaugă, la acest armament foarte puternic 4 tuburi lans-torpile de 533 mm.

Tot în vederea creşterii măsurilor de protecţie , opera vie de la aceste nave a fost compartimentată, astfel încât în timpul luptelor acestea să fie închise cu porţi speciale prin care să se reducă eficienţa torpilelor inamice. Totuşi, protecţia împotriva torpilelor nu a fost soluţionată suficient. De fapt, prin aceste măsuri, s-au redus doar efectele (dar de o manieră nesemnificativă). În timpul primului război mondial s-a ajuns până acolo încât părţile importante ale valului să fie protejate de plase de fire de oţel amplasate la o distanţă de 3-4 metri de cocă şi care coborau până la chilă. Aceste plase nu puteau proteja sistemul de guvernare şi propulsia (elicea). În plus, aceste plase încurcau manevra, de aceea, erau folosite numai în situaţii speciale.

Existau şi alte probleme care aveau nevoie de soluţii specifice. Spre exemplu, alimentarea turelelor cu proiectile de calibru mare nu se putea face manual. În acest scop, s-au creat un fel de poduri rulante care transportau muniţia din magazii, sisteme mecanice de cuplare şi de încărcare etc. Dar o

astfel de problemă n-a fost niciodată rezolvată pe deplin. Vasul *Hood*, intrat în serviciu în 1920, a explodat la 24 mai 1941 datorită unui obuz din cea de a cincia salvă a lui *Bismar*k care perforase o turelă. De asemenea, unul din cuirasatele americane de după 1945, păstrate de U.S.Navy, a explodat tot datorită unui incident petrecut într-o turelă. Deflagraţia a produsa 117 morţi.

După 1905, au fost realizate crucişătoare de bătălie, vase de război foarte mari, purtătoare de artilerie, dar cu un blindaj mai slab decât cel al cuirasatelor, ceea ce îi permite o viteză superioară. Se aştepta de la acesta posibilitatea de a ajunge şi distruge orice crucişător existent pe vremea aceea. În bătălia de la Falkland din 8 decembrie 1914, unde escadra de crucişătoare *von Spee* a fost practic nimicită, se aştepta ca un astfel de crucişător să ţină locul unui cuirasat în linia de luptă, datorită puterii de foc şi compartimentării foarte bine elaborate.

Dar marea bătălie navală din primul război mondial de la Jutland din 31 mai 1916 a arătat că astfel de crucişătoare de bătălie angajate nu erau în măsură să îndeplinească această misiuni din cauza protecţiei insuficiente şi lipsei unei capacităţi manevriere pe măsură. S-a pierdut astfel *Queen Mary*, Neobositul, Invincibilul…

Sigurul portavion care a participat la primul război mondial a fost britanicul H.M.S. Furious. Acesta a devenit operaţional abia în toamna anului 1917. A fost apoi modificat şi sa-a operaţionalizat din nou în iunie 1918. El era destinat, potrivit concepţiei Royal Navy, pentru două tipuri de misiuni: cercetare şi detecţie de submarine. Numai cea de a doua a fost îndeplinită. La aceasta se adaugă distrugerea a două dirijabile Zeppelin prin raiduri efectuate asupra bazei lor de la Tondern la 17 iulie 1918.

Clasa Furious, compusă din 3 vase a căror construcţie a început în 1915, constituia ultima evoluţie a conceptului amiralului Fischer: a amplasa, pe un vapor, cel mai puternic tun pe care structura acestui vas îl poate suporta. Astfel, pe un minicrucişător de bătălie de 19.000 de tone, care poate dezvolta o viteză de 30 de noduri, a fost amplasată o piesă de 381 mm (ulterior, chiar una de 457 mm) în două turele simple.

În final, două dintre aceste super-crucişătoare uşoare n-au mai fost construite. Portavionul Furious a primit mai întâi o pistă de zbor şi un hangar pe plaja dinainte (în locul unei turele de 457), apoi o alta, de apuntare, pe plaja dinapoi, în locul celeilalte turele. Din cauza pasarelei axiale (comenzii) transferul avioanelor din spate în faţă era dificil.

Acest prim port-avion militar era protejat de un minicrucişător de bătălie şi, bineînţeles, de blindaj. Blindajul lateral avea 76 mm pe centură şi 51 mm la extremităţi. Puntea superioară avea 25 mm, cea mijlocie, 15,5 mm şi cea inferioară 25,8 mm.

Totuşi, acest portavion este unul din puţinele port-avioane care au existat în 1939 şi care au supravieţuit celui de al doilea război mondial.

Logistica

Efectivele din spaţiile de confruntare au depăşit cu mult pe cele din perioada Revoluţiei şi Imperiului francez şi pe cele din timpul Războiului de Secesiune. Nordul a aliniat 1.200.000 de oameni, începând din 1863, iar Sudul a ajuns la 700.000. Primul război mondial, numai Franţa a angajat 3.800.000 de oameni. Efectivul total al forţelor angajate s-a ridicat la 59.000.000 de oameni.

Cresc cerinţele de transportare a muniţiei, mai ales o dată cu folosirea armamentului cu tragere rapidă şi apariţia unor piese de calibru mare (tunul de 500 mm). Obuzul francez de 520 mm din 1917 cântărea 1,4 tone! Începând cu 1915-1916 se pune acut şi problema alimentării cu carburant a vehiculelor şi avioanelor. Câmpul de luptă deja se motorizase.

Datorită angajării unor mase mari de oameni, pe teatre de operaţii complexe, conflictele puteau dura ani. De unde rezultă că războiul nu se mai putea duce doar cu ceea ce exista în stocurile de pace, iar stocurile de război constituite dinainte se epuizează rapid. De aceea, armata combatantă trebuia dublată de o forţă productivă, cu efective mai mari decât cele angajate în bătălie. Această forţă va fi compusă nu numai din bărbaţi valizi de muncă (de regulă, aceştia sunt mobilizaţi pentru front, foarte puţini dintre ei – şi numai cei care sunt specialişti şi nu pot fi înlocuiţi – rămânând în întreprinderi), ci şi de femei şi bărbaţi care nu mai puteau fi mobilizaţi pentru unităţile luptătoare.

Logistica, în primul război mondial, avea două funcţii distincte: producţia materialului de război, în general, generarea resursei materiale şi tehnice, şi, respectiv, transportul acestor materiale pe front, în sistemul de producţie, adică acolo unde era nevoie de ele.

Aici au intervenit, pe de o parte blocada maritimă, care a influenţat şi Confederaţia în 1862, şi Germania în 1916-1918. Nu numai Germania, desigur. Se ştie foarte bine că, spre exemplu, armamentul trimis din Vest României, în 1916-1917, a trebuit să facă un ocol pe la Vladivostok pentru a nu ajunge niciodată pe frontul românesc. S-a ajuns astfel încât în iarna anului 1916, pe frontul din Carpaţi, doi soldaţi să lupte cu o puşcă…

În războiul de durată, logistica devine o problemă vitală, mai ales în ceea ce priveşte producţia şi transporturile.

Franţa şi Germania, cel puţin, se pregătiseră temeinic pentru acest război. Contaseră pentru un conflict armat de câteva săptămâni sau pentru câteva luni, în cel mai rău caz. Se spera că războiul se va termina înainte de Cră-

ciun. Fabricarea muniţiei, spre exemplu, a fost astfel concepută. Un tun de 75 cu tragere rapidă consumă 20 de lovituri pe minut, de unde rezultă că un astfel de tun trage într-o oră 1200 de proiectile, iar o singură baterie consumă 7.200. Începând cu primăvara anului 1915, producţia de obuze a fost mărită de 8 ori şi de 30 de ori în 1918. Aici trebuie adăugate şi celelalte calibre: 105, 129, 155 şi până la uriaşul 520, al cărui obuz cântărea 1,4 tone, deci cât 200 de obuze de 75 mm…

La această producţie se adăuga cea de piese de artilerie şi armament de infanterie pentru milioane de oameni, sârmă ghimpată pentru mii de kilometri, măşti împotriva gazelor, echipament etc.

Toate acestea ţin *de strategia mijloacelor*. Această strategie, denumită şi *strategie genetică* pentru că este efectiv o strategie de generare a resurselor materiale necesare războiului şi care se pune în acţiune, de regulă, pe timp de pace, între două războaie, a trebuit să fie continuată, de o manieră intensivă, şi pe timpul războiului, ceea ce constituia o noutate. Desigur,. Ea va fi aplicată şi în cel de al doilea război mondial, dar, de data aceea, exista deja un precedent… Din acest motiv, francezii au creat un Secretariat de stat pentru muniţii. Aceasta este, ca să spunem aşa, dimensiunea strategică a logisticii în primul război mondial. Dimensiunea tactică se referă la asigurarea fiecărei unităţi cu tot ce îi este necesar, în timp util şi la locul potrivit. Înainte de a se lansa ofensiva asupra Verdunului, comandamentul german a stocat, în proximitatea bateriilor, 250.000 de tone de obuze. Aceasta înseamnă sute de trenuri. Se adaugă enorma cantitate de materiale pentru construirea adăposturilor şi amplasamentelor artileriei, depozitele de muniţie pentru infanterie… Istoricii mai discută încă şi azi cui ar trebui să îi acorde meritul succesului. Lui Joffre, pentru sângele lui rece, aproape supraomenesc sau lui Gallieni şi intuiţiei sale?

Superioritatea artileriei germane a făcut extrem de dificilă oprirea, săptămâni întregi, a ofensivei aripii drepte germane. Orice încercare franceză şi britanică era pur şi simplu zdrobită de ploaia de proiectile. Între 6 şi 12 septembrie, germanii au realizat o superioritate netă în artilerie, în special în zona de acţiune a Armatei lui von Kluck, iar acest lucru s-a simţit pe câmpul de luptă. Contraofensiva aproape a reuşit. Dar tragerile foarte rapide ale artileriei grele germane au consumat rapid cantitatea de muniţii şi, din acest moment, armatele franco-britanice şi cele germane s-au găsit la paritate. Moralul i-a ajutat pe francezi şi pe britanici să reziste acelui infern, iar germanii să nu-şi realizeze obiectivele. Preţul a fost foarte mare. De la 3 august până 12 septembrie 1914, pierderile franceze se ridicau la 330.000 de oameni, morţi, dispăruţi, răniţi şi prizonieri. Aliaţii au organizat o blocadă foarte eficace. În revanşe, între 1914 şi 1918 şi mai ales în anul 1917, s-au

petrecut multe lucruri importante şi pe mare. Are loc o primă Bătălie a Atlanticului, aproape uitată din cauze impactului pe care l-au avut, ulterior, cele din anii 1939-1945. La 1 februarie 197, nemţii au decis declanşare unui război cu submarinele fără nici o restricţie. La 1 august 1914, tonajele de marfă ale naţiunilor care trebuiau să ajungă în tabăra Aliaţilor era de 18.959.000 de tone, cu preponderenţă britanică. Germania a intrat în război cu 36 submersibile. Ea va pune în şantier un total de 397, dintre care 22 n-au fost terminate până la încheierea armistiţiului.

Nemţii au pierdut 199 de submarine, dar în permanenţă s-au aflat în acţiuni între 60 şi 90, începând cu finele anului 1916. Pierderile înregistrate de aliaţi au fost următoarele: ianuarie – 435.000 tone; februarie – 770.000 tone; martie – 800.000 tone; aprilie – 1.175.000 tone; mai – 780.000 tone; iunie – 870.000 tone; iulie – 810.000 tone; august – 785.000 tone; septembrie – 605.000 tone; octombrie – 670.000 tone; noiembrie – 565.000 tone; decembrie – 745.00 tone. În total, pierderile Aliaţilor au fost de 9.010.000 tone, mai mult decât în 1942, când pierderile Aliaţilor, în Mediterana, Atlantic şi Pacific, au fost de 8.245.000 de tone.

Primul război mondial marchează trecerea de la tracţiunea hipo la cea mecanică. În scurt timp, numărul automobilelor a ajuns de ordinul zecilor, apoi de cel al miilor şi, în timpul războiului, de ordinul sutelor de mii. Acestea au ridicat probleme logistice cu totul deosebite.

La fel s-au petrecut lucrurile şi în ceea ce priveşte avioanele.

Asistenţa medicală

Primul război mondial prezintă o asistenţă medicală organizată, cu tot ce-i era necesar pentru a face faţă, atât cât era posibil, situaţiilor extrem de grele din timpul luptelor, precum şi celor create ca urmare a impactului social grav şi imediat, a vastităţii teatrelor de operaţii, duratei mari a războiului şi condiţiilor precare în care se acţiona. Către sfârşitul perioadei, se practică pe scară largă vaccinul pentru prevenirea unor epidemii (spre exemplu, febra tifoidă) care, în trecut, produseseră adevărate dezastre umane. Primul război mondiale fusese precedat de Războiul de Secesiune, unde, în rezolvarea unor probleme complexe medico-chirurgicale, se pornise de la zero. În Nord. Au fost recrutaţi medici contra unor solde atractive, în timp ce în Sud ei au fost mobilizaţi, şi numeroase asistente calificate.

Iată care era situaţia pierderilor în acest război în raport cu populaţia:

Situaţia populaţiei	**Nord**	**Sud**	**Total**

Populaţie albă în 1861	21 110 000	5 735 000	26 845 000
Populaţie neagră în 1861	850 000	3 500 000	4 350 000
Total	21 960 000	9 235 000	31 195 000
Totalul celor chemaţi sub arme	3 321 000	1 449 000	4 770 000
Ucişi în luptă	365 000	316 000	681 000
Morţi de maladii şi privaţiuni şi prizonieri	170 000	190 000	360 000
Mari mutilaţi şi invalizi pe viaţă	284 000	201 000	485 000
TOTAL PIEDERI (ucişi, invalizi pe viaţă)	819 000	707 000	1 526 000
Pierderi în raport cu numărul încorporaţilor	27%	49%	

În conflictul dintre austrieci şi prusaci din 1866 a avut loc o singură bătălie importantă decisivă, cea de la Sadowa nu se cunoaşte numărul exact al pierderilor, iar în războiul franco-prusac din 1870-1871 acestea au fost următoarele: morţi – 138.871 francezi şi 46.589 prusaci şi aliaţi ai acestora; bolnavi sau răniţi vindecaţi – 458.000 francezi şi 128.000 prusaci şi aliaţi aia acestora.

Aceasta arată că Prusia avea o asistenţă medicală mai bine organizată decât cea din Franţa, iar în armata prusacă domnea ordinea şi disciplina.

Lecţia războiului din 1871 a fost foarte dură pentru Franţa. De aceea, ea şi-a organizat un Serviciu de Sănătate foarte eficace, având, din timp de pace, în preajma primului război mondial, 1.600 de medici şi 7.500 de infirmieri calificaţi.

S-au constituit, în timpul războiului, spitale de linie şi spitale din adâncime în hoteluri, în staţiuni balneare şi în alte construcţii importante. Primul război mondial – fiind un război de masă – a necesitat o asistenţă medicală de urgenţă masivă şi un angajament cu totul special atât a personalului calificat, cât şi a unui numeros voluntariat, format în general din personal feminin. Pe toate fronturile a avut loc o astfel de angajare a serviciilor medicale. Este adevărat, în urma acestei încleştări dramatice, medicina (şi îndeosebi cea de urgenţă) a câştigat foarte mult. Dar cu ce preţ!

În acest timp, vaccinurile au redus din dezastrul epidemiilor mai mult sau mai puţin specifice vremurilor de război sau situaţiilor de criză (febra tifoidă, tifosul exantematic, tetanosul etc.). Tot în această perioadă, a existat,

mai ales pe frontul de est, şi un debut al epidemiei de meningită cerebro-spinală care, pe atunci, era totdeauna mortală.

Gripa spaniolă a făcut, din aprilie până în noiembrie 1918, peste 20.000.000 de victime, adică de peste două ori mai multe decât întregul război (în jur de 9.000.000 de morţi).

Germania şi-a reorganizat şi ea serviciile medicale după experienţa războiului din 1870-1871. În primul război mondial, a întâmpinat însă dificultăţi deosebit de mari pe Frontul de Est, din cauza suprafeţei foarte mare şi reţelei restrânse de cale ferată şi diferenţei de ecartament.

Începând cu primăvara anului 1917, blocada a agravat situaţia (lipsa pansamentelor din bumbac, subalimentaţie etc.). Menţinerea blocadei după armistiţiu a dus, după rapoartele medicilor germani, la 150.000 de decese.

Pentru armata britanică, n-au existat, din punct de vedere al asistenţei medicale, decât probleme minore, în schimb, armata rusă a întâmpinat greutăţi imense. De aceea şi pierderile au fost mult mai ridicate decât cele din tabăra adversă.

Pierderile principalilor beligeranţi (în morţi) din timpul primului război mondial au fost următoarele:

- Germania: 1.810.000;
- Rusia: în jur de 2.000.000 (1.700.000, după unii autori);
- Franţa: 1.390.000;
- Austria: 1.200.000;
- Marea Britanie: 950.000;
- Italia: 560.000;
- Serbia şi Muntenegru: 360.000;
- Turcia: 350.000;
- România: 250.000;
- Statele Unite ale Americii: 110.000;
- Belgia: 60.000;
- Grecia, Bulgaria, Japonia, Portugalia etc.: 300.000.

Totalul pierderilor este se 9.000.000, dintre care 2/3 aparţin Aliaţilor.

Alain Bru prezintă şi o statistică interesantă privind categoriile de răniţi din armata franceză: membre inferioare: 38%; membre superioare: 34%; faţă şi gât: 15%; torace: 7%; craniu: 3%; abdomen: 3%. Este vorba de rănile îngrijite, nu de cele care au provocat moartea şi pe care nimeni nu le-a luat în evidenţă.

În timpul războiului, epidemii precum gripa spaniolă au făcut dezastru în Europa. Fiecare al 26-lea francez şi fiecare al 33-lea neamţ au murit din

cauza acesteia. La sfârşitul războiului, mortalitatea infantilă era de 150 la mie. Războiul a dezvoltat totuşi medicina de urgenţă şi îndeosebi chirurgia, transfuziile, îngrijirea rănilor şi lupta împotriva epidemiilor.

5.7. Manevra

Sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea este caracterizat prin modificări substanţiale în domeniul militar. Chiar dacă esenţa războiului nu se schimbă, teoria, doctrina şi practica strategică sunt influenţate profund de caracterul de masă al războiului, de societatea de tip industrial, de mecanismele complexe de declanşare a confruntărilor militare şi de implicaţiile acestora.

Constituirea şi pregătirea forţelor armate, dotarea lor cu armamente şi mijloace de transport, sistemul de mobilizare a forţelor şi mijloacelor, precum şi modul de poziţionare, de angajare şi de acţiune aduc în prim plan un nou tip de război a cărui linie de forţă constă în calitatea manevrei strategice. Acest aspect – cel mai important într-un război – are în vedere nu doar efectuarea unor mişcări de forţe în vederea unei lovituri prin surprindere, ci şi rapiditatea cu care se poziţionează aceste forţe, mobilitatea, puterea de foc şi, înainte de toate, efectul. Acest efect se poate obţine atât prin foc, prin atac, prin confruntarea propriu-zisă, cât şi printr-un sistem complex de descurajare, mai exact, printr-o construcţie a acţiunii în aşa fel încât inamicul să înţeleagă că o eventuală angajare a forţelor proprii i-ar aduce mai multe pierderi decât acceptarea situaţiei create şi cedarea voinţei adversarului. Aceasta ţine de strategia indirectă şi reprezintă, de fapt, o întoarcere la arta militară a Antichităţii timpurii şi a Evului Mediu târziu.

Toate celelalte mijloace – de comunicaţii, de transport, de comandă şi control – se supun unei astfel de strategii. Ea nu este singura, pentru că, potrivit teoriei vremii, confruntarea din spaţiul de luptă, din teatrul operaţional se duce în principal prin lovitura frontală, în care contează masa de manevră, puterea de foc, viteza de pătrundere şi capacitatea de a dezvolta ofensiva în adâncime. Pentru cel care se apără o foarte mare importanţă o au fortificaţiile, sistemul de baraje şi obstacole, sistemul de foc, contraatacurile şi contraloviturile.

Arma cu repetiţie manuală şi mitraliera, puterea de foc a artileriei şi fortificaţiile de campanie au impus, în primele decenii ale secolului al XX-lea şi îndeosebi în primul război mondial, o anumită conduită a infanteriei în luptă. Din păcate, infanteria nu a acţionat de la început în limitele cerute de sistemul de foc, de noile mijloace – în special de artileria de câmp şi arma-

mentul cu tragere rapidă –, ceea ce a dus la foarte multe pierderi şi, în cele din urmă, la stabilizarea fronturilor.

Acest lucru s-a repetat cumva, pe unele fronturi, şi în cel de al doilea război mondial. Avem în vedere trecerea Prutului de către armata română, luptele din capul de pod de la Ţiganca, atacul vânătorilor de munte în Caucaz, bătălia Stalingradului etc. Numai că, în cel de al doilea război mondial s-a impus cuplul tanc-avion şi acţiunile bazate pe pumnul de fier date de aceste mijloace.

Primul război mondial se caracterizează printr-o psihologie inflamantă, printr-o impetuozitate aproape mistică a angajării. Francezii atacau la baionetă la 400 de metri, la fel şi românii. Se traversau în salturi barajele de artilerie, se ataca frontal, cu toată forţa de care dispuneau unităţile. În aceste condiţii, aproape că nici nu poate fi vorba de tactică sau de strategie.

În pofida studiilor teoretice, a şcolii franceze şi a celei germane, a experienţei ruseşti din vremea unor mari generali, războiul se prezenta ca o uriaşă „ciomăgeală" prin foc, ca o încăierare fără limite şi fără rezerve.

Nemţii erau superiori în artilerie grea şi mitraliere, iar acest lucru, cel puţin în prima parte a războiului, s-a făcut serios simţit. Forţele germane erau precedate de subunităţi de recunoaştere, iar focul lor era strict coordonat cu acţiunile infanteriei. O dată stabilit contactul cu inamicul, artileria germană începea să bombardeze masiv poziţiile inamice. Consumurile de muniţii şi alte materiale erau foarte mari şi, de aceea, angajarea forţelor pe mai multe fronturi au dus la prelungirea nebănuită a războiului.

Aproape acelaşi lucru s-a întâmplat şi în cel de al doilea război mondial. Numai că, de data aceasta, războiul poziţional a cedat locul războiului de mişcare.

Din octombrie 1914, frontul s-a stabilizat pe o durată de 41 de luni. Această perioadă se caracterizează prin superputerea focului. În acest timp (dar pentru foarte scurtă perioadă în istorie) puterea focului a fost mai mare decât cea a şocului. O mitralieră putea ţine în loc un pluton şi chiar o companie. Frontul devenise un zid de foc.

Aceasta, pentru simplul motiv că tancul nu fusese încă inventat. Infanteriştii atacau ca în perioada romană: pe jos şi fără nici un fel de protecţie (în afara unei căşti fragile, greoaie şi incomode). Chiar dacă infanteriştii reuşeau să străpungă linia frontului, ei nu puteau înainta mai mult de 30 km într-o zi.

Primul război mondial estre războiul celor 400 de metri între tranşee. În acest spaţiu al nimănui se aflau însă numeroase obstacole /reţele de sârmă ghimpată pe mai multe rânduri de pari, arici, capre şi tot felul de alte obstacole pe care artileria nu le putea rupe, ci doar învălmăşi şi completa cu pâl-

nii de obuze uneori de netrecut. Cei 400 de metri deveneau un infern, dar soldatul era nevoit să-i străbată cu sau fără protecţia artileriei proprii. Despre ce tactică mai putea fi oare vorba într-o astfel de încleştare? În afara prezenţei focului care ucide la distanţă, ce altă deosebire mai era între războiul începutului secolului al XX-lea şi încleştarea de la Maraton?

Germania s-a angajat mai târziu în folosirea tancurilor. De aceea, în finalul primului război mondial, ea a fost nevoită să joace o ultimă carte privind tactica infanteriei, după ce, la începutul războiului, datorită incontestabilei sale superiorităţi în artilerie (îndeosebi în artilerie de calibru mare), pusese pe rol o tactică deosebită privind folosirea acestei arme.

De altfel, tratatul de Brest-Litovsk prin care Rusia a ieşit din război, datorită problemelor sale interne grave, a permis transferul pe frontul de vest a mai mult de 800.000 de oameni. Aceştia urmau să fie introduşi în luptă înainte de a sosi în teatru forţele americane.

Începutul anului 1918 era din nou o perioadă favorabilă Germaniei în ceea ce priveşte efectivele. Trupele aduse din Est aveau o valoare morală discutabilă. De aceea, ele erau folosite în eşalonul doi.

Tactica bombardamentului prealabil masiv urmat de atacul cu mase mari umane a eşuat mereu şi, de aceea, trebuie găsită o nouă tactică, adaptată mai bine la condiţiile concrete ale luptei. Această nouă tactica avea trei caracteristici importante:

1. Acţiunile se desfăşurau în secret, deci deplasările şi realizarea dispozitivelor se făceau numai pe timp de noapte. Artileria nu făcea decât vreo câteva reglaje prealabile, iar aviaţia era dispersată. Pentru atacul din 21 martie 1918 s-au deplasat 50 de divizii cu artileria corespunzătoare şi o sută de escadrile fără să atragă atenţia asupra viitoarei zone de atac. Atacul a fost declanşat prin surprindere, cu o foarte scurtă pregătire de foc

2. Dispersarea şi iniţiativa concretizate prin precedarea atacului de grupe de militari selecţionaţi, zise *stosstruppen* (trupe de şoc), care, exploatând surpriza şi violenţa focului de artilerie atacau prin surprindere, în grupuri mici, foarte bine înarmate, inclusiv cu pistoale mitralieră. Aceste trupe foloseau procedeul acţiunilor prin infiltrare şi nu atacul frontal, ceea ce era realmente o surpriză, pentru că, timp de trei ani, nu se practicase decât atacul frontal.

Înapoia acestor elemente de şoc acţionau alte forţe, clasice, stabilite dinainte pentru astfel de misiuni.

Această tactică le-a adus nemţilor, începând cu martie 1918, unele succese.

Pe Frontul de Vest, manevra strategică se reducea la realizarea grupărilor de forţe, a concentrărilor de artilerie, la fortificaţii şi la atacul frontal.

Pe frontul românesc, manevra strategică includea, între altele, transportarea, pe calea ferată şi pe jos, a unor mari unităţi de pe frontul Carpaţilor pe cel al Dunării sau în Dobrogea şi invers. Într-o astfel de împrejurare a luat loc manevra de la Flămânda.

Pe frontul din Transilvania, Armata Română se afla în plină ofensivă, realizând pătrunderi între 40 şi 120 km. Este adevărat, aceste pătrunderi erau pe direcţii, discontinui, iar grupările de forţe nu aveau puternice legături de cooperare ş, dacă nu se luat temeinice măsuri de asigurare a flancurilor sau de atingere a unui aliniament favorabil, puteau fi contraatacate şi separate unele de altele, mai ales că Armata 9 Germană era în marş spre frontul din Transilvania, pentru a trece la ofensivă.

Situaţia se complicase însă şi pe frontul românesc de sud, de la Dunări şi din Dobrogea. Forţele române pierduseră Turtucaia, iar Armata 3 Bulgară se afla în ofensivă în Dobrogea, Corpul 3 Rus neintrând încă în dispozitiv.

În aceste condiţii, comandamentul român a hotărât să oprească ofensiva pe frontul din Transilvania (exact aşa cum a dorit Armata 9 Germană) şi să treacă la ofensivă pe frontul din sud, folosind în acest scop, o manevră complexă, care să oblige Armata 3 Bulgară să lupte pe două fronturi.

La 2 septembrie 1916, Marele Cartier General Român, la conferinţa de la Periş, şi-a însuşit propunerea generalului Aversecu şi l-a numit pe acesta comandant al Armatei 3 care trebuie să constituie forţa principală în cadrul operaţiei (manevrei) de la Flâmânda.

Comandamentul român a constituit, pentru a rezolva situaţia de pe frontul Dunării, Grupul de Armate de Sud constituit din Armata 3 Română şi Armata de Dobrogea. Comandantul acestui grup de armate a fost numit Generalul Averescu. Misiunea acestui grup era să treacă la ofensivă împotriva grupării inamice din Dobrogea pentru a o nimici.

În acest scop, Armata 3 (Diviziile 10, 16, 18, 21 şi 22 Infanterie şi 1 Cavalerie) trebuie să treacă Dunărea în sectorul Flămândă (25 km N-E Giurgiu), la aproximativ 140 km înapoia frontului Dobrogea, şi să atace din spate Armate 3 Bulgară, concomitent cu un atac desfăşurat de Armat de Dobrogea pe stânga, adică pe la flancul drept al Armatei 3 Bulgare. În aceste condiţii, s-ar fi realizat încercuirea Armatei 3 Bulgare şi s-ar fi rezolvat problema frontului de sud.

Diviziile 10 şi 21 urmau să treacă, pe ambarcaţiuni, la sud de Dunăre, realizând un cap de pod, să se construiască podul (celelalte divizii trecând pe pod). Diviziile 10, 21 şi 22 Infanterie şi Divizia 1 Cavaleria, în eşalonul întâi, urmau să atace pe direcţia Flămânda Akadâlnar, acoperite de Divizia

18 Infanterie care ataca de-a lungul Dunării. În acest timp, Divizia 16 Infanterie trebuia să ia oraşul Rusciuk, iar Divizia 9 Infanterie să fie adusă din Dobrogea, în eşalonul doi. Cele două grupări de forţe (Armata 3 şi Armata de Dobrogea) urmau să realizeze joncţiunea pe aliniamentul Silistra, Kurbunar, Bazargic.

Operaţia s-a declanşat în dimineaţa zilei de 18 sepembrie ora 03.00 şi a surprins total inamicul. Divizia 10 Infanterie a început forţarea Dunării în dreptul localităţii Flămânda pe ambarcaţiuni şi a realizat capul de pod. Construcţia podului de pontoane a început la orele 05.00 şi s-a încheiat la orele 19.00. Inamicul a bombardat cu aviaţia şi artilerie pontonierii români şi forţele din capul de pod. Operaţia se derula însă conform planului. Din păcate, această operaţie a fost pur şi simplu oprită la 19 septembrie, pentru că s-a înrăutăţit vremea. Furtuna de pe Dunăre a rupt podul de pontoane, ploile au desfundat drumurile şi au făcut un calvar manevra artileriei şi, în plus, pe frontul din Transilvania, Armata 9 Germană a trecut la ofensivă.

Abandonarea operaţii, după ce două divizii trecuseră deja Dunărea, a fost o greşeală. Dacă o astfel de operaţie era continuată, ea ar fi dus, fără îndoială la scoaterea din luptă a Armatei 3 Bulgare şi la rezolvarea, cel puţin temporară, a situaţiei de pe frontul de sud, înlesnind acţiunile aliaţilor la Salonic. Şi atunci, probabil, ar fi devenit problematică şi ofensiva Armatei 9 Germane. Dar vrând-nevrând, comandamentul român a făcut jocul acestei armate.

Pentru arma militară, manevra de la Flămânda, mai ales în primul război mondial, cramponat în fortificaţii şi în tranşee, a reprezentat o soluţie ingenioasă , care ar putut duce la răsturnarea situaţiei strategice de pe frontul românesc.

În acelaşi spectru se înscrie şi ofensiva Armatei 2 Române de la Mărăşti din 11-17 iulie 1917. Ea s-a declanşat într-o fâşie de 35 km, având un sector de rupere de 13 km. S-a pătruns 20 de km în 7 zile. Din păcate, şi această operaţie a fost oprită când era în plină desfăşurare.

Forţa mecanizată

Principalii teoreticieni (şi practicieni) ai forţei mecanizate din această perioadă au fost britanicii John Frederick Charles Fuller şi Lieddell Hart, austriacul von Eimannsberger, francezii Etienne şi de Gaule şi germanul Guderian. Într-un fel, toţi provin din spiritul tehnic al începutului de secol – el însuşi rezultat al procesului de construirea societăţii de tip industrial –, care trebuia să se transfere şi în filosofia acţiunilor militare, a războiului. Influenţa factorului economic asupra celui militar se exercită, de data aceas-

ta, mulat mai puternic şi mai direct decât în trecut. La urma urmei, o sigură judecată asertorică este suficientă pentru a ilustra acest adevăr: *tancul provine din tractor, nu tractorul din tanc*.

John Frederick Charles Fuller (1878-1966), unul dintre împătimiţii susţinători ai blidatelor în luptă, a participat la Războiul Burilor. În 1916, el devine Chef General Stafii Officer al Corpului de tancuri, structură nou înfiinţată, fără să se ştie prea multe, la acea vreme, despre potenţialul ei. El a organizat, în 1917, la Cambrai (Franţa), un atac-surpriză care se consideră a fi prima angajare a blindatelor.

Fuller este unul dintre primii partizani ai forţei mecanizate. În 1936, a fost invitat de Hitler să asiste la manevrele armatei germane în care, evident, se foloseau masiv tancuri. Având în vedere că, în cele din urmă, Fuller devine membru al partidului fascist din Anglia, este posibil ca Hitler să fi beneficiat de o consultanţă substanţială din partea acestuia, care era unul dintre marii specialişti, în ceea ce priveşte folosirea blindatelor în războiul de mişcare.

Forţa mecanizată reconstruieşte, pe baze noi, filosofia războiului de mişcare, a mobilităţii. Este unul dintre momentele de răscruce în ceea ce priveşte schimbarea fizionomiei câmpului de luptă, începută în primul război mondial şi ajunsă la apogeu în cel de al doilea.

Fuller scrie numeroase lucrări. Semnificativă în domeniul forţei mecanizate este opinia sa în legătură cu influenţa pe care o exercită tancurile asupra tacticii şi strategiei.

El face observaţia pertinentă că tactica, sau arta mişcării oamenilor înarmaţi pe câmpul de bătaie, se schimbă în funcţie de armamentul din înzestrare şi de mijloacele de transport folosite. Orice armă nouă sau perfecţionată, orice metodă nouă sau îmbunătăţită de mişcare modifică în mod corespunzător arta războiului. El susţine că introducerea tancului revoluţionează complet această artă, deoarece:

- creşte mobilitatea, tancul asigurând substituirea forţei musculare cu cea mecanică;
- sporeşte securitatea, folosind blindajul pentru pararea efectului gloanţelor;
- sporeşte puterea ofensivă, multiplică puterea distructivă a armelor, în sensul că accelerează aprovizionarea cu muniţii.

Tancul permite luptătorilor să folosească armamentul de pe o platformă mobilă protejată de un scut fix. Este un ideal al antichităţii. El a generat multe acţiuni şi multe stratageme, inclusiv povestea calului troian din care s-

a născut celebra expresie: *Timeo Danaos et dona ferentes*. (De greci să te păzeşti şi atunci când vin cu daruri).

Strategia se articulează pe comunicaţii. Până la apariţia tancului, acestea erau constituite din drumuri, căi ferate , cursuri de apă şi canale. Introducerea unui vehicul tot-teren, tanc sau tractor, pe benzină a dezvoltat comunicaţiile, astfel încât acestea acoperă 75% din teatrul de operaţii.

O dată cu introducerea acestor vehicule, uscatul a devenit la fel de accesibil ca suprafaţa mării, multiplicându-se nelimitat şansele victoriei. Oricare principiu de conducere a războiului devine aplicabil într-un asemenea teatru.

Teoria pricind tactica folosirii tancurilor s-a fondat, la început, pe armonizarea puterii lor cu metodele de luptă existente, cu tactica infanteriei şi cu cea a artileriei.

Tancul, care diferă substanţial de tot ce a existat înaintea lui, pe măsură ce se va perfecţiona, va modifica fundamental teorie tacticii luptei. Autorul susţine că s-ar putea ca, în viitor, infanteria să devină mai întâi un auxiliar al blindatelor, apoi o armă inutilă.

Desigur, supoziţiile lui Fuller n-au fost şi nu sunt confirmate în totalitate, dar nici nu au fost infirmate vreodată. E drept, infanteria a continuat şi va continua să existe, în pofida mutidimensionării spaţiului de luptă, iar tancurile, după apogeul pe care l-au atins în cel de al doilea război mondial, continuă să se dezvolte şi să aibă, pe câmpul de luptă, rolul cavaleriei de odinioară (e drept, împărţit cu elicopterele şi cu celelalte maşini de luptă mai mult sau mai puţin blindate). Însă, fără nici o îndoială, tancurile, sprijinite masiv de aviaţie şi de motorizarea infanteriei, au reînviat războiul de mişcare.

Un alt susţinător convins al forţei mecanizate, membru al Tinerei şcoli care acţiona în acest sens, este britanicul **Basil Liddell Hart** (1895-1970), istoric de mare valoare. Scrie două lucrări importante despre cele două războaie mondiale şi una, intitulată *Strategy*, prin care demonstrează că una dintre cheile victoriilor marilor căpitani din toate timpurile o constituie strategia acţiunilor indirecte. Meritul este cu atât mai mare cu cât, pe vremea aceea, era la modă atacul frontal.

Acţiunile indirecte, manevrele adânci de întoarcere, cele de separare a forţelor etc. sunt modalităţi prin care inamicul este pus în imposibilitatea de a-şi folosi întregul potenţial. El se întoarce, într-un fel, la afirmaţiile lui Sun Tzî, precizând că perfecţionarea strategiei constă în obţine o decizie fără o luptă serioasă. Istoria furnizează numeroase exemple potrivit cărora, o astfel de strategie, beneficiind de condiţii favorabile, ay dus la rezultate deosebite. El citează campania lui Cezar la Ilerda, pe cea a lui Cromwell la Preston, pe

cea a lui Napoleon la Ulm, încercuirea armatei lui Mac-Mahon de către Moltke la Sedan, precum şi manevra prin care Guderian, în 1940, a întors aripa stângă a Aliaţilor, în Belgia.

Avantajele strategiei acţiunilor indirecte, ale strategiei indirecte sunt nemăsurate. „Să presupunem că un strateg are puterea să obţină o decizie prin mijloace militare. (…) În consecinţă, scopul său veritabil nu va fi atât acela de a căuta bătălia, cât acela de a căuta o situaţie strategică atât de avantajoasă încât, chiar dacă o astfel de strategie nu determină prin ea însăşi decizia, urmarea ei prin bătălie va permite în mod sigur să se ajungă aici. Cu alte cuvinte, obiectivul strategiei este dislocarea: consecinţa va duce fie la disoluţia forţelor inamice, fie la ruptura sa mai uşoară în luptă. Disoluţia poate să implice într-o anumită măsură lupta, dar fără ca o astfel de luptă să aibă caracterul unei bătălii.“[173]

În continuare, Liddell Hart se întreabă cu poate fi o astfel de disoluţie strategică? Şi tot el precizează că, în sfera fizică sau „logistică“ această disoluţia va fi rezultatul unei mişcări care produce următoarele:

- bulversează dispozitivul inamic şi, obligându-l să-şi schimbe brusc frontul, dislocă distribuţia şi organizarea forţelor sale;
- divizează forţele inamicului;
- pune în pericol aprovizionarea acestuia;
- ameninţă căile pe care inamicul se poate retrage în caz de nevoie pentru a-şi reface forţele, fie în bazele de pe teatru, fie în propriul teritoriu.

Este limpede că, pentru a obţine astfel de efecte, ai nevoie nu numai de o gândire strategică superioară şi de o experienţă pe măsură, ci şi de mijloace corespunzătoare. Iar blindatele permit astfel de acţiuni în forţă şi surprinzătoare. Tot ele creează şi acel *efect psihologic* care face parte din strategia acţiunilor indirecte.

La urma urmei, totul ţine de adaptare. „În război, ca şi în viaţă, adaptabilitatea este regula care determină supravieţuirea, războiul nefiind altceva decât o formă concentrată a luptei omului împotriva mediului său.“[174]

Cel mai eficient dintre susţinătorii forţei blindate este **Heinz Guderian** (1888-1954). În 1937, el publică *Achtung Panzer* şi propune realizarea unei importante forţe blindate, care îşi arată roadele în invadarea Poloniei şi a Franţei. Forţa blindată a lui Guderian este, de fapt, o combinaţie tanc-avion. Aceasta, este, de altfel şi partea cea mai substanţială a celui de al doi-

[173] Basil Liddell Hart, STRATEGY, London, 1960, în Gérard Chaliand, *Op. cit.*, p. 1175.
[174] *Ibidem*, p. 1176.

lea război mondial. De fapt, este vorba de un trinom: tanc-avion-submarin. La baza acestui trinom se află însă o puternică economie specifică societăţii de tip industrial, adică o imensă capacitate de a genera resurse.

Guderian priveşte blindatele nu doar ca forţă de izbire, care sfărâmă reţelele de sârmă ghimpată şi spulberă tranşeele, nu ca monştri de la Cambre şi Amiens, care au creat „teroarea tancurilor", de unde se consideră că se trage înfrângerea nemţilor de la 4 august 1918. Unii – spune Guderian – văd în ofensiva blindatelor o masă enormă de tancuri, în formaţii strânse, care calcă totul sub şenile. Cei care aveau o astfel de opinie au creat, cu privire la atacul cu tancuri, o imagine potrivit voinţei şi dorinţei lor. Este o imagine unilaterală, prin care forţa tancurilor constă în tăvălugirea spaţiului de luptă, ceva în genul acţiunii armatelor călare ale popoarelor nomade de odinioară. Se face puţin caz de armamentul de pe tanc. Dar, atacului cu tancuri i se opune o apărare cu numeroase tunuri antitanc, cu obstacole de tot felul, cu mijloace de orbire a echipajului etc. Din această imagine înşelătoare, spune Guderian, se trage concluzia că atacul cu tancuri nu are nici o şansă. El preciza că tancurile – cu condiţia să fie corect angajate – constituiau, la ora aceea, cea mai bună armă ofensivă a forţelor terestre. El examinează în continuare caracteristicile principale ale tancului privind blindajul, mobilitatea şi focul.

În primul război mondial, după atâtea confruntări eşuate şi pierderi imense, Aliaţii au căutat şi o altă soluţie: artileria de asalt, adică tancurile. Nu se ştia însă foarte precis cum să fie folosite acestea în raport cu infanteria. În septembrie 1916, vreo 60 de tancuri din primele modele Mk I se aflau în Franţa. Ele fuseseră transportate din Marea Britanie ambalate ca şi cum ar fi fost nişte tancuri (rezervoare) uriaşe (de unde le vine şi numele), iar Comandamentul englez conta pe ele pentru relansarea bătăliei de pe Somme. Pe data de 15 septembrie 1916, se aflau la dispoziţie doar 48 de tancuri care urmau să fie repartizate pentru patru corpuri de armată, adică 12 divizii. Două dintre aceste divizii au primit câte zece tancuri; şase doar câte două, celelalte câtre trei sau patru.

Unele dintre aceste tancuri au fost lovite de artilerie, altele oprite cu trunchiuri de copaci etc. Oricum, deşi s-au folosit tancuri, înaintarea a fost doar de 1200 de metri, iar pierderilor foarte mari. Totuşi, Divizia 41, care primise zece tancuri, a reuşit să înainteze 3 km, depăşind satul Flers. Divizia de Gardă, care avea tot zece tancuri, a avansat 2.600 metri. Constatarea este foarte interesantă: fiecare divizie a înaintat proporţional cu numărul de tancuri primite.

Din 48 de tancuri , au atacat 21. Dintre acestea au fost distruse 11 (10 de către artileria inamică prin trageri directe). Divizia 41 primise 10 tancuri

pentru că era tânără şi nu avea experienţa războiului. Ea a atacat pe un front de 1.300 de metri.

Opinia germană în legătura cu folosirea tancurilor era defavorabilă.

La 16 aprilie 1917 au fost angajate 132 de tancuri Schneider în bătălia de pe platoul Craonne pe un front de 40 de kilometri. Dintre acestea, 57 au fost incendiate şi 12 au suferit avarii care le-au făcut irecuperabile. Doar o treime dintre aceste tancuri au fost realmente utile. S-a constatat totuşi că pierderile în infanterie au fost inferioare celor din atacurile fără tancuri.

Pe date de 5 mai 1917, au fost angajate, la Moulin de Lafaus (Moara Lafaux) 16 tancuri Saint-Chamond, cu cutia blindată de două ori mai lungă decât şenilele. Dintre acestea, 15 au fost distruse sau au rămas lipite de prima tranşee germană.

Susţinătorii tancului au rezistat criticilor şi au ajuns la următoarele concluzii:

Tancurile trebuie să fie utilizate în masă pe un front limitat, astfel încât să fie prea multe ţinte pentru artileria inamică cu trageri prin ochire directă, iar armamentul de pe tanc să vizeze cu predilecţie această artilerie;

Tancul enorm, cu echipaj numeros şi arme de cazemate, este o eroare, întrucât reprezintă o ţintă sigură pentru artileria inamică. Trebuie construite tancuri uşoare de 7 tone şi tancuri de talie mică, mai bine protejate cel puţin în partea din faţă, dar dotate cu o capacitate de trecere comparabilă cu cea a tancurilor grele. O mică turelă unde va fi amplasată o mitralieră sau un tun scurt va înlocui armele de cazemată. Fiecare tanc trebuie să fie urmat îndeaproape de câţiva infanterişti pe care-i protejează, dar care, la rândul lor, îl ajută semnalându-i punctele de rezistenţă ale inamicului.

Generalul Estienne a avut mai mult succes decât camarazii săi britanici. Încercările prototipului F.T. 17 au început în martie 1917. Pe 31 decembrie, ieşeau de pe bandă 83 F.T. Pe 31 mai 1918, 21 de tancuri au fost destinate să sprijine infanteria în bătălia din Pădurea Retz, cel mai greu teren pentru blindate.

În urma acestei acţiuni favorabile (trai tancuri luptau încă la căderea nopţii), s-a intensificat producţia. Până la armistiţiu, au fost livrate 3.177 şi, deşi s-au pierdute câteva sute în luptă, a fost totuşi posibilă dotarea armatei britanică cu aproape 200, şi crearea corpului blindat american cu 218 asemenea mijloace. Italia a cerut 4 exemplare F.T pe care le-a copiat sub denumirea de Fiat 3000-L5/21.

Prezenţa suficientă a tancurilor pe câmpul de luptă a adus unele schimbări în tactica angajării, folosindu-se „efectul de masă“ al cestor blindate, atât ca factor psihologic (moralul ceda în faţa acestor mijloace) , cât şi ca mijloc de distrugere eficient.

Numărul tancurilor nu a permis o contraofensivă generală pe Frontul de Vest. Între 14 iulie şi 24 octombrie, atacurile s-au desfăşurat când la Est, când la Nord-Vest, când pe centru, slăbind continuu apărarea inamică. Începând cu 24 octombrie,inamicul nu mai dispunea de nici un fel de rezerve. Progresiunea s-a continuat pe tot frontul, de la mare până la Verdun. Avansul cel mai rapid a avut loc în ultimele 18 zile de conflict şi a însemnat şaizeci de kilometri. În această perioadă a acţionat şi aviaţia.

Tactica nu ajunsese la acţiuni rapide, în primul rând datorită insuficienţei mijloacelor blindate şi aviaţiei, dar şi mentalităţii în care se ducea războiul.

Forţa navală

Se poate spune că n-au existat bătălii navale importante, în sensul modern al noţiunii, înaintea conflictului ruso-japonez de la începutul secolului al XX-lea. Bătălia de la Tsushima din 27 mai 1905 între escadrele lui Zihivi Petrovici Rozdestvenski şi Heihachiro Togo este cea care va marca arta militară navală din această perioadă. Flota baltică rusă, compusă din 8 crucişătoare şi 12 cuirasate, a ajuns la locul bătăliei după şapte luni de navigaţie fără escale, prin trei oceane, ocolind Africa şi Indochina, cu oamenii obosiţi şi moralul afectat. Pe deasupra, această escadră nu era omogenă. Avea doar cinci cuirasate moderne şi o mulţime de nave perimate cu viteză foarte mică (8 noduri), armament diversificat şi lipsit de performanţă şi blindaj foarte slab. Flota japoneză era dotată cu nave performante (31 crucişătoare şi cuirasate), cu o viteză de 16 noduri, cu armament în turele rotative, fabricate în Marea Britanie, dar nu avea experienţa războiului.

Lângă insula Tsushima, amiralul Togo, care se găsea la Pusan (Coreea), a zărit flota rusă. El a intuit că flota respectivă va trece pe aici şi s-a poziţionat în spaţiul cel mai favorabil. Flota rusă naviga pe la sud-sud-vest de insulă, urmărind să ajungă la Vladivostok, întrucât găsise Port Arthurul ocupat.

Cele două flote s-au poziţionat în linie la 6.200 de metri.

Datorită tehnicii noi şi antrenamentului intens al artileriştilor, japonezii au scufundat majoritatea navelor importante ale flotei ruseşti. A fost o victorie a superiorităţii tehnice şi manevrei simple care va intra în tactica navală sub denumirea de „manevra în T“, „barare în T“ sau „atac în T“. Această manevră era posibilă datorită vitezei mai mari şi manevrabilităţii superioare, precum şi turelelor rotative. Vasele ruseşti *Oslabia, Suvorov, Alexandru al III-lea, Borodino* şi *Orel* au fost scufundate prin astfel de ma-

nevre. La căderea nopţii, torpiloarele japoneze au mai scufundat patru vechi cuirasate ruseşti din coada liniei de luptă.

De la acea bătălie s-a creat, în lupta navală, o adevărată obsesie pentru manevra denumită „baraj în T“, „bararea în T“ sau „atac în T“[175], care era un apanaj al flotei rapidă şi cu putere de foc mare.

De aceea, după 1905, a început o adevărată cursă pe două planuri: a) creşterea vitezei, concomitent cu puterea maşinii, lungimea navei şi grosimea blindajului; b) dotarea cu armament de calibru mare.

Această tendinţă a făcut să dispară repede navele de mare tonaj introduse în înzestrare între 1905 şi 1914. Spre exemplu, nava *Dreadnought*, care a fost pusă pe cală doar la 126 de zile după Tsushima, avea: 10 piese principale în cinci turele (în loc de 4 în 2 turele, cum se obişnuia la această clasă) şi viteza de 21,6 noduri.

Unificarea artileriei principale va duce, în 1912, la un sistem de conducere centralizată a focului.

Bătălia navală de la Jutland, de la 31 mai 1916, singura bătălie importantă din primul război mondial dintre flotele de suprafaţă, s-a desfăşurat sub forma unor înfruntări succesive jenate de ceaţă şi de fum. Ea nu a adus însă nimic nou în ceea ce priveşte tactica navală.

Crucişătoarele uşoare sau navele de mărfuri înarmate (denumite crucişătoare auxiliare) atacau traficul de mărfuri în zone îndepărtate. Războiul corsarilor a fost folosit de Germania şi în prima şi în cea de a doua conflagraţie mondială, ca strategie indirectă, pentru a slăbi forţa aliaţilor.

Acest război n-a avut totuşi rezultatele scontate. A dus doar la perfecţionarea a ceea ce se va numi „cuirasatul de buzunar“.

În aceste războaie s-au evidenţiat torpiloarele şi contratorpiloarele. Primul torpilor a fost lansat la apă de Marea Britanie. Acest lucru se producea în 1877. Vasul se numea *Lightning* şi era înarmat cu torpile de tip Whitehead. Însă „Noua Şcoală“ din Franţa a manifestat, începând cu 1880, o adevărată pasiune pentru astfel de nave torpiloare. Ea considera (desigur, exagerat) că torpila face inutil tunul, întrucât are viteză mare, acţionează în apă şi e greu să fie interceptată şi distrusă. Presa a făcut, în perioada aceea, elogiul torpilei, considerând-o armă cu totul miraculoasă, David contra lui Guliat etc….

[175] Manevra în T (atacul în T, barare în T) reprezintă o acţiune tactică specifică navei care constă în poziţionarea rapidă a focului perpendicular pe drumul navei care este atacată. Această manevră era foarte eficientă pe vremea când navele nu dispuneau de turele rotative. Dar şi după ce au fost dotate cu astfel de turele, manevra de acest tip se folosea, depinzând, în principal de viteza şi manevrabilitatea navei şi de măiestria comandantului.

Împotriva torpilorului a apărut, natural, contra-torpilorul. Aceste era un vas uriaş înarmat cu tunuri cu tragere rapidă şi proiectoare care să fie folosite noaptea. Clasa T.150 germană este un contratorpilor din 1908. Caracteristicile acestei nave erau următoarele: deplasament – 567-681 tone; armament – 2 tunuri de 88 mm, 2 mitraliere, 3 tuburi lans-torpile; viteza maximă – 30 noduri. El era destinat să lupte împotriva torpiloarelor de 80 – 250 tone.

În 1914, Franţa dispunea de 59 contra-torpiloare, Marea Britanie de 119, Statele Unite de 20, Italia de 20, Rusia de 79 (o mare parte dintre ele vechi), Germania de 73 şi Austria de 7. Ele îndeplineau în general misiuni de protecţie.

Acţiunea tactică a submarinelor era simplă. Ele atacau nave comerciale izolate, la suprafaţă cu tunurile sau cu torpile (aveau două sau patru). Mai târziu, acestea au devenit arme foarte periculoase împotriva convoaielor.

Au fost luate rapid măsuri de protecţia a convoaielor şi a de apărare antisubmarin, ceea ce a făcut ca, în primul război mondial, pierderile să se reducă de la 750.000 de tone în 1917 la 340.000 de tone în 1918. Punerea la punct, în 1920, a sistemului ASDIC (Allied Submarine Detection) a redus valoarea submarinelor. Mai mult, Tratatul de la Versaiiles a interzis Germaniei să fabrice submarine. În 1939, Germania a denunţat acest tratat, dar nu a avut timpul necesar să fabrice un număr foarte mare de submersibile, în timp ce navele comerciale de suprafaţă au devenit mult mai rapide. Totuşi, protejaţi cumva de Tratatul de la Versailles, occidentalii nu au luat toate măsurile pentru realizarea unor suficiente nave de protecţie a convoaielor comerciale.

Forţa aeriană

Nu s-ar spune că, la începutul secolului al XX-lea, avionul reprezenta cu adevărat o forţă aeriană. Exprima însă o idee şi un ideal. În timpul războiului, ele a sărit peste mai multe etape, devenind un mijloc de luptă rapid, foarte mobil, greu de contracarat şi deschizător de drumuri.

Misiunile pe care le îndeplineau avioanele atunci, la început de secol, nu erau foarte numeroase şi nici foarte complexe. Se limitau la recunoaşteri şi, eventual, la corectarea focului artileriei şi la bombardamente.

Timpul a trecut şi avionul a devenit dintr-o dată un util excepţional care, împreună cu tancul, au revoluţionat arta militară, incipient în primul război mondial, masiv, intempestiv, în cel de al doilea şi extrem de îngrijorător (după dezvoltarea aviaţiei strategice şi a componentei cosmice), în epoca postbelică.

Încă din primul război mondial, apare avionul de vânătoare. El face minuni în al doilea război mondial şi ridică arta aviatică pe culmi nemaivăzute în anii care au urmat.

Acrobaţia aeriană se dovedeşte a fi deosebit de eficientă nu doar la mitinguri, ci şi în luptă. După 1960, când s-au generalizat radarele de bord şi folosirea rachetelor aer-aer, s-a crezut că vremea tunurilor şi a mitralierelor de pe avioane a trecut. S-a revenit însă asupra acestui lucru.

În primul război mondial, piloţii germani – şi îndeosebi cei bavarezi – au practicat vânătoarea în echipă de cel puţin două aparate (unul care ataca, altul care-l proteja pe cel care atacă). Sistemele de atac aerian, numărul avioanelor, concepţia de întrebuinţare trebuiau să ducă la supremaţia aeriană. Până la războiul din Golf din 1991, ea nu a fost niciodată realizată pe deplin.

De aceea, atât în primul, cât şi în cel de al doilea război mondial, supremaţia aeriană s-a constituit într-un factor relativ şi dinamic (în sensul că ea s-a realizat pentru o perioadă de timp acolo unde era nevoie) care a avut efectul surprizei tactice şi chiar strategice.

Aviaţia a fost folosită, de asemenea, pentru cercetare, recunoaştere, dirijarea focului artileriei, transporturi rapide, curierat, dirijarea focului artileriei, observarea şi evaluarea efectelor bombardamentelor de aviaţie tactice şi strategice şi de artilerie, sprijin tactic etc.

O parte dintre avioane, aşa cum s-a spus, a intrat, încă din primul război mondial în ceea ce se numea pe atunci aeronautica navală.

5.8. Concluzii

Cu toate avioanele, tunurile, tancurile şi vapoarele voastre, tot noi, infanteriştii, trebuie să punem piciorul pentru a finaliza războiul. Un general britanic spunea că infanteristul este un luptător de adâncă singurătate. Chiar şi atunci când se află în lanţul de trăgători, vecinul său din dreapta sau cel din stânga sunt prea departe de el, fiecare îşi are treaba lui, iar el, luptătorul, se află singur în faţa inamicului (chiar dacă este împreună cu camarazii săi) şi trebuie să rezolve în mod creativ o mulţime de probleme grele. Din păcate, infanteriei îi sunt repartizaţi cei mai slabi oameni, pentru că elita tinerilor se duce la arme mai tehnice sau care nu necesită atâta efort şi atâta risc.

Acest lucru este valabil şi pentru armatele profesioniste de azi şi de mâine. Nu este cazul celor două războaie mondiale unde forţele terestre au dat imense jertfe pe toate fronturile. De aceea, strategiei terestre - pentru că există şi o astfel de strategie – i se acordă, în continuare, o atenţie specială.

În *Războiul de Secesiune*, începând din toamna anului 1862, la 18 luni după începerea ostilităţilor, pretextul luptei împotriva sclavagismului constituia o excelentă justificare pentru Nord, în timp ce Lincoln şi politicienii unionişti ştiau foarte bine că practica sclavagistă dispăruse din Sud, fără război. Pentru Confederaţie, nu era vorba de victorie, ci de obţinerea independenţei, care nu putea să fie realizată decât prin succese rapide şi decisive, determinând Nordul să accepte tratative. Pentru a realiza acest lucru, trebuia luat Washingtonul, capitala federală de decenii, care ar fi constituit un şoc moral ce ar fi adus guvernul Uniunii la masa negocierilor. De cealaltă parte, a fixa capitala Confederaţiei la Richmond (unde era ameninţată din nord şi din sud-est prin debarcare) a fost o eroare a politicienilor sudişti.

Teatrul de operaţii s-a limitat multă vreme la o zonă cuprinsă între Allaganies, ocean, Potomak şi Roanok.

Începând din 1863, cu ajutorul montagniarzilor din Vest şi datorită unei superiorităţi zdrobitoare în toate domeniile, trupele federale au atacat chiar inima Confederaţiei, au fragmentat-o şi au înfricoşat populaţia prin politica pământului pârjolit, apoi au asediat Richmond. Pentru Jefferson David şi Lee , continuarea luptei a devenit imposibilă. Şi astfel, la 9 aprilie 1865, se produce capitularea, iar la 14 aprilie este asasinat Lincoln, ceea ce reprezenta o ultimă lovitură pentru Sud. Pasiunile au fost foarte puternice. „Războaiele indiene“ se eşalonează după Războiul de Secesiune şi durează 30 de ani. Indienii au fost trataţi ca aliaţi ai rebelilor. Nici astăzi aceste sentimente nu s-au estompat…

Victoria de la Sadova din *războiul austro-prusac* a avut şi ea consecinţe strategice, chiar dacă unii apreciază că nu s-a ridicat chiar la acest nivel, ci doar la ceea ce Napoleon numea *marea tactică*. Meritul este al Statului Major Prusac. Moltke a ştiut să „ţină la respect“ aliaţii Austriei (folosirea aşa-numitelor *acţiuni secundare*) şi să acţioneze ferm pentru nimicirea, într-o singură bătălie (aici se vede influenţa lui Clausewitz) a armatei principale inamice pe un teatru ales în funcţie de facilităţile de transport pe calea ferată. Prusia, foarte abilă, a ştiut mai degrabă să câştige pacea decât războiul, cerând provincia Holstein, care se afla de doi ani la Austria, dar nu şi din Imperiul Austro-Ungar şi nici de la aliaţii săi, în special de la Bavaria. Germania îşi întregeşte teritoriile şi, începând cu 1871, se proclamă imperiu, oficializând deja ceea ce exista în realitate.

Pe plan strategic, în *războiul franco-prusac,* Prusia avea o superioritate netă prin: instruirea luptătorilor şi îndeosebi a rezerviştilor; mijloace de luptă moderne, îndeosebi artilerie; pregătirea minuţioasă a mobilizării şi

rechiziţionarea perfectă a cailor şi atelajelor; superioritate în transportul pe calea ferată şi în logistică; superioritate în comunicaţii (existenţa unor unităţi speciale care exploatau o reţea telegrafică); organizarea reparării căii ferate.

Pe plan politic, Franţa era complet izolată, Anglia îşi făcea iluzii cu privire la capacitatea industrială şi militară a Franţei, după al doilea Imperiu, Rusia era tributara Războiului Crimeii din 1812 etc.

Pe plan militar, strategia prusacă era simplă şi eficace şi se baza pe folosirea superiorităţii în efective şi în artilerie pentru a zdrobi rapid armata activă franceză, ulterior şi rezervele mobilizate. Luarea Parisului însemna lovitura de graţie dată moralului francez. Prima parte a acestui plan s-a realizat cu uşurinţă. In special capitularea de la Sedan a dus la capturarea împăratului, ceea ce putea reprezenta un atu în viitoarele negocieri, ca în Evul Mediu. Dar proclamarea republicii, trei zile mai târziu, a dus la dezamorsarea acestui gaj politic. Armata de Sedan a capitulat la 1 septembrie, cea de Strasbourg la 28 septembrie, şi cea de Metz la 27 octombrie. Esenţialul armatei active dispăruse în numai două luni de la declanşarea războiului şi o dată cu ea şi materialul de artilerie. Operaţia de importanţă strategică de a tăia liniile de comunicaţie inamice a fost şi ea, datorită lipsei de realism şi proastei conduceri, un eşec.

A urmat o strategie militară de uzură, dominată de unităţile prusace.

Iluzia „ridicării în masă", în locul unei armate permanente călită şi cu forţe solide, experimentate, bine înarmate şi bine comandate, propusă de Gambetta în 1869, continua să existe la unii. Se uita că, de fapt, în timpul Revoluţiei, Franţa a putut să lupte datorită vechilor luptători din trupele regale şi intervalului de timp necesar pentru formarea şi călirea voluntarilor. Dar cheia victoriei Prusiei s-a aflat în căderea Parisului.

Războiul ruso-turc din 1877-1878 viza strâmtorile. El a avut caracterul unor acţiuni de amploare limitată dar cu consecinţe strategice importante. Deşi ruşii au ieşit învingători (iar România şi-a obţinut independenţa de stat), proiectul rus a eşuat la Congresul de le Berlin, datorită opoziţiei marilor puteri europene şi îndeosebi a Angliei şi Austriei. În schimb, Rusia a primit în compensaţie Basarabia şi o parte din Armenia.

Problema strategică a *războiul ruso-japonez* ţinea de transporturi. Teatrul de operaţii se găsea, pentru Rusia, la o distanţă de 7.000 de kilometri, în linie dreaptă. În realitate, distanţa era mult mai mare. Căile de comunicaţii erau însă puţine, iar calea ferată transsiberiană nu satisfăcea în întregime, aşa cum s-a mai spus necesităţile de transport logistic şi pentru întărirea forţelor.

Într-un fel, cam aceeaşi problemă se punea şi pentru japonezi, având în vedere că, pentru transportul forţelor şi transporturile logistice pe continent, era nevoie de o îmbarcare, o traversadă şi o debarcare, operaţiuni foarte greoaie, care nu necesitau o adevărată flotă, ci şi numeroase porturi (chiar dacă, pe atunci, spaţiul coreean era teritoriu japonez). De aici, până în zona acţiunilor, mai erau de parcurs 1000-1600 km, în condiţiile unor căi ferate precare şi cu ecartament mărit.

De fapt, şi ruşii erau obligaţi să folosească transportul pe mare şi numeroase cargouri, întrucât capacitatea de transport a căii ferate transsiberiene era foarte scăzută. După bătălia navală de la Tsushima, a fost infirmat, pentru prima oară tradiţionalul dicton din marină potrivit căruia *este nevoie de multe nave, dar şi de mult mai multe generaţii pentru a crea o Marină demnă de acest nume.*

Rusia a tras învăţămintele cuvenite din dezastrul de la Tsushima şi în 1914, marina ei comercială era a şaptea din lume, cu un tonaj de 1.064.000 tone, dar şi singura care avea mai mult de jumătate dintre nave cu pânze.

Însă cea mai mare consecinţă strategică (şi politică) a acelor vremuri a fost aceea că a apărut o nouă mare putere care nu era nici europeană, nici albă:Japonia. Acest lucru a schimbat complet jocurile strategice din Extremul Orient şi din Pacific în ceea ce priveşte alianţele şi raporturile de forţe.

Războaiele din Balcani au relevat slăbiciunea armatei turce pe care, ulterior, nemţii, în virtutea planurilor pentru mai târziu, au ajutat-o să-şi modernizeze materialul şi să-i perfecţioneze pregătirea de comandament. Desigur, războaiele din Balcani au însemnat şi altceva: încheierea dominaţiei otomane în această zonă. Ele încheiau o etapă istorică. Consecinţele se vor manifeste însă multă vreme…

În *războiul din 1914-1918*, s-a dat adevărata măsură a dramatismului confruntării militare la graniţa dintre secole şi dintre tipurile de societăţi. Este vorba de primul război al societăţii de tip industrial care poartă amprenta unei revoluţii tehnice fără precedent.

Primul război mondial este, din punct de vedere al folosirii tehnicii şi amplorii teatrelor de operaţii, revoluţionar. Nici un alt război de până atunci nu a adus atâta inovaţie în ceea ce priveşte mijloacele de luptă şi folosirea lor. Franţa avea, în 1914, un număr de 300 de piese de artilerie grea. În 1918, a ajuns la 5.200, iar cel al pieselor de 75 mm, a căror bătaie era 11,4 km, la 5.600. Consumul de obuze era, în august 1917, în timpul ofensivei cu obiectiv limitat de la Verdun, de 3.000.000 de obuze, iar la 26 septembrie 1918, sunt trase 1.375.000 de proiectile de 75 mm, adică 25% din stocurile

anului 1914. Pierderile din primul război mondiale sunt cauzate, în proporţie de 67 % de artilerie (în conflictele precedente, acestea reprezentau doar 15 %) [176].

Cifre, cu câţiva ani înainte, inimaginabile ilustrează, indubitabil, această revoluţie tehnică. În 1914, spre exemplu, existau, în armata franceză, 2.000 de mitraliere, iar în 1918 cifra se ridica la 18.000, în timp ce numărul puştilor mitraliere (care nu existau în 1914) este de 48.000.

În 1918, divizia aeriană avea 370 avioane de vânătoare şi 230 bombardier, constituind o forţă teribilă. Nu exista nici un tanc în anul 1914, iar la sfârşitul războiului Franţa avea 3.400 (Petain ceruse guvernului să fabrice 3.500 tancuri Renault pentru începutul anului 1918). Se adaugă 88.000 de vehicule de transport motorizat în 1918, numeroase nave de luptă, precum şi crearea şi folosirea unor sisteme de transmisiuni moderne şi eficiente.

Desigur, nu se putea ca imensa revoluţie în mijloacele de luptă să nu influenţeze tactica şi strategia. De-a lungul războiului, acest lucru s-a produs din mişcare, în sensul că mereu s-au ivit surprize tehnice în teatrele de operaţii, iar ofensiva germană din 1918 a fost pregătită şi declanşată prin surprindere, ca procedeu tactic uman împotriva superiorităţii tehnice în blindate a adversarilor. Este adevărat că, pentru prima dată în istoria bătăliilor, se foloseşte manevra frontală de rupere, prin combinarea (întrunirea) acţiunilor artileriei, infanteriei, aviaţiei şi tancurilor. Se prefigurează încă de pe acum fizionomia celui de al doilea război mondial, bazat pe acţiuni în forţă de rupere, folosindu-se masiv artileria şi binomul tanc-avion. Guy Pedroncini citează Directiva nr. 5 din 12 iulie 1918, prin care Petain spune că „*surprinderea strategică va rezulta din modul în care va fi păstrat secretul operaţiilor. Surprinderea tactică va fi obţinută prin declanşarea atacului, fie printr-o pregătire de artilerie cu participarea aviaţiei de bombardament de scurtă durată dar violentă, fie fără pregătire, în favoarea acţiunii de rupere cu tancurile care vor deschide calea infanteriei şi artileriei.*“[177] Subliniind aceste lucruri, Guy Pedroncini se întreabă dacă nu cumva primul război mondial (Marele Război, cum îl numesc francezii) a fost unul care a aparţinut tacticii (război tactic) şi nu strategiei?

Întrebarea este justificată, iar răspunsul nu poate fi tranşant. Primul război mondial, desfăşurat pe două fronturi (chiar pe mai multe fronturi) nu poate fi redus doar la dimensiunea luptei armate din spaţiul tactic, deşi aşa s-au desfăşurat ostilităţile. El nu răspunde unei singure strategii, ci mai multor

---

[176] www.stratisc.org, Guy Pedroncini**,** TECHNIQUE ET STRATEGIE DANS LA PREMIERE GUERRE MONDIAL

[177] *Idem*

strategii. Fronturile s-au întins pe sute de kilometri, confruntările au fost de o violenţă şi o virulenţă necunoscute, cu pierderi grele şi frustraţii nemaiîntâlnite.

Aici ar trebui subliniată, încă o dată, esenţa militară a acestui război: *revoluţia tehnică nu a avut răgazul necesar să producă mutaţii corespunzătoare nici în domeniul strategiei, nici în cel al tacticii.* Oricum, tactica evoluează în cadrul unei strategii şi, la rândul ei, aduce experienţa nemijlocită ca feed-back în domeniu strategiei. Aşa că, mai ales în primii ani conflagraţiei, tacticile au fost vechi, armele noi, iar strategiile extrem de restrictive şi, de aceea, instabile şi des schimbătoare. Această discrepanţă nu a putut fi rezolvată pe deplin de-a lungul întregului război. Atât nemţii cât şi francezii, pe Frontul de Vest, ruşii, nemţii şi Austro-ungarii, pe Frontul de Est, şi-au fixat obiective şi scopuri strategice care nu puteau fi realizate prin mijloacele tactice la dispoziţie. Şi acest lucru nu pentru că sistemele de arme ar fi fost depăşite, ci pentru că aceste sisteme nu erau corelate cu logistica şi mai ales cu transporturile şi comunicaţiile, iar tacticile trenau în experienţa excesiv teoretizată a războaielor anterioare.

Strategia ofensivă adoptată de Joffre în iarna 1914-1915 se baza pe două raţiuni : eliberarea teritoriului francez şi, respectiv, acţiunea unitară a coaliţiei. Era deci o *strategie de coaliţie* şi aşa va rămâne până la sfârşitul războiului. Dar coaliţia a funcţionat cum a funcţionat, datorită spaţiilor de confruntare imense, discrepanţelor şi lipsei de mijloace, mai ales de transport, a muniţiilor şi logisticii, iar Petain şi Joffre – şi nu numai ei – urmăreau cu obstinaţie obţinerea unor rezultate şi nu contau, cum scria Joffre în *Jurnalul în Marş*, 200.000 de oameni în plus. În consecvenţa acestui spirit deopotrivă autoritar şi vizionar, Joffre spera să i se încredinţeze, în 1918, comandamentul suprem interaliat. Îndeosebi după criza din martie şi prăbuşirea Rusiei, el preconiza un front oriental, care să înceapă din Siberia, sub comanda sa. El considera, de asemenea, că, pe front, inacţiunea este infamantă, iar ofensiva costă mai puţin decât defensiva. Cu alte cuvinte, ca toţi marii generali, Joffre era un spirit ofensiv. Şi Petain, care era mai puţin legat de Anglia, spera ca, în 1918, în situaţia în care nemţii nu atacă, să-şi concentreze efortul în Lorena şi mai ales în Alsacia.

Abia spre sfârşitul anului 1916, Joffre cerea realizarea unui vast program de fabricare a materialului de artilerie. În schimb, el a fost extrem de clarvăzător şi de precis în ceea ce priveşte rolul avionului în luptă, scriind că „aviaţia ar putea fi arma deciziei". Tendinţa care a dominat strategia Franţei a fost aceea de a ieşi din tranşee, de a ieşi din imobilitatea frontului fortificat şi a regăsi mişcarea. De aceea, construirea ulterioară a Liniei Maginot, care nu se înscrie defel în acest spirit ofensiv, pare paradoxală.

Pătrunderea de la Dunajec şi cea de la Caporetto, unde surprinderea tactică s-a realizat prin atacul într-o zonă considerată impracticabilă, a creat surprinderea strategică. La fel şi pătrunderea germană din 27 mai 1918 şi victoria lui Franchet d'Esperey în Macedonia.

Joffre a susţinut foarte mult intrarea în război a României. Francezii apreciază, totuşi, că intrarea prea târzie a României în război nu a produs efectele scontate. Totuşi, Rrontul Românesc a atras multe unităţi de pe Frontul din Vest, ceea ce a facilitat într-un fel acţiunile din perioada 1916-1918, chiar dacă nu în măsura în care se aştepta. O ţară intră însă în război din raţiuni politice (România dorea întregirea teritoriului naţional) şi nu neapărat din raţiunile strategice de coaliţie ale războiului. Dacă s-ar fi ţinut seama de raţiuni strategice, atunci frontul românesc ar fi trebuit deschis direct pe Siret, pentru a permite o ofensivă masivă a forţelor ruseşti în Galiţia. România nu putea ceda însă cea mai mare parte din teritoriul ei din raţiuni strategice, în speranţa unei victorii Nici o ţară din lume nu ar face aşa ceva, fără raţiuni şi garanţii sigure.

Din septembrie 1914 până în martie 1918, Frontul de Vest a rămas, în cea mai mare parte, imobil. Apărarea echilibra atacul. Şi aceasta, întrucât nu se putea realiza acea superioritate de forţe care să permită ofensiva. Introducerea masivă a vehiculelor cu motor, a tancurilor (pe 20 iunie, Petain comandă 3.500 de tancuri Renault) şi a aviaţiei au repus în valoare mişcarea. După Verdun, aviaţia a creat speranţa că victoria în viitor va depinde de supremaţia aeriană. Atacul cu tancuri de la Cambrai a fost o surpriză.

Totuşi, armatele primului război mondial erau ca nişte reptile uriaşe, dar lipsite de agilitate. Şi aceasta din cauza lipsei mijloacelor de transport, a căilor de comunicaţii, a drumurilor desfundate şi a imposibilităţii menţinerii acestor drumuri în stare practicabilă.

Se părea că, frustrată şi lovită din toate părţile, în faţa unor fortificaţii inexpugnabile şi ţintită minut de minut de o artilerie nemiloasă, infanteria şi-a pierdut rolul său de regină a bătăliei. Niciodată infanteria nu a fost atât de umilită, nici măcar în confruntările inegale (în ceea ce priveşte viteza de acţiune) dintre hoardele războinice nomade (care acţionau călare) şi armatele europene împlătoşate ale antichităţii şi Evului Mediu. În aceste condiţii umilitoare şi insuportabile ale frontului de la început de secol XX, infanteristul disperat, refuză lupta, îndeosebi pe Frontul de Vest. Pentru că, spre exemplu, pe Frontul Românesc, în iarna anilor 1916-1917, deşi, în munţii înfrigurați, doi soldaţi luptau cu o puşcă, fără mitraliere, fără tunuri suficiente şi fără muniţii îndeajuns, infanteristul român a ţinut frontul la Predeal şi pe Jiu, a blocat cum a putut şi cât a putut inamicul, fără să-şi cruţe vreodată viaţa.

Între timp, pe Frontul din Vest, Petain a industrializat războiul. Pe Frontul Românesc, soldatul, în speranţa debarcării de la Salonic, a ţinut cât a putut frontul, ajungând, la Robăneşti şi la Prunaru, să şarjeze cu cavaleria mitralierele nemţeşti. Până ce a sosit misiunea franceză. Şi ea, destul de târziu. Şi totuşi, nu prea târziu…

Petain schimbă strategia. Aviaţia trebuie să prelungească loviturile artileriei, să lovească, zi şi noapte, toate obiectivele din adâncime, coloanele în mişcare, bivuacurile, rezervele, depozitele, să demoralizeze trupele inamice, să nu le slăbească nici o clipă. Se pregătea, într-un fel, noua strategie a războiului de mişcare. Primele încercări s-au soldat cu succese, chiar cu entuziasm, le Verdun şi la Malmaison.

A fost nevoie să se folosească şi strategia unor garanţii politice, întrucât se aştepta ca, după căderea Rusiei, să se producă un transfer masiv de forţe spre Vest. În aceste condiţii, s-au luat măsuri pentru menajarea armatei franceze, extinderea frontului englez şi intrarea americanilor în luptă. Armata franceză a fost astfel regrupată încât să se poate trece la ofensivă cu trei grupări: una franco-americană, alta franco-engleză şi alta franceză în Alsacia, cu scopuri decisive.

În aceste condiţii, se adoptă o strategie defensivă. Această strategie îi permite comandamentului francez să adune în rezerva strategică 40 de divizii cu care, se ştie, a contracarat ofensiva germană din 21 martie şi 27 mai 1918.

Dar de ce o astfel de desfăşurare? Care sunt explicaţiile atâtor strategii, atâtor nereuşite, atâtor stabilizări şi destabilizări? Doar evoluţia armamentului şi marea discrepanţă dintre forţe şi mijloace, dintre tactică şi strategie, dintre voinţa politică şi realitatea strategică? Desigur că nu.

Pe Frontul de Vest, în faza iniţială, planul Schliffen a fost conceput în 1905 de mareşalul Alfred von Schliffen. Dacă s-ar fi aplicat acest plan – susţine Alain Bru în studiul său privind istoria militară văzută prin prisma evoluţiei armamentului –, armata franceză ar fi fost pur şi simplu „volatilizată". Desigur, istoria se compune şi se judecă după ce a fost, nu după ce ar fi putut să fie. Dar nu putem eluda intenţiile.

Adesea, ele sunt pline de învăţăminte. Ceea ce n-au făcut nemţii în primul război mondial a încercat să facă Hitler în cel de al doilea. Planul Barbarosa seamănă, cel puţin din punct de vedere strategic foarte mult cu planul Schliffen iniţial.

Pentru Schliffen, esenţialul era să ducă războiul pe un singur front. În acest scop, trebuia procedat în aşa fel încât Rusia, posibilul aliat al Franţei în

1905, să nu intre în conflict, sau, dacă aşa ceva nu putea fi oprit, atunci să intre cât mai târziu. O astfel de problemă, extrem de importantă, trebuia rezolvată pe cale diplomatică.

Pretextul războiului – atentatul de la Sarajevo – a declanşat războiul Austriei contra Serbiei şi, implicit, izbucnirea războiului împotriva Rusiei, cu două zile înaintea celui contra Franţei. Rusia s-a mobilizată însă foarte încet, iar forţele active germane care au acţionat pe Frontul Oriental erau slabe (9 divizii de infanterie, 1 divizie de cavalerie şi 20 de brigăzi LandWher). Or planul Schlieffen necesita, în ceea ce priveşte infanteria, 88 de divizii, cu un flanc stând suficient de tare pentru a opri forţele franceze, şi o aripă dreaptă de marş, ofensivă, întărită care să atace vestul şi sudul Parisului în cadrul unei manevre mai largi care să ducă la încercuirea şi nimicirea armatei franceze. Dar Moltke a redus, pe Frontul de Vest, numărul diviziilor de infanterie la 70, cele de cavalerie la 10 şi brigăzile Landwher la 17. Rezerva generală cuprindea doar 2 divizii de infanterie şi 7 brigăzi Landwher.

La aceasta s-a adăugat repartizarea necorespunzătoare a forţelor, din obligaţii impuse de regulile şi obiceiurile dinastice, scoaterea nejustificată a două corpuri de armată din dreapta şi trimiterea lor pe Frontul de Est. Raţiunea acestor decizii părea simplă: dacă Franţa a mobilizat 3.800.000 de luptători la o populaţie de 39.000.000 de locuitori, Germania, având o superioritate netă în artilerie grea, s-a limitat, pentru cele două fronturi, la 3.840.000 de luptători, la o populaţie, de 60.000.000 de locuitori. În Vest, dacă se ţine seama de cele 6 divizii ale Corpului Expediţionar britanic şi de cele 4 divizii ale armatei belgiene, Aliaţii aveau superioritatea pe plan numeric.

Moltke putea mobiliza aproape 2.000.000 de rezervişti, dar n-a făcut-o. Mai târziu, el a justificat această decizie prin necesitatea de a păstra resurse umane pentru continuarea războiului şi lipsa de armament, îndeosebi de infanterie, pentru marile unităţi care s-ar fi format cu aceşti rezervişti.

Planul XVII francez este lipsit de o viziune strategică adecvată, îndeosebi de spiritul manevrier care se impune în astfel de războaie. Referindu-se la gândirea strategică manevrieră franceză din acest plan, Alain Bru, în studiul citat, face o remarcă un pic răutăcioasă, dar care ni se pare extrem de sugestivă pentru acele situaţii complexe, spunând „dacă se poate numi strategie goana unei turme de bizoni în prerie“.

De fapt, cam aşa a arătat, din punct de vedere strategic, primul război mondial. „Planul XVII n-a fost altceva decât transpunerea – şi încă la scară enormă – a tacticii elementare atât de blamată înainte de conflict: focul muschetelor (şi, dacă este posibil, al artileriei) la distanţă pe timpul apropierii, apoi asaltul cu arma albă (atacul la baionetă N.A.) lansat la 400 de

metri."[178] Acest plan, foarte departe de spiritul francez, dar acceptat de comandatul şef (care nu comandase până atunci o mare unitate) se sprijinea pe o serie de ipoteze, astfel:

Dacă nemţii atacă în Lorena, cu o extensie în Ardeni, dar fără să cuprindă întreaga Belgie, se prevedea înfruntarea celor două armate active, întrucât nu se considera posibilă intervenţia rezerviştilor germani (aceştia erau totuşi antrenaţi în număr de 50.000 pe an, în timp ce Franţa ignora acest lucru). În acest timp, Germania ar fi fost obligată să extragă forţe de pe frontul de Est, Prusia Orientală ar fi putut fi izolată printr-o pătrundere de 150 de km dinspre Sud, Berlinul fiind doar la 280 km de frontiera rusă. De unde concluzia că Franţa ar fi realizat o netă superioritate numerică, o inferioritate cantitativă în artilerie grea (compensată însă calitativ de superioritate tunului de 75 mm faţă de 77-le german), egalitate în ceea ce priveşte mitralierele.

Plecând de la aceste ipoteze, planul prevedea două acţiuni ofensive frontale simultane: una (cu 2 Armate) cu axul Morhange-Sarrebourg şi cealaltă (cu o Armată) spre Thionville, apoi spre Nord, cu o legătură între cele grupări de forţe asigurată de o Armată.

Nemţii nu au atacat însă cu 600.000 de soldaţi activi, ci cu mai bine de 2.000.000 în vest, dintre care 1,4 milioane pentru executarea planului Schlieffen modificat.

Pe plan tehnic, nemţii au constat că le lipseşte aviaţia, iar francezii că nu au suficientă artilerie grea.

Pe timpul stabilizării frontului de vest, acesta avea o lungime de 800 km şi era menţinut astfel: 25 km de resturile armatei belgiene,; 50 km de Corpul Expediţionar britanic şi 725 km de armata franceză.

Cât despre lunga stabilizare a Frontului de Vest, s-ar putea spune cel mult că, poate pentru prima oară în istorie, s-a folosit, nolens, volens, o *strategie a asediului reciproc*, evident, a unui *asediu de tranşee*.

Ultimele luni de război, caracterizate de ofensiva germană folosind noile tactici (ca răspuns la introducerea în luptă de către Aliaţi a blindatelor şi aviaţiei). La jumătatea lunii iulie, armata germană era efectiv epuizată, propaganda Berlinului fusese dezminţită de realităţi, iar Aliaţii, sprijiniţi de unităţile americane din ce în ce mai numeroase, au realiza o superioritate nu doar numerică, ci şi în artilerie, mortiere, avioane şi., bineînţeles în tancuri, pentru că nemţii nu avea astfel de mijloace blindate.

---

[178] ***www.stratisc.org*****,** *Histoire de la guerre à travers l'armement***,** par Alain Bru - général de brigade (c.r.) Jean Baptiste Margeride, cap. VII

După război, ei au înţeles perfect această lecţie, iar strategia revanşei s-a bazat pe doi piloni forte: deschiderea succesivă şi nu simultană a două fronturi şi folosirea cuplului tanc-avion.

Cel de al doilea război mondial, din punct de vedere strategic, a plecat, fără îndoială, de la insuficienţele primului. Planul Barbarosa este, de fapt, alcătuit în spiritul filozofiei planului Schlieffen din 1905. Lăsând de o parte, motivele acestei conflagraţii, politica sau politicile, adică interesele care au generat-o, studiul comparativ al celor două războaie care au însângerat, au înspăimântat şi au umilit planeta (fără să reuşească pe deplină să-i bage minţile în cap) a fost şi rămâne foarte interesant. Nu s-a spus încă totul despre aceste războaie. Nici din punct de vedere politic, nici din punct de vedere strategic.

Armata franceză, spre exemplu, se fixase în experienţa celor 45-52 luni de conflict din primul război mondial .Majoritatea ofiţerilor care erau în funcţii importante în 1940 proveneau din rândul maiorilor şi gradelor inferioare în primul război mondial. Dar fixaţiile primului război mondial se transmiseseră şi generaţiilor mai tinere, prin intermediul şcolilor militare în care, bineînţeles, trona experienţa acumulată în ultimul război în care armata franceză ieşise învingătoare. Două concepte dominau tactica franceză din acea vreme: ofensiva, duse de infanterie pe jos sprijinită de tancuri (ca la Marna şi la Verdun) şi tactica defensivă, prin lucrări permanente de apărare sau prin lucrări de campanie, combinate cu un sistem de foc de netrecut (în această defensivă era ignorată ideea de manevră, inclusiv cea de manevră a focului). Regulamentele nu prevedeau nici o altă formă de luptă. Cum de sărăcise în aşa fel gândirea tactică şi strategică a unei armate care avea ca înaintaş un Napoleon Bonaparte?! Greu de răspuns!

De altfel. Şi armata română era tributară gândirii rezultată din experienţa primului război mondial. În perioada interbelică, deşi ţara trecea prin greutăţi inimaginabile, s-au găsit resurse să se construiască două aliniamente fortificate – Linia Carol, în Vest şi aliniamentul Focşani Nămoloasa Galaţi în Est, în Poarta Focşanilor, plus fortificarea unora dintre trecătorile din Carpaţi. În unele documente, ofensiva era definită în termeni cum ar fi „focul care se mişcă".

Germania, pierzând războiul de tranşee, nu s-a cramponat la tranşee. De altfel, nici nu era în spiritul nemţilor să accepte războiul poziţional ca doctrină. S-a plecat deci de la zero. Corpul ofiţerilor s-a apucat de treabă. Cei care aveau 30-40 de ani în 1918 şi erau, deci, căpitani, maiori, locotenent-colonei sau colonei, studiind lucrările şi ideile lui Fuller, Liddell Hart, Estienne, au înţeles că viitorul războiului nu se poate reduce la imense mase

de oameni care, faţă în faţă, baricadaţi în fortificaţii sau în tranşee, adăpostiţi mai mult sau mai puţin eficient de ploaia de proiectile, aşteaptă un deznodământ care nu depinde de ei… Succesul în război trebuie să fie dat de şoc izbirii, prin dezvoltarea ofensivei în adâncime şi lovirea spatelui adversarului, dezorganizându-i conducerea, comunicaţiile, logistica…În 1914, Guderian comandase un staţie de radio din Divizia 5 Cavalerie, apoi, până în 1917, a fost locţiitor pentru transmisiuni al comandantului Armatei 3. El şi-adat seama ce înseamnă forţa mecanizată, forţa blindată, adică războiul de mişcare. Şansa lui a fost acea că Hitler era un adept al rapidităţii în toate, era un fanatic al acţiunii şi reacţiei rapide. Guderian a înţeles că o astfel de tactică are nevoie de o coordonare perfectă a aviaţiei, blindatelor şi logisticii, deci de un sistem de transmisiuni foarte bine pus la punct.

Aceste idei nu puteau fi bine primite de tradiţionalişti. Dar când în fruntea armatei şi a ţării se afla un maniac al rapidităţii, nu se punea problema ca tradiţionaliştii să aibă vreun cuvânt de spus. Drumul blindării armatei era liber. Prima divizie de blindate germană a fost creată la 15 octombrie 1935…

Marea Britanie se iluziona chiar mai mult decât Franţa în raportul de forţe. Churchill descria armata franceză ca fiind forţa cea mai mobilă şi cea mai instruită din lume. Acum, după ce al doilea război mondial a devenit demult istorie, ştim că Churchill avea dreptate. Armata franceză avea chiar mai multe tancuri decât armata germană şi era bine antrenată. Ceea ce îi lipsea armatei franceze era mobilitatea în gândire a celor care o conduceau şi capacitatea oamenilor politici francezi dintre cele două războaie de a vedea dincolo de linia Maginot…

Armata Roşie nu se iluziona. Era trecută, cum se spune prin ciur şi dârmon, dar conducerea ei la vârf fusese atât de mult cernută şi ciuruită încât, în preajma războiului, nu rămăsese mai nimic din ea. Mai mult, diversiunea lui Hitler reuşise, iar Stalin îşi decapitase practic armata. Lista celor dispăruţi atunci din ordinul lui Stalin este cutremurătoare:

- 75 de membri ai Consiliului Militar Superior (Stavka) din 80;
- 14 generali de armată (din 16);
- 60 de generali de corp de armată (generali colonei) din 67;
- 136 generali de divizie (generali locotenenţi) din 199;
- 221 generali de brigadă (generali maiori) din 397;
- 8 amirali;
- 11 comisari politici;
- 35.000 de ofiţeri cu grade de la maior la colonel;

Din 7.000.000 de civili şi militari arestaţi, au fost împuşcaţi în jur de 1.000.000, iar 2.000.000 au murit în lagăre de concentrare.

A scăpat doar Jukov, care condusese foarte bine trupele în Mongolia în vara anului 1939, şi încă vreo câţiva specialişti. Însă campania împotriva Finlandei din 1939-1940 a scos în relief numeroasele dificultăţi ale Armatei Roşii, între care, s-a simţit lipsa unui corp de comandă experimentat şi priceput. Victoria împotriva Finlandei s-a datorat numărului copleşitor şi nu calităţii acţiunilor. Probabil că, dacă în 1940, guvernul român respingea ultimatumul sovietic, armata română ar fi reuşit să oprească cele 3 armate sovietice (Armatele 5, 9 şi 12) şi să prevină o pagină ruşinoasă în istoria noastră. Nu se poate să cedezi o parte din teritoriul strămoşilor tăi fără luptă, chiar dacă preţul în vieţi omeneşti ar fi fost foarte mare! În vremea aceea, demnitatea era mai tare ca viaţa, pentru că statul român abia se readunase în graniţele sale fireşti! Şi cu atât mai puţin să cedezi de bună voie şi nesilit de nimeni, printr-un tratat semnat în timp de pace, teritorii care nu au aparţinut niciodată celor cărora, din raţiuni greu de înţeles, le oferi pentru a nu avea… „complexul pulovărului“ (Adrian Severin). Nici un guvern chinez, niciodată în istoria multimilenară a Chinei, nu a semnat vreodată un document prin care să recunoască cedarea de teritorii altor state!

Dar să revenim. Finlanda nu a cedat ultimatumului sovietic. Şi-a apărat cu arma în mână pământurile. Iar după război, şi-a apărat şi conducătorii… După campania germană din Ucraina, Stalin a înţeles repede că strategia generală prezentă şi viitoare îi aparţine lui, dar acţiunea în teren ţine de resortul specialiştilor. Nu ştim dacă a regretat sau nu uciderea a două milioane de oameni, între care se aflau şi cei mai experimentaţi comandanţi ai Armatei Roşii, dar el a renunţat la practica terorii în favoarea exaltării patriotismului. Armata Roşie a devenit armata patriei, salvarea patriei. Cel puţin, în timpul războiului. Comandamentul suprem, Stavka, a stabilit axele de efort şi a concentrat aici mase imense de oameni şi material de război. Teritoriul rus era imens, astfel încât să permită o acţiune strategică flexibilă, pe aliniamente intermediare, care să întârzie ofensiva germană, să mobilizeze resurse umane şi materiale, să pună la punct o industrie de blindate, să introducă în luptă, cu ajutorul aliaţilor, arme noi şi – cel mai important – să permită „introducerea în operaţie“ a generalului Iarnă, una dintre cele mai teribile forţe ale acestui spaţiu imens pe care nul-a cucerit niciodată nimeni. În felul acesta, mitul războiului fulger şi al invincibilităţii armatei germane s-a spulberat în faţa iernii, a Moscovei şi a Stalingradului, iar bătălia de tancuri de la Kursk, cea mai mare bătălie din timpul războiului, a pus capăt definitiv conceptului ofensiv german din cel de al doilea război mondial. De fapt, nu era pur şi simplu un concept, ci o obsesie venită din frustrările pri-

mului război mondial, de pe Marna, de pe Frontul de Vest, în general, dar şi din lipsa mijloacelor de transport şi de lovire necesare, în perioada 1914-1918, pentru a efectua cu succes manevra strategică între două fronturi aflate la mii de kilometri depărate…

Războiul a adus în prim plan personalităţi militare de mare valoare (Koniev, Tolbuhin, Cerniakovski, Jukov) dar şi peronalităţi tinere. După război, Armata Roşie avea un efectiv de 5.000.000 de oameni, dar numai 700.000 de ofiţeri.

Marea Britanie, din iunie 1940, şi Statele Unite, din decembrie 1941, îşi creează armate din nucleele profesioniste din timp de pace. Dar, datorită potenţialului economic foarte mare şi resurselor umane importante, obiectivele fixate ar fi trebuit să fie realizate foarte rapid. Chiar aşa s-au şi petrecut lucrurile în ceea ce priveşte generarea forţei şi a personalului necesar (tineri ofiţeri şi subofiţeri) la nivelul de comandă inferior. N-a fost însă aşa la nivel superior. Spre exemplu, Eisenhower nu era decât locotenent-colonel la 1 ianuarie 1941, deci comandant de batalion. Comandamentul anglo-saxon a scăpat numeroase ocazii favorabile de a regrupa forţele şi a lansa operaţii oportune, din cauza acestei inerţii la nivelul înaltelor comandamente. Montgomery este arhetipul acestei minuţii în pregătirea acţiunii, tendinţă care a reuşit la El-Alamein, dar a eşuat pentru prima tentativă de traversare a Rinului. Una din rarele excepţii pe frontul european a fost generalul Patton. El considera că un plan bun executabil mâine este preferabil unui plan excelent, dar care nu poate fi executat decât după opt zile…

În schimb, la nivelul diviziilor, comandanţii au fost avansaţi foarte repede, primind chiar 2-3 grade, pe criteriul energiei.

În 1941, în operaţiile împotriva Chinei, armata japoneză era deja numeroasă şi foarte importantă. Pe timpul războiului, ea trebuia doar întărită. Înaltele comandamente existau din timp de pace, de aceea nu rămânea decât consolidarea unităţilor prin mobilizare. Existau comandamente de pace, complete şi bine antrenate. Această armată se caracteriza prin dispreţuirea morţii, complex de superioritate şi o pregătire foarte bună. Fără îndoială, piloţii japonezi erau printre cei mai buni din lume. Dar Japonia n-a făcut absolut nimic pentru a-i recupera pe cei doborâţi, îndeosebi deasupra mării, iar formarea celor tineri a întâmpinat unele greutăţi, de unde şi mediocritatea unora dintre ei. Acest lucru a dus la pierderi grele în rândul japonezilor. Lipsa de respect faţă de adversari, dispreţul morţii şi al individului, sunt deficienţe grave care ţin de strategia forţelor, de unde şi dezastrul care a urmat. În perioada avioanelor-kamikaze, spre exemplu, cei mai mulţi dintre piloţii

japonezi nu ştiau altceva decât să decoleze avionul. Ei erau apoi dirijaţi către ţintă de piloţii mai experimentaţi. La 6 aprilie 1945, la Okinawa, au fosta decolate sute de avioane-kamikaze. Au fost atinse mai multe nave americane, dar două vânătoare navele s-au pierdut. În vara anului 1944, portavioanele japoneze erau aproape lipsite de avioane.

Apar primele elemente ale războiului electronic. În 1929, Giuliano Marconi arătase că, teoretic, este posibilă folosirea undelor radio pentru detectarea de obstacole (insule, iceberguri etc., cu condiţia ca dimensiunile obstacolului să fie mai mari decât lungimea de undă întrebuinţată. În anii următori . s-au făcut numeroase experienţe, în Marea Britanie şi în Germania, de rezolvare a dificultăţii principale în folosirea acestor unde (drumul dus-întorc), adică distanţa până la obiectivul sesizat. Guvernul nazist nu a acordat atenţie acestor experienţe, aşa cum, în primul război mondial, nu acordase atenţie blindatelor. Iar acest lucru, în final, s-a răzbunat.

Progresele în acest domeniu s-au realizat în Europa, mai ales prin cooperarea franco-britanică. Începând din 1938, Marea Britanie s-a ocupat serios de această problemă, ceea ce a ajutat-o foarte mult, în vara anului 1940, să câştige „Bătălia pentru Anglia“. Superioritatea radio-electronică asupra Axei s-a menţinut şi în continuare, occidentalii reuşind să obţină supremaţia aeriană, electronică şi maritimă.

Tot în această perioadă au loc acţiuni de interceptare a convorbirilor de perturbare a canelelor de comunicaţii ale inamicului, adică de bruiaj electronic ţi alte contramăsuri în acest domeniu.

Radarele, bruiajul şi contramăsurile electronice au jucat un rol important şi în Bătălia Atlanticului. Submarinele germane erau echipate cu radare, dar escortoarele aliaţilor reuşeau să le detecteze atunci când acestea erau puse în funcţiune.

Tot în această perioadă sunt puse la punct şi sonarele de către Marea Britanie.

Primele succese ale războiului-fulger din 1939-19455 anunţase moartea artileriei grele de calibru foarte mare (superior a 280 mm) îmbarcată pe calea ferată, care avusese un rol atât de important în primul război mondial. Totuşi, după cum se ştie, această artilerie a fost folosite în cazemate, în apărare costieră. Ulterior, în Vest, au fost standardizate calibrele 155 mm şi, în Est, 152 mm .

În artileria antitanc, se evidenţiază tunurile de 75 şi 76 mm, dar şi tunul de 85 mm de pe tancul T-34.

Apare, în acest război, aruncătorul de proiectile reactive „Katiuşa", care, atunci când a fost folosit pentru prima dată, surprinderea a fost atât de mare încât a produs panică şi în rândurile propriilor divizii.

La începutul celui de al doilea război mondial, în bătălia navală, mai ales în zonele costiere, pe Aliaţi i-a aşteptat o surpriză: minele care funcţionau prin modificarea locală a câmpului magnetic terestru. Minele magnetice aveau să joace rolul lor în război. Din fericire, în toamna anului 1939, la vărsarea fluviului Tamisa, s-a descoperit o mină magnetică necunoscută britanicilor. Ea a fost demontată cu multă grijă, întrucât era asigurată la dezamorsare şi studiată cu multă grijă. Această întâmplare i-a ajutat pe britanici şi pe aliaţii lor să ia măsuri de demagnetizare a corpurilor navelor, mai exact, de reducere a influenţei pe care acestea o exercitau asupra magnetismului terestru, astfel încât minele respective să nu aibă efect. Totuşi, efectele acestor mine nu au fost defel neglijabile: un tonaj de 2.606.000 tone dintre navele aliate au fost distruse de submarinele germane din septembrie 1939 până în decembrie 1940, în timp ce pierderile datorate minelor se ridică la 770.000 tone, cele prin atacuri aeriene la 580.000 tone şi 560.000 prin atacuri pirate. Aceste pierderi au fost, în continuare, în creştere. Mai târziu, nemţii au pus la punct o mină acustică ce exploda la zgomotele elicei şi la cele produse de motoarele navelor. De aceea, debarcarea din Normandia,din iunie 1944, deşi s-a efectuat prin surprindere, a fost precedată, în primul val, de numeroase dragoare de mine.

Al doilea război mondial aduce în prim plan operaţia întrunită, la care participă, practic, toate categoriile de forţe. Forţele terestre sunt, în esenţă mecanizate şi sprijinite masiv de aviaţie, atât de aviaţia tactică, de sprijin nemijlocit, cât şi de cea strategică. Aşadar, operaţia, în al doilea război mondial, devine deopotrivă aero-terestră şi, dacă ne referim la debarcarea din Normandia, cea mai complexă operaţie a tuturor timpurilor (de până atunci), ea este aero-maritimo-terestră şi deschide (mai exact, redeschide, pentru că traversada şi operaţiile de acest gen fuseseră deschise de conchistadorii spanioli în America de Sud şi de corpurile expediţionare britanice cu mult timp în urmă) o nouă epocă în ducerea războaielor, adică în mondializarea războiului.

O dată cu efectuarea unor manevre de mare amploare de învăluire şi de întoarcere efectuate de Armata Roşie, ideea coerenţei frontului a fost spulberată. De fapt, ea fusese spulberată prin atacurile Wermahtului împotriva Poloniei şi Franţei, prin punerea în acţiune, în aceste campanii germane din 1939-1940 a conceptului de război-fulger.

Deşi Franţa dispunea de mai multe tancuri decât Germania, acestea erau împărţite pe la unităţi, iar conceptul de folosire a lor viza sprijinul infanteriei şi nu ideea pumnului de fier pe care o susţinuse generalul Charles de Gaulle fără să fie luat în seamă.

Deosebirea dintre Germania şi Franţa, în perioada dinaintea celui de al doilea război mondial, prin anii `30, era aceea că, în timp ce în Germania s-a elaborat o doctrină coerentă, potrivit căreia s-au achiziţionat materialele necesare, în Franţa s-a aşteptat să se realizeze aceste materiale – şi încă în număr foarte mare – pentru a se fixa apoi o doctrină. Franţa avea 3210 tancuri, la care s-au adăugat, în iunie 1940, e încă 540 tancuri noi şi 560 alte mijloace blindate, de nivel AM. Plus 270 tancuri uşoare belgiene şi 24 Am „Landsverk" olandeze. În total, mai mult de 4500 blindate care au fost spulberate de 3220 panzere germane, dintre care 2/3 era la nivelul AM, la care s-au adăugat 245 blindate de comandament dotate cu multiple posturi de radio.

Dar tactica şi strategia franceză, în urma hecatombei din 1914-1918, era realmente defensivă. Acest lucru nu se datorează neapărat îngustimii minţii celor care conduceau destinele armatei franceze sau oamenilor politici ai vremii, ci mai ales psihologiei creată de această hecatombă. Oamenii politici, aleşi de naţiune, erau obligaţi să se conformeze acestei psihologii, iar cei numiţi în fruntea armatei – militari care făcuseră războiul – nu puteau să nu respecte, la rândul lor, voinţa politică şi psihologia poporului. De aceea, comandamentul francez, şi el îmbătrânit, nu-şi putea asuma un război ofensiv riscant. S-a crezut că tot ceea ce se obţinuse în primul război mondial trebuia apărat. Se uitase vorba lui Frederic al II-lea care spunea că *acela care vrea să apere totul nu apără nimic*. În septembrie 1939, Franţa mobilizase cu 2.000.000 de oameni mai mult decât Germania, fără să fie însă în măsură să-i doteze măcar cu armament individual suficient.

Statele Unite ale Americii, datorită potenţialului excepţionat, reuşesc să-şi mecanizeze nu numai forţele proprii, ci şi pe cele ale aliaţilor.

Inspirat probabil din strategia lui Gingis-Han, care a uimit lumea la vremea sa, Hitler a introdus conceptul de Blitzkrieg (război-fulger). Desigur, nu caporalul Hitler a produs acest concept, dar mintea lui era cuplată la o filosofie, mai exact, la o patologie a acţiunii rapide, chiar precipitate, ceea ce, din punct de vedere politic şi strategic reprezenta un cadrul extrem de favorabil spiritului ofensiv în arta militară.

Armata germană a plecat de la o bază cu totul nouă. De fapt, noua strategie germană, în anii `30, se baza pe experimentul *stosstruppen* efectuat în 1918, pe cel al tancurilor cu turelă franceze.

Noutăţile în tactica germană constau în:

- întrebuinţarea surprinderii, a concentrării şi vitezei de acţiune;
- plasarea oamenilor sub protecţia blindajelor şi a proiectilelor de calibru mic, exploziilor de obuze;
- neutralizarea temporară a adversarului prin foc puternic (mai puţin precis) executat cu mijloace noi care, la rândul lor, şi acestea provoacă surprinderea;
- folosirea eşaloanelor doi pentru dezvoltarea ofensivei în adâncime şi slăbirea moralului trupelor adverse;
- folosirea manevrei de încercuire;
- întrebuinţarea paraşutiştilor în spatele inamicului a incursiunilor adânci efectuate cu subunităţi mici de motociclişti în vederea creării unei stări de nesiguranţă şi de insecuritate în rândul inamicului.

În zilele de început ale războiului, după unii autori, nu se poate vorbi nici de o tactică, nici de o strategie sovietică. Surprinşi de acest război, ei au acţionat cum i-a dus capul. Realitatea este însă cu totul alta. Există, în Rusia, o „strategie eternă", care pune în operă o „politică rusească eternă". Ea este dictată, pe de o parte, de considerente geopolitice şi ele „eterne" – imensitatea spaţiului eurasiatic pe care Mackinder îl numea *heartland*, mişcarea populaţiilor nomade din foaierul perturbator şi stabilizarea spaţiului rus, apărarea spre vest şi spre sud – şi, pe de altă parte, de raţiuni militare – apărare flexibilă, pe spaţii mari, cu acţiuni întârzietoare şi riposte numeroase, în vederea uzării inamicului şi pregătirii ripostei ofensive.

Stalin a realizat repede că nu se pricepea la strategia militară şi a lăsat acest lucru în seama specialiştilor, el ocupându-se de marea strategie, adică de strategia politică a războiului şi de conducerea de ansamblu a acţiunilor militare.

Lipsurile anterioare, insuficienta pregătire a armatei, surprinderea strategică realizată de nemţi (deşi este greu să se creadă că ruşii nu-şi dădeau seama de politica agresivă a lui Hitler), de lipsa unor măsuri pe care militarii le reclamau dau conducerea politică nu le accepta din diverse raţiuni au făcut ca riposta rusească, în primul an de război să fie slabă, principala preocupare a comandamentului sovietic fiind aceea de a crea condiţii pentru temporizarea acţiunilor inamice şi generarea unor resurse umane, materiale şi în tehnică de luptă foarte puternice care să permită riposta ofensivă hotărâtoare.

Ruşii nu au disperat. S-au adaptat destul de repede la situaţie, principale lor grijă fiind să nu permită marilor unităţi blindate germane să fragmenteze şi să distrugă armata sovietică, aşa cum se petrecuseră lucrurile cu armata poloneză. Ei ştiau bine acest lucru, întrucât participaseră efectiv la ocuparea

Poloniei. Între timp, efectivele Armatei Roşii creşteau, numărul tancurilor devenea din ce în ce mai mare, artileria bătea fiecare metru pătrat etc. Spre exemplu, pentru ofensiva din 12 ianuarie 1944, Grupul de Armate Koniev dispunea de 12.000 de tancuri în capul de pod de la Sandomir (Frontul 1 Ucrainean). În aceeaşi zi, la nord (Frontul 1 Bielorus), Jukov lansa o operaţie ofensivă cu 180 de divizii de infanterie şi 27 divizii blindate, sprijinit de 22.000 de piese de artilerie şi cu o rezervă de 90 de divizii. Cu asemenea mase nu se putea efectua aproape nici un fel de manevră în plan tactic, în afara loviturii frontale. Fiecare unitate trebuia să atace înainte, în fâşia ei.

Era, totuşi, o manevră frontală de rupere. Infanteria şi blindatele sovietice înaintau sub un scut de foc asigurat de o artilerie formidabilă care realiza o concentrare de 250 de piese pe kilometru. La acestea s-au adăugat numeroasele „orgi ale lui Stalin" (aruncătoare de proiectile reactive) care acopereau cu foc o suprafaţă foarte mare de teren din spaţiul inamic. Ruşii atacau cu infanteria îmbarcată pe tancuri şi nu ţineau seama de nimic. Tranşeele inamice erau de nerecunoscut. După o asemenea pregătire de foc, nu mai rămânea mare lucru din poziţiile inamice.

Însă, în apărare, forţele sovietice efectuau numeroase manevre, începând cu cele de foc şi continuând cu rămânerea unor forţe în dispozitivul inamic şi lovirea acestuia din spate, cu contraatacuri şi contralovituri frecvente şi foarte puternice. Luptele de stradă din localităţi, acţiunile partizanilor şi dinamica apărării ruse (dusă, în prima parte a războiului, adică în faza de apărare, în condiţiile inferiorităţii tehnice şi în mobilitate) au contracarat eficient războiul-fulger. Ruşii practicau o apărare activă şi o ofensivă impetuoasă, bazată pe rupere.

Dar şi nemţii, în apărarea Berlinului încercuit la 25 martie 1945, au practicat aceeaşi luptă de stradă şi aceeaşi apărare activă bazată pe acţiuni individuale, îndeosebi cu aruncătoare de grenade antitanc (panzerfaust) cu care au distrus sute de tancuri.

La nivel strategic, manevra se efectua cu mari grupări de forţe, sprijinite masiv de aviaţie apărare.

Britanicii au practicat, în general, o apărare activă la nivel tactic. La Tolbruk, la Singapore, la Hong Kong, trupele terestre engleze au acţionat defensiv . Chiar şi după strălucita victorie de la El-Alamein, englezii n-au trecut la urmărirea inamicului. Exista, în armata marii Britanii, o contradicţie între tinerii ofiţeri – îndrăzneţi, curajoşi, imaginativi, partizani ai unor soluţii riscante – şi Înaltul Comandament, care era circumspect şi chiar prudent. Acesta considera că ofensiva nu este posibilă decât dacă se realizează o superioritate de forţe zdrobitoare. Or, din câte se ştie, cele mai strălucite

victorii în marile bătălii ale istoriei au fost obţinute, adesea, în inferioritate numerică.

Acţiunile forţelor terestre ale Marii Britanii în Africa şi în Extremul Orient au favorizat manevra strategică efectuată îndeosebi de Statele Unite ale Americii, prin debarcarea din Sicilia şi, ulterior, din Normandia. Al doilea război mondial este şi un efect al condiţionărilor strategice, al interacţiunilor la scară planetară.

Statele Unite au acţionat în cel de al doilea război mondial cu două mari grupări de forţe, una în Pacific (Infanteria Marină) şi alta pe teatrul european. Americanii au luptat în toate mediile posibile. Spre exemplu, pentru pregătirea atacului Insulei Kwajalein, care avea o suprafaţă doar de 3 km^2, americanii au consumat 15.000 tone de bombe de aviaţie şi obuze, adică 5 tone pe m^2.

Pe Frontul de Vest din Europa, forţele terestre americane, britanice şi franceze au acţionat mecanizat.

Cel de al doilea război mondial a avut unele cauze profunde care rezidă în principal în:

- dispariţia celor patru imperii (german, austro-ungar, rus şi otoman) şi creşterea riscurilor conflictelor naţionale, întrucât s-a dublat numărul statelor în Europa, fiecare încercând să-şi definească şi să-şi consolideze propria identitate;
- dispariţia sistemului economic global. După depresia din 1929-1931, Marea Britanie a renunţat la gestionarea acestui sistem, iar Statele Unite au refuzat să se angajeze la aşa ceva. De aceea lumea se organizează în zone economice protecţioniste.

Cauzele directe ale acestui războii sunt şi ele foarte complexe, dar pot fi rezumate la:

- resentimentele germane şi nu numai asupra Tratatului de la Versailles;
- proliferarea ideologiilor naţionaliste, rasiste şi totalitare;
- slăbiciunea tactică a democraţiilor occidentale în faţa virulenţei extremismului de dreapta şi de stânga.

Evenimente cele mai importante ale celui de al doilea război mondial se pot rezuma astfel:

Faza victoriilor Axei

- Războiul izbucneşte În Europa. În 1939-1940 sunt atacate şi cucerite Polonia, Danemarca, Norvegia, Belgia, Ţările de Jos, Franţa şi România (ultimatum-ul sovietic, dictatul de la Viena). În 1941 sunt atacate Iugoslavia, Grecia, URSS şi Libia
- În Asia, are loc ocuparea japoneză a Chinei, Indochinei şi Asiei de Sud-Est. Apoi, în decembrie 1941, se produce atacul de la Pearl Harbor.

Faza victoriilor Aliaţilor

- În Europa, în noiembrie 1042, au loc debarcarea în Africa de Nord şi victoria de la El Alamein. În februarie 1943, are loc înfrângerea grupării germane de la Stalingrad
- În Asia, în mai-iunie 1942, are loc bătălia navală de la Midway şi Insulele Corail şi recucerirea Insulelor Salomon (Guadalcanal).
- În Europa au loc debarcarea din Italia, apoi cea din Normandia şi deschiderea (de fapt, activarea, continuarea) celui de al doilea front, frontul de Vest.
- În acest timp, în Asia, se recuceresc Insulele din Nordul şi Sudul Pacificului şi se lansează bombele de la Hiroshima şi Nagasaki

Consecinţele acestui război au fost foarte grave şi s-au întins pe termen lung.

Cea mai importantă dintre aceste consecinţe o constituie bipolarizarea lumii şi declanşarea Războiului Rece.

Au existat doar doi poli masivi de putere strategică nucleară – Statele Unite şi Uniunea Sovietică - , în jurul cărora s-au grupat majoritatea statelor europene. Au existat însă şi ţări nealiniate, iar organismele internaţionale constituite după război au reuşit, în principiu, să stopeze tendinţele extremiste

Pierderi: 55.000.000 morţi, dintre care 45.000.000 în Europa (20.000.000 în Uniunea Sovietică) şi distrugerea materială a Europei continentale şi a URSS.

Pe plan moral:

- efectele lagărelor de exterminare;
- efectele cumplite ale bombardamentelor atomice.

Pe plan geopolitic:

- Anihilarea vechii diviziuni a Europei şi reconfigurarea sferelor de influenţă;
- ocuparea ideologică (şi teritorială) a Europei de Est de către Uniunea Sovietică;
- Statele Unite, care nu au fost atinse de război devin o putere economică, militară şi politică;
- dispariţia, în perioada următoare, a imperiilor colonialiste britanic, francez, olandez şi portughez (mai rămân doar cel sovietic, cel american şi cel chinez).

Cel de al doilea război mondial nu a rezolvat, de fapt, nimic. Tensiunile au rămas aceleaşi, lumea s-a trezit dintr-o dată mai săracă cu 55.000.000 de oameni şi cu primejdia nucleară scoasă din infinitul mic al lumii, de acolo de unde nimeni nu putea bănui că există.

Al doilea război mondial se încheiase fără triumf sau, în orice caz, cu triumful unor ideologii care se separaseră încă de atunci printr-o cortină de fier.

Lumea nu a respirat uşurată. Ştia că viitorul ei va atârna mereu de un fir slab, că o nouă sabie a lui Damocles, una nucleară, va suspenda la fel de ameninţător deasupra ei. Dar niciodată nu a fost altfel în istorie. Iar perioada Războiului Rece a dovedit-o din plin.

CAPITOLUL 6. ARTA MILITARĂ POSTBELICĂ ŞI VIITOARE

6.1. Coordonate actuale şi viitoare ale artei militare

6.1.2. Arta militară în timpul Războiului Rece

Al doilea război mondial se sfârşise prin generarea unei noi situaţii conflictuale, de data aceasta de sorginte ideologică. Comunismul, care apăruse în mod concret la începutul secolului al XX-lea, devenise o realitate considerată extrem de periculoasă pentru democraţiile occidentale, pentru tipul de societate care produsese nu numai războaie, ci şi prosperitatea Occidentului. Stafia comunistă despre care vorbea Marx nu mai era stafie. Această realitate a creat o emoţie puternică mai ales în rândul americanilor care aveau deja ascendentul tehnologiei atomice şi rezultatul unui bombardament cu o astfel de teribilă armă.

Această stare de tensiune care s-a creat între cei doi poli de putere militară, politică şi ideologică a căpătat denumirea de Război Rece. După unii, el ţine doar 15 ani (1947-1962) şi se caracterizează prin creşterea continuă a tensiunilor şi declanşarea cursei înarmărilor. S-ar părea însă că Războiul Rece a început o dată cu Convenţia de la Yalta şi a ţinut până la 3 octombrie 1990, când a căzut zidul Berlinului sau până în 1991, când s-a destrămat Uniunea Sovietică.

După părerea noastră, este greu de delimitat momentul exact când a început şi când s-a terminat Războiul Rece. De altfel şi denumirea de Război Rece este relativă şi discutabilă. În fond, chiar după capitularea Germaniei şi lovirea atomică a Japoniei, omenirea nu a avut răgazul nici să sărbătorească victoria, nici să-şi panseze rănile. Imediat s-a declanşat, pe de o parte, o feroce bătălie între Imperiul roşu şi Imperialismul american şi, pe de altă parte, o competiţie în ceea ce priveşte creşterea puterii, îndeosebi a puterii militare.

La câteva luni după capitularea Germaniei naziste, Stalin foloseşte Armata Roşie pentru a-şi asigura controlul asupra Europei de Est. Preşedintele Truman se opune acestei politici şi cheamă Europa de Vest să se unifice sub autoritatea principiilor şi valorilor democraţiei (desigur, sub conducere americană) pentru a descuraja expansionismul sovietic.

Nu era prea uşor. La Yalta, în februarie 1945, Franklin Roosvelt, Winston Churchill şi Iosef Visarionovici Stalin au ajuns la un acord în ceea ce

priveşte viitorul Europei. De fapt, şi-au împărţit sferele de influenţă, sub emoţia ultimelor episoade ale războiului, fiecare urmărindu-şi interesele.

Stalin dorea să-şi protejeze ţara împotriva unor atacuri de tipul celor din 1914, 1917 şi 1941. Acest lucru l-a realizat pe două căi: în primul rând, s-a asigurat că Occidentul nu va trece la atac împotriva Rusiei şi, în al doilea rând, ca toate imperiile, din toate timpurile, şi-a realizat o puternică zonă de siguranţă strategică (zonă-tampon) în estul şi centrul Europei. Această zonă avea o dublă semnificaţie: asigura apărarea înaintată, în caz de atac al Occidentului, şi, în acelaşi timp, crea posibilitatea concentrării rapide şi eficiente a unor mari grupări de forţe care să asigure, la nevoie sau la momentul oportun, o ofensivă strategică împotriva Occidentului.

Probabil că Stalin a avut în vedere mai ales prima eventualitate – aceea a apărării înaintate – şi numai în momentul când condiţiile ar fi fost extrem de favorabile şi o posibilă ofensivă împotriva Occidentului, fie pentru împlinirea visului lui Petru cel Mare, fie pentru exportul comunismului în întreaga Europă. Este însă posibil ca Stalin să nu fi mers atât de departe. Situaţia Uniunii Sovietice, după război, era dezastruoasă.

Pieriseră 20.000.000 de oameni, economia era ruinată, comunicaţiile distruse, agricultura la pământ. Dar Stalin stăpânea toate cele patru culoare strategice ale Europei[179], plus Manciuria cu coridorul strategic al Amurului, Asia Centrală şi Caucazul, iar acest lucru nu se mai întâmplase niciodată în istoria bătrânei Rusii. Ţările Baltice, Polonia, Cehoslovacia, Ungaria, Iugoslavia, România şi Bulgaria asigurau punerea în operă a acestei strategii, iar mişcarea din Grecia urma să desăvârşească prezenţa Uniunii Sovietice în toţi Balcanii şi în apropierea strâmtorilor.

La Yalta, Stalin cere Polonia, iar Aliaţii acceptă în schimbul promisiunii de a intra imediat în război cu Japonie (mai erau doar două luni până la capitularea Germaniei).

În august 1945, Sovieticii întră în Coreea şi îi atacă pe japonezi din spate, aşa cum se convenise la Yalta, ocupând jumătate din peninsulă (unde, în 1948, s-a creat Coreea de Nord). Americanii stabilesc un regim anticomunist în Coreea de Sud. Tensiunile cresc. În iunie 1950, Coreea de Nord pro-sovietică invadează Coreea de Sud pro-americană. În câteva săptămâni, trupele din Coreea de Nord ocupă aproape întregul teritoriu al Coreei de Sud. Intervin Statele Unite sub mandat ONU şi îi resping pe coreeni de nord până la frontierele chineze (China devenise comunistă în 1949). În octom-

[179] Culoarul strategic baltic, culoarul strategic cu axul Galiţia, Varşovia, Berlin, Paris, culoarul strategic al Dunării şi o parte din culoarul strategic maritim (Marea Caspică, Marea Neagră), precum şi rocadele strategice Moldova dintre Prut şi Nistru, rocada tracică, şi rocada Morava Vardar.

brie 1950, o armată chineză intră în luptă împotriva trupelor americane şi sud-coreene. Statele Unite sunt pe punctul de a întrebuinţa din nou arma atomică. Renunţă. Riscurile erau prea mari. Trupele se aflau în contact. În acest timp, Uniunea Sovietică experimentase prima ei bombă atomică. Începe să funcţioneze principiul descurajării reciproce. Situaţia se stabilizează. Negocierile încep în iunie 1951, iar după doi ani se semnează un armistiţiu.

Stalin este cel care a pus în aplicare cu cea mai mare fervoare politica *heartland*-ului. Imediat după război, stimulat de trecerea în tabăra comunistă a Coreei de Nord şi Chinei, el şi-a intensificat presiunile asupra Iranului şi Turciei, adică zonei arabe şi musulmane a *rimland*-ului. Nu ştim dacă Stalin cunoştea teoria lui Mackinder sau pe cea a lui Spykman, dar el acţiona ca şi cum ar fi cunoscut aceste geopolitici.

De aceea, Truman, preşedintele Statelor Unite de atunci, a interpretat unul din discursurile omologului său de la Moscova ca o declaraţie de război ideologic împotriva Occidentului. În 1947, el decide să riposteze. Apare astfel aşa-numita „Doctrină Truman", care constă în sprijinirea tuturor statelor care luptă împotriva comunismului. Şi, bineînţeles, primele ţări care au beneficiat de acest sprijin au fost Grecia şi Turcia. În acea perioadă, în Grecia se desfăşura un război civil între comunişti şi anticomunişti. Apare astfel politica şi strategia de îndiguire a comunismului, în special al *heartland*-ului nordic, adică a Uniunii Sovietice.

Prima ripostă a Statelor Unite este, deci, politică. Cea de a doua ripostă este economică. Truman elaborează un vast plan strategic pentru a asigura dezvoltarea rapidă a Europei Occidentale şi menţinerea ei în afara influenţei comunismului. El crede că Europa nu este capabilă să se descurce singură nici în faţa dificultăţilor economice cu care se confruntă, nici în faţa presiunilor comuniste. Această strategie a fost denumită „planul Marshall" sau „Moartea lui Stalin".

Ideea acestui plan a aparţinut generalului George Marshall. La 5 iunie 1947, generalul Marshall a propus ca Statele Unite să acorde un ajutor deosebit de substanţial Europei. De această propunere s-au interesat chiar şi sovieticii, pentru că, la urma urmei, ei au suportat greul războiului, iar Aliaţii le datorau, într-un fel, un ajutor. În acest sens, Uniunea Sovietică cere un împrumut de 6 miliarde de dolari. Americanii nu refuză, dar condiţiile lor sunt indubitabile.

Toate ţările care vor primi un astfel de ajutor trebuie să adopte o politică democratică şi liberală şi să cumpere produse americane. Evident, sovieticii nu au acceptat aceste condiţii şi au părăsit negocierile, atrăgând după ei toate ţările din sfera lor de influenţă, adică din Europa de Est. În 1959, 16 ţări din Europa Occidentală beneficiază de ajutorul Marshall. Ele primesc

72,5 miliarde dolari. Această sumă a jucat un rol esenţial în redresarea economică a Europei Occidentale.

Dar cum, în acea perioadă, jocurile erau simpliste şi tranşante, Stalin a replicat la o astfel de măsură, creând, în 1947, *cominform*-ul. Această măsură nu era altceva decât o modalitate prin care Moscova încerca să controleze, sub pretextul asigurării unităţii de acţiune a partidelor comuniste, toate ţările din zona sa de influenţă. Doi ani mai târziu, s-a înfiinţat *Comecon*, un fel de piaţă comună a ţărilor comuniste, care devine CAER (Consiliu de Ajutor Economic Reciproc). Era, desigur, o replică fără nici o şansă, întrucât Statele Unite ale Americii, care ieşiseră nu doar învingătoare, ci şi câştigătoare din cel de al doilea război mondial, erau singura entitate economică şi financiară care efectiv putea să ofere un ajutor substanţial cuiva. De aceea, respingerea ofertei americane nu era, aşa cum poate se mai crede, doar un act de demnitate, o chestiune de incompatibilitate între două sisteme politice opuse, ci şi un act de război, întrucât, prin acest refuz, s-a tras o barieră care nu mai putea fi trecută.

Dacă sovieticii ar fi acceptat Planul Marshal, nu ar mai fi existat, poate, nici Războiul Rece, nici teribila cursă a înarmărilor. Istoria se judecă însă după fapte, după evenimente. Dacă nu ar fi existat Războiul Rece, ar fi existat alte războaie sau alte forme de război, pentru că, din păcate, războiul a fost mereu un fenomen al societăţii omeneşti.

În timp ce lumea occidentală punea în operă un plan de întrajutorare economică, finanţat şi girat de Statele Unite, dar şi de înţelepciunea europeană, Stalin îşi elimina rivalii şi alinia, la politica sa, ţările din Estul Europei care-i reveniseră după conferinţa de la Yalta din 1943 (în 1945 se consemnaseră doar ultimele aranjamente din finalul războiului). Doar Iugoslavia, condusă de Iosif Broz Tito, continua să ducă o politică independentă, tot de sorginte comunistă, dar neconvenabilă Moscovei.

Ţările din jurul Iugoslaviei, între care şi România, îşi consolidează dispozitivele de apărare la frontiera cu Iugoslavia şi, în general, cu Europa Occidentală şi Turcia. Se construiesc sisteme de fortificaţii (cazemate), reţele de sârmă ghimpată, se plantează câmpuri de mine, se creează tensiuni artificiale care durează mulţi ani. La frontiera românească cu Iugoslavia, spre exemplu, tensiunile s-au menţinut până în anii ‘960, iar în 1964 a avut loc prima întâlnire (în Insula Golu din mijlocul Dunării) între Gheorghiu Dej şi Iosif Broz Tito, întâlnire prin care s-a pus capăt tensiunilor artificiale de la frontieră şi s-a hotărât deschiderea lucrărilor sistemului hidroenergetic şi de navigaţie de la Porţile de Fier.

În 1945, în urma celui de al doilea război mondial, Germania a fost divizată în patru zone. La rândul lui şi Berlinul, care se afla pe teritoriul Re-

publicii Democrate Germane (în acea parte din Germania care a revenit rușilor), la 100 de kilometri de frontiera estică a Germaniei de Vest, a fost și el împărțit în patru zone. Occidentalii au unificat zonele care le-au revenit lor și, în 1948, au creat Republica Federală a Germaniei, care a beneficiat de avantajele ajutorului acordat Europei Occidentale prin Planul Marshall.

Acest lucru a provocat o puternică reacție din partea sovieticilor, care au blocat pur și simplu zona vestică a Berlinului. Statele Unite n-au avut mijloacele militare necesare pentru a forța trecerea (sau nu au dorit acest lucru), ci au realizat comunicarea și aprovizionarea celor 2,5 milioane de vest-berlinezi printr-un pod aerian timp de mai bine de un an. La 12 mai 1949, Stalin ridică blocada. Din acest moment, aveam de a face cu două state în zonă: Republica Federală a Germaniei, stat ataşat valorilor occidentale, beneficiar al planului Marshall, și Republica Democrată Germană, care va rămâne, timp de peste patru decenii, unul dintre cei mai fideli aliați ai Uniunii Sovietice.

Tot în această perioadă, apare și Alianța Nord-Atlantică. Originea ei se află în Tratatul de la Bruxelles din 1948 prin care Marea Britanie, Franța, Belgia, Olanda și Luxemburg se angajează să se sprijine mutual în caz de război. NATO ia ființă la 4 aprilie 1949 în timpul blocadeoi Berlinului. El reunește 12 țări: Belgia, Canada, Danemarca, Franța, Islanda, Italia, Luxemburg, Marea Britanie, Norvegia, Olanda, Portugalia și Statele Unite. Esența acestei organizații se exprimă în articolul 5 al Tratatului de la Washington prin care se consideră că un atac unui membru al Alianței va fi considerat ca un atac împotriva tuturor și toți vor reacționa în consecință. S-a constituit un comandament militar comun, având în frunte un general american. Constituirea NATO reprezintă un element important în dezvoltarea Războiului Rece, întrucât se accentuează linia de demarcație între sovietici și occidentali. Americanii acordă o atenție din ce în ce mai mare politicii sovietice. Încep să fi constituite structuri de supraveghere și analiză atentă a tot ceea ce se produce în spațiul sovietic.

Nici sovieticii nu stau cu mâna în sân. După blocada Berlinului, ei realizează, la 14 septembrie 1949, explozia primei bombe atomice produsă de ei. Din acest moment, a început competiția nucleară între cele două mari puteri. Și chiar dacă sovieticii nu dispuneau încă, la acea dată, și de vectorii necesari pentru a trimite această bombă asupra Statelor Unite, nu exista nici o îndoială că astfel de vectori vor fi realizați destul de repede. Este vorba, în principal, de aviația de bombardament strategic, dar și de alți vectori cum ar fi, spre exemplu, rachetele. Aceste eveniment provoacă neliniște generală în tabăra occidentală. Dar faptul era deja împlinit.

Egiptul, la rândul lui, a încercat să profite cum se poate mai bine de competiţia ruso-americană. În 1952, monarhia egipteană a fost răsturnată de un grup de ofiţeri care a acţionat sub comanda lui Gamal Abdel Nasser. Noua conducere s-a apropiat, în aceste împrejurări, de sovietici cu scopul de a procura armele de care avea nevoie şi pe care americanii i le refuzase Pe de altă parte, Nasser negocia cu americanii şi cu Marea Britanie în vederea finanţării unui baraj la Asuhan, care să permită dezvoltarea văii Nilului. În 1956, aceste negocieri au eşuat[180]. Ca reacţie împotriva refuzului american şi britanic de a acorda împrumutul necesar finanţării proiectului respectiv, Nasser a decis naţionalizarea Canalului de Suez. Marea Britanie a perceput această decizie ca pe o ameninţare directă privind aprovizionarea sa cu petrol. Franţa, care era în război cu Algeria, considera că soluţia cea mai bună la această criză ar fi răsturnarea regimului de la Cairo, în timp ce Israelul, care vedea în această decizie o cale de dezvoltare a potenţialului arab, era tentat de un război preventiv. A apărut astfel ideea unei expediţii comune. Pe 29 octombrie, armata israeliană invadează Peninsula Sinai. Câteva zile mai târziu, un corp expediţionar franco-britanic debarcă la Port-Said. Statele Unite nu au fost consultate şi au refuzat să susţină o astfel de acţiune pe care o considerau a fi colonialistă. Uniunea Sovietică ameninţă cu folosirea armei nucleare în sprijinul Egiptului.

Nasser câştigă, Franţa şi Marea Britanie dau înapoi. Cărţile sunt jucate. Superputerile – Statele Unite şi Uniunea Sovietică – decid. Temporar, Egiptul intră în sfera de influenţă a Uniunii Sovietice.

Dar confruntările între Est şi Vest, între cei doi centri de putere mondială nu se opresc aici. La 14 mai 1955, opt ţări (Albania, Bulgaria, Cehoslovacia, Republica Democrată Germană, Polonia, România şi Uniunea Sovietică) semnează, la Varşovia, un tratat militar Pretextul acestui pact porneşte de la faptul că Germania Federală intrase în NATO. Tratatul de la Varşovia afirmă intenţia ţărilor semnatare de a realiza un sistem de securitate colectivă în Europa şi anunţă că principiul care stă la baza acestuia este respectarea reciprocă a suveranităţii şi independenţei fiecăruia. Stalin moare în 1953. În 1956 izbucnesc mişcările in Ungaria. Studenţii, intelectualii şi muncitorii cer înlăturarea stalinistului Matyas Rakosi şi reinstalare lui Imre Nagy, care era mai moderat. În octombrie, miliţia deschide focul împotriva studenţilor. Revolta se amplifică. În noiembrie 1956, Imre Nagy a anunţat că are intenţia de a părăsi Tratatul de la Varşovia. Moscova a votat invazia. La 4 noiembrie, tancurile sovietice intră cu forţa în Ungaria. În câteva zile, se

[180] Proiectul a fost pus în operă de sovietici care au realizat, la Asuhan, o hidrocentrală foarte eficientă pentru Valea Nilului şi pentru Egipt.

restabileşte ordinea. Imre Nagy este arestat şi executat. În locul lui este numit Janos Kadar.

Criza din Ungaria se termină cu consolidarea dispozitivului sovietic în zonă.

Politica de blocuri se continuă. Ţările recent eliberate din colonialism şi primite în rândul Naţiunilor Unite trebuie să aleagă un bloc sau altul. Lor nu le convine nici unul. Se simte acut nevoia nealinierii. Au loc conferinţele asiatice de la New Delhi din 1947 şi 1949. La 5 aprilie 1954, se formează Grupul de la Colombo din cinci ţări asiatice: Birmania, Sri Lanka, India, Pakistan şi Indonezia. Are loc conferinţa de la Bandong. Ele reprezintă cele mai numeroase state de pe planetă. Îşi expun doleanţele într-o lume marcată de lupta pentru emancipare de sub dominaţia colonială.

Asia este aproape complet decolonizată. Laos, Cambodgia şi Vietnamul sunt ultimele decolonizate, dar tensiunile între Vietnamul comunist şi naţionalist cresc.

În Africa, Ghana şi Lybia se autodetermină, iar în Africa de nord Franţa are de a face cu o rebeliune algeriană care se amplifică.

Liderul indonezian Sukarno formulează cele cinci principii: respectul suveranităţii naţionale, egalitatea raselor şi naţiunilor, neamestecul în treburile interne, non-agresiunea şi coexistenţa paşnică.

După conferinţa de la Bandoeng, în septembrie 1961, la Belgrad, a fost creată *Mişcarea Statelor Nealiniate*, care a marcat ieşirea lor din starea de inferioritatea a aşa-numitei „lumea a treia“ şi constituirea unei forţe politice remarcabile. Această mişcare se doreşte a fi a treia mare putere mondială, deci al treilea centru de putere. Iosif Broz Tito, cu autoritatea celui care luptase deopotrivă contra fascismului şi a stalinismului, imprimă acestei mişcări o dimensiune planetară şi un deosebit dinamism, care are un ecou deosebit în lumea a treia.

Această postură a Iugoslaviei de a nu fi nici cu Estul, nici cu Vestul a devenit incomodă şi perturbatoare în sistemul bipolarităţii. Probabil că şi aceasta a fost una dintre cauzele destrămării sale atât de dramatice şi de sângeroase. Este însă prea devreme pentru a se desprinde concluzii.

În Cuba,Fidel Castro a anunţat, în 1961, adoptarea unei Constituţii socialiste. Preşedintele Kennedy a considerat că o astfel de decizie reprezintă o ameninţare serioasă de introducere a comunismului în America Latină, iar Statele Unite nu pot admite aşa ceva.

De aceea, în represalii, Preşedintele Kennedy a decis să izoleze Cuba şi să facă tot posibilul pentru a împiedica orice acţiune subversivă comunistă în America Latină. În cadrul Organizaţiei Statelor Americane, care a fost creată în 1948, s-a format un sistem de ajutor financiar „Alianţă pentru pro-

gres", concretizat prin investiţii în ţările latino-amerticane. Cuba este exclusă din cadrul acestei organizaţii. Fidel Castro se adresează Uniunii Sovietice solicitând protecţie în cazul unei agresiuni americane. Sovieticii hotărăsc instalarea unor rachete în Cuba.

La 14 octombrie 1962, în urma unor recunoaşteri aeriene, preşedintele Kennedy este informat despre această acţiune a sovieticilor. America se hotărăşte să riposteze. Se crea un pericol grav de conflict nuclear între două superputeri. Sunt trimişi spre Cuba 40.000 de infanterişti marini, în timp ce în Florida sunt concentraţi 100.000 de oameni.

La 22 octombrie, Uniunea Sovietică ia cunoştinţă despre această blocadă, dar pe, 24 octombrie, convoaiele sovietice purtătoare de rachete îşi continuă drumul. Pe 26 octombrie, Hrusciov hotărăşte să retragă rachetele cu condiţia ca Statele Unite să ofere garanţii că nu vor invada Cuba şi că nu vor permite acest act din partea nici uneia dintre ţările occidentale.

Pe 27 octombrie, el în avertizează din nou pe Kennedy că demontarea rachetelor din Cuba nu se va face decât cu demontarea rachetelor americane din Turcia. Acest *do ut des* strategic arată că, uneori, soarta lumii atârnă de un fir atât de slab, de vocea unui singur om…

Pe 28 octombrie, Hrusciov răspunde afirmativ mesajului lui Kenedy: retragerea rachetelor sovietice sub control ONU în schimbul unui angajament din partea Statelor Unite de a nu invada insula.

La frontiera celor două Germanii, în toate aceste crize din perioada Războiului Rece, nu a existat nici un conflict armat. Acest lucru, deşi pare surprinzător, are explicaţii foarte profunde: după unificarea celor peste 300 de stătuleţe germane, unitatea acestei ţări, oricât de federală ar fi Germania, nu va mai putea fi ruptă niciodată.

Se apreciază însă că menţinerea păcii în zonă se datorează mai ales dezvoltării armelor nucleare şi crearea unui echilibru al terorii, decât altor cauze. La urma urmei, *frica păzeşte via*. Este un adevăr. Dar nu singurul.

Din 1954, Statele Unite şi Uniunea Sovietică posedă bomba cu hidrogen, care este de sute de ori mai puternică decât bomba atomică. Momentul apariţiei armei cu hidrogen accentuează imposibilitatea (mai exact, absurditatea, pentru că declanşarea accidentală sau voită a unui conflict nuclear nu este chiar imposibilă) unui război între cele două superputeri.

Arta militară se îmbogăţeşte cu un nou concept cel al *descurajării nucleare*. Noua ***strategie a descurajării nucleare*** este elaborată începând cu anii '960 se va extinde nu doar ca o ameninţare reciprocă, ci şi ca o „umbrelă protectoare". Aceste date (care, în cifre de putere sunt înfricoşătoare) creează, într-un fel, o bază de dialog, de destindere. Americanii continuă, totuşi, aşa-numita strategie de îndiguire, iar ruşii sunt nevoiţi să-şi concentreze

eforturile pe înarmare şi pe cucerirea spaţiului cosmic, pierzând startul *high tech* în economie şi în viaţa obişnuită a oamenilor.

În anul 1968, Statele Unite şi Uniunea Sovietică angajează negocieri privind limitarea armamentului strategic (Strategic Arms Limitations Talks – S.A.L.T.). Este un proces îndelungat, dar se obţin totuşi unele rezultate. Nixon şi Brejnev se întâlnesc la Moscova la 26 mai 1972. Ei semnează acordurile S.A.L.T. 1, care sunt acorduri jumelate.

Primul este un acord pe 5 ani care îngheaţă numărul vectorilor strategici nucleari (rachete, bombardiere şi submarine) pe care-i poate avea fiecare parte. Este acceptat, totodată, un sistem de verificare reciprocă, îndeosebi prin sateliţi de cercetare (recunoaştere, supraveghere).

Cel de al doilea acord limitează, pe o durată nedeterminată, echipamentele împotriva rachetele balistice (sistemele antirachetă). Fiecare dintre cele două superputeri nu poate să aibă decât două asemenea sisteme: unul, în jurul capitalei şi celălalt, în jurul unei baze de rachete intercontinentale. În felul acesta, nici una dintre cele două superputeri nu va fi total protejată şi, deci, nici una dintre cele două tabere nu va îndrăzni să declanşeze războiul nuclear.

Din 1973, au început negocierile S.A.L.T. 2, întrucât au apărut noi armamente strategice (arma cu neutroni, arma chimică şi vectorii sol-sol) care nu erau definite de S.A.L.T. 1.

La 30 octombrie 1973, au avut loc, la Viena, convorbiri, între cele 12 ţări din NATO şi cele 7 ţări care făceau parter din Tratatul de la Varşovia, pe teme reducerii reciproce a forţelor şi armamentelor staţionate în Europa Centrală. Doi ani mai târziu, ţările europene, mai puţin Albania, au participat la o conferinţă asupra securităţii şi cooperării în Europa, care s-a încheiat cu Acordurile de la Helsinki, semnate la 1 august 1975 ele marchează punctul culminant al destinderii. Europa de Est şi cea de Vers, Statele Unite şi Canada acceptau frontierele din 1945, recunoscând zona-tampon pe care sovieticii au dorit să o obţină după război. În schimbul acesteia, sovieticii s-au angajat să respecte drepturile omului, adică asigurarea unei mai mari libertăţi de exprimare, prin cuvânt, prin scris, a opiniilor împotriva guvernului, ca şi libertatea de a călători şi de a se alătura familiilor lor care se aflau în Occident. De asemenea, aceste acorduri favorizau comerţul între est şi Vest, măsurile de creştere a încrederii etc. În aceste sens, toate ţările urmau să anunţe manevrele militare care implicau mai mult de 25.000 de oameni.

Aceste acorduri au favorizat climatul de destindere şi au constituit primul pas important în reconcilierea europeană. Ele nu au influenţat însă arta militară, nici a Vestului, nici a Estului, ci au creat doar un cadru de comunicare şi de destindere. Războiul Rece însă a continuat.

Războiul Rece nu se caracterizează numai de crearea a două fronturi politice, ideologice, economice şi militare opuse, care se pândeau, se suspectau şi se loveau reciproc. Încă nu se cunosc toate manevrele şi toate acţiunile întreprinde în timpul acestui război. Se ştie doar că strategiile mijloacelor (strategiile genetice) au cunoscut cea mai rapidă şi cea mai mare dezvoltate din istoria omenirii. În această confruntare au apărut armele nucleare perfecţionate şi miniaturizate, armele neconvenţionale, armele nonletale, mijloacele extrem de complexe ale războiului economic, ale războiului geofizic, ale războiului informaţional şi, legate de acesta din urmă, ale războiului mediativ şi, mai ales, ale războiului psihologic.

Tot în timpul Războiului Rece (care este, în esenţa lui, un război politic) au luat naştere sistemele de arme, s-au perfecţionat sistemele de conducere a forţelor, au apărut şi s-au dezvoltate sistemele C4I2SR, care, la începutul mileniului al III-lea fundamentează un nou tip de război, Războiul bazat pe Reţea.

Dincolo de această confruntare globală, dincolo de această competiţie acerbă, au exista o mulţime de războaie regionale, extrem de diversificate, unele sub tutela superputerilor planetei, altele din interese locale, din veşnicul proces al frontierelor.

Unii consideră că şi *războiul din Vietnam* se înscrie în această categorie a conflictelor regionale. Originile acestui conflict se înscriu însă în sistemul confruntărilor şi acţiunilor de după al doilea război mondial. Astfel, în 1954, Franţa este nevoită să se retragă din coloniile sale din Indochina. În Vietnamul de Nord se instaurează un regim comunist, sprijinit de Uniunea Sovietică, în timp ce guvernul din Vietnamul se Sud, deşi are o esenţă dictatorială, este susţinut de Statele Unite. Populaţia din Sud este nemulţumită şi, în 1957, se constituie între-o mişcare de rezistenţă, sprijinită, începând cu 1959, de Vietnamul de Nord şi de sovietici. Americanii trimit consilieri în armata Vietnamului de Sud, iar în 1964, americanii intră în acţiune. Războiul foarte dur care se desfăşoară în junglă nu slăbeşte rezistenţe vietnameză. În 1969, sub presiunea populaţiei americane încep negocierile, iar în 1973 se preconizează o încetare a focului. Rezistenţa invadează Saigonul la 30 aprilie 1976, iar în 1976 ţara este unificată sun denumirea de Republica Socialistă Vietnam.

Acest tip de război de gherilă a opus două strategii total diferite. Strategia americană viza lovirea centrelor vitale (care, de fapt, nici nu existau), vânarea şi distrugerea forţelor de gherilă, în timp ce strategia de gherilă viza uzarea forţelor americane, atragerea lor în junglă, în capcane şi obstacole de

tot felul, epuizarea lor şi obligarea (şi cu ajutorul opiniei publice mondiale) să înceteze războiul şi să părăsească Vietnamul.

Războiul din Vietnam a fost o confruntare între forţe clasice şi forţe de gherilă, între rezistenţa vietnameză, sprijinită masiv de sovietici, şi unităţile americane, care nu erau nici pregătite, nici motivate pentru un astfel de război. S-a tras însă prea devreme concluzia că pierderea acestui război de către americani înseamnă o victorie categorică a rezistenţei împotriva invaziei, a războiului întregului popor împotriva armatelor profesioniste, bine dotate şi bine instruite. În realitate, era vorba de un război pe care americanii nu l-au pregătit nici din punct de vedere politic, nici strategic, nici militar.

Acest război a avut ecouri foarte mari şi pe termen lung. El a creat o emoţie puternică în rândul populaţiei americane, existentă încă şi azi, la începutul mileniului al III-lea, şi o nemulţumire accentuată în rândul militarilor care au suportat nu numai pierderile de pe câmpul de luptă[181], ci şi umilinţa lucrului prost făcut. De aceea, ulterior, americanii au luat măsuri categorice pentru delimitarea prin lege a responsabilităţii factorilor politici şi a celor militari şi pentru pregătirea forţelor armate în vederea îndeplinirii cu minimum de pierderi (conceptul pierderi zero) a misiunilor foarte bine fixate, susţinute politic, mediatic şi financiar şi elaborate în cele mai însemnate detalii. Episodul Vietnam nu s-a mai repetat.

De aceea, considerăm că, din punct de vedere al artei militare, războiul din Vietnam aparţine filosofiei războaielor specifice procesului de lichidare a colonialismului fizic şi industrial, care vor fi din ce în ce mai rare (dar nu excluse) în noul tip de societate. Astfel de războaie reprezintă o rezistenţă la invazie şi ele nu vor dispărea. Totuşi, avându-se în vedere complexul proces al frontierelor la început de mileniu, astfel de războaie sunt completate şi, uneori, precedate de acţiuni neconvenţionale de tot felul, inclusiv de terorism. Terorismul care, la sfârşitul mileniului al II-lea şi începutul mileniului al III-lea devine un adevărat război, are însă o sferă mult mai largă şi cauze complexe.

Tipului de război din Vietnam îi corespunde şi invazia sovietică asupra Afganistanului din 27 decembrie 1979. Sovieticii desfăşoară forţe şi ocupă oraşele importante şi câmpia. Mujahedinii se ascund în munţi şi hărţuiesc în permanenţă aceste forţele sovietice. Preţul pe care îl plătesc afganii este foarte mare: peste un milion de morţi şi cinci milioane de refugiaţi, îndeo-

[181] În centrul Washingtonului, există un monument din marmură neagră, în formă de unghi obtuz, sub nivelul solului, pe care sunt înscrise numele tuturor militarilor pieriţi în războiul din Vietnam. În fiecare zi, aici, rudele şi apropiaţii celor dispăruţi aprind lumânări şi se reculeg. Este o expresie a respectului pe care americanii îl acordă soldaţilor săi care şi-au făcut datoria faţă de Statele Unite ale Americii, oriunde, în lume.

sebi în Pakistan. În 1989, sub presiune internaţională, sovieticii se retrag cu multe pierderi.

Mihail Gorbaciov, care vine la putere în 1985, înţelege bine lecţia cursei înarmărilor, efectele doctrinei de îndiguire americane şi ale regimului care a creat Rusiei, care fusese învingătoare în cel de al doilea război mondial, nu avantaje, ci mari probleme. A încercat să rezolve ceva, în interior, cu „perestroika" şi glasnost", şi, în exterior, cu o nouă strategie a destinderii. Acest lucru era necesar, mai ales că Nixon se hotărâse să treacă la punerea în aplicare a unui concept denumit „războiul stelelor", care însemna un sistem de apărare antirachetă de mare amploare, fiecare rachetă strategică îndreptată asupra Statelor Unite putând fi interceptată şi lovită pe traiectorie. În acest condiţii, toate acordurile S.A.L.T. îşi pierdeau obiectul, Statele Unite având toastă libertatea de acţiune, inclusiv în declanşarea unui război nuclear. Aşa ceva nu era de acceptat. Rusia avea de ales între o nouă cursă a înarmărilor, căreia, probabil, nu i-ar mai fi făcut faţă şi o politică de ieşire din „balastul" creat în jurul ei, de scăpare de povara controlului *rimland*-ului şi de revigorare politică, economică, socială, militară a heartland-ului. O nouă Rusie, debarasată de toate responsabilităţile pe care şi le asumase după război, părea convenabilă unei Uniuni Sovietice vetuste, agresată din toate direcţiile, atât din interior, cât şi din exterior şi incapabilă să transforme tot acest areal într-o forţă unică de reacţie la politica de îndiguire americană, la ofensiva economică şi financiară fără precedent a Occidentului şi, în ultimă instanţă, la eşecul lamentabil al comunismului. La 9 noiembrie 1989, zidul Berlinului cade, iar 3 octombrie 1990, are loc reunificarea Germaniei.

Începe o nouă eră nu numai în politica mondială şi eurasiatică, ci şi în arta militară. Mutaţiile strategice sunt atât de mari, mai ales după februarie 1991, când se prăbuşeşte Tratatul de la Varşovia, încât putem spune că arta militară intră într-o nouă etapă. Tentaţia ar fi să afirmăm că noua etapă se caracterizează prin ieşirea războiului din spaţiul de confruntare între naţiuni şi reconfigurarea lui ca opoziţie conflictuală între societatea omenească, în noua ei arhitectură de societate informaţională, şi forţele care se opun acesteia, îndeosebi cele teroriste şi cele îndreptate împotriva libertăţii fiinţei umane. Este însă prea devreme să folosim o propoziţie de acest tip şi, de aceea, enunţând-o doar ca pe o supoziţie, ca pe o probabilitate, trebuie să precizăm că, în viziunea noastră, războiul rămâne legat de frontiere, fiind un proces grav al acesteia, desigur, în oua ei configuraţie.

Statele Unite ale Americii au deţinut iniţiativa strategică după cel de al doilea război mondial. Aici au fost elaboraţi şi susţinuţi cei doi mari piloni

ai strategiei americane în această lungă perioadă de timp: *strategia nucleară* şi *strategia de îndiguire*.

Strategia nucleară s-a conturat imediat după folosirea bombei atomice şi a devenit strategie de confruntare şi de descurajare reciprocă după ce ruşii au realizat sistemul de vectori strategici capabili să lovească teritoriul Statelor Unite.

Ideea *strategiei de îndiguire* aparţine unui diplomat american de la Moscova, George Kennan. El a propus o astfel de strategie, în 1947, într-o lungă telegramă, expediată de la Moscova, apoi într-un articol semna cu „X" şi publicat în Foreign Affaires.

George Kennan nu ştir, probabil, în acele zile, că propunerea lui va sta la baza strategiei americane pentru următorii 40 de ani. În esenţă, această strategie consta într-o presiune continuă pe care Statele Unite trebuie s-o exercite asupra Uniunii Sovietice, pentru că germenii distrugerii statului sovietic se aflau în interiorul lui.

Această presiune, urmând în general liniile geopoliticii lui Spykman şi a britanicului Harold Mackinder, trebuia exercitată atât în zona *rimland*-ului, cât şi în cea a *heartland*-ului, în special dinspre Turcia, Europa, Indochina, Japonia, Coreea de Sud şi Taiwan.

Această presiune s-a exercitat, atât în mod direct (prin cursa înarmărilor), cât şi indirect (prin crearea, pe cercul exterior al *rimland*-ului, a unor puternice centre de comunicaţii, de baze militare etc.). Flexibilitatea economică americană, puternica finanţă, capacitatea tehnologică excepţională au permis Statelor Unite să ducă la bun sfârşit o astfel de strategie, pe care unii analişti o apreciază ca fiind mai mult politică decât militară[182].

Strategia de securitate naţională a Statelor Unite a avut în vedere, în tot acest timp, dar mai ales în perioada care a urmat Războiului Rece, o strategie economică viabilă şi flexibilă, o strategie culturală, ca sistem de valori care se cer exprimate, comunicate şi chiar impuse (prin regulile economiei de piaţă sau prin cele ale sistemului informaţional) şi o strategie militară pe măsură.

Dacă în epoca Războiului Rece, totul era clar, adversarul bine conturat, atât ideologic, cultural, economic, politic şi militar, cât şi geografic şi geopolitic, în perioada care a urmat, totul a devenit incert, nesigur, periculos. Americanii nu sunt obişnuiţi cu acest gen de analize, de ameninţări, de acţiuni. Ei acţionează totdeauna tranşant. Inamicul, pentru ei, a fost totdeauna clar şi distinct.

[182] www.stratisc.org, Arnauld Blin, *Etats-Unis: lente chronique d'une rupture stratégique annoncée*, p. 3

În epoca post - Război Rece, nimic nu mai este ca înainte. De aceea, totul trebuie schimbat. Trebuie rupt cu trecutul, concomitent cu proiectarea unei strategii pentru viitor. Care este însă această strategie? Cu alte cuvinte, care este inamicul actual şi viitor al Statelor Unite? Pe de o parte, inamicul Statelor Unite poete fi, în general, o ţară cu un potenţial nuclear apropiat de cel american şi, pe de altă parte, o forţă care nu se află neapărat delimitată de frontiere teritoriale şi politice, ci de altfel de frontiere (ideologice, morale, rasiale, extremiste, fundamentaliste religioase etc.), denumite, generic, de preşedintele George W. Bush „axa răului". Doi piloni vor marca, în continuare, marea strategie americană (strategia de securitate, strategie integrală, strategia globală): strategia nucleară şi strategia informaţională.

Strategia nucleară continuă să aibă rolul ei de principală forţă de descurajare (şi de echilibru strategic), în timp ce strategia informaţională trebuie să identifice, într-o lume extrem de fluidă şi de schimbătoare, riscurile, ameninţările, vulnerabilităţile, cu alte cuvinte, noul inamic al Statelor Unite în epoca de după Războiului Rece. Aceasta a fost deja identificat în „forţele răului", care au declanşat *războiul terorist*. Dacă există un război terorist (continuu, neconvenţional, subversiv, fără reguli, fără lege, fără limite, fără timp, fără spaţiu, fără teatre de operaţii identificate şi identificabile şi fără nici un fel de cutumă sau de morală), atunci trebuie să existe şi un *război împotriva terorismului*, care este, la fel, continuu, fără teatre, fără timp, fără spaţii, dar în limitele şi în spiritul protecţiei vieţii şi valorilor umane, în apărarea civilizaţiei planetei. De aceea, după marea strategie a îndiguirii, Anthony Lake a propus, în 1993, ceea ce în anii următori va deveni o *strategie de extindere* (enlargement). Este vorba de o extindere economică (schimbul comercial, liberalizarea pieţelor), de o extindere a democraţiilor de tip occidental (extindere politică) şi de o extindere a mediului de securitate (extinderea NATO), care este o extindere militară.

Rusia se înscrie şi ea în conceptul *războiului împotriva terorismului*, dar strategia ei ţine de *hearland*-ul eurasiatic, de liniile-forţă care au caracterizat dintotdeauna Imperiul Rus, cea mai întinsă şi cea mai mare putere eurasiatică, după cea a Imperiului mongol din timpul lui Gingis Han, dar se opune, prin mijloacele pe care le are la îndemână, noii strategii de extindere, care, analizată în termeni de înfruntare, este mai periculoasă (pentru interesele de *heartland* ale Rusiei) decât strategia de îndiguire din vremea Războiului Rece. Sistemul actual de opunere a Rusiei noi strategii americane de extindere este unul complex, care include creşterea rolului statului şi al oligarhiei în controlul şi stăpânirea resurselor strategice, folosirea parteneriatului strategic cu Uniunea Europeană (îndeosebi cu Germania), cu Statele Unite ale Americii, cu ţările din zona *rimland*-ului (îndeosebi, China şi India),

cu ţările insulare *off shore* (îndeosebi, Japonia şi Marea Britanie) şi dezvoltarea unei *strategii nucleare* echilibrate şi foarte bine structurată.

Desigur, americanii nu se rezumă doar la aceste dimensiuni care reamintesc de marii geopoliticieni, ci au în vedere dezvoltarea unor sisteme de explorare a spaţiului cosmic (îndeosebi a ionosferei), cum este sistemul HAARP (High-Frequency Active Auroral Research Program - Program de Cercetare asupra Frecvenţelor Înalte Boreale Active), a unor sisteme de arme şi de senzori care să răspundă noilor provocări strategice şi a unor sisteme C4I2SR care să permită punerea în aplicare a unui nou concept de război – Războiul în Reţea.

Uniunea Europeană este preocupată îndeosebi de realizare, după sute de ani, a unităţii continentului şi mai puţin de problemele confruntării militare de mâine. Mai mult, europenii consideră că nu sunt ameninţaţi în mod direct de nimeni şi, de aceea, primul lor obiectiv este realizarea unităţii interne a continentului, concomitent cu securizarea frontierelor nu ridicând neapărat un zid împotriva tuturor, ci cultivând o politică de bună vecinătate care să transforme toţi vecinii Europei într-un coridor de siguranţă strategică. De aceea şi cheltuielile militare ale Europei sunt doar pe jumătate din cele ale Statelor Unite, iar acest lucru nu este de natură să-i liniştească pe americani. Oricum, în spaţiul euro-atlantic are loc un dialog constructiv

Aceste lucru, dincolo de o seamă de deosebiri şi de interese, de concurenţe economice şi percepţii politice, în spaţiul euro-atlantic are loc un dialog constructiv care menţine Occidentul într-o frontieră activă, caracterizată printr-o amplă ofensivă democratică, tehnologică, informaţională şi culturală. Strategia de extindere se află, la începutului mileniului al III-lea în plină poziţionare.

Strategia unei puteri maritime incontestabile. Războiul din Falkland

Războiul din Malwine (Falkland) este unul dintre cele mai neaşteptate şi mai controversate din istorie. Bătălia s-a dat în 1982 pentru stăpânirea (controlul) Insulelor Malwine (Falkland). În fapt, el nu a avut un obiectiv strategic. Nu se urmărea nici stăpânirea sau controlul unor resurse, nici obţinerea unei poziţii strategice avantajoase. În actualele condiţii, Insulele Falkland nu au nici un fel de importanţă politică, militară, economică sau strategică. Acestea au o suprafaţă totală de 12.000 km^2 şi o populaţie care, în 1991, era de 2121 de locuitori[183]. A fost un război al orgoliilor (mai exact, al

[183] http://rain.prohosting.com/stoue/malouines.html, Steve Ouellet, *La guerre des Malouines.*

orgoliului britanic) căruia i s-a dat însă o importanţă exagerată. În fapt, el nu a avut aproape nici un fel de importanţă, în afara aceleia de a demonstra că Marea Britanie rămâne o putere maritimă, capabilă oricând să pună în mişcare un corp expediţionar, iar Statele Unite vor sprijini totdeauna, cel puţin cu un sistem ultraperformant de informaţii, acţiunile aliatului său de peste ocean. Este valabilă, desigur, şi reciproca, aşa cum au dovedito-o cele două războaie din Irak, războiul din Kosovo şi cel din Afganistan. Steve Ouellet citează un jurnalist de război din acel timp, Olivier Rolin, care defineşte acest război ca o „gaură neagră" a istoriei, în care, pentru nimic şi fără nici un fel de discernământ, în numele unor simboluri absurde sau al unor raţiuni războinice, s-au aruncat uriaşe sume de lire sterline şi de dolari.

Rezultatele acestui război sunt şi ele absurde. Singurul rezultat pe care l-au prevăzut specialiştii au fost pierderile umane.

Arhipelagul Falkland, descoperit în 1592 de navigatorii şi exploratorii englezi John Davis et Sir Richard Hawkins, aparţinea Marii Britanii. El se află în sudul Oceanului Atlantic la 500 km de Argentina şi la 12.000 km de Marea Britanie. E drept, o parte a aparţinut, într-o vreme, Spaniei, apoi şi Franţei. Căderea Imperiului spaniol şi obţinerea independenţei Argentinei (în 1816) au determinat-o pe aceasta din urmă să revendice, doi ani mai târziu, în 1820, arhipelagul. În 1833, englezii au preluat controlul insulelor şi i-au alungat pe argentinieni de acolo. Aceasta a fost, de altfel, şi cauza oficială a conflictului din 1982. Negocierile în vederea reglementării problemelor de suveranitate asupra insulelor au început la ONU în 1960. În 1982, când a izbunit războiul, acestea erau în curs de desfăşurare. Condiţiile climatice sunt extrem de dificile. Bat vânturi neîntrerupte, pădurile sunt rare, iar ocupaţiile locuitorilor se rezumă la creşterea vitelor şi la pescuit. Britanicii cred că ţinutul adăposteşte şi importante resurse de petrol, dar cercetărilor (cel puţin până în 1982) nu confirmaseră aceste presupuneri.

Argentinienii nu au recunoscut niciodată autoritatea englezilor asupra insulelor. Dimpotrivă, Argentina considera că arhipelagul îi revine de drept. Ea a reprodus hărţile geografice începând cu 1529 şi considera că adevăratul descoperitor al insulelor a fost un navigator portughez la întoarcerea din expediţia lui Magelan. Argentina susţinea că Anglia recunoscuse deja, prin Tratatul de la Ultrech din 1713, suveranitatea Spaniei asupra teritoriilor colonizate de aceasta, iar posesiunile franceze asupra insulelor fuseseră deja vândute spaniolilor.

Englezii susţineau că primul care a debarcat în insule a fost John Strong, în 1690. De altfel, Marea Britanie considera că ea ocupă oficial in-

sulele din 1833, iar locuitorii aprobă suveranitatea britanică. La drept vorbind, argumente de acest tip ar fi putut aduce şi Spania şi Franţa.

Disputa era pe cale de a se regla, dar situaţia internă din Argentina (inflaţie 120%, şomaj 20%, datorie externă 250 de miliarde de franci, problemele dificile cu care se confrunta hunta dictatorială) cerea deturnarea atenţiei asupra unui alt obiectiv care să solidaritate şi unitate naţională, iar repunerea pe rol a chestiunii suveranităţii asupra Malwinelor părea tocmai potrivită. Marea Britanie devenea un adversar ideal.

Hunta militară conta pe lipsa de reacţie a Marii Britanii sau, în orice caz, pe crearea unei probleme care nu avea efectiv o soluţie militară. Argentinienii nu credeau că, în secolul al XX-lea, Anglia va trimite un corp expediţionar în Malwine pentru a apăra un pământ steril cu preţul vieţii soldaţilor britanici. În plus, în acea vreme, britanicii se aflau într-un proces de reducere şi reorganizare a forţelor armate.

Hunta militară argentiniană nu cunoştea însă nici forţa orgoliului britanic, nici caracterul primului ministru conservator de atunci, Margaret Thatcher, denumită „Doamna de Fier". Mai mult, şi „Doamna de Fier" avea nevoie de o mică diversiune pentru a compensa unele măsuri social economice care privilegiau clasa de mijloc pe seama celor bogaţi, dar şi a celor săraci. Ea a încercat să instaureze o *democraţie a micilor proprietari*, inspirată din valorile victoriene. Astfel, veniturile individuale urmau să crească pe seama cheltuielii salariului social (cheltuieli de sănătate, şomaj, asigurare, asistenţă socială). Aceste măsuri favorizau reducerea cheltuielilor publice şi privatizarea aparatului guvernamental. Ele au scăzut popularitatea „Doamnei de Fier" şi era de aşteptat să piardă alegerile din 1983. Aşa că situaţia creată de hunta argentiniană îi venea ca o mănuşă.

Există, după unii autori, şi alte raţiuni ale declanşării acestui conflict. Una dintre acestea (neconfirmată) se referă la existenţa unor negocieri între Statele Unite şi Marea Britanie pentru cedarea arhipelagului americanilor, în vederea instalării unei baze militare. Chir dacă importanţa strategică a acestor insule pare minoră pentru argentinieni şi chiar pentru britanici, cu totul altfel se pune problema pentru americani. O astfel de bază deschisă aici se constituia într-un centru de supraveghere a sudului Americii Latine şi mai ales a Antarcticii.

Războiul a început la 2 aprilie 1982. Argentinienii au invadat insula cu 10.000 de militari. A doua zi, Margaret Thatcher a constituit un corp expediţionar din 40 de nave de luptă, cincizeci de nave de sprijin militare şi civile rechiziţionate, între care şi „Elisabeta", „Canberra" şi „Uganda", 40 de avioane, 60 de elicoptere, 28.000 de oameni şi 4 submarine nucleare de atac. Orgoliul „Doamnei de Fier" trebuie să demonstreze deopotrivă forţa Marii

Britanii, ca putere maritimă indiscutabilă, şi voinţa politică a naţiunii de a acţiona pentru scoaterea invadatorilor din insulă. Nu pentru că insulele respectivă ar avea vreo importanţă, ci pentru că ele aparţin englezilor. Iar englezii ştiu să apere, cu orice preţ, ce este al lor.

Consiliul de Securitate al ONU a votat pentru retragerea imediată a forţelor argentiniene şi reluarea negocierilor. Câteva zile mai târziu, Comunitate Europeană a stabilit un embargo asupra importurilor argentiniene din ţările europene şi vânzărilor de arme în Argentina. Statele Unite au hotărât să sprijine Marea Britanie, iar Rusia n-a schiţat nici un gest.

Margaret Thatcher a ordonat distrugerea navei „Belgrano", nava amiral al flotei argentiniene. Acţiunea s-a desfăşurat pe 2 mai şi a avut ca rezultat scufundarea vasului şi moartea a 350 de soldaţi argentinieni. Două zile mai târziu, argentinienii au scufundat distrugătorul britanic „Sheffield" cu o rachetă „Exocet". Britanicii, care ocupaseră pe 25 aprilie insula Georgia de Sud au continuat atacul.

Mai multe ţări şi-au exprimat opinia asupra acestui conflict, unele chiar afirmând că se vor alătura de o parte sau de cealaltă.

Nimeni nu a făcut-o însă cu adevărat, mai puţin Statele Unite care au susţinut Marea Britanie cu informaţiile transmise prin satelit.

Primul ministru britanic, netulburata şi inflexibila „Doamna de Fier" avea însă o susţinere internă totală. Se declanşase un fel de frenezie britanică, specifică epocilor de mari confruntări, dar şi celor în care orgoliile şi emoţiile devin omniprezente şi omnipotente. Opinia publică argentiniană era indignată mai degrabă împotriva americanilor, care au trădat interesele continentului, decât împotriva britanicilor. Au remarcat însă şi britanicii absurdul situaţiei. Nimeni nu vorbise, până la invazia argentinienilor, de *insulele sacre* Falkland.

Până la acest conflict numai filateliştii britanici cunoşteau existenţa acestor insule. Britanicii, de fapt, nu ştiau cum să scape de ele, în pofida faptului că locuitorii se considerau… englezi. „În fond, scrie un corespondent britanic, dacă noi îi batem pe argentinieni, nu o facem pentru a relua insulele, ci pentru a găsi modalitatea cea mai demnă de a le pierde…"

Totuşi, a fost un război. Raţiunile pentru care britanicii l-au câştigat au fost numeroase. Logistica britanică a fost superioară celei argentiniene. S-au folosit, pentru trupele de uscat care au debarcat în insulă, costume speciale, aparatură de vedere pe timp de noapte şi un sistem de conducere foarte bine pus la punct. În plus, debarcarea s-a făcut între insule, într-o zonă inaccesibilă, ceea ce a dus la surprinderea tactică totală. Raportul de forţe a fost, de asemenea, favorabil forţei expediţionare, atât din punct de vedere tehnologic, cât şi în ceea ce priveşte forţa umană (2,8/1).

Marea Britanie controla net căile maritime, dar şi Argentina controla căile aeriene, ceea ce a şi dus la scufundarea distrugătorului respectiv. De remarcat că, din cauza restricţiilor bugetare, britanicii n-au adus în zone imensele sale port-avioane.

Generalul argentinian Mario Benjamin Menendez susţine că victoria britanicilor se explică şi prin susţinerea diplomatică europeană, prin sprijinul acordat de Statele Unite (prin sateliţi) şi de Naţiunile Unite. În acea epocă, Argentina era complet izolată. Ea nu aparţinea nici lumii a treia, nici sistemului comunist, nici democraţiilor occidentale. Nimeni nu o susţinea, mai ales că modul în care acţionase hunta nu era nici legitim, nici oportun, nici necesar, nici eficient.

Consecinţele conflictului sunt şi ele absurde. Marea Britanie a pierdut 2 distrugătoare, 2 fregate şi un cargo, câteva avioane şi elicoptere, 255 de morţi şi 777 răniţi. Războiul a costat între 700 şi 900 de milioane de lire sterline. Acolo a instalat o bază militară ultramodernă, un spital şi alte echipamente care nu servesc la nimic.

Argentina a pierdut 635 de oameni, un crucişător, un submarin, o navă de patrulare trei nave de transport şi mai multe avioane de vânătoare. Hunta militară a trebuit să cedeze puterea civililor. Ţara a ieşit devastată din acest conflict.

Cea care a câştigat enorm de pe urma conflictului a fost „Doamna de Fier“, care a refăcut prestigiul Imperiului britanic. La 9 iunie 1983, ea a câştigat alegerile şi un al doilea mandat.

Ulterior, a fost numit o comisie de anchetă, sub conducerea lordului Franks, care avea sarcina să studieze circumstanţele conflictului. Nu i s-a făcut nici un reproş lui Margaret Thatcher.

Statele Unite au pierdut însă în urma acestui conflict. Americanii au fost acuzaţi că au trădat Doctrina Monroe şi interesele aliatului lor sud-american, punând în pericol o alianţă diplomatică ce a durat mai mult de 100 de ani.

Din punct de vedere militar, acest conflict a demonstrat rolul tehnologiei şi al voinţei umane în război. Acest conflict are o valoare geopolitică remarcabilă. El s-a desfăşurat în liniile generale ale filosofiei şi Mackinder prin care Marea Britanie, ca putere maritimă incontestabilă poate acţiona, pe linii exterioare, împotriva oricărei altei puteri terestre. Desigur, Mackider, ca şi Spykman, se refereau la Heartland-ul de Nord (Eurasia) şi la cel de Sud (Africa). Se înţelege însă că principiul a fost folosit şi în confruntarea din Falkland. În bătălia de la Tushima, flota rusească a parcurs o distanţă imensă, ocolind trei continente, pentru a claca în faţa flotei japoneze care i-a întins o ambuscadă în zona insulei Tushima. Marea Britanie a făcut pe mare,

un marş de 15.000 de kilometri, pentru a câştiga bătălia terestră şi navală cu una dintre cele mai mari ţări ale continentului american. Argumentul, ca şi în cazul bătăliei de la Tushima este acelaşi: superioritatea tehnologică. Acest argument va fi confirmat în toate confruntările care au avut loc în ultima parte a secolului al XX-lea şi în primii ani ai secolului al XXI-lea.

6.1.3. Eurasia. Un nou *heartland*

Se conturează, până acum, două mari etape în procesul de globalizare. Prima se desăvârşeşte în ultimul deceniu al secolului al XX-lea, cea de a doua începe imediat după atacurile teroriste de la 11 septembrie 2001 asupra Statelor Unite ale Americii şi este o continuare a unei lungi istorii de confruntare şi inamiciţie. Prima etapă se caracterizează, în principal, prin confruntare, concurenţă acerbă, izbucnire haotică a unor focare de criză, regrupare a o serie de ţări în jurul Statelor Unite şi Uniunii Europene şi prin reacţii violente la globalizare, prin recrudescenţa fundamentalismului, a ameninţărilor asimetrice, non-statale, şi creşterea vulnerabilităţii societăţilor moderne, îndeosebi a celor informaţionale. Este, deci, o etapă de confruntare şi concurenţă. Cea de a doua etapă, care abia a debutat, are o cu totul altă filozofie, generată tocmai de sporirea vulnerabilităţii statelor la ameninţările asimetrice non-statale (dovedită la 11 septembrie 2001) şi de imposibilitatea punerii în operă, fără riscuri imense, a politicilor de confruntare.

Definită foarte clar şi în noua strategie de securitate a Statelor Unite, dar şi în doctrina Rusiei, în concepţia Uniunii Europene şi în strategiile de securitate sau în politicile de dezvoltare şi în doctrinele de apărare ale altor ţări, noua etapă se caracterizează prin consolidarea interdependenţelor, prin colaborare şi cooperare în crearea unor baze economice regionale foarte puternice, a unor zone de stabilitate şi securitate (economică, socială şi militară) în jurul cărora şi după modelul cărora să evolueze întreaga lume.

Este, deci, o etapă care pune în operă o nouă filozofie a interdependenţelor şi non-confruntării. In acest scop, marile puteri economice ale lumii – Statele Unite ale Americii, Uniunea Europeană şi Japonia –, marii arhitecţi ai noii construcţii mondiale – Uniunea Europeană, Statele Unite ale Americii, Rusia, China, India şi Asia Sud-Estică – încep să-şi dea mâna şi să-şi armonizeze politicile şi strategiile pentru viitor.

Lupta nu se mai duce doar între aceşti mari actori, între aceşti mari poli de putere, în jurul cărora se grupează, practic, întreaga planetă, ci între ei (luaţi ca o entitate), pe de o parte, şi ameninţările non-statele, teroriste şi asimetrice, pe de altă parte. Tensiunile dintre marii poli de putere, dintre marile entităţi geostrategice nu dispar şi nu vor dispărea niciodată. El vor

continua să menţină echilibrul şi să creeze dezechilibrele dorite, programate sau lăsate de la Dumnezeu.

Este timpul ca lumea să se concentreze şi să-şi unească forţele pentru a combate răul din sine. Iar primul model al acestei noi filosofii, în afară de cel al Uniunii Europene, care este doar o regrupare a unui continent prea greu încercat şi prea mult bântuit de fantasmele istoriei, se pare că se va realiza în spaţiul euro-asiatic, prin concertarea eforturilor Statelor Unite, Asiei şi Uniunii Europene.

Anul 2002 a fost primul an care a conturat nu doar ca tendinţă, ci şi, ca realitate, o astfel de filozofie. Generoasă prin universalitatea ei, o astfel de filozofie nu va fi uşor acceptată de toată lumea. Reacţiile vor fi numeroase şi felurite. Ele se vor declanşa din focare de criză „itinerante", greu de controlat, de gestionat şi de stins. Însă, primul pas spre această nouă filozofie este în curs de a fi făcut.

Evenimentele privitoare la mediul de securitate ale anului 2002 şi la influenţa lor asupra artei militare a prezentului şi a viitorului, din spaţiul asiatic şi din cel ex-sovietic au anumite particularităţi faţă de cele anterioare. Unele le-au continuat (într-o formă diferită) pe cele din anul 2001, altele şi-au conturat şi chiar poziţionat o nouă bază şi o nouă justificare, datorită, în primul rând (dar nu numai), efectelor în aceste spaţii ale atacurilor teroriste de la 11 septembrie 2001 din Statele Unite ale Americii, care au marcat o mare cotitură în reconfigurarea mediului de securitate şi, în consecinţă, a războiului.

Aceste atacuri au dezvăluit o parte dintre vulnerabilităţile societăţii moderne, dintre riscurile şi ameninţările care există sau se profilează la orizontul mileniului al III-lea, iar adevărata lor dimensiune s-a relevat abia în anul 2002. A fost o realitate înspăimântătoare, faţă de care Statele Unite au reacţionat imediat, dar şi un avertisment care nu a fost încă descifrat în toată complexitatea lui. Dincolo de ceea ce se vede, există complicata şi imensa lume a construcţiilor subterane.

Atacul american asupra bazelor de antrenament ale reţelelor Al-Qaida din Afganistan, susţinut de Rusia şi de coaliţia antiteroristă care s-a format imediat după 11 septembrie, a arătat, implicit, că, în spaţiul asiatic central, mai funcţiona încă (desigur, într-o altă formă şi de cu totul o altă natură), acel foaier perturbator care a bulversat şi a influenţat odinioară civilizaţia romană, pe cea chineză şi pe cea indiană.

Ţinta principală a atacurilor războinicilor nomazi din foaierul perturbator aflat între Marea Caspică şi Manciuria era însă Imperiul Roman. Ţinta principală a atacurilor teroriste din primii ani ai mileniului al III-lea o reprezintă Statele Unite ale Americii.

După unii cercetători, Statele Unite ale Americii reprezintă, azi, pentru civilizaţia planetei, ceea ce a reprezentat Imperiul Roman pentru civilizaţia europeană. Această similitudine poate facilita elaborarea mai atentă a unui model de reacţie care să prevină recrudescenţa conflictualităţii şi să reducă pe cât posibil proliferarea focarelor generatoare de crize şi tensiuni.

Pentru analiza unitară a mediului de securitate şi evoluţia facotrilor care influenţează arta militară în spaţiul asiatic - *heartland*-ul clasicilor geopoliticii - vom împărţi aceste spaţii astfel:

- Actori principali: Federaţia Rusă, China, India, Japonia şi Statele Unite ale Americii[184];
- Asia Centrală (sau Mediană): a. Spaţiul ex-sovietic: Kazahstan, Kirghizstan, Tadjikistan, Turkmenistan, Uzbechistan; b. Afganistan;
- „Axa răului": Coreea de Nord, Iran, Irak;
- Asia de Nord Est, care cuprinde, în afară de cei trei mari actori (China, Federaţia Rusă, Japonia), şi Coreea de Sud;
- Asia de Sud-Est: Birmania, Thailanda, Laos, Vietnam, Filipine, Malaiezia, Indonezia, Singapore;
- Spaţiul ex-sovietic european: Ucraina, Belarus, Ţările Baltice (Lituania, Letonia, Estonia), spaţiul caucazian (Georgia, Azerbaidjan, Armenia).

Această împărţire acoperă o mare parte din continentul Eurasia unde se află două treimi din regiunile cele mai dezvoltate, 75 % din populaţia lumii, 60% din produsul mondial, 75 % din resursele energetice cunoscute, desigur, incluzând şi Europa. *Heartand*-ul de Nord de care vorbea Spykman se menţine.

Vulnerabilităţile spaţiului asiatic şi ale celui ex-sovietic sunt încă mari, dar tendinţa este de punere a lor sub un control naţional sau zonal din ce în ce mai eficient.

Aceste vulnerabilităţi sunt:

Economice:

- generate de procesul de tranziţie către economia de piaţă;
- generate de reconfigurarea economică a spaţiului;
- generate de bătălia pentru resursele asiatice;
- generate de lipsa de finanţare sau de dificultăţile finanţării.

[184] Statele Unite nu fac parte din spaţiul asiatic, dar acţionează ca actor principal şi în acest spaţiu.

Politice:

- specifice perioadelor de tranziţie şi schimbării de filosofie;
- generate de precaritatea societăţii politice în formare în multe dintre ţările ex-sovietice;
- generate de rivalităţi de ideologii;
- generate de diversitatea intereselor grupărilor politice, entităţilor statele sau non-statele;
- generate de procesul frontierei;
- generate de influenţe exterioare foarte puternice.

Etnice şi religioase:

- puternica influenţă a factorului etnic religios în reconfigurarea societăţilor post-comuniste (în spaţiul ex-sovietic);
- tendinţa unor etnii spre autonomie (în spaţiul tibetan, în cel caucazian, în cel turkestan etc.);
- pătrunderea fundamentalismului.

Sociale:

- generate de procesele anomice;
- generate de procesul reaşezării relaţiilor sociale;
- generate de marile mişcări identitare.

Militare:

- generate de existenţa, în acest spaţiu, a mai bine de jumătate din arsenalul nuclear al lumii, de dificultatea punerii în aplicare a tratatelor de neproliferare şi de reducere a acestor armamente şi de relativitatea controlului folosirii energiei nucleare, a mijloacelor chimice şi biologice în scopuri militare, simultan cu persistenţa unor vechi stări conflictuale;
- generate de conceptul „Axa răului" şi de modul în care vor acţiona sau vor reacţiona aceste ţări (Coreea de Nord, Iranul şi Irakul) şi statele din zonă la posibilele măsuri pentru izolarea sau descurajarea celor trei state;
- generate de începerea implementării, în anul 2002, de către Statele Unite, a iniţiativei NMD (apărarea naţională împotriva rachetelor), de posibilul export al acestui sistem, sau a unor componente ale sale, îndeosebi în Japonia (care cooperează cu Statele Unite pentru realitatea unui sistem de apărare antirache-

tă de teatru – TMD) şi în Taiwan, de punerea în aplicare a conceptului TMD (ce se pare că se intenţionează a fi desfăşurat în zonă) şi de măsurile care pot fi luate de ţările nucleare din spaţiul asiatic;

- generate de acţiunile teroriste şi de posibilul acces al teroriştilor la arme de distrugere în masă – ADM;
- generate de conflictualitatea militară a acestor spaţii, îndeosebi în zona Kaşmirului, în Caucaz, poate şi în Asia Centrală;
- generate de procesul transformării armatelor;
- generate de recrudescenţa acţiunilor împotriva globalizării.

După atacurile din 11 septembrie 2001, politicile şi strategiile privitoare la spaţiul asiatic au luat o turnură neaşteptată. Rivalităţile dintre marii actori s-au diminuat, cel puţin pe termen scurt, iar semnalele de colaborare în vederea stabilizării zonelor tensionate şi obţinerii unui avantaj (nu neapărat în detrimentul celuilalt, ci în limite acceptabile) s-au amplificat. Se pare că este mai important, cel puţin la acest început de mileniu, ceea ce uneşte decât ceea ce separă. Moscova, Washingtonul, Beijingul, New Delhi-ul, Strasbour-ul şi Tokio-ul nu pot să nu ţină seama de noul mers al istoriei, de căile care se deschid sau se închid spre resurse şi spre conflicte etc. Este încă prea devreme să se afirme că o astfel de soluţie va fi acceptată, pe termen lung, de toată lumea, dar, pe moment, ea se dovedeşte promiţătoare. Oricum, rolul marilor actori în spaţiul asiatic s-a consolidat, iar mişcările destabilizatoare, identitare, fundamentaliste, deşi n-au dispărut, au pierdut teren. Anul 2002 a arătat că, în acest spaţiu, rolul cel mai important l-au avut mai ales Rusia şi Statele Unite, dar şi ceilalţi mari actori, dintre care se detaşează China..

6.1.3.1. Marii actori

6.1.3.1.1. Federaţia Rusă

Suprafaţă: **17.075** milioane $km^{2.}$
Populaţie: **146** milioane locuitori.
PNB: **241,0** miliarde de dolari
PNB/locuitor: **1 660** dolari (2000).
Creştere economică: **8,3** %
Bugetul destinat educaţiei **3,5** % din PNB
Speranţa de viaţă: **65** ani
Bugetul de apărare: **44** miliarde dolari (2001)

Efectivele armatei: **977 000** militari activi şi **20 000 000** de rezervişti.

Evenimentele din spaţiul Federaţiei Ruse cu determinaţii în domeniul securităţii naţionale, regionale şi internaţionale s-au înscris în efortul general al ţării pentru stabilizarea economiei, ameliorarea raporturilor internaţionale, crearea unui mediu de securitate stabil în spaţiile şi zonele de interes pentru Rusia şi obţinerea unui susţineri internaţionale în lupta împotriva terorismului. Ele s-au desfăşurat cu preponderenţă în plan economic, în plan politic şi diplomatic şi în plan militar.

Acţiunile Rusiei în plan economic, susţinute prin toate celelalte mijloace, îndeosebi prin cele politice şi diplomatice, au vizat, în general, consolidarea poziţiei Rusiei în relaţiile economice cu partenerii strategici (Statele Unite ale Americii, Uniunea Europeană, China, India, Japonia şi, într-o oarecare măsură, cu Iranul), precum şi cu ţările din Asia Centrală şi cu structurile integrative ale Regiunii Asia–Pacific, ale Asiei de Nord-Est (China, Japonia, Coreea de Sud) şi ale Asiei de Sud-Est, obţinerea unor finanţări substanţiale, accesul la tehnologii performante, controlul resurselor strategice, crearea condiţiilor pentru ca, în viitorul apropiat şi îndepărtat, Rusia să beneficieze la maximum de atuurile sale strategice în procesul globalizării economice şi combaterea corupţiei.

Obiectivele politicii şi diplomaţiei ruseşti au fost realizarea şi consolidarea de parteneriate strategice prin care să se asigure stabilitatea în spaţiile de interes pentru Rusia şi crearea condiţiilor necesare dezvoltării economice.

În ultimii ani, multe din ameninţările la adresa securităţii naţionale ruse au fost ameliorate (îmbunătăţirea situaţiei economice) sau reconfigurate. Rusia a acţionat cu consecvenţă şi inteligenţă pentru reducerea vulnerabilităţilor sale şi începerea unui proces coerent de îndeplinire a unor obiective strategice pe termen lung.

Extinderea NATO a eliberat Rusia de responsabilităţi complexe în complicatele procese ale identificării şi rezolvării problemelor frontierelor interioare. Se pare că, în mod paradoxal, acestea pot fi mai uşor controlate prin participarea unor actori zonali (Turcia, India, chiar Iranul, forumuri şi asociaţii) şi mondiali (Statele Unite şi Uniunea Europeană). Prezenţa americanilor în ţările din Asia Centrală şi investiţiile făcute aici sunt benefice pentru Rusia, întrucât vor duce la reducerea tensiunilor perturbatoare şi la ridicarea economică a zonei.

Vulnerabilităţile Federaţiei Ruse, în toate planurile, s-au diminuat prin practicarea unei politici, în plan intern şi în plan internaţional, flexibile şi mai bine cuplate pe obiective strategice pe termen lung:

- Continuarea procesului de ameliorare a relaţiilor cu Occidentul;
- Consolidarea şi concretizarea parteneriatului strategic cu Statele Unite, atât în relaţia directă, cât şi prin intermediul forumurilor şi structurilor regionale Asia, Pacific – Rusia, Asia Pacific;
- Continuarea procesului de realizare, în timp, a unui parteneriat strategic asiatic cu China şi India şi constituirea unei puternice regiuni euro-asiatice (eurasiatice cum o numea Mackinder);
- Consolidarea participării ruseşti la forumurile şi organismele din zona Asia – Pacific.

Rusia este consecventă politicii sale de mare putere cu interese globale. În acest scop, ea aplică o serie de strategii active directe şi indirecte.

Politica externă şi economia au evoluat în dimensiunea lor geopolitică şi geoeconomică, Rusia urmărind punerea în aplicare a unor *strategii regionale coerente*, în cadrul structurilor şi entităţilor deja existente, şi a unei *strategii globale indirecte,* cu obiective pe termen lung.

Rusia începe să elaboreze o strategie asiatică mai realistă şi pentru regiunea Pacificului. *Heartland*-ul trece la ofensivă. Astfel, pentru asigurarea securităţii sale naţionale şi a celei regionale – care, în concepţia actuală a Rusiei, alcătuiesc un tot –, a fost pus în aplicare un concept menit să dezvolte relaţiile militaro-politice şi strategice cu partenerii asiatici conform principiului „securitate prin parteneriat şi codezvoltare“. Rusia nu priveşte această regiune, pe termen scurt, neapărat ca pe o parte a economiei mondiale, ci mai ales ca pe o regiune foarte importantă din punct de vedere strategic pentru ea. Pe termen lung, o astfel de regiune ar putea reprezenta o poartă de intrare a Rusiei, ca principal actor, în economia mondială. De aceea, Rusia abordează cu răbdare şi pe părţi, din aproape în aproape, spaţiul economic şi strategic de interes nemijlocit pentru ea. Acest spaţiu are trei componente esenţiale:

- componenta europeană tradiţională, cea a Uniunii Europene, în momentul de faţă;
- componenta eurasiatică, cu centrul gravitaţional pe zona caspică şi Asia Centrală;
- componenta Asia-Pacific - RAP.

Rusia adoptă, în acest scop, o strategie eurasiatică, în spaţiul economic, informaţional, cultural şi civilizaţional, dar şi militar, având ca obiectiv pe termen mediu şi lung unirea celor două componente integratoare – cea europeană şi cea a Regiunii Asia-Pacific.

Rusia nu este o ţară omogenă, nici din punct de vedere geografic, nici economic, nici demografic, nici cultural. În jur de 80 % din producţia indus-

trială şi din populaţie se concentrează în partea europeană a Rusiei, care are un nivel de dezvoltare destul de ridicat şi care reprezintă încă centrul *heartland*-ului. În acelaşi timp, partea centrală şi cea răsăriteană ale Rusiei conţin bogăţii imense, dar greu de exploatat, populaţie puţină şi dificultăţi de tot felul. Această parte reprezintă însă „rezerva strategică" cea mai preţioasă, baza imensă pe care Rusia îşi va pune în aplicare, la momentul potrivit, marea strategie a viitorului ei. Deocamdată, Rusia construieşte doar „pilonii" pe care se va ridica edificiul de mâine. Este o construcţie cu participare internaţională, în care se aplică *strategia interdependenţelor*.

Economia rusească se prezintă ca un ansamblu care tinde spre o deplină coerenţă construit din trei părţi:

- Partea europeană, dezvoltată;
- Partea siberiană, cu complexele sale energetice şi de materii prime, orientată, în cea mai mare măsură, tot spre Europa, dar şi spre pieţele RAP, care au şi ele nevoie acută de materii prime şi, mai ales, de resurse energetice şi se constituie într-o entitate cu rol foarte important pentru securitatea economică şi militară a zonei, atât în viitorul apropiat, cât şi pe termen lung;
- Partea din Extremul Orient, care este foarte apropiată de Asia de Nord şi de spaţiul APEC.

Obiectivul strategic fundamental al securităţii Federaţiei Ruse apare astfel ca fiind *crearea unui mediu strategic bazat pe edificarea, în timp, a unei economii puternice, de valoare globală, susţinută de resurse inepuizabile, de parteneriate strategice avantajoase cu marii actori mondiali şi regionali, care să asigure stabilitatea continentului asiatic şi a celui european, să reducă vulnerabilităţile transfrontaliere şi să pună sub control crizele, tensiunile şi acţiunile teroriste de orice fel.*

Pentru aceasta, Rusia a folosit şi foloseşte toate instrumentele şi pârghiile posibile, urmărind, probabil, pe termen lung, o integrare de tip UE, la nivelul continentului asiatic (cel puţin la nivelul Asiei de Nord-Est, deşi, deocamdată, lipsesc structurile suprastatale de tip european, criteriile, resursele tehnice şi tehnologice, iar procesul globalizării, parteneriatul strategic Rusia – Statele Unite şi participarea acestora la toate marile acţiuni strategice din zonă dau o altă turnură şi o altă dimensiune acestui proces.

În urma întâlnirilor ruso-japoneze şi sino-ruseşti din 2002, este posibil ca o structură de tip UE să fie creată, ca o contrapondere la criza energetică şi a resurselor. Rusia, China, Japonia şi Coreea de Sud îşi propun pentru viitor crearea, în zonă, a unui *Fond strategic de rezerve petroliere*, precum şi punerea în aplicare a unei idei privind crearea *Băncii pentru Asia de Nord-Est*.

O astfel de cooperare, în concepţia Rusiei, ar putea viza:

- Dezvoltarea exploatării resurselor de petrol şi gaze naturale din Extremul Orient rus şi din Siberia şi crearea, în regiunea Nord-Asiatică, a unei reţele de transporturi şi de energie care ar constitui baza integrării Rusiei într-o astfel de comunitate;
- Folosirea infrastructurilor ruseşti şi a poziţiei sale geografice ca punte de legătură între Europa şi Asia Orientală;
- Atragerea forţei de muncă în această regiune puţin populată (deja are loc un proces de migrare a populaţiei islamice din zone conflictuale spre Siberia şi a celei chineze spre estul Federaţiei Ruse, proces care poate crea însă probleme etnice, religioase sau identitare în viitor);
- Folosirea potenţialului ştiinţific rusesc.
- Crearea unui *Fond strategic de rezerve petroliere* (cu investiţii din partea participanţilor şi a celor interesaţi).

Forumul ruso-american de la Huston asupra energiei, desfăşurat în 2002, a fost precedat de un acord ruso-american privind preţul petrolului. Tot aici s-a discutat şi problema construcţiei unui terminal la Murmansk, cea a folosirii terminalului de la Veustosk. S-a subliniat, de asemenea, necesitatea unui bun climat creat prin investiţii în proiecte comune ale celor două mari puteri într-o ţară terţă.

Problematica armamentelor şi a relaţiilor militare

Rusia nu a mai jucat, în 2002, explicit, în dialectica mediului de securitate internaţional, pe cartea nucleară. Dimpotrivă, ea a lăsat să se înţeleagă că problema nucleară, inclusiv cea a sistemelor antirachetă, nu o afectează, că Rusia este suficient de puternică din acest punct de vedere şi nu se simte nici vulnerabilă, nici ameninţată.

Rusia nu a fost afectată de programul NMD (National Missile Defense). Ea a precizat că este una dintre puţinele ţări care poate penetra sistemele antirachetă, dar o astfel de eventualitate este exclusă acum, când prioritatea mondială şi naţională o reprezintă lupta împotriva terorismului.

De unde rezultă că, fără să fie neglijată, problema armamentelor şi a relaţiilor militare se concentrează pe rezolvarea – şi prin mijloace militare – a deciziei de combatere a terorismului.

Pentru reducerea armamentelor strategice s-a semnat un tratat ruso-american în martie 2002. Arsenalele nucleare, chiar reduse, sunt prea puternice pentru a se mai pune, azi, în prim plan, problema folosirii lor. (Anexa).

Rusia împărtăşeşte preocuparea comunităţii internaţionale pentru posibilitatea proliferării periculoase a ADM şi susţine măsurile de control sub egida ONU.

Tratatul prevede ca numărul ogivelor nucleare deţinute de fiecare dintre cele două state să fie între 1.700 şi 2.000, faţă de 6.000, cât era la data respectivă. Nici un alt tratat (SALT, START) nu a prevăzut o astfel de reducere. De unde rezultă că principalii actori militari strategici au alte priorităţi la început de mileniu. Aceste priorităţi sunt în esenţă economice. În discursul său privind starea naţiunii din luna ianuarie 2003, George Bush, spre exemplu, sublinia că prioritară pentru Statele Unite este redresarea economiei. Moscova consideră că va fi instaurată o nouă ordine al cărei scop principal va fi lupta împotriva terorismului şi a armelor de distrugere în masă, prevenirea catastrofelor naturale şi îndeplinirea unor misiuni de menţinere a păcii. NATO nu reprezintă o ameninţare pentru Rusia, ci un partener. În acest sens, NATO s-a angajat să nu desfăşoare arme nucleare sau contingente militare puternice pe teritoriile noilor membri. Mai mult, continuând ceea ce este esenţial în noua strategie de securitate a Statelor Unite, preşedintele american a ţinut să precizeze că extinderea NATO este un lucru pozitiv pentru Rusia, vizavi de ameninţarea comună a terorismului..

Enclava Kaliningrad

În condiţiile în care cele trei ţări baltice sunt primite, în curând, în Uniunea Europeană, iar Rusia încă nu, Kaliningradul – adică Könisbergul, oraşul lui Kant – devine o enclavă rusească în spaţiul Uniunii, cu toate problemele care decurg de aici, legate îndeosebi de circulaţia bunurilor şi persoanelor prin teritoriul Lituaniei sau al Poloniei. Desigur, ele sunt reale şi vor necesita soluţii concrete, cel puţin pe termen scurt. Pe termen mediu şi lung, enclava va oferi avantaje mari pentru relaţia Rusia – Uniunea Europeană. Deocamdată problema Kalinigradului există.

În ajunul summit-ului Uniunii Europene de la data de 11 noiembrie 2002 de la Bruxelles, s-a găsit un compromis privind problema Kaliningrad. Rusia a renunţat la cererea de a se acorda o viză de liberă trecere prin Lituania pentru cetăţenii săi, în favoarea eliberării unei vize simple şi rapide (laissez-passer) care se acordă cetăţenilor ce posedă bilete şi paşapoarte în regulă.

Noua procedură a intrat în vigoare la 1 iulie 2003, când Lituania face deja parte din UE. Rămâne în vigoare şi ideea unor trenuri rapide, care să traverseze Lituania fără oprire.

În scut timp, regiunea Kaliningrad va deveni un ambasador rusesc în acest spaţiu şi va beneficia de un tratament special, atât din partea Uniunii, a vecinilor săi, cât şi din cea a Rusiei, sugerându-se chiar că s-ar putea transforma într-un Hong Kong al Moscovei.

Cecenia

După 11 septembrie 2001, acţiunile Moscovei împotriva rebelilor ceceni au fost integrate în ansamblul luptei antiteroriste. Bilanţul este foarte aspru: după 1994, în Cecenia au fost ucişi între 100.000 şi 200.000 de persoane, ceea ce reprezintă 10 – 20 % din populaţie, 170.000 de persoane s-au refugiat în afara ţării, iar 260.000 în interiorul ei. Mai multe mii de ceceni se găsesc în ceea ce se numeşte *tabere de filtrare*. Atentatul de la Moscova din octombrie 2002, care a fost atribuit structurilor cecene, a fost urmat de acţiuni dure în Cecenia, astfel încât măsurile propuse de Moscova pentru soluţionarea politică, măsuri respinse altădată de comunitatea internaţională, au fost acceptate. S-au împuţinat declaraţiile oficiale care mai condamnă excesele din Cecenia.

Astfel, Rusia a reuşit să convingă că problema cecenă este una a ei, internă, caută soluţii şi a găsit, dacă nu sprijin internaţional direct, atunci înţelegere. În acest timp, se continuă atacurile teroriste ale cecenilor, iar organizaţiile lor din ţară şi din afară desfăşoară acţiuni care nu constituie alt pericol decât cel pe care-l produc pe teritoriul Rusiei. Politica Rusiei este aceea de îngrădire şi izolare a zonei de conflict şi de disciplinizare a rebelilor. Discuţiile dure cu Georgia şi ameninţarea cu intervenţia militară fac parte din acest scenariu. A intervenit şi Occidentul pentru a împiedica intervenţia Rusiei împotriva Georgiei. Înaintea summit-ului din 6 octombrie al CSI, preşedintele Rusiei, Vladimir Putin, şi preşedintele Georgiei, Eduard Shevarnadze, au pus lucrurile la punct.

La 23 octombrie 2002, grupul terorist cecen a luat 700 de ostatici. Intervenţia forţelor speciale ruse a provocat 129 de victime, dar, informaţional, Moscova a reuşit să discrediteze obiectivele politice ale cecenilor.

Acţiunea cecenă de obţinere a independenţei a intrat într-o situaţie fără ieşire: nu mai dispunea de instrumente politice, iar lupta armată risca tot mai mult să fie identificată cu terorismul. Oricum, Moscova a demonstrat că, pe teritoriul Rusiei, este singura care va rezolva problemele. Cecenii vor acţiona, probabil, în continuare prin metode teroriste. Acţiunile lor vor afecta însă doar Rusia şi nu vor periclita nici securitatea zonei, nici pe cea a Federaţiei Ruse. Probabil că se va căuta o soluţie acceptabilă, dar problema nu va fi rezolvată cu uşurinţă.

Extinderea NATO şi prezenţa masivă americană în Asia-Pacific, în Asia Centrală şi în Asia de Sud Est, în Afghanistan şi în Pakistan, încercarea de a atrage China în sfera intereselor de securitate ale Statelor Unite şi alte acţiuni americane ar fi posibil să fie totuşi percepute de Rusia, în pofida parteneriatului său strategic cu americanii şi a Consiliului NATO – Rusia, ca o nouă strategie de îndiguire sau, mai rău, ca o *strategie ofensivă de extindere* în zona heartland-ului asiatic, şi să pregătească o ripostă adecvată, care nu se va reduce la atuul resurselor de materii prime, ci, probabil, la un complex de acţiuni, pe termen mediu şi lung, în plan informaţional, diplomatic, economic şi tehnologic.

Rusia nu va conta în noua ordine mondială decât dacă îşi va redresa economia şi va beneficia de tehnologii performante şi sofisticate care să-i permită punerea în valoare a resurselor. Această tendinţă privind o strategie economică pe termen lung, ca direcţie principală a Federaţiei, transpare din aproape toate declaraţiile şi acţiunile preşedintelui Rusiei, precum şi din principalele coordonate ale politicii externe. Ea este susţinută de o strategie politico-diplomatică pe măsură. De aceea, Rusia îşi va concentra efortul în primul rând pe crearea ambientului necesar dezvoltării economice, obţinerii finanţării de care are nevoie, dezvoltării parteneriatelor cu Uniunea Europeană, în special cu Germania, cu Statele Unite, cu China, cu India şi cu forumurile şi organizaţiile din Regiunea Asia-Pacific, Asia de Nord-Est (care, pentru Rusia, are o dimensiune geopolitică fără precedent), din Asia Centrală şi din Sud-Estul asiatic. În acest sens, anii următori vor fi, probabil, pentru Rusia, nu ani ai ameninţărilor şi strategiilor disuasive, ci ani ai colaborării şi dezvoltării în continuare a parteneriatelor puse în operă cu atâta greutate.

Fără a exclude percepţia pe care ar putea-o avea Rusia în legătură cu o nouă politică americană de îndiguire, viabilă, la ora actuală, este colaborarea dintre Rusia, Statele Unite, Uniunea Europeană, China, India şi chiar Iranul. Noul mediu strategic de securitate nu se mai poate configura doar prin adversităţi, ci şi prin parteneriate.

Acest lucru este din ce în ce mai evident, iar anii următori, probabil, vor confirma şi vor accentua această realitate. În luna ianuarie 2003, Rusia a trecut deja la distrugerea stocului său de arme chimice, conform calendarului stabilit. Tot în luna ianuarie, Rusia urma să pună în funcţiune un feribot care să facă legătura între Sankt Petersburg şi enclava Kaliningrad. În luna aprilie 3003 a intrat în vigoare şi a fost ratificat de Rusia protocolul de la Kyoto. Pentru Rusia, anul 2003 este un an al consolidării parteneriatelor strategice în vederea redresării puternice a economiei.

Modelul unui conflict în spaţiul rusesc ar putea să aibă în vedere:

A. Conflictul nuclear

Este cel mai primejdios tip de conflict care se poate produce pe teritoriul Federaţiei Ruse sau în care Rusia ar putea fi implicată accidental. Are, însă, cea mai mică probabilitate de a se produce, întrucât există un echilibru al forţelor nucleare şi o „maturitate" a principalilor actori nucleari, iar Rusia nu are nici un interes să se implice într-un astfel de conflict şi nici celelalte ţări care deţin astfel de mijloace nu au interesul să provoace Rusia.

Al doilea tip de scenarii ce pot implica riscul nuclear – dar nu armamentul strategic – îl reprezintă posibilele accidente de la marile centrale nucleare, de pe submarinele nucleare şi purtătoare de armament strategic nuclear sau alte asemenea mijloace (nave, avioane, transporturi speciale etc.), ca şi cele generate de depozitarea în Rusia a deşeurilor nucleare provenite din alte ţări. Efectele unor astfel de evenimente – oricând posibile – ar fi poluarea masivă şi periculoasă a mediului şi crearea unui grav pericol pentru viaţa oamenilor.

Al treilea tip de scenarii ar putea fi terorismul nuclear. Deocamdată, pe teritoriul Rusiei nu s-a produs încă aşa ceva şi este puţin probabil să se producă (dar nu exclus).

B. Conflicte frontaliere sau care se pot produce în apropierea frontierelor Rusiei

Rusia este în curs de soluţionare a delimitărilor frontaliere. Graniţa cu China care se suprapune peste fosta graniţă sovietică a fost stabilizată prin acorduri corespunzătoare. Cu fostele republici sovietice se aplică standarde duble. În timp ce-şi delimitează frontiera cu Ucraina, nu se vorbeşte nimic despre Kazahstan. Cu ţările baltice amână soluţiile, iar în Caucaz, deşi recunoaşte integritatea teritorială a Georgiei, favorizează secesionismul. Are un cuvânt greu de spus în problemele de frontieră în multe dintre fostele republici sovietice. Este dificil de prognozat că Rusia va fi atrasă în vreun conflict de apărare a propriilor frontiere.

C. Acţiuni teroriste şi acţiuni sau contraacţiuni împotriva terorismului

Astfel de conflicte sunt frecvente pe teritoriul Rusiei, mai ales în zona Caucazului şi chiar în cea a Asiei Centrale, dar acţiunile propriu-zise se pot

desfăşura oriunde pe teritoriul Rusiei, mai ales în Moscova şi în marile centre urbane, în zonele de importanţă strategică, de-a lungul traseelor conductelor petroliere, dar şi în afara acestui teritoriu.

Modelul unui astfel de conflict ar putea fi următorul:

Posibili autori: grupuri de rebeli ceceni, fundamentalişti, mafia rusă; după cele întâmplate în Cecenia, e greu de presupus că alte entităţi vor încerca acţiuni separatiste. Chiar şi Tatarstanul care, în anii anteriori, obţinuse o autonomie largă, a început să piardă din prerogative.

Scopuri urmărite: crearea unei stări de teroare în rândul populaţiei ruse, pentru a obliga autorităţile de la Moscova să accepte condiţiile acestor grupuri.

Obiective vizate: obiective aflate în Moscova şi în alte oraşe importante ale Rusiei (s-ar putea ca, în anul 2003, să fie atacate şi obiective ruseşti care se află în afara graniţelor Rusiei – ambasade, personalităţi, grupuri de turişti etc.), locuri publice, complexe de locuinţe, instituţii ale statului, întreprinderi de valoare strategică, centrale nucleare, aglomerări urbane, conducte petroliere, sisteme hidroenergetice, lacuri de acumulare, aerodromuri, porturi, avioane, nave de pasageri sau cargouri, transporturi speciale, trenuri de persoane, metrouri etc.

Mod de acţiune:

a) atacuri cu bombe şi materiale explozive, luare de ostatici, ambuscade, acţiuni individuale;

b) atacuri cu mijloace chimice sau biologice sustrase din depozite ale armatei, din întreprinderi de profil sau din locuri în care au fost dispuse temporar spre distrugere sau dezafectare, din laboratoare etc.

c) atacuri cu substanţe radioactive sau chiar cu arme nucleare tactice sustrase din baze ale armatei sau din întreprinderi ale complexului industrial militar (foarte puţin probabile în 2003, dar nu excluse);

d) ciberterorism.

Riposte: ferme şi fără menajamente, întrucât conducerea de la Moscova nu este dispusă să cedeze sub nici o formă şantajelor şi presiunilor şi nici să accepte compromisuri cu grupurile considerate teroriste.

În toate cazurile, pentru riposte, vor fi folosite forţele speciale existente şi cele care s-au pregătit temeinic, începând cu anul 2002, pentru astfel de misiuni, preşedintele Putin precizând că prioritatea numărul unu pentru forţele armate este combaterea terorismului.

Este posibil să se acţioneze în forţă, cu aviaţia şi cu unităţi speciale, atât asupra „centrelor vitale“ ale acestor formaţiuni considerate de Rusia ca fiind teroriste (şi sunt, de vreme ce apelează la forme teroriste de acţiune), cât şi împotriva ţărilor sau zonelor care le adăpostesc, îndeosebi asupra Georgiei.

6.1.3.1.2. China

În spaţiul asiatic, China[185] reprezintă o forţă caracterizată prin înţelepciune milenară, rezistenţă, prudenţă şi perseverenţă. Strategia ei se bazează pe o concepţie clară privind prezentul şi viitorul şi pe acţiunile atente şi coerente în realizarea unui mediu de securitate în Asia Nord-Estică, Asia Centrală şi Asia Sud-Estică stabil şi cooperant.

Obiectivul strategic al Chinei este stabilitatea internă, securitatea internă deplină, recuperarea spaţiilor care-i aparţin şi, într-o primă etapă, realizarea unor parteneriate bilaterale (îndeosebi cu Rusia) convenabile. În ultimul deceniu al secolului al XX-lea, mediul de securitate din spaţiul de interes pentru China (Asia-Pacific, Asia Nord-Estică, Asia Sud-Estică şi Asia Centrală) devenise lipsit de ameninţări şi foarte sigur, prin dezmembrarea Uniunii Sovietice şi îndepărtarea Statelor Unite (care aveau alte priorităţi).

O dată cu atacurile teroriste de la 11 septembrie 2001 şi schimbarea priorităţilor strategice ale Statelor Unite, lucrurile au luat o întorsătură pe care unii analişti o apreciază ca fiind defavorabilă Chinei. La formarea acestei impresii au contribuit şi unele evenimente (bombardarea din eroare a ambasadei Chinei din Belgrad în 1999, ciocnirea unui avion de luptă chinez cu unul de cercetare american, la 1 aprilie 2001, relaţiile americane cu Taiwanul etc.).

Dezvoltarea economică, perfecţionarea arsenalului nuclear, politica internaţională activă se prezintă, în această viziune, ca instrumente pentru realizarea acestor obiective tradiţionale pentru China. Investiţiile americane în China s-au situat, în 2001, la o cifră situată în jurul a 30 de miliarde de dolari, cam aceeaşi valoare având şi volumul schimburilor. Valoarea schimburilor cu Rusia, considerată partenerul de bază al Chinei în zonă au fost, anul trecut, au fost în jurul a 8 miliarde de dolari, iar cele cu Japonia de 83,1 miliarde dolari în 2001 şi în jurul a 100 miliarde de dolari în anul 2002. De aici, reies foarte clar orientările şi priorităţile Chinei. Ele rămân cele econo-

[185] China are o suprafaţă de 9.596.961 km^2, o populaţie de 1.250.000.000 locuitori şi un buget de apărare de 65 miliarde dolari (pentru 2002). Este a zecea putere economică mondială.

mice. În 2002, China a fost statul care a atras cele mai multe investiţii străine din lume.

După 11 septembrie 2001, China a resimţit efectul tensiunilor din jurul ei (Coreea de Nord, Afganistan, republicile din Asia Centrală, pirateria, traficul de droguri, acţiunile separatiste etc.), vulnerabilităţi mari pe care această ţară a încercat, prin diplomaţie, să le atenueze. Dar instrumentul fundamental al Chinei pentru a se proteja împotriva acestora este o strategie economică pe măsură. Se pare că şi China este una dintre acele ţări care constată că, după atacurile teroriste din 11 septembrie, Statele Unite n-au trecut la apărare pe frontieră, ci au adoptat o strategie defensivă activă, declanşând războiul antiterorist, un război la nivelul planetei, desfăşurat în toată lumea şi îndeosebi în Asia. Statele Unite au adresat întregii lumi apelul de a participa la coaliţia împotriva terorismului. Această poziţie tranşantă a lichidat politica echivocului şi a revigorat procesul de clarificare, de reconfigurare a peisajului strategic în Asia. Prudentă şi foarte atentă, China a acţionat tradiţional: a condamnat acţiunile teroriste şi-a manifestat regretul faţă de ce s-a întâmplat la 11 septembrie, dar nu a mers mai departe.

Parteneriatul strategic Washington-Moscova, amplificat de momentul 11 septembrie, când Rusia a sprijinit necondiţionat, dar interesat, Statele Unite în războiul declarat terorismului, nu este văzut cu ochi buni de China. Este posibil ca Beijingul să perceapă, din punct de vedere strategic, această realitate ca pe o tentativă de încercuire a teritoriului său, ceea ce ar reprezenta, în viziune chineză, un pericol mult mai mare decât proiectul NMD (National Missile Defence).

Există opinia că China iese din multele decenii de *ambiguitate strategică* într-o situaţie dificilă. Ea a înţeles foarte bine că singura modalitate viabilă şi eficientă de asigurare a securităţii interne şi zonale pe termen lung este *dezvoltarea şi stabilitatea economică*. Pentru aceasta, a adoptat, pe plan intern, o strategie economică adecvată şi, pe plan extern, a creat condiţiile necesare punerii ei în aplicare. În acest sens, susţine Organizaţia de cooperare de la Şanghai, care cuprinde ţările Asiei Centrale, Rusia şi China. China participă la toate organismele şi organizaţiile din spaţiul Asia-Pacific.

Cu ocazia vizitei la Beijing, a preşedintelui Putin, a fost semnat un parteneriat strategic între cele două ţări. Acesta reprezintă o mare realizare a Chinei, având în vedere nevoia ei acută de resurse. Reprezintă însă şi o mare realizare a Moscovei, interesată de atragerea de parte sa al rimland-ului de care vorbea, la începutul secolului al XX-lea, Nicloas Spykman. S-au discutat, de asemenea, probleme ce ţin de rezolvarea tensiunilor dintre Coreea de Nord şi Coreea de Sud şi de normalizarea relaţiilor între Phenian, Tokio şi

Washington. Rusia este singura ţară care a semnat, până în 2002, un parteneriat strategic cu China, şi acest lucru ar putea sugera orientarea spre viitor a celor două mari state, mai ales în domeniul economic, energetic, financiar şi în cel al securităţii.

Probleme de securitate

La începutul secolului al XXI-lea, China nu este ameninţată în mod direct de vreo altă ţară. Probabil nu se va abate, în 2003, de la programul ei ferm de dezvoltare economică şi de consolidare a securităţii regionale. „Criza" Coreei de Nord va constitui, probabil, un bun prilej pentru China de a se implica, de pe poziţia unui actor principal, în rezolvarea unei situaţii de securitate globală.

Există, în China, unele focare de tensiune, îndeosebi în regiunea Xianjiang şi în Tibet.

Provincia Xianjiang este o regiune autonomă cu o suprafaţă de 1.646.900 kilometri pătraţi şi o populaţie de 17, 5 milioane locuitori, 40 % fiind chinezi, 40 – 45 % uiguri, 7 % cazahi, 1% kirghizi etc. Populaţia este de religie musulmană sunnită şi budistă. Există, în provincie, tendinţe separatiste din partea liderilor populaţiei uigure. Ei acuză Beijingul că încearcă să le distrugă identitatea, în timp ce oficialii chinezi susţin contrariul, subliniind sprijinul economic acordat regiunii. În ultimul timp, s-au înmulţit atacurile teroriste, existând opinia că, în câţiva ani, s-ar putea ca regiunea Xianjiang să devină un fel de Cecenia a Chinei[186].

Dotarea forţelor armate ale Taiwanului cu elicoptere Apache AH-64 nu este privită cu ochi buni de China, dar, oricum, acest lucru nu va influenţa relaţiile existente în zonă şi nici mecanismul consolidării Regiunii Asia-Pacific. Programele de înarmare a armatei chineze cuprind categorii de armament şi echipamente ale căror parametrii maximi să permită desfăşurarea de acţiuni în Taiwan.

China nu este dispusă să acţioneze sau să reacţioneze prin forţă pentru a-şi realiza obiectivele sale. Strategia chineză este una de tip economic şi diplomatic. De aceea, este puţin posibil ca, în spaţiul chinez, să se producă înfruntări sau confruntări violente de amploare. Nici o mare putere din lume nu îşi propune să destabilizeze sau să provoace China, ci, dimpotrivă, aproape toţi marii actori strategici – SUA, Rusia şi Uniunea Europeană, Japonia şi chiar unele ţări din Lumea islamică – îi vor căuta compania şi în anii următori.

[186] Revista **Lumea**, an X, n.2. 4 (108), 2002, p. 12.

Există, totuşi, şi în China, posibilitatea producerii unor conflicte sau a unor situaţii care să necesite soluţii militare (dar mult mai redusă decât în anii anteriori, datorită dezvoltării economice a acestei ţări), astfel:

a) Acţiuni separatiste în regiunea Xianjiang (în general, în Tibet), în cazul în care s-ar ivi o conjunctură favorabilă.

În această situaţie, China ar reacţiona prompt, fără menajamente, folosind atât unităţile militare dislocate în zonă, cât şi forţele speciale.

b) În cazul în care situaţia din zonă s-ar deteriora brusc, ar fi posibil un atac masiv chinez prin surprindere pentru recuperarea Taiwanului şi, totodată, pentru prevenirea folosirii acestui spaţiu insular ca bază de atac împotriva Chinei.

China nu va renunţa niciodată la Taiwan şi nici la un alt teritoriu care consideră că-i aparţine. Problema teritoriului este o chestiune vitală pentru China. Ea este în stare să ridice un nou zid, împotriva întregii lumi, pentru a-şi proteja şi menţine teritoriul.

Un astfel de scenariu este foarte puţin probabil în actualele conjuncturi. Strategia folosită de China, azi, se bazează pe dezvoltarea economiei şi pe diplomaţie.

6.1.3.1.3. India

În Asia de Sud, India[187] este cea mai importantă ţară. Împreună cu ţările din Asia de Sud-Est, ea dispune de posibilitatea de control al Oceanului Indian şi al rutelor petroliere. Dar nu numai prin poziţia sa este important subcontinentul indian.

Această ţară are o istorie care începe cu 5000 de ani înaintea erei noastre şi reprezintă una dintre cele mai mari, mai puternice şi mai stabile civilizaţii ale planetei. În afară de aceasta, India face parte din clubul ţărilor nucleare şi ţine cu toată forţa să-şi câştige locul pe care consideră că îl merită pe scena marilor actori asiatici şi chiar pe scena mondială. Este o superputere în devenire.

Problema Caşmirului

Caşmirul are o suprafaţă totală de 222.236 km^2. Se compară cu Marea Britanie şi cu România. Ocupă o parte din masivul Himalaya, în amonte de câmpia Punjab şi are frontiere comune cu India, Pakistan, China (Tibet).

[187] India are o suprafaţă de 3.288.000 km^2, o populaţie de 1.016.000.000 locuitori, o armată activă de 1.263.000 militară şi un PNB de 454,8 miliarde dolari.

Are o populaţie de 12 milioane de locuitori, în majoritate musulmani. Patru milioane se află în Pakistan (Azad Kaşmir, 78.114 km^2), aproape jumătate din Caşmir se află în India (102.000 km^2), iar 37.500 km^2 aparţin Chinei.

Pakistanul a cedat Chinei 5.180 km^2, în nord, de-a lungul lanţului muntos Karakoram. şi acest detaliu oferă zonei importanţă strategică.

Neînţelegerile asupra zonei dintre India şi Pakistan, puteri nucleare care n-au ezitat să declare că vor folosi arma nucleară dacă va fi nevoie, pare a fi principala ameninţare din spaţiul asiatic şi, de aceea, creează foarte multe îngrijorări. Prezenţa Statelor Unite ale Americii în regiune (în Pakistan şi în Afghanistan), chiar dacă a temperat într-o oarecare măsură spiritele, nu a rezolvat problema.

India susţine că tensiunile şi conflictul din Caşmir, care au provocat deja 60.000 de victime şi două mari războaie, se datorează Pakistanului. Acesta ar fi ridicat populaţia musulmană din zonă împotriva conducerii de la New Delhi. În acelaşi timp, India refuză orice mediere internaţională, considerând că problema Caşmirului este una a indienilor.

Guvernul indian condus de Atal Bihari Vajpayee s-a implicat grav în masacrele de la Gujarat din martie 2002 unde au pierit mii de musulmani. Unii analişti consideră că este vorba de un joc politic interior girat de partidul de la putere, de „un sistem de rebeliuni instituţionalizat.“ Teroriştii sunt adesea prietenii unui guvern sau altuia, fiecare sperând să obţină câştiguri strategice pe scena internaţională.

Indiferent de cauze şi jocuri politice, problema Caşmirului este una foarte gravă, aparent fără soluţii acceptabile, care menţine în zonă pericolul unui conflict nuclear. Ceea ce se întâmplă în zonă ilustrează teoria diversiunii prin război.

Statele Unite, intervenind în această dispută prin emisarii săi, speră, pe de o parte să obţină adeziunea Indiei la războiul antiterorist şi, pe de altă parte, să realizeze o contrapondere la puterea chineză. Statele Unite au ridicat sancţiunile impuse în 1998 Indiei ca măsuri la eseurile nucleare ale acesteia, iar în primele luni ale anului 2002 au fost efectuate peste 150 de patrulări comune ale navelor americane şi indiene. Americanii vând deja ordinatoare performante armatei indiene.

În acelaşi timp, Statele Unite consolidează relaţiile şi cu China. Nu este în interesul Statelor Unite, nici în cel al Rusiei, nici al Uniunii Europene ca, în noua conjunctură, să se cultive în Asia de Sud, în Asia de Nord-Est, în Asia Centrală sau în Asia de Sud-Est, relaţii de adversitate. Politica alianţelor SUA cu puteri regionale secundare împotriva puterilor regionale principale de care vorbea Huntington în *Superputerea solitară* (Foreign af-

faires, 1998) este oarecum depăşită sau, în orice caz, neaplicabilă *hic et nunc*, dar nu imposibilă.

Mediul de securitate în spaţiul imens al Asiei, în zona celor mai mari rezerve de resurse ale planetei s-a creat, începând cu anul 2002 şi continuând cu anii următori, mai ales prin colaborarea şi armonizarea intereselor marilor actori.

De aici nu rezultă că problema Caşmirului, ca şi alte provocări, vulnerabilităţi şi tensiuni din zonă – trafic de droguri şi persoane, criminalitate, migraţii etc. – sunt deja rezolvate. Ele vor crea în continuare situaţii extrem de complicate, dar degenerarea lor în conflicte care să se extindă şi să pună în pericol pacea lumii este mai puţin probabilă.

6.1.3.1.4. Asia Centrală

Asia Centrală cuprinde următoarele ţări: Kazahstan, Kirghizstan, Turkmenistan, Tadjikistan şi Uzbechistan. Tot în Asia Centrală vom include şi Afghanistanul. Este o regiune foarte complexă, care cuprinde o bună parte din vechiul foaier perturbator din Antichitate şi Evul Mediu. Este însă o regiune bogată în resurse, pentru care, până la 11 septembrie 2001, se prevedea o adevărată bătălie. După 11 septembrie 2001, se pare că bătălia a devenit cooperare sau, în orice caz, parteneriat sau parteneriate.

Zăcămintele de petrol ale Kazahstanului, spre exemplu, sunt de 50 de miliarde de barili, mult mai substanţiale decât ale Arabiei Saudite, iar Turkmenistanul dispune de uriaşe zăcăminte de gaze naturale. Aceste bogăţii nu sunt exploatate decât în proporţie de 1,5 % din cauza lipsei conductelor. Noua situaţie ivită după 11 septembrie 2001 pare să favorizeze şi această zonă. Statele Unite ale Americii au dispus, cel puţin pentru câţiva ani, câteva mii de soldaţi în Kirghizstan şi Uzbechistan, acordă asistenţă militară şi un ajutor (pentru Uzbechistan) de 100 milioane dolari.

Această prezenţă va avea, fără îndoială, un rol important în reconfigurarea economică şi a mediului de securitate din Asia Centrală. Deşi se apreciază că Rusia şi China nu văd cu ochi buni această prezenţă americană în Asia Centrală, se pare că Statele Unite vor juca un rol important în acest spaţiu, rol care, în ultimul timp, este destul de bine înţeles, atât de China, care are nevoie nu numai de uriaşe cantităţi de petrol datorită dezvoltării sale economice impetuoase, ci şi de o anumită „susţinere“ sau măcar înţelegere americană în rezolvarea problemelor din provincia Xianjiang şi din Tibet, cât şi de Rusia, care, probabil, va participa masiv la programul de construcţie a conductelor care vor traversa Afganistanul spre porturile pakistaneze şi, după vechile proiecte, spre Marea Neagră.

Din Kurdistan şi până în Valea Fergana, are loc o recompunere a mediului de securitate, pornind în primul rând de la resurse, dar şi de la problemele sociale, de frontieră şi religioase. Asia Centrală, Orientul Mijlociu şi Rusia dispun de rezerve capabile să satisfacă cererea mondială crescândă de hidrocarburi pentru un sfert de veac. Dar prospectarea zonei se continuă.

Resursele energetice ale Asiei Centrale sunt apreciate la:

ŢĂRI	Gaze (mc)	petrol (mld.tone)	cărbune (mld. tone)	electricitate (mld. kwh)
Kazahstan	4,7	23	130	65,6
Turkmenistan	50	8	3,8	48
Uzbechistan	34,6	4	-	11,2

Kazahstanul se află pe locul 9 în lume în ceea ce priveşte rezervele petrolifere. Numeroase companii occidentale – îndeosebi americane – prospectează în continuare zona, întrucât există uriaşe rezerve neexplorate încă.

Turkmenistanul dispune de 8. 087 milioane m^3 de gaze, după datele FMI, în timp ce Iranul are 11.380 milioane m^3, iar Statele Unite doar 5.645 milioane m^3.

În 2010, rezervele de gaze din Kazahstan vor ajunge la 2 trilioane m^3, iar producţia la 36 milioane m^3.

Se prevăd, în proiecte, conducte petroliere care să pornească din Asia Centrală spre Marea Neagră, precum şi un gazoduct care va lega Turkmenistanul, prin Afghanistan, de Pakistan (portul Gwar), gazoductul fiind dublat de un oleoduct.

Problemele, deşi merg spre soluţii în general acceptate de marii actori şi de ţările din zonă, nu sunt puţine şi nici uşor de rezolvat. Există în zonă tensiuni religioase, probleme de frontieră, iar dependenţele economice nu sunt încă interdependenţe. Aici nu poate fi vorba de interdependenţe (un politolog spunea că interdependenţele economice duc la război), nici de integrare (integrarea este precedată de coordonare, iar aşa ceva, deocamdată, este greu de realizat aici), din cauza instabilităţilor. Dar evenimentele de la 11 septembrie, alăturarea ţărilor din zonă la coaliţia antiteroristă, parteneriatul strategic ruso-american au schimbat foarte mult perspectiva. Este posibil ca, în scurt timp, rezervele petrolifere din Asia Centrală să ia drumul porturilor din Pakistan şi, poate, şi al celor din Marea Neagră.

Cele prevăzute de Mackinder şi Spykman se cer analizate dintr-o nouă perspectivă. *Rimland*-ul nu mai înseamnă îndiguire, ci inversul acesteia.

La 22 iulie 2002, Uniunea Europeană a semnat un acord cu Kazahstanul asupra oţelului, care autorizează această ţară să-şi sporească exporturile cu 34% în spaţiul european al UE pe tot parcursul anului 2002 şi cu 2,5 % în

anii următori. Preşedintele Nazarbaiev a propus Consiliului Parteneriatului euro-atlantic formarea unui grup de lucru în cadrul serviciilor de informaţii astfel încât să se prevină infiltrarea în Europa a organizaţiilor teroriste internaţionale care-şi recrutează membrii din Asia Centrală. În acest sens, al a propus şi crearea unor centre de antrenament pentru grănicerii ţărilor membre.

Kazahstanul spera să reducă dependenţa sa economică, mai ales în problema exploatării petrolului, şi gazelor şi să devină lider regional în domeniul energiei nucleare şi în producţia farmaceutică.

Marile puteri care au interese în zonă – Rusia, Statele Unite, Uniunea Europeană, China, India şi chiar Japonia – vor continua însă colaborarea lor în vederea creării condiţiilor pentru introducerea în circuit a resurselor din Asia Centrală. În aceste condiţii, problema independenţei economice a Kazahstanului şi celorlalte ţări din Asia Centrală nu mai poate fi realistă. Fără investiţii serioase, nici unul dintre proiectele de transport al petrolului şi gazelor spre zonele de consum nu va putea fi realizat.

Afganistan

În momentul de faţă, Afghanistanul se află sub control. Desigur, nu este încă stabil şi, probabil, nici în anii următori nu va fi. Dar Afganistanul reprezintă o zonă-cheie în transportul petrolului spre Oceanul Indian.

Înainte de evenimentele care se derulează acum în zonă, Turkmenistanul, Pakistanul şi Afghanistanul discutaseră problema construirii unui gazoduct de 1.200 km.

Afganistanul a pus dintotdeauna probleme, inclusiv pe timpul stăpâniri britanice adică al *rimland*-ului. La ora actuală, există însă interesul ca ţara să fie scoasă din circuitul reţelelor teroriste şi stabilizată. Foarte multe dintre proiectele legate de Asia Centrală vor depinde de acest obiectiv. Rusia, Statele Unite, Uniunea Europeană, Japonia şi chiar China sunt interesate de stabilizarea zonei. Acceptarea SUA partener strategic reprezintă, în cea mai mare măsură, o soluţie viabilă, întrucât este nevoie de o colaborare internaţională pe măsură pentru rezolvarea problemelor de securitate din regiune.

Probabil, tensiunile din interiorul Afganistanului vor continua, dar prezenţa contingentului internaţional va conduce încet-încet la instituirea unui regim favorabil politicii care se doreşte a fi implementată în zonă.

Şi în anul 2003, s-au continuat acţiunile grupurilor de talibani care nu au fost încă neutralizate, dar resursele lor se vor împuţina şi, în cele din urmă se vor epuiza. Va fi însă adoptată o altă formă de reacţie. Spaţiul de aici a fost, este şi va rămâne încă multă vreme contradictoriul tensionat şi foarte

activ. Chiar dacă o parte dintre acţiunile talibanilor sunt sprijinite de reţelele Al-Qaida şi de organizaţii ale fundamentalismului islamic, destul de numeroase în zonă şi în Asia de Sud-Est, forţa internaţională şi noua filozofie a parteneriatelor strategice constituite în special pentru exploatarea resurselor asiatice, stabilizarea zonelor tensionate şi pregătirea lor pentru procesul de globalizare se va impune din ce în ce mai mult.

6.1.3.2. „Axa răului". Coreea de Nord

The Economist, din 11 decembrie 2002, apreciază descoperirea unei nave nord-coreene în Marea Arabiei care transporta rachete Scud spre Yemen ca o sfidare a Statelor Unite în efortul lor de a limita proliferarea armelor de distrugere în masă. Se precizează că Statele Unite ale Americii reprezintă singura superputere care poate realiza un astfel de obiectiv şi care şi-a asumat responsabilitatea să o facă. Rachetele Scud sunt arme rudimentare, care nu pot crea un pericol pentru Statele Unite

Includerea Coreei de Nord[188], care dispune de câţiva vectori balistici, în „Axa răului" nu şi a Pakistanului (care şi el dispune de vectori nucleari balistici şi, în plus, generează sau adăposteşte grupuri fundamentaliste ce provoacă atâtea tragedii în India şi în zona Kaşmirului, iar serviciile sale secrete constituie coloana vertebrală a talibanismului) era apreciată, chiar şi în a doua jumătate a anului 2002, ca o componentă a unei strategii economice indirecte, îndreptată împotriva unui potenţial pe cale de a se forma în zonă. Nu este vorba desigur, de potenţialul Coreei de Nord, o ţară în ruină, ci de cel cumulat de colaborarea dintre China, Japonia, Coreea de Sud, Rusia şi, prin Rusia, Uniunea Europeană. Coreea de Nord, care nu poate fi exclusă din acest complex strategic zonal, era considerată, la acea dată, ca veriga slabă a lanţului, vulnerabilă cel puţin la atacurile mediatice. În realitate, era vorba de împiedicarea unui proiect de mare anvergură al ţărilor din zonă de realizare a unor reţele de transporturi, feroviare şi petroliere, care să ducă la creşterea economică a regiunii, parte a unei strategii de mare amploare a Rusiei de realizare a unei unităţi eurasiatice.

În acest sens, Rusia vizează, de câţiva ani, să investească în dezvoltarea unei reţele feroviare nord-coreene, care să fie racordată cu reţeaua transsiberiană. Acest proiect este viabil numai în cazul restabilirii unei conexiuni feroviare între cele două state coreene. Acest lucru s-a discutat cu ocazia vizitei la Moscova a lui Kim Jong-il. După aceasta, s-au reconstruit cei 20

[188] Coreea de Nord are o suprafaţă de 120.500 km^2, o populaţie de 22.000.000 locuitori, un buget militar de 1,3 miliarde dolari, o armată de 1.082.000 militari în forţa activă şi 4.700.000 de rezervişti

km de cale ferată care lipseau din zona demilitarizată. A fost o primă breşă în ceea ce se numeşte „zidul ruşinii", salutată de China şi Rusia.

Consecinţele acestui proiect pot fi extrem de avantajoase pentru zonă: integrarea economiei asiatice, a celor asiatice şi europene, asigurarea resurselor necesare pentru economia chineză, aflată în plină dezvoltare şi creşterea rolului Rusiei în economia mondială.

O legătură feroviară între Coreea de Sus şi Coreea de Nord ar apropia foarte mult Coreea de Sud de China. Este în curs şi un alt proiect de realizare a unui „pod maritim" peste Marea Galbenă, de la Ichon, din Coreea, la Yantai, în China. Acest proiect se prevede a fi realizat până în 2005. El cuprinde construirea a patru feriboturi, fiecare cu capacitatea de 10 trenuri a 23 de vagoane. Coreea de Sud este foarte interesată de relaţia cu China. Întreprinderile sud-coreene investesc deja în China de două ori mai mult decât cele americane.

De asemenea, construcţia liniei feroviare de 5000 km Singapore-Kunming din Provincia Yunan, care va traversa Malaiezia şi Thailanda, este în curs de desfăşurare, China investind în acest proiect patru miliarde de Euro. Această linie va fi conectată la cele transcoreene şi, prin acestea, la cele transsiberiene. Costurile relaţiei economice Asia Europa vor fi reduse cu 15%. În felul acesta, Japonia, Coreea de Sud şi China vor fi mai aproape de economia europeană. Rusia este interesată de această relaţie, iar Japonia, a doua economie mondială, ar putea opta în viitor chiar pentru un tunel feroviar submarin care s-o lege de Coreea de Sud (în portul Pusan). Linia transsiberiană are o capacitate de 200.000 de containere pe an. Dacă se va realiza acest proiect, capacitatea ei va creşte, iar Siberia va prospera.

Un astfel de proiect – realizabil şi necesar pentru interconectarea economiilor într-o viziune mondialistă – pare cu totul nefavorabil din punct de vedere strategic pentru americani, întrucât afectează una dintre cele mai mari baze militare americane din Asia – cea din Coreea de Sud. Se pare că o astfel de perspectivă (cel puţin după ultimele evoluţii de la Casa Albă şi de la Moscova) nu este atât de nefavorabilă americanilor, după cum se crede. Dimpotrivă, implicarea americană într-un astfel de proiect ar putea duce la transformarea zonei într-un prim eşantion (după cel al Uniunii Europene) de funcţionare a unei economii globale, interconectate. Ceea ce ar fi de dorit pentru securitatea lumii.

Coreea de Nord percepe, firește, o astfel de perspectivă şi, probabil, retrăgându-se din tratatul de neproliferare şi agitând mai mult decât trebuie spiritele, nu urmăreşte decât obţinerea unor avantaje mai substanţiale şi forţarea actorilor din zonă, inclusiv pe cei americani, să-i acorde o şansă.

Probabil, în cursul anilor următori, în condiţiile unei evoluţii favorabile a proiectului de mai sus şi reacţiei corespunzătoare a Statelor Unite (acceptarea situaţiei şi chiar participarea la finanţarea proiectului), relaţiile dintre Coreea de Nord şi Coreea de Sud vor cunoaşte o evoluţie pozitivă şi situaţia va începe să se normalizeze.

Este însă posibilă şi o altfel de perspectivă, dacă Statele Unite îşi propun să folosească forţa pentru a rezolva problema ameninţării Coreei de Nord sau pentru a-şi consolida (prin forţă) poziţia în zonă. Oricum, nici un proiect nu poate fi realizat fără participarea sau, cel puţin, fără acordul Statelor Unite.

Întâlnirile dintre cei doi preşedinţi coreeni, ca şi poziţiile exprimate cu diferite prilejuri dau totuşi semnalul că se doreşte ieşirea din criză prin modalităţi paşnice. «Deşi ne-am retras din Tratatul de neproliferare nucleară (TNP), nu avem nici o intenţie de a produce arme nucleare la acest stadiu» a declarat şeful delegaţiei nord-coreene la negocierile intercoreene din 2002. Dar declaraţiile sunt totdeauna conjuncturale.

Statele Unite ale Americii sunt sprijinite de Rusia şi de alte ţări împotriva programului nuclear al Coreii de Nord. Pentru Coreea de Nord, în cazul în care renunţă la acest program, americanii au promis un ajutor economic, inclusiv participarea unor investitori.

Vladimir Putin a trimis un emisar care a discutat şase ore cu autorităţile de la Phenian. Proiectul rus cere ca Statele Unite să se angajeze să nu atace militar Coreea de Nord şi să-i furnizeze un ajutor umanitar. În schimb, Phenianul trebuie să renunţe la programul său nuclear şi să respecte acordul încheiat în 1994 cu Washingtonul. La rândul lor, Statele Unite au arătat că, spre deosebire de Irak, cu care nu se poate negocia nimic (războiul din martie-aprilie 2003 a dovedit-o), un dialog cu Coreea de Nord ar fi de dorit.

În mod normal, Coreea de Nord trebuie să accepte această situaţie.

Anii următori ar putea oferi, pentru Peninsula Coreeană, un bun prilej al începerii procesului de unificare sau unul al războiului. Variabilele de care depinde o astfel de opţiune sunt numeroase. Ele se definesc, atât pe atitudinea autorităţilor de la Phenian şi de la Washington, cât şi pe modul în care va fi soluţionată criza din Golf, pe programele economice ale Asiei de Nord Est, pe atitudinea Rusiei, a Chinei şi a Japoniei.

După rezolvarea problemei din Irak, SUA ar putea ataca Coreea de Nord. Este un scenariu pe care unii analişti îl consideră posibil. În acest caz, Coreea de Nord ar acţiona violent asupra bazelor americane din Coreea de Sud şi asupra Coreii de Sud, ceea ce n-ar fi benefic pentru nimeni.

Întrucât cele două state coreene se află într-un îndelungat proces de negocieri pentru reunificare, este posibil ca un conflict major în zonă să fie

prevenit. Nici Japonia, nici China, nici Rusia nu sunt interesate de o astfel de eventualitate.

6.1.3.3. Asia de Sud Est

Ţările care alcătuiesc Asia de Sud-Est (Birmania sau Mynmar, Brunei, Cambodgia, Filipine, Indonezia, Laos, Malaiezia, Singapore, Thailanda, Vietnam) nu reprezintă, propriu-zis, o entitate. Ele sunt însă legate prin aceleaşi probleme şi, mai ales, prin aceleaşi programe de dezvoltare. Ele se află pe falia indochineză care separă cele două mari centre culturale, economice şi militare ale *rimland*-ului musonic: China şi India.

În zilele de 16 şi 17 septembrie 2002 a avut loc Conferinţa asupra Asiei de Sud-Est a Parlamentului European, la Bruxelles. S-a cerut Birmaniei să elibereze parlamentarii deţinuţi, să respecte drepturile fundamentale ale persoanelor, în timp ce Uniunea Europeană a trecut la punerea în aplicare a unei noi strategii a proceselor de tranziţie.

După situaţia deosebită din Birmania, o parte dintre democraţii birmani şi reprezentanţi ai minorităţilor s-a refugiat în Thailanda. UE a solicitat Thailandei să nu împiedice activităţile acestora şi să nu repatrieze refugiaţii. UE nu uită spaţiul din care Marea Britanie, Franţa şi alte puteri europene au acţionat secole de-a rândul, ca şi Statele Unite în secolul al XX-lea, pentru îndiguirea şi controlul *hertland*-ului de Nord.

Există, de asemenea, un acord de cooperare între UE şi Laos, dar, pentru a se derula în continuare în condiţii avantajoase pentru Laos, una dintre cele mai sărace ţări din lume, UE a cerut acestei ţări să respecte drepturile omului. A cerut, de asemenea, să înceteze condamnările la moarte, fără judecată, a liderilor „Mişcării 25 Octombrie 1999“ din această ţară.

Aceleaşi probleme există şi în Vietnam, unde nu sunt respectate drepturile omului, sunt confiscate bunurile bisericilor şi nu sunt rezolvate problemele de la frontiera cu China.

Uniunea Europeană este implicată masiv în problemele asiatice. Ea este al doilea donator pentru Asia, furnizând 30% din ajutorul public pentru dezvoltare. Acest ajutor a ajuns, la sfârşitul anului 2001, la 430.000.000 Euro. Thailanda beneficiază şi ea, atât de un substanţial ajutor european, cât şi de programe în cadrul ASEAN şi ASEM.

Noua strategie europeană pentru Asia, inclusiv pentru Asia de Sud-Est, intitulată „Europa – Asia: cadru strategic pentru parteneriate consolidate“ este în plină aplicare, Europa propunându-şi să realizeze un parteneriat privilegiat cu Asia şi să-şi lărgească aici zona de influenţă.

Aici se află un adevărat rezervor de materii prime pentru producerea drogurilor, iar amestecul de populaţii, suprafaţa foarte mare, divizarea pe insule şi peninsule şi zona ca atare creează posibilitatea constituirii unor baze şi unor reţele ale traficanţilor şi teroriştilor.

De altfel, în 2002, un raport al unui expert american a estimat la 3.000 numărul musulmanilor din regiune care au fost antrenaţi în taberele Al-Qaida în Afghanistan, începând din 1979. Aceştia au consolidat legăturile dintre reţeaua Al-Qaida şi Jemaah Islamiyah, o organizaţie nebuloasă care şi-a fixat ca obiectiv să creeze un stat religios fundamentalist, reunind populaţiile musulmane din Asia de Sud-Est.

După unele date, celulele teroriste clandestine regrupează încă 200 de operatori islamişti, iar arestările operate în anul 2002 în Malaiezia, Filipine, Singapore şi Indonezia n-au slăbit decât relativ capacitatea acestora. Indonezienii estimează la 20 – 25 numărul organizaţiilor teroriste ale căror membri sunt încă în libertate.

Myanmar se află la punctul de intersecţie şi de confluenţă a sferelor de influenţă ale Indiei, Chinei şi ANSEA. Vechea Birmanie continuă să fie un potenţial factor de instabilitate, mai ales după ce SLORC (State Law and Order Restoration Council) a luat puterea. Tot un factor de instabilitate îl reprezintă şi atitudinea numeroaselor minorităţi naţionale care refuză tutela Rangunului. Birmania are vecini foarte puternici şi, într-un fel, ea este o ţară tampon între China şi India, de unde rezultă că aproape toate tensiunile şi problemele dintre acestea au efecte şi asupra Birmaniei.

Thailanda – un paradis turistic, asociat budismului, situat în inima Asiei de Sud-Est – este o ţară relativ stabilă, dar, în urma evenimentelor din Birmania, ea se confruntă cu probleme sociale şi politice (activitatea împotriva regimului de la Rangun a refugiaţilor) care pot produce unele tensiuni. Din 1998 ea face parte din Organizaţia Conferinţei Islamice, iar în aparatul ei de stat se află mai multe personalităţi musulmane. Minoritatea musulmană este doar de 8%, dar importanţa ei începe să crească. Acest fapt naşte numeroase întrebări, acum, când islamismul este tulburat de tendinţe radicaliste şi fundamentaliste.

Societatea filipineză, marcată de două istorii coloniale şi de mai multe valuri de migraţii, este structurată complex. Puterea este împărţită între proprietarii de pământuri, mediile de afaceri impregnate de elementul sinic şi noua elită intelectuală.

În Indonezia şi în Malaiezia se dezvoltă mişcări islamice fundamentaliste. Are loc o puternică intercondiţionare între factorul religios şi cel politic, cu influenţe dinamice asupra celui militar. În Malaiezia se manifestă şi unele tendinţe integriste, ea fiind mai strâns legată, prin tradiţie, de Orientul

Mijlociu. Timorul de Est, acest ţinut cu o suprafaţă de 14.610 km^2, se prezintă ca un mozaic etno-lingvistic situat la confluenţa Asiei de Sud-Est cu Oceania. A fost colonie portugheză timp de patru secole, iar în decembrie 1975 a fost ocupat de armata indoneziană. În 1998 au avut loc, aici, confruntări extrem de violente, care au necesitat intervenţia forţelor de menţinere a păcii. Datorită acestui fapt, la 30 august 1999, a avut loc un referendum, peste 78% din populaţie votând pentru independenţă. Se punea astfel capăt a unui sfert de veac de ocupaţie. La 20 mai 2002, Timorul de Est a devenit independent, sub denumirea de Timorul Soare Răsare, sau Timorul „Răsărit de Soare" (Timor Lorosa'e). El continuă, totuşi, să fie supus influenţelor şi intereselor locale şi jocurilor de putere din zonă.

Departe de a fi unitară şi stabilă, Asia de Sud-Est rămâne una din acele regiuni producătoare de ameninţări asimetrice şi de instabilitate. Însă ANSEA, prezenţa masivă americană, programele Uniunii Europene, interesul Indiei şi cel al Chinei, între care se situează şi calea ferată de 5000 de kilometri Singapore – Kunming care urmează să fie realizată de China, menţin zona sub un control strict, asigurându-i, în acelaşi timp, şi posibilităţi de dezvoltare.

Aici se află unele dintre cele mai sărace ţări din lume (Cambodgia, Laos), care au nevoie de o asistenţă specială pentru a ieşi din această stare. Dar tot aici se află şi piemontul care desparte cei doi mari centri de putere culturală, demografică, politică şi istorică din rimland China şi India. Dacă Asia-Pacific sau Asia de Sud-Est vor reuşi sau nu să realizeze unitatea acestui spaţiu atât de diversificat şi de hărţuit de-a lungul istoriei şi alăturarea lui la heartland-ul eurasiatic rămâne de văzut.

Dar problemele extrem de complexe ale Asiei de Sud-Est, ale *rimland*-ului şi ale Pacificului nu vor putea fi rezolvate nici prin umbra fantasmelor istoriei, nici prin proiecţia agresivă a viitorului.

În tot acest spaţiu, se derulează strategii economice constructive, marii actori ai acestei lumi – Statele Unite ale Americii, Uniunea Europeană, Rusia, China, Japonia şi India – încercând să-şi armonizeze interesele, fără să renunţe însă la competiţie. Nu se ştie exact cum vor evolua lucrurile mâine, dar astăzi semnalele sunt pozitive.

Arta militară se modelează, în acest început de mileniu, pe dinamica vulnerabilităţilor, ameninţărilor, tensiunilor şi, legat de acestea, a construcţiilor politice naţionale, zonale, regionale şi globale care se fac şi se desfac precum mânăstirea meşterului Manole.

Liantul care, probabil, va duce la zidirea acestui edificiu va fi un uriaş sacrificiu uman sau, ca alternativă, renunţarea la zece milenii de istorie şi de artă militară. Aşa ceva nu este însă posibil.

De aceea, incertitudinile vor continua să marcheze şi evoluţia artei militare, aşa cum marchează toate, dar absolut toate domeniile activităţii umane. Pentru că ne aflăm la o nouă răscruce a istoriei.

6.2. Războiul prezentului, războiul viitorului

6.2.1. Despre strategia primului război al mileniului al III-lea

Războiul declanşat la 20 martie 2003 de Statele Unite ale Americii, în coaliţie cu alte 45 de ţări, împotriva regimului lui Saddam Hussein din Irak, controversat (se pare, pe nedrept) din punct de vedere politic, este foarte interesant din punct de vedere strategic. El se înscrie, în multe privinţe, într-un concept nou care ţine de războiul viitorului. În momentul când scriem aceste rânduri, au trecut deja 36 de zile de la declanşarea ostilităţilor şi nu se pot elabora încă judecăţi categorice şi concluzii finale în legătură cu implicaţiile sale asupra strategiei militare a viitorului. Cert este însă că războiul la care ne referim face parte din strategia militară a viitorului, pune în operă o astfel de strategie, cel puţin prin digitalizarea câmpului de luptă şi integrarea operaţiilor. Diviza 4 Infanteria a Statelor Unite ale Americii este prima divizie din lume în întregime digitalizată – şi ea are un efectiv de 30.000 de oameni, iar Diviziile 101 şi 84 Aeropurtate, Divizia 3 Infanterie şi diviziile de Infanterie marină operează şi ele, în proporţie de peste 90 la sută, cu sisteme de arme şi cu echipamente exersate îndelung la CTC (Combat Trening Center), JRTC (Joint Readiness Trening Center) şi, mai nou, NTC (National Trening Center). Task Force XXI s-a văzut la treabă.

Din punct de vedere politic, acest prim război al mileniului pare un paradox. Statele Unite ale Americii au adoptat, la începutul acestui mileniu, o strategie politică, o strategie economică şi una culturală de foarte mare anvergură, care răspund efectiv procesului de globalizare aflat în plină desfăşurare. O astfel de politică nu exclude ceea ce Zbigniew Brzezinski numea bătălia pentru resurse. Această bătălie n-a încetat niciodată. Ea este veche de când lumea şi face parte dintr-un război permanent, declanşat în urmă cu zeci de mii de ani şi care, probabil, nu va înceta niciodată să-şi arate colţii. Dar, într-o astfel de confruntare, la sfârşitul secolului al XX-lea şi începutul secolului al XXI-lea, soluţia aleasă îndeosebi de Statele Unite a fost cea a *parteneriatelor strategice*.

Există numeroase astfel de parteneriate. Pe baza lor, Statele Unite se află azi în Asia Centrală, iar Federaţia Rusă consideră prezenţa americană în această zonă ca fiind favorabilă securităţii sale, în zona Caspică, în zona Asia – Pacific etc. Se pare că parteneriatele strategice reprezintă, într-adevăr, concep-

tul strategic fundamental al începutului de mileniu, pe care se va construi, probabil, noua ordine mondială, adică o nouă configuraţie a acestei lumi.

Aşadar, Statele Unite ale Americii, superputerea căreia îi revin mari responsabilităţi în acest proces extrem de complex de reconstrucţie a lumii post-bipolaritate, sunt direct angajate în soluţionarea unor provocări mult mai mari şi mai importante decât cea pe care o reprezenta dictatorul de la Bagdad, a cărui putere era oricum limitată de Rezoluţia 1441 a ONU, de embargoul drastic impus Irakului, de instituirea zonelor de supraveghere aeriană şi de o nouă misiune de evaluare a inspectorilor ONU care se afla deja în plină desfăşurare. Ca urmare a acestei realităţi, o parte dintre state – între care se află şi parteneri strategici ai Statelor Unite (Rusia) şi membrii ai Alianţei Nord-Atlantice (Germania, Franţa şi Belgia), la care se adaugă şi China – s-au opusă declanşării conflictului.

Atunci de ce acest război? Există oare suficiente argumente în favoarea lui? Există, desigur. Există însă şi numeroase alte întrebări. Unele se pun zilnic pe toate canalele mediatice, altele încă nu au fost puse. Războiul împotriva regimului de la Bagdad este o realitate, un fapt împlinit, care se va înscrie în istorie cu toate luminile şi umbrele lui politice şi strategice.

Repere strategice ale unui război continuu

În urma atacurilor teroriste de la 11 septembrie 2001, s-a desprins concluzia că terorismul nu mai poate fi considerat o simplă infracţiune, aşa cum era şi cum mai este el încă definit în normele de drept şi în mai toate documentele internaţionale. Momentul 11 septembrie a dovedit, cu un preţ foarte mare, că *terorismul este război*. Un război continuu, asimetric şi atipic, care se manifestă în toată lumea, sub infinite forme şi formule, de la clasicele atacuri cu bombă şi răpiri de persoane, la atacuri NBC sau în reţelele Internet. Există terorism răzbunător, patologic, dar şi terorism politic, economic, biologic, chimic, nuclear, genetic, cibernetic.

Terorismul este un război din umbră împotriva luminii, a oricărei lumini, împotriva lumii şi a fiecăruia dintre noi, împotriva centrilor de putere, dar şi un război al puterilor din umbră împotriva altor puteri din umbră, al neprevăzutului contra prevăzutului, dar şi al neprevăzutului contra neprevăzutului etc. El se manifestă din ce în ce mai mult ca un *război mozaic*, ca un *război în reţea*, ca un *război aleator*, generator de haos şi generat de haos.

Terorismul (care a existat dintotdeauna pe Terra) a atins cote insuportabile, care nu mai puteau fi deci nici tolerate, nici neglijate. De aceea, imediat după 11 septembrie 2001, Statele Unite ale Americii au declanşat *războiul antiterorist*, care este, la fel, un război continuu, complex, complicat,

diversificat, cu intensitate diferită, în reţea, la scară planetară. El vizează deopotrivă reţelele şi organizaţiile teroriste existente, bazele lor de antrenament, suportul logistic, dar şi centrele vitale, elementele forte, zonele de referinţă, punctele de sprijin şi, legat de toate acestea, sistemele generative, cauzele.

Între aceste puncte de sprijin ale terorismului, preşedintele Statelor Unite, George Bush, a nominalizat şi trei state pe care le-a definit ca făcând parte din „axa răului": Coreea de Nord, Iranul şi Irakul. Este vorba, desigur, de regimurile politice ale statelor respective, nu de popoarele, valorile şi filosofiile milenare ale acestor respectabile state. Probabil că raţionamentul care l-a condus pe oficialul american la o astfel de propoziţie apodictică se sprijină pe un adevăr simplu: dictatura este totdeauna generatoare de terorism. De altfel, ea însăşi înseamnă, în mare măsură, terorism.

În aceste condiţii, în cadrul războiului antiterorist declanşat la nivelul planetei, ca război al viitorului, atacarea şi prin mijloace militare a regimului politic de la Bagdad poate fi considerată ca parte integrantă a războiului antiterorist în reţea. Aceste lucru ţine de strategia antiteroristă, strategie care pune şi trebuie să pună în aplicare o decizie politică indubitabilă şi categorică, cea de eradicare a terorismului. Dar, după cum bine se ştie, o astfel de strategie, mai ales în componenta ei militară, este foarte complicată şi se află abia în faza de elaborare. Cu alte cuvinte, războiul împotriva lui Saddam Hussein ar fi trebuit să pună în aplicare, potrivit raţionamentului de mai sus, o strategie antiteroristă care nu a fost încă definitivată. De aici, numeroasele probleme cu care s-a confruntat şi se confruntă coaliţia care acţionează în aceste zile în Irak, împotriva efectelor dictaturii lui Saddam Husein şi ale confruntării militare care, în linii generale, s-a încheiat. În realitate, războiul s-a derulat după strategii clasice, vechi de când lumea. De o parte a acţionat însă un sistem digitalizat, de evaluare a spaţiului de confruntare şi a situaţiilor în timp real, iar de cealaltă nişte forţe – rămăşiţe ale războiului din 1991 – în sisteme analogice, care nu aveau nici măcar mijloace antiblindate şi antiaeriene compatibile.

Luptele au scos totuşi în relief numeroase probleme care, din punct de vedere militar, urmează să fie analizate.

De la strategia „decapitării" la strategia paşilor mărunţi

Scopul politic declarat al războiului a fost înlăturarea, prin mijloace violente, a regimului politic al lui Saddam Hussein, dezarmarea Irakului şi detensionarea zonei. *Obiectivul strategic* care decurge de aici este distruge-

rea sistemului militar al dictatorului de la Bagdad printr-un război dus cu mijloace convenţionale şi sisteme de arme de înaltă precizie.

Până în momentul în care scriem aceste rânduri, războiul împotriva lui Saddam a cunoscut patru faze:

- Operaţia de „decapitare";
- Operaţia „Şoc şi groază";
- Operaţia „Pas cu pas";
- Asaltul localităţilor.

Aceste patru faze nu sunt nici arbitrare, nici conjuncturale, nici nejustificate. Americanii fac totdeauna ce spun şi spun totdeauna ce fac. Operaţia de „decapitare" – care se pare că nu era prevăzută în plan decât ca scop final al războiului – a fost, probabil, determinată de unele informaţii despre identificarea locului unde se afla conducătorul irakian. Atunci s-ar fi luat hotărârea ca locul sau locurile respective să fie lovite rapid, prin surprindere, cu aviaţia şi rachete de croazieră „Tomahawk", lansate de la bordul navelor de luptă.

Se spera că eliminarea dictatorului de la Bagdad ar fi dus la încheierea rapidă a acestui război pe care Ronald Rumsfeld, secretarul apărării al Statelor Unite ale Americii, îl denumise „război fulger".

Exista speranţa, chiar convingerea că populaţia şi armata, odată eliberate de presiunea dictatorului, ar fi cooperat şi s-ar fi putut evita o confruntare sângeroasă, costisitoare şi îndelungată. Ceea ce, de altfel, în final, s-a şi întâmplat.

N-a fost însă de la început aşa. De altfel, se pare că generalii americani optaseră pentru pregătirea temeinică a războiului, atât în ceea ce priveşte cantitatea forţelor, mai ales a celor terestre, cât şi poziţionarea lor. S-a comentat mult această discrepanţă între expertiza militară şi opţiunea politică, întrucât militarii, prudenţi şi foarte experimentaţi, nu contau pe condiţii favorabile în desfăşurarea acestui război. Politicul a forţat însă nota, iar militarii s-au conformat. Informaţiile pe care le deţinea politicul asupra moralului irakienilor şi stării populaţiei erau foarte exacte.

În acelaşi timp, situaţia s-a complicat şi mai mult, întrucât Turcia nu a acceptat poziţionarea forţelor terestre americane pe teritoriul ei şi atacarea Irakului din această direcţie.

În aceste condiţii, ofensiva strategică a trebuit să fie precedată de o manevră strategică extrem de greoaie şi consumatoare de timp pentru transportul diviziilor din zona Turciei, prin Marea Roşie, în zona Kuweitului. Foarte puţine armate din lume sunt astăzi capabile să execute efectiv şi în timp oportun o astfel de manevră.

Operaţia de decapitare n-a reuşit pe deplin, sau, oricum, n-a realizat efectul scontat. Şi atunci s-a trecut la faza a doua a acţiunii strategie, intitulată „Şoc şi groază", care se dorea a fi elementul esenţial, forte, al războiului-fulger. Dar şi această operaţie, care este posibil să se fi desfăşurat conform planului, îşi are caracteristicile şi limitările ei. În primul rând, este vorba de o operaţie de tip întrunit, chiar integrat, în care au fost întrebuinţate, într-o concepţie unitară, toate categoriile de forţe. Această fază a războiului a apelat masiv la sistemul digitalizat, la sistemul integrat de conducere a operaţiilor. Aviaţia şi navele de luptă au bombardat cu precizie chirurgicală obiectivele de importanţă strategică selectate cu multă grijă, forţele speciale aflate în zonă au acţionat probabil pentru indicarea obiectivelor şi facilitarea acţiunilor următoare (culegerea de informaţii, pregătirea desantării etc.), iar forţele terestre au trecut la ofensiva strategică din spaţiul îngust, limitat al Kuweitului, urmând să ia în piept tot deşertul, să treacă peste obstacole şi peste Eufrat până la Bagdad, pentru fiecare tanc fiind necesară o cantitate uriaşă de carburant (un M1 A1 Abrams consumă o tonă de carburant la 160 de kilometri), de muniţii, de mijloace logistice. Ofensiva terestră s-a declanşat pe direcţii, fiind precedată de o pregătire de foc de scurtă durată dar de mare precizie. În avangarda Diviziei 3 Infanterie, spre exemplu, a acţionat Escadronul 3 din Regimentul 7 Cavalerie, a cărui coloană avea 500 de maşini (tancuri Abrams, maşini de luptă Bradley şi Humvee, camioane cisternă, sisteme de comandă, precum şase obuziere de 155 mm M109 Paladin, alte vehicule) şi era sprijinit de elicoptere cercetare dotate cu sisteme Kiowa Warrior şi de avioane A-10. Această operaţie, concepută ca o acţiune-şoc, deşi a debutat spectaculos n-a şocat pe nimeni. Cel puţin aşa părea, pentru că foarte puţină lume cunoştea cu adevărat realitatea acelui foc năprasnic şi extrem de precis, care repeta într-un fel acţiunea din 1991 împotriva diviziei Tawalalna, cea mai bună divizie a lui Saddam Hussein, care dispunea de 220 tancuri T-72 şi 278 maşini de luptă ale infanteriei, acoperită de glorie în toate războaiele de până atunci. Irakienii erau totuşi deprinşi, încă din ianuarie 1991, cu bombardamentele. Acestea s-au repetat şi în anul 1998. Iar toate acestea veneau după o experienţă dramatică a unui război foarte sângeros dintre Irak şi Iran care a durat 8 ani (1980 – 1988). De fapt, n-au lipsit deloc, pentru că, din zonele exclusive, aviaţia americană şi cea britanică lansau adesea bombe de mare precizie asupra mijloacelor de apărare antiaeriană irakiene.

Mai mult, americanii au avut la dispoziţie 12 ani pentru a identifica şi localiza, cu ajutorul sateliţilor, al aviaţiei de cercetare, al cercetării şi supravegherii electronice, al sistemelor JSARS. al serviciilor de informaţii, forţelor speciale şi al altor mijloace, absolut toate obiectivele de interes stra-

tegic, până în cele mai neînsemnate detalii. Planificatorii americani (aşa cum, de altfel, au şi afirmat), la data începerii războiului, ştiau totul sau aproape totul despre sistemul defensiv al Irakului (este vorba mai ales de obiectivele fixe): Ei trebuie, teoretic, să fi cunoscut întregul dispozitiv defensiv al forţelor irakiene, fiecare tanc, fiecare instalaţie de rachete, fiecare punct de comandă, fiecare amplasament de tun. Şi, dacă le-au ştiut – şi sigur le-au ştiut –, că le-au şi lovit.

Realitatea este însă ceva mai complicată. Performanţele mijloacelor de supraveghere americane sunt foarte mari, dar aceste mijloace au, totuşi, şi anumite limite. În războiul din 1991, irakienii au reuşit să-şi ascundă destul de bine dispozitivele, realizând o bună mascare strategică. De data aceasta, probabil, s-a mizat pe o altfel de mascare, pentru că, din desfăşurarea acţiunilor, rezultă că forţele coaliţiei n-au ştiut chiar totul despre poziţionarea forţelor irakiene, mai ales despre acele ambuscade ad-hoc constituite pe şosele, în faţa avangărzilor. Totuşi, credem că pierderile irakiene, mai ales în tehnică de luptă, în această etapă a desfăşurării războiului, au fost apreciabile.

Cu toate acestea, sistemul defensiv irakian a funcţionat. Şi, o vreme, a funcţionat coerent, de vreme ce înşişi americanii au afirmat că irakienii au tras învăţăminte serioase din războiul trecut. Acest lucru, credem, s-a datorat şi soldatului irakian, care, deşi depăşit din toate punctele de vedere, şi-a făcut datoria. În urma bătăliei de la sfârşitul lunii februarie 1991 în care Divizia Tawakalna a pierit în luptă împreună cu comandantul ei, rapoartele comandanţilor americani care au acţionat împotriva acestei divizii au lăudat bravura ostaşilor irakieni.

În 1991, sistemul de transmisiuni al armatei irakiene, spre exemplu, a fost scos din funcţiune în 24 de ore, iar conducerea a fost serios afectată, dacă nu chiar paralizată. De data aceasta, se pare că sistemul de transmisiuni al irakienilor a rezistat loviturii electronice inamice şi o vreme a funcţionat. Discrepanţa tehnică era însă prea mare pentru a putea fi vorba de o confruntare între egali sau compatibili. Este clar că statul major al armatei irakiene şi-a condus o vreme trupele, iar acestea au acţionat într-o concepţie, care exprima o doctrină – probabil doctrina războiului popular – şi folosea o strategie operaţională care cuprindea lupta pe aliniamente intermediare, rezistenţa pe localităţi, acţiuni specifice guerilei şi acţiuni ale detaşamentelor speciale.

Se contura o concluzie parţială, dar extrem de importantă: în Irak, au acţionat, în apărare – este vorba de apărarea strategică –, pe aliniamente intermediare, forţele unor corpuri de armată dotate precare, fără sisteme performante de arme, iar pe localităţi. elemente ale unei forţe considerată de

elită – Garda republicană. Între aceste localităţi, trebuia să fie şi capitala. Probabil că diviziile de aici (ce a mai rămas din ele) aveau detaşamente înaintate în fâşiile de asigurare, forţe armate obişnuite, care au acţionat în acoperirea teritorială, iar în final acţionau pe aliniamente intermediare, încercând să întârzie cât mai mult înaintarea forţelor coaliţiei şi care, probabil, au avut pierderi foarte mari. Forţele partidului Baas (forţe populare) erau pregătite pentru lupta în localităţi şi reacţii atipice.

La acestea s-au adăugat voluntarii din alte ţări şi detaşamentele sinucigaşe, care au acţionat, o vreme, procedee ale terorismului-limită, ale terorismului criminal. Însă ofensiva impetuoasă, integrată americană şi reacţia populaţiei împotriva lui Saddam a surprins toate aceste forţe, de unde şi deznodământul rapid al războiului.

În aceste condiţii, forţele coaliţiei (americane, britanice, australiene) au trecut la o nouă fază a războiului, denumită semnificativ „Pas cu pas".

Această operaţie s-a desfăşurat meticulos, cu toate măsurile de asigurare necesare. Înaintarea a fost, iniţial, dificilă, consumurile fiind foarte mari, logistica punând probleme dintre cele mai arzătoare privind asigurarea cu carburant, cu apă, cu muniţii.

În dimineaţa zilei de 2 aprilie, o parte dintre forţele coaliţiei se aflau deja la periferia Bagdadului, în timp ce noi forţe urmau să sosească în teatru (Divizia 4 Mecanizată, Divizia 1 Cavalerie şi Divizia 1 Blindată). În acel moment, erau desfăşuraţi în zona Irakului 300.000 de militari ai coaliţiei. Generalul McCafrey a precizat că dacă nu se foloseşte o forţă zdrobitoare directă împotriva Gărzii republicane irakiene, se vor risca mii de pierderi. N-a fost însă aşa.

În acest timp, irakienii spuneau că nu au întrebuinţat decât o treime din forţe şi îndemnau populaţia să treacă la luptă pentru apărarea ţării.

Întrebările tranşante care se conturau în această etapă a războiului se refereau îndeosebi la posibilitatea declanşării luptei în localităţi, la activarea războiului de rezistenţă, la declanşarea jihadului, la comportamentul lumii arabe şi la cel al atitudinii islamului.

Existau certitudini strategice – potenţialul economic şi militar uriaş al coaliţiei, obiectivul strategic clar, superioritatea operaţională a forţelor americano-britanico-australiene, susţinerea ofensivei strategice etc. – şi incertitudini politice care puteau surveni în funcţie de atitudinea comunităţii internaţionale şi a ţărilor din zonă în legătură cu acest război.

Războiul şi-a urmat însă imperturbabil cursul, punând în operă o strategie militară de tip integrat care va fi caracteristică viitorului.

În ziua de 02 aprilie, la orele 02.00, americanii, sprijiniţi de elicoptere Apache, au reuşit, în mai puţin de trei ore să încercuiască oraşul Kerbala,

aflat la 80 de kilometri spre sud de Bagdad, punct obligatoriu de trecere în drumul acestor forţe spre capitala irakiană. Oraşul nu a fost ocupat, ci doar blocat. În felul acesta, drumul spre capitala irakiană a fost netezit.

La Najaf şi Basra, elicoptere şi trupe de infanterie au acţionat împotriva unei divizii blindate irakiene. Marţi, 01 aprilie, au fost lansate 16 bombe de 900 kg fiecare asupra unui centru de informaţii irakian din Basra.

Astfel de ştiri erau cu sutele. Se pregătea asaltul asupra Bagdadului. Până în acel moment, Saddam Hussein nu folosise nici arma chimică, nici altă armă de distrugere în masă şi nici nu le va folosi, pentru că următoarea etapă a confruntărilor nu a fost o bătălie surdă pentru localităţi, ci o implozie care a facilitat misiunea finală a forţei militare. Şi chiar dacă războiul nu s-a terminat, bătălia pentru refacerea Irakului deja a început. Va fi o bătălie lungă. Sperăm că democraţia şi dreptul la libertate şi la o viaţă demnă pe care îl are fiecare om de pe această planetă o vor câştiga.

Folosirea tancurilor în războiul din Golf din martie-aprilie 2003

Forţa terestră care a acţionat în Irak (Divizia 3 Infanterie, Divizia 101 Aeropurtată, Diviziile 1 şi 2 din Corpul de Infanterie Marină, elemente din Divizia 82 Aeropurtată) s-au bazat, în principal, pe trei elemente foarte importante:

- scutul informaţional;
- acţiunea întrunită (integrată), în care aviaţia strategică şi cea de pe portavioane, navele de luptă şi forţele speciale au realizat un al doilea scut – „scutul aerian“ sau „scutul de foc“ – înapoia căruia au înaintat spre Bagdad forţele terestre.
- elementul central al acţiunii forţelor terestre l-au reprezentat tancurile (1000 de tancuri); în jurul lor s-a constituit întregul dispozitiv terestru.

Ulterior, a fost adusă în teatru şi Divizia 4 Infanterie – prima mare unitate a Forţelor Terestre Americane în întregime digitalizată –, dar, probabil, şi pentru alte misiuni.

Modul de acţiune a forţelor terestre a fost, în general, unul specific luptei în deşert, într-un teren în care trupele irakiene nu puteau realiza decât cel mult surprinderea tactică. Dar şi acest lucru era posibil, dacă apărarea are fi fost pregătită din timp, ţinându-se seama de uriaşul potenţial american şi organizând o ripostă bine chibzuită, intempestivă şi asimetrică.

Era însă nevoie de o motivaţie, cel puţin ca în ianuarie 1991. Or, se ştie, o dictatură ucide sentimentul naţional, sentimentul identitar. Respectul

faţă de soldatul irakian, pe care comandanţii americani l-au comunicat în urma războiului din 1991, nu s-a mai justificat în acest conflict (cel puţin în ceea ce-i priveşte pe comandanţii armatei irakiene, inexistentă pe teatrul de operaţii).

Unităţile americane au înaintat pe coloane, cu avangărzi puternice. Fiecare avangardă avea în faţă, pe cele două benzi de circulaţie ale unor drumuri asfaltate, două tancuri Abrams. Înapoia lor se aflau alte tancuri (în general, într-o singură coloană, fără intervale), însoţite de maşini de luptă ale infanteriei Bradley şi Humvee. Era un dispozitiv specific pentru acea zonă şi pentru acea situaţie. Acest dispozitiv a fost condiţionat de următoarele:

- Supremaţia informaţională;
- Supremaţia aeriană;
- Iniţiativa strategică;
- Acţiunile, în folosul forţelor terestre şi infanteriei marine, ale elicopterelor de luptă Apache (care aparţin Forţelor Terestre) şi avioanelor A 10;
- Prezenţa posibilă a minelor, dar mai ales a ambuscadelor de infanterie şi a celor efectuate de formaţiuni înarmate ale Partidului Baas;
- Rezistenţa blindajului tancului M1 Abrams la impactul cu grenada cumulativă trasă de AG 7 şi vulnerabilitatea maşinilor de luptă ale infanteriei şi a celorlalte maşini din coloană la astfel de mijloace.

Pentru siguranţa reciprocă, tancurile şi maşinile de luptă ale infanteriei au acţionat împreună, ca şi în 1991, una dintre misiunile importante ale maşinilor de luptă fiind să protejeze terestru, pe orizontală, tancurile în special împotriva vânătorilor de tancuri (care acţionaseră împotriva tancurilor americane în timpul războiului din Golf din ianuarie 1991) şi să nu permită apropierea infanteriei inamice de aceste blindate. Misiunea tancurilor grele americane a fost cea tradiţională a „nucleului de fier“ care asigură greutate şi energie forţei care loveşte, înaintează şi stăpâneşte. Rolul lor a fost confirmat pe deplin în acest război. Ele continuă să fie un element de forţă, de stabilitate, de dominare a câmpului de luptă şi de siguranţă.

Tancul nu a mai fost (cel puţin în acest război) o forţă de izbire care înaintează pe direcţii, cu viteză maximă, în adâncimea dispozitivului inamic, fragmentându-i forţele şi creând faptul împlinit. El a fost, în martie-aprilie 2003, în războiul din Irak (şi se pare că aşa va din ce în ce mai mult în viitor) nucleul greu al unei forţe combinate (întrunite, integrate) care înaintează înapoia unor scuturi (informaţionale, diversioniste, psihologice,de foc etc.), loveşte şi, mai ales, stăpâneşte.

Probabil, în urma rezultatelor războiului din 2003, conceptul *Joint Vizion 2010* (JV 2010) va fi fost revizuit în acest sens. Iniţial, americanii îţi propuseseră ca, în 2020, unităţile grele ale Forţelor Terestre moştenite *(Legacy Force)* să fie înlocuite cu o forţă interimară *(Interim Force)*, mai uşoară, dotată cu vehicule de luptă pe roţi. Între timp, se lucrează la constituirea *Forţei obiectiv (Objective Force),* care are ca obiectiv să asambleze, începând cu 2010, toate calităţile formaţiilor grele şi uşoare, într-un *sistem de luptă pentru viitor (Future Combat System).*

Acţiunea tancurilor şi blindatelor americane se deosebeşte, totuşi, esenţial de cea din 1991. Este adevărat, de data aceasta, forţele americane au întâmpinat o rezistenţă mult mai slabă decât în primul război, ceea ce le-a permis să acţioneze pe coloane. Rezistenţa irakiană a fost anihilată şi prin alte mijloace decât cele terestre. Mai mult, se pare că, în acest război, americanii au aplicat conceptul de *Război bazat pe Reţea*, cu rezultate mulţumitoare.

Blindatele americane au acţionat nu ca *forţă de izbire*, ci ca forţă de cucerire, înapoia a trei scuturi foarte importante (scutul informaţional, scutul aerian şi scutul terestru – de foc).

Scutul informaţional a fost asigurat de *sistemul de sisteme* al Războiului în Reţea, adică de acel sistem care a permis supremaţia informaţională, transmiterea informaţiei în timp real şi conducerea directă a platformelor de luptă, adesea, peste (sau în completarea) reţelei obişnuite de comandă şi control. Tancurile au fost dotate cu sisteme GPS, cu indicatori termici şi (cele ale comandanţilor) cu elemente ale Războiului în Reţea (calculatoare cuplate la reţeaua platformelor de luptă, la reţeaua senzorilor şi, bineânţeles, la reţeaua centrală). În componenţa acestui *scut informaţional* au intrat şi alte informaţii decât cele transmise prin mijloace ale sistemului cunoscut compus din sateliţi, AWACS, avioane de cercetare, avioane fără pilot, forţe speciale etc. Este vorba de informaţii obţinute prin agenţi şi prin surse din afara forţelor armate, dar cuplate la reţeaua centrală. Componenta politică şi psihologică a acestui război au jucat un rol chiar mai important decât acţiunea propriu-zisă, în teatru. Informaţiile care au apărut ulterior în legătură cu modul în care a fost pregătit războiul, premiile mari (câte 15 milioane de dolari pentru informaţii în legătură cu locul în care se ascunde fiecare dintre cei doi fii ai lui Saddam Hussein şi 25 de milioane de dolari pentru informaţii în legătură cu liderul irakian), acţiunile politico-diplomatice, economice şi informaţionale la scară mondială arată că războiul viitorului nu se reduce doar la teatrul de operaţii, ci se mondializează.

Scutul aerian a fost asigurat de componenta strategică a Forţelor Aeriene, de aviaţia de pe portavioane şi de cea a forţelor terestre, iar *scutul teres-*

tru de forţele speciale, de mijloacele aeriene ale diviziilor (elicoptere de atac Apache) şi de sistemele de arme.

Au fost, de asemenea, întrebuinţate poduri de asalt pe tanc H82510 (acest tip de pod va fi înlocuit cu un nou pod de asalt mult mai eficient XM104 Wolverine).

Tancurile nu au fost întrebuinţate pentru lupta propriu-zisă în localitate (este vorba, în principal, de Bagdad, Basra şi Kerbala. Ele au avut rol de descurajare şi de susţinere cu foc. Irakienii nu au dispus de mijloace pentru a împiedica pătrunderea tancurilor M1A1 Abrams în localităţi.

Schema de acţiune a fost următoarea: *informaţie – atac electronic – atac aerian - înaintare terestră pe suport de tancuri*, aceasta din urmă asigurând controlul şi stăpânirea teatrului. Soarta tancurilor în armatele moderne este discutată de mai mulţi ani, iar războiul din martie-aprilie 2003 pare să dea un prim răspuns acestei provocări. Pentru că tancurile, în acest război, au avut un rol cu totul deosebit. Urmează ca viitorul să aleagă între condiţia tancului ca *nucleu greu* al unei formaţii terestre, puternic acoperită informaţional, aerian şi terestru, şi aceea de a fi înlocuit printr-un vehicul pe roţi, mai uşor şi cu posibilităţi de a fi transportat rapid în teatru.

Acţiunea avangărzii

Escadronul 3 din Regimentul 7 Cavalerie a acţionat, cel puţin în primele zile, în avangarda Diviziei 3 Infanterie. Tancurile şi maşinile de luptă ale infanteriei Bradley şi Humvee erau elementele de cap ale unei coloane de 500 de vehicule care formau întreaga putere a escadronului. Această coloană se întindea pe 25 la 40 km de-a lungul unui drum cu două benzi de circulaţie pe malul vestic al Eufratului. Coloana era formată din tancuri M1 A1 Abrams, maşini de luptă Bradley şi Humvee, camioane-cisternă şi alte vehicule cu muniţii şi materiale necesare avangărzii. Era asigurată de elicoptere de cercetare dotate cu sisteme Kiowa Warrior care verificau poziţiile inamicului.

Escadronul 3 era considerat – cel puţin pe 24 şi 25 martie – vârful de lance al Diviziei 3 Infanterie. Pe ziua de 24 martie, la orele 20.30, escadronul a intrat într-o ambuscadă. De o parte şi de alta a şoselei se aflau în jur de 200 de soldaţi irakieni care au deschis focul cu armament uşor şi mitraliere. A început un duel de foc între tunurile de 25 mm de pe *Bradley* şi aruncătoarele de 82 mm ale irakienilor. Bombele au lovit două camioane. O o rachetă antitanc a incendiat o maşină de luptă a infanteriei *Humvee*.

Riposta Escadronului 3 Cavalerie a fost promptă. Cele şase obuziere de 155 mm M109 Paladin au deschis focul asupra poziţiilor irakiene. Imediat

ce focul irakian şi-a micşorat intensitatea, comandantul escadronului a cerut intervenţia aviaţiei pentru a definitiva lupta. Două avioane de atac la sol A-10 Warthong au intervenit în câteva minute lansând bombe şi trăgând asupra poziţiilor irakiene cu tunurile de 30 mm. S-au declanşat explozii albe, fosforescente, semn că se foloseau proiectile cu miez din uraniu sărăcit.

Următoarea acţiune dusă de acest escadron a avut loc la intrarea în El Faysaliyph. De data aceasta, coloana a fost atacată de câteva zeci de luptători din miliţiile irakiene cu rachete antitanc – este vorba de RPG – şi mitraliere. Un pod s-a rupt sub un tanc Abrams – care era al şaselea din coloană. Au mai căzut în acel şanţ două tancuri şi un camion cisternă. Au fost scoase de acolo doar două tancuri. Escadronul a ales o rută ocolitoare şi a continuat înaintarea spre nord. La un moment dat, a fost atacat din spate. Comandantul escadronului a cerut intervenţia aviaţiei. Au intervenit imediat două A-10, dirijate de un controlor aerian – un sergent - care se afla în coloana escadronului. Acestea au largat bombe de 500 de livre şi au deschis focul cu tunurile. Cercetarea escadronului a anunţat că locuitorii interogaţi au spus că nu există inamici. În realitate – a spus subofiţerul – existau. Până la ora aceea, escadronul ucisese 150 de irakieni – la care se adăugau cei ucişi de aviaţie –, fără să aibă vreo pierdere, în afară de trei maşini (o maşină de luptă şi două camioane). Elemente irakiene au deschis focul asupra celor *patru vehicule ale postului de comandament al escadronului* – 2 Bradley şi 2 Humvee – trei dintre ele fiind complet ciuruite. În acel moment, au fost lovite două tancuri Abrams care au luat foc.

Acestea sunt primele tancuri distruse prin focul inamic, probabil de un tun irakian care se afla pe un camion. În primul război din Golf din 1991 au fost afectate de mine doar nouă tancuri, reparate ulterior, dar nici unul distrus. (NN – aprecierea nu este exactă; în bătălia dintre Divizia irakiană Kawakalna şi forţele americane au fost distruse mai multe tancuri M1A2 Abrams).

Bilanţul acţiunii acestui escadron din avangardă, pe 25 martie, era: 3 tancuri Abrams, un Braddley şi mai multe camioane distruse, fără nici o pierdere umană proprie.

6.2.2. Războiul bazat pe reţea

6.2.2.1. Conceptul de Război bazat pe Reţea (RBR)

De ce a fost nevoie de un astfel de concept? Schimbă el natura şi esenţa războiului şi, mai ales, a operaţiilor şi acţiunilor tactice? De unde îşi

extrage el modelul? Va fi RBR un război al viitorului sau va reprezenta doar o etapă spre un nou tip de război?

Timp de peste două secole nu s-a schimbat aproape nimic în arta războiului. Această afirmaţie se referă la schimbări majore, la mutaţii strategice care să scoată războiul din sfera tradiţională a unor înfruntări pe viaţă şi pe moarte între două armate şi să-l transforme într-o artă de a impune prin orice mijloace voinţa, fără a distruge altceva decât centrele vitale ale inamicului. Secolul al XXI-lea, care este un secol al erei informaţionale, se anunţă a fi generator de mari mutaţii în toate domeniile, inclusiv în arta militară a prezentului şi, mai ales, în cea a viitorului. Primul semnal al acestei mari schimbări îl reprezintă conceptul RMA[189]. Acest concept a apărut în 1996 în Statele Unite ale Americii şi, pe baza lui, au fost elaborate şi dezvoltate programele de modernizare a Forţelor Armate americane[190].

Războiul bazat pe reţea este un concept care are, deci, ca suport RMA. Este războiul specific societăţii informaţionale. Se profilează ca o nouă eră a războiului, ca un nou tip de război. Alte caracteristici ale acestui tip de război pot fi următoarele:

- Se bazează pe circulaţia informaţiei în timp real;
- Se înscrie în filosofia determinismului dinamic, a sistemelor dinamice complexe;
- Este modelat de ecuaţii nelineare din teoria haosului;
- Îşi extrage mijloacele şi modelele din economia performantă;
- Este posibil datorită proliferării sistemelor de arme inteligente, a sistemelor de informaţii şi comunicaţii bazate pe reţele;
- Instrumentele războiului sunt din ce în ce mai mult produse ale economiei de piaţă.[191]

Războiul bazat pe reţea şi toate evoluţiile şi configuraţiile sale ulterioare îşi află substanţa în schimbările fundamentale ale societăţii americane, în special, şi ale societăţii occidentale moderne, în general. Aceste schimbări au fost dominate de evoluţia ştiinţelor economice, a tehnologiei informaţiei, a proceselor şi organismelor de afaceri şi sunt conexate conceptului RBR prin trei teme majore:

---

[189] RMA (*Revolution in Military Affairs)* – revoluţie în domeniul militar, revoluţie în probleme militare.

[190] Revista *Impact strategic*, nr. 4-5, 2002, pp.143 – 149.

[191] http://www.usni.org/Proceedings/Articles98/PROcebrowski.htm, *Network-Centric Warfare: Its Origin and Future* By Vice Admiral Arthur K. Cebrowski, U.S. Navy, and John J. Garstka

- ❖ Variaţia în centrul platformei bazată pe reţea (reţeaua centrală), care este o reţea C4;
- ❖ Diferenţa între viziunea (acţiunea) independentă şi cea specifică unui sistem dinamic complex care se adaptează fără întrerupere;
- ❖ Importanţa opţiunilor strategice pentru adaptare şi chiar pentru supravieţuire în astfel de sisteme schimbătoare.

Aceste teme au schimbat natura problemelor actuale americane (şi nu numai) şi vor continua să metamorfozeze maniera în care vor fi conduse acţiunile adesea violente ale militarilor. Nu se schimbă, de fapt, principiile războiului enunţate de Clausewitz, dar se constată din ce în ce mai mult că naţiunile fac astăzi război în acelaşi mod în care produc bogăţie.

Principiul RBR (reţea centrală, reţea a senzorilor de informaţie şi reţea a platformelor de luptă) îşi are modelul, antecedentul şi suportul în filozofia economiei dinamice şi concurenţiale. Noua dinamică a concurenţei, la începutul erei informaţionale, se defineşte pe investiţii, informaţie în timp real, tehnologie de vârf şi nanotehnologie. Tehnologia informaţiei (IT) se centrează pe fiecare dintre aceste determinări, ca o determinare a determinărilor, ca un sistem de sisteme. Sectorul tehnologiei informaţiei ocupa, în 1996, doar 3% din economia americană, dar a reprezentat 33% din creşterea economică.

Economia de tip „A" este caracterizată prin masivitate, stabilitate, echilibru de piaţă şi retururi descrescătoare în ceea ce priveşte investiţiile. Ea este specifică epocii industrializării şi a fost modelată de determinismul mecanicist.

Economia de tip „B" este mai mică, mai flexibilă, dar se caracterizează prin creşteri extraordinare şi generare de bogăţie, absenţa echilibrului de piaţă şi retururi crescătoare asupra investiţiilor. Ea este modelată de determinismul dinamic complex, având ca suport înalta tehnologie a informaţiei.

Ei bine, acesta este modelul american al războiului bazat pe reţea.

„Războiul bazat pe Reţea se află în miezul proiectelor de a asigura dominaţia militară. Obiectivul este ca informaţia să devină principalul instrument care să permită Statelor Unite să răspundă la orice fel de ameninţări şi să înfrângă orice provocare militară pe oricare teatru din lumea întreagă."[192]

Aşadar, *războiul bazat pe reţea (RBR) este un război modern în care se folosesc sistemele C4I2SR, organizate într-o reţea centrală, o reţea a*

[192] Robert K. Akerman, *Military Crystal Ball Portends Netwoek Centric Supremacy*, revista Signal, 2001.

senzorilor şi o reţea a platformelor de luptă, care folosesc tehnologia informaţiei, sisteme de armamente performante şi capabilităţi tehnice deosebite. RBR este materializarea noii revoluţii în domeniul militar (RMA), se fundamentează pe integrarea în reţele reale şi virtuale a sistemelor (senzorilor) de culegere şi prelucrare a informaţiei, a sistemelor de comandă şi control şi a sistemelor de arme (platformelor de luptă) şi asigură accelerarea ciclului de conducere, astfel încât decalajul între informaţie şi lovire să fie redus la maximum, acţiunea (reacţia) devenind astfel instantanee.

6.2.2.2. Aspecte ale realizării RBR în forţele armate ale SUA. Unicul model teoretic şi pragmatic

*Care este experienţa acumulată până acum în aplicarea conceptului RBR? Cum s-a materializat o astfel de opţiune în forţele armate ale Statelor Unite, îndeosebi în forţele terestre, dată fiind complexitatea acestei categorii de trupe şi necesitatea unor structuri şi acţiuni de tip **joint** ?*

Două săptămâni de antrenament la National Training Center (NTC) de la Fort Irwin au permis Diviziei 4 Infanterie să demonstreze atât calităţile excepţionale, cât şi riscurile potenţiale ale sistemelor numerice de comandament.

Exerciţiul „Division Capstone – DCX" – s-a derulat în aprilie 2001, pe 174.000 de hectare ale NTC, în deşertul Majave.[193] Au fost angajate două brigăzi de luptă (Brigade Combat Team) ale D.4 I., începând cu Bg. 2 I. şi Bg. 4 Av., precum şi R.11 Cavalerie blindată, ca adversar (OpFor), sub denumirea de Divizia 60 Motorizată de Gardă. Tip de patru zile OpFor a atacat, cinci zile au atacat brigăzile digitale, iar ultimele cinci zile au fost rezervate tragerilor cu muniţii reale.

La început, OpFor a atacat, în calitate de unităţi blindate şi mecanizate tradiţionale, formaţiuni de luptă complet digitalizate, cu material ultramodern abia intrat în înzestrare. Deşi cunoşteau foarte bine terenul, întrucât aici s-au antrenat tot anul, unităţile OpFor au suferit „pierderi" grele. S-au constatat astfel toate avantajele digitalizării, acestea reprezentând, de fapt, o nouă eră în arta războiului.

Până la momentul *Praga 2002*, doctrina operativă şi tactică a NATO, în articulaţia sa spaţială (deep/close/rear operations) şi temporală (planifica-

[193] Cap. Ludovic Monnerat *„Testând prima sa divizie digitalizată U.S. Army pune bazele concrete ale luptei moderne".*

re secvenţială), decurgea din conceptul *Bătălia aeroterestră* introdus de Forţele Armate ale SUA în 1982 şi conceput ca perspectivă a unui război convenţional în Europa. Această doctrină – care este un fel de avangardă a ceea ce mai târziu se va numi operaţie întrunită de tip Joint sau *integrată* s-a aplicat parţial în războiul din Golf din ianuarie 1991 şi pe scară largă în cel din 2003.

Această viziune a unei confruntări simetrice nu mai este de actualitate. Încă în 1994 publicarea de către TRADOC american a broşurii 525-5 „Forţa XXI Operaţii" (Force XXI Operations) viza digitalizarea completă a unităţilor grele ale Forţelor Terestre americane (U.S. Army). S-a început cu Divizia 4 Infanterie, iar în 1997 s-au făcut primele experimente în teren (Army Warfighting Experiment) cu cele dintâi versiuni ale sistemelor de comandament şi control numerice. Pentru aceasta, D.4 I. a primit un mare număr de aparate şi echipamente digitale pentru a le grefa pe vehiculele de luptă tradiţionale şi a le testa la instrucţie şi în aplicaţii. Această aparatură consta în primul rând în ordinatoare. Au apărut, la vremea aceea, şi destule critici, pentru că o astfel de infuzie de ordinatoare la o divizie care numără 30.000 de oameni implica şi multiple riscuri. Nu s-a renunţat însă la acest proiect. Eficacitatea lui a fost demonstrată cu prisosinţă la exerciţiul DCX, prin care s-a consacrat proiectul *Forţa XXI.*

Fără o astfel de digitalizare, nu ar fi fost posibil conceptul Network Centric Warfare (NCW), adică *Război Centrat pe Reţea* sau, în accepţia românească *Război bazat pe Reţea*. Configuraţia formaţiunilor grele ale *Forţei XXI* se aprecia (cel puţin până la războiul din martie – aprilie 2003 dus împotriva regimului politic dictatorial din Irak) ca fiind o forţă moştenită (legacy force). În 2010, ea va fi înlocuită cu o forţă interimară (interim force), pe roţi, care va fi, probabil operaţională în 2020, în tot acest timp vizându-se a se realiza un *sistem de luptă pentru viitor* (Future Combat System).

Exerciţiul DCX a angajat 7.432 soldaţi, tancuri M1 A2 SEP Abrams, maşini de luptă ale infanteriei M2 A3 SEP Bradley, vehicule de depanare grele G8 A2 Hercules, poduri pe tanc M104 Wolverine, radare antiaeriene AN-MPQ-64 Sentinel, sisteme antiaeriene Avenger şi Linebacker şi elicoptere de atac AH-64 D Apache Longhow şi Kiewa Warrior. Au mai fost angajate şi obuziere autopropulsate blindate M109 A6 Paladin, care vor fi înlocuite în anii următori.

Nu această tehnică (în general, veche, din generaţia anilor 1970) a constituit esenţialul, ci infuzia de aparatură a ceea ce se numeşte Army Battle Comand System (ABCS), constând în:

- sistemul de comandament tactic Force XXI Battle Brigade and Below (FBCB2) şi sistemul de poziţionare Maneuver Control System (MCS), la începutul anului 2003, ambele în curs de dezvoltare (ele au fost, ulterior, folosite în Golf);
- dispozitive de fuziune a informaţiilor All Source Analysis System (ASAS);
- sisteme de conducere a focului indirect Advanced Field Artillery Tactical Data System (AFATDS);
- sisteme logistice Combat Service Support Control System (CSSS);
- sisteme de apărare antiaeriană Air and Missile Defense Workstation (AMDW).

Avioanele JSTARS au transmis imagini reale. Un tanc Abrams cu astfel de echipamente a detectat adversarul la 8 km şi a distrus 15 ţinte, înainte de a fi el însuşi lovit. JSTARS a detectat, la 40 de kilometri, un contraatac al unui batalion întărit cu 50 vehicule blindate.

Cinci minute mai târziu, un avion fără pilot Hunter a identificat şi el coloana. Informaţia a fost transmisă prin reţea şi în mai puţin de un minut gruparea de contraatac a fost nimicită. Elementul central al digitalizării a fost instalat pe aproape 1.000 de platforme, îndeosebi pe tancurile Abrams şi pe maşina de luptă a infanteriei Humvee.

Folosindu-se procesoare PENTIUM III care numărau mai bine de un milion de linii, sistemul logic al lui FBCB2 permite fiecărui cadru să dispună în permanenţă de o imagine a situaţiei care furnizează trei informaţii esenţiale: amplasarea proprie; amplasamentul forţelor amice şi amplasamentul forţelor adverse.

În acelaşi timp, FBCB2 permite să se comunice membrilor reţelei, în timp real, informaţii despre adversar, dând posibilitatea comandanţilor să dea noi ordine, printr-un curier electronic, însoţite de un element grafic ce indică noile obiective.

Datorită integrării lor în reţele, aceste sisteme numerice, fără de care nu poate fi conceput un război (luptă armată) bazat pe reţea, asigură:

- superioritatea informaţională (informations dominance) şi cunoaşterea acesteia, datorită circulaţiei orizontale a informaţiei şi redundanţei reţelelor (care le asigură stabilitatea), ceea ce permite accelerarea ciclului decizional (agilitate);
- extensia cadrului operaţiilor (prin trecerea de la un câmp de luptă segmentat -deep/close/rear - şi simetric la un spaţiu mai vast, nelinear şi asimetric, pe toată adâncimea pe care trebuie duse operaţiile decisive şi precise (complexitatea);

- trecerea de la predominanţa focului direct la o adiţionare a focului direct şi a celui indirect care să permită reducerea numărului de platforme, să crească eficacitatea terminală comună a acestora şi mobilitatea (capacitatea de desfăşurare);
- fluxul constant de informaţii în domeniul logisticii care să permită o susţinere directă bazată pe distribuirea precisă (după nevoi, în sectoarele de angajare (anduranţa).

Totuşi, chiar în timpul exerciţiului la care ne referim, o subunitate pe jos a OpFor a atacat prin surprindere Punctul de Comandă şi a distrus întregul sistem numeric al brigăzii.

Avantajele Războiului bazat pe Reţea sunt numeroase, dar, aşa cum s-a subliniat în foarte multe analize ale noului concept RBR (element esenţial al RMA), se află abia la început de drum. Până în anul 2003, doar o singură armată din lume l-a experimentat la aplicaţiile desfăşurate în anii 2001-2002 şi l-a aplicat cu succes în războiul din Golf din martie-aprilie 2003 împotriva unor forţe armate clasice, nedotate cu astfel de sisteme şi care au suportat, pe deasupra efectele unui război informaţional, psihologic şi de corupere a liderilor (după preceptele lui Sun Tzî) teribil.

6.2.2.3. Aplicarea conceptului RBR în Armatei României

Este oare posibil ca un astfel de concept să poată fi aplicat şi în Armata României, avându-se în vedere faptul că instituţia noastră se află în plin proces de reformă şi de modernizare? Care sunt factorii favorizanţi? Dar limitele? Care sunt realităţile (politice, economice, sociale, informaţionale, tehnologice şi militare) şi în ce măsură permit ele abordarea teoretică şi pragmatică a unui asemenea concept?

Generalizarea tehnologiilor de vârf *(high tech)*

De la început trebuie spus că aplicarea conceptului RBR este optimă în primul rând în societăţile de tip informaţional sau care sunt pe cale de a atinge rapid un astfel de nivel. În al doilea rând, capacitatea de a adopta conceptul RBR îl au societăţile bogate şi care beneficiază de tehnologii înalte, cele mai multe realizate prin mijloace proprii. Nu poate fi vorba de RBR acolo unde nu există tehnologii înalte. De aceea, *nolens volens*, toată lumea doreşte, într-o formă sau alta, să se alinieze la acest concept, fie încercând să-l aplice, fie încercând să găsească soluţii pentru contracararea lui. Aici nu este vorba numai de voinţa şi dorinţa de aliniere la ceea ce înseamnă moder-

nitate în instituţia militară, în arta războiului, ci mai ales de capacitatea reală de a face aşa ceva.

Dincolo de costurile imense ale implementării, pe care nu oricine le poate suporta, conceptul RBR presupune şi un spirit *high tech*. Un astfel de spirit se creează în zeci de ani şi ţine de o experienţă tehnologică îndelungată, de o *filozofie „tehnică"* existentă numai în anumite ţări. Acest lucru este foarte important, întrucât conceptul RBR nu este numai o simplă modernizare a ceea ce există, nu este numai o continuare a unei concepţii existente de mii de ani în arta războiului; este şi cu totul altceva; este o nouă revoluţie în domeniul militar, întrucât adaugă principiului ierarhiei, autorităţii şi opţiunii şefului pe cel al eficienţei unui sistemul dinamic complex, care se autoreglează. Cu alte cuvinte, este o ameliorare a rigiditismului mecanicist, care a caracterizat dintotdeauna armatele, şi o adoptare a dinamismului complex, care defineşte un management modern, flexibil, adaptabil împrejurărilor, capabil să asigure producerea, în limitele specializării sale (care sunt destul de largi) orice, oricum şi oricând, întrucât dispune de o tehnologie înaltă (*high tech*), din care se detaşează tehnologia informaţiei (TI) care va domina, prin prezent, viitorul. Fără o astfel de filozofie, fără o *cultură high tech*, nu se poate pleca la drum nici în elaborarea unei strategii de implementare a conceptului RBR, nici în ceea ce priveşte înzestrarea armatei cu mijloacele şi sistemele *high tech* şi, mai ales, cu TI.

Tehnologia înaltă, inclusiv TI, se aplică, desigur, şi în România. S-au constituit reţele de calculatoare în şcoli, în instituţii, în armată, funcţionează de câţiva ani buni Internetul, în fiecare casă şi în fiecare familie se găsesc produse *high tech*. De asemenea, Armata Română beneficiază de unele sisteme moderne de comandă şi control şi, ceea ce este foarte important, fiecare militar român, indiferent unde s-ar afla, a accesat sau accesează frecvent un calculator.

Este o realitate care, după părerea noastră, creează nu numai fondul aperceptiv favorabil introducerii conceptului RBR, ci şi garanţia că militarii români se vor adapta rapid la exigenţele lui.

Tehnologia înaltă a pătruns şi s-a generalizat şi în România. Problema care se pune şi care este deosebit de importantă pentru implementarea tehnologică a conceptului RBR este cât şi ce anume din *high tech* se produce în România şi cât se importă şi de unde se importă, dar mai ales în ce măsură pot fi asigurate resursele necesare.

Decidentul român trebuie să hotărască dacă se trece la implementarea acestui concept, în condiţiile în care nu sunt create toate condiţiile (în primul rând, economico-finaciare) necesare. Pentru asigurarea acelor condiţii minime cele strict necesare pentru aplicarea, în etape, a conceptului RBR, tre-

buie să fie făcute analize temeinice privind raporturile dintre posibilităţile *high tech* reale ale României şi cerinţele *high tech* ale conceptului.

Digitizarea fluxului informaţional-decizional

Conceptul RBR este strâns legat de procesul de digitizare. Digitizarea fluxului informaţional presupune trecerea de la limbajele naturale la cele binare, logice, astfel încât fluxul informaţional să beneficieze de viteza foarte mare de transmitere a datelor, de capacitatea imensă de stocare şi prelucrare a informaţiei, de calitatea, fidelitatea şi siguranţa sistemelor de comunicaţii digitizate.

Digitizarea se poate realiza în cel puţin două moduri:

- conectarea sistemelor informaţionale existente (senzori, sisteme de comandă şi control, platforme de luptă etc.), prin interfaţă (sistem de conexiune, prin mijloace tehnice costisitoare, a unor componente nedigitizate la sistemele digitizate) la reţeaua centrală, adică la sistemele C4I;
- achiziţionarea unor sisteme noi (senzori de informaţie, senzori cu multiple destinaţii, sisteme C4I, sisteme de arme) digitizate;
- adăugarea, la sistemele şi platformele existente, a unor componente digitizate.

Conectarea actualelor sisteme la reţele de calculatoare nu este o soluţie foarte bună, ci una impusă. Nimeni, nici măcar statul american, nu-şi poate permite să renunţe la sistemele existente, la sutele de mijloace de luptă şi să creeze imediat altele noi, digitizate. Şi atunci se procedează la digitizarea lor. Aşa au procedat americanii cu o parte dintre sistemele de arme ale Diviziei 4 Infanterie. Aşa am procedat şi noi cu avionul MiG 21, devenit MiG 21 Lancer, şi cu elicopterul IAR 330. Digitizarea a constat în crearea, pe aceste mijloace, a unor sisteme electronice (avionici, sisteme de conducere a focului, sisteme de senzori etc.) independente de ceea ce exista pe acest avion, capabile să conecteze sisteme de arme la sistemele de comandă şi control digitizate.

În cazul adoptării conceptului RBR, considerăm că trebuie făcută o analiză foarte atentă a fiecărui sistem, astfel încât să fie digitizate acele mijloace (sisteme de senzori, sisteme de arme etc.) care au o perspectivă, care pot fi transformate în sensul cerut de RBR şi care sunt compatibile ca performanţe (cel puţin pentru un timp) cu sistemele NATO. S-ar putea ca digitizarea unor sisteme de acest fel să coste, pe ansamblu, mai mult decât crearea unora noi, cu adevărat performante (de exemplu, digitizarea actualelor radare analogice de la litoral).

Realizarea (achiziţionarea) unor sisteme noi, digitizate este soluţia ideală. Acest lucru trebuie făcut în limita resurselor, iar acestea sunt extrem de restrânse. Oricum, la o astfel de soluţie de înzestrare nu se poate renunţa. În cazul în care se decide implementarea în Armata Română a conceptului RBR, trebuie elaborat un proiect tehnic, pe baza proiectului strategic, în care elementul central îl va constitui digitizarea. Există deja un model care funcţionează – ASOC –, dar digitizarea componentelor RBR, a structurilor de reţea, a întregului flux informaţional (condiţie *sine qua non* a RBR) înseamnă mult mai mult.

La o primă estimare, numai costurile introducerii miilor de ordinatoare necesare procesării şi securizării informaţiei şi a soft-urilor adiacente se ridică la miliarde de dolari. Ele nu sunt prea mari, dacă se are în vedere configuraţia *high tech* a războiului viitorului.

Adăugarea, la sistemele şi platformele existente, a unor componente digitizate este calea cea mai la îndemână pentru a realiza, într-o primă etapă, conectarea platformelor de luptă existente şi a sistemelor în funcţiune la reţelele centrale. Desigur, trebuie alese cu foarte multă grijă acele sistemele şi mijloace existente care fac obiectul unei astfel de adăugiri. Pentru că nu totdeauna este avantajos să pui un sistem Pentium de ultimă generaţie pe un tun antiaerian de 37 mm manual care nu mai are nici un viitor.

Senzori cu multiple destinaţii

La ora actuală, sistemele de senzori existente în Armata Română nu corespund decât în foarte mică măsură cerinţelor grilei de senzori impuse de conceptul RBR. Cei mai mulţi dintre aceşti senzori sunt analogici, iar performanţele lor sunt extrem de reduse. Singurii senzori cu capacitate sporită, compatibili NATO sunt radarele FPS-117 şi sistemele montate pe aeronavele modernizate. De asemenea, în rândul acestora pot fi situate şi dozimetrele DET-2, realizate la ACTTM, cu sprijinul unor colaboratori. În Forţele Aeriene există, la unităţile de rachete şi artilerie antiaeriană, staţii de radiolocaţie A.A. care acoperă zona medie şi joasă – R.A.A. – KUB; sisteme A.A. GHEPARD şi OERLIKON.

Senzorii electronici, cei de pe navele de luptă (hidrolocaţie, radiolocaţie) şi cei de pe avioanele de luptă (cu excepţia sistemelor de pe aeronavele modernizate) nu pot fi conectaţi într-o grilă de senzori şi nici cu sistemele de comandă şi control decât prin interfeţe, care sunt costisitoare şi nu foarte eficiente, întrucât nu măresc performanţele acestor senzori, ci doar asigură transferul digitalizat de date, ceea ce este foarte puţin.

Acest aspect trebuie însă analizat în detaliu, deoarece este posibil ca, în funcţie de strategia de înzestrare care va fi adoptată, să fie folosiţi, un anumit timp, şi vechii senzori (spre exemplu, radarele analogice pentru cercetarea spaţiului aerian sub 3000 de metri, până la achiziţionarea radarelor TPS 79).

Stabilirea grilei de senzori şi, în consecinţă, a sistemului de senzori cerut de aplicarea conceptului RBR în Armata Română depinde de modelul adoptat, de doctrina de implementare şi folosire a acestui concept, de asistenţa acordată (europeană, americană sau combinată) pentru care se va opta şi de resursele ce vor fi alocate.

La achiziţionarea sistemului de senzori şi a sistemului tehnic de conectare a acestora cu sistemele de comandă-control şi cu cel al grilei de execuţie (sistemul shooterilor) trebuie să se ţină seama de următoarele:

- existenţa unor senzori în cadrul ASOC (FPS-117, TPS-79 - gap filler);
- alegerea tipului de senzori de care avem nevoie pentru informaţiile necesare (într-un teatru oarecare, în spaţiul regional, pe teritoriul naţional);
- compatibilitatea dintre sistemul (grila, reţeaua) senzorilor şi sistemele de arme.

Acest sistem trebuie să cuprindă:

- senzori pentru observarea şi supravegherea spaţiului aerian;
- senzori pentru observarea şi supravegherea spaţiului maritim;
- senzori pentru observarea şi supravegherea spaţiului terestru;
- senzori pentru supravegherea ciberspaţiului;
- senzori pentru observarea şi supravegherea sistemelor proprii şi reţelelor;
- senzori meteo;
- senzori NBC;
- senzori de identificare amic-inamic;
- senzori cu funcţii şi destinaţii multiple.

Senzorii pentru observarea şi supravegherea spaţiului aerian pot fi amplasaţi:

- la sol (radare şi alte sisteme de cercetare-observare), pe teritoriul naţional, în teatre, pe teritoriul aliaţilor;
- pe aeronave;
- pe sateliţi;
- pe nave de luptă;
- pe mijloace ale altor categorii de forţe ale armatei;

- pe alte mijloace.

Este sistemul cel mai larg şi cu cea mai mare desfăşurare. Aici trebuie identificate cu precizie posibilităţile reale de dezvoltare a sistemului deja existent în cadrul Centrului Operaţional de Suveranitate Aeriană (ASOC) şi de integrare a senzorilor la nivel naţional în cadrul SCCAN.

Sistemul senzorilor pentru observarea şi supravegherea spaţiului aerian trebuie să cuprindă toate categoriile de senzori, inclusiv accesul la cei amplasaţi în spaţiul cosmic. În această situaţie, va fi necesar să se negocieze şi să se pună la punct proceduri de acces la sistemul de senzori NATO, la cel american şi la cel european.

De asemenea, şi în ceea ce priveşte achiziţionarea senzorilor care vor fi montaţi pe platforme aeriene sau pe alte mijloace, trebuie să se opteze pentru o soluţie europeană (Eurofighter, Tigre etc.), pentru o soluţie americană sau pentru o variantă pe care o vor adopta şi alte ţări din NATO şi din Uniunea Europeană. Detaliile referitoare la această problemă trebuie să le ofere o firmă de consultanţă specializată în acest domeniu.

Oricum, este bine ca senzorii să nu fie achiziţionaţi înainte de a fi pusă la punct o concepţie coerentă şi unitară de implementare a conceptului RBR.

Senzorii pentru observarea şi supravegherea spaţiului maritim sunt şi pot fi amplasaţi:

- pe navele de luptă;
- pe litoral;
- pe aeronavele proprii (elicoptere), dacă vor primi aşa ceva, sau pe aeronavele cu care cooperează Forţele Navale;
- pe platforme speciale;
- pe sateliţi;
- pe mijloace ale celorlalte categorii de forţe ale armatei;
- pe alte mijloace.

Aceşti senzori sunt destinaţi supravegherii spaţiului maritim şi a celui aerian din zona mării. Funcţiile lor se extind însă în teatru, în situaţia în care navele de luptă româneşti intervin şi în alte zone.

Din tehnica existentă în Forţele Navale (senzori şi sisteme de comandă-control ierarhice, analogice), foarte puţine mijloace ar putea fi pretabile la o conectare în reţea. Sisteme C3 nu există în Forţele Navale. Există un sistem C4 la Dragoarele Maritime (Sistemul de dragaj Trident), dar acesta este un sistem local. Se poate realiza, cu costuri mari, extragerea datelor de la senzorii existenţi şi transpunerea pe displayul unui calculator a imaginii, însă acest efort financiar nu se justifică, deoarece, în cel mult cinci ani, toate aceste sisteme îşi vor epuiza durata normală de viaţă şi vor fi înlocuite. Ace-

laşi lucru se poate spune şi despre sistemul de observare de la litoral, care funcţionează cu staţii de radiolocaţie foarte vechi şi care este menţinut în funcţiune cu eforturi tehnice şi materiale foarte mari. Pentru acest sistem se fac deja studii de înlocuire. *Este bine ca studiile respective să ţină seama de conceptul RBR.*

Sistemul de comunicaţii al Forţelor Navale permite interconectarea prin STAR (RTP) a tuturor unităţilor. Este realizat intranetul militar între marile unităţi pentru poşta electronică, la nivel „secret de serviciu". Se pot realiza transmisii de date prin radio pe US şi UUS numai de către fregata „Mărăşeşti" cu Sistemul Integrat de Comunicaţii şi de către: centrul de transmisiuni al PC al Comandamentului Operaţional Naval; centrul de transmisiuni al PC al SMFN (începând cu 01.07.2003); centrul de transmisiuni al Flotilei Fluviale. Acestea au în dotare staţii de radio RF 5800 H, RF 5800 M şi autostaţii Panther H.

Aceste elemente se cer schimbate radical la materializarea conceptului RBR, întrucât foarte puţine dintre ele pot fi folosite într-o astfel de concepţie. Senzorii – în special staţiile de radiolocaţie existente, dar şi mijloacele de pe nave – nu pot fi folosiţi în actuala configuraţie decât dacă se asigură interfaţa cu mijloacele tehnice moderne care constituie suportul TI pentru sistemele de comandă şi control. Or, astfel de interfeţe sunt costisitoare şi nu merită efortul, întrucât nu măresc performanţele senzorilor, ci le asigură doar posibilitatea să transmită date.

În concluzie, pentru Forţele Navale, este nevoie de un nou sistem de senzori (staţii radar, mijloace de observare şi supraveghere electronică instalate pe nave şi pe litoral, mijloace de acces la informaţia transmisă prin satelit şi prin alte mijloace de cercetare NATO).

Senzorii pentru observarea şi supravegherea spaţiului terestru existenţi pot fi integraţi, la ora actuală, în sistemele C2- C4. Ei nu răspund însă pe deplin cerinţelor conceptului RBR.

Senzorii existenţi în forţele terestre:

- escadrila de aviaţie de cercetare fără pilot;
- sistemul de observare-cercetare al artileriei (montat pe TAB) şi integrat în sistemul ACCS – LAROM;
- controlorii înaintaţi de aviaţie (nu pot fi operaţionalizaţi datorită imposibilităţii implementării soft-ului necesar pe calculatoarele de bord ale aviaţiei de vânătoare-bombardament).

Senzorii folosiţi în cadrul Forţelor Terestre se referă la:

- radare terestre sau care ar trebui amplasate pe platforme de luptă (tancuri, transportoare etc.);
- aparatură de vedere pe timp de noapte;

- indicatoare de termolocaţie;
- aparatură în infraroşu;
- camere de luat vederi;
- senzori pentru amprente electronice;
- senzori NBC;
- senzori meteo;
- senzori de identificare amic-inamic etc.

Aceşti senzori sunt şi trebuie să fie amplasaţi:

- pe platforme de luptă proprii;
- pe platforme de luptă ale altor categorii de forţe;
- pe teritoriul naţional;
- pe mijloace mobile de observare-supraveghere care pot fi poziţionate cu uşurinţă în teatru;
- pe sateliţi;
- la purtător (pe oameni);
- pe alte mijloace.

Având în vedere că întreaga tehnică de luptă din înzestrarea Forţelor Terestre urmează să fie modernizată, este necesar ca, în acest proces, să fie incluşi şi senzorii care vor echipa grila senzorilor din cadrul conceptului RBR. Este o condiţie absolut necesară, dar nu şi suficientă. Sistemele informaţionale şi tehnice pe care le presupune RBR trebuie să fie perfect coordonate, unitare şi bine racordate.

Senzorii pentru supravegherea ciberspaţiului ţin de administrarea, protecţia, supravegherea, securizarea şi folosirea reţelelor fizice şi virtuale. Aceşti senzori sunt atât elemente fizice (componente fizice ale reţelelor, cât şi elemente de soft – protecţie împotriva viruşilor, dar nu numai). Senzorii aceştia joacă un rol foarte important în funcţionarea întregului sistem şi, de aceea, în achiziţionarea structurilor de reţea, ei sunt prioritari.

Senzorii pentru observarea şi supravegherea sistemelor proprii şi reţelelor sunt senzori de sistem. Ei sunt conectaţi la principalele elemente de reţea, la grila senzorilor, la cea a sistemelor centrale de comandă şi control, la cea a shooterilor (platformelor de luptă, executanţilor). Ei dau în permanenţă date şi informaţii despre starea şi funcţionarea sistemelor, iar corectarea erorilor şi optimizarea fluxurilor se face în mod automat. Şi acest tip de senzori se conţine în structura sistemului şi este achiziţionat o dată cu el.

Senzorii meteo sunt cei ai Institutului Naţional de Meteorologie şi Hidrologie. Vor trebui adăugaţi senzori speciali meteo de teatru, care să recep-

teze automat date necesare introducerii corecţiilor meteo în efectuarea tragerilor şi altor misiuni.

Senzorii NBC sunt montaţi pe mijloace de cercetare NBC, la Forţele Speciale, dar şi pe platforme de luptă, în grila sistemelor de comandă şi control şi în cea a vectorilor de informaţie. Zilnic se efectuează măsurarea nivelului de radiaţii cu dozimetrele existente. Sistemul actual este însă analogic, iar evidenţa şi transmiterea informaţiei se face greoi şi nu toată lumea are acces la datele respective. Conceptul RBR presupune interconectarea acestei aparaturi la sisteme digitizate sau crearea unei aparaturi noi, digitizate, precum DET-2.

Senzorii de identificare amic-inamic fac parte din sistemele complexe de identificare, iar acestea, în cazul utilizării conceptului RBR, se integrează în sistem. Cu alte cuvinte, continuarea programului de introducere a acestui sistem NATO trebuie să fie racordată la doctrina utilizării conceptului RBR, ceea ce presupune o concepţie unitară privind achiziţionarea componentelor şi soft-urilor respective. E drept, sistemele pot fi montate pe orice mijloc de luptă; dar nu aeronava sau mijlocul de luptă prezintă importanţă, ci sistemul de comunicare. În cadrul RBR, acesta va fi unitar, integrat şi este bine ca respectiva conectare să se facă direct, organic şi nu prin interfaţă.

Senzorii cu funcţii şi destinaţii multiple sunt senzorii care echipează sistemele de observare-supraveghere, sistemele C4I şi sistemele de arme în cadrul conceptului RBR. Aceşti senzori pot fi montaţi oriunde şi oricând – de la purtătorul uman la satelit, de la platforma de luptă la calculatorul central de reţea – şi au capacitatea de a transmite date şi informaţii în timp real, imagini video, imagini electronice etc.

De aceea, în achiziţionarea sistemelor de observare-supraveghere, acestui tip de senzori trebuie să i se acorde prioritate.

Chiar dacă resursele nu vor permite decât realizarea graduală, pe părţi sau pe module a dotărilor, structurilor şi infrastructurilor pe care le presupune RBR, ele trebuie să fie conţinute în acelaşi proiect, iar proiectul să fie el însuşi perfectibil, pentru că va dura 20-30 de ani, iar în acest timp progresele tehnice, mai ales în domeniul TI, vor fi foarte rapide.

Sisteme de lovire cu înaltă precizie

După războiul din Golf din 1991, s-a renunţat, parţial, la acest concept, în sensul că platformele de lovire nu mai dispun de toate elementele de sistem, ci doar de cele care îi asigură intrarea în reţea pentru a prelua informaţiile necesare. Orice mijloc de luptă care intră în înzestrarea armatei tre-

buie să fie, în viziunea conceptului RBR, o platformă mobilă purtătoare de arme, chiar şi de senzori de proximitate şi de capacităţi conectabile la o structură de reţea. Un sistem modern de arme – în viziunea RBR – presupune existenţa, pe aceeaşi platformă, a următoarelor elemente:

- senzori (de radiolocaţie, video, de termolocaţie, în infraroşu, cu microunde, optici, meteorologici etc.) conectaţi deopotrivă la calculatorul central al sistemului de conducerea focului şi la serverul reţelei centrale (sistemul de comandă şi control);
- unitate centrală de prelucrare a datelor, de identificare, după amprenta electronică sau după alte criterii, prin comparaţia cu ceea ce există în baza de date a caracteristicilor obiectivului, de introducere a corecţiilor şi stabilire a elementelor de tragere (coordonate, corecţii, tip de muniţie etc.);
- mijloc de lovire (rachetă, tun, mitralieră, altă armă).

Desigur, un sistem de arme se poate prezenta şi ca *sistem de sisteme,* în sensul că, în acelaşi spaţiu de acţiune sau de reacţie, sunt conectate mai multe mijloace de lovire (cum ar fi cele ale unui batalion sau ale unei brigăzi), care sunt conduse centralizat pentru îndeplinirea aceleiaşi misiuni sau realizarea aceluiaşi obiectiv.

Există cel puţin trei modalităţi de implementare a conceptului RBR în ceea ce priveşte sistemele de arme:

- dotarea actualelor mijloace de luptă cu senzori şi cu elemente digitizate care să permită conectarea lor la reţeaua platformelor şi la cea centrală (aşa cum au procedat americanii cu Divizia 4 Infanterie);
- introducerea unor sisteme noi de arme care să răspundă exigenţelor conceptului RBR;
- crearea de sisteme de lovire de înaltă precizie (SLIP) prin reunirea armelor existente cu sisteme informatice şi C4, în funcţie de cerinţele teatrului.

Toate cele trei modalităţi pot fi aplicate în Armata Română, în funcţie de resursele existente. Important este ca lucrul acesta să se realizeze într-o concepţie unitară, potrivit unei doctrine clare şi unei strategii de înzestrare pe termen lung.

Principii pentru înzestrare

„Structura de Forţe 2007-2010“ este un concept care vizează modernizarea Armatei Române, în noua concepţie care ţine de integrarea în NATO, dar el nu răspunde ipso facto la cerinţele RBR, nici în ceea ce priveşte orga-

nizarea, nici în ceea ce priveşte doctrina, nici în ceea ce priveşte înzestrarea. De aceea, în metodologia grupului de lucru pentru realizarea proiectului respectiv, în cazul în care se acceptă asimilarea în doctrina de luptă a Armatei Române a conceptului RBR, trebuie să se ţină seama de noul tip de determinism dinamic complex pe care îl presupune acesta.

Conceptul RBR cere o viziune cu totul deosebită în acest sens. Structurile ierarhice sunt completate şi chiar înlocuite cu structurile în reţea, iar rolul acelor eşaloane intermediare care sunt depăşite în raport cu conceptul (corp de armată şi chiar divizie etc.) se reduce la minim. În unele armate, asemenea structuri au început să dispară. Relaţia dintre informaţie şi acţiune trebuie să fie, potrivit noului concept, directă, promptă, sigură şi eficientă. De aceea, eşaloanele redundante (este vorba de acea redundanţă care lungeşte ciclul acţiunii, nu de cea care asigură stabilitatea sistemelor de comunicaţii) trebuie să dispară. Se dezvoltă astfel orizontalitatea prin *parteneriat de luptă* în detrimentul *verticalităţii ierarhice rigide* (principiul ierarhiei, care dă relaţia pe verticală, cunoaşte o redimensionare funcţională). Înzestrarea Armatei Române, în condiţiile acceptării conceptului RBR este strict legată de organizarea reţelelor fizice şi virtuale[194] şi pune în operă, în genere, următoarele principii:

- Principiul unităţii;
- Principiul sistemului bazat pe reţea;
- Principiul compatibilităţii;
- Principiul priorităţilor şi eşalonării;
- Principiul completitudinii (complementarităţii);
- Principiul standardizării;
- Principiul modularităţii;
- Principiul eficienţei;
- Principiul *upgrade (înnoirii, actualizării continue)*.

Principiul unităţii constă în asigurarea deplinei unităţi între toţi factorii care elaborează strategia de înzestrare, începând cu Consiliul Suprem de Apărare a Ţării şi continuând cu Statul Major General, cu Departamentul pentru Armamente şi cu modelul forţei tip Joint. Acest principiu asigură un flux informaţional optim, atât în perioada de concepere a strategiei de înzestrare, cât şi pe parcursul materializării exigenţelor conceptului RBR în do-

[194] Reţelele virtuale nu sunt doar simple posibilităţi; ele sunt capacităţi efective de comunicare în reţea, care pot fi organizate complex, în foarte multe variante, în funcţie de cerinţele efective ale spaţiului de luptă. Ele au elemente constante, de suport, şi vectori variabili care constau în multiple posibilităţi de organizare rapidă, virtuală a actului comunicării şi de schimbare după nevoi a configuraţiei şi funcţionalităţii acestor reţele.

meniul înzestrării. Cu alte cuvinte, înzestrarea trebuie să fie unitară şi să răspundă prompt şi pe termen lung cerinţelor conceptului RBR.

Indicatorii în aplicarea şi evaluarea acestui principiu îi constituie coeficientul de integralitate sau de coeziune a sistemului, capacitatea sistemului de a acţiona întrunit şi de a se adapta rapid la situaţii (indicele de adaptabilitate).

Principiul sistemului bazat pe reţea rezidă în integrarea tuturor mijloacelor de luptă – ca subsisteme sau elemente - într-un sistem unitar, organizat în reţea. Elementele depind unele de altele, în limitele impuse de funcţionarea sistemului RBR, şi, de aceea, ele se cer concepute şi achiziţionate în aceeaşi concepţie. Un rol deosebit îl au aici infrastructurile de reţea. Acestea sunt elemente tehnice şi de software care au nevoie de administrare şi întreţinere. De aceea, în structura de forţe trebuie să apară şi formaţiuni de întreţinere a reţelelor care, la rândul lor, sunt şi ele înzestrate cu mijloace corespunzătoare.

Indicatorii acestui principiu constau în integralitatea, flexibilitatea şi viteza (rapiditatea) reţelei, în posibilităţile de rutare, în securitatea fizică şi virtuală a reţelelor ca întreg, dar şi a elementelor şi structurilor componente, în fiabilitatea mesajului şi compatibilitatea tactică şi strategică.

Principiul compatibilităţii presupune înzestrarea structurilor RBR (a forţelor luptătoare, a comandamentelor operaţionale, a structurilor de reţea) cu mijloace compatibile cu cele ale NATO şi ale Uniunii Europene. De asemenea, el derivă din *principiul compatibilităţii structurilor de pace cu cele de război*.

Indicatorii de compatibilitate constau în gradul de conexiune a reţelelor şi sistemelor de arme, doctrinelor de luptă şi acţiunilor în teatru şi se exprimă prin raportul care se creează între sisteme şi acţiuni în timp de pace şi pe timp de război.

Principiul priorităţilor şi eşalonării cere eşalonarea cu mult discernământ, în funcţie de priorităţile stabilite de conducerea politică şi de cea strategică, de exigenţele RBR, dar şi de resurse, a activităţilor de implementare.

Indicatorii de prioritate se referă la succesiunea activităţilor şi acţiunilor în cadrul RBR. Aici se folosesc metode matematice de ierarhizare a priorităţilor, care sunt compatibile cu digitizarea şi lucrul în reţea. Cu alte cuvinte, stabilirea priorităţilor şi a eşalonării se efectuează cu asistenţă digitalizată, folosindu-se algoritmi raţionali. Sistemele C4I au un rol extrem de important.

Principiul completitudinii (complementarităţii) presupune îmbinarea acţiunilor de modernizare a infrastructurilor şi mijloacelor deja existente

cu cele de achiziţionare a unor noi elemente de reţea, a unor sisteme de arme şi a unor sisteme de senzori cu destinaţie complexă.

Există indicatori de completitudine (complementaritate) ai grilei senzorilor, ai reţelelor centrale şi ai reţelelor platformelor de luptă, care constau în identificarea caracteristicilor şi funcţiunilor sistemelor C4I, şi conexarea lor pe principiul eficienţei maxime.

Principiul standardizării este esenţial pentru echiparea reţelelor platformelor de luptă şi a reţelelor centrale. Acest principiu ţine de filosofia integrării în Alianţa Nord-Atlantică şi el se aplică deja. Important este ca principiul respectiv să fie racordat la cerinţele conceptului RBR, întrucât nu toate structurile şi funcţiunile armatelor ţărilor care fac parte din NATO sunt racordate la acest concept. Există doar o relaţie de non-contradicţie şi de completitudine.

Indicatorii de standardizare ţin, pe de o parte, de procentele realizate în acest proces şi, pe de altă parte, de dinamica funcţiunilor de reţea ca, de exemplu, disfuncţiunile sistemelor conexate la reţele şi chiar disfuncţiunile reţelelor.

Principiul modularităţii se aplică îndeosebi structurii de forţe. El are însă o influenţă nemijlocită şi în ceea ce priveşte înzestrarea acestor module. Un modul presupune, deopotrivă, o structură de forţe şi o dotare corespunzătoare cu mijloace de luptă şi structuri de reţea care să poată acţiona cu succes oriunde şi în orice misiune. Aşadar, elaborarea modulului forţei cere automat şi un modul al înzestrării. Or, deocamdată, cel puţin până în anul 2003, în procesul de restructurare a forţelor, s-a ţinut cont doar de elementul uman, de tehnica de luptă existentă sau stabilită prin acorduri şi tratate, nu şi de sistemele de arme necesare. Există mai multe tipuri de module. Unele se constituie pentru acţiuni unilaterale, mereu aceleaşi, altele se alcătuiesc în funcţie de complexitatea misiunilor care se cer îndeplinite.

Indicatorii de modularitate constau în evaluarea dinamicii procesului de modulare a forţei şi acţiunii, în capacitatea trecerii de la un modul la altul, de combinare şi recombinare a modulelor, în flexibilitatea structurală şi acţională a structurilor de tip modular.

Principiul eficienţei constă în stabilirea unei strategii de înzestrare care să ţină seama de eficienţa întregului sistem informaţii-comandă-control-execuţie. Acest principiu îl completează şi chiar îl înlocuieşte pe cel al ierarhiei (tradiţionale, autoritare), care, în cadrul conceptului RBR, nu mai este eficient (există o ierarhie şi în cadrul RBR, dar aceasta este una funcţională şi constă în definirea clară – nu doar pe orizontală, ci şi pe verticală – a competenţelor şi în sesizarea imediată a nivelurilor de incompetenţă funcţională a sistemelor).

Indicatorii de bază ai înzestrării armatei şi funcţiunii sistemelor dinamice constau în evaluarea permanentă a acestor competenţe şi în sesizarea incompetenţelor, disfuncţiunilor şi incompatibilităţilor.

Principiul *upgrade* constă în necesitatea şi capacitatea intrinsecă a sistemului de înzestrare de a se actualiza în permanenţă. Această actualizare nu este însă arbitrară, nu se supune doar unei voinţe, ci se prezintă ca o caracteristică a sistemului. Desigur, actualizarea nu se face doar prin reorganizarea şi restructurarea componentelor, ci şi prin adaptarea la noile condiţii tehnologice, la *high tech*. Actualizarea presupune:

- *upgradarea* software (care este esenţială pentru funcţionarea reţelelor fizice şi virtuale);
- actualizarea infrastructurilor de reţea, adică a infostructurii;
- actualizarea sistemelor de comandă şi control;
- actualizarea sistemelor de arme;
- actualizarea logisticii RBR.

Este limpede că orice sistem informaţional trebuie actualizat continuu. Indicatorii de actualitate ţin de funcţionarea reţelelor şi ei trebuie să fi cuprinşi în filosofia reţelei. Senzorii care dau date despre starea şi funcţionarea reţelelor sesizează cerinţa *upgrade*, o formulează explicit (omul luând apoi decizia *upgrade*) sau, după caz, o rezolvă în mod automat.

Toţi aceşti indicatori, în cazul RBR, sunt mărimi de stare şi de funcţionalitate asistate de echipamente digitizate, conexate la sistemele de comandă şi control, la grilele sistemelor şi la platformele de luptă.

Războiul bazat pe reţea se caracterizează şi prin capacitatea de a-şi autoevalua nu doar starea de fapt sau stările virtuale, deci previzibile şi posibile, ci şi *efectele de principii*, inclusiv în ceea ce priveşte înzestrarea, adică modalitatea în care un sistem de reguli şi caracteristici se combină şi se recombină cu un alt sistem de reguli şi caracteristici în sensul vectorilor dinamici care definesc totdeauna reţelele reale şi virtuale. O astfel de autodefiniţe continuă este caracteristică RBR.

Fundamentele doctrinei utilizării conceptului RBR

Utilizarea conceptului RBR în Armata României, ca în oricare altă armată, cere înainte de toate o concepţie, o doctrină. Conceptul RBR a apărut ca o necesitate, sesizată foarte bine de specialiştii americani în domeniu şi materializată într-o doctrină. Rolul decisiv în războiul din Afganistan l-au jucat micile unităţi ale Forţelor Speciale americane legate prin radio cu bombardiere capabile să intervină, la cerere, imediat şi eficient, fiind în mă-

sură să lovească precis şi eficient orice fel de obiectiv în mişcare. În afară de tehnica sofisticată de care dispuneau aceste unităţi, ele acţionau potrivit unei doctrine (denumită *swarming* – scotocire, furnicăreală*)* foarte bine pusă la punct.

Această doctrină se bazează deopotrivă pe înalta tehnologie şi pe acţiunea eficace, care constă în tratarea adecvată a fiecărui obiectiv. O mână de oameni din Forţele Speciale, nişte bombardiere vechi (B 52) şi instrumente de comunicare şi de teleghidaj ultrasofisticate au pus în practică un concept foarte precis, care se exprimă astfel: *„Tehnologiile cele mai moderne, dacă nu sunt folosite în cadrul unei doctrine militare adecvate la tipul de organizare convenabil, duc la catastrofă. Este ceea ce ni s-a întâmplat nouă în Vietnam."* (John Arquilla, profesor la colegiul Naval Postgradual de la Monterey şi David Ronfeldt, cercetător la Rand Corporation, cei care, în colaborare cu specialişti de la Pentagon şi din cadrul categoriilor de forţe armate, au pus la punct această doctrină).

Conceptul RBR se bazează pe o astfel de doctrină, esenţa lui constând în faptul că nu câştigă războiul cel care are cea mai mare cantitate de forţe, ci acela care are cele mai bune informaţii, comunicaţii şi moduri de angajare, adică acela care decide şi acţionează primul. Acest lucru facilitează principiul supleţei, care este foarte important în confruntarea actuală, şi tinde să ducă la *înlocuirea ierarhiei cu organizarea în reţea* (pe orizontală).

Specialiştii americani subliniază că, la ora actuală, 90% dintre eforturi sunt constituite din strategii militare contra statelor (state actori) cu sisteme integrate şi dense, ceea ce reflectă o gândire militară arhaică, ce datează din timpul ameninţării sovietice. O astfel de gândire nu permite să se acţioneze împotriva unor reţele cu obiective împrăştiate, cum este, spre exemplu reţeaua Al Qaida. Pornind de la această realitate, John Arquila constată: *„Este ca şi cum, neştiind ce să faci, faci ceea ce ştii. Noi ştim cum să ne comportăm faţă de statele-naţiuni, dar nu ştim cum să ne comportăm faţă de reţele."*

În Armata Română, nu există o doctrină a utilizării conceptului RBR. O astfel de doctrină trebuie elaborată. Procesul de elaborare a doctrinei utilizării conceptului RBR constă, pe de o parte, în racordarea la doctrina Alianţei, în adâncirea şi concretizarea, la nivel doctrinar, a parteneriatului strategic cu Statele Unite ale Americii şi, pe de altă parte (dar strict condiţionat de această dimensiune), în particularizarea doctrinei de utilizare a respectivului concept în raport cu interesele vitale ale ţării noastre, cu vulnerabilităţile, provocările, pericolele, riscurile şi ameninţările cu care se confruntă sau s-ar putea confrunta România şi mai ales în concordanţă cu posibilităţile reale ale ţării.

Aşadar, principalele fundamente ale doctrinei utilizării conceptului RBR sunt următoarele:

- **Politice.** Trecerea de la ameninţările de tip clasic - interese statale contra interese statale (stat contra stat) - la cele de tip asimetric (care se structurează în reţele) impune o altfel de organizare a acţiunii. Decizia politică, prin care trebuie să se realizeze apărarea (securitatea, protecţia, exprimarea şi chiar impunerea) intereselor proprii, îndeosebi a celor vitale, trebuie să fie racordată la noile realităţi cerute de procesul de integrare şi de globalizare, la noile vulnerabilităţi rezultate din constituirea societăţilor de tip informaţional, la noile ameninţări. Într-un mediu de securitate caracterizat prin parteneriate strategice între marii actori, prin diminuarea riscurilor războaielor între state, prin aderare a unui mare număr de state la Uniunea Europeană, la NATO, la organisme economice, politice şi culturale internaţionale de tot felul, vechile doctrine politice de confruntare stat contra stat nu-şi mai au rostul. Este necesară din ce în ce mai mult coalizarea statelor împotriva unor ameninţări comune, cum sunt cele ale reţelelor teroriste transfrontaliere, ale traficului de droguri şi crimei organizate. Fundamentele politice ale RBR definesc un nou tip de **angajare a forţei**, limitele şi raţiunile acesteia. Este vorba de o angajare selectivă, punctuală, limitată şi foarte precisă, în condiţii de maximă securitate, cu sprijinul partenerilor şi, de regulă, într-o coaliţie.
- **Economice.** Principiile care se aplică, la ora actuală, în economia modernă sunt cele ale *determinismului dinamic complex*, tratat de teoria haosului, în care contează *unitatea* economică şi *reţeaua* economică. S-a constatat (viceamiral Arhur K. Cebrowski, U.S. Navy, şi John J. Garstka, *Războiul reţea centrală. Originea şi viitorul său*) că structurile economice cele mai eficiente nu sunt marile întreprinderi ierarhizate, ci aşa-numitele întreprinderi de tip B, care se adaptează mai uşor condiţiilor de producţie şi de desfacere. Mai mult, dezvoltarea fără precedent a sistemelor de informaţii şi de comunicaţii bazate pe tehnologia informaţiei (TI) permite şi, în acelaşi timp, reclamă trecerea, în toate domeniile (nu numai economice), la un nou tip de organizare, cel în reţea. Tehnologia informaţiei (TI) se centrează pe fiecare dintre aceste determinări, ca o determinare a determinărilor, ca un sistem de sisteme. Sectorul tehnologiei informaţiei ocupa, în 1996, doar 3% din economia americană, dar a reprezentat 33% din creşterea economică. Economia de tip „A" este caracterizată prin masivitate, stabilitate, echilibru de piaţă şi retururi descrescătoare în ceea ce priveşte investiţiile. Ea este specifică epocii industrializării şi a fost modelată de determinismul mecanicist. Economia de tip „B" este mai mică, mai flexibilă, dar se caracterizează prin creşteri extraordinare şi generare de bogăţie, absenţa echilibrului de

piaţă şi retururi crescătoare asupra investiţiilor. Ea este modelată de determinismul dinamic complex, având ca suport înalta tehnologie şi tehnologia informaţiei. Economia românească, în reconstrucţie profundă, deocamdată nu permite şi nu reclamă cu necesitate trecerea la o organizare a producţiei şi a acţiunii în reţele. Există totuşi o perspectivă, în sensul că a început modernizarea sistemelor de comunicaţii şi de informaţii, s-au constituit reţele de calculatoare, iar proiectele şi programele de dezvoltare se bazează pe introducerea *high tech*.

- **Tehnologice.** Conceptul RBR este strict dependent de *high tech* şi de o doctrină corespunzătoare. Tehnologia necesară unui astfel de proiect există. Ea se produce în Statele Unite ale Americii, în Japonia, în Uniunea Europeană, iar unele dintre componente pot fi produse chiar în ţară. În ceea ce priveşte fundamentele tehnologice, trebuie avute în vedere următoarele: capacitatea sporită a sistemelor de comunicaţii şi posibilitatea perfecţionării acestora; eventuala participare românească la programul european de producţie de armamente şi echipamente moderne (platforme de luptă, senzori); politica de introducere continuă în economie şi în sistemele de securitate a *high tech*.
- **Informaţionale.** Informaţia devine suportul oricărei acţiuni, al operaţionalizării oricărui sistem. Hotărâtoare sunt cantitatea şi calitatea informaţiei, viteza cu care circulă, securitatea şi rapiditatea deciziei, implementarea cu precizie şi fermitate în câmpul de luptă.
- **Militare.** Armatele sunt organizate pe principiul ierarhiei. Trecerea de la omniprezenţa şi omnipotenţa acestui principiu la aplicarea principiului organizaţiilor în reţea (structuri diferite, legate informaţional între ele şi constituite astfel în grupări acţionale) implică o adevărată mutaţie în domeniul militar. Vor dispărea sau se vor restructura eşaloane ierarhice, se vor constitui module de acţiune, totul reducându-se la conexiunea, în acelaşi sistem, a celor trei grile de reţea (grila senzorilor, grila sistemelor de comandă şi control şi grila platformelor de luptă).

Principii pentru acţiunile întrunite şi combinate

Principalele acţiuni în teatru vor fi, în condiţiile RBR, întrunite, combinate şi, unele dintre ele, specializate. Dar chiar şi cele specializate vor beneficia de aportul masiv al informaţiei şi sistemelor de arme, de avantajele războiului în reţea, adică de circulaţia informaţiei, luarea cu anticipaţie şi transmiterea deciziei în timp real, adică instantaneu şi chiar anticiparea (a se avea în vedere filosofia *războiului preventiv* din Strategia de securitate a Statelor Unite). Războiul bazat pe reţea nu înseamnă surplus de informaţie,

care ar duce la îngreunarea deciziei şi a conducerii, ci organizarea riguroasă a fluxului informaţional, suficienţă informaţională şi protecţie a informaţiei.

Principiile acţiunilor întrunite şi combinate sunt următoarele:

- Principiul supremaţiei informaţionale;
- Principiul supremaţiei tehnologice;
- Principiul identităţii structurilor de pace cu cele de război;
- Principiul flexibilităţii;
- Principiul modularităţii;
- Principiul sinergiei;
- Principiul prevenţiei;
- Principiul acţiunii rapide şi decisive;
- Principiul angajării punctuale, limitate şi selective.

Aceste principii nu acţionează secvenţial, nu se rezumă la diriguirea unilaterală a acţiunilor categoriilor de forţe sau armelor. În cadrul RBR acţiunile sunt integrate, întrunite sau combinate, iar reţeaua asigură conectarea rapidă şi eficientă a tuturor vectorilor informaţionali şi dinamici în spaţiul luptei.

Principiul supremaţiei informaţionale constă în asigurarea superiorităţii informaţionale permanente asupra adversarului. Această superioritate se realizează prin:

- supremaţia *high tech*;
- existenţa şi funcţionarea unui sistem de senzori digitalizaţi sau integraţi într-un sistem de culegere, selectare, prelucrare, de stocare a datelor şi transmitere a informaţiei digitalizat;
- existenţa unor baze de date complete şi accesibile numai celor autorizaţi;
- un sistem C4I performant, flexibil, adaptabil la împrejurări şi schimbări;
- capacitatea de a constitui reţele virtuale.

Acest principiu este foarte important, este un principiu de bază, întrucât el le conexează şi le dinamizează pe toate celelalte. Servere puternice asigură accesul rapid în bazele de date, compararea automată a amprentelor electronice, imaginilor etc. cu ceea ce există aici, selectarea ţintelor, a mijloacelor de lovire, calcularea elementelor de tragere, aplicarea corecţiilor etc. Un sistem de informaţii performant este cel care generează decizia şi acţiunea eficientă. Eficienţă fără informaţii nu există.

Principiul supremaţiei tehnologice rezultă din generalizarea *high tech* şi presupune capabilitatea de generare a resurselor, programelor şi acţiunilor care ţin de acest tip de tehnologie. Acest principiu nu poate fi

aplicat, azi, decât de către statele care au abilităţi, experienţe şi vocaţii tehnice de dimensiuni internaţionale, care deţin supremaţia în domeniul tehnologiei informaţiei (TI). Celelalte ţări – inclusiv România – se pot folosi de acest principiu în măsura în care nu se află de cealaltă parte a baricadei şi se alătură efortului internaţional de combatere, adesea prin mijloace asimetrice, a ameninţărilor atipice. Supremaţia tehnologică creează condiţiile necesare introducerii şi folosirii RBR, dar nu rezolvă problemele pe care le ridică implementarea acestui concept în acţiunile militare. Soluţia vine din crearea acelor sisteme dinamice complexe bazate pe supremaţia tehnologică şi informaţională care să permită şi să genereze acţiunea eficientă.

Principiul identităţii structurilor de pace cu cele de război cere constituirea unor structuri permanente, în reţea, gata în orice moment de reacţie (acţiune). Întrucât războiul începe să aibă şi alte coordonate decât cele definite pe confruntarea armată dintre două sau mai multe state, devenind, deopotrivă, asimetric, neconvenţional şi permanent, forţele şi mijloacele care se confruntă poartă această amprentă şi trebuie să răspundă acestei cerinţe. Or, în aceste condiţii, multe dintre conceptele anterioare, cum ar fi: mobilizarea forţelor şi mijloacelor, pregătirea populaţiei, a economiei şi a teritoriului pentru efortul de război, forţele teritoriale şi forţele de rezervă, capătă noi dimensiuni, noi înţelesuri. Unele vor fi restrânse, altele reconsiderate, altele redimensionate. La unele metodologii – care vin din secolele trecute – se va renunţa. Conceptul de *reţea* şi, implicit, cel de *Război bazat pe Reţea* incumbă ideea de permanenţă, dar şi pe cele de perfectibilitate, flexibilitate şi adaptabilitate.

Principiul flexibilităţii se materializează în capacitatea reţelelor şi a structurii de forţe de a se adapta la condiţiile concrete, în deplină securitate, fără să-şi piardă forţa, eficienţa şi supleţea. El se realizează prin supremaţie informaţională, supremaţie tehnologică, iniţiativă strategică şi tactică şi capabilitatea sistemelor de comandă şi control de a lua şi a transmite decizii în timp real. Adecvarea forţei la specificul spaţiului de confruntare şi cerinţelor misiunii devine cel mai semnificativ aspect al flexibilităţii.

Principiul modularităţii cere modificarea structurii de forţe şi a acţiunilor. Aceasta presupune crearea unor module de forţe tip Joint, dar şi modularea acţiunilor, mai exact, adaptarea lor la situaţiile concrete. Acest lucru este posibil datorită supremaţiei informaţionale, supremaţiei tehnologice şi efectului de reţea. Toată lumea vorbeşte aceeaşi limbă, unităţile şi luptătorii acţionează înapoia unui scut informaţional, dispare noţiunea de luptător de linia întâi. Se confruntă sistemele tehnice, nu oamenii. Luptătorul de linia întâi devine, în cazul RBR, informaţia.

Principul sinergiei constă în conexarea, prin intermediul efectului de reţea, a forţelor şi energiilor atât cât este nevoie şi acolo unde este nevoie. El este cumva asemănător cu principiul napoleonean al concentrării forţelor la momentul voit şi în locul potrivit, dar presupune mai multă precizie, mai multă informaţie. Este un principiul al *concentrării efectelor* şi nu a forţelor. Efectul sinergic se datorează, pe de o parte, supremaţiei informaţionale (cunoaşterea vulnerabilităţilor adversarului) şi tehnologice şi, pe de altă parte, rapidităţii şi fermităţii cu care se pune în practică o decizie.

Principiul prevenţiei se referă la capacitatea reţelelor şi structurilor de a sesiza intenţiile inamicului şi de a desfăşura acţiuni în consecinţă. Acest lucru, în condiţiile proliferării vulnerabilităţilor, provocărilor, sfidărilor, pericolelor şi ameninţărilor de tip asimetric, este foarte dificil, dar sistemul bazat pe reţea are capacitatea de a analiza şi prognoza evoluţia situaţiei conflictuale şi, pe această bază, de a sugerea şi iniţia acţiuni preventive. O astfel de abilitate rezultă din:

- calitatea funcţională a sistemului de senzori;
- existenţa unei baze de date actualizate şi permisibilă numai celor care au drept de acces;
- existenţa unui sistem eficient de analiză prin comparare, generalizare şi abstractizare;
- capacitatea predictivă a sistemului faţă de disfuncţionalităţile majore proprii şi faţă de reacţia adversarului.

Principiul acţiunii (reacţiei) rapide constă în capacitatea mijloacelor de lovire de a răspunde prompt oricărei solicitări. Viteza cu care circulă informaţia şi modul în care funcţionează sistemul de comandă şi control asigură o imagine în timp real şi chiar cu anticipaţie asupra câmpului de luptă şi, în consecinţă, permite devansarea permanentă a adversarului.

Principiul angajării punctuale, limitate şi selective defineşte, de fapt, superioritatea conceptului RBR, asigurând, deopotrivă, economia de forţe, eficienţa acţiunii, legalitatea ei şi reducerea la maximum a pierderilor şi efectelor colaterale (în viitor, chiar eliminarea lor). Altfel spus, „umanizează“ conducerea acţiunilor printr-un control riguros al pragului violenţei armate.

Considerăm că principiile enunţate aici trebuie analizate, concretizate şi aplicate în procesul de învăţământ, în desfăşurarea activităţilor de pregătire, în structurarea şi operaţionalizarea forţelor şi acţiunilor. Acţiunea militară în condiţiile RBR se prezintă ca un act complex, dar precis şi decisiv, cu determinări multiple şi efecte sinergice. Noul concept permite ieşirea din rigiditismul de tip apărare-ofensivă şi adecvarea angajării şi a acţiunilor la tipul de vulnerabilităţi, provocări, sfidări, pericole, riscuri şi ameninţări de

natură militară şi nu numai. Fiecare situaţie va fi tratată altfel, atât în ceea ce priveşte scopurile şi obiectivele confruntării, cât şi tipul de angajare, cantitatea şi calitatea forţelor, sistemele de arme folosite, iar acest lucru nu poate fi posibil decât dacă se realizează supremaţia informaţională şi tehnologică şi un sistem de comandă şi control pe măsură.

Fiecare dintre aceste principii presupune un set de măsuri tactic-operative şi tehnico-organizatorice care să se concretizeze într-o doctrină a aplicării conceptului RBR şi, respectiv, într-o concepţie strategică adecvată oricărei situaţii.

Terminologia RBR rezultă din noua filosofie a confruntării militare care devine din ce în ce mai mult una înalt tehnologizată, prin folosirea tehnologiei informaţiei şi a conceptelor implicite. Doctrina de întrebuinţare a RBR operează cu principii, reguli şi termeni adecvaţi şi care formează un sistem ştiinţific coerent. Partea doctrinară a RBR răspunde şi unui comandament politic / politico-militar şi trebuie să ofere o modalitate sigură de satisfacere a interesului naţional de securitate şi apărare prin mijloace moderne, tehnologii înalte şi proceduri standardizate.

Teoria şi practica RBR operează cu o terminologie specifică. Această terminologie este conţinută în lucrările apărute pe această temă şi extrasă din domeniul informaticii, din cel al sistemelor de comunicaţii, al sistemelor de comandă şi control şi al sistemelor de arme.

Practica RBR constă în aplicarea în acţiune a doctrinei şi teoriei, adică în desfăşurarea propriu-zisă a confruntării armate. Aici evaluările sunt pragmatice, întrucât efectele sunt evidente.

Principalii termeni cu care operează RBR sunt:

- informaţie;
- date, transmitere de date şi de imagini;
- high tech (înaltă tehnologie, tehnologie de vârf);
- tehnologia informaţiei (TI);
- infostructură;
- baze de date;
- organisme de suport;
- management informaţional;
- senzori;
- grila senzorilor;
- imagine operaţională comună;
- imagine tactică comună;
- vectori de informaţie;

- trăgători (shooters);
- digitizare a informaţiei;
- reţea centrală;
- reţea fizică;
- reţea virtuală;
- reţea a platformelor;
- management al reţelelor;
- server;
- canale de informaţii;
- canale de comunicaţii;
- teorie a informaţiei;
- modele analitice;
- sisteme de arme;
- platforme;
- sinergie;
- forţa de conducere;
- viteză de reacţie;
- complementaritate şi subsidiaritate;
- dominaţie informaţională;
- superioritate acţională;
- sisteme de lovire;
- sisteme de lovire de înaltă precizie (SLIP) etc.

Este necesar să fie alcătuit un catalog al tuturor termenilor şi noţiunilor specifice RBR şi, pe măsură ce doctrina implementării RBR este elaborată şi devine o realitate, conceptul, în toate dimensiunile şi implicaţiile sale, să fie introdus şi însuşit în procesul de învăţământ, la instrucţie şi în pregătirea comandamentelor, apoi completat şi diversificat.

Utilizarea terminologiei RBR trebuie să aibă loc în conexiune cu terminologia NATO, cu cea folosită în forţele armate ale Statelor Unite şi ale altor ţări dezvoltate din Occident care studiază şi aplică strategia şi tactica RBR. În esenţă, conceptul RBR prefigurează războiul viitorului, un nou tip de angajare şi o nouă filozofie a confruntării armate. Ne aflăm, deci, în plină *revoluţie în domeniul militar*, iar aceasta constă nu numai în realizarea unor sisteme de arme (pe baza *high tech şi* a TI) cu înaltă precizie, ci şi într-o nouă filozofie a dinamicii confruntării.

Factori favorizanţi şi limite

Deci conceptul RBR poate fi aplicat succesiv şi în Armata României, atât în ceea ce priveşte structura de forţe, cât şi în acţiunile militare. Există o mulţime de factori favorizanţi, între care:

- actualul parteneriat strategic (dimensiunea militară) al României cu Statele Unite ale Americii;
- desfăşurarea procesului de interoperabilitate cu structurile şi forţele NATO;
- invitarea României pentru a face parte din Alianţă;
- construirea unui nou concept de apărare şi securitate, adaptat cerinţelor NATO şi erei societăţii informaţionale şi, legat de acesta, a unei noi filosofii a acţiunii militare în teatru şi în afara acestuia;
- elaborarea unei noi doctrine şi, pe această bază, a unor noi strategii ale forţelor, mijloacelor şi acţiunilor (în fiecare dintre acestea, conceptul fundamental fiind cel de realizare a unei structuri de forţe robuste, moderne, interoperabile, credibile, capabilă să ducă operaţii de apărare colectivă, dislocabilă rapid oriunde şi oricând este necesar, autosusţinută în teatru, cu o structură de comandă optimă etc., de înzestrare cu sisteme de arme şi mijloace C4I2SR şi cu un concept operaţional pe măsură);
- transformarea radicală a sistemelor de comunicaţii naţionale, constituirea şi dezvoltarea reţelelor Internet;
- existenţa unor componente militare (STAR, sisteme unice de supraveghere şi control al spaţiului aerian, reţele Intranet, unele sisteme de arme) care pot facilita acest proces;
- dezvoltarea, în cadrul structurilor, la cadrele militare şi la militarii profesionişti (îndeosebi la cei desfăşuraţi în teatrul de acţiuni) a unei culturi strategice şi tactice C4I2SR , care constituie suportul RBR;
- capacitatea ştiinţifică şi tehnică a României de a produce şi adapta componente ale tehnologiilor informaţionale RBR;
- prezenţa permanentă a unor unităţi ale Armatei României în aproape toate teatrele de acţiuni militare, alături de unităţi ale Statelor Unite şi ale ţărilor NATO, participarea la exerciţii şi aplicaţii şi acumularea unei experienţe substanţiale;
- spiritul optimist şi realist şi voinţa conducerii politice şi strategice de receptare a noului concept RBR etc.

Esenţa informaţional-decizională a conceptului RBR constă în transformarea informaţiei în factor de putere, asigurând concentrarea efectelor şi nu a forţelor. De aceea, informaţia, în mediul în care aceasta circulă şi este procesată, trebuie să fie sigură, continuă, accesibilă celor în drept şi

securizată. Principalii factori care duc astfel la un succes rapid şi sigur, în cadrul aplicării conceptului RBR, constau în:

- cantitatea şi calitatea informaţiilor (primare şi prelucrate);
- viteza de culegere, prelucrare, diseminare şi transport a informaţiilor;
- puterea de procesare a datelor;
- existenţa unor algoritmi performanţi şi siguri de prelucrare;
- protecţia informaţiilor împotriva accesului neautorizat şi a acţiunilor efectelor războiului electronic;
- funcţionarea tolerantă la defecte şi perturbaţii a celor trei grile (senzori, sisteme de comandă şi control şi execuţie);
- performanţele elementelor componente (utilizarea *high tech*);
- flexibilitatea, adaptabilitatea şi compatibilitatea sistemelor;
- standardizarea sistemelor şi procedurarea proceselor;
- managementul resurselor şi informaţiilor.

De aici nu rezultă că adaptarea şi operaţionalizarea structurii de forţe şi a acţiunilor Armatei României la cerinţele RBR ar fi simplă şi facilă. Există numeroase limite, unele dintre ele foarte greu de depăşit. Cele mai importante se referă la:

- limitarea bugetară;
- lipsa unei culturi economice concurenţiale şi performante;
- lipsa sau insuficienţa tehnologiilor adecvate (*high tech* şi TI);
- lipsa platformelor acţionale de suport strategic;
- lipsa senzorilor de ultimă generaţie şi a mijloacelor de conectare a acestora cu sistemele de comandă şi control;
- lipsa de experienţă în ceea ce priveşte constituirea reţelelor virtuale, gestionarea, administrarea, generarea, protecţia şi folosirea acestora;
- lipsa unui software adecvat.

Domenii şi priorităţi în implementarea conceptului RBR

Toate domeniile sunt importante. De aceea, implementarea conceptului RBR nu se poate face decât într-o concepţie unitară, care să aibă în vedere întreaga societate românească, întreaga armată şi misiunile ei posibile.

Domenii:

- **Politic** – înţelegerea noii filosofii de confruntare din epoca informaţională şi, pe această bază, a necesităţii implementării conceptului RBR,

ca modalitate sigură, modernă şi eficientă de asigurare, prin mijloace militare, a îndeplinirii intereselor naţionale vitale; elaborarea strategiei politice de implementare a conceptului (opţiuni, relaţii internaţionale, relaţii *high tech* şi TI, parteneriate, coaliţii, resurse);

- **Politico-militar** – elaborarea unei doctrine care să materializeze strategia politică de implementare a conceptului;
- **Teoretic** – cunoaşterea şi fundamentarea ştiinţifică a conceptului;
- **Tehnic** – realizarea sau achiziţionarea *high tech* de care depind condiţiile tehnice de implementare a conceptului;
- **Informaţional** – TI;
- **Economic** – realizarea suportului economic şi financiar;
- **Militar** – realizarea structurii de forţe, a infrastructurilor de reţea, a strategiei şi tacticii adecvate şi a suportului mental necesar.

Fiecare dintre aceste domenii îşi are importanţa lui specială. Unul fără altul nu se poate. Totuşi, domeniul-cheie al conceptului RBR este cel **informaţional**. Domeniul informaţional este spaţiul real şi virtual în care se creează, se manevrează, se partajează şi se transmite informaţia. Este domeniul care facilitează comunicarea între luptători, conducerea şi acţiunea. Este domeniul cel mai important care se cere digitalizat, protejat, securizat şi apărat.

Explorarea continuă a raporturilor dintre informaţie şi puterea de luptă necesită, în cazul RBR, noi instrumente de identificare, îndeosebi pentru domeniul informaţiei, dar nu numai, a unor modalităţi de analiză şi înţelegere completă a acestui raport. Un model conceptual a fost deja dezvoltat de către un grup de lucru din Statele Unite şi aplicat atât în acţiunile din Afganistan, cât şi în războiul din Irak din martie-aprilie 2003. Este vorba de caracterizarea raporturilor dintre informaţia partajată (prelucrată, distribuită şi accesabilă), conştiinţa situaţională partajată (în spaţiul misiunii, dar şi oriunde în spaţiul confruntării) şi procesele de colaborare şi de sincronizare acţională. Modul de aplicare se bazează pe o gamă largă şi diversă de acţiuni, de la cele tradiţionale ale războiului (prezente în **spaţiul fizic, sub formă de lovituri, atitudini, procedee de acţiune,** deci lesne de măsurat şi de evaluat) la cele din **spaţiul cognitiv**, care fundamentează spiritul luptătorilor şi optimizează procesul info-decizional, unde, de fapt, se câştigă sau se pierd războaiele. **Spaţiul informaţional** - care, ca şi celelalte spaţii**,** este caracterizat prin superioritate şi supremaţie - influenţează hotărâtor, în RBR, rezultatul operaţiilor, întrucât se prezintă ca un scut, *scutul informaţional*, alături de presiuni, forţă, viteză, lovire permanentă, înapoia căruia acţionează mijloacele robotizate, apoi mijloacele inteligente de lovire şi, astfel, multiplu protejaţi, luptătorii cu armele şi sistemele lor individuale de protecţie.

Realitatea de la care se pleacă nu este una extrem de favorabilă. Nici din punct de vedere economic, nici *high tech*, nici TI, nici financiar, nici militar. Spre exemplu, actualul sistem de comandă şi control al structurilor militare din cadrul Forţelor Terestre şi cel al senzorilor nu îndeplinesc cerinţele conceptului RBR. Sistemul de comandă şi control este ierarhic şi nu poate fi în măsură să asigure transmiterea în timp real a informaţiilor din câmpul de luptă la factorii de decizie. Colectarea şi procesarea în timp real a informaţiilor la toate elementele de reţea, transmiterea instantanee a deciziei la forţele luptătoare sunt, de asemenea, imposibile. Cu actuala dotare, aplicarea conceptului RBR în Forţele Terestre este imposibilă. De aceea, în cazul în care se acceptă conceptul RBR, în Forţele Terestre trebuie să se producă schimbări radicale, atât în ceea ce priveşte structura de forţe (dispariţia sau restructurarea semnificativă a unor eşaloane redundante – corpul de armată şi divizia), cât şi înzestrarea, strategia, tactica şi programul de instrucţie. Se pune însă tranşant problema dacă un astfel de concept trebuie aplicat separat în fiecare categorie de forţe ale armatei sau unitar, în întreaga armată, renunţându-se la această partajare pe categorii de forţe (care vine din Evul Mediu) şi trecându-se la o nouă organizare tip Joint şi la un nou tip de acţiune întrunită sau combinată. Adică implementarea să se facă de sus în jos, mai întâi infostructura şi apoi entităţile de lovire şi acţiune.

În Forţele Navale, conceptul RBR s-ar putea aplica în 20-25 de ani, în condiţiile în care, începând de acum, s-ar proiecta şi s-ar operaţionaliza, potrivit unei noi doctrine (cea a utilizării RBR), structura de forţe, noile platforme (nave) şi sistemele de la litoral. Aceasta presupune:

- aplicarea doctrinei unice pentru folosirea întrunită (combinată) a forţelor, inclusiv a celor navale (deja elaborată), în viziunea conceptului RBR;
- manuale, ghiduri, instrucţiuni etc. care să permită pregătirea şi ducerea acţiunilor militare în această concepţie;
- elaborarea modulului şi a modelului de forţe tip Joint pentru acţiuni într-un mediu aero-maritim-terestru.

În ceea ce priveşte Forţele Aeriene, acestea sunt deja pe cale de implementare a unui concept care ar putea fi folosit în mod benefic în asimilarea filosofiei RBR. ASOC nu a fost însă conceput ca un element al RBR, ci ca modalitate de realizare a unui sistem unic şi eficient de supraveghere a spaţiului aerian. Conceptul RBR înseamnă mult mai mult.

Decidentul politic şi cel militar, credem, au de rezolvat următoarele:

- digitizarea selectivă a mijloacelor de luptă existente;
- achiziţionarea de arme şi sisteme noi care devin module într-un sistem tehnic şi tehnologic inclus de RBR;

- combinarea acestor două opţiuni, în urma unei analize riguroase a realităţilor, cerinţelor, priorităţilor şi posibilităţilor *high tech*, TI şi financiare;
- achiziţionarea elementelor informatice, de comunicaţii şi structurilor de reţea;
- adaptarea treptată şi selectivă a programelor de instrucţie la noile exigenţe, în funcţie de posibilităţile reale;
- renunţarea la vechile teorii/concepţii şi elaborarea unei noi filosofii de instrucţie, bazată pe conceptul RBR.

Priorităţi:

1. Elaborarea, într-o primă etapă, a unei doctrine de utilizare a conceptului RBR, în colaborare, cu sprijin sau cu asistenţă americană.

2. Pe baza acestei doctrine, identificarea principalelor cerinţe şi priorităţi de implementare.

3. Elaborarea unei strategii de implementare a conceptului, care să cuprindă:

- justificarea şi argumentarea acţiunii;
- configurarea modelului RBR posibil a fi adoptat;
- evaluarea costurilor;
- identificarea priorităţilor;
- desfăşurarea pe etape, domenii şi categorii de acţiuni;
- stabilirea responsabilităţilor.

4. Elaborarea unei politici şi unei strategii de achiziţii, de înzestrare şi de instruire a forţelor.

5. Dezvoltarea, într-o concepţie unitară, rezultată din doctrina de implementare, a componentelor şi sistemelor deja existente (ASOC, sistemele de la Forţele Navale şi de la Forţele Terestre), dar numai ca elemente intermediare.

6. Crearea în timp a unor baze de date care să cuprindă:

- amprentele electronice ale posibilelor mijloace de luptă adverse şi ale celor proprii;
- sistemele de arme;
- doctrinele adverse, cele proprii şi cele amice;
- dispunerea (locaţia);
- sisteme proiective etc.

În consecinţă, există două modalităţi de implementare a conceptului RBR:

1. Una, naţională, în întreaga armată, într-o concepţie unică, cu sprijinul Aliaţilor;

2. La categorii de forţe armate, conectabile, astfel:
   - în teatre;
   - în lupta multinaţională;
   - cu celelalte forţe armate şi cu Aliaţii;
   - mobile şi modulare.

Varianta a doua este accesibilă armatei noastre şi permite asimilarea succesivă şi temeinică a filosofiei, teoriei şi practicii RBR.

Strategia implementării conceptului RBR

Implementarea conceptului RBR va trebui să constituie o opţiune politico-militară. Există numeroase argumente care justifică o astfel de opţiune şi, în consecinţă, o astfel de acţiune întreprinzătoare. Ele decurg atât din realitatea nemijlocită, din ceea ce se întâmplă azi pe mapamond, cât şi din proiecţia asupra viitorului. Cele mai importante sunt următoarele:

1. RBR aparţine societăţii de tip informaţional. El va evolua odată cu procesul de integrare în cadrul globalizării şi va fi, într-o multitudine de formule, un element de bază al războiului viitorului, caracterizat îndeosebi prin predominanţa tehnologiei informaţiei (TI), aplicarea conceptului C4I2SR, şi dezvoltarea lucrului în reţele centrale.

2. Mai devreme sau mai târziu, majoritatea armatelor moderne îşi vor constitui reţele numai după modelul C4I2SR, aplicat deja cu mult succes de către Forţele Armate ale Statelor Unite şi nu numai.

3. Chiar dacă Armata României are acum posibilităţi limitate pentru materializarea, pe termen scurt, a acestui concept, direcţia pe care se îndreaptă obligă şi este în favoarea însuşirii şi aplicării lui.

4. Introducerea acestui concept, cu toate implicaţiile lui, poate fi începută, concomitent, în sfera conducerii (a comenzii şi controlului), prin crearea, securizarea, gestionarea, regenerarea şi folosirea unor elemente de reţea centrală şi în sfera acţiunii, prin înzestrarea platformelor de luptă (atât cât este posibil, dar într-o concepţie unitară şi cu bătaie lungă) cu aparatura şi soft-urile necesare lucrului în astfel de reţele.

5. Elementele de sistem (STAR, ASOC, elemente digitale ale sistemelor mobile de transmisiuni, soft-uri pentru C4I şi pentru sistemele de arme, procesoare de ultimă tehnologie etc.), ca şi platformele asimilate sau realizate până acum de Armata României se cer analizate pe structuri şi categorii de forţe, în funcţie de cerinţele conceptului operaţional şi de rezultate.

Criteriile ar putea fi următoarele:
- caracteristicile informaţionale;
- posibilităţile de conectare în reţele virtuale;

- capacitatea de receptare, transmitere şi retransmitere a datelor şi informaţiilor;
- compatibilitatea;
- performanţele în luptă.

6. În configurarea unor variante de organizare şi înzestrare a Armatei României şi în constituirea modelului RBR accesibil şi necesar, se poate porni din două direcţii convergente, care se condiţionează reciproc:

- experienţa Forţelor Armate ale Statelor Unite (eventual, solicitarea unei asistenţe de specialitate din partea acestora), dar şi experienţa unor armate ale unor ţări din Europa (Franţa, Marea Britanie, Germania);
- identificarea şi analiza riscurilor, ameninţărilor, vulnerabilităţilor, corelate cu politica de răspuns la acestea, misiunile stabilite, responsabilităţile constituţionale şi cele ce revin armatei în cadrul NATO şi UE, precum şi acţiunile previzibile, la care se adaugă obligatoriu posibilităţile tehnice şi ştiinţifice proprii, precum şi cele financiare reale pe are se poate conta.

Oricum, însuşi faptul că se discută, se studiază şi se caută modalităţi concrete de aplicare a conceptului RBR în Armata României reprezintă un pas deosebit de important şi o provocare cu totul deosebită, deci două argumente *da capo*.

Responsabilităţile privind elaborarea concepţiei şi a strategiei de implementare a conceptului RBR ar putea fi repartizate astfel:

Pentru conducerea politico-militară:

- luarea deciziei politice de implementare;
- elaborarea doctrinei de utilizare a acestui concept;
- identificarea resurselor;
- identificarea şi folosirea elementelor concrete de sprijin din partea Statelor Unite şi altor ţări;
- obţinerea sprijinului Alianţei Nord-Atlanice;
- conexarea efortului intern, organizarea şi conducerea politică a acţiunii de implementare.

Pentru conducerea Ministerului Apărării Naţionale:

- susţinerea proiectului în Guvern şi asigurarea expertizei;
- conducerea procesului de implementare;
- elaborarea concepţiei de implementare;
- elaborarea, împreună cu Statul Major General, a strategiei de implementare;

- colaborarea cu alte ministere în acest sens;
- colaborarea cu ministere ale apărării din ţări NATO care ne pot sprijini în realizarea acestui proiect.

Pentru Statul Major General:

- constituirea unei structuri (direcţie) C4I care să realizeze concepţia şi strategia de implementare, standardele de aplicare, integrarea, planificarea şi gestionarea sistemelor informatice;
- elaborarea, împreună cu conducerea Ministerului Apărării Naţionale, a concepţiei şi strategiei de implementare;
- asigurarea expertizei militare;
- organizarea detaliată a procesului de implementare;
- elaborarea planurilor şi programelor de implementare;
- conducerea militară a acestui proces;
- propunerea şi realizarea structurii de forţe;
- realizarea modulelor de forţe tip Joint;
- organizarea pregătirii forţelor în această concepţie;
- elaborarea concretă a strategiei de înzestrare;
- realizarea reţelelor fizice şi virtuale şi experimentarea lor.

Pentru categoriile de forţe ale armatei şi comandamentele operaţionale:

- identificarea elementelor proprii care pot fi folosite în procesul de implementare;
- desfăşurarea programelor şi planurilor de implementare;
- experimentarea componentelor sistemelor necesare RBR;
- realizarea concretă a digitalizării platformelor şi reţelelor fizice existente.

Pentru instituţiile de învăţământ militar:

- pe baza concepţiei şi strategiei de implementare, introducerea etapizată în sistemul de învăţământ a temelor necesare şi modelarea permanentă a conceptului;
- organizarea unor cursuri de instruire şi evaluare, în această viziune, a ofiţerilor, maiştrilor militari şi subofiţerilor;
- simularea şi modelarea pentru RBR;
- dotarea acestora cu tehnologii informatice capabile să concretizeze instruirea.

Pentru instituţiile de cercetare dezvoltare pentru tehnică şi tehnologii militare:

- cercetarea aplicativă şi dezvoltarea tehnologică în folosul dotării tehnice a categoriilor de forţe ale armatei, corespunzător cerinţelor RBR;
- testarea şi evaluarea tehnică, potrivit exigenţelor RBR, a echipamentelor militare realizate în ţară sau în străinătate în vederea introducerii lor în dotare;
- facilitarea schimbului de informaţii tehnico-ştiinţifice, în domeniul RBR sau în domenii adiacente şi complementare acestuia, cu institute de cercetare la nivel naţional şi internaţional.

Obiective posibile

- Modernizarea sistemului de comandă şi control al armatei pe baza *high tech* şi tehnologia informaţiei - TI;
- Perfecţionarea structurii de forţe a Armatei României şi pregătirea ei pentru a face faţă cerinţelor Alianţei Nord-Atlantice şi confruntărilor viitorului;
- Realizarea succesivă a unei structuri de forţe suple, modelabile şi sustenabile în teatru, capabilă să ducă acţiuni complexe atât pe teritoriul naţional, cât şi pe alte teatre, oriunde solicită NATO;
- Dotarea armatei cu sisteme de arme şi mijloace de comunicaţii performante;
- Creşterea puterii militare a sistemului naţional de apărare pe baza unui nou concept operaţional şi a tehnologiei informaţiei.

Modalităţi de implementare

Conceptul RBR este o expresie a noii revoluţii în domeniul militar, determinată, în principal, de înalta tehnologie şi de tehnologia informaţiei. Implementarea conceptului RBR în Armata Română, deşi este o necesitate, va fi problematică şi îndelungată, datorită faptului că nu există posibilitatea unei susţineri economice, financiare şi *high tech* pe măsură şi oportune. De aceea, o astfel de implementare se va face în etape, progresiv, în general benefic, dar şi cu unele riscuri. Dată fiind discrepanţa dintre posibilităţile reale de asimilare a *high tech* şi, mai ales, a TI şi ritmul în care evoluează astfel de tehnologii, probabil cu greu se va putea ţine pasul. Astfel, încheierea procesului de asimilare a unor sisteme, în cazul în care nu se aplică în mod corect principiul *upgrade*, ar putea să nu însemne alinierea la standar-

dele moderne (pentru că, în momentul încheierii procesului de asimilare sistemul poate fi deja depăşit), ci pur şi simplu un uriaş efort inutil. După părerea noastră, RBR oferă unica fereastră de oportunitate pentru a reduce decalajul existent şi a face posibilă participarea noastră militară la cât mai multe misiuni NATO şi de coaliţie. Momentul nu trebuie scăpat, iar efortul va fi cea mai bună investiţie.

De aceea, atât concepţia de implementare, cât şi strategia de implementare trebuie să aibă în vedere această realitate şi să prevadă soluţii acceptabile, fără amânări şi compromisuri riscante.

Implementarea nu se poate face doar prin efort propriu; este nevoie de un sistem de colaborare şi interoperabilitate, astfel încât costurile să fie mai mici, iar ritmul de introducere a noilor tehnologii mai rapid.

În primul caz, practic, în condiţiile actuale ale economiei româneşti, nu există nici o şansă. România nu este capabilă, la ora actuală, să asimileze şi să pună în aplicare, prin mijloace proprii, un astfel de concept.

Cea de a doua cale este posibilă, în primul rând, datorită unor parteneriate strategice (cu Statele Unite) pe care România le are şi le poate dezvolta şi le susţine. De aceea, concepţia de implementare şi materializare a conceptului RBR trebuie să fie fermă, bine ancorată în realităţi, iar strategia care se va adopta să aibă, la rândul ei, calitatea de a fi deschisă, dinamică, flexibilă, perfectibilă şi, pe această bază, eficientă.

De asemenea, implementarea se poate face în mod direct ori mediat. Calea directă presupune elaborarea unei concepţii naţionale de implementare şi a unei strategii adecvate, care să fie pusă în operă prin efort propriu sau printr-o finanţare externă negociabilă. Calea mediată presupune o asistenţă semnificativă şi un ajutor extern substanţial, îndeosebi din partea Statelor Unite ale Americii.

Etape necesare în aplicarea conceptului RBR

Considerăm că, pentru aplicarea conceptului RBR în Armata României, sunt necesare următoarele etape:

I. Cunoaşterea conceptului, a conexiunilor şi implicaţiilor sale. Formularea, pentru Armata României, a modelului RBR creat şi aplicat de Forţele Armate ale SUA şi sugerat de Directiva Politico-militară a NATO.

II. Identificarea elementelor care pot fi integrate în conceptul de RBR.

III. Elaborarea unei doctrine de utilizare a conceptului RBR în Armata României.

IV. Formularea (elaborarea) modelului acţional întrunit (integrat) sau combinat, tip Joint, fundamentat pe RBR.

V. Realizarea conexiunilor dintre modelul acţional întrunit (integrat) axat pe RBR şi posibilităţile reale ale Armatei României.

VI. Introducerea cerinţelor RBR în strategia forţelor, în strategia mijloacelor şi în strategia operaţională, adică în structura de forţe, în sistemul de înzestrare şi de instruire, în logistică şi în conceptul operaţional.

VII. Pregătirea, pe această bază, a forţelor care vor fi introduse în teatru pentru îndeplinirea diferitelor misiuni.

În mod concret, acţiunile corespunzătoare acestor etape ar putea fi următoarele:

ETAPE	**ACŢIUNI**
I. Cunoaşterea conceptului, a conexiunilor şi implicaţiilor sale. Formularea, pentru Armata României, a modelului RBR creat şi aplicat de Forţele Armate ale SUA şi sugerat de Directiva Politico-militară a NATO.	1. Studierea experienţei Forţelor Armate Americane în elaborarea şi materializarea acestui concept, singura armată din lume care îl aplică efectiv şi îl studiază în continuare, dar şi a experienţei şi preocupărilor armatelor ţărilor din UE. 2. Studierea şi aprofundarea teoriei RBR, modelelor matematice şi informaţionale, îndeosebi în domeniul entropiei sistemelor dinamice complexe şi teoriei haosului. 3. Formularea modelului RBR şi a cerinţelor care decurg de aici, în special ale celor ce se referă la: • sursele (senzorii) de informaţii; • tipurile de reţea centrală accesibilă Armatei României realizate în mod virtual în teatru, în coaliţie, în Alianţă, în relaţie nemijlocită cu Forţele Armate ale Statelor Unite şi, dacă este posibil, la nivelul Comandamentului Operaţional Strategic (în gestiunea căruia ar trebui să funcţioneze o astfel de reţea centrală); • elementele fizice şi de software ale reţelei centrale, purtătorilor şi reţelei platformelor de luptă; • tipul de gestiune, administrare, generare şi folosire a reţelei centrale virtuale şi a reţelei plat-

	formelor de luptă (mijloacelor de luptă).
II. Identificarea elementelor care pot fi integrate în conceptul de RBR.	Aceasta presupune două tipuri de acţiuni distincte: 1. Identificarea elementelor care pot intra în alcătuirea reţelelor centrale: • elemente fizice şi de software (sisteme de supraveghere integrată a spaţiului aerian, a celui maritim, a celui terestru şi a ciberspaţiului); • surse şi senzori de informaţii (mijloace electronice de cercetare, observare, supraveghere, recunoaştere şi platforme-suport: avioane, elicoptere, nave, maşini de luptă etc. existente la fiecare categorie de forţe ale armatei); • formularea adecvată a unor cereri de acces la informaţiile provenite din surse americane şi NATO. 2. Compararea acestor elemente cu cele rezultate din cerinţele modelului teoretic de reţele (reţea centrală şi reţea a platformelor de luptă) şi desprinderea concluziilor privind compatibilităţile şi incompatibilităţile respective.
III. Elaborarea unei doctrine de utilizare a conceptului RBR în Armata României.	Aceasta presupune: • elaborarea politicilor de implementare a conceptului; • identificarea principiilor; • stabilirea filosofiei structurii de forţe şi a înzestrării; • formularea tipurilor de acţiuni în teatru şi în afara acestuia; • stabilirea nivelurilor şi tipurilor de angajare, a forţelor, mijloacelor, tehnologiilor, îndeosebi TI, şi resurselor.
IV. Formularea (elaborarea) modelului acţional întrunit (integrat) sau combinat, tip Joint, funda-	Acest model porneşte din trei direcţii care acţionează concentric: • formularea modelului de reţea centrală; • formularea modelului grilei de senzori; • formularea modelului de reţea centrată pe

mentat pe RBR.	platformele purtătoare (este vorba de tipurile de vehicule de luptă, avioane, nave de luptă etc. şi de platforme spaţiale puse la dispoziţie de SUA, de Alianţă sau de un partener strategic cu astfel de posibilităţi).
V. Realizarea conexiunilor dintre modelul acţional întrunit (integrat) axat pe RBR şi posibilităţile reale ale Armatei României.	Există trei reţele (grile) care alcătuiesc osatura a ceea ce numim Război bazat pe Reţele (RBR): • reţeaua (grila) senzorilor; • reţeaua (grila) centrală; • reţeaua (grila) platformelor (mijloacelor) de luptă. Din reţeaua (grila) senzorilor fac parte senzorii de informaţie, cei meteorologici, cei de supravegherea stării sistemului şi reţelelor etc. Din reţeaua (grila) centrală fac parte sistemele digitizate de comandă, control şi cele de informaţii (C2I, C4I, C4I2 sau C4I2SR), care constituie, de fapt, esenţa acestui tip de război. Din reţeaua platformelor (mijloacelor de luptă) fac parte sistemele digitizate de comandă, informaţii, supraveghere şi recunoaştere (de regulă, după amprenta electronică) existente îndeosebi la nivel tactic şi la cel al luptătorilor, precum şi sistemele de receptare, în timp real, a informaţiei şi deciziei şi a mijlocului de lovire (rachetă, bombă, proiectil etc.). Conexarea modelului acţional cu posibilităţile reale ale Armatei României se poate face atât la nivel general, cât şi la nivelul fiecărui tip de misiuni şi de acţiuni, desprinzându-se concluziile de rigoare şi elaborându-se propunerile necesare. Această conexare trebuie să răspundă, în principiu, la următoarele întrebări: *Avem mijloace care pot fi cuprinse în reţelele centrale virtuale? Dar pe platforme de luptă? Există software-uri care le pot conecta sau acestea trebuie create (cumpărate)? Cu ce costuri? Platformele de luptă existente pot fi reconfigurate în viziunea RBR (cum au fost, spre*

	exemplu, avionul MiG-21 Lancer şi elicopterul IAR 330 Socat etc.), sau nu merită efortul? Cum şi în cât timp se preconizează trecerea de la structurile şi acţiunile moştenite, la cele cerute de conceptul RBR? Răspunsurile la aceste interogaţii vor da un verdict: „Structura de forţe 2007" are nevoie de acest concept şi, ca atare, el va trebui introdus în toate proiectele!
VI. Introducerea cerinţelor RBR în strategia forţelor, în strategia mijloacelor şi în strategia operaţională, adică în structura de forţe, în sistemul de înzestrare şi de instruire, în logistică şi în conceptul operaţional.	Abordarea metodologică se face dinspre conceptul operaţional. Reţeaua senzorilor şi reţeaua centrală trebuie să răspundă prompt cerinţelor operaţionale, iar strategia (forţelor, mijloacelor, acţiunilor) se restructurează, în cazul acceptării noului concept, pe coordonatele RBR. Acesta, la rândul lui, răspunde unei noi ere, cea deschisă de revoluţia în domeniul militar (RMA), generată de impactul globalizării şi societăţii de tip informaţional asupra acţiunii militare. În aceeaşi măsură, acest concept trebuie introdus în logistică. Acest concept RBR va trebui oglindit şi în doctrinele operaţionale, care se află fie în proiect, fie în formă finală.
VII. Pregătirea, pe această bază, a forţelor care vor fi introduse în teatru pentru îndeplinirea diferitelor misiuni.	Forţele care vor fi introduse în teatru trebuie pregătite potrivit acestui concept, fie în poligoane existente în ţară (cu acces la platforme spaţiale de informaţii – sateliţi – care aparţin SUA sau aliaţilor puternici din NATO). Aceste platforme cu sisteme complexe de senzori şi capacitate sporită de investigaţie (căutare), informaţie, supraveghere şi recunoaştere sunt: sateliţi, avioane de tipul E2A, E3A, avioane fără pilot care transmit imaginea în timp real, sisteme JSARS etc.

Resursele necesare

România nu dispune, în prezent, de toate resursele necesare pentru implementarea şi materializarea conceptului RBR. Realizările de până acum în domeniul conducerii forţelor – comandamentele operaţionale şi elemente ale sistemelor comandă şi control, unii senzori şi unele componente ale supra-

vegherii unitare a spaţiului aerian, în concepţie NATO, RTP/STAR, Intranet şi câteva reţele fizice de calculatoare – nu au vizat neapărat conceptul RBR, dar pot fi folosite ca resurse sau componente (deja existente) în implementarea acestui concept.

Avem în vedere următoarele resurse posibile:

Din punct de vedere al tipului şi calităţii:

- Umane;
- Financiare;
- *High tech*;
- Tehnologie a informaţiei – TI;
- Economice;
- Infostructurile şi structurile de comunicaţii.

Resursa umană este o resursă foarte importantă pentru aplicarea conceptului de RBR. Aceasta trebuie să corespundă cantitativ şi calitativ privind:

- selectarea personalului necesar pentru elaborarea concepţiilor;
- coordonarea şi controlul funcţionării sistemelor informatizate şi automatizate.

Resursele umane sunt, în anumite condiţii, consistente şi suficiente (ca bază de selecţie) pentru implementarea acestui concept. Din această categorie fac parte:

- absolvenţii Colegiului Naţional de Apărare şi ai unor instituţii similare din străinătate care se află în diferite funcţii în Parlamentul României, în Guvern, în ministere şi în societatea civilă;
- generalii, ofiţerii şi, în general, toţi cei care şi-au făcut studii în străinătate, şi sunt familiarizaţi cu acest concept;
- generalii şi ofiţerii cu pregătire tactică şi strategică superioară;
- militarii specialişti în ACT şi comunicaţii implicaţi în procesul de restructurare a armatei şi în realizarea sistemelor informatice şi de comunicaţii;
- militarii care participă la misiuni internaţionale în cadrul NATO şi organismelor de securitate.

Pregătirea resursei umane pentru o astfel de acţiune este prioritară şi trebuie cuprinsă în planificarea strategică.

Resursa umană necesară pentru exploatarea sistemelor informatice este insuficientă şi trebuie completată, atât la nivelul structurilor centrale, unde există echipamente de procesare a datelor în cadrul unor structuri de administrare şi exploatare reţele, cât şi la nivelul celorlalte structuri ierarhic

subordonate, cu personal calificat care să asigure funcţionarea continuă a sistemelor în condiţii de securitate. Din această categorie fac parte: ofiţeri, absolvenţi ai instituţiilor militare şi civile de învăţământ cu pregătire în informatică şi comunicaţii; maiştri militari şi subofiţeri absolvenţi ai instituţiilor de învăţământ militare şi civile; salariaţi civili cu pregătire superioară şi medie în domeniul informaticii.

Trebuie armonizată dinamica pregătirii specialiştilor militari informaticieni cu dinamica introducerii în exploatare a noilor sisteme care vor opera în cadrul conceptului RBR. Categoriile de forţe armate să-şi dezvolte capacitatea de pregătire a personalului tehnic şi de operare pentru sistemele din cadrul conceptului RBR, în instituţiile de învăţământ militare proprii.

Resursa umană care va fi direct implicată în implementarea conceptului RBR trebuie să continue să urmeze cursuri de pregătire specifică îndeosebi în Statele Unite ale Americii, dar şi în alte ţări preocupate de acest concept (Franţa, Marea Britanie, Germania, Italia etc.).

Pregătirea resursei umane în plan extern şi intern pentru o astfel de acţiune este prioritară şi trebuie cuprinsă în planificarea strategică.

Resursa financiară este şi va rămâne limitată, dar nu deficitară. România, fără sprijin financiar extern, nu va putea adopta acest concept al cărui cost se va ridica la multe miliarde de dolari. Numai procesoarele necesare reţelei centrale se ridică la câteva miliarde de dolari. De aceea, considerăm că, paralel cu elaborarea doctrinei de implementare a conceptului, trebuie să fie stabilite şi costurile şi, în funcţie de acestea, strategia de implementare.

Finanţarea ar putea fi făcută:

- numai prin efort propriu, în 15-20 ani;
- de către un partener strategic, cu finalizare în 10-15 ani ;
- prin efort propriu, cu sprijinul unui partener strategic, în limita a 5-10 ani;
- cu sprijinul NATO, cu caracter de permanenţă;
- cu sprijinul UE, în condiţiile concrete ale unor programe comune;
- combinat, cu o finalitate în funcţie de interesul manifestat de către părţi.

Indiferent ce cale de finanţare va fi aleasă, acesta este domeniul cel mai sensibil şi cel mai complicat al doctrinei, care trebuie tratat aşa cum se cuvine.

Resursa *High tech* constituie cadrul în care poate fi implementat un astfel de concept. O astfel de tehnologie este deja pe punctul de a se generaliza. Ea este prezentă şi în ţara noastră, însă problema care se pune se referă nu numai la prezenţa acestui tip de tehnologie, ci şi la contribuţia româneas-

că, adică la aportul românesc *high tech*. Analiza riguroasă a acestui raport şi optimizarea lui (în limite posibile) constituie o condiţie de bază a adoptării conceptului. Decidentul politico-militar trebuie să stabilească şi să hotărască asupra filosofiei de implicare, dependenţelor, interdependenţelor şi coerenţei sistemului. Mai exact, înainte de a se porni la drum, este necesar să se ştie în ce măsură există o securitate şi o garanţie *high tech*, cât anume este implicare naţională, cât dependenţă internaţională şi cât contează parteneriatul strategic în derularea programelor care se vor adopta. Valorificarea spiritualităţii româneşti în domeniu poate fi un atu de încurajare.

Tehnologia informaţiei – TI este resursa principală a RBR. România dispune de reţele de calculatoare, de elemente substanţiale ale TI şi mai ales de un personal calificat care dă garanţia unui potenţial substanţial în acest domeniu. Totuşi, în lipsa mijloacelor financiare necesare şi a perspectivei ameliorării acestora, domeniul TI rămâne o problemă greu de soluţionat în implementarea conceptului RBR. Oricum, o astfel de problemă creează dependenţe, iar aceste dependenţe vor trebuie gestionate. Este vorba de sisteme foarte utile, deşi foarte scumpe, care trebuie achiziţionate iniţial pentru a putea folosi ceea ce deja avem.

Resursele economice creează baza economică a *high tech* şi a TI. Economia românească, aflată într-un îndelungat proces de tranziţie, nu este deocamdată în măsură să asigure cadrul necesar unei strategii naţionale *high tech*, dar de aici nu rezultă că, în viitor, o astfel de strategie nu este posibilă. Implementarea şi materializarea conceptului RBR nu se poate realiza fără implicarea semnificativă a factorului economic, adică a resurselor economice. De aceea, în echipa care va elabora doctrina şi strategia de implementare a conceptului RBR trebuie să fie incluşi şi economişti. Privatizarea producerii elementelor necesare şi încurajarea propriilor specialişti sunt deja două premise ale identificării şi valorificării resurselor economice.

Infostructurile şi structurile de comunicaţii se află în curs de constituire, atât la nivel naţional, cât şi în cadrul categoriilor de forţe ale armatei. Din STAR s-a realizat abia o parte din Reţeaua de Transmisiuni Permanentă, iar sistemele tactice (care sunt mobile) de abia au fost puse în discuţie. Structurile de informaţii se află şi ele la început. Este necesar un efort naţional îndelungat pentru crearea bazelor de date şi a sistemelor de acces autorizat la acestea. Desigur, bazele de date necesare RBR pot fi realizate şi prin transfer internaţional de la cei care le au deja create (potrivit acordurilor încheiate cu unele state în ceea ce priveşte informaţia), dar efortul naţional şi militar în acest domeniu nu va fi nici uşor, nici pe termen scurt. Crearea şi utilizarea eficientă a bazelor de date reprezintă una dintre cele mai spinoase probleme ale conceptului RBR.

Ideea fundamentala referitoare la bazele de date se referă la **standardizarea informaţiilor** (coduri, formate unice) ce se vehiculează în reţele pentru a putea fi compatibilă cu alte sisteme naţionale sau multinaţionale. În cadrul conceptului RBR, baza de date capătă deja semnificaţia de colecţie (depozit) de informaţii standardizate, care pot fi: tabele, fişiere de diferite tipuri etc.

Acest tip de acţiuni reclamă o serie întreagă de probleme şi aspecte. **Din punct de vedere al situării lor şi accesării, resursele pot fi** interne şi externe.

Dimensiunea şi structura internă şi cea externă a resurselor se cer analizate cu foarte mult discernământ. Aceasta implică un complex de acţiuni (politice, economice, diplomatice etc.) prin care să se urmărească folosirea tuturor oportunităţilor care pot avea o relaţie cu slujirea interesului naţional de securitate şi apărare.

Din punct de vedere al beneficiarului direct, aceste resurse pot fi din afara ori din interiorul sistemului naţional de apărare, dar şi din interiorul armatei.

Resursele care se află în afara sistemului naţional de apărare pot fi conectate la realizarea proiectului de implementare a conceptului RBR în măsura în care un astfel de efort este benefic pentru ele. Este vorba, în principal, de resursele financiare, de resursele *high tech*, de cele informaţionale, de cele comerciale şi de altă natură, care, angajate în mod direct sau mediat în acest proiect, pot avea un profit pe termen lung. De aceea, identificarea şi folosirea lor trebuie să se facă potrivit unor strategii complexe, cu implicarea patronatului, a ONG-urilor şi a altor structuri care pot concura la slujirea interesului naţional.

Dacă se prevede o perspectivă mai largă, atunci importurile, exporturile, asimilarea *high tech*, în general orientarea producţiei şi a comerţului, diplomaţia şi alte activităţi pot avea în vedere, potrivit unui program pe termen mediu şi lung şi unei strategii guvernamentale adecvate, pe lângă interesele proprii, şi crearea unui cadru şi a unor resurse (de finanţare, *high tech*, TI etc.) care să ajute la punerea în operă a conceptului RBR.

Ele prefigurează, în mare măsură, războiul viitorului.

ÎN LOC DE ÎNCHEIERE

Timp de peste zece milenii, oamenii au învăţat, în colectiv, în comunitate, nu cum să se salveze sau să se ajute unii pe alţii, ci cum să se omoare unii pe alţii şi, eventual, cum să se susţină pentru a supravieţui, pentru a rămâne vii, în bătălii. De aceea, arta militară pare a fi, într-un fel, o artă a morţii şi, deopotrivă, a supravieţuirii. Omul, în sine, nu este nici erou, nici un ins oarecare, nici luptător, nici neluptător. Cel puţin, aşa ar trebui să fie. Omul este pur şi simplu om, adică fiinţă care-şi gândeşte viaţa, care are gândul mai tare ca viaţa. Nu pentru că aşa ar vrea sau pentru că aşa ar fi bine, ci pentru că aşa i-a fost dat. Viaţa omului are sens doar dacă este gândită, rostuită într-un sistem de valori comune, sociale şi morale, iar comunitatea, societatea şi moralitatea înseamnă, înainte de toate identitate, diferenţiere, frontieră, deci luptă. Aşa a fost, aşa este, aşa va fi mereu. Dispariţia diferenţierii, a frontierelor înseamnă dispariţia identităţii, a informaţiei, atingerea gradului ultim, acela al entropie zero. Mai precis, nemişcare, adică moarte.

Fără să ignorăm această posibilitate, nu putem şi nu trebuie să eludăm realitatea care există în fiecare dintre noi nu doar ca fapt, ci şi ca o conştiinţă a spaţiului însufleţit şi gândit, ca realitate a gândului. Cu toate asemănările constatate zi de zi, oamenii se diferenţiază tot mai mult şi se îndepărtează tot mai mult unii de alţii, pe măsură ce devin tot mai dependenţi de comunitate. Cu cât o comunitate este mai mare, cu atât omul este mai singur. Heideger şi Jaspers au sesizat demult acest paradox, au spus demult că omul este aruncat în lume şi lăsat acolo, dar nimeni nu i-a luat în seamă. Şi chiar dacă i-ar fi luat, tot n-ar fi reuşit să scoată omul din absurditate, din paradoxul fiinţei nefiinţei sale, să estompeze adică procesul înstrăinării, al agresării fiinţei umane, al însingurării şi angoasei. Pentru că toate acestea sunt produse ale dinamicii sociale, sunt elemente de sistem, sunt componente fără de care omul nu există.

Frontiera modernă se năpusteşte năprasnic, cu câmpurile sale de cipuri şi de biţi distrugători de intimitate, asupra adâncului fiinţei umane. Astfel, războiul se ataşează continuu, intrinsec sistemului omenesc, în sensul că el devine tot mai mult informaţie, adică agresiune şi perversiune informaţională, intoxicare, manipulare, înşelăciune, depersonalizare, golire. A spus-o, la vremea lui, şi marele Sun Tzî. Şi când nu va mai fi nimic de aflat, de manipulat, de reordonat, de schimbat, de transferat, de racolat, de comunicat, de

răpit, de furat, de luat, se va produce, poate, cu adevărat, marele Bing-Bang în spaţiul ontologiei gândului. Dar aşa ceva nu pare a fi posibil a se finaliza prea curând. Lumea fluidă în care trăim se fluidizează tot mai mult într-o parte a ei şi îngheaţă în cealaltă parte a ei, reproducând în infinite variante mitul lui Sisif.

Tot ce există merită să piară şi tot ce piere merită să existe. Meritul este doar o constatare, aşa cum şi constatarea este un merit. Milioane de oameni constată în fiecare zi ce sunt şi cum sunt, dar nu reuşesc niciodată să diferenţieze complet ceea ce-i uneşte de ceea ce-i separă. De aceea, milioane de oameni sfârşesc, înainte de vreme, în acest conflict etern, în teatrele de operaţii militare sau non-militare ale planetei, dar şi pe autostrăzi, pe artere aeriene sau maritime, în vile luxoase şi la bordul unor iahturi care costă milioane de dolari, în logica lineară sau complicată a meritelor acestei lumi, în timp ce alte milioane supravieţuiesc în subteranele mizeriei şi în locurile cele mai infecte, lipsite de orice logică, tot ale acestei lumi. Toate acestea nu se schimbă şi nu se preschimbă, aşa cum mărăcinele nu se preschimbă în floare de colţ, iar floarea de colţ nu devine niciodată mărăcine.

Cele peste zece milenii de artă militară arată că războiul a fost mereu şi va fi totdeauna război, indiferent cine, când, cum, unde şi cu ce îl va duce. Ara militară a celor zece milenii ne învaţă să nu ne facem iluzii. Toate iluziile se spulberă în zidiri de fum sau se frâng de zidul imperturbabil, de milioane de ani acelaşi, al realităţii.

Arta militară a celor zece milenii de război, cu scurte intervale de pace, arată similitudini uimitoare, chiar dacă soarele, cum spun matematicienii, este nou în fiecare zi. Dar, cine mai are, azi, curiozitatea, interesul, voinţa sau dorinţa să constate şi să afirme că soarele este nou în fiecare zi? Important este că astrul de foc descarcă energie, dă lumină şi viaţă. Dar şi războiul descarcă şi consumă energii – energii negative –, echilibrează şi dezechilibrează, distruge energii şi, într-un fel, regenerează energii.

Războiul este un fenomen de natură socială, aşa cum viscolul, uraganul, cutremurul, trăsnetul sunt fenomene ale naturii fizice. Rezultă că, atâta vreme cât va exista societate, vor exista şi războaie. Timp de peste zece milenii, ele au fost asemănătoare, prin caracterul distructiv, şi totuşi diferite, prin amploare, tehnică, tactică, strategie. Nu ştim exact cum vor fi mâine, dar ştim precis că vor fi şi mâine. În ele şi prin ele, omul-războinic a creat arta militară. Arta confruntării omului cu omul. Arta pregătirii şi desfăşurării războaielor. Arta de a învinge şi de a-i respecta sau a nu-i respecta pe cei învinşi. *Vae victis!*

Arta militară este o artă a creaţiei pentru distrugere, a construcţiei spaţiului fizic, moral şi virtual de confruntare armată, în termeni de onoare,

glorie, vitejie, virtute şi demnitate. În fapt, nu este decât o artă a unui tip de construcţie şi reconstrucţie socială, între onoare şi umilinţă, între glorie şi înfrângere, între eroism şi laşitate, între adevăr şi înşelăciune, între francheţe şi viclenie, între vieţuire, supravieţuire şi moarte. De aceea, istoria artei militare nu este şi nu poate fi doar o simplă înşiruire de războaie şi bătălii. Ea este disponibilitate şi capacitate de a elabora un proiect şi o construcţie a războiului, a războiului ca dat şi ca fapt, de a crea, desfăşura şi susţine acţiunea militară, în concordanţă cu celelalte acţiuni ale omului-social. Ea rezultă din complexul şi complicatul proces al frontierei, şi nu doar dintr-o vocaţie războinică, aşa cum se sugerează adeseori.

Trecând selectiv în revistă realismul, constructivismul şi dramatismul multelor milenii de artă militară, trăieşti un sentiment de măreţie şi micime, de grandoare şi umilinţă, de adeziune şi revoltă, de curaj şi teamă. Războiul face parte din viaţa noastră. Aceste este adevărul. Chiar dacă nu-l vedem şi nu-l înţelegem decât uneori. L-am primit, când ne-am născut, şi îl vom preda mai departe, când va veni timpul să trecem arma în mâna stângă, cum spun francezii, ca să evite sintagma „trecere în nefiinţă“ sau cuvântul „moarte“. Pentru că, în materie de dinamică biologică şi socială, nu există moarte, ci doar trecere într-o altă stare.

Poate că singurul adevăr care rezultă din lungul nostru drum pe cărările artei militare a tuturor timpurilor este acela că războiul face parte din viaţa noastră, ca tot ceea ce este individual şi social, omenesc şi neomenesc, dumnezeiesc şi diabolic în fiinţa pământeană înzestrată cu miracolul gândului. Ne războim în fiecare zi. Învingem şi suntem învinşi în fiecare zi. Cucerim şi pierdem. Înaintăm şi ne retragem. Facem, la fiecare pas, planuri, elaborăm strategii. Viaţa noastră este o strategie continuă, o strategie integrală, o mică strategie a unui mare război continuu…

O planetă a războinicilor, asta suntem! Nu ştim dacă ne-am născut dintr-un război. Nu este însă exclus să sfârşim într-un război. Fiecare soldat al planetei cunoaşte şi trăieşte toată viaţa acest adevăr. Fiecare soldat al planetei este un om. Fiecare om al planetei se teme de acest adevăr al strategiei războiului permanent. Şi, de aceea, negându-l în fiecare zi, îl reconstruieşte mereu.

BIBLIOGRAFIE

1. ***, 1982, *Enciclopedia civilizaţiei romane*, Bucureşti
2. ***, *Cultură şi filozofie indiană în texte şi studii*, 1978, Bucureşti
3. Bonfante L., 1996, *Civilizaţia Etruscilor*, Bucureşti
4. Boardman J., 1988, *Grecii de peste mări*, Bucureşti
5. Bonnard A., 1967, *Civilizaţia greacă* vol. I-III, Bucureşti
6. Chamoux F., 1987, *Civilizaţia greacă*, Bucureşti
7. Condurachi P., 1980, *Curs de istorie romană*, Bucureşti
8. Daniel C., 1986, *Arta egipteană şi civilizaţiile mediteraneene*, Bucureşti
9. Daniel C., 1976, *Civilizaţia Egiptului antic*, Bucureşti
10. Daniel C., 1986, *Gândirea hittită în texte*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti
11. Finley R., 1974, *Vechii greci*, Bucureşti
12. Gérard Chaliand, *Anthologie mondiale de la stratégie des origines au nucleaire,* Edition Robert Laffont, Paris, 1990
13. Grimal P., *Civilizaţia romană*, 1972, Bucureşti
14. Garnet J., 1985, *Lumea chineză*, Bucureşti
15. Budura, A.E., *Ţara simbolurilor*, Paideia
16. Lalouette C., 1987, *Civilizaţia Egiptului antic*, vol. I-II, Bucureşti
17. Negoiţă A., 1975, *Gândirea assiro-babiloniană în texte*, Biblioteca Orientalis, Editura Ştiinţifiică, Bucureşti, 1975
18. Matei H.C., 1980, *O Istorie a Romei antice*, Buureşti
19. Moscati S., 1975, *Vechile civilizaţii semitice*, Bucureşti
20. Polybios, 1966, *Istorii*, Bucureşti
21. Tudor D., 1974-1975, *Figuri de împăraţi romani*, vol. I-II, Bucureşti
22. Yuan Ke, 1987, *Miturile Chinei antice*, Bucureşti
23. Iordanes, *De origine actibusque getarum*, ed. G. Popa-Lisseanu, (text latin şi traducere românească), Bucureşti, 1939.
24. Iordanes, *Getica*, ed. Theodor Mommsen, MGH, V, p. 53-138.
25. Iordanes, *Romana*, ed. Theodor Mommsen, MGH, AA, V, p. 1-52.
26. Paul Diacre, *Histoire des Lombards*, ed. François Bougard, Brepols, 1994.
27. Procopius, *Istoria secretă*, ed. H. Mihăescu, Bucureşti, 1963.
28. Procopius, *Războiul cu goţii*, ed. H. Mihăescu, Bucureşti, 1963.
29. Ahrweiler, Hélène, *L'image de l'autre et les mecanismes de l'alterite*, în "XVIe Congres international des sciences historiques, Rapports, I ", Stuttgart, 1985.

30. Alexander, P. J., *Religious and political history and thought in the byzantine empire*, London, Variorum Reprints, 1978.
31. Baldwin, Barry, *„Torna, torna, frater“: what language, "Byzantion"*, tome LXVII, 1997
32. Banniard, Michel, *La genese culturelle de l'Europe*, Paris, 1989.
33. Bărcăcilă, Alexandru, *Dacia şi dania în istoriografia şi cartografia medievală*, S.M.I.M., 3, 1959.
34. Barnes, J.H. (ed.), *Histoire de la pensee politique medievale*, Paris, 1993.
35. Boia, Lucian, *Entre l'ange et la bete. Le mythe de l'homme different de l'antiquite a nos jours*, Paris, 1995.
36. Boia, Lucian, *Mari istorici ai lumii*, Bucureşti, 1978.
37. Boia, Lucian, *Probleme de geografie istorică*, Universitatea Bucureşti, 1985.
38. Brătianu, Gheorghe, *Etudes byzantines d'histoire economique et sociale*, Paris, 1938.
39. Brătianu, Gheorghe, *Une enigme et un miracle historique*, Paris, 1940.
40. Brezeanu, Stelian, *Ideea de Imperiu în Occidentul medieval, în lumina cercetărilor din ultimele decenii*, "Revista de istorie", 2, 1978.
41. Brezeanu, Stelian, *Les "Daces" de Suidas. Une réinterpretation,* în "R.E.S.E.E.", 2, 1984,.
42. Brezeanu, Stelian, *"Romains" et "Barbares" dans les Balkans au VIIe siècle à la lumière des "Miracles de Saint Demetrius". Comment on peut devenir l'Autre*, RESEE, XXIV, nr. 2, p. 127-131.
43. Brezeanu, Stelian, *"Romani" şi"Blachi" la Anonymus. Istorie şi ideologie politică*, în "Revista de istorie", tom 34, nr. 7, 1981, p. 1313-1340.
44. Brezeanu, Stelian, *Romanitatea orientală în Evul Mediu*, Bucureşti, 1999.
45. Brezzi, Paolo, *Les historiographes du Haut Moyen Age interprétes des transformations sociales et des nécessités économiques des royaumes romano-barbares de l'Occident*, în "XVe Congres international des sciences historiques", Rapports, II, Bucarest, 1980.
46. Brown, Peter, *L'essor du christianisme occidental*, Paris, 1997
47. Brown, Peter, *La societe et le sacre dans l'antiquite tardive*, Paris, 1985.
48. Brown, Peter, *Genese de l'antiquite tardive*, Paris, 1983.
49. Burdeau, Georges, *La politique au pays des merveilles*, Paris, 1979.
50. Cameron, Averil, *Lhe later Roman empire*, A.D. 284-430, Cambridge, 1993.

51. Căzan, Florentina, (coord*), Culegere de documente privind trecerea de la antichitate la evul mediu in Europa occidentala (sec. III-VIII),* Bucureşti, 1979.
52. Chastagnol, André, *Le bas empire*, Paris, 1969.
53. Collins, Roger, *Early medieval Europe, 300-1000*, New York, 1991.
54. Croce, Benedetto, *Theorie et histoire de l'historiographie*, Géneve, 1968.
55. Dagron, Gilbert, *Naissance d'une capitale. Constantinople et ses institutions de 330 a 451*, Paris, 1974.
56. Dawson, Charles, *Le moyen age et les origines de l'Europe*, Paris, 1960.
57. Demougeot, Emilienne, *La formation de l'Europe et les invasions barbares*, Vol. I-II, Paris, 1969, 1979.
58. Diehl, Charles, *Histoire de l'Empire byzantin*, Paris, 1934.
59. Ducellier, Alain, *Les byzantins. Histoire et culture*, Paris, 1988.
60. Ducellier, Alain, *La drame de Byzance. ideal et echec d'une societe chretienne*, Paris, 1976.
61. Folz, Robert, Guillou, André, Musset, Lucien, Sourdel, Dominique, *De l'antiquite au monde medieval*, 2e ed., Paris, 1990.
62. Fontaine, Jacques, *De l'universalisme antique aux particularismes medievaux. La conscience du temps et de l'espace dans l'antiquite tardive*, "Settimane di studio del Centro Italiano di studi sull'Alto Medioevo", XXIX, p. 15-45.
63. Goffart, Walter, *Barbarians and romans. a.d. 418-584. The techniques of accomodation*, Princeton, 1980.
64. Halphen, Louis, *Les Barbares*, Paris, 1936.
65. Iorga, Nicolae, *Istoria vieţii bizantine. Imperiul şi civilizaţia după izvoare*, traducere Maria Holban, Bucureşti, 1974.
66. Katz, Solomon, *The decline of Rome and the rise of medieval Europe*, New York, 1955.
67. Latouche, Robert, *Les grandes invasions et la crise de l'Occident au V-eme siecle*, Paris, 1946.
68. Lee, A.D., *Information and frontiers. roman foreign relations in late antiquity*, Cambridge, 1993.
69. Lot, Ferdinand, *La fin du monde antique et le debut du moyen age*, Paris, 1927.
70. Mommsen, Theodor, *Istoria romană*, Bucureşti,vol I-V, 1987-1991.
71. Moravcsik, Gyula, *Byzantinoturcica*, 2e ed., Berlin, 1958.
72. Mosca, Gaetano, *Histoire des doctrines politiques depuis l'antiquite jusqu'a nos jours*, Paris, 1936.

73. Musset, Lucien, *Les invasions. Les vagues germaniques*, Paris, 1969.
74. Petit, Paul, *Hhistoire generale de l'Empire romain*, 3 vol., Paris, 1974.
75. Pirenne, Henri, *Histoire de l'Europe des invasions au xv-e siecle*, Paris, Bruxelles, 1936.
76. Richard, J., *Les relations entre l'Orient et l'Occident au moyen age*, Londres, 1977.
77. Schmidt, Ludwig, *Die Germanischen Reiche der Volkerwanderung*, Leipzig, 1913.
78. Ullman, Walter, *Principles of government and politics in the middle age*, 2nd ed., London, 1966.
79. Charters David A., Milner Marc et Wilson J. Brent (eds), *Military History and the Military Profession*, Westport, Praeger, 1992.
80. Coutau-Bégarie Hervé, *"L'histoire militaire entre la pensée stratégique et la nouvelle histoire"*, Stratégique, 28, 1985-4.
81. Jones C., *"New Military History for Old ? War and Society in Early Modern Europe"*, European Studies Review, vol. 12, 1982.
82. Muraise Eric, *Introduction à l'histoire militaire*, Paris, Lavauzelle, 1964.
83. Tournès René, *L'Histoire militaire*, Paris, Lavauzelle, 1922.
84. Van Creveld Martin, *"The State of Military History Studies"*, The Washington Quarterly, hiver 1985.
85. Vendryès Pierre, *De la Probabilité en histoire. L'exemple de l'expédition d'Egypte*, rééd. Paris, Économica, Stratèges et stratégie, 1998.
86. Addington Larry H., *The Patterns of War since the Eighteenth Century*, Bloomington, Indiana University Press, 1984.
87. Andreapoulos George J. & Selesky Harold E. (eds), *The Aftermath of Defeat. Societies, Armed Forces and the Challenge of Recovery*, New Haven-Londres, Yale University Press, 1994.
88. Black Jeremy, *European Warfare 1660-1815*, Frome, University College Press, 1994.
89. Bru Alain, *Guerre et armement*, Paris, Économica, Bibliothèque stratégique, 3 vols, 1999 şi www.stratisc.org./Bru.
90. Chaliand Gérard, *Les empires nomades, de la Mongolie au Danube*, Paris, Perrin, 1995.
91. Cohen Eliot A. et Gooch John, *Military Misfortunes. The Anatomy of Failure in War*, New York-Londres, The Free Press-Collier Macmillan, 1990.

92. Colin Jean (lieutenant-colonel), *Les grandes batailles de l'histoire (de l'Antiquité à 1913),* Paris, Flammarion, Bibliothèque de philosophie scientifique, 1915.
93. Corvisier André, *La Guerre. Essais historiques*, Paris, Presses universitaires de France, Histoires, 1995.
94. David Saul, *Military Blunders. The How and Why of Military Failure*, New York, Carroll & Graf, 1997.
95. Defourneaux Marc, *Guerre des armes, guerre des hommes*, Paris, Addim, 1994.
96. Delbrück Hans, *Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte*, Berlin, 1920.
97. Dufour Jean-Louis et Vaïsse Maurice, *La Guerre au xxe siècle*, Paris, Hachette, 1993.
98. Dupuy Trevor N., *The Evolution of Weapons and Warfare*, Fairpax, Hero Books, 1984.
99. Elting John (colonel), *The Super-Strategists. Great Captains, Theorists, and Fighting Men who Have Shaped the History of Warfare*, Londres, W.H. Allen, 1987.
100. *Forces armées et systèmes d'alliances,* Paris, Fondation pour les Études de Défense Nationale, 3 vols, 1983.
101. Fuller J.F.C., *L'Influence de l'armement sur l'histoire,* Paris, Payot, 1948.
102. Fuller J.F.C., *La Conduite de la guerre*, Paris, Payot, 1963.
103. Fuller J.F.C., *Les Batailles décisives du monde occidental*, Paris, Berger-Levrault, Stratégies, 3 vols, 1980-1983.
104. Hanson Victor Davis, *Le Modèle occidental de la guerre,* Paris, Les Belles Lettres, 1990.
105. Helmholt Hans F., *Das Buch vom Kriege*, Berlin, Deutsche Bibliothek, s.d., [1915].
106. Hogg O.F.G., *Clubs to Cannon. Warfare and Weapons before the Introduction of Gunpowder,* rééd., New York, Barnes and Noble, 1993.
107. Holsti Kalevi J., *Peace and War. Armed Conflicts and International Order 1648-1989*, Cambridge, Cambridge University Press, 1991.
108. Howard Michael, *La Guerre dans l'histoire de l'Occident,* Paris, Fayard, 1976.
109. Kaiser David, *Politics and War. European Conflict from Philip II to Hitler*, Londres, Tauris, 1990.
110. Kagan Donald, *On the Origins of War and the Preservation of Peace*, New York, Doubleday, 1995.

111. Keegan John, *Histoire de la guerre. Du Néolithique à la guerre du Golfe*, Paris, Dagorno, 1996.
112. La Barre-Duparc Édouard de (colonel), *Éléments d'art et d'histoire militaire*, Paris, Tanera, 1858.
113. Liddell Hart Basil H., *La Guerre moderne*, éditions de la nouvelle revue critique, 1935.
114. Macksey Kenneth, *Technology in War : The Impact of Science on Weapon Development and Modern Battle*, Londres, Arms & Armour Press, 1986.
115. Masson Philippe, *L'Homme en guerre 1901-2001*, Paris, Éditions du Rocher, L'art de la guerre, 1997.
116. O'Connell Robert L., *Of Arms and Men. A History of War, Weapons and Agression*, New York-Oxford, Oxford University Press, 1989.
117. Petot Jean, *Guerres en perspective*, Paris, Économica, 1982.
118. Ralston David B., *Importing the European Army. The Introduction of European Military Technics and Institutions into the Extra-European World 1600-1914*, Chicago-Londres, The University of Chicago Press, 1990.
119. Rosen Stephen Peter, *Winning the Next War. Innovation and the Modern Military*, Ithaca-Londres, Cornell University Press, 1994.
120. Stegeman H., *La Guerre*, Paris, Payot, 1946, 2 vols.
121. Strachan Hew, *European Armies and the Conduct of War*, Londres, George Allen & Unwin, 1983.
122. Van Creveld Martin, *Les Transformations de la guerre*, Paris, Éditions du Rocher, 1998.
123. Van Creveld Martin, *Technology and War. From 2000 BC to the Present*, New York- Londres, The Free Press-Collier Macmillan, 1989.
124. Wanty Émile (général), *La Pensée militaire des origines à 1914*, Paris-Bruxelles, Brepols, 1962.
125. Holsti Kalevi J., *Peace and War. Armed Conflicts and International Order 1648-1989*, Cambridge, Cambridge University Press, 1991.
126. Joxe Alain, *Voyage aux sources de la guerre*, Paris, Presses universitaires de France, Pratiques théoriques, 1991.
127. Vasquez John A., *The War Puzzle*, Cambridge, Cambridge University Press, 1993.
128. Gallie W.B., *Philosophers of Peace and War*, Cambridge, Cambridge University Press, 1978.
129. Paret Peter (ed.), *Makers of Modern Strategy*, Princeton, Princeton University Press, 1985.

130. Stahel Albert A., *Klassiker der Strategie. Eine Bewertung*, Zurich, VDF, 1996.
131. Richardot Philippe, *Végèce et la culture militaire au Moyen Âge,* Paris, ISC-Économica, Bibliothèque stratégique, 1998.
132. Wheeler Everett L., *"The Modern Legality of Frontinus' Stratagems"*, Militär-geschichtliche Mitteilungen, 1988-1.
133. Wheeler Everett L., *"The Origins of Military Theory in Ancient Greece and China"*, Actes des colloques de la Commission internationale d'histoire militaire, n° 5, Bucarest, 1980.
134. Chagniot Jean, *La Stratégie de l'incertitude. Le chevalier de Folard,* Paris, Éditions du Rocher, L'art de la guerre, 1997.
135. Colson Bruno, *"Camon ou l'exégète de Napoléon",* Stratégique, 60, 1995.
136. Philonenko Alex, *"Machiavel et la signification de la guerre", Études polémologiques,* 2, octobre 1971.
137. Wicht Bernard, *L'Idée de milice dans la pensée de Machiavel*, Lausanne, L'Âge d'homme, 1973.
138. Aron Raymond, *Penser la guerre. Clausewitz,* Paris, Gallimard, Bibliothèque des sciences humaines, 2 vols, 1976..
139. Watts Barry D., *Clausewitzian Friction and Future War,* Washington, National Defense University I.N.S.S., McNair Paper 52, 1996.
140. Colson Bruno, *La Culture stratégique américaine*. *L'influence de Jomini*, Paris, FEDN-Économica, Bibliothèque stratégique, 1993.
141. Sainte-Beuve Charles-Augustin, *Le Général Jomini, étude,* Paris, M. Lévy, 1869.
142. *Actes du colloque du centenaire de l'École supérieure de Guerre*, Paris, 1976.
143. *De Crécy à Mohacs. Guerre et art militaire au bas Moyen Âge (1346-1526),* Actes du colloque international, Vienne, Heeresdruckerei, 1997.
144. Prestwich Michael, *Armies and Warfare in the Middle Ages,* New Haven-Londres, Yale University Press, 1996.
145. Schmidtchen Volker, *Kriegswesen im späten Mittelalter. Technik, Taktik, Theorie*, Weinheim, VCH-Acta humanioria, 1990.
146. Bülow Dietrich von, *L'esprit du système de guerre moderne*, Paris, Chez Magimel, Anselin et Pochard, 1801.
147. Machiavel Nicolas, *Oeuvres complètes*, Paris, Gallimard, Bibliothèque de la Pléiade, 1952.
148. Centre d'études d'histoire de la défense, *Nouveaux regards sur la guerre de Trente Ans,* Paris, ADDIM, 1999.

149. Chandler David G., *The Campaigns of Napoleon*, New York, Macmillan, 1966.
150. Chandler David, *The Art of Warfare in the Age of Marlborough*, New York, Hippocrene, 1976.
151. Coutau-Bégarie Hervé, *"L'Ancien Régime militaire : un modèle de guerre limitée"*, Stratégique, 54, 1992-2.
152. Hale John R., *Renaissance War Studies*, Londres, Hambledon Press, 1983.
153. Hale John R., *War and Society in Renaissance Europe*, Londres, Fontana Paperbacks, 1985.
154. Showalter Dennis E., *The Wars of Frederick the Great*, Londres-New York, Longman, 1996.
155. Ayton Andrew et Price J.L. (eds), *The Medieval Military Revolution. State, Society and Military Change in Medieval Early Modern Europe*, Londres-New York, Tauris, 1995.
156. Bernhardi (général von), *La Guerre aujourd'hui,* Paris, Librairie militaire Chapelot, 1913.
157. Berthaut (général), *Principes de stratégie,* Paris, Librairie militaire Dumaine, 1881.
158. Blume (colonel), *Stratégie,* Paris, Librairie militaire Baudoin, 1884.
159. Gilbert Georges, *Essais de critique militaire*, Paris, Librairie de la Nouvelle Revue, 1890.
160. Goltz Colmar von der (baron), *De la conduite de la guerre*, Paris, Westhausser, 2e éd., 1900.
161. Goltz Colmar von der (baron), *La Nation armée,* Paris, Hinrichsen, 1884.
162. Grouard Antoine, *Maximes de guerre de Napoléon Ier*, Paris, Librairie militaire Baudoin, 1898.
163. Henry R. (colonel), *L'Esprit de la guerre moderne d'après les grands capitaines et les philosophes*, Paris-Nancy, Berger-Levrault, 1894.
164. San Miguel Evaristo, *Elementos del Arte de la Guerra*, Madrid, Ministerio de Defensa, 1990.
165. Schlieffen Alfred von (Généralfeldmaréchal), *Cannae*, Berlin, E.S. Mittler, 3e ed., 1936
166. Kessel Eberhard, *Moltke*, Stuttgart, Koehler, 1957.
167. Lindemann Thomas, *"L'idéologie de l'offensive dans le plan Schlieffen"*, Stratégique, 69, 1998-1.
168. Luvaas Jay, *The Military Legacy of the Civil War. The European Inheritance,* Chicago, Chicago University Press, 1959.

169. Partridge M.S., *Military Planning for the Defense of the United Kingdom 1814-1870*, New York, 1989.
170. Addington Larry H., *The Blitzkrieg Era and the German General Staff, 1865-1941*, New Brunswick, Rutgers University Press, 1971.
171. Barnett Correlli, *The Audit of War. The Illusion on Reality of Britain as a Great Nation*, Londres, Macmillan, 1986.
172. Bauer Eddy (major), *La Guerre des blindés. Les opérations de la Seconde Guerre mondiale sur les fronts d'Europe et d'Afrique,* Lausanne, Payot, 1947.
173. Bouvart (commandant), *Les Leçons de la guerre,* Paris, Pierre Masson, 1920.
174. Bru Alain, *Évolution des matériels d'armements, 1939-1945*, Paris-Caen, Économica-Mémorial, 1990.
175. Burne A.H., *Art of War on Land*, 1944.
176. "La campagne d'Alsace hiver 1944-hiver 1945", *Guerres mondiales et conflits contemporains*, 166, avril 1992.
177. Campbell John P., *Dieppe Revisited : A Documentary Investigation*, Londres, Frank Cass, 1994.
178. Daille (général), Duffour (général), Hellot (général) et Tournès (général), *Histoire de la Guerre mondiale*, Paris, Payot, 4 vols, 1936-1937.
179. Fioravanzo (amiral), "Grande strategia", *Nuova Antologia*, 1er juillet 1940.
180. Fischer Fritz, *Les Buts de guerre de l'Allemagne impériale,* Paris, Éditions de Trévise, 1970.
181. Fœrtsch Herman, *The Art of Modern Warfare*, New York, Veritas Press, 1940.
182. French David, *British Strategy and War Aims 1914-1916,* Londres, Allen and Unwin, 1986.
183. French David, *The Strategy of the Lloyd George Coalition 1916-1918*, Oxford, The Clarendon Press, 1995.
184. Frieser Karl-Heinz, *Blitzkrieg-Legende. Der Westfeldzug 1940*, Munich, Oldenbourg, 1995.
185. Gambiez F. (général) et Suire M. (colonel), *Histoire de la Première Guerre mondiale*, Paris, Fayard, 2 vols, 1968.
186. Gaulle Charles De (colonel), *Vers l'armée de métier*, Paris, Berger-Levrault, 1934.
187. Johnson Hubert C., *Breakthrough ! Tactics, Technology and the Search for Victory on the Western Front in World War I*, Novato, Presidio Press, 1994.
188. Keegan John, *La Deuxième Guerre mondiale*, Paris, Perrin, 1989.

189. Lepick Olivier, *La Grande guerre chimique 1914-1918*, Paris, Presses universitaires de France, Histoires, 1998.
190. Liddell Hart Basil H., *Les généraux allemands parlent,* Paris, Stock, 1949.
191. Liddell Hart Basil H., *Histoire de la Seconde Guerre mondiale*, Paris, Fayard, 1976.
192. Liddle Peter H. (ed.), *Passchendaele in Perspective. The Third Battle of Ypres*, Londres, Leo Cooper, 1997.
193. Lukacs John, *La dernière guerre européenne. Septembre 1939-Décembre 1941*, Paris, Fayard 1977.
194. Mannerheim (maréchal), *Mémoires,* Paris, Plon, 1961.
195. Manstein Erich von (maréchal), *Victoires perdues*, Paris, Plon, 1958.
196. Messenger Charles, *The Blitzkrieg Story*, New York, Scribner, 1976.
197. Miller Edward S., *War Plan Orange. The US Strategy to Defeat Japan, 1897-1945,* Annapolis, Naval Institute Press, 1991.
198. Millett Allan R. et Murray Williamson (eds), *Military Effectiveness*, 3 vols, I. *The First World War*, II. *The Interwar Period*, III. *The Second World War*, Boston, Allen & Unwin, 1988.
199. Weigley Russel F., *Eisenhower's Lieutenants. The Campaign of France and Germany 1944-1945*, Bloomington, Indiana University Press, 1991.
200. Winter Denis, *Haig's Command. A Reassessment*, Londres, Viking, 1991.
201. Copel (général), *Vaincre la guerre*, Paris, Lieu commun, 1984.
202. Debré Michel, "Défense de l'Europe et sécurité en Europe", *Revue de défense nationale*, décembre 1972.
203. Decup Sabine Marie, *France-Angleterre. Les relations militaires de 1945 à 1962*, Paris, ISC-Économica, Hautes Études militaires 10, 1998.
204. Deibel Terry L. et Gaddis John Lewis (eds), *Containment. Concept and Policy*, Washington, National Defense University Press, 1986.
205. Rose François de, *Contre la stratégie des Curiaces*, Paris, Julliard, Commentaire, 1983.
206. Rosecrance Richard (ed.), *The Future of the International Strategic System*, Londres-san Francisco, Chandler, 1972.
207. Stern Ellen P. (ed.), *The Limits of Military Intervention*, Londres, Sage Publications, 1977.
208. Trachtenberg Marc, *History and Strategy*, Princeton, Princeton University Press, Princeton Studies in International History and Politics, 1991.

209. Vaïsse Maurice (dir.), *L'Europe et la crise de Cuba*, Paris, Armand Colin, 1993.
210. Wells Samuel F., "Sounding the Tocsin : NSC 68 and the Soviet Threat", *International Security*, automne 1979.
211. Delpech Thérèse, *La Guerre parfaite*, Paris, Flammarion, 1998.
212. Friedman Norman, *Desert Victory. The War for Kuwait,* Annapolis, Naval Institute Press, 1991.
213. Géré François, *Demain, la guerre. Une visite guidée,* Paris, Calmann-Lévy, 1997.
214. Goldstein Frank L. (ed.), *Psychological Operations. Principles and Case Studies,* Maxwell, Air University Press, 1996.
215. Gray Chris Habler, *Postmodern War. The New Politics of Conflict,* Londres, Routledge, 1997.
216. Hastings Max & Jenkins Simon, *The Battle for the Falklands,* Londres, Michael Joseph, 1983.
217. Khalizad Zalmay et Lesser Ian O. (eds), *Sources of Conflict in the 21st century. regional Futures and U.S. Strategy,* Santa Monica, RAND Corporation, 1998.
218. Langendorf Jean-Jacques, *Le Bouclier et la tempête. Aspects militaires de la guerre du golfe,* Genève, Georg, Stratégie et réalité, 1995.
219. Martre Henri et Chamussy Nicolas, *Technologies et armes futures,* Paris, Cahiers de la Fondation pour les Études de Défense, hors-série 1, 1997.
220. Odom William E. (lieutenant-général), *America's Military Revolution. Strategy and Structure after the Cold War,* Washington, The American University Press, 1993.
221. Poirier Lucien, *La Crise des fondements,* Paris, ISC-Économica, Bibliothèque stratégique, 1994.
222. Rice Edward E., *Wars of the Third Kind. Conflict in Underdeveloped Countries,* Berkeley-Londres, University of California Press, 1988.
223. Ryan Henry et Peatree C. Edward, "Military Theory and Information Warfare", *Parameters,* automne 1998.
224. Thual François, *Les conflits identitaires,* Paris, Ellipses, 1996.
225. Toffler Alvin et Toffler Heidi, *Guerre et contre-guerre : survivre à l'aube du XXIe siècle*, Paris, Fayard, 1994.
226. US Army, *US Army Field Manual 100-5. Fighting Future Wars,* New York, Brassey's, 1994.
227. Connaughton R., *Military Intervention in the 1990s. a New Logic of War,* London, Routeledge, 1992.

228. Pugh Michael (ed.), *Maritime Security and Peacekeeping. A Framework for United Nations Operations*, Manchester-New York, Manchester University Press, 1994.
229. Saint Germain Paul-Ivan de, "Le maintien de la paix : des opérations d'un nouveau type", *Défense nationale,* janvier 1997.
230. Zartman I.W. (ed.), *Elusive Peace. Negotiating an End to Civil Wars*, Washington, Brookings, 1995.
231. Betts Richard K. (ed.), *Cruise Missiles. Technology, Strategy, Politics*, Washington, Brookings, 1981.
232. Betts Richard K., *Nuclear Blackmail and Nuclear Balance,* Washington, Brookings, 1987.
233. Blair Bruce G., *Strategic Command and Control : Redefining the Nuclear Threat,* Washington, Brookings, 1985.
234. Blair Bruce G., *The Logic of Accidental Nuclear War,* Washington, Brookings, 1993.
235. Blair Bruce G., *Global Zero Alert for Nuclear Forces,* Washington, Brookings, 1995.
236. Bracken Paul, *The Command and Control of Nuclear Forces*, New Haven-Londres, Yale University Press, 1983.
237. Garcin Thierry, *L'Avenir de l'arme nucléaire,* Paris-Bruxelles, LGDJ-Bruylant, 1995.
238. Glaser Charles L., *Analyzing Strategic Nuclear Policy,* Princeton, Princeton University Press, 1990.
239. Gray Colin S., "Nuclear Strategy : The Case for a Theory of Victory", *International Security*, 1979, vara.
240. Harknett Richard J., "Information Warfare and Deterrence", *Parameters,* 1996.
241. Heuser Beatrice, NATO, *Britain, France and the FRG : Nuclear Strategies and Forces for Europe 1949-2000*, New York, St Martin's Press, 1997.
242. Posen Barry R., *Inadvertent Escalation*, Ithaca-Londres, Cornell University Press, 1991.
243. Brodie Bernard (dir.), *La Guerre nucléaire. Quatorze essais sur la nouvelle stratégie américaine,* Paris, Stock, 1965.
244. David S. Alberts, John J. Garstka, Frederick P. Stein, *Network Centric Warfare. Developing and Leveraging Information Superiority*, ed. A-II-a, februarie, 2000.
245. Gordon R. Sullivan et James M. Dubik, *Land Warfare in the 21st Century,* Strategic Studies Institute.

246. *The Battlefield of the Future - 21st Century Warfare Issues*, Air University, (http://www.cdsar.af.mil/battle.bftoc.html) Jeffrey McKitrick, James Blackwell, Fred Littlepage, Georges Kraus, Richard Blanchfield et Dale Hill.
247. Committee Reports, *Commission des sciences et des technologies***,** *La revolution dans les affaires militaires*, Rapport Special, M. Lothar Ibrügger (Allemagne), Rapporteur General, *Novembre 1998.*
248. *La Révolution dans les affaires militaires et la "course aux capacités"***,** de Sad'da Bédar, English version : http://www.unog.ch/unidir/e-df1-4.html
249. Revista *Impact strategic*, nr. 4-5, 2002.
250. http://www.usni.org/Proceedings/Articles98/PROcebrowski.htm, *Network-Centric Warfare: Its Origin and Future* By Vice Admiral Arthur K. Cebrowski, U.S. Navy, and John J. Garstka
251. Robert K. Akerman, *Military Crystal Ball Portends Netwoek Centric Supremacy*, revista Signal, 2001.
252. Cap. Ludovic Monnerat „*Testând prima sa divizie digitalizată U.S. Army pune bazele concrete ale luptei moderne".*
253. *** *Istoria militară a poporului român*, 7 vol., Editura Militară, Bucureşti, 1988.
254. *** *Curs de istoria artei militare,* 4 volume, Academia Militară, Bucureşti, 1990.
255. Grupul de lucru pentru revizuirea fundamentală a „Structurii de Forţe 2007", *Metodologie* (ghid orientativ de lucru), Bucureşti, 2003.
256. General de brigadă prof. univ. dr. Constantin Onişor, *Arta strategică a securităţii şi integrării europene*, Editura A -92, 2002.
257. General Vasile Paul, *Războiul secolului al XXI-lea*, Editura Militară, 1998.
258. General de brigadă (r) dr. Gheorghe Văduva, *Strategia acţiunilor rapide*, Editura AISM, Bucureşti, 2003.
259. COSTE, Philippe, „Malouines, les protégés de Maggie", *L'express*, (1er septembre 1989).
DAVID, Catherine. „Londres : l'honneur au bout du monde", *Le Nouvel Observateur*, no 914, (15 mai 1982).
260. PAUCOT, Jean et Dominique David, „Aprčs les Malouines", *Projet*, no 169, (novembre 1982).
261. ARSENIE, V., Cornăţeanu M., *Desfăşurarea strategică*, Editura Militară, Bucureşti, 1990.
262. ARSENIE V, *Doctrina strategică militară actuală*, G.M.R. nr. 4/1995.

263. ARSENIE, V., Cornăţeanu M., Desfăşurarea strategică,Editura Militară, Bucureşti 1990.
264. SICHITIU I, *Elemente de strategie*, Editura Cartea Românească, 1936.
265. TOMESCU, M., *Ştiinţa militară şi doctrina militară*, 1937.
266. GROZEA Tr., *Tendinţe, orientări, controverse în strategiile militare contemporane*, Editura Militară, Bucureşti, 1991.
267. FRUNZETI, T., Tipuri de războaie în epoca contemporană, Editura A.I.S.M., Bucureşti, 1996
268. GEANTĂ I., *Apărarea totală – concept doctrinar al Elveţiei*, Editura A.I.S.M., Bucureşti 1995.
269. CHIRIŢESCU, C. *Istoria războiului pentru întregirea României*, Editura Militară, Bucureşti, 1988.
270. 170 MARIN, Gh., *Manevra strategică*, Editura Militară, Bucureşti, 1982.
271. OLTEANU C., *Coaliţii politico-militare. Privire istorică*, Editura Fundaţiei „România de mâine", Bucureşti, 1996.
272. *** *Concepte ale strategiilor militare contemporane*, Editura Militară, Bucureşti, 1988.
273. *** *Actualitatea strategiei*, Editura Sitech, Craiova, 1998.
274. *** *Războiul spaţial,* Editura O:I:D:, Bucureşti, 1986.
275. LAUNAY, J., Mari decizii ale celui de al doilea război mondial, vol. 1-2, Editura Ştiinţifică şiEnciclipedică, Bucureşti, 1988
276. Centrul de Studii Strategice de Securitate, *Strategia integrală*, Bucureşti, 2003.
277. ŞUŢA, I., *Coducerea trupelor în războiul de apărare*, Editura Militară, Bucureşti, 1978.
278. SCIPOR, I., *Războiul din Golf*, Editura A.I.S.M., Bucureşti, 1991.
279. ŢEPELEA, I., *1919. O campanie pentru liniştirea Europei*, Cluj, 1995.
280. CIOBANU, N., ZODIAN, V. … *Enciclopedia primului război mondial*, Editura Teora, Bucureşti, 2000.

ANEXE

Anexa nr. 1 – ARTA RĂZBOIULUI[195]

Articolul I: Fundamentele artei militare

Sun Tzî spune: Arta războiului şi organizarea trupelor sunt de o importanţă vitală pentru stat. Viaţa şi moartea subiecţilor depinde de aceasta, ca şi conservarea, creşterea sau decăderea Imperiului; a nu reflecta la acest lucru în mod profund, a nu lucra în mod conştient pentru aceasta înseamnă a face dovada unei condamnabile indiferenţe faţă de posesia sau pierderea a ceea ai mai scump, iar aşa ceva este inadmisibil.

Pentru ofiţeri şi pentru toate preocupările lor, cinci categorii principale trebuie să facă obiectul unor meditaţii continui, aşa cum se petrec lucrurile şi cu marii artişti care, atunci când concept o operă, au totdeauna în spirit scopul pe care şi-l propun, profită de tot ceea ce văd, de tot ceea ce aud, nu pierd nici un prilej pentru a asimila cunoştinţe noi şi orice alt lucru ce îi poate ajuta să ducă opera la bun sfârşit. Dacă dorim ca gloria şi succesul să însoţească armatele noastre, trebuie să nu pierdem niciodată din vedere: *Doctrina, Cerul, Pământul, Generalul* şi *Disciplina*.

Doctrina determină unitatea de gândire; ea ne inspiră aceeaşi manieră de a trăi şi a muri şi ne face să fim curajoşi şi imperturbabili în faţa nenorocirilor şi a morţii.

Dacă cunoaştem bine *Cerul*, nu ignorăm ceea ce semnifică cele două mari principii *Ing* şi *Iang* şi vom şti care-i momentul în care ele se unesc sau se opun pentru a produce frig, căldură, senin sau perturbaţii atmosferice.

Terenul este la fel de important ca şi *Cerul*. Să-l studiem bine pentru a-i cunoaşte particularităţile, înaltul şi adâncul, ceea ce înseamnă aproape şi departe, vast şi strâmt, permanent şi temporar.

Doctrina, echitatea, dragostea pentru toţi cei care ne sunt subordonaţi şi pentru toţi oamenii în general, ştiinţa resurselor, curajul şi valoarea sunt calităţi care trebuie să-l caracterizeze pe cel căruia i se încredinţează demni-

---

[195] Gérard Chaliand, ANTHOLOGIE MONDIALE DE LA STRATEGIE, des oORIGINES au nucleaire, Robert Laffont, 1990, pp.281-309. Textul prezentat în această lucrare este tradus din acest volum care, la rândul său, foloseşte versiunea franceză: Sun Tze, *L'art de la guerre*, traduction de P.Amyot, Paris, 1772; mai există o traducere efectuată de Valerie Niquet-Cabestan şi publicată în Ed. Economica, Paris, 1968.
A se vedea şi Sun Tzî, ARTA RĂZBOIULUI, studiu introductiv şi îngrijirea ediţiei de general-maior Constantin Antip, Editura Militară – Bucureşti, 1976.

tatea de *General*, virtuţi pentru însuşirea cărora nu avem voie să neglijăm nimic, singurele care pot să justifice prezenţa noastră în fruntea celorlalţi.

Acestor cunoştinţe trebuie să li se adauge *Disciplina*. A şti să aranjezi trupele, fără să ignori nici una dintre regulile subordonării, a urmări aplicarea lor riguroasă, a cunoaşte atribuţiile fiecărui subordonat, a stăpâni toate mijloacele care duc la obţinerea unui rezultat, a nu pregeta, la nevoie, să intri în toate detaliile a ceea ce trebuie precizat şi a avea noţiunea valorii reale a fiecăruia dintre aceste detalii, toate acestea formează ansamblul unui corp de disciplină a cărui cunoaştere nu trebuie să scape nici perspicacităţii şi nici atenţiei generalului.

Deci tu, pe care voinţa prinţului te-a plasat în capul armatei, ancorează-ţi fundamentele ştiinţei tale militare pe cele cinci principii care tocmai au fost expuse; victoria va însoţi pretutindeni paşii tăi, în timp ce, dacă prin ignoranţă sau prin înfumurare, le vei omite sau respinge, nu vei avea decât cele mai ruşinoase înfrângeri.

Cunoştinţele pe care tocmai le-am indicat îţi vor permite să discerni, printre principii care guvernează statele, pe acela care are cea mai bună doctrină şi cele mai multe virtuţi; vei cunoaşte mari generali care pot să se găsească în diferite ţări, astfel încât, în timp de război, poţi să apreciezi destul de sigur care este, dintre doi antagonişti, cel ce trebuie adus şi, dacă vei fi nevoit să intri tu însuţi în arenă, vei putea să te feliciţi în mod raţional de a deveni victorios.

Aceste cunoştinţe te vor ajuta să prevezi care sunt momentele cele mai favorabile, *Cerul* şi *Pământul* fiind de acord, pentru a ordona mişcarea trupelor, itinerarele de deplasare şi lungimea etapelor; nu vei începe şi nu vei încheia niciodată o campanie în deplasare; vei aprecia pe cel tare şi pe cel slab, atât dintre cei care ţi s-au încredinţat, cât şi dintre inamicii cu care va trebui să lupţi; vei afla în ce cantitate şi în ce stare se află aprovizionarea celor două armate; recompensele vor trebui acordate în mod liber, dar totdeauna diferenţiat, şi nu vei da pedepse decât la nevoie.

Admirând virtuţile şi capacităţile tale, generalii plasaţi sub autoritatea ta vor sluji atât din plăcere, cât şi din datorie; exemplul lor va antrena subalternii şi trupa însăşi va acţiona cu un plus de dăruire pentru a-ţi asigura succesul. Stimat, respectat şi iubit de ai tăi, vei vedea că popoarele vecine caută protecţia prinţului pe care-l serveşti, fie pentru a-l sluji, fie pentru a-i fi aliaţi.

Pentru că vei şti să distingi ceea ce este posibil de ceea ce nu este, nu vei întreprinde nimic care să nu poată fi dus la bun sfârşit. Cu aceeaşi penetraţie, ceea ce este departe va fi văzut ca fiind sub ochii tăi şi invers. Vei profita de disensiunile care apar la inamic pentru a-i atrage pe cei neîncreză-

tori de partea ta, fără se menajezi nici promisiunile, nici darurile, nici recompensele. Nu ataca un inamic mai puternic şi mai tare ca tine şi evită ceea ce ar putea conduce la o angajare generală. Ascunde totdeauna adversarilor starea în care se află trupele tale: câteodată vei face în aşa fel încât să se ducă zvonul despre slăbiciunea ta, sau vei simula teama, pentru ca inamicul, cedând aroganţei şi orgoliului, fie să te atace imprudent, fie să-şi slăbească sistemul de supraveghere, lăsându-se astfel el însuşi surprins. Trupele trebuie să fie ţinute mereu în alertă, ocupate continuu, pentru a nu se moleşi. Nici o disensiune nu trebuie tolerată în trupele tale. Ele formează o singură familie în care nimic nu trebuie să fie neglijat pentru a domni pace, concordia şi unitatea. După ce vei fi evaluat consumul de produse şi de tot ce intră în uzajul zilnic, vei avea grijă ca aprovizionarea să fie făcută corect şi, la finele unei campanii glorioase, te vei întoarce acasă pentru a te bucura aici în linişte de fructele victoriei, printre aclamaţiile concetăţenilor, care îţi vor fi recunoscători de pacea adusă. Acestea sunt, în general, reflecţiile pe care propria mea experienţă mi le-a dictat şi pe care îmi fac o datorie să ţi le comunic.

Articolul II: Debutul campaniei

Sun Tzî spune: Presupun că începi campania cu o armată de o sută de mii de oameni, că ai muniţii suficiente, o mie de care de luptă şi mii de coviltire de piele pentru transporturi, că alimentele sunt asigurate pe traseul de o mie de li (350 – 450 km), că nimic nu lipseşte din ceea ce este necesar pentru repararea armamentului şi căruţelor, că muncitorii şi toţi cei care nu aparţin personalului trupei te-au precedat sau mărşăluiesc separat de suita ta şi că au fost luate toate măsurile pentru prevenirea accidentelor sau intemperiilor ca şi a altor lucruri care sunt străine războiului sau care sunt indispensabile armatelor. Presupun, de asemenea, că ai o sumă de o mie de uncii care va fi distribuită trupelor în fiecare zi şi că această plată va fi achitată la timp, în cea mai riguroasă exactitudine; în acest caz poţi merge direct spre inamic; atacul şi învingerea lui vor fi, pentru tine, acelaşi lucru. Eu zic mai mult: nu amâna ducerea luptei, nu aştepta ca armatele tale să se deterioreze şi tăişurile săbiilor să se tocească. Dacă este vorba de luat un oraş, grăbeşte-te să-l asediezi. Nu te gândi decât la asta, dirijează-ţi toate forţele într-acolo; grăbeşte-te, căci, dacă tu lipseşti de aici, trupele îşi vor asuma riscul de a prelungi campania timp îndelungat, ceea ce va constitui o sursă de nenorociri: banul se va termina, armele se vor deteriora, ardoarea soldaţilor se va stinge, curajul şi forţele lor se vor volatiliza, proviziile se vor consuma şi te vei trezi redus la cele mai neplăcute extremităţi. Informat asupra situaţiei

tale vrednice de milă, inamicii vor ieşi proaspeţi, se vor năpusti asupra ta şi te vor tăia în bucăţi. Acea oarecare reputaţie pe care o aveai până în acel moment va fi pierdută. Astfel, a ţine trupele mult timp în campanii înseamnă a produce statului un mare prejudiciu şi a risca să i se aducă o atingere mortală reputaţiei sale.

Cei care posedă adevăratele principii ale artei militare nu se lasă luaţi a doua oară. Din prima campanie, totul este sfârşit. Ei nu-şi consumă în mod inutil mijloacele de subzistenţă timp de trei ani, ci trec subzistenţa armatelor pe seama inamicului, scutind astfel statul de cheltuielile imense pe care le presupun transporturile de aprovizionare la mari distanţe. Ei nu ignoră – şi tu, de asemenea, trebuie s-o ştii – adevărul că nimic nu epuizează un stat mai mult decât aceste tipuri de cheltuieli, întrucât, fie că armata se găseşte în defensivă, la frontiere, fie că atacă ţări îndepărtate, poporul este cel care suferă totdeauna; articolele indispensabile vieţii se împuţinează şi cresc preţurile, iar oamenii nu şi le mai pot procura.

Prinţul percepe în grabă tributul în produse indispensabile vieţii pe care fiecare familie trebuie să i-l dea şi mizeria se întinde peste oraşe şi sate; din zece părţi din necesar, trebuie retranşate şapte. Nenorocirile se vor resimţi până la suveran. Coifurile sale, armurile, scuturile, arcurile, săgeţile, suliţele, carele, toate se vor distruge. Caii, boii, chiar şi cei care ară pământurile imperiale şi, astfel, prinţul va fi nevoit ca, din zece părţi din cheltuielile sale ordinare, să-şi retranşeze şase. Tocmai pentru a preveni toate aceste dezastre, un general abil nu trebuie să uite nimic în ceea ce priveşte reducerea campaniilor, asigurarea condiţiilor de trai pe spezele inamicului sau, mai mult sau mai puţin, pentru a-şi procura chiar şi cu bani, produse străine de strictă necesitate.

Dacă inamicul are o baniţă de grăunţe în tabăra sa, tu să ai 20 în tabăra ta; dacă inamicul are paie, ierburi şi grăunţe pentru caii săi, în valoare de un chintal, tu să ai 20 în tabăra ta. Nu lăsa să-ţi scape nici o ocazie pentru a-l incomoda; fă-l să se piardă în detalii, găseşte mijlocul de a-l irita, pentru a-l face să cadă în capcană, provoacă diversiuni, pentru a-l face să-şi diminueze forţele, dispersându-le, masacrează-i câteva părţi, din timp în timp, deturnându-i convoaiele, echipajele şi tot ceea ce ar putea să-ţi fie util.

Când vor fi luate mai mult de zece care inamice, vei începe prin a-i recompensa deopotrivă pe cei care au condus operaţiunea şi pe cei care au efectuat-o. Aceste care să fie întrebuinţate ca şi cum ar fi ale tale, dar, mai întâi, smulge-le semnele distinctive. Tratează bine prizonierii, hrăneşte-i ca pe proprii tăi soldaţi, pentru a-i face să se simtă mai bine decât în propria lor tabără. Nu-i lăsa niciodată să lenevească, trage toate avantajele de pe urma lor şi comportă-te ca şi cum ei s-ar fi înrolat de bună voie sub drapelul tău.

Dacă vei face întocmai ce ţi-am indicat, succesele te vor însoţi, totdeauna vei fi învingător, vei menaja viaţa soldaţilor tăi, vei menţine ţara în vechile ei posesiuni, procurându-i altele noi, vei spori splendoarea şi gloria statului, iar domnul şi slujbaşii săi îţi vor fi îndatoraţi cu liniştea în care vor decurge de-acum înainte zilele lor. Există ceva care să fie mai demn de atenţia şi de eforturile tale?

Articolul III: Despre ceea ce trebuie prevăzut înaintea luptei

Sun Tzî spune: Iată câteva maxime de care va trebui să fii pătruns înainte de a voi să forţezi oraşele sau să câştigi bătăliile.

Mai întâi, păstrează-ţi ţara şi drepturile care decurg de aici şi numai după aceea cucereşte ţara inamică; asigură liniştea oraşelor naţiunii tale; tulburarea liniştii oraşelor inamice este o soluţie de ultimă instanţă – iată esenţialul; a proteja contra oricărei insulte satele prietene este prima ta datorie; invadarea satelor inamice nu se justifică decât în caz de necesitate; casele şi cătunele ţăranilor tăi să nu fie supuse nici celei mai mici primejdii, iată ce merită atenţia ta; devastarea instalaţiilor agricole ale inamicului este o acţiune pe care numai tu poţi s-o ai în vedere.

Când vei fi pe deplin pătruns de aceste principii, vei putea să ataci oraşele sau să angajezi bătăliile. Îţi garantez succesul. Totodată, a duce o sută de lupte şi a repurta o sută de victorii este bine, dar nu cel mai bine. A imobiliza armata inamicului fără luptă, iată ceea ce este excelent. Acţionând astfel, conduita generalului nu va fi diferită de cea a celor mai virtuoase personalităţi; ea se va racorda cu *Cerul* şi cu *Pământul* ale căror acţiuni tind mai degrabă spre producerea şi conservarea lucrurilor decât spre distrugerea lor. Niciodată *Cerul* nu va aproba efuziunea sângelui uman: el este cel care dă viaţă oamenilor; el singur are dreptul de a o curma.

Astfel, încearcă să fii victorios, fără să dai bătălii. Va fi prilejul unde, cu cât te vei ridica deasupra binelui, cu atât te vei apropia de excelent. Marii generali ajung aici evitând toate şiretlicurile inamicului, destrămându-i proiectele, semănând discordie printre partizanii săi, ţinându-l tot timpul cu răsuflarea oprită, privându-l de ajutoarele pe care ar putea să le primească din afară, tăindu-i orice posibilitate de a întreprinde ceva care să fie în avantajul lui.

Dacă eşti constrâns să asediezi un loc şi să-l reduci, amplasează-ţi carele, scutierii şi maşinile de război în aşa fel încât să nu-ţi lipsească nimic când va trebui să treci la asalt. Dacă, în mai puţin de trei luni, locul nu a fost adus în situaţia de a capitula, există greşeli pe care le-ai comis. Va trebui să le găseşti şi să le corectezi. Redublează-ţi eforturile, în timpul asaltului, imi-

tă vigilenţa, activitatea, ardoarea şi încăpăţânarea furnicilor. Presupun că, de acum înainte, vei asigura construirea de retranşamente, vei fi ridicat turnuri care să permită dominarea inamicului şi că te vei fi gândit la tot ceea ce ar putea să survină în mod neplăcut. Dar dacă, în pofida acestor precauţii, vei pierde o treime dintre soldaţi fără să fii victorios, să nu ai nici o îndoială că ai atacat prost.

Un general abil nu se găseşte niciodată redus la asemenea extremităţi. Fără să dea bătălii, el ştie să-l supună pe inamic; fără să verse o picătură de sânge, fără să scoată sabia, el face să cadă oraşele; fără să treacă frontiera, el cucereşte ţinuturi străine şi, în minimum de timp, în fruntea trupelor sale, el procură prinţului său gloria nemuritoare, asigură fericirea compatrioţilor săi şi face ca universul lui să se bucure de linişte şi de pace.

Te poţi găsi, în raport cu inamicul, într-o infinitate de situaţii care nu pot fi nici prevăzute, nici enunţate. Experienţa este aceea care-ţi va sugera ce ai de făcut în fiecare caz în parte; eu mă limitez în a-ţi da câteva sfaturi generale:

Dacă eşti de zece ori mai puternic decât inamicul, încercuieşte-l, fără a-i lăsa nici cea mai mică ieşire.

Dacă eşti de cinci ori mai puternic ca el, atacă-l din patru părţi deodată.

Dacă eşti de două ori mai puternic, împarte-ţi armata în aşa fel încât cu una dintre părţi să-l imobilizezi, iar cu cealaltă să-l ataci.

Dacă eşti la egalitate cu inamicul, angajează lupta, hazardul va hotărî, dar dacă eşti mai puţin puternic ca inamicul, păzeşte-te, evită să comiţi cea mai mică greşeală. Străduieşte-te să te protejezi, evită lupta atâta timp cât este posibil. Prudenţa şi fermitatea unei forţe mici pot să ducă la istovirea şi dominarea unei armate chiar numeroase.

Cel care este în fruntea armatei se poate considera ca sprijin al statului. Şi este cu adevărat. Dacă el are astfel de calităţi, statul va fi în securitate; dacă nu le are, statul va suferi infailibil şi chiar poate fi expus la pieire. Există un singur mod, pentru un general, de a-şi servi statul; există însă mai multe pentru a-i aduce un mare prejudiciu. Pentru a reuşi, bravura şi prudenţa trebuie să însoţească totdeauna eforturile şi o conduită abilă, dar o singură greşeală poate compromite totul. La câte greşeli nu este el expus?

Dacă trezeşte trupele pentru a începe marşul, când ele trebuie să se odihnească, dacă le pune în mişcare când ele trebuie să staţioneze, dacă nu cunoaşte exact locurile unde trebuie să le conducă, dacă nu le postează corect, le oboseşte în mod inutil, le deplasează fără să fie necesar, dacă ignoră nevoile fiecăruia dintre cei care compun armata sa, dacă fiecare nu este la locul său potrivit aptitudinilor sale pentru a scoate de la fiecare ce e mai bun, dacă nu cunoaşte părţile bune şi părţile slabe ale fiecăruia şi gradul lor

de fidelitate, dacă nu menţine disciplina în toată rigoarea sa, dacă nu ştie să comande, dacă este nehotărât şi ezită când trebuie să ia rapid o decizie, dacă nu ştie să recompenseze, dacă tolerează ca ofiţerii să maltrateze soldaţii şi nu previne disensiunile care pot să apară printre şefi, un general care comite astfel de greşeli secătuieşte statul de oameni şi de resurse, dezonorează patria sa şi devine el însuşi victimă ruşinoasă a incapacităţii sale.

Pentru a învinge un inamic, un general trebuie să ţină seama de următoarele cinci lucruri principale:

1. Să ştie dacă poate să lupte şi când să înceteze;
2. Să ştie dacă trebuie să angajeze puţin sau mult;
3. Să cunoască voinţa simplilor soldaţi ca şi pe cea a ofiţerilor;
4. Să ştie să folosească toate circumstanţele;
5. Să ştie că suveranul aprobă tot ce se face în serviciul său şi pentru gloria sa.

Şi, în afară de aceasta, dacă vei şti ce poţi şi ce nu poţi şi de ce sunt capabili sau nu subordonaţii tăi, de vei duce o sută de războaie, de o sută de ori vei fi victorios. Dacă nu şti ce poţi tu însuţi şi ignori ceea ce pot subordonaţii tăi, vei fi o dată învingător şi o dată învins. Dar dacă nu te cunoşti nici pe tine însuţi, nici subordonaţii, câte lupte vei duce, atâtea înfrângeri vei avea.

Articolul IV: Despre dispunerea trupelor

Sun Tzî spune: Odinioară, cei care aveau experienţa luptelor nu se angajau niciodată într-un război pe care ei nu-l prefigurau că-l pot încheia cu onoare. Înainte de a acţiona, se asigurau de succes. Dacă circumstanţele nu li se păreau propice, aşteptau timpuri mai favorabile. Aveau ca principii că ei nu pot fi învinşi decât prin propria lor greşeală, şi nu erau victorioşi decât prin greşeala inamicului.

Să ştii de ce trebuie să te temi şi în ce trebuie să speri, să înaintezi sau să te retragi, urmând starea trupelor tale sau pe cea a trupelor inamicului, să mergi la luptă când eşti cel mai puternic şi să ataci primul sau, dacă eşti în inferioritate, să treci în defensivă – iată ceea ce fac generalii experimentaţi.

Arta de a practica, la momentul potrivit, defensiva nu o ceda celei ofensive. Cei care vor să reuşească în prima (arta defensivă N.N.) trebuie să se cufunde până în al nouălea pământ. Cei care vor să exceleze în cea de a doua (arta ofensivă N.N.) trebuie să se ridice până la al nouălea cer. În cele două cazuri, trebuie să te gândeşti să păstrezi ce ai. A-i egala pe cei care au comandat în mod onorabil este un lucru bun. A voi să fii deasupra nivelului *bun*, dorind să-i depăşeşti prin exces de rafinament nu este un lucru bun.

Mai mult, a triumfa prin mijlocirea luptelor a fost privit ca un lucru bun, dar eu spun: ceea ce este deasupra binelui este adesea mai rău decât rău.

Animalele nu au nevoie câtuşi de puţin de o forţă excepţională pentru a aduna, la sfârşitul toamnei, haina lor de iarnă; nu este nevoie de o acuitate vizuală deosebită pentru a descoperi stelele; nu este nevoie de o ureche foarte fină pentru a auzi tunetul. Toate acestea sunt simple şi naturale. Şefii abili nu găsesc mai multe dificultăţi războiului, căci ei au prevăzut totul, ei au prevăzut toate eventualităţile; ei cunosc ce e bun şi ce e rău în ceea ce priveşte situaţia lor şi a celei a inamicului, ştiu ce pot şi până unde pot să meargă. Victoria este o consecinţă naturală a ştiinţei şi conduitei lor.

Aşa erau strămoşii noştri: nimic nu le era mai uşor decât să învingă. De aceea, se simţeau indignaţi de titluri de viteji, de eroi, de invincibili, întrucât ei atribuiau succesele lor grijii deosebite pe care o aveau de a preveni cea mai mică greşeală.

Înainte de a trece la luptă, ei ţineau să slăbească încrederea inamicului umilindu-l, jignindu-l, supunându-i forţele unor încercări dure. Invers, trupele lor erau în siguranţă în tabere bine stabilite, la adăpost de orice surpriză şi în locuri inabordabile. Binele este că trupele cer lupta şi nu victoria, căci ele, care vor să se bată, ştiu că sunt antrenate şi călite; lenea şi trufia sunt cele care cer victoria şi aduc, de fapt, înfrângerea. În acest fel, ei erau asiguraţi de triumf sau de dezastru, înainte de a face un pas pentru a se convinge de unul sau de altul.

Cei care sunt în fruntea armatelor nu trebuie să uite nimic din ceea ce le asigură posibilitatea de a fi demni de funcţia pe care o îndeplinesc. Ei se gândesc la măsuri de evaluare a dimensiunilor şi cantităţilor; ei cunosc regulile de calcul, efectele balanţei. Victoria nu este decât rodul unui calcul exact: reflectează la aceasta şi vei şti tot ce trebuie pentru a nu fi niciodată învins.

Să cunoşti bunul pe care-l produce pământul şi să profiţi de resursele sale; să cunoşti drumurile şi s-o iei pe cel bun; să ştii să împarţi exact, prin calcul, pentru a da fiecăruia alimente şi muniţie, nici prea puţin, nici în exces. Balanţa te va învăţa să faci dreptate, să împarţi, după faptă, recompense şi pedepse. În fine, aminteşte-ţi victoriile care au fost repurtate, circumstanţele luptei, şi vei cunoaşte astfel ce s-a consumat, avantajele şi prejudiciile aduse chiar învingătorilor.

Un *Y* depăşeşte un *Tchou*. Pe platoul balanţei, *Y*-ul aduce *Tchou*-ul. Fii pentru inamicul tău ce este *Y* pentru *Tchou*. După un prim succes, nu te culca pe lauri şi nu lăsa trupele să se odihnească pentru asta. Năpusteşte-te asupra inamicului cu forţa torentului care se precipită de la înălţimea de o mie de *jini*. Nu-i lăsa nici un răgaz şi nu te gândi că să culegi fructele victoriei

decât atunci când înfrângerea sa totală îţi va permite să o faci în linişte şi pe îndelete.

Articolul V: Despre abilitatea comandamentului trupelor

Sun Tzî spune: Reţine numele tuturor ofiţerilor tăi, înscrie-le într-un repertoriu special cu specificaţia capacităţilor şi aptitudinilor personale, cu scopul ca fiecare să fie folosit după calităţile sale. Fiecare să fie convins că este folosit prin tine şi că tu, înainte de toate, ai grijă să-l aperi împotriva oricărui pericol. Trupele care se lansează împotriva inamicului trebuie să fie ca pietrele care se aruncă asupra ouălor. Între inamic şi tine trebuie să fie o relaţie ca de la cel slab la cel puternic, ca de la vid la solid. Atacă deschis, dar fii învingător în secret. În aceasta constă abilitatea şi perfecţiunea comandamentului trupelor. Zi plină şi tenebre, aparenţă şi secret – iată întreaga artă. Aşa cum cu cinci tonuri ale muzicii, cu cinci culori şi cu cele cinci gusturi, putem, prin combinaţie, să obţinem efecte infinite, posesia principiilor îi dă generalului, în orice situaţie, toate soluţiile convenabile.

În materie de artă militară şi de conducere a trupelor, nu vor fi luate în considerare decât aceste două elemente: ceea ce trebuie făcut în secret şi ceea ce trebuie executat în mod deschis; în practică acestea se prezintă însă ca un lanţ neîntrerupt de operaţiuni, ca o roată care nu are extremităţi. Fiecare operaţiune militară are părţi care se cer desfăşurate la lumina zilei şi părţi care reclamă secretul nopţii. Nu pot fi determinate dinainte; singure circumstanţele permit discernerea lor. Pentru a restrânge albia unui torent, trebuie să dispunem de enorme cartiere de roci; pentru a prinde o mică pasăre, cel mai fin fir este mai mult decât suficient. Şi totuşi, torentul ajunge să rupă digurile sale, cu forţa de a se destrăma, mica pasăre rupe ochiurile firului. De asemenea, oricât de bune, oricât de înţelepte ar fi măsurile pe care le-ai luat, nu înceta de a le supraveghea, de a veghea şi a gândi la toate şi nu abandona niciodată trupele unei orgolioase securităţi.

Posedă veritabila artă de a comanda trupele doar aceia care au ştiut şi care ştiu să restituie puterea lor formidabilă, care au dobândit o autoritate nelimitată, pe care nici un eveniment nu-i poate doborî, care nu fac nimic cu precipitare, care-şi păstrează, în momentele de surpriză, acelaşi sânge rece ca şi cum ar fi vorba de acţiuni meditate, în cazuri prevăzute cu mult timp înainte, şi pentru care promptitudinea în decizie nu este decât rodul unei reflecţii prealabile căreia i se alătură o lungă experienţă.

Forţa acestei categorii de şefi este comparabilă cu cea a unor arcuri puternice care nu pot fi întinse decât cu ajutorul unui mecanism. Autoritatea lor are puterea săgeţilor lansate de aceste arcuri: este irezistibilă şi răstoarnă

tot. Asemenea sferei ale cărei puncte de pe suprafaţă sunt asemănătoare, ei sunt puternici peste tot şi peste tot oferă aceeaşi rezistenţă. În cursul unei lupte şi într-o dezordine aparentă, ei ţin o ordine imperturbabilă; din slăbiciune ei fac să ţâşnească forţa, din poltronerie şi laşitate, ei fac să iasă curajul şi vitejia. Dar a face dezordinea să servească ordinea nu este posibil decât pentru acela care a reflectat asupra evenimentelor care pot să survină; capacitatea de a naşte forţa din slăbiciune nu aparţine decât acelora care deţin o absolută stăpânire de sine şi o autoritate de necontestat. A şti să scoţi curaj şi vitejie din poltronerie şi laşitate, înseamnă a fi tu însuţi erou, înseamnă să fii mai mult decât un erou, să fii mai presus de vitejie.

Oricât de mare şi prodigios ar părea, eu cer totuşi câteva lucruri în plus celor care comandă trupele: a comanda este arta de a face forţele inamicului să se mişte după dorinţa ta. Cei care posedă această artă admirabilă dispun de atitudinea trupelor lor şi de armata pe care o comandă. Inamicul vine spre ei când ei doresc şi le face oferte; ei îi dau inamicului şi acesta acceptă; ei îi cedează inamicului şi el vine să ia. Pregătiţi pentru orice, ei profită de toate circumstanţele, totdeauna neîncrezători, ei ordonă să fie supravegheaţi subordonaţii pe care îi folosesc şi, neîncrezându-se nici în ei înşişi, nu neglijează nici un mijloc care ar putea să le fie util. Ei privesc oamenii cu care trebuie să lupte ca pe nişte pietre sau ca pe nişte piese de lemn care trebuie să coboare o pantă. Pietrele şi lemnul sunt inerte prin natura lor; ele nu ies din starea de repaus decât prin impulsul pe care-l primesc. Dar, în mişcare, dacă sunt cubice, ele se opresc repede, dacă sunt rotunde, ele se rostogolesc până ce întâlnesc o rezistenţă de netrecut.

Fă în aşa fel ca inamicul să fie în mâinile tale o piatră rotundă pe care o rostogoliţi de la înălţimea de o mie de *jini*. Prin aceasta, ţi se va recunoaşte autoritatea şi puterea, şi eşti demn de postul pe care îl ocupi.

Articolul VI: Despre plin şi despre gol

Sun Tzî spune: Este esenţial ca, înaintea luptei, să fie stabilit punctul de adunare a trupelor. Pentru a nu fi devansat în acest sens de inamic, trebuie să acţionezi cu promptitudine şi să te instalezi înainte ca el să fi aflat de marşul tău spre acest loc. A fi primul la locul respectiv înseamnă a căuta acest lucru.

Generalul nu trebuie să se raporteze decât la el însuşi pentru a face o alegere atât de importantă. În afara acestei priorităţi, un şef abil trebuie să obţină şi mai mult prin alegerea făcută: să fie stăpânul campamentului şi al tuturor mişcărilor care derivă de aici. El nu aşteaptă ca inamicul să-l cheme. El cel care îl face pe inamic să vină şi, dacă a reuşit să-l incite să vină în

mod voluntar acolo unde doreşte el să fie, nu întârzia să-i aplanezi toate dificultăţile şi să-i înlături toate obstacolele pe care le-ar putea întâlni, pentru ca el să nu renunţe la acest plan. Îţi vei uşura astfel munca şi , pentru străduinţele tale, vei obţine şi ceva în plus. Marea ştiinţă este să-l faci pe inamic să vrea să facă ceea ce tu vrei să facă şi să-i furnizezi, fără ca el să-şi dea seama, toate mijloacele pentru a te secunda.

Dispunând astfel de punctul tău de adunare şi de cel al inamicului, aşteaptă cu răbdare ca adversarul să schiţeze primele sale mişcări; dar, aşteptând, străduieşte-te să-l înfometezi în mijlocul abundenţei, să-l bulversezi în timpul odihnei şi să-i produci mii de nelinişti chiar în timpul când el se consideră a fi în deplină securitate. Dar, dacă inamicul nu răspunde aşteptării tale, dacă el rămâne inert şi nu pare dispus să părăsească zona sa de adunare, ieşi tu însuţi dintr-a ta. Prin mişcarea ta, provoac-o pe a lui, determină-l să se care poţi profita.

Dacă este vorba să te păzeşti, păzeşte-te cu putere, fii vigilent. Dacă trebuie să pleci, pleacă cu promptitudine, dar în siguranţă, pe drumuri secrete. Inamicul nu trebuie să bănuiască unde te duci. Ieşi pe neaşteptate pe unde el nu se aşteaptă şi cazi asupra lui când el se gândeşte cel mai puţin.

Când, prin marşuri şi contramarşuri, vei fi parcurs spaţiul de o mie de li fără să fi trecut prin cea mai mică primejdie, fără măcar să te fi oprit, vei putea concluziona: ori inamicul ignoră planurile tale, ori îi e frică de tine, ori nu ştie să-şi păstreze poziţiile care au valoare pentru el. Să nu cazi într-o astfel de greşeală.

Marea artă a unui general este să-l facă pe inamic să ignore locul unde se va da lupta şi să-i disimuleze poziţiile pe care le pregăteşte. Dacă reuşeşte să ascundă cele mai mici mişcări ale sale, el nu este numai un general abil; el este un om extraordinar, un adevărat miracol, pentru că, fără să fie văzut, el vede, ascultă fără să fie ascultat, acţionează fără zgomot şi dispune de inamic după cum îi convine.

Pe de altă parte, dacă armata inamicului este desfăşurată şi tu nu vezi în rândurile ei nici discontinuitate, nu încerca să străpungi frontul advers. Dacă, părăsind tabăra sau retrăgându-se, inamicul operează în grabă şi mărşăluieşte în ordine, nu încerca să îl urmăreşti; sau, dacă îl vei urmări, aceasta să nu o faci nici prea departe, nici într-un ţinut necunoscut. Când ai intenţia să angajezi bătălia, dacă inamicul rămâne în liniile sale, nu trece la atac, mai ales dacă el este bine fortificat, protejat de şanţuri largi sau de pereţi înalţi. Atunci când nu estimezi oportună lupta şi vrei s-o eviţi, rămâi în liniile tale, ia măsuri pentru oprirea atacului şi pregăteşte-te pentru a efectua contraatacuri utile. Lasă-l pe inamic să se obosească, aşteaptă ca el să fie în dezordine sau în insecuritate: atunci poţi să contraataci obţinând avantajul.

Veghează ca niciodată să nu-ţi separi corpurile armatei tale. Întotdeauna ele trebuie să fie în măsură să se ajute reciproc. Din contră, prin diversiune, determină-l pe inamic să-şi separe elementele sale. Dacă el se împarte în zece corpuri, fiecare dintre acestea să fie atacat de armata ta reunită. Astfel vei obţine totdeauna avantajul. Superioritatea numerică va fi totdeauna de partea ta, indiferent cât de slabă ţi-ar fi armata. Or, dacă toate lucrurile sunt egale, victoria este obţinută de cel care are superioritatea numerică.

Inamicul să nu ştie niciodată ce intenţie ai privind lupta, nici maniera în care vei ataca sau în care te vei apăra. În ignoranţa sa, el va multiplica pregătirile, va încerca să fie puternic peste tot, îşi va diviza forţele, ceea ce îl va duce la pieire.

Nu îl imita. Alege un sector în care îl vei ataca şi concentrează aici cea mai mare parte a forţelor tale. Pentru a ataca frontal, pune în primele rânduri trupele de elită, căci rareori se rezistă la primul efort, în timp ce se repară foarte greu un eşec la începutul luptei. Exemplul celor bravi îi antrenează pe cei timoraţi. Aceştia urmează cu uşurinţă drumul deschis, când ei sunt incapabili de a-l elibera. Dacă vrei să faci efortul la una din aripi, pune aici cele mai bune trupe ale tale şi în cealaltă ce ai mai puţin bun.

Trebuie, pe deasupra, să cunoşti în profunzime terenul în care vei lupta, ca şi ziua şi ora angajării acţiunii: este un calcul pe care nu ai voie să-l neglijezi. Dacă inamicul este încă departe, informează-te în fiecare zi despre etapele sale. Din tabăra ta, urmăreşte-l pas cu pas. Ochii tăi nu-l văd, dar tu vezi tot ce face el; urechile tale nu-l aud, dar tu asculţi ordinele pe care le dă; astfel, martor al conduitei sale, tu pătrunzi în profunzimile inimii sale pentru a-i citi teama şi speranţa.

Încunoştinţat asupra planurilor, marşului şi manevrelor sale, în fiecare zi tu îl vei vedea apropiindu-se de teatrul unde vrei să vină. În acest moment, tu îl vei obliga să mărşăluiască în aşa fel încât capul coloanei trupelor sale să nu poată primi ajutoare de la coada coloanei, aripa sa dreaptă să nu poată fi ajutată de aripa stângă şi astfel tu îl vei lovi în momentul şi locul care-ţi vor conveni cel mai bine.

La apropierea zilei alească pentru bătălie, să nu fii nici prea departe, nici prea aproape de inamic. La numai câţiva *li*, aşa este cel mai bine. Zece *li* reprezintă depărtarea cea mai mare care trebuie lăsată între armata ta şi cea inamică.

Nu căuta numărul: cantitatea este adesea mai mult dăunătoare decât utilă. Sub un bun general, o armată mică, disciplinată, este invincibilă. Frumoasele şi numeroasele trupe ale regelui *Yee* nu i-au folosit la nimic când regele *Oe*, cu efective puţine, l-a învins, nelăsându-i din principatul său decât o amintire amară şi ruşinea de a-l fi guvernat rău.

Mica ta armată să nu aibă totuşi aroganţa să se arunce, fără a reflecta, asupra unei armate mai numeroase. Totdeauna precauţiile sunt necesare. Cu cunoştinţele despre care ţi-am vorbit, generalul discerne dacă trebuie să treacă la ofensivă sau să rămână în defensivă, când este convenabil să rămână nemişcat şi când trebuie să se pună în mişcare şi, dacă este nevoit să angajeze lupta, el deduce, din evaluarea capacităţii inamicului, dacă va fi învingător sau învins. Înainte, deci, de a ataca, examinează scrupulos dacă ai toate şansele de partea ta.

În momentul declanşării acţiunii, citeşte în privirile soldaţilor tăi, observă primele lor mişcări. Din ardoarea lor, din nonşalanţa lor, din vitejia lor sau din ezitarea lor, vei putea trage concluziile de rigoare cu privire la succes sau la înfrângere. Este o prevestire care nu înşeală. Capacitatea trupelor în momentul angajamentului contează cel mai mult. Cel care a repurtat o victorie, putea fi bătut cu o zi înainte sau poate fi învins câteva ore mai târziu.

Sunt trupe ca o apă curgătoare. Izvorul fiind mai sus, pârâul curge rapid; dacă este mai jos, apa stagnează; dacă apare o cavitate, apa o umple imediat ce are acces la ea; când este prea plină, surplusul de apă se scurge. Astfel, parcurgând frontul, vei umple golurile existente şi vei înlătura excedentele; vei coborî ceea ce este foarte înalt şi vei ridica ceea ce este foarte jos. Pârâul va urma panta terenului pe care curge. Armata trebuie să se adapteze terenului pe care se dispune. Fără pantă, apa nu curge; prost comandate, trupele nu pot să învingă. Generalul este cel care decide totul. Abilitatea sa duce la obţinerea unui avantaj din toate circumstanţele, chiar şi din cele mai dezavantajoase şi din cele mai critice. El face să fie luate, în armata sa, ca şi în cea a inamicului, dispoziţiunile pe care le doreşte. Nu există calităţi permanente care fac trupele invincibile şi cei mai mediocri soldaţi pot deveni luptători excelenţi.

Iată de ce nu trebuie scăpată nici o ocazie favorabilă. Cele cinci elemente nu sunt nici peste tot, nici totdeauna la fel de pure. Cele patru anotimpuri nu se succed, în fiecare an, în aceeaşi manieră, soarele nu răsare şi nu apune în fiecare zi în acelaşi punct de pe linia orizontului. Luna are diferite faze. O armată bine comandată şi disciplinată prezintă, de asemenea, aceste variaţii.

Articolul VII: Despre avantajele care se cer obţinute

Sun Tzî spune: Când generalul a reunit într-o regiune toate trupele sale, trebuie să le asigure poziţii avantajoase. Aceasta este condiţia reuşitei proiectelor sale şi este inimaginabil de dificil.

Pe poziţii, se vor avea în vedere ceea ce este aproape şi ceea ce este departe, câştigurile şi pierderile, munca şi repausul, osteneala şi încetineala, adică apropierea a ceea ce este departe, transformarea pierderilor în avantaje şi a lenei degradante în muncă utilă. Trebuie, de asemenea, să acţionezi în aşa fel încât inamicul să te considere departe când tu eşti aproape, să fii puternic, în timp ce inamicul îşi imaginează că eşti slăbit datorită pierderilor pe care ţi le-a provocat, să faci munci utile când el este convins că eşti inert şi că n-ai fost niciodată atât de prompt când tu, de fapt, te prefaci că o lungeşti. Astfel îl vei înşela, îl vei adormi în momentul în care dai dispoziţii să fie surprins, fără ca el să aibă timp să se orienteze.

Arta de a profita de apropiere sau de depărtare consistă în a-l ţine pe inamic la distanţă de locurile tale de staţionare şi de posturile tale importante, în a-l îndepărta de ceea ce ar putea să-i fie util şi a-l apropia de ceea ce îţi este avantajos, în a fi mereu în gardă pentru a nu fi surprins şi a fi totdeauna în măsură să-l surprinzi pe adversar.

Mai mult, nu este bine să te angajezi în acţiuni mici din care nu eşti sigur că vei trage profit, dar este încă şi mai rău să te angajezi, dacă nu eşti obligat, într-o acţiune generală, atâta vreme cât nu eşti sigur de o victorie completă. În astfel de cazuri, precipitarea este totdeauna primejdioasă. Riscând contratimpul, bătălia îţi poate ocaziona pierderea. Lucrul cel mai puţin rău care ţi se poate întâmpla, dacă reuşita este îndoielnică sau incertă, este frustrarea speranţelor neîmplinite şi neatingerea scopurilor propuse.

Angajamentul pentru bătălia decisivă nu trebuie să aibă loc decât dacă l-ai prevăzut şi dacă eşti pregătit pentru el de mult timp. Nu conta pe hazard. Când vei fi decis să dai bătălia şi pregătirile vor fi încheiate, pune în siguranţă bagajele inutile, uşurează trupele de tot ce le încurcă sau le supraîncarcă şi nu le lăsa, în afară de arme, decât ceea ce ele pot să poarte cu uşurinţă.

Dacă trebuie să faci o deplasare, grăbeşte-te. Mărşăluieşte zi şi noapte, dublează etapele, pune în frunte trupele de elită şi, la coada coloanei, pe cele mediocre. Prevede tot, dispune asupra a tot şi năpusteşte-te asupra inamicului când el te crede la o depărare de o sută de *li*. În acest caz, îţi prezic victoria. Dar dacă, având de străbătut un drum de o sută de *li* înainte de a atinge poziţiile inamicului, nu ai parcurs decât cincizeci şi inamicul, ieşind în întâmpinarea ta, a făcut la fel, există cinci şanse din zece ca să fii bătut ca şi două şanse din trei să fii învingător. Dacă inamicul nu află că te îndrepţi spre el decât atunci când mai ai de parcurs treizeci de *li* pentru a-l contacta, există puţine şanse ca, în timpul scurt care i-a rămas, să poată să pregătească o paradă loviturii care îl ameninţă.

Grija pentru odihna trupelor, la sosire, să nu te facă să amâni atacul. Un inamic surprins este pe jumătate învins. Dar dacă îi laşi timp să se recu-

leagă, va găsi resurse pentru a scăpa şi chiar pentru a-ţi produce pierzania. De asemenea, pentru menajarea trupelor, nu neglija nimic din ceea ce poate să contribuie la o bună ordine, la sănătatea, siguranţa şi întreţinerea armelor, la transport şi la repartiţia alimentelor, căci, dacă toate acestea lipsesc, nu vei putea reuşi. Prin serviciile secrete sau prin informaţiile culese de la prinţii aliaţi sau tributari, prin cunoaşterea intrigilor bune sau rele care pot să influenţeze conduita prinţului tău şi să modifice proiectele pe care le execuţi, asigură-ţi posibilitatea de a duce la bun sfârşit planurile tale. Uneltirilor lor opune-le prudenţa şi priceperea ta. Nu-i dispreţui, trebuie să ştii uneori să recurgi la părerile lor ca şi cum ele ar fi preţioase pentru tine; fii prietenul prietenilor lor, nu opune interesele lor intereselor tale, cedează-le pentru accesorii, întreţine cu ei, în limita posibilului, unitatea cea mai strânsă.

Dar, mai mult decât toate astea, documentează-te cu exactitate şi în cel mai neînsemnat detaliu asupra a tot ceea ce te înconjoară, acoperiri (păduri sau codri), obstacole (fluvii, râuri, păraie, terenuri mlăştinoase), înălţimi (munţi, coline, movile), spaţii libere (câmpii, văi cu pantă uşoară), adică asupra a tot ce poate folosi sau nu trupelor tale. Dacă nu poţi s-o faci tu însuţi, ordonă recunoaşteri şi ia-ţi ghizi siguri.

Când circumstanţele reclamă linişte, trupele tale să trăiască într-un calm asemănător celui care domneşte în pădurile dese. Dacă trebuie ca inamicul să te audă, fă-l să audă zgomotul tunetului. Dacă este necesară fermitatea, fii munte. Dacă trebuie să alergi după pradă, fii torent de foc, fii fulger pentru a-l orbi pe inamic. Fii obscur, precum noaptea, pentru a-ţi ascunde planurile. Nu încerca nimic în van, ci numai cu speranţa şi chiar cu certitudinea unui avantaj real şi cu aceea că prada va fi împărţită echitabil pentru a nu exista nemulţumiţi. Prevede în ce manieră, indiferent care ar fi circumstanţele, poţi transmite ordine şi cum poţi şti că ele sunt executate. Dacă vocea nu este suficientă, foloseşte-te de tobă şi de *Lo*, de stindarde şi de pavilioane. Convine asupra semnalelor pe care le vei folosi. Tobele şi *Lo* se vor folosi de preferinţă noaptea, iar stindardele şi pavilioanele ziua. Noaptea, zgomotul va fi folosit atât pentru a-l înspăimânta pe inamic, cât şi pentru consolidarea curajului soldaţilor tăi. Ziua, numărul de fanioane, culorile lor strălucitoare, combinaţiile lor vor instrui trupele tale, le vor susţine moralul şi vor produce tulburare şi perplexitate la inamic. Astfel, ceea ce va fi profitabil pentru tine, va fi dăunător pentru adversar. Armata ta va fi avizată cu promptitudine despre voinţa ta, de ceea ce tu vrei, în timp ce armata inamică va rămâne perplexă. Trupele tale vor fi asigurate că inamicul va fi neliniştit de ceea ce tu gândeşti să întreprinzi şi că el nu poate decât să se teamă de aceasta.

Nu lăsa un brav să iasă din rânduri pentru a provoca inamicul. Rareori el revine; el va pieri repede, fie prin trădare, fie prin riposta unui mare număr.

Când trupele tale par animate de o bună dispoziţie, foloseşte-te de ardoarea lor. Trebuie să ştii să produci ocaziile şi să profiţi când sunt favorabile, dar este bine să recurgi la părerea şefilor şi la indicaţiile lor când ele sunt inspirate de interesul general.

Timpul şi condiţiile atmosferice trebuie luate în consideraţie. Aerul dimineţii şi serii dă forţă. Dimineaţa, soldaţii sunt dispuşi; seara sunt viguroşi. La mijlocul zilei, ei sunt molatici şi secătuiţi de puteri. În timpul nopţii, ei aspiră la odihnă pentru a-şi alunga oboseala.

Vei ataca inamicul, cu şansă de reuşită, când el este slab sau obosit, cu condiţia ca trupele tale să fie odihnite, pentru a avea de partea ta forţa şi vigoarea.

Dacă la adversar domneşte ordinea, aşteaptă ca ea să fie întreruptă. Dacă eşti prea aproape de inamic şi asta te jenează, depărtează-te pentru a-l ataca când el va veni spre tine. Dacă el manifestă exces de zel, ai răbdare până ce ardoarea lui se va diminua şi îl va copleşi plictiseala şi oboseala. Când el va fi rânduit precum berzele care sunt gata să zboare, fereşte-te să te duci spre el. Dacă el vine spre tine, împins da disperare, pentru a învinge sau a muri, evită întâlnirea. Dacă se retrage spre locuri ridicate, nu-l urmări. Dacă tu eşti în locuri defavorabile, nu staţiona aici şi dacă inamicul, redus la o situaţie extremă, abandonează poziţia şi vrea să elibereze un drum pentru a se instala aiurea, nu încerca să-l opreşti. Dacă el este agil şi sprinten, nu alerga după el şi dacă el este lipsit de tot, previno disperarea sa.

Iată diferitele avantaje pe care trebuie să te străduieşti să le obţii când, fiind în fruntea unei armate, te vei măsura cu inamici care la fel de prudenţi şi la fel de viteji ca tine, care n-ar putea fi învinşi dacă tu n-ai folosi stratagemele pe care eu le-am enumerat.

Articolul IX: Despre conduita trupelor

Sun Tzî spune: Înainte de a face să staţioneze trupele tale, află în ce poziţie sunt cele ale inamicului, informează-te asupra terenului şi alege ceea ce îţi oferă un plus de avantaj. Aceste situaţii diferite pot fi reduse la patru puncte:

I. Într-un ţinut muntos, ocupă versanţii care privesc spre sud şi nu pe cei nordici. Acest avantaj este important. Pe versantul ales, întinde-te până la originea văilor, pentru a găsi apă şi furaje, în timp ce vei fi bine dispus şi încălzit de soare, iar aerul va fi mai salubru.

Dacă inamicul survine pe celălalt versant şi te surprinde, vei fi prevenit despre acest lucru de posturile pe care le vei fi instalat pe creastă. Dacă nu eşti în măsură să rezişti atacurilor, retrage-te, iar dacă apreciezi că poţi fi învingător cu minimum de pierderi, pregăteşte-te pentru luptă. Dar nu duce lupta pe creste, decât dacă este necesar şi nu te avânta niciodată să cauţi aici inamicul.

II. Dacă eşti lângă de un râu, apropie-te cât mai mult de izvorul său. Recunoaşte locurile mlăştinoase şi punctele pe unde pot fi traversate. Dacă trebuie să treci, nu o face niciodată în prezenţa inamicului, dar, dacă el vrea să încerce traversarea, aşteaptă ca jumătate din efectivele sale să fie de cealaltă parte. În felul acesta vei realiza un raport de forţe de 2 la 1 în favoarea ta. În apropierea râului, stăpâneşte totdeauna înălţimile de unde vei putea să observi inamicul, dar nu-l aştepta aproape de maluri şi nu te duce acolo înaintea lui. Fii în gardă, pentru ca, în caz de surpriză, să ai un loc unde să te retragi.

III. Îndepărtează-te cât mai repede de locurile umede, mlăştinoase şi nesănătoase, căci mari necazuri te aşteaptă, mai ales foametea şi epidemiile. Dacă eşti constrâns să rămâi în astfel de locuri, plasează-te pe maluri şi fereşte-te să pătrunzi prea mult. Dacă este o pădure, las-o înapoia ta.

IV. Într-o câmpie fără obstacole, aripile formaţiei să nu aibă vederea mascată; trebuie căutată înapoia centrului dispozitivului tău o formă dominantă care să permită să vezi terenul în faţă. Dacă spaţiul dinainte nu prezintă decât obiecte inerte, păstrează înapoia ta locuri unde vei găsi remediu în caz de extremă necesitate.

De arta staţionării judicioase a trupelor, depind, în cea mai mare parte, succesele militare. Împăratul Siuan-Iuan (Hoang-Ti) a triumfat împotriva inamicilor săi şi şi-a supus toţi vecinii, datorită faptului că poseda profund această artă.

Din cele de mai sus, se desprinde concluzia că, din raţiuni de salubritate, sunt preferabile înălţimile locurilor joase. Pe înălţimi, trebuie aleasă partea dinspre miazăzi care este fertilă şi abundentă. Cresc astfel şansele de succes, întrucât bunăstarea şi sănătatea, însoţite de o hrănire consistentă, dau soldatului forţă şi curaj, în timp ce tristeţea şi bolile îl epuizează şi îl descurajează.

Campamentele în apropierea râurilor au avantaje care nu trebuie neglijate şi inconveniente care se cer evitate. De preferinţă, păstrează locurile din amonte pentru tine şi lasă-i-le inamicului pe cele din aval, pentru că vei avea astfel avantajul celor mai numeroase vaduri şi pe cel al apelor mai curate.

După ploi abundente, înainte de a te pune în marş, aşteaptă ca afluenţii din amonte să-şi deverseze apele, şi nu trece râul decât atunci când apele

sale revin la curentul normal. Vei discerne când nu vei mai auzi zgomotul apelor, când va dispărea spuma şi când nisipul şi pământul nu vor mai curge o dată cu apa.

Dacă întâmplarea sau necesitatea te-au condus în locuri semănate cu defileuri, tăiate de prăpăstii, acoperite de păduri dense sau de mlaştini noroioase, traversează-le prompt şi îndepărtează-te de ele cât mai repede posibil. Dacă tu te îndepărtezi, inamicul se apropie. Dacă te vei retrage, inamicul te va urmări şi el va fi acela care va fi expus pericolelor pe care tu le-ai evitat.

Fereşte-te de ţinuturile întretăiate de codri tineri, de păduri cu arbori groşi sau de regiuni pline cu înălţimi şi locuri joase în care dealurile şi văile se succed. Păzeşte-te de ele, întrucât sunt propice ambuscadelor. Din aceste acoperiri, în fiecare clipă, inamicul poate ţâşni şi ataca. Dacă eşti departe de astfel de locuri, nu te apropia de ele; dacă eşti aproape, nu începe marşul înainte de a le cerceta. Dacă inamicul te va ataca în astfel de locuri, fă în aşa fel încât să aibă împotriva lui dezavantajul terenului. La rândul tău, nu-l ataca decât atunci când va fi descoperit. În fine, oricare ar fi locul de staţionare ales, bun sau rău, să ştii să profiţi de el: fii activ şi vigilent, supraveghează toate mişcările inamicului, trimite spioni din loc în loc, până în mijlocul inamicului, până în cortul generalului, şi nu neglija niciuna dintre informaţiile pe care ei ţi le vor trimite. Fii atent la tot.

Dacă cercetarea ta îţi spune că arborii se mişcă, deşi nu bate vântul, înseamnă că inamicul s-a pus în marş. Este posibil ca el să vină spre tine. Pregăteşte-te fie pentru a-l descoperi, fie pentru a porni în întâmpinarea lui. Dacă ţi se spune că iarba câmpiilor este prea înaltă, dublează-ţi vigilenţa, pentru că este posibilă o surpriză. Dacă ţi se spune că s-au văzut stoluri de păsări zburând fără să se oprească, intră la bănuială: detaşamente se apropie să te spioneze sau să îţi întindă ambuscade, dar dacă, alte păsări sau patrupede rătăcesc în câmp ca şi cum n-ar mai avea adăpost, este un semn că aceste detaşamente s-au postat deja. Dacă ţi se raportează că s-au zărit de departe turbioane de praf ridicându-se în aer, trage concluzia că inamicul se află în marş. Dacă praful este des şi jos, este vorba de infanterişti; acolo unde el este uşor şi înalt, sunt cavaleriştii şi carele lor. Când eşti informat că inamicul se deplasează pe grupuri mici, înseamnă că a traversat vreo pădure că a făcut abatize, că este obosit şi caută să se adune. Dacă se zăresc în câmp infanterişti şi cavalerişti izolaţi, dispersaţi, ici şi acolo, în mici bande, este un indiciu că inamicul este campat în proximitate.

Interpretează aceşti indici cât mai bine, pentru a putea judeca poziţia inamicului, a-i zădărnici planurile şi a te pregăti împotriva unei surprize.

Iată şi alte indicii cărora trebuie să le acorzi o atenţie specială:

Dacă spionii tăi îţi spun că, în tabăra inamică, se vorbeşte şoptit şi cu cuvinte acoperite, că atitudinea adversarului este rezervată, trage concluzia că s-a proiectat o acţiune generală, pregătirile fiind în curs. Nu aştepta să te surprindă, ci surprinde-l tu. Dacă, dimpotrivă, afli că inamicul este zgomotos şi plin de morgă, înseamnă că nu are nici o idee de a ataca, ci gândeşte mai degrabă la retragere. Dacă eşti informat că sunt care goale care însoţesc trupele, pregăteşte-te pentru luptă, întrucât inamicul a luat deja formaţia de bătaie şi nu este momentul să asculţi propuneri de pace sau de alianţă pe care ar putea să ţi le facă. Nu este decât un artificiu. Dacă inamicul se apropie în marş forţat, înseamnă că ţine să-şi asigure victoria. Dacă el se duce şi vine, când înaintează, când reculează, înseamnă că vrea să te atragă la luptă. Dacă adversarii tăi sunt apatici, se sprijină în arme ca în bastoane, înseamnă că sunt epuizaţi, reduşi la expediente şi că mor de foame. Dacă, trecând prin apropierea unui râu, intră în debandadă pentru a bea apă, înseamnă că ei suferă de sete. Dacă dispreţuiesc momeala pe care i le-o întinzi, înseamnă că nu au încredere sau că le este frică. Dacă curajul de a înainta este înlocuit prin slăbiciune, într-o circumstanţă unde această mişcare se impune, înseamnă că îi reţin griji, încurcături sau nelinişti.

În plus, reperează campările succesive pe care inamicul le ocupă. În anumite locuri, ţi le semnalează stolurile de păsări. Dacă aceste campări se succed la distanţă scurtă, poţi concluziona că inamicul prezintă puţine abilităţi în cunoaşterea terenului. Zborul păsărilor sau strigătul lor pot să-ţi indice prezenţa unor ambuscade invizibile.

Dacă tabăra inamicului îţi oferă spectacolul unor festinuri şi mese neîntrerupte, bucură-te: este dovada de necontestat că generalii nu au nici o autoritate.

Dacă stindardele lor îşi schimbă adesea locurile, este o dovadă a indeciziei. Dacă gradele subalterne sunt neliniştite, nervoase, nemulţumite şi susceptibile, înseamnă că există îngrijorări sau că oamenii sunt copleşiţi de oboseală. Dacă se ucid cai în ascuns pentru a-i mânca, înseamnă că proviziile lor sunt pe sfârşite.

O astfel de minuţie în detalii poate să-ţi pară superfluă, dar această enumerare nu are decât scopul să îţi atragă atenţia asupra necesităţii de a observa, reflecta şi de a te convinge că nimic nu este inutil dacă poate contribui la succes. Experienţa m-a învăţat. Ea te va învăţa la fel şi pe tine, dar să nu fie pe pielea ta.

Încă o dată, clarifică-te asupra inamicului, indiferent ce face el, dar veghează de asemenea asupra propriilor tale trupe. Vezi tot, află tot. Trebuie interzis furtul, tâlhăria, dezmăţul şi prostia, curmate nemulţumirile şi com-

ploturile, lenea şi trândăvia. Chiar şi fără să fii informat despre toate acestea, iată cum, prin tine însuţi, poţi să ţii cont de ele:

Dacă vreun soldat, deplasându-se, lasă să-i cadă un obiect, chiar de valoare mică, şi nu se apleacă să-l ridice, dacă, pierzând o ustensilă, el nu-i reclamă lipsa, înseamnă că este un hoţ. Să fie pedepsit ca atare.

Dacă, printre oamenii tăi, există conciliabule, dacă se vorbeşte în şoaptă, dacă se desemnează lucrurile doar cu jumătate de gură, înseamnă că s-a instaurat frica, că se clocesc nemulţumiri şi că se urzesc intrigi. Pune imediat ordine.

Dacă trupa pare jerpelită şi anumite lucruri utile îi sunt necesare, adaugă soldei un mic supliment, dar nu fi prea darnic, pentru că abundenţa în bani este mai funestă ca lipsa lor. Abuzul este sursa corupţiei şi mama tuturor viciilor.

Oricât de îndrăzneţi ar fi, soldaţii tăi devin fricoşi, temători, dacă forţa este înlocuită prin slăbiciune, curajul prin laşitate. Înseamnă că moralul este alterat. Caută cauza depravării şi taie-o de la rădăcină.

Dacă numeroşi soldaţi cer eliberarea lor din serviciu, înseamnă că nu vor să se bată. Nu-i refuza pe toţi, dar pune-le condiţii umilitoare celor care obţin concedierea.

Dacă vin *in corpore* să reclame vreo injustiţie pe un ton arogant, ascultă raţiunile lor, dă-le satisfacţie pe de o parte, dar reprimă-i dur pe de altă parte.

Dacă un ordin dat nu este urmat de o supunere promptă, dacă se întârzie sosirea sau retragerea, fii neîncrezător şi păzeşte-te.

Conducerea trupelor cere atenţie peste tot, atât asupra inamicului, cât şi asupra trupelor tale. Când sporeşte numărul adversarilor tăi, trebuie să fii informat despre moartea sau despre dezertarea şi celui mai neînsemnat dintre soldaţi.

Dacă, din cauză că forţele sale sunt inferioare, inamicul nu îndrăzneşte să te asalteze, atacă-l imediat, fără să-i dai răgaz să se consolideze. O singură bătălie, în acest caz, poate fi decisivă. Dar dacă ignori forţa actuală a inamicului şi dacă, fără să-ţi fi pus ordine în toate, îl hărţuieşti pentru a-l angaja în luptă, rişti să cazi într-o capcană şi să fii bătut. Dacă nu este menţinută disciplina, dacă greşelile nu sunt reprimate, vei pierde orice autoritate şi orice respect şi, prin urmare, folosirea pedepselor celor mai aspre nu va face decât să sporească numărul vinovaţilor. Or, dacă tu nu eşti nici temut, nici respectat, dacă eşti despuiat de orice autoritate, cum poţi să te mai afli cu onoare în capul armatei, cum poţi să te baţi cu inamicii statului?

Când trebuie să pedepseşti, fă-o rapid şi imediat ce fapta o cere. Când ai ordine de dat, nu le da decât dacă ai certitudinea că vei fi ascultat cu

promptitudine; instruieşte-ţi trupele, inculcându-le noţiuni practice; nu le plictisi, nu le obosi dacă nu este necesar. Cel bun şi cel rău, binele şi răul pe care ele le pot face se află în mâinile tale. Cu aceiaşi indivizi , o armată poate să fie vrednică de dispreţ, cu un general, şi invincibilă cu un altul.

Articolul X: Despre cunoaşterea terenului

Sun Tzî spune: Locurile de pe suprafaţa pământului nu au aceeaşi valoare. Dacă sunt unele de care vrei să fugi, pe altele trebuie să le cauţi, dar toate se cer cunoscute perfect.

Dintre primele, fac parte cele care nu oferă decât treceri înguste, care sunt mărginite de stânci sau de prăpăstii, care nu au acces spre spaţii deschise de la care poţi aştepta ajutor. Cunoaşte-le, pentru a nu angaja armata în ele.

Caută, dimpotrivă, un loc dominat de o ridicătură suficientă pentru ca ocuparea sa să te scutească de orice surpriză, unde să ai acces şi de unde să poţi ieşi pe mai multe drumuri pe care le vei fi recunoscut, unde se află alimente din abundenţă, apă potabilă, aer sănătos şi teren destul de unitar. Dar, în toate circumstanţele, dacă vrei să ocupi un aliniament favorabil sau să evacuezi un loc primejdios sau incomod, fă-o repede, ca şi cum inamicul ar avea aceeaşi preocupare.

Dacă locul se află la aceeaşi distanţă faţă de tine şi de inamic, fiind la fel de accesibil pentru ambii, trebuie să-l devansezi pe inamic. La nevoie, fă marşuri de noapte, dar opreşte-te la răsăritul soarelui, de preferinţă, pe câteva ridicături din teren pentru a avea câmp de vedere la distanţă. Aşteaptă sosirea convoaielor tale de aprovizionare şi, dacă inamicul vine spre tine, primeşte-l pe picior ferm şi ai putea să-l înfrunţi în avantajul tău.

Depărtează-te de locurile de acces facile, dar din care se iese cu multă greutate. Lasă o astfel de alegere inamicului şi, dacă el este destul de imprudent pentru a le ocupa, atacă-l. Nu-ţi va scăpa şi vei învinge fără greutate.

Când ocupi un teren cu toate avantajele sale, lasă inamicului grija să pronunţe primele atacuri. Dacă se prezintă în bună ordine, nu te duce în întâmpinarea lui decât atunci când îi va fi dificil să revină asupra paşilor săi.

Un inamic bine pregătit pentru luptă şi împotriva căruia atacul tău a eşuat este periculos. Este momentul să te pui la adăpost, în tabăra ta, şi nu acela de a reîncepe atacul. Nu o face decât dacă inamicul nu pregăteşte vreo capcană şi gândeşte-te că el va întreprinde totul pentru a te atrage în teren şes.

Dacă inamicul a sosit înaintea ta pe poziţiile pe care le aleseseşi, nu pierde inutil timpul pentru a-l face să iasă de acolo prin stratageme cunoscu-

te. Dacă inamicul are spaţiu înaintea lui şi când forţele sunt aproape echivalente, el nu se va lăsa prins în capcanele pe care i le vei întinde pentru a-l determina să iasă de aici. Consideră că inamicul se grăbeşte la fel ca tine pentru a căuta avantaje. Încearcă deci să-l induci în eroare, dar mai ales nu te induce în eroare pe tine însuţi. Reţine ce poate înşela sau poate fi înşelat în aceste moduri. Mă limitez să-ţi amintesc şase principii din care derivă toate celelalte:

- Primul consistă în marşul trupelor.
- La doilea, în diversele aranjamente.
- Al treilea, în poziţia lor în locuri mocirloase.
- Al patrulea, în dezordinea lor.
- Al cincelea, în slăbirea lor.
- Al şaselea, în fuga lor.

Un general care ar suferi un eşec pentru că a ignorat aceste cunoştinţe n-ar avea dreptate să acuze cerul de nenorocirea sa. El nu trebuie să se ia decât pe el.

Dacă şeful unei armate neglijează să afle tot ceea ce priveşte trupele sale şi cele cu care va trebui să lupte, dacă el n-a studiat terenul pe care se găseşte, cel pe care îşi propune să meargă, cel pe care ar putea să se retragă dacă e cazul, cel pe care va simula că se duce, cu intenţia de a atrage inamicul şi cel pe care este posibil să fie forţat să se oprească într-un caz neprevăzut; dacă el deplasează armata sa în contratimp, dacă nu este pregătit în legătură cu toate mişcările adversarului şi cu planurile acestuia; dacă îşi divizează trupele fără să fie necesar sau fără să fie constrâns de natura terenului, fără să fi prevăzut toate inconvenientele care ar putea să rezulte sau fără să sconteze vreun avantaj din această dispersie; dacă tolerează instaurarea dezordinii în armata sa, sau dacă, sub indici neconfirmaţi, se convinge că dezordinea domneşte în armata inamică şi acţionează în consecinţă; dacă armata sa se deteriorează insensibil fără ca el să ia măsuri prompte de remediere a situaţiei, un asemenea general va fi inevitabil tras pe sfoară de inamicii săi prin manevre false şi printr-un ansamblu de simulări cărora el le va cădea victimă.

La egalitate de forţe, din zece avantaje ale terenului fă în aşa fel încât nouă să fie pentru tine. Pentru a realiza acest lucru, pune în operă tot ce ştii şi toate resursele tale. Odată ce realizezi asta, inamicul nu va îndrăzni să se arate şi o va lua la sănătoasă de îndată ce te vei arăta. Dacă el este atât de imprudent încât să te atace, vei lupta cu el, având un avantaj de zece la unu. Dacă, din lipsă de abilitate sau de osteneală, îi vei lăsa timp să-şi procure ce n-are, se va întâmpla contrariul.

Dar, indiferent care ar fi poziţia pe care o ocupi, având tu însuţi soldaţi valoroşi şi curajoşi, dacă ofiţerii tăi sunt laşi şi timizi, vei fi bătut. La fel se va întâmpla şi dacă ofiţerii tăi au forţă şi valoare, dar soldaţii sunt fricoşi şi fără energie, căci, în primul caz, deşi soldaţii nu vor să se dezonoreze, ei nu vor putea face mai mult decât le arată ofiţerii şi, în cel de al doilea caz, ofiţeri viteji şi iscusiţi nu vor putea supune nişte soldaţi poltroni şi timoraţi.

Dacă ofiţerii nu pot să-şi stăpânească impulsiile, dacă nu ştiu nici să-şi disimuleze, nici să-şi frâneze indispoziţia, indiferent care ar fi motivul acesteia, se vor angaja ei înşişi în probleme parţiale, din care nu vor ieşi în mod onorabil pentru că le vor fi antamat cu precipitare şi nu vor fi prevăzut nici derularea lor ulterioară, nici consecinţele. Uneori, ei vor acţiona chiar împotriva intenţiilor generalului, sub pretextul că se străduiesc să le facă plauzibile şi o acţiune particulară, antamată fără cap, împotriva tuturor regulilor, va degenera în dezordine generală, de care va profita inamicul.

Astfel de ofiţeri trebuie strict supravegheaţi. Ţine-i lângă tine, indiferent ce alte mari calităţi ar avea. Ei pot să-ţi cauzeze cele mei rele prejudicii şi chiar pierderea armatei.

Dacă generalul este nevolnic, el nu va avea elevarea sentimentală care se cuvine rangului său, va fi incapabil să înflăcăreze trupele; în loc de stimulare a curajului, el îl va diminua. El nu va şti să le transmită învăţămintele care se desprind din război. Îndoindu-se de capacitatea sa, ca şi de cea a subordonaţilor, el va da ordine echivoce care vor produce ezitări şi manevre false, rectificând mereu ce a prescris, modificând totul, fără nici un fel de efect în idei. Ezitând în toate, el nu se va decide asupra a nimic, totul i se va părea subiect de teamă, şi atunci dezordinea, o dezordine generală, va domni în armata sa.

Dacă un general ignoră puterea şi slăbiciunea inamicului, dacă el nu cunoaşte profund locurile pe care acesta le ocupă, ca şi pe cele pe care eventual le va ocupa, i se va întâmpla să opună ceea ce el are mai slab a ceea ce inamicul are mai puternic, să lanseze forţe uşoare contra unor forţe grele, să atace acolo unde ar trebui să evite atacul, să nu aducă întăriri trupelor care sunt la limita rezistenţei, să se menţină cu obstinaţie într-un post nefavorabil sau să abandoneze o poziţie de primă importanţă. Într-o astfel de ocurenţă, ceea ce el ia ca avantaj nu este decât un calcul al inamicului. Uneori, se va descuraja după un eşec mărunt, care nu are prea mare importanţă. Se va vedea urmărit, fără să se aştepte la aceasta, încercuit, hărţuit, fericit dacă îşi poate găsi salvarea în fungă. Iată de ce un general trebuie să cunoască teatrele de război la fel de bine precum cunoaşte curtea şi grădina propriei case.

Am spus mai sus că dragostea de oameni în general, ca şi spiritul de dreptate şi maniera în care un şef împarte pedepsele şi recompensele, repre-

zintă fundamentul pe care trebuie să se construiască întregul sistem al artei militare. Şi mai spun, de asemenea, că cunoaşterea exactă a terenului reprezintă elementul esenţial printre materialele care vor fi folosite în ridicarea unui edificiu atât de important pentru liniştea şi gloria statului. Astfel, bărbatul care se ridică la destinul şi demnitatea de general trebuie să aibă grijă să depună toate eforturile pentru a deveni abil în această ramură a artei militare.

Cunoscând exact terenul, un general poate să iasă cu bine din situaţiile cele mai critice; el îşi poate procura întăririle care-i sunt necesare, poate, de asemenea, împiedica sosirea celor pe care inamicul le aşteaptă; poate avansa, recula, poate face toate mişcările pe care le consideră oportune, dispune de marşurile adversarului, făcându-l, după placul său, să înainteze sau să dea înapoi; poate să-l hărţuiască, el fiind tot timpul în siguranţă, poate să-l incomodeze, protejându-se, în acelaşi timp, pe sine de orice pericol, poate, în fine, să încheie sau să prelungească campania, în funcţie de interesul său şi de ce ceea ce i se va părea mai util pentru gloria sa.

Contează pe certitudinea victoriei, dacă cunoşti toate întorsăturile şi deturnările, aspectele şi implicaţiile tuturor locurilor pe care cele două armate pot să le ocupe, apropierea şi depărtarea. Pentru că, în acest fel, vei şti ce formaţie să adopţi dacă trebuie să angajezi bătălia sau să o amâni. Dacă tu crezi că nu trebuie să rişti întâlnirea, nu angaja lupta, chiar dacă ai primit ordine precise să o faci. Dacă, dimpotrivă, ocazia pare avantajoasă, profită de ea, chiar dacă ordinele suveranului erau să nu angajezi lupta. Nu-ţi rişti viaţa şi nici reputaţia şi nu comiţi nici o crimă în faţa celui ale cărui ordine nu le-ai executat. Slujirea suveranului, avantajarea statului şi asigurarea bunăstării poporului – iată ce trebuie să ai în vedere. Îndeplineşte această misiune, atinge acest scop.

Indiferent cum ar fi terenul, consideră-ţi trupele ca pe nişte copii ignoranţi, care nu se pot deplasa fără să fie conduşi. Îi vei conduce ca pe proprii tăi copii, pentru că îi iubeşti. Dacă există hazarduri care trebuie înfruntate, nu lăsa soldaţii să le înfrunte singuri, ci fă-i să te urmeze. Dacă trebuie să moară, atunci să moară, dar să pieri şi tu împreună cu ei.

Spun că trebuie să-ţi iubeşti soldaţii ca pe proprii tăi fii. Dar să nu faci din ei nişte răsfăţaţi. Ei vor deveni însă răsfăţaţi, dacă nu vor fi corectaţi când merită şi dacă, în pofida atenţiei pe care le-o acorzi, dovedesc lipsă de supunere şi nu se arată prea grăbiţi să răspundă dorinţelor tale.

Indiferent cum ar fi terenul, dacă-l cunoşti bine şi ai stabilit locul cel mai propice pentru a-l ataca pe inamic, dar nu ştii ultimele dispoziţii ale sale, dacă el este pregătit să suporte atacul şi dacă a luat măsuri pentru această eventualitate, nu vei avea decât o jumătate de succes.

Indiferent cum ar fi terenul, chiar dacă îl vei fi recunoscut perfect şi vei fi fost informat că inamicul este vulnerabil şi pe care parte, dacă nu ai însă indici siguri că trupele tale sunt în stare să atace şi să obţină avantajul, vei avea doar o jumătate de succes.

Dacă tu cunoşti starea celor două armate şi eşti asigurat că trupele tale pot ataca în avantaj, iar cele ale inamicului sunt inferioare ca forţă şi ca număr, dar dacă nu eşti familiarizat cu ascunzişurile şi cotloanele întregii vecinătăţi, poate vei învinge, dar nu vei avea decât o jumătate de succes.

Cei care sunt cu adevărat abili în arta militară desfăşoară toate marşurile fără risc, toate mişcările în ordine, toate atacurile sigure, toate acţiunile de apărare fără să fie surprinşi, campamentele cu discernământ, retragerile în mod sistematic şi cu metodă. Ei cunosc propriile forţe, pe cele ale inamicului şi sunt foarte bine documentaţi în ceea ce priveşte terenul.

Articolul XIII: Despre disensiuni şi exploatarea acestora

Sun Tzî spune: Când se adună o armată de o sută de mii de oameni şi trebuie să fie condusă la o mie de *li*, să nu crezi că treaba asta se va efectua fără zgomot în interior şi în afară. Oraşele şi satele unde se efectuează mobilizarea, locurile de unde sunt luate provizii şi mijloace de transport, drumurile intens circulate oferă un spectacol care presupune dezolare în familii, abandonare a ogoarelor şi impozite grele pentru acoperirea cheltuielilor ţării.

Şapte sute de mii de familii, lipsite de capul lor sau de susţinătorul lor, sunt scoase în mod subit în afara ocupaţiilor lor obişnuite. Ogoarele, private de mâna de lucru necesară, văd diminuându-se, atât cantitativ, cât şi calitativ, randamentul lor. Pentru a plăti, întreţine şi hrăni trupa, hambarele şi trezoreria prinţului şi particularilor se golesc şi sunt ameninţate cu epuizarea.

A folosi mulţi ani pentru a-l observa pe inamic sau pentru a face război nu înseamnă a iubi poporul, ci înseamnă a fi inamicul ţării tale. Toate cheltuielile, toate suferinţele, toate muncile şi toate ostenelile multor ani nu ajung, cel mai adesea, pentru înşişi învingătorii, decât pentru o singură zi de triumf, cea în care ai învins. A nu întrebuinţa, pentru a învinge, decât asedii şi bătălii înseamnă a ignora deopotrivă îndatoririle de suveran şi pe cele de general; înseamnă a nu şti să guvernezi; înseamnă a nu şti să slujeşti statul; înseamnă ca nu şti să lupţi.

La fel, când războiul este deja hotărât, iar trupele, fiind formate, se află pe punctul de a se angaja, nu te sfii să te foloseşti de şiretenie. Informează-te, mai întâi, despre tot ce ţine de inamici, despre raporturile dintre ei, despre relaţiile lor şi interesele lor reciproce. În acest sens, nu cruţa banii. Să nu ai nici un fel de regret pentru banii pe care îi vei trimite în străinătate, fie

pentru a crea înţelegeri secrete, fie pentru a-ţi procura informaţii exacte, nici pentru cei pe care îi foloseşti la plata soldelor trupei. Cu cât vei cheltui mai mult, cu atât vei câştiga mai mult. Faci un plasament pentru un interes major.

Să ai spioni peste tot, pentru a şti tot. Nu neglija nimic din ceea ce trebuie să fie ştiut, dar tot ceea ce afli păstrează pentru tine. Când va fi vorba să foloseşti un şiretlic, contează mai mult pe măsurile pe care le vei lua pentru a reuşi, decât pe sprijinul spiritelor pe care le vei fi invocat.

Când un general abil trece la ofensivă, inamicul este deja învins. Când dă bătălia, el singur trebuie să facă mai mult decât toate armata sa la un loc, nu prin forţa braţului, ci prin inteligenţă şi, mai ales, prin iscusinţă. Trebuie ca, la primul semnal, o parte din armata inamică să treacă de partea sa. Este necesar ca el să ajungă să fie, în orice clipă, acela care acordă pacea şi care conchide asupra condiţiilor care-i vor conveni. Marele secret consistă în arta de a semăna discordie în oraşe şi în sate, dezbinare în exterior, dezbinare în interior, diviziune de moarte şi diviziune de viaţă. Cele cinci tipuri de disensiuni nu sunt decât ramurile aceluiaşi trunchi. Cel care ştie să se folosească de ele este cu adevărat un bărbat demn de a comanda: este comoara suveranului său şi susţinătorul Imperiului.

Înţeleg prin disensiunea în oraşe şi în sate, sau, simplu, dezbinarea în afară, acea dezbinare prin care se găseşte modalitatea de a detaşa, în zona inamicului, o parte dintre locuitori şi de a ţi-i ataşa în aşa fel încât să te poţi servi de ei la nevoie. Numesc dezbinare externă acea dezbinare prin care se folosesc în profit propriu ofiţerii din tabăra inamică. Prin dezbinare internă înţeleg acea divizare care foloseşte în profit propriu disensiunea ce poate exista între aliaţi, între diferite corpuri sau între ofiţeri de grade diferite. Dezbinarea de moarte este cea prin care se încearcă, prin zvonuri tendenţioase, să se producă discreditare sau suspiciune, până la curtea suveranului inamic,asupra generalilor săi. Dezbinarea de viaţă este cea prin care sunt recompensaţi cu largheţe toţi cei care au părăsit serviciile stăpânului lor legitim, au trecut de partea ta, fie pentru a lupta alături de tine, fie pentru a-ţi face alte servicii importante.

Prin inteligenţele pe care le vei fi menajat în oraşele şi satele inamice, îţi vei creşte numărul partizanilor şi vei cunoaşte sentimentele locuitorilor faţă de tine; ele îţi vor sugera şi mijloacele prin care să ţi-i raliezi pe acei compatrioţi ai lor care au cea mai mare influenţă, în sensul că, dacă va veni timpul pentru a trece la asediu, poţi cuceri acel loc fără să-l asaltezi, fără violenţă şi chiar fără să scoţi sabia din teacă.

Dacă inamicii tăi folosesc ofiţeri care nu sunt de acord între ei şi pe care-i divizează interese personale, bănuieli reciproce, gelozii mutuale, îţi va fi

uşor să cooptezi câţiva dintre ei, căci este de presupus că, în pofida loialităţii lor faţă de suveran, dorinţa lor de răzbunare, atracţia câştigului şi râvnirea la acele posturi eminente pe care le vei promite vor fi mai mult decât suficiente pentru a-i atrage şi, odată ce aceste pasiuni vor fi dezlănţuite, ei vor încerca totul pentru a şi le satisface.

Dezbinările dintre diferite unităţi care compun o armată sunt uşor de întreţinut. Dacă unităţile n-au încredere unele în altele, ele se vor dispreţui reciproc şi vor căuta să-şi facă rău. Va fi suficient să le opui pe unele celor-lalte, pentru ca ele să se distrugă reciproc, fără să fie necesar să treacă de partea ta în mod deschis. Vor servi însă interesele tale, fără măcar să o ştie.

Răspândind zvonuri, atât pentru a face cunoscut ceea ce vrei tu să se creadă despre pretinsele demersuri întreprinse de generalii inamici, făcând ca ştirile tendenţioase să parvină până la consilierii prinţului cu care lupţi, făcând să planeze îndoiala asupra intenţiilor celor a căror fidelitate este totuşi de notorietate publică, vei constata, în scurt timp că, la inamic, bănuielile înlocuiesc încrederea, că se recompensează ceea ce ar trebui pedepsit şi se pedepseşte ceea ce ar trebui recompensat, că cele mai mici indicii ţin loc de probe convingătoare pentru a face să piară cei care sunt bănuiţi. De acum înainte, la cei mai buni, zelul se răceşte, dezgustul creşte atât de mult încât, disperaţi, ei se vor refugia la tine pentru a se elibera de spaimele care-i ameninţă şi pentru a-şi prezerva existenţa. Rudele şi prietenii lor vor fi, la rândul lor, acuzaţi, urmăriţi, pedepsiţi. Comploturile se vor ţine lanţ peste tot, vendetele se vor declanşa, vor izbucni dezordini şi revolte. Îţi vor rămâne puţine lucruri de făcut pentru a deveni stăpân într-o ţară în care o parte a populaţiei doreşte deja sosirea ta.

Succesul unei astfel de întreprinderi este cu atât mai bine asigurat cu cât tu îi vei fi recompensat pe cei care au venit cu tine, vei fi avut dare de mână, vei fi ţinut trupele într-o disciplină perfectă, pentru ca ele să nu atenteze la bunurile celor pe care vrei să-i atragi şi vei fi rezervat pentru toţi cea mai bună primire.

Dar, manifestând în exterior multă simplicitate, securitate şi chiar indiferenţă, fii vigilent şi luminat. Fii tot timpul în gardă, nu te încrede în oricine, fii foarte rezervat. Să ai spioni peste tot şi să stabileşti cu ei un semnal. Să vezi cu cuvântul, să vorbeşti cu privirea. Nu este uşor; este chiar foarte dificil, şi se înşeală pe sine cel care crede că îi înşeală pe alţii. Numai un bărbat prudent, foarte bine informat, profund înţelept poate să întrebuinţeze cu succes arta dezbinării. Renunţă însă la ea, dacă nu ai calităţile cerute, pentru că folosirea ei în aceste condiţii se va întoarce împotriva ta.

Dacă ai făcut un proiect şi constaţi că secretul acestuia a transpirat, fă-i fără milă să piară atât cei care îl vor fi divulgat, cât şi pe cei la care va fi

ajuns. La drept vorbind, aceştia din urmă nu sunt vinovaţi, dar vor putea deveni; moartea lor va salva viaţa câtorva mii de oameni şi va constitui un exemplu salutar.

Pedepseşte sever şi recompensează cu largheţe. Multiplică-ţi spionii, să ai din aceştia şi în cortul generalilor inamici, în consiliile miniştrilor, în palatul suveranului inamic. Să cunoşti numele, familia, relaţiile, servitorii principalilor adversari şi să nu ignori nimic din ceea ce se petrece la ei.

Trebuie să presupui însă că şi inamicul are, în egală măsură, spioni. Dacă-i vei descoperi, fereşte-te să-i faci să piară. Zilele lor să-ţi fie infinit de preţioase. Ei vor servi, fără să bănuiască, la transmiterea, în rândurile inamicului, a unor informaţii extrase din demersuri calculate, a unor cuvinte insidioase pe care tu le vei fi lăsat să ajungă la cunoştinţa lor.

Eu spun că un bun general trebuie să-şi tragă partea din orice şi să nu fie surprins de nimic, indiferent ce se poate întâmpla. Dar, deasupra a orice şi, de preferinţă, în orice, el trebuie să pună în aplicare cele cinci feluri de dezbinare. Nimic nu este imposibil pentru cel care ştie să se servească de ele. A apăra teritoriul suveranului tău, a-l mări, a extermina inamicii săi, a ruina sau a fonda noi dinastii, toate acestea nu pot să fie decât efectul dezbinărilor folosite la momentul potrivit.

Marele *Y-In* nu există din timpul lui Sia? Prin el se stabileşte totuşi dinastia Inn. Celebrul *Lu-Ya* nu era el subiect al lui *Y-In* când, prin mijlocirea sa, dinastia *Tchu* urcă pe tron? Care dintre cărţile noastre nu face elogiul acestor doi mari bărbaţi? Istoria i-a considerat ea vreodată trădători de ţară sau rebeli faţă de suveranul lor? Departe de aceasta, ea vorbeşte despre ei cu un mare respect şi a făcut din ei eroi.

Iată tot ce se poate spune în mod substanţial despre maniera de întrebuinţare a dezbinărilor şi, prin aceasta, eu închei reflecţiile mele asupra artei războinicilor.

Anexa nr. 2 – CARACTERISTICILE UNOR BĂTĂLII DIN EVUL MEDIU

BA-TALIE	AN	EFEC-TIVE	COMAN-DANŢI	CARAC-TE-RISTICI	MANEVRA DECISIVĂ	OBSERVATII
Mane-vra de la Bu-hara	122 0	Mongoli 250-300.000	Mongoli Gingis Han Musulmani Mohamed	Manevră pe linii multiple	Apariţia prin surprindere a grosului, la est de Buhara	În cadrul stra-tegiei, este prima manevră pe linii multi-ple exterioare
Bătălia de pe Indus	122 2	Mongoli 60.000 Musul-mani 60.000	Mongoli Gingis Han Musulmani Jelal-ed Din	Atac fron-tal cu învăluirea unui flanc	Manevra unei divizii de cavalerie în flancul şi spatele mu-sulmanilor	Este prima bătălie în care se demonstrea-ză că poate fi întrebuinţată cu succes, în lupta în munţi, o mare unitate de cavalerie
Bătălia de la Sajo	124 1	Mongoli 60-70.000 Unguri 65.000	Mongoli Batu, şef de stat major: Subotay Unguri Bella al IV-lea	Demon-straţii de front şi învăluirea unui flanc; trecerea prin sur-prindere a unui râu prin altă parte	Completa păstrare a secretului, care a dus la reuşita mane-vrei de flanc	Ungurii au fost atraşi aici, după ce s-au făcut recu-noaşteri în terenul şi în zona cursului râului Sajo
Bătălia de la Bouvi-nes	121 4	Englezi şi ger-mani: 1500 cavaleri, 500 merce-nari călări şi 12 – 15.000 pedes-traşi Francezi	La englezi Ion fără Ţară La germani Otton La francezi Filip August	Atac fron-tal	Slăbiciunea comandamen-tului anglo-germen a dat câştig de cauză france-zilor	Cavalerii încep a conta în spri-jinul infanteri-ei. Contele de Boulogne şi-a adăpostit cava-lerii, pentru refacere, în mijlocul unui careu de infan-terişti

		– la fel				
Bătălia de la Crécy	1347	Englezi 36.000 Francezi 50.000	Englezi Eduard al III-lea Francezi Filip al IV-lea	Atac frontal	Focul ucigător al arhebuzelor, dar şi acţiunea a 6000 de arcaşi englezi	Este prima bătălie în care apar armele de foc şi în care o parte din cavalerie descalecă pentru a lupta pe jos
Bătălia de la Poitiers	1356	Englezi 7000 Francezi 15.000	Englezi Ducele de Lancaster Francezi Ion cel Bun	Atac frontal	Cotraatacul englezilor asupra unui flanc al francezilor	Este bătălia care, ca şi cea de la Crécy şi mai târziu la Asincourt, demonstrează importanţa folosirii terenului
Bătălia de la Asincourt	1414	Englezi 5500 Francezi 15-16.000	Englezi Henric al V-lea Francezi Carol al VI-lea	Atac frontal	Superioritatea armamentului şi comandamentului englez	Est prima bătălie în care cavaleria a fost silită să a lupta pe jos

Sursa: Căpitanul Trofin Gh. Ion, ISTORIA MILITARĂ ÎN CADRUL ISTORIEI UNIVERSALE (Evul Mediu), Tipografia Lovrov, Arad, 1935, pp. 260 – 261

Anexa nr. 3 - ACŢIUNI ÎN TEATRUL DE RĂZBOI BAZAT PE REŢEA.